

9. INTERNATIONAL

SELÇUK

SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

14-15 March 2026- KONYA

EDİTÖRLER:

Prof. Dr. Emine NAS

Dr. Aras YOLUSEVER

KONGRE KİTABI

www.isarconference.org

INDEX

CONGRES ID		III-VII
PROGRAM		VIII- XXVIII
GALLERY		XXIV-XXXII
ACADEMIC INCENTIVE		XXXII
NOTIFICATIONS		XXXIII-XLIII

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

9th INTERNATIONAL SELÇUK SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
DATE AND PLACE

14-15 MARCH 2026 KONYA ONLINE PRESENTATIONS

ORGANIZATION

ISARC INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

GENERAL COORDINATOR

Uzm. Yasemin AĞAOĞLU

EDITOR

Prof.Dr. Emine NAS

Dr. Aras YOLUSEVER

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Cenk YAVUZ
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA
Prof. Dr. İbrahim BAYRAMOV
Prof. Dr. Hilmi YÜCEL
Prof. Dr. Kübra KARAMAN
Prof. Dr. Mehmet DEMİR
Prof. Dr. Mukadder MOLLAOĞLU
Prof. Dr. Neslihan ŞAHİN
Prof. Dr. Sancar BULUT
Prof. Dr. Serpil ÜNVER SARAYDIN
Prof. Dr. Tolga ULUSOY
Prof. Dr. Yedigâr GÜLSEVEN SIDİR
Assoc. Prof. Dr. Ahmet AKKÖSE
Assoc. Prof. Dr. Başak Gül AKAR
Assoc. Prof. Dr. Caner YERLİ
Assoc. Prof. Dr. Çiğdem BOGENÇ
Assoc. Prof. Dr. Elif Feyza TOPDAŞ
Assoc. Prof. Dr. Erhan ERDEL
Assoc. Prof. Dr. Filiz RANDA ZELYÜT
Assoc. Prof. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
Assoc. Prof. Dr. Gönül HASANOVA
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Murat IŞIK
Assoc. Prof. Dr. Orhan TURAN
Assoc. Prof. Dr. Malik YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Melih OKCU
Assoc. Prof. Dr. Nursen IŞIK
Assoc. Prof. Dr. Özlem ÜLGER DANACI
Assoc. Prof. Dr. Sahure YARIŞ
Assoc. Prof. Dr. Seda BENGİ
Assoc. Prof. Dr. Sema SAĞLIK
Assoc. Prof. Dr. Şükrü KALAYCI
Assoc. Prof. Dr. Zamiğ TEHMEZOV
Assoc. Prof. Dr. Zeynep Deniz ŞAHİN İNAN
Assoc. Prof. Dr. Zühal OKCU
Dr. Abdullah ATILGAN
Dr. Canan TERCAN
Dr. Elvan CAFEROV
Dr. Fatma AZİZOĞLU
Dr. Gönül GÖKÇAY
Dr. Hakkı ŞİMŞEK
Dr. Laleş USLU AZARAK
Dr. Mine KIRKYOL
Dr. Sevil ÖZCAN
Dr. Sümeyye GÖKÇENOĞLU
Dr. Şengül ŞENTÜRK
Dr. Rana BAYTİN ALACI

ISBN: '978-625-378-616-8'

**“COMPLIANCE WITH PUBLICATION ETHICS IS THE SOLE RESPONSIBILITY OF THE AUTHORS;
ACCORDINGLY, THEY BEAR BOTH ETHICAL AND LEGAL ACCOUNTABILITY”**

SCIENCE AND ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Adil AKINCI
Bilecik Şeyh Edebali University

Prof. Dr. Ahmet AKKÖSE
Atatürk University

Prof. .Dr. Aparna SRIVASTA
Noida International University

Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER
Bandırma Onyedli Eylül University

Prof. Dr. Ali AKİL
Saiyed Parul University

Prof. Dr. Ali OKATAN
İstanbul Aydın University

Prof. Dr. Anvar ABBASOV
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Prof. Dr. Anwar Ali Shah G. SYED
University Of Sindh Jamshoro

Prof. Dr. Asım KAYGUSUZ
Inonu University

Prof. Dr. Arif BABANLI
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Cengiz SARIKÜRKÜ
Afyonkarahisar University

Prof. Dr. Cenk YAVUZ
Sakarya University

Prof. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Emrullah FATİŞ
Kırşehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Faiz Muhammad SHAİKH
Sindh Agriculture University Tando Jam

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR
Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Hasan Hüseyin DOĞAN
Selçuk University

Prof. Dr. Hazim Abd Mohammed ALJEWAREE
Alkitab University

Prof. Dr. Halil BOLU
Dicle University

Prof. Dr. Haluk ÖZPARLAK
Selçuk University

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
Gaziantep University

Prof. Dr. Gülsen ASMAN
Gazi University

Prof. Dr. Ivan PAVLOVIĆ
Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia

Prof. Dr. İbrahim BAYRAMOV
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Prof. Dr. İshak KESKİN
İstanbul University

Prof. Dr. Jain SADHNA
University Of Delhi

Prof. Dr. Kübra KARAMAN
Yozgat Bozok University

Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Siirt University

Prof. Dr. Mehmet Şahin
Gaziantep University

Prof. Dr. Neslihan ŞAHİN
Sivas Cumhuriyet University

Prof. Dr. Morakeng Edward
Kenneth LEBAKA University Of Zululand

Prof. Dr. Mukadder MOLLAOĞLU
Cumhuriyet University

Prof. Dr. Manole COJOCARU
Titu Maiorescu University

Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Osmaniye Korkut Ata University

Prof. Dr. Mustafa METE
Gaziantep University

Prof. Dr. Mustafa Onur ALADAĞ
Selçuk University

Prof. Dr. Nurdan KALAYCI
Gazi University

Prof. Dr. Neslihan ŞAHİN
Sivas Cumhuriyet University

Prof. Dr. Orhan ZEYBEK
Balıkesir University

Prof. Dr. Sancar BULUT
Kayseri University

Prof. Dr. Selahattin YAVUZ
Erzincan Binali Yıldırım University

Prof. Dr. Seyfi ŞEVİK
Hitit University

Prof. Dr. Sevi ÖZ
Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Songül ÇAKMAKÇI
Atatürk University

Prof. Dr. Yadigar GÜLSEVEN SİDİR
Bitlis Eren University

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
Kazakh National Women's Pedagogical University

Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK
Firat University

Assoc. Prof. Abdurahman KARAMAN
Uşak University

Assoc. Prof. Dr. Ebubekir DİRİCAN Marmara University

Assoc. Prof. Dr. Eda ÖZ ÇELİKBAŞ
Karabük University

Assoc. Prof. Dr. Erhan ERDEL
İğdır University

Assoc. Prof. Dr. Fariz AHMADOV
Azerbaycan Devlet İktisat University

Assoc. Prof. Dr. Faruk KALAY
Yüzüncü Yıl University

Assoc. Prof. Dr. Gönül SAMEDOVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Assoc. Prof. Dr. İkrametdin DAŞDEMİR
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. İsa YILDIRIM
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Kalsoom TARIQ
Khyber Girls Medical Collage

Assoc. Prof. Dr. Muzaffer DENİZ
Van Yüzüncü Yıl Üni

Assoc. Prof. Dr. Nacide KIZILDAĞ ÖZDAL – Çukurova University

Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER
Shaheed Benazir Bhutto Women University

Assoc. Prof. Dr. Nursen IŞIK
Dicle University

Assoc. Prof. . Dr. Orhan TURAN
Batman University

Assoc. Prof. Dr. Özlem GÜNDOĞDU AYTAÇ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Özlem KAYA
Uşak University

Assoc. Prof. Dr. Reyhan DADAŞOVA
Azerbaycan Bakü Biznes University

Assoc. Prof. Dr. Rozina KHATTAK
Shaheed Benazir Bhutto Women University

Assoc. Prof. Dr. Abdulkерim DİLER
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Armel MBON
Marien Ngouabi University

Assoc. Prof. Dr. Asuman SAVAŞCIHABEŞ
Nuh Naci Yazgan University

Assoc. Prof. Dr. Azimbaeva GULBAYRA
Kazakh National Women's Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Betül GÜZELDİR
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Çiğdem BOGENÇ
Karabük Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Elif Feyza TOPDAŞ
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Hasan TELLİ
Mersin University

Assoc. Prof. Dr. Oğtay QULİYEV
Azerbaycan Devlet İktisat University

Assoc. Prof. Dr. Orhan TURAN
Batman University

Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk RENÇBER
Gaziantep University

Assoc. Prof. Dr. Sahure YARIŞ
Dicle University

Assoc. Prof. Dr. Salman Bashir MEMON
Shah Abdul Latif University

Assoc. Prof. Dr. Sevcan YILDIZ
Akdeniz University

Assoc. Prof. Dr. Syed Ali
Raza NAQVI Government College University Faisalabad

Assoc. Prof. Dr. Tamer TURGUT
Atatürk University

Assoc. Prof. Dr. Victoria POSTOLACHE
Alecu Russo Balti State University

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KÜÇÜK
Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz SEÇİM
Necmettin Erbakan University

Assoc. Prof. Dr. Zamiğ TEHMEZOV
Azerbaycan Devlet Pedagoji University

Dr. Ajay B. GADİCHA
Sant Gadge Baba Amravati University

Dr. Amira TANDİROVIĆ GURSEL
Adana Alparslan Türkeş University of Science and Technology

Dr. Andaç Kutay SAKA
Ordu University

Dr. Aqil MEMMEDOV
Azerbaycan Devlet İktisat University

Dr. Babak SAFAEI
Tsinghua University

Scientific Development and Innovative Approach

9th INTERNATIONAL SELÇUK SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS MARCH 14-15, 2026 KONYA

Congress Program

Participant Countries:

TÜRKİYE-ALBANIA-ALGERIA-BANGLADESH-ETHIOPIA-MOROCCO-NIGERIA-ROMANIA-SUADİ ARABIA-
INDIA-IRAN-IRAQ-PAKISTAN-RUSIA

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session. The presentation will have **15 minutes** (including questions and answers). The Zoom application is free and no need to create an account. The Zoom application can be used without registration. The application works on tablets, phones and PCs. Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time. All congress participants can connect live and listen to all sessions. During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period. Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

Make sure your computer has a microphone and is working. You should be able to use screen sharing feature in Zoom. Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress. Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session. **Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number, exp. Hall-1, Fatih KARİPOĞLU**

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır. Sunumlar için **15 dakika** (soru ve cevaplar dahil) süre ayrılmıştır. Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz. Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur. Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir. Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor. Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden **10 dk öncesinde** oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir. Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir. Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

TEKNİK BİLGİLER

Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun. Zoom’da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz. Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir. Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır. **Zoom’a giriş yaparken önce lütfen adınızı, soyadınızı ve SALON numaranızı yazınız, Örnek: Hall-1, Fatih KARİPOĞLU**

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

<https://us02web.zoom.us/j/88443548247?pwd=aTTi9CESOm9rsavq2Oz6N3gjLH0hrS.1>

15.03.2026 / Hall-1, Session-1

ANKARA LOCAL TIME

10⁰⁰ : 12¹⁵

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. İbrahim AKTAŞ

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
The Digestive Tract And Melatonin	Assoc. Prof. Dr. İbrahim AKTAŞ	Adiyaman University TÜRKİYE
The Protective Effect Of Melatonin In Liver Damage	Assoc. Prof. Dr. İbrahim AKTAŞ Assoc. Prof. Dr. Fatih Mshmet GÜR	Adiyaman University TÜRKİYE Niğde Ömer Halis Demir University TÜRKİYE
Maternal-Infant Bonding In The Postnatal Period	Res. Assist.Sebahat KUŞLU Res. Assist.Ömer Taha EMİNOĞLU Assist. Prof. Dr.Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji University TÜRKİYE İnönü University TÜRKİYE
Gamification In Nursing Education: Current Approaches And Application Examples	Res. Assist.Ömer Taha EMİNOĞLU Assist. Prof. Dr.Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN Res. Assist.Sebahat KUŞLU	İnönü University TÜRKİYE Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji University TÜRKİYE
Serum Alpha-1-Acid Glycoprotein Concentrations In Common Systemic Infectious Diseases Of Cats	Humaira Ahmad KHAN Prof. Dr. Vehbi GÜNEŞ	Erciyes University TÜRKİYE
Serum Clusterin As A Sensitive Biomarker For Kidney Disease In Cats: A Comparative Evaluation In Acute Renal Failure And Chronic Kidney Disease	Alfatih Mohammed Ahmed ABOZAID Prof. Dr. Vehbi GÜNEŞ	Erciyes University TÜRKİYE
Anatomy And Clinical Significance Of The Pelvic And Perineal Muscles	Kübra ÖNCÜ Rumeysa DİKİCİ	Alanya Alaaddin Keykubat University TÜRKİYE
Mobile Health Technologies And The Role Of Midwifery In Pregnancy Monitoring	Ayşe ADAR Assoc. Prof. Dr.Hacer Alan DİKMEN	Selçuk University TÜRKİYE
Developmental Origins Of Adult Diseases And The Effects Of Nutrition	Lect.Sinem ERDİN	İstanbul Beykent University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-2, Session-1

ANKARA LOCAL TIME

10⁰⁰ : 12⁴⁵

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Cavit ARSLAN

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Analysis Of Exercise Type, Intensity And Rest Period In Post-Activation Performance Enhancement (Pape) Protocols	Hasan Burak TASIKIRIK Yusuf ÇELİK	Selçuk University TÜRKİYE
Clinical Presentation Patterns And Sex Based Tumor Characteristics In Patients With Prolactinoma: A Single Center Retrospective Study	Assist. Prof. Dr.Merve ÇATAK	Tokat Gaziosmanpasa University TÜRKİYE
The Impact Of Traditional Folk Dances On Resilience	Yasin Can ORAÇ	Selçuk University TÜRKİYE
The Effectiveness Of Mobile Health Applications In Women's Health: Reflections Of Digital Transformation On Midwifery Care	Tevhide Gül ÖZBEK Assoc. Prof. Dr.Hacer Alan DİKMEN	Selçuk University TÜRKİYE
Healthy Calf Raising	Prof. Dr. Cavit ARSLAN	Selçuk University TÜRKİYE
Calf Feeding Until Weaning	Prof. Dr. Cavit ARSLAN	Selçuk University TÜRKİYE
Determination Of Mineralogical Characteristics Of Rare Earth Elements In Mount Ararat Volcanic Rocks By Xrd And Icp-MS	Assist. Prof. Dr.Servet AŞKIN	Iğdır University TÜRKİYE
Determination Of Quantitative Ratios Of Rare Earth Elements In The Mineralogical Composition Of Sandstone	Assist. Prof. Dr.Servet AŞKIN	Iğdır University TÜRKİYE
Investigation Of Quantitative Ratios And Interactions Of Rare Earth Elements In Volcanic Rocks And Sandstone Composition	Assist. Prof. Dr.Servet AŞKIN	Iğdır University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-3, Session-2

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12³⁰

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Asst. Prof. Dr. Ramazan ORUÇ

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Assessment Of The Multi-Target Modulator Potential Of Microalgae-Derived Zeaxanthin On The Stabilization Of P53-Related Receptor Structures And Mdm2 Inhibition Via In Silico Analyses: Molecular Docking And Admet Evaluation	Nil SAZLI Deniz KARATAŞ	Manisa Celal Bayar University TÜRKİYE
Comparison Of The Local Buckling Capacity Of C-Section Beams According To The 2020 And 2024 Editions Of The Aisi S100	Asst. Prof. Dr. Ramazan ORUÇ	Aksaray University TÜRKİYE
Analytical Investigation Of The Contact Problem For A Functionally Graded Orthotropic Bilayer System Indented By A Cylindrical Punch	Res. Assist.Şevval ÖZTÜRK Assoc. Prof. Dr.Erdal ÖNER Prof. Dr. Murat YAYLACI	Recep Tayyip Erdogan University TÜRKİYE Bayburt University TÜRKİYE
Optimizing Logistics Warehouse Packaging Processes: A Simulation-Based Application	Assist. Prof. Dr.Mehmet KURUŞCU Mehmet YILANCI	İstanbul Arel University TÜRKİYE
From Psychobiotics To Postbiotics: The Role Of Microbial Metabolites In Mental Health	Dr. Halil Ibrahim KAHVE	Aksaray University TÜRKİYE
Different Biotechnological Approaches In Postbiotic Production	Dr. Furkan AYDIN	Aksaray University TÜRKİYE
Effects Of Flour Protein Content And Gluten Quality On The Quality Of Bazlama Bread Registered As “Karaman Mayalısı”	Yusuf Ziya KAYA Assoc. Prof. Dr.Nazlı ŞAHİN Prof. Dr. Abdolvahit SAYASLAN	Karamanoğlu Mehmetbey University TÜRKİYE
The Silence Of The Fields: Renoir’s Narrative Of Nature In A Vase	Assoc. Prof. Dr.Ufuk ÇETİN	Tekirdağ Namık Kemal University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-4, Session-2

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12⁰⁰

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr.Muhammed TOSUN

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
The Effect Of Recreation Experience On Psychological Well-Being In Young Adults	Lina KIZILCA Faruk GÜVEN	Karamanoğlu Mehmet Bey University TÜRKİYE
An Examination Of Individuals' Recreational Exercise Motivation Levels According To Demographic Variables	Ali Yasin ÖNEY Faruk GÜVEN	Karamanoğlu Mehmet Bey University TÜRKİYE
Examination Of The Relationship Between Psychological Control, Autonomy Support, And Emotion Regulation	Shatha IBRAHİM Prof. Dr.Yeliz KINDAP TEPE	Ondokuz Mayıs University TÜRKİYE
Examining The Relationship Between Parental Control, Autonomy Support, And Risk-Taking Behavior	Orfa SALEEM SAEED Prof. Dr.Yeliz KINDAP TEPE	Ondokuz Mayıs University TÜRKİYE
Examining The Relationship Between Family Harmony And Intrinsic Religious Motivation In Married Individuals And Its Analysis According To Demographic Variables	Assist. Prof. Dr.Muhammed TOSUN	Aydın Adnan Menderes University TÜRKİYE
Internal Audit Process In The Cloud	Assoc. Prof. Dr.Şafak AĞDENİZ	Eskişehir Osmangazi University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-5, Session-2

ANKARA LOCAL TIME

10³⁰ : 12⁴⁵

MEETING ID: 884 4354 8247

PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Asst. Prof. Dr. Aras YOLUSEVER

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
The Relationship Between Economic Growth, Trade Openness And Carbon Emissions: A Review For Türkiye	Fehime GÜNBEGİ	Bahkesir University TÜRKİYE
TECHNE (τέχνη) and ECONOMICS	Asst. Prof. Dr. Aras YOLUSEVER	Istanbul Kültür University TÜRKİYE
Structural And Organizational Problems Hindering Effective Volunteer Participation In Disaster Results: An Examination From The Perspective Of Participatory Disaster Governance	Lect.Bülent BULDU	Kütahya Dumlupınar University TÜRKİYE
Non-Structural Risks In Disasters And The Results Of Non-Structural Risk Management In Public Buildings, Along With Recommendations For Reducing These Risks	Lect.Bülent BULDU	Kütahya Dumlupınar University TÜRKİYE
Public-Private Partnership Models In The Defense Industry: Türkiye's Institutional And Strategic Transformation	Furkan Oğuz BÖLÜKBAŞI	Sakarya University TÜRKİYE
The De Minimis Threshold In Turkey And Around The World And Its Changes Over The Years	Oğuzhan ARSLAN Hanifi Murat MUTLU	Gaziantep University TÜRKİYE
Current Digital Marketing Practices And Examples From Turkey	Oğuzhan ARSLAN Hanifi Murat MUTLU	Gaziantep University TÜRKİYE
Accounting Digital Transformation And Artificial Intelligence-Based Accounting Applications	İbrahim Halil ŞİMŞEK Assoc. Prof. Dr.Leyla AKGÜN	İğdir University TÜRKİYE
Green Transition In Denizli Industry: Energy Strategies And Assessment Of The Eu Harmonization Process	İbrahim ÖNGÖREN Assist. Prof. Dr.Halil UÇAL	Pamukkale University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-6, Session-2

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	10³⁰ : 12⁰⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Selçuk İNAÇ

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Exergy-Based Evaluation Of Hydrogen Production Using A Vertical Axis Wind Turbine Under Urban Wind Conditions	Assist. Prof. Dr. Selçuk İNAÇ	Dogus University TÜRKİYE
Performance Optimization Of Quaternary Semiconductor And Sb 2 Se 3 Based Solar Cells Via Scaps-1d Simulation And Machine Learning Algorithms	Çiğdem Cansu CİHAN Prof.Dr.Gökhan SÜRÜCÜ	Gazi University TÜRKİYE
Development Of Real-Time Data Acquisition, Mapping, And Analysis Software For Flexible Capacitive Proximity Sensors	Lect. Dr.Sedat KURNAZ	Kastamonu University TÜRKİYE
A Study On The Sustainability Of Beekeeping In Gevaş District (Van)	Lect.Mehmet Ali KUTLU Fırat ÇENBERLİTAŞ	
A Study On Place Names In Yeşil Gölçük Town	Mustafa TOKER	Karamanoğlu Mehmet Bey University TÜRKİYE
Design And Closed Loop Control Of A Dual Active Bridge Dc-Dc Converter	Dr. Veli YENİL	Pamukkale University TÜRKİYE
The Role Of Railway Transportation In Facilitating Global Trade: The Case Of Türkiye	Dr. Melek ÖZ	Gelir İdaresi Başkanlığı TÜRKİYE
Public Building-Based 3d Cadastre And Gis Integration: The Case Of Patnos Governorship Building	Yunus Emre TUNÇ Assist. Prof. Dr.Eray KÖKSAL	Zonguldak Bülent Ecevit University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-7, Session-3

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11⁰⁰ : 12⁰⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Emine NAS

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Mapping Of Property In The Late Ottoman Provinces: An Evaluation Of The 1885 Burdur Urban Development Map Within The Context Of Architectural History	Rüya OCAKER Assist. Prof. Dr.Duygu KÖSE UÇAR	Süleyman Demirel University TÜRKİYE
The Idealized Cultural Representation Of England In Harry Potter Films In The Context Of Spatial Transitions And Image Construction	Dr.Ceylan ŞAHİN	Istanbul Ticaret University TÜRKİYE
The Tradition Of Bindalli In 19th-Century Turkish Women's Clothing Culture: An Artistic Examination Based On A Sample From Konya	Prof. Dr. Emine NAS	Selcuk University TÜRKİYE
The Role Of The Egyptian Civilization In The Historical Development Of Embroidery Art And Its Cultural Reflections	Prof. Dr. Emine NAS	Selcuk University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-8, Session-3

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11⁰⁰ : 12³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assist Assist. Prof. Dr.Nisa YILDIRIM

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Artificial Intelligence And Public Relations In The Context Of Digital Transformation: Restructuring Of Call Center Systems	Assoc. Prof. Dr.Ahmet AYDIN Prof. Dr. Mikail BATU	Kırklareli University TÜRKİYE Necmettin Erbakan University TÜRKİYE
Constructing Corporate Perception Management Strategies: An Analysis Of A Global Brand's Communication Practices	Prof. Dr. Mikail BATU Assoc. Prof. Dr.Ahmet AYDIN	Necmettin Erbakan University TÜRKİYE Kırklareli University TÜRKİYE
Transfer Of Food Culture On Social Media	Semiha AYAN	Selçuk University TÜRKİYE
A Critical Analysis Of The Rise Of Anti-Hero Female Characters In Turkish Television Series	Assist. Prof. Dr.Nisa YILDIRIM	İstanbul Gelişim University TÜRKİYE
The Role Of Music In Amen Processions Within The Context Of Ritual And Liminality	Lect. Dr.Volkan KAPTAN	Tekirdağ Namık Kemal University TÜRKİYE
The Manifestation Of Yunus Emre's Concept Of Unity Of Existence Within The Context Of Alevism: An Example Of A Poem/Verse	Lect. Dr.Volkan KAPTAN	Tekirdağ Namık Kemal University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-9, Session-3

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11⁰⁰ : 12⁴⁵		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr.Mustafa Yunus GÜMÜŞ

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Examining Changes In Sixth Graders' Strategy Use In Non-Routine Problem Solving	Tuba YENİL Prof. Dr. Çiğdem ARSLAN	Bursa Uludağ University TÜRKİYE
Some Results On Arf Numerical Semigroup With Multiplicity Four	Prof. Dr. Sedat İLHAN	Dicle University TÜRKİYE
Type Sequences Of Arf Numerical Semigroup With Multiplicity Four	Prof. Dr. Sedat İLHAN	Dicle University TÜRKİYE
Effects Of Various Cereal And Legume Flour Mixtures On The Development And Crude Protein Content Of Tenebrio Molitor L. (Coleoptera: Tenebrionidae) Larvae	Assoc. Prof. Dr.Yeşim KOÇ Lect.Emine Betül AKALIN ÖZAGDAŞ	Sinop University TÜRKİYE
Teachers' Perceptions Of Inertia And Agency Levels	Prof. Dr. Şenay SEZGİN NARTGÜN Mazlum TAŞ	Bolu Abant İzzet Baysal University TÜRKİYE Milli Eğitim Bakanlığı TÜRKİYE
School Administrators' Perceptions And Experiences Regarding Occupational Health And Safety Activities Conducted In Schools Affiliated With The Ministry Of National Education	Prof. Dr. Şenay SEZGİN NARTGÜN Mazlum TAŞ	Bolu Abant İzzet Baysal University TÜRKİYE Milli Eğitim Bakanlığı TÜRKİYE
A Perspective On The Concept Of Sin In The Poetry Of Nedim	Assist. Prof. Dr.Mustafa Yunus GÜMÜŞ	Malatya Turgut Özal University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-10, Session-3

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11⁰⁰ : 12³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr.Mehmet Yunus AKTÜRK

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Evaluating A 5-Week Pedagogical Intervention In Ai-Integrated L2 Writing: A Quasi-Experimental Study	Eren Doğukan KELEŞ Assoc. Prof. Dr.Selma DENEME GENÇOğLU	Trakya University TÜRKİYE
Agricultural Production And State Control In The Konya Plain During The Hittite Period	Assist. Prof. Dr.Mehmet Yunus AKTÜRK	Gumushane University TÜRKİYE
Magnetic Field Effect On Normalized Binding Energy In A Cubic Quantum Dot	Res. Assist. Dr.Serpil SUCU Res. Assist. Dr.Sema MİNEZ	Trakya University TÜRKİYE
A Sociological Reading Of Münevver Romani	Sude YILMAZ	Hacettepe University TÜRKİYE
An Attempt At A Psycho-Mythological Reading Of Zâfî's Şem' Ü Pervâne	Buğra PIŞKINCAN	Hacettepe University TÜRKİYE
A Multidimensional Scale Development Study To Measure Religious Belief Tendencies And Faith Problems	Lect.Asım Derda KÖSE	Burdur Mehmet Akif Ersoy University TÜRKİYE

15.03.2026 / Hall-11, Session-4

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11³⁰ : 13³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Phd(cand) Erion Muça

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Governance in the Age of AI: Toward Decision-Making Enhanced by Algorithms and Data	Fatine BENKIRANE Achraf EL IDRISI OUSSAMA EL-OGRI Mohamed AIT OUDRA Samir ERRABIH SALOUWA REMMAL ABDELLATIF TAGHZOUTI	Sidi Mohamed Ben Abdellah University MOROCCO
Corporate Governance and Sustainable Development: Toward Governance Models that	Fatine BENKIRANE Achraf EL IDRISI OUSSAMA EL-OGRI Mohamed AIT OUDRA Samir ERRABIH SALOUWA REMMAL ABDELLATIF TAGHZOUTI	Sidi Mohamed Ben Abdellah University MOROCCO
New psoriasis Deniplant treatment shows exceptional clinical results	Major Gheorghe GIURGIU Prof dr med Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center ROMANIA Titu Maiorescu University ROMANIA
Circulatory Migration, Diaspora Engagement, And Innovation In Tourism Development	Phd(cand) Erion Muça	Barleti University ALBANIA
Sustainable Nitrogen Management Strategies To Reduce Soil And Water Pollution In Agriculture	ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua EL BOUZIDI Ahmed ZINAOU Badre Pr.EL Hajjaji souad	Mohammed V University MOROCCO
Synthesis And Characterization Of 5,5'-(Methylenebis(1,3,4-Oxadiazole-5,2- Diyl))Bis(Benzene-1,3-Diamine)	Assiya Atif Houssine Ait Sir	Chouaib Doukkali University MOROCCO
Synthetic Approaches For Oxazole Derivatives	Assiya Atif Houssine Ait Sir	Chouaib Doukkali University MOROCCO
Impact Of Copper Toxicity On Female Reproductive Structures And Hormones In Wistar Rats	Helen Oluwanifemi Omoniyi Anuoluwapo Blessing Akano Comfort Omolola Oyebamiji	University of Ibadan NIGERIA Osun State University NIGERIA

15.03.2026 / Hall-12, Session-4

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11³⁰ : 13³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Fedwa BEGHDADI

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Diversity and Antimicrobial Potential of Saharan Actinobacteria for Plant Disease Control	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Saharan Soil Actinobacteria as a Promising Source of Novel Antimicrobial Agents	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Screening of Actinobacteria from Ghardaia Desert Soils as Biocontrol Agents	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Antagonistic Activity of Desert-Derived Actinobacteria Against Phytopathogenic Microorganisms	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Pathogenesis and Ecological Dynamics of <i>Pseudomonas savastanoi</i> pv.savastanoi: The Etiological Agent of Olive Knot Disease	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Pathogenicity Mechanisms and Epidemic Potential of <i>Erwinia amylovora</i> : The Causal Agent of Fire Blight Disease	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Understanding <i>Agrobacterium tumefaciens</i> : The Causal Agent of Crown Gall Disease	Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	Hassiba Benbouali University ALGERIA
Natural resources	Aishwarya S,	R.M.K. Engineering College INDIA

15.03.2026 / Hall-13, Session-4

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11³⁰ : 13³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: PhD. Candidate Krenare SELAJ

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Analysis Of Population Growth In The Settlements Of The Municipality Of Prizren	PhD. Candidate Vloran CENAJ	University of Tirana ALBANIA
The Digital Discourse Of Adolescents In Kosovo: Albanian-English Code-Switching And Emotional Encoding	PhD. Candidate Krenare SELAJ	University of Tirana ALBANIA
Integrated Solar Desalination With Thermal Storage And Energy Recovery	Badre Zinaoui Pr.Labjar Najoua Pr.EL Hajjaji souad ELABBARI Chaimaa	Mohammed V University MOROCCO
Date Palm Leaf-Derived Nanoparticles: A Novel Herbal Approach For Rheumatoid Arthritis Treatment	Tasawar Iqbal Sidra Altaf	University of Agriculture PAKISTAN
Environmental And Agronomic Benefits Of Integrated Nitrogen Management	ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua Ouijdane El ouali EL BOUZIDI Ahmed ZINAoui Badre Pr.EL Hajjaji souad	Mohammed V University MOROCCO
Effects Of Chronic Noise Exposure On Stress Physiology Of Poultry In Tropical Climates: A Systematic Review	Agwu Ani Ekwe Enyinnaya Chijioke Isreal Yakubu Jibrin Chiroma Godspower Uchechukwu Ndu Okpaga Chijindu Eke Uduma Nnachi Ukpai Emenike Kevin Chinonso	Federal Polytechnic Ngodo- Isuochi NIGERIA
Study Of Degradation Of S-Triazine Solution By Anodic Oxidation Using Electrogenated Hydroxyl Radicals	FARAHi Hakima Mohamed Errami Rachid Ait Akbour	Ibn Zohr University MOROCCO
Soil Management Practices For Mitigation Of The Effect Of Climate Change In The Tropics	Orji, Jephther Ebuka	Alex Ekwueme Federal University NIGERIA

15.03.2026 / Hall-14, Session-4

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11³⁰ : 13³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Dr. Haziq Mehmood

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Urban Architectural Strategies for Environmental Resilience Using Green Technologies	Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	Mohamed Khider Biskra University ALGERIA
Architectural Strategies for Enhancing Environmental Resilience through Green Technologies	Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	Mohamed Khider Biskra University ALGERIA
Performance-Based Green Architectural Design as a Catalyst for Sustainable Policy Transformation	Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	Mohamed Khider Biskra University ALGERIA
Performance-Based Green Architecture for Sustainable Urban Development: Policy Implications	Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	Mohamed Khider Biskra University ALGERIA
DFT-Based Chemo- and Stereoselectivity Analysis of the 1,3-Dipolar Cycloaddition between 5,5-Dimethyl-3-methylenepyrrolidin-2-one and Phenyl(phenyldiazen-1-ium-1-ylidene)methanide with Docking and ADMET Evaluation	Fatima MOUTAKIF Soukaina AMEUR Habib EL ALAOUI ABDELLAOUI Abdellah ZEROUAL	Chouaïb Doukkali University MOROCCO
Correlates and Wellbeing linked Outcomes of Living in the Moment: A Systematic Review	Muhammad Safi Aslam Anum Arif Butt Dr. Haziq Mehmood Prof. Maria Panagoti	University of Management and Technology PAKISTAN
Shifting the Paradigm: Fast Primary-Side Current and Voltage Control for Direct Wireless Charging	Belgacem BEKKAR Khaled FERKOUS	Université de Ghardaia ALGERIA
Psychosocial and Economic Predictive Influencers of Marital Stability among Married Individuals in Ibadan North, Nigeria	Mayowa Osinimu Adebola	University of Ibadan NIGERIA

15.03.2026 / Hall-15, Session-4

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	11³⁰ : 13³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: DR.GOWHAR AHMAD WANI

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Bayesian Approaches To Flexible Hazard Modeling For Survival Data With Time- Varying Covariates In Stan	Mohsin Khan Mohammad Parvej Athar Ali Khan	Aligarh Muslim University INDIA
3D CAD Design, Modeling, And Fabrication Of A Dual Gear-Based Automated Drain Cleaning Machine With Solidworks	Md. Ashikur Jaman Sakib Tanzim Asad Parthib Helal Uddin	Hajee Mohammad Danesh Science and Technology University BANGLADESH
Integrating Climbing-Specific Training Protocols Into Ninja Programming	Narjes Asgari Vartooni	University of Isfahan IRAN
Health Infrastructure Preparedness And Pandemic Governance: Lessons From Covid-19 Management In Kerala	THASNEEM.KA DR.GOWHAR AHMAD WANI	-
Membrane Potential And Impedance Analysis Of Snzrmop/PVDF Composite Membranes As Alleviates And Sustains The Energy	Nisar Ahmad	Meerut Institute of Engineering and Technology INDIA
Analyzing And Solving Circuit Differential Equations	A.BHAVANA.B B.DEEPIKA.R C.DIVYADHARSHINI.R KARTHIKA.H	RMK ENGINEERING COLLEGE INDIA
Determinants Of Top-Down Sabotage: Evidence From The Albanian Context	Enrik SEJDINAJ Rakela ZEFI LAZAJ	Mediterranean University of ALBANIA
High-Efficiency Two-Terminal Monolithic Perovskite-Silicon Tandem Solar Cells: Numerical Design And Optimization Via SCAPS-1D	Ismail HADIJE Lahcen OUHMAD Abdessamad MALAOUI	Sultan Moulay Slimane University MOROCCO

15.03.2026 / Hall-16, Session-5

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	12⁰⁰ : 14⁰⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Dr.S.Selvam

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Pressure Distribution And Foot Load Analysis Of Different Footwear	Seifelasie Asmamaw Tamrat Tesfaye Biniyam Solomon	Bahir Dar University ETHIOPIA
Influence Of Gender On Academic Achievement In Chemistry: An Abstract For Journal Publication	HUSSAINI HASSAN	Abdullahi Fodio UNIVERSITY
The Role Of Education In Women's Empowerment	Shalini S, Priyanka K Aishwarya S Varshana Deepa M	R.M.K. Engineering College INDIA
Corrosion And Its Control	DIVYADHARSHINI.R KARTHIKA.H KERCIAL MERLIN PRADHYSRI P	R.M.K. Engineering College INDIA
The Comparative Study Of Ai-Based Chatbots And Virtual Assistants	S.DHARANI DR.S. SELVAM	S .Vellaichamy Nadar College INDIA
Role Of The Subconscious Mind In Sudden Decision Making Under High-Stress Situations	K.Naveen Rajan Dr. S. SELVAM	S .Vellaichamy Nadar College INDIA
Self-Healing AI Networks In Smart Cities	B.KOPIKA Dr. S. SELVAM	S .Vellaichamy Nadar College INDIA
Ethical Challenges In Artificial General Intelligence (Agi)	J.Jeyavarshana Dr.S.Selvam	S .Vellaichamy Nadar College INDIAS
Real-Time Fault Monitoring By Sensor- Based Machine Learning (MI) With Electromagnetic (Em) Field Energy Harvesting	Duvvuru Hasini M.Jahnavi Badi Bhruthi Choppa Jyoshna Akshaya .V Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar	R.M.K. Engineering College INDIA

15.03.2026 / Hall-17 Session-5

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	12⁰⁰ : 14⁰⁰		PASSCODE: 257033
HEAD OF SESSION: Aishwarya S			
TOPIC TITLE		AUTHORS	AFFILIATION
Artificial Intelligence In Engineering		Aishwarya S,	R.M.K. Engineering College INDIA
Simple Applications Of Functions Of Several Variables And Vector Calculus		M. Varshana Deepa K. Priyanka S. Shapna K. Varshitha D.Ragavarshini S. Dhanavanthari	RMK Engineering College INDIA
Origin and Evolution of the Term Epistemology		HASSAN ZARIOUH MOUNIA MOUZOURI	Department of Mathematics (CRMEFO) MOROCCO
Enhancing Telemedicine And Remote Healthcare Delivery In Nigeria Through 5g Mobile Signal Strength Optimization		Sirajo Abdullahi Yahaya Abubakar Aliero	-
Innovative Technique For Household Waste Reduction		Aditya Darshan Mukesh Kumar	University of Delhi INDIA
Taylor's Series And Its Application In Engineering		NITHEESH M	R.M.K. ENGINEERING COLLEGE INDIA
Analytical Approaches To Functions Of Several Variables		Dharsan G Sanjay K Naveenkumar M L	RMK Engineering College INDIA
Multiscale Simulation Approach Using Complex Exponential Functions For Vibration Of Single-Walled Carbon Nanotubes		Muzamal Hussain Sehar Asghar	University of Rasul PAKISTAN Government College University PAKISTAN

15.03.2026 / Hall-18, Session-5

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	12³⁰ : 14³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Dr. G.Nixon Samuel Vijayakumar

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Appreciation Of Credit Relations In The Business Of Healthcare Organizations In Transition Economies	MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	Faculty of Medicine-Novi Sad SERBIA
Impact Of Price Fluctuations On Public Sector Operations, Especially In The Work Of Healthcare Organizations	MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	Faculty of Medicine-Novi Sad SERBIA
Financial Management And Control In The Work Of Public Service With Respect To Management In Healthcare Organizations	ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ	PIM University SERBIA Faculty of Medicine-Novi Sad SERBIA
Internal Audit In The Business Operations Of Heterogeneous Healthcare Organizations To Improve Management	ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	PIM University SERBIA Faculty of Medicine-Novi Sad SERBIA
Pyrazole-Based Heterocyclic Compounds As Anticancer And Anti-Inflammatory Agents	Yasmin Ara Mohd Adil Abdul Rehman Mohammed Umar Saimah Khan	Integral University INDIA
AI-Augmented Cybersecurity For Robust Digital Transformation	MUHAMMAD FAISAL ALQUMA NOOR	Allama Iqbal Open University PAKISTAN
Energy Loss Visualizer: Real-Time Visualization Of Energy Dissipation In Physical Systems	Gopikrishnan S Dharaneshwar A Divakar V Janarthana A Jevin V Sera Dr. G.Nixon Samuel Vijayakumar	R.M.K. Engineering College INDIA
Matrices In Data Science And Machine Learning	M.Varshana Deepa K.Priyanka S.Shapna K.Varshitha D.Ragavarshini S.Dhanvanthari	RMK Engineering College INDIA

15.03.2026 / Hall-19, Session-5

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	12³⁰ : 14³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Dr. A. Vijayalakshmi

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Sustainable Nitrogen Strategies To Protect Soil And Water Resources	ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua Ouijdane El ouali EL BOUZIDI Ahmed ZINAOUI Badre Pr.EL Hajjaji souad	Mohammed V University MOROCCO
The Impact Of Play And Play Materials On Cognitive Development In Numeracy Among Public Primary School Children In Kaura, Kaduna State, Nigeria.	Tanko, Linus Usman Adamu Yayandi A. Monday Umar Yakub	Kaduna State College NIGERIA
Availability, Awareness, And Use Of Electronic Information Resources In Selected Tertiary Institutions In Osun State, Nigeria.	AMUSAN, Comfort Jumoke OSUNKENTAN Oladotun Ayowumi	Federal College of Education NIGERIA
Structural, Optical, And Photovoltaic Studies Of Quinoxaline-Based Sensitizers For High-Performance Dye-Sensitized Solar Cells	El mostafa Benharaf Kaoutar Ouahibi Erradi EL mostafa Ayoub cherratt Abdellah Zeroual Mohammed El idrissi	Sultan Moulay Slimane University MOROCCO
A Statistical Approach To Textile Process Optimization Using Response Surface Designs	Muhammad Aftab Tanvir Ahmad Maria Javed Shahid Adeel Tahir Nawaz	Government College University PAKISTAN
Liquidity Management And Financial Performance Of Quoted Manufacturing Firms In Nigeria: Evidence From Cash Flow-Based Measures	Ademola, Emmanuel Akinyele Akinola Morufu Biodun	The Federal university of Technology Ilaro Ogun State
Mathematical Modeling And Optimization Of Renewable Energy Driven Desalination Systems	Ngueya ESSALLAMI Ahmed KHOUYA M'barka EL MOUEDDEN	Abdelmalek Essaâdi University MOROCCO Mohammed V University MOROCCO
Ostrich Meat In Clinical Nutrition: Anti-Inflammatory And Antioxidant Perspectives	Dr.Tasawar Iqbal	University of Agriculture PAKISTAN

15.03.2026 / Hall-20, Session-5

	ANKARA LOCAL TIME		MEETING ID: 884 4354 8247
	12³⁰ : 14³⁰		PASSCODE: 257033

HEAD OF SESSION: Dr. A. Vijayalakshmi

TOPIC TITLE	AUTHORS	AFFILIATION
Mathematical Modeling And Optimization Of Renewable Energy Driven Desalination Systems	Ngueya ESSALLAMI Ahmed KHOUYA M'barka EL MOUEDDEN	Abdelmalek Essaâdi University MOROCCO Mohammed V University MOROCCO
Smart Sensors: Transforming Modern Technology Across Multiple Fields	Pradhysri P Kercial Merlin A Karthika H Deepika R Bhavana B Dr. A. Vijayalakshmi	R.M.K. Engineering College INDIA
Synthesis Of An Effective Iron Manganese Oxide-Cobalt Oxide Nanocomposite Electrode For Energy Storage Supercapacitors	Shahzaib Khan Soumaya Gouadria Abdullah G. Al-Sehemi Abhinav Kumar	Government College University PAKISTAN Princess Nourah bint Abdulrahman University SAUDI ARABIA Chitkara University INDIA Ural Federal UniversityRUSIA
Audit Quality And Earnings Management Of Listed Consumer Goods Companies In Nigeria.	ABDULLAHI MUSA SHEHU IDRIS AHMAD PATI NUHU ADAMU	School of Business and Management Technology
Phytochemical Profiling And Total Phenolic Content Determination Of A Medicinal Plant Extract Using LC-MS And HPLC	Sri Vidhya Yamini M.K. Sangeetha	B.S. Abdur Rahman Crescent Institute of Science and Technology, Vandalur INDIA
An Ai/ML Based Solution To Face-Swap Based Deepfake Videos Detection	Jogendra Kumar Harshit Bhandari Harshdeep Gaur Anuj Chamoli Vedansh Tomar	GBPIET Ghurdauri Pauri Garhwal Uttarakhand INDIA
Siderophore-Mediated Plant Growth Promotion Of Spinacia Oleracea By Priestia Megaterium	Shyamnath S Architha Vijayalakshmi S S. Hemalatha	B.S. Abdur Rahman Crescent Institute of Science and Technology INDIA
Sustainable Building Design And Technology	Humam Kareem Jalghaf Mohammed Fowzi Mohammed	University of Technology IRAQ
Enhancement of Thermal Management in Li-ion Batteries Using Magneto- Hydrodynamic (MHD) Nanofluid Flow: A Comparative Simulation Study.	Driss BOUGMOUM Moulay Youssef ELHAFIDI Abdelbast KARBAL Hassan NAANANI	Hassan II University MOROCCO

PHOTO GALLERY

Doğum Sonu Dönem... | Hengirelik Eğitiminde Oyunla... | prezil.com/p/edit/zdive-xicmr/

Giriş

Anne ruh sağlığı, kadının gebelik, doğum ve doğum sonrası dönemlerde duygusal, psikolojik ve sosyal açıdan iyi oluşunu ifade etmektedir. Gebe kadınların %10'unun ve lohusa kadınların %13'ünün depresyon, anksiyete ve psikoz gibi ruh sağlığı sorunları yaşadığı bildirilmektedir (Sanni ve ark., 2024).

Anne-bebek bağlanması, doğum sonu dönemde anne ve bebek sağlığı açısından kritik öneme sahiptir. Özellikle doğum sonrası ilk bir yıl içinde en önemli psikolojik süreçlerden biri olarak kabul edilmektedir (Harasawa ve ark., 2025; Ionio ve ark., 2024).

Bu bağlanma yalnızca duygusal yakınlığı değil, annenin bebeğin ihtiyaçlarını fark etmesi, doğru yorumlaması ve uygun yanıt vermesiyle ilişkili çok boyutlu bir süreçtir (Nie ve ark., 2023).

ISARC Beyza KUŞKIRAN

Hall-1 ALFATIH...

Hall-1 ALFATIH MOHAMMED AH...

Hall-1, Humaira Ahmad Khan

Ömer Taha Eminoğlu Hall-1, Sessio...

Show QR code | Presenter view

Kaydediliyor... | Geriintile

POST ACTIVATION POTENTIATION (PAP)

AKTİVASYON SONRASI POTANSİYASYON

PAP, kasların istemli kasılmasından önce bir ön uyarıya maruz kalmasıyla performans artışının ortaya çıkması şeklinde açıklanır. 30 saniye ile 2 dakika aralıklarla kısa süreli etki, laboratuvar ortamında elektriksel uyarılarla tetiklenen twitch temelinde değerlendirilmiştir (Blazeovich ve Babault 2019).

Plantart Flexor Torque

MVC

ISARC Beyza KUŞKIRAN

Hall-2, Tevhide Gül Özbek

Hall-2 Hasan Burak Tasikirk

Hall-2 Prof. Dr. Cavit Arslan

Ses | Video | Katılımcılar | Sohbet | Ara odalar | Tepki ver | Paylaş | Uygulamalar | Kaydı duraklat/durdur | Beyaz Tahtalar | Toplantı bilgileri | Daha fazla | Odadan çık

PHOTO GALLERY

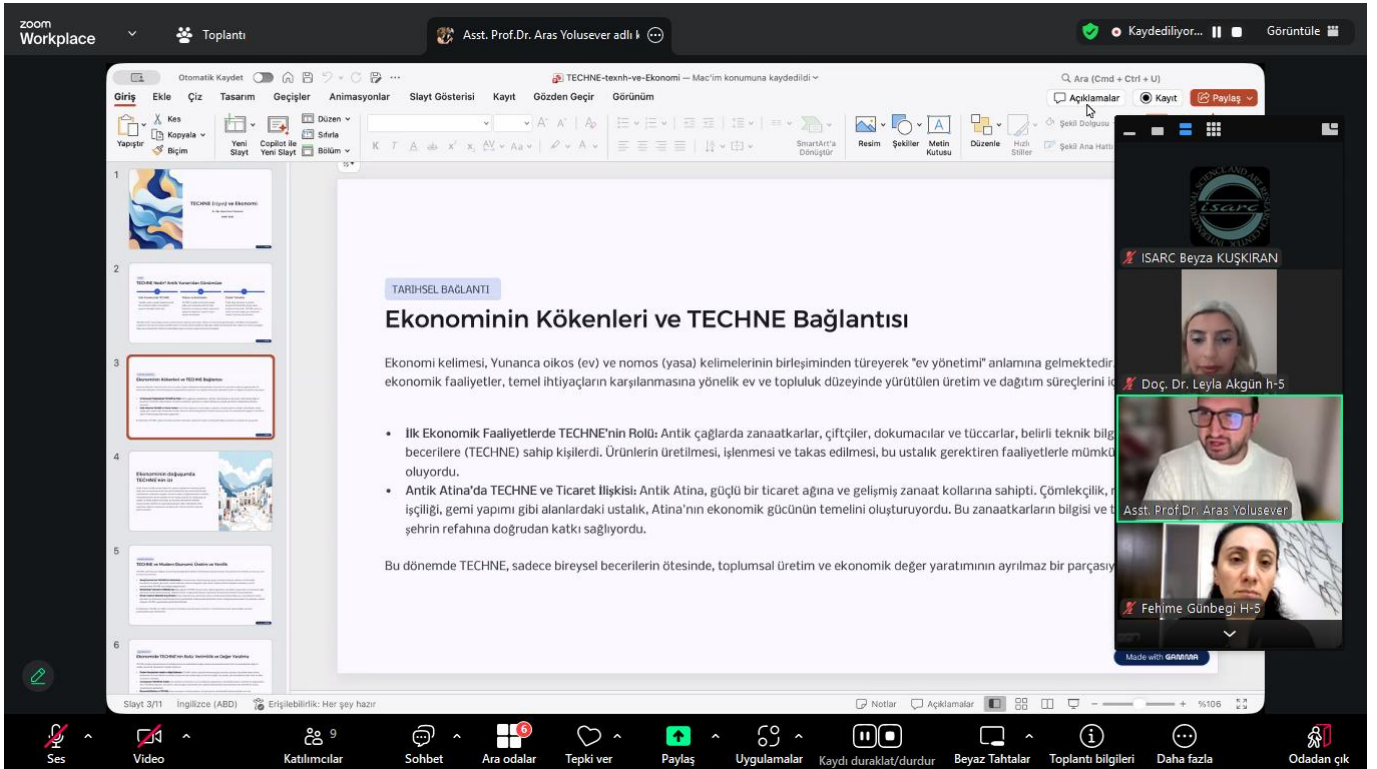
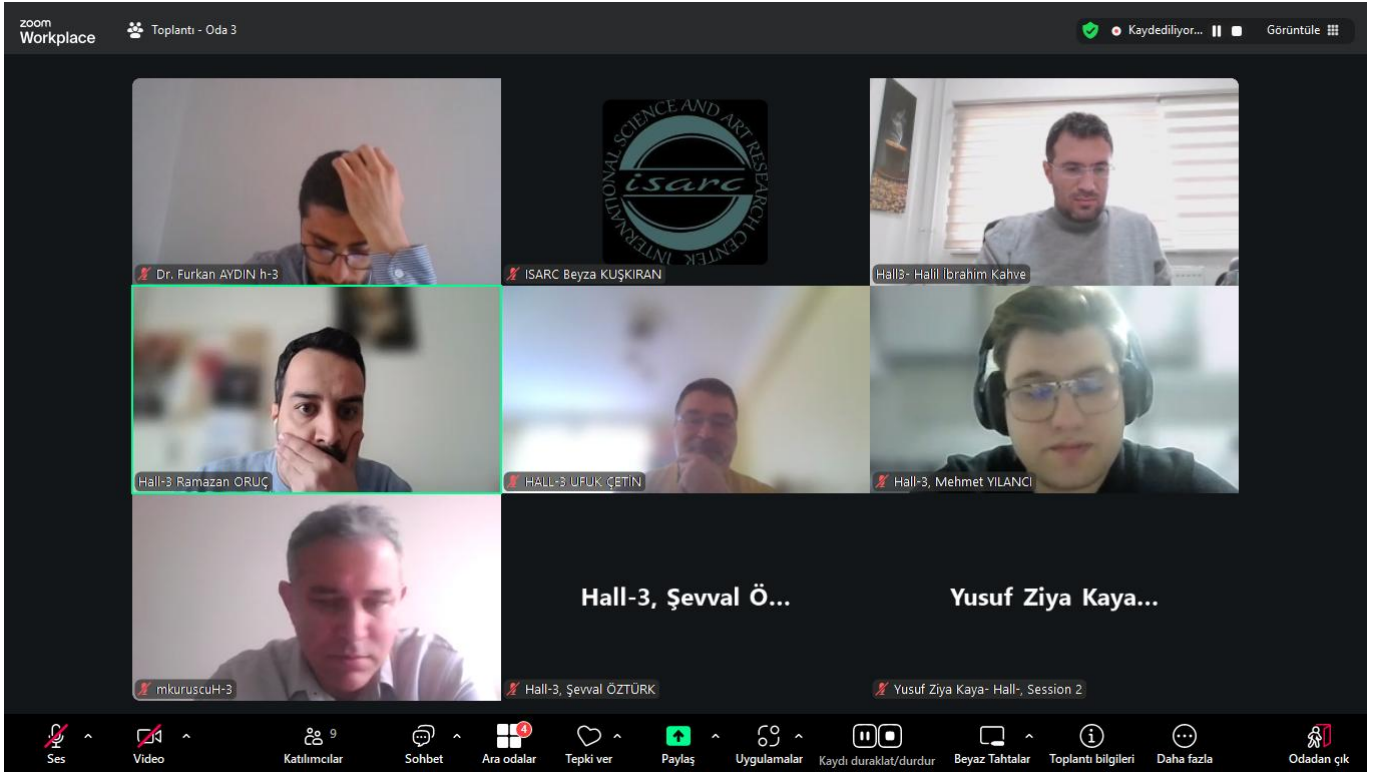

PHOTO GALLERY

zoom Workplace Toplantı Hall-7 Session-3 Rüya Ocaker adlı

Kaydediliyor... Görüntüle

TAŞRA: Merkezin Dışında Dinamik Bir Mekân

Coğrafi Konum
Taşra, şehrin çevresinde konumlanan ve merkezden uzaklığıyla farklılaşan bir yerleşim ve yaşam biçimini ifade eder. Kavram, 'merkezin dışında olan' anlamından türemekte ve çoğu zaman şehir hayatı ile kurulan karşıtık üzerinden tanımlanmaktadır.

Hiyerarşik Yapı
Şehir-taşra ayrımı literatürde merkez-çevre karşıtık üzerinden ele alınır. Bu ayrım ileri-geri ve imkân-imkânsızlık gibi hiyerarşik karşıtıklarla ilişkilendirilir. Taşra çoğunlukla köy ve kasabaları kapsayan kırsal alanlar ve geleneksel yaşam biçimleri ile tanımlanır.

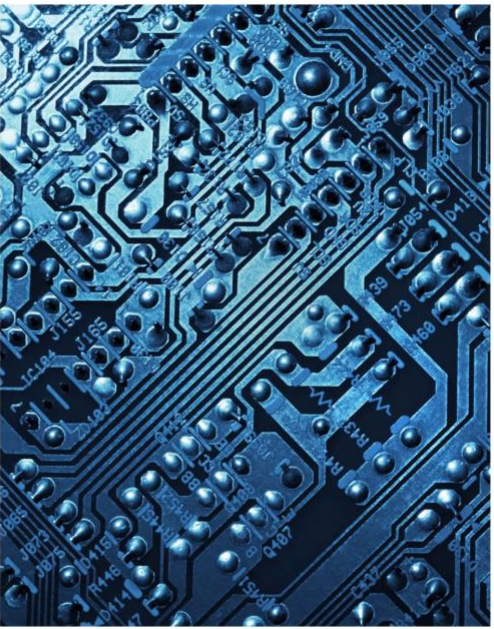
İdari Organizasyon
Osmanlı taşra teşkilatının yönetimi, merkezi otoritenin önceliklendirildiği bir yönetim anlayışına dayanmaktadır.

Yıldırım, N. (2021). Taşra kavramı: Coğrafi konum ve sosyal yapı. Ankara: Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 1-14.
Yıldırım, N. (2021). Taşra kavramı: Coğrafi konum ve sosyal yapı. Ankara: Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 1-14.
Yıldırım, N. (2021). Taşra kavramı: Coğrafi konum ve sosyal yapı. Ankara: Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 1-14.
Yıldırım, N. (2021). Taşra kavramı: Coğrafi konum ve sosyal yapı. Ankara: Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 1-14.

Ses Video Katılımcılar Sohbet Ara odalar Tepki ver Paylaş Uygulamalar Kaydı duraklat/durdur Beyaz Tahtalar Toplantı bilgileri Daha fazla Odadan çık

zoom Workplace Toplantı HALL-8 Ahmet Aydın adlı kişinin

Kaydediliyor... Görüntüle

HALKLA İLİŞKİLERDE YENİ BİR PARADİGMA: YAPAY ZEKÂ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

- Yirminci yüzyılın ortalarında bilgisayar sistemlerine insan zekâsı kazandırma girişimiyle ortaya çıkan modern çağda yaşamın her alanını dönüştüren temel bir güç haline gelmiştir. Erken dönem çalışmaları günümüzün bilgi gerektiren mühendislik uygulamalarına bırakarak sistematik bir gelişim göstermiştir. Bu teknolojik gelişme, özellikle son on yılda iletişim disiplinlerini derinlemesine etkileyerek yeni bir kapıların aralanması ve dijitalleşme ile yapay zekâ bütünleşmesinin uyumlu etkisiyle süper akıllı toplum hızlandırmıştır (Aydın, 2025). Yapay zekâ, en geniş tanımla bir sistemin dış verileri doğru yorumlama öğrenme ve bu öğrenmeleri esnek adaptasyon yoluyla belirli hedeflere ulaşmak için kullanma yeteneğiyle edilmektedir. Son dönemde iş ortamının ve kamusal tartışmaların merkezine yerleşmektedir (Haenle, 2019). İnternet teknolojilerindeki hızlı değişim, kurumsal bayağıya odaklanan kurumların halkla ilişki de kendini göstermektedir.
- Halkla ilişkiler alanında dijital dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte, veri temelli karar alma süreci stratejik boyutuyla giderek daha görünür hale getirmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ destekli iletişim kurumların hedef kitlelerini daha doğru analiz etmelerine ve iletişim faaliyetlerini daha etkin biçimde olanağı sağlamaktadır.
- Yapay zekâ, günümüzde kurumsal halkla ilişkiler süreçlerini geleneksel yöntemlerin ötesine taşıyarak etkileşimli ve kişiselleştirilmiş bir yapıya dönüştürmektedir. Yapay zekâ, hedef kitle analizi, sosyal medya yönetimi ve stratejik iletişim planlaması gibi alanlarda profesyonellere gerçek zamanlı verilerle çalışmaktadır. Özellikle metin üretimi ve dil analiziyle dayalı yapay zekâ araçları sayesinde basın bülteni medya içerikleri farklı dillerde otomatik olarak üretilmektedir. Üretilen bu içerikler kurumsal iletişim verimliliğini artırırken uygulama maliyetlerini de düşürmektedir.
- Duygu analizi; bireylerin çeşitli konu, nesne veya varlıklara yönelik geliştirdikleri tutum, görüş ve ifadelerden doğal dil işleme teknikleriyle ayrıştırılarak, istatistiksel yöntemlerle hesaplanabilir ve analiz dönüştürülmesi sağlayan stratejik bir süreçtir (Atlı ve İlhan, 2021).

Ses Video Katılımcılar Sohbet Ara odalar Tepki ver Paylaş Uygulamalar Kaydı duraklat/durdur Beyaz Tahtalar Toplantı bilgileri Daha fazla Odadan çık

PHOTO GALLERY

zoom Workplace Toplantı Eren Doğan Keleş - Hall10-Sess...

Kaydediliyor... Görüntüle

RESULTS: Research Question 2 (Inferential)

Paired-samples t-test was employed to analyse the differences between dimensions of AI Literacy in the L2 writing scale.

Ethics (ERA)	Understanding (UAI)	Applying (AAI)	Attitudes (SEA)
MEAN DIFF. 0.75 $t(24) = 3.92$ $p = .001$ Cohen's d : 0.78	MEAN DIFF. 0.71 $t(24) = 3.56$ $p = .002$ Cohen's d : 0.71	MEAN DIFF. 0.64 $t(24) = 3.33$ $p = .003$ Cohen's d : 0.67	MEAN DIFF. 0.63 $t(24) = 3.12$ $p = .005$ Cohen's d : 0.62

Note: Table 6 showing Paired Samples T-Test Results by Dimension (Post - Pre). All results significant at $p < .05$.

9th International Selçuk Scientific Research Congress | March 14-15, 2026

Ses Video Katılımcılar Sohbet Ara odalar Tepki ver Paylaş Uygulamalar Kaydı duraklat/durdur Beyaz Tahtalar Toplantı bilgileri Daha fazla Odadan çık

ISARC Beyza KUŞKIRAN
Eren Doğan Keleş - Hall10-Sessio...
hall10-serpil sucu-sema miniz
Hall-10. Asim Derda Kose

zoom Workplace Toplantı Hall-9 Tuba YENİL adlı kişinin ekr...

Kaydediliyor... Görüntüle

Araştırmanın amacı:

- Bu araştırmanın amacı, altıncı sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problemleri çözerken kullandıkları problem çözme stratejilerindeki değişimi incelemektir.

Araştırma sorusu:

- Altıncı sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problemleri çözerken kullandıkları problem çözme stratejilerindeki değişim nasıldır?

Ses Video Katılımcılar Sohbet Ara odalar Tepki ver Paylaş Uygulamalar Kaydı duraklat/durdur Beyaz Tahtalar Toplantı bilgileri Daha fazla Odadan çık

ISARC Beyza KUŞKIRAN
Hall 9- Mazlum Taş
Hall-9 Tuba YENİL
Hall-9 Mustafa Yunus Gümüş

INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

KONU:KONGRE KATILIMCI BİLGİSİ

25.03.2026

İLGİLİ MAKAMA

9. ULUSLARARASI SELÇUK BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ 14-15 MART 2026 tarihleri arasında KONYA'da ve online olarak 13 farklı ülkeden (Türkiye:72 ve diğer Ülkeler:82; Toplam:154 akademisyen/araştırmacıların katılımı ile gerçekleşmiştir. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “ Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurtdışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az 5 ülkeden farklı tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır. “ değişikliğine uygun düzenlenmiştir. Bilgilerinize arz edilir.

Saygılarımla

Sefa Salih BİLDİRİCİ
HEAD OF İSARC

NOTIFICATIONS

AUTHOR	TITLE	No
İbrahim AKTAŞ	THE DIGESTIVE TRACT AND MELATONIN	1-5
İbrahim AKTAŞ Fatih Mehmet GÜR	THE PROTECTIVE EFFECT OF MELATONIN IN LIVER DAMAGE	6-9
Muhammed TOSUN	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FAMILY HARMONY AND INTRINSIC RELIGIOUS MOTIVATION IN MARRIED INDIVIDUALS AND ITS ANALYSIS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES	10-22
Bülent BULDU	STRUCTURAL AND ORGANIZATIONAL PROBLEMS HINDERING EFFECTIVE VOLUNTEER PARTICIPATION IN DISASTER RESULTS: AN EXAMINATION FROM THE PERSPECTIVE OF PARTICIPATORY DISASTER GOVERNANCE	23-32
Bülent BULDU	NON-STRUCTURAL RISKS IN DISASTERS AND THE RESULTS OF NON-STRUCTURAL RISK MANAGEMENT IN PUBLIC BUILDINGS, ALONG WITH RECOMMENDATIONS FOR REDUCING THESE RISKS	33-41
Mikail BATU Ahmet AYDIN	CONSTRUCTING CORPORATE PERCEPTION MANAGEMENT STRATEGIES: AN ANALYSIS OF A GLOBAL BRAND'S COMMUNICATION PRACTICES	42-51
Ahmet AYDIN Mikail BATU	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PUBLIC RELATIONS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: RESTRUCTURING OF CALL CENTER SYSTEMS	52-59
Ayşe ADAR Hacer ALAN DİKMEN	MOBILE HEALTH TECHNOLOGIES AND THE ROLE OF MIDWIFERY IN PREGNANCY MONITORING	60-69
Ramazan ORUÇ	COMPARISON OF THE LOCAL BUCKLING CAPACITY OF C-SECTION BEAMS ACCORDING TO THE 2020 AND 2024 EDITIONS OF THE AISI S100	70-74
Şafak AĞDENİZ	INTERNAL AUDIT PROCESS IN THE CLOUD	75-86
Cavit ARSLAN	CALF FEEDING UNTIL WEANING	87-95
Cavit ARSLAN	HEALTHY CALF RAISING	96-104
Ceylan ŞAHİN	THE IDEALIZED CULTURAL REPRESENTATION OF ENGLAND IN HARRY POTTER FILMS IN THE CONTEXT OF SPATIAL TRANSITIONS AND IMAGE CONSTRUCTION	105-115
Fehime GÜNBEGİ	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, TRADE OPENNESS AND CARBON EMISSIONS: A REVIEW FOR TÜRKİYE	116-123
Mehmet Ali KUTLU Fırat ÇENBERLİTAŞ	A STUDY ON THE SUSTAINABILITY OF BEEKEEPING IN GEVAŞ DISTRICT (VAN)	124-129
Oğuzhan ARSLAN Hanifi Murat MUTLU	CURRENT DIGITAL MARKETING PRACTICES AND EXAMPLES FROM TURKEY	130-136
İbrahim Halil ŞİMŞEK Leyla AKGÜN	ACCOUNTING DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ACCOUNTING APPLICATIONS	137-151

Nil SAZLI Deniz KARATAŞ	ASSESSMENT OF THE MULTI-TARGET MODULATOR POTENTIAL OF MICROALGAE-DERIVED ZEAXANTHIN ON THE STABILIZATION OF P53-RELATED RECEPTOR STRUCTURES AND MDM2 INHIBITION VIA IN SILICO ANALYSES: MOLECULAR DOCKING AND ADMET EVALUATION	152-164
Rüya OCAKER Duygu KÖSE UÇAR	MAPPING OF PROPERTY IN THE LATE OTTOMAN PROVINCES: AN EVALUATION OF THE 1885 BURDUR URBAN DEVELOPMENT MAP WITHIN THE CONTEXT OF ARCHITECTURAL HISTORY	165-182
Ufuk ÇETİN	THE SILENCE OF THE FIELDS: RENOIR'S NARRATIVE OF NATURE IN A VASE	183-189
Serpil SUCU Sema MİNE	MAGNETIC FIELD EFFECT ON NORMAL-IZED BINDING ENERGY IN A CUBIC QUANTUM DOT	190-197
Kübra ÖNCÜ Rumeysa DİKİCİ	ANATOMY AND CLINICAL SIGNIFICANCE OF THE PELVIC AND PERINEAL MUSCLES: LITERATURE REVIEW	198-202
Mehmet KURUŞCU Mehmet YILANCI	OPTIMIZING LOGISTICS WAREHOUSE PACKAGING PROCESSES: A SIMULATION-BASED APPLICATION	203-209
Şenay SEZGİN NARTGÜN Mazlum TAŞ	SCHOOL ADMINISTRATORS' PERCEPTIONS AND EXPERIENCES REGARDING OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY ACTIVITIES CONDUCTED IN SCHOOLS AFFILIATED WITH THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION	210-226
Şenay SEZGİN NARTGÜN Mazlum TAŞ	TEACHERS' PERCEPTIONS OF INERTIA AND AGENCY LEVELS	227-242
Orfa SALEEM SAEED Yeliz KINDAP TEPE	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL CONTROL, AUTONOMY SUPPORT, AND RISK-TAKING BEHAVIOR	243-253
Sedat İLHAN	SOME RESULTS ON ARF NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY FOUR	254-258
Sedat İLHAN	TYPE SEQUENCES OF ARF NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY FOUR	259-263
Şevval ÖZTÜRK Erdal ÖNER Murat YAYLACI	ANALYTICAL INVESTIGATION OF THE CONTACT PROBLEM FOR A FUNCTIONALLY GRADED ORTHOTROPIC BILAYER SYSTEM INDENTED BY A CYLINDRICAL PUNCH	264-273
Sebahat KUŞLU Ömer Taha EMİNOĞLU Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN	MATERNAL-INFANT BONDING IN THE POSTNATAL PERIOD	274-282
Ömer Taha EMİNOĞLU Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN Sebahat KUŞLU	GAMIFICATION IN NURSING EDUCATION: CURRENT APPROACHES AND APPLICATION EXAMPLES	283-289
Aras Yolusever	TECHNE (τέχνη) and ECONOMICS	290-314
Tevhide Gül ÖZBEK Hacer Alan Dikmen	THE EFFECTIVENESS OF MOBILE HEALTH APPLICATIONS IN WOMEN'S HEALTH: REFLECTIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON MIDWIFERY CARE	315-322
Melek ÖZ	THE ROLE OF RAILWAY TRANSPORTATION IN FACILITATING GLOBAL TRADE: THE CASE OF TÜRKİYE	323-333
Nisa YILDIRIM	A CRITICAL ANALYSIS OF THE RISE OF ANTI-HERO FEMALE CHARACTERS IN TURKISH TELEVISION SERIES	334-345

Veli YENİL	DESIGN AND CLOSED LOOP CONTROL OF A DUAL ACTIVE BRIDGE DC-DC CONVERTER	346-350
Furkan Oğuz BÖLÜKBAŞI	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS IN THE DEFENSE INDUSTRY: TÜRKİYE'S INSTITUTIONAL AND STRATEGIC TRANSFORMATION	351-367
Lina KIZILCA Faruk GÜVEN	THE EFFECT OF RECREATION EXPERIENCE ON PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN YOUNG ADULTS	368-378
Ali Yasin ÖNEY Faruk GÜVEN	AN EXAMINATION OF INDIVIDUALS' RECREATIONAL EXERCISE MOTIVATION LEVELS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES	379-390
Asım Derda KÖSE	A MULTIDIMENSIONAL SCALE DEVELOPMENT STUDY TO MEASURE RELIGIOUS BELIEF TENDENCIES AND FAITH PROBLEMS	391-392
Sude YILMAZ	A SOCIOLOGICAL READING OF MÜNEVVER ROMANİ	393-394
Yeşim KOÇ Emine Betül AKALIN ÖZAĞDAŞ	EFFECTS OF VARIOUS CEREAL AND LEGUME FLOUR MIXTURES ON THE DEVELOPMENT AND CRUDE PROTEIN CONTENT OF <i>TENEbrio MOLITOR</i> L. (COLEOPTERA: TENEBRIONIDAE) LARVAE	395-396
Buğra Pişkin	AN ATTEMPT AT A PSYCHO-MYTHOLOGICAL READING OF ZÂTÎ'S ŞEM' Ü PERVÂNE	397-398
Emine NAS	THE ROLE OF THE EGYPTIAN CIVILIZATION IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF EMBROIDERY ART AND ITS CULTURAL REFLECTIONS	399-400
Emine NAS	THE TRADITION OF BİNDALLI IN 19TH-CENTURY TURKISH WOMEN'S CLOTHING CULTURE: AN ARTISTIC EXAMINATION BASED ON A SAMPLE FROM KONYA	401-402
Oğuzhan ARSLAN Hanifi Murat MUTLU	CURRENT DIGITAL MARKETING PRACTICES AND EXAMPLES FROM TURKEY	403-404
Mehmet Yunus AKTÜRK	AGRICULTURAL PRODUCTION AND STATE CONTROL IN THE KONYA PLAIN DURING THE HITTITE PERIOD	405-406
İbrahim ÖNGÖREN Halil UÇAL	GREEN TRANSITION IN DENİZLİ INDUSTRY: ENERGY STRATEGIES AND ASSESSMENT OF THE EU HARMONIZATION PROCESS	407-408
Selçuk İNAÇ	EXERGY-BASED EVALUATION OF HYDROGEN PRODUCTION USING A VERTICAL AXIS WIND TURBINE UNDER URBAN WIND CONDITIONS	409-410
Servet AŞKIN	DETERMINATION OF MINERALOGICAL CHARACTERISTICS OF RARE EARTH ELEMENTS IN MOUNT ARARAT VOLCANIC ROCKS BY XRD AND ICP- MS	411-419
Servet AŞKIN	INVESTIGATION OF QUANTITATIVE RATIOS AND INTERACTIONS OF RARE EARTH ELEMENTS IN VOLCANIC ROCKS AND SANDSTONE COMPOSITION	420-430
Servet AŞKIN	DETERMINATION OF QUANTITATIVE RATIOS OF RARE EARTH ELEMENTS IN THE MINERALOGICAL COMPOSITION OF SANDSTONE	431-440
Alfatih Mohammed Ahmed ABOZAID Vehbi GÜNEŞ	SERUM CLUSTERIN AS A SENSITIVE BIOMARKER FOR KIDNEY DISEASE IN CATS: A COMPARATIVE EVALUATION IN ACUTE RENAL FAILURE AND CHRONIC KIDNEY DISEASE	441-442
Humaira Ahmad KHAN Vehbi GÜNEŞ	SERUM ALPHA-1-ACID GLYCOPROTEIN CONCENTRATIONS IN COMMON SYSTEMIC INFECTIOUS DISEASES OF CATS	443-444

Mustafa Yunus GÜMÜŞ	A PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF SIN IN THE POETRY OF NEDİM	445-446
Orfa SALEEM SAEED Yeliz KINDAP TEPE	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL CONTROL, AUTONOMY SUPPORT, AND RISK-TAKING BEHAVIOR	447-448
Tuba YENİL Çiğdem ARSLAN	EXAMINING CHANGES IN SIXTH GRADERS' STRATEGY USE IN NON-ROUTINE PROBLEM SOLVING	449-450
Yunus Emre TUNÇ Üyesi Eray KÖKSAL	PUBLIC BUILDING-BASED 3D CADASTRE AND GIS INTEGRATION: THE CASE OF PATNOS GOVERNORSHIP BUILDING	451-452
Yasin Can ORAÇ	THE IMPACT OF TRADITIONAL FOLK DANCES ON RESILIENCE	453-454
Semiha AYAN	TRANSFER OF FOOD CULTURE ON SOCIAL MEDIA	455
Merve ÇATAK	CLINICAL PRESENTATION PATTERNS AND SEX BASED TUMOR CHARACTERISTICS IN PATIENTS WITH PROLACTINOMA: A SINGLE CENTER RETROSPECTIVE STUDY	456-457
Volkan KAPTAN	THE ROLE OF MUSIC IN AMEN PROCESSIONS WITHIN THE CONTEXT OF RITUAL AND LIMINALITY	458-465
Volkan KAPTAN	THE MANIFESTATION OF YUNUS EMRE'S CONCEPT OF UNITY OF EXISTENCE WITHIN THE CONTEXT OF ALEVISM: AN EXAMPLE OF A POEM/VERSE	466-467
Çiğdem Cansu CİHAN Gökhan SÜRÜCÜ	PERFORMANCE OPTIMIZATION OF QUATERNARY SEMICONDUCTOR AND SB_2SE_3 BASED SOLAR CELLS VIA SCAPS-1D SIMULATION AND MACHINE LEARNING ALGORITHMS	468-470
Sedat KURNAZ	DEVELOPMENT OF REAL-TIME DATA ACQUISITION, MAPPING, AND ANALYSIS SOFTWARE FOR FLEXIBLE CAPACITIVE PROXIMITY SENSORS	471-472
Furkan AYDIN	DIFFERENT BIOTECHNOLOGICAL APPROACHES IN POSTBIOTIC PRODUCTION	473-474
Halil İbrahim KAHVE	FROM PSYCHOBOTICS TO POSTBIOTICS: THE ROLE OF MICROBIAL METABOLITES IN MENTAL HEALTH	475-476
Sinem Erdin	DEVELOPMENTAL ORIGINS OF ADULT DISEASES AND THE EFFECTS OF NUTRITION	477-478
Hasan Burak TASIKIRIK Yusuf ÇELİK	ANALYSIS OF EXERCISE TYPE, INTENSITY AND REST PERIOD IN POST-ACTIVATION PERFORMANCE ENHANCEMENT (PAPE) PROTOCOLS	479-480
Mustafa TOKER	A STUDY ON PLACE NAMES IN YEŞİL GÖLCÜK TOWN	481-482
Yusuf Ziya KAYA Nazlı ŞAHİN Abdulvahit SAYASLAN	EFFECTS OF FLOUR PROTEIN CONTENT AND GLUTEN QUALITY ON THE QUALITY OF BAZLAMA BREAD REGISTERED AS "KARAMAN MAYALISI"	483-484
Eren Doğukan KELEŞ Selma DENEME GENÇOĞLU	EVALUATING A 5-WEEK PEDAGOGICAL INTERVENTION IN AI-INTEGRATED L2 WRITING: A QUASI-EXPERIMENTAL STUDY	485-486
Narjes Asgari Vartooni	INTEGRATING CLIMBING-SPECIFIC TRAINING PROTOCOLS INTO NINJA PROGRAMMING	487-490
M.Varshana Deepa K.Priyanka S.Shapna K.Varshitha D.Ragavarshini S.Dhanvanthari	MATRICES IN DATA SCIENCE AND MACHINE LEARNING	491

FARAHI Hakima Mohamed Errami Rachid Ait Akbour	STUDY OF DEGRADATION OF S-TRIAZINE SOLUTION BY ANODIC OXIDATION USING ELECTROGENERATED HYDROXYL RADICALS	492
Dharsan G Sanjay K Naveenkumar M L	ANALYTICAL APPROACHES TO FUNCTIONS OF SEVERAL VARIABLES	493
Mohsin Khan Mohammad Parvej Athar Ali Khan	BAYESIAN APPROACHES TO FLEXIBLE HAZARD MODELING FOR SURVIVAL DATA WITH TIME- VARYING COVARIATES IN STAN	494
THASNEEM.KA DR.GOWHAR AHMAD WANI	HEALTH INFRASTRUCTURE PREPAREDNESS AND PANDEMIC GOVERNANCE: LESSONS FROM COVID-19 MANAGEMENT IN KERALA	495
Nisar Ahmad	MEMBRANE POTENTIAL AND IMPEDANCE ANALYSIS OF SNZRMOP/PVDF COMPOSITE MEMBRANES AS ALLEVIATES AND SUSTAINS THE ENERGY	496
Shalini S Priyanka K Aishwarya S Varshana Deepa M	THE ROLE OF EDUCATION IN WOMEN'S EMPOWERMENT	497
M. Varshana Deepa K. Priyanka S. Shapna K. Varshitha D. Ragavarshini S. Dhanavanthari	SIMPLE APPLICATIONS OF FUNCTIONS OF SEVERAL VARIABLES AND VECTOR CALCULUS	498-499
Muhammad Aftab Tanvir Ahmad Maria Javed Shahid Adeel Tahir Nawaz	A STATISTICAL APPROACH TO TEXTILE PROCESS OPTIMIZATION USING RESPONSE SURFACE DESIGNS	500
Muzamal Hussain Sehar Asghar	MULTISCALE SIMULATION APPROACH USING COMPLEX EXPONENTIAL FUNCTIONS FOR VIBRATION OF SINGLE-WALLED CARBON NANOTUBES	501
Shahzaib Khan Soumaya Gouadria Abdullah G. Al-Sehemi Abhinav Kumar	SYNTHESIS OF AN EFFECTIVE IRON MANGANESE OXIDE-COBALT OXIDE NANOCOMPOSITE ELECTRODE FOR ENERGY STORAGE SUPERCAPACITORS	502
Assiya Atif Houssine Ait Sir	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF 5,5'- (METHYLENEBIS(1,3,4-OXADIAZOLE-5,2- DIYL))BIS(BENZENE-1,3-DIAMINE)	503-504
Assiya Atif Houssine Ait Sir	SYNTHETIC APPROACHESFOR OXAZOLE DERIVATIVES	505-506
Mayowa Osinimu Adebola	PSYCHOSOCIAL AND ECONOMIC PREDICTIVE INFLUENCERS OF MARITAL STABILITY AMONG MARRIED INDIVIDUALS IN IBADAN NORTH, NIGERIA	507
Seifeslasie Asmamaw Tamrat Tesfaye Biniyam Solomon	PRESSURE DISTRIBUTION AND FOOT LOAD ANALYSIS OF DIFFERENT FOOTWEAR	508
Ademola, Emmanuel Akinyele Akinola Morufu Biodun	LIQUIDITY MANAGEMENT AND FINANCIAL PERFORMANCE OF QUOTED MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA: EVIDENCE FROM CASH FLOW-BASED MEASURES	509
AMUSAN, Comfort Jumoke OSUNKENTAN Oladotun Ayowumi	AVAILABILITY, AWARENESS, AND USE OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES IN SELECTED TERTIARY INSTITUTIONS IN OSUN STATE, NIGERIA	510

ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua Ouijdane El ouali EL BOUZIDI Ahmed ZINAOUI Badre Pr.EL Hajjaji souad	SUSTAINABLE NITROGEN STRATEGIES TO PROTECT SOIL AND WATER RESOURCES	511
ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua Ouijdane El ouali EL BOUZIDI Ahmed ZINAOUI Badre Pr.EL Hajjaji souad	ENVIRONMENTAL AND AGRONOMIC BENEFITS OF INTEGRATED NITROGEN MANAGEMENT	512
ELABBARI Chaimaa Pr. Labjar Najoua Ouijdane El ouali EL BOUZIDI Ahmed ZINAOUI Badre Pr.EL Hajjaji souad	SUSTAINABLE NITROGEN MANAGEMENT STRATEGIES TO REDUCE SOIL AND WATER POLLUTION IN AGRICULTURE	513
Driss BOUGMOUM Moulay Youssef ELHAFIDI Abdelbast KARBAL Hassan NAANANI	ENHANCEMENT OF THERMAL MANAGEMENT IN LI- ION BATTERIES USING MAGNETO-HYDRODYNAMIC (MHD) NANOFLUID FLOW: A COMPARATIVE SIMULATION STUDY	514
Ismail HADIJE Lahcen OUHMAD Abdessamad MALAOU	HIGH-EFFICIENCY TWO-TERMINAL MONOLITHIC PEROVSKITE–SILICON TANDEM SOLAR CELLS: NUMERICAL DESIGN AND OPTIMIZATION VIA SCAPS- 1D	515
Muhammad Safi Aslam Anum Arif Butt Haziq Mehmood Maria Panagoti	CORRELATES AND WELLBEING LINKED OUTCOMES OF LIVING IN THE MOMENT: A SYSTEMATIC REVIEW	516
Sri Vidhya Yamini M.K. Sangeetha	PHYTOCHEMICAL PROFILING AND TOTAL PHENOLIC CONTENT DETERMINATION OF A MEDICINAL PLANT EXTRACT USING LC–MS AND HPLC	517
Yasmin Ara Mohd Adil Abdul Rehman Mohammed Umar Saimah Khan	PYRAZOLE-BASED HETEROCYCLIC COMPOUNDS AS ANTICANCER AND ANTI-INFLAMMATORY AGENTS	518
Belgacem BEKKAR Khaled FERKOUS	SHIFTING THE PARADIGM: FAST PRIMARY-SIDE CURRENT AND VOLTAGE CONTROL FOR DIRECT WIRELESS CHARGING	519
Badre Zinaou Pr.Labjar Najoua Pr.EL Hajjaji souad ELABBARI Chaimaa	INTEGRATED SOLAR DESALINATION WITH THERMAL STORAGE AND ENERGY RECOVERY	520
Fatima MOUTAKIF Soukaina AMEUR Habib EL ALAOUI ABDELLAOUI Abdellah ZEROUAL	DFT-BASED CHEMO- AND STEREOSELECTIVITY ANALYSIS OF THE 1,3-DIPOLAR CYCLOADDITION BETWEEN 5,5-DIMETHYL-3-METHYLENOPYRROLIDIN- 2-ONE AND PHENYL(PHENYLDIAZEN-1-IUM-1- YLIDENE)METHANIDE WITH DOCKING AND ADMET EVALUATION	521
Aditya Darshan Mukesh Kumar	INNOVATIVE TECHNIQUE FOR HOUSEHOLD WASTE REDUCTION	522
Vloran CENAJ	ANALYSIS OF POPULATION GROWTH IN THE SETTLEMENTS OF THE MUNICIPALITY OF PRIZREN	523-530

Krenare SELAJ	THE DIGITAL DISCOURSE OF ADOLESCENTS IN KOSOVO: ALBANIAN-ENGLISH CODE-SWITCHING AND EMOTIONAL ENCODING	531
Aishwarya S	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGINEERING	532
MUHAMMAD FAISAL ALQUMA NOOR	AI-AUGMENTED CYBERSECURITY FOR ROBUST DIGITAL TRANSFORMATION	533
Tanko, Linus Usman Adamu Yayandi A. Monday Umar Yakub	THE IMPACT OF PLAY AND PLAY MATERIALS ON COGNITIVE DEVELOPMENT IN NUMERACY AMONG PUBLIC PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN KAURA, KADUNA STATE, NIGERIA	534
A.BHAVANA.B B.DEEPIKA.R C.DIVYADHARSHINI.R .KARTHIKA.H	ANALYZING AND SOLVING CIRCUIT DIFFERENTIAL EQUATIONS	535
ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN THE WORK OF PUBLIC SERVICE WITH RESPECT TO MANAGEMENT IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS	536-540
ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	INTERNAL AUDIT IN THE BUSINESS OPERATIONS OF HETEROGENEOUS HEALTHCARE ORGANIZATIONS TO IMPROVE MANAGEMENT	541-545
MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	APPRECIATION OF CREDIT RELATIONS IN THE BUSINESS OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS IN TRANSITION ECONOMIES	546-550
MILA POPOVIĆ SVETOZAR ĐURANOVIĆ MARKO POPOVIĆ DRAGANA POPOVIĆ	IMPACT OF PRICE FLUCTUATIONS ON PUBLIC SECTOR OPERATIONS, ESPECIALLY IN THE WORK OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS	551-555
Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	PERFORMANCE-BASED GREEN ARCHITECTURAL DESIGN AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE POLICY TRANSFORMATION.	556
Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	URBAN ARCHITECTURAL STRATEGIES FOR ENVIRONMENTAL RESILIENCE USING GREEN TECHNOLOGIES	557
Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	ARCHITECTURAL STRATEGIES FOR ENHANCING ENVIRONMENTAL RESILIENCE THROUGH GREEN TECHNOLOGIES	558
Melik Sami Khelil Sara Tallal Abdel Karim Bouzir	PERFORMANCE-BASED GREEN ARCHITECTURAL DESIGN AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE POLICY TRANSFORMATION	559
El mostafa Benharaf Kaoutar Ouahibi Erradi EL mostafa Ayoub cherratt Abdellah Zeroual Mohammed El idrissi	STRUCTURAL, OPTICAL, AND PHOTOVOLTAIC STUDIES OF QUINOXALINE-BASED SENSITIZERS FOR HIGH-PERFORMANCE DYE-SENSITIZED SOLAR CELLS	560
Sirajo Abdullahi Yahaya Abubakar Aliero	ENHANCING TELEMEDICINE AND REMOTE HEALTHCARE DELIVERY IN NIGERIA THROUGH 5G MOBILE SIGNAL STRENGTH OPTIMIZATION	561
Orji, Jephther Ebuka	SOIL MANAGEMENT PRACTICES FOR MITIGATION OF THE EFFECT OF CLIMATE CHANGE IN THE TROPICS	562-570

A.DIVYADHARSHINI.R B. KARTHIKA.H C.KERCIAL MERLIN A D.PRADHYSRI P	CORROSION AND ITS CONTROL	571
Tasawar Iqbal Sidra Altaf	DATE PALM LEAF-DERIVED NANOPARTICLES: A NOVEL HERBAL APPROACH FOR RHEUMATOID ARTHRITIS TREATMENT	572
Jogendra Kumar Harshit Bhandari Harshdeep Gaur Anuj Chamoli Vedansh Tomar	AN AI/ML BASED SOLUTION TO FACE-SWAP BASED DEEPFAKE VIDEOS DETECTION	573
Enrik SEJDINAJ Rakela ZEFI LAZAJ	DETERMINANTS OF TOP-DOWN SABOTAGE: EVIDENCE FROM THE ALBANIAN CONTEXT	574-586
K.Naveen Rajan S. SELVAM	ROLE OF THE SUBCONSCIOUS MIND IN SUDDEN DECISION MAKING UNDER HIGH-STRESS SITUATIONS	587-591
S.DHARANI S. SELVAM	THE COMPARATIVE STUDY OF AI-BASED CHATBOTS AND VIRTUAL ASSISTANTS	592-595
B.KOPIKA S.Selvam	SELF-HEALING AI NETWORKS IN SMART CITIES	596-599
J.Jeyavarshana S.Selvam	ETHICAL CHALLENGES IN ARTIFICIAL GENERAL INTELLIGENCE (AGI)	600-603
Ashikur Jaman Sakib Tanzim Asad Parthib Helal Uddin	3D CAD DESIGN, MODELING, AND FABRICATION OF A DUAL GEAR-BASED AUTOMATED DRAIN CLEANING MACHINE WITH SOLIDWORKS	604
Agwu Ani Ekwe Enyinnaya Chijioke Isreal Yakubu Jibrin Chiroma Godspower Uchechukwu Ndu Okpaga Chijindu Eke Uduma Nnachi Ukpai Emenike Kevin Chinonso	EFFECTS OF CHRONIC NOISE EXPOSURE ON STRESS PHYSIOLOGY OF POULTRY IN TROPICAL CLIMATES: A SYSTEMATIC REVIEW	605
Gopikrishnan S Dharaneshwar A Divakar V Janarthana A Jevin V Sera Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar	ENERGY LOSS VISUALIZER: REAL-TIME VISUALIZATION OF ENERGY DISSIPATION IN PHYSICAL SYSTEMS	606
Aishwarya S	NATURAL RESOURCES	607
Fatine BENKIRANE Achraf EL IDRISSI OUSSAMA EL-OGRI Mohamed AIT OUDRA Samir ERRABIH SALOUWA REMMAL ABDELLATIF TAGHZOUTI	GOVERNANCE IN THE AGE OF AI: TOWARD DECISION- MAKING ENHANCED BY ALGORITHMS AND DATA	608

Fatine BENKIRANE Achraf EL IDRISI OUSSAMA EL-OGRI Mohamed AIT OUDRA Samir ERRABIH SALOUWA REMMAL ABDELLATIF TAGHZOUTI	CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: TOWARD GOVERNANCE MODELS THAT CREATE SUSTAINABLE VALUE	609
Major Gheorghe GIURGIU Prof dr med Manole COJOCARU	NEW PSORIASIS DENIPLANT TREATMENT SHOWS EXCEPTIONAL CLINICAL RESULTS	610
Helen Oluwanifemi Omoniyi Anuoluwapo Blessing Akano Comfort Omolola Oyebamiji	IMPACT OF COPPER TOXICITY ON FEMALE REPRODUCTIVE STRUCTURES AND HORMONES IN WISTAR RATS	611-612
ABDULLAHI MUSA SHEHU IDRIS AHMAD PATI NUHU ADAMU	AUDIT QUALITY AND EARNINGS MANAGEMENT OF LISTED CONSUMER GOODS COMPANIES IN NIGERIA	613-622
HUSSAINI HASSAN	INFLUENCE OF GENDER ON ACADEMIC ACHIEVEMENT IN CHEMISTRY: AN ABSTRACT FOR JOURNAL PUBLICATION	623
Ngueya ESSALLAMI Ahmed KHOUYA M'barka EL MOUEDDEN	MATHEMATICAL MODELING AND OPTIMIZATION OF RENEWABLE ENERGY DRIVEN DESALINATION SYSTEMS	624
Erion Muça	CIRCULATORY MIGRATION, DIASPORA ENGAGEMENT, AND INNOVATION IN TOURISM DEVELOPMENT	624-629
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	DIVERSITY AND ANTIMICROBIAL POTENTIAL OF SAHARAN ACTINOBACTERIA FOR PLANT DISEASE CONTROL	630
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	SAHARAN SOIL ACTINOBACTERIA AS A PROMISING SOURCE OF NOVEL ANTIMICROBIAL AGENTS	631
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	SCREENING OF ACTINOBACTERIA FROM GHARDAÏA DESERT SOILS AS BIOCONTROL AGENTS	632
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	ANTAGONISTIC ACTIVITY OF DESERT-DERIVED ACTINOBACTERIA AGAINST PHYTOPATHOGENIC MICROORGANISMS	633
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	PATHOGENESIS AND ECOLOGICAL DYNAMICS OF PSEUDOMONAS SAVASTANOI PV. SAVASTANOI: THE ETIOLOGICAL AGENT OF OLIVE KNOT DISEASE	634
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	PATHOGENICITY MECHANISMS AND EPIDEMIC POTENTIAL OF ERWINIA AMYLOVORA: THE CAUSAL AGENT OF FIRE BLIGHT DISEASE	635
Fedwa BEGHDADI El-Hadj DRICHE	UNDERSTANDING AGROBACTERIUM TUMEFACIENS: THE CAUSAL AGENT OF CROWN GALL DISEASE	636
Pradhysri P Kercial Merlin A Karthika H Deepika R Bhavana B A. Vijayalakshmi	SMART SENSORS: TRANSFORMING MODERN TECHNOLOGY ACROSS MULTIPLE FIELDS	637
Shyamnath S Architha Vijayalakshmi S S. Hemalatha	SIDEROPHORE-MEDIATED PLANT GROWTH PROMOTION OF <i>SPINACIA OLERACEA</i> BY <i>PRIESTIA</i> <i>MEGATERIUM</i>	638

Humam Kareem Jalghaf Mohammed Fowzi Mohammed	SUSTAINABLE BUILDING DESIGN AND TECHNOLOGY	639
NITHEESH M	TAYLOR'S SERIES AND ITS APPLICATION IN ENGINEERING	640
HASSAN ZARIOUH MOUNIA MOUZOURI	ORIGIN AND EVOLUTION OF THE TERM EPISTEMOLOGY	641
Ngueya ESSALLAMI Ahmed KHOUYA M'barka EL MOUEDDEN	MATHEMATICAL MODELING AND OPTIMIZATION OF RENEWABLE ENERGY DRIVEN DESALINATION SYSTEMS	642
Pradhysri P Kercial Merlin A Karthika H Deepika R Bhavana B A. Vijayalakshmi	SMART SENSORS: TRANSFORMING MODERN TECHNOLOGY ACROSS MULTIPLE FIELDS	643
Duvvuru Hasini M.Jahnavi Badi Bhruthi Choppa Jyoshna Akshaya .V G. Nixon Samuel Vijayakumar	REAL-TIME FAULT MONITORING BY SENSOR-BASED MACHINE LEARNING (ML) WITH ELECTROMAGNETIC (EM) FIELD ENERGY HARVESTING	644
Tasawar Iqbal	OSTRICH MEAT IN CLINICAL NUTRITION: ANTI- INFLAMMATORY AND ANTIOXIDANT PERSPECTIVES	645

SİNDİRİM KANALI VE MELATONİN

Doç. Dr. İbrahim AKTAŞ

Adiyaman University, Vocational School of Health Services
Department of Pharmacology,
02040, Altınşehir, Adiyaman.
ORCID: 0000-0002-0956-8204

Özet

Melatonin, beyindeki epifiz bezinde bulunan pineal bezden üretilen bir hormondur. Vücudun biyolojik saatini düzenler.

Sindirim kanalında sentezlenen melatonin'nin dolaşıma geçip tüm vücudu etkilemek yerine mide-bağırsak kanalında yerel bir etki gösterdiği düşünülmektedir. Melatonin sindirim kanalındaki işlevlerin hem sağlıklı bir şekilde yürütülmesinden hem de birçok hastalığın önlenmesinden sorumlu bir hormon olarak karşımıza çıkar.

Sindirim kanalı vücudumuzda pineal bez dışında Melatonin sentezleyen yapılardan bir tanesidir. Sindirim kanalındaki melatonin düzeyi pineal bezden salgılanan melatoninden 400 kat, kan melatonin düzeyinden ise 10-100 kat fazladır. Kolaylıkla tahmin edileceği gibi kanalın melatonin içeriği besin alımı ile artar. Çünkü birçok besin maddesi de aynı zamanda melatonin içerir. Sindirim kanalından emilen melatonin karaciğerde bulunan sitokrom-P450 enzimi tarafından hızla yıkılır. Melatonin güçlü bir antioksidan olduğu için oksidatif maddelerle karşılaştığında etkisini gösterir ve bu nedenle de yapısı bozulur. Yani sindirim kanalında melatonin hem enzimlerle hem de enzimler olmadan yıkılır. Melatonin bağırsak ilişkisini önemli kılan bir diğer bulgu melatonin reseptörlerinin bağırsaktaki hemen her hücrede bulunuyor olmasıdır. Hatta sindirim kanalında melatonin reseptörleri hem hücre zarında hem de hücre çekirdeğinde bulunur. Melatoninin mide koruyucu etkileri kronik mide hasarlarında da ortaya çıkar. Helicobacter pylori, nonsteroid antiinflamatuvar ilaç kullanımı, sigara, stres, mide asit ve pepsin salgısındaki artışlar kronik mide hasarına veya ülsera yol açabilir. Bunlar arasında melatoninin Helicobacter pylori'ye bağlı mide hasarı veya ülserlerini iyileştirdiği deneysel olarak gösterilmiştir.

Melatoninin mide koruyucu etkileri konusunda yapılan tüm çışmaları özetlenecek olursak aşğıdaki sonuçlar söylenebilir;

Melatonin mide yüzeyinde kan akımını artırarak mideyi asidin etkisine karşı korur, Melatonin mide asit salgısını inhibe ederek özefagusu korur, yani reflüyü azaltıcı etki gösterir, Alt özefagus sfinkterinin kasılı kalmasına katkı sağlayarak mide içeriğinin yemek borusuna kaçmasını engeller. Bu etki de özefagus için koruyucu bir mekanizmadır.

. **Anahtar Kelimeler:** Melatonin, mide, Helicobacter pylori, pepsin.

THE DIGESTIVE TRACT AND MELATONIN

Abstract

Melatonin is a hormone produced by the pineal gland, located in the brain. It regulates the body's biological clock. It is thought that melatonin, synthesized in the digestive tract, exerts a local effect in the gastrointestinal tract rather than entering the bloodstream and affecting the entire body. Melatonin is a hormone responsible for both the healthy functioning of the digestive tract and the prevention of many diseases.

The digestive tract is one of the structures in our body, besides the pineal gland, that synthesizes melatonin. The level of melatonin in the digestive tract is 400 times higher than that secreted from the pineal gland and 10-100 times higher than blood melatonin levels. As can be easily

guessed, the melatonin content of the tract increases with food intake, as many foods also contain melatonin. Melatonin absorbed from the digestive tract is rapidly broken down by the cytochrome-P450 enzyme in the liver. Because melatonin is a powerful antioxidant, it shows its effect when it encounters oxidative substances, and therefore its structure is damaged. In other words, melatonin is broken down in the digestive tract both with and without enzymes. Another finding that makes the relationship between melatonin and the gut important is that melatonin receptors are found in almost every cell in the gut. In fact, melatonin receptors are found both on the cell membrane and in the cell nucleus in the digestive tract. The gastric protective effects of melatonin are also evident in chronic gastric damage. *Helicobacter pylori*, nonsteroidal anti-inflammatory drug use, smoking, stress, and increased gastric acid and pepsin secretion can lead to chronic gastric damage or ulcers. Among these, melatonin has been experimentally shown to heal gastric damage or ulcers caused by *Helicobacter pylori*.

To summarize all the studies conducted on the gastric protective effects of melatonin, the following results can be stated: Melatonin protects the stomach against the effects of acid by increasing blood flow to the stomach lining; Melatonin protects the esophagus by inhibiting gastric acid secretion, thus reducing reflux; It contributes to the contraction of the lower esophageal sphincter, preventing stomach contents from escaping into the esophagus. This effect is also a protective mechanism for the esophagus.

Keywords: Melatonin, stomach, *Helicobacter pylori*, pepsin

servet

THE DIGESTIVE TRACT AND MELATONIN

The presence of melatonin (M) in the gastrointestinal (GI) tract of vertebrates was first reported in 1974 (Bubenik et al., 1974). Unlike pineal melatonin, which is secreted into the systemic circulation, gastrointestinal melatonin is believed to exert predominantly local (paracrine and autocrine) effects within the digestive system (Bubenik, 2002). Accumulating evidence indicates that melatonin plays a critical role in maintaining gastrointestinal homeostasis and contributes to the prevention and modulation of a wide range of gastrointestinal disorders (Reiter et al., 2007).

The gastrointestinal tract is a continuous tubular system extending from the oral cavity to the anus. The luminal surface of this tract can be considered a continuation of the external skin. Digestive secretions from the salivary glands, pancreas, and liver (bile), along with intrinsic secretions from the stomach and intestines, are released into the lumen. The GI tract is responsible for the digestion, absorption, and excretion of nutrients.

To fulfill these functions efficiently, the gastrointestinal system must maintain a delicate balance. It harbors billions of microorganisms that must be prevented from entering systemic circulation while simultaneously permitting the absorption of digested nutrients such as amino acids, glucose, and fatty acids. In addition, potentially allergenic proteins must not be absorbed until they are fully digested, and toxic substances present in food continuously challenge the intestinal epithelium. Despite these threats, intestinal integrity and function must be preserved (Peterson & Artis, 2014).

To cope with these challenges, the gastrointestinal tract possesses several unique features, including rapid epithelial cell turnover, a highly specialized immune system, continuous motility to facilitate luminal clearance, and selective permeability mechanisms that allow nutrient absorption while preventing the entry of harmful substances (Turner, 2009).

Melatonin Synthesis and Metabolism in the Gastrointestinal Tract

The gastrointestinal tract is one of the major extrapineal sites of melatonin synthesis. Melatonin concentrations in the gut are approximately 400 times higher than those produced by the pineal

gland and 10–100 times higher than circulating plasma levels (Bubenik, 2002; Reiter et al., 2007). Gastrointestinal melatonin levels increase following food intake, as many foods contain melatonin or its precursor, tryptophan (Paredes et al., 2009).

Melatonin absorbed from the gut is rapidly metabolized in the liver by cytochrome P450 enzymes. In addition, due to its potent antioxidant properties, melatonin is consumed during interactions with reactive oxygen species, resulting in both enzymatic and non-enzymatic degradation (Hardeland et al., 2011). Consequently, the gastrointestinal tract represents a melatonin-rich environment characterized by rapid synthesis and turnover.

Melatonin receptors (MT1 and MT2) are widely distributed throughout the gastrointestinal tract and are located on both the plasma membrane and within the nuclei of intestinal cells, underscoring the regulatory importance of melatonin in gastrointestinal physiology (Bubenik et al., 2001).

Effects of Melatonin on Gastrointestinal Motility

Melatonin is synthesized by enterochromaffin cells within the intestine. Owing to its lipophilic nature, melatonin readily diffuses across the intestinal wall and reaches smooth muscle cells, enteric neurons, secretory cells, and blood vessels (Bubenik, 2002).

Intestinal smooth muscle cells express melatonin receptors, predominantly MT2 receptors. Experimental studies have demonstrated that low doses of melatonin stimulate intestinal motility, whereas higher doses exert inhibitory effects (Lu et al., 2014). Melatonin has also been shown to delay gastric emptying, indicating that it modulates gastrointestinal motor activity in a dose-dependent manner (Sahin et al., 2015).

Melatonin and the Gastrointestinal Immune System

The number of microorganisms residing in the gastrointestinal tract exceeds the total number of human cells by at least tenfold, with a combined weight of approximately 2–3 kg (Sender et al., 2016). To prevent microbial translocation while maintaining digestive and absorptive functions, the gut is equipped with a highly developed immune system.

The gastrointestinal immune system includes mast cells, macrophages, helper T cells, regulatory T cells, memory T cells, B lymphocytes, and dendritic cells. Notably, melatonin receptors are expressed on nearly all immune cell types within the gut, indicating a central role for melatonin in immunoregulation (Carrillo-Vico et al., 2013).

T lymphocytes not only express melatonin receptors but also possess the enzymatic machinery required for melatonin synthesis. Melatonin modulates T-cell responses by suppressing Th1-mediated pro-inflammatory activity while enhancing Th2 responses, thereby contributing to the suppression of inflammatory and autoimmune processes in the gut (Carrillo-Vico et al., 2005). Melatonin also influences mast cell activity. Mast cells synthesize melatonin, and inflammatory mediators such as nuclear factor kappa B (NF- κ B) stimulate its release. In turn, melatonin exerts anti-inflammatory effects on mast cells and surrounding tissues, forming a negative feedback loop that limits excessive inflammation (Reiter et al., 2010).

Melatonin and Irritable Bowel Syndrome

Irritable bowel syndrome (IBS) is a functional gastrointestinal disorder characterized by abdominal pain, bloating, altered bowel habits, and visceral hypersensitivity. Both experimental and clinical studies provide compelling evidence for a beneficial role of melatonin in IBS management (Song et al., 2005).

Administration of melatonin to patients with IBS has been shown to reduce abdominal pain, visceral sensitivity, and abnormal bowel movements. These effects may be mediated through central nervous system mechanisms as well as local immunomodulatory actions within the gut (Lu et al., 2005). Clinical trials have demonstrated that 3 mg of melatonin administered before

bedtime significantly improves IBS symptoms, highlighting its therapeutic potential (Song et al., 2005).

Melatonin and Inflammatory Bowel Disease

Although experimental studies suggest that melatonin exerts protective effects in inflammatory bowel disease (IBD), isolated clinical reports indicate that melatonin supplementation may exacerbate symptoms in some patients with Crohn's disease or ulcerative colitis (Münch et al., 2005). These findings suggest that while physiological melatonin levels exert beneficial immunoregulatory effects, pharmacological supplementation may occasionally provoke adverse responses in susceptible individuals. Therefore, caution is warranted when considering melatonin therapy in patients with IBD.

Gastroprotective Effects of Melatonin

Melatonin is synthesized throughout the gastrointestinal tract independently of light–dark cycles, with production closely linked to food intake and tryptophan availability. Enteroendocrine cells located near the gastric mucosa are the primary source of gastric melatonin (Konturek et al., 2007).

Melatonin readily penetrates gastric tissues and modulates blood flow, secretion, and neural activity. Gastric mucosal injury, commonly observed in gastritis and peptic ulcer disease, is largely driven by oxidative stress and reduced mucosal blood flow. Experimental studies demonstrate that both melatonin and tryptophan supplementation increase gastric blood flow and significantly reduce mucosal injury induced by drugs, toxins, or stress (Konturek et al., 2007; Brzozowski et al., 2002).

Melatonin also protects against stress-induced gastric lesions by enhancing antioxidant defenses and suppressing oxidative enzyme activity. Evidence from both acute and chronic gastric injury models indicates that melatonin is a potent gastroprotective agent (Reiter et al., 2007).

Key gastroprotective mechanisms of melatonin include:

Enhancement of gastric mucosal blood flow

Inhibition of gastric acid secretion

Reduction of gastroesophageal reflux through maintenance of lower esophageal sphincter tone

References

- Bubenik, G. A. (2002). Gastrointestinal melatonin: Localization, function, and clinical relevance. *Digestive Diseases and Sciences*, 47(10), 2336–2348. <https://doi.org/10.1023/A:1020107915919>
- Bubenik, G. A., Brown, G. M., & Grotta, L. J. (1974). Differential localization of melatonin in the pineal gland and gastrointestinal tract. *Science*, 183(4123), 1182–1183.
- Bubenik, G. A., et al. (2001). Melatonin receptors in the gastrointestinal tract. *Journal of Pineal Research*, 30(1), 28–36.
- Brzozowski, T., et al. (2002). Protective role of melatonin in gastric mucosal injury. *Journal of Physiology and Pharmacology*, 53(2), 161–180.
- Carrillo-Vico, A., et al. (2005). Melatonin modulates Th1/Th2 responses. *Journal of Pineal Research*, 39(1), 44–52.
- Carrillo-Vico, A., et al. (2013). Melatonin and immune regulation. *Endocrine Reviews*, 34(2), 189–213.
- Hardeland, R., et al. (2011). Melatonin metabolism and degradation. *Cellular and Molecular Life Sciences*, 68(8), 1371–1387.
- Konturek, S. J., et al. (2007). Melatonin in gastroprotection. *Journal of Pineal Research*, 43(3), 238–249.

- Lu, W. Z., et al. (2005). Melatonin improves symptoms in irritable bowel syndrome. *Alimentary Pharmacology & Therapeutics*, 22(10), 927–934.
- Lu, W. Z., et al. (2014). Dose-dependent effects of melatonin on gut motility. *World Journal of Gastroenterology*, 20(6), 1610–1617.
- Münch, A., et al. (2005). Exacerbation of ulcerative colitis by melatonin. *Scandinavian Journal of Gastroenterology*, 40(6), 701–706.
- Peterson, L. W., & Artis, D. (2014). Intestinal epithelial barrier function. *Nature Reviews Immunology*, 14(3), 141–153.
- Reiter, R. J., et al. (2007). Melatonin in gastrointestinal protection. *Journal of Physiology and Pharmacology*, 58(Suppl 6), 5–22.
- Reiter, R. J., et al. (2010). Melatonin and inflammation. *Journal of Pineal Research*, 48(4), 253–267.
- Sender, R., et al. (2016). Revised estimates of human and bacterial cells. *PLoS Biology*, 14(8), e1002533.
- Turner, J. R. (2009). Intestinal barrier function. *Nature Reviews Immunology*, 9(11), 799–809.

MELATONİNİN KARACİĞER HASARINDA KORUYUCULUĞU**Doç. Dr. İbrahim AKTAŞ**

Adiyaman University, Vocational School of Health Servicesi Department of Pharmacology,
02040, Altınşehir, Adiyaman.
ORCID: 0000-0002-0956-8204

Doç. Dr. Fatih Mehmet GÜR

Niğde Ömer Halis Demir University, Faculty of Medicine, Department of Histology and
Embryology, 51240 Niğde, Turkey
ORCID: 0000-0001-7748-3272

Özet

Melatonin, epifiz (pineal) bezinden salgılanan ve organizmanın biyolojik ritmini düzenleyen önemli bir hormondur. Vücuda alınan besinlerle birlikte giren toksik maddeler, ilaç kalıntıları ve çevresel kirlenmeler bağırsaklardan emilerek öncelikle karaciğere ulaşmakta ve burada metabolize edilmektedir. Karaciğer, bu maddeleri safra ve idrar yoluyla atılabilecek formlara dönüştürürken sürekli olarak kimyasal stres altında kalmaktadır. Bu durum, zamanla yağlı karaciğer, hepatit, siroz ve karaciğer kanseri gibi ciddi hastalıkların gelişimine zemin hazırlayabilmektedir.

Artan obezite ve sedanter yaşam tarzı, karaciğerde yağ birikimini ve fibrozis riskini artırmaktadır. Yapılan deneysel çalışmalar, melatoninin fibrozis oluşumunda rol oynayan gen ve hücreleri baskılayarak karaciğeri koruyucu etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Melatoninin antioksidan ve antiinflamatuvar özellikleri sayesinde oksidatif stresi azalttığı, hücre ölümünü baskıladığı ve mitokondriyal fonksiyon bozukluklarını iyileştirdiği bildirilmiştir. Ayrıca melatonin; yemek borusu, mide, bağırsaklar ve karaciğer dâhil olmak üzere sindirim sisteminin tüm bölümlerinde koruyucu etki göstermektedir. Bu bulgular, melatoninin karaciğer hasarına karşı potansiyel bir koruyucu ajan olabileceğini düşündürmektedir.

THE PROTECTIVE EFFECT OF MELATONIN IN LIVER DAMAGE**Abstract**

Melatonin is a hormone produced by the pineal gland (epiphysis) in the brain and plays a crucial role in regulating the biological clock. All toxic substances present in foods, drug residues, and environmental pollutants are first transported to the liver after being absorbed from the intestines. The liver metabolizes these drugs and toxic compounds, converting some of them into forms that can be excreted via bile through the gastrointestinal tract, and a significant portion into structures that can be filtered by the kidneys and eliminated through urine.

The liver is continuously exposed to chemicals entering the body and is therefore subjected to persistent damage. As a result, conditions such as fatty liver disease, hepatitis, cirrhosis, or liver cancer may develop. Despite this constant exposure, the liver has a remarkably high regenerative capacity and attempts to protect itself against the damaging effects of chemicals. Increasing obesity and sedentary lifestyles contribute to excessive fat accumulation in the body. Melatonin has been shown to suppress genes and cells involved in the regulation of fibrosis, thereby protecting the liver against fibrotic changes. Numerous experimental studies have demonstrated the protective effects of melatonin against liver injury. These studies reveal that melatonin exerts its protective effects by suppressing inflammation, reducing oxidative damage due to its antioxidant properties, decreasing cell death, and restoring impaired mitochondrial

functions. Melatonin exhibits a protective effect throughout all parts of the digestive system, including the esophagus, stomach, intestines, and liver.

Keywords: Melatonin, liver, cancer, obesity.

THE PROTECTIVE EFFECTS OF MELATONIN IN LIVER DAMAGE

The liver is one of the most important metabolic organs in the human body. Nutrients absorbed from the gastrointestinal tract are transported to the liver via the portal vein, making the liver the first organ exposed to orally ingested substances, including pharmaceuticals, dietary components, environmental pollutants, and toxic compounds (Jaeschke et al., 2012). The liver metabolizes these substances, excreting some into bile for elimination through the gastrointestinal tract, while converting others into water-soluble metabolites that are excreted via the kidneys.

Due to its central role in detoxification and metabolism, the liver is continuously exposed to chemical insults and is therefore highly susceptible to injury. Persistent or excessive exposure may result in pathological conditions such as fatty liver disease, hepatitis, cirrhosis, and hepatocellular carcinoma (HCC). Although the liver has a remarkable regenerative capacity, chronic toxic exposure may overwhelm its reparative mechanisms. Consequently, the relationship between liver injury and melatonin has attracted increasing scientific interest (Reiter et al., 2014).

Does Melatonin Protect the Liver Against Chemical-Induced Injury?

In addition to chemical exposure, modern lifestyle factors such as obesity, sedentary behavior, and metabolic syndrome are major contributors to liver disease. Obesity-associated lipid accumulation leads to hepatic steatosis, which progressively impairs liver function and promotes inflammation and fibrosis (Tilg & Moschen, 2010).

Experimental evidence strongly suggests that melatonin exerts both protective and therapeutic effects in fatty liver disease and chemically induced liver injury, primarily through its antioxidant, anti-inflammatory, and anti-apoptotic properties (Reiter et al., 2014).

Protective Effects of Melatonin Against Chemical Pollutants

Humans are exposed to numerous environmental chemicals capable of inducing liver damage. Extensive experimental evidence demonstrates that melatonin protects the liver against injury caused by organic solvents, heavy metals, and mycotoxins (Hardeland et al., 2011).

Carbon tetrachloride (CCl₄) is one of the most widely used agents in experimental models of liver injury. CCl₄ administration induces acute and chronic hepatic damage characterized by oxidative stress, elevated triglyceride levels, lipid peroxidation, apoptosis, hepatic edema, lipid accumulation, and necrosis. Melatonin treatment significantly ameliorates these pathological changes by reducing oxidative damage, suppressing apoptotic signaling, and improving hepatic histology (Brzozowski et al., 2002; Reiter et al., 2005).

Organic solvents such as benzene and toluene are also commonly used in toxicological studies. Benzene is frequently encountered in cigarette smoke, vehicle exhaust, gasoline vapors, paints, and industrial solvents, whereas toluene is widely used in adhesives and coatings. Both compounds exhibit hepatotoxic effects, and melatonin has been shown to attenuate solvent-induced liver injury by enhancing antioxidant defenses and reducing lipid peroxidation (Baydas et al., 2005).

Cadmium is another major environmental toxin with well-documented hepatotoxicity. This heavy metal is widely used in batteries and industrial products and readily enters the food chain due to its high mobility in soil and water. Cadmium exposure causes hepatocyte death, mitochondrial dysfunction, vascular constriction, and lipid droplet accumulation. Experimental

studies demonstrate that melatonin markedly reduces cadmium-induced hepatocellular damage and apoptosis (El-Sokkary et al., 2003).

Mycotoxins, including aflatoxin, fumonisin, ochratoxin A, patulin, and zearalenone, are fungal toxins commonly found in improperly stored food products. Among these, aflatoxin is the most prevalent and exhibits strong carcinogenic and mutagenic properties. Experimental studies indicate that melatonin effectively protects hepatic tissue against mycotoxin-induced oxidative stress and DNA damage (Sayed-Ahmed et al., 2010).

Protective Effects of Melatonin Against Drug-Induced Liver Injury

Drug-induced liver injury (DILI) typically occurs at high doses, although susceptible individuals may develop hepatotoxicity even at therapeutic concentrations. Chemotherapeutic agents such as doxorubicin, methotrexate, and letrozole are known to induce liver injury, as evidenced by elevated serum liver enzymes and hepatocyte damage. Melatonin administration significantly attenuates these adverse effects by reducing oxidative stress and apoptosis (López-González et al., 2015).

Similarly, antiepileptic drugs (e.g., carbamazepine, phenytoin, phenobarbital), anxiolytics (diazepam), antidepressants (trazodone), and antipsychotics (chlorpromazine) increase hepatic oxidative stress. Experimental studies demonstrate that melatonin counteracts these effects through its free radical scavenging activity and enhancement of endogenous antioxidant enzymes (Reiter et al., 2014).

Melatonin Protects the Liver Against Alcohol-Induced Injury

Alcohol consumption has increased globally, resulting in a parallel rise in alcohol-related liver disease. The liver is the primary target organ of alcohol toxicity, leading to alcoholic hepatitis, fibrosis, cirrhosis, and hepatocellular carcinoma (Stickel & Hampe, 2012).

Experimental studies have consistently shown that melatonin protects against alcohol-induced liver injury. In animal models fed ethanol-containing diets, melatonin administration reduced serum aminotransferase levels (AST and ALT), decreased lipid peroxidation markers such as malondialdehyde (MDA), restored antioxidant enzyme activities (superoxide dismutase and glutathione peroxidase), suppressed pro-inflammatory cytokines (TNF- α , IL-1 β , IL-6), and reduced hepatocyte apoptosis (Wu et al., 2010). These findings strongly support a hepatoprotective role for melatonin in alcohol-related liver disease.

Melatonin in Hepatic Steatosis

Hepatic steatosis, commonly referred to as fatty liver disease, affects approximately two-thirds of obese individuals. Non-alcoholic fatty liver disease (NAFLD) is closely associated with insulin resistance and metabolic syndrome, and its management remains challenging (Younossi et al., 2018).

Experimental studies using diabetic and high-fat diet animal models demonstrate that melatonin significantly reduces body weight, blood glucose, serum liver enzymes, cholesterol, triglyceride levels, hepatic inflammation, and fibrosis. Melatonin also suppresses hepatocyte apoptosis and inhibits activation of the NLRP3 inflammasome, a key mediator of inflammation in non-alcoholic steatohepatitis (NASH) (Zhang et al., 2017).

Melatonin in Hepatitis and Liver Fibrosis

Hepatitis may result from viral infection, alcohol consumption, drug toxicity, or environmental toxins. Experimental models of viral hepatitis demonstrate that melatonin reduces inflammatory markers, normalizes liver enzyme levels, and enhances tissue repair by stimulating growth factors involved in hepatic regeneration (Sánchez-Hidalgo et al., 2012).

Clinical studies indicate that melatonin supplementation in patients with non-alcoholic hepatitis significantly reduces serum ALT, AST, and GGT levels over a three-month period, suggesting potential therapeutic benefits (Gitto et al., 2012).

Liver fibrosis is a consequence of chronic liver injury and is characterized by excessive deposition of extracellular matrix components. Oxidative stress and activation of hepatic stellate cells are central to fibrogenesis. Melatonin inhibits fibrotic progression by reducing oxidative stress, suppressing inflammatory signaling pathways such as NF- κ B, preserving mitochondrial function, and decreasing hepatocyte apoptosis (Tahan et al., 2009).

Conclusion

Collectively, experimental and clinical evidence indicates that melatonin exerts potent hepatoprotective effects against a wide range of liver injuries, including those induced by chemicals, drugs, alcohol, metabolic dysfunction, and chronic inflammation. Through its antioxidant, anti-inflammatory, anti-apoptotic, and anti-fibrotic properties, melatonin represents a promising adjunctive therapeutic agent for the prevention and treatment of hepatic disorders.

References

- Baydas, G., et al. (2005). Protective effects of melatonin against solvent-induced liver damage. *Journal of Pineal Research*, 39(3), 231–237.
- Brzozowski, T., et al. (2002). Melatonin protects against gastric and hepatic injury. *Journal of Physiology and Pharmacology*, 53(4), 583–598.
- El-Sokkary, G. H., et al. (2003). Melatonin protects against cadmium-induced hepatic injury. *Toxicology*, 185(1–2), 123–134.
- Gitto, S., et al. (2012). Melatonin treatment improves liver enzymes in NAFLD. *World Journal of Gastroenterology*, 18(40), 5711–5716.
- Hardeland, R., et al. (2011). Melatonin as a protective agent in toxicology. *Cellular and Molecular Life Sciences*, 68(8), 1371–1387.
- Jaeschke, H., et al. (2012). Mechanisms of liver injury. *Journal of Hepatology*, 56(2), 404–413.
- Reiter, R. J., et al. (2005). Oxidative stress and liver protection by melatonin. *Journal of Pineal Research*, 39(4), 303–312.
- Reiter, R. J., et al. (2014). Melatonin as a hepatoprotective molecule. *Journal of Pineal Research*, 56(4), 373–381.
- Stickel, F., & Hampe, J. (2012). Alcohol-related liver disease. *Journal of Hepatology*, 56(1), 273–282.
- Tilg, H., & Moschen, A. R. (2010). Insulin resistance and NAFLD. *Hepatology*, 52(5), 1836–1846.
- Wu, D., et al. (2010). Melatonin protects against alcohol-induced liver injury. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 34(3), 531–538.
- Younossi, Z. M., et al. (2018). Global burden of NAFLD. *Hepatology*, 68(1), 349–360.
- Zhang, Y., et al. (2017). Melatonin inhibits NLRP3 inflammasome activation in NASH. *Journal of Hepatology*, 67(5), 1069–1077.

EVLİ BİREYLERDE AİLE HUZURU İLE İÇSEL DİNİ MOTİVASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ VE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE ANALİZİ

Muhammed TOSUN

Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Divinity, Department of Psychology of
Religion, 09010 Efeler, Aydın

ORCID: 0000-0003-2539-7318

ÖZET

Bu araştırma, evli bireylerde aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiyi incelemeyi ve bu değişkenlerin yaş, cinsiyet, evlilik süresi ile çocuk sahibi olma durumuna bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nicel desende yürütülen çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Aydın ilinde ikamet eden, en az bir yıldır evli olan 390 birey (161 kadın, 229 erkek) oluşturmaktadır. Veriler Kişisel Bilgi Formu, Aile Huzuru Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Analizlerde Pearson korelasyon, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bulgular, içsel dini motivasyon ile aile huzurunun genel hoşnutsuzluk alt boyutu arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. İçsel dini motivasyon ile derin yıpranmalar alt boyutu ve aile huzuru toplam puanı arasında ise düşük düzeyde pozitif ilişkiler belirlenmiştir. Yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Çocuk sahibi olan bireylerin aile huzurunun genel hoşnutsuzluk alt boyutu ve içsel dini motivasyon düzeylerinin, çocuk sahibi olmayanlara kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilik süresine göre yapılan analizlerde de aile huzurunun genel hoşnutsuzluk alt boyutu ile içsel dini motivasyon düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptanmış, evlilik süresi arttıkça puanların yükseldiği görülmüştür. Araştırma elde edilen sonuçlar içsel dini motivasyonun evli bireylerde aile huzuruyla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ve bazı demografik değişkenlere göre farklılaşmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, aile içi ilişkilerin güçlendirilmesinde içsel dini motivasyonun önemli bir psikososyal kaynak olarak işlev görebileceğini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, içsel dini motivasyon, aile, aile huzuru

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FAMILY HARMONY AND INTRINSIC RELIGIOUS MOTIVATION IN MARRIED INDIVIDUALS AND ITS ANALYSIS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between family harmony and intrinsic religious motivation in married individuals and to evaluate whether these variables differ according to age, gender, duration of marriage, and parental status. Conducted using a quantitative design, the study employed a relational screening model. The study sample consisted of 390 married individuals residing in Aydın, Turkey, who had been married for at least one year (161 women and 229 men). Data were collected using a Personal Information Form, the Family Harmony Scale, and the Intrinsic Religious Motivation Scale. Pearson correlation analysis, independent samples t-tests, and one-way analysis of variance (ANOVA) were employed for data analysis.

The results indicated a high and positive significant relationship between intrinsic religious motivation and the general satisfaction sub-dimension of family harmony. Low but positive significant relationships were also observed between intrinsic religious motivation and the deep strain sub-dimension, as well as the total family harmony score. No significant differences were found in family harmony or intrinsic religious motivation based on age or gender. Participants with children exhibited significantly higher levels of intrinsic religious motivation and general satisfaction within family harmony compared to those without children. Furthermore, analyses based on marriage duration revealed significant differences in both intrinsic religious motivation and the general satisfaction sub-dimension of family harmony, with longer marriage durations associated with higher scores. These findings demonstrate that intrinsic religious motivation is significantly related to family harmony among married individuals and varies according to certain demographic factors. They also suggest that intrinsic religious motivation may serve as an important psychosocial resource in strengthening family relationships.

Keywords: Psychology of religion, intrinsic religious motivation, family, family harmony

GİRİŞ

Aile, bireylerin psikolojik iyilik hâlinin oluşumunda ve sürdürülmesinde merkezi bir yapı olarak kabul edilmektedir. Aile huzuru, bireylerin aile içi ilişkilerindeki tatmin, destek ve uyum algısını ifade eder ve psikolojik iyi oluş ile güçlü bir ilişki içindedir. Eşler ve aile üyeleri arasındaki etkileşimde din ve maneviyat da ilişkisel süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Dinî yaşamın paylaşıldığı ailelerde ilişkisel dayanışma ve yaşam doyumunun daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Mahoney vd., 2023, s. 445).

İşsel dindarlık kavramı, Allport ve Ross tarafından dindarlık ile önyargı arasındaki ilişkide ortaya çıkan farklı bulguları açıklama amacıyla ortaya konmuştur. Araştırmacılara göre din, bazı bireyler tarafından içselleştirilmiş ve yaşamın merkezine yerleştirilmiş bir değer sistemi olarak yaşanırken, bazıları için daha çok araçsal ve dışsal amaçlara hizmet eden bir yapı niteliğindedir (Allport & Ross, 1967). Dinî yönelim kavramı daha sonra Gorsuch tarafından kuramsal olarak netleştirilmiş ve motivasyonel bir değişken olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede işsel dini motivasyon, bireyin dini inançlarını kendi başına bir amaç olarak benimsemesi ve yaşamını bu inançlar doğrultusunda anlamlandırması şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Gorsuch, 1994).

Eşlerin dindarlık ve maneviyat düzeyleri, evlilik ilişkisinin niteliği ve işleyişi üzerinde farklı yönlerde etkiler oluşturabilmektedir. İlk olarak dindarlık ve maneviyat, eşler arasında ortaya çıkan sorunların önlenmesinde ve çözümünde olumlu bir rol üstlenebilmektedir. İkinci olarak, eşler arası sorunların çözümünde durumsal ve bağlamsal koşullara bağlı olarak devreye girmekte ve ilişki süreçlerini bu çerçevede etkilemektedir. Üçüncü olarak ise postmodernleşme sürecinde dindarlık ve maneviyatın bireyler üzerindeki etkisinin zayıfladığı; dinî inanç ve manevî deneyimin merkezî konumunun yerini daha dünyevi yönelimlerin alabildiği ifade edilmektedir (Yapıcı, 2018, ss. 103-104). Bununla birlikte aile bağlamında dini motivasyonun rolü üzerine yapılmış bazı çalışmalar, işsel dini motivasyonun aile içi uyum ve eşler arası doyum üzerinde pozitif etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin evlilik ilişkilerinde eşlerin işsel dini yönelim düzeyleri arttıkça evlilik tatmininin de yükseldiğini göstermiştir (Brimhall & Butler, 2007). Ayrıca işsel dini motivasyonun aile risk faktörlerinin olumsuz etkilerini azaltıcı bir tamponlayıcı rol üstlenebildiği ve yüksek işsel dini motivasyon düzeyinin aile riskleri ile psikolojik sorunlar arasındaki ilişkiyi zayıflatabildiği belirtilmektedir (Forthun vd., 2003).

Yukarıdaki kuramsal ve ampirik bulgular birlikte değerlendirildiğinde dinî yönelimin özellikle işsel boyutunun aile ilişkilerinin niteliği üzerinde anlamlı bir rol oynayabileceği

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte literatürde aile içi huzur kavramı ile içsel dini motivasyon arasındaki doğrudan ilişkiyi ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca söz konusu değişkenlerin demografik özellikler bağlamında nasıl bir görünüm sergilediği de açıklığa kavuşturulmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkinin daha sistematik ve bütüncül bir biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın konusu, evli bireylerde aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi ve söz konusu değişkenlerin çeşitli demografik faktörler (yaş, cinsiyet, evlilik süresi ve çocuk sahibi olma durumu) açısından farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesidir. Bu araştırmanın amacı ise evli bireylerin aile huzuru düzeyleri ile içsel dini motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu değişkenlerin yaş, cinsiyet, çocuk sahibi olma durumu ve evlilik süresi değişkenleri açısından anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

Araştırmanın temel problemi şu şekildedir:

Evli bireylerin aile huzuru düzeyleri ile içsel dini motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Aile huzuru (toplam puan ve alt boyutlar) ile içsel dini motivasyon arasında anlamlı ilişkiler vardır.

H1a: Aile huzuru toplam puanı ile içsel dini motivasyon arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Genel hoşnutsuzluk alt boyutu ile içsel dini motivasyon arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Derin yıpranmalar alt boyutu ile içsel dini motivasyon arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Aile huzurunun toplam puanı ve alt boyutları yaş, cinsiyet, evlilik süresi ve çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: İçsel dini motivasyon düzeyleri yaş, cinsiyet, evlilik süresi ve çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma evli bireylerde aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiyi ve söz konusu değişkenlerin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan araştırma desenidir (Karasar, 2024, s. 114).

Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, evlilik süresi ve çocuk sahibi olma durumuna ilişkin veriler çalışma kapsamında oluşturulan demografik bilgi formu aracılığıyla elde edilmiştir.

Aile Huzuru Ölçeği

Aile Huzuru Ölçeği, aile içinde algılanan huzur düzeyini belirlemek amacıyla Özdemir ve Bakiler tarafından geliştirilmiştir. Beşli Likert tipi derecelendirmeye sahip olan ölçek 15 maddeden oluşmakta ve “Genel Hoşnutsuzluk” ile “Derin Yıpranmalar” olmak üzere iki alt boyutu içermektedir. Ölçeğin 8–15. maddeleri ters kodlanmakta olup toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Ölçekten elde edilen puanın artması, bireyin algıladığı aile huzurunun yüksek olduğuna işaret etmektedir. Geliştirme çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) ,95 olarak tespit edilmiş; ölçüt geçerliliğine ilişkin korelasyon katsayılarının ise ,65 ile ,82 arasında değiştiği belirlenmiştir (Özdemir & Bakiler, 2021).

İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

Hoge (1972) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama ve standardizasyon çalışması Karaca tarafından gerçekleştirilmiştir. Uyarlama sürecinde ölçeğin güvenirlik analizleri yapılmış; yarıya bölme yöntemiyle elde edilen güvenirlik katsayısı ,76; Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,84 ve test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise ,90 olarak hesaplanmıştır. Ölçek toplam 10 maddeden oluşmakta olup maddelerin yedisi olumlu, üçü ise olumsuz ifadeler içermektedir. Beşli Likert tipi derecelendirme kullanılan ölçekte yanıt seçenekleri “0=Kesinlikle Katılmıyorum” ile “4=Kesinlikle Katılıyorum” arasında puanlanmaktadır. Olumsuz ifadeler veri analiz sürecinde ters kodlanmakta ve bu işlem 0’dan 4’e doğru yeniden puanlama şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ölçekten alınabilecek toplam puan 0 ile 40 arasında değişmekte olup, yüksek puan daha yüksek düzeyde içsel dini motivasyona işaret etmektedir (Karaca, 2001).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Aydın ilinde ikamet eden, 18 yaş ve üzerinde bulunan, resmî nikâhla evli ve evlilikleri en az bir yıldır fiilen devam eden toplam 390 birey (161 kadın, 229 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcılar araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak dâhil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasına, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 14.11.2025 tarihli olağan toplantısında alınan 28/16 sayılı onay sonrasında başlanmıştır. Araştırma verileri, Google Forms platformu üzerinden yapılandırılmış çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Veri toplama seti; Kişisel Bilgi Formu, Aile Huzuru Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği’nden oluşmaktadır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Yönelik Verdiği Cevapların Dağılımı

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin verdikleri cevaplara ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubuna ilişkin sosyo-demografik özelliklerin dağılımı

Değişkenler	f	%
Yaş	34 yaş ve altı	71
	35-44 yaş	150
	45 yaş ve üstü	169
Cinsiyet	Kadın	161
	Erkek	229
Evlilik Süresi	1-5 yıl	46
	6-10 yıl	73
	11-15 yıl	78
	16-20 yıl	143
	21 ve üzeri	50
Çocuk Sahibi Olma	Var	364
	Yok	26
Toplam	390	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırma grubunun %18,2’sinin 34 yaş ve altında, %38,5’inin 35–44 yaş aralığında ve %43,3’ünün 45 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların %41,3’ü kadın, %58,7’si erkektir. Evlilik süresi açısından en büyük grup %36,7 ile 16–20 yıl aralığındadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%93,3) çocuk sahibi olduğu dikkat çekmektedir. Bu dağılım, örneklemin ağırlıklı olarak orta yaş ve üzeri, uzun süreli evli ve çocuk

sahibi bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, aile huzuru ve içsel dini motivasyon değişkenlerinin daha yerleşik aile yapıları bağlamında değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Verilerin Analizi

Tüm istatistiksel analizlerde IBM SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Araştırmada değişkenlere ait ortalama ve standart sapma gibi betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiş; değişkenlerin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan değişkenler; aile huzuru ve içsel dini motivasyondur. Bu değişkenler sırasıyla Aile Huzuru Ölçeği ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği aracılığıyla ölçülmüştür. Araştırmada ele alınan temel değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler ve ölçeklerin iç tutarlılık düzeyleri bu bölümde sunulmaktadır. Bu kapsamda aile huzuru (alt boyutları ve toplam puanı) ile içsel dini motivasyon değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık, basıklık ve Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve güvenirlik katsayıları

Boyutlar	Cronbach Alpha	N	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Genel Hoşnutluk	,945	390	31,35	3,02	-,830	-,085
Derin Yıpranmalar	,931	390	32,40	6,62	-1,188	1,497
Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	,952	390	62,71	10,57	-1,241	1,778
İçsel Dini Motivasyon	,792	390	43,81	4,73	-,790	-,154

Tablo 2 incelendiğinde Aile Huzuru Ölçeği’nin Genel Hoşnutluk alt boyutuna ilişkin Cronbach Alpha katsayısının ,945; Derin Yıpranmalar alt boyutunun ,931; ölçeğin toplam puanının ise ,952 olduğu görülmektedir. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği’nin Cronbach Alpha katsayısı ,792 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha katsayısının ,70 ve üzeri değerler alması ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğunu, ,80 ve üzeri değerler ise yüksek düzeyde güvenirliğe işaret etmektedir. Bu bağlamda hem Aile Huzuru Ölçeği’nin alt boyutlarının hem de toplam puanının oldukça yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğu; İçsel Dini Motivasyon Ölçeği’nin ise iyi düzeyde iç tutarlılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tabloda yer alan çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde tüm değişkenlerin ± 2 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Çarpıklık katsayısı dağılımın simetrikliğini, basıklık katsayısı ise dağılımın sivrilik ya da basıklık derecesini göstermektedir. Sosyal bilimlerde bu değerlerin ± 2 aralığında olması normal dağılım varsayımının karşılandığı şeklinde değerlendirilmektedir. Bu durum, verilerin normal dağılıma yeterince yakın olduğunu ve analizlerde parametrik testlerin kullanılmasının istatistiksel açıdan uygun olduğunu göstermektedir (Ghasemi & Zahediasl, 2012, s. 489)

Ortalama puanlar dikkate alındığında katılımcıların hem Aile Huzuru Ölçeği toplam puanında hem de İçsel Dini Motivasyon düzeyinde görece yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgu, araştırma grubunda aile içi genel hoşnutluk düzeyinin ve içsel dini motivasyonun genel olarak yüksek seyrettiğine işaret etmektedir.

Aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin yaşa göre tek yönlü ANOVA sonuçları

Boyutlar	Yaş	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Genel Hoşnutluk	34 yaş ve altı	71	31,55	2,907	2,506	,083
	35-44 yaş	150	31,62	3,115		
	45 yaş ve üstü	169	32,28	2,956		
Derin Yıpranmalar	34 yaş ve altı	71	33,03	6,277	,274	,760
	35-44 yaş	150	32,36	7,070		
	45 yaş ve üstü	169	32,41	6,388		
Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	34 yaş ve altı	71	64,39	9,702	,938	,392
	35-44 yaş	150	62,32	11,593		
	45 yaş ve üstü	169	62,82	9,966		
İçsel Dini Motivasyon	34 yaş ve altı	71	43,83	4,855	1,965	,142
	35-44 yaş	150	44,39	4,657		
	45 yaş ve üstü	169	45,08	4,730		

$p < 0,05^*$

Tablo 3 incelendiğinde yaş ile içsel dini motivasyon ($p = ,142$), genel hoşnutluk ($p = ,083$), derin yıpranmalar ($p = ,760$) ve aile huzuru toplam puanı ($p = ,392$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir.

Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin cinsiyete göre bağımsız örneklem t-Testi sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Genel Hoşnutluk	Kadın	161	31,59	2,938	-1,674	,095
	Erkek	229	32,11	3,067		
Derin Yıpranmalar	Kadın	161	32,27	6,818	-,572	,567
	Erkek	229	32,66	6,500		
Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	Kadın	161	62,43	11,576	-,752	,452
	Erkek	229	63,25	9,825		
İçsel Dini Motivasyon	Kadın	161	44,11	4,555	-1,675	,095
	Erkek	229	44,92	4,842		

Tablo 4 incelendiğinde cinsiyet ile genel hoşnutluk ($p = ,095$), derin yıpranmalar ($p = ,567$), aile huzuru toplam puanı ($p = ,452$) ve içsel dini motivasyon ($p = ,095$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir.

Araştırmada aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin çocuk sahibi olma durumuna göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz bulguları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin çocuk sahibi olma durumuna göre bağımsız örneklem t-Testi sonuçları

Boyutlar	Çocuk Sahibi Olma Durumu	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Genel Hoşnutluk	Hayır	26	30,31	2,867	-2,797	,005*
	Evet	364	32,01	3,004		
Derin Yıpranmalar	Hayır	26	33,50	5,708	,794	,428
	Evet	364	32,43	6,689		
Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	Hayır	26	64,42	9,335	,752	,453
	Evet	364	62,81	10,662		
İçsel Dini Motivasyon	Hayır	26	42,23	5,109	-2,649	,008*
	Evet	364	44,75	4,671		

Tablo 5 incelendiğinde çocuk sahibi olma durumu ile genel hoşnutluk arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($t=-2,797$; $p=,005$). Ortalama puanlar dikkate alındığında çocuk sahibi olan katılımcıların genel hoşnutluk düzeylerinin çocuk sahibi olmayanlara kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Benzer biçimde çocuk sahibi olma durumu ile içsel dini motivasyon arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=-2,649$; $p=,008$). Ortalama değerler, çocuk sahibi olan bireylerin içsel dini motivasyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık çocuk sahibi olma durumu ile derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>,05$).

Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin evlilik süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinin evlilik süresine göre tek yönlü ANOVA sonuçları

Boyutlar	Evlilik Süresi	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Fark
Genel Hoşnutluk	¹ 1-5 yıl	46	30,78	3,112	3,294	,011*	5>1
	² 6-10 yıl	50	31,94	2,917			
	³ 11-15 yıl	73	31,33	3,228			
	⁴ 16-20 yıl	78	32,26	2,713			
	⁵ 21 yıl ve üstü	143	32,33	2,983			
Derin Yıpranmalar	¹ 1-5 yıl	46	33,48	5,240	,729	,573	-
	² 6-10 yıl	50	32,08	7,494			
	³ 11-15 yıl	73	33,26	6,710			
	⁴ 16-20 yıl	78	32,36	6,657			
	⁵ 21 yıl ve üstü	143	32,03	6,669			
Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	¹ 1-5 yıl	46	64,74	8,486	,596	,666	-
	² 6-10 yıl	50	62,54	11,634			
	³ 11-15 yıl	73	63,66	11,061			
	⁴ 16-20 yıl	78	62,22	11,257			
	⁵ 21 yıl ve üstü	143	62,46	10,210			
İçsel Dini Motivasyon	¹ 1-5 yıl	46	42,78	5,068	3,277	,012*	4>1
	² 6-10 yıl	50	45,02	4,502			
	³ 11-15 yıl	73	43,85	4,901			
	⁴ 16-20 yıl	78	45,59	3,879			
	⁵ 21 yıl ve üstü	143	44,85	4,896			

$p<0,05$ *

Tablo 6 incelendiğinde evlilik süresi ile genel hoşnutluk arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($F=3,294$; $p=,011$). Farkın hangi gruplar arasında ortaya çıktığını belirlemek amacıyla yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre, 21 yıl ve üzeri evli olan katılımcıların genel hoşnutluk düzeylerinin 1–5 yıl evli olanlara kıyasla anlamlı

biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer biçimde evlilik süresi ile içsel dini motivasyon arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=3,277$; $p=,012$). Bonferroni testi sonuçları, 16–20 yıl evli olan katılımcıların içsel dini motivasyon düzeylerinin 1–5 yıl evli olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık evlilik süresi ile derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>,05$).

Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca aile huzurunun alt boyutları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Değişkenlere ilişkin Pearson korelasyon katsayıları

Boyutlar	1- Genel Hoşnutluk	2- Derin Yıpranmalar	3- Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	4- İçsel Dini Motivasyon
1- Genel Hoşnutluk	1			
	-			
2- Derin Yıpranmalar	,142**	1		
	,005	-		
3- Aile Huzuru Ölçeği (Toplam Puan)	,176**	,947**	1	
	,000	,000	-	
4- İçsel Dini Motivasyon	,867**	,159**	,166**	1
	,000	,002	,001	-

$p<0,01^{**}$

Tablo 7 incelendiğinde içsel dini motivasyon ile aile huzuru ve alt boyutları arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu görülmektedir. Bulgulara göre içsel dini motivasyon ile aile huzurunun genel hoşnutluk alt boyutu arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=,867$; $p<,01$). Bu sonuç içsel dini motivasyon düzeyi arttıkça aile içindeki genel hoşnutluk algısının da belirgin biçimde arttığını göstermektedir. İçsel dini motivasyon ile derin yıpranmalar alt boyutu arasında ise düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=,159$; $p<,01$). Bu bulgu içsel dini motivasyon ile aile içi yıpranma algısı arasında anlamlı ancak sınırlı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Aile huzuru toplam puanı ile içsel dini motivasyon arasında da düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=,166$; $p<,01$). Bu durum içsel dini motivasyonun aile huzurunun genel düzeyiyle ilişkili olduğunu ancak bu ilişkinin sınırlı düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Öte yandan genel hoşnutluk ile derin yıpranmalar alt boyutları arasında da düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=,142$; $p<,01$).

TARTIŞMA

Bu araştırmada evli bireylerin aile huzuru düzeyleri ile içsel dini motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve söz konusu değişkenlerin yaş, cinsiyet, çocuk sahibi olma durumu ve evlilik süresi açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bulgular aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ve bazı demografik değişkenlere göre farklılaşmaların ortaya çıktığını göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre yaş ve cinsiyet ile içsel dini motivasyon, genel hoşnutluk, derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen bu sonuç içsel dini motivasyon ile yaş (Karşı, 2019, s. 188) ve cinsiyet (Balcı Arvas, 2017, s. 179) arasında anlamlı bir ilişki belirlemeyen çalışmalarla paralellik göstermektedir. Ayrıca cinsiyet ile genel hoşnutluk alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını ortaya koyan araştırmalar (Yıldız, 2023, s. 40) ile yaşı aile huzuru üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya

yol açmadığını bildiren çalışmalar (Kısak, 2024, s. 68) da mevcut bulgularla örtüşmektedir. Bununla birlikte literatürde farklı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır. Nitekim bir çalışmada genel hoşnutluk düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaştığı ve kadınların genel hoşnutluk düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada derin yıpranmalar boyutu ile aile huzuru toplam puanı açısından cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Ayrıca söz konusu araştırmada genel hoşnutluk, derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanlarının yaşa göre anlamlı biçimde farklılaştığı; 30–40 yaş aralığındaki katılımcıların derin yıpranma düzeylerinin 18–30 yaş grubuna kıyasla daha düşük olduğu ve aynı yaş grubunun genel hoşnutluk ile aile huzuru toplam düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Coşkunsu, 2025, ss. 42-43).

Literatürde cinsiyet ile aile huzurunun belirli boyutları arasında anlamlı ilişkiler tespit eden çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalarda derin yıpranmalar alt boyutu ve aile huzuru toplam puanı bakımından kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu ifade edilmiştir (Yıldız, 2023, s. 40). Buna karşılık farklı bir araştırmada erkeklerin evlilikte mutluluk düzeylerinin kadınlara göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada yaşa göre de anlamlı farklılık belirlenmiş; 20–25 ve 26–30 yaş gruplarındaki katılımcıların evlilikte mutluluk puan ortalamalarının 46 yaş ve üzerindeki katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2020, s. 633).

Araştırma bulgularına göre çocuk sahibi olma durumu ile genel hoşnutluk arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Çocuk sahibi olan katılımcıların genel hoşnutluk düzeyleri, çocuk sahibi olmayanlara göre daha yüksektir. Çocuk sahibi olma durumu ile içsel dini motivasyon arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çocuk sahibi olan bireylerin içsel dini motivasyon düzeyleri daha yüksektir. Buna karşılık çocuk sahibi olma durumu ile derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlar, literatürde yer alan bazı araştırmalarla karşılaştırıldığında farklı bulguların da mevcut olduğunu göstermektedir. Literatürde çocuk sahibi olmayan ve tek çocuğu bulunan katılımcıların olumlu kişilik özellikleri, duygusal yakınlık ve sadakat boyutlarında manevi doyum düzeylerinin 2, 3 ve 4 ve üzeri çocuğa sahip katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Cengil & Koç, 2024, s. 457). Bir başka çalışmada ise çocuk sahibi olma durumu ile derin yıpranmalar alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiş; genel hoşnutluk alt boyutu ve aile huzuru toplam puanı ile çocuk sahibi olma durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmış ve çocuğu olan katılımcıların daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu ortaya konulmuştur (Yıldız, 2023, s. 43). Bununla birlikte evli erkeklerin aile huzuru düzeylerinin çocuk sayısına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı da belirlenmiştir (Kısak, 2024, s. 68).

Araştırma bulgularına göre evlilik süresi ile genel hoşnutluk arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. 21 yıl ve üzeri evli olan katılımcıların genel hoşnutluk düzeyleri, 1-5 yıl evli olanlara göre daha yüksektir. Evlilik süresi ile içsel dini motivasyon arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 16–20 yıl evli olan katılımcıların içsel dini motivasyon düzeyleri, 1-5 yıl evli olanlara kıyasla daha yüksektir. Buna karşılık evlilik süresi ile derin yıpranmalar ve aile huzuru toplam puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular literatürde yer alan çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin bir çalışmada evlilik süresi 0-5 yıl olan katılımcıların olumlu kişilik özellikleri, duygusal yakınlık ve sadakat boyutlarında manevi doyum düzeylerinin diğer evlilik süresi gruplarına kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Cengil & Koç, 2024, s. 455). Benzer şekilde evlilik süresine göre evlilikte mutluluk puanlarının farklılaştığı ve 1 yıldan daha kısa süredir evli olanların 4 yıl ve daha uzun süredir evli olanlara göre daha yüksek mutluluk düzeyine sahip olduğu saptanmıştır (Yılmaz vd., 2020, s. 634). Buna karşılık evli

erkeklerin aile huzuru düzeylerinin evlilik süresine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı da tespit edilmiştir (Kısak, 2024, s. 68).

Evlilikte manevi doyum, eşler arasındaki duygusal bağın gücüyle yakından ilişkilidir. Paylaşılan dinî inançlar, ahlaki değerler ve yaşam anlayışı, çiftlerin birbirlerine ve yaşam olaylarına yönelik tutumlarını şekillendirebilir. Evlilik, önemli bir sosyal destek kaynağı olarak eşlerin sunduğu duygusal, fiziksel ve manevi destek aracılığıyla stresle başa çıkmayı kolaylaştırır ve yaşam doyumunu artırır (Cengil & Koç, 2024, s. 462). Bu bağlamda dinin içselleştirilmiş bir biçimde yaşanması, eşler arasında daha tutarlı değer paylaşımını ve karşılıklı hassasiyeti destekleyebilir. Bu durum, aile içi ilişkilerde uyumun ve huzur algısının güçlenmesine zemin hazırlayabilir. Nitekim din, evliliğe atfettiği kutsal ve normatif çerçeve aracılığıyla bu kurumun değerini ve sürekliliğini anlam bakımından temellendirir. Eşler ile diğer aile üyeleri arasındaki ilişkileri belirli ahlaki ilke ve sorumluluklar doğrultusunda düzenleyerek aile içi bağlılık ve dayanışmanın güçlenmesine katkı sağlar (Ahmadi & Hosseini-abadi, 2009, s. 214).

Araştırmalar, içsel dini motivasyonun psikolojik uyum, yaşam doyumunu, dayanma becerisi (Demir, 2025) ve öznel iyi olma hali (Balcı Arvas, 2017, s. 191) gibi olumlu psikolojik çıktılarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, içsel dini motivasyon düzeyi yüksek olan bireylerin yaşamdan daha yüksek doyum aldıkları ve mutluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çerçevede araştırma bulguları, içsel dini motivasyon ile aile huzuru arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle genel hoşnutsuzluk boyutuyla ilişkinin görece daha güçlü olması, dinî yönelimin içselleştirilmiş biçimde yaşanmasının aile ortamındaki memnuniyet, uyum ve olumlu etkileşim örüntüleriyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Dinî inanç ve değerlerin bireyin anlam dünyasında merkezi bir konum kazanması, aile içi ilişkilerin değerlendirilmesinde daha kapsayıcı, sabırlı ve sorumluluk temelli bir yaklaşımın gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu durum, içsel dini motivasyonun aile içindeki olumlu duygu iklimini destekleyen bir referans çerçevesi sunduğunu ortaya koymaktadır.

İçsel dini motivasyon ile derin yıpranmalar boyutu arasındaki düşük düzeyli pozitif ilişki, aile içi yıpranma arttıkça içsel dini motivasyonun da belirli ölçüde artabildiğine ya da içsel dini motivasyonu yüksek bireylerin aile içi kırılmaları daha yoğun bir bilinç düzeyiyle deneyimleyebildiklerine işaret etmektedir. Ailevi sorunlar karşısında dinin anlamlandırma ve başa çıkma kaynağı olarak devreye girmesi, zorlanma arttıkça dinî yönelimin daha belirgin hâle gelmesine yol açabilmektedir. Ayrıca evliliğe ve aile kurumuna dinî bir sorumluluk yükleyen bireyler, ilişkide ortaya çıkan sorunları daha kapsamlı ve değer temelli bir çerçevede ele alabilmektedir. İlişkiye atfedilen anlamın yüksek olması, yaşanan kırılma ve çatışmaların daha belirgin biçimde fark edilmesine ve ifade edilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu çerçevede içsel dini motivasyon, yıpranma deneyiminin anlamlandırılması ve bu deneyimle başa çıkılması sürecinde işlev gören bir psikososyal kaynak olarak değerlendirilebilir. Aile huzurunun toplam puanıyla ilişkinin daha düşük düzeyde kalması ise, içsel dini motivasyonun aile huzurunu açıklayan tek belirleyici faktör olmadığını göstermektedir. Aile huzuru; iletişim örüntüleri, kişilik özellikleri, ekonomik şartlar ve yaşam döngüsüne bağlı değişkenler gibi çok sayıda bireysel ve ilişkisel unsurun etkileşimiyle biçimlenmektedir.

Bu yönüyle elde edilen sonuçlar dindarlığın evlilik ve aile ilişkileri üzerindeki olumlu etkilerine işaret eden literatürle uyum göstermektedir. Örneğin Geçioğlu ve Kayıklık'ın çalışmasında dindarlık ile evlilik uyumu, çift doyumunu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum arasında düşük düzeyde; çift kaynaşması ile ise çok düşük düzeyde olmak üzere pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Geçioğlu & Kayıklık, 2019, s. 211). Benzer şekilde Peşkir'in araştırmasında dindarlık ile evlilik doyumunu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu, ayrıca dindarlığın

evlilik doyumunu pozitif yönde ve anlamlı biçimde yordadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, dinî değerlere önem veren bireylerin evlilik ilişkilerinde daha sabırlı, hoşgörülü ve uyumlu tutumlar sergileyebileceğine işaret etmektedir (Peşkir, 2025, ss. 74-75). Balcı Arvas ve Hökelekli'nin çalışmasında da dinin etkisini hissetme düzeyi ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme becerileri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır (Balcı Arvas & Hökelekli, 2017, s. 142). Tosun ve arkadaşlarının çalışması, aile aidiyetinin mutluluğu artıran önemli bir değişken olduğunu ve bu ilişkinin dinin etkisini hissetme/dindarlık düzeyiyle kısmen açıklandığını göstermektedir. Buna göre, bireylerin ailelerine yönelik aidiyet duyguları arttıkça mutluluk düzeyleri yükselmekte; ancak bu etkinin bir kısmı, dinin birey üzerindeki etkisini hissetmesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla dinin etkisini hissetme, aile aidiyeti ile mutluluk arasındaki ilişkiyi güçlendiren ve kısmen açıklayan olumlu bir aracı değişken rolü üstlenmektedir (Tosun vd., 2024, ss. 227-228). Kısak'ın çalışmasında evli erkeklerin dindarlık düzeyleri ile aile huzuru arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Bulgular, dindarlık düzeyi arttıkça aile huzurunun da arttığını ortaya koymakta ve değişkenler arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkiye işaret etmektedir (Kısak, 2024, s. 68). Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında evlilikte mutluluk toplam puanları ile dindarlık envanterinin ibadet, bilgi, etki alt boyutları arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki; evlilikte mutluluk toplam puanları ile dinî aktivite puanları arasında ise daha kuvvetli yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2020, s. 636). Söz konusu araştırmalar birlikte değerlendirildiğinde dindarlığın evlilik ilişkisinin farklı boyutlarıyla genellikle pozitif yönde ve anlamlı, ancak çoğunlukla düşük düzeyli ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Bu çerçevede dinî yönelimin, evlilik ilişkisinin niteliğini destekleyen ve güçlendiren bir kaynak olarak işlev gördüğü ifade edilebilir.

Bununla birlikte çalışmalar dindarlığın evlilik mutluluğu ve huzuru için tek başına yeterli bir koşul olarak görülmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim literatürde dindarlık düzeyi arttıkça “eşlerden her ikisinin de dindar olmasının evlilikte mutluluk için yeterli olduğu” düşüncesine katılımın azaldığı belirlenmiştir (Yılmaz vd., 2020, s. 638). Bir başka çalışmada da genel hoşnutsuzluk ve derin yıpranmalar alt boyutları ile aile huzuru toplam puanının, dini inanca sahip olma durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır (Yıldız, 2023, s. 45). Bu durum dindar bireylerin evlilik mutluluğu ve aile huzurunu tek başına dinî kimlik üzerinden temellendirmediklerini, ilişkisel ve kişisel dinamikleri de değerlendirme sürecine dâhil ettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla mevcut araştırmada tespit edilen pozitif ilişki, dindarlığın aile huzuruyla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymakla birlikte bu ilişkinin tek başına belirleyici bir nedensellik anlamına gelmediği şeklinde değerlendirilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada evli bireylerin aile huzuru düzeyleri ile içsel dini motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir. Bulgular, içsel dini motivasyon arttıkça aile huzurunun genel hoşnutsuzluk boyutunda belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Aile huzuru toplam puanı ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkinin düşük düzeyde olması ise aile huzurunun çok boyutlu bir yapı sergilediğini ve farklı psikososyal etkenlerden etkilenebileceğini göstermektedir.

Demografik değişkenlere ilişkin analizler, yaş ve cinsiyet açısından aile huzuru ve içsel dini motivasyon düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Buna karşılık çocuk sahibi olan bireylerin genel hoşnutsuzluk düzeyleri ile içsel dini motivasyon puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilik süresine göre yapılan analizlerde de genel hoşnutsuzluk ve içsel dini motivasyon düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Derin yıpranmalar boyutu ile aile huzuru toplam puanı ise evlilik süresi ve çocuk sahibi olma değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Elde edilen bulgulara göre içsel dini motivasyonun evli bireylerde aile içi hoşnutsuzluk algısıyla ilişkili bir değişken olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırma kesitsel bir tasarıma sahip olduğundan aile huzuru ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiler doğrultusunda nedensel çıkarımlar yapmak mümkün değildir. Elde edilen bulgular değişkenler arasındaki ilişkisel düzeyi ortaya koymakta ancak bu ilişkinin yönü ve zaman içindeki değişimi hakkında kesin yargılara varılmasına imkân vermemektedir. Gelecekte gerçekleştirilecek boylamsal çalışmalar, aile huzuru ve içsel dini motivasyonun zaman içerisindeki karşılıklı etkileşimini daha kapsamlı biçimde inceleyerek nedensel açıklamalara katkı sağlayabilir. Araştırmada verilerin öz-bildirim ölçekleri aracılığıyla toplanmış olması, sosyal beğenirlik eğilimi ve yanıltıcı önyargısı gibi sınırlılıkları beraberinde getirebilir. Bu nedenle ileriki çalışmalarda nitel veri toplama teknikleri (görüşme, odak grup vb.) ya da farklı veri kaynaklarının kullanılması bulguların derinliğini ve güvenilirliğini artırabilir. Araştırma grubunun yalnızca Aydın ilinde yaşayan, resmî nikâhla evli ve evliliği en az bir yıldır devam eden bireylerden oluşması bulguların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Ayrıca örneklemin ağırlıklı olarak orta yaş ve üzeri, uzun süreli evli ve çocuk sahibi bireylerden oluşması sonuçların daha yerleşik aile yapıları bağlamında değerlendirilmesine yol açmış olabilir. Farklı yaş gruplarını, evlilik süresi daha kısa olan bireyleri ve çocuksuz çiftleri kapsayan çalışmalar, değişkenlerin farklı aile yaşam döngülerindeki görünümünü ortaya koyabilir. Bununla birlikte farklı sosyo-kültürel bölgelerden seçilecek örneklemlemlerle yürütülecek araştırmalar aile huzuru ve içsel dini motivasyon arasındaki ilişkinin genellenebilirliğini ve kuramsal açıklayıcılığını güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, K., & Hossein-abadi, F. H. (2009). Religiosity, marital satisfaction and child rearing. *Pastoral Psychology*, 57(5-6), 211-221. <https://doi.org/10.1007/s11089-008-0176-4>
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Balcı Arvas, F. (2017). Öznel iyi-olma hali ile dini inançlar arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 165-201.
- Balcı Arvas, F., & Hökelekli, H. (2017). Dindarlık ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 129-160.
- Brimhall, A. S., & Butler, M. H. (2007). Intrinsic vs. Extrinsic religious motivation and the marital relationship. *The American Journal of Family Therapy*, 35(3), 235-249. <https://doi.org/10.1080/01926180600814684>
- Cengil, M., & Koç, A. (2024). Ailede eşler arasında algılanan manevi doyum ile yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 433-466. <https://doi.org/10.52115/apjir.1587185>
- Coşkun, H. E. (2025). *Sosyal medya bağımlılığı ile aile huzuru arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Demir, İ. (2025). Religious belief and motivation: Psychological and islamic perspective. *Karadeniz Araştırmaları*, 22(86), 814-837. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1677555>
- Forthun, L. F., Pidcock, B. W., & Fischer, J. L. (2003). Religiousness and disordered eating: Does religiousness modify family risk? *Eating Behaviors*, 4(1), 7-26. [https://doi.org/10.1016/S1471-0153\(02\)00099-5](https://doi.org/10.1016/S1471-0153(02)00099-5)
- Geçioğlu, A. R., & Kayıklık, H. (2019). Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: Evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 19(1), 202-224. <https://doi.org/10.30627/cuilah.536797>

- Ghasemi, A., & Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: A guide for non-statisticians. *International Journal of Endocrinology and Metabolism*, 10(2), 486-489. <https://doi.org/10.5812/ijem.3505>
- Gorsuch, R. L. (1994). Toward motivational theories of intrinsic religious commitment. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33(4), 315. <https://doi.org/10.2307/1386491>
- Hoge, R. (1972). A validated intrinsic religious motivation scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 11(4), 369-376. <https://doi.org/10.2307/1384677>
- Karaca, F. (2001). Din psikolojisiinde metot sorunu ve bir dindarlık ölçeğinin Türk toplumuna standardizasyonu. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 187-201.
- Karasar, N. (2024). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (39. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karşlı, N. (2019). Psikolojik iyi oluş ve dindarlık ilişkisi: Trabzon ilahiyat örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 173-205. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.549409>
- Kısak, D. (2024). *Evli erkeklerde şiddete yönelik tutumlar ile aile huzurunun incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Mahoney, A., Chinn, J. R., & McGraw, J. S. (2023). Positive psychology and religiousness/spirituality in the context of couples and families. İçinde E. B. Davis, E. L. Worthington Jr., & S. A. Schnitker (Ed.), *Handbook of Positive Psychology, Religion, and Spirituality* (ss. 445-459). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10274-5_28
- Özdemir, P., & Bakiler, E. (2021). Aile huzuru ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1881-1895. <https://doi.org/10.17755/esosder.870724>
- Peşkir, S. (2025). Aile kurumuna psikolojik ve manevi bir bakış: Evli bireylerde duygusal zekâ, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi. *Aile Dergisi*, 3(2), 59-83. <https://doi.org/10.70348/aile.2025.18>
- Tosun, M., Baysal, S., & Gökmen, M. (2024). Aile aidiyeti ve mutlulukta dindarlığın aracı rolü: Yetişkinler üzerine bir çalışma. *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 33(2), 211-246. <https://doi.org/10.51447/uluid.1540959>
- Yapıcı, A. (2018). Eşlerin dinsel algı ve yaşayışına göre evlilikte dindarlık ve maneviyat huzur mu, kusur mu? *Journal of Turkish Studies*, 13(2), 79-106. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13025>
- Yıldız, A. E. (2023). *Evli bireylerde aile huzuru, öfke tarzları ve erkem dönem uyum bozucu şemalar arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yılmaz, Z. S., Apaydın, H., & Yüksel, B. N. (2020). Dindarlık ile eşler arası uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kahramanmaraş örneği. *Amasya İlahiyat Dergisi*, (15), 617-648. <https://doi.org/10.18498/amailad.811110>

AFET SÜREÇLERİNDE GÖNÜLLÜLERİN ETKİN KATILIMINI ENGELLEYEN YAPISAL VE ÖRGÜTSEL SORUNLAR: KATILIMCI AFET YÖNETİŞİMİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Bülent BULDU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik

Bölümü, 43100 Merkez, Kütahya

ORCID ID: 0000-0002-8705-3118

ÖZET

Afetler, modern toplumların karşı karşıya kaldığı en karmaşık kriz türlerinden biri olup yalnızca fiziksel yıkıma değil, aynı zamanda yönetsel kapasite sorunlarına da yol açmaktadır. Afet yönetimi süreçlerinde gönüllülerin rolü, kamu kurumlarının sınırlı kaynaklarını tamamlayan ve toplumsal dayanıklılığı artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak gönüllülerin afet öncesi hazırlık, afet anı müdahale ve afet sonrası iyileştirme aşamalarındaki etkin katılımı, çeşitli yapısal ve örgütsel engeller nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, afet süreçlerinde gönüllü katılımını engelleyen temel yapısal ve örgütsel sorunları analiz etmeyi ve bu sorunların giderilmesine yönelik politika ve yönetim mekanizmalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülen çalışmada, ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmış; elde edilen bulgular tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, hukuki belirsizlikler, merkeziyetçi yönetim anlayışı, koordinasyon eksikliği, gönüllü eğitimlerinin yetersizliği ve kurumsal güvensizlik gibi faktörlerin gönüllü katılımını sistematik biçimde sınırlandırdığını ortaya koymaktadır. Çalışma, katılımcı afet yönetimi anlayışının güçlendirilmesi, gönüllülüğün kurumsallaştırılması ve dijital koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Afet yönetimi, gönüllülük, katılımcı yönetim

STRUCTURAL AND ORGANIZATIONAL PROBLEMS HINDERING EFFECTIVE VOLUNTEER PARTICIPATION IN DISASTER RESULTS: AN EXAMINATION FROM THE PERSPECTIVE OF PARTICIPATORY DISASTER GOVERNANCE.

ABSTRACT

Disasters represent one of the most complex forms of crises faced by modern societies, causing not only physical destruction but also significant governance challenges. In disaster management processes, volunteers play a strategic role by complementing limited public resources and enhancing social resilience. However, the effective participation of volunteers across disaster preparedness, response, and recovery phases remains constrained by various structural and organizational barriers. This study aims to analyze the main structural and organizational factors hindering volunteer participation in disaster processes and to discuss governance mechanisms to address these challenges. Adopting a qualitative research approach, the study is based on an extensive review of national and international literature. The findings reveal that legal ambiguities, centralized management structures, coordination deficiencies, inadequate volunteer training, and institutional mistrust systematically limit effective volunteer engagement. The study concludes that strengthening participatory disaster governance, institutionalizing volunteer management, and developing digital coordination mechanisms are essential for enhancing volunteer participation and overall disaster resilience.

Keywords: Disaster management, volunteerism, participatory governance.

GİRİŞ

Afetler, günümüzde yalnızca doğa olaylarının sonucu olarak değil; toplumsal, yönetsel ve ekonomik kırılganlıklarla iç içe geçmiş çok boyutlu krizler olarak değerlendirilmektedir. Depremler, seller, yangınlar ve teknolojik kazalar gibi afet türleri, devletlerin kriz yönetim kapasitesini sınarken aynı zamanda toplumların dayanıklılık düzeyini de görünür kılmaktadır. Ülkemiz topraklarının büyük bir kısmının deprem kuşağında olması ve geçmişten günümüze değin bu topraklar üzerinde meydana gelmiş depremler her an bir depreme maruziyeti hatırlatmaktadır. [1] Ayrıca ülkemizde afet tehlikesi sadece depremle sınırlı kalmamaktadır. Başta yapı ve orman yangını, sel ve su baskını, çığ, heyelan, endüstriyel ve ulaşım kazaları gibi birçok afet türünün yıkıcılığını son yıllarda tecrübe etmiştir. Geçmişte ülkemizde meydana gelen yangın, sel, deprem gibi afetler çok sayıda can ve mal kaybı ile sonuçlanmakla birlikte ülkenin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısında da dikkate değer zararın oluşmasına neden olmuştur. [8]

Türkiye’de afet yönetiminin tarihsel gelişimi incelendiğinde, uzun yıllar boyunca afetlere müdahalenin büyük ölçüde devletin kurumsal kapasitesiyle sınırlı kaldığı, sivil toplum ve gönüllülerin ise daha çok kendiliğinden ve örgütsüz biçimde sürece dâhil olduğu görülmektedir. [11] Osmanlı İmparatorluğu döneminde afetlere müdahale, vakıflar ve yerel dayanışma ağları aracılığıyla yürütülmüş; bu yapılar gönüllülüğün erken örneklerini oluşturmuştur. [10] Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise afet yönetimi daha merkeziyetçi bir anlayışla ele alınmış, gönüllü katılımı çoğunlukla resmi mekanizmaların dışında kalmıştır. Bu durum, afetlere müdahalede hızlı ve esnek çözümler üretilmemesine yol açan yapısal bir sınırlılık oluşturmuştur. [27]

1999 Marmara Depremi, Türkiye’de afet yönetimi anlayışında olduğu kadar gönüllülüğün kurumsal düzeyde tartışılmasında da önemli bir kırılma noktası olmuştur. [19] Deprem sonrasında ortaya çıkan geniş çaplı gönüllü seferberliği, sivil toplum kuruluşlarının ve bireysel gönüllülerin afet müdahalesindeki kritik rolünü görünür kılmış; bu deneyim, afet yönetiminin yalnızca kamu kurumları tarafından yürütülebilecek bir süreç olmadığını açık biçimde ortaya koymuştur. [14] Bu süreçten sonra, gönüllülerin afet öncesi hazırlık, afet anı müdahale ve afet sonrası iyileştirme aşamalarında sistematik biçimde sürece dâhil edilmesi gerekliliği daha güçlü şekilde vurgulanmaya başlanmıştır. [17]

2009 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) kurulmasıyla birlikte Türkiye’de afet yönetimi, bütünleşik afet yönetimi yaklaşımı çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. [18] Bu yeni yapı içerisinde gönüllüler, afet yönetiminin tamamlayıcı unsurları olarak tanımlanmış; eğitim, sertifikasyon ve koordinasyon mekanizmaları aracılığıyla daha düzenli bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Toplum temelli afet yönetimi anlayışı doğrultusunda gönüllüler, yalnızca müdahale gücü olarak değil, aynı zamanda risk azaltma, farkındalık oluşturma ve yerel dirençliliğin artırılmasında stratejik aktörler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. [26]

Bu bağlamda Türkiye’de afet yönetiminin tarihsel gelişimi, gönüllü katılımının kendiliğinden yardımlaşma pratiğinden kurumsallaşmış bir yönetim unsuruna dönüşüm süreci olarak da okunabilir. [22] Gönüllülerin bilgi, deneyim ve yerel bağlara dayalı katkıları, afet yönetim sisteminin etkinliğini artırmakta; kamu kurumlarının sınırlı kapasitesini tamamlayarak çok aktörlü ve kapsayıcı bir afet yönetimi modelinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. [7]

Ülkemizde afetlerle baş edebilme potansiyelini geliştirmek için özellikle 1999 Marmara depremlerinden sonra bir dizi köklü değişiklikler yapılmış ve afetlerin üstesinden gelmek için afet öncesi risk yönetimi sürecine odaklanılmıştır. Bu bağlamda afet yönetimi, klasik kamu yönetimi anlayışının ötesine geçerek çok aktörlü ve katılımcı bir yönetim alanı hâline dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

1999 Marmara depremleri ile başlayan ve özellikle yaşanan 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler, afetlerle mücadelenin kesintisiz yeni arayışlar geliştirilmesi zorunluluğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Türkiye'nin de benimsediği bütünlükli afet yönetim sistemi sadece bir sistemden ibaret değil, sürekli yenilenmeyi ve gelişimi önceleyen bütüncül bir afetle mücadele anlayışıdır. Bu anlayışın bir gereği de ülke kaynaklarının afet yönetimi açısından hazır hale getirilmesi ve ihtiyaç duyulduğunda hedeflenen tepkiyi verebilmesidir. Bu yönüyle afet yönetiminin toplum tabanlı hedefleri doğrultusunda sürece sivil halkın dahil edilerek katkılarından yararlanmak önemli bir başlıktır.

Şekil 1. Bütünlükli Afet Yönetim Sisteminin Döngüsel Şeması [13]

Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından yayınlanan Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü afet gönüllüsünü “Bir kamu kurum veya kuruluşu, özel kuruluş ya da STK bünyesinde görev alan; afet öncesi, sırası veya sonrasında ihtiyaç duyulan alanlarda hizmet vermek için eğitilmiş; herhangi bir maddi karşılık beklemeeksizin kamu yararını gözetken kişilerdir.” şeklinde tanımlamıştır. [3]

Afet yönetimi literatüründe gönüllüler, afetlere mücadelede “tamamlayıcı aktörler” olarak tanımlanmakta; özellikle büyük ölçekli afetlerde kamu kurumlarının yetersiz kaldığı alanlarda kritik roller üstlenmektedir. Bununla birlikte, birçok ülkede gönüllü potansiyelinin sistematik biçimde planlanmadığı, gönüllü emeğinin büyük ölçüde plansız ve geçici çözümlerle kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, gönüllülerin afet süreçlerine etkin ve sürdürülebilir biçimde katılımını engelleyen yapısal ve örgütsel sorunların varlığına işaret etmektedir.

Bu çalışma, afet süreçlerinde gönüllü katılımını sınırlandıran sorunları bütüncül bir çerçevede ele alarak, söz konusu sorunların giderilmesine yönelik politika ve yönetim mekanizmalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına dayanmaktadır. Afet yönetimi, gönüllülük, kamu yönetimi ve sivil toplum alanlarında yayımlanmış kitaplar, hakemli dergi makaleleri, politika belgeleri ve uluslararası kuruluş raporları incelenmiştir. İncelenen kaynaklar tematik analiz yöntemiyle sınıflandırılmış ve gönüllü katılımını etkileyen sorunlar yapısal ve örgütsel boyutlar altında ele alınmıştır.

AFET YÖNETİMİ, GÖNÜLLÜLÜK VE YÖNETİŞİM

Afet yönetimi, kesintisiz bir süreç şeklinde sürdürülen; afet öncesi zarar azaltma ve hazırlık, afet anı müdahale ve afet sonrası iyileştirme olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır. Modern afet yönetimi yaklaşımları, bu aşamaların her birinde farklı aktörlerin iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Afet Gönüllülüğü, afet yönetiminin sıralanan dört temel aşamasında da kritik rol oynayabilir.

Zarar azaltma ve hazırlık aşamalarında hazırlanan ve yürütülen toplumsal farkındalık projeleri ve yerel düzeyde yapılan eğitimler afet gönüllüleri ile yaygınlaştırılabilir. Müdahale aşamasında profesyonel ekiplerin afet bölgesine ulaştırılması zaman alabilmektedir. Afette “altın saatler” olarak tanımlanan süreçte bölgedeki gönüllülerin sahaya müdahalesi ile başlatılan ilk yardım ve arama – kurtarma operasyonları afet kayıplarını ciddi oranda azaltabilir. İyileştirme sürecinde özellikle psikososyal destek ve sosyal dayanışma ağlarının kurularak düzenli işletilmesinde de afet gönüllülerinin sağlayacağı olanaklar aşikardır.

Bu bağlamda gönüllülük, yalnızca insani yardım faaliyeti olarak değil, aynı zamanda toplumsal katılım ve yönetim aracı olarak değerlendirilmektedir.

Yönetişim yaklaşımı, devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki etkileşimi ön plana çıkararak karar alma süreçlerinin çok aktörlü yapısını vurgulamaktadır. Katılımcı afet yönetişimi anlayışı, gönüllülerin yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda karar süreçlerine katkı sunan aktörler olarak konumlandırılmasını öngörmektedir. Ancak uygulamada bu ideal modelin hayata geçirilemediği ve gönüllülerin çoğunlukla pasif paydaşlar olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Tablo 1. Afet gönüllülüğü örnek hiyerarşik yönetim şeması

Afet Gönüllülüğü Ulusal Yönetişim Kurulu	Bakanlık Temsilcisi AFAD Temsilcisi Ulusal Düzeyde Teşkilatlanmış STK’ların temsilcileri Akademik Temsilciler
Afet Gönüllülüğü Bölgesel Koordinasyon ve Planlama Kurulu	AFAD Birlik Müdürlüğü Temsilcisi Büyükşehir Belediye Temsilcisi Bölge STK Temsilcileri
Afet Gönüllülüğü İl Operasyon Yönetim Kurulu	Valilik Temsilcisi AFAD İl Müdürlüğü Temsilcisi Belediye Temsilcileri Yerel STK Temsilcileri
Uygulama & Müdahale	AFAD Temsilcisi STK ve Gönüllü Ekipler
İzleme ve Değerlendirme Kurulu	Akademik Kurum Temsilcileri Bağımsız Denetçiler Gönüllü Temsilcileri

Gönüllü Katılımını Engelleyen Yapısal Sorunlar

	Afet Gönüllülüğüne Katılımı Engelleyen Yapısal Sorunlar	Afet Gönüllülüğüne Katılımı Engelleyen Örgütsel Sorunlar	Sorunların Giderilmesine Yönelik Mekanizmalar
1	Hukuki Belirsizlikler ve Mevzuat Eksikliği	Kurumsal Koordinasyon Eksikliği	Gönüllülüğün Kurumsallaştırılması
2	Merkeziyetçi Yönetim Anlayışı	Eğitim ve Yetkinlik Sorunları	Katılımcı Afet Yönetişimi Modelleri
3	Kaynak ve Finansman Sorunları	Kurumsal Güven ve İletişim Problemleri	Eğitim ve Kapasite Geliştirme Programları
4			Dijital Koordinasyon Sistemleri

Tablo 2. Afet gönüllülüğüne katılımı engelleyen sorunlar ve çözüm önerileri şeması

Hukuki belirsizlikler ve mevzuat eksikliği

Afet gönüllülerinin yaşadığı temel hukuki sorunlardan biri, gönüllülerin mevzuat içinde açık ve bütüncül bir statüye sahip olmamasıdır. Mevcut yasal düzenlemelerde gönüllülük kavramı farklı kanun ve yönetmeliklerde dolaylı biçimde yer almakta; ancak afet gönüllülüğünü doğrudan tanımlayan kapsamlı bir çerçeve bulunmamaktadır. [16] Bu durum, gönüllülerin kamu görevlisi mi, sivil birey mi yoksa geçici görevli mi sayılacağı konusunda uygulamada farklı yorumlara yol açmaktadır. Özellikle afet anında kamu otoritesiyle birlikte çalışan gönüllülerin hukuki konumunun belirsizliği, yetki aşımı ve sorumluluk çatışmalarına neden olabilmektedir. [23]

Afet sahasında görev alan gönüllüler, iyi niyetli müdahalelerde bulunmalarına rağmen hukuki yaptırımlarla karşılaşma riski taşımaktadır. Müdahale sırasında meydana gelebilecek can kaybı, yaralanma veya maddi hasar durumlarında, gönüllülerin kusur sorumluluğunun nasıl belirleneceği açık değildir. [25] Afetlerin olağanüstü koşulları göz önünde bulundurulmadan yapılan hukuki değerlendirmeler, gönüllülerin cezai ve hukuki sorumluluk altına girmesine neden olabilmektedir. Bu belirsizlik, gönüllülerin afet sahasına katılım konusunda çekingen davranmasına yol açmaktadır.

Afet gönüllülerinin karşılaştığı bir diğer önemli hukuki sorun, sigorta ve sosyal güvence eksikliğidir. Afet sahasında görev yapan gönüllüler; yaralanma, kalıcı sakatlık veya ölüm gibi ciddi risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Buna rağmen gönüllülerin hangi sosyal güvenlik ve tazminat mekanizmalarından yararlanacağı mevzuatta açık biçimde düzenlenmemiştir. [23] Bazı kurumlar kendi gönüllüleri için sınırlı sigorta uygulamaları geliştirse de, bu uygulamalar ulusal düzeyde standart ve bağlayıcı değildir. [4] Bu durum, gönüllü emeğinin hukuki açıdan güvencesiz kalmasına neden olmaktadır.

Afet gönüllülerinin yaşadığı hukuki belirsizlikler ve mevzuat eksikliği, gönüllü emeğinin sürdürülebilirliğini ve güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Uluslararası literatürde, gönüllülerin hukuki statüsünün açık biçimde tanımlanması ve sigorta mekanizmalarıyla desteklenmesi, etkin afet yönetiminin temel unsurları arasında gösterilmektedir. [26] Türkiye bağlamında, afet gönüllülüğüne özgü bütüncül bir yasal çerçevenin oluşturulması; gönüllülerin yetki, sorumluluk ve haklarını netleştirerek hem gönüllü katılımını artıracak hem de afet müdahale süreçlerinde kurumsal güveni güçlendirecektir. [28]

Merkeziyetçi yönetim anlayışı

Birçok ülkede afet yönetimi, merkezi idare tarafından kontrol edilen hiyerarşik bir yapı içinde yürütülmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin ve gönüllü girişimlerin karar alma süreçlerine

etkin biçimde katılmasını zorlaştırmaktadır. Merkeziyetçi yapı, yerel bilgi ve deneyimin yeterince değerlendirilmesini engellemektedir.

Kaynak ve finansman sorunları

Afet gönüllülüğü, büyük ölçüde gönüllülük esasına dayalı olsa da, bu alanın etkin ve sürdürülebilir biçimde işlemesi önemli ölçüde maddi ve aynı kaynakların varlığına bağlıdır. Eğitim faaliyetleri, lojistik destek, kişisel koruyucu donanım, sigorta, ulaşım ve dijital altyapı gibi unsurlar, gönüllülüğün “maliyetli” bir kamusal faaliyet alanı olduğunu göstermektedir. Ancak afet gönüllülüğüne yönelik finansman mekanizmaları çoğu zaman parçalı, düzensiz ve kısa vadeli nitelik taşımaktadır. Bu durum, gönüllü kapasitesinin sürekliliğini ve kurumsallaşmasını sınırlayan temel sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Gönüllü faaliyetlerin sürdürülebilirliği, finansman ve lojistik destekle doğrudan ilişkilidir. Ancak gönüllü kuruluşlar çoğu zaman düzensiz ve proje bazlı kaynaklara bağımlıdır. Afet gönüllülüğünde finansman sorunlarının temelinde, gönüllülük faaliyetlerinin çoğu zaman “ikincil” bir kamu hizmeti olarak görülmesi yatmaktadır. Bu algı, gönüllü programlarına ayrılan bütçelerin sınırlı ve düzensiz olmasına yol açmaktadır. Ayrıca fonların büyük ölçüde afet sonrası döneme yoğunlaşması, afet öncesi hazırlık ve eğitim faaliyetlerinin yeterince desteklenmemesine neden olmaktadır. Proje temelli finansman modelleri ise süreklilik sorunu yaratmakta; proje bitiminde gönüllü kapasitesinin dağılmasına yol açabilmektedir.

Afet gönüllülüğünde kaynak ve finansman sorunlarının aşılabilmesi için çok düzeyli ve uzun vadeli politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle afet öncesi dönemi kapsayan, sürekli ve öngörülebilir finansman modelleri oluşturulmalıdır. Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında ortak finansman mekanizmaları geliştirilmeli; gönüllü programları akredite edilerek kaynak tahsisi performans ve etki temelli hale getirilmelidir. Türkiye özelinde, yerel yönetimlerin gönüllülük bütçelerinin güçlendirilmesi ve dijital şeffaflık araçlarının yaygınlaştırılması, gönüllü kapasitesinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Gönüllü Katılımını Engelleyen Örgütsel Sorunlar

Kurumsal koordinasyon eksikliği

Afet süreçlerinde kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve bireysel gönüllüler arasında etkin bir koordinasyon mekanizmasının bulunmaması, gönüllü emeğinin verimsiz kullanılmasına neden olmaktadır.

Eğitim ve yetkinlik sorunları

Gönüllülerin büyük bir kısmı afet müdahalesi konusunda yeterli eğitim ve sertifikasyona sahip değildir. Bu durum, gönüllülerin sahada sınırlı görevlerle yetinmesine veya tamamen dışlanmasına yol açabilmektedir.

Kurumsal güven ve iletişim problemleri

Kamu kurumları ile gönüllüler arasında karşılıklı güven eksikliği, gönüllülerin karar alma süreçlerinden dışlanmasına neden olmaktadır. Etkin iletişim kanallarının kurulamaması, bilgi akışını ve iş birliğini zayıflatmaktadır.

Sorunların Giderilmesine Yönelik Mekanizmalar

Gönüllülüğün kurumsallaştırılması

Gönüllü yönetimi, afet yönetimi sisteminin kurumsal bir bileşeni hâline getirilmelidir. Açık görev tanımları ve standart prosedürler oluşturulmalıdır.

Katılımcı afet yönetimi modelleri

Afetler, yalnızca teknik ve idari kapasiteyle yönetilemeyen; toplumsal katılım, çok aktörlü iş birliği ve yerel bilgi gerektiren karmaşık krizlerdir. Bu bağlamda afet yönetimi literatüründe, hiyerarşik ve merkeziyetçi yaklaşımların yerini giderek katılımcı afet yönetimi anlayışı almaktadır. [24] Katılımcı afet yönetim modeli, kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve gönüllü bireylerin karar alma ve uygulama süreçlerine

birlikte dahil edilmesini esas almaktadır. Özellikle afet gönüllüleri, bu modelin hem toplumsal meşruiyet hem de operasyonel kapasite boyutunda kilit aktörler arasında yer almaktadır. [21] Yönetişim kavramı, kamu yönetiminde devlet merkezli karar alma anlayışından uzaklaşarak, çok aktörlü ve ağ temelli bir yönetim modelini ifade etmektedir. [12] Afet yönetişimi ise afet risklerinin azaltılması, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde bu çok aktörlü yapının kurumsallaştırılmasını hedeflemektedir. Katılımcı afet yönetişim modeli, yalnızca uygulamada değil; politika geliştirme, planlama ve değerlendirme aşamalarında da paydaş katılımını öngörmektedir. [26] Bu modelde gönüllüler, pasif destek unsurları değil; karar süreçlerine katkı sunan aktif paydaşlar olarak konumlandırılmaktadır.

Afet gönüllüleri, yerel bilgiye sahip olmaları, hızlı mobilizasyon kapasiteleri ve toplumsal güven üretme potansiyelleri nedeniyle katılımcı yönetişim modelinin temel bileşenlerinden biridir. [15] Gönüllülerin sürece dahil edilmesi, afet yönetiminde yalnızca insan kaynağını artırmakla kalmamakta; aynı zamanda kararların yerel ihtiyaçlara daha duyarlı hale gelmesini sağlamaktadır. [6] Ancak bu katılımın etkili olabilmesi için gönüllülerin kurumsal yapılarla entegre edilmesi ve rol tanımlarının netleştirilmesi gerekmektedir. [21]

Katılımcı afet yönetişim modeli üç temel bileşen üzerine kurulmaktadır. Birincisi, çok aktörlü iş birliği mekanizmalarıdır. Kamu kurumları, sivil toplum ve gönüllü yapılar arasında düzenli iletişim ve koordinasyon kanalları oluşturulmalıdır. [16] İkincisi, katılımcı karar alma süreçleridir. Afet planlarının hazırlanması ve güncellenmesi aşamalarında gönüllü temsilcilerin görüşlerine yer verilmesi, planların uygulanabilirliğini artırmaktadır. [2] Üçüncüsü ise şeffaflık ve hesap verebilirliktir. Dijital platformlar aracılığıyla bilgi paylaşımı ve geri bildirim mekanizmalarının kurulması, gönüllü katılımını güçlendirmektedir. [26]

Türkiye’de afet yönetimi sistemi ağırlıklı olarak merkezi bir yapıya sahip olmakla birlikte, son yıllarda gönüllülük ve sivil toplum katılımını artırmaya yönelik adımlar atılmaktadır. [20] AFAD Gönüllülük Sistemi, bu dönüşümün önemli bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak uygulamada gönüllülerin karar alma süreçlerine katılımının sınırlı olduğu; katılımın çoğunlukla uygulama aşamasıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. [9] Bu durum, katılımcı yönetişim anlayışının Türkiye’de henüz kurumsal bir düzeye ulaşmadığını göstermektedir.

Eğitim ve kapasite geliştirme programları

Standartlaştırılmış eğitim ve sertifikasyon programları, gönüllülerin sahadaki etkinliğini ve güvenilirliğini artıracaktır. Afet gönüllülüğünde eğitim, gönüllülerin bilgi, beceri ve tutumlarını afet yönetiminin gereklilikleri doğrultusunda geliştirmeyi amaçlayan planlı öğrenme süreçlerini ifade etmektedir. Kapasite geliştirme ise yalnızca bireysel becerilerin artırılmasıyla sınırlı olmayıp, gönüllülerin örgütsel yapılara uyumunu, kurumsal iş birliğini ve uzun vadeli sürdürülebilirliği kapsayan daha geniş bir çerçeve sunmaktadır. Afet gönüllülüğünde kapasite geliştirme; teknik yeterlilik, koordinasyon becerileri, liderlik, iletişim ve psikososyal dayanıklılık gibi çok boyutlu unsurları içermelidir.

Afet gönüllülüğünde uygulanan eğitim programları genel olarak üç ana grupta ele alınarak planlanmalıdır. Birinci grup, temel farkındalık ve hazırlık eğitimleridir. Bu eğitimler, afet türleri, kişisel güvenlik, temel ilk yardım ve afet bilinci gibi konuları kapsayarak, geniş kitlelere yönelik olarak tasarlanmalıdır. İkinci grup, uzmanlık ve beceri temelli eğitimlerdir. Arama-kurtarma, yangınla mücadele, lojistik yönetimi ve psikososyal destek gibi alanlarda verilen bu eğitimler, gönüllülerin belirli görevlerde etkin rol almasını hedeflemelidir. Üçüncü grup ise liderlik ve koordinasyon eğitimleridir. Bu programlar, gönüllü ekip liderlerinin karar verme, kriz yönetimi ve kurumlar arası iletişim becerilerini güçlendirmeyi amaçlamalıdır.

Eğitilmiş gönüllüler, afet müdahale süreçlerinde hem kendi güvenliklerini koruyabilmekte hem de profesyonel ekiplerle daha uyumlu çalışabilmektedir. Düzenli eğitim almış gönüllülerin görev çakışmalarını azalttığı, kaynak kullanımını optimize ettiği ve müdahale hızını artırdığı

bilinmektedir. Ayrıca kapasite geliştirme programları, gönüllülerin kurumsal yapılara olan güvenini artırmakta ve gönüllülüğün sürekliliğini desteklemektedir. Psikososyal dayanıklılık eğitimleri ise gönüllülerin travmatik deneyimlerle başa çıkma becerilerini güçlendirerek tükenmişlik riskini azaltmaktadır.

Türkiye’de afet gönüllülüğüne yönelik eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetleri, ağırlıklı olarak AFAD, Türk Kızılayı ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmektedir. AFAD Gönüllülük Sistemi kapsamında sunulan çevrim içi ve yüz yüze eğitimler, gönüllülerin temel afet bilgisi edinmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, yerel düzeyde belediyeler ve gönüllü arama-kurtarma ekipleri tarafından düzenlenen uygulamalı eğitimler, sahaya özgü becerilerin geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Ancak Türkiye’de eğitim programlarının daha bütüncül, akredite ve birbirleriyle uyumlu bir yapıya kavuşturulması gerekliliği bulunmaktadır.

Afet gönüllülüğünde eğitim ve kapasite geliştirme programları, gönüllü emeğinin etkinliğini belirleyen temel faktörlerden biridir. Bu programlar, yalnızca teknik becerilerin kazandırılmasını değil, aynı zamanda gönüllülerin afet yönetimi sistemine güvenli ve sürdürülebilir biçimde entegre edilmesini sağlamaktadır. Türkiye örneğinde, kurumsal ve sivil aktörlerin yürüttüğü eğitim faaliyetleri önemli bir birikim oluşturmakla birlikte, standartlaşma ve koordinasyon ihtiyacı devam etmektedir. Gelecekte, dijital öğrenme araçlarıyla desteklenen, saha uygulamalarıyla güçlendirilmiş ve akreditasyon temelli eğitim modelleri, afet gönüllülüğünün kapasitesini artırmada belirleyici olacaktır.

Dijital koordinasyon sistemleri

Gönüllü kayıt, eşleştirme ve görevlendirme süreçlerini kapsayan dijital platformlar, afet yönetiminde koordinasyonu güçlendirecektir.

Afet sürecinde devlet kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bireysel gönüllüler önemli roller üstlenmektedir. Özellikle gönüllüler, afetin ilk saatlerinden itibaren arama-kurtarma, lojistik destek, insani yardım ve psikososyal destek gibi alanlarda kritik katkılar sunabilmektedir. Ancak gönüllülerin sayısının fazlalığı, mekânsal dağınıklığı ve yetkinlik farklılıkları, etkili koordinasyon sağlanamadığında ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Bu noktada dijital koordinasyon sistemleri, afet gönüllülüğünün daha planlı, izlenebilir ve etkili biçimde yürütülmesi açısından stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Özellikle büyük ölçekli afetlerde “spontan gönüllüler” olarak adlandırılan, resmi yapılara kayıtlı olmayan bireylerin kontrolsüz katılımı, kriz yönetimini zorlaştırabilmektedir. Geleneksel koordinasyon yöntemleri (telefon zincirleri, manuel listeler, yüz yüze yönlendirme) bu yoğunluk karşısında yetersiz kalmakta; bu durum dijital çözümlere olan ihtiyacı artırmaktadır.

Dijital koordinasyon sistemleri, afet süreçlerinde gönüllülerin kayıt altına alınması, yetkinliklerine göre sınıflandırılması, görev atamalarının yapılması, sahadan veri toplanması ve bilgi paylaşımının sağlanması amacıyla geliştirilen yazılım tabanlı platformlardır. Bu sistemler genellikle mobil uygulamalar, web tabanlı portallar, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), yapay zekâ destekli eşleştirme algoritmaları ve sosyal medya entegrasyonları gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Temel amaç; doğru gönüllüyü, doğru zamanda, doğru yerde ve doğru görevle buluşturmadır.

Dijital sistemlerin afet gönüllülüğüne sağladığı en önemli katkılardan biri hız ve verimlilik. Gönüllü kayıtlarının önceden alınması ve güncel tutulması, afet anında zaman kaybını azaltmaktadır. Ayrıca gönüllülerin eğitim düzeyi, sertifikaları ve fiziksel uygunlukları gibi bilgilerin sistemde yer alması, görev dağılımının daha güvenli ve etkili yapılmasını mümkün kılmaktadır. Coğrafi konum tabanlı uygulamalar sayesinde gönüllülerin afet sahasına en yakın olanlarının tespit edilmesi, müdahale sürelerini önemli ölçüde kısaltmaktadır. Bunun yanında dijital platformlar, gönüllülerle kurumlar arasında çift yönlü iletişim sağlayarak bilgi kirliliğini

azaltmakta ve kurumsal kapasiteyi güçlendirmektedir.

Türkiye’de afet gönüllülüğünün dijital koordinasyonunda en belirgin örneklerden biri AFAD Gönüllülük Sistemidir. e-Devlet altyapısıyla entegre çalışan bu sistem, bireylerin gönüllü olarak kayıt olmasını, çevrim içi eğitimler almasını ve sertifikalandırılmasını mümkün kılmaktadır. Sistem, gönüllüleri “temel”, “destek” ve “uzman” gönüllü kategorilerinde sınıflandırarak, afet anında yetkinlik temelli bir eşleştirme hedeflemektedir.

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında AFAD Gönüllülük Sistemi, gönüllü başvurularının kısa sürede yüz binlerle ifade edilen seviyelere ulaşmasını sağlamıştır. Ancak saha verileri, bu gönüllülerin tamamının aktif biçimde yönlendirilemediğini göstermektedir. Bunun temel nedenleri arasında afetin çok geniş bir coğrafyayı etkilemesi, iletişim altyapısındaki kesintiler ve merkezi sistem ile yerel uygulamalar arasındaki entegrasyon eksikliği yer almaktadır. Bu durum, dijital kayıt sistemlerinin tek başına yeterli olmadığını, saha koordinasyonu ile desteklenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

SONUÇ

Bu çalışma, gönüllü katılımını engelleyen sorunların bireysel yetersizliklerden ziyade yapısal ve örgütsel faktörlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Gönüllülüğün stratejik bir kamu politikası alanı olarak ele alınmaması, gönüllü potansiyelinin etkin biçimde kullanılmasını engellemektedir

Türkiye afet yönetim sistemi, uluslararası gelişime ayak uydurabilen, ihtiyaca göre yenilenmeyi sürekli hale getiren, yenilikçi stratejilerle desteklenen bir sisteme dönüştürülmelidir. Afetlerin neden olabileceği zararı azaltabilmek için afet yönetiminde tüm paydaşların aktif katılımının sağlanması, yenilikçi, sürdürülebilir ve bütünleşik bir afet yönetim sistemi oluşturulması anlamında önem arz etmektedir. [5]

Afet süreçlerinde gönüllülerin etkin katılımı, toplumsal dayanıklılığın artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi, güçlü yapısal ve örgütsel mekanizmaların oluşturulmasına bağlıdır. Katılımcı afet yönetişimi anlayışının benimsenmesi ve gönüllülüğün kurumsallaştırılması, afetlere karşı daha dirençli toplumlar inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] AFAD. (2009). Depreme Karşı Yapısal Olmayan Risklerin Azaltılması. İstanbul.
- [2] AFAD. (2014). Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP). Ankara: . Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- [3] AFAD. (2022). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. Ankara.
- [4] AFAD, T. İ. (2019). AFAD AFAD Gönüllülük Sistemi ve Uygulama Esasları. Ankara.
- [5] Akduman, Ö. (2024). Türk Afet Mevzuatının Bütünleşik Afet Yönetimi Açısından İncelenmesi. İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi, 1753-1784.
- [6] Alexander, D. (2010). The voluntary sector in emergency response and civil protection. International Journal of Emergency Management, 151-166.
- [7] Altay, A. &. (2006). OR/MS research in disaster operations management. European Journal of Operational Research, 475-493.
- [8] AYDEMİR, A. (2021). Afet Yönetim Sisteminin İncelenmesinde Gönüllülük Hizmetleri ve Bazı Sivil Toplum Kuruluşları. Afet ve Risk Dergisi , 387-394.
- [9] Aydın, M. &. (2021). Afet yönetiminde gönüllü katılımı ve yönetişim sorunu. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 245-272.
- [10] Aysan, Y. (1993). Doğal Afetler ve Planlama. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

- [11] Balamir, M. (2007). Afet politikası, Risk ve Planlama. TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (s. 31-43). Ankara.
- [12] Balcı, A. (2018). Kamu yönetiminde yönetim ve sivil toplum. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [13] Buldu, E. S. (2023, Mart). Türkiye'nin Kriz Yönetimi Odaklı Afet Yönetimi Stratejisinde Yaşanan Sorunlar Ve Kriz Yönetiminden Risk. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), s. 5852-5858.
- [14] Comfort, L. K. (2007). Crisis management in hindsight: Cognition, communication, coordination, and control. Public Administration Review, 189-197.
- [15] Dynes, R. R. (1994). Disasters, collective behavior, and social organization. Newark: University of Delaware Press.
- [16] Ergun, T., & Polatoğlu, A. Afet yönetiminde çok aktörlü yapı ve hukuki uyum sorunu. (2019). Amme İdaresi Dergisi, 1-26.
- [17] İlhan, A. &. (2019). Afet Yönetiminde Gönüllü Katılımının Önemi: Türkiye Örneği. Afet ve Risk Dergisi, 45-60.
- [18] Kadioğlu, M. &. (2013). Afet yönetiminin temel ilkeleri. T.C. İçişleri Bakanlığı AFAD Yayınları.
- [19] Kadioğlu, M. (2008). Modern, bütünleşik afet yönetiminin temel ilkeleri. AFAD & İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- [20] Kadioğlu, M. (2017). Afet yönetimi: Beklenilmeyeni beklemek. . İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.
- [21] Kapucu, N. (2014). Collaborative emergency management. Disasters, 323-340.
- [22] Maskrey, A. (2011). Revisiting community-based disaster risk management. Environmental Hazards, 42-52.
- [23] Şahin, Y. &. (2020). M. Afetlerde gönüllülerin hukuki statüsü ve sigorta sorunları. Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi, 89-112.
- [24] Tierney, K. (2012). Disaster governance. Annual Review of Environment and Resources, 341-363.
- [25] (2011). Türk Borçlar Kanunu Kanun No:6098.
- [26] UNISDR. (2015). Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. . Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction.
- [27] Yılmaz, A. (2017). Türkiye’de Afet Yönetimi Sisteminin Dönüşümü. İdare Hukuku ve İdari Bilimler Dergisi, 101-124.

AFETLERDE YAPISAL OLMAYAN RİSKLER VE TOPLUMA AÇIK YAPILARDA YAPISAL OLMAYAN RİSK YÖNETİMİ SONUÇLARI, BU RİSKLERİN AZALTILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Öğr.Gör. Bülent BULDU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik
Bölümü, 43100 Merkez, Kütahya
ORCID ID: 0000-0002-8705-3118

ÖZET

Afetlerin yol açtığı can ve mal kayıplarının önemli bir bölümü, yapıların taşıyıcı sistemlerinden ziyade yapısal olmayan elemanlardan kaynaklanmaktadır. Mobilyalar, mekanik ve elektrik tesisatları, asma tavanlar, cam elemanlar ve teknik donatılar gibi yapısal olmayan unsurlar; deprem, yangın ve diğer afet türlerinde ciddi yaralanmalara, tahliye süreçlerinin aksamasına ve yapıların işlevselliğini yitirmesine neden olabilmektedir. Bu çalışma, afetlerde yapısal olmayan risklerin niteliğini ortaya koymayı ve özellikle hastaneler, okullar, alışveriş merkezleri ve yüksek katlı yapılar gibi topluma açık yapılarda bu risklerin etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, literatür taramasına dayalı nitel bir yöntemle yürütülmüş; ulusal ve uluslararası standartlar, bilimsel çalışmalar ve örnek uygulamalar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, topluma açık yapılarda yapısal olmayan risklerin yaygın olduğunu ve bu risklerin büyük ölçüde tasarım, uygulama, bakım ve denetim süreçlerindeki eksikliklerden kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca, yapısal olmayan hasarların afet sonrası hizmet sürekliliğini doğrudan etkilediği ve özellikle kritik tesislerde ikincil afet risklerini artırdığı tespit edilmiştir.

Çalışmada, yapısal olmayan risklerin azaltılmasına yönelik olarak; sismik sabitleme uygulamalarının yaygınlaştırılması, periyodik denetimlerin artırılması, kullanıcı farkındalığının geliştirilmesi ve risk temelli önceliklendirme yaklaşımlarının benimsenmesi önerilmektedir. Sonuç olarak, afetlere dirençli yapılaşma anlayışının yalnızca yapısal güvenlikle sınırlı olmadığı, yapısal olmayan risklerin de bütüncül afet risk yönetimi politikaları içinde ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet yönetimi, yapısal olmayan riskler, risk azaltma

NON-STRUCTURAL RISKS IN DISASTERS AND THE RESULTS OF NON-STRUCTURAL RISK MANAGEMENT IN PUBLIC BUILDINGS, ALONG WITH RECOMMENDATIONS FOR REDUCING THESE RISKS

ABSTRACT

A significant portion of the loss of life and property caused by disasters stems from non-structural elements rather than the load-bearing systems of buildings. Non-structural elements such as furniture, mechanical and electrical installations, suspended ceilings, glass elements, and technical equipment can cause serious injuries, disrupt evacuation processes, and render buildings inoperable during earthquakes, fires, and other types of disasters. This study aims to reveal the nature of non-structural risks in disasters and to evaluate the effects of these risks, particularly in public buildings such as hospitals, schools, shopping malls, and high-rise structures.

The research was conducted using a qualitative method based on a literature review; national and international standards, scientific studies, and exemplary practices were examined. The findings show that non-structural risks are widespread in public buildings and that these risks

largely stem from deficiencies in design, implementation, maintenance, and inspection processes. Furthermore, it was determined that non-structural damage directly affects service continuity after a disaster and increases secondary disaster risks, especially in critical facilities. In this study, measures to reduce non-structural risks are considered; It is recommended that seismic stabilization applications be widespread, periodic inspections be increased, user awareness be improved, and risk-based prioritization approaches be adopted. In conclusion, it is emphasized that the concept of disaster-resilient construction is not limited solely to structural safety, but that non-structural risks should also be addressed within holistic disaster risk management policies.

Keywords: Disaster management, non-structural risks, risk reduction

GİRİŞ

Afet risk yönetimi, modern toplumların sürdürülebilirliği açısından temel bir konudur. Geleneksel olarak afetlere karşı alınan önlemler çoğunlukla yapıların taşıyıcı sistemlerinin güçlendirilmesine odaklanmıştır. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, can kayıplarının ve ekonomik zararların önemli bir bölümünün yapısal olmayan unsurlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır [1]. Yapısal olmayan riskler, özellikle depremler sırasında devrilme, düşme, sarsıntı sonucu hasar görme gibi mekanizmalarla ciddi tehlikeler yaratmaktadır [2]. Bu makalede, afetlerde yapısal olmayan risk kavramı açıklanacak, risk türleri sınıflandırılacak ve risklerin azaltılmasına yönelik öneriler akademik bir çerçevede ele alınacaktır.

YAPISAL OLMAYAN RISK KAVRAMI

Yapısal olmayan riskler, bir yapının taşıyıcı sistemi dışında kalan ve afetler sırasında hasar görebilen ya da hasara neden olabilen tüm unsurları kapsamaktadır. Bunlar arasında mobilyalar, raf sistemleri, asma tavanlar, aydınlatma elemanları, cam yüzeyler, mekanik tesisat, elektrik ve doğalgaz sistemleri yer almaktadır [4].

Bu tür riskler, çoğu zaman göz ardı edilmekte ve düşük maliyetle azaltılabilecek olmalarına rağmen afet sonrası ciddi kayıplara yol açmaktadır. Özellikle hastaneler, okullar ve kamu binaları gibi kritik yapılarda yapısal olmayan risklerin etkisi daha da büyüktür [6].

Afet Türlerine Göre Yapısal Olmayan Riskler

Depremler

Depremler, ani gelişen ve geniş alanları etkileyebilen doğal afetler arasında yer almakta olup, özellikle kentleşmenin yoğun olduğu bölgelerde ağır sonuçlar doğurmaktadır. Depreme karşı alınan önlemler uzun yıllar boyunca büyük ölçüde yapıların taşıyıcı sistemlerinin güvenliğine odaklanmıştır. Ancak son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar, depremler sırasında meydana gelen yaralanmaların ve ekonomik kayıpların önemli bir bölümünün yapısal olmayan unsurlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır [2].

Yapısal olmayan riskler, çoğu zaman düşük maliyetli ve uygulanabilir önlemlerle azaltılabilmelerine rağmen afet risk yönetimi süreçlerinde yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu durum, özellikle hastaneler, okullar, kamu binaları ve endüstriyel tesisler gibi kritik yapılarda işlevselliğin kaybedilmesine yol açmaktadır [6].

Depremler sırasında yapısal olmayan unsurların devrilmesi, düşmesi veya yerinden çıkması; can kayıplarına, yaralanmalara ve önemli maddi zararlara neden olabilmektedir. Özellikle raflardan düşen ağır cisimler, devrilen dolaplar ve kırılan camlar ciddi yaralanma riskleri oluşturmaktadır [2].

Bunun yanı sıra, mekanik ve elektrik sistemlerinde meydana gelen hasarlar yangın, gaz sızıntısı ve su baskını gibi ikincil afetlere yol açabilmektedir. Bu tür hasarlar, afet sonrası müdahale ve iyileştirme süreçlerini zorlaştırmakta ve yapıların kullanım dışı kalmasına neden olmaktadır [1].

Hastaneler, okullar ve acil durum yönetim merkezleri gibi kritik yapılar, depremler sonrasında da hizmet vermesi gereken yapılardır. Ancak bu yapılarda bulunan tıbbi cihazların, raf sistemlerinin ve teknik altyapının sabitlenmemiş olması, yapı ayakta kalsa dahi işlev kaybına yol açabilmektedir [6].

Bu nedenle yapısal olmayan risklerin azaltılması, yalnızca can güvenliği açısından değil, aynı zamanda afet sonrası toplumsal sürekliliğin sağlanması açısından da büyük önem taşımaktadır. Depremler sırasında dolapların devrilmesi, raflardan eşyaların düşmesi, asma tavan ve aydınlatma sistemlerinin çökmesi en yaygın yapısal olmayan riskler arasındadır. Bu tür hasarlar, yaralanmalara ve tahliye süreçlerinin aksamasına neden olmaktadır [2].

Depremlerde yapısal olmayan risklerin azaltılması için teknik, yönetsel ve eğitsel önlemlerin birlikte ele alınması gerekmektedir. Teknik önlemler kapsamında; dolap ve rafların duvara sabitlenmesi, asma tavan ve aydınlatma elemanlarının sismik askılarla güçlendirilmesi ve cam yüzeylerde kırılmaya dayanıklı malzemelerin kullanılması önerilmektedir [2].

Yönetsel önlemler arasında düzenli risk envanteri oluşturulması, bakım ve denetim süreçlerinin sürekliliğinin sağlanması yer almaktadır. Eğitsel önlemler ise kullanıcıların ve personelin yapısal olmayan riskler konusunda bilinçlendirilmesini ve doğru davranış biçimlerinin kazandırılmasını hedeflemektedir [4].

Sel ve taşkınlar

Sel ve taşkınlar, iklim değişikliği, plansız kentleşme ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle günümüzde sıklığı ve etkisi giderek artan afet türleri arasında yer almaktadır. Bu afetler genellikle yapısal hasar üzerinden değerlendirilse de, can ve mal kayıplarının önemli bir bölümü yapısal olmayan unsurlardan kaynaklanmaktadır. Yapısal olmayan riskler; yapıların taşıyıcı sistemleri dışında kalan, sel ve taşkın etkisiyle işlev kaybına uğrayan ya da ikincil tehlikeler yaratan unsurları kapsamaktadır [4].

Sel ve taşkınlarda yapısal olmayan risklerin yeterince dikkate alınmaması, afet sonrası iyileşme sürecini uzatmakta ve özellikle kritik hizmetlerin kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu risklerin akademik düzeyde ele alınması, bütüncül afet risk yönetimi açısından önem taşımaktadır.

Sel ve taşkınlarda yapısal olmayan riskler; suyun doğrudan teması, nem, kirlilik ve sürüklenme etkisiyle zarar görebilen bina içi donatılar, teknik altyapı elemanları ve organizasyonel yetersizliklerden oluşmaktadır. Elektrik panoları, jeneratörler, bilgi işlem sistemleri, arşivler ve taşınabilir ekipmanlar bu risk grubunun başlıca unsurlarıdır [10].

Bu riskler çoğu zaman düşük maliyetli önlemlerle azaltılabilecek nitelikte olmasına rağmen, afet öncesi planlama süreçlerinde ikincil öneme sahip olarak değerlendirilmekte ve bu durum zararların büyümesine yol açmaktadır.

Sel ve taşkınlar sırasında elektrik tesisatının suyla temas etmesi, kısa devre ve yangın riskini artırmakta; enerji kesintileri nedeniyle afet müdahalesini zorlaştırmaktadır. Isıtma, havalandırma ve su pompaları gibi mekanik sistemlerin zarar görmesi, yapıların uzun süre kullanılamaz hâle gelmesine neden olmaktadır.

Mobilyalar, arşivler, tıbbi cihazlar ve bilgi teknolojileri altyapısı, sel sularının doğrudan etkisiyle ciddi hasar görebilmektedir. Bu tür kayıplar, özellikle kamu kurumları ve hastanelerde hizmet sürekliliğini kesintiye uğratmaktadır [6].

Sel suları genellikle kanalizasyon ve kimyasal atıklarla karışarak ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır. Yapı içindeki hijyen koşullarının bozulması, bulaşıcı hastalık riskini artırmakta ve afet sonrası ikincil bir kriz ortamı yaratmaktadır [11].

Erken uyarı sistemlerinin yetersizliği, tahliye ve koruma planlarının bulunmaması ya da uygulanmaması, sel ve taşkınlarda yapısal olmayan risklerin etkisini artıran temel faktörler arasında yer almaktadır [5].

Yangınlar

Yangınlar, can ve mal kayıplarına yol açabilen en yıkıcı afet türlerinden biri olup, özellikle kapalı ve yoğun kullanılan yapılarda ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Yangın riskine ilişkin çalışmalar uzun süre yapıların taşıyıcı sistemlerinin yangına dayanımı üzerine yoğunlaşmış; buna karşın yapısal olmayan unsurların etkisi ikincil bir konu olarak değerlendirilmiştir. Oysa son yıllarda yapılan araştırmalar, yangın sırasında meydana gelen can kayıplarının ve işlev kayıplarının önemli bir bölümünün yapısal olmayan risklerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır [3].

Yangınlarda yapısal olmayan riskler genellikle yanıcı malzemelerin kontrolsüz yerleşimi, acil çıkışların kapalı olması ve yangın algılama sistemlerinin çalışmaması şeklinde ortaya çıkmaktadır [3].

Yapısal olmayan riskler, yangının başlaması, yayılması ve tahliye süreci üzerinde doğrudan etkili olmakta; panik, zehirli duman yayılımı ve kaçış yollarının kullanılamaz hâle gelmesi gibi kritik sorunlara yol açmaktadır. Bu bağlamda yangınlarda yapısal olmayan risklerin sistematik biçimde değerlendirilmesi, afet risk azaltma çalışmalarının temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir.

Yangınlarda yapısal olmayan riskler; bir yapının taşıyıcı sistemine dâhil olmayan, ancak yangın anında veya sonrasında can güvenliğini ve yapının işlevselliğini tehdit eden unsurları ifade etmektedir. Bu riskler; mimari düzenlemeler, bina içi donatılar, mekanik ve elektrik tesisatları ile organizasyonel eksikliklerden kaynaklanmaktadır [7].

Yanıcı ve kolay tutuşabilir malzemelerin kontrolsüz biçimde kullanılması, acil çıkışların kapalı veya işlevsiz olması, yangın algılama ve söndürme sistemlerinin çalışmaması yapısal olmayan risklerin başlıca örnekleri arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, yangının kısa sürede büyümesine ve müdahalenin gecikmesine neden olmaktadır.

Yangınlarda Yapısal Olmayan Risk Türleri

- Yanıcı Malzeme ve Donatılar

Bina içinde bulunan mobilyalar, dekoratif kaplamalar ve tekstil ürünleri, yangının yükünü artıran temel yapısal olmayan unsurlardır. Özellikle yangına dayanımı düşük malzemelerin kullanılması, yangının hızla yayılmasına ve yoğun duman oluşumuna neden olmaktadır [8].

- Elektrik ve Mekanik Sistemler

Elektrik tesisatındaki uygunsuz bağlantılar, aşırı yüklenme ve bakım eksiklikleri yangınların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca havalandırma ve klima sistemleri, yangın sırasında dumanın bina içinde yayılmasını hızlandırarak tahliye koşullarını olumsuz etkilemektedir [3].

- Tahliye ve Kaçış Yolları

Acil çıkışların kilitli olması, kaçış yollarının depo veya eşya alanı olarak kullanılması ve yönlendirme levhalarının yetersizliği, yangınlarda can kayıplarını artıran önemli yapısal olmayan risklerdir. Bu tür eksiklikler, özellikle panik ortamında tahliyeyi güçleştirmektedir [9].

KRİTİK YAPILARDA YANGIN KAYNAKLI YAPISAL OLMAYAN RİSKLER

Hastaneler, okullar, alışveriş merkezleri ve yüksek katlı yapılar gibi yoğun kullanıcı yüküne sahip yapılarda yapısal olmayan risklerin etkisi daha da artmaktadır. Bu yapılarda bulunan tıbbi cihazlar, arşivler, yanıcı kimyasallar ve kalabalık kullanıcı profili, yangın riskini çok boyutlu hâle getirmektedir [6].

Yapısal olmayan riskler, yangın sırasında doğrudan yangının başlamasına neden olabilen ya da yangının yayılımını ve etkisini artırabilen unsurlardır. Literatürde bu riskler üç temel başlık altında incelenmektedir:

- Yangın başlangıç riski (ignition risk)

- Yangın yayılım riski (fire spread risk)
- Tahliye ve duman kontrol riski (egress and smoke risk)

NFPA (2022) ve SFPE (Hurley, 2016), özellikle iç mekân yüzey kaplamalarının yanıcılık sınıfı, duman üretim katsayısı ve yangın dayanım süresinin yangının büyüme hızında kritik rol oynadığını vurgulamaktadır.

Hastaneler

Hastaneler, kesintisiz hizmet sunması gereken kritik altyapı tesisleri arasında yer almaktadır. Bu yapılarda medikal gaz sistemleri, özellikle oksijen hatları, yangının büyüme hızını artırabilmektedir [12]. Oksijen açısından zengin ortamlar yanmayı hızlandırabilmekte ve müdahale sürecini zorlaştırmaktadır.

Ayrıca yoğun bakım üniteleri ve ameliyathanelerde bulunan yüksek enerji tüketimli cihazlar, elektrik kaynaklı yangın riskini artırmaktadır. Hastanelerde genellikle “yatay tahliye” stratejisi uygulanmakta olup, kompartımanlama sistemlerinin yangına dayanım performansı hayati öneme sahiptir [13].

Tablo 1: Hastanelerde yapısal olmayan riskler, olası etkileri ve önlem önerileri

Risk Kategorisi	Yapısal Olmayan Risk Unsurları	Olası Etkiler	Önerilen Önlemler
Mekanik Sistemler	Tıbbi gaz tesisatları, havalandırma kanalları, asansör ekipmanları, kazanlar	Gaz sızıntısı, patlama riski, hizmet kesintisi	Sismik askılama, düzenli bakım, otomatik kesme vanaları
Elektrik Sistemleri	Elektrik panoları, kablo tavaaları, UPS ve jeneratörler	Elektrik kesintisi, yangın riski, kritik cihazların devre dışı kalması	Sabitleme, yangına dayanıklı kablolama, yedek güç sistemleri
Tıbbi Cihazlar	MR, röntgen cihazları, ventilatörler, serum askıları	Devrilme, cihaz hasarı, hasta güvenliğinin tehlikeye girmesi	Sismik sabitleme, mobil cihazlar için kilitleme sistemleri
Mobilya ve Donatılar	Dolaplar, raflar, yatak başlıkları, masa ve sandalyeler	Devrilme, yaralanmalar, kaçış yollarının kapanması	Duvara sabitleme, ergonomik ve devrilmeye dayanıklı tasarım
Asma Tavan ve Cephe Elemanları	Asma tavan panelleri, aydınlatma armatürleri, dış cephe kaplamaları	Düşme, yaralanma, tahliye yollarının kapanması	Hafif malzeme kullanımı, esnek bağlantılar
Yangın Güvenliği Sistemleri	Sprinkler başlıkları, yangın dolapları, alarm sistemleri	Yangına müdahalenin gecikmesi, sistem arızası	Sismik uyumlu montaj, periyodik test ve bakım
Depolama Alanları	İlaç rafları, kimyasal madde depoları, arşivler	Tehlikeli madde saçılması, yangın ve toksik riskler	Raf sabitleme, kapaklı sistemler, düzenli yerleşim
Kapı ve Pencere Sistemleri	Acil çıkış kapıları, otomatik kapılar, cam bölmeler	Tahliyenin engellenmesi, cam kırılması	Güvenli cam kullanımı, acil durum senaryolarına uygun tasarım
Bilgi ve İletişim Sistemleri	Sunucular, veri merkezleri, çağrı sistemleri	Haberleşme kopukluğu, yönetim zafiyeti	Sabitleme, yedekleme, sismik raf sistemleri

Okullar

Okullarda kullanıcı profilinin çocuk ve genç bireylerden oluşması, tahliye sürecini davranışsal açıdan daha karmaşık hâle getirmektedir. Araştırmalar, düzenli yangın tatbikatı yapılan okullarda tahliye süresinin anlamlı derecede azaldığını göstermektedir [14].

Laboratuvar alanlarında bulunan yanıcı kimyasallar ve elektrikli ekipmanlar yangın başlangıç riskini artırmaktadır. Ayrıca yanıcı iç mekân kaplamaları ve yetersiz acil yönlendirme sistemleri, duman kaynaklı riskleri büyötmektedir.

Tablo 2: Okullarda yapısal olmayan riskler, olası etkileri ve önlem önerileri

Risk Kategorisi	Yapısal Olmayan Risk Unsurları	Olası Etkiler	Önleyici / Azaltıcı Tedbirler
Mobilya ve Donatılar	Dolaplar, kitaplıklar, akıllı tahta üniteleri, raflar	Devrilme, yaralanmalar, tahliye yollarının kapanması	Duvara sabitleme, devrilmeye dayanıklı tasarım
Elektrik Sistemleri	Elektrik panoları, prizler, kablo kanalları	Elektrik çarpması, yangın riski	İzolasyon, düzenli bakım, çocuk güvenli prizleri
Aydınlatma ve Asma Tavan Elemanları	Aydınlatma armatürleri, asma tavan panelleri	Düşme, yaralanma	Hafif malzeme kullanımı, güvenli montaj
Isıtma ve Mekanik Sistemler	Kalorifer petekleri, kazan dairesi ekipmanları, klima üniteleri	Yanık, yangın, gaz sızıntısı	Koruyucu muhafaza, periyodik kontrol
Cam ve Pencere Elemanları	Cam bölmeler, pencereler, vitrinler	Cam kırılması, kesici yaralanmalar	Lamine/temperli cam kullanımı
Yangın Güvenliği Donatıları	Yangın tüpleri, alarm sistemleri, acil yönlendirme levhaları	Müdahale gecikmesi, panik	Periyodik bakım, erişilebilir konumlandırma
Depolama Alanları	Temizlik malzemeleri, kimyasallar, arşiv dolapları	Zehirlenme, yangın, çevresel risk	Kilitli depolama, etiketleme
Kapı ve Kaçış Sistemleri	Acil çıkış kapıları, kapı kolları	Tahliyenin aksaması, sıkışma	Panik barlı kapılar, düzenli kontrol
Bilgi ve Teknoloji Donanımları	Bilgisayarlar, projeksiyon cihazları, sunucu dolapları	Devrilme, cihaz hasarı	Sabitlenme, güvenli kablolama
Bahçe ve Ortak Alan Donatıları	Oyun grupları, banklar, spor ekipmanları	Düşme, çarpma, yaralanmalar	Standartlara uygun kurulum, bakım

Alışveriş Merkezleri

Alışveriş merkezleri geniş açıklıklı hacimleri, yüksek insan yoğunluğu ve dekoratif yanıcı malzemelerin kullanımı nedeniyle yangın yükü yüksek yapılardır. Büyük hacimli mekânlarda duman tabakalaşması ve görüş mesafesinin azalması panik ortamı oluşturabilmektedir [16]. Duman tahliye sistemlerinin yetersiz tasarımı veya bakım eksikliği, yangının kontrol altına alınmasını güçleştirmektedir. Ayrıca elektrikli vitrin sistemleri ve yoğun aydınlatma altyapısı, elektrik kaynaklı yangın riskini artırmaktadır [15].

Tablo 3: Alışveriş merkezlerinde yapısal olmayan riskler, olası etkileri ve önlem önerileri

Risk Kategorisi	Yapısal Olmayan Risk Unsurları	Olası Etkiler	Önleyici / Azaltıcı Tedbirler
Mekanik Sistemler	Havalandırma kanalları, klima santralleri, yürüyen merdiven mekanizmaları	Sistem arızası, panik, yaralanma	Sismik askılama, düzenli bakım ve periyodik kontrol
Elektrik Sistemleri	Elektrik panoları, kablo tavaaları, jeneratörler	Elektrik kesintisi, yangın riski, tahliye aksaması	Yangına dayanıklı kablolama, yedek güç sistemleri
Aydınlatma ve Asma Tavan Elemanları	Avize ve dekoratif aydınlatmalar, asma tavan panelleri	Düşme, yaralanma, kaçış yollarının kapanması	Güvenli montaj, hafif ve esnek bağlantı sistemleri
Vitrin ve Cam Elemanları	Mağaza vitrinleri, cam korkuluklar, cephe camları	Cam kırılması, kesici yaralanmalar	Lamine/temperli cam kullanımı
Mağaza İç Donatıları	Raf sistemleri, askılı ürün stantları, dekoratif elemanlar	Devrilme, ürün düşmesi, panik	Raf sabitleme, yük kapasitesi kontrolü

Yangın Güvenliği Sistemleri	Sprinkler sistemleri, yangın dolapları, duman tahliye sistemleri	Yangına müdahale gecikmesi, duman birikimi	Periyodik test, erişilebilir yerleşim
Yönlendirme ve Acil Çıkış Sistemleri	Acil çıkış levhaları, yönlendirme tabelaları	Tahliye karmaşası, izdiham	Görünür ve aydınlatmalı levhalar, tatbikat
Depolama Alanları	Mağaza stok alanları, temizlik kimyasalları	Yanıcı madde yoğunluğu, yangın riski	Düzenli depolama, yangına dayanıklı dolaplar
Bilgi ve Güvenlik Sistemleri	Güvenlik kameraları, anons sistemleri, veri odaları	İletişim kopukluğu, kriz yönetimi zafiyeti	Yedekleme sistemleri, sabitleme ve bakım
Ortak Alan Donatıları	Banklar, kiosklar, reklam panoları	Devrilme, kaçış yollarının daralması	Sabitleme, kaçış yollarının açık tutulması

Yüksek Katlı Yapılar

Yüksek katlı yapılarda en önemli risk unsuru, dumanın dikey shaftlar aracılığıyla hızla üst katlara yayılmasıdır. Asansör ve tesisat boşlukları baca etkisi (stack effect) oluşturarak yangının ve dumanın kontrolsüz yayılımına neden olabilmektedir [16].

Merdiven kovalarının basınçlandırma sistemlerinin yetersiz olması durumunda tahliye güvenliği ciddi biçimde tehlikeye girmektedir. Literatür, yüksek katlı yapılarda tahliye süresinin yapı yüksekliği ile doğru orantılı olarak arttığını ortaya koymaktadır [14].

Tablo 4: Yüksek katlı yapılarda yapısal olmayan riskler, olası etkileri ve önlem önerileri

Risk Kategorisi	Yapısal Olmayan Risk Unsurları	Olası Etkiler	Önleyici / Azaltıcı Tedbirler
Mekanik Sistemler	HVAC sistemleri, dikey tesisat hatları, su ve doğalgaz boruları	Tesisat hasarı, su baskını, gaz sızıntısı	Sismik askılama, esnek bağlantılar
Elektrik Sistemleri	Elektrik panoları, kablo tavaları, jeneratörler	Yangın riski, elektrik kesintisi	Yangına dayanıklı kablolama, sabitleme
Asansör Sistemleri	Asansör kabinleri, makine daireleri, ray sistemleri	Asansörde mahsur kalma, yaralanma	Sismik uyumlu tasarım, acil kurtarma sistemleri
Cephe ve Cam Elemanları	Giydirme cepheler, cam paneller, dış kaplamalar	Düşme, çevresel tehlike, can kaybı	Güvenli bağlantı sistemleri, periyodik kontrol
Asma Tavan ve Aydınlatma	Asma tavan panelleri, avizeler, aydınlatma armatürleri	Düşme, kaçış yollarının kapanması	Hafif malzeme, güvenli montaj
Mobilya ve İç Donatılar	Dolaplar, raf sistemleri, bölme panelleri	Devrilme, yaralanmalar	Sabitleme, ergonomik yerleşim
Yangın Güvenliği Sistemleri	Sprinklerler, yangın dolapları, duman tahliye sistemleri	Yangına müdahale gecikmesi	Sismik uyumlu montaj, düzenli test
Kapı, Merdiven ve Kaçış Sistemleri	Yangın kapıları, merdiven korkulukları	Tahliyenin zorlaşması, panik	Panik barlı kapılar, açık kaçış yolları
Depolama ve Teknik Alanlar	Teknik odalar, arşivler, bakım alanları	Yangın yükü artışı	Düzenli depolama, yangına dayanıklı alanlar
İletişim ve Otomasyon Sistemleri	Bina otomasyon sistemleri, anons ve veri ağları	Kriz yönetimi zafiyeti	Yedekleme, sabitleme ve bakım

YAPISAL OLMAYAN RİSKLERİN AZALTILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Fiziksel Önlemler

Dolap, raf ve beyaz eşyaların duvara sabitlenmesi

Asma tavan ve aydınlatma elemanlarının sismik askılarla güçlendirilmesi

Cam yüzeylerde kırılmaya dayanıklı film veya temperli cam kullanımı [2].

Mekanik ve Elektrik Sistemlerine Yönelik Önlemler

Doğalgaz ve su tesisatlarında otomatik kesici vanaların kullanılması

Elektrik panolarının su baskınına karşı yükseltilmesi

Kritik tesisatların düzenli bakımının yapılması [1].

Organizasyonel ve Eğitsel Önlemler

Kurumlarda yapısal olmayan risk envanteri oluşturulması

Personel ve kullanıcılar için afet farkındalık eğitimlerinin verilmesi

Tatbikatlar yoluyla güvenli davranış kültürünün geliştirilmesi [4].

SONUÇ

Bu çalışma, yapıların taşıyıcı sistemleri dışında kalan ancak afetler, özellikle de yangın ve deprem gibi çoklu tehlike senaryolarında can ve mal kaybını önemli ölçüde artırabilen yapısal olmayan risklerin önemini ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, hastaneler, eğitim yapıları, alışveriş merkezleri ve yüksek katlı binalar gibi yoğun kullanıcıya sahip yapılarda, yapısal olmayan elemanlardan kaynaklanan risklerin afet anında ve sonrasında ciddi işlev kayıplarına yol açtığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan literatür ve örnek olaylar, yapısal olmayan risklerin çoğunlukla tasarım, uygulama, bakım ve denetim süreçlerindeki yetersizliklerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Sabitlenmemiş mekanik ve elektrik tesisatları, devrilebilen mobilyalar, uygunsuz depolama alanları ve yangın güvenliği ekipmanlarının işlevsizliği, özellikle tahliye süreçlerini zorlaştırmakta ve ikincil afetlerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Bu durum, yapı güvenliğinin yalnızca taşıyıcı sistem performansı ile sınırlı değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri, yapısal olmayan risklerin azaltılmasının görece düşük maliyetli müdahalelerle mümkün olmasına karşın, bu konuda farkındalık ve kurumsal uygulamaların yeterli düzeyde olmamasıdır. Mevcut mevzuat ve standartlarda yapısal olmayan elemanlara ilişkin düzenlemeler bulunsada, uygulamada bu hükümlerin çoğu zaman ikincil öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, yapı güvenliği politikalarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve yapısal olmayan risklerin afet yönetimi planlarına sistematik biçimde entegre edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, yapısal olmayan risklerin azaltılmasına yönelik önlemler; tasarım aşamasından itibaren disiplinler arası koordinasyonun sağlanması, periyodik denetimlerin artırılması, kullanıcıların bilinçlendirilmesi ve özellikle kritik tesisler için risk temelli önceliklendirme yapılmasıyla daha etkili hale getirilebilir. Bu çalışmanın, afetlere dirençli yapılaşma anlayışına katkı sunarak, yapısal olmayan risklerin ihmal edilen ancak hayati öneme sahip bir güvenlik bileşeni olduğuna dikkat çekmesi beklenmektedir. Gelecek çalışmalarda, saha temelli nicel analizlerin ve performans odaklı değerlendirme modellerinin geliştirilmesi, bu alandaki bilgi birikimini daha da güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- [1] AFAD. (2020). Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP). Ankara: AFAD Yayınları.
- [2] FEMA. (2011). Reducing the Risks of Nonstructural Earthquake Damage. Washington, DC: Federal Emergency Management Agency.
- [3] NFPA. (2018). Fire Protection Handbook. National Fire Protection Association.
- [4] UNDRR. (2017). Terminology on Disaster Risk Reduction. United Nations Office for Disaster Risk Reduction.
- [5] UNESCO. (2019). Managing Disaster Risks for World Heritage. Paris: UNESCO.
- [6] WHO. (2014). Safe Hospitals in Emergencies and Disasters. World Health Organization.

- [7] ISO. (2020). Fire Safety Engineering — General Principles. International Organization for Standardization.
- [8] Drysdale, D. (2011). An Introduction to Fire Dynamics. Chichester: Wiley.
- [9] SFPE. (2019). SFPE Handbook of Fire Protection Engineering. Society of Fire Protection Engineers.
- [10] Jha, A. K., Bloch, R., & Lamond, J. (2012). Cities and Flooding: A Guide to Integrated Urban Flood Risk Management. Washington, DC: World Bank.
- [11] WHO. (2018). Flooding and Communicable Diseases. World Health Organization.
- [12] National Fire Protection Association (NFPA). (2021). NFPA 99: Health care facilities code. NFPA.
- [13] Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2012). Reducing the risks of nonstructural earthquake
- [14] Kobes, M., Helsloot, I., de Vries, B., & Post, J. G. (2010). Building safety and human behaviour in fire: A literature review. Fire Safety Journal, 45(1), 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2009.08.005>
- [15] Hall, J. R. (2023). U.S. experience with fire losses. National Fire Protection Association.
- [16] Society of Fire Protection Engineers (SFPE). (2016). Engineering guide to performance-based fire protection. SFPE.

CONSTRUCTING CORPORATE PERCEPTION MANAGEMENT STRATEGIES: AN ANALYSIS OF A GLOBAL BRAND'S COMMUNICATION PRACTICES

Mikail BATU

Necmettin Erbakan University, Konya,

ORCID: 0000-0002-6791-0098

Ahmet AYDIN

Kırklareli University, Babaeski Vocational School, Kırklareli

ORCID: 0000-0003-2215-9226

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the concept of corporate perception management in both theoretical and practical frameworks, and to analyze how corporate perception strategies are created using the Starbucks brand, a global coffee chain. In this study, perception and perception management are discussed within the framework of management and communication sciences, based on the concepts of image, reputation, identity, and stakeholders. In line with the study's objective, a qualitative analysis method was chosen, and a case study design was used. From a perception management perspective, Starbucks' corporate communication practices, such as social responsibility, dialogue with stakeholders, and brand strategies, are examined within the framework of the 5W1H (Who, What, When, Where, Why, How) method. The findings indicate that actors outside the corporate control sphere can also influence brand perception, that content spread on social media platforms can turn into a global perception crisis within hours, that quick apologies, transparent communication, and structural changes play a critical role in repairing perception, that good intentions alone are not sufficient, and that corporate social responsibility projects can turn into perception crises due to flawed communication strategies, etc. In conclusion, the study reveals that corporate perception management has a different conceptual framework than image building, and that it involves developing communication strategies that make the company's existing advantages sustainable, both on a societal level and in the face of competitors.

Keywords: Corporate Perception Management, Perception Management Strategies, Starbucks, Case Study.

KURUMSAL ALGI YÖNETİMİ STRATEJİLERİNİN İNŞASI: KÜRESEL BİR MARKANIN İLETİŞİM PRATİKLERİ ÜZERİNE ANALİZ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kurumsal algı yönetimi kavramını hem teorik hem de pratik çerçevede incelemek ve küresel bir kahve zinciri olan Starbucks markası üzerinden kurumsal algı stratejilerinin nasıl oluşturulduğunu analiz etmektir. Çalışmada algı ve algı yönetimi, imaj, itibar, kimlik ve paydaş kavramları temelinde ele alınarak yönetim ve iletişim bilimleri çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel analiz yöntemi seçilmiş ve vaka analizi deseni kullanılmıştır. Algı yönetimi perspektifinden 5N1K çerçevesinde Starbucks'ın, sosyal sorumluluk, paydaşlarla diyalogu ve marka stratejileri gibi kurumsal iletişim uygulamaları ele alınmıştır. Bulgulara bakıldığında kurumsal kontrol alanının dışındaki aktörlerin de marka algısını etkileyebileceği, sosyal medya platformlarında yayılan içeriklerin birkaç saat içinde küresel bir algı krizine dönüşebileceği, hızlı özür, şeffaf iletişim ve yapısal değişikliklerin algı onarımı için kritik rol oynadığı, iyi niyetin yeterli olmadığı, kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin yanlış iletişim stratejileri nedeniyle algı krizine dönüşebildiği vb. sonuçlar elde edilmiştir. Sonuç olarak yapılan inceleme, kurumsal algı yönetiminin imaj

inşasından farklı bir kavramsal çerçeveye sahip olduğunu, kurumun mevcut avantajlarını hem toplumsal düzlemde hem de rakipleri karşısında sürdürülebilir kılan iletişim stratejileri geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Algı Yönetimi, Algı Yönetimi Stratejileri, Sturbucks, Vaka Analizi.

INTRODUCTION: Perception as a Conceptual Framework and Corporate Perception Management

In psychology and management science literature, the concept of perception is considered the most fundamental step in an individual's process of making sense of the external world. According to the Turkish Language Association, perception is the process of becoming aware of and comprehending something by directing attention to it (Turkish Language Association, 2026). More technically, perception is the selection, organization, and mental interpretation of stimuli received from the external world through the senses, in a way that forms a meaningful whole. In this context, perception is a multidimensional cognitive process in which an individual interprets stimuli through internal factors (past experiences, values, emotional states) and external factors (media, cultural norms, social relationships, physical environment) (Bakan and Kefe, 2012). This process reflects an integrated structure of emotional and cognitive factors beyond biological elements. Perception management refers to an actor directing the thoughts and behaviors of a target audience for a specific purpose. This management consists of four basic steps: attracting attention, maintaining attention, aligning information with the target audience's cognitive schemas, and concealing manipulation through coherent communication. Perception management is influenced by the personality of the perceiving individual, the characteristics of the perceived object, and the conditions of perception (Batu, 2026). In this process, the individual experiences not only objective reality but also its reflection in their own mind.

The perception process is not a one-dimensional process; it is influenced by three fundamental factors: the characteristics of the perceiving individual, the characteristics of the perceived object, and the perceptual environment (Yörük and Summak, 2015). The perceiving individual's past experiences, motivations, habits, and social background cause the same stimulus to be interpreted differently by different individuals (Özcan and Sezer, 2021). Especially in the case of organizations, stakeholders' perceptions of the institution can become a strategic asset or liability that determines the future success of the institution (Van Halderen, 2008). The subjective and situational nature of the perception process proves that corporate communication is not only about sending messages but also about managing meaning. These perceptual outputs, shaped by the mental filters of stakeholders, directly determine the institution's position in the market and its social acceptability. Therefore, organizations must meticulously analyze how the stimuli they offer will interact with the target audience's past experiences and current expectations. The alignment of perceived reality with the identity the organization wishes to project allows for strategic alignment and transforms corporate image from a necessity into a sustainable competitive advantage. Understanding the multifaceted nature of perception is the right way to build stakeholder trust and protect corporate reputation in highly uncertain environments.

Perception management is the process of selecting, controlling, and disseminating information and facts to influence the emotions, thoughts, and behaviors of target audiences in the desired direction (Saydam, 2017). The main purpose of perception management activities is to gain legitimacy by building public support and to direct the attitudes of the target community towards strategic goals (Batu, 2026). Legitimacy building is the process of basing the

institution's reason for existence within the social structure on rational and ethical grounds. The effort to direct the attitudes of the target community in a strategic direction is not merely a superficial image building process, but a process of restructuring the cognitive schemas and value attributions that individuals have developed towards the institution. Organizations that succeed in this process position themselves as trustworthy actors in the minds of their stakeholders, transforming public consent into sustainable corporate capital. Therefore, perception management should be considered a proactive strategic discipline that bridges the gap between corporate goals and public expectations, turning potential points of resistance into cooperation. Ultimately, the public support gained through these guidance activities creates a "reputation shield" within the organization's operational environment, securing its long-term existence.

Corporate perception management is the sum of systematic activities undertaken by an organization to protect or improve its image, reputation, and identity among all its stakeholders. According to the model developed by Elsbach (2003) and widely accepted in the literature, corporate perception management consists of four main components (Bakan and Kefe, 2012):

- **Corporate Perception:** This consists of corporate image (validity and reliability), corporate reputation (quality and competitiveness), and corporate identity (distinguishing characteristics).
- **Actions and Tactics:** This includes verbal statements, symbolic behaviors, and physical signals (logo, office design, etc.).
- **Corporate Spokespeople:** These are individuals who represent the organization, such as leaders and employees.
- **Corporate Audiences:** This refers to internal (employees) and external (customers, NGOs, investors) stakeholders.

The key to success in corporate perception management lies in adhering to specific principles while expressing the institution's identity. In a globalized world, corporate communication has become an indispensable necessity for organizations; it refers to the entirety of planned and programmed professional practices and communication activities aimed at strengthening the institution's image, reputation, and brand value, resulting in the formation of the institution's brand perception (Batu and Kayacan, 2018). Four fundamental principles have been defined for building a successful corporate perception: Distinctiveness, Consistency, Sincerity, and Transparency. Distinctiveness enables the institution to differentiate itself from its competitors, while consistency requires that the messages delivered be consistent across time and medium. Sincerity and transparency strengthen the link between an organization's actions and statements, building trust among stakeholders (Van Halderen, 2008). In today's world, especially during times of crisis, adherence to these principles plays a vital role in preventing reputational damage (Çamur, 2020). Integrating these fundamental principles into operational processes strengthens not only the organization's external image but also its internal organizational identity.

Building a distinctive identity sets an institution apart from the noise of the market, while consistent discourse eliminates ambiguity in the stakeholder mind, ensuring the corporate message takes root. However, in modern communication dynamics, sincerity and transparency have gone beyond being crisis management tools and have become an integral part of corporate culture. This structural integrity, where the harmony between discourse and action is maintained, increases the institution's social trust capital and creates an unshakeable shield of reputation in volatile market conditions. Consequently, perception management is not a one-way message transmission but a dynamic balancing process that blends ethical values, strategic awareness, and honesty. The aim of this study is to examine the concept of corporate perception

management in both theoretical and practical frameworks and to analyze how corporate perception strategies are created through the example of Starbucks, a global coffee chain. Within this framework, the research questions are as follows:

- How do corporate perception management processes take shape within the framework of the 5W1H (Who, What, When, Where, Why, How) during crises experienced by Starbucks?
- In the Starbucks example, on what communication practices are corporate perception management strategies built?
- In the Starbucks case, how does corporate perception management emerge in relation to which concepts?

RESEARCH METHODOLOGY

This study utilized a case analysis design within the framework of qualitative analysis methods. Case analysis is a qualitative research design that fundamentally considers the questions of why and how, allowing for a comprehensive and in-depth examination of a phenomenon or event beyond the researcher's control. Within this design, the situation to be studied is first determined. Then, the research questions and sub-problems are identified. Subsequently, the unit of analysis and the individuals participating in the research are selected. Data collection and its correlation with the sub-problems are necessary. After the analysis and interpretation of the data, the results are reported (Yıldırım and Şimşek, 2021: 303-304). Data were obtained by scanning specific keywords on the Google search engine. The data were collected between February 28, 2026 and March 6, 2026. The 5W, 1H analysis used by Coşkun Can Aktan (2006) in his article "A Civil Virtue, Moral Response and Conscientious Objection Behavior Against Wrongdoing in Organizations: Whistleblowing" in Mercek Magazine was used as the basis for evaluating the data. Details regarding the Starbucks brand, which will be considered as a case study, are given below.

Starbucks began in 1971 with a single store in Seattle, established with the goal of offering high-quality coffee beans. Its founding philosophy was to create a social space that combined a quality coffee experience. In the 1980s, Howard Schultz's observation of Italian espresso bar culture and his desire to integrate this experience into the US market was crucial in the company's conceptual transformation. The restructuring under Schultz's leadership in 1987 differentiated Starbucks from traditional coffee shops, transforming it into an experience-focused international brand. Today, Starbucks is a leading coffee retailer with thousands of stores globally, placing the "third address" concept at the heart of its corporate strategy and standardizing the brand experience (Starbucks, 2026). Starbucks' historical development and experience-oriented brand positioning are not merely a growth strategy based on product and service delivery; they also encompass a holistic process of building corporate identity and perception. In this regard, the brand has developed a multi-dimensional perception management model by integrating experience design for external stakeholders with organizational culture and employee experience policies for internal stakeholders. Therefore, the Starbucks example presents a strategic communication practice that can be evaluated within the framework of corporate perception management and employer branding literature.

Corporate perception management is conducted not only towards external audiences (customers, investors) but also towards internal audiences (employees and candidates). In this context, employer branding refers to the attractiveness and reputation of an organization among its potential and current employees (Van Halderen, 2008; Yörük and Summak, 2016). Starbucks is seen in the employer branding literature as an example of an organization that maintains its position as a "preferred employer" through the opportunities it offers its employees and the organizational culture it has created; furthermore, establishing sensory touchpoints between

brands and consumers is a critical method in conveying messages by creating positive perceptual synergy, since the reality of the product or service offered by the brand is shaped by how it is perceived. Consumer brand perceptions have long been a focus of consumer research, consisting of various mental representations such as directly related or unrelated attributes, functions, benefits, personality and identity traits; these perceptions encompass all positive and negative evaluations of the brand by consumers and constitute the fundamental elements of brand communication (Büdün Aydın, 2021).

According to social identity theory, individuals tend to strengthen their self-esteem and social identity by being part of organizations with high reputations and similar values. Institutions facilitate this identification process by defining their employees not merely as a workforce, but as the "heart" and "partner" of the organization in their corporate identity statements (Van Halderen, 2008). The training opportunities, health packages, and partnership rights offered by the institution are concrete indicators of the value the institution places on its employees. These actions are among the most effective examples of "symbolic behaviors," which are components of corporate perception management (Bakan and Kefe, 2012). The tangible and symbolic support mechanisms that an organization provides to its employees serve as a critical lever in the internalization of corporate identity. The positioning of employees not as passive elements of the organization, but as strategic stakeholders, allows for the blurring of lines between individual self-identity and corporate reputation. In this phase of social identity construction, the structural opportunities offered by the organization ensure the establishment of a trust-based psychological contract in the minds of stakeholders. This integrated approach, observed in the Starbucks example, is a key indicator that corporate values are not merely rhetorical but are also translated into action at the operational level. In short, the high degree of identification of personnel with corporate identity reinforces the perceptual integrity reflected to the external environment, thus placing the organization's social legitimacy and competitive advantage on a sustainable footing.

The principle of "distinctiveness" is of great importance in building an employer brand. Starbucks differentiates itself from its competitors in the coffee industry not only with the quality of its products, but also with its unique "third place" experience and employee-focused culture. Potential candidates consider not only material factors such as salary, but also the prestige and social standing of the institution when making decisions to apply to a company (Yörük and Summak, 2015). The support that institutions give to social responsibility projects and their ethical values make the brand more attractive to young professionals and students, thus enabling the institution to attract qualified workforce (Van Halderen, 2008).

Consistency between internal and external messages is crucial for the sustainability of an employer brand. It emphasizes that a company's outwardly presented "employee-friendly" image must align with its actual internal practices. The alignment between a company's corporate messages at local and global levels and the working conditions in its branches reinforces brand credibility. Employees speaking positively about the company to the outside world serves as a more effective perception management tool than professional advertising campaigns (Van Halderen, 2008; Yörük and Summak, 2015). Starbucks designs its corporate perception management strategies holistically for both its customers and employees, thereby gaining a competitive advantage in terms of both commercial and human capital. The study was conducted using the keywords "Starbucks crisis," "Starbucks corporate crisis," and "Starbucks perception management," and the first three crises identified were examined as single cases. This is a limitation of the research. The reason for examining the three crises as a single case is that all three contain elements of racial discrimination.

FINDINGS

What?

Which crisis?

Crisis 1: Starbucks Israel-Palestine Boycott Crisis

During the Israel-Hamas War, Starbucks Workers United, a union affiliated with Starbucks, posted a message on social media platform X that was interpreted as supporting Palestine. The post, which referenced developments in Gaza, quickly sparked a major controversy. Many users believed the message reflected Starbucks' corporate viewpoint, and the company was accused of taking a direct political side. This spread rapidly, particularly on social media, creating a serious perception crisis for Starbucks' global brand image (<https://apnews.com>, 2026).

Crisis 2: Starbucks Philadelphia Racial Discrimination Crisis

In a Starbucks store in Philadelphia, USA, two Black customers were reported to the police by employees for not placing an order while they were sitting in the store waiting for their friends. Police arrived at the scene, handcuffed the two individuals, and took them into custody. This incident was videotaped by another customer in the store and shared on social media, quickly gaining millions of views. The video went viral, particularly on Twitter and Facebook, creating a strong perception that Starbucks was engaging in racial discrimination (<https://www.nytimes.com>, 2026).

Crisis 3: The Starbucks "Race Together" Campaign Crisis

Starbucks CEO Howard Schultz launched a campaign called "Race Together" aimed at initiating a social dialogue on rising racial tensions in the US. This initiative emerged particularly after the Ferguson unrest, which intensified discussions about race and police brutality in the US. As part of the campaign, Starbucks employees were encouraged to write "Race Together" on customers' coffee cups and initiate conversations with customers about race relations. Starbucks management designed this initiative with the goal of fostering social dialogue and raising awareness (<https://www.theguardian.com>, 2026).

Why?

Why do crises occur?

Crisis 1: Expressing an opinion on a social issue within an institutional context as part of the community.

Crisis 2: Misunderstanding and the belief that the matter will be handled by security personnel.

Crisis 3: Finding solutions and making an impact by challenging societal prejudices.

How?

How did the crises occur and how were they managed?

Crisis 1:

Within hours of the Starbucks Israel-Palestine Boycott Crisis, a major debate erupted on social media: the hashtag #BoycottStarbucks trended in many countries. Protests were held in front of Starbucks stores. Millions of posts were shared on TikTok, Instagram, and other platforms. Perceptions formed in two different directions:

1. One group accused Starbucks of being pro-Palestinian.

2. Another group claimed that Starbucks supported Israel.

This situation led to criticism of the brand from both sides. Thus, the crisis became a "two-sided perception crisis." Starbucks management issued an official statement regarding the escalation of the crisis. The company emphasized the following points: The union's statement does not represent Starbucks' official view. Starbucks does not support any political side in the Israel-Palestine conflict. It was stated that the Starbucks logo used by the union was unauthorized. The company also announced that it would initiate legal proceedings with the union, opposing the use of its brand name and logo in political discussions. Following the crisis, boycott calls emerged in many countries. Specifically, protests were organized against Starbucks stores in places such as the Middle East, Southeast Asia, and some European countries. According to reports, store visits decreased in some regions, negative comments about the brand perception increased on social media, and the company had to strengthen its crisis communication strategy (<https://apnews.com>, 2026).

Crisis 2:

In a Starbucks store in Philadelphia, USA, two Black customers were reported to the police by employees for not ordering anything while sitting in the store waiting for their friends. Police arrived and handcuffed and detained the two individuals. This incident was videotaped by another customer and shared on social media, quickly gaining millions of views. The video went viral, particularly on Twitter and Facebook, creating a strong

perception that Starbucks was engaging in racial discrimination. Starbucks management developed a rapid perception management strategy to control the crisis: CEO Kevin Johnson publicly apologized. An independent investigation was launched. All Starbucks stores in the US were closed for one day. "Racial bias awareness training" was provided for approximately 175,000 employees. Store policy was changed to allow customers to sit in the store without ordering (<https://www.pbs.org>; <https://www.theguardian.com>).

Crisis 3:

Shortly after the campaign launched, intense criticism emerged on social media platforms. Specifically: The main points of criticism were: The context of buying coffee. Many users argued that discussing sensitive topics such as racial politics while buying coffee was inappropriate. The role of employees: It was claimed that Starbucks baristas were not trained to manage such social discussions. Criticism of corporate sincerity: Some commentators claimed that Starbucks used this campaign to strengthen its brand image. These criticisms spread rapidly on social media, and the campaign quickly turned into a perception crisis. The campaign was heavily debated not only on social media but also in traditional media. Some media outlets considered the campaign a well-intentioned but flawed initiative in terms of communication strategy, commercializing a social issue. Many columnists argued that Starbucks turned a complex social issue into a simple marketing campaign. In response to the increasing criticism, Starbucks management took several steps. The scope of the campaign was narrowed: The company quickly ended the practice of writing "Race Together" on the cups. CEO statement: Howard Schultz stated that the aim of the campaign was to initiate social dialogue, but that the practice may have been misunderstood. Turning to digital platforms, Starbucks chose to move the campaign to online discussion platforms instead of its in-store app (<https://www.reuters.com>).

Where?

In which areas did the crisis occur?

Crisis 1: Started and spread on social networks. (TikTok, Instagram and X accounts).

Crisis 2: Occurred in real life and spread especially on social networks like Twitter and Facebook.

Crisis 3: Thousands of comments were shared on Twitter and Facebook. It also found a place in traditional media.

When?

When did the crisis occur?

Crisis 1: October 2023.

Crisis 2: 2018.

Crisis 3: 2015.

Who?

Who managed the crisis?	Crisis 1: Starbucks management issued an official statement as the crisis escalated. Crisis 2: Starbucks management - CEO Kevin Johnson. Crisis 3: Starbucks management, CEO Howard Schultz.

Discussion and Conclusion

When examining the corporate perception management strategies of international businesses, approaches to social issues and dialogues with activist groups stand out. The Starbucks example is particularly discussed in the literature in terms of how it successfully manages its perception by collaborating with non-governmental organizations (NGOs) and activists (Argenti, 2004). Organizations want to be perceived not only as structures that offer products and services, but also as "corporate citizens" sensitive to social values (Karabulut, 2018). The 21st century is characterized as an era in which technological tools guide and create space for movement in the lives of societies and individuals. These tools have the potential to change or direct the perceptions and behaviors of societies and individuals, and the effectiveness of individuals and societies in the digital realm encourages states and institutions to conduct activities and research in this area (Aydın, 2022). Corporate citizenship serves as a strategic leverage for international

businesses to cope with the complex socio-political dynamics they face in global markets. The dialogue established by organizations with civil society actors and activist groups is not only a conflict resolution method but also a process of strengthening corporate identity with ethical values. The participatory and inclusive communication models adopted in this process deepen the perceived legitimacy of the business by demonstrating its sensitivity to societal expectations. Therefore, global perception management strategies are characterized as a proactive alignment discipline where operational goals are synchronized with universal values. At the heart of Starbucks' perception management strategy lies the clear articulation of the institution's social responsibility performance and corporate values. From a social constructivist perspective, the images of global brands like Starbucks are reproduced through continuous interactions with stakeholders.

The company has positioned its corporate image as a "sensitive and responsible brand" by choosing to cooperate with activist groups, particularly on issues such as the environment and fair trade, rather than clashing with them (Argenti, 2004). Such symbolic actions reinforce the perception that the institution is not merely a profit-oriented structure, but also an organization that considers social benefit (Van Halderen, 2008).

Van Halderen's (2008) principle of "sincerity" is critically important in the Starbucks case. If an organization does not support its social responsibility claims with concrete actions, stakeholders may perceive this as "window dressing." Starbucks' tangible projects with non-governmental organizations and its sustainability reports are evidence that the organization stands behind its claims. This allows stakeholders to confidently adopt the identity expressed by the organization and develop a positive reputation (Yörük and Summak, 2015).

"Soft power," one of the biggest risks faced by global brands, is also important for hegemonic powers like Starbucks. Arslan (2025) notes that the perception management efforts of powerful actors can sometimes create resistance in target audiences. To overcome this resistance, Starbucks uses the principle of "transparency," striving to establish open dialogue with its stakeholders in many areas, from the supply chain to employee rights. This transparent approach helps break down negative prejudices and stereotypes about the institution, positively influencing stakeholders' understanding of the institution (Van Halderen, 2008).

Both in the literature and in real life, many crises experienced by Starbucks are discussed. This study reveals several important points from the perspective of corporate perception management: During the Israel-Palestine Boycott Crisis, although Starbucks Workers United was officially an independent union, the public directly associated it with Starbucks. This demonstrates that actors outside the corporate sphere can also influence brand perception. Furthermore, this crisis showed that content spread on social media platforms can transform into a global perception crisis within hours. In addition, associating global brands with political or ideological issues can lead to different perceptions in very different geographies. Starbucks' crisis management strategies can be summarized as: rapid official statement, corporate distancing from union-related posts, initiating legal proceedings, and emphasizing the brand's political neutrality. These strategies aim at controlling perception and protecting brand reputation.

The Starbucks Philadelphia Racial Discrimination Crisis highlights several important points from a perception management perspective: Social media crises can escalate very quickly. Visual content (video) dramatically influences perception formation. Discrepancies between corporate discourse and actual practices can escalate into a perception crisis. A swift apology, transparent communication, and structural changes play a critical role in repairing public perception.

The Starbucks “Race Together” campaign crisis has sparked a debate about Starbucks’ brand image. From a perception perspective, it raises the question of whether the company’s involvement in social issues is sincere or strategic, and demonstrates the importance of communication strategy in corporate social responsibility campaigns. This case reveals several important lessons in the perception management literature: Good intentions are not enough. Corporate social responsibility projects can turn into perception crises due to incorrect communication strategies. Contextual mismatch: When the context in which a social issue is discussed (such as the coffee-buying environment) is inappropriate, the public may perceive it as artificial or forced. The alignment of corporate discourse and practice, the way brands implement the values they advocate, directly affects public perception.

REFERENCES

- Argenti, P. A. (2004). Collaborating with Activists: How Starbucks Works with Ngos. *California Management Review*, 47(1), 91-116.
- Arslan, S. (2025). Dış Politikada Algı Yönetiminin Önemi. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 6(3), 598-634. <https://doi.org/10.58702/teyd.1760017>
- Aydın, A., & Poyraz, E. (2022). Dijital Yerlilerin Dijital Kamu Diplomasisi Uygulamalarına Yönelik Algısı: Kültür Diplomasisi Özelinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-11. <https://izlik.org/JA38WW88YM>
- Baertlein, L., & Rigby, B. (2015, March 18). Starbucks brews backlash with debate on U.S. race relations. Reuters.
- Bakan, İ., ve Kefe, İ. (2012). Kurumsal Açından Algı ve Algı Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34. <https://izlik.org/JA23KK46DX>
- Batu, M. (2026). Batı Basınında Gazze Söylemi: Algı Yönetimi, İdeolojik Çerçeveler ve Fail-Mağdur Konumlandırması. *TRT Akademi*, 11(26), 12-41. <https://doi.org/10.37679/trta.1837720>.
- Batu, M., & Kayacan, Ş. (2018). Kurumsal İletişim Projelerinin, Kurumların Marka Algısı İle İlişkisi: Belediyelere Yönelik Bir Analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 749-769. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.382759>
- Bhattacharya, C. B. ve Sen, S. (2003). Consumer-Company Identification: A Framework for Understanding Consumers' Relationships with Companies. *Journal of Marketing*, 67(2), 76-88.
- Bütün Aydın, E. (2021). Duyum, Algı ve Marka: Tüketici Tutumlarına Yönelik Üç Boyutlu Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2528-2544. <https://doi.org/10.33206/mjss.885798>
- Çamur, Ö. (2020). Kamu Yönetimi ve Kurumsal Algı Yönetimi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 851-890. <https://izlik.org/JA24WH56EZ>
- Durbin, D. (2023). Starbucks, Workers United union sue each other in standoff over Palestinian social media post. Associated Press. <https://apnews.com/article/starbucks-workers-united-union-lawsuit-israel-palestinian-f212a994fef67f122854a4df7e5d13f5>
- Elsbach, K. D. (2003). Organizational Perception Management. *Research in Organization Behavior*, 25, 297-332.
- Graham, R. (2018). Starbucks arrests of two black men prompt protests and police investigation. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2018/04/15/us/starbucks-philadelphia-black-men-arrest.html>
- <https://www.pbs.org/newshour/nation/starbucks-closed-down-for-an-afternoon-of-bias-training-will-it-work>

- <https://www.reuters.com/article/starbucks-ceo-race-relations-idUKL2N0WK1PU20150318/>
Karabulut, B. (2018). Uluslararası İlişkilerde İmaj Yönetimi: Ulus Markalaşması Örneği. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 2(2), 169-192. <https://izlik.org/JA68KU67HA>.
- Özcan, Z., & Sezer, N. (2021). Sosyal Medya Fenomenleri Bağlamında Yeni Nesil Algı Yönetimi Stratejilerine Yönelik Bir İnceleme. İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 9(19), 68-95. <https://izlik.org/JA64JH52EHSaydam>, A. (2017). *Algılama Yönetimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PBS NewsHour. (2018). Starbucks closed more than 8,000 stores for bias training.
- Starbucks (2026). Tarihçe. <https://www.starbucks.com.tr/hakkimizda/tarihce>
- The Guardian. (2015). Starbucks baristas stop writing “Race Together” on customer cups. <https://www.theguardian.com/business/2015/mar/22/starbucks-baristas-stop-writing-race-together-customer-cups>
- Türk Dil Kurumu, (2026). Algı Nedir? <https://sozluk.gov.tr/>
- Utma, S. (2018). Dijital Çağda Medyanın Psikolojik Gücü: Algı Yönetimi Perspektifinden Kuramsal Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(Özel Sayı 3), 2903-2913. <https://izlik.org/JA73DM52UB>
- Van Halderen, M. D. (2008). *Organizational Identity Expressiveness and Perception Management*. (Doctoral Thesis). Erasmus University Rotterdam.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (12. Baskı). Seçkin Yayınları: Ankara.
- Yörük, E. E., & Summak, M. E. (2015). *Function of public relations in corporate perception management*. Proceedings of International Academic Conferences, International Institute of Social and Economic Sciences. Handle: RePEc:sek:iacpro:2805218.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PUBLIC RELATIONS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION: RESTRUCTURING OF CALL CENTER SYSTEMS

Ahmet AYDIN

Kırklareli University, Babaeski Vocational School, Kırklareli

ORCID: 0000-0003-2215-9226

Mikail BATU

Necmettin Erbakan University, Konya

ORCID: 0000-0002-6791-0098

ABSTRACT

Digital transformation compels institutions to undergo fundamental and structural changes in their public relations strategies and customer communication approaches. This shift is of critical importance for enabling organizations to gain a competitive advantage and effectively respond to customer demands. This study examines the transformation of traditional public relations activities through the digitalization process and the strategic role of artificial intelligence technologies within this framework, focusing specifically on the restructuring of call centers. Within the scope of qualitative research methods, the study employs a case study design and document analysis. In light of the gathered data, Turkcell's 'Artificial Intelligence-Based Sentiment Analysis' application has been analyzed.

The study discusses digital transformation on the basis of the concepts of artificial intelligence, public relations, call centers, and communication, within the framework of information and communication sciences. Research findings reveal that the transition from manual data entry to digital and artificial intelligence-based systems in call center operations increases operational efficiency and measurability. It has been evaluated that, particularly through AI-supported sentiment analysis, customer interactions are interpreted instantaneously, transforming public relations activities from a reactive structure into a proactive and personalized strategic hub. The Turkcell example demonstrates that digital transformation has elevated call centers from being merely a support unit to a technological tool that directly serves the institution's public relations vision.

Keywords: Digital Transformation, Artificial Intelligence, Public Relations, Call Center, Communication

DİJİTAL DÖNÜŞÜM BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ VE HALKLA İLİŞKİLER: ÇAĞRI MERKEZİ SİSTEMLERİNİN YENİDEN YAPILANMASI

ÖZET

Dijital dönüşüm, kurumların halkla ilişkiler stratejilerini ve müşteri ile iletişim yaklaşımlarını köklü ve yapısal bir değişime zorlamaktadır. Bu değişim kurumların rekabet ortamında diğer kurumlardan bir adım öne geçmesini sağlayabilmek ve müşterinin isteklerine karşılık verebilmek için kritik önem taşımaktadır. Çalışma, geleneksel halkla ilişkiler faaliyetlerinin dijitalleşme süreci ile dönüşümünü ve yapay zekâ teknolojilerinin bu süreçteki stratejik rolünü, çağrı merkezlerinin yeniden yapılanması odağında incelemektedir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında örnek olay incelemesi ve doküman analizi kullanılmıştır. Veriler ışığında Turkcell'in "Yapay Zekâ Temelli Duygu Analizi" uygulaması çözümlenmiştir.

Çalışmada dijital dönüşüm; yapay zekâ, halkla ilişkiler, çağrı merkezi ve iletişim kavramları temelinde ele alınarak bilişim ve iletişim bilimleri çerçevesinde tartışılmıştır. Araştırma bulguları, çağrı merkezi operasyonlarında manuel veri girişinden dijital ve yapay zekâ temelli sistemlere geçişin, operasyonel verimliliği ve ölçülebilirliği artırdığını ortaya koymaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli duygu analizi sayesinde, müşteri etkileşimlerinin anlık olarak

anlamlandırıldığı ve bu durumun halkla ilişkiler faaliyetlerini reaktif bir yapıdan proaktif ve kişiselleştirilmiş bir stratejik merkeze dönüştürdüğü değerlendirilmiştir. Turkcell örneği üzerinden dijital dönüşümün çağrı merkezlerini sadece bir destek birimi olmaktan çıkarıp, kurumun halkla ilişkiler vizyonuna doğrudan hizmet eden teknolojik bir araç haline getirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ, Halkla İlişkiler, Çağrı Merkezi, İletişim

INTRODUCTION

The digitalization process is fundamentally transforming organizations' communication strategies and the ways they interact with their stakeholders. Rapid advancements in information and communication technologies have made it necessary for organizations to restructure not only their production and service processes but also their communication models with their target audiences. In this transformation process, the discipline of public relations is moving beyond traditional information and promotional activities, becoming a data-driven, measurable, and strategic field of communication. In particular, the integration of artificial intelligence technologies into corporate communication processes enables organizations to analyze their target audiences more accurately and plan their communication strategies more effectively. Furthermore, artificial intelligence is considered not only a technical tool in the field of public relations but also a strategic technology supporting corporate decision-making processes.

In recent years, customer experience management has become one of the decisive factors in enabling organizations to gain a competitive advantage. In this context, call centers stand out as one of the most important touchpoints through which organizations communicate directly with their target audiences. While traditional call center systems largely rely on human-based operations, with the digital transformation process, these systems are being restructured with data analytics, automation, and artificial intelligence-supported technologies. In particular, artificial intelligence applications such as natural language processing, sentiment analysis, and intelligent routing systems enable faster and more accurate analysis of customer requests. This study aims to examine the impact of artificial intelligence technologies on call center systems within the context of digital transformation. The study analyzes Turkcell, a significant player in the telecommunications sector in Turkey, and analyzes the transformation of call center services through Turkcell. Within the scope of the research, the historical development of call center systems, the digitalization process, and artificial intelligence-based applications are evaluated from a corporate communication and public relations perspective.

PUBLIC RELATIONS

Public relations, in modern management, is a strategic communication process vital to an organization's success. It is also defined as a managerial function aimed at strengthening the reputation of individuals, institutions, or organizations, and building bridges of mutual goodwill and understanding with target audiences. By associating this discipline with "reputation management," it emphasizes that reputation is a result of what an institution does, says, and what others think of it (Fawkes, 2001). Accepted as a scientific discipline in the 20th century, public relations has evolved beyond being merely a means of disseminating information in modern times, becoming a vital communication function involved in the decision-making processes of organizations.

Anne Gregory (2001) draws attention to the "boundary-crossing" roles of public relations professionals. She states that, within the framework of systems theory, these specialists help the organization adapt to its environment for its survival. In this context, public relations must

create a healthy communication climate not only with external target audiences but also with critical internal stakeholders such as employees.

Artan Özoran (2014), in his analysis using the example of South Africa, argues that public relations practices should be shaped according to the political, economic, and cultural infrastructures of countries. For example, in South Africa, public relations serves not only as a corporate promotional tool but also as a function to reduce inequality between disadvantaged groups and the rest of society and to support social development. In this context, the rapid changes in internet technologies and the widespread use of social media have transformed public relations into a more transparent and faster structure. The fundamental challenge for a modern public relations professional is to accurately convey strategic messages using digital tools and to adapt to changing social dynamics within the framework of ethical values.

A NEW PARADIGM IN PUBLIC RELATIONS: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Emerging in the mid-twentieth century as an attempt to imbue computer systems with human intelligence, artificial intelligence has become a fundamental force transforming every aspect of life in the modern age. Early studies have evolved systematically, giving way over time to today's knowledge-intensive engineering applications (Nilsson, 2010). This technological development, particularly in the last decade, has profoundly impacted communication disciplines, opening the doors to a new paradigm and accelerating the transition to a super-intelligent society through the harmonious integration of digitalization and artificial intelligence (Aydın, 2025b). In its broadest definition, artificial intelligence is described as a system's ability to accurately interpret external data, learn from this data, and use this learning to achieve specific goals through flexible adaptation. Recently, it has become central to both the business environment and public discourse (Haenlein & Kaplan, 2019). The rapid changes in internet technologies are also reflected in the public relations activities of organizations focused on corporate success.

Digitalization plays a decisive role in both business practices and communication with target audiences. Public relations is a managerial function encompassing the strategic management of communication to strengthen the reputation of individuals, organizations, or entities, developing positive public relations, shaping perceptions through effective information dissemination, and crisis management (Aydın, 2025a). While traditional approaches have been shaped within the framework of press agency, public information, two-way asymmetric, and two-way symmetric models defined by J.E. Grunig, the placement of artificial intelligence at the center of communication processes has redefined the ontological foundations of these disciplines (Artan Özoran, 2014). Artificial intelligence technologies are systematizing content production and distribution mechanisms. At the same time, they are fundamentally transforming media monitoring, crisis management, personalized messaging, and strategic communication planning.

Today, public relations professionals, with the support of artificial intelligence, have the ability to interact with tens of thousands or even millions of people simultaneously, and they use the feedback mechanisms offered by internet-based technologies as strategic tactics. In particular, thanks to natural language processing technologies, tools like Orbina and Novus Writer increase operational efficiency and facilitate data-driven content production by generating automated press releases in different languages (Aydın, 2025b). This technological transformation has also affected the societal perception of the public relations profession. Despite being a field suitable for both genders, it is often perceived by society as a "women's profession," and positive discrimination towards women is often shaped by physical characteristics or communication skills (Hayal & Batu, 2025). However, in a future where artificial intelligence takes over

mechanical tasks requiring "thinking," it is inevitable that human employees will focus on a hybrid collaboration model centered on empathy, creativity, and strategic thinking.

The Metaverse platform, resulting from the integration of artificial intelligence with virtual and augmented reality technologies, offers virtual universes where users can interact with digital identities, pushing the boundaries of interactive communication for brand experiences and customer interactions. However, this widespread use of artificial intelligence also brings with it serious ethical issues such as data privacy, algorithmic bias, disinformation, and concerns about job loss. The risk of mistrained algorithms reinforcing social inequalities necessitates a redefinition of ethical responsibilities for communication professionals. In public relations, artificial intelligence and communication technologies offer a data-driven strategic force. The future of the profession depends on how strategic architects strike a balance between technological innovation, human creativity, and ethical values (Aydn, 2025b). With the acceleration of digital transformation in the field of public relations, data-driven decision-making processes are making the strategic dimension of the profession increasingly visible. In this context, AI-powered communication technologies enable organizations to analyze their target audiences more accurately and manage their communication activities more effectively. Artificial intelligence (AI) is transforming corporate public relations processes beyond traditional methods, creating a data-driven, interactive, and personalized structure. AI provides professionals with the ability to work with real-time data in areas such as audience analysis, social media analytics, crisis management, and strategic communication planning. In particular, AI tools based on text generation and language analysis allow for the automatic production of press releases and social media content in various languages. This generated content increases the efficiency of corporate communication processes while reducing implementation costs. However, call center services are also undergoing a significant transformation through AI-based chatbots and intelligent voice response systems. One of the most critical components of this transformation is sentiment analysis, a strategic process that enables the separation of individuals' attitudes, opinions, and feelings towards various topics, objects, or entities from textual expressions using natural language processing techniques, and their conversion into statistically calculable and meaningful data (Atlı and İlhan, 2021). The automated classification of customer requests, the evaluation of feedback in light of these analyses, and the provision of uninterrupted 24/7 service allow organizations to establish faster and more personalized communication with their stakeholders. Furthermore, the compatibility of artificial intelligence with platforms like Metaverse opens innovative doors in corporate reputation management through virtual activities, product launches, and immersive brand experiences. While the public relations discipline prioritizes artificial intelligence with a more strategic approach at both academic and practical levels compared to other communication fields, data privacy, algorithmic bias, and the establishment of ethical frameworks stand out as critical requirements for the sustainability of this transformation.

METHODOLOGY

Research Aim and Scope

The main aim of the research is to analyze the transformation of traditional public relations activities with the digitalization process, specifically focusing on artificial intelligence-based applications. In this context, the process of call centers transforming from mere support units into proactive and technological centers that directly serve the institution's public relations vision has been examined.

Research Method and Design

This research employs a qualitative research method to examine the effects of artificial intelligence technologies on call center systems and public relations activities during the digital

transformation process. Qualitative research is frequently preferred in communication and public relations studies because it allows for the contextual and in-depth examination of social phenomena. The study utilizes a case study design, enabling a detailed analysis of a specific corporate practice. Through this approach, the effects of the digital transformation process on corporate communication practices are evaluated through a concrete corporate application.

Sample and Data Source

The sample for this study consists of the call center systems of Turkcell, a telecommunications company operating in Turkey and known for its digital customer experience applications. Purposive sampling was used in sample selection. In determining the company with the highest number of subscribers among GSM operators operating in Turkey, sectoral news and reports published in the field of technology and communication were taken into consideration. In this context, Turkcell, which is stated as the GSM operator with the most subscribers in Turkey (Webtekno, 2026) according to evaluations in technology news platforms, was included in the scope of the research.

The data sources for this research consist of Turkcell's official website, corporate press releases, and informational content published on the company's digital platforms, which describe the company's digital customer experience practices and call center technologies. Corporate websites and digital documents are considered important data sources in qualitative research because they reveal the strategic communication policies and technology investments of organizations.

Data Collection Process and Data Analysis

The document analysis method was used as the data collection technique in this research. In this context, corporate statements, promotional texts, press releases, and content published on Turkcell's websites regarding call center systems, digital customer experience applications, and AI-based communication solutions were examined. The obtained documents were systematically classified in line with the research objective and evaluated in the context of the transformation of call center systems and the impact of AI-supported communication technologies on corporate communication processes. The data obtained in the research were evaluated within the framework of a qualitative data analysis approach. In the analysis process, the examined documents were first read in detail, and then themes such as the development of call center systems, digital customer communication, data analytics, and AI-supported applications were identified. The content was classified according to these themes, and thematic content analysis was performed. As a result of the analysis, the digital transformation process experienced in Turkcell's call center systems was interpreted within a chronological and thematic framework. This methodological approach aims to demonstrate that call center systems are more than just a technical customer service infrastructure; they have become a crucial component of the strategic communication processes that organizations establish with their target audiences.

Research Limitations

This research examines the impact of digital transformation on public relations activities, focusing solely on the Turkcell example and its call center systems. The fact that the data source largely consists of corporate websites and digital documents, and the lack of diverse data collection methods, limits the generalizability of the study. Nevertheless, the study aims to contribute to the literature by revealing the impact of artificial intelligence usage in call center systems on corporate communication processes.

FINDINGS

Early Period: The Emergence of Customer Service (1990s – 2005)

Turkcell started offering GSM services in Turkey in 1994 and, with the development of the mobile communications sector, institutionalized its customer service systems. During this period, customer support services were largely carried out through telephone-based call center operations, and subscribers' requests such as billing, line transactions, and technical support were resolved through customer representatives (Turkcell, 2026a). The rapid increase in the number of subscribers in the telecommunications sector has made it necessary for operators to transform their customer relationship management into a more systematic structure. Therefore, call centers have become a crucial operational structure in companies' customer experience management.

Institutionalization and Global Knowledge Structure (2005–2010)

A significant transformation in Turkcell's customer relations operations occurred with the development of Turkcell Global Bilgi, a structure offering call center and customer experience solutions. This structure not only served Turkcell subscribers but also provided customer relations services to organizations in various sectors. During this period, the company expanded its call center investments throughout Turkey. Investments made particularly in Anatolian cities are noteworthy. For example, the call center established in Diyarbakır in 2008 was launched with the aim of creating regional employment and increasing customer service capacity. Over time, this center has become one of the largest employers in the region (NTV, 2018). Furthermore, Turkcell executives have stated that the first major technology investments made in the eastern regions were the call centers in Erzurum and Diyarbakır (Haberler, 2013).

Regional Expansion and Employment-Oriented Growth (2010–2015)

In the 2010s, Turkcell's call center operations expanded throughout Turkey, and new centers were opened in different cities. During this period, call centers evolved from being solely customer support units to undertaking various functions such as sales, technical support, and customer experience management. For example, the Diyarbakır call center has made significant contributions to the regional economy since its establishment, providing employment to approximately 5,500 people within ten years and indirectly impacting the lives of 20,000 people. This demonstrates that call centers play a crucial role in the telecommunications sector, not only in terms of service infrastructure but also in regional development and employment policies (NTV, 2018).

The Era of Digitalization and Multichannel Communication (2015–2020)

With the widespread adoption of digital technologies, Turkcell's call center systems have also undergone a transformation. The ways customers communicate with companies have diversified, and in addition to traditional telephone calls, access to customer service has become possible through mobile applications, social media, and messaging platforms. During this period, the following practices have become widespread in Turkcell's customer experience operations:

- Digital customer communication channels
- Data analytics-based customer experience management
- Omnichannel customer communication

It is also stated that the rate at which customers access customer service through different digital platforms is steadily increasing (Turkcell, 2026b).

Artificial Intelligence and the Smart Call Center Era (2020–Present)

In recent years, Turkcell's call center services have been taken to a more advanced level with digital customer experience platforms and smart call center technologies. Today, call center systems:

- Cloud-based infrastructures
- Internet-based call center systems
- Remote work opportunities
- Data analytics and automation

It is supported by technologies such as those mentioned above. Turkcell's "Smart Call Center" solutions enable customer representatives to connect to the system and provide service from anywhere with an internet connection (Turkcell, 2026b). Furthermore, investments such as the call center and training center opened in Hatay in the post-earthquake period show that call center activities are also considered within the scope of social responsibility and employment projects (Turkcell, 2026c).

CONCLUSION

In the context of the impact of digital transformation on corporate communication and public relations activities, artificial intelligence technologies play a strategic role in call center systems. Research findings show that the transition from traditional and manual processes to digital and AI-powered systems in call center operations provides significant advantages in terms of operational efficiency, speed, and measurability. In particular, the use of data analytics, sentiment analysis, and multi-channel communication systems allows for a more systematic analysis of customer interactions and enables organizations to establish more personalized communication with their target audiences. This demonstrates that call centers are moving beyond being merely customer support units and are becoming structures that play an active role in the strategic communication and reputation management processes of organizations.

The study shows that the development of call center systems progresses in parallel with corporate digital transformation strategies. In particular, cloud-based infrastructures, digital systems enabling remote work, and AI-powered analytics tools are transforming customer experience management into a more flexible and sustainable structure. Furthermore, the employment and social responsibility contributions of call centers in different regions demonstrate that these structures are not merely technological communication infrastructures, but also corporate structures contributing to social development. The research highlights that for the effective use of the opportunities offered by AI technologies in public relations and customer communication, ethical principles, data security, and a human-centered communication approach must be considered alongside technological infrastructure. Future studies that comparatively examine institutions in different sectors will reveal the impact of AI-powered communication technologies on public relations practices more comprehensively.

REFERENCES

- Artan Özoran, B. (2014). Güney Afrika'da Halkla İlişkiler: Farklı Bir Yol Arayışına Vaka Analizi Yoluyla Bakmak. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi*.
- Atlı, Y., & İlhan, N. (2021). Duygu Analizi İçin Yeni Bir Sözlük; NAYALex Duygu Sözlüğü. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27, 1050-1060. <https://doi.org/10.31590/ejosat.974886>
- Aydın, A. (2025a). Halkla ilişkiler modelleri çerçevesinde büyükşehir belediyelerinin karşılaştırmalı sosyal medya analizi. *Selçuk İletişim*, 18(1), 144-179.
- Aydın, A. (2025b). Yapay Zekâ Perspektifinden Türkiye'deki Üniversitelerin İletişim Disiplinlerinde Akademik Üretim: Halkla İlişkiler, Gazetecilik, Radyo-Televizyon ve Reklamcılık Alanlarının Bibliyometrik Analizi. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, (10), 17-39.

- Fawkes, J. (2001). Public relations and communications, Eds (Theaker, A.) The Public Relations Handbook, Routledge, New York
- Gregory, A. (2001). Public relations and management, Eds (Theaker, A.) The Public Relations Handbook, Routledge, New York
- Haberler. (2013). Turkcell Global Bilgi Merkezi, Trabzon'da Açıldı. <https://www.haberler.com/ekonomi/turkcell-global-bilgi-merkezi-trabzon-da-acildi-4481759-haberi/?utm>
- Haenlein, M. ve Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence. *California Management Review*, 1-10.
- Hayal, Y. ve Batu, M. (2025). Perception of public relations as a profession in the context of gender: A study on field workers. *Current Perspectives in Social Sciences*, 29(4), 754-776.
- Nilsson, N. J. (2010). *The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements*. Cambridge University Press.
- NTV. (2018). Turkcell'den Diyarbakır'a 10 yılda 450 milyon TL'lik ekonomik katkı <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkcell-den-diyarbakira-10-yilda-450-milyon-tlik-ekonomik-katki%2C59MBHyas0UCEVt8bjz7jBg?utm>
- Turkcell. (2026a), Biz kimiz? <https://www.turkcell.com.tr/destek/kampanya/kampanyalar-faturali/biz-kimiz-?>
- Turkcell. (2026b). Akıllı Çağrı Merkezi Avantajları, <https://www.turkcell.com.tr/kurumsal/dijital-is-servisleri/sabit-erisim-ve-iletisim/akilli-cagri-merkezi?utm>
- Turkcell. (2026c). Turkcell Hatay'da Çağrı ve Mesleki Eğitim Merkezi'ni açtı. <https://medya.turkcell.com.tr/bulletins/turkcell-hatayda-cagri-ve-mesleki-egitim-merkezini-acti/#:~:text=Turkcell%20bu%20proje%20kapsam%C4%B1nda%20b%C3%B6lgede,depren zedelere%20de%20istihdam%20imk%C3%A2n%C4%B1%20sa%C4%9Fl%C4%B1yor.>
- Turkcell. (2018). Turkcell Global Bilgi Diyarbakır Çağrı Merkezi 10 yaşında. <https://medya.turkcell.com.tr/bulletins/turkcell-global-bilgi-diyarbakir-cagri-merkezi-10-yasinda/?utm>
- Webtekno. (2026). Turkcell, Vodafone ve Türk Telekom'un Güncel Abone Sayıları Açıklandı: Sıralama 20 Yıl Sonra İlk Kez Değişti! <https://www.webtekno.com/turkcell-vodafone-turk-telekom-abone-sayilari-aciklandi-h211192.html>

GEBELİK İZLEMİNDE MOBİL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ VE EBELİK ROLÜ**Ebe Ayşe ADAR**

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID:0009-0003-8655-3967**Doç. Dr. Hacer ALAN DİKMEN**

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Öğretim Üyesi

ORCID ID:0000-0001-9617-4897**ÖZET**

Mobil sağlık (m-sağlık) teknolojileri, gebelik izleminde anne ve fetus sağlığının korunması, geliştirilmesi ve bakım sürekliliğinin sağlanmasında giderek daha önemli bir rol üstlenmektedir. Akıllı telefonlar, tabletler ve giyilebilir cihazlar aracılığıyla sunulan mobil uygulamalar; gebelerin sağlık verilerini gerçek zamanlı izlemelerine, semptomlarını kaydetmelerine, fetal gelişimi takip etmelerine ve sağlık profesyonelleriyle kesintisiz iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. Bu teknolojiler antenatal bakımın etkinliğini artırarak risklerin erken saptanmasına, komplikasyonların önlenmesine ve gebeliğe bağlı olası sorunların zamanında yönetilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca sağlıklı beslenme, fiziksel aktivite ve düzenli kontrol alışkanlıklarını teşvik ederek hasta güvenliğini güçlendirmekte, zaman ve maliyet tasarrufu sunmakta ve gebelerin gebelik sürecine uyumunu destekleyerek öz bakım becerilerini geliştirmektedir. Ebelik rolü açısından mobil sağlık uygulamaları; bakım kalitesinin artırılması, bireyselleştirilmiş ve bütüncül izlem yapılması, uzaktan danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve riskli durumların erken belirlenmesi bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte dijital sağlık okuryazarlığı düzeyi, veri güvenliği, gizlilik, etik sorumluluklar ve teknolojik altyapı yetersizlikleri uygulamaların etkin ve güvenli kullanımını etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Gelecekte yapay zekâ destekli mobil çözümlerin klinik karar desteği, risk tahmini, kişiselleştirilmiş bakım planlaması ve uzaktan izlem alanlarında maternal ve fetal sağlık sonuçlarını daha da iyileştirme potansiyeline sahip olduğu öngörülmektedir. Bu derleme, gebelik izleminde mobil sağlık teknolojilerinin kullanım alanlarını, avantaj ve sınırlılıklarını kapsamlı biçimde ele almakta ve ebelerin bu süreçteki profesyonel sorumluluklarını güncel literatür doğrultusunda değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mobil Sağlık Teknolojileri, Gebelik İzlemi, Ebelik

MOBILE HEALTH TECHNOLOGIES AND THE ROLE OF MIDWIFERY IN PREGNANCY MONITORING**ABSTRACT**

Mobile health (m-health) technologies are playing an increasingly important role in protecting and improving maternal and foetal health during pregnancy monitoring and ensuring continuity of care. Mobile applications delivered via smartphones, tablets, and wearable devices enable pregnant women to monitor their health data in real time, record their symptoms, track foetal development, and maintain uninterrupted communication with healthcare professionals. These technologies contribute to increasing the effectiveness of antenatal care by enabling early detection of risks, prevention of complications, and timely management of potential pregnancy-related problems. They also strengthen patient safety by promoting healthy eating, physical activity, and regular check-up habits, offer time and cost savings, and support expectant mothers' adaptation to the pregnancy process, thereby developing their self-care skills. From the perspective of the midwifery role, mobile health applications offer significant opportunities in terms of improving the quality of care, providing personalised and comprehensive

monitoring, strengthening remote counselling services, and early identification of risky situations. However, digital health literacy levels, data security, privacy, ethical responsibilities, and technological infrastructure deficiencies are among the key factors affecting the effective and safe use of these applications. It is anticipated that in the future, AI-supported mobile solutions will have the potential to further improve maternal and foetal health outcomes in the areas of clinical decision support, risk prediction, personalised care planning, and remote monitoring. This review comprehensively addresses the areas of application, advantages, and limitations of mobile health technologies in pregnancy monitoring and evaluates midwives' professional responsibilities in this process in line with the current literature.

Keywords: Mobile Health Technologies, Pregnancy Monitoring, Midwifery

GİRİŞ

Günümüzde internet kullanımının artmasıyla sağlık hizmetlerinde teknolojik gelişmelere yönelik beklentiler yükselmiş; cep telefonları, tabletler, kişisel dijital asistanlar, giyilebilir cihazlar ve kablosuz altyapılar aracılığıyla sunulan mobil sağlık (m-sağlık) uygulamaları, dijital dönüşümün bir parçası olarak gebelik ve doğum süreçlerinde giderek yaygınlaşmış, sağlık bilgilerine erişimi kolaylaştıran, bireysel sağlık takibini destekleyen ve sağlık profesyonelleriyle sürekli iletişim olanağı sağlayan önemli araçlar hâline gelmiştir (Chau vd 2019, Özbek vd 2022, Sakamoto vd 2022). Mobil sağlık uygulamalarının tanı ve tedavi süreçlerinde doktorlara destek olacağı, reçetelerde önerilmesinin yaygınlaşacağı; sağlık profesyonelinin yerini almadan, hasta takibi, eğitim, sağlığın korunması ve sağlık verilerinin gerçek zamanlı izlenmesi gibi alanlarda sağlık hizmetlerini tamamlayıcı bir rol üstleneceği öngörülmektedir (Atalay vd 2022, Karabulut ve Kavlak 2025). Mobil teknolojiler, diğer teknolojilere kıyasla bireyin erişimini daha özgür kılmakta; akıllı telefonların günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesiyle birlikte erişim ve kullanım kolaylığı ile taşınabilirliği sayesinde mobil sağlık uygulamaları, gebelik dâhil olmak üzere tıp alanındaki birçok hizmetin iyileştirilmesinde önemli bir adım olarak kullanılmaktadır (Demir Yıldırım vd 2023). Bu bağlamda, dijital dönüşümün sağlık hizmetlerine entegrasyonu gebelik sürecinde daha da önem kazanmakta; çok boyutlu değişimleri içeren ve sürekli izlem ile profesyonel desteğe ihtiyaç duyulan gebelik döneminde mobil sağlık teknolojileri, anne ve bebeğin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Gebelik, kadın yaşamında fiziksel, hormonal, psikolojik ve sosyal değişimleri kapsayan; annelik ve ebeveynlik rollerini etkileyen, fizyolojik, psikolojik ve sosyal uyum gerektiren, hayatın yeni bir evresi olarak gelişimsel bir kriz süreci niteliği taşıyan kritik bir dönemdir (Kanığ ve Eroğlu 2020). Mobil sağlık uygulamaları, gebelerin sağlık durumlarını gerçek zamanlı izlemelerine, belirtileri kaydetmelerine ve gerektiğinde uzaktan danışmanlık almalarına olanak sağlarken; gebelikle ilgili sağlık verilerinin sisteme kaydedilip gebeye hızlı geri dönüş yapılması sayesinde müdahale ve yönlendirmenin elde edilen sonuçlara göre gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır (Şanal ve Öcel 2026). Özellikle gebelik sürecinde kadınlara sunulan sağlık hizmetlerinde akıllı ve mobil araçların kullanımı, hizmet hızını artıran, uygun maliyetli çözümler sunan; genel gebelik fizyolojisi, bebeğin gelişimi, sağlıklı yaşam biçimi ve tarama zamanlarını hatırlatan mesaj bildirimleri içeren uygulamalar aracılığıyla desteklenmektedir (Demir Yıldırım vd 2023). Bu derlemede, gebelik izleminde mobil sağlık teknolojilerinin kullanım alanları, sağladığı katkılar ve sınırlılıkları ele alınarak, bu süreçte ebelerin rolü ve sorumlulukları güncel literatür ışığında tartışılacaktır.

MOBİL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

M-Sağlık; sağlık hizmetleri alanında ağ oluşturma, mobil bilişim, tıbbi sensörler ve çeşitli iletişim teknolojilerinin kullanımını kapsayan genel bir kavramdır. Bu kavram, sağlık

hizmetlerinin sunumunda mobil bilişim, tıbbi sensörler ve iletişim teknolojilerinden yararlanılmasını ifade eder (Uysal ve Ulusinan 2020). Aynı zamanda sağlık hedeflerine ulaşmayı desteklemek amacıyla cep telefonları, kısa mesajlar, mobil uygulamalar ve video mesajlaşma gibi kablosuz teknolojilerin kullanımını ifade eden, gelişmekte olan bir halk sağlığı alanı olarak tanımlanmaktadır (Wang vd 2019). M-Sağlığın antenatal dönemde öncelikle topluluk düzeyinde sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından iletişim, veri toplama veya eğitim aracı olarak kullanıldığı ve özellikle kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan, göçmen olmayan, primipar, planlı gebe kalan ve akran gebe kadınlarla iletişim kurma fırsatı arayan kadınlar tarafından bu hizmetlerin daha yüksek oranlarda kullanıldığı bildirilmiştir (Ünlü ve Güngör 2020). Balmumcu ve arkadaşı tarafından (2021), Türkiye’de yaptıkları çalışmada antenatal dönemde sigarayı bırakmayı amaçlayarak 50 gebe kadını (25 müdahale ve 25 kontrol) kapsamıştır; müdahale grubuna bireysel motivasyonel danışmanlık verilmiş ve değişim aşamalarına uygun olarak haftada üç kez WhatsApp üzerinden destek mesajları gönderilmiştir. Sonuçta, müdahale grubundaki kadınların %60’ının sigarayı bıraktığı, kontrol grubunda ise bu oranın %36 olduğu bulunmuş ve bu metin mesajlarına dayalı sigarayı bırakma programının nikotin bağımlılık skorlarını ve karbon monoksit düzeylerini azaltmada ve sigarayı bırakmada etkili olduğu saptanmıştır (Balmumcu ve Ünsal Atan 2021). Yine mobil uygulama olaraktan da ülkemizden örnek verecek olursak Sağlık Bakanlığı’nın “Annelik Yolculuğu ile” adlı uygulama gebe olan anneler tarafından kullanılmaktadır. Uygulama sayesinde gebeler bebeklerinin gelişim sürecini hafta hafta takip edebilir, her aşamada neler olduğunu öğrenebilir. Uygulamada yer alan detaylı gelişim takibi sayesinde gebeler bebeklerinin boyunu, kilosunu ve gelişim evrelerini anlık olarak görebilir. Her hafta için özel hazırlanmış içerikler, bebeklerin o dönemdeki gelişimi hakkında bilgi verirken, gebeler de bu özel süreci daha bilinçli yaşayabilir. Bebeklerinin kalp atışlarından ilk hareketlerine kadar her anı özel bir deneyime dönüştür (Annelik Yolculuğu 2025).

Mobil sağlık uygulamaları, sağlık hizmetlerinin daha verimli sunulmasını sağlayarak doktorların verimliliğini artırmakta, hasta ve hasta yakınlarının memnuniyetini ve sağlık bilgisi düzeyini yükseltmektedir. Ayrıca maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlarken gizlilik, güvenlik ve mahremiyetin korunmasına yönelik kalıcı çözümler sunmaktadır (Mercan vd 2020). Özbek ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan çalışmada, gebelikte kullanılan mobil uygulamaların gebelik sürecinin izlenmesini kolaylaştırdığı, gebelikle ilgili bilgilere hızlı erişim sağladığı ve sağlıkla ilgili doğru planlamalar yapma imkânı sunduğu belirtilmiştir; bu sonuçlar, dijital sağlık çözümlerinin yalnızca bilgi sunmakla sınırlı kalmayıp gebelerin günlük yaşamlarına doğrudan katkı sağladığını ortaya koymuştur (Özbek vd 2022). Bu bağlamda, mobil sağlık teknolojileri antenatal bakımda hem sağlık profesyonellerine hem de gebelere önemli kolaylıklar ve destekler sunmakta, sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırırken gebelerin bilinçli ve güvenli bir gebelik deneyimi yaşamasına imkân tanımaktadır.

GEBELİK İZLEMİNDE MOBİL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIM ALANLARI

Mobil sağlık teknolojilerinin kullanımı; eğitim ve öğretim sistemleri aracılığıyla hastalıkların önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesini desteklerken, sağlık bilgi sistemleri yoluyla tüm sağlık verilerinin yönetilmesini ve güvenli biçimde depolanmasını sağlamaktadır; buna ek olarak mobil öğrenme ile sağlık profesyonellerinin eğitimine yönelik sürekli ve erişilebilir mobil destek sunulmakta, hasta izleme sistemleri sayesinde hastaların tedaviye verdikleri yanıtlar düzenli olarak takip edilmekte ve hastalık ile salgın gözetimi uygulamalarıyla bulaşıcı hastalıkların izlenmesi mümkün hale gelmektedir (Atalay vd 2022). Kadınların çalışma hayatına katılmasıyla doğum öncesi bakım hizmetlerine erişimde zaman, mekân ve randevu kısıtları ortaya çıkmakta; bu nedenle gebe kadınlar, kendi sağlıkları ile anne-çocuk sağlığına

ilişkin rehberlik almak amacıyla mobil uygulamalar aracılığıyla gebeliklerini takip etmektedir. Mobil sağlık uygulamaları, gebelerin sağlık durumlarını gerçek zamanlı izlemelerine, belirtileri kaydetmelerine, uzaktan danışmanlık almalarına ve kaydedilen verilere hızlı geri dönüş sağlanmasına olanak tanımaktadır (Şanal ve Öcel 2026). Literatürde gebelikte sürecinde mobil sağlık uygulamalarının kullanımına inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur; örneğin Hsieh ve arkadaşlarının (2025) sistematik incelemeleri sonucunda yaptıkları çalışmada, gebelik döneminde m-Sağlık uygulamalarının kullanımı, kadınların sağlıkla ilgili bilgiye erişimini ve sağlık hizmetlerinden yararlanmasını artırmakta, aynı zamanda bazı fiziksel ve psikososyal sağlık sonuçları üzerinde olumlu etkiler sağladığı bulunmuştur (Hsieh vd 2025). Wang ve arkadaşlarının (2019) Çin’de yaptıkları çalışmada, gebelik döneminde mobil sağlık uygulamalarının kullanımının kadınların fetal gelişim, beslenme ve fiziksel aktivite gibi sağlık bilgilerine erişimini kolaylaştırdığı bulunmuştur. Ancak, doğrulanmamış bilgi içeren uygulamaların kaygıya yol açabileceği vurgulanmış ve katılımcılar, kanıta dayalı ve kişiselleştirilmiş içerik sunan uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Wang vd 2019). Varnfield ve arkadaşları tarafından yaptıkları çalışmada (2021), “Mother” adlı uygulama ile gebelik sürecinde uzaktan izleme sağlamış ve kullanıcı memnuniyetinin yüksek olduğunu, ayrıca kan şekeri takibi ve antenatal iletişimin artması gibi klinik sonuçlarda iyileşmeler görüldüğünü ortaya koymuştur (Varnfield vd 2021). Lee ve arkadaşları tarafından (2022) Koreli kadınlarla yaptıkları çalışmada, gebelik döneminde kadınların en çok sosyal medya ve arama motorlarını sağlık bilgisi edinmek ve duygusal destek sağlamak amacıyla kullandıkları, sırasıyla arkadaşlar, sağlık profesyonelleri ve ailenin daha az başvurulan kaynaklar olduğu, kadınların ilgilendiği konuların gebeliğin evresine göre değiştiği ve sosyal medyanın hem bilgi edinme hem de duygusal destek sağlama açısından önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (Lee ve Lee 2022). Sandborg ve arkadaşları tarafından yaptıkları çalışmada (2021), “Healthy Moms” adlı akıllı telefon uygulamasının sağlıklı beslenme davranışlarını teşvik ettiğini ve aşırı kilolu ile obez kadınlarda gebelik süresince kilo alımını azaltma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymuştur (Sandborg vd 2021). Özkan Şat ve arkadaşının yaptığı çalışmada (2018), Türkiye’de gebelerin mobil uygulama ve blog kullanım durumları ile bunun gebeliğe uyum üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre gebelerin önemli bir kısmı gebelik sürecinde mobil uygulamalar ve bloglardan yararlanmaktadır. Mobil uygulama kullanan gebelerin, gebeliği kabul etme ve eşleriyle olan ilişkiler açısından daha iyi uyum gösterdikleri; blog kullanan gebelerin ise özellikle kendi anneleriyle olan ilişkilerinde daha olumlu bir uyum sergiledikleri belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, mobil uygulamalar ve blogların gebelerin gebeliğe uyum sürecini destekleyici bir rol oynayabileceği ve bu dijital kaynakların sağlık profesyonelleri tarafından doğru yönlendirme ile gebelik bakım süreçlerine entegre edilmesinin faydalı olabileceği vurgulanmıştır (Özkan Şat ve Yaman Sözbir 2018). Bu bulgular, mobil sağlık uygulamaları ve dijital platformların gebelik sürecinde hem bilgi edinme hem de davranışsal ve duygusal destek sağlama açısından önemli bir rol oynadığını ve antenatal bakımın etkinliğini artırmada değerli araçlar olduğunu göstermektedir.

MOBİL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİNİN EBELİK ROLÜNE ETKİSİ

Mobil sağlık uygulamaları; sağlık profesyonellerinin hasta bilgilerine her an erişebilmesini, zaman ve mekân kısıtı olmadan iletişim kurabilmesini ve anlık veri girişi yapabilmesini sağlayarak tıbbi hataları azaltan, zaman ve maliyet tasarrufu sunan, klinik süreçleri hızlandıran, hasta-sağlık personeli arasındaki güveni artıran ve hastaların hastanede geçirdiği süre ile başvuru sıklığını en aza indirmeyi amaçlayan, sağlık sektöründe kaliteli hizmet için giderek zorunlu hale gelen bir ihtiyaçtır (Atalay vd 2022). Literatür taramaları sonucu bazı çalışmalara inleyecek olursak, Susanti ve arkadaşlarının (2022) Endonezya da yaptıkları bir çalışma da çalışmanın bulguları, ebelerin mobil sağlık teknolojilerini yaygın olarak kullandığını ancak

bakım sürekliliği kapsamında bu teknolojilere yönelik bilgi ve becerilerinin yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Ebeler özellikle risklerin erken saptanması, bakımın izlenmesi ve hizmet sunumunun geliştirilmesi konularında mobil sağlık destekli eğitime ihtiyaç duymaktadır. Sonuç olarak, bakım sürekliliğini destekleyen mobil sağlık uygulamalarının geliştirilmesinin, ebelerin yetkinliğini artırarak hizmet kalitesini güçlendireceği vurgulanmaktadır (Susanti vd 2022).

White ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, İskoçya'nın kırsal ve uzak bölgelerinde çalışan ebelerin mobil sağlık (mHealth/m-learning) araçlarını mesleki uygulamalarında nasıl algıladıkları incelenmiş; bulgular, coğrafi ve dijital izolasyon gibi zorluklar nedeniyle ebelerin güncel bilgiye erişim ve iletişim sorunları yaşadığını, internete bağlı olmadan kullanılabilen mobil sağlık aracının sürekli mesleki gelişim ve bilgiye hızlı ulaşım açısından potansiyel faydalar sunduğunu göstermiştir; bununla birlikte bazı katılımcıların teknolojiye ilişkin kaygı ve güvensizlikleri olduğu, bu nedenle ebelerin araçların geliştirilme sürecine baştan itibaren dahil edilmesinin kabul edilebilirlik ve sürdürülebilirlik açısından önemli olduğu vurgulanmıştır (White vd 2019). Ameyaw ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan çalışmada, mobil sağlık (mHealth) uygulamalarının gebelik sağlık hizmeti sunumundaki etkinliği sistematik derlemeler üzerinden değerlendirilmiş; bulgular, mHealth uygulamalarının özellikle gebelik ile ilgili anksiyete ve depresyon, gebelikte diyabet yönetimi, gebelikte kilo kontrolü, sağlık hizmeti kullanımının artırılması ve sigarayı bırakma gibi davranış değişikliklerini desteklemede olumlu etkiler sergilediğini göstermiştir. Ayrıca, mevcut çalışmalarda bu tür uygulamaların araştırılmasının ve uygulanmasının çoğunlukla yüksek gelirli ülkelerde yoğunlaştığı; düşük ve orta gelirli ülkelerde ise kullanım ve araştırma eksiklikleri bulunduğu saptanmıştır; bu sonuçlar, mHealth uygulamalarının küresel ölçekte maternal sağlıkta fayda sağladığını ancak daha geniş coğrafyalarda araştırma ve uygulama ihtiyacını ortaya koymaktadır (Ameyaw vd 2024). Dolayısıyla, mobil sağlık uygulamalarının maternal sağlık alanında etkin biçimde kullanılabilmesi için ebelerin dijital yetkinliklerinin artırılması ve farklı sosyoekonomik bağlamlara uygun uygulamaların geliştirilmesine yönelik çalışmaların artırılması büyük önem taşımaktadır.

GEBELİK İZLEMİNDE MOBİL SAĞLIK TEKNOLOJİLERİNİN AVANTAJLARI VE SINIRLILIKLARI

Mobil sağlık uygulamaları, sağlık hizmetlerine erişimi artırarak özellikle sağlık çalışanlarının bulunmadığı bölgelerde hizmetlerin kesintisiz sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bu uygulamalar bireylerin egzersiz yapma, ilaçlarını düzenli kullanma ve sağlıklı yaşam alışkanlıkları geliştirme konusunda motive olmalarını sağlarken; kan basıncı, kalp atım hızı, kilo, uyku düzeni gibi kişisel sağlık verilerinin takip edilmesine imkân tanımaktadır. Böylece bireyler kendi sağlık süreçlerinde daha aktif rol almakta, sağlık okuryazarlıkları ve özgüvenleri artmaktadır. Elektronik sağlık kayıtları, mobil uygulamalar, karar destek sistemleri ve elektronik reçeteler sayesinde hasta güvenliği güçlenmekte, tıbbi hatalar azalmakta, erken tanı ve hastalıkların önlenmesi mümkün hale gelmektedir. Aynı zamanda gereksiz tetkik ve işlemlerin azaltılmasıyla zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmakta, kişiselleştirilmiş sağlık hizmetleri sunulabilmektedir (Pulat ve Pekkaya 2025; Yıldız ve Daşikan 2023). Bu araştırma, gebelik dönemindeki kadınların sağlık bilgi gereksinimlerini, bilgi kaynaklarını ve bu bilgilere erişimde karşılaştıkları engelleri incelemiştir. Bulgular, gebelerin en çok fetüsün durumu, beslenme ve doğum süreçleri gibi konularda bilgiye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Sağlık bilgisi elde etmek için başvurdukları en yaygın kaynaklar sağlık profesyonelleri olurken, bunu aile ve arkadaşlar ile internet takip etmektedir. Bilgiye erişimde karşılaşılan başlıca engeller arasında gebelik ile ilgili konuları konuşurken utanma veya çekinme, kliniklerde uzun bekleme süreleri ve yetersiz bilgi kaynakları yer almaktadır. Bu sonuçlar, gebelerin sağlık bilgisi

gereksinimlerinin kapsamlı olduğunu ve hem sağlık profesyonellerinin hem de bilgiye erişim fırsatlarının iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Ghiasi 2021).

Bununla birlikte mobil sağlık uygulamalarının bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Kişisel sağlık verilerinin dijital ortamda toplanması, güvenlik ve gizlilik ihlali risklerini beraberinde getirmektedir. Teknolojik altyapı eksiklikleri ve dijital okuryazarlık düzeyinin yetersiz olması, özellikle kırsal bölgelerde ve yaşlı bireylerde bu hizmetlerin etkin kullanımını zorlaştırmaktadır. Uygulamaların düzenli kullanılmaması durumunda beklenen sağlık çıktılarının elde edilememesi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca kronik hastalığı veya fiziksel problemi olan bireylerin, profesyonel destek almadan beslenme ve egzersiz programlarını uygulamaları farklı sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Fiziksel muayene gerektiren karmaşık durumlarda mobil sağlık hizmetlerinin sınırlı kalması, hizmet kalitesinde tutarsızlıklar ve büyük veri havuzlarının sigorta şirketleri tarafından kullanılmasına yönelik etik endişeler de mobil sağlığın dikkatle değerlendirilmesi gereken yönleri arasında yer almaktadır (Pulat ve Pekkaya 2025; Yıldız ve Daşikan 2023). Bu bağlamda, mobil sağlık uygulamaları gebelik izleminde önemli avantajlar sunarken, güvenlik, erişilebilirlik ve etik konular gibi sınırlılıkların dikkate alınması ve kullanıcıların bilinçli yönlendirilmesi, hizmetlerin etkin ve güvenli bir şekilde kullanılabilmesi için kritik öneme sahiptir.

ETİK VE MESLEKİ BOYUT

Akıllı cihazlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla günlük yaşamdan sürekli olarak veri toplanması, bu verilerin kullanıcıların farkındalığı dışında farklı amaçlarla kullanılabilmesine zemin hazırlamaktadır. Toplanan veriler arasında hassas kişisel verilerin yer alması ve bu verilerin analiz edilerek bireye özgü çıkarımlar yapılabilmesi, dijital çağda mahremiyet tartışmalarını giderek daha görünür hale getirmektedir (Uluk 2025). Mobil sağlık uygulamalarının giderek yaygınlaşması, mahremiyet ve veri güvenliğine ilişkin endişeleri de beraberinde getirmektedir. Kişisel verinin mülkiyeti, veriyi paylaşan bireylere ve bu veriler hakkında çıkarım yapılanlara erişim, düzenleme ve paylaşım haklarının tanınmasıyla ilişkilidir. Hassas nitelikleri nedeniyle sağlık verileri söz konusu olduğunda ise mülkiyet kavramı çok daha kritik bir önem taşımaktadır (Sherwani ve Bates 2021). Günümüzde kişisel verilerin değerli bir meta hâline gelerek toplanması, analiz edilmesi, depolanması ve üçüncü taraflarla paylaşılması, mahremiyetin giderek aşınmasına ve bireylerde kaygı düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Kişisel verilerin yoğun biçimde üretildiği mobil çağda, kullanıcıların gizliliklerine ilişkin farkındalıkları ve endişe düzeylerinin belirlenmesi önemli bir gereklilik olup yeni araştırma alanlarına da zemin oluşturmaktadır (Uyanık ve Çelik 2024).

Uyanık ve Çelik'in (2024) Türkiye'de mobil uygulama kullanıcılarıyla yaptığı araştırma, katılımcıların mobil uygulamaları kullanırken kişisel verilerine yönelik belirgin gizlilik endişeleri taşıdıklarını ancak bu kaygılara rağmen uygulamaları kullanmaya devam ettiklerini ortaya koymaktadır; ayrıca bireylerin kişisel verilerinin nasıl işlendiği ve korunduğu konusunda farkındalık düzeylerinin genel olarak düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, mobil uygulamalar aracılığıyla toplanan verilerin mahremiyet riskleri konusunda kullanıcıların endişe duyduğunu göstermekte ancak davranışsal olarak bu endişelerin kullanımı sınırlamadığını ortaya koymaktadır (Uyanık ve Çelik 2024). Uluk (2025) yaptığı bir çalışmada, Türkiye'deki popüler mobil sağlık uygulamalarının çoğunun yabancı şirketlere ait olduğunu ve üçüncü taraf izleyiciler aracılığıyla kullanıcı verilerini topladığını göstermektedir. Uygulamaların çoğu çok sayıda cihaz izni talep ederken, gizlilik politikaları genellikle yetersiz ve şeffaf değildir; bazıları yalnızca İngilizce olup, üç uygulamanın hiç gizlilik politikası bulunmamaktadır. Bu durum, kullanıcı mahremiyeti açısından ciddi riskler yaratmakta ve verilerin nasıl toplandığı, işlendiği ve paylaşıldığı konusunda kullanıcıları yeterince bilgilendirmemektedir (Uluk 2025). Bu bulgular, mobil uygulamaların sağladığı kolaylıkların ve yaygın kullanımının yanı sıra,

kullanıcı mahremiyetini koruma konusunda ciddi zorluklar ve riskler barındırdığını, bu nedenle hem farkındalık artırıcı önlemler hem de şeffaf ve güvenli veri yönetimi uygulamalarının gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

GELECEĞE YÖNELİK PERSPEKTİFLER

Yapay zekâ, analiz ve öğrenme yeteneğine sahip teknolojiler olarak tanımlanmakta olup, tıbbın çeşitli alanlarında olduğu gibi kadın sağlığı kapsamında da gebelerin tanı, tedavi ve bakım süreçlerini kolaylaştırmak, riskli durumları öngörmek, hastalık yönetimini sağlamak, yaşam standartlarını yükseltmek, anne ve yenidoğanın mortalite ve morbiditelerini azaltmak, genetik tarama yapmak ve fetüs gelişimini takip etmek gibi birçok alanda kullanılmaktadır (Yücesoy ve Erbil 2025).

Srivani ve arkadaşları (2024) , yaptıkları çalışmada yapay zekâ uygulamalarının gebelik bakımında risk değerlendirmesi, prenatal izlem ve komplikasyonların erken tespitinde klinik karar desteği sağladığını, gestasyonel diyabet ve hipertansiyon gibi durumların tahminini kolaylaştırdığını ve sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikleri azaltarak maternal-fetal morbidite ve mortaliteyi düşürebildiğini; ancak Yapay Zekâ'nın bazı alanlarda yeterince uygulanmadığını ve veri güvenliği ile mahremiyet konularının sınırlı şekilde ele alındığını göstermiştir (Srivani vd 2024). Davidson ve arkadaşının (2021) yaptıkları sistematik incelemede, yapay zekâ ve makine öğrenimi yöntemlerinin gebelik bakımında özellikle prenatal izlem, fetal anomaliler ve erken doğum tahmini gibi alanlarda kullanıldığını göstermektedir. Denetimli öğrenme teknikleri yaygın olarak tercih edilirken, derin öğrenme yöntemleri giderek artan bir eğilim sergilemektedir. Yapay zekâ uygulamaları klinik karar destek sistemleri ve mobil sağlık araçlarıyla entegrasyon sağlasada, postpartum bakım gibi bazı alanlar hâlâ yeterince araştırılmamış olup, etik, güvenlik ve uygulanabilirlik boyutlarında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Davidson ve Boland 2021).

Giaxi ve arkadaşlarının (2025) yaptıkları kapsam taraması incelemesinde, doğum uzmanlığı alanında yapay zekâ uygulamalarının mevcut kullanımını, gelecekteki potansiyelini ve ebelerin bu teknolojilere yönelik tutumlarını incelemiştir; çalışmanın sonuçları yapay zekâ'nın klinik eğitimde kişiselleştirilmiş öğrenme araçları ve gerçek zamanlı izlem gibi avantajlar sunduğunu, doğum ve perinatal bakımda klinik hataları azaltma ve bakım kalitesini artırma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamalarının kullanımının hâlihazırda sınırlı olduğu, etik kaygılar (özellikle veri gizliliği) ile dijital sağlık okuryazarlığı eksikliğinin benimseme sürecini engellediği ve bu engellerin aşılması için uygun çerçeveler ve eğitimsel müdahalelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır (Giaxi vd 2025). Bu bulgular, yapay zekânın gebelik bakımında büyük bir potansiyele sahip olduğunu, ancak etkin ve güvenli kullanımının sağlanabilmesi için veri güvenliği, etik çerçeveler ve sağlık profesyonellerinin eğitime yönelik önlemlerin geliştirilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Gebelik izleminde mobil sağlık teknolojileri, anne ve fetüs sağlığının korunması ve geliştirilmesinde etkin bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu teknolojiler, gebelerin sağlık durumlarını izlemelerine, bilgiye hızlı erişim sağlamalarına, sağlıklı yaşam alışkanlıklarını geliştirmelerine ve sağlık profesyonelleriyle sürekli iletişim kurmalarına imkân tanımaktadır. Mobil sağlık uygulamaları aynı zamanda sağlık profesyonellerinin iş yükünü azaltmakta, klinik süreçlerin etkinliğini artırmakta ve hasta güvenliğini güçlendirmektedir.

Ebelik rolü açısından, mobil sağlık teknolojileri, ebelerin bakım kalitesini artırmalarına, riskleri erken tanımalarına ve gebelik sürecini sürekli izlemelerine yardımcı olmaktadır. Ancak ebelerin dijital sağlık okuryazarlığı ve teknolojiyi etkin kullanma becerileri, uygulamaların etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Mobil sağlık uygulamalarının avantajlarının yanında güvenlik, gizlilik, veri mahremiyeti, erişilebilirlik ve etik konular hâlâ önemli sınırlılıklar olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle uygulamaların geliştirilmesinde kullanıcı eğitimi, veri güvenliği önlemleri ve etik çerçevelerin sağlanması kritik öneme sahiptir. Geleceğe yönelik olarak yapay zekâ destekli mobil sağlık çözümleri, gebelik bakımında klinik karar desteği, risk tahmini, kişiselleştirilmiş eğitim ve izlem olanakları sunarak maternal ve fetal sağlık sonuçlarını iyileştirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu teknolojilerin yaygın ve güvenli bir şekilde kullanılabilmesi için sağlık profesyonellerinin eğitimi, veri güvenliği, etik düzenlemeler ve uygulamaların yerel bağlama uyumlu şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, gebelik izleminde mobil sağlık ve yapay zekâ tabanlı uygulamalar, anne ve bebek sağlığını destekleyen yenilikçi araçlar olarak önem taşımakta; ancak etkin ve güvenli kullanım için multidisipliner çalışmalar ve politika geliştirme süreçlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

REFERANSLAR

- Atalay ES, Uyaroglu MB, Koyutürk G, Akçay S. (2022). Mobil teknolojilerin sağlıkta kullanımı. *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-75. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1025203>
- Ameyaw EK, Amoah PA, Ezezika O. (2024). Effectiveness of mHealth Apps for Maternal Health Care Delivery: Systematic Review of Systematic Reviews. *J Med Internet Res*. 26: e49510. <https://doi.org/10.2196/49510>
- Balmumcu A, Ünsal Atan Ş. (2021). Smoking cessation programs for pregnant women: utilizing whatsapp text messaging. *J Addict Nurs* 32(3):188-196. https://journals.lww.com/jan/abstract/2021/07000/smoking_cessation_programs_for_pregnant_women.4.aspx
- Chau KY, Lam MHS, Cheung ML, Tso EKH, Flint W, Broom DR, Tse G, Lee KY. (2019). Smart technology for healthcare: Exploring the antecedents of adoption intention of healthcare wearable technology. *Health Psychology Research*, 7(1), 33–39. <https://doi.org/10.4081/hpr.2019.8099>
- Davidson L, Boland MR. (2021). Towards deep phenotyping pregnancy: a systematic review on artificial intelligence and machine learning methods to improve pregnancy outcomes, *Briefings in Bioinformatics*, Volume 22, Issue 5, September 2021, bbaa369, <https://doi.org/10.1093/bib/bbaa369>
- Demir Yıldırım A, Yılmaz Esencan T, Güder A, Daştan K. (2023). Ebelik Alanında Kullanılan Mobil Sağlık Uygulamaları. *Karya J Health Sci*. 4(2):174-8. <https://doi.org/10.52831/kjhs.1177753>
- Ghiasi A. (2021). Health information needs, sources of information, and barriers to accessing health information among pregnant women: a systematic review of research. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*. 34(8), 1320–1330. <https://doi.org/10.1080/14767058.2019.1634685>
- Giaxi P, Vivilaki V, Sarella A, Gourounti K. (2025). Artificial Intelligence in Midwifery: A Scoping Review of Current Applications, Future Prospects, and Midwives' Perspectives. *Healthcare*, 13(8), 942. <https://doi.org/10.3390/healthcare13080942>
- Hsieh MF, Slavin V, Huang MZ, Wang HH, Hsieh HF. (2025). mHealth use during pregnancy: A systematic review. *Int J Gynaecol Obstet*. <https://doi.org/10.1002/ijgo.70205>
- Kanığ M, Eroğlu K. (2020). Gebelikte algılanan sosyal destek düzeyi ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 11(4), 333-340. <https://doi.org/10.14744/phd.2020.89156>

- Karabulut G, Kavlak O. (2025). Technology-Based Prenatal Care. 7th International Current Issues Congress on Medicine, Nursing, Midwifery and Health Sciences. 1308-1318. <https://doi.org/10.30546/19023.978-9952-8573-7-5.2025.8996>
- Lee JY, Lee E. (2022). What topics are women interested in during pregnancy: exploring the role of social media as informational and emotional support. BMC Pregnancy Childbirth 22, 517. <https://link.springer.com/article/10.1186/s12884-022-04842-5#Abs1>
- Mercan Y, Dizlek K, Süsim G, Gürez D, Akman Y. (2020). Sağlık Amaçlı İnternet Kullanımı ve Mobil Sağlık Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(1), 66-76.
- Özbek H, Çakır D, Say A. (2022). Sağlık hizmetlerini kolaylaştırmanın yolu: Dijitalleşme. Anadolu 10. Uluslararası Uygulamalı bilimler Konferansı. 51-57. https://www.researchgate.net/publication/375090542_SAGLIK_HIZMETLERINI_KOLAYLASTIRMANIN_YOLU_DIJITALLESME
- Özkan Şat S, Yaman Sözbir Ş. (2018). Use of mobile applications and blogs by pregnant women in Turkey and the impact on adaptation to pregnancy, Midwifery, 62, 273-277. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2018.04.001>
- Pulat Ö, Pekkaya M. (2025). E-Sağlık Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(31), 51-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4467458>
- Sağlık Bakanlığı, Annelik Yolculuğu. (2025). <https://annelikyolculugu.saglik.gov.tr/>
- Sakamoto JL, Carandang RR, Kharel M, Shibamura A, Yarotsky E, Basargina M, Jimba B. (2022). Effects of mHealth on the psychosocial health of pregnant women and mothers: a systematic review. BMJ. 12 (2) <https://bmjopen.bmj.com/content/12/2/e056807>
- Sandborg J, Söderström E, Henriksson P, Bendtsen M, Henström M, Leppänen MH, Maddison R, Migueles JH, Blomberg M, Löf M. (2021). Effectiveness of a Smartphone App to Promote Healthy Weight Gain, Diet, and Physical Activity During Pregnancy (HealthyMoms): Randomized Controlled Trial. JMIR Mhealth Uhealth. 11;9(3). <https://doi.org/10.2196/26091>
- Sherwani SI, Bates BR. (2021). Role of wearable technology and fitness apps in obesity and diabetes: Privacy, ownership, and portability of data. D. Sen & R. Ahmed (Ed.), Privacy concerns surrounding personal information sharing on health and fitness mobile apps. 31–59. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6311-6.ch018>
- Srivani A, Prasad AS, Ameer M, Isam M, Pyn C. (2024). AI-Powered Pregnancy: Advancements In Fetal Monitoring And Support. World Journal of Pharmaceutical Science and Research. 3 (2). 294-301. <https://wjpsonline.com/images/6dda889705eec6da58fa3bfb96b6b666.pdf>
- Susanti AI, Ali M, Hernawan AH, Rinawan FR, Purnama WG, Puspitasari IW, Stellata AG. (2022). Midwifery Continuity of Care in Indonesia: Initiation of Mobile Health Development Integrating Midwives' Competency and Service Needs. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(21), 13893. <https://doi.org/10.3390/ijerph192113893>
- Şanal M, Öcel Y. (2026). Akıllı Mobil Sağlık Hizmetlerinin Uygulanması ve Hasta Memnuniyeti ile İlişkisi: Riskli Gebeler Üzerine Bir Uygulama. Dijital Çağda İşletme Dergisi, 8(2), 172-185. <https://doi.org/10.46238/jobda.1775268>
- Uluk M. (2025). Mobil sağlık uygulamaları mahremiyetimizi nasıl tehdit ediyor? Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD), (14), 160-190. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4212790>
- Uysal B, Ulusinan E. (2020). Güncel Dijital Sağlık Uygulamalarının İncelenmesi. Selçuk Sağlık Dergisi, 1(1), 46-60. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1087430>

- Uyanık G, Çelik T. (2024). Mobil Uygulamalar ve Veri Gözetimi: Türkiye’deki Mobil Uygulama Kullanıcılarının Gizlilik Endişeleri Üzerine Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 12(3), 1532-1557. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1409185>
- Ünlü G, Güngör İ. (2020). Doğum Dönemde Mobil Sağlık Hizmetleri. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 8(3), 919-922. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.748647>
- Varnfield M, Redd C, Stoney RM, Higgins L, Scolari N, Warwick R, Iedema J, Rundle J, Dutton W. (2021). M♡THER, an mHealth System to Support Women with Gestational Diabetes Mellitus: Feasibility and Acceptability Study. Diabetes Technol Ther. 23(5):358-366. <https://doi.org/10.1089/dia.2020.0509>
- Yıldız G, Daşkan Z. (2023). Gebelikte Kilo Yönetimi İçin Akıllı Telefon Kısa Mesaj Girişimlerinin Kullanımı: Derleme. Sağlık Bilimleri Dergisi. 32(3): 418-423.
- Yücesoy H, Erbil N. (2025). Teknolojinin Kadın Sağlığına Etkileri ve Hemşirelik Yaklaşımları. Sağlık Bilimlerinde Değerler. 15(1). 143-150. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3785918>
- Wang N, Deng Z, Wen LM, Ding Y, He G. (2019). Understanding the Use of Smartphone Apps for Health Information Among Pregnant Chinese Women: Mixed Methods Study JMIR Mhealth Uhealth ;7(6): e 12631 <https://doi.org/10.2196/12631>
- White AH, Crowther SA, Lee SH. (2019). Supporting rural midwifery practice using mobile health (mHealth) intervention: A qualitative descriptive study, Rural and Remote Health. 19 (3), 1–8. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.162255932342858>

COMPARISON OF THE LOCAL BUCKLING CAPACITY OF C-SECTION BEAMS ACCORDING TO THE 2020 AND 2024 EDITIONS OF THE AISI S100

Asst. Prof. Dr. Ramazan ORUÇ

Aksaray University, Faculty of Engineering, Department of Civil Engineering, 68100 Merkez,
Aksaray

ORCID ID: 0000-0002-1650-4145

ÖZET

The AISI S100 standard, which is widely used in the design of cold-formed steel (CFS) members, is continuously updated in line with the latest research findings. This study aims to compare the 2020 and 2024 editions of AISI S100 with respect to the calculation of local buckling capacity for flexural members. Within this scope, edge-stiffened C-section beams with thicknesses ranging from 0.5 mm to 2.5 mm were considered. Elastic buckling analyses were carried out using the finite strip method (FSM) through the CUFSM software, and the resulting critical elastic local buckling moments were used to determine the nominal local buckling capacities in accordance with the Direct Strength Method (DSM) provisions of both standard editions. The results indicate that the AISI S100-24 edition consistently predicts higher capacity values for all sections examined. This difference primarily stems from the elimination of discontinuities in the inelastic region in the 2024 edition, as well as the incorporation of newly proposed DSM curves by Glauz and Schafer (2022). In addition, parameters such as the shape factor (k_s) and β_s , which account for the plastic behavior of the section, are explicitly included in the revised capacity calculations, leading to a more refined and generally less conservative prediction of local buckling strength.

Keywords: Cold-formed steel, AISI S100, direct strength method, local buckling, CUFSM.

INTRODUCTION

Cold-formed steel (CFS) members are widely utilized in modern structural systems due to their high strength-to-weight ratio and cost-effective manufacturing advantages (Yu et al., 2020). The AISI S100, known as the North American Specification for the Design of Cold-Formed Steel Structural Members, is one of the primary international references for the design of CFS members and is regularly updated to reflect ongoing advancements in research. One of the most significant milestones in this update process occurred in 2016, when the various design methods were consolidated into the main body of the specification. This unified framework was subsequently reaffirmed in 2020 (AISI S100-16).

The most recent edition, published in 2024, introduces several revisions aimed at improving both accuracy and computational efficiency in the design of cold-formed steel structures (ANSI/SDI/AISI S100-24). One of the sections most significantly affected by these updates is Section F, *Members in Flexure*, which addresses the capacity calculations of members subjected to bending.

In the 2020 edition (AISI S100-16), stability analyses and buckling formulations were presented directly within Section F. In contrast, the 2024 edition (ANSI/SDI/AISI S100-24) further consolidates these provisions and makes more comprehensive reference to Appendix 2 for elastic buckling solutions. The most significant modification, however, concerns the calculation of inelastic capacities. With this revision, discontinuities previously observed in the inelastic buckling region have been eliminated, aiming to provide a more realistic representation of post-yield strength and a smoother transition between elastic and inelastic behavior.

In addition, the new Direct Strength Method (DSM) curves developed by Glauz and Schafer (2022) and incorporated into the AISI S100-24 aim to significantly enhance the accuracy of strength predictions, particularly for sections that are unsymmetrical with respect to the bending axis and for members experiencing effective depth reduction after buckling. The smoothing of capacity transitions in both perforated and unperforated beams, together with the introduction of new coefficients for unsymmetrical sections (k_s , α_s , β_s), represents one of the most notable and up-to-date contributions of the 2024 edition.

This study aims to examine the structural and methodological differences in Section F between the 2020 and 2024 editions of AISI S100. Specifically, the research compares the changes introduced in local buckling capacity calculations in the latest edition and evaluates these capacities for C-sections with varying slenderness ratios to highlight the impact of the revisions.

MATERIALS AND METHODS

Cross-section geometry and material properties

In this study, an edge-stiffened C-section, commonly used in cold-formed steel (CFS) structural members, was considered. The nominal dimensions of the analyzed section were defined as a web height of $h = 180$ mm, a flange width of $b = 64$ mm, and a lip length of $d = 28$ mm. To investigate the effect of slenderness on section capacity, the thickness (t) of the member was varied between 0.5 mm and 2.5 mm. Lateral-torsional buckling (LTB) effects were neglected by assuming that the beam is laterally supported along its length.

For the steel material used, the modulus of elasticity was kept constant at $E = 203,000$ MPa, and the yield stress at $F_y = 320$ MPa.

Local buckling capacity for AISI S100-16

According to AISI S100-16, the local buckling capacity should be determined using Equations (1–5).

$$\lambda_l \leq 0.776$$

$$M_{nl} = M_{ne} \quad (1)$$

$$\lambda_l > 0.776$$

$$M_{nl} = \left[1 - 0.15 \left(\frac{M_{cr1}}{M_{ne}} \right)^{0.4} \right] \left(\frac{M_{cr1}}{M_{ne}} \right)^{0.4} M_{ne} \quad (2)$$

$$\lambda_l = \sqrt{\frac{M_{ne}}{M_{cr1}}} \quad (3)$$

$$\lambda_l \leq 0.776 \text{ or } M_{ne} \geq M_y$$

$$M_{nl} = M_y + \left(1 - \frac{1}{C_{yl}} \right) (M_p - M_y) \quad (4)$$

$$C_{yl} = \sqrt{\frac{0.776}{\lambda_l}} \quad (5)$$

where M_{ne} is nominal flexural strength for yielding and global buckling, M_{nl} is nominal flexural strength for local buckling, M_{cr1} is critical elastic local buckling moment, M_p is plastic moment, C_{yl} is compression factor and λ_l is slenderness for local buckling.

Local buckling capacity for AISI S100-24

According to AISI S100-24, the local buckling capacity should be determined using Equations (6–12). The following equations are valid for cases where $\lambda_l \leq 5$.

$$M_{nl} = k_s \times \min(M_{ne} \text{ and } M_y) \times \left(\frac{1 + 0.10 \alpha_s \lambda_l^2}{1 + 0.55 \beta_s \lambda_l^2} \right) \leq M_{y3} \quad (6)$$

$$\lambda_l = \sqrt{\frac{\min(M_{ne} \text{ and } M_y)}{M_{cr1}}} \quad (7)$$

$$k_s = \frac{M_p}{M_y} \quad (8)$$

$$M_p = ZF_y \quad (9)$$

$$Z = \frac{1}{2} A\bar{y}_t + \frac{1}{2} A\bar{y}_c \quad (10)$$

$$\beta_s = \frac{2y_c}{d} \geq 0.4 \quad (11)$$

$$M_{y3} = M_p - \frac{M_p - M_y}{9} \quad (12)$$

where M_{ne} is nominal flexural strength for lateral-torsional buckling, M_y is yield moment, M_{cr} is critical elastic local buckling moment, α_s is 1 for cross-sections with corners at the extreme compression fiber and 0 for other cross-sections, $\bar{y}_t$ and $\bar{y}_c$ are the distances from the plastic neutral axis to the centroid of areas in tension or compression, y_c is distance from elastic neutral axis to extreme compression fiber, Z is plastic section modulus and M_{y3} is member moment at strain limit.

Elastic buckling analysis

To evaluate the elastic buckling behavior of the C-section members examined in this study and to obtain the slenderness for local buckling (λ_1) and critical elastic local buckling moment (M_{cr}) which serve as input parameters in both standard editions, elastic buckling analyses were conducted. The Finite Strip Method (FSM), widely used for investigating the stability behavior of cold-formed steel sections, was employed for these analyses. For this purpose, CUFSM, an open-source software developed by Johns Hopkins University, was utilized. CUFSM allows the definition of section geometry and the determination of critical loads and corresponding buckling modes (Schafer and Adany, 2006; Li and Schafer, 2010; Jin et al., 2024). In the elastic buckling analyses, the steel material was defined with a modulus of elasticity of 203,000 MPa, a Poisson's ratio of 0.3, and a yield stress of 320 MPa. Additionally, the members were assumed to be simply supported and subjected to a uniform bending moment.

RESULTS AND DISCUSSION

In this study, the nominal local buckling capacities of C-section beams with varying thicknesses were calculated using the DSM provisions from the 2020 and 2024 editions of AISI S100. Elastic buckling analyses were carried out using the CUFSM software, and the resulting slenderness for local buckling values were used to determine the capacity for each standard. Since the beams were assumed to be laterally supported, the global buckling capacity (M_{ne}) was taken equal to the yield moment (M_y). Figure 1 presents the elastic buckling curves for C-sections of different thicknesses, and the corresponding results are summarized in Table 1.

Figure 1 shows the elastic buckling curves obtained from CUFSM for C-sections of varying thicknesses. These curves represent the load factor (M_{cr}/M_y) as a function of half-wavelength (buckling length). In all curves, minima are observed at specific half-wavelengths, which correspond to the critical elastic local buckling moments (M_{cr}) of the sections. As expected, the curves shift upward with increasing thickness, indicating higher buckling resistance. Moreover, the half-wavelengths at which these minima occur also vary with thickness: thinner sections experience local buckling at shorter wavelengths, whereas thicker sections buckle at longer wavelengths. The local slenderness parameters (λ_1) calculated from the M_{cr}/M_y values derived from these curves are presented in Table 1. The thickest section has a slenderness of 0.52, while the thinnest section reaches 2.24. This range of slenderness allows the examination of local buckling behavior across the full spectrum, from the inelastic to the elastic region.

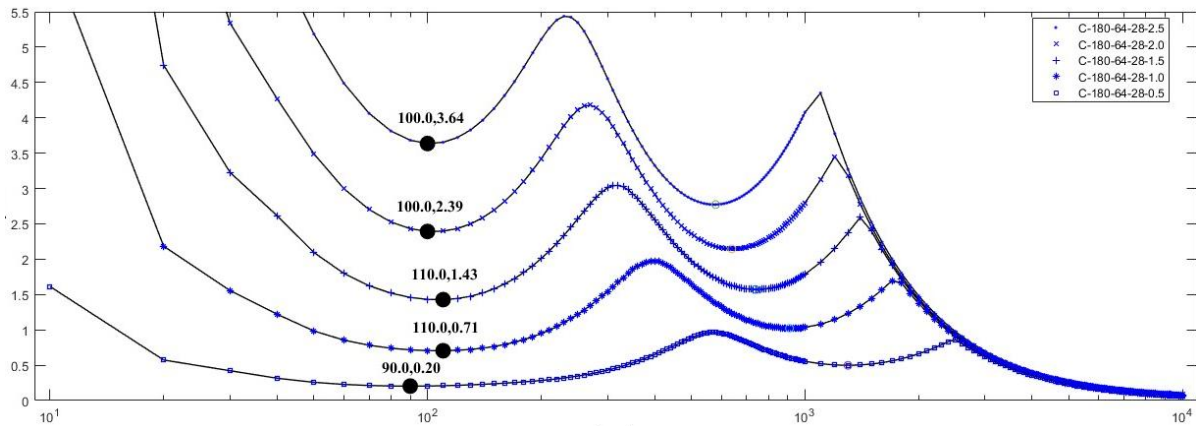

Figure 1. Comparison of the members elastic buckling curves.

The results presented in Table 1 indicate that the calculated capacities differ between the two standards, denoted as M_{16} and M_{24} . The M_{24}/M_{16} ratio ranges from 1.04 to 1.11, showing that AISI S100-24 predicts higher capacities for all sections. The smallest differences are observed in members with $\lambda_1 < 0.84$, while the largest differences occur in members with $\lambda_1 > 0.84$. This discrepancy is primarily due to the new DSM curves proposed by Glauz and Schafer (2022) in AISI S100-24, which incorporate parameters such as the shape factor (k_s) and β_s that account for the plastic behavior of the section. As shown in Table 1, the k_s values for all sections range between 1.28 and 1.33. This plastic reserve is directly reflected in the 2024 standard's capacity calculations, significantly enhancing the predicted capacity for slender sections. On average, the M_{24}/M_{16} ratio is approximately 1.07, indicating that the 2024 edition increases capacities by roughly 7% on average. This improvement provides designers with the potential for more economical solutions. It is recommended that the new DSM curves be further supported by experimental and numerical studies across different section geometries.

Table 1. Comparison of local buckling strength for AISI S100-16 vs AISI S100-24.

Member ID	λ_1	M_y	M_p	M_{16}	M_{24}	M_{24}/M_{16}
C180-64-28-2.5	0.52	14.30	18.26	15.60	16.33	1.05
C180-64-28-2.0	0.65	11.44	14.74	11.96	12.47	1.04
C180-64-28-1.5	0.84	8.58	11.16	8.19	8.60	1.05
C180-64-28-1.0	1.19	5.72	7.51	4.34	4.82	1.11
C180-64-28-0.5	2.24	2.86	3.79	1.38	1.51	1.10

CONCLUSIONS

In this study, the nominal local buckling capacities of C-section beams with varying thicknesses were comparatively investigated using the DSM provisions of the 2020 and 2024 editions of AISI S100. Capacity calculations for both standards were performed using the slenderness for local buckling values obtained from elastic buckling analyses conducted with the CUFSM software.

The results indicate that the AISI S100-24 edition predicts higher nominal local buckling capacities for all sections compared to AISI S100-16. This increase is primarily attributed to the elimination of discontinuities in the inelastic region and the inclusion of new parameters that account for the plastic behavior of the section in the DSM curves of the 2024 edition.

In AISI S100-24, the plastic reserve, represented through the shape factor, is directly reflected in the capacity calculations, resulting in higher capacity values even in regions of low slenderness.

The new DSM curves introduced in the 2024 edition have the potential to enable more economical designs. However, it is recommended that their applicability be experimentally verified for different section geometries and perforated beams.

REFERENCES

- Adany, S., Schafer, B. W. (2006). Buckling analysis of cold-formed steel members using CUFSM: conventional and constrained finite strip methods. In CCFSS Proceedings of International Specialty Conference on Cold-Formed Steel Structures.
- American Iron and Steel Institute (2020), AISI S100-16 (20), North American Specification for the Design of Cold-Formed Steel Structural Members, Washington, DC, 2020.
- ANSI/SDI/AISI (2020), ANSI/SDI/AISI S100-24, North American Specification for the Design of Cold-Formed Steel Structural Members, Florence, SC, 2024.
- Glauz, R. S., Schafer, B. W. (2022). Modifications to the direct strength method of cold-formed steel design for members unsymmetric about the axis of bending. *Thin-Walled Structures*, 173, 109025.
- Jin, S., Ádány, S., Schafer, B. W. Constrained Finite Strip Method: kinematic-and force-based approaches. In Proceedings of the Annual Stability Conference Structural Stability Research Council.
- Li, Z., Schafer, B. W. (2010). Buckling analysis of cold-formed steel members with general boundary conditions using CUFSM conventional and constrained finite strip methods. In Twentieth International Specialty Conference on Cold-Formed Steel Structures.
- Yu, W. W., LaBoube, R. A., Chen, H. (2019). Cold-formed steel design. John Wiley & Sons. ISBN: 978-1-119-48739-5.

BULUTTA İÇ DENETİM SÜRECİ

Doç. Dr. Şafak AĞDENİZ

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Business Administration, 26040, Eskişehir
ORCID ID: 0000-0003-0373-4694

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler veri miktarını üstel olarak arttırmaktadır. Büyük veri olarak adlandırılan veri işletmelere sağladığı faydaların yanı sıra saklama, analiz gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bulut teknolojisi verinin saklanması ve analizinde çözümler sunan en eski, ancak sürekli yenilenen teknolojilerden biridir. Sadece verinin saklanması ve analizi değil birçok faydayı da beraberinde sunduğu için, bugün giderek artan sayıda işletme bilgiişlem alt yapısını bulut ortamına taşımayı tercih etmektedir. İşletme faaliyetlerinin buluta taşınması, kurumun risk yönetimi ve kontrol süreçlerinin de dönüşümünü beraberinde getirmekte ve iç denetim süreçlerini de etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, bulut ortamında iç denetim faaliyetinin ne şekilde gerçekleştirileceğinin ele alınmasıdır. Geleneksel denetim anlayışı ile bulut denetimin benzer yönleri olmakla birlikte farklılaşan yönleri vardır. Bulut bilişime ilişkin standartların denetim planlamasına dahil edilmesi ve denetimin yürütülmesinde yapay zeka teknolojilerinden faydalanılması gerekliliği, öne çıkan farklılardan ikisidir. Çalışma kapsamında iç denetim süreci; planlama, yürütme, raporlama ve izleme aşamalarıyla bulut perspektifinden incelenmiş; yenilikçi modeller ve bulut bilişim risklerine yönelik kontrol matrisleri sunulmuştur. Sonuç olarak, iç denetçilerin bu yeni teknolojik paradigmayı özümsemesi ve dijital yetkinliklerini geliştirerek süreci yönetmeleri, işletmeye katacakları değerin sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Büyük veri, bulut bilişim, denetim, iç denetim

INTERNAL AUDIT PROCESS IN THE CLOUD

ABSTRACT

Advances in information and communication technologies are exponentially increasing the amount of data. This data, known as big data, brings with it not only benefits but also challenges such as storage and analysis for businesses. Cloud technology is one of the oldest, yet constantly evolving, technologies offering solutions for data storage and analysis. Because it offers numerous benefits beyond just data storage and analysis, an increasing number of businesses are choosing to move their IT infrastructure to the cloud. Moving business operations to the cloud also transforms the organization's risk management and control processes, impacting internal audit processes as well. The aim of this study is to examine how internal audit activities can be conducted in a cloud environment. While traditional audit approaches share similarities, cloud auditing also differs. The inclusion of cloud computing standards in audit planning and the need to utilize artificial intelligence technologies in audit execution are two prominent differences. Within the scope of this study, the internal audit process—planning, execution, reporting, and monitoring—is examined from a cloud perspective; innovative models and control matrices for cloud computing risks are presented. In conclusion, it is critical for internal auditors to embrace this new technological paradigm and manage the process by developing their digital competencies, in order to ensure the sustainability of the value they bring to the business.

Keywords: Big data, cloud computing, audit, internal audit

GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinin, 1970'lerin ortalarından bu yana gelişiminde, ana bilgisayarlardan mini bilgisayarlara, kişisel bilgisayarlara, ağ hesaplamasına, istemci-sunucu hesaplamasına ve dağıtık hesaplama kadar çeşitli aşamalardan geçtiği ve günümüzde ise, bilişim teknolojilerinin bulutlara yani internet aracılığıyla ulaşılan uzak bilgi işlem kaynaklarına doğru ilerlediği görülmektedir (Murugesan ve Bojanova, 2016:4). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde “veri” günümüzün en önemli varlıklarından biri olmuştur. Artık verinin karşımıza, özellikle boyutunda meydana gelen üstel artış nedeniyle, büyük veri olarak çıktığını görmekteyiz (Yıldız ve Ağdeniz, 2018:287) ve büyük veri Terabyte’lar ve Petabyte’larla ölçülen, kullandığımız sıradan bilgisayar ve yazılım teknolojileri ile analiz edemeyeceğimiz verilerdir (Gürsakar, 2014:9). Büyük verinin, özellikle de geleceğe yönelik tahminlerde kullanıldığında yarattığı rekabet avantajı, verinin önemini arttırmış ve veri bilimi günümüzün en önemli mesleklerinden biri olmuştur. Büyük veri işletmelere sağlayacağı faydaların yanı sıra saklama, işleme, analiz gibi problemleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu bu ve benzeri sorunların çözümü ise verilerin çok sayıda bilgisayar işlemcisine dağıtılmasıdır (Gürsakar, 2014:157). Ancak bu çok işlemcili ve yüksek saklama kapasitesine sahip bilgisayar donanımı ve yazılımından oluşan alt yapı, yüksek maliyet nedeniyle ulaşılabilir nitelikte olmamaktadır. Kaldı ki bu alt yapı sağlansa bile, bu sistemin işletim ve güncellenmesi maliyetli ve zor bir süreç olmaktadır. Bu nedenle gerekli bilgisayar donanım ve yazılımının, çok sayıdaki kullanıcı arasında genellikle zaman temelli olarak paylaştırılması en uygun çözümü oluşturmaktadır. 1961 yılında John McCarthy’nin elektrik, su gibi kamu hizmeti olarak sunulması hayaliyle başlayan bulut bilişim (Şanlı, 2011) bu çözümü sunan platformlardan biri olarak günümüzün en önemli teknolojilerinden biridir.

Bulut bilişim sadece kamu ve özel sektörde dijital dönüşümü yönlendirmekle kalmamakta aynı zamanda Nesnelerin İnterneti’nin (Internet of things-IoT) itici gücü olmaktadır (KPMG, 2016:4). Çünkü nesnelerin interneti, yüzler, binler ve hatta milyonlarca sensör ve veri üreticisinden akan verinin toplanması, depolanması ve işlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu düzeyde bir veri depolama ve işleme kapasitesinin, ekonomik sınırlar içinde kalarak, ancak bulut bilişim ile sağlanabildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bilgi teknolojilerinde paradigma değişikliği olarak kabul edilen bulut, sadece maliyet tasarrufu ve uygunluk değil, aynı zamanda stratejik bilgi teknolojileri ve iş hedeflerini karşılamak için bireysel, akademik, özel ya da kamusal ve daha pek çok uygulama için benimsenen bir teknolojidir (Murugesan ve Bojanova, 2016:3). İşletmeler muhasebe, tedarik zinciri, müşteri ilişkileri yönetimi gibi pek çok alanda bulut tabanlı uygulamaları kullanmaktadırlar. Kişisel olarak da bulut teknolojisi verinin saklanması ve iletişimde sıklıkla kullanılmaktadır. Dropbox, Onedrive, Icloud bulut depolama teknolojisine; Gmail, Hotmail, Google Meets ve Zoom gibi uygulamalar ise iletişimde kullandığımız bulut yazılım teknolojilerine verilebilecek örneklerdir. Son zamanlarda bulut tabanlı hizmetlerin sayı ve çeşit olarak sürekli arttığını görmekteyiz. Google tarafından sunulan Chrome bilgisayar projesi ise tamamen buluta dayalı bir kişisel bilgisayar deneyimini uzun süredir sunmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte birçok iş ve kurumda iş yapma süreçleri bilgi teknolojileri ile desteklenmektedir (Nicolau, Nicolau ve Nicolau, 2012:66). Özellikle yaşanan salgın ile birlikte, dijitalleşme alanında beklenenden daha hızlı bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler geleneksel işletme yönetim süreçlerini derinden değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bu kapsamda sadece işletmeler değil iş tanımları ve roller de değişmektedir. İşletmelerde önemli bir yerde konumlandırılan iç denetim mesleği de dönüşen ve değişen mesleklerin başında gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimlerin iç denetim mesleği üzerindeki etkileri

birçok çalışmada ele alınmıştır (Önce ve İşgüden Kılıç, 2012; Yıldız ve Ağdeniz, 2018; Cong, Du ve Vasarhelyi, 2018; Ağdeniz, 2020, Betti ve Sarens, 2020). İç denetçilerin, işletmenin süreçleri ve faaliyetleri konusunda yüksek düzeyde bir anlayışa sahip olması nedeniyle, değer katmak ve işletmelerine ilgili riskler ve kontroller konusunda tavsiyelerde bulunmak için bu yeni teknolojiye ilişkin ek anlayış geliştirmede, iç denetçilerin rolü çok önemlidir (Nurhajati, 2016:8). İç denetçilerin bulut bilişim teknolojilerine yönelik rolünü, bulut bilişimin denetimi ve bulut bilişimde denetim olarak iki yönlü ele almak mümkündür. Bilgi Teknolojileri (BT) denetimi kapsamında değerlendirilebilecek ilk alan bulut bilişimin riskleri ve bulut bilişimin denetimini ele alan çalışmalardır (Choui 2015; Yıldız, 2009; Duncan ve Whittington, 2016; Saxena ve Dey, 2016; Nurhajati, 2016; Maduka vd., 2017, Kestane ve Kurt, 2024). Yıldız (2009) ve Chou (2015) bulut bilişim kavramını ve bulut bilişimin getireceği riskleri BT denetimi kapsamında değerlendirmişlerdir. Duncan ve Whittington (2016) bulut bilişimin artı ve eksi yönlerini denetim açısından değerlendirmişlerdir. Celayir ve Celayir (2020) ise dijital teknolojilerin denetim mesleği üzerine etkilerini ele aldıkları çalışmalarında bulut bilişime de yer vermişlerdir. İç denetim tanımında verilen “İç denetim, kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkililiğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur” ifadesi literatürün bu alanda yoğunlaşmasının sebebi olarak değerlendirilmektedir.

Bulutta iş ortamının artan karmaşıklığı ve iş kurallarının ihlaliyle ilişkili yüksek riskler, bulut üzerinde denetim ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle bir denetçinin bilgi teknolojisini kullanarak mobilitateye ve akıllı bir çalışma ortamına sahip olması gerekir (Huang ve Huang, 2018:1). Bulut bilişimin denetimi önemli bir husus olmakla birlikte verilerin buluta taşınmasıyla ve denetimin sürekli yapılma ihtiyacı ile birlikte bulutta denetim konusu da önem kazanmaktadır. Literatürde ise bu alanda bir boşluk olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, çalışmada bulutta denetim konusu ele alınarak literatürde var olan bu boşluğu doldurmak amaçlanmaktadır. Bulutta denetim konusunda yaşanan son gelişmelerden biri AICPA (American Institute of Certified Public Accountant (Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü) ve CPA.com tarafından Dinamik Denetim Çözümleri (Dynamic Audit Solution-DAS) uygulaması CaseWare bulut platformunda geliştirmiştir. Söz konusu bulutta denetim uygulaması denetçiler tarafından yapılan uygulamalarla geliştirilmektedir.

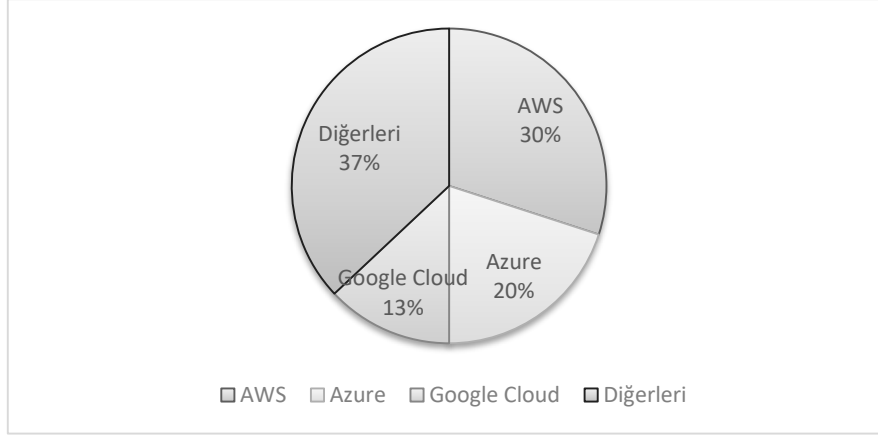
Verilen bu bilgiler ışığında, çalışmanın birinci bölümünde bulut ve bulut bilişim kavramları ele alınacaktır. İkinci bölümde ise bulut ortamında denetimin ne şekilde gerçekleştirileceği ve iç denetçilerin dikkat etmesi gereken hususlar teorik olarak ele alınacaktır. Üçüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

BULUT BİLİŞİM ve ARTAN ÖNEMİ

Bulut ve Bulut Bilişim Kavramı

Öncelikle bulut ve bulut bilişim kavramlarını açıklamak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bulut kelimesinin kullanılmasının sebebi hizmetin gözle görülmeyen bir ağ olan internet üzerinden sağlanmasıdır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016:48) ve dolayısıyla bulut sözcüğü, bilgisayar programları veya verilerin bulunduğu konumu işaret etmektedir (Banger, 2018:94). Bulut bilişim ise, NIST (Teknoloji Standartları Ulusal Enstitüsü)’in tanımına göre, yapılandırılabilir bilişim kaynaklarından oluşan ortak bir havuza, uygun koşullarda, kullanışlı ve isteğe bağlı olarak her zaman, her yerden erişime imkan veren bir teknolojidir (Murugesan ve Bojanova, 2016:4; Nurhajati, 2016:1). En basit tanımıyla bulut bilişim verinin saklanması, iletişim ve işlenmesi ile ilgili bilişim ekonomisindeki ve bilişimi gerçekleştirecek olan kaynakların coğrafyasının değişimidir (Gürsakal, 2014:162). Bugün Dünya’da birçok bulut

hizmeti sağlayan işletme vardır. Grafik 1’de 2025 yılının ikinci çeyreğinde bulut hizmet sağlayıcılarının pazar payları verilmiştir.

Grafik 1. Bulut Hizmet Sağlayıcılarının Pazar Payı

Kaynak:Özenen, 2025 <https://www.haberturk.com/abdli-teknoloji-devleri-bulut-bilisim-pazarini-yuzde-63-payla-domine-ediyor-avrupa-ise-bagimlilik-ka-3833122-teknoloji>

Grafik 1’de görüleceği üzere AWS (Amazon Web Services) ve Microsoft Azure şirketleri, 2025'nin 2. çeyreğinde bulut altyapısı gelirlerinin yarısını oluşturmaktadır. Bulut türlerini genel olarak, bulutun nerede ve kim tarafından dağıtıldığına, kimin sahip olduğu ve yönettiğine ve birincil kullanıcılarının kim olduğuna bağlı olarak üç sınıfa ayırabiliriz. Bunlar genel bulut, özel bulut ve melez bulut türleridir. Genel bulutlar herkesin erişimine açık olan, en çok kullanılan ve bilinen bulutlardır. İşletmeler ve kişiler genel bulutlardan para karşılığı hizmet alabilir. Özel bulutlar ise sadece belirli bir işletmenin erişimine açık olan bulutlardır. Özel bulutlar verilerini işletme dışına çıkarmak istemeyen işletmeler için uygun bir bulut türüdür (Gürsaka, 2014:169). Melez bulutlar ise genel ve özel bulutların birlikte kullanılmasıdır. Bunların haricinde bilinen topluluk bulutu, görsel özel bulut gibi bulut türleri de bulunmaktadır.

NIST tarafından tanımlanan bulut hizmetleri; hizmet olarak yazılım, hizmet olarak platform ve hizmet olarak altyapı olmak üzere üç tanedir.

- **SaaS (Software as a Service-Hizmet olarak yazılım):** Hizmet olarak yazılım aynı zamanda yazılım bulutu olarak da adlandırılmaktadır (Murugesan ve Bojanova, 2016:6). Yazılım bulut hizmeti veren kurumların sunucularında yer almaktadır ve yazılım ihtiyacı olan işletmeler kendi bilgisayarlarına bu yazılımı kurmadan bu hizmeti sağlayan işletmelerin sunucuları aracılığıyla yazılımı kullanırlar. Web tabanlı bulut bilişim kullanan muhasebe programları bu bulut hizmetine örnek olarak verilebilir (Aksu, 2017:84). Hizmet olarak yazılıma Webmail, Google Apps, Quicken online muhasebe, Paychex, Dropbox, Gmail ödeme yönetimi sistemi gibi hizmetleri örnek olarak verebiliriz (Sookhak vd., 2014:123; Murugesan ve Bojanova, 2016:7).

- **PaaS (Platform as a Service-Hizmet olarak platform):** Platform bulutu ya da bulut yazılımı olarak da adlandırılan (Murugesan ve Bojanova, 2016:7) hizmet olarak platformda, bulut hizmeti veren işletmenin alt yapısında çalışan işletmeye ait bir uygulama oluşturulabilir ve işletmenin sunucularından kullanıcılara hizmet verilebilir (Aksu, 2017:84). Amazon Web Hizmetleri, Microsoft Azure bulut yazılımına verilebilecek en tipik örneklerdir.

- **IaaS (Infrastructure as a service-Hizmet olarak altyapı):** Altyapı bulutu olarak da adlandırılan (Murugesan ve Bojanova, 2016:7) bu bulut modelinde hizmet sağlayıcı işletme, kullanıcıya tam anlamıyla kullanabileceği, üzerine işletim sistemi ve diğer yazılımlar kurabileceği işlemci gücü, bellek, depolama ve ağ hizmetleri sunmaktadır (Aksu, 2017:85).

Amazon Elastic Compute Cloud (EC2), GoGrid ve FlexiScale, altyapı bulutlarının örneklerinden bazılarıdır.

Bu üç model haricinde, hizmet olarak güvenlik (SECaaS-security as a service), hizmet olarak bilgi, hizmet olarak analitik (AaaS-analytics as a service), kaynak olarak hizmet (RaaS-Resource as a service) gibi birçok başka bulut hizmeti de mevcuttur (Chandrasekaran ve Ananth, 2016:16; Nurhajati, 2016:1). Tablo 1’de bulut hizmetlerinin kullanıcı kontrolündeki farklılıklar yer almaktadır.

Tablo 1. Bulut Hizmetleri ve Kullanıcı Kontrolü

	SaaS	PaaS	IaaS
Veri	Kullanıcı	Kullanıcı	Kullanıcı
Uygulamalar	Hizmet sağlayıcı	Kullanıcı	Kullanıcı
System Software	Hizmet sağlayıcı	Hizmet sağlayıcı	Kullanıcı
Network/Sunucu	Hizmet sağlayıcı	Hizmet sağlayıcı	Hizmet sağlayıcı
Fiziksel Veri Merkezi	Hizmet sağlayıcı	Hizmet sağlayıcı	Hizmet sağlayıcı

Kaynak: Nicolaou, Nicolaou ve Nicolaou, 2012:68.

Bulut Bilişimin Artan Önemi

Kişisel bilgisayarların ve internet kullanımının artması ile birlikte veriye erişim kolaylaşmış, bu da bulut tabanlı teknolojilerin benimsenmesini hızlandırmıştır. Bulut bilişimin en temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Murugesan ve Bojanova, 2016:4):

- İsteğe bağlı olması,
- Geniş ağ erişimine sahip olması,
- Kaynak havuzu,
- Esneklik ve ölçeklenebilirlik,
- Ölçülü hizmet,
- Çoklu kiralama,
- Bulunabilirlik,
- Yönetim,
- Güvenlik,
- Maliyet avantajı (sahip olma ile karşılaştırıldığında).

Bulut bilişimin yukarıda sayılan özelliklerinin her biri, bulut bilişim neden kullanılmalı sorusunun birer yanıtıdır. Bulut bilişim, maliyetinin düşük olması, karmaşık olmayan altyapısı, daha fazla esneklik sağlaması ve artan işletim verimliliğinden dolayı işletmeler tarafından giderek daha çok tercih edilen teknolojik gelişmelerden biridir (PWC, 2014:6). KPMG (2016) tarafından yapılan bir araştırmada işletmelerin bulut teknolojisi kullanmasının ilk sebebi çevikliği artırması, ürün geliştirmeyi ve yeniliği desteklemesi ve maliyet tasarrufu sağlaması olarak tespit edilmiştir.

Gartner şirketi bulut bilişim teknolojisine ilişkin, genel bulut hizmetlerine dünya çapında son kullanıcı harcamalarının 2020’de 257,5 milyar dolardan 2021’de % 18,4 artarak toplamda 304,9 milyar dolara çıkmasını ve hizmet olarak yazılımın en büyük pazar segmenti olmaya devam etmesini beklemektedir (Stamford, 2020). Türkiye’de bulut bilişim kullanımı Dünya ile kıyaslandığında henüz istenen düzeyde değildir. CSTAR Türkiye tarafından yapılan araştırmada 2020 yılı itibarıyla Türkiye’de bulut kullanımının %56, altyapı olarak hizmet bulut türünün daha çok kullanıldığı ve Microsoft Azure altyapı servisinin daha çok tercih edildiği tespit edilen ana başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır (CSTAR, 2020). Bulut bilişimde veri, Dünyanın çok çeşitli yerlerinde tutulabilmektedir. Bu nedenle özellikle ulusal güvenliğin söz

konusu olduğu bankacılık, telekomünikasyon gibi şirketlerin, yasal düzenlemelerin de zorlamasıyla, kendi bulut bilişim uygulamalarını kullanmayı tercih ettikleri söylenebilir. “Türkiye’nin verisi Türkiye’de kalsın” sloganıyla hareket eden Turkcell firmasının Turkcell Bulut hizmeti ile Türkiye’de bulunan 5 farklı veri merkezi ile hizmet vermektedir.

Bulut Muhasebe ve Uygulamaları

Bulut bilişim uygulamalarının örnekleri muhasebe alanında da görülmekte ve kullanılmaktadır. Muhasebe işlemlerinin bulut üzerinden yapılmasını sağlayan bulut muhasebe, muhasebe verilerinin işletme bünyesindeki fiziksel sistemlerde değil, hizmet sağlayıcılara ait uzak sunucularda depolandığı ve yazılımların internet üzerinden erişimle kullanıldığı bir sistemdir. Geleneksel muhasebe yazılımlarına kıyasla kurulum, bakım ve güncelleme maliyetlerini azaltmakta; kullanıcıya her yerden erişim, esneklik ve ölçeklenebilirlik imkânı sunmaktadır. Bulut muhasebe sistemleri çoğunlukla SaaS (Software as a Service) modeline dayanmaktadır. Bu modele göre kullanıcılar yazılıma lisans satın almak yerine abonelik yöntemiyle erişim sağlamaktadır. Bu sayede küçük ve orta ölçekli işletmeler için bilgi teknolojisi yatırımları daha ulaşılabilir hale gelmektedir. Bulut muhasebe sistemleri, denetim sürecini de önemli ölçüde etkilemektedir. Bulut ortamında saklanan finansal veriler, denetçilerin uzaktan erişimle kanıt toplamasını kolaylaştırmakta ve sürekli denetim uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Böylece bulut tabanlı finansal raporlama sistemleri, hem iç hem de bağımsız denetimin dijital dönüşümünü desteklemektedir.

BULUT BİLİŞİMDE İÇ DENETİM SÜREÇLERİ

Dijital dünyada dijital teknolojilerin yardımıyla denetim mesleğinden beklenen denetimin sürekli ve anında gerçekleştirilmesidir. İşletmeler artık geçmiş bilgilerin denetiminin değil anlık olarak yapılacak denetimle birlikte hatalı/hileli işlemlerin henüz gerçekleşmeden veya gerçekleştiği anda tespit edilebilmesini talep etmektedirler. Bulut bilişim teknolojisi, uzaktan ve sürekli denetimi mümkün kılan ayrıca etkili ve etkin bir denetim sağlayan önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

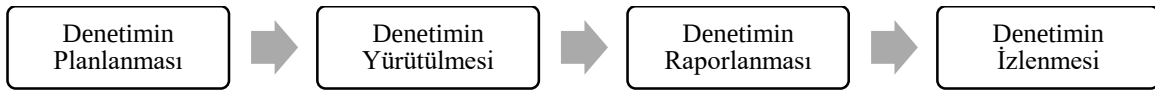
İç denetim en genel anlamda işletmenin faaliyetleri ile ilgili üst yönetime güvence sağlamakta, danışmanlık yapmakta ve dolayısıyla işletmeye değer katmaktadır. İç denetim sağlamış olduğu bu güvence faaliyetinde temelde anomalileri tespit etmektedir. Ancak anomali tespiti iç denetçiler için çok da kolay olmayan bir süreçtir. Çünkü bir süreç/birim/faaliyet/alan için anomali olan husus diğer bir denetimde anomali olmayabilmektedir. Bu durum da anomali tespitinde iç denetçileri büyük veri kavramına götürmektedir. Artık günümüzde büyük verinin denetimde kullanılması önemli bir araç haline gelmiştir. Büyük veri çağında ilgili, doğru ve güvenilir bilgi daha da önem kazanmıştır. Bu kapsamda geçmişe yönelik işlemler, süreçler ve faaliyetler konusunda güvence sağlamak iç denetimden beklenen faydayı sağlamamaktadır. Ayrıca bu kadar çok ve çeşitli verinin saklanması ve işlenerek anlık güvence verebilme problemi ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada bulut bilişim teknolojisi iç denetçiler için önemli bir araç olmaktadır. Yine iç denetim bulut bilişim konusunda vereceği danışmanlık faaliyeti ile işletmenin bulut bilişime ilişkin farkındalığının artmasında önemli bir rol üstlenebilir. Bu çalışmada iç denetimin bulut bilişimde gerçekleştireceği güvence faaliyeti ele alınacaktır. Bulut bilişim ortamında yürütülen iç denetim faaliyetleri, geleneksel denetim yaklaşımına göre farklı bir yapı gerektirmektedir. Verilerin, uygulamaların ve raporların büyük ölçüde bulut servis sağlayıcılar üzerinden yürütüldüğü bu yeni ortamda, iç denetim süreci de dijitalleşmiş, risk temelli ve sürekli izleme odaklı bir yapıya dönüşmektedir. Tablo 2’de bulut denetim uygulama örnekleri yer almaktadır.

Tablo 2. Bulut Denetim Uygulamaları

Uygulama / Yaklaşım	Geliştiren Kurum / Ülke	Temel Özellikler ve İşlevler
AICPA Dynamic Audit Solution (DAS)	AICPA & CPA.com – ABD	Yapay zekâ ve bulut teknolojisini kullanarak denetim sürecini uçtan uca dijitalleştiren bir platformdur. Gerçek zamanlı veri analizi, sürekli denetim ve otomatik raporlama sağlamaktadır.
CAIaaS (Continuous Auditing as a Service)	Rutgers University (Dai ve Vasarhelyi, 2020)	Bulut tabanlı sürekli denetim altyapısı; ERP sistemlerinden anlık veri çekerek riskli işlemleri otomatik tespit etmektedir.
ISACA Cloud Computing Audit Program	ISACA – ABD	Bulut bilişim ortamları için kontrol, güvenlik ve uyumluluk rehberidir. ISO/IEC 27017 ve NIST çerçeveleriyle uyumludur.
Cloud Security Alliance (CSA) Cloud Controls Matrix – CCM	CSA – Global	Bulut hizmet sağlayıcıları için kontrol listeleri, risk sınıflandırması ve denetim rehberi sunmaktadır.
CaseWare Cloud Audit	CaseWare International – Kanada	Tamamen bulut tabanlı denetim yazılımı; müşteri verilerine uzaktan erişim, kanıt yönetimi, çalışma kâğıtları paylaşımı sağlamaktadır.
AuditBoard Cloud Platform	AuditBoard – ABD	İç denetim, risk yönetimi ve uyum süreçlerini entegre eden SaaS tabanlı bir platformdur. Sürekli izleme, risk raporlama modülleri içermektedir.
TeamMate+ Cloud	Wolters Kluwer – Hollanda	İç denetim planlaması, kanıt toplama, bulut depolama ve raporlama işlevlerini tek platformda birleştirmektedir.
SAP Audit Management Cloud	SAP – Almanya	SAP ERP sistemleriyle entegre; bulut tabanlı denetim planlama, risk haritalama ve bulgu izleme sağlamaktadır.
CCH TeamCloud Audit	Wolters Kluwer – Hollanda	Uzaktan ekip çalışması, bulut depolama, elektronik imzalı çalışma kâğıtları sunmaktadır.

Kaynak: AICPA (2022), ISACA (2023), Cloud Security Alliance (2024), CaseWare (2024), AuditBoard (2024), Wolters Kluwer (2024), SAP (2024) web sitelerinden derlenmiştir.

İç denetim güvence faaliyetini denetim yaparak yerine getirmektedir. Tipik bir iç denetim süreci planlama, yürütme, raporlama ve izleme olmak üzere dört temel aşamada yürütülür.

Şekil 1. İç Denetimin Denetim Süreci

Bu temel aşamalar dikkate alınarak iç denetim sürecinin bulut ortamında nasıl gerçekleştirilebileceği aşağıda açıklanmaktadır.

- **Planlama Aşaması:** Denetimin planlanması aşaması en önemli aşamalardan biridir. Planlama aşaması, bulut ortamında gerçekleştirilecek iç denetimin kapsamını, amaçlarını ve kullanılacak yöntemleri belirlemeye yöneliktir. Bulut bilişimde denetimde denetim alanı ile ilgili riskler ve kontrollere ilişkin değerlendirmelere bulut bilişimde kaynaklı risk ve kontrollerin de eklenmesi gerekir. Dolayısıyla, denetim planına bulut bilişim riskleri (veri güvenliği, erişim yetkisi, hizmet sağlayıcı bağımlılığı gibi) dahil edilerek denetim konusu ile ilgili bilgi toplanır ve denetimin seyrini etkileyecek olan risk kontrol matrisi hazırlanır. Hazırlanacak olan bu risk kontrol matrisine göre bir sonraki aşama olan denetimin yürütülmesi aşaması şekillenmektedir. Bu kapsamda, bulut bilişimin kullanımının artması ile birlikte

uluslararası alanda standartlar oluşturulmaya başlanmıştır. CSA, NIST, ISACA gibi kuruluşlar bulut ve bulut altyapısının anlaşılabilirliği için rehberler ve standartlar yayınlayan kuruluşlardan bazılarıdır. Bu standartlardan en çok bilinenleri aşağıda verilmiştir:

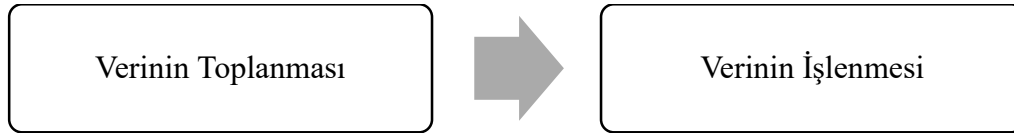
- Bulut Güvenliği Kontrol Matrisi (Cloud Security Alliance Controls Matrix): Cloud Security Alliance (CSA), güvenli bir bulut bilişim ortamı sağlamaya yardımcı olmak için en iyi uygulamaları tanımlamaya ve bu konuda farkındalığı artırmaya adanmış dünyanın önde gelen kuruluşudur (CSTAR, 2020). Bulut güvenliği kontrol matrisi bu anlamda bulut bilişime ilişkin kontrollerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek önemli bir rehber olmaktadır. Söz konusu matris ayrıca iç denetçilerin bulutta denetim faaliyeti yaparken matriste belirlenmiş kontrol faaliyetleri ile COBIT 5 süreçlerin eşleştirilmesini sağlar (Maduka, Aghili ve Butakorv, 2017:64).
- Bulut Bilişim için Kontrol Hedefleri: Bulutta Kontroller ve Güvenceler (Control Objectives for Cloud Computing: Controls and Assurance in the Cloud): Söz konusu standartlar ISACA (Bilgi Sistemleri Denetimi ve Kontrol Derneği-Information Systems Audit and Control Association) tarafından hazırlanmıştır. ISACA, Bilgisayar Sistemleri Kontrolleri Denetimi (Information Systems Audit and Control) ile ilgili olarak rehberlik etmek amacıyla 1969 yılında kurulmuş uluslararası bir kuruluştur. ISACA tarafından da iç denetçilere Bulut Denetim Bilgi Sertifikası (CCAK-Certificate of Cloud Auditing Knowledge) verilmektedir.
- NIST SP 800-30 standartları: Söz konusu standartlar bulut ortamlarında korunmayı sağlamak amacıyla güvenlik kontrolleri sağlamaktadır.

Yukarıda verilen bulut bilişime ilişkin standartların risk değerlendirilmesinde kullanılması, bulutta denetimin ana unsurlarından biri olacaktır. Bulutta denetimin bir diğer farkı ise kullanılan bulut türüdür. Kullanılan bulut türü denetimin planlanması ve yürütülmesini şekillendiren ana unsurlardan biri olacaktır (Nurhajati, 2016:2). Risk değerlendirmesi yapılırken, COSO'nun risk değerlendirme bileşeni ve ISACA Cloud Computing Audit Programı temel alınabilir. Bu aşamada oluşturulan "risk-kontrol matrisi", denetim sürecinin sonraki adımlarında yol gösterici olacaktır.

Tablo 3. Bulut Bilişim Riskleri ve Yapılacak Denetim Faaliyetleri

Risk Alanı	Olası Riskler	İç Kontrol ve Denetim Faaliyetleri
Veri Güvenliği ve Gizlilik	Yetkisiz erişim, veri sızıntısı, şifreleme hataları	Erişim loglarının izlenmesi, veri şifreleme politikalarının denetimi, KVKK/GDPR uyum kontrolleri
Erişim Yönetimi	Kullanıcı yetki aşımı, görevler ayrılığı ihlali	Yetkilendirme matrislerinin gözden geçirilmesi, çok faktörlü kimlik doğrulama testleri
Hizmet Sağlayıcı Bağımlılığı (SLA Riskleri)	Bulut hizmetinin kesintiye uğraması, veri kaybı, sorumluluk belirsizliği	SLA sözleşme hükümlerinin incelenmesi, yedekleme ve kurtarma testleri, alternatif sağlayıcı planları
Uyumluluk ve Mevzuat Riski	KVKK, GDPR veya yerel düzenlemelere uyumsuzluk	Mevzuat uyum denetimleri, politika belgelerinin gözden geçirilmesi, veri saklama süresi kontrolü
Sistem Entegrasyonu ve Veri Bütünlüğü	Veri transferinde kayıp, hatalı entegrasyon, tutarsız raporlama	Test verisi analizi, entegrasyon loglarının denetimi, mutabakat kontrolleri
Sürekli Denetim ve Otomasyon Riskleri	Algoritma hataları, veri yorumlama riski	Yapay zekâ modellerinin doğruluk testi, denetim izlerinin otomatik kaydı, manuel kontrol örneklemesi
Etik ve Gizlilik Politikaları	Bulut ortamında gizli bilgilere kötüye erişim, etik ihlaller	Etik kodlara bulut erişim politikalarının entegrasyonu, iç denetçi farkındalık eğitimi

- **Yürütme Aşaması:** Denetimin ikinci aşaması ise denetimin yürütülmesi aşamasıdır. Planlama aşamasında belirlenen kontrollerin test edildiği bu aşamada uygun denetim teknikleri ile denetim kanıtları toplanır. Bu aşamada, bulutta denetimin geleneksel denetimden en önemli farklılığı iç denetçinin karşısında analiz edeceği verinin artık “büyük veri” olmasıdır. İç denetçinin süregelen uygulamaları ile söz konusu büyük veriyi analiz edebilmesi mümkün olmamaktadır. Bu soruna da yapay zeka teknolojileri uygun çözümler sunmaktadır (Yıldız ve Ağdeniz, 2019:96). Dolayısıyla iç denetçilerin yapay zeka teknolojilerini özellikle de dar yapay zeka olarak adlandırılan makine öğrenmesi yöntemlerini etkin ve etkili bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Makine öğrenmesi yöntemlerinin en önemli girdileri veridir. Bu nedenle kullanılan verinin niteliği ve niceliğinin değerlendirilmesi önemli bir husustur. Ayrıca makine öğrenmesi yöntemi ve algoritmaların uygunluğunun da denetim konusu ile ilgisinin değerlendirilmesi gerekir. Bulut uygulama hizmet türlerinin açıklamasında kullanılan hizmet olarak modeli denetimin yürütülmesi aşamasında için de uygulanabilir bir denetim yöntemi olarak sunulabilir. Bu kapsamda Dai ve Vasarhelyi (2020) çalışmalarında hizmet olarak sürekli denetim zekası (Continuous Audit Intelligence as a Service -CAIaaS) uygulamasını önermişlerdir. Söz konusu bulut tabanlı denetim uygulaması nesnelerin interneti, yapay zeka, makine öğrenmesi gibi kapsamlı teknolojik araçlar ile verinin toplanması ve otomatik olarak işlenmesine olanak sağlamaktadır (Dai ve Vasarhelyi, 2020:2).

Şekil 2. Hizmet Olarak Sürekli Denetim Zekası Uygulaması

Kaynak: Dai ve Vasarhelyi, 2020:5’den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de verilen hizmet olarak sürekli denetim zekası uygulaması temelde iki aşamadan meydana gelmektedir.

○ **Verinin toplanması aşaması:** Günümüz denetim mesleğinin icrasında belgeler üzerinden toplanan verilerin yetersizliği bilinmektedir. Bu kapsamda bulut ortamında veriler çok çeşitli kaynaklar kullanılarak elde edilebilir. Nesnelerin interneti, sosyal medya, haberler, yazılı, görsel, işitsel kaynaklar, sensörler gibi birçok araç veri kaynakları olarak kullanılmaktadır. Denetimin planlama aşamasından raporlama aşamasına kadar veriye olan ihtiyaç devam etmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu araçlar denetimin her aşamasında veri elde edilmesinde kullanılabilecektir.

○ **Verinin işlenmesi aşaması:** denetim için bir önceki aşamada verilen kaynaklar aracılığıyla toplanan verilerin saklanması ve işlenebilmesi bulut hizmetinin sağlayacağı en önemli faydalardan biri olacaktır. Toplanan çok sayıdaki veri bu aşamada öncelikle analiz için hazırlanacaktır. Tüm veriler işlenebilir hale getirilerek denetimin amacı ve kapsamına uygun bir yapay zeka, makine öğrenmesi veya derin öğrenme

Bulutta denetimin gerçekleştirilebilmesi için Huang ve Huang (2018) da , J-CAATs adlı bir platform geliştirmişlerdir. Söz konusu platform iç denetçilerin uzaktan ve sürekli denetim yapabilmesine olanak sağlayan bir uygulamadır. Uygulamaya bilgisayar, tablet ve telefon üzerinden erişilmesi mümkündür.

- **Raporlama Aşaması:** Raporlama aşaması, bulutta iç denetimin bulgularının paydaşlara sunulduğu aşamadır. Bulut sistemlerinde yürütülen denetimlerde raporlama, çoğu zaman yine bulut tabanlı bir platform üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Bu sayede denetim sonuçlarına **gerçek zamanlı erişim, otomatik bildirim ve sürekli izleme raporları** sağlanabilmektedir. Modern denetim uygulamalarında **AICPA Dynamic Audit Solution (DAS)** gibi sistemler, denetim raporlarını otomatik olarak oluşturabilmekte ve riskli alanları anlık olarak işaretleyebilmektedir. Bu durum, iç denetim raporlarının daha hızlı hazırlanmasını ve karar alma süreçlerine daha etkin biçimde entegre edilmesini sağlar. Bulutta iç denetim raporlamasında dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, **bulguların doğruluğu ve kanıtların bütünlüğünün** korunmasıdır. Denetim kanıtları dijital imza, zaman damgası veya hash değeri gibi yöntemlerle korunmalı ve değiştirilmez şekilde saklanmalıdır.

- **İzleme ve Sürekli Denetim Aşaması:** Bulutta iç denetimin en yenilikçi boyutu, **sürekli izleme ve sürekli denetim** uygulamalarıdır. Bu aşama, bulut sistemlerinden gerçek zamanlı veri akışı alınarak kontrollerin sürekli test edilmesini sağlamaktadır. Denetim yazılımları, belirli eşik değerleri aştığında otomatik uyarı oluşturabilir ve denetçiyi riskli alanlar konusunda bilgilendirir. Sürekli denetim, **IIA'nın Üçlü Hat Modeli** yaklaşımının üçüncü hattında iç denetçiye daha proaktif bir rol kazandırır. Böylece iç denetim, yalnızca hataları tespit eden değil, aynı zamanda risklerin ortaya çıkmadan önce önlenmesine katkı sağlayan bir işlev kazanır. Bu aşamada **yapay zekâ ve makine öğrenmesi algoritmaları**, geçmiş dönem verilerinden öğrenerek gelecekteki olası ihlalleri tahmin edebilir. Dolayısıyla, bulutta iç denetim yalnızca bir güvence aracı olmaktan çıkarak, **risk öngörüsü ve erken uyarı mekanizması** işlevi görür hale gelmektedir.

Bu dört aşamalı süreç, bulut ortamında gerçekleştirilen iç denetimin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Planlama, yürütme, raporlama ve izleme aşamaları, geleneksel iç denetim döngüsünün dijital bir versiyonu niteliğindedir. Bulutta yapılacak denetimin geleneksel denetimle benzer ve farklı yönleri vardır. Denetçinin bağımsızlığı ve çıkar çatışması, denetçinin yetkinliği, elde edilen kanıtlar, denetim raporunun hazırlanması gibi konular bulutta denetim ile geleneksel denetimin benzer yönlerinden bazılarıdır (Nurhajati, 2016:2). Şekil 1'de verilen denetim süreci, bulutta denetimde de aynı şekilde uygulanacaktır. Ancak, buluttaki işbirlikçi denetim ve veri analizi mekanizması, geleneksel insan tabanlı veya bilgisayarlı denetimden farklıdır. Bulutta denetim, daha karmaşık insan ve sistem arası işbirliğini içerdiğinden, bir hizmet olarak denetim yazılımı, denetçilerin taşınabilirlik, hareketlilik, hesaplama verimliliği ve ekip işbirliğiyle çalışabilmesini sağlamak için önemli bir konu haline gelir (Huang ve Huang, 2018:2). Bu nedenle bulutta iç denetim, yalnızca teknolojiye uyum değil, aynı zamanda denetçinin **dijital yetkinliklerinin** gelişimini de zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ

İşletmelerin elindeki en önemli varlıklardan biri olan “veri” bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte üstel olarak artmakta ve büyük veri olarak adlandırılmaktadır. Büyük veri, işletmelere büyük rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak söz konusu büyük verinin saklanması, işlenmesi gibi sorunlar işletmelere büyük maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu bu soruna çözüm sunan teknolojik gelişmelerden biri bulut teknolojisidir. Bulut teknolojisi tüm dünyada giderek daha fazla kullanılmakta ve işletmeler sadece zorunluluktan değil, sağlamış olduğu avantajlar nedeniyle de bulut ortamına taşınmaktadır.

Bulut ortamında faaliyet gösteren bir işletmede tüm faaliyetler/süreçlerde bulutta gerçekleşmektedir. Bu faaliyetlerden biri de iç denetim faaliyetidir. Son yıllarda yaşanan gelişmeler iç denetimden olan beklentiyi de artmış ve iç denetimin işletmeye değer katma fonksiyonu daha da öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle yeni teknolojilerin işletmeler tarafından kullanımı ve uyumu kapsamında, kendisi de bu teknolojileri kullanarak daha etkin, etkili ve verimli bir güvence ve danışmanlık faaliyeti sunmaktadır.

Geleneksel denetim paradigmasında önemli değişiklikler olmuş ve günümüzde sürekli denetim, risk odaklı denetim ve denetim 4.0 gibi denetim modelleri önerilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. İç denetim kendisinden beklenen bu faydaları sağlayabilmek için teknolojiyi denetimlerine entegre etmeye başlamışlardır. Sayı, çeşit, tür bakımından giderek artan büyük veri karşısında bu verilerin denetim için toplanması ve toplanan bu kadar verinin işlenmesi boyutunda bulut teknolojileri uygun çözümler sunmaktadır. Özellikle son 5 yıldır denetimin bulutta yapılabilirliği tartışılan konulardan biri olmaktadır. AICPA önderliğinde denetimin geleceğine yönelik denetimin bulut- ortamında geliştirilmesi için DAS projesi hayata geçirilmiş ve bu platformda denetçilerin denetime ilişkin süreçlerini gerçekleştirerek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Dai ve Vasarhelyi (2020) hizmet olarak sürekli denetim zekası bulut türünü önermişlerdir.

Bulut, yakın bir zamanda iç denetçilerin denetimini gerçekleştirdiği bir ortam olacaktır. Bulut ortamında yapılacak denetimin geleneksel denetim ile benzer yönleri olmakla birlikte farklı yönleri de vardır. Denetimin planlanması aşamasında dikkate alınması gereken bulut bilişime ilişkin standartlar ve denetimin yürütülmesi aşamasında büyük verinin analizi bu farklılıkların başında gelen alanlardır. Denetçilerin bulut teknolojisinin, bir bilgi işlem paradigması olduğunu fark etmeleri ve bu farkındalıkla bulut teknolojilerini öğrenmeleri ve hatta bulut teknolojilerine hâkim olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağdeniz, Şafak (2020), “İç Denetçiler Neden Makine Öğrenmesi Kullanmak Zorunda?”, İç Denetim Kuruma Değer Katmak, Halis Kırıl (Edt.) Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Aksu, İbrahim (2017), “Bilişim Teknolojisinden Muhasebeye Açılan Pencere: Bulut Muhasebesi”, Birey ve Toplum. 7(13), 79-102.
- Aytekin, Alper- Erdoğan, Yıldırar - Kavalcı, Kübra (2016), “Yeni Bir İş Modeli: Muhasebe Alanında Bulut Bilişim”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(12), 46-62.
- Banger, Gürcan (2018), Endüstri 4.0 Ekstra, 2. Baskı, Dorlion, Ankara.
- Betti, Nathanael- Sarens, Gerrit (2020), “Understanding the Internal Audit Function in a Digitalised Business Environment” Journal of Accounting & Organizational Change.
- Celayir, Duygu- Celayir, Çağla (2020), “Dijitalleşmenin Denetim Mesleğine Yansımaları”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(6), 128-148.
- Chandrasekaran, K.-Ananth, Alaka. (2016), Cloud Services and Service Providers Murugesan, S., & Bojanova, I. (Eds.). (2016). Encyclopedia of Cloud Computing.
- Chou, David C. (2015), “Cloud Computing Risk and Audit Issues”, Computer Standards & Interfaces, 42, 137-142.
- Cong, Yu - Du, Hui -Vasarhelyi, Miklos A. (2018), “Technological Disruption in Accounting and Auditing”, 15(2), 1-10.
- Dai, Jun – Vasarhelyi, Miklos, A. (2020), “Continuous Audit Intelligence As A Service (CAIaaS) and Intelligent App Recommendations”, Journal of Emerging Technologies in Accounting, 17(2), 1-15
- Duncan, Bob - Whittington, Mark (2016), “Enhancing Cloud Security and Privacy: The Cloud Audit Problem, Cloud Computing 2016.
- Gürsakar, Necmi (2014), Büyük Veri, Genişletilmiş 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Huang, S. ve Huang, S. (2018). “J-CAATs:A cloud Data Analytic Platform for Auditors”, ICAEA International, London.
- Kestane, A. ve Kurt, G. 2024. Bulut Güvenlik denetimi: Bulut Siber güvenlik Uygulamalarında İç Denetim. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 667-690.

- KPMG, (2016), Journey to the Cloud. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/02/the-creative-cios-agenda-journey-to-cloud.PDF>
- Maduka, Amarachi J.- Shaun Aghili- Sergey Butakorv (2017), "A Proposed Assurance Model to Assess Security and Privacy Risks in IaaS and PaaS Environments, 12th Annual Symposium On Information Assurance (Asia '17), June 7-8, 2017, Albany, NY.
- Murugesan, San - Bojanova, Irena (2016), Cloud Computing:An Overview Encyclopedia of Cloud Computing, First Edition. Edited by San Murugesan and Irena Bojanova. John Wiley & Sons, Ltd. Published.
- Nicolaou, Christina A. - Nicolaou, Andreas I. - Nicolaou, George D. (2012), "Auditing in the Cloud : Challenges and Opportunities", The CPA Journal, January, 66-70.
- Nurhajati, Yati (2016), "The Impact of Cloud Computing Technology on the Audit Process and the Audit Profession", International Journal of Scientific&Technology Research, 5(8).
- Önce, Saime - İşgüden Kılıç, Burcu (2012), "İç Denetim Faaliyetinin Gelişen ve Değişen Bilgi Teknolojileri Ortamı Açısından Değerlendirilmesi: İMKB 100 Örneği", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 17:38-70.
- Özenen, 2025 <https://www.haberturk.com/abdli-teknoloji-devleri-bulut-bilisim-pazarini-yuzde-63-payla-domine-ediyor-avrupa-ise-bagimlilik-ka-3833122-teknoloji>
- PWC, (2014), İç Denetimin Gelişen Teknolojideki Yeni Rolü, <https://www.pwc.com.tr/tr/risk-surec-teknoloji-hizmetleri/ic-denetim-ve-kontrol-hizmetleri-yayinlari/ic-denetimin-gelisen-teknolojideki-yeni-rolu-web.pdf> (20.02.2021)
- Saxena, R., & Dey, S. (2016). Cloud audit: A data integrity verification approach for cloud computing. *Procedia Computer Science*, 89, 142-151.
- Sookhak, M., Talebian, H, Ahmed, E. ve Gani, A. (2014). A review on remote data auditing in single cloud server:taxonomy and open issues. *Journal of Network and computer Applications*, 43, 121-141.
- Stamford, Conn (2020), "Gartner Forecasts Worldwide Public Cloud End-User Spending to Grow 18% in 2021", [https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-11-17-gartner-forecasts-worldwide-public-cloud-end-user-spending-to-grow-18-percent-in-2021#:~:text=Proportion%20of%20Enterprise%20IT%20Spending,%2C%20according%20to%20Gartner%2C%20Inc.\(27.02.2021](https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-11-17-gartner-forecasts-worldwide-public-cloud-end-user-spending-to-grow-18-percent-in-2021#:~:text=Proportion%20of%20Enterprise%20IT%20Spending,%2C%20according%20to%20Gartner%2C%20Inc.(27.02.2021)
- Şanlı, Oya (2011), "Bulut Bilişim", http://oyasanli.com/BulutBilisim_OyaSanli.pdf (15.02.2021).
- Yıldız, Özcan Rıza (2009), "Bilişim Dünyasının Yeni Modeli: Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Denetim", Sayıştay Dergisi, 20(74), 5-23.
- Yıldız, Birol&Ağdeniz, Şafak (2018), "Muhasebede Analiz yöntemi Olarak Metin Madenciliği. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi", 20(2), 286-315.
- Yıldız, Birol, & Ağdeniz, Şafak. (2019). DENETİM 4.0'IN TEKNOLOJİK ALTYAPISI. Muhasebe ve Denetime Bakış, 19(58), 83-102. <https://www.theiia.org/en/content/communications/press-releases/2021/march/25-march-2021-study-finds-22-of-internal-audit-teams-plan-to-implement-cloud-based-audit-management-or-grc-software-in-2021/>

BUZAĞILARIN SÜTTEN KESİLİNCEYE KADARKİ DÖNEMDE BESLENMESİ**Prof. Dr. Cavit ARSLAN**

Selçuk University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Animal Nutrition and
Nutritional Disease, 42075 Kampüs, Konya
ORCID: 0000-0002-1957-5520

ÖZET

Buzağuların süttten kesilinceye kadar beslenmesindeki temel iki amaç, iyi bir büyüme performansı elde etmek ve sağlık problemlerini en aza indirmektir. Bu amaçlara ulaşabilmek için buzağuların sindirim sistemi yapısı ve gelişiminin, bağışıklık durumlarının ve bağışıklık gelişimlerinin, enerji ve besin madde ihtiyaçlarının bilinmesi gerekir. Yeni doğmuş buzağular yaşamlarının ilk üç günü iyi bir kolostrum yönetimiyle beslenmesi gerekir. İyi bir kolostrum yönetiminden kasıt; 1) kolostrumun doğru zamanda verilmesi (doğundan sonra ne kadar erken dönemde verilirse o kadar iyi olur), 2) kolostrumun verilme miktarı (buzağı canlı ağırlığının %10'u kadar verilir), 3) kolostrumun kalitedir (başta IgG olmak üzere immunoglobülinlerce zengin ve mikrobiyal açıdan mümkün olduğunca kontaminasyonsuz olmalı). Buzağular kolostrum yönetimi tamamlandıktan sonra süttten kesilinceye kadar 1) sıvı yemlerden herhangi birisi ile (tam yağlı süt, yağsız süt, fazla kolostrum-geçiş sütü ve buzağı maması), 2) katı yemlerle (buzağı başlangıç yemi veya buzağı başlangıç yemi + kaliteli kaba yem, 3) su ile beslenirler. Tam yağlı süt buzağı besleme için ideal yem maddesidir. Tam yağlı süt pahalı olduğu için daha ekonomik besleme yapabilmek için yağsız süt ile besleme yapılabilir. Yağsız süte yağ ve yağda eriyen vitamin takviyeleri yararlı olur. Fazla kolostrum-geçiş sütü %25-50 oranında ılık su ile karıştırılarak buzağı beslemede kullanılabilir. Sıvı yemlerle beslemelerde verilecek miktar genellikle canlı ağırlıklarının %10'u kadardır. Buzağuların bir an evvel gerçek ruminant özelliği kazanması ve süttten tasarruf edilmesi için yaşamlarının dördüncü gününden itibaren *ad libitum* buzağı başlangıç yemi ve kaliteli kuru kaba yemler verilir. Bazı ülkelerde ve işletmelerde bu dönemde kaba yem verilmeden besleme yapılmakta ise de son yıllarda kaba yemlerin de verilmesinin gerekli olduğu görüşü ağır basmaktadır. Buzağulara yaşamlarının 4. gününden itibaren temiz ve taze su *ad libitum* olarak verilir.

Anahtar kelimeler: Buzağı, kolostrum, buzağı başlangıç yemi, kaba yem, su

CALF FEEDING UNTIL WEANING**ABSTRACT**

The two main goals in feeding calves until weaning are to achieve good growth performance and to minimize health problems. To achieve these goals, it is necessary to know the structure and development of the calf's digestive system, its immune status and development, and its energy and nutrient needs. New-born calves need to be fed with good colostrum management for the first three days of their lives. Good colostrum management means: 1) giving colostrum at the right time (the earlier it is given after birth, the better), 2) the amount of colostrum given (approximately 10% of the calf's live weight), 3) the quality of the colostrum (it should be rich in immunoglobulins, especially IgG, and as free from microbial contamination as possible). After colostrum management is complete, calves are fed until weaning with 1) any liquid feed (whole milk, skim milk, excess colostrum/transitional milk, and calf formula), 2) solid feed (calf starter feed or calf starter feed + high-quality roughage), and 3) water. Whole milk is the ideal feed material for calf feeding. Since whole milk is expensive, skim milk can be used for more economical feeding. Adding fat and fat-soluble vitamins to skim milk is beneficial. Excess colostrum/transitional milk can be mixed with 25-50% lukewarm water and used in calf

feeding. The amount given with liquid feeds is generally about 10% of their live weight. To ensure calves develop true ruminant characteristics as soon as possible and to conserve milk production, calf starter feed and high-quality dry roughage are given *ad libitum* from the fourth day of life. Although some countries and farms still provide feed without roughage during this period, the view that providing roughage is necessary has gained prominence in recent years. Calves are given clean, fresh water *ad libitum* from the 4th day of their lives.

Keywords: Calf, colostrum, calf starter feed, roughage, water

GİRİŞ

Neslin devamlılığında çok önemli yeri olan buzağların sütten kesilinceye kadarki dönemde beslenmesi üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisidir. Buzağların sütten kesilinceye kadarki dönemde beslenmesindeki temel amaçlardan birisi iyi bir büyüme performansı elde etmek, diğeri ise sağlık problemlerini en aza indirmektir. Bu amaçlara ulaşabilmek için buzağların sindirim sistemi yapısı ve gelişimi, bağışıklık durumları, enerji ve besin madde ihtiyaçları ile birlikte beslenmeleri hakkında detaylı bilgilere sahip olmak gerekir.

BUZAĞILARIN SÜTTEN KESİLİNCEYE KADARKİ DÖNEMDE BESLENMESİ

Yeni doğmuş buzağlar yaşamlarının ilk üç günü kolostrum ile beslendikten sonra, sütten kesilinceye kadarki dönemde; 1) sıvı yemlerle, 2) katı yemlerle (buzağı başlangıç yemi, kaba yem) ve 3) su ile beslenirler (Coşkun ve ark 1997, Arslan ve ark 2024).

Buzağların Sütten Kesilinceye Kadarki Dönemde Sıvı Yemler İle Beslenmesi

Buzağların sıvı yemlerle beslenilmesinde 4 farklı yem alternatifi bulunmaktadır. Bunlar; tam yağlı inek sütü (normal süt), buzağı maması (süt ikame yemi), yağsız inek sütü ve fazla kolostrum-geçiş sütüdür. Sıvı yemlerden hangisi/leri ile besleme yapılacağının belirlenmesinde en önemli kriter birim canlı ağırlık artışı için tüketilen miktarın hangisinde daha ekonomik olduğu ve bulunabilirliğidir.

Tam yağlı sütle besleme

Yeni doğan buzağlar için tam yağlı inek sütü ideal bir gıdadır. Tam yağlı inek sütü ortalama %12-13 kuru madde içerir, yüksek enerji, protein, vitamin ve mineral içeriğine sahiptir. Ancak; Fe, Mg, Co, Cu ve Mn bakımından yetersizdir. Yüksek sindirilebilirliği ve dengeli amino asit içeriği ile süt, genç buzağlar için oldukça kaliteli bir protein kaynağıdır. İyi bir büyüme performansı sağlar. Tam yağlı sütle beslenen buzağlar buzağı maması ile beslenenlere göre başta ishal olmak üzere genel olarak daha az sağlık problemleri ile karşılaşır. Ancak tam yağlı sütle beslemelerde sütte bulunan hastalık etkenlerinin buzağıya geçme riski bulunur.

Tam yağlı sütle beslenen buzağlara sütle beraber esansiyel yağlar, prebiyotik, probiyotik, gibi yem katkı maddeleri ilavesinin daha iyi büyüme performansı sağladığı, canlı ağırlık artışı artırıldığı, ishal insidansını azalttığı, fekal *Escherichia coli* sayısını azalttığı ve ilk laktasyonda süt verimini artırdığı yönünde çalışma sonuçları bulunmaktadır.

Buzağlara verilecek tam yağlı süt miktarı genel olarak canlı ağırlığın %10'udur. Bu uygulama ile buzağlar günde 300-400 g canlı ağırlık artışı kazanırlar. Ülkemizde tam yağlı süt ile yapılan besleme programına ait örnek bir uygulama Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Tam yağlı sütle yapılabilecek örnek buzağı besleme programı* (Coşkun ve ark 1997).

Yaş	Kolostrum, L	Tam yağlı süt, L	Buzağı başlangıç yemi	Kaba yem
1. gün	İçebildiği kadar (Sık öğünler halinde toplamda 6-7 L)	-	-	-
2. gün	İçebildiği kadar	-	-	-
3. gün	İçebildiği kadar	-	-	-
4. gün	-	4.5	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
5-30. gün	-	4.5	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
31-60. gün	-	6.0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
61-70. gün	-	4.5	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
71. gün	-	4.0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
72. gün	-	3.0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
73. gün	-	2.0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
74. gün	-	1.0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
75. gün	-	-	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
(Sütten kesim)	-	-	-	-
Toplam		352		

*: Buzağların önlerinde sürekli olarak temiz ve taze su bulundurulur.

Buzağı maması ile besleme

Tam yağlı süt pahalı bir yem maddesidir. İnsan tüketimine yönlendirildiği zaman daha fazla gelir elde edilebilir. Sadece tam yağlı sütle besleme süt fiyatlarının yüksek olduğu piyasa şartlarında ekonomik olmayabilir.

Buzağı maması; buzağılara kolostrum aldıktan sonra vermeye başlanılıp sütten kesilinceye kadarki dönemde süt yerine kullanılan, toz formda üretilen karma yemdir. Buzağı maması ile beslemenin ana amacı tam yağlı süt ile beslemeye göre daha ekonomik bir besleme sağlayabilmesidir. Buzağı maması ile beslemeye; annenin ölmesi, satılması, hasta olması, meme deformitelerine bağlı sütün sağlanamaması ve ikiz doğum yapan ineklerin yavrularına yetecek miktarda süt veremedikleri durumlarda başvurulabilir.

Buzağı mamalarının tam yağlı sütün yerini alıp alamayacağı tartışma konusudur. Buzağı maması kullanımını önerenler şu tür argümanları öne sürmektedirler. 1. Buzağı maması ile besleme tam yağlı süte göre daha ekonomik olur. 2. Annedeki bazı hastalıkların (Örneğin; Tüberküloz, Brusella, Johne hastalığı vb.) süt yolu ile yavruya geçme riski buzağı mamalarında yoktur. 3. Buzağı mamaları toz formda üretildiği için muhafaza edilmesi, nakledilmesi ve kullanımı süte göre daha kolaydır. 4. Buzağı mamaları usulüne göre hazırlanıp buzağılara uygun şekilde verildiği zaman daha hijyenik ve kontrollü bir besleme sağlanır. 5. Süt bileşimi hayvandan hayvana farklılık gösterebilirken buzağı mamasının içeriği bilindiğinden tüm buzağılara eşit besleme yapılır.

Toz formda üretilen buzağı mamalarından 120-140 gramı bir litreye tamamlanarak sulandırılır. Homojen olarak çözündürülür. Çözdürüldükten sonra buzağı mamaları fazla karıştırmamalıdır. Ürün süspansiyon haline geldikten sonra çalkalamaya devam edilirse aşırı köpürme meydana gelebilir, mamedeki yağın bir kısmı yüzeyde yağlı bir tabaka oluşturabilir.

Buzağı mamaları buzağılara 36-39°C sıcaklıkta verilir. Mamanın hazırlanmasından buzağılara verilmeye kadar geçecek süre de soğuma olabileceği dikkate alınarak hazırlama aşamasında birkaç derece daha yüksek ısıda hazırlanmalıdır (Moran 2002).

Buzağı mamaları tam yağlı süte olduğu gibi buzağılara canlı ağırlıklarının %10'u kadar verilir. Ülkemizde buzağı maması ile yapılan besleme programına ait örnek bir uygulama Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Buzağı maması ile yapılabilecek bir besleme programı örneği* (Arslan ve ark, 2024).

Yaş	Kolostrum, L	Buzağı maması, L	Buzağı başlangıç yemi	Kaba yem
1. gün	6	-	-	-
2. gün	6	-	-	-
3. gün	6	-	-	-
4. gün	-	6	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
5-68. gün	-	6	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
69. gün	-	6	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>
70. gün (Sütten kesim)	-	0	<i>Ad libitum</i>	<i>Ad libitum</i>

*: Su *ad libitum* olarak verilir.

Buzağı maması ile buzağların belenme süresi 8 ile 16 hafta arasında değişir. Buzağı maması ile beslenen buzağların 10 haftalık besleme döneminde ortalama 15-18 L kolostrum, 12-15 kg buzağı maması ile yaklaşık 100 kg buzağı başlangıç yemi tüketerek yaklaşık 50 kg canlı ağırlık kazanması beklenir.

Buzağı mamalarının besinsel içeriği tam yağlı süte ne kadar çok benzetilir ise o derecede kaliteli olur. Kaliteyi değerlendirmede en iyi kriter buzağıda gerçekleşen performanstır.

Buzağı Mamasının Bileşimi: Buzağı mamaları %70-80 oranında süt orijinli kuru madde (süt tozu, peynir altı suyu tozu), %15-20 bitkisel veya hayvansal orjinli yağ, %10 karbonhidrat (şeker), %2 oranında lesitin, vitamin-mineral premiksi ile çeşitli yem katkı maddelerini içerir (Moran 2002). Buzağı mamalarında bulunması gereken besin madde içeriğine yönelik bilgiler Tablo 3’de, buzağı maması bileşimlerine ait örnekler Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 3. Buzağı mamalarında bulunması gereken enerji ve besin madde miktarları (NRC, 2001).

	Birim	Tavsiye edilen miktar
Metabolik enerji	kcal/kg	3760
Besin maddeleri		
Protein	%	20-28
Ham yağ	%	10-30
Ham selüloz	%	0.5-1.5
Ham kül, en çok	%	10
Vitaminler		
Vitamin A	IU/kg	8000-10000
Vitamin D	IU/kg	1250
Vitamin E	IU/kg	40-200
Vitamin K	mg/kg	2-2.5
Makro elementler		
Ca, %	%	0.7-1.2
P, %	%	0.5-0.8
Mg, %	%	0.07
Tuz, %	%	0.25
Mikro elementler		
Fe	ppm	100
Se	ppm	0.3

Tablo 4. Buzağı maması bileşimi örnekleri (Arslan ve ark., 2024).

Yem maddeleri	Örnek I*	Örnek II	Örnek III	Örnek IV
Süt tozu, kg	37.9	58.0	50.0	73.0
Yağ, kg	33.0	24.0	30.0	15.0
Glikoz, kg	25.3	14.0	16.0	8.0
Min. Karması, g	363	1.2	0.36	1.0
Vit. Karması, g	697	0.40	0.70	0.5
DCP, kg	1.5	2.15	1.70	2.0
Kobalt tuzu, kg	1.0	-	1.00	-
Yem katkı maddeleri, kg	0.25	0.25	0.24	0.5

* Örnek-I'in besin madde içeriği: KM: %94.8, Yağ % 10, HP: % 20.9, Ham Enerji: 4.58 kcal/kg.

Yağsız sütle besleme

Yağsız süt, tam yağlı süttten yağı alındıktan sonra geri kalan süt kısmıdır. Normal süte göre enerji ve yağda eriyen vitaminlerce yetersizdir (Tablo 5). Mümkünse bu yetersizliği gidermek için bir miktar yağ ve söz konusu vitaminler ilave edilmelidir. Yağsız süt ile beslemedeki amaç süt yağının tereyağı yapımına yönlendirilerek süttten daha fazla gelir elde etmektir. Özellikle ileriki dönemlerde genç sığır besisine alınacak erkek buzağılarda yağsız sütle besleme uygulanabilir. Bu amaçla buzağılara yaşamlarının ilk 2-4. haftalarında azalan miktarlarda tam yağlı süt, artan miktarlarda yağsız süt verilir. Beşinci haftadan süttten kesime kadar tamamen yağsız sütle besleme yapılabilir. Yağsız süt ile besleme yapılırken bir an evvel ön mideleri geliştirecek katı yemler (buzağı başlangıç yemi ve kaliteli kaba yem) verilmesi gerekir. Ülkemizde pek başvurulmayan bir besi yöntemidir.

Tablo 5. Tam yağlı süt ve yağı alınmış süttün besin madde içeriklerinin karşılaştırılması, % (Küçük, 2013).

Besin içeriği	Tam yağlı süt	Yağı alınmış süt
Protein	3.2	3.2
Yağ	3.7	0.1
Laktoz	5.0	5.0
Kül	0.7	1.2
Kuru madde	12.6	9.5
Toplam sindirilebilir besin maddeleri, doğal halde	16.4	8.6

Fazla kolostrum-geçiş süttü ile besleme

Yeni doğum yapan inekler doğumdan sonraki ilk üç günde çoğunlukla buzağıların tüketebileceğinden daha fazla kolostrum-geçiş süttü üretirler. Pazarlama imkânı olmayan bu ürün %25-50 oranında ılık su ile sulandırılarak (kuru madde içeriği süttüne benzetilir) o anda süt emmekte olan diğer buzağılara vücut ısısı civarında (36-39°C) ve canlı ağırlıklarının %10'u kadar verilebilir.

Fazla kolostrum-geçiş süttü hemen tüketilemeyecek ise çeşitli şekillerde muhafaza edilebilir. 1) Buzdolabında +4°C'de 1-2 gün muhafaza edilebilir. 2) -20°C'de dondurularak muhafaza edilebilir. Dondurma işlemi, düz tepsilere yerleştirilmiş 1 litrelik plastik torbalar yardımıyla veya 2 litrelik plastik süt kaplarında yapılabilir. Dondurulmuş kolostrum 1 yıl kadar muhafaza

edilebilir. Dondurulmuş kolostrumun çözündürülme ısısı 50°C veya biraz altında olmalı, çok yüksek ısı immunoglobulinin sağlama etkinliğini azaltır. 3) Kolostrum 60°C de 30 veya 60 dakika pastörize edildikten sonra dondurulabilir. Bu yöntem sağlık açısından daha güvenlidir.

Buzağların Sütten Kesilinceye Kadarki Dönemde Katı Yemlerle Beslenmesi

Bu dönemde sıvı yemlere ilaveten buzağı başlangıç yemi de verilir. Bazı ülkelerde ve işletmelerde bu dönemde sadece buzağı başlangıç yemi verilerek besleme yapılmakta ise de son yıllarda kaba yemlerin de verilmesinin gerekli olduğu görüşü ağır basmaktadır.

Buzağı başlangıç yemleri

Buzağıları ekonomik bir şekilde besleyebilmek için ön mideleri bir an önce geliştirerek pahalı bir yem maddesi olan normal tam yağlı süt/buzağı maması/yağsız süt gibi sıvı yemlere bağılılığı en aza indirmek gerekir. Bu amaçla yaşamın 4. gününden itibaren sıvı yemlerin yanı sıra katı yem olarak **buzağı başlangıç yemi** verilmeye başlanır. Bu sırada az miktarda tane mısır ya da yulaf verilmesi (tercihen flake) rumen gelişimi üzerine olumlu etki yapmaktadır (Moran 2002).

Buzağı başlangıç yemleri; enerji ve protein bakımından zengin ve dengeli, kaliteli, lezzetli, sindirilebilirliği yüksek, çok fazla inceltilmemiş olmalıdır. Buzağı başlangıç yemlerinin pelet formda (3-5 mm) olması tercih edilir. Buzağı başlangıç yemlerinde bulunması gereken enerji ve besin madde içeriklerine yönelik bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Buzağı başlangıç yemlerinde bulunması gereken enerji ve besin madde miktarları (NRC, 2001).

	Birim	Tavsiye edilen miktar
Metabolik enerji	kcal/kg	2600-2750
Besin maddeleri		
Ham protein	%	18-20
Ham yağ	%	2-5
NDF	%	12,8
ADF	%	7-9
Vitaminler		
Vitamin A	IU/kg	2000-4000
Vitamin D	IU/kg	350-1250
Vitamin E	IU/kg	25
Makro elementler		
Ca	%	0.41-0.90
P	%	0.32-0.60
Mikro elementler		
Fe, ppm	ppm	50
Zn, ppm	ppm	40

Buzağı başlangıç yemlerine melas, flake formda tane yemler ve iri doğranmış lezzetli çayır kuru otu ile karıştırarak vermek yem tüketimini artırabilir. Pelet formdaki buzağı başlangıç yemlerine kuru çayır otu-saman (pelet ağırlığının %18'i kadar) eklenmesi hem yem tüketimini hem de büyüme performansını iyileştirmektedir (Moran 2002).

Kaba yemler

Süt emme dönemindeki buzağılara kaba yem verilip verilmemesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Son yıllarda süt emme dönemindeki buzağların beslenmesinde kaba yem kullanılmasının gerekliliği daha fazla kabul görmektedir. Buzağılara bu dönemde kaba yem verilmesi özellikle rumenin kassel ve hacimsel gelişimini teşvik etmekte, rumen motilitesini

artırmakta, ruminasyonu ve tükürük akışını stimüle etmekte, artan tükürük miktarı rumenin tamponlanmasına olumlu etki yapmaktadır. Yapılan çalışmalar buzağılara kaba yem (yonca, çayır kuru otu) verilmesinin rumendeki selülotik bakteri (*Ruminococcus albus*, *Ruminococcus flavefaciens*) sayısını artırdığını göstermiştir. Sindirim sistemi gelişiminin teşvik edilmesi, pahalı bir yem maddesi olan süt kullanımının azaltılması, beslenme davranışlarının yerleşmesi, stabil rumen ortamının sağlanması, optimal rumen mikrobiyotası ve fermentasyonu için buzağılar 4 günlük olduktan sonra konsantre yemler (buzağı başlangıç yemi, flake mısır) ile birlikte doğranmış formda kaba yemler de verilmesi daha ön plana çıkmaktadır. Buzağılara verilecek kaba yemin kaliteli ve kuru olması tercih edilir. Buzağı rasyonlarında kullanılacak kaba yemlerin uzunluğu ise 1-4 cm olmalıdır (Phillips 2023).

Buzağılara Sütten Kesilinceye Kadarki Dönemde Su Verilmesi

Sıvı yemlerle beslenen buzağının su ihtiyacını bu yemlerden aldığı ve yeterli olduğu düşünülür ise de; optimal büyüme ve kuru madde tüketimi için su gereklidir. Buzağılara yaşamlarının dördüncü gününden itibaren temiz ve taze su verilmelidir. Sade su olarak tüketilen su, rumende mikroorganizmaların kullanımına açık haldedir. Tam yağlı süt veya buzağı maması gibi sıvı yemlerle alınan su, abomazuma geçtiği için rumen mikroorganizmaları için kullanıma hazır halde değildir. Ayrıca buzağılara yaşamlarının ilk günlerinden itibaren su verilmez ise rumendeki mikrobiyel büyüme sınırlı olmaktadır (Arslan ve ark 2024).

Su, yem tüketiminin daha erken yaşlarda başlamasına ve artmasına neden olur. Sıcak havalar su tüketimini artırırken, soğuk havalar azaltır. Soğuk hava şartlarında günde 2-3 kez ılık su verilmesi buzağı başlangıç yemi tüketimini artırır. Buzağılara verilecek su sıcaklığının 16-18°C arasında olması önerilir. Verilecek suyun kaliteli olması gerekir.

Sütten kesim öncesinde (6 aylıktan önceki yaşlarda) su tüketimi kuru madde tüketiminin yaklaşık 7 katıdır. Yetersiz su tüketiminde, yem tüketiminde düşme, büyüme ve yemden yararlanma oranında gerileme görülür. Klinik belirti olarak, kan hacminin azalmasına bağlı olarak kan dolaşımında zorlanma, nabız sayısında artma ve vücut ısısında yükselme görülür (Arslan ve ark 2024).

PREMATÜR VE HASTA BUZAĞILARIN BESLENMESİ

Bazı yeni doğan buzağılar kova veya biberondan sıvı yemleri ememeyecek kadar zayıf olabilirler. Emme refleksi gelişmemiş, çok zayıf, hasta veya prematür buzağılarda gerek kolostrum verilmesi, gerekse hayvanlarda emme gelişinceye kadar bir süreliğine sıvı gıdalarla beslenmesi sonda ile yapılabilir. Yine hasta buzağılara elektrolit içirilirken sondadan yararlanılabilir. Sonda ile kolostrum verilmesi güvenli ve hızlı bir yöntemdir. Sonda ile verilme deneyim gerektiren bir husustur. Uygun şekilde uygulama yapılamaz ise stres, irritasyon, yaralanma ve aspirasyon pnömönilerine sebep olunabilir (Arslan ve ark 2024).

BUZAĞILARA SIVI YEMLERİN İÇİRİLME YÖNTEMLERİ

Buzağıları tam yağlı sütle beslemenin en ucuz ve pratik yolu annelerini emmeleridir. Emerek besleme durumlarında annenin taşıdığı bazı hastalıkların süt üzerinden buzağılara geçme riski vardır (Örneğin Johne hastalığı/Paratüberküloz, Coccidia, Salmonella) (Moran 2002). Buzağılar mastitisi transfer ederek organizmaların diğer meme başı bölümlerine ve ayrıca diğer ineklere yayılmasına neden olabileceği için aktif mastitis enfeksiyonu olan inekler emdirilmemelidir (Arslan ve ark 2024).

Buzağıları emzikli biberonlarla beslemek diğer bir yöntemdir. Emzikli biberonla beslemek çapraz emmeyi ve anormal ağız davranışlarını azaltabilir.

Sıvı gıdaların buzağılara kova ile verilmesi en basit yöntemlerden birisidir. Temizliğinin çok kolay olması kovaların tercih edilmesinde önemli bir unsurdur. Buzağı başına bir kova

kullanılır. Kova tabanı zeminden en az 30 cm yukarıda olmalıdır. Kovaların içinde miktarı gösteren çizgiler bulunur, her buzağı miktarı bilenen kadar süt içer. Böylece eşit süt alımı ve buzağı büyüme oranları sağlanır. Buzağılar kovadan süt içemiyorlarsa bakıcılar parmaklarını emdirerek hayvanın ağzını kovadaki süte daldırmak suretiyle içmeye alıştıırabilirler.

Buzağuların emzikli kovalarla beslenmesi pratik, doğal ve güvenli bir yöntemdir. Bu yöntemde emme hızı kovaya göre biraz daha yavaştır. Buzağılar kova ile verildiğinde 4 L sütü yarım dakikada, emzikli kova ile verildiğinde 1-2 dakikada içebilirler. Söz konusu yavaşlık besinlerden yararlanma üzerinde olumlu bir etki yapmamaktadır. Emzikle beslenen buzağılarda tükürük salınımı biraz daha fazla olduğu için bu durum ishalleri buzağılarda daha fazla sıvı alımını artırmaya yardımcı olabilir. Emmeye bağlı olarak tükürük salınımının gerçekleşmesi ve pasif bağışıklığı daha iyi sağlaması bakımından biberon veya emzikli kovalarla besleme tavsiye edilir. Gruplar halinde barındırılan buzağılarda emzikle besleme, meme emme davranışını azaltmaktadır. Emzikli sistemlerde temizlik kovaya göre daha zordur ve ilk maliyetleri daha yüksektir.

Özellikle fazla sayıda buzağının bulunduğu işletmelerde tam yağlı süt veya buzağı mamalarının buzağılara verilmesi amacıyla işçinin kol gücüyle itebildiği ya da üzerine oturarak motorla hareket eden buzağı kulübelerinin önündeki servis yolunda sunum yapılabilen tekerlekli mobile milk taxi (mobil süt taksisi) adı verilen ekipmanlar geliştirilmiştir. Mobil süt taksileri 80-260 l kapasiteli, ısıtma ve/veya pastörizasyon yapabilen, karıştırıcılı tankı bulunan, ayarlanabilir özellikli dijital ısı göstergeli, istenilen miktarda sütü boşaltabilen pompa sistemine sahip ekipmanlardır. Böyle bir mobil sistem sayesinde bir işçi kısa bir zaman içerisinde çok sayıda buzağının kovaasına istenilen miktarsa sıvı yemi dökerek besleme yapılabilir. Bu şekilde buzağının kovaasına istenilen miktarsa sıvı yemi dökerek besleme yapılabilir.

Bilgisayar destekli otomatik buzağı besleme robotları da geliştirilmiştir. Buzağı, beslenme istasyonuna geldiğinde boynundaki tanımlama tasmaları sayesinde sistem buzağıyı tanır. Buzağının tüketmesi gereken buzağı maması miktarı robot tarafından hazırlanarak gün içinde çok sayıda porsiyonlar halinde buzağıya sunulur. Mamasını emen buzağı istasyondan ayrıldıktan sonra sistem kendini otomatik olarak yıkar. Robotlar sürekli veya istenilen miktarda sütü bırakacak şekilde programlanabilir. Robotlarla yapılan beslemelerde sürekli tüketim sağlandığı için, büyüme oranı da süreklilik arz eder. Çoğu robot birkaç emzik kapasitesine sahiptir, eş zamanlı olarak birden fazla buzağıyı besleyebilmektedir. Bu nedenle buzağuları içme hızına ve yaşına göre gruplandırmak mümkündür. Otomatik buzağı besleme robotları işçilikten tasarruf sağlar, süt tüketiminde sapmalar olması takip edilerek sebebe yönelik araştırmalar yapma imkânı sunar. Fakat bu tür robotlar pahalıdır, bilgisayar, elektrik ve su bağlantısı gerektirir.

Temizlik ve hijyene dikkat edildiği sürece tüm yöntemlerde başarılı buzağı besleme yapılabilir. Sistem seçiminde işletme büyüklüğü ve işçilik maliyeti dikkate alınır.

Günde iki öğün halinde yapılan beslemelerde öğün saatlerinin her gün aynı olması önemlidir. Günde iki kez besleme, buzağuların denetlenme sıklığı için de faydalı olur.

BUZAĞILARIN SÜTTEN KESİLMESİ

Sütten kesme buzağılar için stres sebebi olan kritik bir dönemdir. Bu dönemde buzağılarda huzursuzluk, ses çıkarma, çit boyunca yürüyüşler, canlı ağırlık artışında yavaşlama veya durma görülebilir. Başarılı bir sütten kesme programı için buzağuların kademeli olarak sütten kesilmesi stres düzeyini minimize edilmesi, katı yem tüketiminin artırılması, hastalıkların azaltılması ve büyüme oranında minimum yavaşlama açısından önerilir. Buzağuları sütten kesimde esas alınabilecek kriterler aşağıda belirtilmiştir (Arslan ve ark 2024).

- 1) Yaş ölçü alındığında buzağılar yaygın olarak 8 haftalık yaşta süttten kesilmekle birlikte bu süre 6 ile 16 ay arasında değişebilmektedir. Damızlıkta kullanılacak buzağılarda mümkün olduğunca süttten kesimin uzatılması önerilir.
- 2) Yem tüketimi esas alındığında bir buzağı günlük olarak 600-900 g arasında buzağı başlangıç yemini ardı ardına üç gün tüketecek yem tüketime ulaşmış ise süttten kesilebilir.
- 3) Canlı ağırlık esas alındığında buzağılar doğum ağırlığının iki katına ulaştıklarında süttten kesilebilir. Bu da ırka bağlı olarak 60 ile 80 kg arasına denk gelir.
- 4) Buzağılara canlı ağırlıklarının % 1.5'i kadar yem kuru maddesi tüketebildiklerinde süttten kesilebilirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeni doğmuş buzağılar yaşamlarının ilk üç günü kolostrum ile beslendikten sonra süttten kesilinceye kadarki dönemde sıvı yemlerle (tam yağlı süt, buzağı maması, yağsız süt, fazla kolostrum-geçiş sütü), katı yemlerle (buzağı başlangıç yemi, kaliteli kaba yem) ve su ile beslenirler.

Tam yağlı süt, buzağı besleme için ideal yem maddesidir. Sütte bulunup ta buzağılara geçme ihtimali olan enfeksiyon ajanlarından buzağıyı koruyabilmek için süttün pastörize edilmesi (60°C'de 60 dk) önerilir. Buzağı maması (süt ikame yemi), süte alternatif bir yem olmakla birlikte, tam olarak süttün yerini tutamayabilir. Tam yağlı süt pahalı olduğu için daha ekonomik besleme yapabilmek için yağsız süt ile besleme yapılabilir. Yağsız süte yağ ve yağda eriyen vitamin takviyeleri gerekir. Fazla kolostrum-geçiş sütü, %25-50 oranında ılık su ile karıştırılarak buzağı beslemede kullanılabilir.

Sıvı yemlerle beslemelerde verilecek miktar genellikle canlı ağırlıklarının %10'u kadardır. Vücut ısısına yakın ısıda verilmelidir (36-39 °C).

Buzağılarının bir an evvel gerçek ruminant özelliği kazanması ve süttten tasarruf edilmesi için yaşamlarının dördüncü gününden itibaren buzağı başlangıç yemi ve kaliteli kuru kaba yemler verilir. Kayda değer kaba yem tüketimleri üçüncü haftanın sonundan sonra başlar.

Buzağılara 4. gününden itibaren temiz, taze ve kaliteli su *ad libitum* olarak verilir.

Prematür ve hasta buzağılarının beslenmesinde sonda yardımıyla besleme yapılır.

Sıvı gıdaların buzağılara sunulmasında anneyi emme, biberon, kova, emzikli kova, mobil süt taksisi veya otomatik buzağı besleme robotlarından yararlanılabilir.

Buzağıları en az stresle süttten kesme ile ilgili çalışmalar gelecekteki çalışmaların ana ilgi odağı olacağı anlaşılmaktadır.

Gelecekteki araştırmalar, maliyet verimliliğinden ödün vermeden, buzağı büyümesini ve gelişimini optimize etmek için tam yağlı süt ve buzağı maması kombinasyonunu ve spesifik buzağı başlangıç yemi/konsantre yem/kaba yem oranlarını iyileştirmeyi amaçlamalıdır.

KAYNAKLAR

Arslan C. İnal F, Alataş MS, Kahraman O. (2024). Buzağı Besleme. Editör. Prof. Dr. Cavit ARSLAN. NOBEL TIP KİTAPEVLERİ, İkinci BASKI ISBN: 978-625-371-285-3, Ankara.

Coşkun B, Şeker E, İnal F. (1997). Hayvan Besleme Ders Notları, Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yayın Ünitesi, Konya.

Küçük O. (2013)Pratik Buzağı, Düve, Süt Sığırı ve Besi Sığırı Beslenmesi, Verda Yayıncılık, Kayseri., Moran J. (2002). Calf Rearing. A Practical Guide, Second Addition, Landlinks Press, ISBN 0 643 06766 3, 150 Oxford Street (PO Box 1139), 3066 Collingwood Vic, Australia.

Nutrient Requirements of Dairy Cattle, (2001). Seventh Revised Edition, National Academy Press, Washington, D.C,

Phillips CJC, (2023). The Encyclopaedia of Animal Nutrition 2nd Edition, Editor Phillips, CJC., ISBN 9781789247275 (ebook), CPI Group (UK) Ltd, Croydon, CR0 4YY.

SAĞLIKLI BUZAĞI YETİŞTİRME

Prof. Dr. Cavit ARSLAN

Selçuk University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Animal Nutrition and
Nutritional Disease, 42075 Kampüs, Konya
ORCID: 0000-0002-1957-5520

ÖZET

Yeni doğan buzağların sağlıklı olarak büyütülüp besi veya damızlık olarak yetiştirilmesi işletmenin devamlılığı, karlılığı ve ülke hayvancılığının sürdürülebilirliği bakımından çok önemlidir. Buzağların başta neonatal dönem (doğumdan sonraki ilk üç hafta) olmak üzere sütten kesilinceye kadarki dönemde sağlıklı olarak büyütülmesi en büyük hedeftir. Çünkü bu dönemler buzağı hastalıklarının görülmesi bakımından en riskli dönemlerdir. Bu dönemlerde görülebilecek başta ishaller olmak üzere çeşitli hastalıklara karşı tedavi giderleri ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Bazı durumlarda tedaviye cevap alınamamasından dolayı ölümler görülebilmektedir. Buzağı ölümlerinin %70-75'i neonatal dönemde görülmektedir. Ölümlerin yaklaşık %80'i ishal, %20'si ise solunum yolu hastalıklarıyla ilişkilidir. Neonatal dönemin sağlıklı geçirilmesinde etkili olan en önemli faktör kolostrum yönetimidir. Annenin kuru dönemdeki beslemesi ve aşılanmasıyla kolostrum kalitesi arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Kolostrum yönetiminin iyi yapılması başarılı pasif bağışıklık kazanılması anlamına gelir. Bunun aksine, pasif bağışıklık aktarımı yetersiz olan buzağlarda hastalıklara yakalanma ve ölüm oranı artar. Buzağlarda genel kabul gören ölçü hastalık oranının %10'un ölüm oranının ise %3'ün altında olmasıdır. Buzağı kayıplarının önlenmesi için, doğumhanenin hijyenik olması, kolostrum yönetiminin doğru yapılması, optimal çevre şartlarının sağlanması, her türlü hijyen kuralına uyulması ve stresten uzak tutulması, süt veya süt ikame yemlerinin vücut ısısında verilmesi, gereğinden fazla verilmemesi, günlük olarak dışkı kontrollerinin yapılarak gerekli durumlarda derhal ishal tedavisine geçilmesi gerekir. Neonatal dönem ve sütten kesilinceye kadarki dönem sorunsuz geçilir ise buzağlar ileriki yaşamları süresince hastalıklara karşı dirençli olurlar, gelişimlerini en iyi şekilde devam ettirirler, daha iyi besi performansı gösterirler ve laktasyon dönemlerinde daha fazla süt verirler. Buzağı besleme ile ilgili çalışma alanları; maternal çevrenin buzağı performansına etkileri, epigenetik sayesinde buzağların büyüme ve gelişmelerinin optimize edilmesine, bakım ve besleme ile davranışları birleştirilerek buzağların daha iyi gelişmesine ve konforlu olmasına, besleme ile buzağı bağışıklığının nasıl geliştirileceğine evrilmiştir.

Anahtar kelimeler: Buzağı, buzağı sağlığı, neonatal dönem, verim performansı, sürdürülebilirlik.

HEALTHY CALF RAISING

ABSTRACT

Raising new-born calves healthily for fattening or breeding purposes is crucial for the continuity and profitability of the farm and the sustainability of the country's livestock industry. The main goal is to raise calves healthily, starting with the neonatal period (the first three weeks after birth) and continuing until weaning. Because these periods are the riskiest for calf diseases. Treatment costs for various diseases, primarily diarrhea, that can occur during these periods cause economic losses. In some cases, deaths can occur due to a lack of response to treatment. 70-75% of calf deaths occur in the neonatal period. Approximately 80% of deaths are related to diarrhoea, and 20% to respiratory diseases. The most important factor in ensuring a healthy

neonatal period is colostrum management. There are significant relationships between the mother's feeding and vaccination during the dry period and colostrum quality. Effective colostrum management means successful passive immunity acquisition. Conversely, calves with insufficient passive immunity experience increased disease and mortality rates. The generally accepted criteria for calves is a disease rate below 10% and a mortality rate below 3%. To prevent calf losses, it is necessary to ensure hygienic conditions in the birthing area, proper colostrum management, optimal environmental conditions, adherence to all hygiene rules, keeping calves free from stress, providing milk or milk replacer at body temperature without overfeeding, daily stool checks, and immediate treatment for diarrhoea when necessary. If the neonatal period and the period until weaning are problem-free, calves will be resistant to diseases throughout their lives, continue their development optimally, show better fattening performance, and produce more milk during lactation. Fields of study related to calf feeding include: The effects of the maternal environment on calf performance have evolved through epigenetics to optimize calf growth and development, to improve calf development and comfort by combining care, feeding, and behaviour, and to explore how feeding can enhance calf immunity.

Keywords: Calf, calf health, neonatal period, production performance, sustainability.

GİRİŞ

Süt ineği işletmelerinde elde edilen buzağların sağlıklı olarak büyütülüp besilik veya damızlık hayvan materyali olarak yönlendirilmesi işletmenin devamlılığı, kârlılığı ve ülke hayvancılığının gelişimi açısından çok önemli bir husustur. Buzağlarda doğumdan sonraki ilk üç hafta neonatal dönem olarak adlandırılmaktadır. Başta neonatal dönem olmak üzere buzağların sütten kesilinceye kadarki dönemde sağlık problemi yaşamadan büyütülmesi en büyük hedeftir. Çünkü bu dönemler buzağı hastalıklarının görülmesi bakımından en riskli dönemlerdir. Bu dönemlerde görülebilecek başta ishal vakıaları olmak üzere çeşitli hastalıklara karşı tedavi amacıyla yapılan harcamalar ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Bazı durumlarda yapılan tedaviye olumlu cevap alınamamasından dolayı ölümler görülebilmektedir. Bu dönemler sorunsuz geçilir ise buzağlar ileriki yaşamları süresince hastalıklara karşı dirençli olurlar, gelişimlerini en iyi şekilde devam ettirirler ve laktasyon dönemlerinde daha fazla süt verirler. Bu çalışmada buzağların sütten kesilinceye kadarki dönemde sağlıklı beslenmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

KURU DÖNEMDE ANNENİN BESLENMESİ İLE SAĞLIKLI BUZAĞI YETİŞTİRME ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Kuru dönem süt ineklerinde yaklaşık 60 gün sürmelidir. Kuru dönemin süresinin kısaltılması kolostrum kalitesini düşürmekte, özellikle IgG miktarını azaltmaktadır. Düşük kaliteli kolostrum alan buzağlarda pasif bağışıklık geçişi yeterli olmamaktadır.

Kuru dönemde annenin yeterli düzeyde enerji ve ham proteinle beslenmesi gerekir. Kondisyonun aşırı yükseltilmesi yarar getirmediği gibi güç doğumlara ve ölü buzağı doğumlarına sebep olabilir. Kuru dönemin sonlarında rasyona yem katkı maddelerinden metiyonin, kolin, β -karoten, Se, Cu, Zn, Cr, ω -3 yağ asidi kaynakları, maya, çeşitli bitkisel ekstraktlar, esansiyel yağlar ilave edilmesi annenin ve yavrunun performans ve immun sistemini olumlu etkilemektedir. Kuru dönemdeki ineklere vitamin ve mineral (özellikle organik iz mineral) takviyesi anne sağlığını ve kolostrum kalitesini olumlu etkilemektedir. Antioksidan özelliklerinden dolayı Se, Cu, Zn ve Cr verilmesi bu minerallerin kolostrumdaki düzeyini artırmaktadır. Adı geçen minerallerin kolostrumda artması stres altındaki buzağlarda yaşama gücünü olumlu yönde etkilemektedir. Çoklu doymamış yağ asitleri bağışıklık sistemini

olumlu yönde etkileyerek kolostrumda daha fazla antikor oluşumuna yardımcı olmaktadır (Arslan ve ark 2025).

Kolostrum annenin daha önce geçirmiş olduğu enfeksiyöz hastalıklara ve çevresel mikroorganizmalara karşı oluşan antikorları yüksek oranda içerir. Fakat ineğin daha önce karşılaşmadığı buna karşın buzağı sağlığı açısından risk taşıyan antikorlar annede bulunmaz. Bu durumlarda anneye kuru dönemde ilgili aşılar yapılarak kolostrumda buzağı sağlığını koruyucu antikorlar oluşturulmalıdır. Kuru dönemde ineğe yapılan aşı aynı zamanda buzağıya da yapılmış sayılır. Kuru dönemde ineklere yapılacak aşılarda neler olduğu belirlenirken çevrede/işletmede son zamanlarda görülen hastalıklar dikkate alınmalıdır. Kuru dönemde ineklere yapılan aşılamaların kolostrum kalitesine ciddi katkılar sağlayarak buzağılarda ishal ve solunum yolu enfeksiyonlarının önlenmesine katkı sağladığı ortaya konulmuştur (Erdem ve ark 2020).

Buzağıları ishallere karşı korumak amacıyla kuru dönemde anneye yapılması gereken en önemli bakteriyel aşilar; entertoksemi veya klostridial hastalıklara karşı kullanılan karma aşilar ile *E. coli* K99 suşuna karşı yapılan aşılardır. Aynı amaçla yapılan viral aşilar; rotavirus, koronavirus ve BVD (Bovine Viral Diarrhea) aşılardır. Gebe annelere kuru dönemde yapılan aşilar anne kanında antikorların oluşmasını sağlar. Oluşan antikorlar kan yoluyla meme bezine geçer ve kolostrumda birikir. Buzağılar kolostrumu aldıklarında emilerek kana geçen antikorlar bir ay süreyle ishale karşı korur (Erdem ve ark 2020).

Buzağılarda solunum yolları hastalıklarına karşı yapılması gereken aşilar ise Pasteurella, BRD (Solunum yolu kompleksi hastalığı), PI-3 (Parainfluenza-3) aşılardır. Solunum yolu enfeksiyonlarına karşı yapılan aşılamaların annede oluşturduğu antikorlar kolostrum yoluyla buzağıya geçer ve buzağı iki ay süreyle solunum yolu enfeksiyonlarına karşı korur. Buzağılar iki aylık olduktan sonra Pasteurella, BVD, BRS ve PI-3 aşilari ile aşılanmalıdırlar (Erdem ve ark 2020).

Gebe hayvanlara kuruya çıkarıldıktan 2 hafta sonra yukarıda adı geçen aşilar yapılmalı, bu aşilar 3 hafta sonra tekrar edilmelidir (Erdem ve ark 2020).

Buzağılar Üzerindeki Maternal ve Epigenetik Etkiler

Buzağıların beslemesi son 30-40 yıllık dönemde tüketilen sü/ buzağı maması miktarı, rumen gelişimi, tüketilen tane/konsantre yem miktarını artırarak erken süten kesme, ishal, hastalık ve ölüm oranının azaltılması, bakım besleme maliyetlerinin düşürülmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Buzağı çalışmalarında 1997'den itibaren ortaya çıkan yeni bir araştırma alanı, annenin yaşadığı çevre ortamının ve beslenmesinin buzağı sağlığı, büyümesi ve gelecekteki verimliliği üzerine etkileridir. Söz konusu etkiler epigenetik ile açıklanabilmektedir. Epigenetik; DNA dizisinde değişim olmaksızın kalıtsal olan gen değişikliklerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Monteiro ve ark 2016a, b, Osorio 2020, Arslan ve ark 2024).

Buzağılarda son yıllarda üzerinde durulan bir kavram "**Fötal (prenatal) programlama**/Fetal programming=**Gelişimsel programlama**/Developmental programming" dır. Fötal programlama kavramı, maternal çevre değişikliklerine embriyo veya fötüsün adapte olması, büyümesi ve gelişmesi, gebe annenin sağlığını ve performansını etkileyen olumlu ya da olumsuz faktörlerin buzağıların doku yapısında ve fonksiyonunda ya da her ikisinde uzun vadede ne tür etkiler oluşturabileceğini kapsayan bir konsepttir. Bu konsept ilk defa olumsuz uterus şartlarında maruz kalınan çeşitli stres faktörleri ile fenotipik özellikler (metabolik sendrom, büyüme değişiklikleri, immun ve reproduktif fonksiyonlarda bozulma) arasında güçlü bağların olduğunu gösteren epidemiyolojik çalışmalarla gösterilmiştir. İnsanlarda ve çiftlik hayvanlarında yapılan çalışmalarda organsal sistemlerin ve metabolik fonksiyonların fötal programlama tarafından etkilenebileceği gösterilmiştir. Fötal programlamada, saldırıların veya streslerin zamanlaması ve süresi, o sırada gelişmekte olan doku veya organlarda olumsuz etkiler

oluşturmaktadır. Plasental fonksiyonlardaki değişikliklere ilaveten, büyüme ve fetal dokulardaki gelişimsel değişiklikler doku ve organ yapısında aynı zamanda doku fonksiyonlarında kalıcı değişikliklere (gen ekspresyonu) yol açabilir (Arslan ve ark 2025).

Buzağılarda fetal programlamayı etkileyen faktörler içerisinde; gebelik öncesi dönem ve gebeliğin evresi (erken, orta ve geç), annenin yaşı, yetersiz veya aşırı besleme, uterustan fütüsa kan akış hızı, metabolik ve oksidatif bozukluklar, ısı stresi, kuru dönemin uzunluğu ve fotoperiyod bulunmaktadır (Monteiro ve ark 2016a,b, Arslan ve ark 2024). Tüm bu faktörler buzağılarda fenotipik değişikliklere sebep olmaktadır. Annenin gebelik döneminde beslenmesi ve metabolik streslere maruz kalması buzağılarda fetal ve neonatal büyümeyi, gelişmeyi, metabolik ve yangısal durumlara karşı verdiği cevabı etkileyebilmektedir. Metabolik stres doğumdan önceki birkaç haftalık dönemde başlar ve fütüsü potansiyel olarak etkileyebilir. Örneğin, gebeliğin son döneminde serum esterleşmemiş yağ asitleri (NEFA) düzeyi yüksek olan ineklerin buzağılarının doğum ağırlığı ve doğum sonrası ilk 4 haftadaki canlı ağırlığı düşük olmaktadır. Gebeliğin geç dönemlerinde stres biyobelirteçleri (reaktif oksijen ve nitrojen türleri, antioksidan potansiyel, oksidant durum indeksi) yüksek olan anneden doğan buzağının serum stres biyobelirteçleri de yüksek olmaktadır. Yaşamlarının ilk haftasında serum heptaglobulin konsantrasyonu yüksek olan buzağılarda yaşamlarının 4 aylık döneminde hastalıklara maruz kalma ve ölümlerin yüksek olması arasında pozitif ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Monteiro ve ark 2016ab, Arslan ve ark 2025).

Annenin gebelik döneminde yetersiz beslenmesi buzağılarda doğumsal defektlere sebep olmaktadır. Örneğin; gebelikte annenin yetersiz Mn ile beslenmesi buzağılarda kondrodistrofiye sebep olmaktadır. Gebelik döneminde annenin yetersiz besin madde alması doğum öncesinde ve sonrasındaki büyümede gecikmeye, immun sistem cevabında yetersizliğe, hastalık ve ölüm oranında artmaya, verim döneminde verim düşüklüğüne sebep olmaktadır (Kerts ve ark 2017, Arslan ve ark 2025).

İz mineraller; fetal sinir sistemi, immun sistem ve reproduktif sistem gelişiminin yeterli olabilmesi için elzem besin maddeleridir. Fötüs bu mineralleri almada tamamen annesine bağımlıdır. Ruminantlarda birçok iz mineral plasentadan geçebilmektedir. Geç gebelik döneminde annenin organik iz mineraller ile beslenmesinin, nötrofillerdeki inflamasyonla ilişkili mikroRNA (miRNA) ve hedef gen ekspresyonunda (genlerin açık/aktif olup olmama durumu) değişiklikler yaparak yeni doğan buzağılarda doğuştan gelen bağışıklık oluşumunu kısmen değiştirebileceği ortaya konmuştur. Yine gebeliğin geç dönemlerinde anneye rumen korumalı metiyonin verilmesinin kuru madde tüketimini artırdığı, metabolik hastalık insidansını azalttığı, genel sağlık durumunu iyileştirdiği belirlenmiştir. Bu tür beslenen ineklerin buzağılarında ise doğum ağırlığının yüksek olduğu, doğumdan sonraki ilk 9 haftada büyümenin hızlı olduğu, immun sistemlerinin güçlü olduğu, ekstrauterin yaşama hızlı uyum sağladıkları belirlenmiştir. Aynı dönemde lizin verilmesinin buzağılarda günlük canlı ağırlık artışını artırdığı belirlenmiştir (Kertz ve ark 2017).

Buzağının immun sistem gelişimi gebeliğin 42. gününde başlamakta ve gebelik dönemindeki maternal durumlar immun sistem gelişimini etkilemektedir. Fötüsa sınırlı miktarda besin maddesi gelmesi durumunda ilk etkilenen sistem immun sistem olmakta ve neticede buzağının enfeksiyöz hastalıklara karşı savaşma yeteneği azalmaktadır (Arslan ve ark 2025).

Buzağıları etkileyen ana maternal çevresel faktör ısı stresidir. Isı stresi altındaki annelerden doğan buzağının doğum ağırlıklarının uterusu gelen kan akışının ve plasenta ağırlığının azalmasından dolayı daha düşük olduğu, kolostral IgG emiliminin azalmasından dolayı pasif immun bağışıklığın ve yaşama oranının düştüğü, daha az buzağı başlangıç yemi tükettiği, kan

metabolit profilinin değiştiği, daha yavaş büyüdüğü, sütten kesim canlı ağırlığının düşük olduğu ve ilk laktasyonda daha az süt ürettiği tespit edilmiştir (Monteiro ve ark 2016a, b).

SAĞLIKLI BUZAĞI YETİŞTİRME PRENSİPLERİ

Buzağların neonatal dönem ile sütten kesilinceye kadarki dönemde beslemesine ne kadar dikkat edilirse edilsin buzağı ölümleri sınırlanamamaktadır. Buzağlarda genel kabul gören ölçü hastalık oranının %10'un altında, ölüm oranının ise %3'ün altında olmasıdır (Kerts ve ark 2017). Sağlıklı bir buzağı yetiştiriciliği ile bu standartların yakalanması mümkün olabilir. Ülkemizde konu ile ilgili bir istatistiki bilgisi olmamakla beraber buzağı ölüm oranının %11-12 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Hayvancılığı ileri ülkelerde %4-7 arasında olan buzağı ölümlerinin ülkemizde de bu oranlara düşürülmesi mümkündür. Bunun için buzağların sütten kesilinceye kadar sağlıklı olarak beslenmesi ana gerekliliktir. Sağlıklı buzağı yetiştirmenin temel prensipleri 4 ana başlık altında ifade edilebilir (Arslan ve ark 2025).

1. Doğumhanenin hijyenik olması: Buzağların patojen mikroorganizmalara (virüs, bakteri, parazit) maruz kalmasını minimum düzeye indirmek için öncelikle doğumhanenin mümkün olduğunca temiz olması gerekir. Doğumdan hemen sonra buzağı göbek kordonunun iyotlu bir solüsyonla dezenfekte edilmelidir.

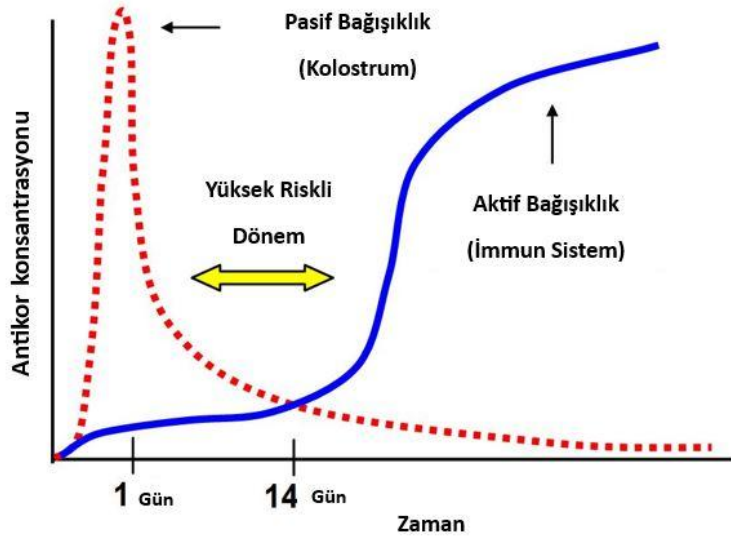
2. Kolostrum yönetimi ve aşılama ile maksimum pasif bağışıklık sağlanması

Kolostrum yönetimi: Neonatal dönemin sağlıklı geçirilmesinde en etkili olan faktör kolostrum yönetimidir. Kolostrum yönetimi; 1) kolostrumun verilme zamanını (ilk 24 saat içinde ne kadar erken verilirse o kadar iyi olur), 2) verilmesi gereken kolostrum miktarını (ilk 24 saatte canlı ağırlığın %10'u kadar), 3) kolostrum kalitesini (antikorlarca zengin, mikrobiyal kontaminasyon açısından hijyenik) kapsar (Moran 2002, Arslan ve ark 2025). Kolostrum yönetiminin doğru olarak yapılması başarılı pasif bağışıklık kazanılması anlamına gelirken, tersi durum buzağlarda yetersiz pasif bağışıklık aktarımı anlamına gelir. Yetersiz pasif bağışıklık aktarımı olan buzağlarda hastalık görülme ve ölüm oranı artar, yaşamlarının ileriki dönemlerinde et ve süt verimleri düşük olur.

Aşılama: Buzağlara doğar doğmaz deri altı yolla 10-15 ml septiserum aşısı yapılmalıdır. Buzağlar bir aylık olduklarında bakteriyel ve viral ishallere karşı, iki aylık olduklarında solunum yolları enfeksiyonlarına karşı aşılanmalıdır.

3. Özellikle antikorların yarılanma ömründen kaynaklanan pasif bağışıklığın düştüğü, buna karşın buzağların kendi immun sistemlerinin tam olarak gelişmediği dönemlerde patojen mikroorganizmalara maruz kalmanın önlenmesi gerekir.

Buzağlarda kolostrum alımı üzerinden gerçekleşen pasif bağışıklık (antikor titresi) durumu doğru bir kolostrum yönetimi uygulandığında doğumdan sonraki 24. saatte pike ulaşır. İlk 24 saatten sonraki günlerde antikorların yarılanma ömründen dolayı antikor titresi sürekli olarak düşer. Buzağlarda IgG'lerin yarılanma ömrü 11.5 ile 21 gün, IgM'nin 4 gün, IgA'nın ise 2 gündür. Antikor titresinin düştüğü dönem ile buzağının kendi aktif immunitésinin gelişmesinin hızlanmaya başladığı 14-21 günler arasında kalan zaman aralığı hastalıkların görülmesi açısından riskli dönemdir (Grafik 1). Söz konusu dönemde buzağların patojen mikroorganizmalara maruz kalmaması için özenli davranılmalıdır.

Grafik 1. Doğumdan sonraki günlerde buzağının pasif ve aktif bağışıklık durumundaki değişimler (Heinrichs ve Jones 2002).

4. Buzağılara büyütilme aşamasında optimal barınma imkanlarının sağlanması: Büyütülme döneminde olan genç buzağılara sıcak, kuru, temiz, havalandırılması iyi olan fakat cereyan yapmayan, gölgelikli, yağmura ve rüzgâra karşı korunaklı, iyi idare edilen, her türlü stresten uzak barınma ortamları sağlanmalıdır. Barınak alanların hijyenik olması, bakıcıların hijyen kurallarına sıkı bir şekilde uyması gerekir. İşletme ortamında her türlü hijyene dikkat edilmelidir (emzik, kova, bakıcı vs). Buzağılarının kalabalık ortamlarda barındırılması patojen mikroorganizmaların çoğalmasını artıracak için buzağılarının kalabalık stresinden uzak tutulmalıdır.

Yukarıda verilen sağlıklı buzağı yetiştiriciliğine yönelik temel prensiplere ilaveten aşağıdaki hususların da dikkate alınması gereklidir (Coşkun ve ark 1997, TİGEM, 2018, Arslan ve ark 2024).

1. Buzağılar sütten kesilinceye kadar günde iki öğün halinde beslenmelidir.
2. Zayıf veya hastalığı yeni atlatmış buzağılarda öğün sayısını artırmak yararlı olur.
3. Buzağı refahı için mümkün olduğunca termonötral ısı aralığının 15-25°C arasında olması sağlanmalıdır (NRC 2001). Buzağılar için ideal nispi nem oranı %65'tir. Buzağı kulübelerinde, dış ortam şartlarında barındırılan buzağılarda soğuk zamanlarda hayvanın enerji ihtiyacının artacağı göz önüne alınmalıdır. Soğuğun şiddetine göre her öğünde verilecek süt/buzağı maması miktarı artırılmalıdır. Gerekli durumlarda öğün sayısı üçe çıkarılabilir.
4. Uzun süre antibiyotik tedavisi görmüş buzağılarda sindirim sistemindeki normal bakterilerin ölmesine bağlı ishal vakıaları görülebilir. Bu tür durumlarda probiyotik ve prebiyotiklerden de yararlanılabilir (Froehlich ve ark 2017).
5. İshal görüldüğü durumlarda ishalin sebebi en kısa sürede ortaya çıkarılarak sebebe yönelik tedavi yapılmalıdır.
6. Su içerikleri yüksek silaj ve taze mera otları, yem tüketimini sınırlayacağından büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle 3 aylık yaştan daha küçük hayvanlara verilmesi tavsiye edilmez.
7. Doğumdan sonraki 4. günden itibaren buzağılarının önünde temiz ve taze su sürekli olarak bulundurulur.

8. Vitamin yetersizliğine karşı önlem olarak doğumdan hemen sonra enjektebl vitamin uygulaması yararlı olur.

9. Doğumdan sonra buzağılara enjektebl olarak Se, Cu, Zn ve Mn karışımı içeren iz mineral verilmesi nötrofil ve glutasyon peroksidaz aktivitesini artırarak ishal, pnömoni ve otitis insidansını azaltmaktadır.

10. Hasta buzağılar sağlıklı buzağılardan ayrılarak olası bir enfeksiyon yayılmasının önüne geçilmelidir.

11. Boynuz köreltme ve kastrasyon gibi uygulamalardan kaynaklanan stres minimize edilmelidir.

BUZAĞI İSHALLERİ

Buzağı kayıplarının sebeplerinin başında buzağı ishalleri gelmektedir. İshallerin görülmesinde genelde tek bir sebep değil içerisinde bakım, besleme, çevre şartları (ani hava değişiklikleri, soğuk, aşırı nem veya kuru ortam), düşük bağışıklık, patojenik virüs, bakteri ve parazitlerin bulunduğu çoklu faktörler yer almaktadır.

İshalli buzağılardaki su kaybı, sağlıklı buzağılara göre 20 katına kadar ulaşabilir. Buzağılarda canlı ağırlıklarının %70-75'inin sudan oluştuğu dikkate alındığında ishallerdeki su kaybının ne kadar ciddi düzeylere ulaşabileceği kolaylıkla anlaşılır. İshallerle su yanında önemli miktarda mineraller ve diğer besin maddeleri de atılır. İshalli buzağılar aldıkları sudan daha fazlasını attıkları için dehidrasyon gerçekleşir. İshalin şiddetine göre dehidrasyon derecesi artar. Dehidrasyon derecesinin belirlenmesinde deri elastikiyeti testi ile gözün göz çukuruna çökme durumunun gözlemlenmesi dikkate alınır.

Buzağılarda görülen ishalleri beslemeye bağlı olanlar ve mikroorganizmalara bağlı olanlar olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

Buzağılarda Beslemeye Bağlı İshaller

Buzağılarda beslemeye bağlı ishallerin sebepleri arasında; gereğinden fazla süt içirilmesi, sütün soğuk veya sıcak içirilmesi, süt ikame yemlerinin konsantrasyonlarının doğru ayarlanamaması (üretici firmanın önerisi dikkate alınmalıdır), ani yem değişiklikleri (özellikle normal sütte süt ikame yemine ani geçiş), düşük kaliteli ve hijyenik olmayan buzağı maması kullanımı bulunmaktadır.

Ayrıca patojen mikroorganizmalarla kontamine olmuş kolostrum veya süt verilmesi, biberon, emzikli kova gibi çiftlik ekipmanlarının hijyenik olmaması ishale sebep olmaktadır.

Buzağılarda beslemeye bağlı olarak oluşan ishallerin önlenmesi için; süt ya da süt yerine verilen sıvı gıdalar canlı ağırlığın %8-10'u kadar verilmelidir. Süt veya süt ikame yemleri vücut ısısında (37.5°C) verilmelidir. Buzağıların öğünler halinde beslenmesi ve öğün zamanlarının her gün aynı saatlerde olmasına özen gösterilmelidir. Sütten süt ikame yemlerine veya bir buzağı başlangıç yeminden diğer bir buzağı başlangıç yemine geçiş yapılacak ise bir hafta on güne yayılan aşamalı geçiş şeklinde yapılmalıdır. Buzağı başlangıç yemleri kaliteli ve hijyenik olmalıdır.

Beslenmeye bağlı ishalleri kontrol edebilmenin en iyi önlemi süt yerine en az 24 saat kadar ya da ishal kesilinceye kadar sıvı elektrolitlerin verilmesidir.

Buzağılarda Mikroorganizmalara Bağlı İshaller

Buzağılarda ishale sebep olan mikroorganizmalar virüs, bakteri ve parazitler olarak üç başlık altında toplanabilir.

Virüsler: Buzağılarda yaygın olarak ishale sebep olan virüsler Rotaviruslar ve Coronaviruslar'dır. Rotaviruslar 5-10 günlük buzağılarda ishale sebep olmaktadır. İshalin rengi açık sarı veya beyaz renkte olup kötü kokuludur. Ölüm oranı %5 civarındadır.

Coronavirüsler 7-15 günlük buzağılarda ishale sebep olur. İshal genelde koyu yeşil ve açık kahverengi renklidir. Ölüm oranı %5-10 arasındadır. Virüslere bağlı ishallerde etkene yönelik bir tedavi henüz geliştirilemediği için destekleyici tedavi yapılmaktadır. Virüslere karşı yapılabilecek en iyi korunma uygulaması, kaliteli ve yeterli kolostrum verilmesi ve aşılama (Erdem ve ark 2020, Arslan ve ark 2024).

Bakteriler: Buzağılarda ishale sebep olan bakteriyel enfeksiyonların başında kolibasillozis adı verilen *Escherichia coli* (*E. coli*)'ye bağlı ishaller gelmektedir. Kolibasilloz vakıaları doğumdan hemen sonra ve 3-5. günlerde görülebilmektedir. Kötü kokulu, griden krem beyazına kadar değişen şiddetli ishal görülür. Buzağılar hızla su kaybederler, uyuşuk hale gelir, yem yemezler, karın bölgesi yukarıya doğru çekilir ve ani ölümler görülebilir. Kolibasillozda ishal septisemiyle birlikte seyrettiği için ölüm oranı yüksek (%10-50) olmaktadır. Bakteriyel ishaller antibiyotikler ile tedavi edilmekte ancak kolibasilloz akut seyrettiği için bazı durumlarda antibiyotiklere karşı cevap alınmadan ölümler gerçekleşebilmektedir. Kolibasilloz vakıalarını önleyebilmek için yapılacak en iyi uygulamalar, ineklerin kuru dönemde *E. coli*'ye karşı aşılama, doğumhane hijyenine dikkat edilmesi, buzağılara doğar doğmaz septiserum yapılması ve buzağılar bir aylık olduktan *E. coli*'ye karşı aşılama olmasıdır.

Buzağılarda ishale sebep olan bir diğer bakteri türü *Salmonella*'lardır. *Salmonella*'lar birkaç haftalık yaştaki ve daha yaşlı buzağılarda kötü kokulu, mukuslu, kanlı ishale sebep olurlar. Etkilenen buzağılarda ateş, halsizlik, kıllarda karışıklık, karında büyüme, sersemlik ve hızlı bir dehidrasyon görülür. Buzağılar hızla zayıflar. Ölüm oranı yüksektir. Hasta buzağılar diğer hayvanları enfekte edebilir. *Salmonella* antibiyotiklerle tedavi edilebilir. Koruyucu amaçla bakıcıların hijyen kurallarına dikkat etmesi gerekir (Erdem ve ark 2020, Arslan ve ark 2024).

Parazitler: Buzağılarda yaygın olarak ishale sebep olan parazitler; *cryptosporidia* ve *coccidia*' ile solucanlardır. *Kryptosporidia*'lar 15-35 günlük buzağılarda ishale sebep olmaktadır. İshalin rengi sarımsı renkte olup ekşimsi kokulu ve mukusludur. *Kryptosporidia*'ları tedavi edebilecek bir ilaç bulunmamaktadır. *Kryptosporidia*'lardan korunabilmek için yapılabilecek en iyi uygulama iyi bir kolostrum yönetimi yapılmasıdır.

Koksidia'lar buzağılarda ishale sebep olan bir diğer parazit (protozoal) hastalıktır. *Koksidiozis* 3 haftalıktan daha büyük, 2-6 aylık buzağılarda kanamalı ishale sebep olduğu için pembemsi dışkı atılımı görülür. Dışkıda hava kabarcıkları ve diri yem taneleri bulunur. *Koksidiozis* ıslak, kalabalık ve hijyenik olmayan şartlarda yetiştirilen buzağılarda görülür. *Koksidiyozis* antikoksidial ilaçlarla tedavi edilebilmektedir.

Buzağılarda ishale sebep olan bir diğer parazit yuvarlak solucanlardır. Sütten kesilmiş genç buzağılarda yuvarlak solucanlar gastro-enterite neden olur. Bağırsak solucanları bağırsak epiteline zarar verir, iştahı azaltır ve besinlerin etkili bir şekilde emilmesini engeller. Belirtileri, ishal, kilo kaybı, karında şişlik, dehidrasyon ve bazen ölümdür. Hafif seyreden durumlarda belirti olarak gelişme geriliği ve kirli bir kuyruk görülür. Yuvarlak solucanları tedavi eden ilaçlar bulunmaktadır. Koruyucu amaçla parazit yumurtalarının alındığı yolların önlenmesi gerekir (Erdem ve ark 2020, Arslan ve ark 2024).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemiz büyük baş yetiştiriciliğinin devamlılığı sağlıklı buzağı yetiştiriciliğine bağlıdır. Sağlıklı buzağı yetiştiriciliği ile buzağı kayıpları önlenerek Ülkemizin kırmızı et açığı kapatılabilir.

Annenin kuru dönem beslemesiyle ve aşılama ile kolostrum kalitesi arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Kuru dönemde annenin yeterli düzeyde enerji ve ham proteinle beslenmesi, bu dönemin sonlarında rasyona yem katkı maddelerinden metiyonin, kolin, β -karoten, Se, Cu, Zn, Cr, ω -3 yağ asidi kaynakları, maya, çeşitli bitkisel ekstraktlar, esansiyel

yağlar ilave edilmesi annenin ve yavrunun performans ve immun sistemini olumlu etkilemektedir.

Buzağların sorunsuz bir büyüme dönemi geçirebilmesi için patojen mikroorganizmalara (bakteri, virüs) ve parazitlere minimum düzeyde maruz kalması, kaliteli, yeterli ve doğumdan sonraki birkaç saat içinde 3-4 litre olmak üzere ilk üç günde canlı ağırlığının %10' kadar kolostrum alınmasının sağlanması, optimal çevre şartlarının sağlanarak her türlü stresten uzak tutulması gerekir. Sağlıklı yetiştirilen buzağlar ileriki yaşamlarında daha fazla süt vermekte ve besi performansı göstermektedirler.

Buzağı ölümlerinin başında ishaller gelmektedir. İshalleri tedavi etmek yerine ishale karşı koruyucu tedbirler almak daha doğru bir yöntemdir. Koruyu amaçla annenin kuru dönemde aşılması, doğumhanenin hijyenik olması, kolostrum yönetiminin doğru yapılması ve her türlü hijyen kuralına uyulması gerekmektedir.

Son dönemlerde buzağı besleme ile ilgili çalışma alanları; maternal çevrenin buzağı performansına etkileri, epigenetik sayesinde buzağların büyüme ve gelişmelerinin optimize edilmesine, bakım ve besleme ile davranışları birleştirerek buzağların daha iyi gelişmesine ve konforlu olmalarına, besleme ile buzağı bağışıklığının nasıl geliştirileceğine ve sürü büyüklüğüne göre en uygun besleme uygulamalarının geliştirilmesine doğru evrilmiştir.

KAYNAKLAR

- Arslan C. İnal F, Alataş MS, Kahraman O. 2025. Süt İneklerini Beslenmesi. Editör. Prof. Dr. Cavit ARSLAN. NOBEL BİLİMSEL, Birinci BASKI ISBN: 978-625-376-875-1, Ankara.
- Arslan C. İnal F, Alataş MS, Kahraman O. 2024. Buzağı Besleme. Editör. Prof. Dr. Cavit ARSLAN. NOBEL TIP KİTAPEVLERİ, İkinci BASKI ISBN: 978-625-371-285-3, Ankara.
- TİGEM, 2018. Buzağı Yetiştiriciliğinde Temel Sağlık İlkeleri Ve Sürü Yönetimi Programı. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Yayın No: . ISBN: - 978-605-2207-04-8.
- Erdem H, Çiftci E, Işık MK, Yorgancılar MÜ, Yaralı C. 2020. Buzağı Kayıplarının Önlenmesinde Buzağı Sağlığı ve Yetiştiriciliği. Medisan Yayın serisi: 89, ISBN 978-975-7774-88-4.
- Coşkun B, Şeker E, İnal F. 1997. Hayvan Besleme Ders Notları, Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yayın Ünitesi, Konya.
- Froehlich KA, Abdelsalam KW, Chase C, Koppien-Fox J, Casper DP. Evaluation of essential oils and prebiotics for newborn dairy calves. J Anim Sci 2017; 95 (8): 3772-3782.
- Heinrichs AJ, Jones CM. Feeding the newborn dairy calf. Pennsylvania University, College of Agricultural Sciences, Research and Cooperative Extension, CAT UD013, The Pennsylvania State University, 112 2002.
- Kertz AF, Hill TM, Quigley JD, Heinrichs AJ, Linn JG, et al., A 100-Year Review: Calf nutrition and management. J Dairy Sci 2017; 100(12): 10151-10172.
- Küçük O. Pratik Buzağı, Düve, Süt Sığırı ve Besi Sığırı Beslenmesi, Verda Yayıncılık, Kayseri, 2013.
- Monteiro APA, Guo JR, Weng XS, Ahmed BM, Hayen MJ, et al., Effect of maternal heat stress during the dry period on growth and metabolism of calves. J Dairy Sci 2016a; 99: 3896-3907.
- Monteiro APA, Tao S, Thompson IMT, Dahl GE. In utero heat stress decreases calf survival and performance through the first lactation. J Dairy Sci 2016b; 99: 8443-8450.
- Moran J. Calf Rearing. A Practical Guide, Second Addition, ISBN 0 643 06766 3, Landlinks Press, 150 Oxford Street (PO Box 1139) Collingwood Vic, Australia. 2002.
- Nutrient Requirements of Dairy Cattle, 2001. Seventh Revised Edition, National Academy Press, Washington, D.C.
- Osorio JS. Gut health, stress, and immunity in neonatal dairy calves: the host side of hostpathogen interactions. Journal of Animal Science and Biotechnology (2020) 11:105.

MEKANSAL GEÇİŞLERLE İMAJ İNŞASI BAĞLAMINDA HARRY POTTER FİLMLERİNDE İNGİLTERE'NİN İDEALİZE EDİLMİŞ KÜLTÜREL TEMSİLİ

Ceylan ŞAHİN

Istanbul Ticaret University, Faculty of Architecture and Design, Department of Industrial Design, 34840 Maltepe, İstanbul
ORCID: 0000-0003-0051-0521

ÖZET

Harry Potter serisi, 1997'de yayınlanan ilk romanıyla başlayarak kısa sürede dünya çapında bir fenomen haline gelmiş fantastik edebiyat eseridir. Yedi kitaplık roman serisinin ardından sekiz filmle görselleştirilen yapı, 80 dile çevrilmiş ve 500 milyondan fazla satış rakamına ulaşarak küresel ölçekte milyonlarca izleyiciye ulaşmıştır. Serinin bu denli geniş bir kitleye hitap etmesi, özellikle çocuk ve genç izleyicilerin İngiltere'yi ilk kez bu filmlerdeki anlatılar ve sahneler üzerinden anlamlandırmasına yol açmıştır. Bu durum, Harry Potter yapımını İngiltere'nin kültürel bir tanıtıcısı haline getirmektedir.

Bu çalışmada, Harry Potter film serisinde İngiltere'nin nasıl bir kültürel temsille sunulduğu, mekansal geçişler ve imaj inşası bağlamında incelenmiştir. Araştırma kapsamında, normal dünya ile büyülü dünya arasındaki geçişlerde öne çıkan mekanlar ile İngiltere'nin sınıfsal ve kültürel yapısını temsil eden yapılar betimsel analiz ve göstergebilimsel analiz yöntemleri birlikte kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analizle mekanların fiziksel özellikleri ortaya konulurken, göstergebilimsel analizle bu mekanların taşıdığı kültürel anlamlar çözümlenmiştir. Çalışmanın bulguları, Harry Potter filmlerinde büyülü dünya ile gerçek dünya arasında keskin bir ayırım yapılmadığını, aksine bu iki dünyanın iç içe geçmiş bir süreklilik içinde sunulduğunu göstermektedir. Sıradan Londra sokakları, tarihi tren istasyonları, geleneksel publar ve farklı sınıfsal özellikler taşıyan evler, büyülü anlamlar yüklenerek idealize edilmiş bir İngiltere imajı inşa etmektedir. Rowling'in "sadece İngilizler kuralı" ve filmlerde gerçek İngiliz mekanlarının kullanılması, bu temsilin bilinçli bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Harry Potter filmleri aracılığıyla İngiltere; tarihi ve görkemli, pastoral ve sıcak, gizemli ve büyülü, geleneksel ve kültürel yönleriyle idealize edilerek küresel izleyicinin zihninde olumlu bir ülke imajı oluşturulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harry Potter, kültürel temsil, mekansal geçiş, imaj inşası, göstergebilim.

THE IDEALIZED CULTURAL REPRESENTATION OF ENGLAND IN HARRY POTTER FILMS IN THE CONTEXT OF SPATIAL TRANSITIONS AND IMAGE CONSTRUCTION

ABSTRACT

The Harry Potter series, which began with its first novel published in 1997, is a fantasy literature work that quickly became a global phenomenon. The production, visualized through eight films following the seven-book series, has been translated into 80 languages and has reached millions of viewers worldwide, with over 500 million copies sold. The series' appeal to such a wide audience has led, particularly children and young viewers, to make sense of England for the first time through the narratives and scenes in these films. This situation renders the Harry Potter production a cultural promoter of England.

This study examines how England is presented through cultural representation in the Harry Potter film series, within the context of spatial transitions and image construction. Within the scope of the research, prominent spaces in the transitions between the normal world and the magical world and buildings representing England's class-based and cultural structure have been analyzed using both descriptive analysis and semiotic analysis methods. While descriptive

analysis revealed the physical characteristics of the spaces, semiotic analysis deciphered the cultural meanings these spaces carry.

The findings of the study indicate that in the Harry Potter films, no sharp distinction is made between the magical world and the real world; on the contrary, these two worlds are presented within an intertwined continuity. Ordinary London streets, historic train stations, traditional pubs, and houses with different class characteristics are imbued with magical meanings, constructing an idealized image of England. Rowling's "British-only rule" and the use of real British locations in the films reveal that this representation is a conscious choice. Consequently, through the Harry Potter films, England is idealized with its historical and magnificent, pastoral and warm, mysterious and magical, traditional and cultural aspects, creating a positive country image in the minds of the global audience.

Keywords: Cultural representation, Harry Potter, image construction, semiotics, spatial transition.

GİRİŞ

Harry Potter serisi, 1997 yılında yayınlanan ilk romanı Harry Potter ve Felsefe Taşı ile başlayarak kısa sürede dünya çapında bir fenomen haline gelmiş fantastik edebiyat eseridir. J.K. Rowling'in yarattığı bu evren, yedi kitaplık roman serisinin ardından sekiz filmle görselleştirilmiş, tiyatro oyunları, video oyunları ve tematik parklarla zenginleşerek günümüz popüler kültürünün etkili yapı taşlarından biri olmuştur (Smith, 1991). Roman, İngiltere'de yaşayan 11 yaşında bir çocuğun büyücü olduğunu öğrenmesiyle birlikte değişen hayatını konu almaktadır. Serinin kitapları yaklaşık 10 yıl gibi bir sürede 80 dile çevrilmiş ve tüm dünyada 600 milyondan fazla satmıştır (FandomWire, 2025). Bu rakamlar, farklı ülkelerdeki çocuk okurların hikayeye olan yüksek ilgisini açıkça göstermektedir. Romanın yazarı J.K. Rowling, eserin sinemaya aktarılması sürecinde dikkat çekici bir tutum sergilemiş ve yapımcılara "sadece İngilizler kuralı" (British-only rule) olarak bilinen bir şart koşturmuştur. Bu kurala göre, filmlerdeki oyuncu seçiminde yalnızca İngiliz vatandaşı olan insanların tercih edilmesi gerekmektedir (Hershon, 2017). Rowling'in bu milliyetçi tutumu, eserin oluşumunda ve sinemaya aktarımında benzer tercihlerin geliştirilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu durum, hayali mekan ve ürün seçimlerinin belirli bir millî kimlikle ne tür bağlantılar kurabileceğinin araştırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmanın temel hareket noktası, Harry Potter serisinin özellikle film uyarlamaları aracılığıyla İngiltere'ye dair nasıl bir kültürel temsil sunduğunu sorgulamaktır. Serinin küresel ölçekte ulaştığı geniş izleyici kitlesi düşünüldüğünde, bu temsilin İngiltere'nin uluslararası algısı üzerindeki etkisi yadsınamaz. Özellikle hedef kitlenin önemli bir kısmını oluşturan çocuklar ve gençler, İngiltere'yi ilk kez Harry Potter filmlerindeki anlatılar ve sahneler üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu bağlamda seri, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, İngiltere'nin kültürel bir tanıtıcısı işlevi görmektedir. Harry Potter karakteri hem kitap hem de film serisinde hikayenin merkezinde yer alan ve izleyicinin ya da okurun kendisiyle özdeşleştirdiği ana unsurdur. Hikaye, Harry'nin içinde bulunduğu durumun tanıtılmasıyla başlar. Harry, 1 yaşında ailesini kaybetmiş, kendisini hiç istemeyen ve Harry'nin ailesini hiç sevmeyen teyzesi Petunia, eniştesi Vernon ve kuzeni Dudley Dursley ile birlikte 11 yaşına kadar büyütülmüş, hayatı boyunca hor görülmüş bir çocuktur. Merdiven altındaki bir dolabın içinde yaşamaktadır. Karakterin içinde bulunduğu bu acınası durum, okuyucunun ve izleyicinin Harry'den beklentilerini oldukça düşürmektedir. Öyle ki, büyücülük öyküsünün başladığı ilk gün olan hayvanat bahçesine götürüldüğü gün; sürekli aşağılanmasına, kuzeni tarafından hor görülmesine ve varlığı hiçbir şekilde istenmemesine rağmen yalnızca dışarı çıkabilmiş olduğu için çok mutludur (Rowling, 2001).

Anlatılan hikayeye göre Harry küçük değişikliklerle bile fazlasıyla mutlu olabilecek bir çocukken, büyücü olduğunu öğrenir ve tüm hayatı değişir. Burada önemli olan nokta, Harry'nin içinde bulunduğu sosyal şartların değişimine mekansal değişikliklerin de eşlik etmesidir. Değişen sosyal statüyle birlikte gelen olumlu duygular, mekanlarla birlikte algılanmakta ve anlam kazanmaktadır. İstenmeyen, değersiz bir çocuk olan Harry, büyülü dünyada herkesin sevdiği, saygı duyduğu, ünlü bir çocuk olarak yeni bir kimliğe bürünmektedir (Rowling, 2001). Bu bağlamda yapılan araştırmada, Harry karakterinin içinde bulunduğu durumun mekanlarla beraber değişiminin incelenebilmesi için öncelikle İngiltere'nin bu hikayede nasıl konumlandırıldığı gözlenmiştir.

İngiltere'nin eserdeki konumu, özellikle ana karakterin yaşı sebebiyle önem taşımaktadır. Harry'nin 11 yaşında olması, hikayenin bir çocuk anlatısı olarak var olmasına olanak sağlamaktadır. Eserin tercüme edildiği dil sayısı ve satış rakamları göz önüne alındığında, bu serinin dünya çocukları üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu açıktır. Hedef okuyucu kitlesi olan 11 yaş civarındaki çocukların önemli bir kısmını İngiliz olmayan çocuklar oluşturmaktadır. Bu durum, Harry Potter yapımının, henüz çocuk yaşta olan ve İngiltere hakkında çok bilgisi bulunmayan dünya çocukları için İngiltere'nin bir tanıtıcısı olma potansiyeli taşıdığını göstermektedir (Nikolajeva, 2014). Bu bağlamda bakıldığında serinin tamamında Londra'dan sahneler olmakla birlikte, açılış sahneleri genellikle doğrudan Londra'da başlamaktadır. Yani gelişen hikayeye beraber betimlemeler oluşturulmadan önce Londra izleyiciye sunulur. Açılış sahneleri, henüz hikaye anlatılmaya başlanmadığı için eserin nispeten yorumsuz betimlenen bölümlerini barındırması sebebiyle bu araştırmada ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu sahnelerde ne karakterlerin kişisel özellikleri, ne içinde bulundukları psikolojik durum, ne de hikayeye ilgili herhangi bir detay henüz yönlendirici değildir. Özellikle filmlerde, Londra'ya dair nispeten yalın bilgiler sunulmaktadır. Bu yalınlık, Londra'nın "gerçek" yüzünün izleyiciye aktarılması açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu araştırmanın temel amacı, Harry Potter film serisinde İngiltere'nin nasıl bir kültürel temsille sunulduğunu, mekansal geçişler ve imaj inşası bağlamında analiz etmektir. Çalışma, özellikle normal dünya ile büyülü dünya arasındaki geçişlerde İngiltere'nin nasıl konumlandırıldığını, hangi mekanların öne çıkarıldığını ve bu mekanların İngiliz kimliğine dair hangi kültürel kodları taşıdığını sorgulamaktadır. Araştırmanın kapsamında dahil edilen sahneler, hikayenin başlangıcını oluşturmaları, ana karakterin normal dünyadan büyülü dünyaya geçiş sürecini ele almaları ve Londra'dan büyülü mekanlara geçişi doğrudan sunmaları sebebiyle seçilmişlerdir. Çalışmanın önemi, iki temel bağlamda değerlendirilebilir. İlk olarak, Harry Potter serisi gibi küresel ölçekte etki yaratmış bir popüler kültür ürününün, ülke tanıtımı ve kültürel temsil açısından nasıl işlev görebileceğini ortaya koyması bakımından önemlidir. İkinci olarak, sinema filmlerinde mekan kullanımı ve bu mekanların izleyici üzerinde oluşturduğu algıya dair göstergebilimsel bir analiz sunması açısından akademik literatüre katkı sağlaması beklenmektedir (Eco, 1976). Ayrıca sinemada mekan kullanımı üzerinden mevcut kavramlarda yeni anlamlar oluşturma ya da olumsuz anlama sahip kavramları olumluya çevirme gücü de irdelenecektir (Lefebvre, 1991). Bu kapsamda İngiltere'nin kimliğini oluşturan kavramların, Harry Potter perspektifinden nasıl yeniden anlamlandırıldığı ve izleyiciye nasıl aktarıldığı incelenecektir.

Çalışmada, betimsel analiz ve göstergebilimsel analizin birlikte kullanıldığı karma bir yöntemle incelenmiştir. Öncelikle, araştırma kapsamına alınan film sahneleri betimsel analiz yöntemiyle ayrıntılı olarak tanımlanmış, benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmıştır (Creswell, 2014). Bu betimleme aşamasında, sahnelere ilişkin nesnel veriler ortaya konulmuştur. İkinci aşamada, betimlenen bu mekanlar göstergebilimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

Göstergebilim, anlamın görünenin ötesinde nasıl inşa edildiğini sorgulayan bir yöntemdir (Barthes, 1968). Bu bağlamda, mekanlar birer "gösterge" olarak ele alınmış; bu göstergelerin düzanlam (nesnel, herkesçe kabul gören anlam) ve yananlam (kültürel, ideolojik, duygusal olarak yüklenen anlam) düzeyleri ayrıştırılmıştır.

Araştırmanın veri toplama süreci üç aşamada gerçekleştirilmiş ve İngiltere temsili açısından incelenmiştir. Bu sahneler şu kategoriler altında toplanmıştır:

- Londra açılış sahneleri (şehir manzaraları, sokaklar, binalar)
- Mekansal geçiş sahneleri (Leaky Cauldron - Diagon Alley, King's Cross - Platform 9 ¾)
- Ev sahneleri (Privet Drive, Weasley Evi, Malfoy Evi)
- Bar sahneleri (The Leaky Cauldron)
- Çadır sahneleri (Quidditch turnuvası çadırı, Hermione'nin çadırı)

İkinci aşamada belirlenen sahneler, betimsel analiz yöntemiyle, üçüncü aşamada ise göstergebilimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu çözümlemede:

- Mekanın düzanlamı (nesnel olarak ne olduğu)
- Mekanın yananlamı (hangi kültürel, tarihsel, ideolojik anlamları taşıdığı)
- Mekanın diğer mekanlarla kurduğu anlamsal ilişkiler (karşıtlıklar, benzerlikler, tamamlayıcılıklar)
- Mekanın karakterlerle ve hikayenin gelişimiyle ilişkisi
- Mekanın İngiltere'nin kültürel kimliğine dair taşıdığı mesajlar analiz edilmiştir. Daha sonra elde edilen bulgular, "idealize edilmiş İngiltere" kavramı bağlamında değerlendirilmiştir.

MEKANSAL GEÇİŞLER: İNGİLTERE'DEN BÜYÜLÜ DÜNYAYA

The Leaky Cauldron – Diagon Alley

İlk filmde Harry, Hagrid eşliğinde The Leaky Cauldron'a gelir. Dışarıdan sıradan bir İngiliz pub'ını andıran bu mekan, aslında büyülü dünyaya açılan kapıdır. Pub'ın arka bahçesindeki tuğla duvar, Hagrid'in dokunuşuyla hareketlenerek Diagon Alley'e geçit verir.

Table 1. Mekansal geçiş değerlendirme tablosu - The Leaky Cauldron – Diagon Alley

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
The Leaky Cauldron	Londra'da bir pub	İngiliz pub kültürü, toplumsal buluşma mekanı
Tuğla duvar	Sıradan bir duvar	Görünür ile görünmez arasındaki sınır
Tuğlaların hareketi	Mekanik bir olay	Sıradanlığın içinde gizlenen sihir
Diagon Alley	Bir alışveriş sokağı	Büyülü dünyanın kapısı, İngiltere'nin gizli yüzü

Bu geçişte dikkat çeken nokta mekansal sürekliliktir. Harry Londra'dan ayrılmaz, yalnızca kentin görünmeyen bir katmanına adım atar. Diagon Alley de dışarıdaki sokaklar gibi taş döşeli, dar ve tarihi bir dokuya sahiptir. Bu durum, İngiltere'nin iki katmanlı yapısını vurgular: yüzeyde sıradan, derinlerde büyülü bir ülke.

King's Cross İstasyonu – Platform 9 ¾

İkinci geçiş noktası King's Cross İstasyonu'dur. Victoria dönemi mimarisinin görkemli örneklerinden olan bu istasyon, Sanayi Devrimi'nin ihtişamını temsil eder. İkinci filmde ise dış cephe olarak St Pancras'ın gotik mimarisi kullanılmıştır.

Geçiş, 9 ve 10 numaralı peronlar arasındaki bariyerde gerçekleşir. Harry duvardan geçerek Platform 9 ¾'te bulur kendini. Burada onu Hogwarts Express beklemektedir.

Table 2. Mekansal geçiş değerlendirme tablosu - King's Cross İstasyonu – Platform 9 ¾

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
King's Cross İstasyonu	Londra'da tren istasyonu	Sanayi Devrimi'nin ihtişamı, İngiltere'nin dünyaya açılan kapısı
St Pancras İstasyonu	Tarihi tren istasyonu	Gotik mimari, Victoria dönemi ihtişamı, İngiliz mirası
9 ve 10 arası bariyer	Sıradan bir duvar	Görünür ile görünmez arasındaki sınır, inanç gerektiren geçiş
Platform 9 ¾	Hayali bir peron	Büyülü dünyaya açılan kapı, aidiyet
Hogwarts Express	Bir tren	Yolculuk, macera, büyülü dünyaya ulaşım, İngiliz demiryolu geleneği

Bu geçişte de mekansal süreklilik ilkesi işler (Shiel & Fitzmaurice, 2001). Harry farklı bir mekana değil, aynı istasyonun farklı bir peronuna geçer. Sanayi Devrimi'nin ihtişamlı mimarisi, büyülü dünyaya açılan kapı olarak yeniden anlamlandırılır. Ayrıca bu geçiş ikinci filmde uçan bir araçla da doğrudan sağlanmıştır. Normalde büyüyle ulaşılan Hogwarts Express trenine sadece uçarak ve aslında yukarıdan bakmanın yükseklik avantajı kullanılarak ulaşıldığı görülmektedir. Bu iki geçiş yani, The Leaky Cauldron'da tuğla duvarın açılması, King's Cross İstasyonu'da uçunca gizemli trenin görülebilmesi izleyiciye çok büyülü anlatılan bu dünyanın aslında Londra'nın içerisinde hiç de büyülü olmayan bir şekilde var olduğunu dolayısıyla büyüleyici olanın Londra'nın kendisi olduğunu algılatmaktadır.

1. İNGİLTERE'NİN KÜLTÜREL TEMSİLİ OLARAK MEKANLAR

Bu bölümde, Harry Potter filmlerinde İngiltere'nin sosyo-kültürel yapısına dair bilgi veren mekanlar incelenmektedir. Üç farklı mekan tipleri evler, barlar ve çadırlardır. Bunlar kendi içlerindeki örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Filmlerdeki ev mekanları, karakterlerin yaşadığı yerler olmanın ötesinde, İngiltere'nin toplumsal yapısına ve sınıfsal farklılıklarına dair güçlü göstergeler sunar. Üç farklı ev tipi - Privet Drive, The Burrow - Weasley Evi ve Malfoy Manor - Malfoy Malikanesi İngiltere'nin farklı yüzlerini temsil etmektedir. İlk iki filmde Harry'nin Dursley ailesiyle yaşadığı Privet Drive, tipik bir İngiliz banliyö yerleşimidir. Birbirinin aynısı müstakil evler, bakımlı bahçeler ve düzenli sokaklar bulunmaktadır (Silverstone, 1997). Dursley'lerin evinde aşırı bir düzenlilik ve temizlik hakimdir. Harry'nin yaşadığı merdiven altı dolabı ise bu düzenli görüntünün dışında, karanlık ve bakımsızdır.

Table 3. “Ev” mekanları değerlendirme tablosu - Privet Drive

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Birbirinin aynısı evler	Banliyö yerleşimi	Tekdüzelik, konformizm
Bakımlı bahçeler	Temiz görünüm	Dış görünüşe verilen önem
Garaj	Araç saklama alanı	Orta sınıf statü sembolü
Merdiven altı dolabı	Depolama alanı	Ötekileştirme, değersizleştirme
Dursley ailesi	Sıradan bir aile	Olağandışına düşmanlık, muhafazakarlık

Privet Drive, İngiliz orta sınıfının "düzen", "saygınlık" ve "mahremiyet" gibi değerlerini yansıtır. Dursley'lerin büyüclüğe ve farklılığa karşı düşmanca tavrı, bu mekanı İngiltere'nin muhafazakar, değişime kapalı yüzünün simgesi haline getirir. Çekimlerin Bracknell'deki gerçek bir banliyö caddesinde yapılmış olması, filmin özgün mekan kullanımını gösterir (Forbes, 2001).

Privet Drive'ın aksine The Burrow/Weasley Evi, İngiltere'nin kırsal dokusunu temsil eder (Brunskill, 2000). İkinci filmde görülen bu ev, Devon kırsalında, tepelerle çevrili bir bölgede konumlanmıştır. Mimari açıdan sıra dışıdır: katlar birbirine kaymış, pencereler düzensiz, bacadan sürekli duman tüten rengarenk bir yapıdır. İç mekan da dışarıya gibi dağınıktır ancak bu dağınıklık sıcak ve samimi bir atmosferle seyirciye aktarılmaktadır.

Table 4. “Ev” mekanları değerlendirme tablosu - The Burrow/Weasley Evi

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Düzensiz mimari	Kaotik yapı	Organik büyüme, doğallık
Kırsal konum	Köy evi	Pastoral İngiltere, huzur
Dağınık iç mekan	Düzensiz yaşam alanı	Samimiyet, kurallardan azadelik
Büyülü nesneler	Sihirli eşyalar	Gündelik hayatta olağanüstülük
Weasley ailesi	Geniş aile	Dayanışma, sevgi, mütevazılık

Malfoy Manor/Malfoy Malikanesi, İngiltere'nin aristokratik yüzünü temsil eder. İkinci filmde görülen bu gotik malikane, geniş araziler içinde, yüksek duvarlar ve dövme demir kapılarla çevrilidir. İç mekan soğuk taş duvarlar, yüksek tavanlar, koyu renk mobilyalar ve ataların portreleriyle döşenmiştir. İhtişamlı ama mesafeli ve soğuk bir atmosfer hakimdir.

Table 5. “Ev” mekanları değerlendirme tablosu - Malfoy Manor/Malfoy Malikanesi

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Gotik mimari	Tarihi malikane	Aristokrasi, güç, geçmişe bağlılık
Geniş arazi	Özel mülkiyet	Zenginlik, toprak sahipliği, ayrıcalık
Koyu renkler	Karanlık tercih	Soğukluk, mesafe, ciddiyet
Ataların portreleri	Aile geçmişi	Kan bağına verilen önem, soy takıntısı

Burada da Privet Drive'daki gibi bir "düzen" vardır ancak bu düzen, orta sınıfın işlevsel düzenliliğinden farklı olarak "tahakküm" ve "üstünlük" üzerine kurulmuştur. 3 evin karşılaştırmalı analizi ise şu şekilde oluşmuştur:

Table 6. “Ev” mekanları – Karşılaştırmaları Analiz

Mekan	Temsil Ettiği Sınıf	Mekansal Kodlar	Kültürel Değerler
Privet Drive	Orta sınıf, banliyö	Düzenli, tek tip, bakımlı	Muhafazakarlık, sıradanlık, normlara uyum
Weasley Evi	Kırsal kesim	Dağınık, sıcak, organik	Samimiyet, mütevazılık, aile bağları
Malfoy Malikanesi	Aristokrasi	Görkemli, soğuk, mesafeli	Tahakküm, asalet, kan saflığı

Bu temsillerde, filmlerin idealize edilmiş İngiltere imajına yaptığı vurgu şöyle okunmuştur: Privet Drive'ın aşırı düzen ve sıradanlık vurgusu itici bir aileyle beraber servis edilir. İzleyicide bu yaşam tarzına mesafe koyma isteği uyandırır.

Malfoy Evi'nin soğuk ihtişamı ve kan saflığı takıntısı, aristokrasinin mesafeli ve dışlayıcı yapısını gösterir. Bu da izleyicide bu sınıfa karşı sempati uyandırmaz. Burada malikane, yeni temiz yapıtlar ve dolayısıyla zenginlik olumsuz yan anlamlarla beslenmektedir.

Weasley Evi ise idealize edilen İngiltere imajını temsil eder. Dağınık ama sıcak atmosferi, yoksulluklarına rağmen mutlu aile yaşamı, farklılıkları kucaklayan yapısıyla izleyicide olumlu duygular uyandırır. Pastoral İngiltere imgesi, sıcak aile bağları ve mütevazı yaşam, filmlerin izleyicide oluşturmak istediği "ideal İngiltere"nin mekansal karşılığını oluşturmaktadır. Ayrıca filmde yer alan diğer mütevazı büyücü evleri olan Lovegood'ların evi “The Lovegood House” ve Weasley’lerin halalarının evi olan "Auntie Muriel's House" da bu yaklaşımı destekleyen diğer yapıtlardır.

Daha önce mekansal geçişler bağlamında incelenen The Leaky Cauldron, burada bir İngiliz pub'ı olarak ele alınmaktadır. Dışarıdan sıradan görünen bu pub, içeride tipik bir İngiliz pub'ının tüm özelliklerini taşır: ahşap kaplamalar, loş ışık, bar, sohbet eden müşteriler. Tek farkı, müşterilerin büyücü olmasıdır.

Table 7. Pub değerlendirme tablosu - The Leaky Cauldron

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Ahşap kaplamalar	İç mimari öge	Gelenek, sıcaklık, İngilizlik
Bar	İçki servisi yapılan yer	Toplumsallaşma, buluşma noktası
Müşteriler	Pub'ı kullanan kişiler	Topluluk, aidiyet, mahalle kültürü
Üst kat odaları	Konaklama birimleri	Geleneksel İngiliz hanları, misafirperverlik

İngiliz kültüründe pub'lar, yalnızca bir şeyler içilen yerler değil; aynı zamanda toplumsal yaşamın merkezinde yer alan, insanların buluştuğu, sohbet ettiği, haberleştiği mekanlardır (Jennings, 2007). The Leaky Cauldron da büyücü dünyasında aynı işlevi görür. Harry büyücü dünyasına ilk adımını burada atar, burada tanışır insanlarla, burada öğrenir büyücü dünyasının haberlerini.

Pub'ın adındaki "leaky" (sızdıran/çatlak) sıfatı, buranın mükemmel olmayan ama tam da bu yüzden samimi bir yer olduğunu ima eder. Büyücülerin de sıradan İngilizler gibi pub'larda vakit geçirmesi, bu kültürel pratiğin evrenselliğini vurgular.

Önemli bir kültürel detay da pub'ın aynı zamanda konaklama işlevi görmesidir. Geleneksel İngiliz hanları (inns), alt katında pub/restoran, üst katında ise konaklama odaları bulunan yapılardır (Burke, 2010). The Leaky Cauldron da bu geleneğin taşıyıcısıdır. Üçüncü filmde (Azkaban Tutsağı) Harry, Diagon Alley'de geçirdiği süre boyunca The Leaky Cauldron'un üst katındaki odada kalır. Burası onun büyülü dünyadaki ilk "ev"i, ilk sığınağı olur. Harry için, The Leaky Cauldron'un küçük ama kendine ait odası ile özgürlüğün ve kabul edilmenin mekansal karşılığıdır.

Bu çalışmada ele alınan son mekanlar ise çadırlar olmuştur. Dördüncü filmdeki Quidditch Dünya Kupası çadırı, İngiltere'deki açık hava etkinlikleri ve festival kültürüne gönderme yapar. Devasa boyutlardaki bu çadır, geçici olmasına rağmen yemek alanları, eğlence bölümleri ve konaklama birimleriyle organize bir yapı sergiler.

Table 8. Çadır değerlendirme tablosu - Quidditch Dünya Kupası çadırı

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Dev çadır	Geçici yapı	Festival, toplu etkinlik
Kalabalık	Çok sayıda insan	Birliktelik, coşku
Düzenli alanlar	Organizasyon	İngilizlerin organize olma becerisi

Bu çadır, Glastonbury Festivali gibi büyük açık hava etkinliklerini anımsatarak İngiliz sosyal yaşamına gönderme yapar (McKay, 2000). Ancak daha derin bir kültürel referans da içerir: İngiliz aristokrasisinin geleneksel av partileri ve kır gezileri (Thompson, 1997). Tarihsel olarak aristokratlar, malikanelerinin arazilerinde düzenledikleri büyük etkinliklerde, halkı ve alt sınıfları çadırlarda ağırlardı. Bu gelenek, sınıfsal hiyerarşinin fiziksel mekanda yeniden üretilmesinin bir örneğidir (Bourdieu, 1984).

Filmdeki Quidditch çadırı, bu geleneğin büyüğü bir yorumu olarak okunabilir. Farklı ülkelerden ve farklı sosyal statülerden büyücülerin bir araya geldiği bu etkinlikte, konaklama çadırları da sınıfsal ayrımları yansıtır. Ancak filmin bu durumu eleştirmek yerine, büyüğü dünyanın renkli ve coşkulu bir parçası olarak sunması, İngiliz festival kültürünün idealize edilmiş bir temsilini oluşturur.

Yedinci filmdeki Hermione'nin çadırı, "ev" kavramının büyüğü bir yorumunu sunar. Dışarıdan küçük ve sıradan görünen bu çadır, içeride geniş, konforlu ve üç odalı bir yaşam alanına dönüşür.

Table 8. Çadır değerlendirme tablosu - Hermione'nin çadırı

Gösterge	Düzanlam	Yananlam
Küçük dış görünüş	Mütevazı çadır	Alçakgönüllülük, gösterişten uzaklık
Geniş iç mekan	Büyüğü genişletme	Gizli zenginlik, içsel derinlik
Konforlu yaşam alanı	Ev konforu	Güvenli alan

Bu çadır, "mütevazı dış görünüşün ardında gizli zenginlik" fikrini simgeler. Harry, Ron ve Hermione'ye sığınak olması, İngilizler için "ev" kavramının kutsallığına gönderme yapar. "İngiliz'in evi kalesidir" sözünün büyüğü bir yorumu olarak, en zor koşullarda bile insanın kendine ait güvenli bir alanı olması gerektiği fikrini yansıtır (Mieder, 2004).

Bu çadır aynı zamanda, yukarıda bahsedilen aristokratik gelenekle ilginç bir karşıtlık oluşturur. Tarihsel olarak çadırlar, aristokratların halkı ağırladığı geçici mekanlar iken; Hermione'nin çadırı, tam tersine, kaçan üç gencin sığınağı, kendi kendilerine yetmeyi öğrendikleri bir alan haline gelir. Bu dönüşüm, İngiliz kültüründeki sınıfsal çağrışımların yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Harry Potter filmlerinde mekansal geçişler ve kültürel temsiller üzerine yapılan bu analiz, serinin İngiltere'yi nasıl idealize edilmiş bir imajla sunduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular üç ana başlık altında değerlendirilebilir.

Mekansal Süreklilik ve İngiltere'nin Büyüğüleştirilmesi

İncelenen geçiş sahnelerinde büyüğü dünya, İngiltere'den kopuk ayrı bir gerçeklik olarak değil, onun içinde konumlandırılmıştır. The Leaky Cauldron'un arka bahçesindeki tuğla duvarın ardında açılan Diagon Alley, Londra sokaklarıyla aynı tarihi dokuya sahiptir. King's Cross İstasyonu'ndaki Platform 9¾, istasyonun fiziksel bir parçası olarak sunulur. İkinci filmde uçan arabayla yapılan geçişte Hogwarts Express'in sıradan Londra manzarası içinde görünür hale gelmesi, büyüğü olanın aslında hep orada olduğunu ancak görülmeyi beklediğini ima eder. Bu mekansal süreklilik, İngiltere'yi yüzeyde sıradan ama derinlerde büyüğü bir ülke olarak konumlandırmaktadır.

Sınıfsal Temsiller ve İdealize Edilen Değerler

Üç ev tipi arasındaki karşıtlık, İngiltere'nin sınıfsal yapısına dair ipuçları sunarken, idealize edilen İngiltere imajının hangi değerler üzerine inşa edildiğini de göstermektedir:

Privet Drive, aşırı düzen ve sıradanlık vurgusuyla, itici Dursley ailesiyle birlikte sunulur. Banliyö orta sınıfı, "düzen" ve "saygınlık" gibi değerlerine rağmen, olağandışı düşmanlık ve muhafazakarlıkla özdeşleştirilerek olumsuz yan anlamlar yüklenir.

Malfoy Malikanesi, gotik ihtişamı ve soğuk atmosferiyle aristokrasinin mesafeli ve dışlayıcı yapısını temsil eder. Kan saflığı takıntısı ve ataların portreleriyle vurgulanan soy merakı, zenginlik ve görkemi olumsuz yan anlamlarla besler.

Weasley Evi ise idealize edilen İngiltere imajının mekansal karşılığıdır. Dağınık ama sıcak atmosferi, yoksulluklarına rağmen mutlu aile yaşamı, farklılıkları kucaklayan yapısıyla izleyicide olumlu duygular uyandırır. Pastoral İngiltere imgesi, sıcak aile bağları ve mütevazı yaşam, filmlerin yüceltmek istediği değerler olarak öne çıkar.

Bu karşıtlıkta olumsuz yananamlar Privet Drive ve Malfoy Malikanesi'nde yoğunlaşırken, olumlu yananamlar Weasley Evi'nde toplanır. İzleyiciye, "iyi" ve "sıcak" İngiltere'nin Weasley'lerin temsil ettiği değerlerde olduğu mesajı iletilir.

Kültürel Kodların İdealize Edilmesi

İngiliz kültürüne ait çeşitli kodlar, fantastik anlatı içinde idealize edilerek sunulmaktadır:

Pub kültürü, The Leaky Cauldron aracılığıyla yüceltilir. Büyücülerin de sıradan İngilizler gibi pub'larda vakit geçirmesi, bu kültürel pratiğin evrenselliğini vurgular. Pub'ın aynı zamanda konaklama işlevi görmesi, geleneksel İngiliz hanlarının (inns) kültürel mirasını yaşatır. Harry'nin burada kalması, The Leaky Cauldron'u onun büyüdü dünyadaki ilk "evi", özgürlüğün ve kabul edilmenin mekansal karşılığı haline getirir.

Festival kültürü, Quidditch Dünya Kupası çadırıyla temsil edilir. Dev çadır, Glastonbury Festivali gibi etkinlikleri anımsatırken, aynı zamanda İngiliz aristokrasisinin geleneksel av partilerinde halkı çadırlarda ağırlama geleneğine gönderme yapar. Farklı sosyal statülerden büyücülerin bir araya geldiği bu etkinlik, filmin renkli ve coşkulu atmosferiyle idealize edilir.

"Ev" kavramı, Hermione'nin çadırıyla büyüdü bir yorum kazanır. Dışarıdan küçük ve mütevazı görünen çadırın içeride geniş ve konforlu bir yaşam alanına dönüşmesi, "mütevazı dış görünüşün ardında gizli zenginlik" fikrini simgeler.

Rowling'in "Sadece İngilizler Kuralı" ve Bilinçli Temsil

Rowling'in aktör seçiminde yalnızca İngiliz vatandaşlarının tercih edilmesi yönündeki şartı, mekan seçimlerinde de kendini gösterir. Privet Drive'ın Bracknell'deki gerçek bir banliyö caddesinde çekilmesi, King's Cross ve St Pancras gibi gerçek Londra istasyonlarının kullanılması, filmin İngiltere tasvirinde özgün mekanlara yöneldiğini gösterir (Forbes, 2001). Ancak bu özgünlük, aynı zamanda bir "idealize etme" sürecinin parçasıdır. Gerçek mekanlar, büyüdü bir anlatının içine yerleştirilerek, izleyicinin zihninde bu mekanların büyüdü versiyonları oluşturulur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Harry Potter film serisinde İngiltere'nin nasıl bir kültürel temsille sunulduğu incelenmiştir. Bulgular, serinin İngiltere'ye dair idealize edilmiş bir imaj inşa ettiğini göstermektedir.

Ancak bu idealizasyonun en önemli yönü, İngiltere'nin fiziksel gerçekliğini gizlemek yerine onu dönüştürerek sunmasıdır. İngiltere, tarihi dokusu nedeniyle eski, dağınık ve hatta yer yer bakımsız kalabilen bir ülkedir. Yüzlerce yıllık yapıların bakımı kolay değildir; dar sokaklar, eğri duvarlar, eski püskü görüntüler ülkenin gündelik gerçekliğinin parçalarıdır.

Harry Potter filmleri bu fiziksel gerçekliği reddetmez, aksine olduğu gibi gösterir. Weasley Evi'nin dağınık, katları birbirine kaymış mimarisi; Diagon Alley'in dar, taş döşeli, eğri sokakları; The Leaky Cauldron'un eski görüntüsü sızdıran ismi bunlara örnektir. Tüm bunlar İngiltere'nin gerçek mekansal özellikleridir. Ancak filmler, bu özellikleri büyüdü bir anlatının parçası haline getirerek dönüştürmüştür.

Bu durumun en önemli sonucu, Harry Potter aracılığıyla İngiltere'yi tanıyan izleyiciler için ortaya çıkar. İngiltere'ye hiç gitmemiş, ülkeyi yalnızca filmlerden bilen biri, bu tür yapıların "kurgusal" olduğunu düşünür. Oysa İngiltere'ye gittiğinde, filmlerde gördüğü dar sokakların, eğri duvarların, eski görünen ama tarihi dokusuyla büyüleyen yapıların aslında İngiltere'nin ta kendisi olduğunu fark eder.

Böylece İngiltere, kendini yenilemek zorunda kalmaz. Sahip olduğu fiziksel gerçekliği -eski, dağınık, karmaşık yapı stoğunu- olumlu anlamlarla yeniden kodlayarak yeni nesillerin zihninde idealize edilmiş bir ülke imajı oluşturur. Harry Potter filmleri, İngiltere'nin olumsuz gibi görünen belirteçlerini (eskimişlik, dağınıklık) olumlu yan anlamlara (tarihi doku, samimiyet, büyülu atmosfer) dönüştüren bir araç işlevi görür. Bu sayede izleyici, ülkeyle gerçek bir karşılaşma yaşadığında, bu karşılaşmayı önceden kurulmuş olumlu bir çerçevede deneyimler.

REFERANSLAR

- Barthes, R. (1968). Elements of semiology (A. Lavers & C. Smith, Çev.). Hill and Wang. (Orijinal çalışma 1964 yılında yayımlanmıştır)
- Bourdieu, P. (1984). Distinction: A social critique of the judgement of taste. Harvard University Press.
- Brunskill, R. W. (2000). Vernacular architecture: An illustrated handbook. Faber and Faber.
- Burke, B. (2010). The English inn. Shire Publications.
- Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.). SAGE Publications.
- Eco, U. (1976). A theory of semiotics. Indiana University Press.
- FandomWire. (2025, December 22). *J.K. Rowling's Harry Potter hits a record-breaking 19-year streak in 2026: A feat that even eludes George R.R. Martin*. <https://fandomwire.com/harry-potter-19-year-streak-2026-beats-george-rr-martin-record/>
- Forbes. (2001). The Real-Life Privet Drive. www.forbes.com
- Hershon, E. (2017, January 2). Robin Williams rejected for Harry Potter role thanks to 'British-only' rule. The Guardian. <https://www.theguardian.com/film/2017/jan/02/robin-williams-rejected-for-harry-potter-role-thanks-to-british-only-rule>
- Jennings, P. (2007). The local: A history of the English pub. Tempus Publishing.
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. Blackwell.
- McKay, G. (2000). Glastonbury: A very English fair. Victor Gollancz.
- Mieder, W. (2004). Proverbs: A handbook. Greenwood Press.
- Nikolajeva, M. (2002). The rhetoric of character in children's literature. Scarecrow Press.
- Rowling, J.K. (2001) Harry Potter ve Felsefe Taşı. YKY: İstanbul
- Shiel, M., & Fitzmaurice, T. (Eds.). (2001). Cinema and the city: Film and urban societies in a global context. Blackwell.
- Silverstone, R. (1997). Visions of suburbia. Routledge.
- Smith, A. D. (1991). National identity. Penguin Books.
- Thompson, F. M. L. (1997). The English country house party. National Trust.

EKONOMİK BÜYÜME, DIŞ TİCARET VE KARBON EMİSYONLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN BİR İNCELEME

Fehime GÜNBEGİ

Balıkesir University, Bigadiç Vocational School of Higher Education, Department of Finance,
Banking and Insurance, Bigadiç, Balıkesir
ORCID: 0000-0003-1410-4452

ÖZET

Bu çalışma, kişi başına karbon dioksit (CO₂) emisyonları, dış ticaret açıklığı ve kişi başına gelir arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye için 2000-2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kişi başına CO₂ emisyonları (LNCO₂), dış ticaret açıklığı (LNTRD) ve kişi başına gelir (LNKDPPC) değişkenleri arasındaki ilişkiler ARDL sınır testi kullanılarak analiz edilmiştir. Modelin geçerliliği ve güvenilirliği çeşitli tanısal testlerle (Breusch-Godfrey testi, Breusch-Pagan-Godfrey testi, Jarque-Bera testi, CUSUM ve CUSUM Q) sınanmıştır. Sonuçlar model katsayılarının analiz dönemi boyunca istikrarlı olduğunu teyit etmektedir. Uzun dönem katsayı tahminleri, dış ticaret açıklığının kişi başına CO₂ emisyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, dış ticaretin teknoloji transferi, daha temiz üretim süreçleri ve verimlilik artışları yoluyla çevresel kaliteyi uzun dönemde iyileştirebileceğine işaret etmektedir. Ancak kişi başına gelir değişkeninin CO₂ emisyonlarını artırıcı yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgu ekonomik büyümenin mevcut üretim ve tüketim yapısı altında çevresel baskıyı artırdığını göstermektedir. ARDL Bounds testi sonuçları, hesaplanan F-istatistiğinin üst kritik sınır değerini aşmasıyla birlikte değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Yani kişi başına CO₂ emisyonları, dış ticaret açıklığı ve kişi başına gelir uzun vadede birlikte hareket etmektedir. Kısa dönem dinamikleri ve hata düzeltme teriminin (ECM) negatif ve anlamlı bulunması, sistemin uzun dönem dengesine uyum sağladığını ortaya koymuştur. Bulgular genel olarak ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırdığını, buna karşın dış ticaretin uygun politikalarla desteklendiğinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, dış ticaret açıklığı, co2 emisyonları, ARDL modeli

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, TRADE OPENNESS AND CARBON EMISSIONS: A REVIEW FOR TÜRKİYE

ABSTRACT

This study aims to examine the relationships between per capita carbon dioxide (CO₂) emissions, trade openness, and per capita income. In this context, the study analyzes the relationships between per capita CO₂ emissions (LNCO₂), trade openness (LNTRD), and per capita income (LNKDPPC) variables using annual data for Turkey from 2000-2024, employing the ARDL bounds test. The validity and reliability of the model were tested using various diagnostic tests (Breusch-Godfrey test, Breusch-Pagan-Godfrey test, Jarque-Bera test, CUSUM and CUSUM Q). The results confirm that the model coefficients are stable throughout the analysis period. Long-term coefficient estimates show that trade openness has a statistically significant and negative effect on per capita CO₂ emissions. This result suggests that trade can improve environmental quality in the long term through technology transfer, cleaner production processes, and increased productivity. However, it was found that the per capita income variable has a positive effect on CO₂ emissions. This finding indicates that economic growth increases

environmental pressure under the current production and consumption structure. The ARDL Bounds test results revealed the existence of a long-term cointegration relationship between the variables, with the calculated F-statistic exceeding the upper critical limit value. In other words, per capita CO₂ emissions, trade deficit, and per capita income move together in the long run. The short-term dynamics and the fact that the error correction term (ECM) is negative and significant indicate that the system is adapting to its long-term equilibrium. The findings generally indicate that economic growth increases environmental degradation, but that foreign trade, when supported by appropriate policies, can contribute to environmental sustainability.

Keywords: Economic growth, trade openness, CO₂ emissions, ARDL model

GİRİŞ

Bu çalışma, kişi başına karbondioksit (CO₂) emisyonları, dış ticaret açıklığı ve kişi başına gelir arasındaki ilişkileri Türkiye örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik, yalnızca çevre politikalarının değil aynı zamanda makroekonomik politikaların da temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle artan sera gazı emisyonlarının küresel ısınma üzerindeki etkisi, ekonomik büyüme süreçlerinin çevresel sonuçlarının daha dikkatli analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme, dış ticaret ve çevresel kalite arasındaki ilişkinin ampirik olarak ortaya konulması, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte dış ticaret hacmindeki artış, ülkelerin üretim yapılarında, teknoloji kullanımında ve enerji tüketim kalıplarında önemli dönüşümler yaratmıştır. Dış ticaret açıklığı, bir yandan üretim ölçeğini genişleterek enerji talebini ve dolayısıyla karbon emisyonlarını artırabilirken; diğer yandan teknoloji transferi, yenilikçilik ve daha verimli üretim tekniklerinin benimsenmesi yoluyla çevresel kaliteyi iyileştirebilir. Bu çift yönlü etki, literatürde “ölçek etkisi”, “bileşim etkisi” ve “teknik etki” çerçevesinde tartışılmaktadır. Benzer şekilde, kişi başına gelir artışı da başlangıçta çevresel bozulmayı artırabilirken, belirli bir gelir seviyesinden sonra çevreye duyarlılığın ve temiz teknolojilere yatırımın artması yoluyla emisyonların azalmasına katkı sağlayabilir. Bu yaklaşım, özellikle Environmental Kuznets Curve (Çevresel Kuznets Eğrisi) hipotezi kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede çalışmada, Türkiye için 2000-2024 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kişi başına CO₂ emisyonları (LNCO₂), dış ticaret açıklığı (LNTRD) ve kişi başına gelir (LNGDPPC) değişkenleri arasındaki ilişkiler ARDL Bounds Testing Approach yöntemiyle analiz edilmiştir. ARDL yaklaşımı, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olabilmesi ve küçük örneklem koşullarında etkin sonuçlar vermesi açısından tercih edilmiştir. Analiz sürecinde modelin geçerliliği ve güvenilirliği çeşitli tanısal testlerle (Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testi, Jarque-Bera normallik testi ile CUSUM ve CUSUMQ yapısal istikrar testleri) sınanmıştır. Elde edilen bulgular, model katsayılarının analiz dönemi boyunca istikrarlı olduğunu ve herhangi bir yapısal kırılma sorunu içermediğini göstermektedir.

ARDL sınır testi sonuçları, hesaplanan F-istatistiğinin üst kritik sınır değerini aşmasıyla birlikte değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Bu durum, kişi başına CO₂ emisyonları, dış ticaret açıklığı ve kişi başına gelirin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Uzun dönem katsayı tahminleri, dış ticaret açıklığının kişi başına CO₂ emisyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, dış ticaretin teknoloji transferi, daha temiz üretim süreçlerinin benimsenmesi ve verimlilik artışları yoluyla çevresel kaliteyi uzun dönemde iyileştirebileceğine işaret etmektedir. Buna karşılık kişi başına gelir değişkeninin CO₂ emisyonlarını artırıcı yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, Türkiye’de mevcut üretim ve

tüketim yapısının enerji yoğun ve karbon ağırlıklı bir karakter taşıdığını, dolayısıyla ekonomik büyümenin çevresel baskıyı artırdığını göstermektedir.

Kısa dönem dinamiklerine ilişkin bulgular ve hata düzeltme teriminin (ECM) negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, sistemin uzun dönem dengesinden sapmalar karşısında yeniden dengeye uyum sağladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, modelin hem teorik hem de ampirik açıdan tutarlı sonuçlar verdiğini desteklemektedir. Genel olarak bulgular, ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırma eğiliminde olduğunu; buna karşın dış ticaretin uygun çevre ve sanayi politikalarıyla desteklenmesi hâlinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de büyüme-ticaret-çevre ilişkisine dair politika yapıcılara önemli çıkarımlar sunmayı amaçlamaktadır.

LİTERATÜR

Ekonomik büyüme, dış ticaret açıklığı ve çevresel bozulma arasındaki ilişki, çevre ekonomisi literatüründe yoğun biçimde incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmaların önemli bir bölümü, büyüme ile çevresel kalite arasındaki ilişkiyi Environmental Kuznets Curve (EKC) hipotezi çerçevesinde değerlendirmektedir. EKC yaklaşımına göre, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında çevresel bozulma artmakta; ancak belirli bir gelir seviyesinden sonra çevresel farkındalık, kurumsal düzenlemeler ve temiz teknolojilerin yaygınlaşması sayesinde emisyonlar azalma eğilimine girmektedir.

Bu yaklaşımın öncülerinden olan Grossman ve Krueger (1991), NAFTA çerçevesinde yaptıkları analizde gelir ile bazı kirleticiler arasında ters-U şeklinde bir ilişki tespit etmiştir. Benzer biçimde Shafik (1994) ve Panayotou (1993) farklı ülke grupları üzerinde yaptıkları ampirik çalışmalarda ekonomik gelişme ile çevresel bozulma arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte literatürde EKC hipotezinin her ülke ve her kirletici türü için geçerli olmadığına dair bulgular da bulunmaktadır.

Dış ticaret açıklığı ile çevresel kalite arasındaki ilişki ise genellikle ölçek, bileşim ve teknik etkiler çerçevesinde analiz edilmektedir. Antweiler, Copeland ve Taylor (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışma, ticaretin çevre üzerindeki net etkisinin ülkenin gelir düzeyi ve politika yapısına bağlı olduğunu göstermiştir. Bulgular, ticaretin ölçek etkisi yoluyla emisyonları artırabileceğini; ancak teknik etki sayesinde daha temiz üretim teknolojilerinin benimsenmesiyle çevresel kaliteyi iyileştirebileceğini ortaya koymaktadır.

Zaman serisi yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte büyüme-ticaret-çevre ilişkisi ülke bazlı analizlerle daha ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Özellikle ARDL sınır testi yöntemi, farklı bütünleşme derecelerine sahip değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin test edilmesine imkân tanımaktadır (Pesaran, Shin, & Smith, 2001). Bu yöntem, küçük örneklem koşullarında etkin sonuçlar vermesi nedeniyle gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmalarda yaygın biçimde kullanılmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada kişi başına CO₂ emisyonları (LNCO₂), dış ticaret açıklığı (LNTRD) ve kişi başına gelir (LNGDPPC) arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler, ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. ARDL yaklaşımı, farklı bütünleşme derecelerine sahip değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi test edebilmesi ve küçük örneklem koşullarında güvenilir sonuçlar üretmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Pesaran & Shin, 1999; Pesaran, Shin, & Smith, 2001).

ARDL yönteminin uygulanabilmesi için değişkenlerin ikinci dereceden bütünleşik (I(2)) olmaması gerekmektedir. Bu nedenle analiz öncesinde serilerin durağanlık özellikleri Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron testleri ile incelenmiştir (Dickey & Fuller, 1981; Phillips & Perron, 1988). Değişkenlerin I(0) veya I(1) olması ARDL yönteminin uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Uzun dönemli ilişkinin varlığı F-istatistiğine dayalı sınır testi

ile değerlendirilmiştir. Test prosedürü, seviye değişkenlerinin katsayılarının ortak anlamlılığını sınamaktadır (Pesaran vd., 2001). Hesaplanan F-istatistiği kritik alt ve üst sınır değerleriyle karşılaştırılmıştır. F-istatistiğinin üst sınır değerinden büyük olması durumunda eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir. Küçük örneklem için kritik değerler Narayan (2005) tarafından güncellenmiştir. Eşbütünleşme tespit edilmesi hâlinde kısa dönem dinamikleri hata düzeltme modeli (ECM) aracılığıyla analiz edilmiştir. ECM katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, sistemin uzun dönem dengesine geri dönüş hızını göstermektedir (Nkoro & Uko, 2016). Bu yaklaşım, eşbütünleşme ile kısa dönem ayarlama mekanizmasını birlikte değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin elde edildiği veritabanları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler ve Elde Edilen Kaynaklar

Değişkenler	Kısaltma	Elde edilen kaynak
Karbondioksit emisyonları	LNCO ₂	Our World in Data
Dış ticaret açıklığı	LNTRD	World Bank
Kişi başına düşen milli gelir	LNGDPPC	World Bank

Not: Yazar tarafından veritabanlarından derlenmiştir.

Tablo 2’de ise değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	LNCO ₂	LNTRD	LNGDPPC
Ortalama	21.82958	3.978442	9.171562
Medyan	22.17740	3.948836	9.168301
Maksimum	22.42346	4.380754	9.641800
Minimum	19.68750	3.746551	8.683880
Std. Sapma	0.873041	0.147880	0.289178
Çarpıklık	-1.734638	0.988596	-0.067725
Basıklık	4.276738	3.554388	1.880288
Jarque- Bera	14.23536	4.392326	1.325107
Olasılık	0.000811	0.111229	0.515533

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 2’de verilen tanımlayıcı istatistikler, Türkiye için 2000-2024 dönemine ait LNCO₂, LNTRD ve LNGDPPC değişkenlerinin temel özelliklerini göstermektedir. Ortalama ve medyan değerlerin birbirine yakın olması, aşırı değerlerin dağılımı ciddi şekilde etkilemediğini ortaya koymaktadır. LNCO₂ değişkeni yüksek değişkenlik ve negatif çarpıklık sergilerken, LNTRD pozitif çarpık ve LNGDPPC simetrik bir dağılıma sahiptir. Jarque-Bera testi LNTRD ve LNGDPPC’nin normal dağılıma uygun olduğunu, LNCO₂’nin ise farklılık gösterdiğini göstermektedir. Genel olarak, veriler ARDL modeli ile kısa ve uzun dönem ilişkilerini incelemek için uygundur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 3'te verilen ADF test sonuçlarına göre modelde kullanılan bütün değişkenler birinci derecede durağandır.

Tablo 3. ADF Testi

Değişkenler	Düzey (<i>t</i> -istatistik)	Birinci fark (<i>t</i> -istatistik)	Karar
LNCO ₂	-1.655265 (0.4389)	-4.726603 (0.0012)	I(1)
LNTRD	-0.660667 (0.8369)	-5.027517 (0.0006)	I(1)
LNGDPPC	0.63165 (0.9557)	-5.055353 (0.0005)	I(1)

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

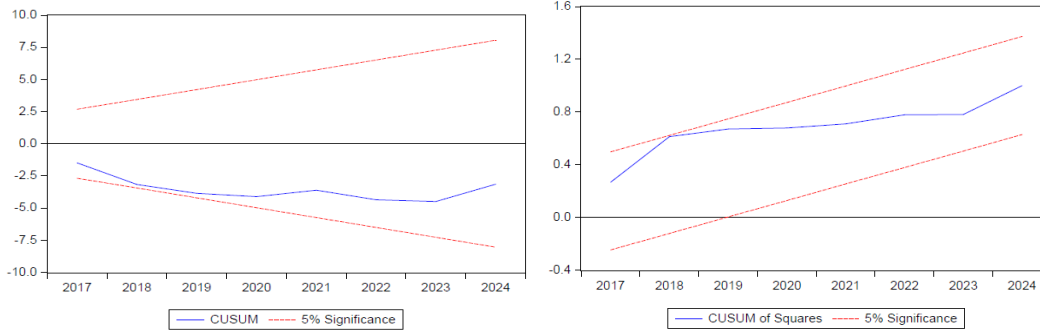
Tablo 4'te yer alan tanısal test sonuçları, modelde hem değişen varyansın (Breusch-Pagan-Godfrey, $p = 0,338$) hem de serisel korelasyonun (Breusch-Godfrey LM, $p = 0,597$) anlamlı olmadığını ve hata terimlerinin normal dağıldığını (Jarque-Bera, $p = 0,952$) göstermektedir. Bu da modelin temel varsayımları sağladığını ve istatistiksel açıdan güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Tanısal Testler

Test	F İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan- Godfrey Değişen Varyans	1.363214	0.3377
Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM	0.562002	0.5974
Jarque-Bera	0.098304	0.952036

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 1'de gösterilen CUSUM ve CUSUMQ istikrar testleri grafiklerinde test istatistiği sınırlar içinde kaldığından, model katsayılarının çalışma dönemi boyunca istikrarlı olduğu ve yapısal bir kırılma veya parametrik değişiklik olmadığı görülmektedir.

Şekil.1 CUSUM VE CUSUM of Squares Grafikleri

Tablo 5 ve Tablo 6'daki katsayı tahminleri incelendiğinde, LNCO₂ ve LNGDPPC'nin kişi başına CO₂ emisyonları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisi varken ($p < 0,05$), LNTRD değişkeni emisyonlar üzerinde negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir. F-istatistiği 9,88 ile sınır testi kritik değerlerinin ($I(0) = 2,63$, $I(1) = 3,35$) üzerinde yer almakta, bu da değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisini doğrulamaktadır.

Tablo 5. ARDL Uzun Dönem Tahminleri

Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği	Olasılık
LNCO ₂	37.202906	3.366154	0.0098
LNTRD	-15.01201	-3.072962	0.0153
LNGDPPC	7.226224	3.219492	0.0122

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 6. Bounds Test Sonuçları

Test	İstatistik	I(0)	I(1)
F- İstatistik	9.878694	2.63	3.35

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 7'ye göre modelin açıklama gücü yüksektir ($R^2=0.90$; düzeltilmiş $R^2=0.83$). Yani CO₂ emisyonlarındaki değişimin büyük kısmı modeldeki değişkenlerle açıklanmaktadır. Kısa dönemde ticaret değişkeninin (LNTRD) bir ve iki dönem gecikmeli değerleri CO₂ emisyonlarını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir; bu da ticaretteki artışın gecikmeli olarak emisyonları artırdığını göstermektedir. Ayrıca kişi başına gelirdeki (LNGDPPC) cari artış da CO₂ emisyonlarını artırmaktadır (anlamlı ve pozitif). Buna karşılık, gelirin gecikmeli değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir; yani gelir artışının etkisi daha çok kısa vadede ortaya çıkmaktadır. Hata düzeltme teriminin negatif (-2.04) olması, CO₂ emisyonlarında uzun dönem dengesinden bir sapma olduğunda sistemin yeniden dengeye dönme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Katsayının mutlak değerinin 1'den büyük olması ise bu düzeltmenin hızlı gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Tablo 7.ARDL Kısa Dönem Katsayı Testi

Değişkenler	Katsayı	Olasılık
D(LNTRD)	-2.279109	0.0151
D(LNTRD(-1))	15.20809	0.0008
D(LNTRD(-2))	13.99732	0.0033
D(LNGDPPC)	11.47304	0.0199
D(LNGDPPC(-1))	-3.314386	0.4804
D(LNGDPPC(-2))	-1.143939	0.8241
CointEq(-1)	-2.044748	
R - squared	0.907340	
Adjusted-squared	0.831527	

Not: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de 2000-2024 dönemi için kişi başına karbondioksit emisyonları, dış ticaret açıklığı ve kişi başına gelir arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, söz konusu değişkenlerin uzun vadede birlikte hareket ettiğini ve aralarında yapısal bir denge ilişkisi bulunduğunu göstermektedir.

Uzun dönem katsayı tahminleri, dış ticaret açıklığının kişi başına CO₂ emisyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, dış ticaretin teknoloji transferi, üretim verimliliğinin artışı ve daha temiz üretim tekniklerinin benimsenmesi yoluyla çevresel kaliteyi iyileştirebileceğine işaret etmektedir. Buna karşılık kişi başına gelir değişkeninin CO₂ emisyonlarını artırıcı yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu durum, Türkiye’de ekonomik büyümenin hâlen büyük ölçüde enerji yoğun ve fosil yakıtlara dayalı bir üretim yapısı üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla mevcut büyüme modeli çevresel baskıyı artırmaktadır.

Kısa dönem analizlerinde hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması, sistemin uzun dönem dengeye uyum sağlama kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, elde edilen uzun dönem katsayılarının istikrarlı ve güvenilir olduğunu desteklemektedir.

Dış ticaretin çevresel kalite üzerindeki olumlu etkisinin sürdürülebilmesi için teknoloji yoğun ve düşük karbonlu ürünlerin ticareti teşvik edilmelidir. İhracat yapısında katma değeri yüksek ve çevre dostu sektörlerin payı artırılmalıdır. Ekonomik büyümenin emisyon artırıcı etkisini azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji yatırımlarına öncelik verilmelidir. Enerji arzında güneş, rüzgâr ve diğer yenilenebilir kaynakların payının artırılması, karbon yoğunluğunu düşürecektir. Sanayi sektöründe enerji verimliliğini artırıcı yatırımlar desteklenmeli, düşük karbonlu üretim teknolojilerine geçiş teşvik edilmelidir. Bu kapsamda karbon fiyatlandırma mekanizmaları ve yeşil finansman araçları etkin biçimde kullanılabilir. Ekonomik büyüme politikaları çevresel sürdürülebilirlik ile uyumlu şekilde tasarlanmalıdır. Bu bağlamda büyüme-çevre dengesini gözetilen bütüncül bir kalkınma yaklaşımı benimsenmelidir.

Sonuç olarak çalışma, Türkiye’de ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırma eğiliminde olduğunu; buna karşılık dış ticaretin uygun politika çerçevesi ile desteklenmesi hâlinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için ekonomik büyüme stratejilerinin çevresel boyutunun güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Antweiler, W., Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2001). Is free trade good for the environment? *American Economic Review*, 91(4), 877–908.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American Free Trade Agreement (NBER Working Paper No. 3914). National Bureau of Economic Research.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: Evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979–1990.
- Nkoro, E., & Uko, A. K. (2016). Autoregressive distributed lag (ARDL) cointegration technique: Application and interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63–91.
- Panayotou, T. (1993). *Empirical tests and policy analysis of environmental degradation at different stages of economic development* (ILO Working Paper WP238). International Labour Organization.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom (Ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium* (pp. 371–413). Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Shafik, N. (1994). Economic development and environmental quality: An econometric analysis. *Oxford Economic Papers*, 46(Special Issue), 757–773.

GEVAŞ İLÇESİ (VAN) ARICILIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Mehmet Ali KUTLU

Emekli Öğretim Görevlisi. Bal arısı hastalıkları uzmanı. Gaziantep, Türkiye

ORCID: 0000-0003-0862-9690

Fırat ÇENBERLİTAŞ

Gevaş Bal Üreticileri Birliği Başkanı Gevaş, Van, Türkiye

ÖZET

Gevaş ilçesi coğrafik yapısı ve bitki örtüsü bakımından, arıcılık için oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Bu çalışma Gevaş arıcılığın ve arıcıların genel durumunu belirlemek amacıyla 2026 yılında yapılmıştır. Bu kapsamda Gevaş ilçesi bal üreticileri birliğine kayıtlı 78 üyenin tümüne online ulaşılarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket sonucunda elde edilen verilere göre, Gevaş arıcılığının koloni ortalamasının 15 kg/bal olduğu, arıcılık yapanların %83'ünün istihdamını sadece arıcılıktan sağladıkları, arıcılık deneyimi olarak ilk sırayı %34 oranla 11-20 yıllık arıcılar oluşturmuştur. Çalışmaya katılanların %77'sinin esas gelir kaynağı arıcılık olurken ek gelir amacıyla arıcılık yapanların oransal dağılımında ilk sırayı %38 oranıyla çiftçi yer almıştır. Çalışmaya katılan arıcıların % 20,5'i arılıklarının yerini yıl içerisinde 1 defa değiştirirken %79,5' i bulundukları alanda sabit arıcılık yapmakta olup bunların %24' ü (19 kadın üretici) ev hanımı olarak istihdama katkı sağlamaktadırlar. İlçede ekonomik bir arıcılık için 101-200 koloni arılığa sahip olunması, üretimde büyük oranda Kafkas ırkının melezi kullanıldığı, kayıt tutma oranının % 19 gibi bulunduğu, bilgiye ulaşma ve sorunlarını çözmede %42 oranında tarım teşkilatlarına yönelindiği görülmüştür. Gevaşlı arıcılar ürettiği balların % 63'ünü toptan, % 37' ise kendi imkânları ile perakende sattıkları, ana arı ihtiyaçlarını % 81 oranında ana arı üreten ticari işletmelerden temin ettikleri, ana arı değiştirme süreleri olarak %3 oranında her yıl, %23 oranında iki yılda bir değiştirdikleri görülmüştür. Koloni kayıpları büyük oranda %38 sonbahar aylarında, %36 kış çıkış aylarında yaşandığı ve koloni kayıpları nedenlerin de ilk sırada %38 ile hastalık ve zararlılar etkili olmuştur. Elde edilen verilere dayanılarak arıcılık faaliyetlerinin ilçede sürdürülebilir ve ekonomik kalkınmasına faydası vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bal Üreticiliği, Sürdürülebilir Kalkınma, Gevaş (Van), Anket

A STUDY ON THE SUSTAINABILITY OF BEEKEEPING IN GEVAŞ DISTRICT (VAN)

Gevaş district has a very advantageous location for beekeeping in terms of its geographical structure and vegetation. This study was conducted in 2026 to determine the general situation of beekeeping and beekeepers in Gevaş. As part of this, an online survey was conducted with all 78 members of the Gevaş District Honey Producers Association. According to the data obtained from the survey, the average honey yield per colony in Gevaş is 15 kg/honey, 83% of beekeepers derive their employment solely from beekeeping, and those with 11-20 years of experience constitute the most experienced beekeepers with 34%. While beekeeping was the main source of income for 77% of the participants in the study, farmers constituted the largest proportion of those who engaged in beekeeping for supplementary income, at 38%. While 20.5% of the beekeepers participating in the study changed the location of their apiaries once a year, 79.5% practiced stationary beekeeping in their current location, and 24% of them (19

female producers) contributed to employment as housewives. In the district, having 101-200 apiaries for economically viable beekeeping, the use of Caucasian hybrid breeds in production in large proportions, a record-keeping rate of around 19%, and 42% of beekeepers turning to agricultural organizations for access to information and problem-solving were observed. Beekeepers in Gevaş sell 63% of their honey wholesale and 37% retail through their own means. They obtain 81% of their queen bees from commercial queen bee producers, and replace their queen bees annually in 3% of cases and every two years in 23% of cases. Colony losses were largely observed in the autumn months (38%) and during the winter emergence months (36%), with diseases and pests being the primary causes (38%). Based on the data obtained, the benefits of beekeeping activities for the sustainable and economic development of the district have been emphasized.

Keywords: Honey Production, Sustainable Development, Gevaş (Van), Survey

GİRİŞ

Gevaş Türkiye'nin doğusunda 42 derece 40 dakika ve 44 derece 30 dakika doğu boylamları ile 37 derece 43 dakika ve 39 derece 26 dakika kuzey enlemleri arasında yer alır. Yüzölçümü 727,5 km² olup, deniz seviyesinden yüksekliği 1.750 metredir. İlçe Güney Doğu Torosların bir uzantısı olan Kavuşahap dağlarının en yüksek olan Artos Dağının (3650 m.) eteğinde kurulmuştur. Batısında Bitlis ili ilçeleri Hizan ve Tatvan, kuzeyinde Van Gölü, kuzeydoğusunda Edremit, güneyinde Çatak, güneybatısında da Bahçesaray ilçeleri bulunmaktadır.

İlçenin temel istihdam kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Yüzölçümü içerisinde %66'lara ulaşan mera varlığı hayvancılığı ve arıcılığı bir adım öne çıkarmaktadır. İlçe 'de arıcılık yaygın olup, büyük oranda yerli sepet kara kovanlarla üretim yapılmaktadır. Bu kovanların tercih edilmesinin nedeni geleneksel olması ve pazar payının iyi olmasıdır.

Son yıllarda Gevaş ismi balla (pembe maskeli kadınlar) özdeşleşmiş olup, balı bileşimi, tadı ve aroması ile Türkiye genelinde tercih edilen ve pazar payı yüksek olan bir baldır. Gevaş balını farklı kılan birçok etmenin bulunduğu, fakat bunlar içerisinde en önemli kalite unsuru olan prolin değerinin (Türk Gıda kodeks değeri alt sınırı 350 mg/kg olarak belirlenirken) alt sınırın 600 mg/kg seviyesinden başlayıp 1400 mg/kg rakamlarına kadar yükselebilesidir. Gevaş'ta geleneksel olarak üretilen kara kovan ballarının bir önemli özelliği de örme sepetler diye tabir edilen 1 metre uzunluğunda, 30 cm kalınlığında yuvarlak dut ağacının oyularak yapılan kara kovanların içerisinde doğal olarak üretilmesidir. Gevaş balı diğer birçok yörede üretilen sarı renkli ballara göre daha beyaz renklidir (Anonim a, 2019)

Dünya genelinde arıcılık yoğun sermaye ve kuruluş için arazi gerektirmeyen biraz bilgi birikimi olan çocuklar hariç her yaşta insanın rahatlıkla yapabildiği tarımsal bir faaliyet koludur. Günümüz dünyasında nitelikli gıda üretiminin en önemli bileşenleri arasında yer alan arının tozlayıcı olmaları dikkate alındığında arıcılığın tarım sektörü içindeki rolü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Kutlu, 1998). Ülkemizde dört mevsimin yaşanması, zengin ve endemik flora çeşitliliği, fazla iş gücü gerektirmemesi, arıcılığı tarımsal üretim içerisinde önemi ve alternatif bir faaliyet olarak şekillendirmektedir (Kekeçoğlu ve ark., 2013; Söğüt ve ark., 2019). Bunların irdelenmesi sonucu arıcılık faaliyetlerinin orman içi ve kenar köylerde yaşayan, az topraklı veya topraksız nüfusun kalkınması ve istihdam açısından önemli katkılar sunabilecek faktörlerden en önemlisi olarak ortaya çıktığını gösteren birçok araştırma gerçekleştirilmiştir(Kutlu,2014).

2025 yılı verilerine göre Türkiye, yaklaşık 8.817.155 kovan varlığı ile dünya genelinde 3. sırada yer alırken, yıllık bal üretimi bir önceki yıla göre %1,8 artışla 97.253 ton olarak gerçekleşmiş olup birim kovandan ortalama olarak 11,03 kg bal üretilmektedir. Gevaş ilçesinde Bal üreticileri

birliğine kayıtlı aktif 78 üretici bulunmakta 13.517 arı kolonisi ile 202.755 kg bal üretilmiş, koloni ortalaması ise 15 kg olarak Türkiye koloni ortalamasından %35.13 oranında fazla gerçekleşmiştir (Gevaş bal üreticileri birliği, 2025). İlçe genelinde 19 kadın (%24.35) üretici olup bulunmakta olup toplam 1.450 organik kovanla 2 kadın ve 1 erkek organik arıcılık yapmaktadır. Bal üretimi 16 gezgin arıcı olmak üzere genellikle sabit üretim şeklinde yapılmaktadır. Bal ve arı ürünleri işleyen kadınların kurmuş olduğu sınırlı sorumlu Gevaş artos kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi bir kadın kooperatifi, organik bal işleme ve paketleme tesisi bulunmaktadır. Kooperatif ürünlerini 2 adet tescilli marka ile pazarlamaktadır. Gevaş mevcut potansiyelini arttırmaya yönelik olarak daha fazla bilgi ve tecrübenin kullanıldığı, yeni üretim ve pazarlama tekniklerinin geliştirilmesi gereklidir. Bu kapsamda akademik ve uygulanabilir arıcılık teknikleri ilçenin ve bölgenin kalkınması noktasında çok önemlidir. Arıcılığın daha bilinçli yapılması, arı ürünlerinin paraya çevrilmesi, pazarlama probleminin olmaması, patentler, projeler, konuyla ilgili faaliyetler, akademik çalışmalar ve bal borsası kurma gibi girişimlerle ekonomik katma değerinin artırılmaya yönelik çalışmalar sürdürülebilir arıcılığın mihenk taşlarıdır.

Bu çalışma sonucunda, Gevaş ilçesinde yapılmakta olan arıcılığın mevcut yapısı, ana hatlarıyla ele alınmış, karşılaşılan sorunlar irdelenerek arıcılığın karlılığı ve sürdürülebilir kalkınmadaki önemi konularında öneriler sunulmuştur.

MATERYAL VE METOT

Araştırma kapsamında, Gevaş bal üreticileri birliğine kayıtlı üyelerin mevcut arıcılığın ve arıcıların genel durumunu belirlemek üzere %100'üne tekabül eden 78 üye arıcı ile online anket çalışması yapılmıştır. Anket, ilçe genelinde yürütülen arıcılığın genel yapısını belirlemeye yönelik 25 soru içermektedir. Anket formunda, eğitim durumları, arıcılık yapılan yılları, arıcılıktan başka gelir kaynağı, arıcılık yapma nedenleri, ana arı kullanım yılları, kullandıkları arı ırkları ve kaç kovanla arıcılık yaptıkları, hangi hastalıkları tanıdıkları ve mücadele yöntemleri, arıcılığı öğrenme şekilleri gibi önemli konular yer almaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma sonuçlarına göre arıcılık faaliyeti ile ilgilenenlerin eğitim durumları %21' ü ilkökul, % 29'i Ortaokul, %32' i lise, %18'i üniversite olarak şekillenmiştir. Türkiye genelindeki bir çalışmada arıcıların %40'ı ilkökul, %24'ü lise, %33'ü ise üniversite mezunu olarak bulunmuştur (Fıratlı ve ark., 2000). Çalışmamız bu araştırmaya göre değerlendirildiğinde ortaöğretim ve üniversite baz alındığında düşük, lise olarak yüksek bulunmuştur. Sektörde eğitim kalitesi arttıkça arıcılık ürünlerinde kalite ve miktarda artış sağlanmaktadır. Aynı zamanda eğitimin artışı ile mesleğe duyulan ilgi, sorgulama ve araştırma isteklerin arttığı da görülmektedir.

Arıcılık deneyimlerine bakıldığında, %9'u 5 yıl ve altı, %28'i 6-10 yıl, %34'si 11-20 yıl, %12'ü 21-30 yıl, %6'sı 31-40 yıl, %1'i 40 yıl ve üzeri deneyim sahibi oldukları ilk sırayı %34 oranla 11-20 yıllık arıcılar oluşturmıştır. Aynı bölgede yapılan bir çalışmada arıcılık deneyim süresi ortalaması 15 yıl (Günbey, 2007), Kırşehir ilinde yapılan bir çalışmada ise %77 oranında 1-10 olarak belirlenmiştir (Fıratlı ve ark., 2000). Çalışma Van ilinde de yapılan çalışma ile benzerlik göstermiş, fakat Kırşehir ilindeki çalışmadan yüksek bulunmuştur.

Çalışmaya katılanların %77'sinin esas gelir kaynağı arıcılık olmakta iken %23' ü arıcılığı ek gelir amaçlı yapmaktadır. Arıcılıktan başka gelir kaynağı dağılımına bakıldığında %14 oranında memur, %24 oranında esnaf, %38 oranında çiftçi, %24 oranında ev hanımı olarak dağılım göstermektedir. Kırşehir'deki bir çalışmada yetiştiricilerin %17'sinin sadece arıcılık yaptığı, %57'sinin ise aile bütçesine destek amacıyla arıcılık yaptığı belirtilmiştir (Köselmanve ark., 2016). TRA2 bölgesinde yapılan bir araştırmada ise arıcıların %40'ının tek geçim kaynağının arıcılık olduğu tespit edilmiştir (Kutlu, 2014). Tunceli ili Pülümür ilçesinde yapılan

bir çalışmada istihdamını arıcılıktan sağlayanların oranı %70 aile bütçesine ek gelir amaçlı yapanların oranı ise %30 olarak bulunmuştur. Pülümür’de arıcılık büyük oranda tarımsal bir faaliyet olarak yapılmaktadır (Kutlu ve ark., 2017). Geçim kaynağı sadece arıcılık olanlar faaliyetlerini gereği gibi yapmakta olup arıların ihtiyacına zamanında ve yerinde müdahale etmekte dolayısıyla birim kovandan daha fazla bal ve arıcılık ürünleri almaktadırlar. Gevaş ilçesindeki arı üreticilerinin %77 gibi büyük bir kısmı arıcılığı meslek haline getirmeleri, arıcılık faaliyetlerinin ilçede ekonomik anlamda önemli tarımsal bir faaliyet olarak benimsendiğinin ve yapıldığının kanıtlarından biridir.

Çalışmaya katılan arıcıların %20,5’i arılıklarının yerini yıl içerisinde 1 defa değiştirirken %79,5’ i bulundukları alanda sabit arıcılık yapmaktadırlar. Pervari’de arıcılık faaliyetleri %73 oranında sabit, %27 oranında kışlama amacıyla gezgin olarak yapıldığı (Kutlu ve ark.2021), Malatya’da yapılan çalışmada arıcılığın genel olarak gezginci olarak (%85) yapıldığı belirtilmiş olup (Karlıdağ ve Köseman, 2015), Gevaş ta arıcılık genelde sabit olarak yapıldığı için bu oran Pervari ile benzer ekolojiye ve topograf iye sahip olduğundan aynı, Malatya nın da tam tersine şekillenmiştir. İşletmeler koloni sayısı dağılımı olarak % 12 oranında 50 ve altı koloni, %32 oranında 51-100 koloni, %37 oranında 101-200 koloni, %19 oranında 200 ve üzeri koloni olarak şekillenmektedir. Bu verilere göre bölgede ekonomik bir arıcılık için 101-200 koloni arılığa sahip olunması gerekmektedir. Çalışmaya katılan arıcıların kolonilerinde kullandıkları arı ırkının dağılımı % 38 oranında Kafkas arısı melezleri, % 32 oranında Anadolu ırkı melezleri ve % 30 arasında Gevaş ekolojisine uyum sağlamış yerli ekotip arılardan oluşmaktadır.

İşletmelerde kayıt tutma oranı %19 oranında bulunmakta olup % 81 oranında kayıt tutulmamaktadır. Kayıt tutan üreticilerin %26’sı kovana ait kayıt kartlarına kovanla ilgili bilgileri işlerken %74’ü düzenli kayıt tutmadıklarını fakat gerektiğinde kovan üzerine taş koyarak kovanla ilgili bilgiye yöneldiğini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan arıcıların bilgiye ihtiyaçlarının olması veya sorunlarını çözmede aşamalarında, %42 oranında tarım teşkilatlarına, %32 oranında deneyimli arıcılara, %19 oranında internet ve sosyal medya üzerinden %10 oranında ise arıcı birliklerine yöneldikleri kaydedilmiştir. Elâzığ da yapılan bir çalışmada sorunlarını çözmede aşamalarında, %52 oranında tarım teşkilatlarına, %19 oranında deneyimli arıcılara, %29 oranında ise arıcı birliklerine yöneldikleri kaydedilmiştir. Gevaş arıcılarının sorun çözümünde tarım teşkilatına ve birliklere yönelmelerde Elâzığ arıcılarından düşük, deneyimli arıcılara yönelmede benzerlik görülmüştür (Kutlu ve ark.2021). Çalışmaya katılan arıcıların %82’ si sadece bal, %18’ i balın yanında talebe göre polen propolis, arı sütü üretimi yapmaktadırlar. Malatya’da yapılan bir çalışmada üreticilerin %99’u bal üretimi yapmakta, ek olarak ta polen üretiminin miktarının %10 olduğu belirlenmiştir (Karlıdağ ve ark., 2015) Gevaşlı arıcılar ürettiği balların %63’ünü toptan, %37’ ise kendi imkânları ile perakende satmaktadırlar.

Yapılan araştırmalarda, bir yaşındaki ana arıların bulunduğu arı kolonilerin ortalama bal verimleri (23 kg) iki yaşındaki (19 kg) arı kolonilere sahip ana arılardan %21 daha fazla bal verildiği görülmüştür (Kutlu ve ark., 2005). Çalışmada arıcıları ihtiyaçları olan ana arını %81 oranında ana arı üreten ticari işletmelerden, %13 oranında kendi üretimleri, %6 oranında arkadaş çevresinden temin etmektedirler. Arıcılarının ana arı kullanımına bakıldığında %3’ü her yıl, %23’ü iki yıl, %16’u üç yılda değiştirmektedirler. %58 oranında üretici ise çeşitli nedenlerle ana arı değişimi yapmadıkları ana arıların kendi kendine değiştiğini belirtmişlerdir. Yapılan bir çalışmada ana arı kullanmayanların oranı %50 olup kolonilerini doğal yolla (Kutlu ve Gül, 2015), Van Bahçesaray’da yapılan bir araştırmada ise %76,09’unun ana arıları kendi arılıklarından sağladıkları ortaya konmuştur (Erkan ve Aşkın, 2001). İlçe arıcıların ana arı kullanımına bakıldığında % 21 oranında değiştirmektedirler. Gevaş ta ana arı kullanımı oranı % 26 ile Tunceli ilinin ve Van ili Bahçesaray ilçesinin gerisinde yer almaktadır. Üreticilerin

tamamı bal üreticileri birliği üyesi olmaları nedeniyle Tarım ve Orman bakanlığını arıcılık desteklerinden faydalanmaktadır.

Arılara en fazla zarar veren etmen varroa zararlısı olup, sırasıyla nosema, yavru çürüklükleri, mum güvesi, eşek arıları, arı kuşu ve kirpidir. Varroa bal arılarında yaşamını sürdüren bir zararlı olup vücut sıvısını emer ve buradaki açıklıktan diğer hastalık etmenlerinin arının vücuduna girerek bulaşıcılığın artmasına neden olur. İlçe arıcılarının paraziti tanıdıkları fakat yeterli mücadeleyi etkin şekilde yapmadıkları kimyasal mücadelenin yanında uygulanabilir arıcılık tekniklerinden yoksun oldukları görülmektedir. Koloni kayıpları dönemsel olarak %38 oranında sonbahar aylarında, %36 oranında kış çıkışı, %26 oranında ilkbahar aylarında oluşmaktadır. Pervari de yapılan bir çalışmada koloni kayıplarının en fazla olduğu dönemin %50 oranında kış çıkışı, %28 oranında sonbahar ve %22 oranında ilkbahar aylarında olduğu görülmektedir(Kutlu ve ark 2021) Çalışma Pervari çalışmasına göre sonbahar kayıplarının düşük, kış ve ilkbahar kayıplarının yüksek olduğu görülmüştür. Başarılı bir arıcılık için sonbahar bakım beslemesinin temel teşkil ettiği özellikle hastalık ve zararlılarla mücadelenin en iyi şekilde yapılması gereklidir. Büyük kayıplar sonbahar ve kış çıkışında yaşanmakta olup bunu sonbahar ayında ana nektar sonrası kolonilerde yeterli hastalık ve zararlılarla mücadele yapılamaması ve yeterli miktarda özellikle polen yetersizliğine bağlı besinlerle beslenmesidir. Koloni kayıplarına bakıldığında arı hastalık ve zararlıları (Varroa, nosema, yavru çürüklüğü hastalıkları gibi) %38, besin yetersizliği %18, zayıf koloniler % 19 bilgi eksikliği % 18, mevsim (İklim) değişikliği %14 oranında etkili olmuştur. Koloni kayıplarında arı kışlatma çok önemli olup başarılı bir kışlatmanın yolu da öncelikle sonbaharda hastalık ve zararlıları etkin bir mücadele ve yeterli kış besin stoklarından geçmektedir. Bingöl’de yapılan bir çalışmada koloni kayıplarına %39,1 oranında hastalık ve zararlılar, %18,4 besin yetersizliği, %5,7 zayıf kolonilerin neden olduğu belirtilmiştir (Sezgin ve ark., 2011). Kutlu ve ark. Tunceli’de 2017 yılında yaptıkları çalışmada, koloni ölümlerinin; %56,3 oranında hastalıklardan kaynaklandığını, %43,7 oranında ise zayıf kolonilerin öldüğünü belirtmişlerdir. Çalışma da elde ettiğimiz bulgular, Sezgin ve ark., 2011’nin bildirdiği bulgularla paralellik göstermiş, Kutlu ve ark. (2017)’nin bulgularından düşük bulunmuştur. Arıcıların en önemli sorunlarına bakıldığında sırasıyla % 48 oranında varroa zararlısına karşı toplu mücadelenin yetersizliği ve Varroa ve diğer arı hastalıkları ile mücadelede kullanılan ilaçların çözüm olmaması, %21 oranında bitkisel üretimde kullanılan ilaçlar, %18 pazarlama, %9 oranında kaliteli ana arı temini ve % 4 oranında devlet desteğinin yetersizliği şekillenmiştir.

SONUÇ

Arıcılığın sürdürülebilirliği; koloninin genetik yapısı, bölgenin ekolojisi ve donanımlı arıcı olarak şekillenmektedir. Son yıllarda oluşan ekolojiden kaynaklı olumsuzluklar genetik yapı (ana arı ırkı) ve donanımlı arıcı ile minimize edilebilir. İlçede arıcılığın geliştirilmesi adına çeşitli projeler yapılmakta olup var olan mevcut kaynakların kullanımına yönelik atılan adımların artırılması genel arıcılık eğitimi yanı sıra özellikle ana arı yetiştirmesine yönelik uygulamalı eğitimler gerekmektedir. Verim düşüklüğünün önemli nedenlerinden biri kovanlarda genç ana arı kullanılmamasıdır. Genç bir ana arı koloninin bal üretimini % 20 oranında attırdığı gibi sektördeki girişimcilerin eğitilmesi, faaliyetlerin teşvik edilmesi, iç ve dış pazar olanaklarının geliştirilmesi Gevaş arıcılığını ilçede öncü sektörlerinden birisi yapabilir. Sürdürülebilir bir arıcılık için arı sağlığı ve hastalıkları konusunda karşılaşılan sorunların çözümünde ruhsatsız ve zamansız ilaç kullanımının önüne geçilmeli arıcıların konu ile ilgili dikkati çekilmelidir. Gevaş arıcılığının köklü, geleneksel ve vazgeçilmez bir istihdam kaynağı olduğu unutulmamalı, mevcut arıcılık yapısının, sahip olunan yaylalar ve floranın iyi değerlendirilmesi durumunda Gevaş arıcılığının çok ileri seviyede olması beklenebilir.

KAYNAKLAR

Anonim a., 2019. <http://www.siirt.gov.tr/ilceler> Erişim tarihi: 12.05.2019

Kutlu, M.A., 1998. Arıcılık Yerinin Seçimi ve Düzenlenmesi. Teknik Arıcılık, Sayı:60 Ankara, s 24-25

Kekecoglu, M., Rasgele, P.G., 2013. Düzce İli Yığılca İlçesindeki Arıcılık Faaliyetleri Üzerine Bir Çalışma. U. Arı Drg,13 (1), 23-32

Söğüt, B., Şeşiş, H., Karakaya, E., İnci, H., Yılmaz, H.Ş., 2019. Bingöl İlinde Arıcılık Faaliyetinin Mevcut Yapısı Üzerine Bir Araştırma. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 6(2), 168-177

Gevaş Bal üreticileri Birliği 2025

Fıratlı, Ç. Ve Ark. (2000),Türkiye arıcılığının karşılaştırmalı analizi, sorunlar-öneriler. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi Ankara, 17-21 Ocak 2000, ss. 811-826

Kutlu, M.A., 2014. Gaziantep İli Arıcılık Düzeyinin Saptanması Sorunları ve Çözüm Yolları. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 1(4), 481-484

Köselman, A., Şeker, İ., Karlıdağ, S., Güler, H., 2016. Arı Yetiştiricilerinin Sosyo Demografik Özellikleri, Problemleri Ve Beklentileri İle Arıcılıkta İdari Ve İktisadi Mevcut Uygulamalar. Kocatepe Vet J, 9(4), 308-321

Kutlu, M. A, Gül. A 2021 Siirt ili Pervari ilçesi Arıcılığı, Hastalıklarının Tanınırılıkları ve Koloni Kayıpları Üzerine bir Çalışma ADYÜTAYAM Cilt 9, Sayı 1: 13-21, 2021

Kutlu, M.A., Gül, A., Özdemir, F. A, Kılıç, Ö., 2017. Tunceli İli Arıcılık İşletmelerinin Genel Yapısı ve Arıcılık faaliyetleri Üzenine Bir çalışma. 4. Uluslararası kalkınma konferansı 21-23 Eylül 2017 Tunceli, Türkiye

Karlıdağ, S., Köseman, A., 2015. Türkiye ve Malatya’da Arıcılığın Yeri ve Önemi. Arıcılık Araştırma Dergisi, 7(13), 27-32

Fıratlı, Ç., Genç, F., Karacaoğlu, M., Gençer, H.V., 2000. Türkiye’de Arıcılığın Karşılaştırmalı Analizi, Sorunlar-Öneriler. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak2000. Ankara.

Günbey, V.S., 2007. Van İli Gezgin Arıcılık Hareketlerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Kutlu, M.A., Bakoğlu, A., Batmaz, B, Fırat., 2005. Fırat Üniversitesi Bingöl Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Arıcılık Programında Yetiştirilen Farklı Yaşlardaki Ana Arıların Koloni Performansları. 4(1): Elazığ, s. 19-22

Kutlu, M.A., Gül, A., 2015 Bingöl İlinde arıcılık faaliyetleri üzerine bir kesit çalışması 3. Bölgesel kalkınma konferansı

Erkan, C. Aşkın, Y., 2001. Van İli Bahçesaray İlçesi’nde Arıcılığın Yapısı ve Arıcılık Faaliyetleri. Y.Y.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi, 11:19-28

Sezgin, A., Kara, M. 2011. Arıcılıkta verim artışı üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma: TRA2 Bölgesi örneği. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 15(4): 31-38

GÜNCEL DİJİTAL PAZARLAMA UYGULAMALARI VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Oğuzhan ARSLAN

Gaziantep University, Institute of Social Science, Department of International Trade and Logistics, 27410 Şehitkamil, Gaziantep

Hanifi Murat MUTLU

Gaziantep University, Institute of Social Science, Department of International Trade and Logistics, 27410 Şehitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0001-9757-6708

ÖZET

Küreselleşme beraberinde dijitalleşmenin hız kazanması, tüketici davranışlarının değişmesi ve veri teknolojilerindeki gelişmeler, pazarlama disiplini köklü biçimde dönüştürmüştür. Geleneksel pazarlama anlayışından veri temelli, kişiselleştirilmiş ve çok kanallı (omnichannel) yaklaşımlara geçiş, özellikle son yirmi yılda küresel ölçekte belirginleşmiştir. Bu çalışmanın amacı dünyada öne çıkan güncel dijital pazarlama uygulamalarını belirlemek ve bu uygulamaların Türkiye’deki yansımalarını örnekler üzerinden değerlendirmektir. Çalışmada yapay zekâ destekli pazarlama, sosyal medya pazarlaması, video ve kısa format içerik stratejileri, performans pazarlaması, arama motoru optimizasyonu (SEO), programatik reklamcılık ve omnichannel stratejiler ele alınmıştır. Türkiye özelinde yapılan değerlendirmelerde; dijital pazarlama araçlarının sadece birer görünürlük kanalı olmaktan çıkıp, özellikle FMCG, perakende ve finans sektörlerinde stratejik bir teknolojik entegrasyona dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu kapsamda markalar; Kasım ayı kampanyaları gibi dönemsel süreçlerin ötesine geçerek, hiper-kişiselleştirme ve veri zekâsı odaklı uzun vadeli stratejiler benimsemektedir. Araştırma bulguları, Türkiye’de dijital pazarlama uygulamalarının genel çerçevede küresel eğilimlerle paralel bir gelişim gösterdiğini; ancak uygulama düzeyinde yerel kültürel kodlar, mizah unsurları ve kampanya dönemlerine özgü iletişim stratejileri aracılığıyla özgün bir yapıya büründüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışma, güncel uygulamaları teorik çerçeveye ilişkilendirerek literatüre bir katkı sunmayı amaçlamakta olup, Türkiye örneği üzerinden küresel ve yerel dijital pazarlama stratejilerinin karşılaştırmalı analizine zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Sosyal Medya, Yapay Zekâ

CURRENT DIGITAL MARKETING PRACTICES AND EXAMPLES FROM TURKEY

ABSTRACT

Globalization, accompanied by the acceleration of digitalization, changes in consumer behavior, and advances in data technologies, has fundamentally transformed the discipline of marketing. The shift from traditional marketing approaches to data-driven, personalized, and omnichannel approaches has become particularly evident on a global scale over the past twenty years. The aim of this study is to identify current digital marketing practices that are prominent worldwide and to evaluate their reflections in Turkey through examples. The study covers AI-supported marketing, social media marketing, video and short-form content strategies, performance marketing, search engine optimization (SEO), programmatic advertising, and omnichannel strategies. In assessments specific to Turkey, it has been observed that digital marketing tools have evolved beyond being mere visibility channels and have become a

strategic technological integration, particularly in the FMCG, retail, and finance sectors. In this context, brands are moving beyond seasonal processes such as November campaigns and adopting long-term strategies focused on hyper-personalization and data intelligence. The research findings reveal that digital marketing practices in Türkiye have developed in line with global trends in general; however, at the application level, they have taken on a unique structure through local cultural codes, humor elements, and communication strategies specific to campaign periods. This study aims to contribute to the literature by relating current practices to a theoretical framework and lays the groundwork for a comparative analysis of global and local digital marketing strategies using the example of Türkiye.

Keywords: Digital Marketing, Social Media, Artificial Intelligence

GİRİŞ

Dijital pazarlama, literatürde internet üzerinden pazarlama, e-pazarlama, internette pazarlama, sanal pazarlama, online pazarlama ve internet ortamında pazarlama gibi farklı isimlerle yer almaktadır (Metin, 2016). Dijital pazarlamanın kökenleri 19. yüzyıl sonlarında Amerika'nın Orta Batı bölgesine dayanmaktadır. O dönemde okuryazarlığın yaygınlığı ve yerel perakende merkezlerinin eksikliği, gazeteler aracılığıyla doğrudan tüketiciye satış yapma fikrini ortaya çıkarmıştır. Posta servisi ve gazete ilanlarıyla ürün tanıtımı siparişleri kolaylaştırarak “mail order” sisteminin gelişmesini sağlamıştır. Üreticiler, kataloglarla ürünlerini tanıtmaya başlamışlar ve bu süreç çeşitli üreticilerin ürünlerini bir araya getiren büyük katalogların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler doğrudan tüketiciye satışın temelini atarak dijital pazarlamanın temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır (Webber, 2013). Google'ın AdWords reklamlarıyla dijital pazarlama daha verimli hale gelirken 2000'lerin ortasında sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dijital pazarlama tüketicilerle doğrudan etkileşim kurmaya başlarken 2010'larda sosyal medya, tüketici davranışlarını kökten değiştirmiştir (Leefflang vd., 2014). Özellikle akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte pazarlama faaliyetleri, durağan bir tanıtım aracı olmaktan çıkıp kişiselleştirilmiş ve gerçek zamanlı bir deneyime dönüşmüştür. Günümüzde ise yapay zekâ ve büyük veri analitiği, tüketicilerin ihtiyaçlarını henüz onlar fark etmeden öngörebilen hiper-hedeflemeli stratejilerin merkezine yerleşmiştir. Bu evrim, markaların yalnızca ürün satan yapılar değil, tüketicinin dijital yaşam tarzına entegre olan dinamik paydaşlar haline gelmesini sağlamıştır.

Dijital çağda ise müşteri sadakati büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Firmalar, müşterilerle kişiselleştirilmiş etkileşimler sağlayan teknolojilere yatırım yapmaktadır. Bu anlamda dijital pazarlama yeteneklerinin dinamik bir yapıda olması gerekmektedir (Wang, 2020). Türkiye'deki işletmeler, çok kanallı (omnichannel) pazarlama yaklaşımlarını benimseyerek fiziksel ve dijital deneyimleri birleştirmekte; oyunlaştırma, influencer pazarlaması ve etkileşimli içerik yönetimi gibi güncel yöntemlerle marka bağlılığını derinleştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, dijital pazarlamanın evrimi sadece teknolojik bir dönüşümü değil, aynı zamanda değişen tüketici beklentilerine yanıt verebilen esnek ve veri odaklı bir kurumsal kültürün inşasını da zorunlu kılmaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Dijital Pazarlama Araçları

Günümüzün hızla değişen teknolojik ekosisteminde, geleneksel yöntemler yerini büyük ölçüde veri odaklı ve etkileşimli yöntemlere bırakmıştır. Bu dönüşümün merkezinde yer alan dijitalleşme süreci, ticari faaliyetlerin yürütülme biçimini de kökten değiştirmiştir. Dijital pazarlama işletmelerin müşterilerine ulaşması için önemli bir araçtır ve etkili olabilmek için stratejiler gerektirmektedir. Modern işletmeler için müşteri erişiminin anahtarı olan dijital

pazarlama, ancak doğru yöntemler kullanıldığında verimli sonuçlar verir. Bu sürecin yönetiminde öne çıkan temel araçlar; SEO, SEM, e-posta gönderimleri, içerik üretimi, sosyal medya yönetimi, mobil platformlar ve bağlı kuruluş pazarlaması olarak gruplandırılmaktadır.

Arama Motoru Pazarlaması

Pazarlamacılar SEM ağlarında anahtar kelime araştırması yapar, coğrafi konumu seçer ve metin tabanlı reklamlar hazırlayarak tıklama başına maliyeti de hesaplayarak reklamları optimize ederler (Moran ve Hunt, 2014). Çoğunlukla ücretli reklamlar yoluyla siteye trafik çekmeyi ifade eder. Bir kullanıcı Google veya herhangi bir arama motorunda belirli bir kelimeyi örneğin; “en iyi kayak takımı” arattığında, sonuçların en üstünde veya en altında yanında "Sponsorlu" veya "Reklam" yazan bağlantılar görürsünüz. İşte bu SEM'in en somut örneklerinden birisidir.

Arama Motoru Optimizasyonu

SEO, hedeflenen kitle üyelerinden web sitesine daha fazla trafik yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum işletmenin sunduğu ürün ve hizmetleri aktif olarak arayan tüketiciler ile daha çok üst aşama içerik arayan kullanıcıları kapsamaktadır (Salehi vd., 2012). Bir başka deyişle Arama Motoru Optimizasyonu (SEO), web tabanlı platformların hiyerarşik yapılandırmasını ve içerik derinliğini, arama motoru indeksleme mekanizmalarıyla senkronize ederek organik trafik performansını artırmayı amaçlayan teknik ve içerik odaklı bir optimizasyon faaliyetidir.

E-posta Pazarlama

E-posta pazarlaması, ticari iletilerin, reklam içeriklerinin veya bilgilendirme mesajlarının elektronik posta kanalları aracılığıyla belirli bir hedef kitleye iletildiği dijital bir pazarlama aracıdır. Bu aracın temel amacı, yeni müşteri edinimini realize etmek veya mevcut müşteri tabanının marka aidiyetini ve sadakat düzeyini optimize etmektir. Özellikle sipariş yönetimi ve müşteri destek hizmetlerini daha düşük maliyetle sağlama avantajları bulunmaktadır. Şirketler genellikle mevcut müşterileriyle iletişim kurmak için e-posta pazarlamasını kullanırken bazıları istenmeyen toplu e-postalar (spam) göndererek olumsuz tepkilere yol açabilmektedir (Vasudevan, 2010).

Sosyal Medya Pazarlaması

İlk sosyal medya örnekleri 1970'lerde ortaya çıkan e-posta ve sohbet programlarıyla başlamış, 1990'larda Web tabanlı sosyal ağlar olarak gelişmiştir. 1997 yılında SixDegrees.com gibi sosyal ağlar kullanıcıların profil oluşturmalarını ve arkadaş listeleri oluşturmalarını sağlamış, ardından Facebook ve YouTube gibi büyük platformlar 2000'li yıllarda hızla büyüyerek sosyal medya terimini popülerleştirmiştir. Web 2.0'la birlikte, kullanıcılar içerik üretmeye ve bu içeriği sürekli olarak paylaşmaya başlamış, sosyal medya platformları iş birliğine dayalı, katılımcı ve etkileşimli bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreç, sosyal medyanın sadece iletişim değil, aynı zamanda pazarlama, iş birliği ve topluluk oluşturma amacıyla kullanılan bir araç haline gelmesini sağlamıştır (Açan, 2024).

Mobil Pazarlama

Mobil pazarlama, ürün, hizmet veya fikirlerin tanıtımını cep telefonları üzerinden gerçekleştiren etkileşimli bir yöntemdir. Bu araç; reklam, satış ve halkla ilişkiler gibi stratejik çalışmaların çok daha verimli bir şekilde yürütülmesine olanak tanımaktadır. Mobil cihazların pazarlamada devrim yaratan özellikleri arasında yaygınlık, kişiselleştirme, çift yönlü iletişim ve yerelleştirme öne çıkmaktadır. Mobil cihazların taşınabilirliği ve sürekli açık olması sayesinde kullanıcılar her zaman ve her yerde bilgi alabilir ve işlemler yapabilir. Cihazların kişisel kullanıma özel olması, kullanıcı tercihlerine göre özelleştirilebilmesi ve önemli bilgileri barındırması, onları daha kişisel bir araç haline getirir. Ayrıca, çift yönlü iletişim imkânı, sürekli bağlantı ve hızlı kurulum süreleriyle pazarlama için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Yerelleştirme özelliği sayesinde ise kullanıcıların coğrafi konumu belirlenerek lokasyon bazlı ürün ve

hizmetler sunulabilmektedir. Özellikle SMS'in düşük maliyetli ve kolay kullanılabilir yapısı, markalar için etkili bir pazarlama aracı olarak öne çıkmaktadır (Smutkupt vd., 2010).

İçerik Pazarlaması

İçerik pazarlaması, hedef kitleyi etkilemek, bilgilendirmek veya elde tutmak amacıyla ve tutarlı içeriklerin oluşturulup dağıtılmasına odaklanan stratejik bir pazarlama yaklaşımıdır. Blog yazıları, podcastler, reels gibi araçlar ile etkin kullanılmaktadır. İçerik pazarlaması, markanın mesajlarını pekiştirmek için ilgili içerikler paylaşmak ve işletmeyi belirli bir alanda konumlandırmakla ilgilenmektedir. İçerik pazarlaması, markaların kendi hikayelerini ve değerlerini doğru şekilde iletmeleriyle güven oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle içerik pazarlamasının temelinde markanın değerlerine ve özgünlüğüne dayalı bir iletişim olmalıdır (Baltes, 2015). Bu yaklaşım, sadece satış odaklı bir reklam dili kullanmak yerine, potansiyel müşterilere gerçek bir fayda sunarak uzun vadeli bir bağlılık oluşturur. Doğru kurgulanmış bir içerik stratejisi, markayı sektöründe bir otorite haline getirirken, hedef kitlenin zihninde kalıcı ve güvenilir bir imaj bırakır.

Yapay Zekâ

Modern pazarlama ekosisteminde yapay zekâ, operasyonel bir araç olmanın ötesine geçerek stratejik karar alma süreçlerinin merkezine yerleşmiştir (Davenport vd, 2020). Bu bağlamda, geleneksel yöntemlerin aksine yapay zekâ, devasa veri yığınlarını gerçek zamanlı işleyerek markalara öngörüselsel bir yetenek kazandırmaktadır. Tüketici davranışlarındaki mikro değişimleri önceden saptayabilen bu algoritmalar, pazarlama profesyonellerinin sadece mevcut talebe yanıt vermesini değil, aynı zamanda gelecekteki ihtiyaçları da şekillendirmesini mümkün kılmaktadır.

TÜRKİYE'DE DİJİTAL PAZARLAMA

Türkiye'nin internet, mobil teknolojiler ve girişimciliğe olan bağımlılığı, dijital ekonominin eğilimlerini şekillendirmiştir. Yaklaşık 85 milyonluk nüfusu ve %80'lik internet penetrasyon oranı ile Türkiye, insanların çalışma, iletişim kurma ve tüketim alışkanlıklarını dönüştürmektedir (Statista, 2024). Bu dönüşüm, markaların ve işletmelerin müşterilerine ulaşma biçimini kökten değiştirmiştir. Türkiye'deki yoğun internet kullanımı, dijital pazarlamayı artık bir seçenek değil, ticari bir zorunluluk haline getirmiştir. Günümüzde işletmeler, geleneksel yöntemler yerine sosyal medya reklamları, arama motoru stratejileri ve kişiselleştirilmiş içeriklerle tüketicilere doğrudan ulaşmayı hedeflemektedir. Özellikle akıllı telefon kullanımının yaygınlığı, pazarlama faaliyetlerinin her an ve her yerde etkileşim kurabilen bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Bu durum, Türkiye merkezli girişimlerin sadece yerel pazarda değil, dijital kanallar aracılığıyla küresel ölçekte de rekabet edebilmesine zemin hazırlamaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin gençlerinin yaşlanmayı reddeden kültürü, ileri teknolojilerin yaygınlaşmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Gençler sosyal medyayı aktif olarak kullanmakta ve hem tüketici hem de yenilikçi olarak hareket etmektedirler. Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı, sosyal medyayı aktif olarak kullanan ve aynı zamanda sosyal açıdan yenilikçi olan Y kuşağı ve Z kuşağından oluşmaktadır. Demografik yapıdaki bu değişim, çeşitli sektörlerde müşteri deneyimini iyileştirmek için artık yaygın olarak kullanılan AI destekli sohbet robotları, sanal asistanlar ve çeşitli sektörlerde müşteri deneyimini geliştirmede artık yaygın olarak kullanılan gelişmiş öneri sistemleri gibi teknolojilerin benimsenmesini teşvik etmiştir (Kumar et al., 2021).

Türkiye’de Dijital Pazarlama Örnekleri

Türkiye’deki dijital pazarlama uygulamaları artık sadece "görünürlük" üzerine değil, verimlilik, teknolojik entegrasyon ve kullanıcıya özel deneyim üzerine kuruludur. Arçelik’ten, Getirfinans’a ve yerel girişimlere kadar tüm aktörler, yapay zekayı ve veri analitiğini operasyonel bir standart haline getirmiştir. Bu örnekler, dijital dönüşümün Türkiye pazarında sadece bir trend değil, temel bir iş yapış biçimi olduğunu ispatlamaktadır. 2025 yılı itibarıyla Türkiye’deki dijital pazarlama ekosistemi, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek teknoloji ile yaratıcılığın iç içe geçtiği bir evreye girmiştir. Özellikle İstanbul Marketing Awards 2025 kısa listesine kalan projeler, sektörün hangi dinamikler üzerine kurulduğunu açıkça göstermektedir.

Yapay Zekâ (AI) ve Hiper-Kişiselleştirme

Arçelik’in "Bu Şarkı Anneme" projesi örnektir. Bu projede, AI’nın sadece veri analitiğinde değil, duygusal bağ kurmada ve karmaşık MMM (Marketing Mix Modeling) süreçlerinde nasıl kullanıldığını göstermektedir. Özellikle Arçelik örneği, teknolojinin insani duygulara aracılık ederek marka sadakatini nasıl pekiştirdiğini göstermesi açısından kritik öneme sahiptir.

Yaratıcı Mecra Kullanımı ve Gerçek Zamanlı (Real-Time) Pazarlama

Dijital mecraların standart kullanımı yerine, gündeme veya platformun ruhuna uygun "gerçek zamanlı" aksiyonlar ön plana çıkmaktadır. Lipton & Algida’nın "Teashake" iş birliği bir örnektir. Sosyal medyanın dinamik yapısı, markaları çevik olmaya zorlamaktadır. Teashake örneği, iki farklı markanın hibrit bir ürün/deneyim yaratarak "viral" potansiyeli nasıl yüksek bir satış kanalına dönüştürebileceğini gösteren başarılı bir "co-branding" ve gerçek zamanlı pazarlama örneğidir.

Veri Zekâsı ve Performans Pazarlaması

Verinin doğru okunması, bütçe yönetiminde ve büyüme stratejilerinde hayati önem taşımaktadır. İstanbul Festivali 2025’in veri odaklı büyüme hikayesi ve Garanti BBVA’nın SEO odaklı ödeme sayfası stratejisi. Performans pazarlaması artık sadece reklam vermek değil, "Veri Zekâsı" (Data Intelligence) ile her bir tıklamanın maliyetini ve dönüşümünü optimize etmektir. Garanti BBVA’nın finansal içgörülerle SEO’yu birleştirmesi, teknik pazarlamanın (Technical SEO) kullanıcı güveni ve işlem hızıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Fiziksel ve Dijitalin Buluşması: Fijital Pazarlama

Fiziksel mağaza deneyimi ile dijitalin avantajlarını birleştiren projeler, omnichannel (çoklu kanal) stratejisinin zirvesini temsil etmektedir. Penti’nin "Taksim Mağaza Trafığı" çalışması ve Molped’in "Slapped" projesi buna bir örnektir. Mağaza içi trafiği dijital verilerle yönetmek, perakende sektöründe ölçümlenemeyen alanları görünür kılmaktadır. Penti’nin lokasyon bazlı pazarlama ile dijitalden fiziksele trafik çekmesi, Türkiye’deki perakende devlerinin online-to-offline (O2O) stratejilerini başarıyla uyguladığını göstermektedir.

Ses Tabanlı Deneyimler ve Chatbotların Evrimi (Conversational AI)

Statik formların yerini alan etkileşimli chatbotlar, artık müşteri yolculuğunun her aşamasında yer almaktadır. Multinet Up’ın "MultiVoice AI" projesi buna bir örnektir. Bu tür uygulamalar, müşteri hizmetlerinin ötesine geçerek "Agentic" (eylem odaklı) bir yapıya bürünmüştür. Kullanıcının sadece sorusuna cevap vermekle kalmayıp, ses tanıma teknolojisiyle süreci bir deneyime dönüştürmektedirler. Bu durum, Türkiye’deki markaların kullanıcı deneyiminde hız ve doğallık kriterine verdiği önemi yansıtmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun dijitalleşme ile ivme kazanması, tüketici davranışlarındaki köklü değişimler ve veri teknolojilerinde yaşanan devrimsel gelişmeler, modern pazarlama disiplini geleneksel kalıplarından ayırarak stratejik bir dönüşüme zorunlu kılmıştır. Bu çalışma kapsamında analiz edilen tarihsel süreç ve güncel uygulamalar, dijital pazarlamanın artık

işletmeler için ikincil bir tercih değil, küresel rekabet ortamında var olabilmenin temel şartı haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. 19. yüzyıldaki doğrudan pazarlama girişimlerinden ve mail order kataloglarından, günümüzün yapay zekâ destekli hedefleme stratejilerine uzanan bu evrim, markaların sadece ürün satan yapılar olmaktan çıkıp tüketicilerin dijital yaşam tarzlarına entegre olan dinamik paydaşlar haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Geleneksel yaklaşımların yerini alan veri temelli, kişiselleştirilmiş ve çok kanallı (omnichannel) stratejiler, özellikle son yirmi yılda pazarlama paradigmasını mekân ve zaman kısıtlarından kurtararak gerçek zamanlı bir deneyime dönüştürmüştür.

Araştırma bulguları, dünya genelinde öne çıkan yapay zekâ destekli pazarlama, SEO, SEM, içerik pazarlaması ve programatik reklamcılık gibi araçların, Türkiye pazarında da yüksek bir adaptasyon hızıyla karşılık bulduğunu göstermektedir. Türkiye'nin sahip olduğu yaklaşık 85 milyonluk nüfus ve %80'e ulaşan internet penetrasyon oranı, bu teknolojik dönüşümün toplumsal ve ticari düzeyde karşılık bulmasını kolaylaştıran en önemli faktörler arasındadır. Özellikle Y ve Z kuşaklarının teknolojiye olan yatkınlığı ve sosyal açıdan yenilikçi karakteri, Türkiye merkezli işletmelerin sadece yerel pazarda değil, dijital kanallar aracılığıyla küresel ölçekte de rekabet edebilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada dijital pazarlama araçlarının sadece birer görünürlük kanalı olmaktan çıkıp; FMCG, perakende ve finans gibi kritik sektörlerde stratejik bir teknolojik entegrasyona dönüşmesi, Türkiye'nin dijital ekonomideki olgunluk düzeyini yansıtmaktadır.

Çalışmada ele alınan vaka analizleri, Türkiye'deki markaların teknolojiyi sadece teknik bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda duygusal bağ kurma ve kullanıcı deneyimini iyileştirme aracı olarak kullandığını ispatlamaktadır. Arçelik'in yapay zekâyı duygusal bağlamda konumlandıran projesi, teknolojinin insani değerlerle harmanlandığında marka sadakatine sağladığı katkıyı gösterirken; Garanti BBVA'nın veri zekâsı odaklı SEO stratejisi, teknik pazarlamanın kullanıcı güveni ve işlem hızı üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Penti ve Molped gibi markaların fiziksel mağaza trafiği ile dijital verileri birleştiren "fijital" yaklaşımları, Türkiye'deki perakende sektörünün online-to-offline stratejilerindeki başarısını simgelemektedir. Lipton & Algida örneğinde görülen gerçek zamanlı pazarlama aksiyonları ise Türk markalarının sosyal medyanın dinamik ve viral potansiyelini satış kanalına dönüştürme konusundaki çevikliğini doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'deki dijital pazarlama uygulamaları genel çerçevede küresel eğilimlerle paralel bir gelişim gösterse de uygulama düzeyinde yerel kültürel kodlar, mizah unsurları ve kampanya dönemlerine özgü özgün iletişim stratejileri ile farklılaşmaktadır. Statik reklam modellerinin yerini alan etkileşimli chatbotlar, yapay zekâ destekli ses tanıma teknolojileri ve hiper-kişiselleştirme odaklı uzun vadeli stratejiler, markaların artık satış odaklı bir dilden deneyim ve değer odaklı bir kültüre geçiş yaptığının kanıtıdır. Bu akademik çalışma, mevcut uygulamaları teorik çerçeveye ilişkilendirerek literatüre katkı sunmakta ve Türkiye örneği üzerinden küresel ile yerelin nasıl bir sentez oluşturduğuna dair kapsamlı bir perspektif sunmaktadır. Gelecekteki stratejilerin, veriyi sadece işlemek değil, onu bir zekâ unsuru olarak kullanarak tüketici beklentilerine esnek ve dinamik yanıtlar verebilen kurumsal bir kültür üzerine inşa edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Açan, B. (2024). Sosyal medya pazarlaması ve sosyal medya türleri. *Turkish Journal of Marketing Research*, 3(1), 46-66.
- Baltes, L. P. (2015). Content marketing-the fundamental tool of digital marketing. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series V: Economic Sciences*, 111-118.
- Davenport, T., Guha, A., Grewal, D., & Bressgott, T. (2020). How artificial intelligence will change the future of marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48(1), 24-42.
- Istanbul Marketing Awards (2025) <https://istanbulmarketingawards.com/haber/dijital-ve-teknoloji-2025-kisa-listesi-aciklandi>
- Kumar, V., Ramachandran, D., & Kumar, B. (2021). Influence of new-age technologies on marketing: A research agenda. *Journal of Business Research*, 125, 864-877. doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.01.007
- Leeflang, P. S., Verhoef, P. C., Dahlström, P., & Freundt, T. (2014). Challenges and solutions for marketing in a digital era. *European management journal*, 32(1), 1-12.
- Metin, İ. (2016). The effect of digital marketing tools on the export of the Turkish SMEs. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4697-4709.
- Moran, M., & Hunt, B. (2014). *Search engine marketing, Inc.: Driving search traffic to your company's website*. IBM Press.
- Salehi, M., Mirzaei, H., Aghaei, M., & Abyari, M. (2012). Dissimilarity of E-marketing VS traditional marketing. *International journal of academic research in business and social sciences*, 2(1), 510.
- Smutkupt, P., Krairit, D., & Esichaikul, V. (2010). Mobile marketing: Implications for marketing strategies. *International Journal of Mobile Marketing*, 5(2).
- Statista. (2024). Social media usage in Türkiye. Retrieved from <https://www.statista.com>
- Vasudevan, R. (2010). E-mail Marketing. *Journal of Contemporary Research in Management (JCRM)*, 5(3).
- Webber, R. (2013). The evolution of direct, data and digital marketing. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 14, 291-309.
- Wang, F. (2020). Digital marketing capabilities in international firms: A relational perspective. *International Marketing Review*, 37(3), 559-577.

MUHASEBEDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE YAPAY ZEKÂ İLE MUHASEBE UYGULAMALARI

İbrahim Halil ŞİMŞEK

İğdir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Campus of Şehit Bülent Yurtseven, Suveren, Iğdır, 0009-0008-7282-2595

Doç. Dr. Leyla AKGÜN

İğdir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Campus of Şehit Bülent Yurtseven, Suveren, Iğdır, 0000-0001-5876-0211

ÖZET

Bu çalışma, dijital dönüşümün muhasebe mesleği üzerindeki etkilerini, yapay zekâ ve blokzincir teknolojilerinin entegrasyon süreçlerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu araştırmada, Türkiye’de Gelir İdaresi Başkanlığı’nın e-Fatura, e-Defter, e-Arşiv ve Defter-Beyan gibi uygulamalarının muhasebe süreçlerinde otomasyon, hız, doğruluk ve şeffaflık sağladığı tespit edilmiştir. Yapay zekâ tabanlı muhasebe yazılımlarının (QuickBooks, Xero, SAP S/4HANA, Logo, Mikro, Luca) veri analizi, hata tespiti ve risk yönetimi alanlarında önemli avantajlar sunduğu görülmektedir. Blokzincir teknolojisinin, finansal kayıtların güvenilirliğini ve denetim etkinliğini artırma potansiyeli vurgulanmıştır. Ancak, teknik altyapı yetersizlikleri, dijital okur yazarlık, sistem entegrasyon aksaklıkları ve mükelleflerin uyum sorunları sürecin etkinliğini sınırlamaktadır. Bulgular, dünyada ve ülkemizde Endüstri 4.0 ile hızla gelişen ve yaygınlaşan dijital dönüşüm ile yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe alanında kullanımının arttığını; bu durumun dijital okuryazarlık, analitik düşünme ve siber güvenlik yetkinliklerini meslek mensupları için kritik hâle getirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca muhasebede bulut bilişim çözümleri, uzaktan erişim imkânı ve gerçek zamanlı raporlama olanakları sayesinde muhasebe bilgilerinin daha etkin yönetildiği ve karar alma süreçlerinin daha hızlı ve isabetli hâle geldiği gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ ve dijitalleşmenin muhasebeyi ve mali müşavir mesleğini kayıt tutma odaklı bir işlevden stratejik danışmanlık ve veri analizi merkezli bir yapıya dönüştürdüğü gösterilmektedir. Bu dönüşüm, muhasebe meslek mensuplarının değişen teknolojilere uyum sağlamasını ve sürekli mesleki gelişimi zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, yapay zekâ, blokzincir, e-dönüşüm, muhasebe.

ACCOUNTING DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED ACCOUNTING APPLICATIONS

ABSTRACT

This study comprehensively examines the effects of digital transformation on the accounting profession and the integration processes of artificial intelligence and blockchain technologies. Prepared using the literature review method, the research determined that applications such as e-Invoice, e-Ledger, e-Archive, and the Ledger-Declaration system implemented by the Revenue Administration of Türkiye provide automation, speed, accuracy, and transparency in accounting processes. It is observed that AI-based accounting software such as QuickBooks, Xero, SAP S/4HANA, Logo, Mikro, and Luca offer significant advantages in data analysis, error detection, and risk management. The potential of blockchain technology to enhance the reliability of financial records and increase audit effectiveness is also emphasized. However, technical infrastructure deficiencies, limited digital literacy, system integration problems, and taxpayers’ compliance issues restrict the effectiveness of the process. The findings indicate that the use of digital transformation and artificial intelligence technologies in accounting has

increased rapidly worldwide and in Türkiye with the advancement and widespread adoption of Industry 4.0. This situation has made digital literacy, analytical thinking, and cybersecurity competencies critical skills for accounting professionals. Moreover, thanks to cloud computing solutions, remote access opportunities, and real-time reporting capabilities, accounting information is managed more effectively, enabling faster and more accurate decision-making processes. In conclusion, artificial intelligence and digitalization are transforming accounting and the profession of financial consultancy from a record-keeping-oriented function into a structure centered on strategic consultancy and data analysis. This transformation requires accounting professionals to adapt to evolving technologies and to pursue continuous professional development.

Keywords: Digital transformation, artificial intelligence, blockchain, e-transformation, accounting

GİRİŞ

21. Yüzyılın başlarından itibaren bilgi teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, yalnızca bireylerin gündelik yaşamını değil, işletmelerin iş yapış biçimlerini de köklü bir şekilde değiştirmiştir. Özellikle muhasebe gibi bilgiye dayalı işlemler, dijitalleşme sürecinin hem öncüsü hem de en fazla etkilenen alanları arasında yer almıştır. Günümüzde dijital dönüşüm, muhasebe mesleğinin yalnızca operasyonel düzeyde değil, stratejik ve organizasyonel düzeyde yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2017).

Yapay zekâ teknolojileri, muhasebe uygulamalarında otomatikleştirme, hata tespiti, dolandırıcılık analizi, vergi uyumu ve mali tahminleme gibi alanlarda kullanılmaktadır. Örneğin, gelişmiş muhasebe yazılımlarının (SAP S/4HANA, QuickBooks AI, Xero) sunduğu yapay zekâ destekli çözümler sayesinde, işlemler daha hızlı ve daha düşük maliyetle gerçekleştirilebilmektedir (Gartner, 2022; Intuit, 2022). Bu bağlamda, muhasebe meslek mensubunun rolü de değişmekte; geleneksel kayıt tutma işlevinden veri analisti ve stratejik danışmanlık rollerine doğru evrilmektedir (Serçemeli, 2018).

Türkiye’de Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen e-dönüşüm uygulamaları (e-Fatura, e-Defter, e-Arşiv, e-SMM vb.), dijital dönüşümün kamu ve özel sektör düzeyinde yaygınlaşmasına öncülük etmektedir. Özellikle 2025 yılı itibarıyla neredeyse tüm bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerin bu sistemleri kullanması zorunlu hâle gelmiş ve dijital vergi yönetimi ana akım hâline gelmiştir (GİB, 2024a; PwC Türkiye, 2025). Ancak bu dönüşüm beraberinde; teknik altyapı eksiklikleri, insan kaynağı yetersizliği ve siber güvenlik riskleri gibi zorlukları da getirmektedir (Güney & Özcan., 2025).

Bu çalışmanın amacı; dijital dönüşüm sürecinin muhasebe mesleği üzerindeki etkilerini incelemek, yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe uygulamalarına entegrasyonunu analiz etmek ve bu dönüşümün geleceğine dair öngörülerde bulunmaktır. Ayrıca Türkiye’deki mevcut uygulamalar ile uluslararası gelişmeler karşılaştırmalı olarak ele alınarak, muhasebenin dijitalleşme serüvenine dair bütüncül bir çerçeve sunulmaktadır.

Bu çerçevede, çalışma hem akademik hem de mesleki alanda önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle muhasebe meslek mensuplarının yeni teknolojilere uyum sağlaması, dijital dönüşüm sürecinin başarıya ulaşmasında kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Teknolojik değişimin hız kazandığı günümüzde, meslek mensuplarının yalnızca temel muhasebe bilgilerine değil, aynı zamanda dijital ve yapay zekâ okuryazarlığına da hâkim olmaları gerekmektedir. Bu durum, mesleki yeterliliklerin artırılmasının yanı sıra, sektördeki rekabet avantajının korunması açısından da önem taşımaktadır. Dolayısıyla, dijital ve yapay zekâ okuryazarlığının geliştirilmesi, yalnızca muhasebe profesyonelleri için değil, işletme

yöneticileri, düzenleyici kurumlar ve diğer paydaşlar açısından da stratejik bir gereklilik hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, hem iş süreçlerinin verimliliğini artıracak hem de muhasebe mesleğinin gelecekteki rolünü daha stratejik ve analitik ve danışmanlık gibi bir konuma taşıyacaktır (Yücel & Adiloğlu, 2019).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dijital Dönüşüm Kavramı ve Muhasebe ile İlişkisi

Bu başlık altında dijital dönüşüm kavramı ve muhasebe ile ilişkisi kapsamında dijital dönüşüm kavramı, muhasebeyle ilişkisi, muhasebede dijitalleşme süreci ve evrim, muhasebede dijital dönüşüm uygulamaları, bulut bilişim tabanlı muhasebe yazılımları, büyük veri ve muhasebe analitiği, kullanılan teknolojiler ve araçlar ve karşılaşılan sorunlar gibi konular incelenmektedir.

Muhasebede dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda muhasebe bilgi sistemlerinin temel işlevlerini daha hızlı, güvenilir ve verimli hale getiren bütünsel bir değişim sürecidir. Dijital muhasebe uygulamaları, büyük veri analitiği, yapay zekâ ve bilişim teknolojileri aracılığıyla yüksek hacimli finansal verilerin kısa sürede işlenmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede veri güvenilirliği artmakta, raporlama süreçleri hızlanmakta ve muhasebe işlemlerinde etkinlik sağlanmaktadır (Arslan & Karkacier, 2019).

Muhasebede dijital dönüşüm çalışmalarının Türkiye’de özellikle e-belge, yapay zekâ ve blokzincir alanlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu alanlardaki teknolojik gelişmeler, muhasebe süreçlerinin otomasyonu, veri güvenliği ve raporlama doğruluğu açısından önemli katkılar sunmakta; aynı zamanda meslek mensuplarının rollerini daha analitik ve stratejik bir yapıya dönüştürmektedir (Garip, 2024).

Dijital teknolojiler, muhasebe meslek mensuplarının rollerini daha analitik ve danışmanlık odaklı hale getirmektedir. Bu durum, meslek mensuplarının yalnızca kayıt ve raporlama süreçlerinde değil, aynı zamanda stratejik karar destek mekanizmalarında aktif rol üstlenmesini sağlamakta; böylece muhasebe mesleğinin katma değeri ve kurumsal süreçlere katkısı artmaktadır (Koca, 2025).

Muhasebe alanında dijital dönüşüm, finansal süreçlerin hızlanması, hata oranlarının azalması ve veri analizinin etkinleşmesi gibi birçok avantaj sunmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2017).

Ülkemizde 1990’lı yılların başından itibaren bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve Vergi İdaresi’nin başlattığı dijital dönüşüm süreci, finansal muhasebede kayıt, sınıflandırma ve raporlama işlemlerinin gelişmiş yazılımlar aracılığıyla neredeyse hatasız şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Nesnelerin İnterneti teknolojisi sayesinde işletmelerin yönetim, üretim, depo gibi tüm birimleri arasında gerçek zamanlı veri aktarımı mümkün hâle gelmiş; maliyet muhasebesi yazılımlarındaki ilerlemelerle mal ve hizmet maliyetleri daha hızlı ve doğru biçimde hesaplanabilmiştir. Bu durum, yöneticilerin işletmeye yönelik karar alma süreçlerini ve uyguladıkları stratejileri daha etkili kılmıştır. İç ve dış denetim faaliyetlerinde ise anlık ve güvenilir veri erişimi, denetim ile raporlama süreçlerinin daha verimli, düşük maliyetli ve kapsamlı yürütülmesine imkân tanımaktadır. E-defter, e-fatura, e-beyanname, defter beyan, hazır beyan ve interaktif vergi dairesi gibi dijital uygulamalar, Gelir İdaresinin denetim faaliyetlerini hem hızlandırmış hem de daha geniş bir kapsama yaymıştır (Varol, 2023).

Akıllı teknoloji sistemleri, muhasebe mesleğinde bilgi işleme, veri analizi ve raporlama süreçlerini hızlandırarak önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu teknolojiler, finansal verilerin doğruluğunu artırmakta ve denetim süreçlerinde verimliliği sağlamaktadır. Ancak, hızlı teknolojik değişim muhasebe meslek mensuplarının sürekli olarak dijital becerilerini geliştirmesini gerektirmekte ve adaptasyon sürecinde çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Veri güvenliği riskleri, yüksek teknoloji yatırımı gereksinimi ve yasal uyum konuları bu

zorluklar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, akıllı teknoloji sistemleri muhasebe mesleğine hem avantajlar hem de yeni sorumluluklar getirmektedir (Elmacı, 2018).

Dijital dönüşümün muhasebe üzerindeki temel etkileri aşağıda sıralanmıştır:

- Manuel süreçlerin otomasyonu (Örneğin, e-fatura, e- defter vb. sistemleri),
- Gerçek zamanlı finansal raporlama, sonuçların yorumlanması,
- Kayıt ve veri güvenliğinin artırılması (Blok zincir tabanlı muhasebe),
- Muhasebe ve diğer denetim süreçlerinin hızlanması,
- Yapay zeka destekli yarı ve tam otomasyonlu muhasebe kayıt ve raporlama sistemleri, programları (Alataş & Kılıç, 2025).

Muhasebede Dijitalleşme Süreci ve Evrimi

Ülkemizde ve dünyada muhasebe sistemleri, dijitalleşme sürecinde üç temel aşamadan geçmiştir:

- Geleneksel Muhasebe (1970-1990): Manuel defter kayıtları, klasik muhasebe yazılımlarının ilk sürümleri (Needles vd., 2013).
- Otomasyon ve Bilgisayar Destekli Muhasebe (2000’li yıllar): ERP (Kurumsal Kaynak Planlama) sistemlerinin yaygınlaşması, SAP ve Oracle gibi büyük yazılımların muhasebeye entegrasyonu (Romney & Steinbart, 2020).
- Dijital ve Yapay Zekâ Destekli Muhasebe (2020 ve sonrası): Bulut bilişim, büyük veri analitiği, blokzincir ve yapay zekâ tabanlı yazılımlar (Alles & Vasarhelyi, 2021).

Muhasebede dijitalleşme süreci XX. yüzyılın sonlarına doğru bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasıyla başlamıştır. 1990’lı yıllarda elektronik tablolar ve muhasebe yazılımları, elle yapılan muhasebe işlemlerinin yerini almaya başlamıştır. 2000’li yıllarda ERP (Kurumsal Kaynak Planlama) sistemleri ile muhasebe, finans, üretim gibi fonksiyonlar entegre çalışmaya başlamıştır. 2010 sonrasında ise bulut tabanlı çözümler, e-belge sistemleri ve yapay zekâ destekli analiz araçları gündeme gelmiştir (Karaca, 2023).

Türkiye’de muhasebe mesleğinde dijitalleşme süreci, Gelir İdaresi Başkanlığı’nın öncülüğünde e-belge, e-defter, e-posta iletişimi, e-tebligat ve elektronik diğer belgeleme sistemleri ile birlikte hızla yaygınlaşmış; bu dönüşüm, muhasebe uygulamalarındaki manuel işlemleri azaltarak maliyet ve zaman avantajı sağlamakta, meslek mensuplarının hem teknolojik becerilerini geliştirmesine hem de süreç odaklı rollerden veri analisti ve danışmanlık odaklı rollere geçiş yapmasına zemin hazırlamaktadır (Şenel, vd., 2025).

Muhasebede aşağıda yer verilen dijital dönüşüm uygulamaları kullanılmaktadır:

- **E-Fatura ve e-Arşiv Fatura,**
- **E-Defter,**
- XBRL (eXtensible Business Reporting Language),
- Mali mühür,
- E-imza,
- E- Beyanname Uygulaması,
- **E-İrsaliye,**
- **E-SMM (e-Serbest Meslek Makbuzu),**
- Defter-Beyan Sistemi,
- Hazır Beyan Sistemi,
- E-Gider Pusulası (e-GP) (Gelir İdaresi Başkanlığı GİB).

Bulut Bilişim Tabanlı Muhasebe Yazılımları

Bulut bilişim tabanlı muhasebe yazılımları, muhasebe verilerinin internet üzerinden erişilebilen güvenli sunucularda saklanması, işlenmesi ve yönetilmesi esasına dayanmaktadır. Bu

yazılımlar sayesinde muhasebe işlemleri, zaman ve mekân bağımsız olarak gerçekleştirilebilmekte, gerçek zamanlı veri erişimi sağlanmakta ve işbirliği imkânı artmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalarda, bulut muhasebe sistemlerinin küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ) muhasebe süreçlerini hızlandırdığı, veri güvenliğini artırdığı ve işletme maliyetlerini düşürdüğü belirtilmektedir. Ayrıca, bulut tabanlı çözümlerin e-belge ve dijital raporlama sistemleriyle entegre çalışabilmesi, yasal uyumluluğun sağlanmasında önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir (Doğan & Doğan., 2024). QuickBooks Online, Xero ve FreshBooks, Luca gibi bulut tabanlı yazılımlar, muhasebecilerin her yerden erişebileceği sistemlerdir (Al-Htaybat & Von Alberti-Alhtaybat, 2017).

Büyük Veri ve Muhasebe Analitiği

Büyük veri ve muhasebe analitiği, işletmelerin muhasebe süreçlerinde üretilen ve dış kaynaklardan elde edilen çok büyük hacimli, çeşitli ve hızlı akan verilerin işlenerek anlamlı bilgiye dönüştürülmesini ifade etmektedir. Büyük veri analitiği sayesinde finansal tabloların hazırlanmasında daha doğru tahminler yapılabilmekte, risk analizi güçlenmekte ve karar alma süreçleri hızlanmaktadır. Türkiye’de yapılan araştırmalarda, büyük veri teknolojilerinin muhasebe denetiminde hata tespitini kolaylaştırdığı, vergi uyumunu artırdığı ve raporlama süreçlerini optimize ettiği vurgulanmaktadır (Aygün & Kutay, 2022). Ayrıca, gelişmiş analitik yöntemler ve yapay zekâ destekli modellerin entegrasyonu ile muhasebe analitiğinin, sahtecilik tespitinden maliyet kontrolüne kadar geniş bir kullanım alanı bulunduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle büyük veri ve muhasebe analitiği, muhasebe mesleğinin dijital dönüşüm sürecinde stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Büyük veri kullanımı, muhasebe denetiminde anomali tespiti sağlar (Warren vd., 2015).

Dijital Dönüşümün Muhasebe Mesleğine Etkisi

Dijital dönüşüm ve yapay zeka destekli muhasebe uygulamaları ile artık muhasebecilerin, mali müşavirlerin rolü, veri analisti ve finansal danışman rollerine evrilmektedir. Muhasebe mesleği, dijital dönüşüm sürecinin etkisiyle kayda dayalı, sistematik işlerden hızla stratejik karar desteği, veri analitiği ve danışmanlığa evrilmektedir. Özellikle e-fatura, e-defter ve bulut tabanlı sistemlerin devreye girmesiyle muhasebeciler, sadece finansal bilgileri üretmekle kalmayıp bu verileri analiz ederek işletmelerin stratejik yönelimine katkı sağlamakta; raporlama süreçleri dijitalleştiği için sunulan veri bilgileri daha hızlı, güvenli ve güvenilir hale gelmektedir. Dijital araçlarla entegre olabilen muhasebeciler, veri analisti rolüne geçerek daha yüksek katma değerli görevlerde yer almakta ve bu sayede mesleğin niteliği değişmektedir. Bu dönüşüm sürecinde meslek mensuplarının siber güvenlik, dijital okuryazarlık ve analitik düşünme gibi becerileri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir zorunluluk değil, aynı zamanda muhasebeci rolünün yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir (Alataş ve Kılıç, 2025).

Son dönemlerde vergi ve muhasebe alanında yapay zekâ destekli uygulamaların yaygınlaşması, mali müşavirlerin rolünde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Örneğin MIT Sloan Business Review’daki araştırmaya göre, generatif yapay zekâ araçları, muhasebecilerin verimliliğini doğruluk ve raporlama kalitesiyle birlikte artırmaktadır. Çalışmada, generatif AI ile desteklenen muhasebeciler günlük süreçlerde özellikle veri sınıflandırma, anomali tespiti ve mali tabloların oluşturulmasında belirgin avantajlar elde etmiştir. Bu kazanımlar, mali müşavirlerin müşterilere daha stratejik hizmet sunabilmesini kolaylaştırırken, aynı zamanda iş hayatı kalitesini ve iş memnuniyetini de olumlu etkilemektedir (Xie & Choi, 2025).

Muhasebe dijital dönüşüm sürecinde kullanılan başlıca teknolojilere aşağıda yer verilmiştir:

- Muhasebe Yazılımları (Logo, Netsis, Mikro, luca, orka vb.),
- ERP Sistemleri (SAP, Oracle, Microsoft Dynamics),

- Bulut Bilişim ve SaaS çözümleri,
- E-belge Uygulamaları (e-Fatura, e-Defter, e-Arşiv, e-SMM vb.),
- Yapay Zekâ ve RPA (Robotik Süreç Otomasyonu),
- Blokzincir teknolojisi (özellikle denetim ve kayıt güvenliği alanında),
- Mali mühür, e imza uygulamaları (PwC, 2023).

Dijital Dönüşümün Faydaları

Türkiye’de e-dönüşüm uygulamaları, muhasebe meslek mensupları ve işletmeler açısından hem operasyonel hem de stratejik düzeyde önemli kazanımlar sağlamaktadır. Dijitalleşme kapsamında geliştirilen e-Fatura, e-Defter, e-Arşiv ve Defter-Beyan Sistemi gibi uygulamalar, belge yönetiminde manuel süreçleri ortadan kaldırarak kayıtların dijital ortamda saklanmasını, işlem sürelerinin kısalmasını ve hata oranlarının önemli ölçüde düşmesini mümkün kılmaktadır. Bu sayede, işletmelerin mali raporlama süreçlerinde hem doğruluk hem de zaman yönetimi bakımından verimlilik artışı sağlanmaktadır. Ayrıca, veri güvenliği protokolleri ve elektronik imza kullanımı, belgelerin bütünlüğünü koruyarak hukuki geçerliliğini güvence altına almaktadır (Akman & Çil Koçyiğit, 2024).

Bununla birlikte, e-dönüşüm uygulamalarının sunduğu bir diğer önemli avantaj, vergi denetim süreçlerinin daha etkin ve yaygın biçimde yürütülebilmesidir. Ayrıca, işletmelerin maliyet yapılarında kâğıt, arşivleme ve fiziksel işgücü gibi kalemlerde tasarruf sağlanması, dijital dönüşümün ekonomik faydalarından biridir (Garip, 2018).

Muhasebe süreçlerinin dijitalleşmesiyle sağlanan başlıca faydalar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- İşlem hızında ve doğrulukta artış,
- Kâğıt tüketiminin azalması ve çevresel katkı,
- Maliyet tasarrufu,
- Anlık veri erişimi ve raporlama kolaylığı,
- Vergisel uyum ve denetim kolaylığı (GİB entegrasyonu),
- Hataların azalması ve şeffaflık artışı,
- Zaman tasarrufu.
- **Eleştiriler ve Karşılaşılan Sorunlar**

Her ne kadar e-dönüşüm, dijital dönüşüm süreci önemli kazanımlar sağlasa da uygulamada bazı sorunlar yaşanabilmektedir. Teknik altyapı eksiklikler, küçük ölçekli işletmelerin uyum zorluğu, sistemlerin sık güncellenmesi nedenleri, eğitim ihtiyacı gibi, Türkiye’de e-dönüşüm uygulamaları önemli avantajlar sunsa da, bu sistemlerin hayata geçirilmesi sürecinde çeşitli eleştiriler ve zorluklar da gündeme gelmektedir. Özellikle teknik altyapı eksiklikleri, internet bağlantı kalitesindeki bölgesel farklılıklar ve yazılım entegrasyon sorunları, sistemin etkin şekilde kullanılmasının önünde engel oluşturmaktadır. Ayrıca, bazı serbest muhasebeci mali müşavirler ve işletmeler, yeni sistemlere adaptasyon sürecinde yeterli teknik desteğin sağlanmadığını ifade etmektedir. Ayrıca veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması konusundaki endişeler, e-dönüşümün güvenilirliğine yönelik tartışmalara yol açmaktadır (Akman & Çil Koçyiğit, 2024).

Bir diğer eleştiri noktası, e-dönüşüm uygulamalarının getirdiği sürekli güncelleme zorunlulukları ve bu güncellemelerin maliyet boyutudur. İşletmelerin, yazılım lisansları, bakım hizmetleri ve eğitim faaliyetleri için ek bütçe ayırması gerekmesi, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından finansal bir yük yaratmaktadır. Ayrıca, sistemsel kesintiler veya teknik arızalar, beyanname ve belge gönderim sürelerinin aksamasına neden olabilmektedir. Bazı kullanıcılar, mevzuattaki hızlı değişimlerin e-dönüşüm platformlarına zamanında yansıtılmamasının uygulamada uyumsuzluk yarattığını da dile getirmektedir. Bu bağlamda, e-

dönüşüm sistemlerinin tam anlamıyla verimli ve güvenilir bir şekilde çalışabilmesi için teknik altyapının güçlendirilmesi, kullanıcı dostu arayüzlerin geliştirilmesi ve sürekli eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerektiği belirtilmektedir (Garip, 2018).

Yapay Zekâ Kavramı ve Muhasebede Kullanımı

Yapay zekâ, insanların düşünme, öğrenme ve problem çözme yeteneklerini taklit eden bilgisayar sistemleri olarak tanımlanmakta ve bu sistemlerin verileri analiz ederek hızlı ve doğru kararlar alabileceği bir teklojodir (Russell & Norvig, 2021).

Yapay zekâ teknolojilerinin muhasebecilik alanında kullanımı, teorik olarak mümkün olmakla birlikte, bu teknolojilerin uygulamaya geçmesiyle birlikte meslek yapısında köklü değişimler yaşanabileceği öngörülmektedir. Yapay zekâ, veri analizi, risk tespiti ve hata minimizasyonu gibi alanlarda muhasebe süreçlerini daha etkin hale getirme potansiyeline sahiptir. Özellikle vergi denetiminde kullanılacak yapay zekâ sistemlerinin, vergi kaçakçılığını büyük ölçüde azaltabileceği ve vergi uyumunu artırabileceği ifade edilmektedir. Bu gelişmeler, muhasebe mesleğinde şeffaflık, doğruluk ve güvenilirliğin güçlenmesine katkı sağlayacaktır (Tuzcu, 2018).

Muhasebede Yapay Zekâ Destekli Otomasyon Süreçleri ve Kullanılan Yazılım ve Uygulamalar

Fatura, sözleşme ve diğer muhasebe belgelerinin taranarak dijital veriye dönüştürülmesi sürecinde OCR teknolojisi, manuel veri girişini ortadan kaldırarak hem zaman hem de maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Bu teknoloji sayesinde insan kaynaklı hatalar azalır, veri doğruluğu artar ve belgeler muhasebe sistemlerine hızlıca entegre edilebilir. Özellikle RPA (Robotic Process Automation) ile birleştirildiğinde, OCR çıktıları doğrudan muhasebe kayıtlarına işlenerek tam otomasyon sağlanmaktadır. Böylece, muhasebe departmanları yoğun veri girişinden kurtulup daha stratejik işlere odaklanabilmektedir (Kokina & Blanchette, 2019). Doğal Dil İşleme (NLP): Muhasebe raporlarının otomatik oluşturulmasında büyük öneme sahiptir (McKinsey, 2020). Makine Öğrenimi (ML): Muhasebe hatalarının tahmin edilmesi ve otomatik düzeltilmesine katkı sağlamaktadır (Zhang, 2025).

Yapay zeka destekli kullanılan yazılım ve uygulamalara aşağıda yer verilmiştir:

- **SAP S/4HANA ve Muhasebe Otomasyonu,**
- **QuickBooks AI ve Xero'nun Yapay Zekâ Entegrasyonu,**
- **Muhasebede Yapay Zekâ ile Risk Yönetimi ve Dolandırıcılık Tespiti,**
- **Anomali Tespiti ve Risk Analizi.**

2.8.2. Yapay Zekâ Destekli Denetim ve Vergi Uyumluluğu

Yapay zekâ destekli denetim, vergi uyumluluğu süreçlerinde otomasyon, veri analitiği ve tahmine dayalı modelleme tekniklerini kullanarak hata payını minimize etmeyi ve beyanname doğruluğunu artırmayı hedeflemektedir. Otomatik vergi hesaplama sistemleri, geniş veri kümelerini hızlı bir şekilde işleyerek mevzuata uygunluğu denetlemekte, riskli işlemleri tespit etmekte ve olası uyumsuzlukları önleyici tedbirler alınmasına imkân tanımaktadır. Bu sistemler, manuel hesaplama süreçlerinde ortaya çıkabilecek insan kaynaklı hataları ortadan kaldırırken, hem zamandan hem de maliyetten tasarruf sağlamaktadır. Ayrıca, gerçek zamanlı analiz kabiliyeti sayesinde vergi idareleri ile mükellefler arasında şeffaflığı ve güveni artırmakta, vergi tabanının genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin vergi denetimi ve uyum süreçlerine entegrasyonu, gelecekte vergi idaresinin etkinliğini artıracak ve denetimlerin daha hedef odaklı yürütülmesini sağlayacaktır (EY, 2021).

Dünyada Yapay Zekâ Destekli Muhasebe Uygulamaları

Yapay zekâ teknolojileri, özellikle gelişmiş ülkelerde muhasebe süreçlerine entegrasyon sürecinde oldukça ilerlemiştir. Örneğin, Deloitte, PwC ve KPMG gibi büyük denetim firmaları, denetim ve finansal analiz işlemlerinde YZ tabanlı sistemler kullanmaktadır (Deloitte, 2020). Bu firmalar; doğal dil işleme, makine öğrenmesi ve robotik süreç otomasyonu (RPA) gibi araçlarla belgeleri analiz etmekte, sahtekârlık tespitinde bulunmakta ve finansal raporları hızlıca yorumlayabilmektedir.

Ayrıca, ABD'de QuickBooks ve Xero gibi muhasebe yazılımları, yapay zekâ algoritmalarıyla otomatik fiş tanıma, gider sınıflandırma ve finansal tahminleme yapabilmektedir (AICPA, 2022). Bu yazılımlar, KOBİ'ler için muhasebe işlemlerini kolaylaştırmakta ve maliyetleri azaltmaktadır.

Türkiye’de Yapay Zekâ ile Muhasebe Uygulamaları

Türkiye’de yapay zekâ ve otomasyonun muhasebe alanına entegrasyonu hâlen başlangıç aşamasında olmakla birlikte, özellikle büyük finansal kurumlar bu alana yatırım yapmaktadır. Örneğin, Türkiye Finans Katılım Bankası, operasyonel süreçlerinde RPA teknolojileriyle verimliliği artırmayı hedeflemiştir (Türkiye Finans Katılım Bankası, 2023, s. 4). Ayrıca, Türkiye’de bankacılık sektöründe RPA’nın mutabakat, raporlama ve vergi planlama gibi süreçlerde kullanıldığı kanıtlanmıştır (Doğuç, 2021).

Yine muhasebe yazılım firmaları, otomatik fatura işleme ve veri analiz modülleri gibi alanlarda YZ uygulamalarını sistemlerine entegre etmeye başlamıştır (Luca, Logo, Zirve vb.). Bununla birlikte, Türkiye'deki işletmelerin çoğunun YZ teknolojilerine adaptasyonunda insan kaynağı, altyapı ve maliyet engelleri bulunduğu gözlemlenmektedir (Güney & Özcan, 2025).

Dünya genelinde YZ uygulamaları daha sistematik ve ölçeklenebilir bir düzeye ulaşmışken, Türkiye’de bu gelişmeler daha sınırlı düzeydedir. Ancak Türkiye’deki üniversitelerde ve teknoparklarda YZ tabanlı muhasebe uygulamaları üzerine akademik ve Ar-Ge çalışmaları artmaktadır (Geçici, 2024).

Blokzincir Teknolojisinin Muhasebede Kullanımı

Türkiye’de blokzincir teknolojisinin muhasebe alanında kullanımı, son yıllarda dijital dönüşüm politikaları ve e-belge uygulamaları ile birlikte ivme kazanmıştır. Merkeziyetsiz yapısı sayesinde muhasebe kayıtlarının değiştirilemez şekilde saklanması, verilerin doğrulanabilirliği ve şeffaflığın sağlanması açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Yerli araştırmalarda, blokzincirin muhasebe süreçlerine entegrasyonunun kayıt manipülasyonu riskini azaltarak finansal raporların güvenilirliğini artırdığı ve denetim süreçlerini hızlandırdığı vurgulanmaktadır (Özdoğan & Karğın, 2018).

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, muhasebede dijital dönüşüm sürecini kapsamlı biçimde ele alarak, yapay zekâ ile entegre muhasebe uygulamalarının sağladığı avantajları ve beraberinde getirdiği zorlukları analiz etmektir. Ayrıca, meslek mensuplarının bu teknolojilere adaptasyon sürecinde karşılaştıkları engellerin belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece, muhasebe mesleğinin geleceğine yönelik stratejik bir vizyon oluşturulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, literatür taraması yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde, muhasebe alanındaki dijital dönüşüm, yapay zekâ entegrasyonu ve ilgili teknolojik gelişmeler üzerine yapılmış ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar detaylı şekilde incelenmiştir. Veri toplama aşamasında Ulusal Tez Merkezi, Scopus, Web of Science, Google Scholar, ProQuest ve EBSCO gibi önde gelen akademik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Seçilen kaynaklar, özellikle 2020 sonrası ve günümüze kadar yayımlanmış ve konuyla doğrudan ilişkili olan makaleler, raporlar ve akademik tezlerden oluşmaktadır. Elde edilen veriler, sistematik olarak

analiz edilmiş, karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmış ve konunun güncel durumu ile gelecekteki eğilimleri ortaya koymak amacıyla sentezlenmiştir. Bu sayede çalışmanın bilimsel geçerliliği ve güvenilirliği artırılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, dijital dönüşümün muhasebe uygulamaları üzerindeki etkilerini, blokzincir teknolojisinin finansal süreçlere entegrasyonunu ve yapay zekâ destekli muhasebe uygulamalarını ele alan; hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çok sayıda bilimsel araştırma ve çalışma yer almaktadır.

Koca (2025), çalışmasında, muhasebede dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin teşvik edici ve engelleyici faktörleri sistematik olarak incelemiştir. Araştırmada, dijitalleşmenin muhasebe uygulamalarında verimliliği artırdığı, hata oranlarını düşürdüğü ve maliyetleri azalttığı tespit edilmiştir. Ancak, teknolojik altyapı eksiklikleri, çalışanların dijital beceri yetersizlikleri ve mevzuata uyum sorunları, sürecin önündeki temel engeller olarak belirlenmiştir. Ayrıca, dijital dönüşümün yalnızca teknolojik yatırımlarla sınırlı olmadığı, kurum kültürü ve iş süreçlerinin de bu dönüşüme uyum sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma, dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarının rollerini daha analitik ve danışmanlık odaklı hale getirdiğini ortaya koymuştur.

Fülöp, Ionescu, Măgdaş, Ştefan ve Topor (2025), muhasebe mesleğinin dijital dönüşümü üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında, yapay zekâ temelli muhasebe yazılımlarının mesleğe etkilerini kapsamlı biçimde incelemiştir. Araştırmalarında, bu programların veri işleme hızını ve doğruluğunu artırarak hata tespitini kolaylaştırdığını, olağan dışı işlemleri belirleme ve karar destek mekanizmalarını güçlendirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmalar, yapay zekâ entegrasyonunun yalnızca operasyonel verimlilik sağlamadığını, aynı zamanda raporlama güvenilirliğini artırarak kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik göstergeleriyle entegrasyonu geliştirdiğini göstermektedir. Yazarlar, bu teknolojilerin etkin ve güvenli biçimde benimsenebilmesi için meslek mensuplarının analitik, etik ve denetim becerilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, düzenleyici çerçevenin şeffaflık, hesap verebilirlik ve veri güvenliğini önçeleme, yapay zekâ destekli muhasebe uygulamalarının sürdürülebilirliğini sağlayacak temel unsur olduğu belirtilmektedir.

Garip (2024), muhasebe alanında dijital dönüşüm ve yapay zekâ üzerine yapılan çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirmiştir. Analiz sonuçlarına göre, 2020 sonrası dönemde bu alandaki yayın sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Türkiye'deki çalışmaların genellikle e-belge sistemleri, yapay zekâ uygulamaları, blokzincir ve büyük veri analitiği konularına odaklandığı görülmüştür. Çalışmada, Türkiye'nin küresel literatüre katkısının giderek arttığı ve yerli araştırmaların uluslararası trendlerle daha uyumlu hale geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, dijital dönüşümün sürdürülebilirliği için teknik altyapının yanında mesleki eğitim ve mevzuat uyumunun da kritik önemde olduğu vurgulanmıştır.

Smith ve Jones (2020), yapay zekâ teknolojilerinin finansal raporlama süreçlerinde sağladığı avantajları detaylı bir biçimde ele almış ve bu teknolojilerin muhasebe ile finans alanında neden giderek daha fazla tercih edildiğini açıklamıştır. Yaptıkları kapsamlı çalışmada, yapay zekâ destekli raporlama sistemlerinin, özellikle veri işleme ve analiz aşamalarında insan kaynaklı hata oranını büyük ölçüde azalttığı; hatta bazı durumlarda bu oranı sıfıra yakın seviyelere indirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada, geleneksel manuel yöntemlerle yürütülen finansal raporlama süreçleri ile yapay zekâ tabanlı sistemlerin performansları karşılaştırılmış; hız, doğruluk, veri bütünlüğü ve raporlama kalitesi açısından belirgin farklar ortaya konulmuştur. Ayrıca, yapay zekâ sistemlerinin çok büyük veri setlerini kısa sürede analiz ederek, işletme yöneticilerine zamanında ve güvenilir bilgiler sunabildiği vurgulanmıştır. Bu sayede karar alma süreçlerinin daha rasyonel, hızlı ve veriye dayalı olarak yürütülebildiği

belirtilmiştir. Çalışma, aynı zamanda yapay zekânın yalnızca hata oranını azaltmakla kalmayıp, maliyetleri düşürdüğünü ve iş gücü verimliliğini artırdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Smith ve Jones (2020), yapay zekânın finansal raporlama süreçlerinde hem kalite hem de etkinlik açısından stratejik bir araç olduğunu güçlü bulgularla desteklemiştir.

Secinaro, Dal Mas, Brescia ve Calandra (2022), blokzincir teknolojisinin muhasebe ve denetim süreçlerinde veri bütünlüğü, şeffaflık ve güvenliği artırarak denetim kalitesine olumlu katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Yazarlar, gerçekleştirdikleri bibliyometrik ve kodlama analizine dayalı araştırmada, blokzincirin merkeziyetsiz yapısı ve değiştirilemez kayıt özellikleri sayesinde finansal verilerin doğruluk ve güvenilirliğinin arttığını, bu durumun ise denetim süreçlerinde güvenilirlik ve etkinliği güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Literatürdeki diğer çalışmalar da bu bulguları destekleyerek blokzincirin muhasebe denetim süreçlerinde güvenliği artırdığına işaret etmektedir.

Serçemeli (2018), çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının yapay zekâ teknolojilerinin gelişiminden doğrudan etkileneceklerini ve bu etkinin mesleki uygulamalarda köklü değişimlere yol açacağını ortaya koymaktadır. Araştırmada, yapay zekânın veri toplama, işleme ve analiz süreçlerinde sağladığı hız ve doğruluk sayesinde geleneksel muhasebe görevlerinin önemli bir kısmının otomasyona geçeceği vurgulanmıştır. Bu durumun, muhasebe meslek mensuplarının rollerini yeniden tanımlamayı zorunlu kıldığı ifade edilmektedir. Serçemeli, mesleğin bu dönüşüm sürecinde sadece teknik becerilerin değil, aynı zamanda stratejik düşünme, veri yorumlama ve danışmanlık yeteneklerinin de ön plana çıkacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, “muhasebe veri stratejisti” unvanının benimsenmesi, meslek mensuplarının dijital çağın gerekliliklerine uygun bir konuma taşınması açısından önerilmektedir.

Gidisü, Celestin, Lumor, Dometi ve Amezuwey (2025), yapay zekânın vergi uyum süreçlerine olan potansiyel katkılarını derinlemesine inceleyen çok yazarlı bir çalışma sunmaktadır. Yapay zekânın, vergi denetim süreçlerindeki algoritmik analiz yetenekleri sayesinde vergi kaçakçılığının teorik olarak büyük ölçüde azaltılabileceği vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular, AI destekli vergi sistemlerinin vergi kaçırma eğilimlerini tespit edebildiğini; bu sayede gelir toplama ve denetim verimliliğinde anlamlı iyileşmeler sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yazarlar, bu dönüşümün başarılı olabilmesi için teknolojik altyapı, veri gizliliği ve yasal düzenlemeler gibi alanlarda dikkatli stratejiler geliştirilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Çalışma, yapay zekânın muhasebe mesleğindeki teorik katkısının, özellikle vergi uygulamalarına yönelik danışmanlık ve analiz hizmetlerinde önemli bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Eralp (2024), Endüstri 4.0'ın merkezindeki yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe bilgi sistemlerine entegrasyonunun bilgiye daha hızlı, daha şeffaf ve daha verimli erişim imkânı sağladığını kavramsal bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Çalışmada, yapay zekâ ve büyük veri teknolojilerinin muhasebe süreçlerini yeniden şekillendirebileceği, finansal verilerin ileri düzeyde analiz edilerek karar destek sistemlerine dönüştürülebileceği vurgulanmıştır. Bu teknolojik gelişmelerin yalnızca rutin işlemleri otomatikleştirmediği, aynı zamanda muhasebe sistemlerinin stratejik bilgi merkezi haline gelmesine katkı sunduğu belirtilmektedir. Ancak Eralp, bu dönüşümün başarıya ulaşabilmesi için yöneticilerin uluslararası teknolojik eğilimleri takip ederek, bu yenilikleri kurum kültürlerine uyarlamalarının kritik olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, ERP sistemlerine entegre yapay zekâ uygulamalarının şirket içinde kabul görmesinin, sadece teknik altyapı değil aynı zamanda yönetsel ve kültürel dönüşüm gerektirdiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Eralp'ın çalışması, dijitalleşmenin muhasebe bilgi sistemlerinde verimlilik ve şeffaflık kazanımlarını artırırken, bu dönüşümün sürdürülebilirliği için yönetsel liderlik ve kurumsal uyumun şart olduğunu göstermektedir.

Yücel ve Adiloğlu (2019), teknolojik gelişmelerin muhasebe mesleğinin yapısını dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün meslek mensuplarının görev tanımlarını yeniden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Araştırmada, dijitalleşme ile birlikte rutin muhasebe işlemlerinin otomatikleştirileceği, böylece meslek mensuplarının daha fazla zaman kazanacağı belirtilmektedir. Bu kazanılan zamanın, işletmelere stratejik değer katacak danışmanlık hizmetlerine yönlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yazarlar, gelecekte muhasebenin odak noktasının vergiye dayalı raporlamadan çıkarak, kaliteli, anlaşılır ve şeffaf finansal bilgi sunmaya kayacağını ifade etmektedir. Ayrıca, bilgi odaklı muhasebe anlayışının işletmelerin kurumsal karar alma süreçlerinde etkinliği artıracak, bunun da ülke ekonomisine doğrudan katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Türkiye’de bilgisel muhasebenin gelişiminin, yalnızca mesleki standartları yükseltmekle kalmayıp, ekonomik kalkınma sürecini de destekleyecek önemli bir unsur olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, muhasebe mesleğinin gelecekte veri analizi ve bilgi üretimi merkezli stratejik bir role evrilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Işık ve Özbek (2024), yaptıkları araştırmada Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamalarına yönelik algılarını Defter-Beyan Sistemi üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu sistem, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından dijital vergi süreçlerinde kullanılan temel araçlardan biridir. Araştırmalar, meslek mensuplarının eğitim düzeyleri, deneyimleri ve demografik parametrelerinin sisteme yönelimlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Işık ve Özbek’in çalışması, bu kullanım kolaylığı, tutum ve niyet boyutlarında algı farklılıklarının var olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca, katılımcılar sistemin e-dönüşüm süreçlerinde iş kolaylaştırıcı etkilerini vurgularken – sistemin bürokrasiyi azaltıp, işlem yoğunluğunu ve hataları minimize ettiği de tespit edilmiştir. Bu çalışma, GİB’in teknolojik altyapı yatırımının etkisinin ancak meslek mensuplarının katkısıyla gerçek anlamda değer üretebileceğini ortaya koyarak, dijital dönüşüm ve mesleki uyum arasındaki kritik ilişkiyi vurgulamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

XXI. yüzyılın başından itibaren hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, yalnızca gündelik yaşamı değil, ekonomik ve kurumsal yapıları da köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşümün en belirgin etkilerinden biri, muhasebe mesleğinde gözlemlenmektedir. Geleneksel olarak kayıt tutma, sınıflandırma ve raporlama gibi işlevlerle tanımlanan muhasebe; günümüzde stratejik karar destek sistemlerinin merkezinde yer alan, yüksek teknolojilerle entegre bir bilgi yönetim alanına evrilmiştir. Dijital dönüşüm, muhasebe meslek mensuplarının rollerini değiştirmiş; manuel işlemlerden, veri analizi, risk yönetimi, danışmanlık ve stratejik yönlendirme gibi katma değeri yüksek faaliyetlere geçişi zorunlu hâle getirmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan literatür ve uygulama örnekleri, dijital dönüşüm sürecinde özellikle e-belge sistemleri, bulut tabanlı muhasebe çözümleri, büyük veri analitiği, yapay zekâ ve blokzincir teknolojileri gibi araçların muhasebe uygulamalarında yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Türkiye özelinde Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen e-Fatura, e-Defter, e-Arşiv, e-SMM, e-İrsaliye, e-Gider Pusulası, Defter-Beyan ve Hazır Beyan gibi sistemler hem kamu yönetiminde dijitalleşmeyi hızlandırmış hem de özel sektörün muhasebe süreçlerinde otomasyon, hız, doğruluk ve şeffaflık sağlamıştır. Bu sistemler, kayıt dışı ekonomiyle mücadele, vergi denetiminde etkinlik, işlem maliyetlerinde azalma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi çok boyutlu faydalar sunmaktadır.

Yapay zekâ entegrasyonu, muhasebede veri işleme hızını artırmakta, hata oranını azaltmakta ve karar alma süreçlerini desteklemektedir. QuickBooks, Xero, SAP S/4HANA gibi uluslararası yazılımlar ile Türkiye’de kullanılan Logo, Mikro, Luca gibi yerli çözümler, otomatik belge işleme, gider sınıflandırma, nakit akışı tahmini, anomali tespiti ve vergi hesaplama gibi işlevlerde yapay zekâ teknolojilerinden yararlanmaktadır. Bu gelişmeler,

muhasabe meslek mensuplarının teknik bilgiye ek olarak dijital okuryazarlık, analitik düşünme ve siber güvenlik gibi alanlarda yetkinlik kazanmasını gerektirmektedir.

Bununla birlikte, dijital dönüşümün yalnızca teknolojik boyutu değil, örgütsel, kültürel ve hukuki boyutları da vardır. Çalışmada, Türkiye’deki dijital dönüşüm sürecinin, teknik altyapı eksiklikleri, internet erişimindeki bölgesel farklılıklar, yazılım entegrasyon sorunları, veri güvenliği endişeleri ve mevzuat uyum güçlükleri gibi faktörler nedeniyle tam potansiyeline ulaşamadığı tespit edilmiştir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde, lisans maliyetleri, bakım giderleri ve eğitim ihtiyaçları gibi unsurlar dönüşüm sürecini yavaşlatmaktadır. Bu noktada, sürdürülebilir bir dijital dönüşüm için teknolojik altyapının güçlendirilmesi, kullanıcı dostu arayüzlerin geliştirilmesi, düzenli eğitim programlarının uygulanması ve mevzuatın dijital sistemlerle uyumlu hâle getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Blokszincir teknolojisi, muhasebede güvenli ve değiştirilemez kayıt yapısı sayesinde veri bütünlüğü ve şeffaflık sağlamaktadır. Akıllı sözleşmeler aracılığıyla işlemlerin otomatik yürütülmesi, hem zaman hem maliyet tasarrufu yaratırken, denetim süreçlerinde hız ve doğruluk kazandırmaktadır. Türkiye’de blokszincirin muhasebe alanındaki kullanımı henüz sınırlı olmakla birlikte, özellikle e-belge sistemleriyle entegrasyon potansiyeli, gelecekte meslek standartlarını yeniden şekillendirebilecek niteliktedir. Bu sistemler, kamu-özel sektör etkileşiminde zaman ve maliyet tasarrufu sağlarken, belge sahteciliği ve kayıt dışılıkla mücadelede önemli rol oynamaktadır.

Literatür taraması, dijital dönüşümün muhasebe mesleğinde yarattığı değişimin küresel ölçekte benzer eğilimler taşıdığını ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde yapay zekâ, blokszincir ve büyük veri uygulamaları daha sistematik ve ölçeklenebilir düzeye ulaşmışken; Türkiye’de bu gelişmelerin adaptasyonu kademeli olarak ilerlemektedir.

Ancak, son yıllarda üniversiteler, teknoparklar ve Ar-Ge merkezlerinde yürütülen çalışmalar, Türkiye’nin bu alandaki bilgi üretim kapasitesini ve uluslararası literatüre katkısını artırmaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki stratejik sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Meslek Rolünün Yeniden Tanımlanması: Dijital dönüşüm, muhasebecinin rolünü yalnızca kayıt tutan bir uygulayıcıdan, veri analisti, stratejik danışman ve teknoloji kullanıcısı bir profesyonele dönüştürmüştür.
2. Teknolojik Yetkinlik Zorunluluğu: Dijital okuryazarlık, yapay zekâ okuryazarlığı ve siber güvenlik bilgisi, meslek mensupları için temel yeterlilikler hâline gelmiştir.
3. Kamu-Özel Sektör Sinerjisi: E-dönüşüm uygulamalarının yaygınlaşması, kamu kurumları ile özel sektör arasındaki bilgi akışını hızlandırmış ve vergi uyumunu artırmıştır.
4. Küresel Rekabet Gücü: Türkiye’de dijital muhasebe altyapısının güçlendirilmesi, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artıracak bir unsur olarak değerlendirilmektedir.
5. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Katkı: Kâğıt kullanımının azalması, enerji tasarrufu ve dijital arşivleme, çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.
6. Mevzuat ve Standart Uyumu: Dijital sistemlerin verimli çalışabilmesi için hukuki düzenlemeler, ulusal ve uluslararası standartlarla uyumlu hâle getirilmelidir.

Sonuç olarak, dijital dönüşüm ve yapay zekâ entegrasyonu, muhasebe mesleğinin geleceğini belirleyen en kritik faktörlerden biridir. Bu dönüşüm, yalnızca teknik bir yenilik değil; meslek kültüründe, iş yapış biçimlerinde ve mesleki değerlerde köklü bir paradigma değişimidir. Türkiye’nin bu süreci başarılı şekilde yönetebilmesi için; teknolojik altyapı yatırımlarını artırması, mevzuat uyumunu güçlendirmesi, meslek mensuplarının dijital becerilerini geliştirecek eğitim programları uygulaması ve kamu-özel iş birliğini teşvik etmesi gerekmektedir.

Dijital dönüşümün getirdiği fırsatların değerlendirilmesi ve zorlukların aşılması, muhasebe mesleğinin yalnızca bugünkü ihtiyaçlara değil, geleceğin ekonomik ve teknolojik koşullarına da uyumlu bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Böylece muhasebe, yalnızca finansal bilgi üreten bir alan olmaktan çıkarak, işletmelerin sürdürülebilir büyümesine ve stratejik yönetimine yön veren, yüksek katma değerli bir meslek olarak konumunu güçlendirecektir.

Dijital dönüşüm ve yapay zekâ entegrasyonunun muhasebe mesleğinde yarattığı değişim, fırsatlar kadar çeşitli uyum zorluklarını da beraberinde getirmektedir.

Çalışma bulgularına dayalı olarak, sürecin daha etkin, güvenilir ve sürdürülebilir şekilde yönetilebilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Meslek mensuplarının dijital yetkinliklerinin artırılması,
2. Gelir İdaresi altyapısının güçlendirilmesi,
3. Meslek mensuplarına teknik destek mekanizmalarının geliştirilmesi,
4. Mükelleflerin dijital yatırım ve uyum süreçlerinin desteklenmesi,
5. Mevzuat ve standartların güncellenmesi,
6. Mali müşavirlik mesleğinin geleceğine yönelik stratejik planlama,
7. Blokzincir ve yapay zekâ araştırmalarının teşviki,
8. Veri güvenliği ve etik standartların güçlendirilmesi.

KAYNAKÇA

AICPA. (2022). *The impact of artificial intelligence on accounting*. American Institute of CPAs. <https://www.aicpa.org>

Akman, C., & Çil Koçyiğit, S. (2024). Muhasebe uygulamalarındaki e-dönüşüm sürecine ilişkin serbest muhasebeci mali müşavirlerin görüş ve beklentileri: Ankara ili örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 24(72), 57–82.

Alataş, A., & Kılıç, İ. (2025). *Dijital dönüşüm sürecinin muhasebe mesleği, muhasebe eğitimi ve muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkileri*. Özgür Yayınları. s. 1–36

Al-Htaybat, K., & Von Alberti-Alhtaybat, L. (2017). Big Data and corporate reporting: impacts and paradoxes. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 30(4), 850–873. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-07-2015-2147>

Alles, M. G., Dai, J., & Vasarhelyi, M. A. (2021). *Reporting 4.0: Business reporting for the age of mass customization*. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 18(1)

Altunal, I., & Özbek, A. (2024). Muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşümde e-dönüşüm uygulamalarına bakış açılarının değerlendirilmesi: defter-beyan sistemi üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 24(72), 125-144.

Arslan, M. C., & Karkacier, A. (2019). dijital dönüşüm sürecinde yönetim muhasebesinin geleceğini etkileyen faktörlere kavramsal bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442.

Aygün, M., & Kutay, N. (2022). *Muhasebe denetiminde büyük veri analizi kullanımına yönelik güven tutumunun incelenmesi: Nitel bir araştırma*. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(4), 1273–1292.

Bilge, M. E., Karasu, R., Altıntaş, A., & Koçak, H. (2019). Ticaret Unvanlarının Tescili Aşamasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri-Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *İstanbul hukuk mecmuası*, 77(2), 773-812.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). **Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future**. W. W. Norton & Company.

Carda, H., & Kısa, Ö. (2023). *Blok Zincir Teknolojisi Perspektifinden Kalkınma*. *International Journal of Public Finance*, 8(2), 289–314.

Deloitte. (2020). AI and the future of accounting. *Deloitte Insights*. <https://www2.deloitte.com>

- Doğan, Ş., & Doğan, D. (2024). Bulut Muhasebe Sistemine Adaptasyonda Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi; Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Uygulaması. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 23(71), 59-74.
- Doğuç, Ö. (2021). Robotic process automation in finance and accounting. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14(1), 51–59. (s. 55).
- Elmacı, O. (2017). *Muhasebenin Stratejik Yeni Yol Haritası: Yatırımcılara ve Yöneticilere Yol Göstermek*. (Erişim: 25.11.2019),
- Eralp, A. (2024). Endüstri 4.0 Kapsamında Büyük Veri ve Yapay Zekânın Muhasebe Süreçlerine Etkisi. *Özgür Yayınları*.
- EY. (2023). *Tax and finance operate: How AI is transforming tax compliance*. Ernst & Young Global Limited. https://www.ey.com/en_gl/tax/how-ai-is-transforming-tax-compliance
- Fülöp, M. T., Ionescu, C. A., Măgdaş, N., Ştefan, M. C., & Topor, D. I. (2025). Digital transformation of the accounting profession at the intersection of artificial intelligence and ethics. *Economics*, 19(1), Article 20250155.
- Garip, O. (2018). E-Dönüşüm sürecinde e-Muhasebe uygulamaları: Türkiye örneği. *Mali Çözüm*, (146), 13–42.
- Garip, O. (2024). *Muhasebe alanında dijital dönüşüm ve yapay zekâ: Bibliyometrik bir analiz (2006–2024)*. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 7(5), 993–1006.
- Gartner (2022). *SAP S/4HANA Finance and Intelligent ERP*. <https://www.gartner.com>
- Geçici, E. (2024). Yapay Zekâ Destekli ChatGPT'nin Muhasebe Eğitimi Alanına Uygunluğu: Fırsatlar ve Zorluklar. *İşletme Akademisi Dergisi*, 5(2), 96-117.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB). *E dönüşüm uygulamaları hakkında genel bilgiler*. <https://www.gib.gov.tr>
- Güney, A. & Özcan, E. (2025). *A Research on the Use of Artificial Intelligence in Accounting. Muhasebe Enstitüsü Dergisi – Journal of Accounting Institute*, (72), 1–13.
- Hernandez Aros, L., Bustamante Molano, L. X., Gutierrez-Portela, F., Moreno Hernandez, J. J., & Rodríguez Barrero, M. S. (2024). Financial fraud detection through the application of machine learning techniques: A literature review. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 1130.
- Intuit (2022). *QuickBooks artificial intelligence features*. <https://quickbooks.intuit.com>
- Karaca, A. (2023). Dijital Dönüşüm ve Muhasebe Uygulamaları. *Muhasebe Bilim Dergisi*, 14(1), 45-59.
- Koca, Z. (2025). Dijital teknolojilerin muhasebede kullanımı: Teşvik edici ve engelleyici faktörlerin sistematik incelemesi. *Denetim ve Güvence Hizmetleri Dergisi*, 5(1), 1–25.
- Kokina, J., & Blanchette, S. (2019). Early evidence of digital labor in accounting: Innovation with robotic process automation. *International Journal of Accounting Information Systems*, 35, 100431.
- Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş. (t.y.). *Logo Mind Insight iş analitiği aracı: Self-servis veri keşfi ve analiz platformu*. 12 Ağustos 2025 tarihinde <https://www.logo.com.tr/urun/logo-mind-insight> adresinden erişildi.
- Needles, B. E., Powers, M., & Crosson, S. V. (2013). *Principles of accounting* (12th ed.). Cengage Learning.
- Özdoğan, B., & Karğın, S. (2018). *Blok Zinciri Teknolojisinin Muhasebe ve Finans Alanlarına Yönelik Yansımaları ve Beklentiler*. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (80), 161–176.
- Öztürk, E. (2025). *Muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşüm temelli uygulamalara yönelik tutumlarının incelenmesi: Bartın ili örneği* (Master's thesis, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- PwC Türkiye. (2025). E-SMM Uygulamasına Kayıtlı Mükelleflerin E-Faturaya Geçip Geçmeyeceği Hakkında Duyuru. Erişim adresi: <https://www.pwc.com.tr/.../e-smm-uygulamasina-kayitli-mukelleflerin-e-faturaya-gecip-gecmeyecegi-hakkinda-duyuru.html>
- Romney, M. B., & Steinbart, P. J. (2020). *Accounting information systems* (15th ed., Global ed.). Pearson.
- Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- SAP. (2022). SAP S/4HANA Finance: Intelligent finance management. <https://www.sap.com>
- Secinaro, S., Dal Mas, F., Brescia, V., & Calandra, D. (2022). Blockchain in the accounting, auditing and accountability fields: A bibliometric and coding analysis. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 35(8), 174–199
- Şenel, S. A., Ak, S., & Taş, M. (2025). Türkiye’de muhasebe mesleğinde dijital dönüşümde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. In S. A. Şenel (Ed.), *Dijital dönüşümün muhasebe mesleğine etkileri ve meslekte uzmanlaşma* (s. 50–65). Özgür Yayınları.
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ. *Turkish Studies*. 13(30). 369-386
- Smith, & Jones. (2020). *Automation in Financial Reporting: AI reduces errors and time required for financial reporting*. *International Journal of Creative Research Thoughts*, 9 (5), May 2021. ISSN: 2320-2882.
- TÜRMÖB. (2022). Dijital dönüşümde meslek mensubunun destekçisi: Luca. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odası Birliği Yayınları.
- Tuzcu, A. (2018). *Muhasebede yapay zeka işimiz tehlikede mi*. Erişim Adresi: <http://www.muhasabep.com/muhasebede-yapay-zeka>.
- Varol, N. (2023). Dijital dönüşüm ve yapay zekâ: muhasebenin ve denetimin geleceği. *Denetim ve güvence hizmetleri dergisi*, 3(2), 162-184.
- Warren, J. D., Jr., Moffitt, K. C., & Byrnes, P. (2015). *How Big Data Will Change Accounting*. *Accounting Horizons*, 29(2), 397–407.
- Westerman, G., Bonnet, D., & McAfee, A. (2014). *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation*. Harvard Business Review Press.
- Xie, C., & Choi, J. H. (2025). Human + AI in accounting: Early evidence from the field. *Stanford University Graduate School of Business Research Paper*, MIT Sloan Research Paper No. 7280-25. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5240924>
- Yardımcıoğlu, M., Karahan, M., & Yörük, A. (2019). *Dijitalleşme ışığında muhasebe mesleğinin geleceği* [The future of the accounting profession in the light of digitalization]. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi – Journal of Accounting Institute*(61), 35–46
- Yücel, G. & Adiloğlu, B., (2019). Dijitalleşme-Yapay Zeka ve Muhasebe Beklentileri, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 47-60.
- Zhang, Y. (2025). *Auditing in the blockchain: A literature review*. *Blockchain*, Advance online publication. <https://doi.org/10.3389/fbloc.2025.1549729>

MİKROLAG KÖKENLİ ZEAKSANTİNİN P53 İLE İLİŞKİLİ RESEPTÖR YAPILARI ÜZERİNDEKİ STABİLİZASYONU VE MDM2 İNHİBİSYONUNDAKİ ÇOKLU HEDEFLİ MODÜLATÖR POTANSİYELİNİN *IN SILICO* TABANLI ANALİZLER İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: MOLEKÜLER DOCKİNG VE ADMET

Nil SAZLI

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Engineering, Department of Bioengineering,
Manisa, Turkey

ORCID: 0009-0006-6740-1169

Deniz KARATAŞ

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Engineering, Department of Bioengineering,
Manisa, Turkey

ORCID: 0000-0002-8176-4883

ÖZET

Tümör baskılayıcı protein olan p53 onkojenik dönüşümün engellenmesi için oldukça önemli bir role sahiptir. Ancak MDM2 aracılı yıkım ve mutasyon mekanizmalarının sebep olduğu farklı kanser türlerinde p53 fonksiyonunun bozulması aşılması gereken önemli bir zorluğu oluşturmaktadır. Mevcut çalışmalarda sentetik p53 modülatörleri güvenlik ve toksisite profilleri açısından birtakım kısıtlamalara neden olarak günden güne yeni doğal kökenli modülatör ajanlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Bu sebepten ötürü çalışmamız kapsamında son yıllarda revaçta olan mikroalg kökenli doğal zeaksantin vahşi tip p53–DNA kompleksi (PDB: 1TUP), Y220C mutant p53 (PDB: 2VUK) ve negatif düzenleyici MDM2 (PDB: 4HG7) hedef reseptörleri üzerindeki bağlanma enerjileri ve davranışları *in silico* tabanlı moleküler modelleme analizleri ile değerlendirilmiştir. Zeaksantin polar uç gruplarındaki amfifilik yapısı ve hidrofobik polien omurgasının bulunduğu eşsiz kimyasal mimarisıyla p53 ile ilişkili farklı görevdeki hedef reseptörlere uyum sağlayabilme potansiyeli ön görülerek çalışmamızda kullanılmıştır. AutoDock Vina programı aracılığıyla gerçekleştirilen moleküler docking analizlerinde 1TUP, 2VUK ve 4HG7 reseptörlerin üzerinde zeaksantin sırasıyla –7.2, –6.8 ve –7.3 kcal/mol bağlanma enerjileri göstererek sentetik referans ligandlar ile karşılaştırılabilir düzeyde olduğu görülmüştür. Farmakokinetik profil uygunluğunun incelendiği ADMET analizlerinde ise zeaksantin referans ajanlar ile benzer hatta bazı durumlarda toksisite profili bakımından çok daha avantajlı olduğu elde edilmiştir. Özellikle zeaksantin kardiyotoksikite ve hepatotoksikite parametrelerine ait risk seviyelerinin düşük olması bu mikroalgal molekülü iyi bir potansiyel ilaç adayı olarak sunmaktadır. Çalışmamız kapsamında elde edilen bulgular ışığında zeaksantin MDM2 aracılı yıkımı engelleyici ve p53 stabilizasyonunu destekleyici nitelikte bir terapötik bir doğal ajan olabileceği anlaşılmaktadır. Sonuçlarımızın geçerliliğinin doğrulanması adına gelecek *in vitro* ve *in vivo* tabanlı çalışmalara rehberlik etmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: p53, zeaxanthin, molecular docking, ADMET, drug discovery

ASSESSMENT OF THE MULTI-TARGET MODULATOR POTENTIAL OF MICROALGAE-DERIVED ZEAXANTHIN ON THE STABILIZATION OF P53-RELATED RECEPTOR STRUCTURES AND MDM2 INHIBITION VIA *IN SILICO* ANALYSES: MOLECULAR DOCKING AND ADMET EVALUATION

ABSTRACT

The tumor suppressor protein p53 plays a crucial role in preventing oncogenic transformation. However, disruption of p53 function in various cancer types caused by MDM2-mediated degradation and mutation mechanisms presents a significant challenge. Current studies on synthetic p53 modulators exhibit limitations in terms of safety and toxicity profiles, highlighting the growing need for new, naturally derived modulatory agents. For this reason, within the scope of our study, the binding energies and interaction behaviors of naturally occurring microalgae-derived zeaxanthin, which has gained increasing attention in recent years, toward the wild-type p53–DNA complex (PDB: 1TUP), Y220C mutant p53 (PDB: 2VUK), and negative regulatory MDM2 (PDB: 4HG7) target receptors were evaluated using *in silico* molecular modeling analyses. Zeaxanthin was selected in our study due to its amphiphilic structure at the polar end groups and its unique chemical architecture containing a hydrophobic polyene backbone, which is predicted to enable adaptation to different functional target receptors associated with p53. In molecular docking analyses performed using the AutoDock Vina program, zeaxanthin exhibited binding energies of -7.2 , -6.8 , and -7.3 kcal/mol for the 1TUP, 2VUK, and 4HG7 receptors, respectively, which were comparable to those of synthetic reference ligands. In ADMET analyses examining pharmacokinetic profile suitability, zeaxanthin was found to be similar to, and in some cases significantly more advantageous than, reference agents in terms of toxicity profile. In particular, the low predicted risk levels associated with cardiotoxicity and hepatotoxicity parameters present this microalgal molecule as a promising potential drug candidate. Based on the findings of our study, zeaxanthin appears to be a therapeutic natural agent capable of inhibiting MDM2-mediated degradation while supporting p53 stabilization. The present study aims to guide future *in vitro* and *in vivo* investigations designed to validate these findings.

Keywords: p53, zeaxanthin, molecular docking, ADMET, drug discovery

INTRODUCTION

The tumor suppressor gene p53 is considered the guardian of the genome because it regulates critical processes such as DNA repair, cell cycle control, and programmed cell death (H. Wang, Guo, Wei, & Chen, 2023). In addition, many cancer types arise from uncontrolled cell proliferation caused by loss of p53 function and genomic instability (Y. Liu, Su, Tavana, & Gu, 2024). One of the main mechanisms causing disruption of p53 function is structural destabilization resulting from missense mutations, while the second involves negative regulation through proteasomal degradation mediated by the E3 ubiquitin ligase MDM2 (H. Wang et al., 2023; Yao, Zhang, Li, & Zhang, 2024). Existing therapeutic approaches reported in the literature generally target only one of these mechanisms responsible for p53 dysfunction (Zhu et al., 2022). To correct this dysfunction and activate the signaling pathway, it is necessary to protect the mutant p53 protein from excessive degradation while also achieving structural stabilization (Aguilar & Wang, 2022; Fallatah, Law, Chow, & Kaiser, 2023). In this context, systematic and layered strategies involving multiple targets are required to prevent impairment of or to reactivate p53 function. Clinical studies indicate that MDM2 inhibitors and small-molecule reactivators have been developed and demonstrate promising therapeutic efficacy in restoring p53 function (Gounder et al., 2023; Sallman et al., 2025). However, these synthetic

agents present limitations such as off-target interactions, resistance development, and toxicity (Aguilar & Wang, 2022). To overcome these limitations, it is therefore necessary to investigate biocompatible alternative therapeutic agents that exhibit safe drug profiles. In recent years, interest in naturally derived compounds has increased due to literature evidence highlighting important properties, including regulation of oxidative damage and cellular responses (Mukherjee et al., 2024). In particular, findings in the literature demonstrate the potential of certain natural compounds to act as modulators in p53-related processes (Ramli et al., 2024). However, these studies have primarily focused on cellular-level phenotypic outcomes of the alternative therapeutic agents under investigation and have been insufficient in directly analyzing their structural interactions with the p53 protein (Hassin & Oren, 2023). Furthermore, it has not been clarified whether processes such as inhibiting MDM2-mediated degradation, stabilizing mutant p53, and maintaining DNA-binding capacity can be simultaneously modulated by a single candidate therapeutic molecule (Hassin & Oren, 2023; W. Wang et al., 2024). For this reason, a comparative evaluation of receptors representing different binding conformations within the p53 pathway for candidate compounds is considered a research need. Zeaxanthin, a naturally occurring compound of microalgal origin, has gained prominence in recent years due to its modulatory effects on cellular metabolism and its antioxidant capacity (H. Liu et al., 2023; Sanlier, Yildiz, & Ozler, 2024). Literature studies indicate that zeaxanthin exhibits significant interactions within p53-related signaling pathways (H. Liu et al., 2023). In addition, it has been reported that this microalgal molecule can regulate stress responses by exerting significant protective effects under conditions of oxidative damage and metabolic stress (H. Liu et al., 2023). However, in similar studies, the structural interactions of potential molecules such as zeaxanthin with p53 receptor complexes have not been investigated, and checkpoints including inhibition of MDM2-mediated proteasomal degradation and stabilization of mutant p53 function have not been simultaneously evaluated (Fallatah et al., 2023; H. Liu et al., 2023). For this reason, to address these gaps in the literature, our study aims to evaluate the binding interactions of p53-related receptors with key regulatory checkpoints using molecular docking techniques. To this end, representative receptor models of the DNA-bound active p53 complex (PDB: 1TUP), p53 Y220C construct (PDB: 2VUK), and MDM2–p53 interaction complex (PDB: 4HG7) were selected, and the different binding behaviors of microalgae-derived zeaxanthin were investigated using the AutoDock Vina program in comparison with the co-crystallized ligands P83 and NUT, as well as synthetic modulators reported in the literature, including eprenetapopt, rezatapopt, and idasanutlin. In addition, the pharmacokinetic suitability and toxicity profiles of zeaxanthin were evaluated using ADMETlab 3.0 and ProTox-II-based analyses. Our study aims to provide a rational candidate evaluation of microalgae-derived zeaxanthin to guide future *in vitro* and *in vivo* studies investigating cellular p53 activity.

MATERIALS & METHODS

Preparation of Protein Structures

To analyze the different functional states of the p53 structure, three X-ray crystallographic receptor constructs were obtained from the RCSB Protein Data Bank (<https://www.rcsb.org/>) (Burley et al., 2025). The obtained constructs correspond, respectively, to the DNA-bound active complex revealing the physiological transcriptional activity of p53 (PDB ID: 1TUP), the Y220C-mutant p53 construct representing mutant p53 stabilization (PDB ID: 2VUK), and the MDM2–p53 interaction complex responsible for proteasomal degradation (PDB ID: 4HG7) (Balourdas, Markl, Kramer, Settanni, & Joerger, 2024; H. Wang et al., 2023; W. Wang et al., 2024). In this study, the three receptor structures to be used were individually opened in the UCSF Chimera (v1.17.3) program, and irrelevant side chains, co-crystallized ligands, heteroatoms, and water molecules were removed from the structures (Pettersen et al., 2004).

These cleaned structures were subjected to energy minimization using the AMBER force field to ensure that they maintained stable conformations during molecular docking. Subsequently, the structures were transferred to the AutoDock Tools (v1.5.6) program and converted into a compatible format for analysis (Morris et al., 2009).

Preparation of Ligand Structures

To analyze the binding interactions of naturally occurring microalgae-derived zeaxanthin (CID: 5280899) with p53-related target receptors used in our study, its 3D structure was obtained from the PubChem database (<https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/>) (Tran-Nguyen & Rognan, 2020). To compare zeaxanthin efficacy with reference synthetic agents developed in the literature for mutant p53 reactivation and MDM2 inhibition, namely eprenetapopt (APR-246, CID: 52918385), rezatapopt (CID: 156195543), and idasanutlin (CID: 53358942), these molecules were also included in molecular docking analyses. This study further aimed to evaluate the receptor-specific binding behavior of the P83 ligand (CID: 4722579) and the co-crystallized NUT ligand (CID: 71304809) of the target receptor construct with PDB ID 4HG7. After obtaining all ligands in 3D format from PubChem, they were opened in the UCSF Chimera (v1.17.3) program, and missing hydrogen atoms were added to represent physiological pH conditions. Subsequently, Gasteiger charges were assigned, and electrostatic interactions were defined (Pettersen et al., 2004). Subsequently, the energy minimization process was performed using the AMBER force field to resolve steric conflicts in the ligand structures. Similar to the receptor preparation stage, these ligand structures were also imported into AutoDock Tools (v1.5.6) and converted into a suitable format for docking analyses ((Morris et al., 2009).

Determination of Grid Box Parameters

In our study, the grid box coordinates of the active sites of the target receptor structures were determined using the AutoGridFR (AGFR) software based on amino acid residues interacting with co-crystallized ligands in the crystal structures, identified using the PDBSum web server (Laskowski, 2022; Ravindranath, Forli, Goodsell, Olson, & Sanner, 2015). The receptor structures were opened in AGFR, and the identified amino acid residues were entered into the program. Subsequently, the Compute Pockets algorithm was used to determine the most suitable binding site for the ligands. This region was defined by grid box center coordinates (x, y, z) and optimized to avoid restricting ligand mobility. The grid box coordinates of all receptors are summarized in Table 1.

Table 1. Grid Box Parameters Used for Molecular Docking Analysis

Target (PDB ID)	Protein	Center X (Å)	Center Y (Å)	Center Z (Å)	Size X (Å)	Size Y (Å)	Size Z (Å)
1TUP		73.461	28.212	59.359	60	60	60
2VUK		98.296	79.577	-29.288	60	60	60
4HG7		-18.666	12.243	-7.870	60	60	60

Molecular Docking Analyses

For molecular docking analyses, the binding energies of pre-prepared receptors and ligands were calculated using the AutoDock Vina (v1.1.2) algorithm. A Perl-based automation script was employed at this stage of the docking process. To evaluate the binding interactions of zeaxanthin and five reference molecules with each receptor using molecular docking analyses,

AutoDock Vina parameters were set with exhaustiveness at 32 and energy range at 4 (Butt, Badshah, Shabbir, & Rafiq, 2020). For each receptor–ligand complex obtained from the analysis, poses exhibiting the lowest binding energy and the most suitable conformation were selected. This procedure resulted in 18 complexes. To comparatively evaluate the binding interactions of these complexes, two-dimensional interaction maps were visualized using the Discovery Studio Client 2021 program.

***In Silico* ADMET Analysis**

In our study, the drug potential of microalgae-derived zeaxanthin was compared with reference ligands, and its pharmacokinetic profiles were analyzed using a multi-platform approach. Drug-likeness and pharmacokinetic suitability of all ligands, particularly zeaxanthin, were analyzed using ADMETlab 2.0 (<https://admetmesh.scbdd.com/>) (Xiong et al., 2021).

RESULTS & DISCUSSION

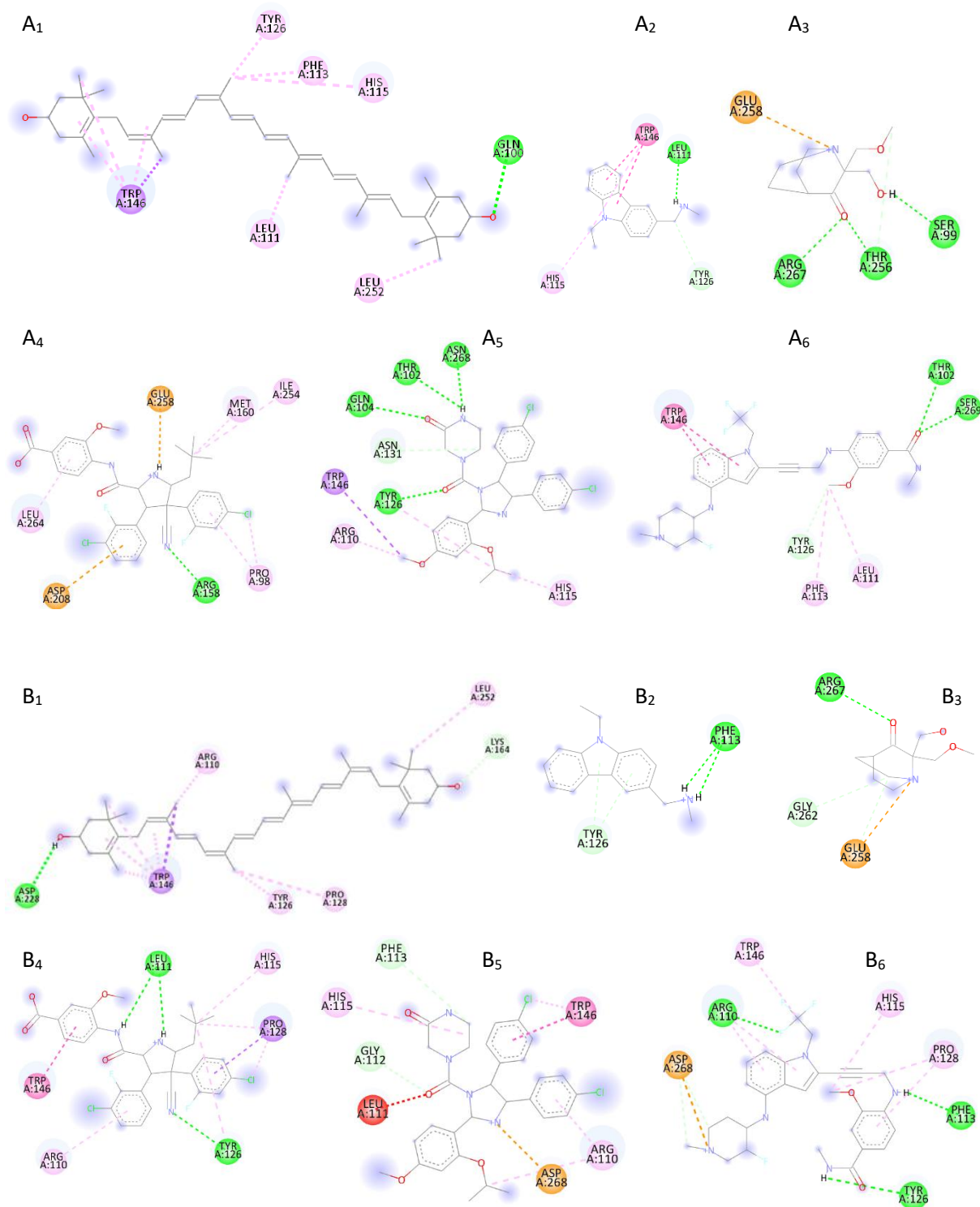
Molecular Docking and Binding Profiles

In our study, the binding energy scores and interactions of naturally occurring microalgal zeaxanthin on three key checkpoints of the tumor suppressor gene p53 pathway—the DNA-coupled active p53 complex (PDB ID: 1TUP), the Y220C mutant p53 construct (PDB ID: 2VUK), and the MDM2 complex responsible for the proteasomal degradation of p53 (PDB ID: 4HG7)—were investigated using molecular docking analyses in comparison with clinically used reference agents. Literature studies generally focus on single targets, such as mutant p53 reactivation or MDM2 inhibition (H. Wang et al., 2023). Furthermore, studies evaluating different functional states of the p53-related pathway using only a single drug candidate molecule remain quite limited (Hassin & Oren, 2023). For this reason, to overcome these limitations, functional integrity of p53 was evaluated in our study by comparison with reference agents across three different control points using zeaxanthin, which has gained increasing attention in recent years (H. Liu et al., 2023). Molecular docking analyses performed using AutoDock Vina revealed that microalgal zeaxanthin exhibited binding energy scores of -7.2 , -6.8 , and -7.3 kcal/mol for receptor constructs with PDB IDs 1TUP, 2VUK, and 4HG7, respectively (Table 2). The reference agent eprenetapopt showed significantly lower affinity across receptor constructs, ranging from -4.7 to -4.5 kcal/mol. This suggests that the agent's direct target is not conformational stabilization but rather relies on alternative reactivation mechanisms (Sallman et al., 2025). Idasanutlin and rezatapopt reference ligands exhibit acceptably high affinities according to literature reports (Dunjic et al., 2024). However, when the binding interaction maps in **Figure 1D_{1–3}** and **Figure 1F_{1–3}** are examined, naturally occurring zeaxanthin reveals a pan-modulatory property across receptors with different functions, displaying relatively broader contact points compared to the reference agents in question (H. Liu et al., 2023; A. Wang, Bai, & Hua, 2025). Zeaxanthin is observed to form hydrogen bonds with the Gln100 amino acid residue of the DNA-bound active p53 receptor (Figure 1A₁). This interaction enables formation of a stable receptor–ligand complex, while zeaxanthin's conjugated polyene backbone establishes π -alkyl and hydrophobic contacts with Trp146 and surrounding aromatic residues, offering a significant advantage for structural stability at the DNA-binding site (Brown et al., 2024; Thayer, Stetson, Caballero, Chiu, & Han, 2024). This binding map indicates that the effect provided by zeaxanthin maintains the active conformation of p53 on DNA, thereby preserving transcriptional responses that play a crucial role in regulating apoptosis-related genes and enabling cell-cycle arrest (H. Liu et al., 2023; Y. Liu et al., 2024). In the mutant Y220C p53 receptor, the mutation is known to create a hydrophobic void, thereby reducing stabilization of the protein's local conformation (Balourdas

et al., 2024). However, molecular docking analyses show that zeaxanthin, with its large volume and long polyene chain, can fill this void (Figure 1B₁). Specifically, the microalgal ligand establishes hydrophobic contacts with Trp146, Tyr126, and Pro128 amino acid residues within the receptor's binding region, facilitating packing of the relaxed core (Klett et al., 2024; H. Liu et al., 2023). The ability of zeaxanthin's terminal hydroxyl groups to establish electrostatic interactions with Lys164 and Asp228 supports bi-end anchoring of the molecule on the receptor (Das et al., 2025; N. Wu et al., 2024). This binding profile leads to stabilization of the core hydrophobic region while limiting local mobility (Figure 1C₁). This characteristic restriction suggests that the mutant p53 construct may acquire a stable form, partially restoring its tumor suppressor function and DNA-binding ability (Fallatah et al., 2023; Ma, Shen, & Zhou, 2025). The observation that MDM2, the final receptor structure investigated in this study, exhibits very high binding affinity with idasanutlin confirms its inhibitory profile. In light of this finding, formation of hydrophobic contacts between zeaxanthin and amino acid residues such as Tyr67 and Val93 on this receptor suggests that MDM2 binding pockets recognizing p53 may be effectively blocked (H. Liu et al., 2023; Sedzro et al., 2022; Yang, Wang, Zhao, & Chen, 2024). This binding profile supports the potential of zeaxanthin to contribute to reducing proteasomal degradation and maintaining intracellular p53 levels (W. Wang et al., 2024). Literature reviews reveal that optimization of MDM2 inhibitors generally focuses on a single target, and DNA-bound p53 and mutant p53 are not evaluated within the same study (Hassin & Oren, 2023; W. Wang et al., 2024). To address this deficiency, our study presents findings on the binding behavior of microalgae-derived zeaxanthin across three different functional states associated with p53, aiming to fill the gap created by studies focusing on a single target. Our findings demonstrate that naturally occurring zeaxanthin reduces MDM2-mediated degradation, stabilizes mutant proteins, and exhibits a pan-modulatory effect across multiple checkpoints aimed at maintaining the active p53 conformation.

Table 2. Binding Energy Scores (kcal/mol)

Ligand types	Compounds / Ligands	Wild-Type p53-DNA (1TUP)	Mutant p53 Y220C (2VUK)	MDM2 Receptor (4HG7)
Natural Candidate	Zeaxanthin	-7.2	-6.8	-7.3
Synthetic Modulators	Idasanutlin	-7.1	-7.1	-8.8
	Rezatapopt	-6.8	-6.8	-8.1
	Nutlin derivative (NUT)	-6.6	-6.8	-8.0
	P83	-5.6	-5.7	-6.2
	Eprenetapopt	-4.7	-4.5	-4.5

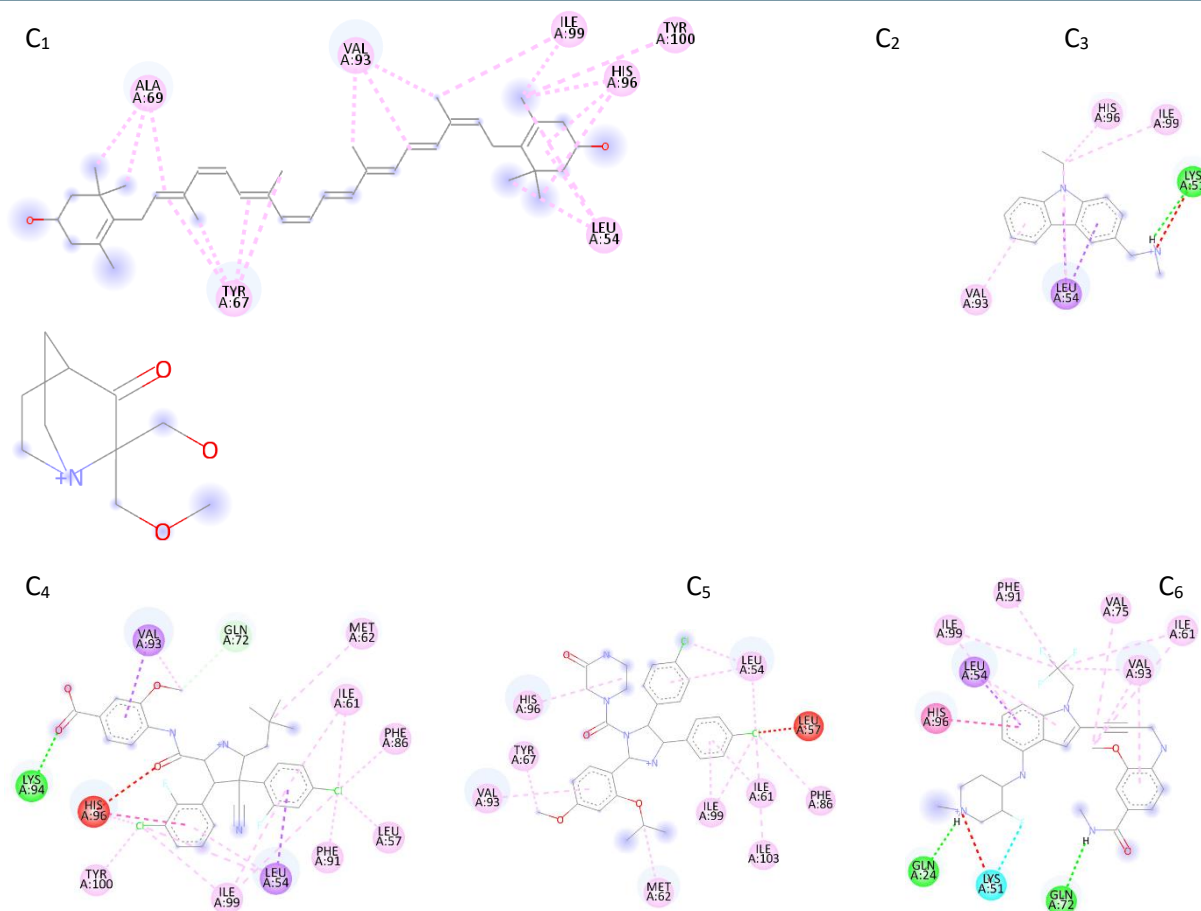

Figure 1. Two-dimensional interaction maps of receptor–ligand complexes revealing molecular interactions between p53 axis-associated target receptors and microalgal zeaxanthin together with reference inhibitors were visualized using the Discovery Studio 2021 Client program. Panel (A) shows interaction maps corresponding to the lowest binding affinities and best binding conformations of the ligands A₁: zeaxanthin, A₂: P83, A₃: eprenetapopt, A₄: idasanutlin, A₅: NUT, and A₆: rezatapopt, obtained from molecular docking analyses performed with the wild-type p53–DNA complex receptor model (PDB ID: 1TUP). Panel (B) shows binding profiles of receptor–ligand complexes exhibiting the best binding conformations obtained with the Y220C mutant p53 receptor model (PDB ID: 2VUK) using the same ligand sequence. Panel (C) presents binding interaction maps obtained from docking analyses performed with the MDM2 receptor (PDB ID: 4HG7) using the same ligand sequence as in the other panels. In the two-dimensional interaction maps, conventional hydrogen bonds are represented by green lines, alkyl interactions by purple lines, π -alkyl interactions by pink lines, π -sigma interactions by dark purple lines, carbon–hydrogen bonds by light green lines, and van der Waals interactions by pale green lines.

ADMET study

In addition to analyzing zeaxanthin's high binding affinity toward its target proteins in comparison with reference drugs, its pharmacokinetic and toxicological properties were evaluated using ADMETlab 3.0-based analyses summarized in Table 3. First, examination of absorption and distribution parameters indicates that zeaxanthin and synthetic reference agents exhibit similar human intestinal absorption profiles. Regarding blood–brain barrier penetration, zeaxanthin shows limited penetration into the central nervous system, thereby reducing the risk

of neurotoxicity and highlighting its advantage (Feng et al., 2023; Mortazavi, Ghasemzadeh Rahbardar, Mehri, & Hosseinzadeh, 2025). Additionally, the fact that zeaxanthin acts as a P-glycoprotein substrate suggests that its intracellular accumulation may be limited by physiological efflux mechanisms. This finding indicates its potential to reduce the risk of systemic toxicity (Bibi et al., 2025; Q. Wu et al., 2025). Regarding metabolic parameters, synthetic inhibitors such as idasanutlin and rezatapopt have been shown to possess CYP3A4 inhibition potential. However, zeaxanthin does not inhibit this enzyme, indicating a low risk of drug–drug interactions during polypharmacy and supporting a favorable safety profile (Lee, Beers, Geffert, & Jackson, 2024). In terms of elimination parameters, no significant disadvantage was observed between zeaxanthin and reference molecules. Regarding toxicity parameters, synthetic reference inhibitors showed high risk scores for hERG channel blockade, respiratory toxicity, and hepatotoxicity (Xiong et al., 2021). However, compared with these inhibitors, zeaxanthin exhibited a much lower risk level for cardiac ion channel blockade and liver damage (Stringham et al., 2024). Additionally, findings obtained from the SR-p53 model reveal zeaxanthin’s capacity to activate p53-related cellular responses (Idakwo et al., 2020; Xiong et al., 2021). These findings parallel p53 stabilization and MDM2 inhibition observed in binding profiles obtained from molecular docking analyses (Fallatah et al., 2023). In summary, a holistic evaluation of *in silico* ADMET parameter results indicates that zeaxanthin exhibits pharmacokinetic compatibility and toxicological profiles comparable to, and in some cases superior to, those of reference agents. Although some synthetic reference agents demonstrate better binding performance than zeaxanthin, their disadvantages in toxicity parameters highlight the strong therapeutic potential of this microalgal native ligand, which presents a balanced binding and safety profile.

Table 3. ADMET and Physicochemical Profiling

ADMET Models	Zeaxanthin	Nut (New)	Idasanutlin	Rezatapopt	Eprenetapopt	P83	Nutlin 2 (Ref)
Physicochemical							
Molecular Weight	568.43	582.18	615.15	545.24	199.12	238.15	581.5
logP	5.193	3.386	4.673	3.835	-0.016	3.472	4.3
TPSA	40.46	83.14	111.45	70.56	49.77	16.96	102.5
Absorption & Dist.							
HIA (Absorption)	--- (0.0)	--- (0.0)	--- (0.0)	--- (0.0)	--- (0.02)	--- (0.0)	---
P-gp substrate	+++ (0.99)	--- (0.0)	--- (0.0)	--- (0.07)	--- (0.01)	++ (0.72)	---
BBB (Penetration)	--- (0.0)	- (0.4)	--- (0.02)	-- (0.24)	-- (0.22)	+++ (0.99)	+++
Metabolism (Inh.)							
CYP3A4 inhibitor	--- (0.0)	- (0.32)	++ (0.74)	+ (0.59)	--- (0.0)	++ (0.86)	++
Excretion							
T1/2 (hours)	0.602	0.984	1.98	1.36	1.149	0.616	0.006
Toxicity							
DILI (Liver Injury)	-- (0.30) +1	+++ (0.92) +1	+++ (0.99) +2	+++ (0.94) +2	--- (0.07)	+ (0.53)	++
hERG blockers	-- (0.11) +1	+ (0.64) +1	-- (0.24) +2	+++ (0.90) +2	-- (0.12)	++ (0.83)	+++

Respiratory tox.	+ (0.54) +1	--- (0.06)	+++ (0.94) +2	+++ (0.97)	+ (0.50)	+++ (0.98)	+++
SR-p53 (Activation)	+++ (0.91) +1	--- (0.01) +1	--- (0.07)	--- (0.02)	-- (0.24)	--- (0.07)	---

CONCLUSION

In studies aimed at the treatment and regulation of p53-related pathways, simultaneous investigation of MDM2-mediated degradation and mutant p53 stabilization remains a significant gap. In our study, binding behavior of naturally occurring microalgae-derived zeaxanthin toward the p53–DNA complex, Y220C mutant p53, and MDM2 target proteins was investigated using *in silico* molecular docking analyses. Findings from molecular docking analyses showed that zeaxanthin exhibited binding behavior comparable to that of reference synthetic agents. ADMET analyses performed to evaluate pharmacokinetic suitability revealed that zeaxanthin possessed a stable pharmacokinetic and safety profile compared with some synthetic agents. Although biological effects of this natural molecule are known in the literature, its binding behavior on receptors with different functions related to p53 has not been simultaneously evaluated. To address this gap in literature, our study examines binding profiles of zeaxanthin on these receptors in comparison with reference ligands, revealing that this microalgal ligand could represent an important potential therapeutic agent for maintaining and reactivating p53 function. Based on findings obtained using an *in silico* methodology, our study aims to guide future experimental investigations.

REFERENCES

- Aguilar, A., & Wang, S. (2022). Therapeutic Strategies to Activate p53. *Pharmaceuticals (Basel)*, 16(1). doi:10.3390/ph16010024
- Balourdas, D. I., Markl, A. M., Kramer, A., Settanni, G., & Joerger, A. C. (2024). Structural basis of p53 inactivation by cavity-creating cancer mutations and its implications for the development of mutant p53 reactivators. *Cell Death Dis*, 15(6), 408. doi:10.1038/s41419-024-06739-x
- Bibi, R., Zainab, A., Dawood, S., Khan, H. A., Shah, M. A., Nijabat, A., . . . Bourhia, M. (2025). Unlocking the Potential of Citrus limon: Molecular Docking and Simulation for Designing Anti-Necrotising Fasciitis Drug. *Chem Biodivers*, 22(12), e00372. doi:10.1002/cbdv.202500372
- Brown, K., Robello, M., Perciaccante, A. J., Dinan, J. C., Maity, T. K., Lyons, G. C., . . . Jenkins, L. M. (2024). Covalent Modification of p53 by (E)-1-(4-Methylpiperazin-1-yl)-3-(5-nitrofur-2-yl)prop-2-en-1-one. *ACS Pharmacol Transl Sci*, 7(11), 3559-3572. doi:10.1021/acsptsci.4c00447
- Burley, S. K., Bhatt, R., Bhikadiya, C., Bi, C., Biester, A., Biswas, P., . . . Chao, H. J. N. a. r. (2025). Updated resources for exploring experimentally-determined PDB structures and Computed Structure Models at the RCSB Protein Data Bank. 53(D1), D564-D574.
- Butt, S. S., Badshah, Y., Shabbir, M., & Rafiq, M. (2020). Molecular Docking Using Chimera and Autodock Vina Software for Nonbioinformaticians. *JMIR Bioinform Biotechnol*, 1(1), e14232. doi:10.2196/14232
- Das, I., Chazan, A., Church, J. R., Larom, S., Leon, R., Gomez-Villegas, P., . . . Sheves, M. (2025). Selective Choice of the Efficient Carotenoid Antenna by a Xanthorhodopsin:

- Controlling Factors for Binding and Excitation Energy Transfer. *JACS Au*, 5(7), 3070-3081. doi:10.1021/jacsau.4c01243
- Dunjic, M., Turini, S., Nejtkovic, L., Sulovic, N., Cvetkovic, S., Dunjic, M., . . . Dolovac, D. (2024). Comparative Molecular Docking of Apigenin and Luteolin versus Conventional Ligands for TP-53, pRb, APOBEC3H, and HPV-16 E6: Potential Clinical Applications in Preventing Gynecological Malignancies. *Curr Issues Mol Biol*, 46(10), 11136-11155. doi:10.3390/cimb46100661
- Fallatah, M. M. J., Law, F. V., Chow, W. A., & Kaiser, P. (2023). Small-molecule correctors and stabilizers to target p53. *Trends Pharmacol Sci*, 44(5), 274-289. doi:10.1016/j.tips.2023.02.007
- Feng, J., Zheng, Y., Guo, M., Ares, I., Martinez, M., Lopez-Torres, B., . . . Martinez, M. A. (2023). Oxidative stress, the blood-brain barrier and neurodegenerative diseases: The critical beneficial role of dietary antioxidants. *Acta Pharm Sin B*, 13(10), 3988-4024. doi:10.1016/j.apsb.2023.07.010
- Gounder, M. M., Bauer, T. M., Schwartz, G. K., Weise, A. M., LoRusso, P., Kumar, P., . . . Hong, D. S. (2023). A First-in-Human Phase I Study of Milademetan, an MDM2 Inhibitor, in Patients With Advanced Liposarcoma, Solid Tumors, or Lymphomas. *J Clin Oncol*, 41(9), 1714-1724. doi:10.1200/JCO.22.01285
- Hassin, O., & Oren, M. (2023). Drugging p53 in cancer: one protein, many targets. *Nat Rev Drug Discov*, 22(2), 127-144. doi:10.1038/s41573-022-00571-8
- Idakwo, G., Thangapandian, S., Luttrell, J., Li, Y., Wang, N., Zhou, Z., . . . Gong, P. (2020). Structure-activity relationship-based chemical classification of highly imbalanced Tox21 datasets. *J Cheminform*, 12(1), 66. doi:10.1186/s13321-020-00468-x
- Klett, T., Stahlecker, J., Jaag, S., Masberg, B., Knappe, C., Lammerhofer, M., . . . Boeckler, F. M. (2024). Covalent Fragments Acting as Tyrosine Mimics for Mutant p53-Y220C Rescue by Nucleophilic Aromatic Substitution. *ACS Pharmacol Transl Sci*, 7(12), 3984-3999. doi:10.1021/acspsci.4c00414
- Laskowski, R. A. J. P. S. (2022). PDBsum 1: A standalone program for generating PDBsum analyses. *31*(12), e4473.
- Lee, J., Beers, J. L., Geffert, R. M., & Jackson, K. D. (2024). A Review of CYP-Mediated Drug Interactions: Mechanisms and In Vitro Drug-Drug Interaction Assessment. *Biomolecules*, 14(1). doi:10.3390/biom14010099
- Liu, H., Yan, J., Guan, F., Jin, Z., Xie, J., Wang, C., . . . Liu, J. (2023). Zeaxanthin prevents ferroptosis by promoting mitochondrial function and inhibiting the p53 pathway in free fatty acid-induced HepG2 cells. *Biochim Biophys Acta Mol Cell Biol Lipids*, 1868(4), 159287. doi:10.1016/j.bbalip.2023.159287
- Liu, Y., Su, Z., Tavana, O., & Gu, W. (2024). Understanding the complexity of p53 in a new era of tumor suppression. *Cancer Cell*, 42(6), 946-967. doi:10.1016/j.ccell.2024.04.009
- Ma, Z., Shen, Q., & Zhou, J. (2025). Rezatapopt (PC14586): A First-in-Class Small Molecule p53 Y220C Mutant Protein Stabilizer in Clinical Trials. *J Med Chem*, 68(7), 6847-6849. doi:10.1021/acs.jmedchem.5c00670
- Morris, G. M., Huey, R., Lindstrom, W., Sanner, M. F., Belew, R. K., Goodsell, D. S., & Olson, A. J. (2009). AutoDock4 and AutoDockTools4: Automated docking with selective receptor flexibility. *J Comput Chem*, 30(16), 2785-2791. doi:10.1002/jcc.21256
- Mortazavi, Z., Ghasemzadeh Rahbardar, M., Mehri, S., & Hosseinzadeh, H. (2025). Protective role of zeaxanthin on acrylamide-induced neurotoxicity in Wistar rats. *Avicenna J Phytomed*, 15(2), 1016-1029. doi:10.22038/AJP.2024.24950

- Mukherjee, S., Chopra, H., Goyal, R., Jin, S., Dong, Z., Das, T., & Bhattacharya, T. (2024). Therapeutic effect of targeted antioxidant natural products. *Discov Nano*, 19(1), 144. doi:10.1186/s11671-024-04100-x
- Pettersen, E. F., Goddard, T. D., Huang, C. C., Couch, G. S., Greenblatt, D. M., Meng, E. C., & Ferrin, T. E. (2004). UCSF Chimera--a visualization system for exploratory research and analysis. *J Comput Chem*, 25(13), 1605-1612. doi:10.1002/jcc.20084
- Ramli, I., Cheriet, T., Posadino, A. M., Giordo, R., Fenu, G., Chukwuemeka Nwachukwu, K., . . . Pintus, G. (2024). Modulating the p53-MDM2 pathway: the therapeutic potential of natural compounds in cancer treatment. *EXCLI J*, 23, 1397-1439. doi:10.17179/excli2024-7791
- Ravindranath, P. A., Forli, S., Goodsell, D. S., Olson, A. J., & Sanner, M. F. (2015). AutoDockFR: Advances in Protein-Ligand Docking with Explicitly Specified Binding Site Flexibility. *PLoS Comput Biol*, 11(12), e1004586. doi:10.1371/journal.pcbi.1004586
- Sallman, D. A., Komrokji, R. S., Dezern, A. E., Sebert, M., Garcia-Manero, G., Rahme, R., . . . Cluzeau, T. (2025). Long-term follow-up and combined Phase 2 results of eprenetapopt and azacitidine in patients with TP53 mutant MDS/AML. *Hemasphere*, 9(7), e70164. doi:10.1002/hem3.70164
- Sanlier, N., Yildiz, E., & Ozler, E. J. C. n. r. (2024). An overview on the effects of some carotenoids on health: lutein and Zeaxanthin. *13*(4), 828-844.
- Sedzro, D. M., Idris, M. O., Durojaye, O. A., Yekeen, A. A., Fadahunsi, A. A., & Alakanse, S. O. (2022). Identifying Potential p53-MDM2 Interaction Antagonists: An Integrated Approach of Pharmacophore-Based Virtual Screening, Interaction Fingerprinting, MD Simulation and DFT Studies. *ChemistrySelect*, 7(39). doi:10.1002/slct.202202380
- Stringham, N. T., Green, M., Roche, W., Prado-Cabrero, A., Mulcahy, R., & Nolan, J. (2024). Lutein, zeaxanthin, and meso-zeaxanthin supplementation attenuates inflammatory cytokines and markers of oxidative cardiovascular processes in humans. *Nutr Metab Cardiovasc Dis*, 34(8), 1976-1983. doi:10.1016/j.numecd.2024.05.009
- Thayer, K. M., Stetson, S., Caballero, F., Chiu, C., & Han, I. S. M. (2024). Navigating the complexity of p53-DNA binding: implications for cancer therapy. *Biophys Rev*, 16(4), 479-496. doi:10.1007/s12551-024-01207-4
- Tran-Nguyen, V.-K., & Rognan, D. J. I. J. o. M. S. (2020). Benchmarking data sets from PubChem BioAssay data: current scenario and room for improvement. *21*(12), 4380.
- Wang, A., Bai, F., & Hua, J. (2025). Microalgal bioactives as emerging nutritional regulators of apoptosis and neuroplasticity: targeting metabolic dysfunction in aging, neurodegenerative diseases, and cancer. *Front Pharmacol*, 16, 1643426. doi:10.3389/fphar.2025.1643426
- Wang, H., Guo, M., Wei, H., & Chen, Y. (2023). Targeting p53 pathways: mechanisms, structures, and advances in therapy. *Signal Transduct Target Ther*, 8(1), 92. doi:10.1038/s41392-023-01347-1
- Wang, W., Albadari, N., Du, Y., Fowler, J. F., Sang, H. T., Xian, W., . . . Zhang, R. (2024). MDM2 Inhibitors for Cancer Therapy: The Past, Present, and Future. *Pharmacol Rev*, 76(3), 414-453. doi:10.1124/pharmrev.123.001026
- Wu, N., Zhang, R., Peng, X., Fang, L., Chen, K., & Jestila, J. S. (2024). Elucidation of protein-ligand interactions by multiple trajectory analysis methods. *Phys Chem Chem Phys*, 26(8), 6903-6915. doi:10.1039/d3cp03492e
- Wu, Q., Wang, Q., Luo, X., Jin, P., Jin, M., Hussain, S., . . . Luo, L. (2025). Glucosamine activates intestinal P-glycoprotein inhibiting drug absorption. *Nat Commun*, 16(1), 6100. doi:10.1038/s41467-025-61437-2

- Xiong, G., Wu, Z., Yi, J., Fu, L., Yang, Z., Hsieh, C., . . . Cao, D. (2021). ADMETlab 2.0: an integrated online platform for accurate and comprehensive predictions of ADMET properties. *Nucleic Acids Res*, 49(W1), W5-W14. doi:10.1093/nar/gkab255
- Yang, W., Wang, J., Zhao, L., & Chen, J. (2024). Insights into the Interaction Mechanisms of Peptide and Non-Peptide Inhibitors with MDM2 Using Gaussian-Accelerated Molecular Dynamics Simulations and Deep Learning. *Molecules*, 29(14). doi:10.3390/molecules29143377
- Yao, Y., Zhang, Q., Li, Z., & Zhang, H. (2024). MDM2: current research status and prospects of tumor treatment. *Cancer Cell Int*, 24(1), 170. doi:10.1186/s12935-024-03356-8
- Zhu, H., Gao, H., Ji, Y., Zhou, Q., Du, Z., Tian, L., . . . Zhou, Z. (2022). Targeting p53-MDM2 interaction by small-molecule inhibitors: learning from MDM2 inhibitors in clinical trials. *J Hematol Oncol*, 15(1), 91. doi:10.1186/s13045-022-01314-3

GEÇ OSMANLI TAŞRASINDA MÜLKİYETİN HARİTALANDIRILMASI: 1885 TARİHLİ BURDUR HARİTA-İ İMARİYESİ'NİN MİMARLIK TARİHİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Rüya OCAKER

Süleyman Demirel University, Institute of Science, Department of Architecture, Isparta

ORCID: 0009-0005-5795-8468

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KÖSE UÇAR

Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Isparta

ORCID: 0000-0002-1643-0510

ÖZET

Geç Osmanlı döneminde taşra, yalnızca merkezden uzak bir coğrafi alanı değil; merkezi düzenlemelerin yerel aktörler ve mülkiyet ilişkileri aracılığıyla mekânsal olarak yeniden üretildiği dinamik bir kentsel bağlamı ifade eder. 19. yüzyılda Tanzimat reformlarıyla birlikte arazi düzenlemeleri ve yeni idari uygulamalar, taşra kentlerinde mülkiyetin kentsel mekânın kuruluşu ve örgütlenmesindeki rolünü belirginleştirmiştir. Bu çalışma, literatürde yer almayan 1885 tarihli Burdur Harita-i İmariyesi üzerinden, kadastro öncesi taşra mülkiyet haritalarının mimarlık tarihi açısından sunduğu analitik ve yöntemsel potansiyeli tartışmaktadır. Kadastro öncesi bir belge niteliği taşıyan söz konusu harita, dijital ortamda parsel ölçeğinde yeniden çizilmiş; üzerindeki Osmanlıca kayıtlar Türkçe'ye transkribe edilerek mekânsal veriyle birlikte analiz edilmiştir. Bu süreç, belgenin sistematik ve karşılaştırmalı biçimde okunmasına imkân sağlamıştır. Araştırma, belirli bir kentin morfolojik değişimini betimlemekten ziyade, taşrada vakıf ve özel mülkiyet ayrımını parsel düzeyinde görünür kılan bu tür nadir haritaların ortaya koyduğu mekânsal ilişkileri ve bu haritaların nasıl okunabileceğini incelemektedir. Harita, mülkiyet dağılımının kentsel çekirdek oluşumu ve mekânsal hiyerarşiyle ilişkisini gösterirken, kentsel mekânın kuruluşuna ve zaman içindeki dönüşümüne işaret eden morfolojik eşiklerin izlenmesini mümkün kılmaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, büyük kentler için daha sık karşılaşılan ancak taşra bağlamında son derece nadir bulunan mülkiyet haritalarını mimarlık tarihi açısından kurucu ve analitik veri kaynakları olarak konumlandırmasıdır. Taşra kentlerinin tarihsel dönüşümüne ilişkin kaynakların sınırlılığı dikkate alındığında, bu tür kadastro öncesi belgeler mekânsal kuruluş ve dönüşüm süreçlerini karşılaştırmalı biçimde izlemeye olanak sağlayan özgün veriler sunmaktadır. Her ne kadar benzer haritaların farklı disiplinlerde veri kaynağı olarak kullanıldığı bilinse de, mimarlık tarihi alanında bu potansiyelin yeterince değerlendirilmediği görülmektedir. Bu yönüyle çalışma, taşra kentlerine ait nadir bir mülkiyet haritasını dijital ortamda yeniden üretilip analiz ederek literatüre kazandırmakta; bu tür belgelerin mimarlık tarihi araştırmalarında kentsel kuruluş ve dönüşüm süreçlerini eleştirel ve karşılaştırmalı biçimde çözümlemeye imkân tanıyan temel veri kaynakları olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı, Mimarlık tarihi, Burdur, Taşra, Mülkiyet haritaları

MAPPING OF PROPERTY IN THE LATE OTTOMAN PROVINCES: AN EVALUATION OF THE 1885 BURDUR URBAN DEVELOPMENT MAP WITHIN THE CONTEXT OF ARCHITECTURAL HISTORY

ABSTRACT

In the late Ottoman period, the provinces represented not merely a geographically distant area from the center, but a dynamic urban context where central regulations were spatially reproduced through local actors and property relations. With the Tanzimat reforms of the 19th century, land arrangements and new administrative practices highlighted the role of property in the establishment and organization of urban space in provincial cities. This study discusses the analytical and methodological potential of pre-cadastral provincial property maps for architectural history, focusing on the 1885 Burdur Architectural Map, a document not previously found in the literature. This map, a pre-cadastral document, has been digitally redrawn at the parcel scale; its Ottoman Turkish inscriptions have been transcribed into modern Turkish and analyzed along with spatial data. This process has enabled a systematic and comparative reading of the document. Rather than describing the morphological changes of a particular city, the research examines the spatial relationships revealed by these rare maps, which make the distinction between foundation and private property visible at the parcel level in the provinces, and how these maps can be interpreted. The map demonstrates the relationship between property distribution and the formation of the urban core and spatial hierarchy, while also allowing for the tracing of morphological thresholds that indicate the establishment and transformation of urban space over time. The study's unique contribution lies in positioning property maps, which are more frequently encountered in large cities but extremely rare in rural contexts, as foundational and analytical data sources for architectural history. Given the limited resources available on the historical transformation of rural towns, such pre-cadastral documents offer unique data that allow for the comparative observation of spatial establishment and transformation processes. Although similar maps are known to be used as data sources in different disciplines, it appears that this potential has not been sufficiently utilized in the field of architectural history. In this respect, the study contributes to the literature by digitally reproducing and analyzing a rare property map of rural towns; it demonstrates that such documents should be considered as fundamental data sources that allow for the critical and comparative analysis of urban establishment and transformation processes in architectural history research.

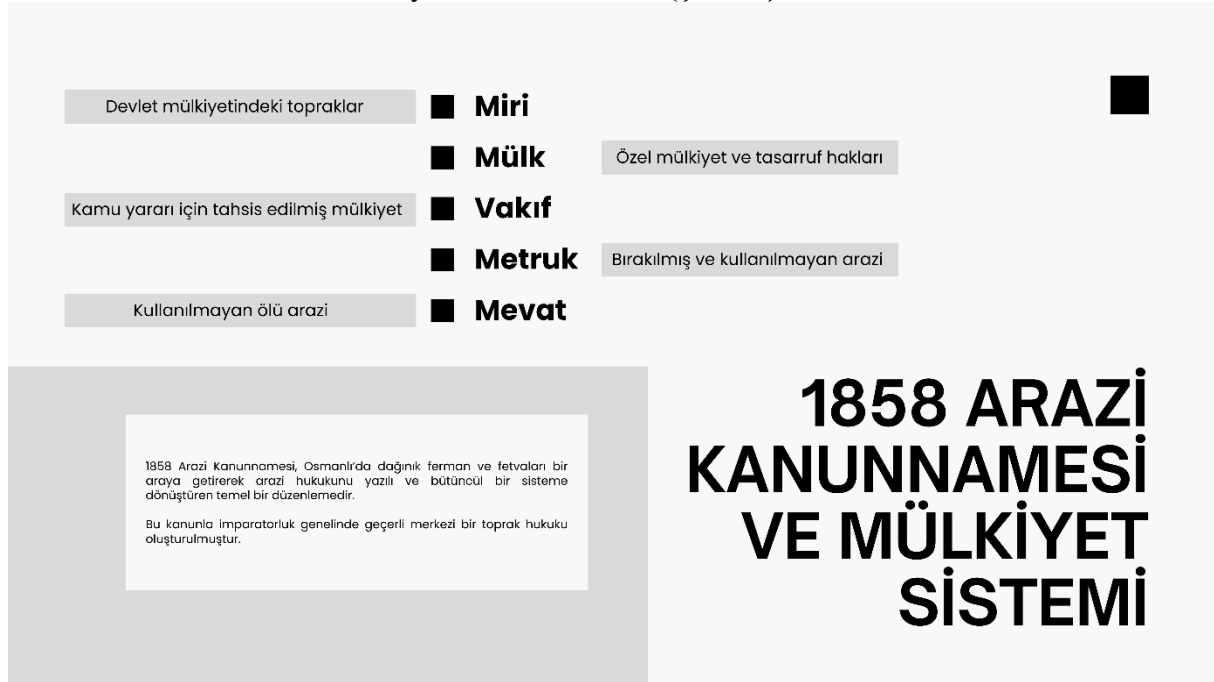
Keywords: Late Ottoman, Architectural History, Burdur, Provincial, Property Maps

GİRİŞ

Taşra, mekânsal olarak şehrin çevresinde konumlanan ve merkezden uzaklığıyla farklılaşan bir yerleşim ve yaşam biçimini ifade etmektedir. Taşra kavramının “merkezin dışında ve dışarıda olanı” tanımlayan sözcük anlamı, bu mekânsal konumlanıştan kaynaklanmaktadır. Şehirle birlikte varlık kazanan taşra, çoğu zaman şehir hayatını merkeze alan karşıtlıklar üzerinden tanımlanmaktadır (Alver, 2017). Literatürde şehir ve taşra ayrımı, merkez-çevre, ileri-geri ve imkân-imkânsızlık gibi hiyerarşik karşıtlıklar üzerinden kurulmaktadır (Pekdemir, 2005). Bu hiyerarşik çerçevede taşra, köy ve kasabaları kapsayan kırsal alanlar ile bu alanlardaki geleneksel yaşam biçimleri üzerinden anlamlandırılmaktadır (Alver, 2017). Taşra, yalnızca fiziksel bir çevreyi değil, bireyde dışarıda kalma hissi, mekânsal ve zihinsel daralma yaratan bunaltıcı bir deneyimi de ifade etmektedir (Gürbilek, 1994). Osmanlı Devleti, egemenliği altındaki bölgeleri coğrafi, sosyal ve idarî özelliklerini dikkate alarak farklı yönetim biçimleriyle idare etmiştir. Devletin idari yapısı, merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere iki ana

bölümden oluşmaktadır (Güldüoğlu, 2011). Osmanlı taşra teşkilatının yönetimi, merkezi otoritenin önceliklendirildiği bir yönetim anlayışına dayanmaktadır (Boztepe, 2013; Ortaylı, 2007). Bu idari yapı, Osmanlı taşra kentlerinin mekânsal ve toplumsal örgütlenmesinin anlaşılması açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

1858 Arazi Kanunnamesi, Osmanlı'da dağınık ferman ve fetvaları bir araya getirerek fiilen uygulanan arazi hukukunu yazılı ve bütüncül bir sisteme dönüştüren temel bir düzenlemedir (Kışla, 2025). Bu kanunla birlikte ilk kez imparatorluğun tamamında geçerli, birlikçi bir toprak hukuku tesis edilmiş ve eyalet bazlı farklılıklar yerine merkezi bir arazi rejimi benimsenmiştir. Kanunname, Osmanlı topraklarını miri, mülk, vakıf, metruk ve mevat olarak beş ana kategoriye ayırmış ve her bir arazi türünün hukuki statüsünü, tasarruf biçimini ve kullanım esaslarını belirlemiştir (Şahin, 2012; Durmuş, 2020). Taşınabilir olanlar menkul, sabit olanlar gayrimenkul mülkiyet kapsamında ele alınmaktadır (Karadağ ve Şit, 2016). Özel mülkiyet, mülkiyet sahibine tanınan haklar çerçevesinde, başkalarının malı kullanmasını sınırlayabilme yetkisini ifade etmektedir (Demir, 2000). Bu mülkiyet türünde birey, mülkü üzerinde tasarruf hakkına sahiptir ve malın kullanımı, devri veya satışı genellikle sahibinin iradesine bağlıdır. Buna karşılık vakıf mülkiyeti, özel mülkiyetin toplumsal fayda amacıyla sınırlandırıldığı özgün bir hukuki düzeni ifade eder. Vakıf, bir malın mülkiyetinin özel tasarruf dışına çıkarılarak, kullanım hakkı ve gelirinin belirli dini, sosyal veya kamusal amaçlar için sürekli olarak tahsis edilmesiyle oluşur (Akyıldız ve Abay, 2017; Durmuş, 2022). Bu kapsamda vakfedilen mal bir daha satılamaz, devredilemez veya amaç dışı kullanılamaz; gelir ve menfaatleri yalnızca vakfiyede belirtilen amaçlar doğrultusunda değerlendirilir (Çiftçi, 2011; Özer, 2024). Devletin vakıflar üzerindeki rolü ise vakfın sürekliliğini korumak ve denetlemekle sınırlıdır (Akyılmaz, 2016). Kısaca, özel mülkiyet bireyin mülkiyet üzerinde tasarruf ve kullanım haklarını önceliklendirirken; vakıf mülkiyeti, mülkiyeti toplumsal fayda amacıyla sınırlandırır ve malın kullanımını kalıcı olarak kamu yararına tahsis eder (Şekil 1).

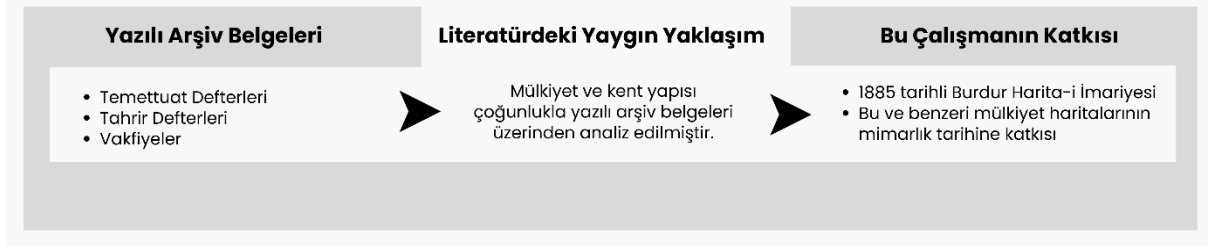
Şekil 1. 1858 Arazi Kanunnamesi ve mülkiyet sistemi

Yukarıdaki bilgiler ışığında Geç Osmanlı dönemindeki arazi mülkiyetine ilişkin uygulamalarını ve bunların kentsel mekanın biçimlenişindeki rolünü kavrayabilmek adına çeşitli arşiv belgelerinin irdelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak Osmanlı kent tarihçiliğinde kentsel

mekânın incelenmesinde kullanılan kaynaklar, dönemlere göre farklılık göstermektedir. Erken ve klasik dönemlerde, özellikle 15 ve 16. yüzyıllarda, kentsel doku ve nüfusla ilgili bilgiler ağırlıklı olarak tahrir defterleri, şer'iyeye sicilleri ve vakfiyeler aracılığıyla elde edilmiştir. Bu kaynaklar, mahalle yapısı, kentsel nüfus ile dini ve mesleki dağılım gibi veriler açısından oldukça zengindir; ancak literatürde bu verilerin mekânsal analizlere dönüştürülmesinde önemli eksiklikler olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmalar, çoğunlukla verileri yalnızca mahalle adları ve toplam nüfus tabloları biçiminde sunmakla sınırlı kalmış, kentsel mekânın topografyası veya mimari bağlamıyla ilişkilendirilmemiştir (Koç, 2005). Özer Ergenç'in belirttiği üzere, tahrir defterleri kullanılarak yapılan çalışmalarda idari birimlere merkezlik yapan şehirlerin envanteri çıkarılmış olsa da, bu verilerin harita üzerinde mekânsal olarak değerlendirilmesi tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir (Ergenç, 1988).

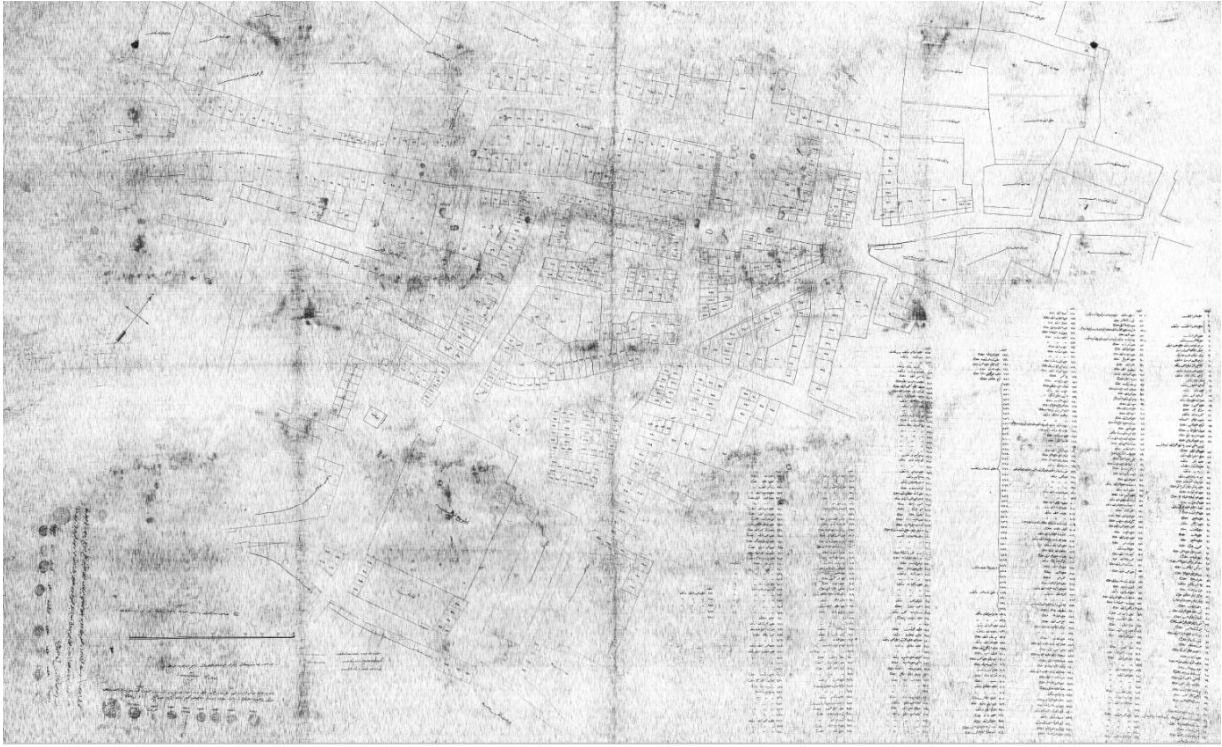
Osmanlı kentlerinin mekânsal tarihini incelemeye yönelik araştırmalar, çoğu zaman doğrudan kartografik belgelerden ziyade çeşitli arşiv kaynaklarına dayanmaktadır. Özellikle modern anlamda plan ve harita üretiminin sınırlı olduğu dönemlerde, kentlerin mekânsal örgütlenmesi, mülkiyet ilişkileri ve toplumsal yapısı hakkında bilgi edinmek için yazılı belgeler önemli veri kaynakları sunmaktadır. Bu bağlamda tahrir defterleri, temettuat defterleri, vakıf kayıtları ve şer'iyeye sicilleri gibi arşiv belgeleri, Osmanlı kentlerinin sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısını anlamada başvurulacak temel kaynaklar arasında yer almaktadır (Şekil 2). Kaynaklara kısaca değinecek olursak tahrir defterleri, özellikle erken dönem Osmanlı idari sisteminde nüfus, vergi yükümlülükleri ve mülkiyet yapısına dair kayıtları içermesi bakımından önemli bilgiler sunmaktadır (Alkan Günay, 2025; Koç, 2005). Bu defterler aracılığıyla mahallelerin oluşumu, yerleşim birimlerinin dağılımı ve üretim faaliyetleri hakkında dolaylı mekânsal veriler elde edilebilmektedir. Benzer şekilde temettuat defterleri de 19. yüzyılda hane bazında tutulan ekonomik kayıtlar aracılığıyla kent içindeki meslek dağılımları, gelir düzeyleri ve mülkiyet ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiler sağlamaktadır (Akkuş, 2011; Kobak, 2023). Bu tür veriler, belirli meslek gruplarının veya ekonomik faaliyetlerin kent içerisinde hangi bölgelerde yoğunlaştığını anlamaya imkân tanıyarak mekânsal analizler için önemli bir temel oluşturmaktadır (Uğur, 2020).

Bunlara ek olarak vakıf kayıtları, camiler, medreseler, hamamlar ve imaretler gibi kamusal yapıların kuruluş amaçları, gelir kaynakları ve bakım süreçleri hakkında bilgi vererek bu yapıların kent içindeki konumunu ve işlevini anlamaya katkı sağlamaktadır (Bekman, 2023). Şer'iyeye sicilleri ise mülkiyet devri, miras paylaşımı, kiralama işlemleri ve komşuluk ilişkileri gibi konularda ayrıntılı kayıtlar içermesi bakımından kentsel mekânın kullanım biçimlerini ortaya koyan önemli kaynaklardır (Çeliklebağ Ekinci ve Atmaca Can, 2017). Bu tür belgeler aracılığıyla mahallelerin idari sınırları, meslek gruplarının belirli bölgelerde yoğunlaşması, kamusal yapıların dağılımı ve mülkiyet ilişkilerinin sosyal yapı ile bağlantısı gibi konular hakkında çeşitli çıkarımlar yapılabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu veriler çoğunlukla metin temelli olduğundan, kentsel mekânın fiziksel biçimini ve parsel ölçeğindeki düzenini doğrudan görselleştirmeye her zaman olanak tanımamaktadır. Bu nedenle Osmanlı kentlerinin mekânsal tarihini inceleyen araştırmalarda (Şekil 2) yazılı arşiv belgeleri önemli bir başlangıç noktası oluşturmakta; ancak harita ve plan gibi kartografik belgelerle birlikte değerlendirildiklerinde mekâna ilişkin çok daha kapsamlı çözümler yapılabilmektedir.

Şekil 2. Osmanlı kent çalışmalarında kullanılan kaynak türleri

İstanbul gibi imparatorluğun siyasî, askerî ve ticari merkezi konumundaki kentler, farklı kurum ve aktörlerin ilgisi nedeniyle tarih boyunca yoğun biçimde haritalandırılmıştır. Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren üretilen Kauffer haritaları, 19. yüzyılda hazırlanan Moltke haritası, 20. yüzyılın başlarında oluşturulan Alman Mavileri ve yapı ölçeğinde ayrıntılı veri sunan Pervititch sigorta haritaları, İstanbul'un kentsel dokusunu farklı dönemler için ayrıntılı biçimde izlemeye olanak sağlayan zengin bir görsel-mekânsal veri tabanı ortaya koymaktadır (Karadağ, 2020; Üner, 2006; Şen, 2020). Buna karşılık Osmanlı taşra kentleri için aynı ölçüde kapsamlı ve süreklilik gösteren kartografik kaynaklara ulaşmak çoğu zaman mümkün değildir. Araştırmalar, Osmanlı eyaletleri ve taşra kentlerine ilişkin yazılı arşiv kayıtlarında geçen yer adlarını, mahalle sınırlarını ya da mekânsal referansları doğrudan işaretleyebilecek ayrıntılı ve ölçekli tarihi haritaların genel olarak bulunmadığını göstermektedir (Alkan Günay, 2025). Mevcut harita ve planlar ise İstanbul'daki örneklerle karşılaştırıldığında aynı dönemlerde ve aynı sıklıkta üretilmemiş, dolayısıyla benzer ayrıntı düzeylerine ulaşamamıştır (Ün, 2025). Bu sınırlılık, taşra kentleri üzerine çalışan araştırmacıları kentin mekânsal örgütlenmesini doğrudan kartografik belgeler üzerinden değil, büyük ölçüde yazılı arşiv kaynakları aracılığıyla yeniden kurmaya yöneltmiştir. Nitekim Osmanlı taşra tarihi, kent morfolojisi ve demografik yapı üzerine yapılan çalışmalarda en sık başvurulacak kaynaklar tahrir defterleri, şer'ıyye sicilleri, avarız ve cizye defterleri ile vakfiye kayıtları olmuştur (Alkan Günay, 2025; Koç, 2005). Söz konusu belgelerde yer alan alım-satım kayıtları, mülk sınırı tarifleri ya da vergi defterlerindeki hane listeleri gibi dağınık veriler bir araya getirilerek mahallelerin dağılımı, ticari alanların konumu ve yerleşim örüntüleri hakkında çıkarımlar yapılabilmiştir (Uğur, 2020; Koç, 2005). Bununla birlikte literatürde mülkiyet ilişkilerinin çoğunlukla temettuat defterleri, tahrir kayıtları ve vakfiye metinleri gibi yazılı belgeler üzerinden incelendiği; haritaların ise kentsel mekânın analizinde görece sınırlı biçimde kullanılan kaynaklar arasında kaldığı görülmektedir (Bulunur vd., 2018; Çelikbağ Ekinci ve Atmaca Can, 2017). Bu bağlamda, literatürde bugüne kadar ele alınmamış olan ve Burdur Ulu Camii ile çevresindeki mülkiyet düzenini gösteren harita (Şekil 3), çalışmanın çıkış noktasını oluşturmakta; Osmanlı taşra kentlerinde mülkiyetin mekânsal dağılımını doğrudan harita üzerinden inceleme imkânı sunarak mevcut literatürdeki boşluğu değerlendirme potansiyeli taşımaktadır.

Şekil 3. 1885 tarihli Burdur Harita-i İmariye (Burdur Kent Belleği Evi arşivi)

Bu çalışmada bir kadastral mülkiyet haritası olan *Burdur Harita-i İmariye*'si Osmanlı taşrasında kent planlama pratiklerini bağlamında tartışmaya açılmıştır. Modern kent planlama pratikleri ve haritalama çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak başkent İstanbul'da başlamış ve zamanla diğer kentlere yayılmıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte yürütülen planlama faaliyetleri başlangıçta büyük ölçüde İstanbul'a odaklanmış, diğer kentlerde uygulanması ise yönetim açısından öncelikli olmamıştır. Başlangıçta yalnızca İstanbul'u kapsayan imar nizamnameleri, 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin ardından imparatorluğun diğer kentlerinde de uygulanmaya başlanarak daha geniş bir coğrafyada yürürlüğe girmiştir. Geç Osmanlı döneminde, özellikle önemli kentler ve vilayet merkezlerine ait yazılı ve görsel belgeler taşra kentlerine kıyasla daha yoğun ve detaylıdır. Küçük ve orta ölçekli yerleşimlerde ise harita ve planların üretim sıklığı ve ayrıntı düzeyi aynı ölçüde değildir (Ün, 2025). Harita üretimi gibi mühendislik bilgisi ve teknik uzmanlık gerektiren uygulamalar söz konusu olduğunda, taşra kentlerinde önemli kısıtlılıklar yaşanmıştır. Nitekim taşra idarelerinin, merkezi yönetim tarafından yürürlüğe konulan reformları ve modern kentsel uygulamaları kendi imkânlarıyla hayata geçirebilecek yeterli teknik altyapı ve beşerî kapasiteye çoğu zaman sahip olmadığı belirtilmektedir (Akkuş, 2011). Haberleşme ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığı ile yeni düzene göre yetişmiş teknik eleman eksikliği, modern planlama araçlarının ve haritacılığın taşrada yaygınlaşmasını geciktirmiştir (Çaparlar, 2022). Ayrıca, taşra kentleri için sınırlı sayıda üretilen haritaların günümüze ulaşması ve korunması bağlamında da çeşitli sorunlar söz konusudur. Araştırmalar, bu kentler için de başkentteki örnekleriyle benzer dönemde ve ayrıntıda haritaların bulunmadığını ya da bazı orijinal haritalara hiç ulaşamadığını göstermektedir (Ün, 2025).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Tanzimat sonrası Osmanlı kentlerinde yürütülen imar ve düzenleme çalışmaları mekânsal olarak eş zamanlı gerçekleşmemiş olduğu söylenebilir. Öncelik büyük ölçüde İstanbul'a verilmiş, ardından uluslararası ticarete açık liman kentleri olan İzmir ve Selanik ile vilayet başkentleri gelmiştir. Küçük ve orta ölçekli taşra kentlerinde ise

planlama ve haritalama çalışmaları daha sınırlı kalmış ve çoğu zaman daha geç dönemlerde gündeme gelmiştir. Söz konusu kentlerde mekânsal gelişim süreçlerini belgeleyebilecek kartografik ve planlama temelli kaynakların sınırlılığı, parsel ölçeğinde mülkiyet dağılımı, yapı adaları ve sokak dokusunun eşzamanlı analizine imkân veren belgelerin nadir bulunmasına yol açmıştır. Taşra kentlerinin mekânsal tarihi çoğunlukla yazılı arşiv kaynakları üzerinden okunmakta ve söz konusu belgelerin sunduğu analitik potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. Bu bağlamda, Burdur kentine ait erken dönem mülkiyet haritası, taşra kentlerinin mekânsal örgütlenmesini incelemek açısından hem nadir hem de önemli bir kartografik belge niteliği taşımaktadır.

Osmanlı taşra kentleri için kadastro öncesi döneme ait ayrıntılı ve ölçekli bir haritanın bulunması, mekânsal tarih araştırmaları açısından son derece değerli bir imkân sunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde hazırlanan ve parsel ölçeğinde mülkiyet ilişkilerini gösterebilen haritalar, Osmanlı kentlerinin mekânsal örgütlenmesini doğrudan görselleştirebilen nadir kartografik belgeler arasında yer almaktadır. Bu tür belgeler, yalnızca sokak dokusunu ve yapı adalarını ortaya koymakla kalmayıp, parsel sınırları, mülkiyet ilişkileri ve kimi durumlarda yapı türleri gibi verileri de sunarak kentin fiziksel ve toplumsal yapısına dair doğrudan mekânsal çözümlemelere olanak tanımaktadır. Taşra kentlerinde bu ölçekte hazırlanmış haritaların sayıca sınırlı olması, söz konusu belgelerin araştırma değerini daha da artırmaktadır. Yazılı arşiv belgelerinde yer alan mahalle adları, mülk tarifleri ve komşuluk ilişkileri çoğu zaman mekân üzerinde doğrudan konumlandırılmazken, ölçekli bir mülkiyet haritası bu bilgilerin mekânsal olarak karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Bu sayede, hem parsel ölçeğindeki fiziki yapı hem de mülkiyet dağılımı belirli bir tarihsel kesitte somut biçimde izlenebilir. Dolayısıyla kadastro öncesi döneme ait bu tür haritalar, taşra kentlerinin mekânsal gelişimini inceleyen çalışmalar için yalnızca tamamlayıcı bir görsel belge değil, aynı zamanda doğrudan mekânsal analiz yapılmasına olanak veren temel bir veri kaynağıdır.

Burdur özelinde ele alındığında, 1885 tarihli kadastro öncesi mülkiyet haritasının varlığı, taşra kentlerinde nadiren rastlanan bu tür ölçekli ve ayrıntılı belgelerin sunduğu olanakları somut biçimde ortaya koymaktadır. Harita Burdur'un sokak dokusunu, yapı adalarını ve parsel sınırlarını detaylı biçimde gösterirken, mülkiyet ilişkileri ve parsellerin kullanım biçimlerine dair doğrudan mekânsal veriler de sunmaktadır. Böylece yazılı arşivlerde dağınık biçimde yer alan hane listeleri, vergi defterleri ve vakfiyeler, harita üzerinden mekânsal olarak konumlandırılabilmekte, kent içindeki sosyal ve ekonomik örgütlenmenin fiziksel mekân ile ilişkisi açık biçimde izlenebilmektedir. Bu yönüyle, 1885 Burdur haritası, kadastro öncesi dönemde taşra kentlerinin mekânsal yapısını inceleyen araştırmalar için yalnızca nadir bir görsel belge değil, aynı zamanda parsel ve mülkiyet ilişkilerinin tarihsel çözümlemesini mümkün kılan temel bir veri kaynağı niteliği taşımaktadır.

Mevcut çalışmanın temel amacı, literatürde daha önce yer almayan 1885 tarihli Burdur Haritası-i İmariyesi üzerinden kadastro öncesi taşra mülkiyet haritalarının mimarlık tarihi disiplini açısından sunduğu analitik ve yöntemsel potansiyeli tartışmaktır. Çalışma, Geç Osmanlı dönemi taşra kentlerinin salt morfolojik değişimini betimlemenin ötesine geçerek, vakıf ve özel mülkiyet ayrımını parsel düzeyinde görünür kılan bu nadir belgelerin, mekânsal ilişkilerini ve bu haritaların analitik olarak nasıl okunabileceğini incelemeyi hedeflemektedir. Böylece araştırma, mülkiyet dağılımının kentsel çekirdek oluşumu ve mekânsal hiyerarşi ile olan ilişkisini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Kadastro öncesi bir belge niteliği taşıyan söz konusu harita, dijital ortamda parsel ölçeğinde yeniden çizilmiş; üzerindeki Osmanlıca kayıtlar Türkçe'ye transkribe edilerek mekânsal konumuyla birlikte okunabilir hâle getirilmiştir. Bu süreç, belgenin sistematik biçimde incelenmesini ve harita üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin mekânsal dağılımının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

MATERYAL VE METOD

Bu çalışmanın temel veri kaynağını, modern kadastro sisteminin uygulanmasından önce hazırlanmış ve kent içindeki parsel düzeni ile mülkiyet ilişkilerini gösteren kadastro öncesi bir mülkiyet haritası (Şekil 1) oluşturmaktadır. Söz konusu haritalar, parsel ölçeğinde mülkiyet dağılımını, yapı adalarını ve sokak dokusunu ayrıntılı biçimde yansıtmaları bakımından kentsel mekânın tarihsel örgütlenmesini incelemek için önemli bir birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Bu haritanın sunduğu mekânsal ve mülkiyete ilişkin verilerin tarihsel bağlam içerisinde doğru biçimde yorumlanabilmesi amacıyla çalışmada öncelikle kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı kent tarihi, mülkiyet yapıları, taşra kentlerinin mekânsal örgütlenmesi ve kartografik belgelerin mimarlık tarihi araştırmalarında kullanımı üzerine yapılmış akademik çalışmalar incelenmiştir. Literatür incelemesi, hem çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulmasına katkı sağlamış hem de harita verilerinin tarihsel bağlam içerisinde yorumlanmasına olanak tanımıştır. Tarama kapsamında çalışmada öne çıkan kavramların sıklık ve yoğunluk dağılımını göstermek amacıyla oluşturulan kelime bulutu ise Şekil 4’de sunulmuştur.

Şekil 4. Geç Osmanlı taşra mülkiyeti kelime bulutu

Söz konusu harita, Burdur Kent Belleği Evi arşivinden temin edilmiş olup, çalışmada kullanıma hazır hale getirilmiştir. Harita üzerindeki Osmanlıca kayıtlar Türkçe'ye transkribe edilerek parsel numaraları, mülkiyet bilgileri ve yer adları sistematik biçimde çözümlenmiş (Şekil 5), elde edilen veriler harita üzerindeki mekânsal karşılıklarıyla birlikte analiz edilerek mekânsal veriyle ilişkilendirilmiştir. Bu süreçte harita yalnızca parsel düzenini gösteren görsel bir belge olarak ele alınmamış, aynı zamanda içerdiği yazılı kayıtlar aracılığıyla kentsel mekânın toplumsal ve ekonomik yapısına dair veriler sunan bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Harita çözümlmeleri sırasında parseller üzerinde tekrar eden aile isimleri, kentte öne çıkan yerel aileler, mülkiyet yoğunlaşmaları ve belirli meslek gruplarına ilişkin kayıtlar tespit edilmiştir. Bu tür veriler, kentteki mülkiyet dağılımının yanı sıra dönemin sosyal ilişkileri, aile ağları ve ekonomik faaliyetleri hakkında da ipuçları sunmaktadır. Dolayısıyla harita, yalnızca fiziksel mekânın örgütlenmesini değil, aynı zamanda mekân ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi de

görünür kılmaktadır. Parsel ölçeğinde izlenebilen bu mülkiyet örüntüleri, belirli ailelerin kent içindeki konumlarını, mekânsal hiyerarşileri ve mahalle ölçeğindeki sosyal örgütlenmeyi anlamaya katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu harita, mimarlık tarihi araştırmaları için yalnızca kentsel morfolojiyi belgeleyen bir araç değil; aynı zamanda kentteki toplumsal ilişkileri ve mekânın sosyal üretimini okuyabilmeye imkân veren çok katmanlı bir veri kaynağı niteliği taşımaktadır.

Şekil 5. Osmanlıca'dan Türkçeye transkribe edilen harita

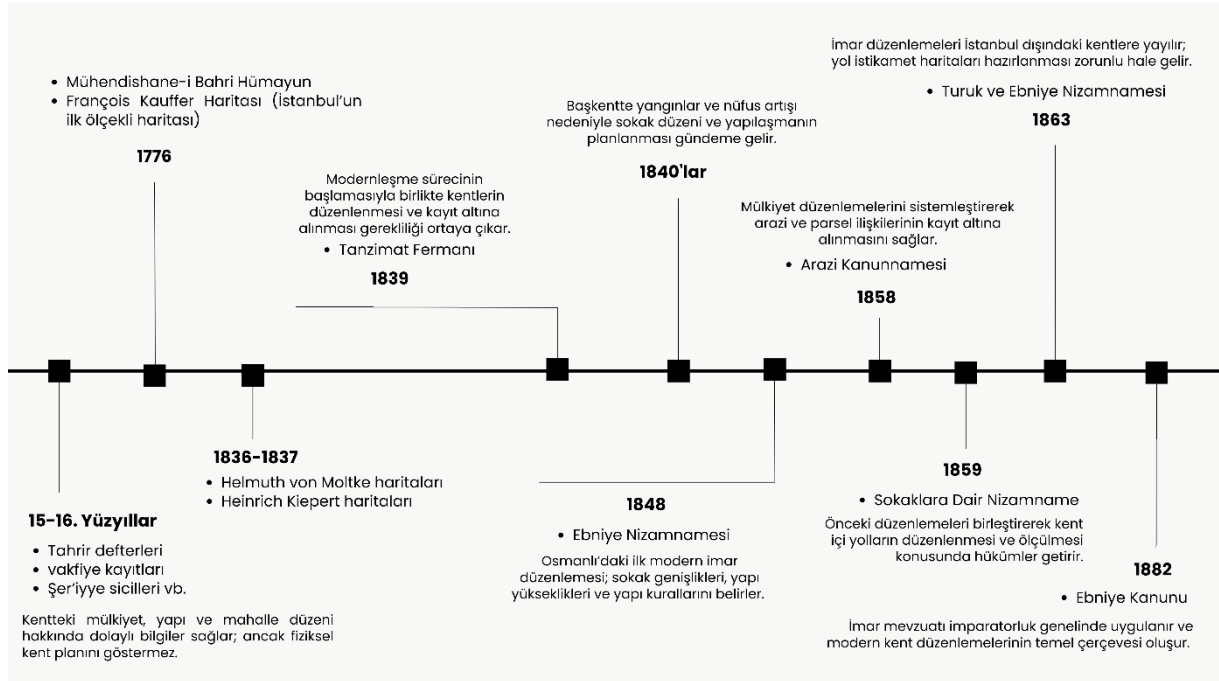
Arşivde bulunan orijinal belgenin okunabilirliğini artırmak amacıyla görsel üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmış; ardından harita dijital ortamda vektörleştirilerek parsel ölçeğinde yeniden çizilmiş ve mekânsal analizlere uygun hâle getirilmiştir. Harita üzerindeki parseller, yapı adaları ve sokak dokusu sistematik biçimde sayısallaştırılarak analizlere uygun bir mekânsal veri tabanı oluşturulmuştur. Elde edilen bu dijital veri, hem harita üzerindeki mülkiyet dağılımının daha açık biçimde okunmasını sağlamış hem de haritanın diğer tarihsel kaynaklar ve haritalarla karşılaştırmalı olarak incelenmesine imkân tanımıştır. Bu yöntemsel süreç sayesinde söz konusu harita, yalnızca tarihsel bir görsel belge olmanın ötesine geçerek kentsel mekânın mülkiyet yapısını, mekânsal örgütlenmesini ve bu yapının arkasındaki toplumsal ilişkileri ortaya koyan analitik bir araştırma verisi hâline gelmiştir. Böylece çalışma, kartografik bir arşiv belgesinin dijitalleştirilmesi, transkripsiyonu ve mekânsal çözümlemesi yoluyla, taşra kentlerinin tarihsel mekânsal yapısını çok katmanlı biçimde incelemeye yönelik bütüncül bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Modern haritacılık bilgisinin Osmanlı İmparatorluğu'na aktarımı, 18. yüzyılın sonlarından itibaren hem yabancı devletlerin Osmanlı coğrafyasında yürüttükleri haritalama faaliyetleri hem de devlet tarafından kurulan teknik eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleşmiştir.

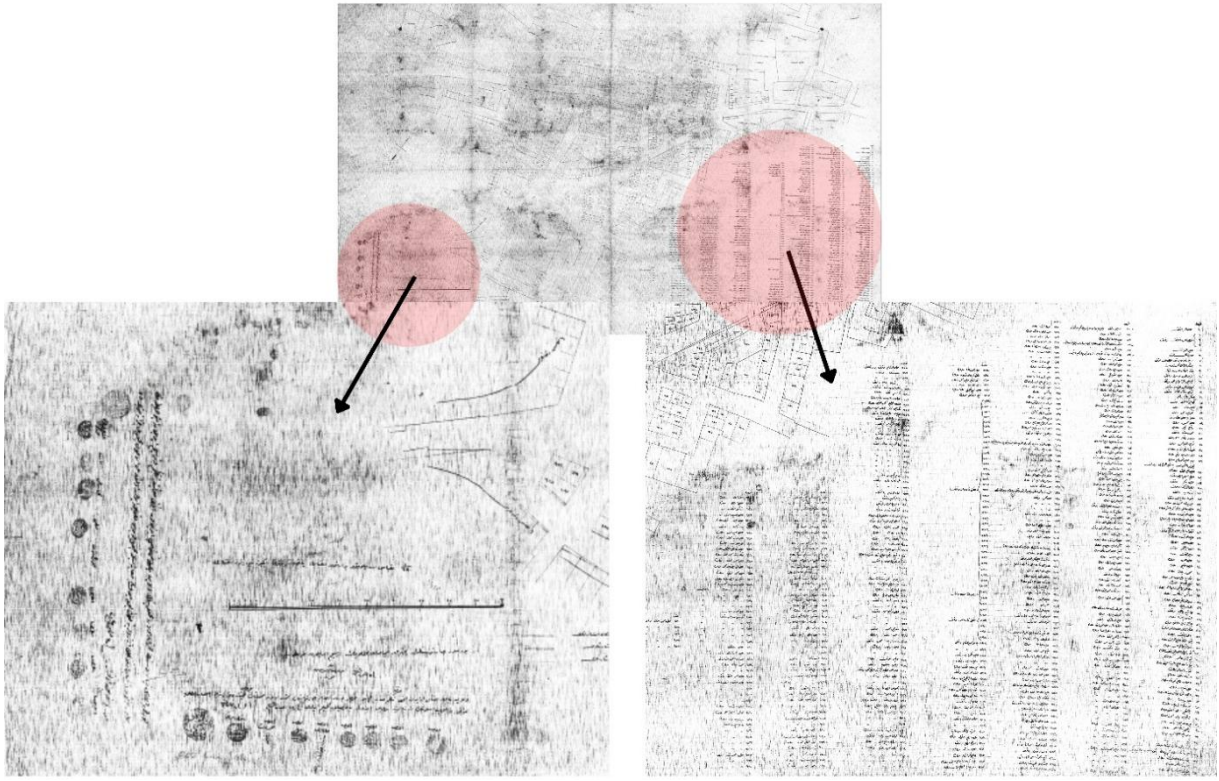
1776'da kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ile birlikte haritacılık ve ölçme teknikleri Osmanlı bürokrasisi içinde öğretilmeye başlanmış, başlangıçta Avrupa'da üretilen haritaların tercüme edilmesi veya kopyalanması yoluyla modern kartografik yöntemlere uyum

sağlanmıştır (Karadağ, 2020; Kobak, 2023). 1909’da kurulan Harita Komisyonu ile birlikte ise nirengi sistemine dayalı arazi ölçümleri yapılarak özgün haritalar üretilmeye başlanmıştır. Bu süreçte hazırlanan François Kauffer (1776), Helmuth von Moltke (1836–1837) ve Heinrich Kiepert haritaları (Şekil 6) Osmanlı coğrafyasının topoğrafyası ve ulaşım ağlarına dair önemli veriler sunmuştur (Karadağ, 2020; Şahin vd., 2025). 20. yüzyılın başında hazırlanan Alman Mavileri (1913–1914) ile Jacques Pervititch sigorta haritaları, kentsel mekânı ayrıntılı biçimde belgeleyerek yapı malzemeleri, işlevler ve mülkiyet ilişkilerine dair veriler sunmuş ve bu nitelikleriyle mimarlık tarihi ile kentsel miras araştırmaları açısından önemli kaynaklar hâline gelmiştir (Üner, 2006; Şen, 2020; Kahraman ve Yulu, 2022; Kobak, 2023; Salihoğlu, 2023). Öte yandan, 1858 Arazi Kanunnamesi sonrasında hazırlanan kadastro haritaları ise mülkiyet kayıtlarının düzenlenmesi ve vergilendirme sisteminin oluşturulmasında kullanılan idari araçlar olarak öne çıkmıştır (Akkuş, 2011; Karadağ, 2020).

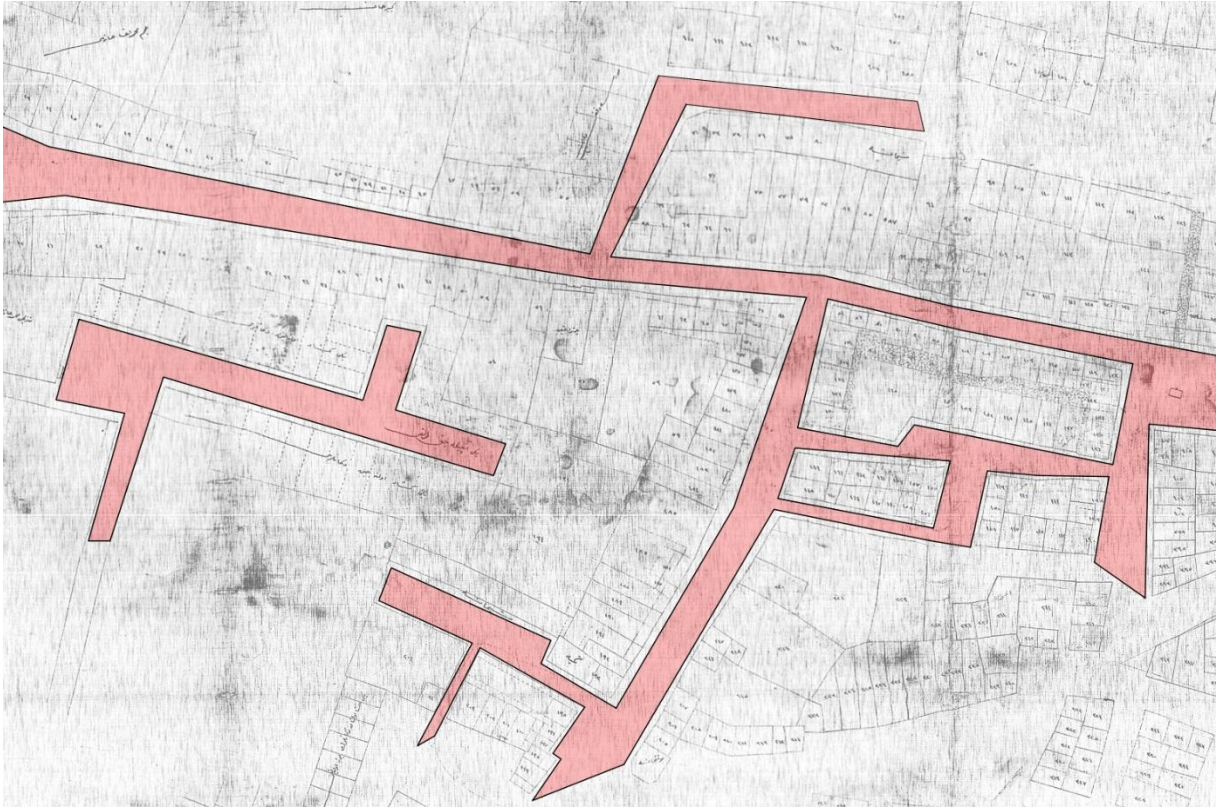
Şekil 6. Osmanlı’da haritalama ve imar reformları

Bu çerçevede incelenen harita (Şekil 3), Hicri 1302 (yaklaşık 1885) civarında hazırlanan “Emlak ve Arazi Kayıt Defteri” kapsamında üretilmiş olup, Osmanlı dönemindeki Harita-i İmariye ve Tapu Kadaastro Fihristi uygulamalarıyla ilişkilendirilebilecek niteliktedir. Harita 1/250 ölçekle (mikyas) çizilmiş olup oldukça ayrıntılı bir kentsel plan sunmaktadır. Kartografik düzenlemede sol alt köşede lejant ve resmi mühürler yer alırken, sağ alt köşede parsel numaraları, yapı türleri ve parsellerin sahiplerine ilişkin bilgileri (Şekil 7) içeren kayıtlar bulunmaktadır. Bu düzenleme, hem kentsel mekânın görsel olarak okunabilirliğini artırmak hem de mülkiyet ve yapı kayıtlarını sistematik bir biçimde sunmak amacıyla oluşturulmuş bir kartografik organizasyon olarak değerlendirilebilir.

Şekil 7. Harita lejant detayları

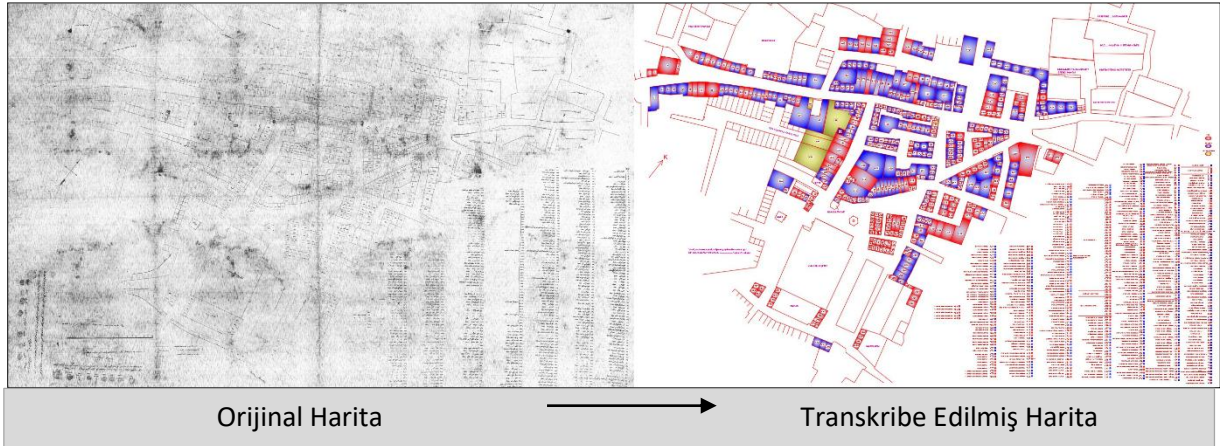
Haritanın kartografik içeriği incelendiğinde, planın kentin fiziksel sınırlarından ziyade mülkiyet sınırlarını, yani parselasyon sistemini merkeze aldığı görülmektedir. Sokaklar harita üzerinde doğrudan çizgisel unsurlar olarak gösterilmemiş olsa da, parseller arasındaki negatif boşluklar (Şekil 8) aracılığıyla kentin organik sokak ağı net bir şekilde okunabilmektedir. Bu yaklaşım, kentsel morfolojinin parsel dokusu üzerinden dolaylı olarak ortaya çıkarılmasına imkân tanımakta ve kentin yapılaşma düzeni ile arazi kullanımını anlamada önemli bir veri sunmaktadır. Haritanın sol tarafında kullanılan kuzey işareti ise planın yönlendirilmesini sağlayan temel kartografik öğe olarak işlev görmek ve haritanın mekânsal doğruluğunu kavramada kullanıcıya referans noktası sağlamaktadır. Bu özellikler, planın sadece mülkiyet ilişkilerini belgelemekle kalmayıp, aynı zamanda kentin organik gelişim dinamiklerini ve mekânsal örgütlenme mantığını da anlamaya imkân verdiğini göstermektedir.

Şekil 8. Negatif boşluklar üzerinden okunan organik sokak ağı

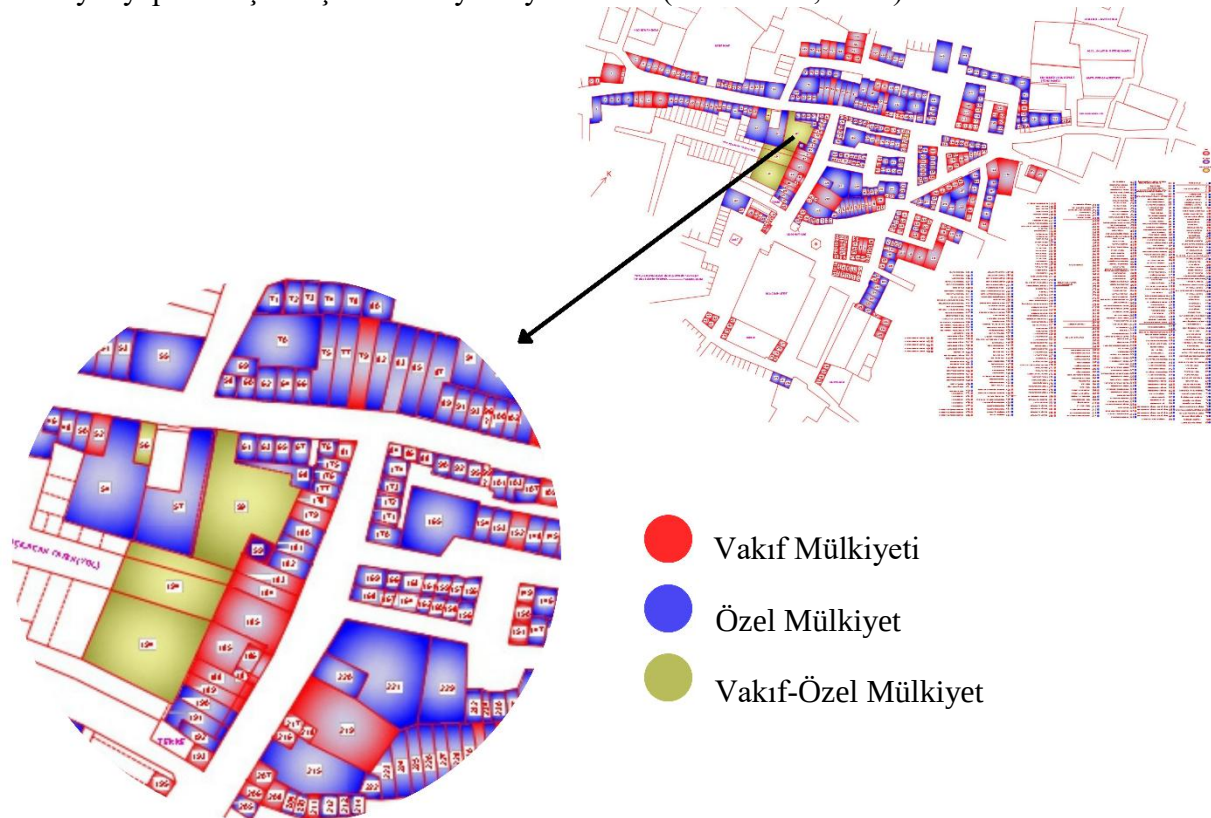
Söz konusu harita, Burdur kentinin geç Osmanlı dönemine ait mülkiyet ilişkilerini ayrıntılı biçimde ortaya koymakta ve kentsel dokunun tarihsel gelişimini anlamada değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Plan üzerinde parseller ve yollar net biçimde ayrılmış olup, kentsel mekânın örgütlenmesi, yapılaşma düzeni ve arazi kullanım biçimleri açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Haritanın Osmanlıcadan Türkçeye transkribe edilmiş versiyonu (Şekil 9) ise bu mekânsal ve mülkiyet verilerinin sistematik biçimde okunmasını ve analiz edilmesini mümkün kılmakta, araştırmacıya kentin organik sokak ağı, parsel boyutları ve yerleşim karakteri hakkında doğrudan gözlemler yapma imkânı sunmaktadır. Böylece belge, yalnızca mülkiyet ilişkilerini değil, aynı zamanda kentin geç Osmanlı dönemindeki mekânsal örgütlenme mantığını ve kent dokusunun yapısal özelliklerini ortaya koyması açısından da değer taşımaktadır.

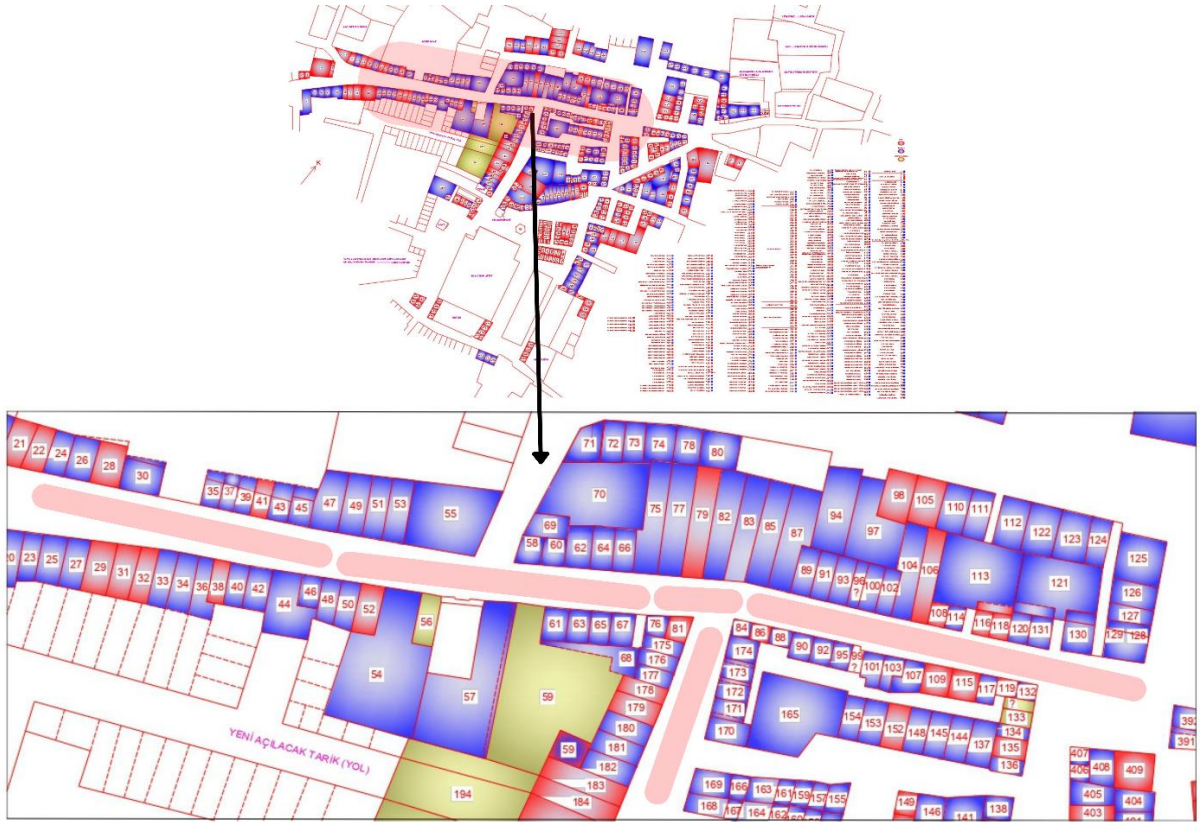
Şekil 9. Orijinal harita ve Türkçeye transkribe edilen harita karşılaştırması

Transkripsiyon sürecinde parseller, mülkiyet durumlarına göre renk kodlarıyla yeniden sınıflandırılmıştır: kırmızı parseller vakıf mülkiyetini, mavi parseller özel mülkiyeti, yeşil parseller ise vakıf ve özel mülkiyet (Şekil 10) ilişkisini birlikte ifade etmektedir. Harita üzerinde “vakıf” ve “mülk” ibarelerinin birlikte kullanılması, söz konusu taşınmazların bir vakfa bağlı olduğunu ya da mülkiyetin vakıf şartlarına tabi bulunduğunu göstermektedir. Renklerin bloklar hâlinde yan yana dağılım göstermesi ise, Osmanlı taşra kentlerinde sıkça karşılaşılan ikili mülkiyet yapısını açık biçimde ortaya koymaktadır (Aliusta vd., 2021).

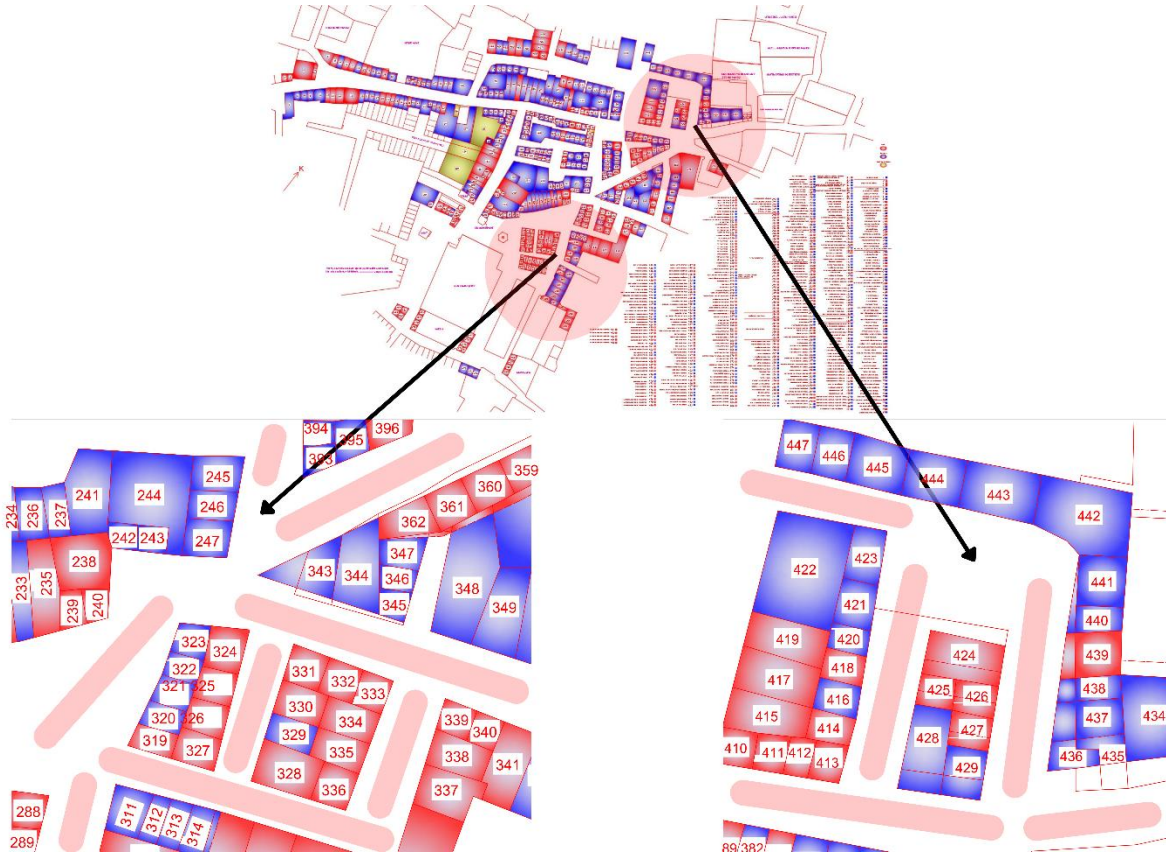
Şekil 10. Mülkiyet analizi

Haritanın sağı tarafında yer alan uzun metin blokları (Şekil 4), bu renk ve numara kodlamalarının doğrudan karşılığı olan mülkiyet dökümlerini içermektedir. Bu kayıtlar aracılığıyla parsellerin belirli akslar boyunca nasıl el değıştirdiğı, vakıf mülkiyetine dönüştüğü ya da özel mülkiyetle birleştii ayrıntılı biçimde izlenebilmektedir. Böylece harita, yalnızca mekânsal ilişkileri değil, aynı zamanda kentin sosyal ve ekonomik yapısını da anlamaya imkân tanıyan zengin bir veri seti sunmaktadır. Bu yönüyle transkripsiyon çalışması, Osmanlıca orijinal belgede yer alan bilgileri daha okunabilir ve analiz edilebilir bir formata dönüştürerek Burdur'un geç Osmanlı dönemi kentsel yapısının incelenmesine önemli katkı sağlamaktadır. Haritanın sunduğı mekânsal veriler yalnızca mülkiyet dağılımı ile sınırlı değildir; parsel büyüklükleri ve yoğunluk ilişkileri de kentsel organizasyon hakkında önemli ipuçları vermektedir. Parsel boyutları incelendiğinde, kentin farklı işlevsel bölgelerine bağılı olarak belirgin bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Özellikle ana ulaşım aksları boyunca sıralanan parsellerin oldukça dar cepheli, uzun ve küçük ölçekli (Şekil 11) olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, geleneksel Osmanlı kentlerinde çarşı dokusunu oluşturan sıra dükkânlar ve arasta düzenine işaret etmektedir (Akar, 2009). Ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bu akslarda parsellerin dar cepheli ve derin planlı olması, ekonomik işlevlerin mekânsal organizasyonunu yansıtan tipik bir kentsel morfoloji ortaya koymaktadır.

Şekil 11. Ana ulaşım aksı

Buna karşılık ana aksların gerisinde kalan ve merkeze uzaklaştıkça genişleyen düzensiz parseller, kentin konut dokusuna işaret etmektedir. İç adalarda ve çeperlerde konumlanan daha geniş parseller ise, avlulu konut tipolojisinin hâkim olduğu mahalle yerleşimlerini (Şekil 12) göstermektedir. Dolayısıyla parsel büyüklüklerindeki farklılaşma, kentin ticari merkez ile konut alanları arasındaki işlevsel ayrışmasını açık biçimde ortaya koymaktadır. Harita üzerinde özellikle orta bölümde yatay ve dikey doğrultuda uzanan ana akslar boyunca belirgin bir parsel yoğunlaşması görülmektedir. Bu yoğunlaşma, kentin ticari ve kamusal faaliyetlerinin odaklandığı merkezi alanı göstermektedir.

Şekil 12. Ara ulaşım aksları

Yaya hareketliliğinin ve ekonomik etkinliğin en yoğun olduğu bu akslarda parsellerin sıklaşması, kentsel üretim ve ticaret faaliyetlerinin mekânsal olarak nasıl örgütlendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Merkezden çeperlere doğru ilerledikçe bu yoğunluğun giderek azaldığı ve yerleşim dokusunun daha seyrek bir karakter kazandığı gözlemlenmektedir. Bu durum, ekonomik güç ve ticari etkinliğin özellikle merkez akslar boyunca yoğunlaştığını gösteren önemli bir mekânsal göstergedir.

Kamusal alanların dağılımı incelendiğinde ise modern kentlerde görülen geniş ve düzenli meydanlardan farklı bir kamusal mekân organizasyonu ile karşılaşılmaktadır. Haritanın merkezine yakın konumda yer alan ve diğer parsellerden daha geniş ölçekte temsil edilen alanlarda yalnızca konutlar değil, bazı ticari, kamusal ve dini yapılar da yer almaktadır. Ulu cami, han, bedesten ya da hamam gibi yapılar (Tablo 1) genellikle bu tür geniş parseller içinde konumlanarak kentsel yaşamın odak noktalarını oluşturmuştur. Ayrıca organik biçimde gelişen sokakların kesişim noktalarında oluşan küçük açıklıklar ile bu yapıların avluları, kentin başlıca kamusal toplanma alanları olarak işlev görmüştür. Bu durum, Osmanlı kentlerinde kamusal mekânın büyük ve düzenli meydanlar yerine, yapı çevrelerinde ve sokak dokusu içinde gelişen daha parçalı ve organik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Kamusal ve ticari yapılar

Yapı Türü	Haritadaki İfade	İşlev
Cami	Ulu Cami-i Şerif	Dini merkez
Medrese	Kur'anlı Medresesi Vakfı	Eğitim
Tekke	Tekke	Dini-Sosyal merkez
Kahvehane	Müşterek Kahvehane	Sosyal buluşma
Dükkan	Dükkan	Ticaret

Kısaca, söz konusu harita ve onun transkripsiyonuna dayalı analizler, Burdur'un geç Osmanlı dönemindeki kentsel organizasyonunu anlamak açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Parselasyon sistemi, mülkiyet dağılımı, yoğunluk ilişkileri ve kamusal yapıların konumlanması birlikte değerlendirildiğinde, kentin ticari merkezleri, konut mahalleleri ve kamusal odakları arasındaki mekânsal ilişkiler açık biçimde ortaya konulabilmektedir. Böylece mevcut harita, teknik bir kadastro belgesi olmanın ötesinde, kentin sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısını bütüncül biçimde analiz etmeye olanak tanıyan önemli bir tarihsel veri kaynağı sunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı taşra kentlerinin mekânsal tarihini inceleyen çalışmalar genellikle yazılı arşiv belgelerine dayanmakla birlikte, bu belgeler kentin fiziksel düzenini ve parsel ölçeğindeki ilişkileri doğrudan ortaya koymakta sınırlıdır. Bu nedenle ölçekli tarihi haritalar, kent içindeki mekânsal ilişkilerin somut ve sistematik biçimde okunabilmesini sağlayan kritik kaynaklar olarak öne çıkar. Burdur örneğinde 1885 tarihli Harita-i İmariye, parsel düzeni ve mülkiyet ilişkilerini detaylı biçimde gösterir; dijital ortamda yeniden çizilip transkribe edildiğinde, sokak dokusu, yapı adaları ve mülkiyet dağılımı bir bütün olarak analiz edilebilir. Bu haritalar yalnızca fiziksel mekânın belgelenmesini sağlamakla kalmaz; parseller üzerinde yer alan kişi ve aile isimleri, kentin sosyal örgütlenmesini ve mekânsal hiyerarşilerini görünür hâle getirir. Belirli ailelerin belirli akslar veya mahalleler çevresinde yoğunlaşması, yalnızca mülkiyetin mekânsal dağılımını değil, aynı zamanda toplumsal statü, ekonomik güç ve sosyal bağlantılar gibi unsurları da ortaya koyar. Böylece bu tür haritalar, mimarlık bağlamında kent dokusunun incelenmesini mümkün kılarken, sosyal konumlanma ve yerel güç ilişkilerini de analiz etmeye imkân verir. Kadastro öncesi dönemde hazırlanmış bu tür belgelerin dijital ortamda çözümlenmesi, taşra kentlerinin tarihsel mekânsal gelişimini anlamada yeni perspektifler sunar. Ayrıca, farklı kentler için benzer haritaların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, parsel ölçeğinden kent geneline kadar uzanan çok katmanlı bir mekânsal ve toplumsal çözümlemenin geliştirilmesine olanak sağlar. Bu yönüyle bu ve benzeri haritalar, yalnızca geçmişin fiziksel dokusunu belgeleyen birer araç olmaktan çıkarak, Osmanlı taşra kentlerinin sosyal ve mekânsal yapısını birlikte okumaya imkân veren çok boyutlu bir araştırma kaynağı haline gelir.

KAYNAKÇA

- Akar T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 267-292.
- Akkuş Y. (2011). Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdari-Mali İlişkiler ve Vilayet Bütçeleri. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 645s, İstanbul.
- Akyıldız Y, Abay AR. (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15), 141-157.
- Akyılmaz SG. (2016). Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü. II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi, 13 - 14 Mayıs 2016, İstanbul, 195-290.
- Aliusta H, Can AV, Bağdat A. (2021). Osmanlı Toprak Düzeninde Özel Mülkiyet Ve Çift Taraflı Kayıt Yöntemine Geçiş Etkisi. *Studies on Social Science Insights*, 1(1), 1-20.
- Alkan Günay N. (2025). Osmanlı Taşra Yönetimi Çalışmalarında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme ve Yöntem Önerisi: Hudavendigar Sancağı Örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(49), 719-738.
- Alver K (Ed.). (2017). Taşra Halleri. Çizgi Kitabevi Yayınları, 41s, Konya.
- Bekman B. (2023). Mahalle Çalışmalarına Bir Katkı: 18. Yüzyıl Suriçi Mahallelerinin Tespiti ve Haritalanması (1730-1787). *Kadim*, 5, 69-112.

- Boztepe M. (2013). Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren "Merkeziyetçilik" Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36),1-14.
- Bulunur Kİ, Bozkurt F, İzgi MC (Ed.). (2018). Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat. Mahya Yayıncılık, 490s, İstanbul.
- Çaparlar A. (2022). Osmanlı Taşra Teşkilatındaki İdari Düzenlemeler (1864-1868). *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2022(1), 76-120.
- Çelikbağ Ekinci S, Atmaca Can A. (2017). Osmanlı Şehrinin Araştırılmasında Bir Kaynak: Vakfiyeler. *Kent Akademisi*, 10(29/1), 48-74.
- Çiftçi M. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikler. *Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 623-644.
- Demir Ö. (2000). Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat. *Değişim Yayınları*, 514s, Adapazarı.
- Durmuş ME. (2020). Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa. *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, 251s, Sakarya.
- Durmuş ME. (2022). Banka Dışı İslami Finansal Kuruluşlar. Ülev S., Çalışkan M. B. (Ed.), *Geçmişten Günümüze Vakıf Kurumu ve Uygulama Örnekleri İçinde* (84-111). *Orian Kitabevi*, 314s, Ankara.
- Ergenç Ö. (1988). Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler. *Belleten*, 52(203), 667-684.
- Güldüoğlu E. (2011). Osmanlı Merkez-Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, 405s, Kayseri.
- Gürbilek N. (1994). Taşra Sıkıntısı, *Defter*, (22), 74-92.
- Kışla SN. (2025). Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hukukuna Genel Bir Bakış. *Avrasya Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(6), 295-311.
- Karadağ H, Şit M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 45-65.
- Karadağ E. (2020). Modern Haritacılık Bilgisinin Osmanlı'ya Transferi (1776-1922). *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 189s, İstanbul.
- Koç Y. (2005). Osmanlı'da Kent İskan ve Demografisi (XV.-XVIII. Yüzyıllar). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 161-210.
- Kobak Ö. (2023). Balkan Coğrafyası Özelinde Osmanlılarda Modern Haritacılığın Gelişmesi: 1820-1908. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, 348s, İzmir.
- Ortaylı İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*. Cedit Neşriyat, Ankara.
- Özer M. (2024). Osmanlı Şehir ve Kasabalarının İmarında Vakıfların Rolü. *Sanat Tarihi Yıllı*, (33), 195-217.
- Pekdemir M. (2005). Taşranın "taşı toprağı altın " da ne vardır?. Bora T, (Ed.), *Taşraya Bakmak İçinde* (77-100). *İletişim Yayınları*, 325s, İstanbul.
- Şahin C. (2012). Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 434-461.
- Şahin C, Ergun B, Bilucan F. (2025). Landmark Base Point Approach to Positional and Coastal Accuracy Analysis for Historical Map Before WWI: A Case Study 1836 Moltke and 1914 German Blue about in Historical Peninsula of İstanbul. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 50, 249-267.
- Şen A. (2020). Comparison of Past and Present Maps of Istanbul Historic Peninsula in GIS, Based on the Insurance Maps of Jacques Pervititch. *E-Perimetron*, 15(3), 183-198.

- Uğur Y. (2020). Tarihçilikte “Mekânın Yeniden Keşfi”: Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler. *İdealkent*, 11(30), 678-700.
- Ün B. (2025). Tanzimat Reformlarının Geç Osmanlı Dönemi Kent Morfolojisine Etkisi. *Başkent Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 286s, Ankara.
- Üner G. (2006). Kumkapı’da Kentsel Değişimin Belgelenmesi: Pervititch Haritalarıyla Karşılaştırılmalı Bir Analiz. *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 154s, İstanbul.

KIRLARIN SESSİZLİĞİ: RENOIR'IN VAZODAKİ DOĞA ANLATISI**Ufuk ÇETİN**

Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Vocational School, Department of Crafts, 59860
Çorlu, Tekirdağ

ORCID: 0000-0001-5102-8183**ÖZET**

Bu çalışma, Pierre-Auguste Renoir'nin vazoda kır çiçeklerini betimlediği natürmortunu, Walter Benjamin'in aura kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Konu seçimi, empresyonist natürmortların genellikle yalnızca dekoratif yönleriyle ele alınması ve gündelik nesnelerin modernlik bağlamında auratik boyutlarının yeterince araştırılmamış olması nedeniyle yapılmıştır. Bu durum literatürde bir boşluk oluşturmaktadır.

Araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır: Renoir'nin vazodaki kır çiçekleri, modern bireyin zaman, doğa ve algı deneyimi açısından nasıl bir estetik anlam taşır? Benjamin'in aura kavramı eseri yorumlamada hangi olanakları sunar? Çalışma, doğal ve kültürel zamanın kesiştiği bir estetik deneyim alanı yaratma olasılığını nasıl gösterir?

Araştırma, Yeni Sanat Tarihi perspektifi ve görsel analiz yöntemiyle yürütülmektedir. Renoir'nin fırça teknikleri, renk kullanımı ve kompozisyonu, doğanın geçiciliği ile estetik kalıcılık arasındaki dengeyi anlamak için incelenecektir. Eserin auratik özellikleri, Benjamin'in kuramı ışığında yorumlanacak ve natürmort literatürüne disiplinlerarası katkı sağlanacaktır.

Sonuç olarak, çalışma Renoir'nin vazodaki kır çiçeklerini yalnızca dekoratif bir motif olarak değil, modern yaşamın geçicilik ve algı sorunlarını sorgulayan estetik bir mekân olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, empresyonist natürmortların yorumlanmasında aura ve gündelik nesne kavramlarının önemini vurgulayarak alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Renoir, Aura, Modernite, Natürmort, Zamansallık

THE SILENCE OF THE FIELDS: RENOIR'S NARRATIVE OF NATURE IN A VASE**ABSTRACT**

This study examines Pierre-Auguste Renoir's still life of wildflowers in a vase through Walter Benjamin's concept of aura. The topic was chosen because Impressionist still lifes are often studied mainly for their decorative qualities, while the auratic dimensions of everyday objects in modernity remain underexplored, creating a gap in the literature.

The research addresses the following questions: How do Renoir's wildflowers convey aesthetic meaning in relation to modern experiences of time, nature, and perception? How does Benjamin's concept of aura offer interpretive possibilities for this work? How does the painting create a space where natural and cultural temporality intersect in aesthetic experience?

The study uses a New Art History perspective and visual analysis methods. Renoir's brushwork, color, and composition are analyzed to understand the balance between the transience of nature and aesthetic permanence. The auratic qualities of the work are interpreted in light of Benjamin's theory, offering interdisciplinary contributions to the literature on Impressionist still lifes.

In conclusion, Renoir's wildflowers are presented not merely as a decorative motif but as an aesthetic space reflecting the fleeting and perceptual concerns of modern life. The study highlights the significance of aura and everyday objects in interpreting Impressionist still lifes, providing an original contribution to the field.

Keywords: Renoir, Aura, Modernity, Still Life, Temporality

GİRİŞ

19.yüzyıl Fransız empresyonizmi, modern yaşamın hızla değiştiği bir dönemde, estetik ve algısal deneyimleri yeniden şekillendiren bir sanat hareketi olarak önem kazanmıştır. Empresyonist ressamlar, özellikle Pierre-Auguste Renoir, gündelik yaşamın sıradan nesnelerini, çiçekleri, ev eşyalarını ve insan figürlerini yalnızca görsel olarak temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda modern bireyin zaman, algı ve estetik deneyimini sorgulayan görsel yapılar üretmişlerdir (Hodge, 2010). Bu bağlamda, natürmort türü, uzun yıllar boyunca sanat tarihçileri tarafından çoğunlukla dekoratif veya teknik bir uğraş olarak ele alınmıştır; renk ve ışığın etkisi, fırça tekniği ve kompozisyon düzeni üzerine yoğunlaşan analizler, nesnelerin estetik ve kültürel bağlamdaki anlamını ikinci plana itmiştir (Feist, 2005). Halbuki empresyonist natürmortlar, modern yaşamın geçiciliği, nesnelerin kalıcı olmayan doğası ve bireyin algısal deneyimiyle doğrudan ilişkili bir estetik alan yaratır.

Bu çalışma, Renoir'nin vazodaki kır çiçeklerini betimlediği bir natürmortu, Walter Benjamin'in aura kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Benjamin'in kuramı, eserin yalnızca fiziksel bir varlık olmadığını, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bağlam içinde bir deneyim nesnesi olduğunu ortaya koyar (Benjamin, 1968). Aura kavramı, eserin özgünlüğünü, "burada ve şimdi" var oluşunu ve izleyiciyle kurduğu tekil ilişkileri ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, sıradan bir çiçek natürmortu, modernliğin gündelik yaşamla ilişkili estetik boyutlarını görünür kılabilen bir araç hâline gelir. Araştırma, natürmortu yalnızca estetik bir nesne olarak görmekten öte, modern bireyin zaman, doğa ve algı deneyimini yeniden yorumlama olanağı sunmaktadır.

Konunun seçilme nedeni, empresyonist natürmortların literatürdeki sınırlı ele alınış biçimidir. Sanat tarihçilerinin çoğu, Renoir'ın natürmortlarını teknik ustalık ve kompozisyon dengesi üzerinden yorumlamış; renk, ışık ve fırça darbeleri ile görsel estetik ile değerlendirilmiştir (Rosenblum, 1975). Ancak nesnelerin modern bağlamda auratik boyutları ve gündelik yaşam ile ilişkisi üzerine sistematik bir analiz yapılmamıştır. Gündelik nesneler, natürmortların temel öğeleri olarak görünse de sanatçının bunları seçme ve kompozisyon içinde konumlandırma biçimi, modern yaşamın geçici doğasını estetik bir düzlemde deneyimleme imkânı sağlar. Bu açıdan bakıldığında natürmortlar, yalnızca görsel zevk veya dekoratif amaç taşımaktan öte, izleyicide zamanın, geçiciliğin ve algısal deneyimin sorgulandığı bir estetik mekân üretir (House, 1986).

Araştırmanın temel problemi de buradan doğmaktadır. Renoir'ın natürmortları, estetik düşünce üreten görsel yapılar olarak yeterince incelenmemiştir. Geleneksel sanat tarihi yaklaşımı, bu eserleri dekoratif veya teknik nitelik üzerinden ele alırken, Benjamin'in aura kavramı ışığında yapılacak bir analiz, natürmortun estetik ve kültürel işlevlerini görünür kılabilir. Bu bağlamda, araştırma yalnızca bir tablo çözümlemesi değil; aynı zamanda modern bireyin estetik deneyimi ve nesnelerle kurduğu algısal ilişkiyi irdeleyen bir disiplinlerarası çalışma olarak tasarlanmıştır. Araştırma, bu boşluğu doldurmak amacıyla, üç ana soruya odaklanmaktadır: (1) Renoir'nin vazodaki kır çiçekleri, modern bireyin zaman, doğa ve algı deneyimi açısından nasıl bir estetik anlam taşır? (2) Benjamin'in aura kavramı, eseri yorumlamada hangi kavramsal olanakları sunar? (3) Doğal ve kültürel zamanın kesiştiği estetik deneyim alanı, natürmort aracılığıyla nasıl ortaya çıkar? Bu sorular, eseri yalnızca biçimsel bir nesne olarak değil; modern yaşamın

estetik ve algısal boyutlarıyla ilişkilendirilmiş bir görsel yapı olarak ele almayı mümkün kılmaktadır (Tinterow, 1994).

Renoir'ın natürmortları, özellikle kır çiçekleri, görünüşte sıradan ve gündelik bir öge olarak algılsa da, ressamın renk, ışık ve kompozisyon tercihleriyle estetik bir düşünce üretir. Çiçeklerin geçici doğası, fırça darbeleriyle yakalanan ışık ve renk uyumu, zamanın geçiciliğini vurgular ve izleyicide benzersiz bir algısal deneyim yaratır. Bu yönüyle natürmort, modern bireyin gündelik yaşamla kurduğu estetik ilişkiyi görünür kılmakta, eserin fiziksel varlığı ile zaman ve deneyim arasındaki bağlantıyı somutlaştırmaktadır (Distel, 1995). Benjamin'in aura kavramı, bu bağlamda natürmortu, basit bir dekoratif nesne olmaktan çıkararak, izleyici ile kurulan estetik ve tarihsel bir deneyim alanı hâline getirir.

Görsel sanatlarda aura, eserin tekil varoluşu ve zaman-mekân içinde deneyimlenme biçimini ifade eder. Bu çerçevede, Renoir'ın kır çiçeklerini resmettiği natürmort, modern zamanın geçiciliğini, doğanın sürekliliğini ve bireyin algısal tepkilerini estetik bir düzlemde birleştirir. Böylece natürmort, sadece bir çiçek buketi olarak değil; modern yaşamın, algısal deneyimin ve estetik düşüncenin kesiştiği bir alan olarak okunabilir. Bu yaklaşım, empresyonist natürmortların yorumlanmasında hem auraya hem de gündelik nesnelerin estetik değerine dikkat çekerek literatüre özgün bir katkı sağlar.

Sonuç olarak, bu çalışmanın giriş bölümü, Renoir'ın vazodaki kır çiçeklerini yalnızca bir görsel nesne olarak değil, modern yaşamın geçicilik, algı ve estetik sorunlarını sorgulayan bir yapı olarak ele almanın önemini ortaya koymaktadır. Literatürdeki boşluk, natürmortların auratik boyutları ve modern bireyin estetik deneyimi ile ilişkisi üzerine yapılacak çalışmalarla doldurulabilir. Bu nedenle çalışma, empresyonist natürmortların değerlendirilmesinde auraya dayalı bir perspektif ve modern estetik deneyimin kavramsal çerçevesini sunmaktadır. Böylece natürmort, dekoratif bir nesne olmanın ötesine geçerek, estetik düşüncenin ve algısal deneyimin tarihsel bir belgesi olarak konumlandırılmaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu bölümde, Pierre-Auguste Renoir'nin vazodaki kır çiçeklerini betimlediği natürmort çalışmasının, Walter Benjamin'in *aura* kavramı çerçevesinde yürütülen analizi sunulmaktadır. Çalışma, görsel analiz yöntemi ile kavramsal bir okuma yaklaşımını birleştirerek natürmortu modern estetik bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Analiz, eserin renk, ışık, kompozisyon ve mekânsal düzen unsurlarını ele alarak, izleyicide oluşturduğu algısal ve estetik deneyimi açıklamaktadır.

Renoir'ın natürmortunun görsel çözümlemesinde öncelikle renk kullanımı incelenmiştir. Vazodaki kır çiçekleri, farklı tonlardaki kırmızı, pembe ve yeşil renklerle resmedilmiş, bu renkler fırça darbeleriyle birleştirilerek hem canlılık hem de doğal geçicilik vurgulanmıştır. Sanat tarihçisi Colin Bailey, empresyonist natürmortlarda renk ve ışığın yalnızca yüzeysel bir dekoratif işlev taşımadığını, aynı zamanda izleyicinin zaman ve mekân algısını şekillendirdiğini belirtir (Bailey, 1997). Bu yaklaşım, natürmortun estetik anlamının yalnızca görsel değil, aynı zamanda izleyicinin deneyimlediği bir süreç olduğunu ortaya koyar.

Kompozisyon analizi, natürmortun mekânsal organizasyonu üzerine odaklanmıştır. Renoir, çiçekleri birbirinden belirgin şekilde ayırmak yerine hafif bir karışıklık ve doğal bir ritim içinde yerleştirmiştir. Bu düzenleme, izleyicinin göz hareketlerini sürekli kılmakta ve tabloda durağan bir bakıştan ziyade bir algısal akış deneyimi yaratmaktadır. Ressamın mekânsal tercihi, natürmortu yalnızca bir nesne temsili olmaktan çıkararak, izleyici ile eserin zaman-mekân ilişkisini deneyimlediği bir alan hâline getirmektedir. Bu perspektif, doğal düzenin görsel bir temsilini sunarken aynı zamanda estetik bir düşüncenin üretildiğini de göstermektedir (Shiff, 1984).

Natürmortun ışık kullanımı, empresyonist anlayışın temel unsurlarından biri olarak öne çıkar. Renoir'ın çiçekleri ve vazosu üzerindeki ışık yansımaları, izleyicide geçici bir anın algısını yaratır. Işık, hem doğal hem de estetik bir süreklilik hissi vererek eserin auratik boyutunu güçlendirir. Bu bağlamda, ışığın resim yüzeyindeki dağılımı, izleyiciye doğanın geçici niteliklerini fark ettirirken aynı zamanda bu geçiciliğin estetik olarak organize edildiğini gösterir. Ressamın ışıkla kurduğu bu ilişki, natürmortun modern bireyin algısal deneyimi ile bütünleşmesini sağlar (Rewald, 1980).

Ayrıca natürmortun biçimsel öğeleri, fırça darbelerinin yoğunluğu ve ritmi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Renoir, çiçeklerin kenarlarını belirginleştirmek yerine hafifçe bulanıklaştırarak, izleyicide bir hareket ve canlılık hissi uyandırmıştır. Bu biçimsel tercih, natürmortu durağan bir görüntü olmaktan çıkarıp, izleyiciye sürekli bir zaman akışı algısı sunar. Ressamın bu yaklaşımı, natürmortun yalnızca bir nesne temsili olmadığını; aynı zamanda modern yaşamın geçicilik ve algı boyutunu deneyimleyen bir estetik yapı olduğunu göstermektedir.

Benjamin'in aura kavramı, bu bulguların yorumlanmasında temel bir kavramsal araç olarak kullanılmıştır. Natürmortun auratik niteliği, eserin üretildiği tarihsel bağlam ve izleyiciyle kurduğu benzersiz ilişki aracılığıyla ortaya çıkar. Aura, eserin özgünlüğünü ve izleyici üzerindeki tekil etkisini tanımlarken, natürmortun görsel öğelerinin estetik ve algısal işlevini anlamamıza imkân verir. Bu çerçevede, vazodaki kır çiçekleri, basit bir dekoratif nesne olmaktan çıkıp, modern bireyin zaman, doğa ve algı deneyimini yansıtan bir estetik mekân hâline gelir.

Görsel 1: Pierre Auguste Renoir, c. 1875

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pierre_Auguste_Renoir,_uncropped_image.jpg (public domain)

Görsel 2. Pierre-Auguste Renoir, *Flowers in a Vase*, 1866

Kaynak: <https://artvee.com/dl/flowers-in-a-vase-3#00> (public domain)

Araştırmanın bir diğer bulgusu, natürmortta doğal ve kültürel zamanın kesişimidir. Çiçeklerin geçici doğası ve eserin kalıcı niteliği arasındaki durum, izleyicide hem doğal bir süreç algısı hem de estetik bir süreklilik duygusu uyandırır. Bu etki, empresyonist natürmortlarda sıkça gözlenen bir özellik olup, modern bireyin geçicilik ve süreklilik arasındaki algısal deneyimini somutlaştırır. Sanat tarihçisi Richard Shiff, empresyonist resimlerde bu tür zaman-dinamiklerinin, izleyicinin estetik deneyimini şekillendirdiğini belirtir.

Eserin algısal etkileri, izleyici ile doğal dünya arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasını sağlar. Renoir'ın fırça açıları ve renk seçimleri, çiçeklerin varlığını canlı ve geçici kılar; izleyici, nesnelerin geçiciliğini algımlarken aynı zamanda onları estetik bir düşünce süreci içinde deneyimler. Bu durum, natürmortun Benjamin'in aura kuramı ile örtüştüğü noktayı ortaya koyar: eser, izleyiciye yalnızca bir görsel deneyim sunmakla kalmaz, aynı zamanda zamanın ve estetiğin iç içe geçtiği bir algısal alan sağlar (Meyer, 2002).

Natürmortun toplumsal ve kültürel bağlamı da analiz edilmiştir. Renoir, kır çiçeklerini yalnızca estetik bir obje olarak değil, aynı zamanda dönemin gündelik yaşamının bir temsili olarak resmetmiştir. Bu yaklaşım, natürmortun sosyal ve kültürel anlamlarını görünür kılar ve modern

bireyin nesnelerle kurduğu ilişkide estetik düşüncenin önemini vurgular (Nochlin, 1999). Çalışmanın bulguları, natürmortun yalnızca bir tablo değil, aynı zamanda izleyicinin estetik ve algısal deneyimle ilişki kurduğu bir deneyim alanı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, yapılan analiz, Renoir'ın vazodaki kır çiçeklerini betimlediği natürmortun, Benjamin'in aura kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde modern estetiğin, algısal deneyimin ve zaman-mekân ilişkilerinin bir sentezi olduğunu ortaya koymaktadır. Natürmort, yalnızca bir dekoratif nesne olarak görülmemeli; renk, ışık, kompozisyon ve biçimsel öğeler aracılığıyla izleyicide estetik bir deneyim yaratan bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Bu bulgular, empresyonist natürmortun modern estetik düşünce ve algı süreçleriyle nasıl ilişkilendiğini açıklamakta ve literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Pierre-Auguste Renoir'nin vazodaki kır çiçeklerini betimlediği natürmortu, estetik ve algısal deneyim perspektifinden ele alarak, literatürdeki belirgin bir boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Daha önce yapılan çalışmalar genellikle eserin teknik özellikleri, fırça kullanımı veya dekoratif yönleri üzerinde yoğunlaşmış, natürmortun modern izleyici üzerindeki deneyimsel ve auratik boyutu yeterince incelenmemiştir. Bu eksiklik, empresyonist natürmortların modern estetik düşüncüyü şekillendirme kapasitesini ve izleyicide yarattığı algısal etkiyi yeterince görünür kılmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmak ve doğa ile kültürel zamanın kesiştiği bir estetik deneyim alanını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde natürmortun görsel unsurları sistematik olarak analiz edilmiştir. Renk paleti, ışık dağılımı, kompozisyon ve mekânsal düzen unsurları incelenmiş, izleyicide yarattığı algısal ve estetik etkiler yorumlanmıştır. Bu çerçevede çalışma, eserin yalnızca bir nesne temsili olmadığını; izleyici ile eser arasında zaman, doğa ve estetik deneyimi aracılığıyla kurulan bir ilişkiyi görünür kılmayı amaçlamıştır.

Elde edilen bulgular, doğal ve kültürel zamanın, renk ve fırça kullanımıyla nasıl deneyimlendiğini göstermektedir. Vazodaki kır çiçeklerinin tonlamaları ve fırça darbelerindeki ritim, izleyicide geçici ve kalıcı arasındaki algısal farkları deneyimletmektedir. Çiçeklerin mekânsal düzeni, izleyicinin göz hareketlerini yönlendirerek tablodaki sürekliliği ve ritmi algılamasını sağlar. Bu durum, natürmortu durağan bir görüntüden çıkarıp, izleyiciyi estetik bir deneyim sürecine dahil eden bir yapı hâline getirir.

Işık kullanımı ve renk dağılımı, natürmortun auratik boyutunu güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Işık, hem çiçeklerin doğal özelliklerini vurgulamakta hem de izleyicide belirli bir zaman akışı algısı yaratmaktadır. Böylece natürmort, yalnızca gözle görülen bir obje olmaktan çıkarak, izleyicide bir algısal ve düşünsel deneyim oluşturur. Bu süreç, eserin modern estetik düşüncüyü somutlaştıran bir alan olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Natürmortun biçimsel öğeleri de izleyicide sürekli bir algısal hareket sağlar. Çiçeklerin kenarlarının hafifçe bulanık bırakılması ve fırça darbelerinin ritmi, tabloda durağan bir sahne algısını kırar ve izleyiciye doğal bir hareket ve geçicilik hissi sunar. Bu durum, natürmortun yalnızca görsel bir temsil değil, aynı zamanda modern bireyin geçicilik ve süreklilik algısını deneyimlediği estetik bir yapı olduğunu ortaya koyar.

Araştırma ayrıca natürmortun toplumsal ve kültürel bağlamını da görünür kılmıştır. Çiçeklerin yalnızca estetik obje olarak değil, dönemin gündelik yaşamıyla ilişkilendirilebilecek bir temsili olarak sunulması, natürmortun sosyal ve kültürel anlamını güçlendirmektedir. Bu bağlamda çalışma, empresyonist natürmortların yalnızca görsel bir alan olmadığını, aynı zamanda estetik ve algısal deneyimle bütünleşmiş bir düşünsel yapı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Renoir'ın vazodaki kır çiçeklerini dekoratif bir nesne olarak görmekten çıkarıp, estetik düşünce ve izleyici algısının kesiştiği bir alan olarak konumlandırmıştır. Natürmort, renk, ışık, kompozisyon ve mekânsal düzen aracılığıyla izleyicide zaman, geçicilik ve estetik deneyimi bir arada sunan bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, natürmort türünün modern estetik düşüncede oynadığı rolü net bir şekilde ortaya koymakta ve empresyonist resimlerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda algısal ve estetik boyutlarını anlamamızı sağlamaktadır. Çalışma, doğal ve kültürel zamanın kesiştiği estetik deneyimi görünür kılarken, empresyonist natürmortların modern izleyici üzerindeki etkilerini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Bailey, C. (1997). *Impressionism and the art of the decorative object*. London, UK: Thames & Hudson.
- Benjamin, W. (1968). *The work of art in the age of mechanical reproduction*. London, UK: Routledge & Kegan Paul.
- Distel, A. (1995). *Renoir*. Paris, France: Flammarion.
- Feist, G. (2005). *Renoir*. Köln, Germany: Taschen Verlag.
- Hodge, S. (2010). *Renoir – Yaşamı ve eserleri*. London, UK: Thames & Hudson.
- House, J. (1986). *Impressionism: Paintings, pictures, and perspectives*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Meyer, J. (2002). *French painting in the nineteenth century*. London, UK: Phaidon Press.
- Nochlin, L. (1999). *Impressionism and post-impressionism: The modernity of modern art*. New York, NY: HarperCollins.
- Rewald, J. (1980). *The history of impressionism*. New York, NY: Museum of Modern Art.
- Rosenblum, R. (1975). *Modern painting and the Northern Romantic tradition*. New York, NY: Harper & Row.
- Shiff, R. (1984). *Cézanne and the end of impressionism*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Tinterow, G. (1994). *Impressionism and the modern landscape*. New York, NY: Metropolitan Museum of Art.

KÜBİK KUANTUM NOKTASINDA NORMALİZE EDİLMİŞ BAĞLANMA ENERJİSİNE MANYETİK ALAN ETKİSİ

Serpil SUCU

Trakya Üniversitesi, Fen Fakültesi, Fizik Bölümü, Edirne, Türkiye,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7655-7428>

Sema MİNEZ

Trakya Üniversitesi, Fen Fakültesi, Fizik Bölümü, Edirne, Türkiye.
ORCID: : <https://orcid.org/0000-0003-0840-8767>

ÖZET

Bu çalışmada, GaAs/AlAs sonsuz kübik kuantum noktasında taban durum için z eksenine doğrultusunda uygulanan homojen bir manyetik alan $\vec{B} = (0,0,B)$ etkisi altında varyasyon yöntemi kullanılarak etkin kütle yaklaşımında yabancı atom enerjisi ve normalize edilmiş bağlanma enerjisi hesaplanmıştır. Yabancı atomun GaAs/AlAs kübik kuantum noktasının merkezinde olduğu durum için nümerik hesaplar yapılırken etkin Bohr yarıçapı $a^* = 103,43 A^0$ dielektrik sabiti $\epsilon_0 = 13,13$, etkin kütle $m^* = 0.067 m_0$ ve Rydberg sabiti $R^* = 5,31 meV$, değerleri kullanılmıştır. Bu hesaplamalar, kübik kuantum nokta genişliği ve manyetik alana bağlı olarak çeşitli değerler için yapılmıştır. Farklı manyetik alan değerleri için yabancı atom enerjisinin pozitif değerden negatif değere geçtiği ya da negatif değerden pozitif değere geçtiği kübik kuantum noktasının genişlik değeri olan dönüm noktaları (DN) hesaplanmıştır. Bağlanma enerjisindeki değişimi daha iyi anlayabilmek için bağlanma enerjisini yabancı atom enerjisine oranı olarak tanımlanan normalize edilmiş bağlanma enerjisi hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, uygun kübik kuantum noktası genişliği ve manyetik alanın doğru seçimi ile yabancı atom enerjisi ve normalize edilmiş bağlanma enerjisinin önemli ölçüde değişmektedir. Yabancı atom enerjisi, kuantum noktasının genişliği arttıkça azalmakta ve manyetik alan şiddeti arttıkça artmaktadır. Kübik kuantum noktasına uygulanan dış manyetik alan şiddeti arttıkça yabancı atom enerjisinin negatif değerden pozitif değere geçtiği dönüm noktaları daha büyük kuyu genişliklerinde meydana gelmektedir ve bu dönüm noktalarında normalize edilmiş bağlanma enerjisi sonsuz değer almaktadır. Yabancı atom enerjisi manyetik alanın artması ile artarken normalize edilmiş bağlanma enerjisi azalmaktadır. Hesaplamalar, literatür ile uyumludur ve bu sonuçlar elektronik ve optoelektronik cihazların tasarlanmasında kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Atom Enerjisi, Normalize Edilmiş Bağlanma Enerjisi, Manyetik Alan.

MAGNETIC FIELD EFFECT ON NORMALIZED BINDING ENERGY IN A CUBIC QUANTUM DOT

ABSTRACT

In this study, the impurity atom energy and normalized binding energy of the ground state were calculated within the effective mass approximation using the variation method, considering the effect of under the action of homogeneous magnetic field $\vec{B} = (0,0,B)$ directed along the z-axis in a GaAs/AlAs infinite cubic quantum dot. Numerical calculations were performed for the case where the impurity is located at the center of the GaAs/AlAs cubic quantum dot, using the

effective Bohr Radius $a^*=103,43 A^0$, dielectric constant $\epsilon_0=13,13$, effective mass $m^*=0.067 m_0$, and Rydberg constant $R^*=5,31 meV$ values. These calculations were carried out for various cubic quantum dot widths and magnetic field strengths. Turning points (DN), which are the width values of the cubic quantum dot where the energy of the impurity atom changes from a positive to a negative value or from a negative to a positive value, were calculated for different magnetic field values. To better understand the change in binding energy, the normalized binding energy, defined as the ratio of the binding energy to the impurity atom energy, was calculated. According to the results obtained, the appropriate cubic quantum dot width and the correct selection of the magnetic field significantly change the impurity atom energy and the normalized binding energy. The impurity energy decreases as the width of the quantum dot increases and increases as the magnetic field strength increases. As the strength of the external magnetic field applied to the cubic quantum dot increases, the turning points at which the impurity energy changes from negative to positive values occur at larger well widths. At these turning points, the normalized binding energy diverges to infinity. The impurity energy increases with increasing magnetic field, while the normalized binding energy decreases. The calculations are consistent with the literature, and these results can be used in the design of electronic and optoelectronic devices.

Keywords: Impurity Energy, Normalized Binding energy, Magnetic Field.

GİRİŞ

Düşük boyutlu yapılarda kuantum boyut etkileri önemli bir araştırma konusudur. Sıfır boyutlu kuantum noktaları son yıllarda büyük ilgi görmektedir. Kuantum noktaları ile diğer boyutsal olarak kuantize edilmiş sistemler (kuantum kuyuları ve kuantum telleri) arasındaki fark, içlerinde bulunan yük taşıyıcılarının enerjisinin tam kuantizasyonundadır. Modern kuantum noktası büyütme yöntemleri kullanılarak kübik, küresel ve silindirik gibi farklı geometrik boyut ve şekillerde kuantum noktaları elde edilmiştir. Özellikle kübik yapıya sahip kuantum noktaları, simetrisi ve yapısal özellikleri sayesinde elektronik ve optik özelliklerinde benzersiz kontrol imkanları sunmakta, bu da onları çeşitli uygulamalarda öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada kübik geometriye sahip ve sonsuz potansiyel bariyerli bir kuantum noktası tercih edilmiştir. Kübik kuantum noktalarının elektronik ve optik özellikleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır (Sucu S. vd. 2008; Akbas H. vd. 2007; Khordad R. vd. 2011). Bu çalışmalarda amaç, sınırlandırılmış taşıyıcıların enerji seviyelerini elde etmek ve noktanın tek elektron seviyelerinin kuantum boyutunu ve şeklini nasıl yansıttığını anlamaktır.

Kübik kuantum noktalarında yabancı atom enerjisi, taban durum enerjisi ve bağlanma enerjisi üzerine çok sayıda teorik çalışma yapılmıştır (Akbas H. vd. 2008; Khordad R. 2012; El-Wahab Z.A. vd. 2025; Sadeghi E. 2009; Feng S.W. 2008; Aktas S. vd. 2008). Bu çalışmalar göstermektedir ki yabancı atomun konumu ve uzaysal hapsedilmesi taban durum enerjisini ve yabancı atom enerjisini önemli ölçüde değiştirmektedir. Bağlanma enerjisindeki değişimi daha iyi anlayabilmek için bağlanma enerjisini taban durum enerjisine oranı olarak tanımlanan normalize edilmiş bağlanma enerjisi NE_b elektrik alan etkisi altında ilk defa Dane ve arkadaşları tarafından hesaplanmıştır (Dane C. vd. 2008). Küresel kuantum noktasında bağlanma enerjisi ve normalize edilmiş bağlanma enerjisi için manyetik alan etkisi Akbaş ve arkadaşları tarafından çalışılmıştır, burada bağlanma enerjisi yabancı atom enerjisine oranlanarak normalize edilmiş bağlanma enerjisi hesaplanmıştır (Akbaş H. vd. 2009). Bununla birlikte küresel kuantum noktasında normalize edilmiş bağlanma enerjisi üzerine hidrostatik basınç sıcaklık ve elektrik alan etkileri ayrıntılı bir şekilde çalışılmıştır (Akbas H. vd. 2016; Dane C. vd. 2011).

Bu çalışmada etkin kütle yaklaşımında varyasyonel yöntem kullanarak manyetik alan etkisi altındaki sonsuz potansiyel bariyerli GaAs/AlAs kübik kuantum noktasında normalize edilmiş bağlanma enerjisini inceledik. Farklı manyetik alan şiddetleri için taban durum yabancı atom enerjisinin pozitif değerlerden negatif değerlere geçtiği nokta genişliği değeri olan dönüm noktalarını (DN) hesapladık. Ayrıca bağlanma enerjisini taban durum yabancı atom enerjisine oranlayarak normalize edilmiş bağlanma enerjisini hesapladık. Normalize edilmiş bağlanma enerjisinin kullanılması, kuantum noktasının özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına yol açacaktır.

MATERYAL VE METOD

Etkin kütle yaklaşımında, z doğrultusunda uygulanan bir $\vec{B}$ dış manyetik alanın varlığında GaAs/AlAs kübik kuantum noktasının merkezinde bulunan yabancı atom için Hamiltonyen, aşağıdaki gibidir (Akbas H. vd. 2009).

$$H = -\frac{\hbar^2}{2m^*} \left(\vec{p} - \frac{e}{c} \vec{A} \right)^2 - \frac{e^2}{\epsilon |\vec{r}|} + V(r) \quad (1)$$

Burada m^* elektronun etkin kütlesi, ϵ kuantum noktasının etkin dielektrik sabiti e elektronun yükü ve $\vec{r}$ elektronun konum vektörüdür. $\vec{A}$ manyetik alanın vektör potansiyeli olmak üzere $\vec{B} = \nabla \times \vec{A}$ dır. Kübik kuantum noktası için $V(r)$ sınırlayıcı potansiyel sonsuz kuyu modeli kullanılarak,

$$V_0 = \begin{cases} 0 & ; \quad |x| \leq L_x / 2 \\ 0 & ; \quad |y| \leq L_y / 2 \\ 0 & ; \quad |z| \leq L_z / 2 \\ \infty & ; \quad elsewhere \end{cases} \quad (2)$$

olarak tanımlanır. Burada koordinat merkezi kübik kuantum noktasının merkezi olarak seçildi. z yönünde uygulanan homojen bir manyetik alan için $\vec{B}(0,0,B)$ vektör potansiyeli $\vec{A} = (\vec{B} \times \vec{r}) / 2$ olarak seçildi. Bu durumda Kartezyen koordinatlarda taban durum için Hamiltonyen (Erdogan I. vd. 2006; Akankan O. vd. 2007),

$$H = -\nabla^2 - \frac{2}{r} + \frac{\gamma^2}{4} (x^2 + y^2) + V(x, y, z) \quad (3)$$

olarak ifade edilir. Burada $\gamma = \frac{\hbar e B}{2m^* c R^*}$ boyutsuz manyetik alan parametresidir.

Bir kenar uzunluğu L olan kübik kuantum noktasında hapsedilmiş bir elektronun taban durum dalga fonksiyonu ve taban durum enerjisi aşağıdaki gibi verilir (Akbas H. vd. 2007; Sucu S. vd. 2008).

$$\psi_0(x, y, z) = N_0 \cos \frac{\pi x}{L} \cos \frac{\pi y}{L} \cos \frac{\pi z}{L} \quad (4)$$

$$E_{sub} = \frac{\hbar^2}{2m^*} \left[3 \left(\frac{\pi}{L} \right)^2 \right] \quad (5)$$

Burada N_0 normalizasyon sabitidir.

Manyetik alanın varlığında, kübik kuantum noktasının merkezinde bulunan yabancı atomun taban durum enerjisi için seçilen deneme dalga fonksiyonu,

$$\psi_1(x,y,z) = N_1 \cos \frac{\pi x}{L} \cos \frac{\pi y}{L} \cos \frac{\pi z}{L} e^{-\lambda r} \quad (6)$$

şeklindedir. Burada $r = \sqrt{(x-x_i)^2 + (y-y_i)^2 + (z-z_i)^2}$, N_1 normalizasyon sabiti, λ varyasyonel parametredir.

Taban durum yabancı atom enerjisi E_i varyasyonel yöntem kullanılarak aşağıdaki denklemden elde edilir.

$$E_i = \min_{\lambda} \left[\frac{\langle \psi_1(x,y,z) | H | \psi_1(x,y,z) \rangle}{\langle \psi_1(x,y,z) | \psi_1(x,y,z) \rangle} \right]. \quad (7)$$

Manyetik alan varlığında kübik kuantum noktası için bağlanma enerjisi E_b

$$E_b = E_{sub} - E_i \quad (8)$$

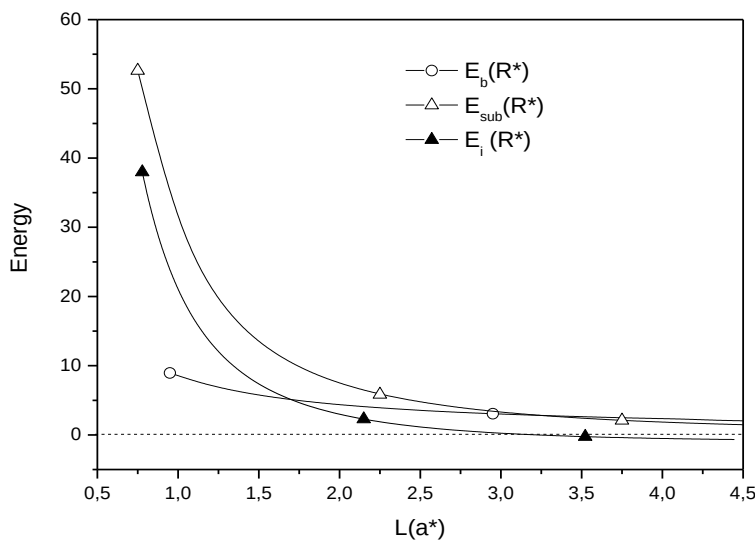
olarak tanımlanır. Normalize edilmiş bağlanma enerjisi NE_b , bağlanma enerjisinin taban durum yabancı atom enerjisine oranından

$$NE_b = \frac{E_{sub}}{E_i} - 1. \quad (9)$$

şeklinde elde edilir (Dane C. vd. 2008; Akbas H. vd. 2016).

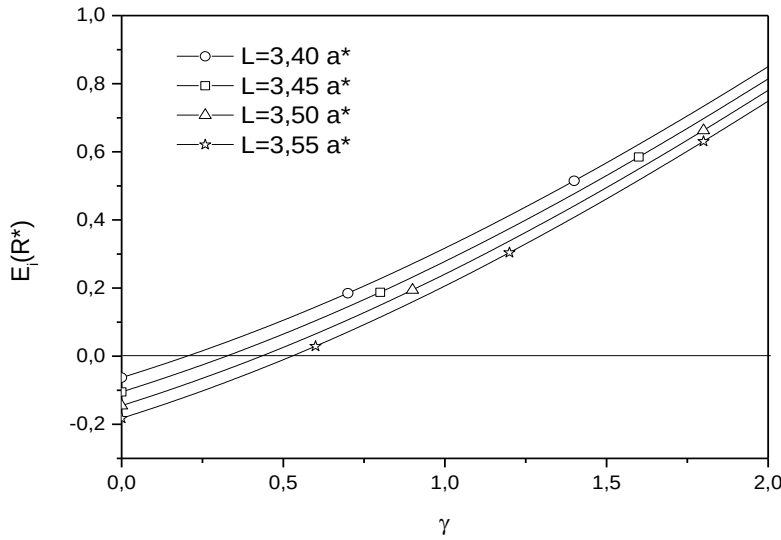
BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, GaAs/AlAs kübik kuantum noktasında yabancı atomun merkezde bulunduğu durum için uygulanan dış manyetik alanın, taban durum bağlanma enerjisi, yabancı atom enerjisi ve normalize edilmiş bağlanma enerjisi üzerine etkisi incelenmiştir. Nümerik hesaplar yapılırken etkin Bohr yarıçapı $a^* = 103,43 A^0$, dielektrik sabiti $\epsilon_0 = 13,13$, etkin kütle $m^* = 0,067 m_0$ ve Rydberg sabiti $R^* = 5,31 meV$ değerleri kullanılmıştır. Nümerik sonuçlar şekil 1,2,3,4,5 te gösterilmiştir.

Şekil 1. $\gamma=0$ için taban durum subband enerjisi (E_{sub}), yabancı atom enerjisi (E_i) ve bağlanma enerjisinin (E_b) kübik kuantum noktasının genişliğine göre değişim grafiği

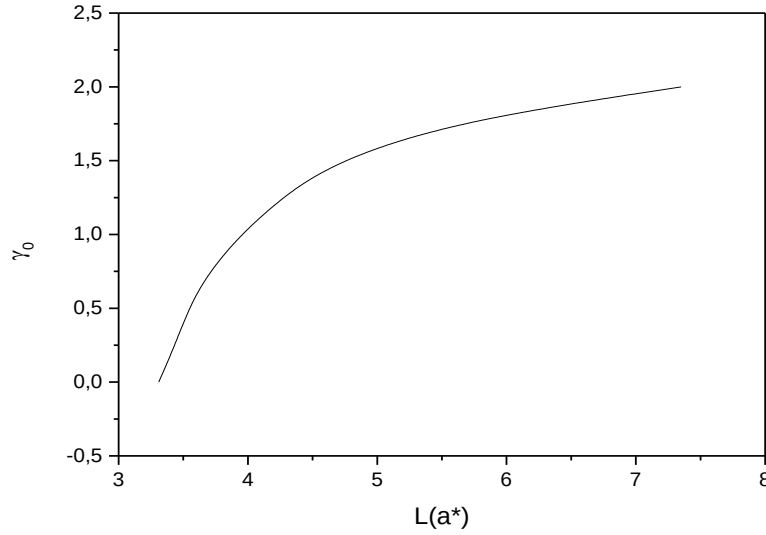
Şekil 1 de manyetik alanın yokluğunda ($\gamma=0$) taban durum subband enerjisi (E_{sub}), yabancı atom enerjisi (E_i) ve bağlanma enerjisinin (E_b) kübik kuantum noktasının genişliğine göre değişimi gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlarda E_{sub} , E_i ve E_b enerjilerinin nokta genişliğinin artmasıyla azaldığı görülmektedir. Bu grafikte yabancı atom enerjisinin $L=3,24a^*$ değerinde pozitif değerden negatif değere geçmektedir. Yabancı atom enerjisinin pozitiften negatife geçtiği kuantum noktasının genişliği dönüm noktası (DN) olarak tanımlanır (Dane C. vd. 2008; Akbas H. vd. 2009). Bu grafikten görüldüğü gibi bağlanma enerjisi ile subband enerjisi tam dönüm noktasında kesişmektedir.

Şekil 2. Yabancı atom enerjisinin (E_i) manyetik alan şiddetine göre değişim grafiği

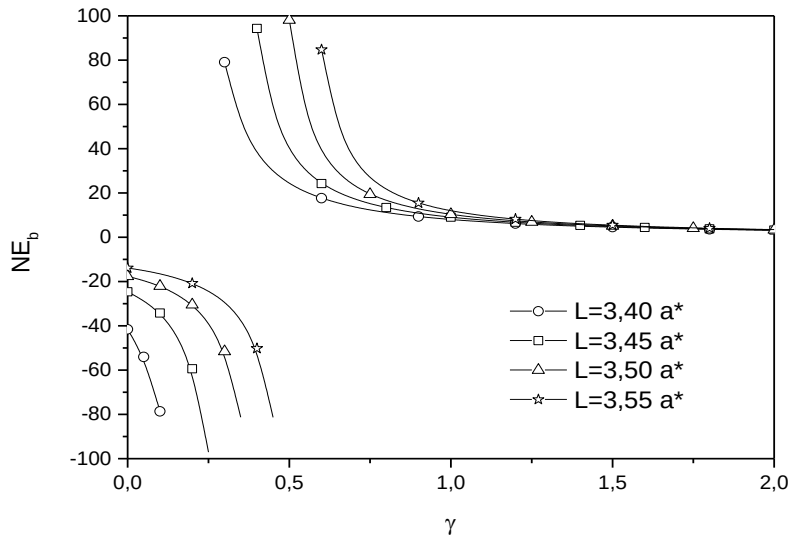
Şekil 2de dört farklı kuantum nokta genişliği için yabancı atom enerjisinin manyetik alan şiddetine göre değişimi görülmektedir. Şekil1 de görüldüğü gibi $\gamma=0$ için yabancı atom enerjisinin dönüm noktası $L=3,24a^*$ değerinde olduğundan dolayı bu grafikte kuantum nokta genişlikleri bu dönüm noktası civarında seçilmiştir. Yabancı atom enerjisinin kuantum

oktasının genişliği arttıkça azaldığı, manyetik alan şiddeti arttıkça arttığı görülmektedir.

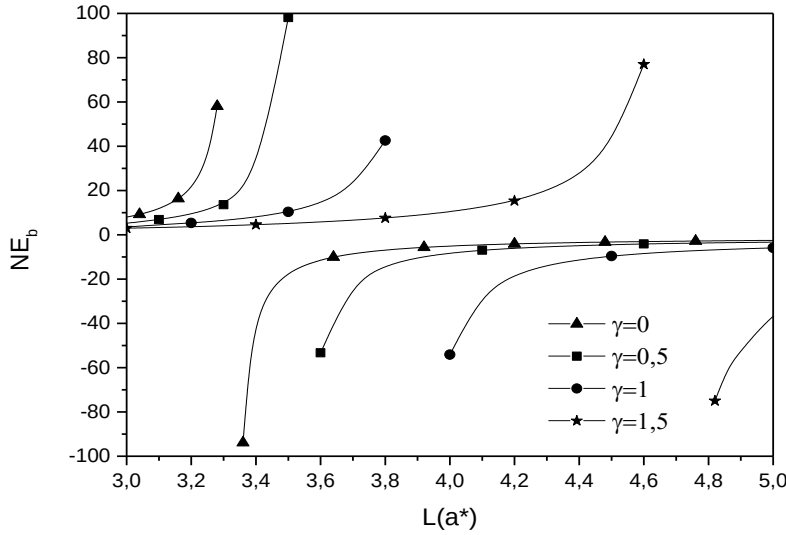
Şekil 3. Yabancı atom enerjisinin dönüm noktalarının γ_0 manyetik alan şiddetine göre değişim grafiği

Şekil3 te Her nokta genişliği için taban durum yabancı atom enerjisinin sıfır değerine sahip olduğu bir manyetik alan şiddeti γ_0 vardır ve bu γ_0 değerinde taban durum yabancı atom enerjisinin dönüm noktaları oluşmaktadır (Akbas H. vd. 2009). Nokta genişliği arttıkça γ_0 daha büyük değerler alır. Burada γ_0 , daha küçük nokta genişlikleri için nokta genişliğinin yaklaşık olarak lineer bir fonksiyondur, daha geniş noktalar için ise lineer olamayan bir fonksiyonudur. γ_0 'ın eğimi nokta genişliği arttıkça azalmaktadır.

Şekil 4. Normalize edilmiş bağlanma enerjisinin (NE_b) manyetik alan şiddetine göre değişim grafiği

Şekil 4 te dört farklı nokta genişliği için normalize edilmiş bağlanma enerjisinin manyetik alan şiddetine göre değişimi sunuldu. Grafikten görüldüğü gibi artan manyetik alan şiddeti ile normalize edilmiş bağlanma enerjisi azalmaktadır. Normalize edilmiş bağlanma enerjisi $\gamma < \gamma_0$ olduğunda negatif değere sahiptir, $\gamma = \gamma_0$ olduğunda sonsuz değer almaktadır ve $\gamma > \gamma_0$ durumunda ise pozitif değere sahip olmaktadır.

Şekil 5. Normalize edilmiş bağlanma enerjisinin (NE_b) kübik kuantum nokta genişliğine göre değişim grafiği

Şekil 5 te dört farklı manyetik alan şiddeti için normalize edilmiş bağlanma enerjisinin nokta genişliğine göre değişimi gösterildi. Grafikten de görüldüğü gibi manyetik alan şiddeti arttıkça daha büyük kübik kuantum nokta genişliklerinde NE_b sonsuza gitmektedir. Ayrıca manyetik alanın artmasıyla normalize edilmiş bağlanma enerjisi azalmaktadır. Şekil 4 ile karşılaştırıldığında NE_b nin kuantum nokta genişliğine göre değişiminde enerji eğrileri arasındaki fark çok daha belirgin olmaktadır.

SONUÇLAR

Bu çalışmada, manyetik alanın GaAs/AlAs sonsuz kübik kuantum noktası üzerine etkisini bağlanma enerjisi, yabancı atom enerjisi ve normalize edilmiş bağlanma enerjisi için hesapladık. Taban durum yabancı atom enerjisi, manyetik alan şiddetinin artması ile artmaktadır. Ayrıca NE_b enerjisi manyetik alan şiddetinin artmasıyla azalmaktadır ve dönüm noktalarında NE_b sonsuz değer almaktadır. Nokta genişliği ve manyetik alanın uygun seçimi, sonsuz kübik kuantum noktasında taban durum yabancı atom enerjisini ve normalize edilmiş bağlanma enerjisini büyük ölçüde değiştirebilir ve bu sayede cihaz performansını optimize edebilen bir parametre olarak kullanılabilir. Kübik kuantum noktası için NE_b enerjisi üzerine manyetik alan etkisi ilk kez bu çalışmada hesaplanmıştır. Bu çalışmalar, manyetik alanın kuantum noktası tabanlı cihazların geliştirilmesinde temel bir araç olmasını sağlar.

KAYNAKÇA

- Akbas H, Dane C, Guleroglu A, Minez S. (2009). The effect of magnetic field in a GaAs/AlAs spherical quantum dot with a hydrogenic impurity. *Physica E: Low-dimensional Systems and Nanostructures* 41, 605-608.
- Akbas H, Sucu S, Minez S, Dane C, Akankan O, Erdogan I. (2016). Ground state normalized binding energy of impurity in asymmetric quantum wells under hydrostatic pressure. *Superlattices and Microstructures* 94, 131-137.
- Dane C, Akbas H, Minez S, Guleroglu A. (2008). Electric field effect in a GaAs/AlAs spherical quantum dot. *Physica E: Low-dimensional Systems and Nanostructures* 41, 278-281.
- Dane C, Akbas H, Guleroglu A, Minez S, Kasapoglu K. (2011). The hydrostatic pressure and electric field effects on the normalized binding energy of hydrogenic impurity in a GaAs/AlAs spherical quantum dot. *Physica E: Low-dimensional Systems and Nanostructures* 44, 186-189.
- Sucu S, Mese AI, Okan SE. (2008). The role of confinement and shape on the binding energy of an electron in a quantum dot. *Physica E* 40(8), 2698-2702.
- Akbas H, Dane C, Talip N, Kasapoğlu K. (2007). Effect of spatial electric field on the sub-band energy in a cubic GaAs/AlAs quantum dot. *Low- Dimensional Systems and Nanostructures* 39(1), 95-98.
- Akbas H, Dane C, Kasapoğlu K, Talip N. (2008). Spatial electric field effect in a GaAs/AlAs tetragonal quantum dot. *Low- Dimensional systems and Nanostructures* 40(3), 627-632.
- El-Wahab ZA, Abu-Asssy MK, Taha JM. (2025). Energy spectrum and adapting the transmission coefficient of excitons in core-shell GaAs/Al_xGa_{1-x}As spherical and cubic quantum dots. *Applied Physics A* 131, 460.
- Khordad R, Rezaei G, Vaseghi B, Taghizadeh F, Azadi Kenary H. (2011). Study of optical properties in a cubic quantum dot. *Opt Quant Electron* 42, 587-600.
- Sadeghi E. (2009). Study of the effect of spatial electric field on the energy levels in a GaAs/AlAs cubic quantum dot. *Physica E* 41, 365-367.
- Khordad R. (2012). Hydrogenic donor impurity in a cubic quantum dot: effect of position-dependent effective mass. *Eur. Phys. J. B* 85, 114.
- Feng SW. (2008). Size-dependent emission properties and intersubband transitions in cubic InN quantum dots and In_xGa_{1-x}N clusters. *Thin Solid Films* 516, 7695-7700.
- Akankan O, Okan S E, Akbas H. (2007). Spatial electric and axial magnetic fields effect in GaAs-AlAs quantum wires. *Physica E* 36, 119-122.
- Erdogan I, Akankan O, Akbas H. (2006). Electric and magnetic field effects on the self-polarization in GaAs/AlAs cylindrical quantum well-wires. *Physica E* 33, 83-87.
- Aktas S, Bilekkaya A, Okan SE. (2008). The energy spectrum for an electron in quantum well wires with different shapes under the electric and magnetic fields. *Physica E* 40, 2703-2708.

ANATOMY AND CLINICAL SIGNIFICANCE OF THE PELVIC AND PERINEAL MUSCLES: LITERATURE REVIEW

Kübra ÖNCÜ

Department of Anatomy, Faculty of Medicine, Alanya Alaaddin Keykubat University
Antalya, Turkey.

ORCID: 0009-0006-4949-6459

Rumeysa DİKİCİ

Department of Anatomy, Faculty of Medicine, Alanya Alaaddin Keykubat University,
Antalya, Turkey

ORCID: 0000-0003-3144-8740

ABSTRACT

The pelvic and perineal muscles developed as an adaptation to standing upright on two feet. They are multi-layered and closely aligned within the narrow and deep structure of the pelvic cavity. The muscles that close the inferior pelvic aperture are grouped anteriorly as the urogenital diaphragm and posteriorly as the pelvic diaphragm. The pelvic-perineal muscle group is one of the main elements of the organ support mechanism; it provides both dynamic and static support to the abdominal and urogenital organs against gravity. It is responsible for functions such as lower urinary tract functions, defecation, sexual function, and trunk stability. Dysfunction in these muscles results in clinical conditions such as pelvic organ prolapse, constipation, incontinence, and chronic pain. In this study, the clinical importance and anatomy of the pelvic and perineal muscles were evaluated in light of current literature. It is anticipated that future studies with three-dimensional imaging and advanced anatomical dissection will make significant contributions to the literature.

Keywords: anatomy, diaphragm pelvis, pelvic muscles, pelvic floor muscles.

INTRODUCTION

The pelvic and perineal muscles cover the lower part of the pelvis like a hammock over a large surface area. This muscle group is the main structure that supports the abdominal and urogenital organs against gravity (Muro & Akita, 2023). The pelvic perineal muscle complex is a uniquely human anatomical structure that developed as a result of humans standing upright on two feet; it has been specifically modified to actively support the load transferred to it (Thompson, 1899). In quadrupeds, the weight of the abdominal organs is supported by the ventral wall of the abdomen; in humans, it is directed directly to the floor of the pelvic cavity. This anatomical difference necessitates that the human pelvis maintain its function as both a reproductive and excretory opening while also resisting gravity (Muro & Akita, 2023). The support mechanism provided by the pelvic and perineal muscles has critical functions such as maintaining urinary and fecal control, facilitating evacuation, supporting sexual function, and holding the abdominal organs in place against gravity (Gowda & Bordoni, 2026; Kadam-Halani et al., 2017; Stoker, 2009). This holistic mechanism plays a direct role in a wide variety of pathological processes, including urological, gastrointestinal, gynecological, and locomotor diseases (Bordoni et al., 2026; DeLancey, 2016; Gowda & Bordoni, 2026; Stoker, 2009). Factors affecting the pelvic floor support mechanism include multiple births, aging, obesity, menopause, connective tissue disorders, and respiratory diseases and trauma that chronically increase intra-abdominal pressure (Ashton-Miller & DeLancey, 2007; DeLancey, 2016; Kadam-Halani et al., 2017). The aim of this study is to present a detailed anatomical

examination of the pelvic and perineal muscles and to evaluate the clinical significance of these structures in light of current literature.

RESEARCH AND FINDINGS

In this study, a literature review was conducted in international databases (2000-2026) and fundamental classical works on the anatomy of the pelvic perineal muscles. During the review process, original research and reviews that directly evaluate the structural features of the relevant muscles and especially those involving dissection of living organisms and cadavers were considered.

Pelvic and Perineal Muscles

These soft tissue structures, muscles, and ligaments fill the pelvic skeleton and close the inferior pelvic aperture; they are classified as skeletal and smooth muscles. Current studies have shown that skeletal muscle bundles exhibit continuity and act as a complex (Ayoub, 1979; Baramée et al., 2020; Muro & Akita, 2023). From an embryological perspective, it originates from two main sources: the pubocaudal muscle group (m. levator ani and m. coccygeus) and the Gegenbauer muscle group (sphincter muscles and perineal muscles) (Valasek et al., 2005). Pelvic floor dysfunctions are anatomically grouped into anterior (cystocele, stress urinary incontinence), middle (uterine/vaginal prolapse), and posterior (rectocele, fecal incontinence) compartment disorders, according to the commonly accepted approach (Ashton-Miller & DeLancey, 2007). Muscles are classified under three main headings: diaphragm pelvis, perineum, and diaphragm urogenitale (Arıncı & Elhan, 2020).

Anatomy and Clinical Significance of the Pelvic Diaphragm

The pelvic diaphragm was first named in 1861. It is a funnel-shaped musculotendinous structure that forms the base of the pelvis. The pelvic diaphragm consists of the bilateral levator ani and coccygeus (ischiococcygeus) muscles and the pelvic fascia surrounding these muscles. The levator ani muscle, which constitutes the majority of the pelvic diaphragm, is composed of three main subunits: pubococcygeus, iliococcygeus, and puborectalis. Anteriorly, it attaches to the pelvic surface of the pubic body, lateral to the symphysis pubica; posteriorly, it attaches to the ischial spine and, between the two, to the obturatoria fascia and the levator muscle arch. Its posterior fibers are attached to the ligaments in the last two coccygeus segments. It terminates in the anococcygeum and the m. sphincter ani externus (Arıncı & Elhan, 2020). Some current anatomical studies have emphasized that each onset and termination of the m. levator ani muscle has a distinct mechanical function and is a critical component of the organ support system (Gowda & Bordoni, 2026; Kearney et al., 2004). Because the fibers of these muscles have a close anatomical relationship with the urethra, vagina, perineal body, and anal canal, they are also called m.puboretral, m.pubovaginal, m.puboperinal, m.puboanal, and m.puboviseral, and provide support to these structures (Ayoub, 1979; Kearney et al., 2004; Moser et al., 2024; Regendova et al., 2024; Zijta et al., 2011). Radiological imaging studies conducted by DeLancey et al. (2003) and Hoyte et al. (2001) have demonstrated that women with pelvic floor dysfunction develop decreased levator ani muscle volume, deformities, and fibrosis. The reduced tone of these muscles, which provide lifting and closing force, leads to widening of the urogenital opening, creating a predisposition for downward displacement of the organs (Ashton-Miller & DeLancey, 2007; Baba et al., 2014; DeLancey, 2016). Pubococcygeus injury is 40% more common in women with organ prolapse (DeLancey, 2016). The connective tissue connections of the M. levator ani are critical for normal pelvic organ support; these muscles, along with the connective tissues that attach the uterus and vagina to the pelvic lateral walls, provide support (Bordoni et al., 2026; DeLancey, 2016). The puborectal muscle is responsible for maintaining the anorectal angle between the rectum and the anal canal,

and in the continence mechanism, it supports fecal retention by pulling the anus forward and narrowing the lumen and angle (Kadam-Halani et al., 2017; Kırac et al., 2024). In addition, some studies show that movements of the obturator internus muscle contribute to the function of the levator ani muscle and pelvic floor support (Baba et al., 2014; Muro et al., 2023). The pelvic and perineal muscles, along with the respiratory diaphragm and the transversus abdominis muscle, work in coordination to increase intra-abdominal pressure and provide postural stability to the lumbar spine (Akuthota & Nadler, 2004). Since Type 1 fibers make up 80% of the muscle structure, these muscles can maintain a constant resting tone, while Type 2 fibers respond to sudden increases in intra-abdominal pressure (Bordoni et al., 2026; Muro & Akita, 2023). There are various studies that can capture images like a work of art, showing the organization of muscle fibers and highlighting how different orientations of muscle structure confer functional adaptation capabilities (Gowda & Bordoni, 2026; Zijta et al., 2013; Zijta et al., 2011).

Anatomy and Clinical Significance of the Perineum and Urogenital Diaphragm

The perineum is a rhomboid-shaped region that closes the exit of the pelvic cavity from below and is divided into two by a transverse line: the urogenital region and the anal region. The urogenital diaphragm, located just below the pelvic diaphragm, consists of the muscles and fascia of the urogenital region (Arıncı & Elhan, 2020). The urogenital region includes the external urogenital organs and contains muscles such as the bulbospongiosus, ischiocavernosus, and perineal transversus muscles. These muscles are responsible for maintaining an erection and emptying the urethra after urination (Liu et al., 2025). Current studies indicate that the smooth and skeletal muscles distributed around the female urethra, particularly the levator ani muscle, and the continuity of smooth muscles in the urethra and vaginal wall, suggest that urinary function is related to the urethral sphincter and surrounding structures (Ashton-Miller & DeLancey, 2007; Liu et al., 2025; Muro & Akita, 2023). During sudden, transient increases in intra-abdominal pressure, the resistance to the increased pressure within the pelvic cavity decreases, the urethral lumen cannot be closed, and stress incontinence occurs (Ashton-Miller & DeLancey, 2007; Baba et al., 2014). It is defined as the centrum tendineum perinei; it is covered with smooth muscles, and these smooth muscles also contribute to pelvic floor support (Muro & Akita, 2023). It is defined as the centrum tendineum perinei; it is covered with smooth muscles, and these smooth muscles also contribute to pelvic floor support (Baramée et al., 2020; Muro & Akita, 2023). It is defined as the centrum tendineum perinei; it is covered with smooth muscles, and these smooth muscles also contribute to pelvic floor support (Muro & Akita, 2023). The anal region includes the anus and anal canal; here, the external sphincter ani muscle voluntarily closes the anal canal, while the smooth muscle internal sphincter muscle works involuntarily to surround the anal canal, closing it until the appropriate time for relaxation and defecation, thus aiding in fecal continence (Kadam-Halani et al., 2017; Stoker, 2009). Vaginal delivery is the most common cause of muscle damage; third and fourth-degree perineal tears that occur during labor lead to anal sphincter damage and consequently fecal incontinence (Dietz et al., 2007; Gowda & Bordoni, 2026; Hoyte et al., 2001; Kamisan Atan et al., 2021; Lien et al., 2004).

CONCLUSION

Pelvic and perineal muscles are functionally dynamic structures with critical roles in organ support, continence mechanisms, respiratory coordination, and posture maintenance; literature reviews show that weakening or injury of these muscles due to multifactorial causes leads to serious pathologies. Detailed knowledge of muscle complex anatomy is particularly important for clinicians and surgeons in preventing and treating dysfunctions. Further three-dimensional imaging studies and advanced anatomical dissection research are recommended for the future.

REFERENCES

- Arıncı, K., & Elhan, A. (2020). *Anatomi* (6. Baskı, Cilt 1-2). Güneş Tıp Kitabevleri.
- Akuthota, V., & Nadler, S. F. (2004). Core strengthening¹. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 85, 86–92. <https://doi.org/10.1053/j.apmr.2003.12.005>
- Ashton-Miller, J. A., & DeLancey, J. O. (2007). Functional anatomy of the female pelvic floor. *Ann N Y Acad Sci*, 1101, 266–296. <https://doi.org/10.1196/annals.1389.034>
- Ayoub, S. F. (1979). The anterior fibres of the levator ani muscle in man. *J Anat*, 128(Pt 3), 571–580.
- Baba, T., Homma, Y., Takazawa, N., Kobayashi, H., Matsumoto, M., Aritomi, K., Yuasa, T., & Kaneko, K. (2014). Is urinary incontinence the hidden secret complications after total hip arthroplasty? *Eur J Orthop Surg Traumatol*, 24(8), 1455–1460. <https://doi.org/10.1007/s00590-014-1413-4>
- Baramée, P., Muro, S., Suriyut, J., Harada, M., & Akita, K. (2020). Three muscle slings of the pelvic floor in women: an anatomic study. *Anat Sci Int*, 95(1), 47–53. <https://doi.org/10.1007/s12565-019-00492-4>
- Bordoni, B., Sugumar, K., & Leslie, S. W. (2026). *Anatomy, Abdomen and Pelvis, Pelvic Floor*. In *StatPearls*. StatPearls Publishing
Copyright © 2026, StatPearls Publishing LLC.
- DeLancey, J. O. (2016). What's new in the functional anatomy of pelvic organ prolapse? *Curr Opin Obstet Gynecol*, 28(5), 420–429. <https://doi.org/10.1097/gco.0000000000000312>
- Dietz, H. P., Gillespie, A. V. L., & Phadke, P. (2007). Avulsion of the pubovisceral muscle associated with large vaginal tear after normal vaginal delivery at term. *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 47(4), 341–344. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1479-828X.2007.00748.x>
- Gowda, S. N., & Bordoni, B. (2026). *Anatomy, Abdomen and Pelvis: Levator Ani Muscle*. In *StatPearls*. StatPearls Publishing
Copyright © 2026, StatPearls Publishing LLC.
- Hoyte, L., Schierlitz, L., Zou, K., Flesh, G., & Fielding, J. R. (2001). Two- and 3-dimensional MRI comparison of levator ani structure, volume, and integrity in women with stress incontinence and prolapse. *Am J Obstet Gynecol*, 185(1), 11–19. <https://doi.org/10.1067/mob.2001.116365>
- Kadam-Halani, P. K., Arya, L. A., & Andy, U. U. (2017). Clinical anatomy of fecal incontinence in women. *Clin Anat*, 30(7), 901–911. <https://doi.org/10.1002/ca.22951>
- Kamisan Atan, I., Zhang, W., Shek, K. L., & Dietz, H. P. (2021). Does pregnancy affect pelvic floor functional anatomy? A retrospective study. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*, 259, 26–31. <https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2021.01.047>
- Kearney, R., Sawhney, R., & DeLancey, J. O. L. (2004). Levator Ani Muscle Anatomy Evaluated by Origin-Insertion Pairs. *Obstetrics & Gynecology*, 104(1).
- Kıraç, S. E., Sapmaz, H. I., & Sağlam, S. Y. (2024). Examination of the Anorectal Angle and Pubococcygeal Line in Adults with Anal Disorders and Defecation Irregularities Using Magnetic Resonance Imaging. *J Clin Pract Res*, 46(3), 224–233. <https://doi.org/10.14744/cpr.2024.57286>
- Lien, K. C., Mooney, B., DeLancey, J. O., & Ashton-Miller, J. A. (2004). Levator ani muscle stretch induced by simulated vaginal birth. *Obstet Gynecol*, 103(1), 31–40. <https://doi.org/10.1097/01.Aog.0000109207.22354.65>
- Liu, T., Muro, S., Tharnmanularp, S., & Akita, K. (2025). Three-dimensional Analysis of the Distribution of Smooth and Skeletal Muscle Tissue Around the Female Urethra. *International Urogynecology Journal*, 36(3), 647–654. <https://doi.org/10.1007/s00192-025-06045-w>

- Moser, N., Skawran, S., Steigmiller, K., Röhrnbauer, B., Winklehner, T., Reiner, C. S., & Betschart, C. (2024). Quantitative 3D Analysis of Levator Ani Muscle Subdivisions in Nulliparous Women: MRI Feasibility Study. *Diagnostics (Basel)*, 14(9). <https://doi.org/10.3390/diagnostics14090923>
- Muro, S., & Akita, K. (2023). Pelvic floor and perineal muscles: a dynamic coordination between skeletal and smooth muscles on pelvic floor stabilization. *Anat Sci Int*, 98(3), 407–425. <https://doi.org/10.1007/s12565-023-00717-7>
- Muro, S., Nimura, A., Ibara, T., Chikazawa, K., Nakazawa, M., & Akita, K. (2023). Anatomical basis for contribution of hip joint motion by the obturator internus to defaecation/urinary functions by the levator ani via the obturator fascia. *J Anat*, 242(4), 657–665. <https://doi.org/10.1111/joa.13810>
- Regendova, A., Samesova, A., Zapletalova, K., Horejskova, S., Svata, Z., Hrdouskova, M., Zapletal, J., Krofta, L., & Hajkova Hympanova, L. (2024). Comparison of Cross-Sectional Area of Pubovisceral Muscle in Nulliparous and Primiparous Women. *Int Urogynecol J*, 35(4), 841–848. <https://doi.org/10.1007/s00192-024-05733-3>
- Stoker, J. (2009). Anorectal and pelvic floor anatomy. *Best Practice & Research Clinical Gastroenterology*, 23(4), 463–475. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.bpg.2009.04.008>
- Thompson, P. (1899). *The myology of the pelvic floor: a contribution to human and comparative anatomy*. McCorquodale.
- Valasek, P., Evans, D. J. R., Maina, F., Grim, M., & Patel, K. (2005). A dual fate of the hindlimb muscle mass: cloacal/perineal musculature develops from leg muscle cells. *Development*, 132(3), 447–458. <https://doi.org/10.1242/dev.01545>
- Zijta, F. M., Froeling, M., Nederveen, A. J., & Stoker, J. (2013). Diffusion tensor imaging and fiber tractography for the visualization of the female pelvic floor. *Clin Anat*, 26(1), 110–114. <https://doi.org/10.1002/ca.22184>
- Zijta, F. M., Froeling, M., van der Paardt, M. P., Lakeman, M. M., Bipat, S., van Swijndregt, A. D., Strijkers, G. J., Nederveen, A. J., & Stoker, J. (2011). Feasibility of diffusion tensor imaging (DTI) with fibre tractography of the normal female pelvic floor. *Eur Radiol*, 21(6), 1243–1249. <https://doi.org/10.1007/s00330-010-2044-8>

LOJİSTİK DEPO PAKETLEME SÜRECİNİN OPTİMİZASYONU: SİMÜLASYON TABANLI BİR UYGULAMA

Mehmet KURUŞCU

İstanbul Arel University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering,
34537, Büyükçekmece, İstanbul

ORCID: 0000-0001-9907-8315

Mehmet YILANCI

İstanbul Arel University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering,
34537, Büyükçekmece, İstanbul

ORCID: 0009-0007-7713-4575

ÖZET

İş Etüdü, gelişmeye açık yönleri tespit edebilmek amacıyla, hedeflenen çıktıya ulaşmak için gerekli bir faaliyeti ekonomiklik ve etkenlik yönünden etkileyen etmenleri sistematik olarak araştırma ve insan katkısını nicelik ve nitelik açısından incelemeye yönelik bir teknik olmakla birlikte iş planı, iş akışı ve iş gereksinimlerinin belirlenmesi ve iyileştirme çalışmalarını içeren bir araştırma disiplindir. İş etüdünün unsurlarından biri olan zaman etüdü; bir çalışanın, belirli bir işi, standart çalışma hızıyla yapması için gereken zamanı saptamak amacıyla gerçekleştirilen iş ölçümü tekniklerinden biridir. Zaman etüdü kapsamında hareket analizi, süre ölçümü, darboğazların belirlenmesi, standart zamanın belirlenmesi gibi süreç optimizasyonunu etkileyen unsurlar yer alır. Bu yöntemde çalışanların işin tamamını veya iş parçalarını ne kadar sürede kaç kişi ile tamamladığı ölçülür. Ölçüm çıktılarının çeşitliliğine ve dağılımına bağlı olarak uygun bir örneklem sayısı belirlenir. Yeterli örneklem sayısına ulaşılması durumunda, tolerans faktörü göz önünde bulundurularak standart zaman hesaplaması yapılır. Hesaplanan standart zaman çeşitli simülasyon yazılımlarında farklı senaryoları test etmek amacıyla kullanılır, norm kadro analizinde ve iş planının belirlenmesinde aktif rol oynar. Bu çalışmada bir lojistik firmasının İstanbul Avrupa bölgesinde bulunan deposu içerisindeki spesifik bir paketleme işi için zaman etüdü uygulaması yapılmıştır. Bu uygulama ile, yapılan iş süresince karşılaşılan darboğazlar tespit edilmiş olup iyileştirme sonrası günlük 1600'den fazla paketlenmiş ürün hazırlanması hedefi için gerekli personel sayısı hesaplanmıştır. Yapılan çalışma içerisinde dört istasyonda yürütülen 10 faaliyetin mevcut durumda 60 dakikalık periyotta toplam 213 olan paketleme sayısı "Rockwell Arena Simulation" yazılımı kullanılarak farklı iş düzenini içeren senaryolar test edilmek suretiyle yürütülen iyileştirme çalışması sonrasında 245'e yükselmiştir. Yazılım içerisinde denenen test senaryolarında iş akışı, görevli personel sayısı ve personelin optimal olarak iş parçalarına dağılımı test edilmiştir. Çalışma öncesinde günlük 1448 ürün paketlenmekte iken uygulanan optimizasyon sonrasında günlük paketlenen potansiyel ürün sayısı 1764'e çıkmıştır. Bu çalışma ile mevcut iş akışının simülasyon yöntemi kullanılarak hedeflenen ürün sayısına ulaşılması yönünde iyileştirilmesi sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İş Etüdü, Zaman Etüdü, Simülasyon, Süreç İyileştirme

OPTIMIZING LOGISTICS WAREHOUSE PACKAGING PROCESSES: A SIMULATION-BASED APPLICATION

ABSTRACT

Work Analysis is a research discipline that involves identifying work plan, workflow, and requirements and systematically studying on a specific subject in terms of economic and efficiency factors in order to reach pre-defined goals aiming identifying the sections to optimize. Time study, one of the elements in work analysis, is a working measurement method which is executed to identify an employee's required time working in standard working speed. Time study involves sections that influence process optimization such as motion analysis, time measurement per action, identifying bottlenecks and determining standard time. With this method, the required time for employees to execute the given job or the sections of the job are measured considering the number of employees. Depending on the variety and distribution of the measurements, the required sample size is determined. Once a sufficient sample size is reached, standard time is calculated while considering the tolerance factor. The standard time takes part in the various simulation software to test different circumstances, in addition, it commonly plays an active role in norm staffing analysis and determining work plan. In this study, a time study was executed for a specific packaging task within the warehouse of a logistics company located on the European side of Istanbul. By this study, bottlenecks throughout the process were identified, and required number of employees are calculated to prepare more than 1600 packaged products in a day. In the study, the current number of packages prepared, totaling 213 in a 60-minute period across 10 activities conducted at four workstations, was increased to 245 after improvement work carried out by testing scenarios with different workflows using the "Rockwell Arena Simulation" software. In the different test scenarios, workflow, required staff, and the optimal distribution of the staff were tested. Daily number of prepared products increased to 1764 from 1448 with the help of study. The study ensured the improvement of the current workflow using the simulation method to reach the targeted number of products.

Keywords: Work Analysis, Time Study, Simulation, Optimization

INTRODUCTION

Organizations and individuals engaged in innovation, development, improvement, or optimization initiatives should recognize that evaluating these endeavors solely on "results" is insufficient. This is because "processes" are the fundamental drivers that ultimately yield those results. Process is "a series of actions that you take in order to achieve a result (Cambridge Dictionary)". Effective process analysis is crucial for activities such as problem identification, preventative measures, and optimization, as any enhancement within the process directly contributes to improved outcomes.

Job Analysis refers to a detailed and systematic process of breaking down work performed into a number of separate tasks and duties while work analysis is related to job analysis but is wider in scope. Job analysis involves looking at an individual job to identify the individual tasks involved. Work analysis involves looking at several or, indeed, many jobs at the same time (Heron, 2005).

This project, situated within a logistics company's warehouse on the European side of Istanbul, aims to optimize a specific packaging operation. The primary objective is to ascertain the optimal staffing levels required to achieve the daily production target. Work analysis will be conducted utilizing time study methodologies and simulation software. Throughout the analysis, various tests will be performed by adjusting employee numbers, material flow, and item placement within the work area.

MATERIAL AND METHODS

In this study, following sequence of time study methods were used in order to determine the optimal number of staff, identify the standard time and display visual representation of the process using simulation software:

Determining the Scope of Work

During this phase, a range of observations are conducted. During the study, the scope of the work must be certain. Start and finish must be clearly identified and stated. In addition, the process from start to finish is also identified including every single step, and utilized workstations throughout the process.

Data Collection and Measurements

Various types of data were used during the research including the time measurements, information about the workspace, and workstations. During the research, each activity was measured multiple times at various times of the day.

Determining The Required Number of Samples

The number of samples should carefully be determined in the research. In order to achieve this, following formulation was used (Andreas et al. 2021).

$$N' = \left[\frac{Z/S \sqrt{N(\sum x_i^2) - (\sum x_i)^2}}{\sum x_i} \right]^2$$

N' : Required number of samples

Z : The standard normal deviation value corresponding to the confidence level (1.96 for 95% confidence).

S : Accepted margin of error or sensitivity (0.05).

x_i : Measurements

Calculating Required information for Simulation Software

In order to use in the “Rockwell Arena Simulation” software, the mean and standard deviation must have been calculated. After collecting measurements for each activity, the data was summarized via mean and standard deviation using normal distribution.

Determining Speed Assessment

While executing the packaging work, qualified employees took part in the process. The manual tasks to be performed are routine and has no factors causing change. According to the Table 1 of speed assessment (Kanawaty, 2004), standard speed (%100) was used in the calculations.

Table 1. Speed Assessment Scale

Definition	Scale (0-100)
No Activity	0
Very slow; clumsy, indecisive, the worker is half asleep, not interested in the job.	50
Balanced, thoughtful, carefree performance, like a worker under good supervision, does not intentionally waste time.	75
Live, consistent performance, as with a skilled worker, the necessary quality standard and accuracy can be achieved with confidence.	100 (Standard Pace)
Very fast; the worker shows a level of confidence, skill, and coordination far above the average trained worker.	125

It is extremely fast; requires a great deal of attention and effort, and is impossible to sustain for a long time, but it is a superior level of performance that only a few highly skilled workers can achieve.

150

Calculating Tolerance Factor

All the tasks to be performed during the work are manual tasks. Because of this reason "Tolerance Factor" must be added to the standard time calculations. In addition, since the solution used in the study affected the tolerance factor, 2 different tolerance factors were used for before and after the solution. Table 2 was used in order to determine the Tolerance Factor:

Table 2. Tolerance Factor

Before Solution		After Solution	
Factor	Scale(%)	Factor	Scale(%)
Personal Needs	4	Personal Needs	4
Fatigue Allowance, Light and requires skill.	4	Fatigue Allowance, Light and requires skill.	4
Posture, Standing	2	Posture, Standing	2
Random Waiting Factors	5	-	-
Total	15	Total	10

Calculating Standard Time

In order to calculate the standard time, the following formulas (Serang and Putih, 2021) should be calculated;

- 1- Average Time (Ws): $Ws = \frac{\sum x_i}{N}$
- 2- Adjustment Factor (P): $P = 1 + p$
- 3- Normal Time (Wn): $Wn = Ws * P$
- 4- Allowance Factor: k
- 5- Standard Time (Wb): $Wb = Wn * k$

Where;

x_i : Measurement Values

N : Number of Measurements

p : Working Pace

FINDINGS

In this section of the study, standard time was evaluated, visual representation was created via simulation software, and the solution was discussed to see if it was properly working.

Identified Issues

The most certain issue about the work was the usage of the workspace. The physical distances between the workstations and the needed materials were more than they should have been. This

problem was causing random waiting times and increase the standard deviation of the average time spent on each activity. In addition to that problem, there was no employee who was tidying up the workspace as the scrapped parts were ruining the workspace. In order to solve these problems, item placement was rearranged and material routes were reassigned.

Measurements

Table 3. Average Time Measurement

Workstation	Process	Before Solution		After Solution		Decrease on Avg.
		Average	Std. Dev.	Average	Std. Dev.	
Workstation 1	Case Installation	13	4,61	9,50	2,29	27%
	Adding Ticket	10	7,92	6,95	4,51	30%
	Fan Prepration	16,36	5,09	10,96	3,72	33%
	First Packaging	18,20	3,67	15,41	6,11	15%
Workstation 2	Case Prepration	17,59	3,53	8,12	3,84	54%
Workstation 3	Box Unfolding	27,22	14,89	13,11	3,06	52%
Workstation 4	Adding Side Materials	13,25	1,59	8,81	1,09	34%
	Adding Case	16,20	3,62	7,75	3,73	52%
	Last Packaging	14,67	4,63	12,67	2,65	14%
	Scale	15,50	2,69	20,2 - 11,21*	7,82	28%

* 20,2 when 1 person is performing the work; 11,21 when 2 people performing the work.

Creating and Testing Simulation

Process modeling and simulation methods used to simulate business processes in a virtual environment and predict their performance (Şahinaslan, 2023). A visual representation of the system was created and ran 10 times in a simulation software. Since the activities remain the same but due to the item rearrangement only the average completion time get affected from the solution, the process structure was used both for before and after solution.

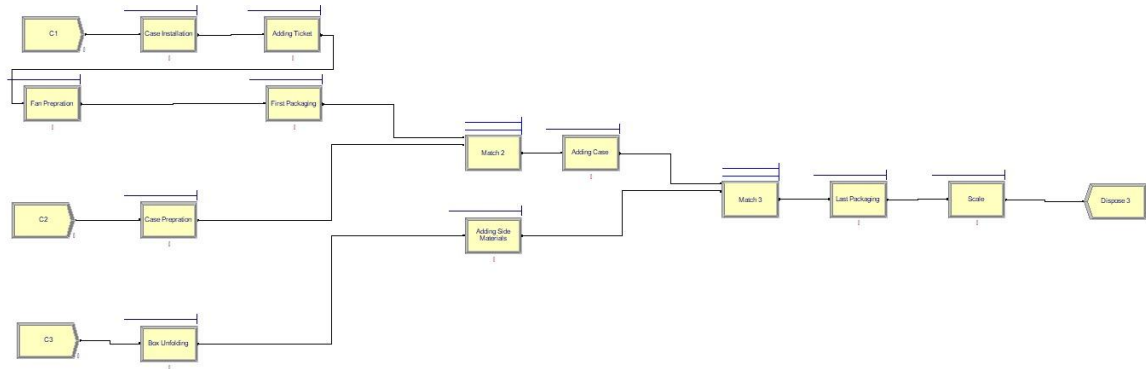

Figure 1. Process Design

Simulation Results

Simulations were performed for 60-minute periods. Before any solution applied, number of prepared products in a 60-minute period was 213. First, the item rearrangement applied and 1 employee added to the staff to tidy up the space regularly and bring the required materials. In theory, with the item rearrangement since the average time spent on each activity decreased, number of prepared products should have been increased. However, the number is only increased to 220. During the simulation, It was identified that there was a bottleneck in the “scale” operation. Figure 2 shows that there was a queue of 11 items in 10 minutes.

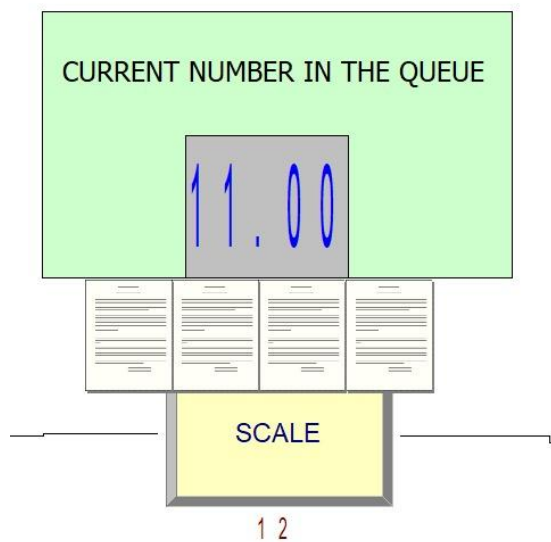

Figure 2. Determination of Bottleneck

In order to solve this issue, 1 more employee was added to the “scale” operation. This additional solution solved the bottleneck, and increased the number of prepared units to 245 in a 60-minute period.

Calculating Standard Time

Table 4. Standard Time Calculation

	Before Solution	After Solution
Average Time for Item (seconds)	17,39	14,89
Adjustment Factor	0*	0*
Normal Time	17,39	14,89
Allowance Factor	1,15	1,1
Standard Time (seconds)	20	16,379

* Standard Pace

Discussion

The number of products that can be prepared in an 8-hour workday where breaks are not included was calculated both with the simulation software and the standard time method. After applying the solutions, daily preparation rate increased to 1764 from 1448 according to simulation software. According to the standard time method, daily preparation rate increased to 1758 from 1440. The randomness factors used in the simulation software caused slight differences between 2 methods. However, the fact that the differences between the two methods were very small indicates that the calculations were correct.

CONCLUSION

Before the study, the logistics company was facing problems about meeting demand. Management prioritized increasing the daily preparation rate to at least 1,600 units with minimal capital expenditure. In order to reach this objective, 2 more staff members were added to the process and, items in the workplace were rearranged. After the solutions applied, daily preparation rate increased to 1764 from 1448. In the study, the current number of packages prepared, in a 60-minute period was 213 across 10 activities conducted at four workstations, was increased to 245 after improvement work carried out by testing scenarios with different workflows using the "Rockwell Arena Simulation" software. In the different test scenarios, workflow, required staff, and the optimal distribution of the staff were tested. The study ensured the improvement of the current workflow using the simulation method to reach the targeted number of products.

REFERENCES

- Heron,R. (2005), Job and Work Analysis Guidelines on Identifying Jobs for Persons with Disabilities, International Labor Office, Geneva.
- Kanawaty, G., (2004). İş Etüdü, Milli Podüktivite Merkezi Yayınları/ ILO:29, Ankara.
- Andreas,T. Panudju, A.T.,Marfuah,U.,Mutmainah,M. (2021). The Measurement of Standard Time for Analysis of Output Standards in the E-Commerce Process. International Journal of Research and Innovation in Applied Science (IJRIAS) Volume VI, Issue V, 117-122.
- Şahinaslan, E. (2023). İş Süreci Optimizasyonu: Yöntem, Teknoloji, Riskler ve Fırsatlar. Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD) 8 (2), 570-604.
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/process?q=Proces>

OKUL YÖNETİCİLERİNİN MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLARDA YÜRÜTÜLEN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ FAALİYETLERİNE İLİŞKİN ALGI VE DENEYİMLERİ

Şenay SEZGİN NARTGÜN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bolu

ORCID:0000-0002-5404-1655

Mazlum TAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Bolu

ORCID: 0009-0004-2180-075X

ÖZET

Bu araştırma, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan okul yöneticilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) faaliyetlerine yönelik algı ve deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma modeli çerçevesinde tasarlanmış olup veriler Bolu ilinde görev yapan 12 okul yöneticisi ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma bulguları, yöneticilerin İSG'yi insan hayatı ve yasal sorumluluklar nedeniyle "en yüksek öncelikli" konu olarak gördüklerini ancak uygulamada ciddi engellerle karşılaştıklarını göstermektedir. Özellikle mali kaynak ve teknik personel eksikliği, İSG görevlerinin personel tarafından "angarya" olarak algılanması ve yöneticilerin üzerindeki aşırı iş yükü temel sorunlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca yöneticilerin İSG algılarının, bütüncül bir gelişim disiplininin ziyade somut fiziksel risklerin bertaraf edilmesine ve yasal yaptırımlardan korunmaya odaklandığı (reaktif yaklaşım) tespit edilmiştir. Sonuç olarak, eğitim kurumlarında etkin bir İSG kültürü oluşturulabilmesi için uzman kadro desteğinin sağlanması ve mali kaynakların artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Okul Yöneticileri, Risk Algısı, MEB İSG Politikaları

SCHOOL ADMINISTRATORS' PERCEPTIONS AND EXPERIENCES REGARDING OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY ACTIVITIES CONDUCTED IN SCHOOLS AFFILIATED WITH THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION

ABSTRACT

This research aims to reveal the perceptions and experiences of school administrators working in schools affiliated with the Ministry of National Education regarding Occupational Health and Safety (OHS) activities. The study was designed within the framework of a qualitative research model; data were collected through semi-structured interviews with 12 school administrators working in Bolu province. The obtained data were analyzed using the content analysis method. The research findings indicate that administrators regard OHS as a "top priority" issue due to human life and legal responsibilities, yet they encounter significant obstacles in implementation. Specifically, the lack of financial resources, shortage of technical personnel, the perception of OHS duties as "drudgery" by staff, and the excessive workload on administrators were identified as primary problems. Furthermore, it was determined that administrators' perceptions of OHS focus more on the elimination of concrete physical risks and protection from legal sanctions (reactive approach) rather than a holistic developmental

discipline. Consequently, it is recommended to provide expert staff support and increase financial resources to establish an effective OHS culture in educational institutions.

Keywords: Occupational Health and Safety, School Administrators, Risk Perception, MEB OHS Policies,

GİRİŞ

Bireyin potansiyelini keşfetmesi ve toplumsal hayata uyum sağlaması açısından stratejik bir öneme sahip olan eğitim; sadece bilgi aktarımından ibaret olmayan, kişiye bilişsel, duyuşsal ve psikomotor beceriler kazandıran çok boyutlu ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Baştürk, 2019). Bu sürecin hedeflerine ulaşabilmesi ve nitelikli bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi ise, eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü ortamların fiziksel ve ruhsal açıdan güvenli olmasına doğrudan bağlıdır. Nitekim eğitim kurumları, sadece öğretim yapılan mekanlar değil, aynı zamanda yönetici, öğretmen, öğrenci ve diğer çalışanların günün büyük bir bölümünü geçirdiği yaşam alanlarıdır (Tombulca vd., 2025). Dolayısıyla okullarda yürütülen faaliyetlerin sürekliliği ve verimliliği için güvenli bir çalışma ve öğrenme ikliminin tesis edilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bir öğrencinin bilişsel olarak gelişebilmesi, dikkatini dağıtan veya fiziksel/psikolojik sağlığını tehdit eden unsurların ortadan kalktığı güvenli ve sağlıklı bir ortama bağlıdır. Güvenlik, öğrencilerin kendilerini rahat ve korunmuş hissetmelerini sağlayarak kaygı ve stres düzeylerini azaltır. Sağlık ise öğrencilerin derse katılımını ve bilişsel kapasitelerini en üst düzeyde kullanabilmelerini destekler. Öğrencilerin akademik gelişiminin yanı sıra sağlıklı ve güvenli bir ortamda bulunmaları, etkili ve verimli bir eğitim-öğretim sürecinin olmazsa olmazıdır (Dolgunyürek & Ada, 2025). Okullar, sadece öğrenci ve öğretmenlerin bulunduğu statik yapılar değil, aynı zamanda idari ve yardımcı personel, hatta ziyaretçiler (veli) gibi farklı rollerdeki birçok kişinin etkileşimde olduğu, bu nedenle karmaşık risk profiline sahip ortamlardır. Dolayısıyla, bu dinamizm; İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) yönetimini bir kerelik bir görevden ziyade, sürekli planlama, uygulama ve denetleme gerektiren hayati bir sisteme dönüştürmektedir. Bu nedenle okullar; öğretmenler, idari personel, öğrenciler ve diğer çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığını korumayı, olası iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemeyi amaçlayan İSG uygulamalarının etkin bir şekilde yönetilmesini gerektiren dinamik ortamlardır (Erdil, 2025).

Eğitim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliğinin Önemi

İş Sağlığı ve Güvenliği disiplininin koruyucu ve iyileştirici olmak üzere iki temel işlevi vardır. Koruma, çalışanların fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını tehdit eden tehlikelerin (risklerin kaynağının) önlenmesi veya kontrol altına alınmasıdır. Bu, iş kazaları, meslek hastalıkları ve iş stresi gibi olumsuzlukların daha ortaya çıkmadan engellenmesini içerirken; iyileştirme ise sadece tehlikeleri yok etmekle kalmayıp, çalışma ortamını ve koşullarını sürekli olarak daha iyi hale getirmeyi hedefler. Bu, ergonomik düzenlemeler, daha iyi çalışma yöntemleri ve genel sağlık bilincinin artırılması gibi faaliyetlerle işyerinde sürdürülebilir bir sağlık ve güvenlik kültürü oluşturmayı amaçlar. İSG, genel olarak çalışanları işyerinden kaynaklanan olumsuz etkilerden korumayı ve mevcut sağlık koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen sistematik çalışmalardır (Katanalp, 2025). Eğitim kurumlarında mevcut tehlikelerin belirlenmesi, önüne geçilmesi ve denetim altına alınması; iş sağlığı ve güvenliği anlayışını pekiştirerek öğrenciler ile çalışanların sağlığının korunmasında hayati bir rol oynamaktadır (Salvador ve Thinh 2016).

Eğitim kurumlarında İSG, geleneksel işyerlerindeki gibi sadece işveren ve çalışan arasındaki yükümlülükler çerçevesinde ele alınamaz; hedef kitlesinin içine öğrencileri de dâhil ederek kapsamını genişletir (Erdil, 2025). Bu durum, eğitim ortamlarını sadece bir çalışma alanı olmaktan çıkarıp, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin günün büyük bölümünü geçirdiği birer

yaşam alanı haline getirmektedir. Dolayısıyla okullarda İSG, salt bir 'çalışma güvenliği' meselesi değil, aynı zamanda bir 'okul ve yaşam güvenliği' meselesidir (Tombulca vd., 2025). Öğrencilerin güvenliğinin sağlanması hayati öneme sahiptir; çünkü öğrenciler, özellikle küçük yaş grupları, riskleri tanıma, tehlikeleri öngörme ve bunlara karşı önlem alma konusunda yetişkinlere göre daha savunmasızdır (Yılmaz ve Yıldırım, 2022). Bu genişleyen kapsam, doğal olarak okul yönetiminin ve çalışanlarının üzerindeki yasal ve idari sorumlulukları artırmaktadır (Katanalp, 2025). Zira güvenli bir okul iklimi, nitelikli bir eğitim-öğretim faaliyetinin ön koşuludur. Öğrencilerin kendilerini fiziksel ve psikolojik açıdan güvende hissetmediği bir ortamda, öğrenme motivasyonları düşerken kaygı düzeyleri artmakta; bu durum ise eğitim süreçlerinin verimliliğini doğrudan sekteye uğratmaktadır (Tombulca vd., 2025). Güvenlik, akademik başarının ve sosyal gelişimin temelini oluşturur. Okulda edinilen güvenlik bilinci, öğrencilerin gelecekteki iş yaşamlarına (işveren veya çalışan olarak) taşıyacakları bir kültürel miras haline gelir. Bu nedenle, eğitim kurumlarında İSG; öğretmen, idareci ve diğer personelin fiziksel ve psikolojik sağlığını korumanın yanı sıra öğrencilerin fiziksel riskler (kaza, yaralanma) ve psikososyal riskler (zorbalık, şiddet) karşısında korunmasını sağlayan en kritik yönetimsel faaliyettir. Eğitim kurumlarında İSG'nin sağlanması, yalnızca çalışanların (öğretmenler, idareciler, yardımcı personel) değil, aynı zamanda öğrencilerin de güvenli bir ortamda bulunmasını sağlamak açısından hayati öneme sahiptir (Dolgunyürek & Ada, 2025; Erdil, 2025).

Fiziksel güvenliğin sağlanması temel bir gereklilik olmakla birlikte, okulların asıl misyonu bu güvenli iklimi bir eğitim aracı olarak kullanarak öğrencilere sürdürülebilir bir güvenlik kültürü aşılmasıdır (Tombulca vd., 2025). Bu bağlamda çocuklar ve gençler, erken yaşta risk tanıma, tehlike analizi ve güvenli davranış kalıplarını öğrendiğinde, bu bilgiler onların otomatikleşmiş düşünce sistemlerinin bir parçası haline gelir. Bu durum, ileride karşılaşacakları riskli durumları daha doğru değerlendirmelerini sağlar. Birey, bu bilinci sadece işyerine değil aynı zamanda evine, trafiğe ve sosyal hayatına da taşır. Bu da "yüksek güvenlik standartlarına" sahip olma sonucunu doğurur (Erdil, 2025, Dolgunyürek ve Ada, 2025). İşveren veya çalışan olarak gelecekteki rollerinde, güvenlik kurallarına sadece uymakla kalmaz, aynı zamanda bu kuralları talep eden ve uygulayan birer birey olurlar. Uluslararası alanda yapılan düzenlemeler, İSG bilincinin erken yaşlardan itibaren kazandırılmasının, bireylerin gelecekteki çalışma ve özel yaşamlarında daha yüksek güvenlik standartlarına sahip olmalarını sağlayacağını vurgulamaktadır (Tombulca ve diğ., 2025). Çocuklar ve gençler, güvenli ve sağlıklı davranışları küçük yaşlardan itibaren öğrenip olası risklere karşı bilinç kazandıklarında ve kendi güvenli ile sağlıklı yaşam alanlarını oluşturmayı öğrendiklerinde, ilerleyen yıllarda hem çalışma hayatlarında hem de özel yaşamlarında daha üst düzey güvenlik ve sağlık koşullarına sahip olmaları beklenmektedir (Azeredo ve Stephens-Stidham, 2003).

6331 sayılı "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun(İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012)." yürürlüğe girmesi ile Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı okulları ve kurumları, mevzuat kapsamında resmen "işyeri" statüsüne almıştır. Bu, geleneksel olarak tehlikesiz görülen eğitim sektörünün, artık iş kazası ve meslek hastalığı risklerini yönetmekle yükümlü olduğu anlamına gelmektedir. Yasal zeminin oluşturulmasıyla birlikte okul yöneticileri ve diğer idari personel, artık İSG faaliyetlerini kişisel inisiyatifle değil, yasal zorunlulukla uygulamak zorundadır. Risk değerlendirmesi yapmak, acil durum planları hazırlamak, çalışanlara ve dolaylı olarak öğrencilere eğitim vermek gibi temel görevler kanuni yükümlülük haline gelmiştir. Kanun, sadece öğretmen ve idari personeli değil, okuldaki tüm çalışanları (temizlik, güvenlik, kantin vb.) kapsama almış ve bu kişilerin sağlık gözetimini ve mesleki risklerden korunmasını zorunlu kılmıştır. Yasal zeminin oluşması, denetimler ve olası bir kaza durumunda hukuki sorumluluğun ve hesap verebilirliğin de netleşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, bu kanun, eğitim

kurumlarındaki İSG çalışmalarının temellerini atan, önleyici bir yaklaşımı zorunlu kılan ve uygulamaların ciddiyetini artıran bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de, 6331 sayılı kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte eğitim kurumlarında da İSG çalışmalarının yürütülmesi yasal bir zemine oturtulmuştur (Erdil, 2025; Kaya, 2025). Ancak bu yasal zorunluluğun pratikteki karşılığı, eğitim kurumlarının endüstriyel işletmelerden ayrılan özgün yapısı nedeniyle farklı risk parametrelerini beraberinde getirmektedir (Yılmaz ve Yıldırım, 2022)

Eğitim kurumları, sanayi tesisleri gibi yüksek teknik tehlike barındırmasa da tek bir çatı altında devasa bir insan popülasyonunu (öğrenci ve personel) barındırır. Yoğunluk arttıkça, basit fiziksel tehlikelerin (kaygan zemin, merdiven boşluğu, kapı çarpması) kaza ile sonuçlanma olasılığı katlanarak artar. Toplu panik, tahliye veya acil durum anlarında bu yoğunluk, riski ölümcül seviyeye taşıyabilir. Okul dışından gelen veli/ziyaretçi trafiği, riski öngörülemeyen bir boyuta taşır. Okul, bu kişilerin güvenlik ve risk bilinçlerini (veya bilinçsizliklerini) kontrol edemez. Kontrolsüz giriş çıkışlar, yabancı madde, şiddet veya trafik kazası gibi dış kaynaklı risklerin okula sızmasına neden olur. Eğitim sektörü, mevcut yasal düzenlemelerde 'az tehlikeli' iş kolu sınıfında yer almaktadır. Ancak bu sınıflandırma, okullardaki yüksek insan yoğunluğundan ve hareketliliğinden kaynaklanan potansiyel risklerin, uygulamada genellikle hafife alınmasına veya göz ardı edilmesine neden olabilmektedir (Yılmaz ve Yıldırım, 2022). Tehlike sınıfı düşük olsa bile, yüksek insan yoğunluğu ve dinamik trafik, okulu yüksek kaza potansiyeline sahip bir işyerine dönüştürmektedir. Eğitim kurumları, öğrenci ve personel yoğunluğunun fazla olması ve veli giriş-çıkışlarının sık yaşanması gibi nedenlerle kaza potansiyelinin yüksek olduğu işyerleri olarak kabul edilmektedir (Yılmaz & Yıldırım, 2022). MEB'e bağlı okul ve kurumların "işyeri" olarak kabul edilmesi, 6331 sayılı Kanun çerçevesinde yasal yükümlülük altına girmesi demektir. Bu durum, eğitim sektöründe iş kazalarını olay sonrası müdahale etmek yerine, kaza gerçekleşmeden önce riskleri tanımlayan ve sürekli iyileştirmeyi hedefleyen proaktif (önleyici) yönetim sistemlerinin (örneğin Risk Değerlendirmesi) benimsenmesini zorunlu kılar. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde okul/kurumlar iş yerleri olarak değerlendirilebilmekte ve kaza risklerinin azaltılması için proaktif (önleyici) yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir (Yılmaz & Yıldırım, 2022).

Sorun Durumu ve Mevcut Eksiklikler

Eğitim kurumlarında İSG uygulamalarının önemi kabul edilmekle birlikte, yapılan çalışmalar bu alanda çeşitli eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir (Tombulca ve diğ., 2025). Mevcut sorunlar genel olarak üç ana başlık altında toplanabilir:

1. Fiziksel ve Teknik Yetersizlikler: Eski binalar, İSG mevzuatının (örneğin deprem yönetmeliği, yangın güvenliği standartları) çok daha katı olduğu dönemlerden önce inşa edilmiştir. Bu, acil çıkış yollarının yetersiz, havalandırma sistemlerinin ilkel veya kazan dairelerinin güvensiz olduğu anlamına gelebilir. Mevcut eski bir binayı güncel İSG standartlarına uygun hale getirmek (örneğin kaymaz zeminler, kilitli pencereler, dolap sabitlemeleri gibi basit önlemlerden, temel yapısal güçlendirmeye kadar) yüksek maliyetler gerektirir. Bu durum, bütçe kısıtlamalarıyla mücadele eden okul yönetimleri için sürekli ertelenen ve çözilemeyen bir sorun haline gelir. Eski binalarda çalışan personel ve idareciler, uzun süre riskli koşullara maruz kaldıkları için bu eksiklikleri normalleştirebilirler. Bu da riski algılama ve aciliyetle önlem alma konusunda bir farkındalık düşüklüğüne yol açabilir. Okulların fiziki koşullarının, özellikle eski binaların, İSG standartlarına uygun olmaması sıkça karşılaşılan bir sorundur (Katanalp, 2025; Erdil 2025; Yılmaz ve Yıldırım 2022). Okullardaki İSG eksiklikleri, meslek liseleri gibi yüksek riskli alanlardan (laboratuvar, atölye) başlayarak, merdivenler ve pencereler gibi tüm binalarda karşılaşılan basit ancak hayati önlemlere kadar uzanmaktadır. Bu durum, kazaların önlenmesinin sadece karmaşık teknik çözümlerle değil,

aynı zamanda temel, görünür ve düşük maliyetli fiziki düzenlemelerin ihmal edilmesinden kaynaklanan ciddi bir yönetim zafiyeti olduğunu ortaya koymaktadır. Laboratuvar ve atölyelerdeki güvenlik tedbirlerinin yetersizliği, acil çıkış tabelalarının belirgin olmaması, ıslak zeminlerde kayma riskine karşı önlem alınmaması, merdivenlerde kaydırmaz bant eksikliği ve çocuk kilidi olmayan pencereler gibi durumlar, kazaların önünü açan önemli eksikliklerdir (Tombulca ve diğ., 2025; Kaya, 2025). Okullarda güvenlik personelinin olmaması, okul çevresinden veya dışarıdan gelen kontrolsüz giriş-çıkışlar nedeniyle öğrenci ve çalışan güvenliğini doğrudan tehdit eden bir durumdur. Bu eksiklik, yalnızca fiziksel güvenliği değil, aynı zamanda personelin psikolojik olarak kendini güvende hissetme algısını da olumsuz etkileyerek genel güvenlik endişelerinin artmasına ve okul ortamının dinamik risklerinin yönetilememesine neden olmaktadır. Bazı okullarda güvenlik personeli bulunmaması genel güvenlikle ilgili endişeleri artırmaktadır (Erdil, 2025; Kaya, 2025).

2. Eğitim ve Farkındalık Eksiklikleri: Okul çalışanlarında genel bir İSG farkındalığı olsa da bu bilincin etkinliği ve derinliği kişinin daha önce kaza yaşaması/gözlemlemesi (deneyim) ve eğitimin kalitesi/sürekliliği gibi unsurlarla belirlenir. Bu durum, eğitim kurumlarında güçlü bir İSG kültürü oluşturmak için standart, prosedürel eğitimlerden ziyade, bireyselleştirilmiş, uygulamalı ve deneyime dayalı eğitim yaklaşımlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öğretmenler ve yöneticiler arasında İSG konusunda temel bir farkındalık bulunsa da bu farkındalık düzeyi kişisel deneyim ve alınan eğitimin kapsamına göre değişmektedir (Tombulca ve diğ., 2025). İSG eğitimlerinin genellikle teorik düzeyde kalması ve uygulamalı (yangın tatbikatları, ilk yardım) eğitimlere yeterince yer verilmemesi bir sorun olarak öne çıkmaktadır (Tombulca ve diğ., 2025). Öğretmenlerin büyük bir kısmı ilk yardım ve yangın söndürme ekipmanlarını kullanma konusunda bilgi eksikliği yaşadığını belirtmektedir (Erdil, 2025; Tombulca ve diğ., 2025). Ayrıca, yöneticilerin bir kısmının hiç İSG eğitimi almadığı ya da verilen eğitimin yetersiz olduğunu düşündüğü belirlenmiştir (Katanalp, 2025; Kaya, 2025; Tombulca vd., 2025).

3. Yönetimsel ve Mali Zorluklar: Yöneticiler, İSG mevzuatını uygulamak ve okul güvenliğini sağlamak için anahtar konumdadır. Ancak, bütçe yetersizlikleri, uzman personel/ekipman eksikliği ve teknik rehberlik noksanlığı, onların uygulamaların etkinliğini artırma çabalarını boşa çıkarmaktadır. Bu durum, İSG'nin başarısının yalnızca yönetsel iradeye değil, aynı zamanda merkezi idari ve mali desteğe de bağlı olduğunu gösterir. Okul yöneticileri İSG uygulamalarının etkinliğinde belirleyici bir role sahip olmakla birlikte, bu uygulamaların hayata geçirilmesinde mali kaynakların yetersizliği ve teknik destek eksikliği gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar (Katanalp, 2025; Tombulca ve diğ., 2025). İSG mevzuatından kaynaklanan sorumlulukların, özellikle maddi kaynak yetersizliği nedeniyle fiziki koşulların onarımı ve iyileştirilmesi konusunda sınırlı kalması, yöneticilerin karşılaştığı temel sorunlardan biridir (Katanalp, 2025). Yöneticiler, personel ve bütçe yetersizlikleri ile denetim zayıflığı gibi sorunlardan şikâyetçi olmaktadır (Erdil, 2025; Tombulca ve diğ., 2025).

Alanyazındaki bu tespitler, okul yöneticilerinin İSG süreçlerinde kilit bir rol oynadığını, ancak ciddi yapısal engellerle mücadele ettiklerini göstermektedir. Yasal sorumluluklar ile sahadaki imkanlar arasındaki bu makasın, yöneticilerin İSG algılarını ve uygulama pratiklerini nasıl şekillendirdiğinin anlaşılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla, sadece mevcut sorunların nicel verilerle listelenmesi değil; bu sorunların yöneticilerin dünyasındaki yansımalarının, yaşadıkları ikilemlerin ve çözüm önerilerinin, bizzat onların deneyimleri üzerinden derinlemesine incelenmesi gerekmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı, nitel araştırma modeli çerçevesinde, Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Yürütülen İş Sağlığı ve Güvenliği Faaliyetlerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Algı ve Deneyimlerini derinlemesine ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, yöneticilerin karşılaştıkları somut sorunlar, mevzuata uyum süreçleri, uygulama mekanizmalarına dair algıları ve İSG kültürünü oluşturma süreçlerindeki deneyimleri tespit edilecektir.

YÖNTEM

Bu çalışma, okul yöneticilerinin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda yürütülen İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) faaliyetlerine ilişkin algı ve deneyimlerini derinlemesine incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmada, katılımcıların bakış açılarını ve deneyimlerini kendi ifadeleriyle ortaya koymak amacıyla nitel araştırma deseni benimsenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Bolu’da farklı okul türlerinde çalışan on iki farklı yönetici ile yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme doğrultusunda belirlenmiştir. Bu kapsamda, İş Sağlığı ve Güvenliği çalışmalarında doğrudan görev alan ya da dolaylı olarak (uygulamayı gözlemleyen veya sürece dâhil olan) yer almış, araştırmaya katılmaya gönüllü yöneticiler çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemiyle, araştırma konusuna ilişkin zengin ve anlamlı veri sağlayabilecek bireylere ulaşılması hedeflenmiştir. Görüşme yapılan yöneticilerin tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1.Görüşme Yapılan Yöneticilerin tablosu

Görüşmeci Kodu	Okuldaki Göreviniz	Kaç Yıldır Yöneticilik Yapıyorsunuz
K1	Müdür Yardımcısı	5-8 Yıl
K2	Müdür Yardımcısı	1-4 Yıl
K3	Müdür Yardımcısı	9 Yıl ve daha Fazlası
K4	Müdür	9 Yıl ve daha Fazlası
K5	Müdür Yardımcısı	1-4 Yıl
K6	Müdür	9 Yıl ve daha Fazlası
K7	Müdür Yardımcısı	1-4 Yıl
K8	Müdür Yardımcısı	9 Yıl ve daha Fazlası
K9	Müdür Yardımcısı	1-4 Yıl
K10	Müdür	5-8 Yıl
K11	Müdür Yardımcısı	5-8 Yıl
K12	Müdür	5-8 Yıl

Tablo 1’e göre görüşmeye katılanların 4’ü müdür, 8’i müdür yardımcısıdır. Yöneticilik yapma süreleri 1-4 yıldan başlayarak 9 yıl fazlasına doğru bir profil çizmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, yöneticilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formları, araştırmacı tarafından alan yazın doğrultusunda hazırlanmış ve kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla uzman görüşü alınarak son hâline getirilmiştir. Görüşmelerde açık uçlu 13(onüç) soruya yer verilmiş; katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliğine ilişkin deneyimlerini, gözlemlerini ve düşüncelerini ayrıntılı ve serbest bir biçimde ifade

etmelerine olanak tanınmıştır. Yöneticiler için hedef kitleye uygun olacak şekilde ayrı görüşme formları hazırlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Görüşmeler, 2025-2026 yılı güz döneminde, yöneticilerle yapılan görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak katılımcıların İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) kavramına yönelik algılarını ortaya koyan bir tematik analiz bulgusudur. Katılımcıların (K1'den K12'ye kadar) deneyimlerini ve algılarını ifade ettikleri metinler, nitel araştırmanın temel veri toplama yöntemlerinden biri olan görüşme/mülakat yoluyla elde edilmiştir. Katılımcı yanıtları incelenerek birbirine benzeyen ifadeler kodlanmış ve bu kodlar altında toplanarak ana temalar oluşturulmuştur. Frekans, ilgili kodu destekleyen veya o tema altında sınıflandırılan katılımcı sayısını göstermektedir (Toplam Katılımcı Sayısı N=12). Çalışma, okul yöneticilerinin derinlemesine algılarını ortaya çıkarmak için mülakatlar üzerinden toplanan verilerin tematik analiz ve kategorizasyon yoluyla incelenmesine dayanmaktadır.

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sürecinde öncelikle görüşme kayıtları ayrıntılı biçimde okunmuş, veriler araştırmanın amacı doğrultusunda anlamlı birimlere ayrılmıştır. Bu birimler kodlanarak benzer kodlar bir araya getirilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar, yöneticiler karşılaştırılarak yorumlanmış ve İş Sağlığı ve Güvenliği sisteminin katılımcılar tarafından nasıl deneyimlendiği bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Analiz sürecinde elde edilen bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

BULGULAR

Yönetici Algısında İş Sağlığı ve Güvenliği Analizi

İki farklı soruya ait tematik analiz verilerini birleştirerek, katılımcıların İSG kavramına yönelik genel algıları ile okul yöneticilerinin sorumluluk ve risk algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen kapsamlı bir yorum sunulacaktır. (N=12)

Tablo 2. Yöneticilerin İSG Kavramına İlişkin Metaforik Algıları ve Tanımlamaları

Tema	Kod	(f)	Katılımcı
Stratejik, Psikososyal ve Bütünsel Kurumsal Kültür	Bütünsel iyilik hali, Multidisipliner yapı, Psikososyal huzur, Stratejik değer Organizasyonel düzen.	5	K4, K8, K6, K9, K10
Teknik, Operasyonel ve Sonuç Odaklı Kısıtlı Algı	Risk yönetimi, Güvenlik kuralları, Dar ve Sonuç Odaklı Algı İş kazası odağı.	7	K1, K2, K3, K5, K7, K11, K12
Yönetimsel, Hukuki ve Önleyici Sorumluluklar	İşveren vekilliği (hukuki), Kurumsal hedefler, Güvenli ortam oluşturma Önleyici/gelişimsel yaklaşım.	5	K1, K4, K5, K8, K10

Saha Riskleri, İnsan Faktörü ve Kaza Yönetimi	Fiziksel tehlikeler (yangın, deprem vb.), Risk bertaraf etme eylemleri, Öğrenci/personel dikkatsizliği İş kazası sonuçları.	10	K2, K3, K7, K4, K6, K9, K10, K11, K12

Yöneticilerin İSG kavramını tanımlama biçimleri, kurum kültürünün derinliğini yansıtmaktadır.

Bazı yöneticiler (K4, K8), İSG'yi sadece bir "önlem paketi" olarak değil; bedensel, ruhsal ve sosyal yönden bir "iyilik hali" ve "müldidisipliner bir alan" olarak tanımlamaktadır. Bu, İSG'nin kurumsal bir gelişim aracı olarak görüldüğünü kanıtlar. Buna karşılık, önemli bir kesim (K1, K5, K6, K7, K8, K11) kavramı sadece "güvenlik" veya "can güvenliği" gibi dar kalıplara indirgemektedir. Hatta bir katılımcı (K12) İSG'yi doğrudan "iş kazası" (olumsuz sonuç) üzerinden tanımlamıştır ki bu durum, İSG'nin proaktif bir süreçten ziyade reaktif bir kriz yönetimi olarak algılandığını gösterir. Yöneticilerin sorumluluk algısı, yasal çerçeve ile operasyonel gereklilikler arasında şekillenmektedir. Katılımcılar, "işveren" veya "işveren vekili" sıfatıyla sahip oldukları hukuki sorumluluğun bilincindedir. Özellikle K4'ün belirttiği "örnek gösterilen bir kamu kurumu olma" hedefi, İSG'nin bir prestij ve kalite göstergesi olarak ele alındığını ortaya koyar. Tablodaki en yüksek frekanslardan biri (f=4), "riskleri belirleme ve bertaraf etme" eylemine aittir. Bu durum, yöneticilerin kendilerini birer "sorun çözücü" olarak konumlandıklarını ve odağın "tehlikeyi kaynağında yok etmek" üzerinde yoğunlaştığını gösterir.

Yöneticiler için risk denildiğinde ilk akla gelenler; yangın, deprem ve atölyelerdeki teknik ekipmanlar gibi fiziksel ve çevresel faktörlerdir (f=3).

K3 kodlu katılımcının belirttiği üzere, öğrencilerin veya personelin bilinçsizliği ve dikkatsizliği, yöneticiler üzerinde sürekli bir baskı ve risk unsuru oluşturmaktadır. Bu durum, İSG yönetiminde teknik önlemler kadar eğitim ve farkındalık çalışmalarının da kritik olduğunu kanıtlar.

Tablo genel olarak incelendiğinde; yöneticilerin İSG'yi "tehlikelerden korunma" (savunma) ve "ideal çalışma ortamı yaratma" (gelişim) eksenlerinde değerlendirdikleri görülmektedir. "İş kazası vurgusunun" (f=2) ve "dar tanımların" varlığı, kurumda İSG kültürünün hâlâ yerleşme aşamasında olduğunu; ancak "önleyici ve gelişimsel yaklaşım" (K10) gibi ifadelerin bulunması, gelecekte daha proaktif bir yönetim modeline geçiş potansiyelini simgelemektedir.

Eğitim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Algısı Analizi

Okul yöneticilerinin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) İSG politikalarına dair algıları ile İSG konusuna verdikleri öncelik düzeylerini içeren birleştirilmiş tematik analiz tablosu ve yorumu aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Eğitim Kurumlarında İSG Politikaları ve Öncelik Algısı Analiz Tablosu

Tema	Kod	(f)	Katılımcı
Kurumsal Yapı ve Politik Güç	Genel yeterlilik, Güncellik, Profesyonel/sistemli yaklaşım Yasal zorunluluk gücü	9	K1, K9, K12
Operasyonel Engeller ve Kaynak İhtiyacı	Uzman kadro Bütçe yetersizliği, "Angarya" algısı,	7	K3, K4, K7

	Uygulama aksaklıkları İdari yük		
Mutlak ve Temel Öncelik	1. derece öncelik, İnsani değerler (can güvenliği) Hukuki/yasal zorunluluk.	15	K1, K3, K6, K8, K10
Değişken ve Tepkisel (Reaktif) Yaklaşım	Vaka odaklı (olay sonrası) duyarlılık Yönetici tutumuna bağlı farklılıklar.	2	K1, K2:

MEB'in İSG politikaları genel olarak "yeterli ve profesyonel" bulunmaktadır (f=8). Ancak bu yeterlilik algısı, uygulama aşamasında ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Özellikle öğretmenlerin İSG süreçlerini bir "angarya" veya ek yük olarak görmesi, sorumluluğun tamamen okul idaresine kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, politikaların teoride güçlü ancak uygulama motivasyonu açısından geliştirilmeye muhtaç olduğunu göstermektedir.

İSG'nin daha sağlıklı yürütülebilmesi için mali kaynak (ödenek) ve uzman kadro (İSG uzmanı) ihtiyacını vurgulamaktadır. K10 kodlu katılımcının belirttiği "ISO 45001" gibi uluslararası standartların uygulanması önerisi, okulların daha profesyonel ve standardize bir yönetim modeline ihtiyaç duyduğuna işaret eder.

Tablodaki en çarpıcı bulgu, İSG'nin okul yönetimleri için "1. derece/en öncelikli konu" olarak kabul edilmesidir (f=11). Bu önceliğin temelinde sadece yasal zorunluluklar değil, aynı zamanda öğrencilerin ve personelin "yaşam haklarına duyulan saygı" gibi derin insani değerler yatmaktadır. Bu durum, eğitim kurumlarında İSG'nin etik bir sorumluluk olarak içselleştirildiğini kanıtlar.

Her ne kadar öncelik yüksek olsa da bazı kurumlarda İSG algısının "vaka odaklı" olduğu görülmektedir. K2'nin belirttiği "vaka gerçekleşince herkesin tutuşması" ifadesi, bazı yöneticilerin riskleri önceden belirlemek yerine, kaza sonrası müdahaleye odaklandığını (reaktif yaklaşım) göstermektedir. Ayrıca, İSG'nin öneminin okul müdürünün kişisel tavrına göre değişmesi, kurumsal bir standart eksikliğine işaret etmektedir. Eğitim kurumlarında İSG, "hayati bir öncelik" olarak kabul edilmekle birlikte; bütçe, uzman kadro eksikliği ve personel direnci (angarya algısı) gibi nedenlerle uygulama aşamasında zorluklar yaşanmaktadır.

Okul Yöneticilerinin İSG Roller ve İSG'de Kaynak Yetersizliği ile İdari Baskı

Bu analiz(N=12), Okul Yöneticilerinin İSG faaliyetlerinde üstlendikleri rollerin niteliğini ve kaynak yetersizliği gibi olumsuzlukların İSG kararlarını nasıl etkilediğini inceleyen iki sorunun bulgularını birleştirmektedir.

Tablo 4. Okul Yöneticilerinin İSG Roller ile İSG'de Kaynak Yetersizliği ve İdari Baskı tablosu

Tema	Kod	(f)	Katılımcı
Yasal Sorumluluk ve Uygulayıcı Kimlik	İşveren/vekili statüsü, Risk ekibi çalışmaları, Bakım-onarım yönetimi Fiziksel/psikososyal roller.	10	K1, K4, K3, K8, K11
Görev Çatışması, Kaygı ve Profesyonelleşme Talebi	Resmî görevle uyumsuzluk, Eğitimden zaman çalma, Yetki eksikliği, Sorumluluk yıkma algısı İSG uzmanı atama talebi.	11	K1, K10, K12, K4, K9

Kapasite ve Kaynak Yetersizliğinin Kısıtlayıcı Etkisi	Teknik personel ve uzman eksikliği, Zaman yetersizliği Artan iş yükünün kararları geciktirmesi.	7	K1, K7, K6, K13
Psikolojik Baskı ve Karar İstikrarı	Üst yönetim baskısı, Kaygı/endişe oluşumu, Kararların olumsuz etkilenmesi Mevzuat netliği nedeniyle baskı hissetmeme.	8	K11, K12, K10, K1, K4

Yöneticiler, kendilerini yasal olarak "işveren, işveren vekili, risk ekibi, yönetici" olarak tanımlasalar da (f=5), bu rollerin resmi görev tanımlarıyla uyuşmadığını düşünmektedirler. En dikkat çekici bulgu, İSG sorumluluklarının "eğitim-öğretim faaliyetlerinden zaman çaldığı" yönündeki güçlü algıdır. Katılımcılar (K1) enerjilerini okulun akademik başarısı yerine teknik ve idari İSG işlerine harcamaktan rahatsızlık duymaktadır.

Tablo 4'de, yöneticiler üzerinde ciddi bir psikolojik baskı olduğunu göstermektedir. K10'un belirttiği "yaptırımların ağırlığı nedeniyle oluşan kaygı" ve K9'un "sorumluluğu birinin üzerine yıkma" (günah keçisi seçilme) ifadesi, sistemin ödüllendirmeden ziyade cezalandırma odaklı algılandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, sorumluluğun tam olmasına rağmen yetkinin (mali ve idari güç) eksik olması, yöneticileri karar alma süreçlerinde köşeye sıkıştırmaktadır.

Yöneticiler, İSG işlerinin "eğitimci" kimliğiyle değil, profesyonel uzmanlarca yürütülmesini talep etmektedir (f=2). Teknik personel eksikliği, basit risklerin bile giderilmesini "maddi bir külfete" dönüştürmekte, bu da yöneticilerin İSG kararlarını uygulama hızını yavaşlatmaktadır. İSG kararları üzerinde iki zıt kutup görünmektedir: Bir grup yönetici, idari baskının kararlarını olumsuz etkilediğini ve kaygı yarattığını belirtirken (f=3); diğer bir grup (K1, K4), mevzuatın netliğini bir kalkan olarak kullanarak baskı hissetmediklerini ifade etmektedir. Bu, mevzuat bilincinin yüksek olduğu kurumlarda yöneticilerin kendilerini daha güvende hissettiklerini göstermektedir. Okul yöneticileri İSG'yi "kaçınılmaz bir yasal zorunluluk" olarak görmekte ancak bu yükün profesyonel yardım olmadan kendi omuzlarına bırakılmasından dolayı rol çatışması ve zaman baskısı yaşamaktadırlar.

Okullarda Yürütülen İSG Uygulamaları

Tablo 5'de okul yöneticilerinin İSG uygulamaları; sistemli idari faaliyetler, fiziksel ve teknik kontroller ve uygulama aksaklıkları olmak üzere üç ana tema altında toplanmıştır.

Tablo 5: Okulda Yürütülen İSG Uygulamaları

Tema	Kod	f	Katılımcı
Sistemli ve Prosedürel İdari Faaliyetler	Risk Değerlendirme ve Güncelleme	5	K1, K10, K11, K12, K10
	Eğitim ve Bilgilendirme Faaliyetleri	5	K1, K4, K6, K11, K12
	Acil Durum Tatbikatları	2	K4, K11
Fiziksel Ortam ve Teknik Sistem Kontrolleri	Periyodik Teknik Bakım ve Kontrol	5	K3, K5, K7, K11, K12
	Atölye/Alan Güvenliği Kontrolü	1	K7
Uygulamada Görülen Aksaklıklar ve Reaktiflik	Dış Denetime Bağlı Reaktif Uygulama	1	K2
	Uygulama Eksikliği/İhmal Algısı	1	K8

Okul yöneticileri, İSG uygulamalarını ağırlıklı olarak idari prosedürler ve teknik kontroller yoluyla yürütmektedir.

Risk Değerlendirme uygulaması en çok belirtilen faaliyetlerdir. Sıklık olarak K1 ve K11 yılda bir (sene başında) yapıldığını belirtirken, K10 ISO 45001 belgesine sahip olmaları nedeniyle bu çalışmaların sürekli yapıldığını ve risklerin sürekli güncellendiğini eklemiştir. K1 ayrıca risklerin MEBBİS-İSG Modülüne işlendiğini ve düzeltici faaliyetler yapıldığını belirtmiştir. İSG eğitimleri de yaygın bir uygulama olarak belirtilmiştir. Meslek liselerinde K1'e göre öğrenciler her sene başında, K11'e göre ise genel İSG eğitimleri 3 yılda bir ve Acil durum ile tahliye tatbikatları her dönem birer defa gerçekleştirilmektedir.

Yöneticiler, elektrik sistemi, doğalgaz sistemi, yangın algılama sistemi, asansör, jeneratör ve yangın tüpleri gibi kritik sistemlerin periyodik bakım ve kontrollerini yaptırmaktadır. K5 ve K11, bu periyodik bakımların genel olarak yılda bir yapıldığını belirtmiştir. K7, atölyelerdeki güvenlik önlemlerinin ise devamlı kontrol edilip eksiklerin tamamlandığını ifade etmiştir. Uygulamaların yaygınlığına karşın, bazı katılımcılar aksaklıkları dile getirmiştir: K8 sadece "Uygulanmıyor...." diyerek okulunda İSG faaliyetlerinin yapılmadığını veya yok denecek kadar az olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.

K2, kendi başına kimsenin çok dikkat etmediğini, ancak Milli Eğitim'den denetlemeye gelen bir ekip olduğunda onların bulduğu eksiklerin giderildiğini belirterek, uygulamaların dış denetime bağlı reaktif bir yaklaşımla yürütüldüğünü ortaya koymuştur. Okullarda İSG uygulamaları, büyük ölçüde yasal zorunluluklar çerçevesinde yıllık risk değerlendirmeleri ve teknik sistemlerin periyodik kontrolleri şeklinde organize edilmektedir. Ancak bu çabalar, bazı okullarda denetim baskısıyla yapılan reaktif uygulamalara veya tamamen ihmale dönüşebilmektedir. K10'un ISO 45001 standardına uygun çalışması, uygulamaların sıklığını ve profesyonelliğini (sürekli risk değerlendirme, aylık kurul) yükselten istisnai bir durum teşkil etmektedir.

İSG Eğitim, Seminer ve Tatbikatlar

Tablo 6'ya göre faaliyetler üç ana tema altında toplanmıştır: Organizasyon Şekli, Yeterlilik Algısı ve İçerik/Sıklık Detayları.

Tablo 6:İSG Eğitim, Seminer ve Tatbikatları

Tema	Kod	f	Katılımcı
Organizasyon Şekli (Yönetim Düzeyi)	İl MEM/İSG Uzmanları Taraflarından	5	K1,K11,K12,K7,K3
	Okul İçi İşbirliği veya Uzman Destegi	4	K2,K3,K6,K9
Yeterlilik Algısı	Yeterli veya Kesinlikle Yeterli	7	K1,K12,K6,K4,K7,K11,K10
	Yetersiz ve Göstermelik	2	K3,K5
İçerik ve Sıklık Detayları	İçerik Odak Noktaları	3	K1,K9
	Sıklık ve Periyodiklik	3	K1,K9,K10
	Katılım Şekli	1	K1

İSG eğitimleri ve tatbikatları, büyük ölçüde İl Milli Eğitim Müdürlüğü İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi veya atanan İSG uzmanları tarafından merkezi olarak organize edilmektedir. Ancak bazı okullar, organizasyonu okul yönetimi veya Afetlere Hazırlık ve Afetleri Önleme Kulübü gibi okul içi birimlerle işbirliği yaparak da yürütmektedir. Meslek liselerinde eğitimler, alan şefleri tarafından alana özel olarak da verilmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (7 kişi) eğitim, seminer ve tatbikatları yeterli bulmakla birlikte içeriğin detaylı olduğunu, risklere odaklandığını ve yasal tebliğ nedeniyle katılımın yeterli düzeyde sağlandığını belirtmiştir. Ancak bu yeterlilik algısı, ciddi eleştirilerle çatışmaktadır. İki katılımcı (K3 ve K5) faaliyetleri yetersiz veya kısmen uygun bulmaktadır. K3, yetersizliğin nedenini, eğitimlerin kalabalık gruplara verilmesi, planlanan sürenin tamamlanmaması ve bu

nedenle faaliyetlerin "kâğıt üzerinde genellikle göstermelik" kalmasıyla açıklamıştır. Bu, teorik ve zorunlu yapıdaki yeterlilik ile pratik uygulamadaki kalite arasında bir çatışma olduğunu göstermektedir.

İSG eğitimlerin içeriği, okullarda yaşanabilecek iş kazaları ve riskleri üzerine odaklanmıştır. Tatbikatlar ise yıllık planlar dâhilinde yürütülmekte, bazı okullarda AFAD gibi dış kurumlarla işbirliği yapılarak yılda iki defa planlanmaktadır. Eğitimlerin yenilenme sıklığı 2 yılda bir olarak belirtilmiştir. Katılımın, MEB'den gelen resmi yazıyla zorunlu hale getirilmesi sayesinde yeterli olduğu bildirilmiştir. Okul yöneticilerinin görüşlerinden elde edilen bulguların genel çıkarımı, İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) konusunun okul yönetiminin gündeminde tartışmasız bir öncelik taşıdığını, ancak bu önceliğin uygulamaya aktarılmasında ciddi yapısal ve personel kaynaklı çatışmalar yaşandığını göstermektedir.

İSG Faaliyetlerine Katılım Düzeyi ve Okul Kriz Yönetim Planları?

Bu analiz, İSG faaliyetlerine katılım düzeyleri ve kriz yönetim planlarını içeren iki sorunun bulgularını birleştirmektedir. (N=12)

Tablo:7 İSG Faaliyetlerine Katılım Düzeyi ve Okul Kriz Yönetimi Planları Tablosu

Tema	Kod	Frekans (f)	Katılımcı
Personel ve Öğrenci Katılım Düzeyi Algısı (Toplam f=8)	Yeterli / Yüksek Katılım	5	K1, K4 K7, K10, K12
	Normal / Yetersiz	1	K6
	Planlı/Sistemik Katılım	2	K8, K9
Katılımı Artırma ve Geliştirme Önerileri (Toplam f=7)	Farkındalık Yaratma	3	K6, K10, K12
	Uzman Personel Atama/Eğitim Kalitesini Artırma	3	K7, K5, K3
	Vaka Odaklı Farkındalık	1	K2
Kriz Yönetiminin Planlı ve Prosedürel Olması (Toplam f=11)	Kriz Yönetim Planı Varlığı	8	K1, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K11,
	Görevi Bilen Ekipler ve İşbirliği	3	K5, K6, K7
Müdahale Yöntemleri ve Resmi Süreçler (Toplam f=3)	Bildirim ve Resmi Yazışmalar	2	K1, K10
	Tatbikatlarla Belirlenen Yol	1	K9
Reaktif Durum veya Deneyimsizlik (Toplam f=1)	Kriz Durumu Yaşamama	1	K2

Tablo 7'ye göre katılımcıların büyük çoğunluğu (f=7) İSG faaliyetlerine katılımı yeterli veya yüksek olarak algılamaktadır. Bu algıya rağmen, bazı katılımcılar katılımın zorunlu olmasından veya farkındalığın yüksekliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Planlı ve sistematik katılım olduğunu düşünenlerin sayısı ise ikidir (f=2). Katılımı geliştirmek için öne sürülen en yaygın fikirler farkındalık yaratma ve görselleştirme (f=4) ve uzman personel atama/eğitim kalitesini artırmadır (f=3). Özellikle okullara İSG uzmanı atanmasının profesyonel yönetimi artıracığı ve katılımı yükselteceği düşünülmektedir. Nadiren de olsa, reaktif gözlemin (bir musibet yaşanmasının) farkındalığı artırdığı dile getirilmiştir (f=1).

Okul yöneticilerinin neredeyse tamamı (f=10) kriz anlarında izlenecek yolun önceden belirlenmiş kriz yönetim planlarına dayandığını ifade etmiştir. Bu planlar genellikle Sivil Savunma Planı ve Stratejik Plan kapsamında hazırlanmaktadır. Bu planlı yapı içinde, görev

dağılımlarının yapıldığı ve görevi bilen ekiplerle işbirliği içinde hareket edildiği belirtilmiştir (f=4).

Kriz veya kaza durumlarında izlenen temel yol, Bildirim ve Resmi Yazışmalarla (f=2) yürütülür; bu kapsamda Olay Kayıt Formları tutulmaktadır. Ayrıca kriz planlarının ne şekilde uygulanacağı, yapılan tatbikatlarla (f=1) açıkça belirlenmektedir. Katılımcıların küçük bir kısmı ise henüz bir kriz durumu yaşamadığını belirtmiştir (f=1). Bu bulgular, okulların İSG katılımında kişisel farkındalığa dayanarak yüksek bir algı sergilediğini, ancak kurumsal gelişim için profesyonel İSG uzmanı desteği ihtiyacını gösterirken; kriz yönetiminde ise hâlihazırda yüksek düzeyde prosedürel hazırlık ve planlı bir yapıya sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

İSG Yönetiminde Karşılaşılan Zorluklar

İSG yönetiminde karşılaşılan temel güçlükler, okul yöneticilerinin ifadelerine dayanarak maddi yetersizlikler, personel direnci/işbirliği eksikliği ve organizasyonel kadro sorunları olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8: İSG Yönetiminde Temel Güçlükler

Tema	Kod	f	Katılımcı
Maddi ve Teknik Zorluklar	Maddi Yetersizlikler/Bütçe Sorunları	5	K2,K4,K9,K12,K10
	Teknik Uzman/Yetkili Eleman Bulma Sorunu	2	K3,K7
Personel Direnci ve İşbirliği Eksikliği	Farkındalığı Olmayanların Direnci	3	K1,K11,K10
	İş Yükünün Yoğunlaşması (Angarya)	2	K5,K10
Organizasyonel ve Yönetimsel Sorunlar	Ayrı İSG Birimi/Kadro Eksikliği	1	K6
	Denetim Baskısı ve Sürekli Eksik Bulunması	1	K10

Tablo 8'e göre İSG faaliyetlerini yürütmenin önündeki en yaygın ve güçlü engel maddi ve teknik yetersizlikler olarak belirtilmiştir (f=7). Yöneticiler, yeni binalarda dahi tespit edilen birçok eksikliğin giderilmesinin doğrudan para demek olduğunu ve bütçe sorunlarının bulunduğunu ifade etmiştir, Maddi zorluklarla birlikte, elektrik ve doğalgaz sistemleri gibi kritik sistemlerin periyodik bakım ve kontrollerini yaptıracak yetkili eleman veya uzman usta bulma da ciddi bir teknik zorluktur (f=2)

Yöneticiler için maddi engeller kadar önemli olan bir diğer zorluk, çalışanların gösterdiği direnç ve gereken önem ve özenin gösterilmemesidir. Bu direnç, İSG iş yükünün yalnızca belirli kişiler (yönetici veya iş yapanlar) üzerinde yoğunlaşmasına neden olmakta ve bu kişilerin de işten bıkmaya yol açmaktadır. Bu direnci kırmak için yöneticiler, olayın ciddiyetini, yaşanabilecek problemleri ve yasal mevzuatları anlatarak farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Yöneticiler, İSG işlerini yürütecek ayrı bir birimin veya özel bir kadronun (Müdür Yardımcısı gibi) bulunmamasının önemli bir zorluk olduğunu düşünmektedir. Ayrıca denetim aşamasında sürekli eksik bulunması da yöneticiler üzerinde baskı yaratmaktadır. İSG yönetiminde karşılaşılan temel güçlükler, mali kısıtlamalar ve insan faktöründen kaynaklanan sorunların birleşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Yöneticilerin en çok dile getirdiği zorluk, tespit edilen eksikliklere rağmen gerekli düzenlemeleri yapmayı engelleyen maddi yetersizliklerdir (f=5), Bu durum, daha önceki bulgulara belirtilen politikaların uygulanabilirliğindeki aksaklıkları teyit etmektedir.

İkinci önemli güçlük, farkındalığı düşük personelin direnci ve işbirliği eksikliğidir. Bu direnç, İSG iş yükünü gönüllü çalışanlar üzerinde yoğunlaştırarak yöneticilerin asli görevlerinden feragat etmesine neden olan görev çatışmasını beslemektedir. Yöneticiler, bu zorlukların üstesinden gelmek için ya ekstra mesai harcamakta ya da deneme yanılma gibi yöntemlere başvurmaktadır. Nihayetinde, bu güçlüklerin aşılabilmesi için maddi kaynakların hızla temini ve İSG faaliyetlerini yürütecek kadrolu uzman/ayrı bir birimin oluşturulması gerekliliği tekrar gündeme gelmektedir.

MEB bünyesindeki İSG yönetiminin bürokratik yük, mali kaynaklar ve etik boyutları

Tablo 9'da Okul Yöneticilerinin İSG mevzuatıyla ilgili yaşadıkları güçlükleri ve İSG uygulamalarında yaşadıkları etik ikilemleri inceleyen iki sorunun bulguları birarada verilmiştir.

Tablo 9. MEB İSG Yönetiminde Bürokrasi, Bütçe ve Etik Analiz Tablosu

Tema	Kodlar	(f)	Katılımcı
Sistemsel Engeller: Bürokratik Yük ve Mali Kısıtlar	Aşırı dokümantasyon/prosedür, Yetersiz ödenek, Zaman kaybı Asıl iş (eğitim) ile görev çatışması	14	K12, K1, K10, K3
Yapısal İhtiyaçlar ve Mevzuat Algısı	Mevzuatın faydası, Profesyonel uzman/teknik personel atama gerekliliği Denetim baskısı	4	K1, K7
Yaptırım Odaklı Etik İstikrar	Etik ikilem yaşamama durumu, Cezai yaptırımların ağırlığı Proaktif bildirim/düzeltilme eğilimi	12	K10, K11, K6
Sistemsel Baskı ve Raporlama İkilemleri	İş kazası raporlama tereddüdü, Evrak yükünden kaçınma, Çaresizlik ve sorumluluğu başkasına yıkma endişesi	4	K1, K3, K9

Tablo 9'a göre, yöneticilerin en büyük şikâyeti aşırı dokümantasyon ve prosedürlerin (f=7) yarattığı zaman kaybıdır. Katılımcılar, İSG işlerinin yoğunluğu nedeniyle asıl görevleri olan eğitim-öğretim faaliyetlerine yeterince vakit ayıramadıklarını açıkça belirtmektedirler. Bu durum, İSG'nin eğitim kurumlarında destekleyici bir unsur olmaktan çıkıp, ana işi gölgeleyen bürokratik bir yüke dönüştüğünü göstermektedir.

Bütçe ve mali kısıtlamalar (f=1), İSG kararlarının önündeki en somut engel olarak görülmektedir. Yöneticiler "ödenek eksikliği" ve "maddi zorluklar" nedeniyle riskleri bertaraf etmekte zorlandıklarını ve bu engelleri aşmakta çoğu zaman başarısız olduklarını ifade etmektedirler. Bu durum, kâğıt üzerinde mükemmel görünen mevzuatın sahada "finansal duvara" çarptığının kanıtıdır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (f=8) etik ikilem yaşamadığını belirtse de bunun temel sebebinin etik bilincinden ziyade "cezai yaptırımların ağırlığı" (f=3) ve sorumluluğun büyüklüğü olduğu görülmektedir. Yani etik duruş, bir tercihten ziyade, yasal yaptırımlardan korunma refleksiyle şekillenmektedir. Her ne kadar genel eğilim "ikilem yaşamıyoruz" yönünde olsa da bazı yöneticiler iş kazası raporlaması konusunda bürokratik yükten çekindikleri için ikilem yaşadıklarını itiraf etmektedir (f=1). MEB İSG yönetimi, teoride faydalı

bulunan mevzuat ile pratikteki bütçe yetersizliği ve bürokratik boğulma arasında bir denge aramaktadır. Yöneticiler, ağır yasal sorumluluklar altında "hata yapma korkusuyla" etik kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulguları, okul yöneticilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) konusunu insani değerler ve yasal zorunluluklar nedeniyle "en yüksek öncelik" olarak tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, Dolgunyürek ve Ada (2025) ile Erdil (2025) tarafından vurgulanan, öğrencilerin akademik gelişimi ve personelin sağlığı için güvenli bir ortamın "olmazsa olmaz" olduğu teziyle paralellik göstermektedir. Ancak araştırma sonuçları, bu öncelik algısının uygulamada reaktif (tepkisel) bir yaklaşım ile sınırlı kaldığını; odağın gelişimsel bir kültürden ziyade, somut fiziksel risklerin bertaraf edilmesine ve yasal yaptırımlardan korunmaya odaklandığını kanıtlamaktadır. Oysa Yılmaz ve Yıldırım (2022), okulların yüksek insan yoğunluğu nedeniyle kaza potansiyeli taşıdığını ve bu risklerin "proaktif" (önleyici) yönetim sistemleriyle yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Azeredo ve Stephens-Stidham (2003) ile Tombulca ve diğerlerinin (2025) vurguladığı gibi, eğitimler teorik sunumlardan çıkarılarak; yangın, ilk yardım ve risk tanıma konularında deneyim odaklı ve periyodik tatbikatlarla desteklenmelidir.

Literatürde Tombulca ve diğerleri (2025), İSG kültürünün bir farkındalık süreci olduğunu belirtirken; bu araştırmanın bulguları, sahadaki yöneticiler için İSG kültürünün "ceza almama stratejisi"ne dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, mevzuatın sahadaki psikolojik yansımalarının "koruma" değil "korku" odaklı olduğunu düşündürmektedir.

Yöneticilerin yaşadığı "yetkisiz sorumluluk" ikilemi, araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biridir. Katanalp (2025), okul yöneticilerinin İSG konusundaki bilgi eksikliklerini bir sorun olarak tanımlarken; bu çalışmadaki yöneticiler sorunun bilgi eksikliğinden ziyade, yetki ve kaynak eksikliği olduğunu vurgulamıştır. Akın (2014) ve (Cereci ve Çetin,2019) çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Yöneticiler, 6331 sayılı Kanun ile "İşveren Vekili" sıfatını taşımalarına rağmen, bütçe ve personel yönetimi konusunda inisiyatif alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu, Kaya (2025)'in MEB kurumlarında İSG yapılanmasının tanımlayıcı yönüne odaklanan çalışmasından farklı olarak; sistemin "yöneticiyi sorumlu tutan ama yetkilendirmeyen" paradoksal yapısını gözler önüne sermektedir.

Yöneticilerin kendilerini "işveren vekili" olarak tanımlaması, 6331 sayılı Kanun'un okulları resmen "işyeri" statüsüne almasıyla örtüşmektedir. Gökdemir, Büyük, Kaçıra ve Akbaba'nın (2023) çalışmalarında da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Ancak çalışmada tespit edilen "günah keçisi seçilme" kaygısı ve psikolojik baskı, yasal sorumluluğun yöneticiler üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu göstermektedir. Bu yük özellikle okul yöneticilerinin yasal mevzuat çerçevesinde sorumluluklarını artırırken (Cereci ve Çetin,2019) yasal zeminin hesap verebilirliği netleştirmiştir. Ancak bu durum yöneticilerin bu sorumluluğu taşıırken teknik destekten yoksun olduklarını ve İSG görevlerinin "asıl iş" olan eğitim-öğretimden zaman çaldığını düşündüklerini ortaya koymaktadır (Erdil, 2025; Kaya, 2025).

Araştırmanın en temel engeli olarak görülen maddi yetersizlikler, literatürdeki eski okul binalarının İSG standartlarına uygun hale getirilmesinin maliyeti konusundaki tespitlerle doğrudan uyuşmaktadır. Katanalp (2025), okulların fiziki koşullarının standartlara uygun olmamasının kronik bir sorun olduğunu belirtirken; bulgular, yöneticilerin bütçe kısıtları nedeniyle riskleri bilmelerine rağmen "finansal bir duvara" çarptıklarını göstermektedir. Ayrıca, eğitimlerin "kâğıt üzerinde ve göstermelik" kaldığına dair bulgular, Tombulca ve diğerlerinin (2025) eğitimlerin kalitesinin deneyime dayalı olması gerektiği yönündeki uyarısını haklı çıkarmaktadır.

Sonuç olarak İSG, teoride "can güvenliği" nedeniyle mutlak öncelik olsa da uygulamada bütçe ve uzman personel eksikliği nedeniyle aksamaktadır. Eksikliklerin yanında yöneticiler, aşırı dokümantasyonun akademik liderlik rollerini gölgelediğini ve kendilerini "yetkisiz sorumlu" hissettiklerini belirtmektedir. İSG tedbirlerinin sürdürülebilirliği, tamamen okul aile birliği gelirleri veya hayırsever desteği gibi belirsiz kaynaklara terk edilmiştir. Bu durum, sosyo-ekonomik düzeyi farklı okullar arasında güvenlik standartları açısından bir eşitsizlik yaratmaktadır. İSG eğitimlerinin büyük oranda teorik kaldığı, Salvador ve Thinh (2016) ile Kaya (2025) tarafından belirtilen laboratuvar güvenliği, pencere kilidi ve yangın sistemleri gibi somut eksikliklerin giderilmesinde zorluklar yaşandığı tespit edilmiştir. Okullarda İSG yönetimi, proaktif bir risk yönetiminden ziyade, denetim baskısı veya bir kaza sonrası müdahale odaklı yürütülmektedir. Ancak uzman eksikliği ve yöneticilerin bu konuda destek görmemesi ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tombulca ve diğerlerinin (2025) belirttiği eğitim eksikliği vurgusunu destekler nitelikte; yöneticilerin İSG uzmanı desteği olmadan, teknik bilgi gerektiren (risk analizi, acil durum planı vb.) konularda karar vermek zorunda kaldığı ve bu durumun yüksek kaygı yarattığı sonucuna varılmıştır.

Araştırma bulgularından doğrudan hareketle şu öneriler sunulmaktadır:

1. Yöneticilerin üzerinden teknik yükü ve rol çatışmasını almak amacıyla, okullarda doğrudan görev yapacak kadrolu İSG uzmanları atanmalıdır.
2. Eski binaların fiziki standartlarını (kaymaz zemin, yangın sistemleri vb.) iyileştirmek için genel bütçeden bağımsız, sadece İSG kalemine ayrılmış mali kaynaklar sağlanmalıdır.
3. MEBBİS-İSG modülü ve raporlama süreçleri, yöneticilerin üzerindeki evrak yükünü azaltacak ve eğitim-öğretim faaliyetlerine engel olmayacak şekilde sadeleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, U. (2014). Okul müdürlerinin inisiyatif alma düzeyleri ile öz-yeterlilikleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 20(2), 125-149. doi: 10.14527/kuey.2014.006
- Azeredo, R., & Stephens-Stidham, S. (2003). Design and implementation of injury prevention curricula for elementary schools: lessons learned. *Injury prevention*, 9(3), 274-278.
- Baştürk, G. (2019). Otantik öğrenme uygulamalarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarının etkisi (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).
- Cereci, C., & Çetin, R. B. (2019). İş sağlığı ve güvenliği mevzuatından kaynaklanan sorumluluklarına ilişkin okul müdürü görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 151-162.
- Dolgunyürek, O., & Ada, S. (2025). ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sisteminin Eğitim Kurumlarında Uygulanmasının Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 54(246), 1197-1220.
- Erdil, G. (2025). Eğitim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Üzerine Dair Uygulamalar: Occupational Health and Safety Practices in Educational Institutions. *EDAG Online*, 1(2), 62-86.
- Gökdemir, M. H., Büyük, M., Kaçira, M., & Akbaba, Ş. (2023). Okullara yönelik iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının değerlendirilmesi. *Asya Studies*, 7(24), 121-130.
- Kaya, H. (2025). Milli eğitim bakanlığı kurumlarında iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları: tanımlayıcı bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science*, 164(164), 362-373.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012). T.C. Resmi Gazete, 28339, 30 Haziran 2012.

- Katanalp, U. M. (2025). Okul yöneticilerinin okullarda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili karşılaştıkları sorunların tespitine yönelik bir çalışma. *Bürküt Türk Dünyası Dergisi*, 4(1), 104-122.
- Salvador, LR ve Van Tinh, D. (2016, Mayıs). İş sağlığı ve güvenliği: Genel bir bakış. 2016 *IEEE 11. Uluslararası Uygulamalı Hesaplamalı Zeka ve Bilişim Sempozyumu'nda (SACI)* (s. 355-360). IEEE.
- Tombulca, C., Özer, S., Gül, Ş. G., & Tarlacı, N. A. (2025). Lisansüstü araştırmalarda eğitim kurumlarına yönelik iş sağlığı ve güvenliği kavramının incelenmesi. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 5(4), 20269-20269.
- Yılmaz, G., & Yıldırım, S. (2022). Eğitim sektöründe gerçekleşen iş kazalarına yönelik bir araştırma. *OHS ACADEMY*, 5(3), 175-185.

ÖĞRETMENLERİN ATALET İLE FAİLLİK DÜZEYLERİNE İLİŞKİN ALGILARI

Şenay SEZGİN NARTGÜN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bolu

ORCID:0000-0002-5404-1655

Mazlum TAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Bolu

ORCID: 0009-0004-2180-075X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin örgütsel atalet düzeyleri ile öğretmen failliği (agency) düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bolu ili merkez ilçesinde görev yapan 179 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği" ve "Öğretmen Failliği Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde Mann Whitney U, Kruskal Wallis H testi ve Spearman Rho korelasyon analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin genel atalet düzeylerinin düşük, faillik düzeylerinin ise yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin atalet düzeyleri ile faillik düzeyleri arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($r=-,190$) tespit edilmiştir. İlişkinin detayları incelendiğinde, ataletin özellikle "Duyuşsal Boyutu" ile faillik arasında daha güçlü ve negatif bir ilişki olduğu ($r=-,350$); buna karşın "Bilişsel Boyut" ile faillik arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır. Demografik değişkenler açısından; erkek öğretmenlerin davranışsal atalet düzeylerinin, kadın öğretmenlerin ise iyimserlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Mesleki kıdem değişkeninde, 11-20 yıl deneyime sahip öğretmenlerin "duyuşsal atalet" düzeylerinin diğer gruplara göre anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ortaöğretim öğretmenlerinin ilköğretim öğretmenlerine göre daha yüksek davranışsal atalet sergiledikleri görülmüştür. Sonuç olarak, öğretmenin okula yönelik duygusal kopuşunu ifade eden duyuşsal ataletin, öğretmenin eyleme geçme gücünü (faillik) kısıtlayan en önemli psikolojik engel olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel atalet, öğretmen failliği, duyuşsal atalet, öğretmen eğitimi, mesleki kıdem.

TEACHERS' PERCEPTIONS OF INERTIA AND AGENCY LEVELS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between teachers' levels of organizational inertia and teacher agency, and to determine whether these variables differ according to various demographic characteristics. The relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The study group consists of 179 teachers working in the central district of Bolu province in the 2025-2026 academic year. "Personal Information Form", "Teacher Inertia Attitude Scale" and "Teacher Agency Scale" were used as data collection tools. In the analysis of the data, Mann Whitney U, Kruskal Wallis H test and Spearman Rho correlation analysis techniques were used.

According to the research findings, teachers' general inertia levels were found to be low, while their agency levels were high. A statistically significant negative relationship ($r=-,190$) was found between teachers' inertia levels and agency levels. When the details of the relationship

were examined, it was determined that there was a stronger negative relationship ($r=-.350$) specifically between the "Affective Dimension" of inertia and agency; whereas no significant relationship was found between the "Cognitive Dimension" and agency. In terms of demographic variables; it was determined that male teachers had higher levels of behavioral inertia, while female teachers had higher levels of optimism. Regarding professional seniority, it was concluded that teachers with 11-20 years of experience had significantly higher levels of "affective inertia" compared to other groups. Additionally, high school teachers were observed to exhibit higher behavioral inertia than elementary school teachers. As a result, it was revealed that affective inertia, which expresses the teacher's emotional detachment from the school, is the most critical psychological barrier restricting the teacher's power to act (agency).

Keywords: Organizational inertia, teacher agency, affective inertia, teacher education, professional seniority.

GİRİŞ

Toplumsal dönüşümün ve sürdürülebilir gelişimin en önemli belirleyicileri arasında eğitim sistemleri yer almaktadır. Özellikle bilgi toplumuna geçişle birlikte eğitim örgütlerinden beklenen görev ve sorumluluklar artmış; bu örgütlerin daha esnek, daha yenilikçi, daha uyarlanabilir ve daha proaktif bir yapıya kavuşmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak eğitim örgütlerinin bu beklentilere karşılık verebilmeleri, büyük ölçüde bu örgütlerin temel aktörleri olan öğretmenlerin mesleki tutumlarına, davranışlarına ve değişim karşısındaki yaklaşımlarına bağlıdır. Öğretmenlerin mesleki rollerini nasıl algıladıkları, değişim süreçlerine nasıl tepki verdikleri, yenilikleri benimseme düzeyleri ve mesleki sorumlulukları üstlenmeye yönelik motivasyonları, okulların gelişim kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda öğretmen davranışlarını belirleyen temel psikolojik ve örgütsel değişkenlerin incelenmesi, eğitim araştırmalarının önemli odak noktalarından biri hâline gelmiştir (Priestley vd., 2015; Bellibaş vd., 2019). Bu değişkenler arasında özellikle atalet (inertia) kavramı, son yıllarda eğitim örgütlerinin yenilenme kapasitesini olumsuz etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır. (Akpolat, 2023; Voronyuk vd., 2023). Atalet, bireylerin ya da örgütlerin mevcut durumunu sürdürmeye yönelik eğilimi, değişime direnç göstermesi, yeniliklere karşı isteksiz olması ve pasif bir tutum sergilemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Çankaya, 2010).

Örgütsel bağlamda ele alındığında atalet, örgütün yapısının ve yeteneklerinin mevcut durumunda kalması konusunda güçlü bir şekilde ısrarcı olması olarak tanımlanmaktadır (Tsai, 2007). Bu durum, çalışanların örgütsel işleyişi mevcut haliyle desteklemesi ve stratejilerin çevresel değişimlere paralel olarak değişmemesi şeklinde kendini göstermektedir (Pusmaz, 2020). Kurumlar için asıl tehlike alanı, başarısızlıktan önce gelen ve örgütün tembellik belirtileri göstermeye başladığı atalet dönemidir (Karapınar Türkmenoğlu ve Çetin, 2023). Örgütsel atalet, zaman içinde çalışanların örgütlerinden ve yaptıkları işlerden soğuyarak yabancılaşmalarına neden olmakta (Türkan ve Esmer, 2019) ve örgütün verimliliğinin düşmesi, üretkenliğin azalması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Pusmaz, 2020). Literatürde (Sekman ve Utku, 2017; Şevik ve Aksu, 2020), örgütsel ataletin kurumların öğrenme kapasitesini düşürdüğü, yenilikçi uygulamaların hayata geçirilmesini zorlaştırdığı ve çalışanların işlerine karşı yabancılaşmalarına neden olduğu belirtilmektedir.

Eğitim örgütlerinde çoğu zaman öğretmenlerin iş yapma biçimlerinin kökleşmesi, alışılmış rutinlerden vazgeçme konusundaki isteksizlikleri, mevcut uygulamaların yeterli görüldüğü bir konfor alanının oluşması ve değişim süreçlerinin belirsizlik içermesi gibi nedenlere dayanmaktadır (Akpolat, 2023). Bu durum eğitim örgütlerinin dinamik yapısını tehdit eden önemli bir risk unsuru olarak görülmektedir (Türkan ve Esmer, 2019). Öğretmenlerde gözlenen atalet eğilimi, öğretim programlarında yapılan değişikliklerin uygulanmasında isteksizlik,

yenilikçi öğretim yöntemlerinin kullanılmaması, mesleki gelişim faaliyetlerine katılımı düşük, sınıfta geleneksel yöntemleri sürdürme eğilimi ve kurumsal işleyişe yönelik pasif bir uyum davranışı gibi sonuçlar doğurabilmektedir (Voronyuk vd., 2023). Araştırmalar, öğretmenlerin atalet düzeyi arttıkça değişim karşıtı tutumların güçlendiğini, yenilikçi girişimlere karşı direnç oluştuğunu ve okul gelişimi açısından kritik olan işbirliği ve kolektif hareket kültürünün zayıfladığını ortaya koymaktadır (Aydın Yalçiner, 2015). Bu çerçevede öğretmenlerde görülen atalet, yalnızca bireysel bir durumu değil, aynı zamanda okulun genel örgütsel sağlığını etkileyen çok yönlü bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan eğitimde değişimi destekleyen en önemli bireysel dinamiklerden biri olarak faillik (agency) kavramı ortaya çıkmaktadır. Faillik, bireyin kendi eylemleriyle çevresini etkileyebilme, koşulları dönüştürebilme, karar alma süreçlerinde aktif rol üstlenebilme ve mesleki uygulamalar üzerinde söz sahibi olabilme kapasitesini ifade eder. Öğretmen failliği ise, öğretmenin mesleki bilgi ve becerilerini kullanarak amaç belirlemesi, bu amaç doğrultusunda inisiyatif alması, yenilikçi uygulamaları hayata geçirmesi, problem çözme süreçlerine aktif katılım göstermesi ve aldığı mesleki kararların arkasında durabilme gücünü kapsamaktadır. Bu yönüyle faillik, öğretmenlerin mesleki özerkliklerini destekleyen, motivasyonlarını artıran ve onları eğitim reformlarının aktif uygulayıcıları hâline getiren temel bir psikolojik kaynaktır. Aynı zamanda faillik, öğretmenlerin mesleki kimlik gelişiminde önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Öğretmenler kendilerini eğitim sürecinin pasif uygulayıcıları olarak değil, değişimi yaratabilen aktörler olarak gördüklerinde mesleki bağlılıkları, sorumluluk alma davranışları ve yeniliklere uyum sağlama kapasiteleri güçlenmektedir.

Failliği yüksek olan öğretmenlerin, yenilikçi öğretim yöntemleri kullanma eğilimlerinin daha yüksek olduğu, okul gelişim süreçlerine daha aktif katıldıkları, meslektaşlarıyla daha güçlü iş birlikleri kurdukları, problem çözme süreçlerinde daha etkin oldukları ve mesleki doyum düzeylerinin daha yüksek olduğu çeşitli araştırmalarla (Bellibaş, Çalışkan ve Gümüş, 2019; Karagöl, 2025) ortaya konulmuştur. Öğretmen Failliği, öğretmenin mesleki bilgi, beceri ve değerlerini kullanarak hedeflerini tanımladığı ve mesleki niyetlerini gerçekleştirdiği, etkileşimli ve dinamik bir süreçtir (Acar, 2021). Öğretmen failliği, eğitim reformlarının başarılı olması ve öğretim programlarının etkili bir şekilde uygulanması açısından kritik bir rol oynamaktadır (Aşçı ve Yıldırım, 2020). Faillik kavramının gücü, öğretmenin bireysel kimliği, yeterliği ve iyimserliği gibi kişisel faktörler ile çevresel değişkenler arasındaki etkileşimden beslenmektedir (Acar, 2021). Failliği yüksek olan bir öğretmen, sistem tarafından pasif bir uygulayıcı olarak görülmek yerine, aktif bir şekilde değişime katılır ve alınan kararları sadece uygulayan değil, aynı zamanda kararlara etki eden bir aktör olur (Sayın ve Keskin, 2024).

Failliği destekleyen unsurlar arasında okul ortamı, fiziksel şartlar ve meslektaşlar arası iletişim önemli yer tutarken; failliği zayıflatan unsurlar ise kişisel hayattaki özel durumlar, katı sistem kuralları ve bürokratik engeller olarak öne çıkmaktadır (Sayın ve Keskin, 2024).

Atalet ve faillik kavramlarının doğası incelendiğinde, bu iki olgunun eğitim bağlamında birbirine zıt yönlerde etki ettiği açıktır. Atalet öğretmeni pasifleştirirken (Karapınar Türkmenoğlu ve Çetin, 2023), faillik öğretmeni aktif bir konuma taşır (Bellibaş vd., 2019). Atalet değişime direnç üretirken, faillik değişimi başlatan düşünsel ve davranışsal bir enerji sağlar. Atalet bireyin eyleme geçmesini engellerken (Türkan ve Esmer, 2019; Çankaya, 2010), faillik bireyi eyleme yöneltir. Bu nedenle eğitim örgütlerinde ataletin yüksek olduğu ortamlarda faillik davranışlarının zayıflaması beklenmektedir. Aynı şekilde faillik düzeyi yüksek olan ortamlarda atalet davranışlarının azalması kaçınılmazdır. Dolayısıyla öğretmenlerin atalet ve faillik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, eğitim sisteminin işleyişi açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

Buna rağmen ulusal literatürde öğretmen ataletine ve öğretmen faillik düzeylerine ilişkin çalışmaların birbirinden bağımsız biçimde ele alındığı; bu iki kavram arasındaki ilişkinin ampirik olarak incelendiği araştırmaların ise son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Çoğu araştırma ataletin öğretmen davranışları üzerindeki etkilerini (Akpolat, 2023; Pasmaz, 2020; Yalçın, 2015) veya faillik düzeyinin belirleyicilerini (Acar, 2021; Priestley, Biesta ve Robinson, 2015; Sayın ve Keskin, 2024) incelemektedir; ancak öğretmenlerin atalet eğilimlerinin faillik düzeyleri üzerindeki olası etkileri henüz yeterince aydınlatılamamıştır. Bu durum, eğitim politikalarının ve okul geliştirme yaklaşımlarının hangi psikolojik ve örgütsel dinamikleri hedef alması gerektiği noktasında boşluk yaratmaktadır. Öğretmenlerin değişim süreçlerine etkin katılımının sağlanması ve öğretmen faillik düzeylerinin artırılabilmesi için ataletin nasıl bir rol oynadığının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede, öğretmenlerin atalet düzeyleri ile faillik düzeylerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi hem teorik hem de uygulamalı açıdan önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir araştırma, bir yandan literatürdeki boşluğu dolduracak, diğer yandan eğitim yöneticileri ve politika yapımcıları için öğretmenlerde değişimi teşvik etmeye yönelik stratejilerin tasarlanmasına bilimsel bir temel oluşturacaktır. Öğretmenlerde ataletin azaltılması, faillik davranışlarının artırılması ve değişime açık okul kültürünün oluşturulması için hangi değişkenlere odaklanılması gerektiğinin belirlenmesi, eğitimde niteliğin artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu araştırmadan elde edilecek verilerin, öğretmenlerin değişim süreçlerindeki rollerini daha net ortaya koyması, eğitim örgütlerinde ataletin azaltılmasına ve faillik davranışlarının desteklenmesine yönelik programların geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu doğrultuda, mevcut araştırmanın amacı öğretmenlerin atalet düzeylerine ilişkin algıları ile faillik düzeylerine ilişkin algıları arasındaki ilişkinin ne olduğunun belirlenmesidir. Bu doğrultuda araştırmada cevap aranan sorular şu şekildedir:

Alt problemler

1. Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları bağımsız değişkenlere (Cinsiyet, Medeni Durum, Mesleki Kıdem, Görev Yapılan Okul Türü, Eğitim Durumu, Branş) göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Öğretmenlerin atalet düzeylerine ilişkin algıları ile faillik düzeylerine ilişkin algıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yürütülen bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişkenin birlikte ne yönde ve ne ölçüde değiştiğini inceleyen model olup, araştırmanın konusunu oluşturan olgular olduğu şekliyle tanımlanmaktadır (Karasar, 2009).

Çalışma Evreni

Araştırmanın çalışma evrenini 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bolu ilinde bulunan, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda görev yapan 3774 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 184 öğretmene ulaşılmış olup 179 öğretmen örneklem dahilinde değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin kişisel özelliklerine göre dağılımı

	Değişken	f	%	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	104	58,1	Medeni	Bekâr	29 16,2
	Erkek	75	41,9	Durum	Evli	150 83,8
Okul Türü	İlköğretim	48	26,8	Eğitim	Lisans	126 70,4
	Ortaöğretim	131	73,2	Durumu	Lisansüstü	53 29,6
Branş	Sözel Ders	69	38,5	Mesleki Kıdem	1-10 yıl	25 14,0
	Sayısal Ders	45	25,1		11-20 yıl	80 44,7
	Yetenek Dersi	65	36,4		21 yıl ve üstü	74 41,3
Toplam					179	100

Tablo 1'e göre öğretmenlerin 104'ü kadın, 75'i erkek; 29'u bekar, 150'si evli; 48'i ilköğretim, 131'i ortaöğretim kademesinde çalışmakta; 126'sı lisans, 53'ü Lisansüstü eğitim mezunu; 25'i 1-10 yıl, 80'i 11-20 yıl, 74'ü 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip, 69'u sözel ders, 45'i sayısal ders, 65'i yetenek dersi branşına sahip oldukları belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği ve Öğretmen Faillik Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, medeni durum, mesleki kıdem, görev yapılan okul türü, eğitim durumu, branş değişkenlerini kapsayan sorular yer almaktadır.

Şevik, Y. K. ve Aksu, A. (2020) tarafından geliştirilen “Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeğinin Geliştirme ve Doğrulama Çalışması”; Bilişsel Boyut (4 madde), Duyuşsal Boyut (6 madde), Davranışsal Boyut (4 madde) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Likert tipi beş dereceleme ölçeği formatında 14 maddeden oluşan ölçeğin maddeleri 1- Hiç Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Kısmen Katılıyorum, 4- Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçeğe ait cronbach alfa değeri katsayısı .78; alt boyutlar sırasıyla .72; .82; .72'dir. Bu araştırmada ise Ölçeğe ait cronbach alfa değeri katsayısı .78; alt boyutlar sırasıyla .70; .75; .66 bulunmuştur.

(Bellibaş, M. Ş., Çalışkan, Ö., & Gümüş, S., 2019) tarafından geliştirilen “Öğretmen Faillik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”; Öğrenme Etkililiği (6 madde), Öğretme Etkililiği (7 madde), İyimserlik (5 madde), Yapıcı Katılım (6 madde) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Likert tipi beş dereceleme ölçeği formatında 24 maddeden oluşan ölçeğin maddeleri 1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçeğe ait cronbach alfa değeri katsayısı .76; alt boyutlar sırasıyla .72; .76; .78; .83'dür. Bu araştırmada ise Ölçeğe ait cronbach alfa değeri katsayısı .90; alt boyutlar sırasıyla .77; .82; .80; .82 olarak bulunmuştur.

Her iki ölçekte de Cronbach Alfa değeri yüksek çıkmıştır. Cronbach Alfa katsayısının 0'a(sıfıra) yakın olması ölçeğin güvenilir olduğunu, bu katsayının 1'e(bire) yaklaşması ise ne kadar güvenilir olduğunu ifade eder. (Cevahir, E. 2020)

Araştırmanın verileri 2025 yılı Ekim-Aralık aylarını kapsayan dönem içerisinde MEB'e bağlı eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerden Google form aracılığıyla toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amaçları doğrultusunda toplanan veriler uygun olan istatistiksel veriler kullanılarak SPSS paket programı kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmada öncelikle 184 katılımcı varken

toplam puanlara ilişkin z standart puanları incelenmiş, $\pm 3,29$ sınırları dışında kalan (Field, 2009) 5(beş) uç değer veri setinden çıkarılmış, katılımcı sayısı 179'a inmiştir. Uç değerlerin ayıklanmasının ardından normallik varsayımı Shapiro-Wilk testi ile incelenmiş, verilerin normal dağılmadığı görülmüş, non-parametrik testler kullanılmıştır ($p < .05$). Bu doğrultuda araştırmada öğretmen algıları için ortalama, standart sapma; kişisel değişkenlere göre öğretmen algılarının farklılaşp farklılaşmadığı durumunu bulmak için Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi, algılar arasında anlamlı ilişkiyi tespit edebilmek için Spearman Rho Korelasyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları

Tablo 2. Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algılarına betimsel dağılımı

Ölçek	Alt Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	179	3,11	0,64
	Duyuşsal Boyut	179	1,89	0,48
	Davranışsal Boyut	179	1,41	0,42
	Toplam	179	2,10	0,35
Öğretmen Failliği Ölçeği	Öğrenme Etkililiği	179	3,76	0,52
	Öğretme Etkililiği	179	2,71	0,42
	İyimserlik	179	3,79	0,59
	Yapıcı Katılım	179	4,05	0,44
	Toplam	179	3,90	0,38

Araştırma kapsamında öğretmenlerin atalet tutumları ve faillik algılarını belirlemek amacıyla yapılan betimsel analiz sonuçları Tablo 2'de incelenmiştir. Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği genelinde öğretmenlerin $\bar{X}=2,10$ ortalama ile "katılmıyorum" düzeyinde görüş belirttikleri saptanmıştır. Alt boyutlar incelendiğinde; Bilişsel Boyut $\bar{X}=3,11$ ile "kısmen katılıyorum", Duyuşsal Boyut $\bar{X}=1,89$ ile "katılmıyorum" ve Davranışsal Boyut $\bar{X}=1,41$ ile "hiç katılmıyorum" düzeyindedir. Bu bulgular, öğretmenlerin zihinsel düzeyde kısmen bir atalet (durgunluk) hissetseler de bunu davranışlarına yansıtmadıklarını ve genel atalet düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Öğretmen Failliği Ölçeği genelinde ise öğretmenlerin $\bar{X}=3,90$ ortalama ile "katılıyorum" düzeyinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Alt boyutlar bazında en yüksek ortalamanın $\bar{X}=4,05$ ile "katılıyorum" düzeyinde Yapıcı Katılım boyutunda olduğu, bunu sırasıyla İyimserlik $\bar{X}=3,79$ ile "katılıyorum" ve Öğrenme Etkililiği $\bar{X}=3,76$ ile "katılıyorum" boyutlarının takip ettiği görülmüştür. Dikkat çekici bir bulgu olarak, Öğretme Etkililiği alt boyutu $\bar{X}=2,71$ ortalama ile diğer boyutlardan ayrılarak "kararsızım" düzeyinde kalmıştır. Sonuç olarak, öğretmenlerin mesleki faillik (aktörlük) algılarının genel olarak yüksek olduğu, ancak öğretme etkililiği konusunda kendilerini daha temkinli değerlendirdikleri söylenebilir.

Kişisel Değişkenlere Göre Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları

Cinsiyet değişkenine göre

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Tablosu

Ölçek	Boyut	Cinsiyetini z	N	Sıra Ortalaması I	Sıra Toplamları I	U	P
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel	Kadın	104	87,52	9102,5	3642,5	0,447
	Boyut	Erkek	75	93,43	7007,5		
	Duyuşsal	Kadın	104	89,06	9262	3802,0	0,773
	Boyut	Erkek	75	91,31	6848		
	Davranışsal	Kadın	104	82,46	8576	3116,0	0,018*
	1 Boyut	Erkek	75	100,45	7534		
Öğretmen Failliği Ölçeği	Toplam	Kadın	104	85,89	8933	3473,0	0,211
		Erkek	75	95,69	7177		
	Öğrenme	Kadın	104	93,45	9719	3541,0	0,290
	Etkililiği	Erkek	75	85,21	6391		
	Öğretme	Kadın	104	94,28	9805,5	3454,5	0,189
	Etkililiği	Erkek	75	84,06	6304,5		
	İyimserlik	Kadın	104	96,63	10050	3210,0	0,042*
		Erkek	75	80,8	6060		
	Yapıcı Katılım	Kadın	104	93,98	9774	3486,0	0,220
		Erkek	75	84,48	6336		
	Toplam	Kadın	104	95,86	9969,5	3290,5	0,075
		Erkek	75	81,87	6140,5		

*p<.05

Tablo 3'te öğretmenlerin atalet tutumları incelendiğinde; Toplam Puan (U=3473,0; p=0,211), Bilişsel Boyut (U=3642,5; p=0,447) ve Duyuşsal Boyut (U=3802,0; p=0,773) puanlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Davranışsal Boyutta cinsiyetler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir (U=3116,0; p=0,018 <.05). Sıra ortalamaları incelendiğinde, erkek öğretmenlerin (SO=100,45) davranışsal atalet düzeylerinin, kadın öğretmenlere (SO=82,46) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen failliği ölçeği incelendiğinde ise; Toplam Puan (p=0,075), Öğrenme Etkililiği (p=0,290), Öğretme Etkililiği (p=0,189) ve Yapıcı Katılım (p=0,220) boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. İyimserlik alt boyutunda ise kadın öğretmenler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur (U=3210,0; p=0,042 <.05). Kadın öğretmenlerin (SO=96,63) iyimserlik düzeylerinin erkek meslektaşlarına (SO=80,80) göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Medeni durum değişkenine göre

Tablo 4. Medeni Durum Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Tablosu

Ölçek	Boyut	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamları	U	P
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	BEKÂR	29	72,5	2102,5	1667,5	0,045*
		EVLİ	150	93,38	14007,5		
	Duyuşsal Boyut	BEKÂR	29	97,52	2828	1957,0	0,390
		EVLİ	150	88,55	13282		
	Davranışsal Boyut	BEKÂR	29	88,21	2558	2123,0	0,834
		EVLİ	150	90,35	13552		
	Toplam	BEKÂR	29	82,97	2406	1971,0	0,423
		EVLİ	150	91,36	13704		
Öğretmen Failliği Ölçeği	Öğrenme Etkililiği	BEKÂR	29	76,05	2205,5	1770,5	0,110
		EVLİ	150	92,7	13904,5		
	Öğretme Etkililiği	BEKÂR	29	83,64	2425,5	1990,5	0,466
		EVLİ	150	91,23	13684,5		
	İyimserlik	BEKÂR	29	76,98	2232,5	1797,5	0,136
		EVLİ	150	92,52	13877,5		
	Yapıcı Katılım	BEKÂR	29	71,59	2076	1641,0	0,034*
		EVLİ	150	93,56	14034		
	Toplam	BEKÂR	29	76,07	2206	1771,0	0,113
		EVLİ	150	92,69	13904		

* p<.05

Tablo 4'te öğretmenlerin atalet tutumları incelendiğinde; Toplam Puan (U=1971,0; p=0,423), Duyuşsal Boyut (U=1957,0; p=0,390) ve Davranışsal Boyut (U=2123,0; p=0,834) puanlarında medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Bilişsel Boyutta evli öğretmenler ile bekâr öğretmenler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir (U=1667,5; p=0,045 <.05). Sıra ortalamaları incelendiğinde, evli öğretmenlerin (SO=93,38) bilişsel atalet düzeylerinin, bekâr öğretmenlere (SO=72,50) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğretmen failliği ölçeği incelendiğinde ise; Toplam Puan (p=0,113), Öğrenme Etkililiği (p=0,110), Öğretme Etkililiği (p=0,466) ve İyimserlik (p=0,136) boyutlarında medeni duruma göre anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Buna karşın Yapıcı Katılım alt boyutunda evli öğretmenler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur (U=1641,0; p=0,034 <.05). Sıra ortalamalarına göre evli öğretmenlerin (SO=93,56) yapıcı katılım düzeyleri, bekâr öğretmenlerden (SO=71,59) anlamlı derecede daha yüksektir.

Görev yapılan okul türü değişkenine göre

Tablo 5. Görev Yapılan Okul Türü Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Tablosu

Ölçek	Boyut	Görev Yapılan Okul Türü	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamları	U	P
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	İlköğretim	48	94,76	4548,5	2915,5	0,453
		Ortaöğretim	131	88,26	11561,5		
	Duyuşsal Boyut	İlköğretim	48	91,24	4379,5	3084,5	0,845
		Ortaöğretim	131	89,55	11730,5		
	Davranışsal Boyut	İlköğretim	48	75,84	3640,5	2464,5	0,023*
		Ortaöğretim	131	95,19	12469,5		
Öğretmen Failliği Ölçeği	Toplam	İlköğretim	48	89,29	4286	3110,0	0,912
		Ortaöğretim	131	90,26	11824		
	Öğrenme Etkililiği	İlköğretim	48	87,88	4218	3042,0	0,738
		Ortaöğretim	131	90,78	11892		
	Öğretme Etkililiği	İlköğretim	48	88,7	4257,5	3081,5	0,837
		Ortaöğretim	131	90,48	11852,5		
Öğretmen Failliği Ölçeği	İyimserlik	İlköğretim	48	84,8	4070,5	2894,5	0,413
		Ortaöğretim	131	91,9	12039,5		
	Yapıcı Katılım	İlköğretim	48	101,02	4849	2615,0	0,081
		Ortaöğretim	131	85,96	11261		
	Toplam	İlköğretim	48	92,07	4419,5	3044,5	0,746
		Ortaöğretim	131	89,24	11690,5		

* p<.05

Tablo 5'te öğretmenlerin atalet tutumları incelendiğinde; Toplam Puan (U=3110,0; p=0,912), Bilişsel Boyut (U=2915,5; p=0,453) ve Duyuşsal Boyut (U=3084,5; p=0,845) puanlarında görev yapılan okul türüne (ilköğretim ve ortaöğretim) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Davranışsal Boyutta okul türüne göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir (U=2464,5; p=0,023 <.05). Sıra ortalamaları incelendiğinde, ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin (SO=95,19) davranışsal atalet düzeylerinin, ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlere (SO=75,84) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen failliği ölçeği incelendiğinde ise; Toplam Puan (p=0,746), Öğrenme Etkililiği (p=0,738), Öğretme Etkililiği (p=0,837), İyimserlik (p=0,413) ve Yapıcı Katılım (p=0,081) boyutlarının hiçbirinde görev yapılan okul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Bu bulgu, öğretmenlerin faillik algılarının çalıştıkları eğitim kademesinden bağımsız olarak benzer düzeyde olduğunu göstermektedir.

Eğitim Durumu değişkenine göre

Tablo 6. Eğitim Durumu Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Mann Whitney U Testi Tablosu

Ölçek	Boyut	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamları	U	P
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	Lisans	126	98,18	12370,5	2308,5	0,001*
		Lisansüstü	53	70,56	3739,5		
	Duyuşsal Boyut	Lisans	126	85,3	10748	2747,0	0,060
		Lisansüstü	53	101,17	5362		
	Davranışsal Boyut	Lisans	126	93,09	11729,5	2949,5	0,206
		Lisansüstü	53	82,65	4380,5		
	Toplam	Lisans	126	92,24	11622,5	3056,5	0,371
		Lisansüstü	53	84,67	4487,5		
Öğretmen Failliği Ölçeği	Öğrenme Etkililiği	Lisans	126	93,1	11730	2949,0	0,214
		Lisansüstü	53	82,64	4380		
	Öğretme Etkililiği	Lisans	126	89,87	11323,5	3322,5	0,958
		Lisansüstü	53	90,31	4786,5		
	İyimserlik	Lisans	126	93,96	11839	2840,0	0,112
		Lisansüstü	53	80,58	4271		
	Yapıcı Katılım	Lisans	126	92,69	11678,5	3000,5	0,278
		Lisansüstü	53	83,61	4431,5		
	Toplam	Lisans	126	94,15	11862,5	2816,5	0,098
		Lisansüstü	53	80,14	4247,5		

* p<.05

Tablo 6’da öğretmenlerin atalet tutumları incelendiğinde; Toplam Puan (U=3056,5; p=0,371), Duyuşsal Boyut (U=2747,0; p=0,060) ve Davranışsal Boyut (U=2949,5; p=0,206) puanlarında eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Bilişsel Boyutta lisans ve lisansüstü mezunu öğretmenler arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir (U=2308,5; p=0,001 <.05). Sıra ortalamaları incelendiğinde, lisans mezunu öğretmenlerin (SO=98,18) bilişsel atalet düzeylerinin, lisansüstü eğitim alan öğretmenlere (SO=70,56) göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen failliği ölçeği incelendiğinde ise; Toplam Puan (U=2816,5; p=0,098), Öğrenme Etkililiği (U=2949,0; p=0,214), Öğretme Etkililiği (U=3322,5; p=0,958), İyimserlik (U=2840,0; p=0,112) ve Yapıcı Katılım (U=3000,5; p=0,278) boyutlarının hiçbirinde eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Bu bulgu, öğretmenlerin faillik algılarının sahip oldukları akademik dereceden (lisans veya lisansüstü) bağımsız olarak benzer düzeyde seyrettiğini göstermektedir.

Mesleki Kıdem değişkenine göre

Tablo 7. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Tablosu

Ölçek	Alt boyutlar	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Farkın Kaynağı
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	1-10yıl	25	87,84	2	0,053	0,974	-
		11-20 yıl	80	90,53				
		21 yıl ve üzeri	74	90,16				
	Duyuşsal Boyut	1-10yıl	25	86,9	2	7,774	0,021*	2 - 3
		11-20 yıl	80	101,55				
		21 yıl ve üzeri	74	78,56				
	Davranışsal Boyut	1-10yıl	25	82,02	2	0,731	0,694	-
		11-20 yıl	80	91,5				
		21 yıl ve üzeri	74	91,07				
	Toplam Ölçek	1-10yıl	25	82,1	2	5,009	0,082	-
		11-20 yıl	80	99,62				
		21 yıl ve üzeri	74	82,27				
Öğretmen Faillliği Ölçeği	Öğrenme Etkililiği	1-10yıl	25	97,74	2	1,316	0,518	-
		11-20 yıl	80	91,97				
		21 yıl ve üzeri	74	85,26				
	Öğretme Etkililiği	1-10yıl	25	86,22	2	0,166	0,920	-
		11-20 yıl	80	90,99				
		21 yıl ve üzeri	74	90,21				
	İyimserlik	1-10yıl	25	97,54	2	0,773	0,679	-
		11-20 yıl	80	87,25				
		21 yıl ve üzeri	74	90,43				
	Yapıcı Katılım	1-10yıl	25	93,86	2	0,634	0,728	-
		11-20 yıl	80	92,08				
		21 yıl ve üzeri	74	86,45				
	Toplam Ölçek	1-10yıl	25	97,3	2	0,663	0,718	-
		11-20 yıl	80	89,99				
		21 yıl ve üzeri	74	87,55				

* $p < 0,05$

Tablo 7’de öğretmenlerin atalet düzeyleri incelendiğinde; Toplam Ölçek ($\chi^2=5,009$; $p=0,082$), Bilişsel Boyut ($\chi^2=0,053$; $p=0,974$) ve Davranışsal Boyut ($\chi^2=0,731$; $p=0,694$) puanlarında mesleki kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Ancak Duyuşsal Boyut puanlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=7,774$; $p=0,021$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına ve sıra ortalamalarına bakıldığında; 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin duyuşsal atalet düzeylerinin (Sıra Ort.=101,55), 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlere (Sıra Ort.=78,56) göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin faillik düzeyleri incelendiğinde ise; Toplam Ölçek ($\chi^2=0,663$; $p=0,718$), Öğrenme Etkililiği ($\chi^2=1,316$; $p=0,518$), Öğretme Etkililiği ($\chi^2=0,166$; $p=0,920$), İyimserlik ($\chi^2=0,773$; $p=0,679$) ve Yapıcı Katılım ($\chi^2=0,634$; $p=0,728$) boyutlarının hiçbirinde mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır.

Branş değişkenine göre

Tablo 8. Branş Değişkenine Göre Öğretmenlerin Atalet İle Faillik Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Tablosu

Ölçek	Alt boyutlar	Branş	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Farkın Kaynağı
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği	Bilişsel Boyut	Sözel Ders	69	81,57	2	3,053	0,217	-
		Sayısal Ders	45	96,26				
		Yetenek Dersi	65	94,62				
	Duyuşsal Boyut	Sözel Ders	69	96,98	2	2,066	0,356	-
		Sayısal Ders	45	85,33				
		Yetenek Dersi	65	85,82				
	Davranışsal Boyut	Sözel Ders	69	88,73	2	3,637	0,162	-
		Sayısal Ders	45	79,89				
		Yetenek Dersi	65	98,35				
	Toplam Ölçek	Sözel Ders	69	87,72	2	0,382	0,826	-
		Sayısal Ders	45	89,02				
		Yetenek Dersi	65	93,09				
Öğretmen Faillik Ölçeği	Öğrenme Etkililiği	Sözel Ders	69	85,89	2	2,218	0,330	-
		Sayısal Ders	45	85,37				
		Yetenek Dersi	65	97,57				
	Öğretme Etkililiği	Sözel Ders	69	93,39	2	1,500	0,472	-
		Sayısal Ders	45	81,96				
		Yetenek Dersi	65	91,97				
	İyimserlik	Sözel Ders	69	87,69	2	0,247	0,884	-
		Sayısal Ders	45	92,28				
		Yetenek Dersi	65	90,88				
	Yapıcı Katılım	Sözel Ders	69	92,99	2	1,463	0,481	-
		Sayısal Ders	45	82,04				
		Yetenek Dersi	65	92,34				
	Toplam Ölçek	Sözel Ders	69	88,38	2	0,868	0,648	-
		Sayısal Ders	45	85,86				
		Yetenek Dersi	65	94,59				

Tablo 8’de öğretmenlerin atalet düzeyleri incelendiğinde; Toplam Ölçek ($\chi^2=0,382$; $p=0,826$), Bilişsel Boyut ($\chi^2=3,053$; $p=0,217$), Duyuşsal Boyut ($\chi^2=2,066$; $p=0,356$) ve Davranışsal Boyut ($\chi^2=3,637$; $p=0,162$) puanlarında branş değişkenine (Sözel, Sayısal, Yetenek) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Öğretmenlerin faillik düzeyleri incelendiğinde ise; Toplam Ölçek ($\chi^2=0,868$; $p=0,648$), Öğrenme Etkililiği ($\chi^2=2,218$; $p=0,330$), Öğretme Etkililiği ($\chi^2=1,500$; $p=0,472$), İyimserlik ($\chi^2=0,247$; $p=0,884$) ve Yapıcı Katılım ($\chi^2=1,463$; $p=0,481$) boyutlarının hiçbirinde branş

değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin branşlarının onların örgütsel atalet tutumları ve mesleki faillik algıları üzerinde ayırt edici bir etkisi olmadığı, tüm branş gruplarının benzer düzeylere sahip olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin atalet ile faillik düzeylerine ilişkin algıları arasındaki ilişki

Tablo 9. Öğretmenlerin Atalet Düzeyleri ile Öğretmen Faillik Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Spearman Rho Korelasyon Analizi Sonuçları

		Öğretmen Faillik (Genel)	Öğrenme Etkililiği	Öğretme Etkililiği	İyimserlik	Yapıcı Katılım
Bilişsel Boyut	r	0,112	0,095	0,076	0,123	0,084
	p	0,136	0,206	0,310	0,102	0,264
Duyuşsal Boyut	r	-,350**	-,281**	-,229**	-,231**	-,254**
	p	0,000	0,000	0,002	0,002	0,001
Davranışsal Boyut	r	-,207**	-,233**	-,196**	-0,022	-,211**
	p	0,005	0,002	0,008	0,769	0,005
Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeği(Genel)	r	-,190*	-,148*	-,151*	-0,072	-,155*
	p	0,011	0,048	0,043	0,336	0,039

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Tablo 9'da öğretmenlerin atalet düzeyleri ve alt boyutları ile faillik düzeyleri ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Spearman Rho korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının mutlak değeri olarak 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.30-0.70 arasında olması orta; 0.00-0.30 arasında olması ise düşük düzeyde ilişki olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2018). Elde edilen bulgular şöyledir:

Genel İlişki: Öğretmen ataleti (genel toplam) ile öğretmen faillik (genel toplam) arasında negatif yönde, düşük düzeyde ($r = -,190$; $p < ,05$) ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğretmenlerin üzerindeki atalet (eylemsizlik/direnç) düzeyi arttıkça, faillik (eyleme geçme) düzeylerinin anlamlı şekilde azaldığını göstermektedir.

Duyuşsal Boyutun Etkisi: Atalet ölçeğinin "Duyuşsal Boyutu", faillik ölçeğinin tüm alt boyutları ile negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler göstermiştir.

- Genel Faillik ile: Orta düzeyde negatif ($r = -,350$; $p < ,001$).
- Öğrenme Etkililiği ile: Düşük düzeyde negatif ($r = -,281$; $p < ,001$).
- Öğretme Etkililiği ile: Düşük düzeyde negatif ($r = -,229$; $p < ,001$).
- İyimserlik ile: Düşük düzeyde negatif ($r = -,231$; $p < ,001$).
- Yapıcı Katılım ile: Düşük düzeyde negatif ($r = -,254$; $p < ,001$).

Bu sonuçlar, ataletin özellikle "duyuşsal" (hissedilen) yönünün, öğretmenin faillikini en çok baskılayan unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Davranışsal Boyutun Etkisi: Davranışsal atalet boyutu, "İyimserlik" hariç diğer tüm faillik boyutlarıyla negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki göstermiştir ($r = -,207$; $p < ,001$).

Bilişsel Boyut: Atalet ölçeğinin "Bilişsel Boyutu" ile öğretmen faillik ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p > ,05$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, öğretmenlerin örgütsel atalet düzeyleri ile öğretmen faillik (agency) düzeyleri arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, eğitim örgütlerinin dinamik yapısını tehdit eden "atalet" ile değişimin itici gücü olan "faillik" kavramlarının birbirine zıt

ancak karmaşık bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır (Akpolat, 2023; Bellibaş, Çalışkan ve Gümüş, 2019).

Araştırma sonuçları, öğretmenlerin genel atalet düzeylerinin düşük, faillik düzeylerinin ise yüksek olduğunu göstermiştir. Bu durum, öğretmenlerin kendilerini mesleki anlamda durağan değil, aksine eyleme geçmeye istekli bireyler olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Bellibaş, Çalışkan ve Gümüş (2019), öğretmenlerin kendilerini değişimin aktif bir öznesi olarak görmelerinin okul geliştirme süreçleri için kritik olduğunu belirtir. Öğretmenlerin "Yapıcı Katılım" boyutunda en yüksek, "Öğretme Etkililiği" boyutunda ise en düşük ortalamaya sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu durum, öğretmenlerin okul süreçlerine katılmaya istekli olsalar da sınıf içi öğretim süreçlerinde kendilerini bazen yetersiz veya kısıtlanmış hissedebileceklerini düşündürmektedir. Sayın ve Keskin (2024), katı sistem kurallarının ve bürokratik engellerin failliği sınırladığını vurgular; öğretme etkililiğindeki kararsızlık, müfredat baskısı veya sistemsel sınırlılıkların bir yansıması olabilir.

Cinsiyet değişkenine göre, erkek öğretmenlerin davranışsal atalet düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu; kadın öğretmenlerin ise "İyimserlik" düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet rolleri ve öğretmenlik mesleğine atfedilen "duygusal emek" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Kadın öğretmenlerin mesleğe daha iyimser ve adanmış yaklaşımları, onların atalet (eylemsizlik) eğilimlerini düşürmüş olabilir.

Medeni durum ve eğitim durumu değişkenlerinde ise "Bilişsel Atalet" boyutunda anlamlı farklar bulunmuştur. Evli öğretmenlerin ve lisans mezunu öğretmenlerin bilişsel atalet düzeyleri daha yüksektir. Lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin bilişsel ataletlerinin düşük çıkması, akademik eğitimin öğretmenlere eleştirel bir bakış açısı kazandırarak zihinsel durağanlığı (bilişsel atalet) engellediği şeklinde yorumlanabilir. Voronyuk ve diğerleri (2023), yenilikçi çözümlerin ataleti kırdığını belirtir; lisansüstü eğitim de öğretmeni yenilikçi düşünmeye teşvik eden bir süreçtir.

Mesleki kıdem değişkeninde, 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin "Duyuşsal Atalet" düzeylerinin, hem mesleğe yeni başlayanlardan hem de çok kıdemli öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Huberman (1989)'ın öğretmenlik kariyer döngüleri teorisiyle örtüşmektedir. Huberman, kariyerin orta evrelerini (7-18 yıl) bir "sorgulama, kriz veya rutinleşme" dönemi olarak tanımlar. Mesleki heyecanın rutine dönüştüğü bu "orta kariyer" dönemindeki öğretmenler, sisteme karşı daha yüksek bir duygusal direnç ve yorgunluk (atalet) geliştirmektedir. 21 yıl ve üzeri öğretmenlerin ataletinin düşük olması ise onların mesleki tecrübeleriyle sistemle barışık bir "dinginlik" evresine geçmeleriyle açıklanabilir.

Okul türü değişkeninde, ortaöğretim (lise) öğretmenlerinin davranışsal atalet düzeylerinin ilköğretim öğretmenlerine göre daha yüksek çıkması dikkat çekicidir. Bu durum, liselerdeki merkezi sınav (YKS) baskısı, yoğun müfredat ve ergenlik dönemi öğrenci sorunlarının yarattığı yorgunlukla açıklanabilir. İlköğretim kademesinde daha esnek ve öğrenci merkezli etkinliklerin yapılabilmesi, bu kademedeki öğretmenlerin eylemsizlik (atalet) eğilimini azaltmış olabilir.

Sonuç olarak; duyuşsal atalet, öğretmenin "fail" olmasının önündeki en kritik psikolojik engeldir (Türkan ve Esmer, 2019). Öğretmenler zihinsel olarak sorunların farkında olsalar bile eyleme geçebilirler; ancak duygusal olarak vazgeçtiklerinde faillik sona ermektedir (Priestley, Biesta ve Robinson, 2015).

Araştırmanın en temel sonucu olarak, öğretmenlerin atalet düzeyleri ile faillik düzeyleri arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, Çankaya (2010) ve Türkan ve Esmer (2019) tarafından ifade edilen, ataletin bireyi pasifleştirdiği ve eyleme geçmeyi engellediği görüşünü doğrulamaktadır. Okullarda örgütsel hantallık ve direnç (atalet) arttıkça, öğretmenlerin inisiyatif alma (faillik) kapasitesi zayıflamaktadır.

İlişkinin detayları incelendiğinde, ataletin özellikle "Duyuşsal Boyutu" ile faillik arasında, diğer boyutlara kıyasla daha güçlü ve negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna karşın "Bilişsel Boyut" ile faillik arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu sonuç, öğretmenin okulun sorunlarını zihinsel olarak bilmesinin (bilişsel atalet) eyleme geçmesini engellemediğini; ancak öğretmen okula karşı duygusal bir kopuş, hissizleşme veya yorgunluk (duyuşsal atalet) yaşadığında failliğinin ciddi şekilde zarar gördüğünü kanıtlamaktadır. Akpolat (2023), örgütsel belirsizliklerin yarattığı ataletin öğretmen performansını düşürdüğünü belirtirken; bu çalışmanın sonuçları, bu düşüşün "duygusal" kanaldan gerçekleştiğini göstermektedir. Priestley, Biesta ve Robinson (2015)'in "Ekolojik Faillik" yaklaşımına göre faillik, çevresel şartlarla şekillenir; öğretmenin duygusal olarak beslenemediği bir okul iklimi (duyuşsal atalet), onun eyleme geçme gücünü elinden almaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda uygulayıcılar ve araştırmacılar için şu öneriler geliştirilmiştir:

1. Duygusal Onarım: Araştırma sonuçları, failliği düşüren temel unsurun "duyuşsal atalet" olduğunu göstermiştir. Okul yöneticileri, öğretmenlerin okula aidiyetini artıracak sosyal etkinlikler, takdir mekanizmaları ve psikolojik destek çalışmaları ile duygusal ataleti kırmayı öncelik haline getirmelidir.
2. Orta Kıdem Grubuna Destek: 11-20 yıl kıdem aralığındaki öğretmenlerde gözlenen "orta kariyer krizi" ve yüksek atalet nedeniyle, bu gruptaki öğretmenlere yönelik kariyer zenginleştirme (mentorluk yapma, proje koordinatörlüğü, zümre başkanlığı vb.) fırsatları sunulurken mesleki heyecanları yeniden canlandırılmalıdır.
3. Lisansüstü eğitim alan öğretmenlerde bilişsel ataletin düşük olması nedeniyle, öğretmenlerin akademik gelişimleri teşvik edilmeli ve edindikleri bilgileri okulda uygulayabilecekleri alanlar yaratılmalıdır.
4. Erkek öğretmenlerin davranışsal ataletini ve lise öğretmenlerinin eylemsizlik eğilimini azaltmak için, bu gruplara yönelik motivasyon artırıcı ve iş yükünü dengeleyici önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2021). Öğretmen failliğinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4(2), 195-218.
- Akpolat, T. (2023). Perception of Organizational Uncertainty as a Predictor of Teacher Inertia. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 10(1), 159–173. <https://doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.1.928>
- Aşçı, M., & Yıldırım, R. (2020). Öğretmen failliği ile öğretim programına bağlılık arasındaki ilişki: Yunus Emre ilçesi örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 6126-6149.
- Bellibaş, M. Ş., Çalışkan, Ö., & Gümüş, S. (2019). Öğretmen Failliği Ölçeği'nin (ÖFÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(1), 1-11.
- Bellibaş, M. Ş., Karadağ, N., & Gümüş, S. (2021). Kolektif öğretmen yeterliği ile öğretmen failliği arasındaki ilişkinin incelenmesi: Hiyerarşik lineer modelleme (HLM) analizi. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 160-168.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-214.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*. Kibele.
- Çankaya, İ. H. (2010). Okullarda kurumsal ataleti yenmek: Yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 18(3), 705-718.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: Book plus code for E version of text* (Vol. 896). London, UK: SAGE Publications Limited.

- Huberman, M. (1989). Öğretmenlerin mesleki yaşam döngüsü. *Öğretmenler Koleji Kaydı*, 91 (1), 31-57.
- Karayel, S. (2020). Stratejik yönetim sürecinde örgütsel atalet ve örgütsel değişim ilişkisi. *Baskı, Eğitim Yayınevi*.
- Karagöl, İ. (2025). Öğretmen Failliği Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 14-27.
- Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler. *Ankara: Nobel Yayın Dağıtım*.
- Kaval, T., & Çetin, S. K. (2025). Öğretmenlerin Öğretmen Failliği ile Okullarda Sosyal Adalet Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bogazici University Journal of Education*, 42(2), 133-153.
- Orçanlı, K., Bekmezci, M., & Fırat, Z. M. (2020). “Örgütsel Atalet Ölçeği” nin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1735-1753.
- Pusmaz, H. Y. (2020). *Öğretmenlerin örgütsel atalet düzeylerinin yordayıcısı olarak örgütsel adalet algısı* (Master's thesis, Istanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)).
- Priestley, M. R., Biesta, G., & Robinson, S. (2015). *Teacher agency: An ecological approach*. Bloomsbury Publishing.
- Sayın, B., & Keskin, A. (2024). Öğretmenlerin Öğretmen Failliği Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 9(2), 137-154.
- Sekman, M., & Utku, A. (2017). Çevik Şirketler: Kurumsal Ataleti Yenmek (9. bas.). *İstanbul: Alfa Basım Yayım*.
- Şevik, Y. K. ve Aksu, A. (2020, 18-20 Eylül). *Öğretmen Ataleti Tutum Ölçeğinin (ÖATÖ) Geliştirilme ve Doğrulama Çalışması*[Bildiri sunumu]. 1st International Hazar Scientific Research Conference, Bakü, Azarbaycan.
- Tsai, C. Y. (2007). Organizational change and organizational inertia. *Graduate School of Management. I-Shou University. Taiwan*.
- Türkan, A., & Esmer, Y. (2019). ÖRGÜTSEL ATALET KAVRAMINA TEORİK BİR BAKIŞ. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 525-534.
- Türkmenoğlu, G. K., & Çetin, M. (2023). Atalet Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 1325-1344.
- YALÇINER, S. A. (2015). ATALET ve ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM YÖNETİMİ İLİŞKİSİ: EĞİTİM KURUMLARINDA BİR UYGULAMA. *The Journal of Academic Social Science*, 3(20), 260-270.
- Voronyuk, I., Chudakova, V., Perminova, L. and Bafaev, M. (2023). Innovative Solutions: Tackling Inertia in Teaching Dynamics. In *Proceedings of the 2nd Pamir Transboundary Conference for Sustainable Societies (PAMIR-2 2023)*, pages 1190-1196 DOI: 10.5220/0012956600003882

EBEVEYN KONTROLÜ VE ÖZERKLİK DESTEĞİNİN RİSK ALMA DAVRANIŞI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Orfa SALEEM SAEED

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, 55200 Atakum, Samsun

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3769-3373>

Yeliz KINDAP TEPE

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0963-810X>

ÖZET

Ergenlik dönemi, kimlik oluşumu, özerklik kazanımı ve sosyal-duygusal gelişimin hızlandığı, bu nedenle risk alma davranışlarına yatkınlığın arttığı kritik bir gelişim evresidir. Bu çalışmanın amacı, Kendini Belirleme Kuramı çerçevesinde ebeveyn özerklik desteği ve psikolojik kontrolün ergenlerin risk alma davranışlarıyla ilişkisini inceleyen güncel literatürü incelemektir. Kuram, bireyin özerklik, yeterlik ve ilişkisellik olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyaca sahip olduğunu ve bu ihtiyaçların sosyal çevre tarafından desteklenmesinin uyumlu gelişimi teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Araştırmalar, ebeveyn özerklik desteğinin ergenlerde duygu düzenleme, akademik motivasyon ve sosyal işlevsellik gibi alanlarda olumlu sonuçlar doğurduğunu; buna karşılık psikolojik kontrolün içselleştirme ve dışsallaştırma sorunları, saldırganlık ve akademik uyumsuzluk gibi olumsuz çıktılarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Risk alma davranışları bağlamında ise psikolojik kontrolün saldırganlık ve norm dışı davranışları artırabildiği, özerklik desteğinin ise daha uyumlu ve gelişimsel açıdan olumlu risk alma davranışlarını teşvik ettiği bulgulanmıştır. Elde edilen veriler, düşük psikolojik kontrol ve yüksek özerklik desteğiyle karakterize edilen ebeveynlik ortamlarının ergen gelişimi için koruyucu bir faktör olduğunu ve riskli davranışların azaltılmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, psikolojik kontrol, özerklik desteği; risk alma davranışları ebeveynlik stilleri; gelişimsel psikopatoloji

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL CONTROL, AUTONOMY SUPPORT, AND RISK-TAKING BEHAVIOR

ABSTRACT

Adolescence is a critical developmental period characterized by accelerated identity formation, increasing autonomy, and rapid socio-emotional development, which in turn heightens vulnerability to risk-taking behaviors. The aim of this study is to review the current literature examining the relationship between parental autonomy support and psychological control and adolescents' risk-taking behaviors within the framework of Self-Determination Theory. The theory posits that individuals possess three basic psychological needs—autonomy, competence, and relatedness—and that support from the social environment for these needs promotes adaptive development. Research indicates that parental autonomy support is associated with positive outcomes in adolescents, such as improved emotion regulation, academic motivation, and social functioning. In contrast, psychological control has been linked to internalizing and externalizing problems, aggression, and academic maladjustment. In the context of risk-taking behaviors, findings suggest that psychological control may increase aggression and deviant

behaviors, whereas autonomy support promotes more adaptive and developmentally constructive forms of risk-taking. Overall, the evidence demonstrates that parenting environments characterized by low psychological control and high autonomy support function as protective factors in adolescent development and play a critical role in reducing risky behaviors.

Keywords: Adolescence, psychological control, autonomy support, risk-taking behaviors, parenting styles, developmental psychopathology

1.GİRİŞ

Ergenlik, yaşam doyumunun sağlanması, kimlik gelişiminin desteklenmesi, yeteneklerin keşfedilmesi ve kariyer seçiminin yapılması açısından önemli bir dönemdir. Ayrıca ergenlerin bu dönemde madde ve davranışsal bağımlılıklara, güvensiz cinsel davranışlara, içselleştirme (depresyon/kaygı) ve dışsallaştırma sorunlarına (saldırganlık) yatkın oldukları ve intihar oranlarının yüksek olduğu bilinmektedir (örn. Çakmak-Tolan ve Bolluk-Uğur, 2024; Scharf vd., 2017). Dolayısıyla riskli bir dönem olarak karşımıza çıkan ergenlik dönemini daha iyi anlayabilmek için ilgili alayazında yapılmış çalışmalara daha fazla dikkat vermek gerekmektedir. Bu araştırmada özellikle son 20 yılda ebeveynlik davranışlarını açıklamada sıklıkla kullanılan kendini belirleme kuramı kapsamındaki yapılan araştırmalar ergenlik, ebeveynlik davranışları, risk alma davranışları kapsamında ele alınacak ve güncel literatür özetlenecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Kendini-Belirleme Kuramı (Self-Determination Theory; SDT)

Kendini belirleme kuramı, kişilik ve motivasyon gelişimini açıklamak amacıyla oluşturulmuş bir meta-teoridir. Bu kurama göre, bireyler kendilerini geliştirme, motive olma ve kendi kaderlerini belirleme yetisine sahiptir (Deci ve Ryan, 1985). Bireyin bu kapasitesini gerçekleştirme eğilimi, doğal ve organizmik bir süreç olarak tanımlanmakta, ancak en işlevsel şekilde ortaya çıkabilmesi için sosyal çevre tarafından desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Deci ve Vansteenkiste, 2004). Bu destek, bireyin doğuştan gelen ve evrensel nitelikteki temel psikolojik ihtiyaçlarının aile ve genel sosyal çevre tarafından karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Kendi belirleme kuramı, bireylerin üç temel psikolojik ihtiyacı olduğunu öne sürer: Özerklik, yeterlilik ve ilişki ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçların karşılanması bireylerin refahında uyumlu sonuçlar doğuracaktır (Deci ve Ryan, 2013; Gong vd., 2023). Üç ihtiyacın merkezinde özerklik ihtiyacı yatmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması bireyin refahını yordarken, ihtiyaçlardan birinin veya bir kısmının karşılanamaması kişinin iyilik halinin bozulmasına yol açabilmektedir (Deci ve Ryan, 2013). KBK'nın özerklik ihtiyacını iradi işleyiş, başka bir ifadeyle davranışların ne ölçüde özyönetimli ya da öz-kararlı olarak gerçekleştirildiği olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, çocukları manipüle etmeyi veya kontrol etmeyi amaçlayan uygulamaları içeren, dolayısıyla çocukları kendi kararlarını verme fırsatlarından mahrum bırakan, hatta bazen onları kendileri için düşünme veya hissetme fırsatlarından mahrum bırakan uygulamaları içeren psikolojik kontrol uygulamalarının, çocuklar için zararları ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri bilinmektedir (Gong vd., 2023). Kendini Belirleme Kuramı, kontrol edici davranışların çocuğun özerk gelişimini engelleyebileceğini öne sürer. Dolayısıyla, özerkliği destekleyici faaliyetler kavramı asgari düzeyde kontrolü kapsamaktadır. Dolayısıyla, kuram psikolojik kontrol ve özerkliği destekleyici faaliyetlerin ebeveynliğin zıt biçimleri olduğunu öne sürer (Grolnick, 2003). Araştırmalar, bu iki faaliyet arasında ters yönde bir ilişki olduğunu açıkça göstermektedir (Kındap, 2011; Özat, 2023; Soenens, Vansteenkiste ve Sierens, 2009).

Kendini-Belirleme Kuramı (Self-Determination Theory; SDT) kapsamında temel psikolojik ihtiyaçları (özerklik, yeterlik ve ilişkisellik) engelleyici ebeveynlik uygulamalarından biri olarak değerlendirilen *psikolojik kontrol*, çocuğun düşünce, duygu ve kendini ifade süreçlerine müdahale eden, bireyselliğini zedeleyen kontrol girişimlerini ifade etmektedir (Barber, 1996). Psikolojik kontrol, davranışsal kontrolden farklı olarak çocuğun dışsal davranışlarını düzenlemek yerine onun içsel dünyasını manipüle etmeye yönelik stratejileri içerir. Bu kapsamda suçluluk yaratma, sevgiyi geri çekme, utandırma, katı itaat talepleri ve çocuğun iradesini geçersiz kılma gibi uygulamalar psikolojik kontrolün temel göstergeleri arasında yer almaktadır (Barber, 1996; Chen vd., 2024). KBK perspektifine göre psikolojik kontrol, özellikle özerklik ihtiyacını engelleyici bir ebeveynlik pratiğidir ve çocuğun kendilik bütünlüğünü tehdit ederek içsel motivasyon süreçlerini zayıflatmaktadır. Bu tür kontrol edici ebeveynlik davranışları, bireylerin çevreyle baş etme sürecinde kontrol ve yeterlik duygularını zedeleyerek duygu düzenleme güçlükleri, düşük özsaygı ve artmış içselleştirilmiş sorun davranışlarla ilişkilendirilmektedir (Gong vd., 2023; Kındap vd., 2008). Ayrıca psikolojik kontrolün, çocukların kuralları içselleştirme süreçlerini olumsuz etkileyerek daha çok dışsal motivasyona dayalı uyum biçimlerini pekiştirdiği ve uzun vadede psikolojik uyum sorunlarıyla bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Bu bağlamda psikolojik kontrol, yalnızca ebeveyn-çocuk etkileşiminde kısa vadeli uyumu sağlama amacı taşıyan bir disiplin stratejisi değil; çocuğun öz-düzenleme, kimlik gelişimi ve psikolojik iyi oluş süreçlerini doğrudan etkileyen, ihtiyaç engelleyici bir ebeveynlik biçimi olarak değerlendirilmektedir.

KBK kapsamında temel psikoloji ihtiyaçları destekleyici ebeveynlik uygulamaları olarak değerlendirilen özerklik desteğini, çocuğun perspektifini benimseyerek empati kurabilen, çocuğun seçim yapmasına olanak tanıyan, asgari düzeyde kontrol uygulayan ve çocukların kendi değerleri ile ilgi alanları doğrultusunda hareket etmelerine yardımcı olan ebeveynlik özellikleri olarak tanımlamaktadır (Grolnick ve ark., 1996). Ebeveyn özerklik desteğinin diğer bir ifadeyle çocukların özerkliğini ve bağımsız karar vermesini vurgulayan ebeveynlik uygulamalarının, yetişkinlerin duygu düzenlemesini ve benlik saygısını desteklediği düşünülmektedir (Gong vd., 2023). KBK çerçevesinde ebeveyn özerklik desteğinin, bireylerde temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasını desteklediği ve bu desteğin psikolojik gelişim, içsel motivasyon ve sosyal uyum gibi gelişimsel süreçler üzerinde önemli rol oynadığı kabul edilir. KBK'ya göre bu ihtiyaçların tatmini, bireylerin sağlıklı gelişimi ve davranışsal organizasyonu için merkezi önem taşır. Çocukların gelişimi ve psikolojik iyi oluşu bağlamında, özerklik desteği ile bu ihtiyaçların tatmini arasında kuramsal ve ampirik bağlantılar kurulmuştur (Ryan ve Deci, 2017). Bu görüşü destekler şekilde Çin'de okul çağındaki (6-13 yaş) çocuklarla yapılan çalışmada ebeveyn özerklik desteği ile çocukların kendilik kavramı (self-concept) arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur ve bu ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların kısmi aracı rolü saptanmıştır. Yani ebeveyn özerklik desteğinin çocukların temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılaması, onların kendilik kavramlarını geliştirmede bir mekanizma olarak işlev görmüştür (Chen vd., 2024). Meta-analitik bulgular, özerklik desteğinin çocuk ve ergenlerin akademik katılımı ve başarısıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (bkz., Vasquez vd., 2016). Akranlarına kıyasla daha yüksek düzeyde özerklik desteği deneyimleyen çocukların; yürütücü işlevler (Bindman vd., 2015), sosyo-duygusal gelişim (Matte-Gagné vd., 2015) ve kuralları içselleştirme (Laurin ve Joussemet, 2017) gibi gelişimsel alanlarda daha yüksek düzeyde işlevsellik sergiledikleri gösterilmiştir. Benzer biçimde, özerklik desteğinin akademik bağlamda çocukların özerk motivasyonunu ve öğrenmeye yönelik çabasını artırdığı raporlanmaktadır (Feng vd., 2019). Ayrıca günlük yaşam bağlamında algılanan özerklik desteğinin ergenlerin pozitif duygulanımını artırdığı ve psikolojik iyi oluşlarını desteklediği de ortaya konmuştur (Van der Kaap-Deeder vd., 2023).

Ergenlikte risk alma davranışı

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişi temsil eden ve özerklik arayışının, kimlik gelişiminin ve sosyal duyarlılığın belirgin biçimde arttığı kritik bir gelişim dönemidir. Bu dönemde meydana gelen biyolojik, bilişsel ve sosyal değişimler, ergenleri risk alma davranışlarına karşı daha duyarlı hâle getirmektedir. Nörogelişimsel Çift Sistem Modeli (Dual-Systems Model), ergenlikte risk alma eğilimini iki farklı ancak eş zamanlı gelişim süreciyle açıklamaktadır. Buna göre, ödül duyarlılığı ve heyecan arayışıyla ilişkili sosyo-duygusal sistem ergenliğin erken dönemlerinde hızla gelişirken; dürtü kontrolü, planlama ve sonuçları değerlendirme gibi yürütücü işlevlerden sorumlu bilişsel kontrol sistemi daha yavaş olgunlaşmaktadır. Bu gelişimsel asimetri, ergenlerin özellikle duygusal ve sosyal bağlamlarda daha fazla risk alma eğilimi göstermesine yol açmaktadır. Yaklaşma–kaçınma çatışmaları bağlamında yapılan araştırmalar, bireylerin olası olumsuz sonuçların farkında olsalar dahi, kişisel hedeflerini gerçekleştirmek veya sosyal kabul görmek amacıyla riskli davranışlarda bulunabildiklerini göstermektedir (Ben-Zur vd., 2009; Zhang vd., 2024). Risk alma davranışları, niteliğine göre olumlu (adaptif) ve olumsuz (maladaptif) olarak ikiye ayrılmaktadır. Olumlu risk alma; gelişimsel açıdan destekleyici ve sosyal olarak kabul edilebilir davranışları kapsarken, olumsuz risk alma davranışları bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığını tehdit eden ve uzun vadede uyum sorunlarına yol açabilen eylemleri içermektedir (Duell vd., 2020). Bu davranışlara alkol kullanımı, kavga etme, okul devamsızlığı, akademik dürüstlük ihlalleri ve tehlikeli durumlara bilinçli biçimde girme örnek verilebilir (Duell vd., 2020; Özmen vd., 2011). Gelişimsel bulgular, olumsuz risk alma davranışlarının geç yetişkinliğe kıyasla ergenlik döneminde daha sık görüldüğünü (Fryt vd., 2021) ve özellikle geç ergenlikte (18–20 yaş) daha yüksek düzeylere ulaşabildiğini göstermektedir (Jinping, 2008). Bu tür davranışlar uzun vadede zayıf sosyal işlevsellik, sağlık sorunları, madde bağımlılığı, yasal problemler ve hatta ölüm gibi ciddi sonuçlara yol açabilmektedir (Duell vd., 2020).

Psikolojik kontrol ve risk alan arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar

Psikolojik kontrol ile ergenlerin risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, karmaşık ve yer yer tutarsız bulgular ortaya koymuştur. Bazı çalışmalar, psikolojik kontrolün bağlanma güvenliğini zayıflatarak ergenlerde saldırganlık ve normlara aykırı davranışları artırabileceğini öne sürmektedir (Chou, 2024; Soenens vd., 2008). Nitekim farklı örneklemelerde ebeveyn psikolojik kontrolü ile ergenlerin saldırgan ve dışa yönelimli problem davranışları arasında pozitif ilişkiler rapor edilmiştir (Gaertner vd., 2010; Mabbe vd., 2016; Yan vd., 2020). Meta-analitik düzeyde elde edilen bulgular da bu eğilimi desteklemektedir. Pinquart (2017), psikolojik kontrolün daha yüksek düzeyde dışa yönelimli problem davranışlarla ilişkili olduğunu ve zaman içinde bu davranışlardaki değişimi yordayabildiğini göstermiştir. Bununla birlikte, bazı araştırmalar psikolojik kontrol ile ergen suçluluğu ya da dışa yönelimli davranışlar arasında anlamlı bir ilişki saptamamıştır (Barber vd., 1994; Bean vd., 2006; Galambos vd., 2003). Bu tutarsızlık, ilişkinin bağlamsal ve kültürel faktörlerden etkilenebileceğini düşündürmektedir. Çok uluslu çalışmalar, ebeveynlik davranışlarının kültürel bağlama göre farklı biçimlerde anlamlandırılabilirliğini göstermektedir. Örneğin Barber vd. (2005) ve Newman vd. (2008) tarafından yürütülen çalışmalarda ebeveyn desteğinin ergen depresyonunu tutarlı biçimde azalttığı bulunurken, denetleyici ebeveynlik tarzının etkileri etnik gruplara göre farklılaşmıştır. Benzer biçimde, bazı örneklemelerde sıkı denetim ile depresyon arasında pozitif ilişki bulunmazken, belirli etnik gruplarda bu ilişkinin negatif yönde olduğu görülmüştür. Bu bulgular, ebeveyn davranışlarının gençler tarafından kültürel bağlam içinde farklı biçimlerde yorumlanabileceğini göstermektedir.

Psikolojik kontrolün yalnızca dışa yönelimli davranışlarla değil, aynı zamanda içe yönelimli sorunlarla da ilişkili olabileceği ileri sürülmektedir. Bazı çalışmalar, psikolojik kontrolün

özellikle depresif belirtiler, kaygı ve düşük özsaygı gibi içselleştirilmiş sorunlar üzerinde daha belirgin bir etkiye sahip olabileceğini öne sürmektedir (Barber vd., 2005; Soenens vd., 2010). Ayrıca Cui vd. (2014), psikolojik kontrolün duygu düzenleme güçlükleri aracılığıyla ergenlerin saldırgan davranışlarını dolaylı olarak etkilediğini göstermiştir. Bu bulgular, psikolojik kontrolün risk alma davranışlarını hem doğrudan hem de duygu düzenleme gibi aracı mekanizmalar yoluyla dolaylı biçimde etkileyebileceğine işaret etmektedir.

Risk alma davranışları bağlamında Tepki (Reaktans) Kuramı önemli bir açıklama sunmaktadır. Bu kurama göre bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan katı ve dogmatik ebeveyn tutumları, gençlerde psikolojik reaktans oluşturarak yasaklanan davranışlara yönelme olasılığını artırabilmektedir (Quick vd., 2008; Zhang vd., 2024). Bu “bumerang etkisi”, ergenlerin ebeveyn kontrolüne karşı bağımsızlıklarını yeniden tesis etme amacıyla riskli davranışlara yönelmelerine zemin hazırlayabilir. Nitekim bazı çalışmalar psikolojik kontrolün ortaokul öğrencilerinde madde kullanımına yönelik tercihleri artıran bir risk faktörü olduğunu göstermektedir (Barber vd., 2012; Zhang vd., 2024). Bununla birlikte, psikolojik kontrolün dışa yönelimli risk alma davranışları üzerindeki etkilerinin tutarlı olmadığı; bazı bağlamlarda daha çok içe yönelimli sorunlarla ilişkili olabileceği görülmektedir (Chou, 2024). Dolayısıyla psikolojik kontrol ile olumsuz risk alma davranışları arasındaki ilişkinin, kültürel bağlam, duygu düzenleme süreçleri ve gençlerin özerklik ihtiyaçları gibi değişkenler dikkate alınarak daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Özerklik desteği ve risk alma arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar

Küresel ölçekte saldırgan davranış oranlarının artış gösterdiği ve bu davranışların gençler ile genç yetişkinler üzerinde önemli psikososyal sonuçlara yol açtığı bildirilmektedir (Agune vd., 2025). Fiziksel, duygusal ya da psikolojik zarar verme amacı taşıyan kasıtlı davranışlar olarak tanımlanan saldırganlık; kavga, silahlı ya da bıçaklı saldırı, zorbalık, mala zarar verme gibi fiziksel eylemlerin yanı sıra hakaret ve manipülasyon gibi psikolojik zarar verici davranışları da içermektedir (Estevez vd., 2018; Worth vd., 2021). Farklı ülkelerde yürütülen çalışmalar, gençler arasında saldırgan davranış oranlarının %22 ile %72 arasında değiştiğini göstermektedir (Elmasry vd., 2016; Myburgh vd., 2020; Sharma ve Sharman, 2016). Avrupa bağlamında da gençler arasında saldırganlıkla ilişkili ölümlerin ve şiddet vakalarının artış gösterdiği bildirilmektedir (Sethi vd., 2010). Salırgan davranışların genellikle çocukluk döneminde başladığı ve ev ortamının çocuğun psikososyal gelişiminin temelini oluşturduğu bilinmektedir (Worth vd., 2021). Bu nedenle erken ebeveynlik deneyimleri, saldırganlık ve diğer riskli davranışların gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle ebeveynlik tarzı, gençlerin öz-düzenleme kapasitesi, duygu kontrolü ve sosyal uyum becerileri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Ebeveyn kontrolüne karşıt olarak özerklik desteği, çocuğun kendi kararlarını almasına, inisiyatif geliştirmesine ve kişisel sorumluluk üstlenmesine fırsat tanıyan ebeveynlik davranışlarını ifade etmektedir (Kenney-Benson ve Pomerantz, 2005). Kendi-Belirleme Kuramı çerçevesinde özerkliği destekleyen ebeveynlik; özerklik, yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçlarını besleyerek çocukların psikolojik iyi oluşunu ve olumlu duygusal gelişimini desteklemektedir (Soenens, 2007). Bu tür bir ebeveynlik, çocukların sosyal problem çözme becerilerini, duygu düzenleme kapasitesini ve öz-denetimini güçlendirmektedir. Literatür, özerklik desteğinin davranış sorunlarıyla negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Çocukların inisiyatif almasına ve kişisel sorunlarını çözmesine izin veren ebeveynlerin, çocuklarında daha güçlü psikososyal beceriler ve daha etkili duygu düzenleme stratejileri geliştirdiği bildirilmektedir (Stosny, 2020). Bu bağlamda özerklik desteği, saldırganlık ve olumsuz risk alma davranışlarına karşı koruyucu bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Son dönem bulguları da bu eğilimi desteklemektedir. Agune vd. (2025), müdahaleci ve aşırı kontrolcü ebeveynliğin genç yetişkinlerde saldırganlığı artırdığını; buna karşılık özerkliği destekleyen ebeveynlik davranışlarının gelecekteki saldırganlık eğilimlerini azalttığını göstermiştir. Bu durum, özerklik desteğinin yalnızca kısa vadeli uyumu değil, uzun vadeli duygu düzenleme ve dürtü kontrol kapasitesini de güçlendirebileceğini düşündürmektedir.

Literatürde özerklik desteği ile olumsuz risk alma davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, genellikle koruyucu bir rolü işaret etmektedir. Özerklik destekleyici ebeveynliğin, ergenlerde daha düşük düzeyde saldırganlık ve dışa yönelimli problem davranışlarla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Agune vd., 2025). Ayrıca özerklik desteğinin duygu düzenleme kapasitesi ve öz-denetimle pozitif ilişkili olduğu; bu mekanizmalar yoluyla riskli ve dürtüsel davranışların azalabileceği belirtilmektedir (Cui vd., 2014). Öte yandan risk alma davranışları yalnızca olumsuz bir çerçevede ele alınmamaktadır. Duell ve arkadaşları (2020), risk almayı olumlu ve olumsuz biçimlerde ayırarak, bazı riskli davranışların gelişimsel açıdan uyarlanabilir olabileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda özerklik desteği alan ergenlerin, risk almayı daha çok olumlu ve hedef odaklı biçimlerde gerçekleştirebildikleri; örneğin akademik zorlukları üstlenme ya da sosyal sorumluluk alma gibi davranışlara yönelebildikleri görülmektedir. Bununla birlikte, ilişkinin doğrudan olmadığı ve çeşitli psikolojik süreçler aracılığıyla şekillendiği düşünülmektedir. Özerklik desteği, reaktans oluşumunu azaltarak yasaklanan davranışlara yönelme olasılığını düşürebilir (Quick vd., 2008; Rains vd., 2013). Buna karşılık psikolojik kontrolün, özgürlük tehdit algısı yoluyla reaktansı artırdığı ve riskli davranışlara zemin hazırlayabildiği gösterilmiştir (Zhang vd., 2024). Literatürde bazı tutarsız bulgular da bulunmaktadır. Kültürel bağlam, gelişimsel dönem ve akran etkileri bu ilişkiyi farklılaştırabilmektedir (Pinquart, 2017). Bu nedenle özerklik desteği ile risk alma davranışları arasındaki ilişkinin çok boyutlu ve bağlamsal olduğu söylenebilir.

Özerklik desteği, ergenlerde risk alma davranışlarını iki temel mekanizma üzerinden etkileyebilmektedir. İlk olarak koruyucu bir mekanizma olarak işlev görebilir. Öz-Belirleme Kuramı çerçevesinde özerklik desteği, ergenlerin öz-düzenleme ve öz-denetim kapasitelerini güçlendirerek dürtüsel ve maladaptif risk alma davranışlarının azalmasına katkı sağlayabilir (Ryan ve Deci, 2017; Soenens, 2007). Nitekim duygu düzenleme becerilerinin güçlenmesi, saldırganlık ve dışa yönelimli problem davranışların azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Cui vd., 2014). İkinci olarak, özerklik desteği risk almanın niteliğini dönüştürücü bir rol üstlenebilir. Duell vd. (2020) tarafından vurgulandığı üzere risk alma her zaman zararlı değildir; uygun sınırlar içinde gerçekleşen bazı riskli davranışlar gelişimsel açıdan uyarlanabilir olabilir. Özerklik destekleyici ebeveynlik, ergenin bağımsız karar verme ve sorumluluk üstlenme becerilerini güçlendirerek risk alma davranışının daha çok olumlu ve hedef odaklı biçimlerde ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda mevcut çalışmalar, ebeveyn özerklik desteğinin ergenlerde olumsuz risk alma davranışlarını azaltabilecek ve risk alma davranışının daha uyarlanabilir biçimlere yönelmesini destekleyebilecek önemli bir çevresel faktör olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ilişkinin doğrudan ve tek boyutlu olmadığı; duygu düzenleme, öz-düzenleme kapasitesi ve psikolojik reaktans gibi aracı mekanizmalar ile kültürel bağlamın bu süreci şekillendirebileceği düşünülmektedir (Pinquart, 2017; Quick vd., 2008). Dolayısıyla özerklik desteği ile saldırganlık ve diğer olumsuz risk alma biçimleri arasındaki ilişkinin çok düzeyli ve bağlamsal bir perspektifle daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ele alınan literatür bulguları, ergenlik döneminde risk alma davranışlarının yalnızca bireysel eğilimler ya da nörogelişimsel süreçlerle açıklanamayacağını; ebeveynlik bağlamının bu davranışların yönü ve niteliği üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Özellikle Kendini-Belirleme Kuramı (KBK) çerçevesinde psikolojik kontrol

ve özerklik desteği karşıt ebeveynlik uygulamaları olarak değerlendirilmekte ve bu iki boyutun ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ya da engellenmesi yoluyla risk alma davranışlarını farklı biçimlerde etkileyebileceği öne sürülmektedir (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2017).

Literatür, psikolojik kontrolün özellikle özerklik ihtiyacını engelleyerek içsel motivasyon süreçlerini zayıflattığını ve öz-düzenleme kapasitesini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Barber, 1996; Gong vd., 2023). Meta-analitik bulgular, psikolojik kontrolün dışa yönelimli problem davranışları anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir (Pinquart, 2017). Bununla birlikte bazı çalışmalar ilişkinin kültürel bağlam ve örneklem özelliklerine bağlı olarak değişebileceğini ortaya koymuştur (Barber vd., 2005; Newman vd., 2008). Bu durum, ebeveynlik davranışlarının gençler tarafından nasıl algılandığının ve yorumlandığının önemli bir belirleyici olabileceğine işaret etmektedir.

Risk alma davranışları bağlamında değerlendirildiğinde, psikolojik kontrolün olumsuz risk alma eğilimlerini hem doğrudan hem de dolaylı mekanizmalar yoluyla etkileyebileceği düşünülmektedir. Özellikle duygu düzenleme güçlüklerinin saldırganlık ve diğer dışsallaştırılmış davranışlarla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Cui vd., 2014). Buna ek olarak, Reaktans Kuramı kontrol edici ebeveynliğin özgürlük tehdit algısını artırarak yasaklanan davranışlara yönelme olasılığını yükseltebileceğini öne sürmektedir (Quick vd., 2008; Rains vd., 2013). Dolayısıyla psikolojik kontrol, ergenin özerklik arayışıyla çatıştığında, riskli davranışların artmasına zemin hazırlayabilir. Öte yandan, özerklik desteği temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasını sağlayarak öz-düzenleme ve duygu düzenleme kapasitelerini güçlendirmektedir (Ryan ve Deci, 2017). Ampirik çalışmalar, özerklik desteğinin akademik katılım, yürütücü işlevler ve sosyo-duygusal gelişimle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir (Bindman vd., 2015; Matte-Gagné vd., 2015; Vasquez vd., 2016). Bu bağlamda özerklik desteğinin risk alma davranışlarını azaltıcı bir rol oynayabileceği ileri sürülebilir. Ancak risk alma davranışlarının yalnızca olumsuz bir çerçevede ele alınmaması gerekmektedir. Duell vd. (2020), risk almanın olumlu ve olumsuz biçimlerde ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, özerklik desteği risk alma davranışının tamamen bastırılmasından ziyade, daha uyarlanabilir ve gelişimsel açıdan yapıcı biçimlere yönlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu durum, ebeveynlik davranışlarının risk alma davranışının sıklığından çok niteliğini etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte literatürde bazı tutarsız bulguların bulunması, ilişkinin doğrusal olmadığını göstermektedir. Kültürel bağlam, ergenliğin evresi, akran etkisi ve bireysel farklılıklar ebeveynlik ile risk alma arasındaki ilişkiyi farklılaştırabilir (Pinquart, 2017). Ayrıca özerklik desteği ile risk alma arasındaki ilişkinin duygu düzenleme, öz-düzenleme ve psikolojik reaktans gibi aracı değişkenler üzerinden şekillenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekteki çalışmaların çok düzeyli modeller kullanarak bu aracı ve düzenleyici mekanizmaları test etmesi önemlidir.

Sonuç olarak, mevcut literatür ebeveyn psikolojik kontrolünün ergenlerde olumsuz risk alma davranışlarını artırabileceğini; buna karşılık özerklik desteğinin hem koruyucu bir faktör olarak işlev görebileceğini hem de risk alma davranışının daha uyarlanabilir biçimlere yönelmesine katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ancak bu ilişkinin daha kapsamlı biçimde anlaşılabilmesi için boylamsal tasarımlara, kültürlerarası karşılaştırmalara ve aracı psikolojik süreçlerin test edildiği bütüncül modellere ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Agune, T. E. (2025). *Assessing the predictive role of helicopter and autonomy supportive parenting on aggressive behaviour among young adults in the UK*. (Unpublished master's thesis / doctoral dissertation).
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296–3319.
- Barber, B. K., Olsen, J. E., & Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120–1136. <https://doi.org/10.2307/1131309>
- Barber, B. K., Stolz, H. E., ve Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4), 1–137. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2005.00365.x>.
- Barber, B. K., Xia, M., Olsen, J. A., McNeely, C. A., & Bose, K. (2012). Feeling disrespected by parents: Refining the measurement and understanding of psychological control. *Journal of Adolescence*, 35(2), 273–287. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.10.010>
- Bean, R. A., Barber, B. K., & Crane, D. R. (2006). Parental support, behavioral control, and psychological control among African American youth: The relationships to academic grades, delinquency, and depression. *Journal of Family Issues*, 27(10), 1335–1355. <https://doi.org/10.1177/0192513X06289649>
- Ben-Zur, H., & Zeidner, M. (2009). Threat to life and risk-taking behaviors: A review of empirical findings and explanatory models. *Personality and Social Psychology Review*, 13(2), 109-128.
- Bindman, S. W., Pomerantz, E. M., ve Roisman, G. I. (2015). Do children's executive functions account for associations between early autonomy-supportive parenting and achievement through high school? *Journal of Educational Psychology*, 107, 756–770. <https://doi.org/10.1037/edu0000017>.
- Çakmak Tolan, Ö., ve Bolluk Uğur, G. (2024). The relation between psychological resilience and parental attitudes in adolescents: A systematic review. *Current Psychology*, 43(9), 8048-8074.
- Chen, S., Jiang, Y., Qiu, S., Hu, J., Wang, L., Jiang, Y., ve Wang, R. (2024). Distinct Roles of Parental Autonomy Support and Psychological Control in Chinese Elementary School Students' Intelligence Mindsets and Academic Outcomes. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 1-14.
- Chen, W., Sun, Y., & He, Y. (2024). The Relationship between Parental Autonomy Support and Children's Self-Concept in China—The Role of Basic Psychological Needs. *Behavioral Sciences*, 14(5), 415.
- Chou, C. P. (2024). Parental psychological control and risk-taking among Taiwanese adolescents and emerging adults: Benefit perception as a mediator. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(9), 1207. <https://doi.org/10.3390/ijerph21091207>
- Cui, L., Morris, A. S., Criss, M. M., Houlberg, B. J., & Silk, J. S. (2014). Parental psychological control and adolescent adjustment: The role of adolescent emotion regulation. *Parenting: Science and Practice*, 14(1), 47–67. <https://doi.org/10.1080/15295192.2014.870008>
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. Springer Science & Business Media.

- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Deci, E. L. ve Vansteenkiste, M. (2004). Self-determination theory and basic need satisfaction: Understanding human development in positive psychology. *Ricerche di Psicologia*, 27(1), 23-40.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2013). The importance of autonomy for development and well-being. In B. W. Sokol, F. M. E. Grouzet, ve U. Muller (Eds.), *Self-regulation and autonomy: Social and developmental dimensions of human conduct* (pp. 19-46). Cambridge: *Cambridge University Press*.
- Duell, N., & Steinberg, L. (2020). Differential correlates of positive and negative risk taking in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 49, 1162-1178. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01237-7>
- Elmasry, N. M., Fouad, A. A., Khalil, D. M., & Sherra, K. S. (2016). Physical and verbal aggression among adolescent school students in Sharkia, Egypt: Prevalence and risk factors. *Egyptian Journal of Psychiatry*, 37(3), 166-175. <https://new.ejpsy.eg.net/text.asp?2016/37/3/166>
- Estévez, E., Jiménez, T. I., & Moreno, D. (2018). Aggressive behavior in adolescence as a predictor of personal, family, and school adjustment problems. *Psicothema*, 30, 66-73.
- Feng, X., Xie, K., Gong, S., Gao, L., ve Cao, Y. (2019). Effects of parental autonomy support and teacher support on middle school students' homework effort: Homework autonomous motivation as mediator. *Frontiers in Psychology*, 10, 612. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00612>.
- Fryt, J., Szczygieł, M., & Duell, N. (2021). Positive and negative risk taking in adolescence: Age patterns and relations to social environment. *New directions for child and adolescent development*, (179), 127-146.
- Gaertner, A. E., Rathert, J. L., Fite, P. J., Vitulano, M., Wynn, P. T., & Harber, J. (2010). Sources of parental knowledge as moderators of the relation between parental psychological control and relational and physical/verbal aggression. *Journal of Child and Family Studies*, 19(5), 607-616. <https://doi.org/10.1007/s10826-009-9345-8>
- Galambos, N. L., Barker, E. T., & Almeida, D. M. (2003). Parents do matter: Trajectories of change in externalizing and internalizing problems in early adolescence. *Child Development*, 74(2), 578-594. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.7402017>
- Gong, X., ve Wang, C. (2023). Interactive effects of parental psychological control and autonomy support on emerging adults' emotion regulation and self-esteem. *Current Psychology*, 42(19), 16111-16120.
- Grolnick, W. S. (2003). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. New Jersey: Erlbaum.
- Grolnick, W. S., Weiss, L., McKenzie, L. ve Wrighman, L. (1996). Contextual, cognitive and adolescent factors associated with parenting in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 25(1), 33-54. <https://doi.org/10.1007/BF01537379>
- Jinping, L., Jing, H., & Yali, L. (2008). Adolescent risk-taking, peer attachment and personality in adolescence. *Psychological Exploration*, 28(3), 77-81.
- Kındap, Y. (2011). Kendini Belirleme Kuramı temelinde ergenlikte destekleyici ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

- Kindap, Y., Sayıl, M., & Kumru, A. (2008). The relationships among type of perceived maternal control, psychosocial adjustment, and friendship in adolescence: The mediator role of self-esteem. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 92–107.
- Laurin, J. C., ve Joussemet, M. (2017). Parental autonomy-supportive practices and toddlers' rule internalization: A prospective observational study. *Motivation and Emotion*, 41, 562–575. <https://doi.org/10.1007/s11031-017-9627-5>.
- Mabbe, E., Soenens, B., Vansteenkiste, M., & Van Leeuwen, K. (2016). Do personality traits moderate relations between psychologically controlling parenting and problem behavior in adolescents? *Journal of Personality*, 84(3), 381–392. <https://doi.org/10.1111/jopy.12166>
- Matte-Gagné, C., Harvey, B., Stack, D. M., ve Serbin, L. A. (2015). Contextual specificity in the relationship between maternal autonomy support and children's socio-emotional development: A longitudinal study from preschool to preadolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 44, 1528–1541. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0247-z>.
- Myburgh, C., Poggenpoel, M., & Fourie, C. M. (2020). Predictors of aggression among university students. *Health SA Gesondheid*, 25(1), 9–16. <https://doi.org/10.4102/hsag.v25i0.1096>
- Newman, K., Harrison, L., Dashiff, C., & Davies, S. (2008). Relationships between parenting styles and risk behaviors in adolescent health: An integrative literature review. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 16(1), 142–150. <https://doi.org/10.1590/S0104-11692008000100022>
- Özat, İ. ve Kindap Tepe, Y. (2023). Beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin algıladıkları ebeveynlik uygulamalarının demografik değişkenlere göre incelenmesi. INSAC International Researches Congress on Social and Education Sciences, Konya.
- Özmen, O., & Sümer, Z. H. (2011). Predictors of risk-taking behaviors among Turkish adolescents. *Personality and Individual Differences*, 50(1), 4-9.
- Pinquart, M. (2017). Associations of parenting dimensions and styles with internalizing symptoms in children and adolescents: A meta-analysis. *Marriage & Family Review*, 53(7), 613-640.
- Pinquart, M. (2017). Associations of parenting dimensions and styles with externalizing problems of children and adolescents: An updated meta-analysis. *Developmental Psychology*, 53(5), 873–932. <https://doi.org/10.1037/dev0000295>
- Quick, B. L., & Stephenson, M. T. (2008). Examining the role of trait reactance and sensation seeking on perceived threat, state reactance, and reactance restoration. *Human Communication Research*, 34(3), 448-476.
- Rains, S. A. (2013). *The nature of psychological reactance revisited: a meta-analytic review*. *Hum Commun Res*. 2013;39(1):47–73. doi:10.1111/j.1468-2958.2012.01443.x.
- Rains, S. A. (2013). The nature of psychological reactance revisited: A meta-analytic review. *Human Communication Research*, 39(1), 47–73. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2012.01443>.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.
- Scharf, M., Rousseau, S., ve Bsoul, S. (2017). Overparenting and young adults' interpersonal sensitivity: Cultural and parental gen-der-related diversity. *Journal of Child and Family Studies*, 26(5), 1356–1364. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0652-x>.
- Sethi, D., Mitis, F., & Junger-Tas, J. (2010). The scale of the problem. In D. Sethi, K. Hughes, M. Bellis, F. Mitis, & F. Racioppi (Eds.), *European report on preventing violence and knife crime among young people*. World Health Organization. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/121314/E94277.pdf

- Sharma, D., & Sangwan, S. (2016). Impact of family environment on adolescents' aggression.
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74-99. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Sierens, E. (2009). How are parental psychological control and Autonomy support related? A Cluster-analytic approach. *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 187-202. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00589.x>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., & Luyten, P. (2010). Toward a domain-specific approach to parental psychological control: Distinguishing between dependency-oriented and achievement-oriented psychological control. *Journal of Personality*, 78(1), 217-256. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00614.x>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Goossens, L., Duriez, B., & Niemiec, C. P. (2008). The intervening role of relational aggression between psychological control and friendship quality. *Social Development*, 17(3), 661-681. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00454.x>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W. ve Ryan, R. M. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633-646. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.633>
- Stosny, S. (2020, April). Self-regulation: Anger in the age of entitlement. *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/ca/blog/anger-in-the-ageentitlement/202004/self-regulation>
- Van der Kaap-Deeder, J., Bülow, A., Waterschoot, J., Truyen, I., ve Keijsers, L. (2023). A moment of autonomy support brightens adolescents' mood: Autonomy support, psychological control and adolescent affect in everyday life. *Child Development*, 94(6), 1659-1671.
- Vasquez, A. C., Patall, E. A., Fong, C. J., Corrigan, A. S., ve Pine, L. (2016). Parent autonomy support, academic achievement, and psychosocial functioning: A meta-analysis of research. *Educational Psychology Review*, 28, 605-644. <https://doi.org/10.1007/s10648-015-9329-z>
- Worth, M. R., Smith, S. W., & Poling, D. V. (2021). Students with emotional and behavioral disorders and verbal aggression: Why school professionals should care and what they can do. *Behavioural Research*, 30, 135-147. <https://doi.org/10.1177/10742956211021431>
- Yan, F., Zhang, Q., Ran, G., Li, S., & Niu, X. (2020). Relationship between parental psychological control and problem behaviours in youths: A three-level meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 112, 104900. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104900>
- Zhang, S., Chang, T., & Li, Z. (2024). Parental Psychological Control and College Students' Negative Risk-Taking Behaviors: *The Chain-Mediating of Autonomy and Self-Control*. *Psychology Research and Behavior Management*, 2687-2699.

KATLILIĞI DÖRT OLAN ARF SAYISAL YARIGRUPLARDA BAZI SONUÇLAR**Prof. Dr. Sedat İLHAN**

Dicle University, Institute of Science, Department of Mathematics, Diyarbakır

ORCID ID: 0000-0002-6608-8848**ÖZET**

Sayısal yarıgruplar, negatif olmayan tamsayılar üzerindeki toplamsal yapıların incelenmesi yoluyla sayı teorisi ve cebir içinde doğal bir çalışma nesnesi olarak ortaya çıkmıştır. Modern gelişimleri, özellikle monomiyal eğriler, Diophantine denklemleri ve çarpanlara ayırma teorisinin incelenmesi yoluyla, değişmeli cebir ve cebirsel geometri ile yakından bağlantılıdır. Sayısal yarıgruplar, benzersiz olmayan çarpanlara ayırmaları ve Frobenius sayısı, cins ve gömme boyutu gibi değişmezleri anlamak için yararlı bir çerçeve sağlar. Uygulamaları kodlama teorisi, optimizasyon problemleri ve kombinatorikte, ayrıca eğriler üzerindeki tekil noktaların değer yarı gruplarını tanımlamaya yardımcı oldukları cebirsel geometride ortaya çıkar. Daha yakın zamanlarda, algoritmik ve yapısal özellikleri nedeniyle hesaplamalı cebir sistemlerinde ve ayrık modelleme bağlamlarında da kullanılmıştır ([10,11,12,13]).

ARF ve sayısal yarıgruplar, özellikle 20. yüzyılın ortalarında Türk matematikçi Cahit Arf'ın çalışmalarıyla cebir, sayı teorisi ve cebirsel geometri kesişiminden ortaya çıkmıştır ([14]). Arf, cebirsel eğrilerin tekilliklerini ve çokluk dizilerinin davranışını incelerken, günümüzde ARF halkaları ve ARF kapanışları olarak adlandırılan yapıları tanıtmış ve bu da sayısal yarıgruplarla bağlantılı önemli yapısal içgörülere yol açmıştır. Sayısal yarıgrupların kendileri, sonlu tamamlayıcıya sahip negatif olmayan tamsayıların toplamsal alt yarıgruplarıdır ve eğri tekilliklerinin değişmezlerini ve yerel halkaların değer yarıgruplarını kodlamak için yararlı bir araç haline gelmişlerdir. Zamanla, hem ARF yarıgrupları hem de sayısal yarıgruplar, kodlama teorisi, kombinatorik, çarpanlara ayırma problemleri ve cebirsel geometri de dahil olmak üzere saf teoremin ötesinde uygulamalar bulmuş ve tekil noktaları sınıflandırmaya ve çözümleme süreçlerini analiz etmeye yardımcı olmuşlardır. Zengin yapıları ve geniş matematiksel uygulama yelpazeleri nedeniyle bugün hala aktif araştırma konuları olmaya devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sayısal yarıgrup, Belirteç sayısı, Cins, Arf sayısal yarıgrup.

**SOME RESULTS ON ARF NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY
FOUR****ABSTRACT**

Numerical semigroups emerged as a natural object of study within number theory and algebra through the investigation of additive structures on the nonnegative integers. Their modern development is closely tied to commutative algebra and algebraic geometry, especially through the study of monomial curves, diophantine equations, and factorization theory. numerical semigroups provide a useful framework for understanding non-unique factorizations and invariants such as the frobenius number, genus, and embedding dimension. Applications appear in coding theory, optimization problems, and combinatorics, as well as in algebraic geometry where they help describe value semigroups of singular points on curves. more recently, they

have also been used in computational algebra systems and discrete modeling contexts due to their algorithmic and structural properties ([10,11,12,13]).

Arf and numerical semigroups emerged from the intersection of algebra, number theory, and algebraic geometry, especially through the work of turkish mathematician cahit arf in the mid-20th century ([14]). Arf introduced what are now called arf rings and arf closures while studying singularities of algebraic curves and the behavior of multiplicity sequences, which led to important structural insights connected to numerical semigroups. Numerical semigroups themselves are additive subsemigroups of the nonnegative integers with finite complement, and they became a useful tool for encoding invariants of curve singularities and value semigroups of local rings. over time, both arf semigroups and numerical semigroups found applications beyond pure theory, including coding theory, combinatorics, factorization problems, and algebraic geometry, where they help classify singular points and analyze resolution processes. Today, they remain active research topics due to their rich structure and wide range of mathematical applications.

Keywords: Numerical semigroup, Determine Number, Genus, Arf numerical semigroup.

INTRODUCTION

Let $\mathbb{N}$ and $\mathbb{Z}$ be the sets of non negative integers and integers, respectively. If it is satisfied following conditions then the subset S of $\mathbb{N}$ is a numerical semigroup :

- (1) $0 \in S$,
- (2) $\forall h, g \in S, h + g \in S$,
- (3) $Card(\mathbb{N} \setminus S)$ is finite ($\Leftrightarrow \gcd(S) = 1$).

Here, $\gcd(S)$ is greatest common divisor the elements of S .

Let S be a numerical semigroup, then we define following numbers:

$f(S) = \max(\mathbb{Z} \setminus S)$ is called Frobenius number of S ,

$c = c(S) = f(S) + 1$ is called conductor of S ,

$\mu(S) = \min\{v \in S : v > 0\}$ is called multiplicity of S , and

$n = n(S) = Card(\{0, 1, 2, \dots, f(S)\} \cap S)$ is called determine number of S . ([9])

If S is a numerical semigroup such that $S = \langle h_1, h_2, \dots, h_u \rangle$, then we write

$S = \langle h_1, h_2, \dots, h_u \rangle = \{v_0 = 0, v_1, v_2, \dots, v_{n-1}, v_n = f(S) + 1, \rightarrow \dots\}$ where $v_j < v_{j+1}$ and $j = 1, 2, \dots, n(S)$.

Here, the arrow means: if $y > f(S) + 1$ then $y \in S$ ([8]).

If $u \in \mathbb{N}$ but $u \notin S$, then u is called gap of S . We denote the set of all gaps of S , by $T(S)$, i.e, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S$, and the $G(S) = Card(T(S))$ is called genus of S . Also, it is known that $G(S) + n(S) = f(S) + 1$ (for details see [4,5,10]).

Let S be a numerical semigroup, then S is Arf if $v_1 + v_2 - v_3 \in S$, for all $v_1, v_2, v_3 \in S$ such that $v_1 \geq v_2 \geq v_3$ (*). This is the original definition of an Arf numerical semigroup given by Arf in [14]. We will refer to the condition (*) as the Arf condition. Fifteen conditions equivalent to the Arf condition are given in [11], where the definition of an Arf numerical semigroup is based on those equivalent conditions. Inspired by the paper [14] of Arf, Lipman introduced and studied Arf rings in his paper [2] where characterizations of those rings via their value semigroups yield Arf numerical semigroups. (for details see [1,3,6,7]).

In this study, we will give some results about determine number, genus and type sequences in Arf numerical semigroups with multiplicity five and conductor C , such that $C > 4$, $C \neq 4t + 1$, and $C, t \in \mathbb{N}$.

2.THE DETERMINE NUMBER AND GENUS OF ARF NUMERICAL SEMIGROUPS WITH MULTIPLICITY FIVE

In this section, we will give formulas about determine number and genus of Arf numerical semigroups with multiplicity four.

Theorem 2.1. ([3]) Let S be a numerical semigroup with multiplicity four and conductor C such that $C > 4$, $C \neq 4t + 1$, and $C, t \in \mathbb{N}$. Then, the Arf numerical semigroup S is one of followings:

- (1) If $C \equiv 0 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$;
- (2) If $C \equiv 2 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$;
- (3) If $C \equiv 3 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle$;

Proposition 2.2. Let $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 4$ such that $C \equiv 0 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we have

$$(a) \quad n(S) = \frac{C+4}{4}$$

$$(b) \quad G(S) = \frac{3C-4}{4}.$$

Proof. Let $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 4$ such that $C \equiv 0 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we write

$S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle = \{0, 4, 8, 12, \dots, C - 4, C - 2, C, \dots\}$. Thus, we obtain

$$(a) \quad n = n(S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, f(S)\} \cap S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, C - 1\} \cap S) \\ = \text{Card}(\{0, 4, 8, 12, \dots, C - 4, C - 2\})$$

$$= \text{Card}\left(\{0, 4, 8, 12, \dots, C - 4\}\right) + \text{Card}(\{C - 2\}) = \left(\frac{C-4}{4} + 1\right) + 1 = \frac{C+4}{4}.$$

$$(b) \quad \text{We find that } G(S) = f(S) + 1 - n(S) = (C - 1) + 1 - \left(\frac{C}{4} + 1\right) = \frac{3C-4}{4} \quad \blacksquare$$

Proposition 2.3. Let $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 6$ such that $C \equiv 2 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then,

$$(a) \quad n(S) = \frac{C+6}{4}$$

$$(b) \quad G(S) = \frac{3C-6}{4}.$$

Proof. Let $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 6$ such that $C \equiv 2 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we write

$S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle = \{0, 4, 8, 12, \dots, C - 10, C - 6, C - 4, C - 2, C, \dots\}$. Thus, we find

$$(a) \quad n = n(S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, f(S)\} \cap S) \\ = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, C - 1\} \cap S) \\ = \text{Card}(\{0, 4, 8, 12, \dots, C - 10, C - 6, C - 4, C - 2\}) \\ = \text{Card}(\{0, 4, 8, 12, \dots, C - 10, C - 6, C - 2\}) + \text{Card}(\{C - 4\}) \\ = \left(\frac{C-2}{4} + 1\right) + 1 = \frac{C+6}{4}.$$

$$(b) \quad \text{We obtain } G(S) = f(S) + 1 - n(S) \\ = (C - 1) + 1 - \left(\frac{C+6}{4}\right) = \frac{3C-6}{4} \quad \blacksquare$$

Proposition 2.4. Let $S = \langle 4, C, C+2, C+3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 7$ such that $C \equiv 3 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we have

$$(a) \quad n(S) = \frac{C+1}{4}$$

$$(b) \quad G(S) = \frac{3C-1}{4}.$$

Proof. Let $S = \langle 4, C, C+2, C+3 \rangle$ be an Arf numerical semigroup with multiplicity four and conductor $C > 7$ such that $C \equiv 3 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we write

$S = \langle 4, C, C+2, C+3 \rangle = \{0, 4, 8, 12, \dots, C-11, C-7, C-3, C, \rightarrow \dots\}$. Thus, we obtain

$$\begin{aligned} (a) \quad n &= n(S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, f(S)\} \cap S) \\ &= \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, C-1\} \cap S) \\ &= \text{Card}(\{0, 4, 8, 12, \dots, C-11, C-7, C-3\}) \\ &= \frac{C-3}{4} + 1 = \frac{C+1}{4}. \end{aligned}$$

$$(b) \quad \text{We find that } G(S) = f(S) + 1 - n(S) = (C-1) + 1 - \left(\frac{C+1}{4}\right) = \frac{3C-1}{4} \quad \blacksquare$$

Example 2.5. Let's $C = 12$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C-2, C+1, C+3 \rangle$. Then, we write $S = \langle 4, 10, 13, 15 \rangle = \{0, 4, 8, 10, 12, \rightarrow \dots\}$, we find that $f(S) = 11$, $\mu(S) = 4$, $n(S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, 11\} \cap S) = \text{Card}(\{0, 4, 8, 10\}) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S = \{1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 11\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 8$.

In fact, we obtain that $n(S) = \frac{C+4}{4} = \frac{12+4}{4} = 4$ and $G(S) = \frac{3C-4}{4} = \frac{36-4}{4} = 8$ from Proposition 2.2. Also, S is an Arf numerical semigroup since $v_1 + v_2 - v_3 \in S$, for all $v_1, v_2, v_3 \in S$ such that $v_1 \geq v_2 \geq v_3$.

Example 2.6. Let's $C = 18$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C-4, C+1, C+3 \rangle$. Then, we obtain $S = \langle 4, 14, 19, 21 \rangle = \{0, 4, 8, 12, 14, 16, 18, \rightarrow \dots\}$, and we find that $f(S) = 17$, $n(S) = 6$, $\mu(S) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S = \{1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 14$.

In fact, we find $n(S) = \frac{C+6}{4} = \frac{18+6}{4} = 6$ and $G(S) = \frac{3C-6}{4} = \frac{54-6}{4} = 12$ from Proposition 2.3.

Example 2.7. Let's $C = 11$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C, C+2, C+3 \rangle$. Then, we find that $S = \langle 4, 11, 13, 14 \rangle = \{0, 4, 8, 11, \rightarrow \dots\}$, and we obtain $f(S) = 10$, $n(S) = 3$, $\mu(S) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S = \{1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 8$.

In fact, we find $n(S) = \frac{C+1}{4} = \frac{11+1}{4} = 3$ and $G(S) = \frac{3C-1}{4} = \frac{33-1}{4} = 8$ from Proposition 2.4.

REFERENCES

- [1] İlhan S. and Karakaş H.İ. (2017). Arf numerical semigroups, Turkish Journal of Mathematics, 41, 1448-1457.
- [2] Lipman J. (1971). Stable ideals and Arf rings. Am J ath., 93, 649-685.
- [3] Karakaş, H.İ., (2018). Parametrizing numerical semigroups with multiplicity up to 5, International Journal of Algebra and Computation, 28 (1), 69-95.

- [4] Froberg, R., Gotlieb, C., & Haggkvist, R., (1987). On numerical semigroups. Semigroup Forum, 35, 63-68.
- [5] Rosales, J.C. (2005). Fundamental gaps of numerical semigroups generated by two elements, Linear Algebra and its Applications, 405, 200-208.
- [6] Rosales, J.C., Garcia-Sanchez, P.A., Garcia-Garcia, J.I. and Branco, M.B. (2004). Arf numerical semigroups, Journal of Algebra, 276, 3-12.
- [7] İlhan, S. And Çelik, A. (2017). L-Sequences Of Saturated Numerical Semigroups With Multiplicity ≤ 7 , J. Semigroup Theory Appl. 6, 1-6.
- [8] D'anna, M. (1998). Type sequence of numerical semigroups, Semigroup Forum, 56, 1-31.
- [9] Rosales, J.C. and Garcia Sanchez, P.A. (2009). Numerical semigroups, Developments in Mathematics, Springer, New York.
- [10] Assi, A., Danna, M. and Garcia Sanchez, P.A., (2020). Numerical semigroups and Applications, Springer, New York.
- [11] Barucci, V., Dobbs, D. E. and Fontana, M. (1997). Maximality Properties in Numerical Semigroups and Applications to One-Dimensional Analytically Irreducible Local Domains. Mem. Amer. Math. Soc., 125, 1-77.
- [12] Matsuoka, T., (1971). On the degree of singularity of one dimensional analytically irreducible noetherian local rings, J. Math. Kyoto Univ. 11(3), 485-494.
- [13] Rim, D.S. and Vitulli, M.A. (1977). Weierstrass points and monomial curves, J. of Algebra, 48, 454-476.
- [14] Arf, C. (1949). Une interpretation algebrique de la suite de multiplicite d'une branche algebrique. Proc London Math Soc., 20, 256-287 (in French).

TYPE SEQUENCES OF ARF NUMERICAL SEMIGROUP WITH MULTIPLICITY FOUR

Prof. Dr. Sedat İLHAN

Dicle University, Institute of Science, Department of Mathematics, Diyarbakır

ORCID ID: 0000-0002-6608-8848

INTRODUCTION

Arf and numerical semigroups emerged from the intersection of algebra, number theory, and algebraic geometry, especially through the work of turkish mathematician cahit arf in the mid-20th century ([9]). Arf introduced what are now called arf rings and arf closures while studying singularities of algebraic curves and the behavior of multiplicity sequences, which led to important structural insights connected to numerical semigroups. Numerical semigroups themselves are additive subsemigroups of the nonnegative integers with finite complement, and they became a useful tool for encoding invariants of curve singularities and value semigroups of local rings. over time, both arf semigroups and numerical semigroups found applications beyond pure theory, including coding theory, combinatorics, factorization problems, and algebraic geometry, where they help classify singular points and analyze resolution processes. Today, they remain active research topics due to their rich structure and wide range of mathematical applications.

Let $\mathbb{N}$ and $\mathbb{Z}$ be the sets of non negative integers and integers, respectively. If it is satisfied following conditions then the subset S of $\mathbb{N}$ is a numerical semigroup :

- (1) $0 \in S$,
- (2) $\forall h, g \in S, h + g \in S$,
- (3) $Card(\mathbb{N} \setminus S)$ is finite ($\Leftrightarrow \gcd(S) = 1$).

Here, $\gcd(S)$ is greatest common divisor the elements of S .

Let S be a numerical semigroup, then we define following numbers:

$f(S) = \max(\mathbb{Z} \setminus S)$ is called Frobenius number of S ,

$C = C(S) = f(S) + 1$ is called conductor of S ,

$\mu(S) = \min\{v \in S : v > 0\}$ is called multiplicity of S , and

$n = n(S) = Card(\{0, 1, 2, \dots, f(S)\} \cap S)$ is called determine number of S . ([7])

If S is a numerical semigroup such that $S = \langle h_1, h_2, \dots, h_u \rangle$, then we write

$S = \langle h_1, h_2, \dots, h_u \rangle = \{v_0 = 0, v_1, v_2, \dots, v_{n-1}, v_n = f(S) + 1, \rightarrow \dots\}$ where $v_j < v_{j+1}$ and $j = 1, 2, \dots, n(S)$. Here, the arrow means: if $y > f(S) + 1$ then $y \in S$ ([6]).

If $u \in \mathbb{N}$ but $u \notin S$, then u is called gap of S . We denote the set of all gaps of S , by $T(S)$, i.e, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S$, and the $G(S) = Card(T(S))$ is called genus of S . Also, it is known that $G(S) + n(S) = f(S) + 1$ (for details see [3,4,7]).

Let $S = \langle h_1, h_2, \dots, h_u \rangle = \{v_0 = 0, v_1, v_2, \dots, v_{n-1}, v_n = f(S) + 1, \rightarrow \dots\}$ be a numerical semigroup. Then we define the following sets , for $m \geq 0$:

$S_m = \{v \in S : v \geq v_m\}$ and $S(m) = \{k \in \mathbb{N} : k + S_m \subseteq S\}$.

It is clear that $S(m)$ is a numerical semigroup, and we obtain the following chain

$$S_n \subset S_{n-1} \subset \dots \subset S_1 \subset S_0 = S = S(0) \subset S(1) \subset \dots \subset S(n-1) \subset S(n) = \mathbb{N}.$$

In this case, the number $\beta = \beta(S) = Card(S(1) \setminus S)$ is called type of S . Similarly, we put, for $m \geq 0$, $\beta_m = \beta_m(S) = Card(S(m) \setminus S(m-1))$. Clearly, $\beta_1(S) = \beta(S)$, but, generally, $\beta_m(S) \neq \beta(S(m))$. In a numerical semigroup S , the sequence of positive integers $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{n-1}, \beta_n\}$ obtained in this way is called the type sequence of S ([6,10]).

Let S be a numerical semigroup, then S is Arf if $v_1 + v_2 - v_3 \in S$, for all $v_1, v_2, v_3 \in S$ such that $v_1 \geq v_2 \geq v_3$ (*). This is the original definition of an Arf numerical semigroup given by Arf in [9]. We will refer to the condition (*) as the Arf condition. Fifteen conditions equivalent to the Arf condition are given in [8], where the definition of an Arf numerical semigroup is based on those equivalent conditions (for details see [1,2,5]).

In this study, we will give some formulas type sequences in Arf numerical semigroups with multiplicity five and conductor C , such that $C > 4$, $C \neq 4t + 1$, and $C, t \in \mathbb{N}$.

2. THE TYPE SEQUENCES OF ARF NUMERICAL SEMIGROUPS WITH MULTIPLICITY FOUR

In this section, we will give formulas for type sequences of Arf numerical semigroups with multiplicity four.

Theorem 2.1. ([3]) Let S be a numerical semigroup with multiplicity four and conductor C such that $C > 4$, $C \neq 4t + 1$, and $C, t \in \mathbb{N}$. Then, the Arf numerical semigroup S is one of followings:

- (4) If $C \equiv 0 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$;
- (5) If $C \equiv 2 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$;
- (6) If $C \equiv 3 \pmod{4}$ then $S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle$;

Proposition 2.2. ([6]) Let S be a numerical semigroup and $S \neq \mathbb{N}$. Then,

$$1 \leq \beta_j(S) \leq \beta_1(S),$$

for each $j = 1, 2, \dots, n(S)$.

Proposition 2.3 ([6]) Let S be a numerical semigroup. Then,

$$G(S) = \sum_{j=1}^{n(S)} \beta_j(S).$$

Proposition 2.4 ([8]) Let S be a Arf numerical semigroup and $n = n(S)$. Then,

$$\beta_j = \beta_j(S) = v_j - v_{j-1} - 1,$$

for every $j = 1, 2, \dots, n$.

Proposition 2.5. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{\alpha-1}, \beta_\alpha\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 4$ such that $C \equiv 0 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we have

$$\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_{n-2} = 3 \text{ and } \beta_{n-1} = \beta_n = 1.$$

Proof. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{\alpha-1}, \beta_\alpha\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 4$ such that $C \equiv 0 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we write

$S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle = \{v_0 = 0, v_1 = 4, v_2 = 8, \dots, v_{n-3} = C - 8, v_{n-2} = C - 4, v_{n-1} = C - 2, v_n = C, \rightarrow \dots\}$. Thus, we obtain following, since S is Arf numerical semigroup:

$$\beta_1 = v_1 - v_0 - 1 = 4 - 0 - 1 = 3,$$

$$\beta_2 = v_2 - v_1 - 1 = 8 - 4 - 1 = 3,$$

⋮

$$\beta_{n-2} = v_{n-2} - v_{n-3} - 1 = (C - 4) - (C - 8) - 1 = 3 ,$$

$$\beta_{n-1} = v_{n-1} - v_{n-2} - 1 = (C - 2) - (C - 4) - 1 = 1 \text{ and}$$

$$\beta_n = v_n - v_{n-1} - 1 = (C) - (C - 2) - 1 = 1 \quad \blacksquare$$

Proposition 2.6. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{n-1}, \beta_n\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 6$ such that $C \equiv 2 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we have

$$\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_{n-3} = 3 \text{ . and } \beta_{n-2} = \beta_{n-1} = \beta_n = 1.$$

Proof. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{n-1}, \beta_n\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 6$ such that $C \equiv 2 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we write

$S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle = \{v_0 = 0, v_1 = 4, v_2 = 8, \dots, v_{n-4} = C - 10, v_{n-3} = C - 6, v_{n-2} = C - 4, v_{n-1} = C - 2, v_n = C, \rightarrow \dots\}$. Thus, we write following, since S is Arf numerical semigroup:

$$\beta_1 = v_1 - v_0 - 1 = 4 - 0 - 1 = 3 ,$$

$$\beta_2 = v_2 - v_1 - 1 = 8 - 4 - 1 = 3 ,$$

⋮

$$\beta_{n-3} = v_{n-3} - v_{n-4} - 1 = (C - 6) - (C - 1) - 1 = 3 ,$$

$$\beta_{n-2} = v_{n-2} - v_{n-3} - 1 = (C - 4) - (C - 6) - 1 = 1$$

$$\beta_{n-1} = v_{n-1} - v_{n-2} - 1 = (C - 2) - (C - 4) - 1 = 1 \text{ and}$$

$$\beta_n = v_n - v_{n-1} - 1 = (C) - (C - 2) - 1 = 1 \quad \blacksquare$$

Proposition 2.7. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{n-1}, \beta_n\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 7$ such that $C \equiv 3 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then, we have

$$\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_{n-2} = \beta_{n-1} = 3 \text{ . and } \beta_n = 2.$$

Proof. Let $\{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_{n-1}, \beta_n\}$ be type sequence of Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle$ with multiplicity four and conductor $C > 7$ such that $C \equiv 3 \pmod{4}$ and $C \in \mathbb{N}$. Then we write

$S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle = \{v_0 = 0, v_1 = 4, v_2 = 8, \dots, v_{n-3} = C - 11, v_{n-2} = C - 7, v_{n-1} = C - 3, v_n = C, \rightarrow \dots\}$. Thus, we obtain following, since S is Arf numerical semigroup:

$$\beta_1 = v_1 - v_0 - 1 = 4 - 0 - 1 = 3 ,$$

$$\beta_2 = v_2 - v_1 - 1 = 8 - 4 - 1 = 3 ,$$

⋮

$$\beta_{n-2} = v_{n-2} - v_{n-3} - 1 = (C - 7) - (C - 11) - 1 = 3 ,$$

$$\beta_{n-1} = v_{n-1} - v_{n-2} - 1 = (C - 3) - (C - 7) - 1 = 3 \text{ and}$$

$$\beta_n = v_n - v_{n-1} - 1 = (C) - (C - 3) - 1 = 2 \quad \blacksquare$$

Example 2.8. Let's $C = 12$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 2, C + 1, C + 3 \rangle$. Then, we write $S = \langle 4, 10, 13, 15 \rangle = \{0, 4, 8, 10, 12, \rightarrow \dots\}$, we find that $f(S) = 11$, $\mu(S) = 4$,
 $n(S) = \text{Card}(\{0, 1, 2, \dots, 11\} \cap S) = \text{Card}(\{0, 4, 8, 10\}) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S =$

$\{1,2,3,5,6,7,9,11\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 8$. So, the type sequence of S is $\{3,3,1,1\}$. Because

$$\beta_1 = \beta_2 = 3 \text{ and } \beta_3 = \beta_4 = 1 \text{ from Proposition 2.5.}$$

In fact, $S = \langle 4, 10, 13, 15 \rangle = \{0, 4, 8, 10, 12, \rightarrow \dots\}$ is Arf numerical semigroup, and we write

$$S_1 = \{v \in S : v \geq v_1 = 4\} = \{4, 8, 10, 12, \rightarrow \dots\} \text{ and}$$

$$S(1) = \{k \in \mathbb{N} : k + S_1 \subseteq S\} = \{0, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, \rightarrow \dots\}. \text{ Thus, we find that}$$

$$\beta_1 = \beta_1(S) = \text{Card}(S(1) \setminus S(0)) = \text{Card}(\{6, 9, 11\}) = 3.$$

$$S_2 = \{v \in S : v \geq v_2 = 8\} = \{8, 10, 12, \rightarrow \dots\} \text{ and}$$

$$S(2) = \{k \in \mathbb{N} : k + S_2 \subseteq S\} = \{0, 2, 4, 5, \rightarrow \dots\}. \text{ Thus, we have}$$

$$\beta_2 = \beta_2(S) = \text{Card}(S(2) \setminus S(1)) = \text{Card}(\{2, 5, 7\}) = 3.$$

$$S_3 = \{v \in S : v \geq v_3 = 10\} = \{10, 12, \rightarrow \dots\} \text{ and}$$

$$S(3) = \{k \in \mathbb{N} : k + S_3 \subseteq S\} = \{0, 2, 3, 4, 5, \rightarrow \dots\}. \text{ Thus, we have}$$

$$\beta_3 = \beta_3(S) = \text{Card}(S(3) \setminus S(2)) = \text{Card}(\{3\}) = 1 \text{ and}$$

$$S_4 = \{v \in S : v \geq v_4 = 12\} = \{12, 13, \rightarrow \dots\} \text{ and}$$

$$S(4) = \{k \in \mathbb{N} : k + S_4 \subseteq S\} = \{0, 1, 2, 3, \rightarrow \dots\} = \mathbb{N}. \text{ Thus, we obtain}$$

$$\beta_4 = \beta_4(S) = \text{Card}(S(4) \setminus S(3)) = \text{Card}(\{1\}) = 1 \text{ and}$$

Example 2.9. Let's $C = 18$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C - 4, C + 1, C + 3 \rangle$. Then, we obtain $S = \langle 4, 14, 19, 21 \rangle = \{0, 4, 8, 12, 14, 16, 18, \rightarrow \dots\}$, and we find that $f(S) = 17$, $n(S) = 6$, $\mu(S) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S = \{1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 12$. Thus, the type sequence of S is $\{3, 3, 3, 1, 1, 1\}$. Because

$$\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 3 \text{ and } \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 1 \text{ from Proposition 2.6.}$$

In fact, we obtain following since $S = \{0, 4, 8, 12, 14, 16, 18, \rightarrow \dots\}$ is Arf numerical semigroup :

$$\beta_1 = v_1 - v_0 - 1 = 4 - 0 - 1 = 3,$$

$$\beta_2 = v_2 - v_1 - 1 = 8 - 4 - 1 = 3,$$

$$\beta_3 = v_3 - v_2 - 1 = 12 - 8 - 1 = 3,$$

$$\beta_4 = v_4 - v_3 - 1 = 14 - 12 - 1 = 1,$$

$$\beta_5 = v_5 - v_4 - 1 = 16 - 14 - 1 = 1 \text{ and}$$

$$\beta_6 = v_6 - v_5 - 1 = 18 - 16 - 1 = 1.$$

Example 2.10. Let's $C = 11$ in Arf numerical semigroup $S = \langle 4, C, C + 2, C + 3 \rangle$. Then, we find that $S = \langle 4, 11, 13, 14 \rangle = \{0, 4, 8, 11, \rightarrow \dots\}$, and we obtain $f(S) = 10$, $n(S) = 3$, $\mu(S) = 4$, $T(S) = \mathbb{N} \setminus S = \{1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10\}$ and $G(S) = \text{Card}(T(S)) = 8$.

So, the type sequence of S is $\{3, 3, 2\}$. Because $\beta_1 = \beta_2 = 3$ and $\beta_3 = 2$ from Proposition 2.7.

REFERENCES

- [1] İlhan S. and Karakaş H.İ. (2017). Arf numerical semigroups, Turkish Journal of Mathematics, 41, 1448-1457.
- [2] Karakaş, H.İ., (2018). Parametrizing numerical semigroups with multiplicity up to 5, International Journal of Algebra and Computation, 28 (1), 69–95.
- [3] Froberg, R., Gotlieb, C., & Haggkvist, R., (1987). On numerical semigroups. Semigroup Forum, 35, 63-68.

- [4]** Rosales, J.C. (2005). Fundamental gaps of numerical semigroups generated by two elements, *Linear Algebra and its Applications*, 405, 200-208.
- [5]** Rosales, J.C., Garcia-Sanchez, P.A., Garcia-Garcia, J.I. and Branco, M.B. (2004). Arf numerical semigroups, *Journal of Algebra*, 276, 3-12.
- [6]** D'anna, M. (1998). Type sequence of numerical semigroups, *Semigroup Forum*, 56, 1-31.
- [7]** Assi, A., Danna, M. and Garcia Sanchez, P.A. (2020). *Numerical semigroups and Applications*, Springer, New York.
- [8]** Barucci, V., Dobbs, D. E. and Fontana, M. (1997). Maximality Properties in Numerical Semigroups and Applications to One-Dimensional Analytically Irreducible Local Domains. *Mem. Amer. Math. Soc.*, 125, 1-77.
- [9]** Arf, C. (1949). Une interpretation algebrique de la suite de multiplicite d'une branche algebrique. *Proc London Math Soc.*, 20, 256-287 (in French).
- [10]** Garcia Sanchez, P.A. and Ojeda, I. (2019). Almost symmetric numerical semigroups with high type, *Turk J Math.* 43, 2499– 2510.

ANALYTICAL INVESTIGATION OF THE CONTACT PROBLEM FOR A FUNCTIONALLY GRADED ORTHOTROPIC BILAYER SYSTEM INDENTED BY A CYLINDRICAL PUNCH

Şevval ÖZTÜRK

Recep Tayyip Erdogan University, Department of Civil Engineering, Rize/ Türkiye

ORCID: 0009-0002-1406-6302

Erdal ÖNER

Bayburt University, Department of Civil Engineering, Bayburt/ Türkiye

ORCID: 0000-0001-7492-3754

Murat YAYLACI

Recep Tayyip Erdogan University, Department of Civil Engineering, Rize/ Türkiye

ORCID: 0000-0003-0407-1685

ABSTRACT

Contact mechanics is recognised as an important sub-discipline of mechanics with a broad research field encompassing theoretical and experimental studies. Recent studies have shown that homogeneous materials can be inadequate in situations requiring high strength and thermal resistance; therefore, functionally graded materials with properties that vary throughout their volume are being extensively developed and used in various fields. In this study, a continuous contact problem based on elasticity theory is investigated for a layered system composed of two functionally graded orthotropic layers placed on a foundation represented by the Pasternak foundation model. In the model, all contact interfaces are treated as frictionless. The system is indented with a cylindrical punch, and the body forces of both layers are included in the calculation. The problem is addressed under the assumption of plane strain, and the thickness in the y-direction is taken as one unit. The general displacement and stress fields for both functionally graded orthotropic layers are obtained using the basic equations of elasticity theory in the solution phase; with the help of Fourier sine and cosine transformation techniques. These dependencies are expressed in the form of a single integral equation by applying the associated boundary conditions and are numerically solved using the Gauss–Chebyshev integration method. Within the scope of the results obtained, the distribution characteristics of dimensionless contact stresses under the punch for various parameters are determined and evaluated comparatively through graphs.

Keywords: Contact Problem, Elasticity Theory, Functionally Graded Orthotropic Layer, Cylindrical Punch, Pasternak Foundation.

INTRODUCTION

The analysis of stress distribution resulting from the contact of elastic mediums is a long-standing focus of scientific research and constitutes one of the most essential topics in contact mechanics (Bensaada *et al.* 2024). The relevance of these problems arises from the fact that load transfer in structural systems mostly occurs by means of contact surfaces (Çömez *et al.* 2021). In this framework, contact mechanics is recognized as an important sub-discipline of mechanics with a comprehensive research field encompassing theoretical, numerical, and experimental methodology (Karabulut *et al.* 2023). It plays a key role in designing multi-layered and multi-component systems, figuring out the stress and deformation on contact surfaces; it's important in lots of engineering applications, from foundations to railway systems and from shafts to components in storage structures (Güler *et al.* 2017). Up-to-date scientific studies and technological breakthroughs have shown that homogeneous materials do not always

provide acceptable performance in applications requiring high strength and thermal resistance. For this sake, new-generation materials are being intensively researched in order to surpass the limitations of traditional materials (Wang *et al.* 2024). Functionally graded materials with characteristics that change gradually throughout their volume and orthotropic materials exhibiting distinct mechanical properties in certain directions are noteworthy in this context (Yaylacı *et al.* 2024). These materials minimize thermal stresses by eliminating abrupt changes in properties between phases, enabling wide-ranging applications across numerous fields, from engineering to medicine. Materials with three perpendicular symmetry planes are defined as orthotropic, and wood and fiber-reinforced composites are examples of this group (Öner and Al-Qado 2025). In tandem with advancements in contact mechanics, the examination of the contact and fracture behavior of orthotropic materials is acquiring increasing prominence in light of their broad application potential (Oğuz *et al.* 2024). In this study, the continuous contact problem of a system consisting of two functionally graded (FG) orthotropic layers and resting on a Pasternak foundation model is analyzed using plane elasticity theory and integral transformation techniques. Within the scope of the assessment, a load is imposed on the orthotropic layered system through a rigid cylindrical punch. The general equations for both FG orthotropic layers are obtained using the fundamental equations of elasticity theory in the solution stage of the problem, with the help of Fourier sine and cosine transform techniques. The general equations are converted to a single integral equation form by applying the relevant boundary conditions, and the resulting equation is solved numerically using the Gauss–Chebyshev integration method. As part of the results achieved, the distribution characteristics of contact stresses under the punch are determined for various dimensionless parameters and different materials.

FORMULATION OF THE PROBLEM

In this study, a continuous contact problem based on elasticity theory is examined for a system composed of two orthotropic layers with functional grading characteristics and placed on a foundation represented by the Pasternak foundation model, assumedly without separation at the interface (Figure 1). It is considered that all contact surfaces are frictionless, the system is loaded with a P load by means of a rigid cylindrical punch, and the body forces acting on both orthotropic layers are incorporated into the analysis. Considering that the problem is examined under plane strain (x, z) conditions, the thickness in the y direction is taken as the unit. The solution of the system, which is symmetric with regard to the z -axis, is carried out in the range $0 \leq x < +\infty$. The thickness of the upper layer is designated as h_1 , while the thickness of the lower layer is designated as h_2 .

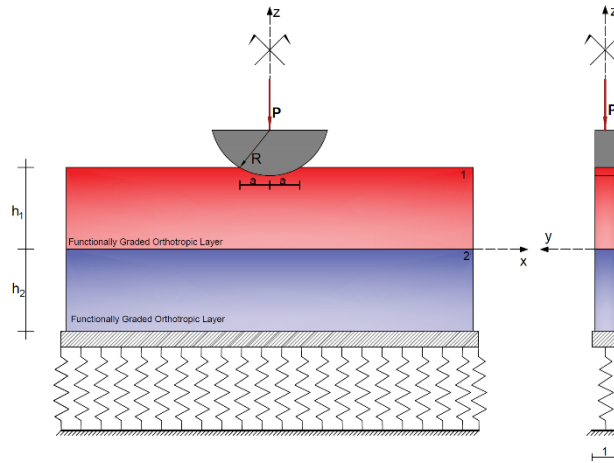

Figure 1. Schematic representation of the contact problem consisting of two functionally graded orthotropic layers, resting on a Pasternak foundation and loaded with a cylindrical punch

The first step in solving the existing contact problem involves calculating the stress and displacement components of the two FG orthotropic layers using elasticity theory and integral transformation techniques. Assuming that the body forces in the expressions provided in equations (1–3) are zero, the displacement and stress components of FG orthotropic Layer 1 are presented below.

$$w_{1h}(x, z) = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 \zeta_i A_i e^{-\bar{n}_i z} \cos(\alpha x) d\alpha \quad 1$$

$$\sigma_{1zh} = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 \left(A_i (\bar{C}_{13}^0 \alpha + \bar{C}_{33}^0 \bar{n}_i) e^{-z(\bar{n}_i + \beta_1)} \right) \cos(\alpha x) d\alpha \quad 2$$

$$\tau_{1xzh} = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 A_i \bar{C}_{55}^0 (\bar{n}_i - \alpha \zeta_i) e^{-z(\bar{n}_i + \beta_1)} \sin(\alpha x) d\alpha \quad 3$$

Given the conditions for including body forces in the expressions provided in Equations (4–6), the displacement and stress components of FG orthotropic Layer 1 are represented below.

$$w_{1p}(z) = \frac{\rho_1^0 g}{\bar{C}_{33}^0 \gamma_1^2} \left[\frac{e^{-z\beta_1} \gamma_1 \left(- \left((-e^{z\beta_1} + e^{z\gamma_1} - e^{h_1\gamma_1} + e^{z\beta_1 + h_1\gamma_1}) \beta_1 \right) + e^{h_1\gamma_1} (-1 + e^{z\beta_1}) \gamma_1 \right)}{\beta_1 (\beta_1 - \gamma_1)} + \frac{z\beta_1 \bar{C}_{13}^0 (1 - e^{h_1\gamma_1} + e^{h_1\gamma_1} h_1 \gamma_1)}{(-1 + e^{\beta_1 h_1}) (\bar{C}_{13}^0 - \bar{C}_{11}^0 \bar{C}_{33}^0)} \right] \quad 4$$

$$\sigma_{1zp} = \frac{(e^{z\gamma_1} - e^{h_1\gamma_1}) g \rho_1^0}{\gamma_1} \quad 5$$

$$\tau_{1xzp} = 0 \quad 6$$

The parameters $\bar{C}_{ij}^0$, ρ_1^0 , β_1 , γ_1 , $\bar{n}_i$ and g in Equations (1–6) correspond to the elastic stiffness coefficients of the lower surface, the density of the lower surface, the inhomogeneity parameter

for stiffness, the inhomogeneity parameter for density, the roots of the characteristic equation for the FG layer 1, and the gravitational acceleration, respectively.

Taking the body forces to be zero in the statements given in Equations (7–9), the displacement and stress components of FG orthotropic Layer 2 are obtained as given below.

$$w_{2h}(x, z) = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 b_i B_i e^{\bar{n}_i z} \cos(\alpha x) d\alpha \quad 7$$

$$\sigma_{2zh} = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 \left(B_i (\bar{C}_{13} \alpha + \bar{C}_{33} b_i \bar{n}_i) e^{z(\bar{n}_i + \beta_2)} \right) \cos(\alpha x) d\alpha \quad 8$$

$$\tau_{2xzh} = \frac{2}{\pi} \int_0^\infty \sum_{i=1}^4 B_i \bar{C}_{55} (\bar{n}_i - \alpha b_i) e^{z(\bar{n}_i + \beta_2)} \sin(\alpha x) d\alpha \quad 9$$

For the case of taking into account body forces in the statements given in Equations (10–12), the displacement and stress components of FG orthotropic Layer 2 are calculated as given below.

$$w_{2p}(z) = \frac{\rho_2^0 g}{\bar{C}_{33} \gamma_2^2} \left[\frac{e^{-z\beta_2} \gamma_2}{\beta_2} + \frac{e^{z(-\beta_2 + \gamma_2)} \gamma_2}{-\beta_2 + \gamma_2} + \frac{e^{h_2(\beta_2 - \gamma_2)} z \bar{C}_{13} \beta_2 (1 - e^{h_2 \gamma_2} + e^{h_2 \gamma_2} h_2 \gamma_2)}{(-1 + e^{h_2 \beta_2}) \left(\bar{C}_{13}^{\bar{0} \ 2} - \bar{C}_{11}^{\bar{0} \ 2} \bar{C}_{33}^{\bar{0} \ 2} \right)} \right. \\ \left. e^{h_2(\beta_2 - \gamma_2)} \left[\frac{(-1 + e^{h_2 \beta_2}) \bar{C}_{11}^{\bar{0} \ 2} \bar{C}_{33}^{\bar{0} \ 2} \gamma_2 \left(-((-1 + e^{h_2 \gamma_2}) \beta_2) + e^{h_2 \gamma_2} \gamma_2 \right)}{+ \bar{C}_{13}^{\bar{0} \ 2} \left((-1 + e^{h_2 \gamma_2}) h_2 \beta_2^2 (\beta_2 - \gamma_2) + e^{h_2 \gamma_2} h_2^2 \beta_2^2 \gamma_2 (-\beta_2 + \gamma_2) \right)} \right. \right. \\ \left. \left. + \bar{C}_{13}^{\bar{0} \ 2} \left(-(-1 + e^{h_2 \beta_2}) \gamma_2 \left(-((-1 + e^{h_2 \gamma_2}) \beta_2) + e^{h_2 \gamma_2} \gamma_2 \right) \right) \right] \right] \right. \\ \left. - \frac{(-1 + e^{h_2 \beta_2}) \left(\bar{C}_{13}^{\bar{0} \ 2} - \bar{C}_{11}^{\bar{0} \ 2} \bar{C}_{33}^{\bar{0} \ 2} \right) \beta_2 (\beta_2 - \gamma_2)}{(-1 + e^{h_2 \beta_2}) \left(\bar{C}_{13}^{\bar{0} \ 2} - \bar{C}_{11}^{\bar{0} \ 2} \bar{C}_{33}^{\bar{0} \ 2} \right) \beta_2 (\beta_2 - \gamma_2)} \right] \quad 10$$

$$\sigma_{2zp} = \frac{(-1 + e^{z\gamma_2}) g \rho_2^0}{\gamma_2} \quad 11$$

$$\tau_{2xzp} = 0 \quad 12$$

The parameter values $\bar{C}_{ij}^{\bar{0}}$, ρ_2^0 , β_2 , γ_2 , and $\bar{n}_i$ in Equations (7–12) correspond to the elastic stiffness coefficients of the upper surface of layer 2, the density of the upper surface of layer 2, the stiffness inhomogeneity parameter, the density inhomogeneity parameter, and the roots of the characteristic equation for layer 2, respectively. The indexes h and p used for both layers refer to situations where body force is neglected and included in the analyses, accordingly. Ultimately, the displacement and stress components associated with FG orthotropic layers are derived from the superposition (summation) of solutions for conditions where body forces are present and absent. The exact mathematical solution to the described contact problem is achieved by applying the boundary conditions given by the following in the (x, z) coordinate system. a refers to the half contact width of the punch, whereas $p(x)$ illustrates the contact stress distribution between the punch and the FG orthotropic layer 1. k_w and k_p are the Winkler and Pasternak foundation modules, correspondingly.

$$\sigma_{1z}(x, h_1) = \begin{cases} -p(x) & (-a < x < a) \\ 0 & (x \leq -a), (x \geq a) \end{cases} \quad 13$$

$$\frac{\partial}{\partial x} [w_1(x, 0) - w_2(x, 0)] = 0 \quad (-\infty < x < \infty) \quad 14$$

$$\sigma_{1z}(x, 0) = \sigma_{2z}(x, 0) \quad (-\infty < x < \infty) \quad 15$$

$$\sigma_{2z}(x, -h_2) = k_w w_2(x, -h_2) - k_p \frac{\partial^2 w_2(x, -h_2)}{\partial x^2} \quad (-\infty < x < \infty) \quad 16$$

$$\tau_{2xz}(x, -h_2) = 0 \quad (-\infty < x < \infty) \quad 17$$

$$\tau_{2xz}(x, 0) = 0 \quad (-\infty < x < \infty) \quad 18$$

$$\tau_{1xz}(x, 0) = 0 \quad (-\infty < x < \infty) \quad 19$$

$$\tau_{1xz}(x, h_1) = 0 \quad (-\infty < x < \infty) \quad 20$$

To compute the contact stress and contact width, the contact stress $p(x)$ must first be established. For this purpose, the following boundary condition is used, in which $w_1(x, h_1)$ expresses the vertical displacement, $F(x)$ expresses the punch shape function, and $f(x)$ expresses the derivative of this function with regard to x .

$$\frac{\partial w_1(x, h_1)}{\partial x} = \frac{\partial F(x)}{\partial x} = f(x) \quad -a < x < a \quad 21$$

For a cylindrical punch profile, the relevant contact boundary condition is written as in the following.

$$\frac{\partial w_1(x, h_1)}{\partial x} = \frac{x}{R} \quad 0 \leq x < \infty \quad 22$$

In this section, the integral (sum) of the contact stress $p(x)$ in the interval between $-a$ and a must be in equilibrium with the applied total external load. This statement reflects the system's force equilibrium condition and is expressed as follows:

$$\int_{-a}^a \sigma_{1z}(x, h_1) dx = - \int_{-a}^a p(x) dx = - \int_{-a}^a p(t) dt = -P \quad 23$$

The dimensionless quantities given below are used to simplify the numerical solution of the derived single integral equation and to convert the equation into a non-dimensional form.

$$x = ar, t = as, g(s) = \frac{p(as)}{P/h_1} \quad 24$$

In the contact between the cylindrical punch and the FG orthotropic layer, the index of the singular integral equation is considered as “-1” as the stresses are zero at the points where the contact ends, (Erdogan and Gupta, 1972). The solution to the problem can be determined as described below.

$$g(s) = G(s)(1-s^2)^{1/2} \quad (-1 < s < 1) \quad 25$$

With dimensionless parameters, the integral equation and the resulting equilibrium condition are rewritten in the following algebraic form by applying the Gauss–Chebyshev quadrature formula.

$$\frac{a}{h_1} \sum_{i=1}^N \frac{1-s_i^2}{N+1} G(s_i) - \frac{1}{\pi} = 0 \quad 26$$

$$\sum_{i=1}^N \frac{1-s_i^2}{N+1} \left[\frac{1}{s_i - r_j} + K(r_j, s_i) \right] G(s_i) = -\frac{1}{\pi} \frac{1}{ST} \frac{C_{55}^0}{P/h_1} \frac{a/h_1}{R/h_1} r_j \quad (j=1, \dots, N+1) \quad 27$$

Equations (26) and (27) are solved together to determine the unknowns $G(s_i)$ and a/h_1 . Equation (27) contains $N+1$ equations, one of which represents the compatibility condition. By subtracting this equation from the system, the contact width a/h_1 is calculated using equilibrium condition equation (26). As the system is nonlinear in terms of a/h_1 , the solution is implemented iteratively. Initially, an assumption is made for a/h_1 , $G(s_i)$ is found by solving (27), and then the equilibrium condition is controlled. The iteration is repeated till the condition is satisfied.

RESULTS AND DISCUSSION

In this section, the numerical solution of the singular integral equation is examined, followed by the normalized contact stress distributions under the punch on various dimensionless parameters. These parameters comprise the orthotropic material type for both layers, the inhomogeneity parameters, the foundation modules and the punch radius. Numerical calculations are conducted for five different orthotropic materials: Graphite/Epoxy (Gr/Ep(P75/934)), Graphite/Epoxy (Gr/Ep(T300/934)), Glass/Epoxy (Gl/Ep), Graphite/Aluminum (Gr/Al), and Boron/Aluminum (B/Al). The pertinent material characteristics are drawn from the study by Binienda and Pindera (1994).

Figure 2 shows the influence of various orthotropic materials on the contact stress distribution under the punch. Figure 2a demonstrates the effect of varying materials on the stress distribution for FG orthotropic layer 1, whereas Figure 2b shows the same for FG orthotropic layer 2. Upon examination of the results, the maximum value of the contact stress under the punch increases as the stiffness of both orthotropic layers in the loading direction increases. Using boron/aluminum (B/Al) material for both layers results in maximum contact stresses forming at the punch center.

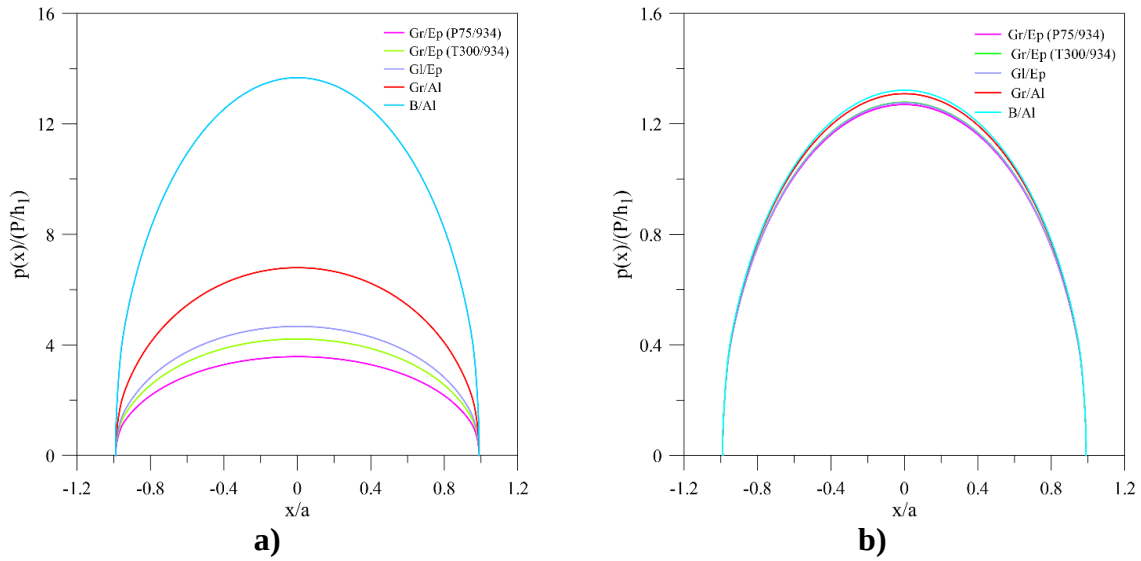

Figure 2. Contact stress distributions depending on the different materials **a)** for layer 1 ($R/h_1=100$, $C_{55}^0/(P/h_1)=200$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=0.4054$, $\beta_2=0.4054$, $k_w/C_{55}^0=1$, $k_p/C_{55}^0=1$, Layer 2 material: Gl/Ep **b)** for layer 2 ($R/h_1=150$, $C_{55}^0/(P/h_1)=80$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=-0.2231$, $\beta_2=-0.2231$, $k_w/C_{55}^0=1$, $k_p/C_{55}^0=1$, Layer 1 material: Gr/Ep(P75/934)

Figure 3 demonstrates the impact of alterations in the stiffness inhomogeneity parameter for layer 1 and layer 2 on the contact stress distribution under the cylindrical punch. If the value of the stiffness inhomogeneity parameter for Layer 1 increases in the positive direction, the stiffness increases from the bottom surface to the top surface along the layer thickness. Consequently, the maximum value of the contact stress formed at the center of the punch increases, and it is observed that the stresses decrease towards the edges of the punch and reach zero. In the same way, if the value of the rigidity inhomogeneity parameter increases in the negative direction, the rigidity decreases from the bottom surface to the top surface along the thickness of the layer. This condition causes a reduction in the maximum contact stress under the punch (Figure 3a). If the stiffness of Layer 2 diminishes from the upper surface to the lower surface, that is, as the layer softens toward the lower surface, the maximum contact stress value is reduced (Figure 3b).

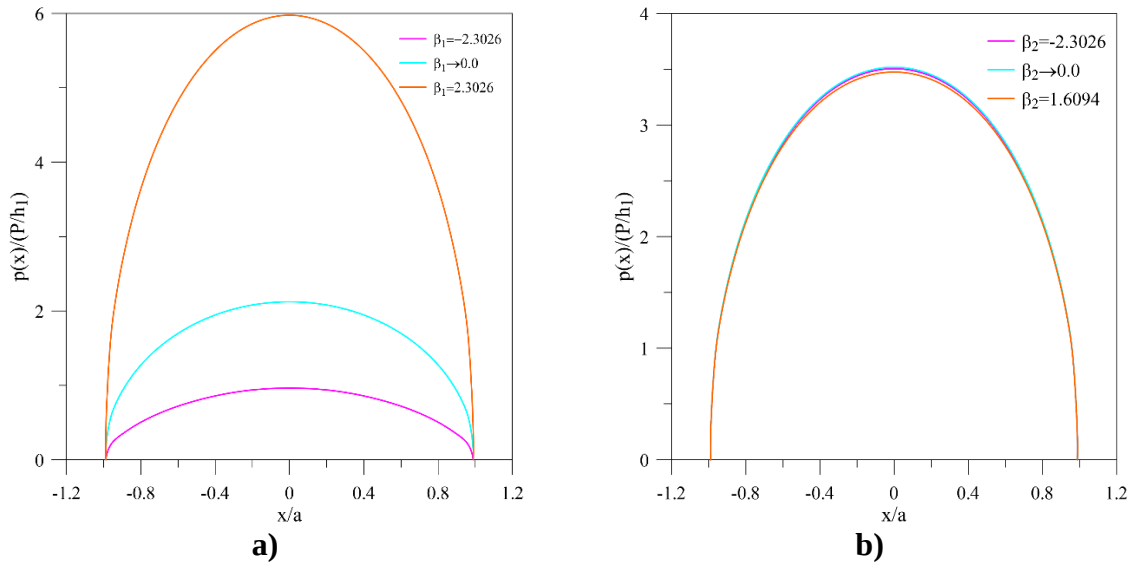

Figure 3. Contact stress distributions depending on the inhomogeneity parameters; **a)** β_1 ($R/h_1=40$, $C_{55}^0/(P/h_1)=50$, $h_2/h_1=1$, $\beta_2=1.0986$, $k_w/C_{55}^0=1$, $k_p/C_{55}^0=1$, Layer 1 material: Gr/Ep (P75/934), Layer 2 material: Gl/Ep), **b)** β_2 ($R/h_1=60$, $C_{55}^0/(P/h_1)=80$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=0.6931$, $k_w/C_{55}^0=2$, $k_p/C_{55}^0=2$, Layer 1 material: Gr/Ep (T300/934), Layer 2 material: Gr/Al).

Figure 4 demonstrates how changes in the Pasternak foundation module and Winkler foundation module alter the distribution of contact stress under a cylindrical punch. Figure 4a demonstrates that the maximum contact stress rises with an increase in the Pasternak foundation module. With the increment of the Winkler foundation module, the value of the maximum contact stress under the punch is noted to increase (Figure 4b).

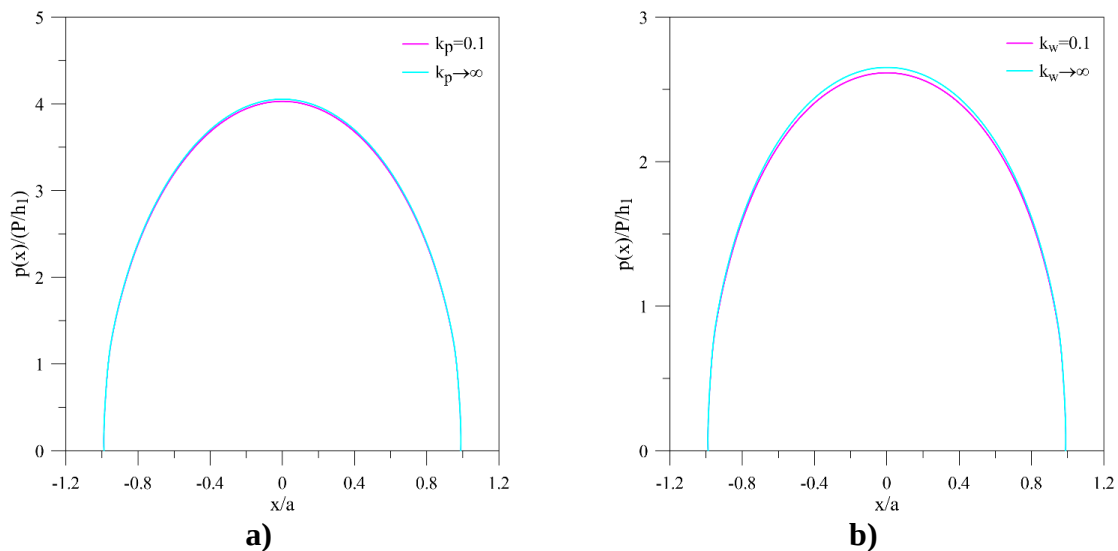

Figure 4. Contact stress distributions **a)** depending on the Pasternak foundation modulus ($R/h_1=80$, $C_{55}^0/(P/h_1)=100$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=-0.5108$, $\beta_2=-0.5108$, $k_w/C_{55}^0=5$, Layer 1 material: Gr/Al, Layer 2 material: B/Al), **b)** depending on the Winkler foundation modulus ($R/h_1=100$, $C_{55}^0/(P/h_1)=80$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=0.4054$, $\beta_2=0.4054$, $k_p/C_{55}^0=10$, Layer 1 material: Gl/Ep, Layer 2 material: B/Al).

Figure 5 demonstrates the effect of the change in punch radius on the contact stress distribution under the punch. As the punch radius increases, the contact area grows, thereby spreading the applied external load over a more extensive surface. This condition causes a noticeable decrease in the maximum contact stress formed at the center of the punch. In this circumstances, it is apparent that the stresses decrease towards the edges of the punch and reach zero at the points in which contact ends.

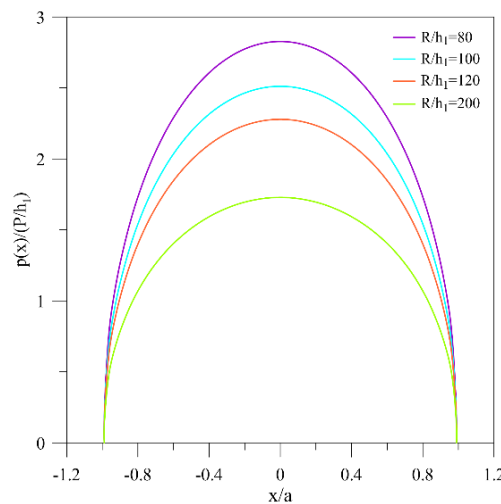

Figure 5. Contact stress distributions depending on the various punch radius ($C_{55}^0/(P/h_1)=100$, $h_2/h_1=1$, $\beta_1=0.6931$, $\beta_2=0.6931$, $k_w/C_{55}^0=2$, $k_p/C_{55}^0=2$, Layer 1 material: Gr/Ep(P75/934), Layer 2 material: Gr/Ep (T300/934)).

CONCLUSION

The continuous contact problem of a functionally graded orthotropic bilayer system under a cylindrical punch is analytically solved in this study, and normalized contact stress distributions are assessed in the light of distinct dimensionless parameters. Influences of the material type, stiffness inhomogeneity parameter, foundation modules and punch radius on the contact behavior are discussed. The principal findings are briefly summarized herein:

- As the stiffness of the orthotropic layers in the loading direction increases, the maximum contact stress under the cylindrical punch also rises. For both layers using B/Al material, the highest contact stresses appear at the center of the punch.
- The positive increase in the stiffness inhomogeneity parameter (increase in stiffness from the bottom surface to the top surface) increases peak contact stress at the punch center, whereas the negative increase in the parameter (decrease in stiffness along the thickness) reduces peak contact stress. Likewise, softening of layer 2 toward the bottom surface also reduces peak stress.
- The increase in Pasternak and Winkler foundation modules increases the maximum contact stress under the punch; the increase in foundation stiffness leads to the system generating higher stress values.
- Increasing the punch radius enlarges the contact area, thereby reducing the maximum contact stress. In all situations, it is evident that the stresses decrease towards the edges of the punch and reach zero at the points at which contact ends.

REFERENCES

- Bensaada, A., Essoufi, E. H., & Zafrar, A. (2024). Primal–dual formulation for parameter estimation in elastic contact problem with friction. *Applied Mathematics in Science and Engineering*, 32(1), 2367025. <https://doi.org/10.1080/27690911.2024.2367025>.
- Binienda, W.K. & Pindera, M.-J. (1994). Frictionless contact of layered metal-matrix and polymer-matrix composite half planes. *Compos. Sci. Technol.*, 50(1), 119-128. [https://doi.org/10.1016/0266-3538\(94\)90131-7](https://doi.org/10.1016/0266-3538(94)90131-7).
- Çömez, İ., Omurtag, M.H. Contact problem between a rigid punch and a functionally graded orthotropic layer resting on a Pasternak foundation. *Arch Appl Mech* **91**, 3937–3958 (2021). <https://doi.org/10.1007/s00419-021-01988-0>
- Erdogan, F. & Gupta, G. (1972). On the numerical solutions of singular integral equations. *Q. J. Appl. Math.*, 29, 525-534.
- Güler, M. A., Kucuksucu, A., Yilmaz, K. B., & Yildirim, B. (2017). On the analytical and finite element solution of plane contact problem of a rigid cylindrical punch sliding over a functionally graded orthotropic medium. *International Journal of Mechanical Sciences*, 120, 12-29. <https://doi.org/10.1016/j.ijmecsci.2016.11.004>
- Karabulut, P. M., & Çömez, İ. (2023). Continuous and discontinuous contact problem of a functionally graded orthotropic layer indented by a rigid cylindrical punch: Analytical and finite element approaches. *ZAMM-Journal of Applied Mathematics and Mechanics/Zeitschrift für Angewandte Mathematik und Mechanik*, 103(6), e202200427. <https://doi.org/10.1002/zamm.202200427>.
- Oğuz, H., Çetinkaya, İ. T., & Çömez, İ. (2024). Receding contact problem of an orthotropic layer supported by rigid quarter planes. *Structural Engineering and Mechanics, An Int'l Journal*, 91(5), 459-468. <https://doi.org/10.12989/sem.2024.91.5.459>
- Öner, E., & Al-Qado, A. W. H. (2025). Contact mechanics of functionally graded orthotropic layer under normal traction and gravity: an analytical perspective. *Archive of Applied Mechanics*, 95(1), 23. <https://doi.org/10.1007/s00419-024-02733-z>
- Wang, T. T., Li, Y. R., & Huang, G. Y. (2024). Effect of adhesion on the frictionless receding contact between an elastic layer and a substrate. *The Journal of Adhesion*, 100(1), 63–81. <https://doi.org/10.1080/00218464.2023.2194534>
- Yaylacı, M., Öner, E., Adıyaman, G., Öztürk, Ş., Uzun Yaylacı, E., & Birinci, A. (2024). Analyzing of continuous and discontinuous contact problems of a functionally graded layer: Theory of elasticity and finite element method. *Mechanics Based Design of Structures and Machines*, 52(8), 5720–5738. <https://doi.org/10.1080/15397734.2023.2262562>

DOĞUM SONU DÖNEMDE ANNE-BEBEK BAĞLANMASI**Arş. Gör. Sebahat KUŞLU**

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik
Bölümü Gaziantep-Türkiye,
ORCID: 0000-0002-5861-4617

Arş. Gör. Ömer Taha EMİNOĞLU

İnönü Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Malatya-Türkiye,
ORCID: 0009-0002-7122-6878

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik
Bölümü Gaziantep-Türkiye
ORCID: 0000-0002-6738-5529

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, doğum sonu dönemde anne-bebek bağlanması, etkileyen faktörler ve anne-bebek sağlığına ilişkin literatürün gözden geçirilmesidir.

Yöntem: Bu çalışma literatür taraması şeklinde gerçekleştirilmiş olup anne-bebek bağlanmasıyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürün derlemesi yapılmıştır. Literatür taraması kapsamında, PubMed, Google Scholar, ScienceDirect, Web of Science veritabanlarında, “anne-bebek bağlanması”, “doğum sonu dönem”, “hemşirelik”, “anne sağlığı”, “bebek sağlığı” anahtar kelimelerinin farklı kombinasyonlarıyla tarama yapılmıştır.

Bulgular: Literatür taraması sonucunda anne-bebek bağlanması fiziksel, psikolojik ve sosyal yönleri olan çok boyutlu bir kavramdır. Doğum sonu depresyon, stres, anksiyete gibi psikolojik sorunların anne-bebek bağlanmasını etkilediği ancak bağlanmanın yalnızca psikolojik durumlarla sınırlı olmadığı belirlenmiştir. Sosyal destek, maddi durum, eş desteği ve aile içi uyum gibi faktörler de bağlanmayı etkilemektedir. Ten tene temasın sağlanması, erken emzirmenin başlatılması, annenin uyku ve dinlenme desteği alması, farkındalık temelli psikososyal girişimlerin uygulanmasının bağlanmayı güçlendirdiği belirtilmektedir. Güvenli bir anne-bebek bağlanmasının bebeğin ilerleyen yaşamında dil gelişimi, sosyal-duygusal gelişim, stresle baş etme becerileri ve motor gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu da ifade edilmektedir. Zayıf bir anne-bebek bağlanmasının ise davranışsal ve duygusal sorunlarla birlikte bazı fiziksel sonuçlarla da ilişkili olabileceği belirtilmektedir.

Sonuç: Anne-bebek bağlanması, doğum öncesi dönemde başlayan ve doğumdan sonra önemli ölçüde artan, anne ve bebek sağlığı için önemli bir kavramdır. Bağlanmayı değerlendirmek için standart bir tanı yöntemi olmamasına rağmen, çok disiplinli bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. Bağlanma sorunlarının erken teşhisi, gerekli bakım ve hizmetlerin sağlanması ve bağlanmayı destekleyici müdahalelerin uygulanması esastır. Anneler ve bebeklerle sürekli temas halinde olan hemşireler ve ebeler arasında bağlanma konusunda bilgilendirme ve farkındalık yaratmak çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Anne-bebek bağlanması, anne sağlığı, bebek sağlığı, doğum sonu dönem, hemşirelik bakımı.

MATERNAL-INFANT BONDING IN THE POSTNATAL PERIOD

ABSTRACT

Aim: The objective of this study is to review the literature on mother-infant bonding in the postpartum period, influencing factors, and mother-infant health.

Method: This study was conducted as a literature review, compiling national and international literature on mother-infant bonding. As part of the literature review, searches were conducted in PubMed, Google Scholar, ScienceDirect, and Web of Science databases using different combinations of the keywords “mother-infant bonding,” “postpartum period,” “nursing,” “maternal health,” and “infant health.”

Results: A literature review reveals that mother-infant bonding is a multidimensional concept with physical, psychological, and social aspects. It has been determined that psychological issues such as postpartum depression, stress, and anxiety affect mother-infant bonding, but bonding is not limited to psychological factors alone. Factors such as social support, financial status, spousal support, and family harmony also influence bonding. It has been noted that ensuring skin-to-skin contact, initiating early breastfeeding, providing the mother with sleep and rest support, and implementing mindfulness-based psychosocial interventions strengthen bonding. It is also stated that secure mother-infant bonding has positive effects on the infant's language development, social-emotional development, stress coping skills, and motor development in later life. Weak mother-infant bonding, on the other hand, may be associated with behavioral and emotional problems as well as certain physical consequences.

Conclusion: Mother-infant bonding is an important concept for maternal and infant health, beginning in the prenatal period and increasing significantly after birth. Although there is no standard diagnostic method for assessing bonding, it should be evaluated using a multidisciplinary approach. Early diagnosis of bonding issues, provision of necessary care and services, and implementation of interventions that support bonding are essential. It is very important to raise awareness and knowledge about bonding among nurses and midwives who are in constant contact with mothers and babies.

Keywords: Mother-infant bonding, maternal health, infant health, postnatal period, nursing care.

GİRİŞ

Anne ruh sağlığı, bir kadının gebelik, doğum ve doğum sonrası dönemlerinde duygusal, psikolojik ve sosyal açıdan iyi oluşunu gösterir. Gebe kadınların %10'unun ve lohusa kadınların %13'ünün depresyon, anksiyete ve psikoz gibi ruh sağlığı sorunları yaşadığı bildirilmektedir (Sanni ve ark., 2024). Bu ruhsal sorunlar annelerin kendilerini yetersiz görmesine, özgüven eksikliğine, çocuğa karşı olumsuz bilişsel algıya ve davranışlara yol açmaktadır (Lutkiewicz ve ark., 2020).

Anne-bebek bağlanması doğum sonu dönemde anne ve bebek sağlığı açısından kritik öneme sahiptir (Harasawa ve ark., 2025). Çocuğun hayatta kalması ve sağlıklı bir gelişim göstermesi için doğrudan ilişkili bir faktördür. Anne ve bebek arasındaki bağlanmanın doğum sonrası, özellikle ilk bir yıllık süre içerisinde en önemli psikolojik süreçlerden biri olduğu belirtilmektedir. Anneyle iyi bir bağlanma gösteren çocuklar sosyal etkileşim ilkelerini de öğrenmeye açıktırlar (Ionio ve ark., 2024).

Anne-bebek bağlanması yalnızca duygusal bir bağ ve yakınlığı ifade etmemektedir. Aynı zamanda annenin bebeğin ihtiyaçlarını fark etmesi, doğru yorumlaması ve uygun yanıt vermesi ile de ilişkilidir. Bebeğin ihtiyaçlarına karşı duyarlılık arttıkça, anne-bebek arasındaki bağlanma da gelişmektedir. Güvenli bağlanma sağlandığı takdirde, bebeğin ilerleyen dönemde sosyal

becerilerinin daha iyi olduğu, stresle baş etme becerilerinin geliştiği ve duygusal düzenleme yeteneklerinin daha güçlü olduğu ifade edilmektedir (Nie ve ark., 2023).

Doğum sonu dönem, annedeki fizyolojik ve psikososyal değişimlerin yanı sıra, annelik rolünün de öğrenildiği bir evredir. Bu uyum süreci annenin uyku düzenini etkilemekte, yorgunluk, ağrı ve bakım yükünü artırmakta, tükenmişliğe yol açmakta, duygusal tepkilerini ve ruh sağlığını etkilemektedir. Tüm bu değişimler anne-bebek bağlanmasına da yansımaktadır (Lutkiewicz ve ark., 2020).

Anne-bebek bağlanmasının yalnızca bireysel değil, çevresel, ailesel, obstetrik ve bebekle ilişkili faktörlere bağlı olarak da değiştiği ifade edilmektedir. Sosyal desteği ve özellikle eş desteği olan annelerin daha yüksek bağlanma gösterdiği belirtilmektedir (Arslan ve ark., 2025). Ekonomik zorlukların ve aile içi stresin bağlanmayı olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Sanni ve ark., 2024). Çoğul gebelik, emzirme durumu ve ten-ten temasın sağlanması da anne-bebek bağlanmasını etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır (Wenze ve ark., 2023; WHO, 2024).

Bu bağlamda doğum sonu dönemde anne-bebek bağlanması ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi anne-bebek-aile sağlığı ve dolayısıyla toplum sağlığı açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, doğum sonu dönemde anne-bebek bağlanması, etkileyen faktörler ve anne-bebek sağlığına ilişkin literatürün gözden geçirilmesidir.

ANNE-BEBEK BAĞLANMASI

Bağlanma kavramı ilk olarak 1970'lerde ortaya çıkmış ve Klaus ve Kennel'in (1976) çalışmalarıyla popülerlik kazanmıştır (Lutkiewicz ve ark., 2020; Klaus & Kennel, 1976). Anne-bebek bağlanması, bebeğin rahimdeki büyümesi ve hareketleriyle başlayan ve olgunlaşmayla ilerleyen bir süreçtir; ancak tam bağlanma doğumdan sonra gerçekleşir. Bu bağ, annelik rolünün şekillenmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynar (Arslan ve ark., 2025). Birçok anne ve bebek arasında yakın ilişkiler kurulmasına rağmen, güçlü bir duygusal bağ oluşturmak zaman alabilir ve vakaların %6-41'inde bağlanma yetersizliği görüldüğü bildirilmiştir (Ionio ve ark., 2024; O'Dea ve ark., 2023).

Anne-bebek bağlanması, annenin bebeğine karşı duygusal tepkisini yansıtır ve bozulduğunda duygusal istikrarsızlık, öfke, gerginlik ve bebeğin ihmal edilmesi veya istismar edilmesi gibi sonuçlara yol açabilir (O'Dea ve ark., 2023). Bu nedenle, anne-bebek bağlanması bebeğin psikolojik, duygusal ve fiziksel gelişimi için hayati önem taşır ve bağlanma sorunlarının erken tespiti, gelecekteki olası istismar ve ihmal vakalarına müdahale etme fırsatı sağlar (Bienfait ve ark., 2011).

Anne bebek bağlanmasını ölçmeye yönelik birçok araç geliştirilmiştir. Bu araçlar sıklıkla annenin bebeğine karşı sevgi, kırgınlık, neşe, öfke, koruma, saldırganlık ve hayal kırıklığı gibi duygularını ölçme yoluyla anne-bebek bağlanmasını belirlemektedir. Ayrıca çocuk psikiyatri uzmanı, yenidoğan ekibi, hekim, hemşire ve ebeler tarafından anne-bebek arasındaki iletişimin ve etkileşimin gözlemlenmesi ile de anne-bebek bağlanması belirlenebilmektedir. Bununla birlikte, klinik tanılamadaki farklılıklar ve standart tanı kriterlerinin bulunmaması nedeniyle anne-bebek bağlanma bozukluklarının yaygınlığını tespit etmek oldukça zordur. Genellikle depresyon, stres ve anksiyete gibi psikiyatrik bozukluklarla ilişkilendirilen bağlanma problemleri, %20-30 oranında herhangi bir psikiyatrik sebep olmaksızın ortaya çıkmaktadır (Bienfait ve ark., 2011).

DOĞUM SONU DÖNEMDE ANNE-BEBEK BAĞLANMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doğum sonu dönem annede ve aile içinde stresin arttığı, yeni rollere ve sorumluluklara uyum sürecinin başladığı bir dönemdir (Arslan ve ark., 2025). Doğum sonrası annelerin bu yeni

duruma adapte olması zaman alabilmekte; stres, anksiyete ve depresyon gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Ionio ve ark., 2024).

Doğum sonrası psikolojik sorunlar anneler arasında yaygındır ve bu durumlar anne-bebek bağını önemli ölçüde etkiler. Hindistan'da psikoz, bipolar affektif bozukluk, depresyon, anksiyete bozuklukları ve uyum bozuklukları yaşayan annelerin %45'inin anne-bebek bağlanma sorunları yaşadığı bildirilmiştir. Ayrıca, psikiyatrik hizmet arayan kadınların %10-25'i de bağlanma güçlüğü yaşamaktadır (O'Dea ve ark., 2023).

Bu psikolojik rahatsızlıklar arasında doğum sonrası depresyon anne-bebek bağlanmasını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Derin üzüntü, anhedoni ve kaygı ile karakterize edilen depresyon, hafiften ilerleyiciye kadar değişen formlarda görülebilir ve doğum sonrası kadınların %14-18'ini etkiler. Bebeğe karşı sevgi eksikliği veya öfke duyguları gibi belirtilere neden olan doğum sonrası depresyon anne-bebek bağlanmasını zayıflatır (Harasawa ve ark., 2025). Hamile annelerde psikolojik sıkıntı ile anne-bebek bağlanması arasındaki ilişkiyi inceleyen bir meta-analiz, depresyon, kaygı ve stresin doğum sonrası ilk yılda bağlanma sorunlarıyla ilişkili olduğunu bulmuştur (O'Dea ve ark., 2023).

Ayrıca doğum sonu depresyona ek olarak yetersiz eş desteğinin, olumsuz çocukluk deneyimlerinin ve doğum öncesi depresyon varlığının da anne-bebek bağlanmasını olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Harasawa ve ark., 2025). Bebek bakımında anneye destek olunması, annenin bakım ihtiyaçlarında destek sağlanması, dinlenme ve uyku gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve eş desteğinin sağlanması anne-bebek bağlanmasını olumlu yönde etkilemektedir (Arslan ve ark., 2025).

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), travmatik bir süreç olan doğum sonrası ortaya çıkabilen patolojik bir bozukluktur. Annelerin yaklaşık %3-4'ünü etkileyen TSSB, anne-bebek bağlanması üzerinde olumsuz etkileri olan bir durumdur (Nie ve ark., 2023). Yapılan bir çalışmada, doğum ile ilişkili travma sonrası stres bozukluğunun anne-bebek bağlanmasıyla anlamlı ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir (Rados ve ark., 2020).

TSSB ile ilişkili olarak bireylerin dayanıklılık düzeyleri de bağlanmayı etkilemektedir. Dayanıklılık, bireylerin travmatik ve olumsuz olaylar karşısındaki başa çıkma ve sağlamlık düzeyleridir. Dayanıklılık düzeyi yüksek olan anneler doğum sonrası yeni bebeğe daha çabuk adapte olmakta, stresli durumlarla hızlı baş etmekte ve bağlanma düzeyleri daha yüksek olmaktadır (Nie ve ark., 2023). Bebek bağlanması düşük bireylerin dayanıklılıklarının artırılmasıyla anne-bebek bağlanmasının güçlendirilebileceği ifade edilmektedir (Travis ve ark., 2007).

Doğurganlık tedavilerinin kullanımının artması ve doğumda anne yaşının artması nedeniyle çoklu doğumlar giderek artmaktadır. Ancak çoklu doğumların hem anne hem de bebek açısından bazı riskleri bulunmaktadır. Bu risklerden biri de anne-bebek bağlanmasının azalmasıdır. Tekli doğumlara kıyasla daha yüksek bakım yükü bulunması, maddi zorlukların daha fazla olması ve komplikasyon riskinin yüksek olması gibi sebepler çoğul gebeliklerde doğum sonrası ruhsal sorunları da artırmaktadır. Bu sorunlarla beraber anne-bebek bağlanması da olumsuz etkilenmektedir. Wenzel ve ark. (2023) yaptıkları çalışmada, çoklu doğum yapan annelerin tekli doğum yapanlara kıyasla daha fazla ebeveynlik stresi yaşadığı ve daha az anne-bebek bağlanma düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir (Wenzel ve ark., 2023).

Anne-bebek bağını artıran faktörlerden bir diğeri ise erken emzirmenin başlatılması ve sürdürülmesi, doğum sonrası risk faktörlerinin erken tespit edilmesi ve önlenmesi, anne-bebek için bütüncül bir bakım sunulmasıdır. Erken emzirme, annenin kısa sürede toparlanmasına ve anne-bebek bağının güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Arslan ve ark., 2025). Optimal emzirme stratejisi, doğum sonu ilk bir saat içerisinde ya da mümkün olan en erken sürede

emzirmenin başlatılması, ilk 6 ay boyunca sadece anne sütü verilmesi ve 24 aya kadar devam edilmesidir (Sanni ve ark., 2024).

Doğum sonu döneminde görülen şiddetli anksiyete durumunun anneyi aşırı tetikte tutma, çocuğa karşı aşırı kontrolcü davranışlar sergileme, yüksek müdahalecilik ve sosyal ortamlardan uzak durmaya ittiği için anne-bebek bağlanmasında önemli bir yordayıcı olduğu belirtilmektedir. Doğum sonu anksiyetenin reddetme ve öfkeyle ilişkili olduğu, bakım kaygılarına yol açtığı ve genel bağlanma puanlarının %3'ünü açıkladığı ifade edilmektedir (Ionio ve ark., 2024).

Doğum sonrası anne ile bebek arasındaki etkileşimin mümkün olan en kısa sürede sağlanması bağlanma açısından önemlidir. Nitekim yeni doğan yoğun bakım ünitesinde yatan bebeklerin annelerinin %12'sinin bebekleriyle bağ kurmakta zorlandığı belirlenmiştir (Bienfait ve ark., 2011).

Doğal afet ve savaş gibi olağanüstü durumlar da annenin stresini etkileyerek bağlanmayı bozmaktadır. İsrail-Hamas savaşı öncesinde ve sırasında doğum yapan kadınların karşılaştırıldığı bir çalışmada, savaş sırasında doğum yapan kadınların depresyon ve anksiyete düzeylerinde artış olduğu ve anne-bebek bağlanmasının bozulduğu belirlenmiştir (Kpaller-Goldstein ve ark., 2024).

Otizm spektrum bozukluğu, sosyal iletişim ve etkileşimde bozulmaya yol açan, tekrarlayıcı davranışlarla karakterize bir nörogelişimsel bozukluktur. Depresyon ve kaygıya yol açarak, bebeğe karşı duygusal tepkinin azalmasına, sinirlilik ve düşmanlık davranışlarına yol açtığı için, anne-bebek bağının bozulmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, literatürde her zaman güçlü ilişkiler bildirilmemektedir. Fukui ve ark. (2023) Otistik özellikler ile doğum sonu anne-bebek bağlanması arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, annedeki otizm özelliklerinin kaygı, depresyon ve doğum sonu bağlanmayla düşük düzeyde ilişkili olduğunu bildirmişlerdir (Fukui ve ark., 2023).

Anne-bebek bağlanmasını etkileyen faktörlerden biri ise yenidoğan bebeğin mizacıdır. Zor ve çok ağlayan bebekler annede yorgunluk ve tükenmişliğe yol açarak öfke, sinirlilik ve bağlanma problemlerine zemin hazırlayabilmektedir (Nie ve ark., 2023).

Bağlanma teorisine göre ebeveyn bağlanması ve anne-bebek bağlanması kuşakları arası aktarımla gerçekleşmektedir. Yani, düzensiz ve kaygılı bir ebeveyn bağlanma stili, yaşamın ilerleyen dönemlerinde anne-bebek bağlanmasına da bir çerçeve oluşturacaktır. Bu nedenle anne-bebek bağlanması ve ebeveyn bağlanması arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Nie ve ark., 2023). Yapılan bir çalışmada ikili/düzensiz bağlanma stiline sahip kadınların yenidoğan bebekleriyle daha az bağlanma gösterdiği belirlenmiştir (Nonnenmacher ve ark., 2016).

Bazı annelerde doğum sonrası ağrı düzeyi şiddetli olabilir ve bu durum kaygı ve stresle beraber emzirme ve bağlanma problemlerine yol açabilir (Shebelsky ve ark., 2024).

Dünya genelinde %17,2 oranında yaygınlığa sahip doğum sonu depresyon, anne sağlığını ve dolayısıyla anne-bebek bağlanmasını etkileyen önemli bir faktördür. Doğum sonu depresyona zemin hazırlayan faktörler ise yaş, cinsiyet, düşük özsaygı, sınırlı sosyal destek, obstetrik komplikasyonlar, erken doğum, sağlıklı yaşam, çoklu doğum, işsizlik, plansız gebelik ve eş desteğinin olmamasıdır. Bu durumlar depresyonu etkileyerek, dolaylı şekilde anne-bebek bağlanmasına da etki etmektedir (Sanni ve ark., 2024).

BAĞLANMAYI GÜÇLENDİRMEYE YÖNELİK GİRİŞİMLER

Doğum sonrası anne-bebek bağlanmasına yönelik yapılan ilk girişimlerden biri ten-tene teması sağlanmasıdır. Ten-tene teması, bebeğin doğum sonrası kurutularak annenin çıplak göğsüne yatırılmasıdır. Ortalama bir saat annenin göğsünde kalan bebeğin anne sütünü artırmaya, anne-bebek bağlanmasının güçlendirilmesine, anne-bebeğin sakinleşmesine ve

rahatlamasına yardımcı olduğu bildirilmektedir. Kanguru bakımı olarak da bilinen ten tene teması;

- Hem anneyi hem de bebeği rahatlattığı ve sakinleştirdiği,
- Sindirim sistemi ve beslenme ile ilgili bebeği uyardığı,
- Vücut sıcaklığını düzenlediği,
- Annenin faydalı bakterilerinin bebeğin cildine yerleşmesine olanak sağlayarak enfeksiyonlara karşı koruduğu,
- Hormon salınımını uyardığı,
- Hastanede kalış süresini kısalttığı,
- Stres seviyesini azalttığı,
- Annenin doğum sonu kanamasını azaltarak uterusun eski haline dönmesini kolaylaştırdığı,
- Bebeğin kalp atışını ve solunumunu düzenleyerek yeni ortama uyum sağlamasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (UNICEF; WHO, 2024).

Doğum sonrası dönemde sıklıkla görülen perinatal anksiyete ve depresyon, ilk kez anne olanların %20'sini etkilemektedir. Perinatal anksiyete ve depresyon, erken doğum, gelişme geriliği ve düşük doğum ağırlığıyla doğru orantılı olarak ebeveynlik becerilerini olumsuz etkilemektedir. Ancak psikososyal ve davranışsal farkındalık eğitimlerinin bu sorunları azaltmada etkili olduğu belirtilmektedir. Farkındalık kazanmış anne, olumsuz durumlara odaklanmak yerine, anın tadını çıkarmaya ve bebeğiyle daha iyi bir iletişim kurmaya odaklanacaktır (Pan ve ark., 2023). Özellikle doğum sonrası bebeği yoğun bakım ünitesinde yatan annelere verilen farkındalık eğitiminin stresi azaltmada ve daha iyi bir bağ kurulmasında son derece önemli olduğu belirtilmektedir (Khoramirad ve ark., 2021).

Aile içi uyum, evlilik memnuniyeti ve ebeveyn-bebek bağlanması arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan çalışmada ise doğum sonrası ebeveyn-bebek bağlanmasının kalitesini artırmak için aile içi uyumun ve evlilik memnuniyetinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır (Ngai ve ark., 2023).

Erken emzirmenin başlatılması ve sürdürülmesi de bağlanmayı destekleyen uygulamalardandır. Doğum sonu ilk bir saatte emzirmenin sağlanması, göz teması ve ten-ten temasının sağlanması için hemşirelerin gerekli desteği sağlaması gerekmektedir (Sanni ve ark., 2024). Ayrıca doğum sonrası dönemde, annenin ihtiyaçlarının karşılanması, uyku ve dinlenmenin desteklenmesi, eş desteğinin artırılması ve bebek bakımında desteklenmesi de bağlanmayı artıracak uygulamalardandır (Arslan ve ark., 2025).

ANNE-BEBEK BAĞLANMASININ SONUÇLARI

Anne-bebek bağlanması, bir annenin bebeğine sevgi duyması için gereken duygusal bağlanmadır. Bağlanmada başarısız olduğu takdirde, bebekte sık ağlama, gastroözofageal sorunlar ve annede psikolojik sorunlar görülebilir (Nie ve ark., 2023). De Kruijff ve ark. (2019) tarafından yapılan çalışmada, psikiyatrik bozukluğu olan annelerin bebeklerinde gastroözofageal sorunlar anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Bu sorunların ise bağlanma problemleriyle anlamlı derecede ilişkili olduğu belirlenmiştir (De Kruijff ve ark., 2019).

Anne-bebek bağlanması, bebeğin kendi duygusal düzenleme becerisini geliştirmesine katkı sunacak, tolerans ve bütünleştirme becerisi kazandıracaktır. Nitekim doğum sonrası anne-bebek arasındaki bağlanmanın 12 aylık bebeklerdeki sosyal-duygusal gelişim ile doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir (Nie ve ark., 2023).

Anne-bebek bağlanmasının bebeklerin sosyal-duygusal gelişimiyle ilişkili olduğu da vurgulanmaktadır. Ayrıca, bebeğin ilerleyen dönemde dil, bilişsel ve motor gelişimi üzerinde de etkisi olduğu ifade edilmektedir (Le Bas ve ark., 2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Anne bebek bağlanması doğum sonu dönemde en kritik süreçlerden biri olup yalnızca anne ve bebeğin psikososyal ve duygusal yakınlığını ifade etmeyip, bebeğin ilerleyen yaşamındaki gelişimini de etkileyen önemli bir faktördür. Bu yüzden mevcut araştırmada doğum sonu dönemde anne-bebek bağlanması ve onu etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Literatür taraması sonucunda anne-bebek bağlanmasının anne ruh sağlığı, doğum deneyimi, sosyal destek varlığı, eş desteği, emzirme durumu, zorlu doğum ve benzeri birçok faktörden etkilendiği belirlenmiştir. Özellikle doğum sonu depresyon, stres ve anksiyete gibi psikolojik sorunların anne-bebek bağlanmasını belirgin bir şekilde etkilediği, ancak bu bağlanmanın yalnızca psikolojik sorunlardan etkilendiği belirtilmektedir. Bu durum bağlanmanın yalnızca tek yönlü bir nedensellikte açıklanamayacağını, bireysel farklılıkların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Klinik tanı kriterlerinde bir standart bulunmamasına rağmen anne-bebek bağlanma sorunlarının sıklıkla görüldüğü belirtilmektedir. Bu yüzden anne-bebek bağlanma sorunlarının değerlendirilmesinde multidisipliner yaklaşım ve gözleme dayalı değerlendirmelerin önemine vurgu yapılmaktadır. Özellikle doğum sonrası süreçte anne ve bebek ile en çok temas halinde olan hemşire ve ebelerin bağlanma sürecinin gözlenmesi ve buna yönelik girişimlerin uygulanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır.

Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak;

- Doğum sonu bakım süreçlerine bağlanmaya ilişkin değerlendirmelerin de dahil edilmesi,
- Doğum sonu mümkün olan en kısa sürede ten-tene temasın ve emzirmenin sağlanması,
- Anne bebek bağlanmasını olumsuz etkileyen riskli durumların erken tanınması ve gerekli girişimlerin uygulanması,
- Anneler, eşler, sosyal destek sağlayanlar, hemşire ebe ve diğer sağlık çalışanlarının anne bebek bağlanması konusunda farkındalıklarının değerlendirilmesi ve becerilerinin artırılması,
- Aile merkezli bakım yaklaşımlarının uygulanması ve eşlerin de bakım sürecine dahil edilmesi,
- Bağlanmanın değerlendirilmesine yönelik standart bir tanı kriterinin ya da protokolün geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması,
- Anne bebek bağlanmasını etkileyen faktörlerin uzunlamasına ve deneysel çalışmalar ile daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi,
- Bağlanmayı artırmak için doğum öncesinden başlayarak doğum sonrası hizmetlerinin de dahil edildiği bütüncül yaklaşımların benimsenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Le Bas, G., Youssef, G., Macdonald, J. A., Teague, S., Mattick, R., Honan, I., McIntosh, J. E., Khor, S., Rossen, L., Elliott, E. J., Allsop, S., Burns, L., Olsson, C. A., & Hutchinson, D. (2022). The Role of Antenatal and Postnatal Maternal Bonding in Infant Development. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 61(6), 820–829.e1. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2021.08.024>.
2. Khoramirad, A., Abedini, Z., & Khalajinia, Z. (2021). Relationship between mindfulness and maternal stress and mother - Infant bonding in neonatal intensive care unit. *Journal of education and health promotion*, 10, 337. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_1620_20.
3. Ngai, F. W., & Xie, Y. J. (2023). Psychosocial Factors and Parent-Infant Bonding. *The Journal of perinatal & neonatal nursing*, 37(4), 303–309. <https://doi.org/10.1097/JPN.0000000000000743>.

4. Pan, W. L., Lin, L. C., Kuo, L. Y., Chiu, M. J., & Ling, P. Y. (2023). Effects of a prenatal mindfulness program on longitudinal changes in stress, anxiety, depression, and mother–infant bonding of women with a tendency to perinatal mood and anxiety disorder: A randomized controlled trial. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 23, 547. <https://doi.org/10.1186/s12884-023-05873-2>.
5. Klapper-Goldstein, H., Pariente, G., Wainstock, T., Dekel, S., Binyamin, Y., Battat, T. L., Broder, O. W., Kosef, T., & Sheiner, E. (2024). The association of delivery during a war with the risk for postpartum depression, anxiety and impaired maternal-infant bonding, a prospective cohort study. *Archives of gynecology and obstetrics*, 310(6), 2863–2871. <https://doi.org/10.1007/s00404-024-07715-8>.
6. Shebelsky, R., Sadi, W., Heesen, P., Aber, R. N., Fein, S., Iluz-Freundlich, D., Shmueli, A., Azem, K., Radian Tamayev, I., Binyamin, Y., & Orbach-Zinger, S. (2024). The relationship between postpartum pain and mother-infant bonding: A prospective observational study. *Anaesthesia Critical Care & Pain Medicine*, 43(1), 101315. <https://doi.org/10.1016/j.accpm.2023.101315>.
7. Wenze, S. J., Battle, C. L., Huntley, E. D., Gaugler, T. L., & Kats, D. (2023). Ecological momentary assessment of postpartum outcomes in mothers of multiples: Lower maternal-infant bonding, higher stress, and more disrupted sleep. *Archives of Women's Mental Health*, 26(3), 361. <https://doi.org/10.1007/s00737-023-01317-0>.
8. Travis, W. J., & Combs-Orme, T. (2007). Resilient parenting: Overcoming poor parental bonding. *Social Work Research*, 31(3), 135-149. <https://doi.org/10.1093/swr/31.3.135>.
9. Radoš, S. N., Matijaš, M., Anđelinović, M., Čartolovni, A., & Ayers, S. (2020). The role of posttraumatic stress and depression symptoms in mother-infant bonding. *Journal of affective disorders*, 268, 134–140. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.03.006>.
10. Nonnenmacher, N., Noe, D., Ehrenthal, J. C., & Reck, C. (2016). Postpartum bonding: the impact of maternal depression and adult attachment style. *Archives of women's mental health*, 19(5), 927–935. <https://doi.org/10.1007/s00737-016-0648-y>.
11. Nie, R., Pan, M., & Liu, X. (2023). The mediation role of resilience and postpartum traumatic stress disorder on parental attachment and the maternal-infant bonding. *BMC Psychology*, 11, 359. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01370-5>.
12. de Kruijff, I., Choenni, V., Groeneweg, J. T., Vlieger, A. M., Benninga, M. A., Kok, R., ... & Lambregtse-van den Berg, M. P. (2019). Gastrointestinal symptoms in infants of mothers with a psychiatric history and the role of depression and bonding. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 69(6), 662-667. <https://doi.org/10.1097/MPG.0000000000002484>.
13. Sanni, S. O., Adeoye, I. A., Bella-Awusah, T. T., & Bello, O. O. (2024). Influence of postpartum depression on maternal-infant bonding and breastfeeding practices among mothers in Abeokuta, Ogun state. *Discover Mental Health*, 4(1), 46. <https://doi.org/10.1007/s44192-024-00104-2>.
14. Fukui, N., Watanabe, Y., Motegi, T., Hashijiri, K., Ogawa, M., Egawa, J., Enomoto, T., & Someya, T. (2023). Relationships among autistic traits, depression, anxiety, and maternal–infant bonding in postpartum women. *BMC Psychiatry*, 23, 463. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04970-y>.
15. Bienfait, M., Maury, M., Haquet, A., Faillie, J., Franc, N., Combes, C., Daudé, H., Picaud, J., Rideau, A., & Cambonie, G. (2011). Pertinence of the self-report mother-to-infant bonding scale in the neonatal unit of a maternity ward. *Early Human Development*, 87(4), 281-287. <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2011.01.031>.

16. O'Dea, G. A., Youssef, G. J., Hagg, L. J., Francis, L. M., Spry, E. A., Rossen, L., Smith, I., Teague, S. J., Mansour, K., Booth, A., Davies, S., Hutchinson, D., & Macdonald, J. A. (2023). Associations between maternal psychological distress and mother-infant bonding: a systematic review and meta-analysis. *Archives of women's mental health*, 26(4), 441–452. <https://doi.org/10.1007/s00737-023-01332-1>.
17. Lutkiewicz, K., Bieleninik, Ł., Cieślak, M., & Bidzan, M. (2020). Maternal–Infant Bonding and Its Relationships with Maternal Depressive Symptoms, Stress and Anxiety in the Early Postpartum Period in a Polish Sample. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5427. <https://doi.org/10.3390/ijerph17155427>.
18. Arslan, G. G., Aypar Akbağ, N. N., & Şanlı, Y. (2025). Examination of the relationship between the comfort levels and the mother to infant bonding levels of women in the postpartum period. *Medical Records*, 7(1), 136–144. <https://doi.org/10.37990/medr.1552866>.
19. World Health Organization. (2024). Essential newborn care 1: Immediate care and helping babies breathe at birth (Provider guide). Erişim: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/<https://cdn.who.int/media/docs/default-source/mca-documents/nbh/enc-course/revised-resources/core-materials/web-who-enc-1---provider-guide---may-2024.pdf>. Erişim tarihi: 03.02.2026.
20. Ionio, C., Ciuffo, G., Christiansen, P., Della Vedova, A. M., Fallon, V., Figlino, M. F., Landoni, M., Silverio, S. A., Smorti, M., & Bramante, A. (2024). *Postpartum-specific anxiety and maternal–infant bonding: A predictive validity study amongst Italian women*. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 14, 1614–1626. <https://www.mdpi.com/2254-9625/14/6/107>.
21. UNICEF. Skin-to-skin contact. Erişim: https://www.unicef.org.uk/babyfriendly/baby-friendly-resources/implementing-standards-resources/skin-to-skin-contact/?utm_source=chatgpt.com. Erişim tarihi: 03.02.2026.
22. Harasawa, N., Chen, C., Okawa, S., Okubo, R., Matsubara, T., Nakagawa, S., & Tabuchi, T. (2025). A network analysis of postpartum depression and mother-to-infant bonding shows common and unique symptom-level connections across three postpartum periods. *Communications Psychology*, 3(1), 7. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00171-9>.
23. Klaus, M.H., & Kennel, J.H. (1976). *Maternal infant bonding*. St. Louis: C.V. Mosby.

HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUNLAŞTIRMA: GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Arş. Gör. Ömer Taha EMİNOĞLU

İnönü Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Malatya-Türkiye,

ORCID: 0009-0002-7122-6878

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EMİNOĞLU GÜVEN

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik

Bölümü, Gaziantep-Türkiye

ORCID: 0000-0002-6738-5529

Arş. Gör. Sebahat KUŞLU

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik

Bölümü, Gaziantep-Türkiye,

ORCID: 0000-0002-5861-4617

Amaç: Bu çalışmanın amacı hemşirelik eğitiminde oyunlaştırma temelli öğrenim yaklaşımlarını ve uygulama örneklerini literatür doğrultusunda ele almaktır.

Yöntem: Bu çalışma derleme türünde gerçekleştirilmiştir. Hemşirelik eğitiminde oyunlaştırma ve oyun tabanlı öğrenme uygulamasına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Literatür taraması için PubMed, Web of Science, Google Scholar ve ScienceDirect veritabanlarında “hemşirelik eğitimi”, “hemşirelik öğretimi”, “oyunlaştırma” ve “oyun tabanlı öğrenme” anahtar kelimelerinin kombinasyonları ile tarama yapılmıştır.

Bulgular: Literatür taraması sonucunda hemşirelik eğitiminde oyunlaştırma yaklaşımının öğrenci motivasyonu, aktif katılım, bilginin kalıcılığı, eleştirel düşünme ve akademik başarı üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Özellikle kaçış odası uygulamalarının problem çözme, önceliklendirme, karar verme ve takım çalışması becerilerini geliştirdiği belirlenmiştir. Öğrenciler oyunlaştırma yöntemlerini öğretici, eğlenceli ve hatırlamayı kolaylaştırıcı olarak değerlendirmiş, olumlu rekabet ortamının öğrenmeye katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca oyunlaştırmının yalnızca bilişsel değil, duygusal ve psikomotor becerilerin gelişimine de katkı sunduğu ifade edilmiştir. Bu olumlu etkilerin yanı sıra, zaman kısıtlı etkinliklerin bazı öğrencilerde stres ve kaygıya yol açtığı, bu nedenle oyun tasarımının dikkatli bir şekilde planlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca teknolojiye erişim kısıtlamaları ve maliyet faktörlerinin de oyunlaştırmayı etkileyen sınırlılıklar arasında olduğu belirtilmiştir.

Sonuç: Oyunlaştırma hemşirelik eğitiminde öğrenmeyi destekleyen, klinik becerilerin gelişimine katkıda bulunan ve motivasyonu artıran yenilikçi bir yaklaşımdır. Öğrenme hedefleriyle uyumlu bir ön planlama yapılması, yapılandırılmış değerlendirme ve etkili geri bildirim mekanizmalarının uygulanması oyunlaştırmının etkinliğini artıran faktörlerdir. Hemşirelik öğrencilerinin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: hemşirelik eğitimi, hemşirelik öğretimi, oyunlaştırma, oyun tabanlı öğrenme.

GAMIFICATION IN NURSING EDUCATION: CURRENT APPROACHES AND APPLICATION EXAMPLES

ABSTRACT

Aim: To examine gamification-based learning approaches and applications in nursing education, in line with the literature.

Method: This study was conducted as a review. The national and international literature on gamification and game-based learning in nursing education was examined. For the literature review, searches were conducted in the PubMed, Web of Science, Google Scholar, and ScienceDirect databases using combinations of the keywords "nursing education," "nursing teaching," "gamification," and "game-based learning."

Results: A literature review revealed that the gamification approach in nursing education has positive effects on student motivation, active participation, knowledge retention, critical thinking, and academic achievement. In particular, escape room applications were found to develop problem-solving, prioritization, decision-making, and teamwork skills. Students evaluated gamification methods as instructive, enjoyable, and conducive to retention, stating that a positive competitive environment contributed to learning. It was also stated that gamification contributes not only to cognitive development but also to the development of emotional and psychomotor skills. Alongside these positive effects, it was emphasized that time-limited activities caused stress and anxiety in some students, and therefore game design must be carefully planned. Furthermore, it was noted that limitations in access to technology and cost factors were also constraints affecting gamification.

Conclusion: Gamification is an innovative approach that supports learning in nursing education, enhances clinical skill development, and increases motivation. Factors that increase the effectiveness of gamification include planning in line with learning objectives, structured assessment, and effective feedback mechanisms. It can be used as an effective tool for developing nursing students' professional competence.

Keywords: nursing education, nursing teaching, gamification, game-based learning.

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinin giderek karmaşık bir hale gelmesi, öğrencilerin yalnızca teknik bilgiye değil, aynı zamanda problem çözme ve karar verme becerilerine de sahip olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu becerilerin geliştirilmesinde geleneksel öğretim yöntemlerinin yetersiz kalabildiği ve aktif öğrenme yöntemlerine ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Vázquez ve ark., 2024). Hemşirelik eğitimi, teorik ve pratik bilginin bir arada yürütüldüğü ve problem çözme becerilerinin geliştirildiği bir yapıda yürütülmektedir. Öğrencilerin mezun olmadan önce bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerin yanı sıra iletişim ve teknolojik yetkinliklere de sahip olmaları gerekmektedir (Gutiérrez ve ark., 2020). Bu nedenle, geleneksel yöntemlere ek olarak, eğitim süreci etkileşim ve işbirliğini de içermelidir (Tavares, 2022). Çünkü hemşireler sıklıkla hızlı ve net kararlar almayı gerektiren zor ve karmaşık durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Geleneksel yöntemler öğrencilerin bilgi edinmelerini ve olası çözümler üretmelerini sağlar; ancak gerçek hayattaki klinik sorunları gerçek zamanlı olarak yönetme fırsatı sunmaz (Anguas ve ark., 2021). Dahası, öğrenme motivasyonunu artırmanın zorlu bir süreç olduğu bilinmektedir, çünkü öğrencilerin belirli bir hedefe ulaşmak için duyuşsal, bilişsel ve motor becerilerini koordine etmelerini gerektirir. Öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırmada etkili olduğu belirlenen dört faktör şunlardır:

1. Merak uyandırmak
2. Özerkliği teşvik etmek
3. Uygun zorluk seviyesi
4. Teşvik sağlamak (Bartel ve Hagel, 2014).

Bu noktada öğrencilerin bilgiyi pekiştirmelerine, yeni beceriler edinmelerine, tutum geliştirmelerine ve motivasyonlarını artırmaya yarayan oyunlaştırma kavramı gündeme gelmektedir. Oyunlaştırma, dışsal motivasyon, neşe, takım çalışması ve öğrenmeyi geliştirmesi nedeniyle akademik performansı artıran bir yöntemdir (Anguas ve ark., 2021). Öğrencileri öğrenme sürecine dahil eden ve ilgi uyandıran etkileşimli ve yenilikçi bir uygulamadır (Grech ve Grech, 2021). Hemşirelik lisans programlarında simülasyon oyunlarının kullanımı giderek artmakta ve bunlar öğrenmeyi, öz yeterliliği ve güveni teşvik etmenin yanı sıra empati, hasta güvenliği, eleştirel düşünme ve klinik beceri edinmelerine de katkı sağlamaktadır (Castro ve ark., 2019; Chao ve ark., 2024).

Öğrenme sürecinde bir oyunun başarılı olup olmadığını belirlemek için özerklik, ilişki ve yeterlilik kavramları dikkate alınmalıdır. Öğrenciler için motive edici bir oyun, oyuncunun kontrolünde olmalı, görevleri tamamlamak için yeterlilik gerektirmeli ve diğer öğrencilerle ilişkileri kolaylaştırmalıdır (Grech ve Grech, 2021). Öğrenme sürecini keyifli hale getirmenin yanı sıra, oyunlaştırma, etkileşimli ve ilgi çekici doğası nedeniyle eğitim amaçları için öne çıkmaktadır (Quek vd., 2023). Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, literatür doğrultusunda hemşirelik eğitiminde oyunlaştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımlarını incelemek, uygulama örneklerini analiz etmek ve hemşirelik eğitimindeki rolünü değerlendirmektir.

OYUNLAŞTIRMA KAVRAMI VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yükseköğretim programlarında öğretme ve öğrenme faaliyetlerine hem öğrencilerin hem de öğretmenin katılımının gerektiği, eğitimsel ve motivasyonel faktörlerin rol aldığı bir süreç olarak bakılabilir. Son yıllarda hemşirelik eğitiminde öğrenci katılımını teşvik etmeye yönelik problem tabanlı öğrenme, tersine çevrilmiş öğrenme ve oyunlaştırma gibi çeşitli yöntemler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır (Anguas ve ark., 2021). Yeni öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması, öğrenci motivasyonunu ve katılımını artırabilir, içerikleri içselleştirmelerine katkı sunarak kendi gözlemleriyle öğrenmelerine olanak sağlayabilir (Castro ve ark., 2019).

Eğitimde oyunlaştırma konusundaki çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda, oyunlaştırmının öğrenmeyi geliştirdiği, karar verme becerilerini olumlu etkilediği ve akademik performansı artırdığı belirtilmektedir (Gutiérrez ve ark., 2020; Tavares, 2022). Her geçen gün kullanımı artan oyunlaştırma, öğrenmeyi geliştirmek amacıyla oyun tasarımıyla kullanılan unsurların (puanlar, ödüller, kaçış odaları ve liderlik tabloları) öğrenme süreçlerine entegre edilmesidir (Tavares, 2022). Oyunlar, belirli bir bağlamda, belirli bir hedefi, kuralı ve kısıtlaması olan yapay ve rekabetçi etkinliklerdir. Oyunlardaki görevler, hedefler, puanlar ve seviyelere göre ödüllerin kullanılması öğrenme deneyiminin geliştirilmesine katkı sunmaktadır (Rodriguez ve ark., 2020).

Oyun tabanlı öğrenme faaliyetlerinin cinsiyete göre bazı farklılıklar gösterdiği de ön plana çıkan unsurlardandır. Özellikle erkek öğrencilerin bu etkinliklere daha fazla katılım gösterdikleri ve daha yüksek performansa sahip oldukları belirtilmektedir. Bu farklılık erkek öğrencilerin eğlence amaçlı oyunlara da daha fazla ilgi duymalarıyla açıklanmaktadır (Tavares, 2022).

HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUNLAŞTIRMA VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Hemşirelik öğrencilerinin birçoğu dijital çağda dünyaya gelmiş milenyum ve Z kuşağı gençleridir. Bu öğrenciler zamanlarının büyük çoğunluğunu sosyal medya, dijital teknolojiler ve oyunlar ile geçirmektedir. Dijital ortamı ve oyunlaştırmayı bir yaşam biçimi haline

getirdikleri için öğrenme ortamlarında da aynı yöntemleri beklemektedirler. Bu noktada oyun tabanlı öğrenme, öğrencinin aktif katılımını artırarak öğrenmeyi kolaylaştırabilmektedir (Tavares, 2022).

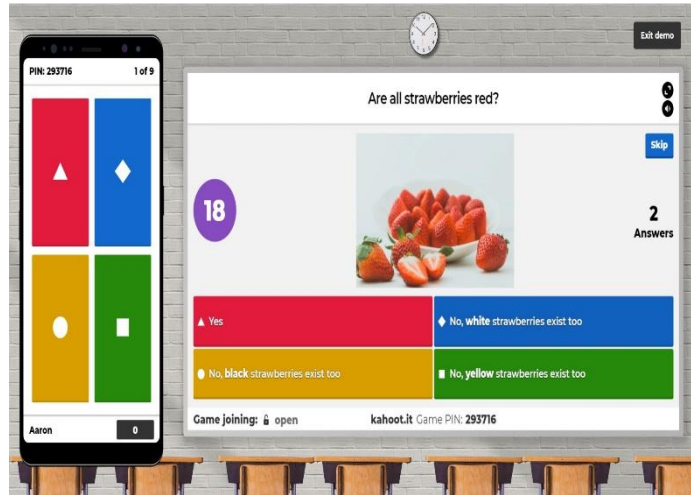
Hemşirelikte öğrenme yolu olarak kullanılan kaçış odaları, öğrencilerin bir odaya kapatıldığı ve belirli bir senaryo doğrultusunda bulmacaları çözmesi gereken bir oyundur. Bu oyunlaştırma türünde, teorik bilgi, klinik beceri, iletişim becerileri, eleştirel düşünme ve takım çalışması artırılmaktadır. Öğrencilerin kaçış odalarını kullandıktan sonra, takım çalışmasına adapte olmayı öğrendiği, eğlenceli bir yöntem olduğu ve motivasyonlarının arttığı belirtilmiştir (Gutiérrez ve ark., 2020).

Geleneksel hemşirelik sınavlarına da oyunlaştırma unsurları eklenmektedir. Bilgiyi kalıcı hale getirmek, pekiştirmek ve klinik becerileri geliştirmek amacıyla zaman sınırlı sorular, kaçış odaları, sınıf içi yanıt sistemleri, dijital rozetler gibi teknolojiler kullanılabilmektedir (Tavares, 2022).

Kaçış Odaları

Öğrencilerin ipuçlarını çözerek kilitli bir odadan çıkmalarına dayanan bir yöntemdir. Problem çözme becerisi, takım çalışması, eleştirel düşünme, önceliklendirme ve zaman kullanımı konularında avantajları bulunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin hem fiziksel hem de zihinsel becerilerini kullanmalarına, mesleki yeterlilik edinmelerine ve çoklu zekâ kullanımına katkıda bulunmaktadır (Anguas ve ark., 2021).

Öğrenciler, kaçış odalarının kullanımından sonra tatmin olduklarını, eğlendiklerini ve motive olduklarını belirtmişlerdir (Gutiérrez ve ark., 2020). Vázquez ve arkadaşlarının (2024) çalışmasında kaçış odasının lisansüstü hemşirelik öğrencilerinde bilişsel, psikomotor ve duyuşsal becerileri geliştirdiği, öğrenciler için eğlenceli ve etkili bir öğrenme deneyimi sağladığı bildirilmiştir. Ayrıca kaçış odasının sanal gerçeklik ve simülasyon gibi uygulamalara kıyasla maliyet açısından daha düşük olduğu ve uygulanabilirliğinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle sınırlı kaynaklara sahip kurumlarda hemşirelik eğitiminde kullanılabılır bir yöntemdir (Vázquez ve ark., 2024).

Sınıf İçi Yanıt Sistemleri

Soruların oluşturulmasına ve cevapların yönetimine olanak sağlayan, sonuçların bir monitöre yansıtılarak grafiklerle gösterildiği cihazlardır. Bu cihazların kullanımı, öğrencinin uyarımını ve dikkatini sağlayarak daha başarılı bir öğrenme deneyimi sunmaktadır. Ancak maliyet açısından özel yazılım gerektiren pahalı cihazlardır. “Kahoot” uygulaması bu gruba verilebilecek örneklerden biridir. Sorular ve çoktan seçmeli cevaplar yoluyla oyun kullanımını destekleyen bir uygulamadır. Cep telefonlarıyla uyumlu olması uygulamanın kullanım kolaylığı açısından avantaj sağlamaktadır. Sınıf içi mücadeleyi destekleyip öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadır (Castro ve ark., 2019).

Dijital Rozet

İzci kampları, her bir izcinin verilen görevleri yerine getirmesiyle farklı kumaşlardan yapılmış rozetler kazanmasına dayanmaktadır. Bu rozetler kazanan izcinin akranları arasındaki

başarılarını göstermesine yardımcı olmak amacıyla üniformalarında sergilenmektedir. Zamanla bu rozetler mobil oyunlara ve giyilebilir teknolojilere entegre edilmiştir. Eğitim sistemi içerisinde ise üniversitelerin öğrenme platformlarına entegre edilmiş şekilde dijital rozet sistemleri bulunmaktadır. Bir başarı, görev ya da öğrenme çıktısının öğrenilmesi veya yerine getirilmesiyle öğrenciye verilen dijital bir ödüdür. Kısaca, çevrimiçi ortamda saklanabilen sertifika/ödül anlamını taşımaktadır (Garnett ve Button, 2018).

HEMŞİRELİK EĞİTİMİNDE OYUNLAŞTIRMANIN KATKILARI VE SINIRLILIKLARI

Oyunlaştırma, öğrenme süreçlerinin olumsuz etkilendiği pandemi, afet ve diğer olağanüstü durumlarda daha da önem kazanmaktadır. Bu süreçte online eğitimin getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve öğrenci katılımını artırmak için oyunlaştırma kullanılabilmektedir (Tavares, 2022).

Oyunlaştırmanın, geleneksel öğrenme yöntemlerine kıyasla, bilgi kalıcılığı, eleştirel düşünme, rekabet, motivasyon ve akademik başarı sağlama yönüyle daha etkili olduğu belirtilmektedir (Gutiérrez ve ark., 2020).

Oyun içerisindeki her öğrencinin belirli bir amaç doğrultusunda ortak hareket ettiği oyunlaştırma, öğrenmeyi teşvik etmenin yanı sıra geri bildirim ve işbirliğini de desteklemektedir (Castro ve ark., 2019). Kotp ve arkadaşları (2025) tarafından sekiz hemşirelik kurumunda hem eğitimcilerin hem de öğrencilerin bakış açılarından hemşirelik eğitiminde oyunlaştırmanın etkinliğini değerlendiren karma yöntemli çalışmada, her iki grupta da yüksek algı düzeyleri bulunmuştur. Bulgular, oyunlaştırmanın öğrenme sürecinde katılımı ve motivasyonu artırmak için etkili bir araç olarak görüldüğü şeklinde yorumlanmıştır (Kotp ve ark., 2025).

Kubin'in (2020) lisans hemşirelik öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin %97'si kaçış odası etkinliğinin bilgilerini pekiştirdiğini, %96'sı önceliklendirme becerilerini geliştirdiğini ve %98'i karmaşık hasta bilgilerini sentezlemelerine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Kubin, 2020). Sanz-Martoz ve arkadaşları (2024), hemşirelik öğrencileri için hasta tipine göre izolasyon önlemleri, göz ve kulaklardan yabancı cisimlerin çıkarılması teknikleri, diyabetli hastaların ayaklarındaki lenf düğümlerinin palpasyonu ve değerlendirilmesi ile nörosensör ve vasküler değerlendirme gibi konuları kapsayan oyun tabanlı bir öğrenme metodolojisi tasarlanmıştır. Çalışmada, oyunlaştırma oturumlarının ardından memnuniyet ve bilgi düzeylerinde iyileşmeler olduğu bildirilmiştir (Sanz-Martoz ve ark., 2024). Bir başka çalışmada ise öğrenciler oyunlaştırmanın olumlu bir rekabet ortamı yarattığını, dersi takip etmeye teşvik ettiğini ve motivasyonu artırdığını ifade etmişlerdir (Grech ve Grech, 2021).

Gutiérrez ve arkadaşları (2020) yaptıkları çalışmada, kaçış odalarının kullanımının öğrencilerde memnuniyeti artırdığını, motivasyon ve öğrenme üzerinde olumlu etkisinin olduğunu belirlemişlerdir (Gutiérrez ve ark., 2020). Bir başka çalışmada hemşirelik öğrencilerinin hemşirelik teorileri ve modelleri hakkında bilgi edinmesine yönelik oyunlaştırmanın öğrencilerde bilgi edinme ve memnuniyet üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Rodriguez ve ark., 2020). İspanya'da lisansüstü hemşirelik öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, kaçış odası ve vaka temelli öğrenme etkinliğinin, öğrencilerde yüksek memnuniyetle ilişkilendirildiği, akademik performansı artırdığı ve oyunlaştırılmış öğrenmeye karşı algılarının olumlu olduğu saptanmıştır (Vázquez ve ark., 2024). Nylen-Eriksen ve arkadaşlarının sistematik derleme ve meta-analiz çalışmasında (2025), birçok çalışmayı incelemiş ve sonuç olarak hemşirelik eğitiminde oyunlaştırma yaklaşımının öğrencilerin akademik başarılarını ve algılarını, özellikle bilgi ve beceri performansını artırdığı kanısına varmışlardır (Nylen-Eriksen ve ark., 2025).

Bu katkılarının yanı sıra, oyunlaştırma uygulamalarının zaman alıcı tasarım sürecine sahip olması, uygun senaryo geliştirilme ihtiyacı ve bazı öğrencilerde strese sebep olması gibi sınırlılıkları da bulunmaktadır. Nitekim Anguas ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında öğrencilerin %99,21'inin kaçış odası uygulamasının yenilikçi bir eğitim stratejisi olduğunu ifade etmesine karşın zaman kısıtlı kaçış odalarının öğrencilerde stres ve kaygıya yol açtığı belirlenmiştir (Anguas ve ark., 2021).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hızla değişen ve gelişen sağlık hizmeti ortamlarına uyum sağlayabilmek için hemşirelik eğitimi, eleştirel düşünme ve klinik karar verme becerileri gelişmiş, ekip çalışmasına yatkın profesyoneller yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda geleneksel öğretim yöntemlerinin dışında öğrencilerin aktif katılımını sağlayan, bilişsel becerilerini destekleyen ve sınıf içi etkileşimi artıran yöntemlerin kullanılmasına ihtiyaç vardır. Oyunlaştırma temelli öğrenme stratejileri öğrenciyi merkeze alan, etkileşimi artıran, motivasyon sağlayan ve öğrenme sürecini güçlendiren en yenilikçi yöntemler arasındadır.

Literatüre bakıldığında, oyunlaştırma yöntemlerinin öğrenci motivasyonunu, derse katılımı, eleştirel düşünme becerilerini, bilginin kalıcılığını ve akademik başarıyı olumlu şekilde etkilediği görülmektedir. Özellikle kaçış odası uygulamaları, öğrencilerin belirli bir süre içerisinde problem çözme, önceliklendirme ve klinik karar verme becerilerini kullanmasını sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar ile birlikte öğrencinin yalnızca bilişsel değil, duygusal ve motor becerileri de gelişmektedir. Takım çalışmasını teşvik etmesi, iletişimi güçlendirmesi ve işbirliğini artırması da yine kaçış odalarının diğer önemli avantajları arasındadır.

Oyunlaştırma uygulamaları öğrenciler tarafından genellikle eğlenceli, öğretici, hatırlamayı kolaylaştırıcı ve motive edici olarak algılanmaktadır. Öğrenciler bu yöntemlerle öğrendikleri bilgilerin daha kolay hatırlandığını ifade etmektedirler. Yine oyunlaştırma uygulamaları olumlu rekabet ortamı oluşturarak öğrencilerin derse aktif katılımını teşvik etmektedir. Ancak bu rekabet ortamının yapıcı bir şekilde yapılandırılması ve öğrenme hedefleri ile uyumlu hale getirilmesi önemlidir.

Oyunlaştırma uygulamalarının olumlu etkilerinin yanı sıra bazı olumsuzlukları da bulunmaktadır. Özellikle zaman kısıtlı etkinliklerin öğrencilerde stres ve kaygıya yol açtığı belirtilmekte, oyun tasarımının ve uygulama sürecinin dikkatli bir şekilde planlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktada uygun senaryo geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca teknolojiye erişim kısıtlılıklarının bulunması ve bazı uygulamaların maliyetlerinin yüksek olması eğitim ortamlarındaki diğer sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Hemşirelik eğitiminde oyunlaştırmının etkin bir biçimde kullanılabilmesi için eğitimcilerin bu alanda yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gereklidir. Eğitimcilerin oyunlaştırmayı yalnızca bir etkinlik olarak değil, öğrenme hedefleri ile uyumlu bir strateji halinde planlaması gereklidir. Öğrenme çıktılarının önceden belirlenmesi, değerlendirme süreçlerinin yapılandırılması ve yeterli geri bildirim mekanizmalarının oluşturulması önerilmektedir.

Sonuç olarak, oyunlaştırma hemşirelik eğitiminde öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyen, motivasyonu artıran ve klinik becerilerin gelişimine katkı sağlayan bir öğretim yöntemidir. Uygun ön hazırlık, planlama ve yapılandırma yapıldığı takdirde, oyunlaştırma hemşirelik eğitiminde öğrenme süreçlerini zenginleştirecek ve mesleki gelişime katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

1. Quek, L. H., Tan, A. J., Sim, M. J., Ignacio, J., Harder, N., Lamb, A., Chua, W. L., Lau, S. T., & Liaw, S. Y. (2023). Educational escape rooms for healthcare students: A systematic review. *Nurse Education Today*, 132, 106004. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2023.106004>.

2. San Martín-Rodríguez, L., Escalada-Hernández, P., & Soto-Ruiz, N. (2020). A themed game to learn about nursing theories and models: A descriptive study. *Nurse Education in Practice*, 49, 102905. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2020.102905>.
3. Kubin, L. (2020). Using an Escape Activity in the Classroom to Enhance Nursing Student Learning. *Clinical Simulation in Nursing*, 47, 52-56. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2020.07.007>.
4. Grech, J., & Grech, J. (2021). Nursing students' evaluation of a gamified public health educational webinar: A comparative pilot study. *Nursing Open*, 8(4), 1812-1821. <https://doi.org/10.1002/nop2.826>.
5. Garnett, T., & Button, D. (2018). The use of digital badges by undergraduate nursing students: A three-year study. *Nurse Education in Practice*, 32, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2018.06.013>.
6. Castro, M. J., Lopez, M., Cao, M. J., Fernandez-Castro, M., Garcia, S., Frutos, M., & Jiménez, J. M. (2019). Impact of educational games on academic outcomes of students in the Degree in Nursing. *PloS one*, 14(7), e0220388. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220388>.
7. Bartel, A., & Hagel, G. (2014, April). Engaging students with a mobile game-based learning system in university education. In *2014 IEEE global engineering education conference (EDUCON)* (pp. 957-960). IEEE.
8. Tavares, N. (2022). The use and impact of game-based learning on the learning experience and knowledge retention of nursing undergraduate students: A systematic literature review. *Nurse Education Today*, 117, 105484. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2022.105484>.
9. Gutiérrez-Puertas, L., Márquez-Hernández, V. V., Román-López, P., Rodríguez-Arrastia, M. J., Roperio-Padilla, C., & Molina-Torres, G. (2020). Escape Rooms as a Clinical Evaluation Method for Nursing Students. *Clinical Simulation in Nursing*, 49, 73-80. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2020.05.010>.
10. Anguas-Gracia, A., Subirón-Valera, A. B., Antón-Solanas, I., Rodríguez-Roca, B., Satústegui-Dordá, P. J., & Urcola-Pardo, F. (2021). An evaluation of undergraduate student nurses' gameful experience while playing an escape room game as part of a community health nursing course. *Nurse Education Today*, 103, 104948. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104948>.
11. Vázquez-Calatayud, M., García-García, R., Regaira-Martínez, E., & Gómez-Urquiza, J. (2024). Real-world and game-based learning to enhance decision-making. *Nurse Education Today*, 140, 106276. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2024.106276>.
12. Chao, L. F., Wu, M. L., & Hsiao, P. R. (2024). Gamification and Game-Based learning in nursing education. *Hu li za zhi The journal of nursing*, 71(4), 12-18. [https://doi.org/10.6224/jn.202408_71\(4\).03](https://doi.org/10.6224/jn.202408_71(4).03).
13. Nylén-Eriksen, M., Stojiljkovic, M., Lillekroken, D., Lindeflaten, K., Hessevaagbakke, E., Flølo, T., Hovland, O., Solberg, A., Hansen, S., Bjørnnes, A., & Tørris, C. (2025). Game-thinking; utilizing serious games and gamification in nursing education – a systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*, 25. <https://doi.org/10.1186/s12909-024-06531-7>.
14. Sanz-Martos, S., Álvarez-García, C., Álvarez-Nieto, C., López-Medina, I., López-Franco, M., Fernández-Martínez, M., & Ortega-Donaire, L. (2024). Effectiveness of gamification in nursing degree education. *PeerJ*, 12. <https://doi.org/10.7717/peerj.17167>.
15. Kotp, M., Bassyouny, H., Aly, M., Ibrahim, R., Hendy, A., Attia, A., Mekdad, A., Hafez, A., Abdelaliam, S., Baghdadi, N., Hendy, A., & Ismail, H. (2025). Game on or game over? Gamification from 360-degree perspective, perception, confidence, and challenges in simulation based nursing education: mixed-method study. *BMC Nursing*, 24. <https://doi.org/10.1186/s12912-025-03253-z>.

TECHNE (τέχνη) and ECONOMICS

Asst. Prof. Dr. Aras Yolusever

Istanbul Kültür University, Department of Economics, 34290 Küçükçekmece, İstanbul

ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ABSTRACT

The ancient Greek concept of *techne* — broadly understood as craft, skill, or productive knowledge — offers a surprisingly fertile lens through which to examine the foundations of economic thought. Unlike *episteme* (theoretical knowledge) or *phronesis* (practical wisdom), *techne* denotes the structured capacity to bring something into being that would not otherwise exist. In this sense, all economic production is, at its root, an exercise in *techne*: the transformation of raw materials, labor, and knowledge into goods and services through disciplined, purposive action. This paper explores the philosophical continuities and tensions between the Aristotelian conception of *techne* and modern economic frameworks. It argues that mainstream economics, in privileging quantitative models of efficiency and allocation, has gradually severed its ties with the qualitative, humanistic dimensions that *techne* preserves — namely, the relationship between maker and made, between skill and meaning. The erosion of this connection has contributed to a reductive understanding of labor, innovation, and value that struggles to account for craftsmanship, tacit knowledge, and the intrinsic satisfaction of productive work. Drawing on Aristotle, Heidegger's later critique of modern technology, and contemporary heterodox economics, this paper proposes that recovering a *techne*-informed perspective can enrich economic theory in meaningful ways. In particular, it can rehabilitate the role of qualitative skill development, reframe technological innovation beyond mere productivity gains, and restore a more holistic understanding of human agency within economic systems. Ultimately, *techne* reminds us that economies are not simply mechanisms for optimization, but expressions of human creative capacity in its fullest sense.

Keywords: Economic Theory, Economic Philosophy, History of Economic Thought

INTRODUCTION

The history of economic thought has never been entirely separable from the history of philosophy. From Aristotle's reflections on exchange and household management in the *Nicomachean Ethics* and the *Politics*, to Adam Smith's grounding of political economy in moral philosophy, to Thorstein Veblen's institutionalist critique of neoclassical abstraction, economics has repeatedly drawn upon broader philosophical frameworks to articulate what it means for human beings to produce, exchange, and flourish (Backhouse & Medema, 2009; Heilbroner, 1953). Yet in the twentieth century, the accelerating mathematization of mainstream economics increasingly displaced these humanistic foundations, narrowing the discipline's self-understanding and, with it, its capacity to account for the richer texture of economic life (Mirowski, 1989).

This article contends that one of the most consequential casualties of this narrowing has been the concept of *techne* (τέχνη) — the ancient Greek notion of productive craft knowledge — and its relationship to economic activity. In its Aristotelian formulation, *techne* referred not merely to technical skill in an instrumental sense, but to a form of reasoned knowing embedded in the act of making: a purposive, ordered capacity through which the human being brings into existence something that nature alone could not produce (Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Book VI; Dunne, 1993). As such, *techne* carries within it a set of assumptions about agency,

intentionality, skill, and value that stand in productive tension with the assumptions underlying both classical and contemporary economic theory.

The relevance of this tension is not merely historical. Heterodox economists working within institutionalist and evolutionary traditions have long argued that mainstream economics systematically neglects the qualitative dimensions of production — most notably, the role of tacit knowledge, skill formation, and the social embeddedness of technological practice (Veblen, 1898; Nelson & Winter, 1982; Hodgson, 1993). These critiques, though developed largely on empirical and sociological grounds, find unexpected philosophical reinforcement in the *techne* tradition. When Aristotle distinguished *techne* from mere routine habit (*empeiria*) on the grounds that the genuine craftsman understands why a process works, not merely that it works (*Metaphysics*, Book I), he articulated an epistemology of productive knowledge that anticipates, in striking ways, Michael Polanyi's (1958) concept of tacit knowledge and its later appropriation by Nelson and Winter (1982) in their evolutionary theory of the firm.

Classical political economists, too, engaged — if often implicitly — with questions that *techne* helps to illuminate. Adam Smith's (1776/1976) celebrated account of the division of labor in *The Wealth of Nations* is, at one level, an account of how productive skill is decomposed, distributed, and transformed within a market economy. Yet Smith himself expressed ambivalence about this process, warning in a passage that has since attracted renewed attention that the extreme specialization of labor risked rendering the worker intellectually and morally diminished — incapable, in effect, of exercising anything resembling the integrated craft knowledge that *techne* describes (Smith, 1776/1976, Book V; Muller, 1993). John Stuart Mill (1848/1965) and, more forcefully, John Ruskin (1853/2009) extended this unease into explicit critiques of industrial capitalism's relationship to skill, beauty, and meaningful work — critiques that, as Berg (1980) has shown, occupied a significant if marginalized place in nineteenth-century economic discourse.

It is the argument of this article that recovering *techne* as an analytical and normative category can enrich both the history of economic thought and contemporary heterodox theorizing in three interconnected ways. First, it provides a philosophically grounded vocabulary for discussing productive knowledge that moves beyond the binary of human capital and physical capital dominant in neoclassical frameworks (Becker, 1964). Second, it offers a normative standard — rooted not in utility maximization but in the quality of the relationship between producer, process, and product — against which different economic arrangements can be evaluated. Third, and most broadly, it situates economics within a longer tradition of inquiry into what it means for human beings to act purposively in the world, thereby opening productive dialogues with institutionalist, evolutionary, and capabilities-based approaches (Hodgson, 2004; Sen, 1999; Nussbaum, 2011).

The article proceeds as follows. Section 2 reconstructs the Aristotelian concept of *techne* in sufficient philosophical detail to support its subsequent application to economic questions. Section 3 traces the implicit and explicit engagement with *techne*-related themes in classical political economy, with particular attention to Smith, Mill, and their critics. Section 4 examines how heterodox and institutionalist economics has approached the question of productive knowledge, skill, and technological practice, and argues that *techne* provides a unifying philosophical framework for these otherwise disparate contributions. Section 5 considers the normative implications of a *techne*-informed economics, particularly in relation to debates about labor, innovation, and human flourishing. A concluding section reflects on the broader significance of this recovery for the self-understanding of economics as a discipline.

RECONSTRUCTING TECHNE- ARISTOTLE'S PHILOSOPHY of PRODUCTIVE KNOWLEDE

Situating Techne Within the Aristotelian Epistemological Framework

Any serious engagement with techne as an economic category must begin with a careful reconstruction of what Aristotle actually meant by the term — a task complicated by the fact that techne does not map neatly onto any single concept in the modern philosophical or social scientific lexicon. The standard translation of techne as "art" or "craft" is accurate as far as it goes, but risks domesticating a concept whose philosophical depth and precision are essential to the argument developed here. To recover that depth, it is necessary to situate techne within the broader architecture of Aristotle's epistemology, and specifically within his taxonomy of the intellectual virtues (*dianoetikai aretai*) elaborated most fully in Book VI of the *Nicomachean Ethics* (Aristotle, 1999).

Aristotle identified five principal ways in which the soul "grasps truth" through its rational part: *episteme* (scientific or demonstrative knowledge), *nous* (intuitive understanding of first principles), *sophia* (theoretical wisdom, combining *nous* and *episteme*), *phronesis* (practical wisdom governing action), and *techne* (productive knowledge governing making) (Aristotle, 1999, VI.3–7; Reeve, 2013). What distinguishes these modes of knowing is not merely their subject matter but their orientation — what they are for. *Episteme* aims at understanding necessary, universal truths; *phronesis* guides deliberate action (*praxis*) in the domain of human affairs; and *techne* governs *poiesis*, the bringing-forth of an artifact or outcome that is distinct from the activity that produced it (Dunne, 1993; Lobkowitz, 1967).

This tripartite distinction among *theoria*, *praxis*, and *poiesis* is foundational to understanding what techne is and, equally importantly, what it is not. Unlike *praxis*, whose end (*telos*) is immanent in the activity itself — the good action is its own end — *poiesis* is characterized by a transcendent end: the artifact, the work, the product that exists independently of and beyond the process of making (Aristotle, 1999, VI.4; Arendt, 1958). The builder's *telos* is the house; the physician's *telos*, understood as a productive rather than merely practical art, is the patient's health. In each case, techne is the rational capacity that guides the productive process toward this determinate end (Nussbaum, 1986).

Techne as Reasoned Capacity: Beyond Routine and Mere Experience

Perhaps the most economically consequential feature of Aristotle's account of techne is his careful distinction between genuine craft knowledge and the lower-order capacity he calls *empeiria* — experience or routine. In the opening pages of the *Metaphysics*, Aristotle (1998, I.1) draws this distinction with characteristic precision: a person of mere experience knows that a remedy works for a particular patient; a person of techne knows why it works, and can therefore generalize across cases, adapt to novel circumstances, and transmit the knowledge to others. Techne, in other words, is not the accumulation of habituated responses but a form of *logos* — reasoned, articulable, teachable knowledge — embedded in productive practice.

This distinction has far-reaching implications. It means that techne is irreducibly cognitive as well as practical: it cannot be reduced to behavioral disposition, conditioned reflex, or unconscious skill, though it may incorporate all of these (Nussbaum, 1986; Parry, 2014). It also means that techne is inherently transmissible — it can be taught, learned, and institutionally organized — which is precisely what distinguishes the trained craftsman from the talented amateur and the professional guild from the informal practitioner. As Aristotle notes in the *Politics*, it is techne that enables the systematic organization of productive activity beyond the household level, making it a condition of possibility for the kind of complex, differentiated economic life that characterizes the polis (Aristotle, 2000, I.8–10; Meikle, 1995).

The resonance with more recent epistemological frameworks is striking and worth dwelling upon. Michael Polanyi's (1958) distinction between explicit and tacit knowledge — the former articulable in rules and propositions, the latter embedded in skilled practice and resistant to full formalization — maps in interesting ways onto Aristotle's distinction between *techne* and *empeiria*, though the relationship is not one of simple identity. Polanyi's craftsman knows more than he can tell; Aristotle's craftsman knows why as well as how. The two accounts are in productive tension: together they suggest that productive knowledge occupies a complex epistemological space between the fully explicit and the fully tacit, a space that neither behavioral economics nor standard production theory has adequately theorized (Nightingale, 1996; Reber, 1993).

Nelson and Winter (1982), drawing on Polanyi, developed the concept of organizational routines as repositories of productive knowledge that are neither fully articulable nor purely behavioral — a formulation that echoes, without explicitly invoking, the Aristotelian account of *techne* as reasoned habit institutionally embedded. The convergence is not coincidental: both traditions are responding to the same inadequacy in the dominant framework, namely its inability to account for the qualitative, knowledge-intensive, and institutionally embedded character of real productive processes (Hodgson, 2004; Metcalfe, 1998).

The Ontological Dimension: *Techne* and the Bringing-Forth of the New

Beyond its epistemological significance, *techne* carries a distinctly ontological dimension that has been most forcefully articulated in the twentieth century by Martin Heidegger, whose 1954 essay "The Question Concerning Technology" (*Die Frage nach der Technik*) remains one of the most searching philosophical engagements with the concept in the post-Aristotelian tradition (Heidegger, 1977). Heidegger's reading of *techne* is simultaneously a retrieval and a critique: a retrieval of the Greek sense of *techne* as *aletheia* — a mode of revealing or unconcealing truth through the act of making — and a critique of modern technology as a radical departure from this original sense.

For Heidegger (1977), the Greek craftsman who shapes a silver chalice does not impose form on passive matter in a purely instrumental fashion; rather, the craftsman participates in a process of bringing-forth (*Hervorbringen*) in which the latent possibilities of the material are made manifest. The four Aristotelian causes — material, formal, efficient, and final — are not separate mechanisms but co-responsible aspects of a unified disclosive event. What is revealed through *techne* is not merely a useful object but a truth about the world and about human dwelling within it. Modern technology, by contrast, operates through what Heidegger calls *Gestell* (enframing): a mode of revealing that reduces nature and human beings alike to standing-reserve (*Bestand*), resources to be optimized and deployed rather than realities to be understood and respected (Heidegger, 1977; Thomson, 2011).

The relevance of this Heideggerian retrieval for economics is significant, even if it must be approached critically. The neoclassical production function — which represents output as a mathematically determined result of inputs — is, in Heideggerian terms, a perfect expression of *Gestell*: it treats labor and capital as fungible, quantifiable resources whose combination mechanically generates value, entirely abstracting from the qualitative, disclosive character of productive activity (Mirowski, 1989; Daly & Cobb, 1989). Heterodox and institutionalist economists have criticized the production function on empirical and theoretical grounds — its assumption of smooth substitutability, its neglect of historical path-dependence, its silence on organizational and institutional context — but Heidegger's analysis suggests that these critiques point toward a deeper philosophical inadequacy: the production function does not merely simplify production; it fundamentally misrepresents the ontological character of productive human activity (Lawson, 1997).

Techne, Value, and the Good Life

A final dimension of the Aristotelian *techne* concept that carries particular significance for economics is its relationship to value and to the good life (*eudaimonia*). In Aristotle's teleological framework, every *techne* is oriented not only toward its proximate end — the artifact or outcome it produces — but ultimately toward the broader human good that the artifact serves (Aristotle, 1999, I.1; Nussbaum, 1986). Medicine aims at health; architecture at shelter and civic beauty; navigation at safe passage. The evaluation of a *techne* is therefore never purely technical — it cannot be assessed solely in terms of efficiency of production — but must always refer back to the quality of the end it serves and the degree to which that end contributes to human flourishing (Reeve, 2013; Meikle, 1995).

This teleological embedding of *techne* within a broader normative framework stands in sharp contrast to the value-neutrality that mainstream economics has traditionally claimed for its analysis of production and technology. The neoclassical framework treats the ends of productive activity — consumer preferences — as given, exogenous, and beyond rational evaluation; the task of economics is simply to analyze the most efficient means of satisfying those preferences (Robbins, 1932). As Sen (1999) and Nussbaum (2011) have argued at length, this bracketing of ends is both philosophically untenable and practically consequential: it forecloses precisely the kinds of normative questions — about the quality of work, the dignity of the producer, the social value of what is produced — that a *techne*-informed economics would be compelled to address.

The institutionalist tradition, for its part, has always insisted on the inseparability of economic analysis from normative judgment about the quality and direction of social life (Veblen, 1898; Commons, 1934; Galbraith, 1958). Veblen's distinction between the "instinct of workmanship" — the intrinsic human satisfaction in skilled, purposive making — and the "predatory" orientation of business enterprise directed toward pecuniary gain is, in effect, an institutionalist reformulation of the Aristotelian tension between *techne* properly understood and its corruption by purely instrumental or acquisitive ends (Veblen, 1914; Tilman, 1992). The philosophical vocabulary of *techne* provides a more rigorous foundation for this institutionalist intuition, and opens the possibility of reconstructing it on explicitly normative grounds.

Taken together, these four dimensions — epistemological, cognitive, ontological, and normative — constitute a rich and multifaceted concept of productive knowledge that is irreducible to any of the categories currently available within mainstream economic theory. The task of the sections that follow is to show how this concept can be brought into productive dialogue with the classical and heterodox traditions of economic thought, and what new analytical and normative possibilities emerge from that dialogue.

TECHNE and CLASSICAL POLITICAL ECONOMY- SKILL, LABOR, and the AMBIVALENCE of PRODUCTION

Adam Smith and the Division of Labor: Productivity, Dexterity, and the Fragmentation of Craft

The classical political economists did not, on the whole, employ the vocabulary of *techne*. They were not, in the main, systematic philosophers, and their engagement with questions of productive knowledge was typically embedded within broader analyses of growth, distribution, and market organization rather than articulated as a coherent epistemology of making. Nevertheless, the problems that *techne* names — the nature of productive skill, the relationship between knowledge and practice, the normative status of work and its products — run as persistent undercurrents through the classical tradition, surfacing with particular clarity in moments of theoretical tension or normative unease (Heilbroner, 1953; Muller, 1993). It is the task of this section to excavate these undercurrents and to show that the classical engagement

with techne-related themes is both richer and more conflicted than standard historiographical accounts suggest.

No text in the classical canon engages more directly or more consequentially with the question of productive skill than the opening chapters of Adam Smith's *Wealth of Nations* (1776/1976). Smith's account of the division of labor is justly celebrated as one of the founding gestures of modern economics: the famous pin factory demonstration — in which ten workers performing specialized operations produce vastly more pins than ten workers each performing all operations independently — establishes the productivity-enhancing power of task specialization as a foundational economic principle (Smith, 1776/1976, Book I, Ch. 1). What is less frequently remarked upon, however, is the epistemological complexity of Smith's account and its deeply ambivalent relationship to the kind of integrated productive knowledge that Aristotle's *techne* describes.

Smith (1776/1976, Book I, Ch. 1) identifies three sources of the productivity gains generated by the division of labor: the increase in dexterity that comes from repetition of a single task; the saving of time that would otherwise be lost in moving between tasks; and the stimulus to invention that arises when a worker's attention is focused exclusively on a single operation. Each of these sources has a different epistemological character. The first — dexterity through repetition — corresponds closely to what Aristotle called *empeiria*: the accumulation of habituated, unreflective skill that improves performance without generating understanding. The third — invention through focused attention — is closer to *techne* in the fuller sense: a form of reasoned, generative knowing that produces something genuinely new. The tension between these two sources of productivity, which Smith does not resolve and perhaps does not fully recognize, anticipates the modern debate between tacit knowledge theorists and explicit knowledge theorists that Nelson and Winter (1982) and their successors have conducted within the evolutionary economics tradition (Metcalfe, 1998; Nightingale, 1996).

More significant still is Smith's treatment of the relationship between the division of labor and what we might call the moral economy of skill. In a passage in Book V of the *Wealth of Nations* that has attracted increasing attention from historians of economic thought, Smith (1776/1976, Book V, Ch. 1) offers a strikingly somber assessment of the human consequences of extreme specialization. The worker who spends his entire working life performing a small number of simple operations, Smith observes, has no occasion to exert his understanding and generally becomes as stupid and ignorant as it is possible for a human creature to become. The contrast with the integrated, reasoning craftsman of the Aristotelian *techne* tradition — the person who knows why as well as how, who can adapt, innovate, and transmit knowledge — could hardly be more pointed. Smith, the architect of the theory that makes such specialization the engine of national wealth, is also its most penetrating early critic (Muller, 1993; West, 1964).

This tension in Smith has generated substantial historiographical debate. West (1964) argued that Smith's concern for the degradation of the worker was essentially residual — a humanitarian scruple that did not fundamentally disturb his confidence in the progressive character of commercial society. Winch (1978), by contrast, read Smith's ambivalence as reflecting a deeper tension within his moral philosophy between the demands of sympathy and sociality on one hand and the impersonal logic of market exchange on the other. From the perspective of *techne*, however, the tension takes on a specifically epistemological dimension: Smith is implicitly recognizing that the productive system he is celebrating systematically destroys the form of productive knowledge — integrated, reasoned, generative — that gives work its cognitive and moral dignity. The division of labor, in *techne* terms, converts craft into *empeiria* and ultimately into something below even that: mechanical repetition that leaves no

room for the exercise of any form of productive reason whatsoever (Berg, 1980; Braverman, 1974).

Ricardo, Mill, and the Question of Productive Knowledge

David Ricardo's contribution to the classical tradition is, in the present context, largely one of omission. Ricardo's (1817/1951) theoretical framework, centered on the labor theory of value and the distribution of income between wages, profits, and rents, treats labor as an essentially homogeneous input and has little to say about the qualitative dimensions of productive skill or the epistemological character of productive knowledge. The Ricardian abstraction of labor into homogeneous units of time is, from the standpoint of *techne*, a philosophically significant move: it precisely enacts the reduction of *poiesis* to mechanism that Heidegger (1977) would later identify as the defining gesture of modern technological thought (Dobb, 1973; Meikle, 1995). By rendering all labor commensurable through the single dimension of time, Ricardo's framework forecloses the very questions — about the quality, character, and cognitive content of productive activity — that a *techne*-informed economics would be compelled to ask.

John Stuart Mill represents a considerably more complex and philosophically self-aware figure in this respect. Mill's *Principles of Political Economy* (1848/1965) inherits the Ricardian framework but subjects it to a series of qualifications and extensions that reflect his broader philosophical commitments and his sensitivity to the social consequences of industrial capitalism. Of particular relevance here is Mill's treatment of the relationship between productive organization, skill formation, and human development. Drawing on his reading of Saint-Simon and the French socialists, as well as on his own philosophical commitments to the cultivation of individual capacities, Mill (1848/1965, Book IV, Ch. 7) argued that the ultimate criterion for evaluating economic arrangements was not aggregate output but the degree to which they contributed to the development of human faculties — a formulation that resonates strongly with both the Aristotelian *techne* tradition and the later capabilities approach of Sen (1999) and Nussbaum (2011).

Mill's discussion of the stationary state is particularly illuminating in this regard. Against the prevailing assumption that economic progress meant indefinite growth in output and population, Mill (1848/1965, Book IV, Ch. 6) argued that a stationary state of capital and population might be preferable to continuous accumulation if it allowed for a higher quality of productive and social life — more time for cultivation, more scope for the exercise of skill and judgment, more attention to the qualitative rather than merely quantitative dimensions of work and leisure. This vision is not explicitly framed in terms of *techne*, but its philosophical logic is deeply consonant with the Aristotelian understanding of productive activity as a domain of human self-realization rather than merely instrumental output generation (Nussbaum, 2011; Schumacher, 1973).

Mill's treatment of workers' cooperatives further develops this theme. Arguing that the wage relationship systematically stunted the productive capacities and moral agency of workers by depriving them of ownership, responsibility, and genuine participation in the direction of the productive process, Mill (1848/1965, Book IV, Ch. 7) contended that cooperative forms of organization offered a superior environment for the development of both productive skill and human character. This argument anticipates, in important respects, the later institutionalist and heterodox arguments for workplace democracy and participatory production (Bowles & Gintis, 1993; Ellerman, 1992), and can be read as an implicit argument for institutional arrangements that preserve and develop the conditions under which *techne* — as integrated, responsible, reasoning productive knowledge — can flourish.

Ruskin, Morris, and the Arts and Crafts Critique of Industrial Production

If the mainstream classical tradition engaged with techne-related themes primarily through the lens of political economy and moral philosophy, a more direct and philosophically explicit engagement emerged in the nineteenth century from the cultural critics associated with the Arts and Crafts movement and its intellectual precursors. John Ruskin and William Morris, though not economists in any professional sense, developed critiques of industrial capitalist production that engaged directly with questions of skill, making, and the relationship between productive activity and human flourishing — questions that place them, despite the difference in idiom, in genuine philosophical dialogue with the techne tradition (Berg, 1980; Harvey, 1995).

Ruskin's critique, elaborated most forcefully in "The Nature of Gothic" — the celebrated chapter of *The Stones of Venice* (1853/2009) that Morris would later describe as one of the most important things written in the nineteenth century — centered on the claim that industrial production, by dividing labor to the point where the individual worker performs only a single mechanical operation, destroyed the conditions under which genuine making was possible. For Ruskin (1853/2009), the Gothic cathedral was the supreme expression of a productive culture in which individual craftsmen were given the freedom to exercise judgment, imagination, and skill in their particular contribution to a shared work; the result was an architecture that bore the marks of human variability, imperfection, and creative agency in every stone. Industrial production, by contrast, produced objects of mechanical perfection that were, for Ruskin, morally and aesthetically dead — expressions not of human making but of human suppression (Harvey, 1995; Hewison, 1976).

The philosophical structure of Ruskin's argument is recognizably Aristotelian, even if Ruskin did not frame it in those terms. The distinction between the Gothic craftsman — who exercises integrated judgment and creative agency in the act of making — and the industrial operative — who performs a mechanical function that requires neither judgment nor understanding — maps directly onto Aristotle's distinction between techne and mere empeiria, and anticipates Heidegger's contrast between techne as unconcealment and modern technology as enframing (Heidegger, 1977; Thomson, 2011). What Ruskin adds is a social and institutional analysis: the conditions under which techne can be exercised are not merely individual but organizational and cultural, dependent on forms of productive arrangement that preserve rather than destroy the craftsman's capacity for integrated, reasoning, creative making (Berg, 1980).

William Morris extended Ruskin's critique in an explicitly political direction, arguing that the restoration of genuine craft — of techne in the Aristotelian sense — required not merely aesthetic reform but the transformation of the fundamental social relations of production (Thompson, 1955/1977). Morris's socialism was grounded not in Marxist political economy but in a vision of productive activity as the central arena of human self-realization: work, properly organized, should be a source of pleasure, creativity, and social solidarity rather than alienation, drudgery, and competitive anxiety (Morris, 1884/2008). This vision drew directly on Ruskin's account of medieval craft but radicalized it into a comprehensive critique of capitalist productive organization — a critique that, as Harvey (1995) has shown, retains considerable force as a diagnosis of the qualitative impoverishment of productive life under conditions of advanced industrial capitalism.

Marx, Alienation, and the Suppression of Techne

No account of the classical engagement with techne-related themes can omit Karl Marx, whose theory of alienated labor (*entfremdete Arbeit*) — developed most fully in the *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* — represents the most systematic and philosophically sophisticated attempt in the classical tradition to theorize the relationship between productive activity, human self-realization, and the social organization of production (Marx, 1844/1992;

Ollman, 1971). Marx's account of alienation is not framed in terms of *techne*, and his philosophical debts are primarily to Hegel rather than Aristotle. Nevertheless, the structural homology between Marx's account of species-being (*Gattungswesen*) and the Aristotelian conception of *techne* as the highest expression of human productive capacity is sufficiently close to warrant sustained examination (Meikle, 1995; Nussbaum, 1990).

For Marx (1844/1992), the defining characteristic of human productive activity — what distinguishes it from the instinctive labor of the animal — is its conscious, purposive, and transformative character. The human being does not merely act upon the world instinctively but first constructs the product in imagination, then realizes that construction through skilled, intentional activity. This account of labor as conscious, purposive making is, in its essential structure, an account of *techne*: the human being as a being who brings into existence, through reasoned productive activity, a world that would not otherwise exist (Arendt, 1958; Lobkowitz, 1967). Marx's argument is that capitalism, by subjecting productive activity to the imperatives of commodity production and capital accumulation, systematically alienates the worker from precisely this species-defining capacity — reducing *techne* to its opposite, to mechanical, unreasoning, externally directed labor that produces not self-realization but self-destruction.

Marx's later analysis in *Capital* (1867/1976) extends this philosophical argument into a detailed historical and economic account of the transformation of productive knowledge under capitalism. The transition from manufacture — in which the craftsman retains a degree of integrated skill even within a divided labor process — to modern industry — in which the machine system appropriates and incorporates the worker's knowledge, reducing the worker to an appendage of the machine — is, in effect, an account of the systematic suppression of *techne* by capital (Marx, 1867/1976, Part IV; Braverman, 1974). Braverman's (1974) influential twentieth-century extension of this argument — his account of the "degradation of work" through the application of Taylorist scientific management — can be read as documenting the continuation of this process into the twentieth century, and provides rich empirical support for the philosophical claim that capitalist productive organization is structurally hostile to the forms of integrated, reasoning, creative knowledge that *techne* describes.

The classical tradition, in sum, does not engage with *techne* as an explicit philosophical category, but it grapples persistently and with considerable depth with the problems that *techne* names. From Smith's ambivalent celebration of the division of labor, through Mill's qualified endorsement of cooperative production, to Ruskin and Morris's cultural critique of industrial making, to Marx's theory of alienated labor, the classical tradition returns again and again to the question of what happens to productive knowledge — and to the human beings who possess it — when it is organized according to the imperatives of market exchange and capital accumulation rather than the requirements of craft, skill, and human flourishing. It is this tradition of concern that heterodox and institutionalist economics inherits and develops, as the following section will show.

HETERODOX and INSTITUTIONALIST ECONOMICS-PRODUCTIVE KNOWLEDGE, SKILL, and TECHNOLOGICAL PRACTICE

The Institutional Tradition and the Question of Productive Knowledge

The heterodox and institutionalist traditions in economics inherit the classical concerns traced in the preceding section but subject them to a more systematic and self-conscious theoretical elaboration. Where Smith, Mill, and Marx engaged with questions of productive knowledge and skill primarily within broader frameworks oriented toward growth, distribution, and social critique, the institutionalist tradition — emerging in the United States at the turn of the twentieth century and developing through several distinct phases into the present — placed the analysis of productive institutions, technological practice, and the social organization of knowledge at

the center of its theoretical program (Hodgson, 2004; Rutherford, 1994). This section argues that the institutionalist and heterodox traditions, precisely because of this centering, constitute the economic tradition most receptive to and most in need of the philosophical framework that *techne* provides. Thorstein Veblen, the founding figure of American institutionalism, developed what is arguably the most philosophically rich account of productive knowledge in the entire heterodox tradition. Veblen's theoretical framework rested on a fundamental distinction between two orientations that he saw as locked in perpetual conflict within modern capitalist society: the "instinct of workmanship" (*Arbeitsinstinkt*) — the deeply rooted human disposition toward skilled, purposive, socially useful making — and the "pecuniary" or "predatory" orientation of business enterprise, directed not toward the production of use values but toward the extraction of monetary gain through the strategic manipulation of markets, prices, and productive processes (Veblen, 1898; Veblen, 1914; Tilman, 1992). The former is, in its essential character, an expression of *techne* in the Aristotelian sense: a reasoned, purposive, socially oriented capacity for bringing useful things into being. The latter is its systematic subversion by the imperatives of capital accumulation. Veblen's (1914) *The Instinct of Workmanship* develops this argument in its most extended and philosophically ambitious form. Drawing on evolutionary psychology and anthropology as well as economics, Veblen argued that the disposition toward skilled making was not merely a culturally contingent preference but a deep biological and social endowment of the human species — one that had been progressively cultivated through millennia of productive social life and that constituted, for Veblen, the primary source of technological progress and social solidarity. The progressive subordination of this disposition to pecuniary motives — the conversion of productive institutions from vehicles of workmanship into instruments of business strategy — was, for Veblen, the defining pathology of modern capitalism and the primary obstacle to genuine social progress (Tilman, 1992; Tool, 1993). The philosophical resonances with the Aristotelian *techne* tradition are multiple and significant. Veblen's contrast between workmanship and pecuniary acquisition maps closely onto Aristotle's distinction, elaborated in the *Politics* (2000, I.8–10), between *oikonomia* — the art of household management oriented toward the provision of genuine use values — and *chrematistike* — the art of money-making pursued without limit and for its own sake (Meikle, 1995; Polanyi, 1944). For Aristotle as for Veblen, the subordination of productive activity to the imperatives of monetary gain represented a fundamental inversion of the proper relationship between *techne* and its ends: means became ends, and the qualitative human activity of making was reduced to a mere instrument of quantitative accumulation. The difference is that Veblen embedded this Aristotelian intuition within a historical and evolutionary account of capitalist development that gave it an empirical specificity and critical force that Aristotle's political philosophy, for all its richness, could not provide.

John Dewey, Instrumentalism, and the Epistemology of Practice

The institutionalist tradition's engagement with productive knowledge was not exclusively Veblenian. John Dewey's pragmatist philosophy, which exerted a powerful if often implicit influence on institutionalist economics through figures such as Commons (1934) and later Clarence Ayres (1944), developed an epistemology of practice that converges in important respects with the Aristotelian account of *techne* while departing from it in equally significant ways (Bromley, 2006; Rutherford, 1994). For Dewey (1929), knowledge was not a passive representation of an independently existing reality but an active, transformative engagement with problematic situations — an account that prioritizes the knowing-in-action characteristic of skilled productive practice over the detached contemplation associated with episteme.

Dewey's (1938) concept of inquiry — as a process of intelligent problem-solving in which thought and action are inseparably intertwined — captures something essential about the

epistemological character of *techne* as Aristotle described it: the craftsman's knowledge is not applied to practice from outside but is constituted in and through practice, refined by feedback, and oriented always toward the resolution of concrete productive problems. Where Dewey departs from Aristotle is in his rejection of fixed teleological ends: for Dewey, the ends of inquiry are themselves transformed through the process of inquiry, and there are no antecedently given goods toward which productive activity is directed in the manner of Aristotle's hierarchical teleology (Nussbaum, 1986; Tiles, 1988). This difference has important implications for the normative dimension of a *techne*-informed economics, a point to which Section 5 will return.

Clarence Ayres (1944), the most systematic theorist of technology within the institutionalist tradition, developed a framework that drew on Dewey's instrumentalism to argue that technological progress — understood as the cumulative, self-reinforcing development of productive tools and techniques — was the primary driver of economic and social development. Ayres distinguished sharply between the "technological" dimension of social life — progressive, problem-solving, oriented toward the expansion of human productive capacities — and the "ceremonial" or "institutional" dimension — conservative, status-oriented, resistant to change and oriented toward the preservation of existing hierarchies and vested interests (Ayres, 1944; Tool, 1993). This distinction echoes Veblen's contrast between workmanship and pecuniary acquisition and can be read as a further elaboration of the *techne*/*chrematistike* distinction in a specifically technological register.

Ayres's framework has attracted criticism, however, for what critics have identified as a naive technological progressivism — an assumption that technological change is inherently liberating and that resistance to it is invariably regressive (Dugger, 1989; Hodgson, 2004). This criticism points to a genuine tension within the institutionalist account of productive knowledge: the celebration of technological dynamism sits uneasily with the Veblenian and Ruskinian concern for the qualitative character of productive skill and the conditions under which genuine *techne* — as opposed to mere technical efficiency — can be exercised. A *techne*-informed framework is better positioned to hold this tension productively, insisting that technological change must be evaluated not merely by its contribution to productive efficiency but by its effects on the quality of productive knowledge, the conditions of skilled practice, and the degree to which it expands or contracts the domain of human creative agency in production.

Nelson, Winter, and the Evolutionary Theory of the Firm

The most influential heterodox engagement with productive knowledge in the late twentieth century came not from the institutionalist tradition proper but from the evolutionary economics of Richard Nelson and Sidney Winter, whose *An Evolutionary Theory of Economic Change* (1982) fundamentally reoriented the economics of technological change and organizational capability. Building on Schumpeter's (1942) account of innovation as creative destruction and Penrose's (1959) resource-based theory of the firm, and drawing heavily on Polanyi's (1958) epistemology of tacit knowledge, Nelson and Winter developed a framework in which firms are understood not as production functions but as repositories of organizational knowledge — bundles of routines, skills, and capabilities that are historically accumulated, institutionally embedded, and only partially articulable (Nelson & Winter, 1982; Dosi et al., 1988).

The resonances between this framework and the Aristotelian account of *techne* are substantial and have been insufficiently recognized in the literature. Nelson and Winter's organizational routines — stable patterns of behavior that embody productive knowledge accumulated through experience and selection — occupy an epistemological position analogous to what Aristotle called *hexis*: the settled disposition or habit of the soul that is the proximate vehicle of *techne* (Aristotle, 1999, II.1; Dunne, 1993). Like Aristotelian *hexis*, organizational routines are not

fully reducible to explicit rules or propositional knowledge; they are embodied in practice, resistant to formalization, and transmitted through apprenticeship and socialization rather than instruction alone (Nelson & Winter, 1982, Ch. 4; Nightingale, 1996).

Where Nelson and Winter's framework diverges from the *techne* tradition is in its essentially descriptive and explanatory orientation. Their account of organizational routines is primarily concerned with explaining patterns of technological change and firm behavior rather than evaluating the quality of productive knowledge or the conditions under which it contributes to human flourishing. The normative dimension of *techne* — its embedding within a teleological account of human good — is largely absent from the evolutionary framework, which inherits from Darwinian evolutionary theory a resolutely non-teleological orientation (Metcalf, 1998; Hodgson & Knudsen, 2010). The integration of the evolutionary framework with the normative resources of the *techne* tradition is one of the primary contributions that the present argument seeks to make, and it is to this normative dimension that Section 5 will be devoted.

The subsequent development of the capabilities approach within evolutionary and institutional economics — through the work of David Teece, Giovanni Dosi, and their collaborators — has extended Nelson and Winter's framework in directions that bring it progressively closer to the *techne* tradition. Teece et al.'s (1997) concept of "dynamic capabilities" — the higher-order organizational capacities that enable firms to reconfigure their resource base in response to changing environments — echoes the Aristotelian emphasis on *techne* as a generative, adaptive capacity rather than a fixed behavioral repertoire, and resonates with Dewey's account of intelligent inquiry as a process of creative problem-solving under conditions of uncertainty (Dosi et al., 1988; Zollo & Winter, 2002). The dynamic capabilities framework implicitly recognizes, in other words, that the most economically significant forms of productive knowledge are those that most closely approximate *techne* in the fullest Aristotelian sense: integrated, reasoning, adaptive, and generative.

The Labor Process Tradition and the Political Economy of Skill

A distinct but related strand of heterodox engagement with productive knowledge developed within the labor process tradition inaugurated by Braverman's (1974) *Labor and Monopoly Capital*. Drawing on Marx's account of the capitalist transformation of productive knowledge analyzed in the preceding section, Braverman argued that the systematic application of Taylorist scientific management principles throughout the twentieth century had resulted in the progressive "deskilling" of the labor force — the deliberate decomposition of integrated craft knowledge into its component elements, the transfer of conceptual control from workers to management, and the reduction of direct labor to a series of simple, standardized, easily monitored operations (Braverman, 1974; Thompson, 1989).

Braverman's thesis generated an extensive critical literature that both extended and qualified his original argument. Critics argued that Braverman had overstated the uniformity and completeness of deskilling, neglecting countervailing tendencies toward reskilling associated with new technologies, new organizational forms, and the persistence of tacit knowledge that resisted managerial appropriation (Wood, 1982; Attewell, 1987). This debate is, at one level, an empirical dispute about the trajectory of skill formation under capitalism. At a deeper level, however, it is a debate about the conditions under which *techne* — as integrated, reasoning, generative productive knowledge — can survive and develop within capitalist productive organizations, and about the social and institutional arrangements that sustain or destroy it (Vallas, 1990; Thompson, 1989).

The concept of "skill" as deployed in this literature is, however, theoretically underdeveloped in ways that a *techne*-informed framework can help to address. The labor process literature tends to treat skill primarily as a distributional variable — something that workers possess and

managers seek to appropriate — rather than as an epistemological category with its own internal structure and normative significance (Attewell, 1990). The distinction between *techne* and *empeiria*, between integrated reasoning knowledge and unreflective habituated routine, between the craftsman who knows why and the operative who merely knows that, provides a more philosophically precise vocabulary for analyzing the qualitative dimensions of skill that the labor process tradition has identified but not fully theorized (Sennett, 2008; Crawford, 2009).

Richard Sennett's (2008) *The Craftsman* represents the most sustained recent attempt to develop a philosophically informed account of skilled productive knowledge that bridges the gap between the *techne* tradition and contemporary social science. Drawing on a wide range of empirical material — from the medieval goldsmith to the Linux programmer, from the classical musician to the clinical nurse — Sennett argues that all skilled practice involves the cultivation of a specific form of knowledge that is simultaneously bodily and cognitive, habitual and reflective, embedded in material engagement and oriented toward qualitative standards of excellence. This account is explicitly Aristotelian in its structure and resonates directly with the analysis of *techne* developed in Section 2, while extending it into a rich empirical account of the social and institutional conditions under which craft knowledge is cultivated, transmitted, and sustained (Sennett, 2008; Crawford, 2009).

Matthew Crawford's (2009) *Shop Class as Soulcraft* develops a related argument from a more explicitly philosophical and political direction, contending that the marginalization of manual craft in contemporary educational and economic culture reflects a deeper philosophical confusion about the nature of knowledge and its relationship to material practice. Crawford's account of the motorcycle mechanic as a paradigm case of integrated, reasoning, materially engaged productive knowledge is, in effect, an argument for the continued relevance and dignity of *techne* in a post-industrial economy increasingly dominated by abstract information work and financial services — sectors in which the relationship between productive knowledge and its material substrate has become attenuated to the point of near-invisibility (Crawford, 2009; Sennett, 2008).

Post-Keynesian and Social Economics: Value, Institutions, and the Quality of Production

A further strand of heterodox thought relevant to the present argument is found within post-Keynesian and social economics, where questions about the social determination of value, the institutional embeddedness of markets, and the qualitative dimensions of economic life have been developed in ways that complement and extend the *techne* framework (Lavoie, 2014; Wilber & Hoksbergen, 1986). Karl Polanyi's (1944) *The Great Transformation* — perhaps the single most influential work in the heterodox tradition — argued that the attempt to treat land, labor, and money as pure commodities governed solely by market mechanisms was not only historically novel but inherently destructive of the social fabric within which productive activity was embedded and from which it derived its meaning and sustenance. Polanyi's "fictitious commodities" are, in *techne* terms, the material and human substrates of productive knowledge — the land, the laborer, the medium of exchange — whose commodification destroys the conditions under which genuine *techne* can be exercised and transmitted across generations (Polanyi, 1944; Block & Somers, 2014).

The social economics tradition, developed through the work of figures such as John Kenneth Galbraith (1958), E. F. Schumacher (1973), and more recently Herman Daly (Daly & Cobb, 1989), has extended these concerns into a broader critique of the quantitative bias of mainstream economics and its failure to account for the qualitative dimensions of productive and social life. Schumacher's (1973) concept of "good work" — productive activity that is meaningful, skilled, and oriented toward genuine human need rather than the artificial wants generated by consumer

capitalism — is explicitly normative and implicitly techne-informed: it articulates a standard of productive excellence that goes beyond efficiency and output to encompass the cognitive, moral, and social dimensions of the act of making itself (Schumacher, 1973; Lutz & Lux, 1988). Galbraith's (1958) analysis of the "technostructure" — the organizational layer of trained specialists whose collective productive knowledge constitutes the real productive capacity of the modern corporation — anticipates in important respects the later capabilities literature of Nelson, Winter, and Teece, and can be read as an empirical account of the institutional forms through which techne, understood as socially organized productive knowledge, is accumulated and deployed in advanced industrial economies. Galbraith's concern, however, was not merely descriptive but normative: he argued that the technostructure's orientation toward organizational survival and growth systematically displaced the orientation toward genuine productive excellence and social utility that would correspond, in techne terms, to the proper subordination of productive means to genuinely human ends (Galbraith, 1967; Stanfield, 1996). Taken together, the heterodox and institutionalist traditions reviewed in this section constitute a rich, multi-stranded, and philosophically serious engagement with the questions that techne names — questions about the nature of productive knowledge, the conditions of its cultivation and exercise, the effects of capitalist organization on its quality and distribution, and the relationship between productive activity and human flourishing. What these traditions have lacked, however, is a unifying philosophical framework capable of holding these diverse concerns together and articulating their normative implications with sufficient precision and rigor. It is the central contention of this article that the Aristotelian concept of techne, reconstructed and extended in the manner developed in Sections 2 and 3, provides precisely such a framework — and that the normative implications of this framework, explored in the section that follows, have significant consequences for how we think about labor, innovation, and the organization of economic life in the twenty-first century.

NORMATIVE IMPLICATIONS-TECHNE, LABOR, INNOVATION, and HUMAN FLOURISHING

Beyond Efficiency: Toward a Techne-Informed Normative Economics

The preceding sections have established that techne, as a philosophical category, captures dimensions of productive knowledge and activity that are systematically marginalized within mainstream economic theory and that have been engaged — richly but unsystematically — within the classical, institutionalist, and heterodox traditions. The task of the present section is to draw out the normative implications of this engagement: to show what a techne-informed economics would look like as a normative framework, what evaluative standards it would deploy, and what practical and institutional consequences follow from taking those standards seriously. This is, necessarily, the most constructive and speculative part of the argument, and it is offered not as a finished normative theory but as a set of orienting propositions whose elaboration must be the work of further research and debate. The starting point is a critique of the dominant normative framework within mainstream economics: the Paretian welfare economics grounded in preference satisfaction and allocative efficiency that has served, since the mid-twentieth century, as the primary evaluative vocabulary of the discipline (Robbins, 1932; Samuelson, 1947). The limitations of this framework have been extensively documented, from Arrow's (1951) impossibility theorem — which demonstrated the formal impossibility of aggregating individual preferences into a consistent social welfare function — to Sen's (1999) capabilities critique — which argued that welfare economics systematically neglected the conditions of agency, freedom, and human development that make preference satisfaction meaningful in the first place. What has been less fully appreciated, however, is the specific way in which welfare economics fails as a normative framework for evaluating productive activity:

not merely because it neglects distribution or ignores externalities, but because it is constitutively unable to ask questions about the quality of the productive process itself — about whether work is skilled or degraded, whether making is creative or mechanical, whether the relationship between producer and product is one of genuine engagement or alienated indifference (Anderson, 1993; Walsh, 2003). A techne-informed normative economics begins precisely where welfare economics leaves off. It takes as its primary evaluative question not "does this arrangement satisfy preferences efficiently?" but "does this arrangement sustain and develop the conditions under which genuine productive knowledge — integrated, reasoning, adaptive, and oriented toward genuinely human ends — can be exercised, transmitted, and valued?" This question is simultaneously epistemological, ethical, and political: epistemological because it concerns the quality and character of productive knowledge; ethical because it concerns the conditions of human self-realization through productive activity; and political because those conditions are determined not by individual choices alone but by the institutional arrangements — property rights, labor market structures, educational systems, technological regimes — within which individual productive activity takes place (Bowles & Gintis, 1993; Nussbaum, 2011; Sen, 1999). This reorientation does not require the wholesale abandonment of efficiency as an economic value. Techne is, among other things, a form of productive competence: the craftsman who knows why as well as how is, *ceteris paribus*, a more effective producer than the mere operative who knows only that. The evolutionary economics literature has documented extensively that firms and economies that invest in deep organizational capabilities — in the cultivation of genuinely skilled, reasoning, adaptive productive knowledge — tend to outperform those that rely on the mechanical application of standardized routines over the medium and long term (Nelson & Winter, 1982; Teece et al., 1997). A techne-informed economics does not oppose efficiency; it insists that genuine efficiency — productivity that is sustainable, innovative, and responsive to qualitative variation — is itself dependent on the cultivation of productive knowledge in the fullest sense, and that the short-term efficiency gains achievable through deskilling and standardization typically come at the cost of the longer-term productive capabilities on which genuine economic development depends (Sennett, 2008; Lazonick, 1990).

The Normative Status of Work: Skill, Dignity, and the Conditions of Flourishing

The most immediate normative implication of the techne framework concerns the status of work itself — not as an input into production but as a domain of human activity whose quality matters intrinsically, independently of its contribution to output or income. This claim is philosophically grounded in the Aristotelian understanding of techne as a form of human self-realization: the exercise of integrated, reasoning productive knowledge is not merely a means to an external end but a component of *eudaimonia* — of the flourishing human life — in its own right (Aristotle, 1999, I.7; Nussbaum, 2011; Reeve, 2013). Work, on this account, is not simply a disutility to be minimized in exchange for income, as the standard neoclassical model assumes, but a central arena of human agency, creativity, and social participation whose intrinsic quality profoundly affects the quality of human life as a whole (Veblen, 1914; Sennett, 2008).

This claim has strong empirical support from multiple disciplines. Research in organizational psychology and the sociology of work has consistently documented that the quality of work — its skill content, its autonomy, its opportunities for creative problem-solving and social engagement — is one of the most powerful determinants of human wellbeing, health, and self-reported life satisfaction, exercising effects that are largely independent of income level (Karasek & Theorell, 1990; Ryan & Deci, 2000). Csikszentmihalyi's (1990) concept of "flow" — the state of absorbed, effortless engagement characteristic of skilled performance at the boundary of competence — captures something of the phenomenological character of techne

as a lived experience and provides psychological specificity to the philosophical claim that skilled work is intrinsically rewarding in ways that unskilled, routinized work is not. The convergence of philosophical, sociological, and psychological evidence on this point is sufficiently robust to justify treating the quality of work as a legitimate and important normative concern for economic theory and policy, rather than merely a preference to be aggregated into a social welfare function alongside other preferences (Anderson, 1993; Walsh, 2003).

The normative implication for labor market policy is significant. If the quality of work — its *techne* content, in the terms of the present argument — matters intrinsically as a component of human flourishing, then labor market arrangements cannot be evaluated solely on the basis of employment levels, wage rates, and allocative efficiency. They must also be evaluated on the basis of the quality of the productive knowledge they sustain or destroy, the degree to which they preserve or erode opportunities for the exercise of integrated skill and creative agency, and the extent to which they enable or impede the intergenerational transmission of craft knowledge through apprenticeship, mentorship, and the institutional cultures of skilled practice (Finegold & Soskice, 1988; Gospel, 1998). The systematic underinvestment in vocational education, apprenticeship systems, and skill formation that has characterized many liberal market economies in recent decades — and that has been extensively documented in the comparative political economy literature — can, from this perspective, be understood not merely as a market failure in the technical sense but as a normative failure: a failure to sustain the institutional conditions under which *techne*, and with it a significant dimension of human flourishing, is possible (Hall & Soskice, 2001; Streeck, 1992).

The *techne* framework also has implications for how we understand and evaluate the distribution of productive knowledge within the economy. If integrated, reasoning productive knowledge is a component of human flourishing, then its unequal distribution — its concentration in a small stratum of professional and creative workers while the majority perform routinized, deskilled labor — is a normative concern in its own right, not reducible to income inequality alone. This argument extends and deepens the capabilities approach of Sen (1999) and Nussbaum (2011): the capability to exercise genuine productive knowledge — to work as a craftsman rather than an operative, to bring *techne* rather than mere *empeiria* to one's productive activity — is a central human capability whose unequal distribution represents a significant form of human deprivation (Nussbaum, 2011; Robeyns, 2017). A distributive economics informed by *techne* would be concerned not only with the redistribution of income and wealth but with the redistribution of productive knowledge and the institutional conditions that sustain its exercise.

Rethinking Innovation: *Techne*, Creativity, and Technological Direction

The *techne* framework also has profound implications for how economics conceptualizes and evaluates technological innovation — implications that extend well beyond the relatively narrow debate about the respective merits of linear and systems models of innovation that has dominated the economics of technology since the 1980s (Freeman, 1987; Lundvall, 1992). At the deepest level, the *techne* framework invites a reconsideration of what innovation is — of what is actually happening when productive knowledge advances — and of the normative standards by which different trajectories of technological change should be evaluated.

Mainstream economics treats innovation primarily as a process of output augmentation: new technologies are valuable insofar as they increase the quantity of output producible from a given set of inputs, reduce costs, or generate new products that satisfy consumer preferences (Solow, 1956; Romer, 1990). This framework is not without merit as a partial account of the economic significance of innovation, but it is radically incomplete as a philosophical account of what innovation involves and what makes it valuable. From the perspective of *techne*, innovation is

not primarily a process of output augmentation but a process of knowledge development: the advance of productive knowledge from lower to higher levels of integration, reasoning, and generative capacity — from *empeiria* toward *techne* in the fullest sense, and from static *techne* toward what we might call dynamic or reflexive *techne*, the capacity to generate and evaluate new productive possibilities rather than merely to execute established ones (Dunne, 1993; Nightingale, 1996).

This reconceptualization has significant implications for how we evaluate different types and directions of innovation. Not all innovations are equivalent from the standpoint of *techne*, even if they generate equivalent output gains. An innovation that increases productivity by further decomposing and routinizing productive tasks — reducing the *techne* content of work and increasing its *empeiria* content — is, from the present perspective, normatively inferior to an innovation that increases productivity by augmenting the reasoning, adaptive, and creative capacities of producers, even if the two innovations generate identical short-run efficiency gains (Braverman, 1974; Sennett, 2008). The systematic bias in contemporary capitalist economies toward labor-replacing, deskilling technologies — driven by the imperatives of cost reduction and managerial control rather than by any inherent technological logic — is, from the standpoint of *techne*, a normatively significant failure that warrants active policy response rather than passive acceptance as the natural outcome of market-driven technological selection (Acemoglu & Restrepo, 2019; Mazzucato, 2013).

Mariana Mazzucato's (2013) argument for an entrepreneurial state — an active public sector that shapes and directs the direction of innovation rather than merely correcting market failures in the funding of research — resonates strongly with the *techne* framework, though Mazzucato does not frame her argument in those terms. From the perspective of *techne*, the case for public direction of innovation is not merely that private markets undersupply basic research due to appropriability problems, but that the direction of private innovation is systematically distorted by the imperatives of short-term profit maximization and managerial control in ways that underinvest in the development of productive knowledge in its fullest sense (Mazzucato, 2013; Block & Keller, 2011). A *techne*-informed innovation policy would evaluate proposed technological trajectories not only by their expected output gains but by their implications for the quality and distribution of productive knowledge — asking, of each proposed direction of technological change, whether it augments or diminishes the conditions under which skilled, reasoning, creative productive activity is possible (Freeman, 1987; Dosi et al., 1988).

The debate about automation and artificial intelligence that has come to dominate contemporary discussions of technological change provides a particularly important arena for the application of this normative framework. The standard economic debate about automation is conducted primarily in terms of employment and income distribution: will automation destroy jobs faster than it creates them, and how should the resulting distributional consequences be managed (Acemoglu & Restrepo, 2019; Brynjolfsson & McAfee, 2014)? These are important questions, but from the standpoint of *techne* they are secondary to a more fundamental question: what are the implications of different automation trajectories for the quality and distribution of productive knowledge, and for the conditions under which skilled, reasoning, human productive agency can be exercised? An automation that displaces routine, *empeiria*-level tasks while augmenting the *techne*-level capacities of human workers — expanding the domain of creative, reasoning, integrative productive activity — is, from this perspective, normatively desirable, even if it generates short-run employment disruption. An automation that systematically displaces *techne*-level productive knowledge — that replaces the skilled craftsman, the experienced clinician, the creative engineer — with algorithmic processes that reproduce outputs without the exercise of genuine productive reasoning is, from the present perspective,

a normative concern of the first order, regardless of its output and efficiency implications (Sennett, 2008; Crawford, 2009; Autor, 2015).

Institutional Conditions for Techne: Property, Organization, and Democratic Governance

The normative implications of the techne framework extend beyond labor market and innovation policy to encompass the broader institutional architecture within which productive activity takes place. If techne — as integrated, reasoning, socially oriented productive knowledge — is a central component of human flourishing and a primary source of genuine economic development, then the institutional arrangements that sustain or destroy the conditions under which techne can be exercised become matters of first-order normative and political concern. This section identifies three institutional dimensions of particular importance: the organization of property rights over productive knowledge; the internal organization of productive enterprises; and the democratic governance of technological direction.

The question of property rights over productive knowledge has become increasingly pressing in the context of the knowledge economy and the expansion of intellectual property regimes. The extension of patent protection, trade secrecy law, and copyright to cover ever-wider domains of productive knowledge represents, from the standpoint of techne, a fundamental tension: on one hand, intellectual property rights may incentivize investment in knowledge creation; on the other hand, they restrict the free transmission and collective elaboration of productive knowledge that is essential to the social reproduction of techne across generations and institutions (Boldrin & Levine, 2008; Mazzucato, 2013). The Aristotelian account of techne as inherently teachable and transmissible — as a form of knowledge that achieves its fullest development not in isolated individual practice but in the social institutions of craft, guild, profession, and community of practice — points toward an institutional framework that prioritizes the commons of productive knowledge over its private appropriation (Wenger, 1998; Ostrom, 1990).

Elinor Ostrom's (1990) account of the governance of the commons — showing that communities are capable of developing institutional arrangements that sustain shared productive resources without either private appropriation or state control — is relevant here not only as an empirical finding but as a normative model. The productive knowledge embedded in craft traditions, professional cultures, and communities of practice constitutes a form of commons whose governance raises exactly the problems that Ostrom analyzed: how to sustain collective investment in knowledge development while preventing free-riding, how to balance openness and access with the maintenance of quality standards, and how to adapt institutional arrangements to changing productive conditions while preserving the accumulated wisdom of established practice (Ostrom, 1990; Wenger, 1998). A techne-informed institutional economics would draw on Ostrom's framework to develop principles for the governance of productive knowledge commons that are both empirically grounded and normatively coherent.

The internal organization of productive enterprises is a second institutional dimension of critical importance. The extensive literature on high-performance work systems — organizational arrangements that combine multi-skilling, team-based production, worker participation in problem-solving, and investment in continuous learning — has documented that such arrangements tend to produce superior productive outcomes compared to Taylorist, hierarchical, deskilled alternatives, while also generating higher levels of worker satisfaction, commitment, and wellbeing (Appelbaum et al., 2000; Lazonick, 1990). From the standpoint of techne, this convergence of productive and normative outcomes is not coincidental: it reflects the fact that organizational arrangements that sustain and develop genuine productive knowledge — that treat workers as bearers of techne rather than units of *empeiria* — are both more humanly valuable and more productively effective than those that do not. The normative

case for workplace democracy, worker participation, and the organizational conditions of skilled practice is, on this account, simultaneously an argument about human flourishing and an argument about productive capability (Ellerman, 1992; Bowles & Gintis, 1993).

The democratic governance of technological direction represents the broadest institutional implication of the *techne* framework. If the direction of technological change has profound implications for the quality and distribution of productive knowledge — and therefore for the conditions of human flourishing for the majority of the population — then it cannot be left exclusively to the decisions of private firms operating under market incentives, or even to the technocratic judgments of public research agencies. It requires democratic deliberation about the kinds of productive futures that are collectively desirable: about what forms of work, skill, and making a good society should sustain and develop, and what forms of technological change are consistent with these normative commitments (Jasanoff, 2004; Stirling, 2008). This argument extends the participatory democratic tradition in political economy — developed by figures ranging from Mill (1848/1965) through Dewey (1929) to contemporary deliberative democrats — into the specific domain of technological governance, and grounds it in the *techne* tradition's insistence that productive knowledge is not merely an economic resource but a dimension of human self-realization whose social direction is a matter of legitimate collective concern (Mazzucato, 2013; Jasanoff, 2004).

Techne and Sustainability: Productive Knowledge in the Ecological Economy

A final normative implication of the *techne* framework that merits attention is its relationship to the sustainability challenge — the imperative to transform productive systems in ways that are ecologically viable over the long term. The dominant economic approach to sustainability treats it primarily as a problem of externality correction and technological substitution: the solution to environmental degradation is to price carbon and other negative externalities correctly, and to stimulate the development of clean technologies that can substitute for dirty ones without sacrificing output or welfare (Stern, 2007; Nordhaus, 2013). This approach is not without merit, but it is limited by the same philosophical assumptions that limit mainstream economics more generally: it treats the productive process as a black box, assumes the substitutability of natural and produced capital, and has little to say about the qualitative transformation of productive knowledge that genuine ecological transition requires (Daly & Cobb, 1989; Jackson, 2009).

From the perspective of *techne*, the sustainability challenge is not primarily a problem of pricing or technological substitution but a problem of productive knowledge transformation: the development of new forms of integrated, reasoning, materially engaged productive knowledge that understand and work with ecological systems rather than against them (Jackson, 2009; Schumacher, 1973). The kind of productive knowledge required for genuinely sustainable production — knowledge of local ecological conditions, of material flows and cycles, of the long-term consequences of productive interventions in complex natural systems — is precisely the kind of integrated, contextually sensitive, experientially grounded knowledge that the *techne* tradition describes. It is not the abstract, universal knowledge of episteme that can be codified in algorithms and applied uniformly across contexts, but the situated, adaptive, materially engaged knowledge of the craftsman who knows his materials deeply and works with their grain rather than against it (Sennett, 2008; Crawford, 2009).

This argument has implications for how we think about the transition to a sustainable economy. Rather than conceiving this transition primarily in terms of the deployment of new technologies — solar panels, wind turbines, electric vehicles — a *techne*-informed framework would emphasize the cultivation of new forms of productive knowledge: the skills of ecological agriculture, the craft of energy-efficient building, the art of circular design, the practice of

community-based resource governance (Jackson, 2009; Ostrom, 1990). These are forms of *techne* in the fullest Aristotelian sense — integrated, reasoning, materially engaged, oriented toward genuinely human and ecological ends — and their cultivation requires the kinds of institutional investment in skill formation, apprenticeship, and community of practice that the *techne* framework identifies as conditions of possibility for genuine productive knowledge development. The sustainability transition, conceived through the lens of *techne*, is not merely a technological challenge but a challenge of productive culture: a challenge to cultivate, broadly and democratically, the forms of integrated productive knowledge on which a genuinely sustainable economy must rest (Daly & Cobb, 1989; Schumacher, 1973; Jackson, 2009).

The normative framework developed in this section is, it must be acknowledged, more programmatic than definitive. The integration of *techne* as a normative category into a fully elaborated theory of economic justice, innovation policy, institutional design, and ecological transition is a task that exceeds the scope of a single article and that will require sustained collaborative work across philosophy, economics, political science, and the empirical social sciences. What the present argument has sought to establish is the philosophical foundations and the principal dimensions of such a framework: its grounding in the Aristotelian account of productive knowledge as a component of human flourishing; its engagement with the classical, institutionalist, and heterodox traditions that have approached these questions from within economics; and its implications for how we think about the normative evaluation of work, innovation, institutional design, and ecological transition. The concluding section will draw together these threads and reflect on the broader significance of the recovery of *techne* for the self-understanding of economics as a discipline.

CONCLUSION

This article has argued that the ancient Greek concept of *techne* (τέχνη), far from being a relic of pre-modern philosophical inquiry, constitutes a living intellectual resource of considerable power for contemporary economic thought. By reconstructing *techne* in its full Aristotelian depth — as a form of integrated, reasoning, socially oriented productive knowledge irreducible to either behavioral routine or propositional theory — and tracing its implicit presence across the classical, institutionalist, and heterodox traditions, the article has sought to demonstrate that some of the most important unresolved tensions within the history of economic thought are, at their philosophical core, tensions about the nature, value, and institutional conditions of productive knowledge in the fullest sense.

The recovery of *techne* as an analytical category accomplishes several things simultaneously. It provides a philosophically rigorous vocabulary for discussing the qualitative dimensions of productive activity that mainstream economics, in its commitment to quantitative formalization, has systematically excluded from theoretical consideration. It reveals the deep philosophical coherence underlying what might otherwise appear as a disparate collection of heterodox critiques — from Veblen's instinct of workmanship to Nelson and Winter's organizational routines, from Ruskin's defense of Gothic craft to Sennett's contemporary account of skilled practice — showing that these contributions are best understood as responses to a single underlying problematic: the progressive subordination of *techne* to the imperatives of pecuniary accumulation, managerial control, and algorithmic standardization. And it supplies a normative standard — grounded not in preference satisfaction or allocative efficiency but in the conditions of human flourishing through skilled, purposive, socially engaged making — against which different economic arrangements, technological trajectories, and institutional designs can be evaluated with philosophical seriousness.

The normative implications are neither trivial nor merely academic. In an era characterized by the accelerating automation of cognitive and manual labor, the systematic erosion of craft

knowledge across sectors ranging from manufacturing to medicine, the concentration of genuinely skilled and creative work in an ever-narrower stratum of the labor force, and the mounting evidence that the quality of work is a primary determinant of human wellbeing largely independent of income, the question of what kinds of productive knowledge a good economy should sustain and develop has become one of the most pressing questions of political economy. A techne-informed economics does not pretend to resolve this question through theoretical fiat, but it provides the philosophical foundations from which a serious, empirically grounded, institutionally sensitive answer can be constructed — one that takes seriously both the cognitive dignity of the producer and the social conditions that make its exercise possible.

It must be acknowledged that the argument advanced here is programmatic in important respects. The full integration of techne as a normative category into a comprehensive theory of economic justice, labor market policy, innovation governance, and ecological transition requires sustained interdisciplinary work that a single article cannot complete. Significant questions remain open: how to weigh the claims of techne against other legitimate normative considerations within a pluralist framework; how to operationalize techne-based evaluative standards in empirical research and policy analysis; how to navigate the tension between the Aristotelian teleological grounding of techne and the more procedural, anti-teleological commitments of Deweyan pragmatism and deliberative democracy; and how to extend the techne framework beyond its original Western philosophical context to engage productively with non-Western traditions of craft knowledge and productive wisdom. These are genuine intellectual challenges, and their acknowledgment is not a concession of defeat but a mapping of the productive work that remains.

What can be affirmed with confidence is that the recovery of techne represents a philosophically serious and practically consequential contribution to the ongoing project of constructing an economics adequate to the full complexity of human productive life. Economics has always been, at its best, a discipline in conversation with philosophy — with accounts of human nature, human knowledge, and human flourishing that give its technical analyses their deeper significance and their normative direction. The concept of techne belongs to the oldest and richest stratum of that philosophical inheritance. Its recovery is not a retreat from the demands of rigorous social science but an enrichment of them: a reminder that behind every production function, every labor market, every innovation system, and every technological trajectory lie human beings engaged in the ancient, irreducibly meaningful activity of making — of bringing into existence, through reasoned, skilled, and purposive effort, a world that reflects and realizes their deepest capacities. It is the task of a techne-informed economics to keep that reminder alive, and to build from it an account of economic life worthy of the beings who live it.

REFERENCES

- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
- Anderson, E. (1993). *Value in ethics and economics*. Harvard University Press.
- Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P., & Kalleberg, A. L. (2000). *Manufacturing advantage: Why high-performance work systems pay off*. Cornell University Press.
- Arendt, H. (1958). *The human condition*. University of Chicago Press.
- Aristotle. (1998). *Metaphysics* (H. Lawson-Tancred, Trans.). Penguin. (Original work written ca. 350 BCE)
- Aristotle. (1999). *Nicomachean ethics* (T. Irwin, Trans.). Hackett. (Original work written ca. 350 BCE)

- Aristotle. (2000). *Politics* (B. Jowett, Trans.). Dover Publications. (Original work written ca. 350 BCE)
- Arrow, K. J. (1951). Social choice and individual values. Wiley.
- Attewell, P. (1987). The deskilling controversy. *Work and Occupations*, 14(3), 323–346. <https://doi.org/10.1177/0730888487014003002>
- Attewell, P. (1990). What is skill? *Work and Occupations*, 17(4), 422–448. <https://doi.org/10.1177/0730888490017004003>
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
- Ayres, C. E. (1944). *The theory of economic progress*. University of North Carolina Press.
- Backhouse, R. E., & Medema, S. G. (2009). Retrospectives: On the definition of economics. *Journal of Economic Perspectives*, 23(1), 221–233. <https://doi.org/10.1257/jep.23.1.221>
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. National Bureau of Economic Research.
- Berg, M. (1980). *The machinery question and the making of political economy, 1815–1848*. Cambridge University Press.
- Block, F., & Keller, M. R. (Eds.). (2011). *State of innovation: The U.S. government's role in technology development*. Paradigm Publishers.
- Block, F., & Somers, M. R. (2014). *The power of market fundamentalism: Karl Polanyi's critique*. Harvard University Press.
- Boldrin, M., & Levine, D. K. (2008). *Against intellectual monopoly*. Cambridge University Press.
- Bowles, S., & Gintis, H. (1993). The revenge of homo economicus: Contested exchange and the revival of political economy. *Journal of Economic Perspectives*, 7(1), 83–102. <https://doi.org/10.1257/jep.7.1.83>
- Braverman, H. (1974). *Labor and monopoly capital: The degradation of work in the twentieth century*. Monthly Review Press.
- Bromley, D. W. (2006). *Sufficient reason: Volitional pragmatism and the meaning of economic institutions*. Princeton University Press.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton.
- Commons, J. R. (1934). *Institutional economics: Its place in political economy*. Macmillan.
- Crawford, M. B. (2009). *Shop class as soulcraft: An inquiry into the value of work*. Penguin Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.
- Daly, H. E., & Cobb, J. B. (1989). *For the common good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future*. Beacon Press.
- Dewey, J. (1929). *The quest for certainty: A study of the relation of knowledge and action*. Minton, Balch.
- Dewey, J. (1938). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt.
- Dobb, M. (1973). *Theories of value and distribution since Adam Smith*. Cambridge University Press.
- Dosi, G., Freeman, C., Nelson, R. R., Silverberg, G., & Soete, L. (Eds.). (1988). *Technical change and economic theory*. Pinter.
- Dugger, W. M. (1989). *Radical institutionalism: Contemporary voices*. Greenwood Press.
- Dunne, J. (1993). *Back to the rough ground: Practical judgment and the lure of technique*. University of Notre Dame Press.

- Ellerman, D. (1992). *Property and contract in economics: The case for economic democracy*. Blackwell.
- Finegold, D., & Soskice, D. (1988). The failure of training in Britain: Analysis and prescription. *Oxford Review of Economic Policy*, 4(3), 21–53. <https://doi.org/10.1093/oxrep/4.3.21>
- Freeman, C. (1987). *Technology policy and economic performance: Lessons from Japan*. Pinter.
- Galbraith, J. K. (1958). *The affluent society*. Houghton Mifflin.
- Galbraith, J. K. (1967). *The new industrial state*. Houghton Mifflin.
- Gospel, H. (1998). The revival of apprenticeship training in Britain? *British Journal of Industrial Relations*, 36(3), 435–457. <https://doi.org/10.1111/1467-8543.00100>
- Hall, P. A., & Soskice, D. (Eds.). (2001). *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford University Press.
- Harvey, C. (1995). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Heidegger, M. (1977). The question concerning technology. In W. Lovitt (Trans.), *The question concerning technology and other essays* (pp. 3–35). Harper & Row. (Original work published 1954)
- Heilbroner, R. L. (1953). *The worldly philosophers: The lives, times and ideas of the great economic thinkers*. Simon & Schuster.
- Hewison, R. (1976). *John Ruskin: The argument of the eye*. Thames and Hudson.
- Hodgson, G. M. (1993). *Economics and evolution: Bringing life back into economics*. Polity Press.
- Hodgson, G. M. (2004). *The evolution of institutional economics: Agency, structure and Darwinism in American institutionalism*. Routledge.
- Hodgson, G. M., & Knudsen, T. (2010). *Darwin's conjecture: The search for general principles of social and economic evolution*. University of Chicago Press.
- Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth: Economics for a finite planet*. Earthscan.
- Jasanoff, S. (2004). *States of knowledge: The co-production of science and social order*. Routledge.
- Karasek, R., & Theorell, T. (1990). *Healthy work: Stress, productivity, and the reconstruction of working life*. Basic Books.
- Lavoie, M. (2014). *Post-Keynesian economics: New foundations*. Edward Elgar.
- Lawson, T. (1997). *Economics and reality*. Routledge.
- Lazonick, W. (1990). *Competitive advantage on the shop floor*. Harvard University Press.
- Lobkowicz, N. (1967). *Theory and practice: History of a concept from Aristotle to Marx*. University of Notre Dame Press.
- Lundvall, B.-Å. (Ed.). (1992). *National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning*. Pinter.
- Lutz, M. A., & Lux, K. (1988). *Humanistic economics: The new challenge*. Bootstrap Press.
- Marx, K. (1976). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1, B. Fowkes, Trans.). Penguin. (Original work published 1867)
- Marx, K. (1992). *Economic and philosophic manuscripts of 1844* (M. Milligan, Trans.). International Publishers. (Original work written 1844)
- Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector myths*. Anthem Press.
- Meikle, S. (1995). *Aristotle's economic thought*. Oxford University Press.
- Metcalf, J. S. (1998). *Evolutionary economics and creative destruction*. Routledge.

- Mill, J. S. (1965). *Principles of political economy* (V. W. Bladen & J. M. Robson, Eds.). University of Toronto Press. (Original work published 1848)
- Mirowski, P. (1989). *More heat than light: Economics as social physics, physics as nature's economics*. Cambridge University Press.
- Morris, W. (2008). *Useful work versus useless toil*. Penguin. (Original work published 1884)
- Muller, J. Z. (1993). *Adam Smith in his time and ours: Designing the decent society*. Free Press.
- Nelson, R. R., & Winter, S. G. (1982). *An evolutionary theory of economic change*. Harvard University Press.
- Nightingale, P. (1996). A cognitive model of innovation. *Research Policy*, 27(7), 689–709. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(98\)00078-7](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(98)00078-7)
- Nordhaus, W. D. (2013). *The climate casino: Risk, uncertainty, and economics for a warming world*. Yale University Press.
- Nussbaum, M. C. (1986). *The fragility of goodness: Luck and ethics in Greek tragedy and philosophy*. Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (1990). *Love's knowledge: Essays on philosophy and literature*. Oxford University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.
- Ollman, B. (1971). *Alienation: Marx's conception of man in capitalist society*. Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Parry, R. (2014). Episteme and techne. In E. N. Zalta (Ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/episteme-techne/>
- Penrose, E. T. (1959). *The theory of the growth of the firm*. Oxford University Press.
- Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Farrar & Rinehart.
- Polanyi, M. (1958). *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*. University of Chicago Press.
- Reber, A. S. (1993). *Implicit learning and tacit knowledge: An essay on the cognitive unconscious*. Oxford University Press.
- Reeve, C. D. C. (2013). *Action, contemplation, and happiness: An essay on Aristotle*. Harvard University Press.
- Ricardo, D. (1951). *On the principles of political economy and taxation* (P. Sraffa, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1817)
- Robbins, L. (1932). *An essay on the nature and significance of economic science*. Macmillan.
- Robeyns, I. (2017). *Wellbeing, freedom and social justice: The capability approach re-examined*. Open Book Publishers.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S71–S102. <https://doi.org/10.1086/261725>
- Ruskin, J. (2009). *The stones of Venice* (J. Morris, Ed.). Faber and Faber. (Original work published 1853)
- Rutherford, M. (1994). *Institutions in economics: The old and the new institutionalism*. Cambridge University Press.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Samuelson, P. A. (1947). *Foundations of economic analysis*. Harvard University Press.

- Schumacher, E. F. (1973). *Small is beautiful: Economics as if people mattered*. Blond and Briggs.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Harper & Brothers.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. Yale University Press.
- Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (R. H. Campbell & A. S. Skinner, Eds.). Oxford University Press. (Original work published 1776)
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Stanfield, J. R. (1996). *John Kenneth Galbraith*. Macmillan.
- Stern, N. (2007). *The economics of climate change: The Stern review*. Cambridge University Press.
- Stirling, A. (2008). "Opening up" and "closing down": Power, participation, and pluralism in the social appraisal of technology. *Science, Technology, & Human Values*, 33(2), 262–294. <https://doi.org/10.1177/0162243907311265>
- Streeck, W. (1992). *Social institutions and economic performance: Studies of industrial relations in advanced capitalist economies*. Sage.
- Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509–533. <https://doi.org/10.1002/smj.4250180705>
- Thompson, E. P. (1977). *William Morris: Romantic to revolutionary*. Merlin Press. (Original work published 1955)
- Thompson, P. (1989). *The nature of work: An introduction to debates on the labour process* (2nd ed.). Macmillan.
- Thomson, I. (2011). *Heidegger, art, and postmodernity*. Cambridge University Press.
- Tiles, J. E. (1988). *Dewey*. Routledge.
- Tilman, R. (1992). *Thorstein Veblen and his critics, 1891–1963*. Princeton University Press.
- Tool, M. R. (1993). *The discretionary economy: A normative theory of political economy*. Transaction Publishers.
- Vallas, S. P. (1990). The concept of skill: A critical review. *Work and Occupations*, 17(4), 379–398. <https://doi.org/10.1177/0730888490017004001>
- Veblen, T. (1898). Why is economics not an evolutionary science? *The Quarterly Journal of Economics*, 12(4), 373–397. <https://doi.org/10.2307/1882952>
- Veblen, T. (1914). *The instinct of workmanship and the state of the industrial arts*. Macmillan.
- Walsh, V. (2003). Sen after Putnam. *Review of Political Economy*, 15(3), 315–394. <https://doi.org/10.1080/09538250308444>
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.
- West, E. G. (1964). Adam Smith's two views on the division of labour. *Economica*, 31(121), 23–32. <https://doi.org/10.2307/2550924>
- Wilber, C. K., & Hoksbergen, R. (1986). Ethical values and economic theory: A survey. *Religious Studies Review*, 12(3/4), 208–214.
- Winch, D. (1978). *Adam Smith's politics: An essay in historiographic revision*. Cambridge University Press.
- Wood, S. (Ed.). (1982). *The degradation of work? Skill, deskilling and the labour process*. Hutchinson.
- Zollo, M., & Winter, S. G. (2002). Deliberate learning and the evolution of dynamic capabilities. *Organization Science*, 13(3), 339–351. <https://doi.org/10.1287/orsc.13.3.339.2780>

KADIN SAĞLIĞINDA MOBİL SAĞLIK UYGULAMALARININ ETKİLİLİĞİ: DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE EBELİK BAKIMINA YANSIMALAR

Tevhide Gül ÖZBEK

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, 42250 Konya, Türkiye

ORCID: 0009-0000-7864-2466

Doç. Dr. Hacer Alan Dikmen

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, 42250 Konya, Türkiye

ORCID: 0000-0001-9617-4897

ÖZET

Dijital dönüşüm ve mobil sağlık uygulamaları, kadın sağlığı hizmetlerinde erişim, takip ve kişiselleştirilmiş bakım süreçlerini güçlendirerek sağlık hizmetlerinin sunumunda köklü bir değişim yaratmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte sağlık hizmetleri yaşamın her alanına yayılmakta; bu durum bireylerin kendi sağlık süreçlerine daha aktif katılımını zorunlu kılmaktadır. Üreme sağlığı, aile planlaması, gebelik öncesi ve sonrası bakım gibi kritik alanlarda mobil uygulamalar, bilgi erişimini kolaylaştırarak erken risk tespitini desteklemekte ve bakımın sürekliliğini sağlamaktadır. Özellikle menstrüasyon döngüsü takibi ve doğurganlık farkındalığına dayalı dijital araçlar, kadınların beden farkındalığını artırırken; gebelik döneminde kullanılan uygulamalar kilo yönetimi, kan şekeri takibi ve antenatal iletişimin güçlendirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Doğum sürecinde ise "Early Labour App" gibi interaktif modüller, gebelerin latent fazda öz-yeterliliklerini artırarak evde geçirdikleri süreyi daha güvenli kılmaktadır. Tele-sağlık ve tele-ebelik uygulamaları, özellikle kırsal bölgelerde ve sağlık profesyoneli yetersizliği olan alanlarda coğrafi engelleri aşarak anne ve bebek sağlığı sonuçlarını iyileştirmektedir. Ancak bu dijital araçların başarısı; kullanıcıların dijital sağlık okuryazarlığı ile ebelerin teknolojik yetkinliklerine doğrudan bağlıdır. Ayrıca, veri güvenliği, hasta mahremiyeti, üçüncü taraf veri paylaşımı ve dijital eşitsizlikler gibi etik sorumluluklar, bu teknolojilerin kullanımında dikkatle ele alınması gereken kritik konulardır. Gelecekte ebelik bakımı, dijital araçların sağladığı veri odaklı verimlilik ile ebelik sanatının insani dokunuşunu birleştiren hibrit bir model üzerinden şekillenmelidir. Bu kapsamda ebelik eğitimi ve uygulama protokollerinin dijital dönüşüme uygun şekilde güncellenmesi, bakımdaki eşitsizliklerin önlenmesi ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mobil Sağlık; Kadın Sağlığı; Ebelik; Dijital Dönüşüm

THE EFFECTIVENESS OF MOBILE HEALTH APPLICATIONS IN WOMEN'S HEALTH: REFLECTIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON MIDWIFERY CARE

ABSTRACT

Digital transformation and mobile health applications are creating a fundamental change in the delivery of healthcare services by strengthening access, monitoring, and personalized care processes in women's health. Today, along with technological developments, healthcare services are spreading into all areas of life, which necessitates more active participation of individuals in their own health processes. In critical areas such as reproductive health, family planning, and pre- and post-pregnancy care, mobile applications facilitate access to information, support early risk detection, and ensure continuity of care. In particular, digital tools based on menstrual cycle tracking and fertility awareness increase women's body awareness; applications used during pregnancy play an active role in weight management, blood sugar monitoring, and strengthening antenatal communication. In the birthing process, interactive modules such as the "Early Labour App" increase the self-efficacy of pregnant women in the latent phase, making

the time they spend at home safer. Tele-health and tele-midwifery applications improve maternal and infant health outcomes by overcoming geographical barriers, especially in rural areas and regions with a shortage of healthcare professionals. However, the success of these digital tools is directly dependent on the digital health literacy of users and the technological competencies of midwives. In addition, ethical responsibilities such as data security, patient privacy, third-party data sharing, and digital inequalities are critical issues that must be handled carefully in the use of these technologies. In the future, midwifery care should be shaped through a hybrid model that combines the data-driven efficiency provided by digital tools with the human touch of the art of midwifery. In this context, updating midwifery education and practice protocols in accordance with digital transformation is of great importance in terms of preventing inequalities in care and providing a sustainable healthcare service.

Key Words: Mobile Health, Women's Health, Midwifery, Digital Transformation

GİRİŞ

Günümüzde sağlık hizmetleri, teknolojik gelişmelerin etkisiyle mevcut sınırları aşarak yaşamın her alanına yayılan yapıya dönüşmektedir. Dijitalleşme, sadece sağlık hizmetlerinin sunuluşunu değil, bireylerin sağlık süreçlerine daha aktif bir şekilde katılma şeklini de değiştirmektedir. Bu dönüşüm, sağlık hizmetlerine olan talebin artması, insan kaynaklarının eksikliği ve sürdürülebilir bakım gerekliliği nedeniyle kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Dijital sağlık, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi ve toplum sağlığının iyileştirilmesi amacıyla dijital teknolojilerin, verinin ve yenilikçi çözümlerin sağlık hizmetlerine entegre edilmesini ifade eder. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dijital sağlık, sağlık hizmetlerine eşit ve evrensel erişimi destekleyerek bakımın verimliliğini, kalitesini ve sürdürülebilirliğini artırma potansiyeline sahiptir. Bu doğrultuda 2020 yılında kabul edilen DSÖ Dijital Sağlık Küresel Stratejisi, ülkelerin dijital sağlık uygulamalarını sistematik biçimde hayata geçirmeleri için bir yol haritası sunmaktadır (WHO 2021). Dijital teknolojilerin sağlık alanında kullanımıyla birlikte elektronik sağlık kayıtları, kâğıt temelli sistemlere göre daha güvenli ve erişilebilir bir yapı sunmaktadır. Sağlık verilerinin dijital ortamda saklanması, bilgiye her yerden ulaşılmasını mümkün kılarak sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmaktadır (Şimşir ve Mete 2021). Dijital sağlık uygulamaları, birey odaklı ve sürekli sağlık hizmetlerinin sunulmasını destekleyen yenilikçi araçlardır. Bu kapsamda mobil sağlık uygulamaları, akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla sağlık hizmetlerini günlük yaşamın bir parçası hâline getirerek bireylerin sağlık bilgilerini izleme ve sağlık davranışlarını yönetmesine olanak tanımaktadır.

Sağlık hizmetlerinin dijitalleşmesiyle ortaya çıkan e-sağlık, teknolojinin sağlık hizmetlerine entegre edilmesini ifade ederken; bunun önemli bir bileşeni olan mobil sağlık (m-sağlık), mobil ve kablosuz teknolojiler aracılığıyla sağlık süreçlerinin desteklenmesini sağlamaktadır. Özellikle akıllı telefonlar ve giyilebilir teknolojilerdeki gelişmeler, m-sağlık uygulamalarının sağlık hizmetlerindeki etkinliğini artırmaktadır (Değerli 2021). Ancak dijital sağlık uygulamalarının etkili olabilmesi için, bireylerin sağlık bilgilerine erişme ve bu bilgileri doğru biçimde değerlendirme becerisine sahip olması gerekmektedir. Dijital sağlık okuryazarlığı, hastayı sağlık sürecinin aktif bir öznesi haline getirirken yanlış bilgi kullanımına bağlı riskleri azaltmakta ve sağlık hizmetlerine bilinçli erişimi desteklemektedir (Palumbo vd. 2022). Bu doğrultuda, kadın sağlığı alanında mobil sağlık uygulamalarının etkililiğinin değerlendirilmesi ve bu uygulamaların ebelik bakımına yansımalarının ortaya konulması, dijital dönüşüm sürecinde nitelikli ve sürdürülebilir bakımın sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Mobil Sağlık Uygulamalarının Kadın Sağlığında Kullanım Alanları

Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Alanında Mobil Sağlık Uygulamalarının Kullanımı

Mobil sağlık uygulamaları, kadınların menstrüasyon döngüsü, ovulasyon ve doğurganlık süreçlerini izleyerek üreme sağlığına ilişkin farkındalık kazanmalarını sağlayan dijital araçlardır. Bu uygulamalar, gebelik planlaması ve gebelikten korunma süreçlerinde kadınlara zaman ve mekândan bağımsız destek sunmaktadır. Özellikle dijital doğurganlık farkındalığına dayalı yöntemler, hormonal kontraseptifleri tercih etmeyen kadınlar için alternatif bir aile planlaması seçeneği olarak öne çıkmaktadır (Earle vd. 2021). mHealth uygulamaları arasında adet döngüsü takibi yapan takvim tabanlı uygulamalar, kadınlar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu uygulamalar; doğurganlık dönemini belirleme, gebelik planlama, gebelikten korunma, adet düzenini izleme ve sağlık profesyonelleriyle bilgi paylaşma gibi amaçlarla tercih edilmektedir. Kullanıcılar, bu uygulamaların beden farkındalığını artırdığını ve döngüye bağlı semptomları daha iyi anlamaya yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yaşla birlikte kullanımın arttığı, ancak 40 yaş sonrasında azaldığı bildirilmektedir (Kalampalikis vd. 2022). Bununla birlikte, bu uygulamaların etkinliği ve güvenilirliği kadın sağlığı bakımında dikkatle değerlendirilmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır. Literatür, üreme sağlığı uygulamalarının çoğunlukla fertil pencere tahminine odaklandığını, ancak bu bilgilerin doğruluğu ve karar verme süreçlerine etkisinin sınırlı düzeyde değerlendirildiğini göstermektedir (Earle vd. 2021, Ford vd. 2022).

Prekonsepsiyonel Dönemde Mobil Sağlık Uygulamalarının Kullanımı

Antenatal bakım, gebelik sürecindeki bireylerin ve fetüsün sağlık durumunun korunması ve geliştirilmesi açısından temel bir sağlık hizmetidir. Bu bakım; olası komplikasyonların erken dönemde belirlenmesi ve yönetilmesini, anne ve yenidoğan için olumlu sonuçların desteklenmesini ve gebelik boyunca gerekli bilgi, eğitim ve danışmanlığın sunulmasını sağlamaktadır (Mohamed vd. 2025). Prekonsepsiyonel dönemde mobil sağlık ve tele-sağlık uygulamaları, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak eğitim, danışmanlık ve risk değerlendirmesinin sürekliliğini desteklemektedir. Özellikle dijital platformlar aracılığıyla sunulan uzaktan bakım hizmetleri, kadınların gebelik öncesi dönemde sağlıklarını izlemelerine ve bilinçli gebelik planlaması yapmalarına katkı sağlamaktadır (Çıtak ve Bektaş 2023). Mohamed vd (2025) tarafından yapılan kapsamlı bir derlemede, antenatal bakımda dijital sağlık teknolojilerinin anne memnuniyetini artırdığı, bakım sürekliliğini desteklediği ve özellikle pandemi sonrası dönemde rutin bakımın ayrılmaz bir parçası haline geldiği belirtilmiştir (Mohamed vd. 2025). Böylece gebelik öncesinde başlayan dijital destek, bakım sürecinde kesintisiz bir izlem ve danışmanlık yapısına dönüşerek gebelik döneminde daha belirgin bir rol üstlenmektedir.

Gebelik ve Doğum Öncesi Bakımda Mobil Sağlık Uygulamalarının Kullanımı

Gebelik dönemi, kadının biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan çok yönlü değişimler yaşadığı, anne ve fetüs sağlığının birlikte ele alınmasını gerektiren özel bir süreçtir. Bu dönemde düzenli izlem, danışmanlık ve destek hizmetleri; olası risklerin erken belirlenmesini, annenin yaşam kalitesinin korunmasını ve sağlıklı gebelik sonuçlarının desteklenmesini sağlar (Hsieh vd. 2025). Literatür, gebelerin gebelik ve doğum sürecine ilişkin bilgi gereksinimlerini karşılamada dijital kaynaklara giderek daha fazla yöneldiğini göstermektedir. Özellikle güvenilir ve uzman denetimli içerik sunan dijital platformların, yanlış bilgilerin önlenmesi açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle gebelere yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin mobil sağlık uygulamaları aracılığıyla sunulması, bakımın sürekliliğini destekleyen etkili bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Cirban ve Özsoy 2020). Mobil sağlık uygulamaları, gebelik sürecinde sağlık takibinin sürekliliğini destekleyerek kadınların bakım süreçlerine daha aktif katılımını sağlamaktadır. Bu uygulamaların bilgilendirme, hatırlatma ve öz-izlem fonksiyonları

sayesinde memnuniyeti artırdığı, ancak yüz yüze bakımın yerini almak yerine tamamlayıcı bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır (Şanal ve Öcel 2026)

Wang ve arkadaşlarının (2024) yaptığı çalışmaya göre, gebelik döneminde dijital destekli kilo yönetimi uygulamaları, anne adaylarının kilo artışını kontrol altına alarak makrozomi, sezaryen oranı ve gebeliğe bağlı komplikasyonların görülme sıklığını azaltmaktadır. Çevrim içi platformlar ile yüz yüze danışmanlığın birlikte kullanıldığı bu yaklaşımların, anne ve bebek sağlığı sonuçlarını iyileştirme potansiyeline sahip olduğu bildirilmektedir. Ayrıca bu tür mobil sağlık temelli uygulamaların, ebe ve sağlık profesyoneli sayısının yetersiz olduğu bölgelerde bakımın sürekliliğini destekleyici bir araç olarak kullanılabileceği vurgulanmaktadır (Wang vd. 2024). Barreto ve arkadaşlarının (2024) çalışmasında, mobil sağlık uygulamalarının gebelere yönelik güvenilir prenatal bilgi sunma, öz-bakım davranışlarını destekleme ve bakım süreçlerine katılımı artırma açısından önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Sağlık profesyonelleri, bu tür dijital araçların gebelerin sağlık hizmetlerine uyumunu ve randevu takibini kolaylaştırarak bakımın sürekliliğini desteklediğini vurgulamıştır (Barreto vd. 2024). Varnfield ve arkadaşlarının (2021) yürüttüğü çalışmada, gebelik sürecinde kullanılan "Mother" adlı mobil uygulamanın uzaktan izleme olanağı sunduğu, bu sayede kullanıcı memnuniyetinin arttığı ve kan şekeri takibi ile antenatal bakım sürecindeki iletişimin güçlendiği bildirilmiştir (Varnfield vd. 2021). Tüm bu bulgular ışığında, mobil sağlık uygulamaları gebelik bakımının geleceğinde, yüz yüze hizmetleri tamamlayan, erişilebilir, sürdürülebilir ve kadın merkezli bir bakım modelinin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Doğuma Hazırlık ve Doğum Sürecini Destekleyen Mobil Sağlık Uygulamalarının Kullanımı

Literatürde mobil sağlık uygulamalarının büyük bölümünün gebelik izlemi ve yenidoğan bakımına odaklandığı, doğum sürecini doğrudan destekleyen uygulamaların ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Doğuma yönelik geliştirilen dijital uygulamalar daha çok kadınların doğum sürecine hazırlanmasını amaçlayan eğitimsel içerikler sunmakta; nefes egzersizleri, doğumda kullanılabilecek pozisyonlar ve gevşeme teknikleri gibi destekleyici unsurları içermektedir. Ayrıca bazı mobil uygulamaların, doğum öncesi randevuların takibini kolaylaştırarak bakım sürekliliğine katkı sağladığı bildirilmektedir (Yıldırım vd. 2023). Buna ek olarak güncel çalışmalar, dijital uygulamaların doğumun erken evresinde (latent faz) kadınların öz-yeterliliklerini artırmaya odaklandığını göstermektedir. Örneğin, "Korkusuz Doğum" yöntemine dayalı geliştirilen "Early Labour App", interaktif bir "Doğum Koçu" modülü aracılığıyla gebelere ve partnerlerine nefes egzersizleri, gevşeme teknikleri ve kasılma takibi gibi pratik destekler sunmaktadır. Bu tür uygulamaların, yüz yüze ebe bakımını ikame etmek yerine süreci tamamlayan "hibrit bakım" (blended care) modelinin bir parçası olarak kullanılması, gebelerin evde geçirdikleri süreyi daha güvenli ve yönetilebilir kılmaktadır (Iwaya vd. 2023).

Buna rağmen literatürde, doğum sürecini doğrudan destekleyen uygulamaların çok az olduğu ve mevcut uygulamaların çoğunlukla eğitimsel içeriklerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, gebelerin doğum öncesi ve sırasında alabilecekleri dijital desteğin henüz tam olarak değerlendirilmediğini göstermektedir. Gelecek çalışmalar, bu tür uygulamaların kullanımının doğum deneyimi, kaygı düzeyi ve öz-yeterlilik üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı inceleyerek, mobil sağlık çözümlerinin doğuma hazırlık ve destek sürecinde ne kadar etkili olabileceğini ortaya koyabilir.

Doğum Sonrası Dönemde Mobil Sağlık Uygulamalarının Kullanımı

Postpartum dönem, doğum sonrası kadının gebelik öncesi fizyolojik durumuna geri döndüğü bedensel iyileşmenin yanı sıra, kadının duygusal uyumunu da içererek aileyi bir bütün olarak

ele alan, psikososyal gereksinimleri ve beklentileri gözetken bütüncül bakım yaklaşımını gerektiren oldukça önemli bir dönemdir.

Son dönemlerde, doğum sonrasının öneminin artmasıyla anne ve yenidoğana bağlı mortalite ve morbidite oranlarının azaltılmasına yönelik kılavuzlar yeniden ele alınmış, bu süreçte teknolojik yeniliklerden ede yararlanılmaya başlanmıştır (Mallı ve Ergin 2021). Xiaocui ve arkadaşlarının (2025) çalışmasında, mobil sağlık uygulamalarının postpartum dönemde sağlıklı yaşam davranışlarını destekleme, fiziksel aktivite ve beslenme alışkanlıklarını iyileştirme ile psikolojik iyilik halini güçlendirme açısından önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Araştırma bulguları, mHealth uygulamalarının kullanım sıklığı ile daha sağlıklı yaşam tarzı seçimleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu gösterirken, bu dijital araçların postpartum kadınların kilo yönetimi ve ruhsal sağlık süreçlerini destekleyerek bütüncül bakımın güçlendirilmesine katkı sağladığı vurgulanmıştır (Xiaocui vd. 2025).

Avantajlar, Sınırlılıklar ve Etik

Artan hastalık yükü ve COVID-19 pandemisi, sağlık hizmetlerinde kişi merkezli bakım yaklaşımını ve dijital çözümlerin kullanımını hızlandırmıştır. Sağlık verilerine zaman ve mekândan bağımsız erişim, bireylerin bakım sürecine aktif katılımını desteklerken; evde izlem sağlayan uygulamalar erken müdahale imkânı sunarak etkinliğini artırmaktadır. Ayrıca büyük veri analitiği, klinik kararların kanıta dayalı biçimde alınmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, artan veri paylaşımı hasta mahremiyetinin korunmasını daha kritik hale getirmekte ve kişisel sağlık bilgilerinin güvenliği önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır (Paul ve ark 2023). Dijitalleşme, sağlık hizmetlerinin sunum ve yönetim süreçlerini dönüştürerek elektronik sağlık kayıtları, tele-sağlık uygulamaları, büyük veri analitiği ve yapay zekâ destekli tanı sistemleri gibi yenilikçi araçların kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bu teknolojiler, hizmetlerin daha verimli ve kişiselleştirilmiş halde sunulmasına katkı sağlarken, coğrafi engelleri azaltarak daha geniş kitlelere ve hizmetlere erişimden yoksun yerlere ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli analiz sistemleri erken tanıyı desteklemekte, büyük veri uygulamaları ise sağlık hizmetlerinin planlanması ve kaynak yönetiminde karar alma süreçlerini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, bu dijital altyapının etkin biçimde sürdürülebilmesi ve veri güvenliği gibi konuların dikkatle ele alınmasını gerektirmektedir (Samancı 2024).

Sağlıkta dijital dönüşüm sürecinde bulut tabanlı sistemler, hasta verilerinin daha etkin arşivlenmesi, tele-sağlık hizmetlerinin genişlemesi ve maliyetlerin azaltılması gibi önemli avantajlar sunmaktadır. Bununla birlikte, bazı sistemlerin kurum içi, bazılarının ise bulut ortamında çalışması veri yönetimi ve entegrasyon açısından sınırlılıklar oluşturabilmektedir. Büyük veriler bakım süreçlerini desteklerken, tanı amaçlı dijital sistemlerin onay gerektirmesi etik sorumlulukları da gündeme getirmektedir (Paul ve ark 2023). Mobil sağlık uygulamalarının geliştirilmesinde kullanıcı deneyimlerine ve kuramsal modellere dayalı yaklaşımlar, müdahalelerin etkililiğini de artırmaktadır. Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılması, hem kullanıcı gereksinimlerinin belirlenmesini hem de uygulamanın bilimsel olarak değerlendirilmesini mümkün kılar. Kullanıcı merkezli tasarlanan uygulamaların kabul edilebilirliği ve sürdürülebilirliği daha yüksektir ve bu durum mHealth'in başarısını göstermektedir (Asadollahi ve ark 2025).

Araştırmalar, ebellek alanında kullanılan mobil uygulamaların ve kadın sağlığına yönelik dijital uygulamaların gittikçe arttığını göstermektedir. Bununla birlikte uygulamaların belirli alanlarda yoğunlaştığı, bazı ebellek bakım süreçlerinde ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Uygulamaların kadın ve aile sağlığına olumlu katkıları bildirilmekle birlikte, geliştiricilerin tıbbi yeterliliklerinin belirsiz olması ve içeriklerin kanıt temelli olduğuna dair açıklamaların yetersizliği önemli sorunlar oluşturmaktadır (Demir Yıldırım ve ark 2023).

Mobil sağlık uygulamaları bireylerin sağlık verilerini izleme ve yönetme açısından önemli kolaylıklar sağlasa da, veri toplama ve işleme süreçleri ciddi sınırlılıklar barındırmaktadır. Araştırmalar, uygulamaların büyük çoğunluğunda üçüncü taraf izleyicilerin yer aldığını ve kullanıcı verilerinin çoğu zaman açık ve geçerli rıza süreçleri olmadan paylaşıldığını göstermektedir. Gizlilik sözleşmelerinin eksik, yanıltıcı ya da kullanıcıların anlayamayacağı düzeyde karmaşık olması, dijital sağlık alanında şeffaflık sorununa işaret etmektedir. Ayrıca uygulamaların önemli bir kısmında reklam temelli üçüncü taraf entegrasyonlarının bulunması, sağlık verilerinin ticari boyutunu gündeme getirmektedir (Uluk 2025). Kullanıcıların çevrim içi etkinlikleri yoluyla oluşan dijital izler, özel alan sınırlarının belirsizleşmesine ve kişisel verilerin sistematik biçimde izlenmesine zemin hazırlamaktadır. Araştırmalar, kullanıcıların erişim izinleri konusunda endişelerine rağmen uygulamaları kullanmaya devam ettiklerini, uygulamaların veri toplama ve üçüncü kişilerle paylaşma yetkisini de sorguladıklarını göstermektedir. Özellikle sağlık gibi hassas alanlarda, açık rızaya dayalı, sınırlı veri erişimi ilkesini gözetken ve kullanıcıyı bilgilendiren şeffaf politikaların oluşturulması etik bir zorunluluk olarak da öne çıkmaktadır (Uyanık ve Çelik 2024). Mobil sağlık uygulamaları sağlık verilerinin takibi açısından önemli kolaylıklar sağlasa da biyopsikososyal ve spiritüel verilerin geniş ölçekte toplanması ve çoklu erişime açık hâle gelmesi bilgi güvenliği açısından riskler doğurmaktadır. Bu durum, yalnızca veri güvenliği sorunlarını değil, aynı zamanda sağlık profesyonelleri açısından etik sorumlulukları da gündeme getirmektedir. Mobil uygulamaların kullanımı sürecinde etik duyarlılık, sağlık okuryazarlığı ve eleştirel karar verme becerilerinin geliştirilmesi, mahremiyetin korunması ve mesleki etik ilkelerin sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır (Kenar ve Akgün 2023).

Dijital Dönüşümün Ebelik Bakımına Yansımaları

Dijital dönüşüm ve e-sağlık uygulamaları, ebelik bakımını önemli ölçüde etkilemektedir. Tele-sağlık hizmetleri, özellikle prenatal ve postnatal bakımda, coğrafi engelleri aşarak hastaların bakıma erişimini kolaylaştırmakta ve bakımın devamlılığını artırmaktadır. Bu dijital araçlar sayesinde ebeler, hastaların sağlık verilerini düzenli olarak izleyebilir, bireyselleştirilmiş ve kanıta dayalı bazı kararlar alabilir; ancak kısa ziyaret süreleri ve sınırlı etkileşimler hasta-ebe ilişkisini zaman zaman olumsuz etkileyebilmektedir (Golden ve ark 2024). mHealth uygulamaları, ebelerin bu süreçleri desteklemesine yardımcı olarak bakım kalitesini artırmakta ve komplikasyonları önlemeye de katkı sağlamaktadır. Özellikle kırsal veya ulaşımı zor bölgelerde mHealth, kadın ve bebek sağlığı hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta, erken risk tespiti ve takip süreçlerini desteklemektedir (Susanti ve ark 2022). Genel olarak tele-sağlık ve dijital dönüşüm, ebelik bakımında erişim, takip ve kişiselleştirilmiş bakım avantajı sağlarken, ebelerin yeterli eğitim ve teknoloji bilgisi, etik ve mahremiyet sorumlulukları ile kırsal veya düşük gelirli bölgelerdeki dijital eşitsizlik gibi konulara dikkat edilmesini gerektirmektedir. (Golden ve ark 2024). Video konferans ve mobil uygulamalar sayesinde gebelerin eğitimi, danışmanlığı ve sağlık izlemi daha kolay yapılabilenkte, erken risk tespiti ve komplikasyon önleme süreçleri desteklenmektedir. Tele-ebelik, hem ebeler hem de gebeler için zaman ve maliyet avantajı sağlarken, bireyselleştirilmiş bakımın sunulmasına olanak tanımaktadır. Ancak fiziksel muayenenin yapılamaması, teknik sorunlar, veri gizliliği kaygıları ve internet erişimindeki sınırlılıklar gibi engeller de bulunmaktadır. Bu nedenle, ebelerin teknoloji bilgisi ve dijital becerileri artırılmalı, mahremiyet ve etik sorumluluklar gözetilmeli, ayrıca dijital eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik adımlar atılmalıdır. Tele-sağlık, doğru kullanıldığında anne ve çocuk sağlığının korunmasına ve bakım kalitesinin yükseltilmesine önemli katkılar da sağlayabilir (Çıtak ve Bektaş 2023).

SONUÇ

Kadın sağlığında dijital dönüşümün bir parçası olan mobil sağlık uygulamaları, üreme sağlığından postpartum döneme kadar geniş bir yelpazede bakımın erişilebilirliğini ve kalitesini artıran stratejik araçlar haline gelmiştir. Bu uygulamalar, kadınların kendi sağlık süreçlerinde aktif rol almalarını destekleyerek öz-yeterliliklerini güçlendirmektedir. Özellikle ebelik bakımında "kadınla birlikte olma" felsefesi dijital bir boyutta da yaşanmaktadır. Ancak teknolojinin sunduğu bu avantajların sürdürülebilir olması, veri güvenliği ve mahremiyet gibi etik standartların korunmasına bağlıdır. Kullanıcıların dijital sağlık okuryazarlığının artırılması ve ebelerin bu araçları klinik yetkinlikleriyle birleştirebilecek donanıma sahip olmaları gerekir. Gelecekte ebelik bakımı, dijital araçların sağladığı veri odaklı verimlilik ile ebelik sanatının insani dokunuşunu birleştiren hibrit bir model üzerinden şekillenmelidir. Ebelik eğitimi ve uygulama protokolleri bu dönüşüme uygun şekilde güncellenmeli, böylece teknolojik gelişimlerin bakımdaki eşitsizlikleri artırması önlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Asadollahi, F., Zagami, S. E., & Roudsari, R. L. (2025). Designing, validation and evaluation of an mHealth app for prenatal health promotion based on the unified theory of acceptance and use of technology: A mixed methods study protocol. *Scientific Reports*, 15(1), 27603.
- Barreto, L. P., Neto, F. M., Paiva, M., de Freitas, R. E., Rocha, S. R., & Monteiro, B. S. (2024). Gamified mobile application as a didactic strategy for pregnant women: A proposal for health education. *Procedia Computer Science*, 239, 437–444.
- Cirban, E., & Özsoy, S. (2020). Gebelikte bilgi ihtiyacının karşılanmasında internetin rolü. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 351–360.
- Çıtak, G., & Bektaş, H. A. (2023). Pandemiye gebe ebe iletişimi: Tele-ebelik. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 10(2), 39–44.
- Değerli, M. (2021). Mobil sağlık uygulamalarına genel bir bakış ve özgün bir mobil sağlık uygulaması geliştirilmesi. *EMO Bilimsel Dergi*, 11(21), 59–69.
- Demir Yıldırım, A., Yılmaz Esencan, T., Güder, A., & Daştan, K. (2023). Ebelik alanında kullanılan mobil sağlık uygulamaları. *Karya Journal of Health Science*, 4(2), 174–178.
- Earle, S., Marston, H. R., Hadley, R., & Banks, D. (2021). Use of menstruation and fertility app trackers: A scoping review of the evidence. *BMJ Sexual & Reproductive Health*, 47(2), 90–101.
- Ford, E. A., Peters, A. E., Roman, S. D., McLaughlin, E. A., Beckett, E. L., & Sutherland, J. M. (2022). A scoping review of the information provided by fertility smartphone applications. *Human Fertility*, 25(4), 625–639.
- Golden, B. N., Elrefaay, S., McLemore, M. R., Alspaugh, A., Baltzell, K., & Franck, L. S. (2024). Midwives' experience of telehealth and remote care: A systematic mixed methods review. *BMJ Open*, 14(3), e082060.
- Hsieh, M. F., Slavin, V., Huang, M. Z., Wang, H. H., & Hsieh, H. F. (2025). mHealth use during pregnancy: A systematic review. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*. Advance online publication.
- Iwaya, L. H., Nordin, A., Fritsch, L., Børøsd, E., Johansson, M., Varsi, C., & Ängeby, K. (2023). Early Labour App: Developing a practice-based mobile health application for digital early labour support. *International Journal of Medical Informatics*, 177, 105139.
- Kalampalikis, A., Chatziioannou, S. S., Protopapas, A., Gerakini, A. M., & Michala, L. (2022). mHealth and its application in menstrual related issues: A systematic review. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 27(1), 53–60.

- Kenar, S., & Akgün, B. M. (2023). Sağlık bilimleri öğrencilerinin sağlık okuryazarlık, etik duyarlılık düzeylerinin ve bilgi güvenliği farkındalıklarının mobil sağlık uygulamaları kullanımları bağlamında değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21, 972–988.
- Malli, P., & Ergin, A. B. (2021). The effect of mobile application support for postpartum women on postpartum quality of life. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 11(2), 242–250.
- Mohamed, H., Ismail, A., Sutan, R., Rahman, R. A., & Juval, K. (2025). A scoping review of digital technologies in antenatal care: Recent progress and applications of digital technologies. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 25(1), 153.
- Palumbo, R., Nicola, C., & Adinolfi, P. (2022). Addressing health literacy in the digital domain: Insights from a literature review. *Kybernetes*, 51(13), 82–97.
- Paul, M., Maglaras, L., Ferrag, M. A., & Almomani, I. (2023). Digitization of healthcare sector: A study on privacy and security concerns. *ICT Express*, 9(4), 571–588.
- Samancı, M. (2024). Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme. *Journal of Health and Management (Sağlık ve Yönetim Dergisi)*, 1, 67–86.
- Susanti, A. I., Ali, M., Hernawan, A. H., Rinawan, F. R., Purnama, W. G., Puspitasari, I. W., & Stellata, A. G. (2022). Midwifery continuity of care in Indonesia: Initiation of mobile health development integrating midwives' competency and service needs. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(21), 13893.
- Şanal, M., & Öcel, Y. (2026). Akıllı mobil sağlık hizmetlerinin uygulanması ve hasta memnuniyeti ile ilişkisi: Riskli gebeler üzerine bir uygulama. *Journal of Business in the Digital Age*, 8(2), 172–185.
- Şimşir, İ., & Mete, B. (2021). Sağlık hizmetlerinin geleceği: Dijital sağlık teknolojileri. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, 2(1), 33–39.
- Uluk, M. (2025). Mobil sağlık uygulamaları mahremiyetimizi nasıl tehdit ediyor? *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 14, 160–190.
- Uyanık, G., & Çelik, T. (2024). Mobil uygulamalar ve veri gözetimi: Türkiye'deki mobil uygulama kullanıcılarının gizlilik endişeleri üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12(3), 1532–1557.
- Varnfield, M., Redd, C., Stoney, R. M., Higgins, L., Scolari, N., Warwick, R., ... Dutton, W. (2021). M♡THER, an mHealth system to support women with gestational diabetes mellitus: Feasibility and acceptability study. *Diabetes Technology & Therapeutics*, 23(5), 358–366.
- Wang, L., Zou, L., Yi, H., Li, T., Zhou, R., Yang, J., ... Guo, H. (2024). The implementation of online and offline hybrid weight management approach for pregnant women based on the Fogg behavior model in Hainan, China: A pilot randomized controlled trial. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 24(1), 516.
- World Health Organization. (2021). *Global strategy on digital health 2020–2025*. <https://www.who.int>
- Xiaocui, H., Shengyao, Y., Samsudin, N., Kuan, L., & Xuefen, L. (2025). Empowering postpartum women: The role of mHealth apps in promoting mental health and obesity prevention. *BMC Women's Health*, 25(1), 351.
- Yıldırım, A. D., Esencan, T. Y., Güder, A., & Daştan, K. (2023). Ebelik alanında kullanılan mobil sağlık uygulamaları. *Karya Journal of Health Science*, 4(2), 174–178.

KÜRESEL TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASINDA DEMİRYOLU TAŞIMACILIĞININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Melek ÖZ

Gelir İdaresi Başkanlığı, Zübeyde Hanım Mahallesi Etlik Cad. No: 12 06110 Dışkapı /
ANKARA

ORCID: 0000- 0001-8021-0195

ÖZET

Küresel ticaretin artan hacmi, ulaştırma sektörünün etkinliği ve sürdürülebilirliğini stratejik bir unsur haline getirmiştir. Ticaretin kolaylaştırılması; maliyetlerin azaltılması, zaman tasarrufu sağlanması ve rekabet gücünün artırılması açısından kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çevresel etkileri görece düşük, yüksek kapasiteli ve uluslararası lojistik ağlarla uyumlu yapısı sayesinde demiryolu taşımacılığı öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de demiryolu sektörünün ticaretin kolaylaştırılmasındaki rolünü incelemektedir. Demiryolu taşımacılığının lojistik maliyetleri düşürme, güvenilirliği artırma, çevresel sürdürülebilirliği destekleme ve uluslararası ticari entegrasyonu güçlendirme işlevleri analiz edilmiştir. Literatür taraması ve istatistiksel veriler ışığında yapılan değerlendirmeler, demiryolunun diğer ulaşım modlarıyla bütünleşmesi halinde ekonomik verimlilik ve ticaret hacmini artıran stratejik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Türkiye’nin küresel ticarete rekabet avantajı elde edebilmesi için demiryolu altyapı yatırımlarının hızlandırılması, modernizasyon süreçlerinin tamamlanması ve uluslararası lojistik koridorlarla entegrasyonun güçlendirilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu Taşımacılığı, Ticaretin Kolaylaştırılması, Lojistik, Sürdürülebilirlik, Türkiye

THE ROLE OF RAILWAY TRANSPORTATION IN FACILITATING GLOBAL TRADE: THE CASE OF TÜRKİYE

ABSTRACT

The increasing volume of global trade has made the efficiency and sustainability of the transportation sector a strategic element. Facilitating trade is critically important in terms of reducing costs, saving time, and increasing competitiveness. In this context, rail transport stands out due to its relatively low environmental impact, high capacity, and compatibility with international logistics networks. This study examines the role of the rail sector in facilitating trade in Türkiye. The functions of rail transport in reducing logistics costs, increasing reliability, supporting environmental sustainability, and strengthening international trade integration are analyzed. Evaluations made in light of the literature review and statistical data reveal that rail transport, when integrated with other modes of transport, is a strategic element that increases economic efficiency and trade volume. The findings show that for Türkiye to gain a competitive advantage in global trade, it is essential to accelerate railway infrastructure investments, complete modernization processes, and strengthen integration with international logistics corridors.

Keywords: Railway Transportation, Trade Facilitation, Logistics, Sustainability, Türkiye

GİRİŞ

Küresel ölçekte ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması, ülkeler arası ticaretin daha verimli, hızlı ve düşük maliyetli bir şekilde yürütülmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede ticaretin kolaylaştırılması kavramı; gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, bürokratik engellerin azaltılması, sınır geçişlerinin hızlandırılması ve lojistik süreçlerin etkinleştirilmesi gibi uygulamaları kapsayan bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ile uluslararası düzeyde hukuki bir çerçeveye kavuşturulan bu yaklaşım, yalnızca ticaret hacminin artırılmasına değil, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasına, kamu gelirlerinin artırılmasına ve yatırım ortamının iyileştirilmesine de katkı sunmaktadır. Bu yönüyle ticaretin kolaylaştırılması, günümüz ekonomi politikalarının temel öncelikleri arasında yer almakta ve kalkınma stratejilerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Ticaretin kolaylaştırılmasında ulaştırma altyapısının etkinliği, en az gümrük prosedürleri ve idari düzenlemeler kadar belirleyici bir rol oynamaktadır. Zira mal ve hizmetlerin sınırlar arası hareketliliği, büyük ölçüde kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşım ağlarının kapasitesi, güvenilirliği ve entegrasyon düzeyi ile şekillenmektedir. Nitelikli bir ulaştırma altyapısı, lojistik maliyetleri azaltmakta, teslim sürelerini kısaltmakta ve tedarik zincirinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Özellikle küresel değer zincirlerinin giderek karmaşılaştığı günümüzde, ulaştırma altyapısındaki yetersizlikler yalnızca ihracatçı ve ithalatçı firmaların rekabet gücünü olumsuz etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda ülke ekonomisinin bütüncül performansına da doğrudan yansımaktadır. Bu nedenle, ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi, ticaretin kolaylaştırılmasının temel ön koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede ulaştırma altyapısı içerisinde demiryolu taşımacılığı, hem ekonomik hem de çevresel avantajları nedeniyle özel bir konuma sahiptir. Karayolu taşımacılığına kıyasla daha düşük maliyetli, daha güvenli ve daha çevreci bir seçenek sunan demiryolu, özellikle büyük hacimli yüklerin uzun mesafelere taşınmasında stratejik bir alternatif oluşturmaktadır. Ayrıca, enerji verimliliği ve sera gazı emisyonlarının azaltılması bakımından sunduğu katkılar, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle de uyum göstermektedir. Uluslararası ticaretin giderek artan hacmi ve sınır ötesi lojistik talepleri dikkate alındığında, demiryolu altyapısının güçlendirilmesi ve küresel ulaştırma ağlarıyla entegrasyonu, ticaretin kolaylaştırılmasında kritik bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Son otuz yılda dünya genelinde ulaştırma politikalarının öncelikleri değişmiş ve karayolu taşımacılığının yoğun kullanımıyla ortaya çıkan sınırlamalar, alternatif ulaştırma modlarının önemini artırmıştır. Bu süreçte çevresel duyarlılıkların yükselmesi, enerji verimliliği arayışları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri, demiryolu taşımacılığını yeniden stratejik bir öncelik haline getirmiştir. Demiryolu taşımacılığı, düşük yapım maliyeti, uzun kullanım ömrü, yüksek güvenlik düzeyi, daha az arazi gerektirmesi ve fosil yakıtlara olan bağımlılığının sınırlı olması gibi avantajlarıyla, özellikle kitlesel yük taşımacılığında hem ulusal hem de uluslararası ölçekte rekabetçi bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği, bu doğrultuda demiryolu sektörünü güçlendirmek amacıyla altyapı yönetimi ile işletmeciliği birbirinden ayırmış, serbest erişim hakkını düzenlemiş ve sektörün özerkliğini artırmıştır.

Benzer şekilde, küresel ölçekte stratejik öneme sahip bir girişim olan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi, ilk olarak 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından Kazakistan’da duyurulmuş ve Asya ile Avrupa arasında demiryolu temelli lojistik bağlantıların güçlendirilmesini hedeflemiştir. Türkiye, coğrafi konumu ve gelişmiş ulaşım altyapısıyla bu koridorların doğal kavşak noktalarından biri olarak stratejik bir rol üstlenmektedir. Ülke, doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerinde güvenli ve etkin transit taşımacılığı sağlayarak uluslararası

lojistik ve ticaret ağlarında önemli bir aktör haline gelmiştir. Demiryolu altyapısının güçlendirilmesi, lojistik merkezlerin entegrasyonu ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi, Türkiye'nin hem ulusal ticaretin etkinliğini artırmasını hem de küresel değer zincirlerinde vazgeçilmez bir bağlantı noktası olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, ülkemizin stratejik konumundan kaynaklanan avantajların somut ekonomik ve lojistik çıktılara dönüştürülmesi, sürdürülebilir kalkınma ve rekabet gücünün artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ticaretin kolaylaştırılmasında ulaştırma altyapısının, özellikle demiryolu taşımacılığının oynadığı belirleyici rolü Türkiye örneği üzerinden incelemektir. Türkiye'de demiryolu taşımacılığının mevcut durumunu kapsamlı bir şekilde analiz etmektir. Bu çerçevede, ülkenin demiryolu altyapısının kapasitesi, işletme yapısı, yük taşımacılığı performansı değerlendirilecektir.

TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASINDA DEMİRYOLU SEKTÖRÜNÜN TEORİK ÇERÇEVESİ

Ticaretin kolaylaştırılması, mal ve hizmetlerin sınır ötesi hareketliliğini hızlandırmak, maliyetleri ve bürokratik engelleri azaltmak amacıyla ithalat ve ihracat süreçlerinin sadeleştirilmesi, modernizasyonu ve uyumlaştırılması olarak tanımlanmaktadır (Grainger,2011: 39).Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ticaretin kolaylaştırılmasını ithalat ve ihracat işlemlerinin basitleştirilmesi, modernize edilmesi ve uyumlaştırılması olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda, gümrük işlemlerinin dijitalleştirilmesi, belge gereksinimlerinin azaltılması ve sınır geçişlerinin hızlandırılmasıdır(Hillberry ve Zurita,2021: 38).

Ticaretin kolaylaştırılması, ekonomik büyüme ve uluslararası rekabet gücünü artırırken, lojistik altyapı ve hizmetlerin geliştirilmesiyle ticaretin maliyet ve süre açısından daha verimli işlemlerini gerektirmektedir. Bu iki boyut, hem makroekonomik refah hem de firmaların küresel tedarik zincirlerine entegrasyonu için kritik önemdedir.

Ticaretin kolaylaştırılması, ithalat ve ihracat maliyetlerini düşürerek ticaret hacmini ve ekonomik refahı artırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sınır ve belge işlemlerinin sadeleştirilmesi, yıllık milyar dolarlık ekonomik kazanç sağlamaktadır(Safaeimanesh ve Jenkins,2021:2). Lojistik performansı yüksek ülkeler, ihracatta daha başarılı olmaktadır.

Ulaşım altyapısı (yol, liman, demiryolu, havaalanı) ve lojistik hizmetlerinin kalitesi, ticaretin kolaylaştırılmasında belirleyici rol oynamaktadır. Lojistik performansındaki iyileşmeler, ticaret hacmini ve rekabetçiliği doğrudan artırmaktadır(Grzelakowski,2024: 21).

Ticaretin kolaylaştırılması, ekonomik ve lojistik boyutları bakımından ülkelerin stratejik öncelikleri arasında yer almaktadır. Ekonomik açıdan, gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi ve sınır geçiş sürelerinin kısaltılması, lojistik maliyetlerin düşürülmesine ve işletmelerin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) ihracata erişimini kolaylaştırmakta ve dolayısıyla ulusal gelir ve istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (World Bank, 2021).

Lojistik boyutta ise süreçlerin hızlandırılması ve etkinliğin artırılması öncelikli hedef olarak öne çıkmaktadır. Tek pencere sistemi ve elektronik belge uygulamaları, sınır geçişlerinde yaşanan gecikmeleri azaltırken, demiryolu, denizyolu, karayolu ve havayolu taşımacılığının entegrasyonu taşımacılıkta esnekliği artırmakta ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır (UNCTAD, 2020).

Bu kapsamda, ulaştırma altyapısı, ticaretin etkinliği ve lojistik performansı açısından belirleyici bir unsurdur. Mal ve hizmetlerin hızlı, güvenli ve maliyet etkin bir şekilde taşınması, ülkelerin uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Farklı taşımacılık modları (karayolu, denizyolu, havayolu, demiryolu) karşılaştırıldığında, her modun avantaj ve

sınırlılıkları öne çıkmakta; özellikle uzun mesafe ve büyük hacimli yük taşımacılığında demiryolu, hem ekonomik hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir alternatif sunmaktadır. Demiryolu taşımacılığı, düşük yapım ve işletme maliyeti, uzun kullanım ömrü, yüksek güvenlik düzeyi, daha az arazi gereksinimi ve fosil yakıtlara bağımlılığın sınırlı olması gibi özellikleriyle kitlesel yük taşımacılığında ulusal ve uluslararası ölçekte rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, demiryolu taşımacılığı sera gazı emisyonlarını azaltmakta ve enerji verimliliğini artırarak sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik hedefleri arasında köprü kuran stratejik bir ulaştırma modudur(Öz,2017: 54-56).

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili ve kıtalar arası geçiş noktası olmasıyla, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde önemli bir lojistik merkezdir. Bu konum, ülkeyi hem Avrupa hem de Asya pazarlarına yakınlaştırmakta ve ticaret koridorlarında anahtar ülke yapmaktadır (Gabrielyan,2022:13-14). Bu bağlamda demiryolu taşımacılığı, Türkiye'nin lojistik merkez rolünü güçlendiren kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Demiryolu ağları, yüksek hacimli yüklerin güvenli, ekonomik ve çevre dostu bir şekilde taşınmasını sağlarken, transit taşımacılıkta da etkin bir köprü işlevi görmektedir. Özellikle uluslararası projeler ve koridorlarla entegrasyon, Türkiye'nin Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaret akışlarında demiryolu üzerinden stratejik bir rol üstlenmesini mümkün kılmaktadır.

ULAŞTIRMA VE LOJİSTİKTE DEMİRYOLUNUN YERİ

Demiryolu bağlantısı, lojistik ve taşımacılık sektörlerinde maliyet etkinliği, yüksek kapasite ve sürdürülebilirlik gibi bütünlük sağlamaktadır. Modern lojistik sistemleri bağlantılarının birleştirilmesi, özellikle uzun mesafeli ve yüksek hacimli taşımada ön çıkmaktadır. 350 km üzeri mesafelerde demiryolu daha düşük verimlilik ve daha verimli bir taşıma imkânı sunmaktadır. Büyük hacimli yüklerin aktarılmasında kapasite avantajıdır(Prabowo,2017:480). Demiryolu diğer ulaştırma modlarına kıyasla daha az karbon salınımı ve trafik yoğunluğu yarattığı için sürdürülebilir lojistik için önemli bir katkı sunmaktadır(Madrassi ve Balfağih,2023:337).

Ulusal ve uluslararası tedarik zincirlerinde demiryolu kritik rol oynamaktadır. Özellikle Asya-Avrupa arası ticarete ve büyük ekonomilerde (Çin, Rusya, Hindistan) lojistik ağında önemlidir(Banerjee,2022:1).

Demiryolunun karayolu, denizyolu ve havayolu ile entegre edilmesi, lojistik boyutların hızlanmasını ve ayrıştırılmasını sağlamak gereklidir. Bu entegrasyon, tedarik zincirinin miktarını arttırmak için önemlidir(Rong, Li, Zhang ve Wang,2025:82).

Demiryolu ağlarının güçleşmesi için altyapı ve yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Demiryolu hat tadil, bakım ve onarım hizmetleri, demiryolu altyapısının güvenli, verimli ve uzun ömürlü bir şekilde kullanılmasını sağlamak için oldukça önemlidir(Öz,2025:1). Özellikle arazi yapısına göre demiryolu taşımacılığında altyapı yatırımlarının maliyeti farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, altyapı maliyetinin oldukça yüksek olması ile batık maliyet riski de artmaktadır(Kabasakal ve Solak, 2009: 28).

Demiryolu altyapı yatırımlarının maliyeti fazla olması nedeniyle işletmecilik kamu eliyle gerçekleşmiştir. Demiryolu işletmeciliğinin kamu tarafından gerçekleştirilmesinin nedeni hem yüksek altyapı maliyeti hem de demiryolu yolcu taşımacılığının bir kamu hizmeti olarak görülmesidir(Kabasakal ve Solak, 2009: 28).

Altyapı istasyon ve tesisleri, köprüler, geçitler, saydingleler, manevra sahası, trafik ve emniyet amaçlı aydınlatma tesisler ile elektrifikasyon, sinyalizasyon ve telekomünikasyon sistemleri gibi geniş bir yelpazeyi içine alır (Karamanoğlu,2012:5).

Raylı sistem altyapısı, akıllı ve güvenli olacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu süreçte, diğer sektörlerde kullanılan ileri altyapı teknolojilerinden faydalanılması önem taşımaktadır. Akıllı

altyapının aşınmaya karşı dayanıklı, enerji açısından verimli ve sürdürülebilir bir yapıda olması gerekmektedir. Ayrıca, yeni operasyonel yöntemler ile parça mühendisliği tekniklerinin ağ genelinde uygulanması, müdahaleci bakım ihtiyacını azaltacak; tekerlek-ray ara yüzü başta olmak üzere tren ile altyapı arasındaki etkileşimi, hem klasik hem de yüksek hızlı sistemlerde, önemli ölçüde geliştirecektir(IRRBB,2015:23).

Türkiye’de 1.5.2013 tarihli ve 28634 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 24.4.2013 tarihli ve 6461 sayılı “Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkındaki Kanun” ile

- TCDD’nin demiryolu altyapı işletmecisi olarak yeniden yapılandırılması,
- TCDD Bağlı Ortaklığı olan TCDD Taşımacılık AŞ’nin kurularak yük ve yolcu taşımacılığı yapması ile özel sektörün de yük ve yolcu taşımacılığı yapmasının önünün açılması,
- Demiryolu altyapı işletmecisi veya tren işletmecisi olarak kamu tüzel kişileri ile şirketlerin yetkilendirilmesi

gibi hususlar düzenlenmiştir. Yasal düzenlemeler sonucu demiryolu sektörünün serbestleşmesi tamamlanmıştır(TCDD,2023:47-48).

TCDD Taşımacılık A.Ş., 2024 yılı sonu itibarıyla 11.668 km’si konvansiyonel hat, 219’si km hızlı ve 2.032 km’si yüksek hızlı hat olmak üzere toplam 13.919 km ulusal demiryolu altyapı ağı üzerinde tren işletmeciliği yapmaktadır. Konvansiyonel hatların %43’ü elektrikli ve %50’si sinyallidir. Yüksek hızlı ve hızlı demiryolu hatlarının ise tamamı elektrikli ve sinyallidir(TCDD,2024:27).

Tablo 1: Ulusal Demiryolu Altyapı Ağı

HAT SINIFI	HAT UZUNLUĞU (km)
Konvansiyonel	11.668
Elektrikli	5.023
Sinyalli	5.795
Hızlı	219
Elektrikli	219
Sinyalli	219
Yüksek Hızlı	2.032
Elektrikli	2.032
Sinyalli	2.032
TOPLAM	13.919
Elektrikli	7.274
Sinyalli	8.046

Kaynak: (TCDD 2024 Faaliyet Raporu,2024:27)

Son 22 yılda demiryolu altyapısına 960 milyar TL’den fazla yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlar sayesinde, 2023 yılı sonu itibarıyla toplam 13.919 km uzunluğunda demiryolu hattımız

bulunmaktadır; bunların 2.251 km'si hızlı tren hattı, 11.668 km'si ise konvansiyonel hatlardan oluşmaktadır. Hatlarımızın yaklaşık 8 bin kilometresi sinyalli olup, yarısı elektrikli olarak işletilmektedir. “Tek Yol Tek Kuşak” girişiminin kritik projelerinden biri olan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı tamamlanmış; bu sayede Asya ile Avrupa kıtaları arasında kesintisiz ulaşımı sağlayan Marmaray bağlantısı üzerinden, Londra'dan Pekin'e kadar güvenli, hızlı ve ekonomik bir uluslararası demiryolu koridoru oluşturulmuştur(T.C. Ticaret Bakanlığı,2024:23).

TCDD Taşımacılık A.Ş., 1 Ocak 2017 tarihinde faaliyetlerine başlamış olup, ülkemizde yük taşımacılığı ve lojistik hizmetlerinin büyük bir bölümünü yürütmektedir. Bunun dışında, demiryolu yük taşımacılığı yapma yetkisine sahip diğer firmalar arasında Körfez Ulaştırma A.Ş., Omsan Lojistik A.Ş., Sun Tren Sanayi ve Ticaret LTD., Pars Demiryolu İşletmeciliği A.Ş., Pasifik Eurasia Lojistik Dış Ticaret A.Ş., Arkas Lojistik A.Ş. ve Mir Global Lojistik A.Ş. yer almaktadır(T.C. Ticaret Bakanlığı,2024:23).

TÜRKİYE'DE DEMİRYOLU SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de demiryolu sektörü, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamış ve Cumhuriyet ile birlikte hız kazanmıştır. Demiryolu, hem ekonomik kalkınmanın hem de ulusal bütünlüğün sağlanmasında kritik bir rol oynamıştır(Özkaynar,2025:3).

Türkiye'de demiryolu sektörü, küresel gelişmelere yeterince uyum sağlayamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilen ilk demiryolu çalışmaları, Avrupalı mühendisler tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte demiryolu sektörüne önem verilmiş ve sınırlı kaynaklara rağmen altyapı yatırımları hızlandırılmıştır. 1923-1959 yılları arasında yaklaşık 3.764 km yeni demiryolu inşa edilip işletmeye açılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaştırma politikası, karayolu ve demiryollarının eşgüdümlü bir plan çerçevesinde geliştirilmesini hedeflemekteydi. Ancak 1950'li yıllardan itibaren otomotiv sektöründeki büyümeye paralel olarak karayolu yapımı öncelik kazanmış, diğer ulaşım modları ihmal edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 1951-2003 döneminde yalnızca 945 km yeni demiryolu hattı inşa edilebilmiştir (TCDD, 2016:22-24).

Türkiye, Doğu Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya kolay erişim sağlayan stratejik konumu sayesinde, bölgedeki taşımacılık faaliyetleri için önemli bir üs rolü üstlenmektedir. Ülkemizden geçen ulaşım koridorları, hem yük hem de yolcu taşımacılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu koridorlarda demiryolu hatlarının bulunması, ülkeler arasında kesintisiz bir demiryolu bağlantısı kurulmasına imkân tanıyacak ve demiryolu sektörünün gelişimine kayda değer katkı sağlayacaktır(TCDD,2024:45).

Tablo 2: Taşıma Şekillerine Göre Dış Ticaret Değerleri

Taşıma Şekli	2021 İhracat	2022 İhracat	2023 İhracat	2021 İthalat	2022 İthalat	2023 İthalat
Denizyolu	133.961	150.311	143.179	157.434	193.797	195.164
Karayolu	68.657	78.848	83.065	48.967	59.447	66.942
Havayolu	18.705	20.688	25.507	26.088	38.582	53.840
Demiryolu	1.656	2.458	1.960	2.891	2.968	1.997
Diğer	2.388	1.892	1.710	35.975	68.917	43.821
Toplam	225.368	254.197	255.421	271.355	363.711	361.764

Kaynak: Demiryolu Sektör Raporu 2023,46

Tablo 2'de Türkiye'de 2021–2023 yılları arasında taşıma şekillerine göre gerçekleşen dış ticaret rakamları, aşağıdaki tablo ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bu veriler ışığında, demiryolu ile yapılan ihracat 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla %20,2 oranında azalarak 1 milyar 960

milyon dolar seviyesine gerilemiş, ithalat ise %32,7 oranında düşerek 1 milyar 997 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılından itibaren TCDD, yük taşımacılığında stratejik bir dönüşüm gerçekleştirerek blok tren işletmeciliğine geçiş yapmıştır. Bu yaklaşım, yük taşımacılığında belirgin bir artış sağlarken kaynakların daha etkin kullanılmasına imkân tanımıştır. Sonuç olarak taşıma maliyetlerinde önemli ölçüde azalma gözlemlenmiş ve müşteri memnuniyeti artmıştır. Blok tren işletmeciliğine geçiş süreci, altyapı ve üstyapının yenilenmesi, çekici ve vagon parkının modernize edilmesi ile rotasyon sürelerinin kısaltılması açısından kritik bir rol oynamıştır(Öz,2017:116).

Tablo 3: 2024 Yük Taşınması Özel Sektör / TCDD A.Ş. Karşılaştırması

	ÖZEL SEKTÖR		TCDD TAŞIMACILIK		TCDD İLE ÖZEL SEKTÖR	TCDD İLE ÖZEL SEKTÖR
	Toplam-Ton	Toplam-Netton-Milyon Km	Toplam-Ton	Toplam-Netton-Milyon Km	Toplam-Netton-Milyon Km	Toplam Ton
Ocak	455.657	220	2.150.000	879	1.099	2.605.657
Şubat	447.966	206	2.167.000	875	1.081	2.614.966
Mart	436.748	193	2.368.000	964	1.157	2.804.748
Nisan	467.545	222	2.114.000	847	1.069	2.581.545
Mayıs	493.240	334	2.423.000	956	1.290	2.916.240
Haziran	466.059	223	1.954.000	759	982	2.420.059
Temmuz	508.759	239	2.203.000	867	1.106	2.711.759
Ağustos	499.468	231	2.073.000	792	1.023	2.572.468
Eylül	476.105	229	2.046.000	843	1.072	2.522.105
Ekim	478.729	234	2.272.000	969	1.203	2.750.729
Kasım	438.934	233	2.173.000	905	1.138	2.611.934
Aralık	408.498	229	2.177.000	878	1.107	2.585.498
TOPLAM TON/TON KM	5.577.708	2.793	26.120.000	10.534	13.327	31.697.708

Kaynak: <https://uhdgmistatistik.uab.gov.tr/demiryolu-yuk-tasima-istatistikleri>

Tablo 4: 2019-2023 Yük Taşıması zel Sektör / TCDD A.Ş. Karşılaştırması(TOPLAM TON/TON KM)

YIL	ÖZEL SEKTÖR		TCDD TAŞIMACILIK		TOPLAM	
	Toplam-Ton	Toplam-Netton-Km	Toplam-Ton	Toplam-Netton-Km	Toplam Ton Km	Toplam Ton
2019	4.247.193	2.404.559.736	29.288.000	12.302.000.000	14.706.559.736	33.535.193
2020	4.652.308	2.628.907.296	29.900.000	12.799.000.000	15.383.907.296	34.464.308
2021	4.964.250	2.377.136.790	33.182.000	13.419.000.000	14.433.067.000	38.146.250
2022	6.330.222	2.883.198.388	32.242.000	13.307.000.000	16.190.198.388	38.572.222
2023	5.380.116	2.513	27.075.000	10.603	13.116	32.455.116

Kaynak: <https://uhdgmistatistik.uab.gov.tr/demiryolu-yuk-tasima-istatistikleri>

Tablolar görldği gibi “zel Sektör / TCDD A.Ş.” karşılaştırmasında TCDD A.Ş. n plandadır.

Ülkemizde, doğu-batı ile kuzey-güney eksenlerinde kesintisiz bir demiryolu ana koridoru kurulmasına önem verilmiş, bu sayede hem ulusal ölçekte hem de Avrupa-Asya-Ortadoğu arasında transit ulaşım imkânlarının artırılması ve kombine taşımacılığın güçlendirilmesi amacıyla demiryolu yük taşımacılığı projeleri öncelikli hale getirilmiştir(TCDD,2024:47).

Yük taşımacılığının geliştirilmesine yönelik faaliyetler(TCDD,2024:48-55) ;

- Blok Tren Taşımacılıęı¹
- Konteyner Taşımacılığı
- Özel Sektörün Vagon Sahibi Olmasının Sağlanması
- Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Taşımaları,
- Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergâhı
- TIR Kasası Taşımacılığı
- İran Yönlü Taşımalar
- Özel Sektöre Vagon ve Lokomotif Kiralama
- Transit Rejimde Basitleştirilmiş Usul

DIş TİCARETTE DEMİRYOLU TAŞIMACILIğI

Dış ticaret taşımalarımızda gerek ihracat gerekse ithalatta demiryolu taşımacılığının payı yıllar itibarıyla hiçbir dönemde yüzde 1 seviyesinin üzerine çıkamamıştır. 2023 yılında ihracatımızın %0,7’si, ithalatımızın ise %0,5’i demiryoluyla gerçekleştirilmiştir(Ticaret Bakanlığı,2024:22). Dünya genelinde karayolu taşımacılığının kapasite sınırına yaklaşması ve çevresel kaygıların giderek artması, özellikle son otuz yılda demiryolu ulaşımına verilen önemin yükselmesine yol açmıştır. Modern dünyanın şekillenmesinde ve tarihsel dönüşümlerde belirleyici rol oynayan demiryolu taşımacılığı, kalkınma ve değişim sürecine küresel ölçekte katkı sağlamaya devam etmektedir. Emniyet, evre duyarlılığı, enerji verimliliği ve ekonomik gereklilikler doğrultusunda demiryolu, ulaştırma sektörü içinde her geçen gün daha stratejik bir konuma yerleşmektedir(Ticaret Bakanlığı,2024:22).

Küresel ticaretin gelişimine bağlı olarak şekillenen ulaştırma ağlarında, uluslararası demiryolu koridorları; güvenli oluşu, düşük inşaat maliyeti, uzun kullanım ömrü, sınırlı arazi ihtiyaı,

¹ Blok tren; yükün yüklendiği istasyondan boşaltılacağı istasyona kadar, lokomotif ve vagonların değiştirilmediği, ara gar ve istasyonlarda manevra yapılmadığı, trenden yk alınıp yk verilmediği bir taşıma türüdür.

çevre dostu yapısı ve petrol bağımlılığını azaltması sayesinde yalnızca ulusal düzeyde değil, ülkeler ve kıtalar arası taşımacılıkta da stratejik bir üstünlük elde etmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde, demiryolu taşımacılığı günümüzde en çevreci ve kitlesel taşımacılığa en uygun ulaşım modu olarak kabul edilmektedir(Turgut ve Güngör,2025:126).

Türkiye, jeopolitik konumu gereği ulaşım koridorları, yük ve yolcu taşımacılığı için büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de demiryolu ile uluslararası yük taşımacılığı aşağıdaki sınır geçiş bağlantıları ile yapılmaktadır(Utikad,2023:79):

- Kapıkule Sınır Kapısı bağlantısıyla Bulgaristan’a ve Bulgaristan üzerinden diğer Avrupa ülkelerine,
- Uzunköprü Sınır Kapısı bağlantısıyla Yunanistan’a ve Yunanistan ilerisindeki ülkelere,
- Canbaz Sınır Kapısı ile Gürcistan, Azerbaycan, Rusya, Orta Asya Ülkeleri ve Çin Halk Cumhuriyeti’ne,
- Kapıköy Sınır Kapısı ile İran’a ve İran ilerisindeki Orta Asya ülkelerine.

Türkiye doğu-batı ve kuzey-güney yönleri doğrultusunda kesintisiz bir demiryolu ana koridoru oluşturularak gerek ulusal gerekse Avrupa-Asya-Ortadoğu arasında transit ulaşım olanaklarının artırılması ve kombine taşımacılığın geliştirilmesi amacıyla demiryolu yük taşımacılığı projeleri ile birlikte ticaretin kolaylaştırmada öncülük yapmaktadır.

Türkiye, uluslararası demiryolu ulaştırma koridorları ile bağlantılı konumdadır. Avrupa, Orta Doğu ve Asya üzerinden Türkiye ile bağlantısı olan 7 adet uluslararası ulaştırma koridoru vardır(TCDD, 2022:14).

1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi-Orta Koridor
2. EİT Koridorları (ATI, ITI Konteyner Trenleri)
3. TER (Trans European Railway) Projesi
4. TAR (Trans Asian Railway-Unescap) Projesi
5. TEN-T (Trans Europe Network-Transportation)
6. TRACECA (Avrupa Kafkasya Asya Ulaşım Koridoru)
7. Lapis Lazuli Transit Taşıma Koridoru

Önemli projeler;

➤ **Bakü–Tiflis–Kars (BTK) Demiryolu:** 2017 yılında faaliyete geçen BTK hattı, Azerbaycan’ın Bakü şehrinde başlayarak Gürcistan üzerinden Kars’a uzanmaktadır. Toplam uzunluğu yaklaşık 826 km’dir. Bunun 79 km’si Türkiye, 246 km’si Gürcistan, 503 km’si Azerbaycan topraklarında yer almaktadır. Orta Asya ve Kafkasya’yı Türkiye üzerinden Avrupa’ya bağlayan en önemli demiryolu hatlarından biridir. Yıllık taşıma kapasitesinin 1 milyon yolcu ve 6,5 milyon ton yük olduğu, ilerleyen yıllarda 17 milyon tona kadar çıkarılmasının planlanmaktadır. Türkiye’nin Çin–Avrupa hattındaki lojistik rolünü güçlendiren stratejik bir projedir(TCDD,2024:49).

➤ **Marmaray Tüneli ve Avrupa Bağlantısı:** Orta Koridor ve BTK Demir İpek Yolu üzerinden Çin–Türkiye-Avrupa arasında Ekim 2019’da Çin’den yola çıkan ilk tren Marmaray tüp geçidini de kullanarak Çekya’nın Prag şehrine 18 günde ulaşmıştır (TCDD,2024:49).

➤ **Orta Koridor (Çin–Avrupa Hattı):** Çin’den başlayarak Orta Asya ülkeleri, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya uzanan güzergâhı ifade etmektedir. Orta Koridor, Çin’in “Bir Kuşak Bir Yol (BRI)” girişiminin önemli bir ayağıdır. Deniz yoluna göre süreyi 30–35 günden 12–15 güne indirme potansiyeline sahiptir. Türkiye, BTK hattı ve Marmaray ile Orta Koridor’un en kritik geçiş noktası konumundadır. Bu hat sayesinde Türkiye, Avrupa ile Asya arasında lojistik üs olma hedefini güçlendirmektedir(Utikad,2023:86).

➤ **TEN-T (Trans-Avrupa Ulaşım Ağı) Entegrasyonu:** Avrupa Birliği'nin ulaştırma politikası kapsamında geliştirilen Trans-European Transport Network (TEN-T), Avrupa genelinde bütünleşik bir ulaştırma ağıdır. Türkiye'nin Avrupa ile demiryolu bağlantılarını güçlendirerek gümrük işlemlerinin kolaylaşmasına ve ticaret akışının hızlanmasına katkı sağlayacaktır(TCDD,2022:14).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de demiryolu taşımacılığı, lojistik maliyetlerini düşürme, çevresel sürdürülebilirlik sağlama ve uluslararası ticaret entegrasyonunu güçlendirme açısından ticaretin kolaylaştırılmasında stratejik bir rol üstlenmektedir. Demiryolu altyapısına yapılan yatırımlar, uzun vadede dış ticaret hacmini artırmakta ve özellikle ihracatın gelişimine katkı sağlamaktadır. Araştırmalar, demiryolu altyapısının etkin kullanımı ve multimodal taşımacılık planlarının geliştirilmesiyle, demiryolunun dış ticarete daha etkin bir araç haline gelebileceğini göstermektedir. Kısa vadede karayolu öne çıksa da, demiryolu yatırımlarının bütüncül bir politika ile desteklenmesi, ihracat rekabetçiliğini artırmaktadır (Şahan ve Tuna,2021:2-3).

Bu çalışma, Türkiye'de demiryolu sektörünün ticaretin kolaylaştırılmasındaki rolünü kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamıştır. Yapılan incelemeler, demiryolu taşımacılığının Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan avantajları ekonomik fırsatlara dönüştürmede kritik bir stratejik araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde doğal bir lojistik köprü konumundadır. Ancak, demiryolu taşımacılığının dış ticaretteki payının %1'in altında kalması, mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir. 2023 yılı verilerine göre demiryolu ile yapılan ihracatın %0,7, ithalatın ise %0,5 oranında gerçekleşmesi, sektördeki dönüşüm ihtiyacının aciliyetini vurgulamaktadır.

Son 22 yılda demiryolu altyapısına yapılan 960 milyar TL'yi aşan yatırım, sektörün modernizasyonu açısından önemli adımlar atmıştır. Toplam 13.919 km'ye ulaşan demiryolu ağı içinde 2.251 km'lik hızlı tren hattının bulunması ve hatların yaklaşık yarısının elektrikli olması, altyapı kalitesinde kayda değer iyileşmeler sağlamıştır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı ve Marmaray gibi stratejik projeler, Türkiye'yi Asya ile Avrupa arasında kesintisiz demiryolu koridorunun merkezi haline getirmiştir.

6461 sayılı Kanun ile demiryolu sektörünün serbestleşmesi, altyapı işletmeciliği ile tren işletmeciliğinin ayrılması ve özel sektörün yük ve yolcu taşımacılığına katılımının önünün açılması, sektörde rekabet ortamı yaratılması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. TCDD Taşımacılık A.Ş.'nin yanı sıra 7 özel tren işletmecisinin faaliyet göstermesi, sektörde çeşitliliği artırmıştır.

Karayolu taşımacılığının dış ticarete %90'ın üzerinde paya sahip olması, demiryolunun rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Altyapı yatırımlarındaki tarihsel öncelikler ve politik tercihler, ulaştırma modları arasında dengesiz bir gelişime yol açmıştır.

Blok tren işletmeciliği ve konteyner taşımacılığındaki gelişmelere rağmen, demiryolu taşımacılığının ortalama hız, teslim süreleri ve güvenilirlik açısından karayolu ile rekabet edebilirliği halen sınırlıdır. Sınır geçişlerindeki idari engeller ve teknik uyumsuzluklar, uluslararası taşımaların verimliliğini düşürmektedir.

İklim değişikliği ve sürdürülebilirlik kaygılarının artması, karbon salımı düşük ulaşım modlarına olan talebi artırmaktadır. Demiryolu taşımacılığı, birim ton-km başına karayoluna kıyasla %75 daha az karbon salımı ile sürdürülebilir lojistiğin merkezinde yer almaktadır.

"Bir Kuşak Bir Yol" girişimi kapsamındaki Orta Koridor, Türkiye'yi Çin-Avrupa ticaretinde alternatif bir rota haline getirme potansiyeli taşımaktadır. Mevcut deniz yoluna kıyasla taşıma süresini 15-20 gün kısaltabilen bu koridor, Türkiye'nin lojistik merkez olma hedefini desteklemektedir.

Dijitalleşme, yapay zeka ve otomasyon teknolojileri, demiryolu taşımacılığının verimliliğini ve güvenilirliğini artırma potansiyeli taşımaktadır. Akıllı altyapı sistemleri, tren takip teknolojileri ve otomatik sınır geçiş sistemleri, sektörün rekabet gücünü önemli ölçüde iyileştirebilir.

Demiryolu sektöründeki dönüşüm, yalnızca ticaretin kolaylaştırılmasına değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Enerji verimliliği, çevresel sürdürülebilirlik ve güvenlik avantajları, demiryolu taşımacılığını 21. yüzyılın vazgeçilmez ulaşım modu haline getirmektedir.

Türkiye'nin küresel tedarik zincirlerinde lojistik üs olma hedefi, demiryolu taşımacılığının geliştirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda atılacak adımlar, ülkenin hem bölgesel hem de küresel ölçekte rekabet gücünü artıracak, ekonomik büyümeye ve istihdama önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Banerjee, A. (2022). The pivotal role of rail transportation in strengthening national and international supply chains. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, 1-10.
- Gabrielyan, H. (2022). Turkey As A Transport Hub: A Vision Strategy For Integrating Regional Infrastructures And Services. *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 1 (1), 11-29.
- Grzelakowski, A. S. (2024). Transport Systems and their Impact on Trade Facilitation, Logistics Performance and Competitiveness: An Analytical Approach. *European Research Studies Journal* Volume XXVII, Issue 2, 20-34.
- Hillberry, R. ve Zurita, C. (2021). Commitment behaviour in the World Trade Organization's Trade Facilitation Agreement. *The World Economy*, 45(1), 36-75.
- Madrassi, M. A., & Balfaqih, H. (2023). Enhancing Supply Chain Efficiency through Railway Logistics for the Industrial Regions in Saudi Arabia, *IEOM Society International*, September 12-14, 337-346.
- IRRB, UIC (International Union Of Railways). (2015). A Global Vision For Railway Development, Paris.
- Kabasakal, A ve Solak, A. O. (2008). Evrensel Hizmet Yükümlülüğü Uygulanması ve Türk Demiryolu Sektörü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. 3.2.
- Karamanoğlu, C. (2012). Demiryolu Sektöründe Yapısal Reformlar Ve Rekabet: Serbestleşme Öncesi Türkiye İçin Öneriler. *Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi*, No: 117. Ankara.
- Öz, M. (2017). Türkiye'de Demiryolu Sektörünün Rekabete Açılması Ve Regülasyon. T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Öz, M. (2025). Demiryolu Sektörünün Ticaretin Kolaylaştırılmasındaki Rolü, Vergi Algı. <https://vergialgi.com/demiryolu-sektorunun-ticaretin-kolaylastirilmasindaki-rolu> Erişim: 17.08.2025
- Özkaynar, G. (2025). Türkiye'de Demiryolu Sektörünün Gelişimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi: Tarihsel Bir Bakış. *Bozok İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Prabowo, R. (2017). The Optimization Of Railway Transportation Modes To Reduce Costs And Support Logistics Activities. *Advances in Engineering Research (AER)*, 147, 480-490.
- Rong, L., Li, J., Zhang, Y., ve Wang, Y. (2025). Analysis on the adjustment of transportation structure and the logistics transformation of railway freight. *Railway Sciences*, 4(1), 82-96.
- Safaeimanesh, S. ve Jenkins, G. P. (2020). Trade Facilitation and Its Impacts on the Economic Welfare and Sustainable Development of the ECOWAS Region. *Sustainability*, 13, 164.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Lojistiği 2024.
- TCDD Taşımacılık 2024 Faaliyet Raporu.
- TCDD Taşımacılık 2016 Faaliyet Raporu.
- TCDD Demiryolu Sektörü Raporu, 2022.
- Turgut, M. ve Güngör, Ş. (2025). Dış Ticarete Demiryolu Taşımacılığının Stratejik Durumu: Türkiye Analizi. *Demiryolu Mühendisliği*, 21, 124-141.
- UNCTAD. (2020). *SDG Pulse 2020* Unctad Takes the Pulse of SDGs, United Nations, Geneva.
- UTİKAD Lojistik Sektörü Raporu 2023.
- World Bank Group. (2021). *Logistic Performance Index-Country Score Card: Turkey*. <https://wdr2021.worldbank.org/the-report> Erişim: 17.09.2025.

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDEKİ ANTİ-KAHRAMAN KADIN KARAKTERLERİN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILDIRIM

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema, İstanbul

ORCID ID: 0000-0002-7941-4470

ÖZET

Anti-kahraman ahlaki açıdan ikilemleri ve apaçık kusurları ile kurmaca anlatılardaki geleneksel kahraman temsili ile ters düşen bir karakter türüdür. Sahip olduğu olumsuz özellikler gerekçelendirilerek seyircinin karakter ile empati kurmasının bir derecede sağlanabilmesi anti-kahramanı kötü karakterden ayıran en önemli özelliktir. Türe sıklıkla erkek karakterlerde rastlansa da kadın anti-kahraman örnekleri de yok değildir. Bu araştırma Türk televizyon dizilerindeki kadın anti-kahraman karakterlerin yükselişini medyadaki kadın temsiliinin dönüşümü bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi ile farklı dönemlerden 10 farklı diziye ait kadın karakterler incelenmiştir. Karakterler anlatı içerisindeki işlevlerinin yanı sıra ahlak ve cinsiyet normları ile olan ilişkileri bağlamında da değerlendirilmiştir. Mevcut konumlarını korumak, isteklerine erişmek veya intikam almak gibi motivasyonlara sahip bu karakterlerin her zaman bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Karakterlerin ‘olumsuz’ davranışları sıklıkla uğradıkları haksızlıklar veya geçmişte yaşadıkları travmalar ile gerekçelendirilmektedir. Anlatının bir aşamasında zafer elde etseler de sıklıkla cezalandırıldıkları veya pişmanlık yaşadıkları söylenebilir. Sonuç olarak, iktidar sahibi, karar alıcı kadın özne konumundaki anti-kahraman kadın karakterlerin geleneksel televizyon anlatılarındaki mağdur kadın, fedakar eş, masum genç kız gibi mevcut edilgen kadın temsiliinin dönüştürdüğü söylenebilir. Bununla birlikte, rasyonel kararlardan ziyade duygusal gerekçelerle hareket etmeleri nedeniyle feminist perspektiften yapılan ‘güçlü kadın karakter’ tanımına uygun olmadıkları görülmektedir. Şiddet, hukuksuzluk gibi ataerkil kodları yeniden üretmeleri de göz önünde bulundurulduğunda bu karakterlerin geleneksel televizyon dizilerindeki yaygın ataerkil söylemi dönüştürmek bağlamında bir etkilerinin bulunmadığını söylemek mümkündür. **Anahtar kelimeler:** Anti-kahraman, dizi, televizyon dizileri, kadın temsili

A CRITICAL ANALYSIS OF THE RISE OF ANTI-HERO FEMALE CHARACTERS IN TURKISH TELEVISION SERIES

ABSTRACT

An anti-hero is a character type that conflicts with the traditional representation of heroes in fictional narratives due to their moral dilemmas and overt flaws. The most significant feature distinguishing the anti-hero from a villain is that the audience is enabled to empathize with the character to some extent by justifying their negative traits. Although this type is frequently encountered in male characters, examples of female anti-heroes are also present. This research aims to study the rise of female anti-hero characters in Turkish television series within the context of the transformation of female representation in the media. Using descriptive analysis, one of the qualitative research methods, female characters from 10 different series belonging to various periods were examined. In addition to their functions within the narrative, the characters were evaluated in the context of their relationship with morality and gender norms. It is observed that these characters, who possess motivations such as maintaining their current

positions, achieving their desires, or seeking revenge, always act in line with their individual interests. It can be said that although they achieve victory at some stage of the narrative, they are often punished or experience remorse. Consequently, it can be stated that female anti-hero characters, as empowered and decision-making female subjects, transform the existing passive female representations in traditional television narratives, such as the victimized woman, the self-sacrificing wife, and the innocent young girl. However, it is observed that they do not fit the definition of a 'strong female character' made from a feminist perspective, as they act based on emotional justifications rather than rational decisions. Considering that they also reproduce patriarchal codes such as violence and unlawfulness, it is possible to say that these characters do not have an impact in terms of transforming the prevalent patriarchal discourse in traditional television series.

Keywords: Anti-hero, series, television series, female representation

GİRİŞ

Kurmaca anlatıların temel unsuru hikayedir. Hikayenin en önemli iki ögesi ise olay ve karakterdir. Bununla birlikte, olayları nedensellik bağı ile birbirine bağlayan yapı anlamında gelen olay örgüsü tek başına hikayenin niteliğini belirlemek için yeterli değildir. Sinema ya da televizyona ait bir kurmaca anlatının akılda kalıcılığı hikayeyi sırtlanan karakterlerin derinliği ile ilişkilidir. Dramatik yapı karakter dönüşümünü en etkileyici biçimde ortaya koymayı hedeflerken, hikayenin yaratıcılık, tutarlılık gibi konulardaki yeterliliği karakterlerin doğru inşa edilmesi ile mümkün olabilir. Karakterlerin, özellikle ana karakterin karşı karşıya kaldığı içsel ve dışsal çatışmalar izleyicinin anlatı aracılığıyla deneyimlediği duygu değişimlerinin belirleyicisi olmaktadır.

Senaryo yazımında ana karakter kahraman olarak da tanımlanmaktadır (Başol, 2010, s.245). Hikayenin ilerlemesi kahramanın eylemleri doğrultusunda sağlanmaktadır. Kahramanın güçlü, tutarlı ve inandırıcı bir isteğe/amaca sahip olması ve eylemlerinin sorumluluğunu taşıması da karakter tasarımında uyulması gereken kurallar arasında yer almaktadır. Kahraman amacına ulaşmaya çabalarken yoluna engellerin çıkması ya da mevcut düzenini tehdit eden bir durum/düşman ile karşılaşması halinde bu durumu aşmak için bir dizi eylemde bulunmaktadır. Tüm bu eylemlerin finalinde ise kahraman bir dönüşüm geçirmektedir.

Senaryo yazımında seyircinin kahramanla empati kurma eğilimi her zaman göz önünde bulundurulduğundan, kahramana kötücül özellikler atfedilmemesine dikkat edilmektedir. Örneğin, “kahraman, inandığı değerler ve sevdiği insanlar için mücadele etmektedir” (Üçer, Dağlı, & Soyseven, 2020, s. 59). Bu durum seyircinin gözünde kahramanın elde edeceği zaferin önemini arttırmaktadır. Kahramanı zora düşüren, onu mücadele süreçlerine sürükleyen durumlar ise çoğunlukla ‘kötü’ karakter tarafından yaratılmaktadır. Geleneksel kahraman temsillerinde iyi ve kötünün sınırları keskindir. İyi ve doğruya ilişkin özellikler ana karaktere atfedilirken, karşıtı olan tüm özellikler ise kötünün kişilik ve eylemlerini tanımlayacak biçimde tasarlanır. Karakter inşasında bu geleneksel üslubu ters yüz eden farklı modeller de mevcuttur. Bunlara verilecek örneklerin başında anti-kahraman olarak tanımlanan karakter modeli gelmektedir. Bilindik kahraman modelinin aksine ‘kusurlu’ bir kişilik sergileyen ana karakterler anti-kahraman olarak tanımlanmaktadır. Anti-kahramanın sahip olduğu olumsuz özellikler anlatıda gerekçelendirildiğinden seyirci bu karakterler ile de empati kurabilmektedir. İyi ve kötü arasındaki keskin çizgilerin varlığını reddeden ve gri bir alanda konumlanan anti-kahraman gündelik hayatla örtüşmekte ve inandırıcılık konusunda seyirciyi tatmin etmeyi kolaylıkla başarmaktadır.

Sinemada olduğu gibi televizyonun dizilerinde de anti-kahraman karakterlere yer verilmektedir. Çoğunlukla erkek karakterler için anti-kahraman modelinin kullanıldığını

söylemek mümkündür. Bununla birlikte, kadın anti-kahramanlara da rastlanmaktadır. Cinsiyet rolleri bakımından anti-kahraman karakterlerin geleneksel normlarla ters düşecekleri tahmin edildiğinden kadın anti-kahramanlar barındıran anlatıların feminist bir okumaya imkan verecek, yenilikçi metinler olmasına yönelik beklentiler olağandır. Fakat, kadın anti-kahraman karakterlere yer veren mevcut anlatıların tamamı için bu beklentiyi karşıladıkları yorumunu yapmak mümkün değildir.

Cinsiyet temsilleri bakımından televizyonun geleneksel bakış açısını koruyan bir mecra olduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2025, s.552). Bununla birlikte, 2000’ler sonrası dijitalleşmenin de etkisiyle medyadaki cinsiyet temsillerindeki geleneksel söylemi esneten ya da dönüştüren yapımlara rastlanmaktadır. Son dönemlerde Türk televizyon dizilerinde anti-kahraman kadın karakterlerin sayısının arttığı söylenebilir. Öyle ki, bu karakterlerin birçoğu üzerinden yıllar geçmesine rağmen seyircinin zihnindeki yerini koruyan unutulmaz karakterlere dönüşmüştür. Bu araştırma Türk televizyon dizilerindeki kadın anti-kahraman karakterlerin yükselişini medyadaki kadın temsiliinin dönüşümü bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

ANTI-KAHRAMAN KAVRAMI

Anti-kahraman kurmaca metinlerdeki ahlaklı, cesur, kararlı, fedakar gibi özelliklere sahip klasik kahraman tipinin aksine olumsuz özelliklere sahip, sorunlu davranışlarda bulunan karakter olarak tanımlanabilir. Alışılmış kahraman özelliklerinden yoksun olmasına rağmen hikayenin belirleyicisi konumunda yer alan anti-kahraman 1970’lerden itibaren sinema ve televizyon anlatılarında daha sık karşımıza çıkmaya başlamıştır. Film ve dizilerdeki örneklerinden çok önce, edebiyat ve tiyatro metinlerinde anti-kahraman karakterlere yer verilmiştir. Karakterin öncüllerinden de anlaşılacağı gibi:

“Her anti-kahraman tektir ve eylemde bulunduğu ve söz söylediği zaman dilimine bağlı olarak kimliğinin saptanması gerekir. Anti-kahramanı tanımlamak amacıyla yapılan genel bir tanım, o karakter için uygun olurken, farklı dönemin ürünü olan bir diğeri için yetersiz, bu nedenle de anlamsız gelebilmektedir” (Kadiroğlu, 2014, ss. 32-33).

Anti-kahramanın en önemli özelliği iyi ve kötü arasındaki ayrımı bulanıklaştırmasıdır. İçinde bulunduğumuz çağda bir insanın tam anlamıyla iyi ya da kötü olamayacağı, her insanın iyi ve kötü farklı özelliklerinin olabileceği görüşü kabul görmektedir. Bu durum siyah-beyaz bir alan yerine gri bir alanda konumlanan anti-kahramanı seyirci gözünde daha gerçekçi bir temsile dönüştürmektedir. Gerçek hayatta insanın ‘kusursuz’ olmadığını bilen seyirci için bu durum karakter ile empati kurmayı kolaylaştırmaktadır (Kiraz Demir, 2022, s.60) Anti-kahramanın gerçek hayattaki bireyin dönüşümüne olan benzerliğine dikkat çeken Gümüş (2023, s.850) kahramanın özellikleri ile ters düşen özelliklere sahip bu karakter türünü “yeni ve gerçekçi bir model” olarak tanımlamaktadır.

Anti-kahramanlar kötücül özelliklere sahip olmasalar da kimi zaman kendi amaçlarını gerçekleştirmeye odaklanarak diğerleri tarafından kötü ya da yanlış olarak damgalanmayı kabul edebilmekte, dolayısıyla “dışlanmış kişilere” dönüşebilmektedir (Kiraz Demir, 2022, s.51) Bu gibi durumlar da seyircinin kuracağı empatiyi arttırmakta, karakterin işleyebileceği herhangi bir suç seyirci gözünde ‘makul’ hale gelmektedir. Karakterin yaptığı yanlış/olumsuz davranışlar her zaman seyirci için ahlaki ikilemler anlamına gelmektedir. Anti-kahramanı kötü karakterden ayırdan en önemli unsur kusurlu eylemlerine yol açan motivasyonlarının kötücül olmamasıdır. Kimi zaman çocukluk travmasının etkisiyle duygusal kararlar verebilir, kimi zaman ise sevdiklerini korumak adına diğerlerinin gözünde ‘zalim’ olmayı göze alabilir.

Geleneksel kahraman temsiliinde bu karakterlerin toplumun yararını önceledikleri, büyük idealleri olan erdemli kişiler oldukları görülmektedir. Anti-kahraman karakterin ise kişisel çıkarları ön plandadır. Çıkarlarını korumak adına yapacakları eylemler vicdani ikilemler

yaşamalarına sebep olsa da her zaman kendileri lehine davranışta bulunmayı tercih ederler ve bu uğurda son derece cesur davranırlar. Örneğin, “toplumsal statülerini reddettikleri örneklerle rastlamak mümkündür” (Akyıldız, 2015, s.27). Toplumsal normları ve yasalara uymamalarının bedelini kabul ederler ve diğerlerinin gözünde ‘öteki’ olmaya aldırılmazlar.

Anti-kahraman hayatının ilerleyen dönemlerinde “değerleri ve kişiliği” bağlamında değişimler geçirebilmektedir (Yener Gökşenli, 2017, s. 100). Bu değişimler karakteri bir seri katile dönüştürebileceği gibi, suç dünyasındaki konumunu terk ettiği ve pasif bir hayata geçtiği örnekler de olabilir.

Salman’ın (2020, s. 2883) belirttiği gibi anti-kahramanlar suç işlemeye eğilimi olan karakterlerdir. Bu karakterlerin çoğunlukla şiddet ve manipülasyondan çekinmedikleri görülmektedir. Kişilik özellikleri bakımından kibirli, bencil ve acımasız olabilirler. Zaafları olabilir ve kendisine iyilik eden kişilere karşı nankörlük göstermekten çekinmeyebilirler. Tüm bunlara rağmen, anti-kahramana sahip bir anlatı, barındığı bu karakteri seyirciye karşı ‘savunmayı’ atlamaz. Diğer bir ifadeyle, idealize edilmiş kahraman temsili ile ters düşen özelliklere sahip olmasının bir gerekçesi sunulur. Çocukluk travmasından, uğranmış büyük bir haksızlığa/adaletsizliğe sunulan herhangi bir gerekçe seyircinin anti-kahramana karşı tutumunu yumuşatmayı amaçlar. Örneğin, *Breaking Bad* (2008) dizisinin ana karakteri olan Walter White bir anti-kahramandır. White suç dünyasına adım atmasının gerekçesi olarak hayatının kendisini köşeye sıkıştırması sunulmaktadır. Ölümcül bir hastalığa sahip olduğunu öğrendiğinde, geride bırakacağı ergenlik dönemindeki engelli oğlu ve hamile eşine konforlu bir hayat sunamıyor oluşunun yanı sıra, mevcut iş hayatında yaşadığı zorbalıklardan gençlik yıllarında iş ortağı tarafından aldatılmasına kadar birçok gerekçe karakteri seyirci gözünde ‘aklamaya’ niyet etmektedir.

Anti-kahraman karakterlerin sinemada ilk örnekleri söz konusu olduğunda film noir (kara film) türü öne çıkmaktadır. Söz konusu türün suç ile ilişkili hikayelere yer veren yapısı geleneksel kahraman özelliklerinden uzak karakterlere yer vermeyi kolaylaştırmaktadır (Holat & Takımcı, 2023, s.115). Film noir türünün kadın stereotipi olan femme fatale karakterler için anti-kahramanla benzer özellikler taşıdıkları söylenebilir. Fakat, femme fatale ve anti-kahraman kadın karakterin motivasyonları aynı değildir. Anti-kahraman kadın “bireysel olarak birine kötülük yapmayı değil, kendi hayatını kurtarmayı” amaçlamaktadır (Kiraz Demir, 2022, s.62). Örneğin, *Kill Bill* (2003) serisinin ana karakteri olan ‘The Bride’ bir anti-kahraman örneğidir. Kendisine yapılan kötülüklerin en sonuncusu küçük kızının elinden alınması olmuş ve suç lideri patronu tarafından diri diri gömülmüştür. Karakter mezardan çıkmayı başardıktan sonra kendisini öldürmeye çalışanlardan ‘intikam’ almak adına cinayetler işlemeye başlamaktadır.

Taxi-Driver (1977) ve *Joker* (2019) filmlerinin ana karakterleri olan Travis Bickle ve Arthur Fleck, toplumsal dışlanmasının sonucu olarak suça yönelen karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. *No Country for Old Men* (2007) filmindeki Anton Chigurh kendi ahlak anlayışına göre cinayetler işlemektedir. Anti-kahraman karakterlerin ‘gerekçeleri’ ne olursa olsun bu karakterlerin kendi adalet anlayışları doğrultusunda uyguladıkları davranışlar veya işledikleri suçlar mevcut adaletsizliği ortadan kaldırmayı ve/veya toplumsal bir iyileşme sağlamayı başaramamaktadır. Diker’in (2020, s.296) vurguladığı gibi *Joker* filminin Arthur Fleck’i anti-kahramanı “kahraman ve suçlu ikiliğinden” çıkarmakla birlikte “anti-kahramanın toplumsal bir değişimi mümkün kılamayacağını da göstermektedir”.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma Türk televizyon dizilerindeki kadın anti-kahraman karakterlerin yükselişini medyadaki kadın temsiliinin dönüşümü bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma

yöntemlerinden betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışma kapsamında farklı dönem ve türleri temsil eden on adet Türk televizyon dizisi karakteri örneklem olarak seçilmiştir. Dizi ve karakterlere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Dizi ve Karakterler

DİZİ	KARAKTER
Yaprak Dökümü – 2006	Ferhunde (Deniz Çakır)
Aşk-ı Memnu – 2008	Bihter (Beren Saat)
Ezel – 2009	Eyşan (Cansu Dere)
Hayat Şarkısı - 2016	Hülya (Burcu Biricik)
Ufak Tefek Cinayetler – 2017	Merve (Aslıhan Gürbüz)
Bir Zamanlar Çukurova – 2018	Hünkar (Vahide Perçin)
Yasak Elma – 2019	Ender (Şevval Sam)
Yargı – 2021	Ceylin (Pınar Deniz)
Fatma – 2021	Fatma (Burcu Biricik)
Aktris – 2023	Yasemin (Pınar Deniz)

BULGULAR

Yaprak Dökümü – Ferhunde

Ferhunde karakteri ‘istenmeyen gelin’ imajı ile diziye dahil olan ve bu imajı değiştiremediği gibi birçok düşman edinerek yalnızlaşan genç bir kadının hikayesini ekranlara getirmiştir. Ferhunde’nin diğer aile üyelerinin gözünde bencil ve saygısız biri olması, başta kayınpederi ve kayıvalidesinin katı kurallarına saygı duymayı reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Karakterin hayata karşı temel motivasyonu zor şartlarda geçen çocukluğunu unutturacak konforlu bir hayata kavuşmaktır. Sahip olduğu yükselme arzusu zaman zaman acımasız olabilmesine neden olmaktadır. Evlendikten sonra eşinin ailesiyle bir arada oturmak zorunda kalmaktan mutsuz olduğunu gizlemekte, aile üyelerine kendini sevdirmek için çaba sarf etmemektedir. Aksine şahit olduğu yanlışları ve iki yüzlülükleri açıkça dile getirerek diğerlerinin öfkesini kazanmaktadır. Ferhunde’nin özellikle eşine yönelik manipülasyonları ve onun ailesi ile arasının açılmasına neden olacak davranışları karakteri ‘yıkıcı’ bir figüre dönüştürmektedir. Diğer karakterlerin iyilik adı altında birbirlerinin hayatlarına müdahaleleri de Ferhunde’nin karşı çıktığı durumlar arasındadır. Dürüstlüğü başkalarının sırlarını ortaya dökmesine neden olmakta, bu özelliği nedeniyle aile tarafından şeytanlaştırılmaktadır. Kayınpeder Ali Rıza Bey’in ahlakçı kişiliği ile uzun süre savaştan Ferhunde amacına ulaşamayacağını anladıktan sonra eşinden boşanarak aile ile ilişkisini keser. Maddi imkanları geniş olan biriyle evlense de aradığı mutluluğu yakalayamaz ve tek başına hayatına devam etme kararı alır. Bu süreçte düşmanlarına karşı eskiden müttefikleri ile ortaklıklar yapmaktan çekinmez. Ferhunde’nin çocukluğunda maruz kaldığı üvey baba tacizi, annesinin cinayet işleyip hapse girmesi nedeniyle tek başına bir çocuk olarak büyümesi, evlenip yerleştiği evde

üzerine yönelen eleştirel bakışlardan duyduğu rahatsızlık, tek başına hayatta kalmaya çalışırken yaşadığı yalnızlık duygusu gibi gerekçeler yaptığı çoğu kötücül davranışların motivasyonunu oluşturmakta, salt kötü bir genç kadın olarak algılanmasına engel olmaktadır.

Aşk-ı Memnu – Bihter

Bihter karakteri dominant bir annenin gölgesinde büyümüş bir çocuk olarak genç yaşında yaptığı yanlış evliliğin getirdiği mutsuzlukla kendi hayatına son veren bir kadının hikayesini ekranlara getirmiştir. Annesi Firdevs ile olan çatışması karakterin kişiliğini oluşturan en büyük etken olmuş, onu tüm hayatını annesinin isteklerine tezat davranışlar sergilemeye yönelik yaşayan genç bir kadına dönüştürmüştür. Bihter, babasına ihanet eden ve dolaylı olarak onun ölümüne neden olan annesini asla affetmeyen, ona benzemekten korkan bir kadındır. Üst sınıfa mensup bir ailenin kızı olarak yetişse de babasının ardından bozulan maddi durumları hayat standartlarının değişmesine neden olmak üzereyken karşısında çıkan, kendisinden yaşça büyük oldukça zengin bir adamla evlenerek hayatını değiştirmeye karar vermektedir. Eski eşinden iki çocuğu olan, babası yağındaki eşı ile aşk evliliğı yapmadığı için hayalindeki mutluluğı yakalayamayan Bihter kısa süre sonra kocasının yeğeni olan genç adam Behlül'e aşık olmakta ve yaşadıkları yasak aşk nedeniyle manevi bir çıkmazın içine girmektedir. Bihter kendini koruması gereken durumlarda başkalarının mutsuzluğına sebep olmaktan çekinmez. Bunu yaparken karşısındakinin bunu hakkettiğini düşünür ve vicdan azabı çekmez. Bihter'i anti-kahraman yapan en büyük özelliğı yüksek egosundan kaynaklı 'yıkıcı' kişiliğıdir. Sevdığı kişinin sadakatini talep etse de kendisi sadakatsiz bir yaşam sürmekten çekinmez ve bu durumdan kurtulamayacağını anladığı noktada yaşadıklarının bedelini ödemek yerine hayatını sonlandırmayı tercih eder. Bihter tutkularının peşinden giderek mantık dışı kararlar almaktan çekinmemesi ile gözü pek genç kadın portresi çizmektedir. Fakat cesareti, bencilliğinin gölgesinde kalarak kendi sonunu hazırlamaktadır. Bihter'in annesi tarafından sevilmediğini hissederek büyümüş olduğı gerçeğı seyircinin gözünde Bihter'in sevilme isteğini gerekçelendirmekte, eşı ile arasındaki uyumsuzluk karakterin ahlaki kusurlarını örtmeye katkıda bulunmaktadır.

Ezel – Eyşan

Eyşan karakteri babasının yönettiği bir suçun sevdiği adamın üzerine yıkılmasına aracılık ederek ona ihanet eden ve bunun bedelini hayatı boyunca taşıdığı vicdan azabı ile ödeyen genç kadının hikayesini ekranlara getirmiştir. Kenar mahallede büyümüş olan Eyşan'ın çocukluk aşkı olan Ömer'e olan ihanetinin gerekçesi hasta olan kız kardeşinin tedavisini sağlamaktır. Yaptığı bu fedakarlık seyircinin karakter ile kurduğu empatinin temel gerekçesidir. Bunun dışında küçüklüğünden itibaren babasının manipülasyonlarına maruz kalmış olan Eyşan aslında erkekler dünyasında tek başına hayatta kalmaya çalışan bir kadın portresi çizmektedir. Kız kardeşini kaybettikten sonra iyice yalnız kalmış, eski aşkının düşmanı olan bir adamla evlenmiş ve uzun yıllar mutsuz bir hayat sürmüştür. Yaşadığı lüks hayatın içinde esir düşmüş, kendi içindeki savaşı asla kazanamayan Eyşan duygularını gizleme konusunda oldukça başarılıdır ve bu yeteneğini içine düştüğü durumlardan kurtulmak için ustalıkla kullanmaktadır. Kırılğanlığını maskelemekteki ustalığı onu duyarsız biri gibi göstermekte ve uzaktan bakanların gözünü korkutmaktadır. Eyşan'ın eylemleri seyircinin tepkisini çekse de karakterin aslında kendi cehenneminden çıkamayan bir kurban olduğunun bilinmesi onu 'kötü karakter' olmaktan alı koyan temel unsurdur.

Hayat Şarkısı - Hülya

Hülya karakteri oldukça yoksul bir çocukluk yaşayan genç bir kadının, hırsı ile kendini eşine ve onun ailesine kabul ettirme çabasıyla geçen hayatını ekranlara getirmiştir. Dizinin ilk bölümlerinde Hülya'nın çocukluğuna ait dönemlere yer verilmekte, hırslı kişiliğinin doğuştan gelen bir özellik olduğunun altı çizilmektedir. Çocukluğunda aşık olduğu ablasının sözlüsü Kerim ile evlenmeyi kafasına koyan Hülya yıllar sonra bu amacına ulaşmayı başarmaktadır. Bu uğurda hamilelik yalanı başta olmak üzere çeşitli planlar kuran ve uygulayan Hülya kendi mutluluğu ve isteklerini herkesinkinden önde tutan bencil bir karakter olsa da sempatik tavırları ile çevresindekilerin gönlünü alabilmektedir. Kırkılda geçen çocukluğunda yüz yüze kaldığı maddi zorluklar Hülya'nın 'yıkıcı' hırsını seyircinin gözünde mazur göstermektedir. Takıntılı bir karakter olan Hülya kendisini istemediğini açıkça belli eden bir adamla evlenmekten çekinmez ve eşinin geniş ailesinin içine sızdıktan sonra diğer üyelerinin hayatlarını da yönetmeye talip olur. Zor durumlarda yalanlar söyleyen ve manipülatif oyunlar kuran Hülya

bir süre sonra hem eşinin sevgisini kazanmayı başarmakta hem de aile üyeleri üzerindeki otoritesini güçlendirmektedir. Mağdur ve fedakar eş klişesinin tersine ‘tırnaklarını’ göstermekten çekinmeyen Hülya, hayatında sular durulsa bile her alanda kontrolü elinde tutmaktan asla vazgeçmeyeceğini seyirciye açıkça göstermektedir.

Ufak Tefek Cinayetler – Merve

Merve karakteri ailesinin ve tüm sosyal çevresinin üzerinde otorite kurmaya takıntılı bir kadının, gençliğinde iftira atarak büyük zarar verdiği eski arkadaşının yıllar sonra karşısına çıkmasıyla dengeleri değişen hayatını ekranlara getirmiştir. Lüks bir sitede oturan Merve lise arkadaşları ile halen görüşmekte ve hayatındaki herkesin hayatını kontrolü altında tutmaktadır. Algı yönetimi ve ikna konusunda çeşitli stratejiler geliştirmede doğuştan uzman olan Merve eşi dolayısıyla maddi imkanları geniş bir hayat sürmektedir. Merve halen görüştüğü arkadaş grubu ile yıllar önce aynı lisede okudukları Oya isimindeki bir kıza itibar suikastı düzenleyerek kızın hayatını alt üst etmiş ve bunu sır olarak saklamıştır. Artık birer yetişkin oldukları dönemde Oya karşılıklarına çıkarak intikam almaya karar verir ve Merve başta olmak üzere tüm kızların düzenleri alt üst olur. Merve şiddet ya da suç unsuru doğuracak eylemler yerine psikolojik savaş teknikleri uygulayarak amaçlarına ulaşmayı denese de hikayenin sonunda evliliğini sonlandırıp yaşadığı semti terk etmek zorunda kalmaktadır. Çıkarları doğrultusunda soğukkanlı planlar yapabilen ve en yakınlarını bile kendi amaçlarına uygun biçimde yöneten Merve karakteri gerek evliliğini kurtarmak için verdiği mücadele ile gerekse kızına olan düşkünlüğü ile ‘saf kötülük’ barındıran bir kötü karakterden ziyade ‘insani’ yönleri olan fakat karakteri sorunlu bir anti-kahraman örneği sunmaktadır.

Bir Zamanlar Çukurova – Hünkar

Hünkar karakteri feodal düzenin koruyucusu konumunda olan orta yaşlı bir kadının, oğlunun saygınlığı korumak adına başkalarını mutsuz etmekten çekinmeyerek organize ettiği evliliğin yarattığı sonuçları anlatan bir hikayeyi ekranlara taşımıştır. Oğlunun kısır olduğunu öğrenince başka bir adamla evlilik dışı ilişki yaşayan ve ondan hamile kalan genç bir kadını zorlayarak gelini olmasını sağlayan Hünkar’ın temel motivasyonu toplumsal konumlarını, itibarlarını

korumaktır. Çukurovalı bir ailenin ‘hanım ağası’ oluşu eşinin ölümü sonrası gerçekleşmiştir. İşlerin idaresine oğluna bıraksa da başta çalışanları olmak üzere kendisinin kontrolü altındaki herkesin hayatı üzerinde söz sahibidir. Bu insanların ihtiyaçlarının karşılanması ve olabildiğince huzurlu olmalarını önemseydiği görülmektedir. Hikaye ilerledikçe oğlu ile zorla evlendirdiği gelininin mutsuzluğu ile yüzleşen Hünkar’ın kendi gençliğinde istemediği bir evliliğe zorlandığı ortaya çıkmaktadır. Kendisine yapılanın benzerini bir başka kadına yapmış olması seyircinin gözünde ‘kötücül’ bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Hünkar eylemlerinde kaba kuvveti bir araç olarak kullanmak yerine rakiplerini akılcı oyunlarla alt eden kurnaz bir kadın olarak sunulmaktadır. Bir hanedanlık yönetmenin verdiği sorumlulukla duygusal bir kadın portresi çizmekten özellikle kaçınarak vakur ve güçlü imajını hayatı korumaktadır.

Yasak Elma – Ender

Ender karakteri eşinin ihanetini öğrendikten sonra onu hayatına kendisinin soktuğu kadın aracılığıyla kontrol etmeye çalışan bir kadının hikayesini ekranlara getirmiştir. Eşi ile evliliği sayesinde üst sınıfa yükselen ve hayatındaki lükslerden vazgeçmek istemeyen Ender, kendinden oldukça alt sınıftan genç ve güzel bir kıızı ikna ederek eşinin metresi yapmakta ve bu süreçte birçok insanı manipüle ederek otoritesini korumaya çalışmaktadır. Entrikalar kurmak ve herkesi manipüle etmek konusunda zorlanmayan Ender’in uğradığı haksızlığın intikamını almaya niyetlenmesi onu ‘saf kötü’ bir karakter olmaktan alı koymaktadır. İntikamın yanı sıra Ender’in motivasyonlarından bir diğeri ise yeniden yükselmek için verdiği mücadeledir. Eşinin kendisini boşaması ve metresi ile evlenmesi sonrası zor süreçlere yaşayan Ender, adamın rakipleri ile iş birliği yaparak yine entrikalar kurmuş ve amaçları için mücadele etmiştir. İnsanların hayatlarını kontrol etmesi seyircinin tepkisini çekebilse de kurduğu zekice planlar ve şaşırtıcı tuzaklar karakterin zekasına yönelik bir ‘hayranlığın’ oluşmasına da neden olmaktadır. Ender’in statü mücadelesine zaman zaman yaşadığı başarısızlıklara rağmen devam etmesi onu pasif bir karakter olmayı reddeden, kötülüğü başka seçeneği kalmadığında tercih eden bir karaktere dönüştürmektedir.

Yargı – Ceylin

Ceylin karakteri kız kardeşi öldürülen avukat bir kadının, katil zanlısının abisi olan genç savcı ile inişli çıkışlı iş ve aşk ilişkisini ekranlar taşımıştır. Ceylin'i sıra dışı yapan özelliği kendisinin de hukukçu olmasına rağmen, haklıyı ya da doğruyu ortaya çıkarmak için hukuk kurallarını çiğnemekten çekinmemesidir. Kanıt toplamak amacıyla rüşvet vermekten hırsızlık yapmaya birçok usulsüzlük yapabilmekte ve bunları kendince doğru kabul etmektedir. Bununla birlikte, dürtüsel kişiliği nedeniyle öfke kontrolünde zorlandığı da görülmektedir. İntikam Ceylin'in motivasyonlarından biridir. Katil zanlısının abisi Savcı Ilgaz ile olan ilişkisinde ikisi arasındaki zıtlıklarda daha da görünür olmaya başlar. Ilgaz Ceylin'in aksine son derece kuralcı bir insandır. Ceylin ise alt sınıftan gelen ve kariyeri sayesinde sınıf atlama imkanı bulmuş bir karakter olarak her konuda savaşçı bir ruhla mücadeleye girmekte, bu uğurda suç işlemeye bile sıcak bakmaktadır. Ceylin'in kural tanımazlığı onun vicdani olarak zorlandığı durumlara sürüklemekte, başarı takıntısından kurtulamadıkça kendi kişiliğinin kurbanı olduğu bir hayat sürmektedir.

Fatma – Fatma

Fatma karakteri gündelikçilik yaparak otizmli oğluna tek başına bakan bir kadının, oğlunu kaza sonucu kaybettikten sonra kayıp olan eşini aramaya çalışırken bir seri katile dönüşmesinin hikayesini ekranlara getirmiştir. Kenar mahallede yaşayan Fatma oğlunu kaybettikten sonra derin bir bunalıma düşmekte, bir süre önce hapisten çıkmış olsa da ortalarda olmayan kocasını bulmak için bildiği kapıları çalmaya başlamaktadır. Bu süreçte suç dünyasından isimlerin mekanlarına girip çıkan genç kadın bir gün kendini korumak amacıyla istemeden bir cinayet işlemektedir. Devamında kendisi küçümseyenleri ve onu istismar etmek isteyenleri birer birer öldürmeye başlayan Fatma'nın en büyük kozu kimsenin şüphesini çekmeyecek bir görünüşe sahip olmasıdır. 'Görünmezlik' onu bir suçluya dönüştürmektedir. Hikayenin bir aşamasında Fatma'nın çocukluğunda yaşadığı köyde istismara uğradığı ortaya çıkmaktadır. Fatma geldiği noktada isteyerek suça bulaşmaz, fakat sonrasında suç işlemeye devam etmesi kendi seçimidir. Son derece soğukkanlı bir ruh haliyle işlediği cinayetler Fatma'nın derin acılar içindeki ruhunun verdiği tepkiler olarak sunulmakta, bu durum onu salt 'kötü karakter' olmaktan alı koymaktadır.

Aktris – Yasemin

Yasemin karakteri tüm ülkenin çok iyi tanıdığı genç bir oyuncunun gerçekte geceleri suçluları öldüren bir seri katil olduğu hikayeyi ekranlara taşımıştır. Yasemin henüz çocukken anne ve

babası evlerini basan saldırganlarca öldürülmüş, o ise saklanarak hayatta kalmayı başarmıştır. Bu saldırganların ceza almamaları Yasemin'in hukuk sistemine inanmayan bir birey olarak yetişmesine sebep olmuştur. İlk cinayetlerini ailesini öldürenler olduklarını düşündüğü kişileri hedef alarak isledikten sonra toplumun suçlularını cezalandırmayı görev edinerek ikincil bir kimlik geliştirmiştir. Yasemin aynı zamanda oyuncu da olduğundan suçunu gizlemesi gerektiğinde 'rol' yapabilme yeteneğini sıklıkla kullanmaktadır. Yakınları arasında suç işlemesine yardım eden iki kişinin dışında kimse bulunmayan Yasemin gerçek kimliği ile canlandırdığı roller arasında kalarak kafa karışıklığı yaşamaktadır. İki yakınından biri olan ve aynı zamanda onun menajerliğini de yapan Ahmet, Yasemin'i kötücül özelliklerini tetiklemekte ve onu yönlendirmektedir. Gerek çocuklukta yaşadığı korkunç kayıp gerekse en yakını tarafından maruz bırakıldığı manipülasyonlar Yasemin'in kayıp ruhunu daha da karanlığa sürüklemektedir.

SONUÇ

Türk televizyon dizilerinde kadın anti-kahramanların yükselişi, medyadaki kadın temsiline dönüşümü bağlamında çelişkili sonuçlar ortaya koymaktadır. Geleneksel televizyon anlatılarının kadın temsiline edilgen konumdaki stereotipleri tercih ettiği bilinmektedir (Yıldırım, 2025, s.571). Anti-kahraman kadın karakter hayatlarının kontrolünü eline alan ve kötü/yanlış olarak tanımlanmaktan çekinmeyen karakterler olsalar da bu karakterlerin inşa biçimleri göz önüne alındığında feminist perspektiften yapılacak 'güçlü kadın profili' ile örtüşmediği görülmektedir.

İncelenen karakterlerin ortak özelliklerinin başında kendi çıkarlarını toplumsal çıkarların önüne koymak gelmektedir. Kimileri intikam duygusuyla hareket ederken, kimileri mevcut konumlarını korumak adına adımlar atmaktadır. Bu karakterleri 'kötü karakter' modelinden ayıran sahip oldukları kusurların ya da olumsuz davranışlarının çocukluk travması, ya da uğranılan büyük adaletsizlikler ile meşrulaştırılmasıdır. Bu sayede seyircinin karakterler ile empati kurması mümkün hale gelmektedir.

İyi ve kötü ayrımının keskinliğini terk ederek gri alanlarda konumlanan anti-kahraman karakterler ataerkil sisteme ait kodları da yeniden üretmekten çekinmemektedir. Kişisel çıkarlarını incelemeleri toplumsal bir değişim yaratmayı imkansız kılmakta, kararlarını rasyonel düşünce ile vermek yerine duygularının sesini dinleyerek vermeleri akılcı çözümlere ulaşmalarını engellemektedir. Sonuç olarak, Türk televizyon dizilerindeki mevcut anti-kahraman kadın karakterlerin sıra dışı hikayeleri ve kişilik özellikleri ile seyircinin ilgisini çekmeyi başarmalarına rağmen kadın temsilineki ataerkil söylemi değiştirebilme işlevine sahip olduklarını söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, H. B. (2015). Eylemsizlik ve Anti Kahramanların Dönüştürücü Gücü Üzerine. *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 17-29. <https://doi.org/10.20304/husbd.89798>
- Başol, Ö. (2010). *Senaryo Kitabı: Senaryo Yazım Teknikleri ve Film Örnekleri*, Pana Film Yayınları: İstanbul
- Diker, C. (2020). Bir Anti-Kahraman Anlatısı Olarak Joker Filminin Postmodernite Perspektifinden İncelenmesi. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 267-299. <https://doi.org/10.32001/sinecine.731660>
- Gümüş, Y. E. (2023). Kahramanın karanlık yüzü anti-kahraman; tiyatrodaki karakterin evrimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 846-860. <https://doi.org/10.29000/rumelide.134225454>

- Holat, O., & Takımcı, D. (2023). Anti Kahraman Transmedya Ekosistemi Örneği Olarak ‘Deadpool’ Hikâye Evreninde Medyalararası Mecra Stratejileri. *Etkileşim*, 12, 104-135. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.12.216>
- Kadiroğlu, Murat. Savaş Sonrası (1950-1960) İngiliz Tiyatrosunda Anti-Kahraman. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. 2014.
- Kiraz Demir, S. (2022). Son Dönem Türk Sinemasında Anti-Kahraman Kadınlar. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8, 51-80.
- Salman, S . (2020). Postmodern Sinemada Anti Kahraman: Quentin Tarantino Filmlerinin Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2881-2904.
- Üçer, N., Dağlı, N., & Soyseven, E. (2020). Kahraman Miti, Olgusu ve Yolculuğu Üzerine Simgesel Bir İnceleme: Netflix “Hakan Muhafız”. *Dördüncü Kuvvet*, 56-76.
- Yener Gökşenli, E. (2017). 16. ve 20. Yüzyıl İspanyol Romanında Anti-Kahramanın Gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 95-110. <https://doi.org/10.21497/sefad.376588>.
- Yıldırım, N. (2025). Çağdaş Bilimkurgu Dizilerinde Cinsiyet Rollerinin Dönüşümü: ‘The Power’ Dizisi Örneği. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 9(4), 552-575.

DESIGN AND CLOSED LOOP CONTROL OF A DUAL ACTIVE BRIDGE DC-DC CONVERTER

Dr. Veli YENİL

Pamukkale University, Çardak OSB Vocational School, Department of Electronics and Automation, Denizli, Turkey

ORCID: 0000-0002-0257-5305

ABSTRACT

The Dual Active Bridge (DAB) DC-DC converter is widely used in modern power electronic applications due to its bidirectional power transfer capability, galvanic isolation, and high efficiency performance. Typical applications include battery energy storage systems, electric vehicles, DC microgrids, and renewable energy systems.

In this study, a mathematical model of the DAB converter is developed and analyzed for controller design. Then, single phase shift (SPS) modulation is adopted, where the phase shift between the primary and secondary bridges is employed as the control variable. Based on the mathematical model, a closed-loop control scheme using a proportional integral (PI) controller is designed to regulate the output voltage and provide stable operation of DAB converter system under different operating conditions.

The proposed control approach is implemented and analyzed in the MATLAB/Simulink platform. The dynamic performance of the DAB converter is evaluated through simulation, demonstrating stable operation, satisfactory transient response, and effective output regulation under closed-loop conditions.

Keywords: Closed loop control, Dual active bridge, Electric vehicle, Phase shift control

INTRODUCTION

Dual active bridge (DAB) converters are widely used in DC-DC power conversion because of their many advantages, such as galvanic isolation, bidirectional power transfer capability, soft-switching operation that improves efficiency, and high-power density [1]. Due to these characteristics, DAB converters have been employed in various applications including DC microgrids [2], battery energy storage systems [3], and solid-state transformers [4].

In the DAB converter, the primary and secondary sides consist of two full bridge converters that generate square voltage waveforms across the transformer windings, which are connected through a series inductor. Power transfer between the two sides is controlled by creating a phase difference between these voltages [5].

The overall efficiency and performance of a DAB converter largely depend on its mathematical model and the applied control method. For this reason, many studies in the literature focus on developing different modeling approaches and control techniques to improve the dynamic behavior and performance of DAB converters. This basic control approach is commonly called the single-phase-shift (SPS) method as proposed in [6]. To improve the performance of DAB converter, different modulation schemes by increasing the degrees of freedom have been introduced, such as extended phase shift (EPS) [7], triple phase shift (TPS) [8] control.

In this study, a PI based closed loop control strategy with SPS modulation is implemented to regulate the output voltage of the DAB converter. The PI controller adjusts the phase shift between the primary and secondary bridges according to the voltage error. As a result, the desired output voltage is achieved.

ANALYSIS AND DESIGN OF DAB CONVERTER

Fig. 1 shows the circuit configuration of the DAB converter. The topology includes two symmetric full-bridge converters on the primary and secondary sides. These bridges include eight power switches (S_1 – S_8). The V_1 and V_2 denote the input and output voltages, respectively. The inductor L represents the equivalent inductance of transformer leakage inductance with additional inductances. The V_{ac1} and V_{ac2} represent the square-wave voltages on the primary and secondary sides, respectively. The power transfer between two sides is employed by introducing a phase shift between V_{ac1} and V_{ac2} .

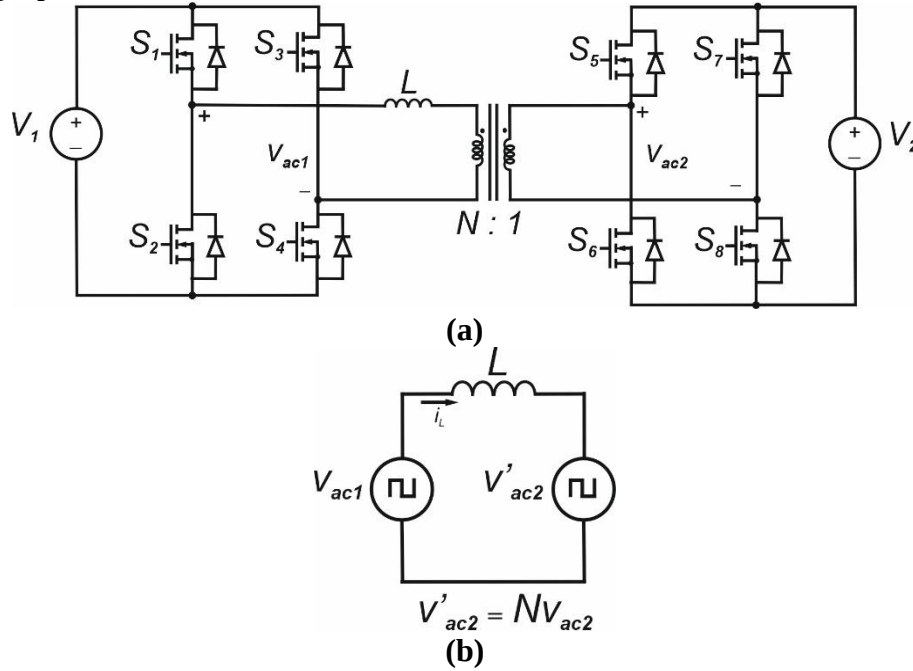

Fig. 1. DAB converter (a) Circuit diagram, (b) Equivalent circuit.

The current flowing through the leakage inductance L , denoted as i_L , can be expressed by

$$i_L(t_1) = i_L(t_0) + \frac{1}{L} \int_{t_0}^{t_1} [v_{ac,1}(t) - n v_{ac,2}(t)] dt \quad (1)$$

By rearranging Eq. (1), the differential form of the current can be obtained as given below

$$\frac{di_L(t)}{dt} = \frac{v_{ac,1}(t) - n v_{ac,2}(t)}{L} \quad (2)$$

According to Eq. (2), the slope of the inductor current is directly proportional to the difference between the applied AC voltages and inversely proportional to the leakage inductance L .

The conventional SPS modulation strategy is generally adopted to control the power transfer between the two full-bridge converters. In this method, both bridges operate with a constant duty cycle of 50%, while the power flow is regulated by introducing a phase shift angle ϕ between the primary and secondary voltages (V_{ac1} and V_{ac2}). The amount of transferred power depends on the phase shift angle and can be expressed as

$$P = \frac{V_1 V_2}{\omega L} \phi \left(1 - \frac{|\phi|}{\pi} \right) \quad (3)$$

where V_1 and V_2 denote the DC voltages on the primary and secondary sides, respectively, and $\omega = 2\pi f_s$ is the angular switching frequency. Fig. 2 shows the switching signals with the corresponding voltage waveforms of the DAB converter operating with the conventional phase-shift control scheme.

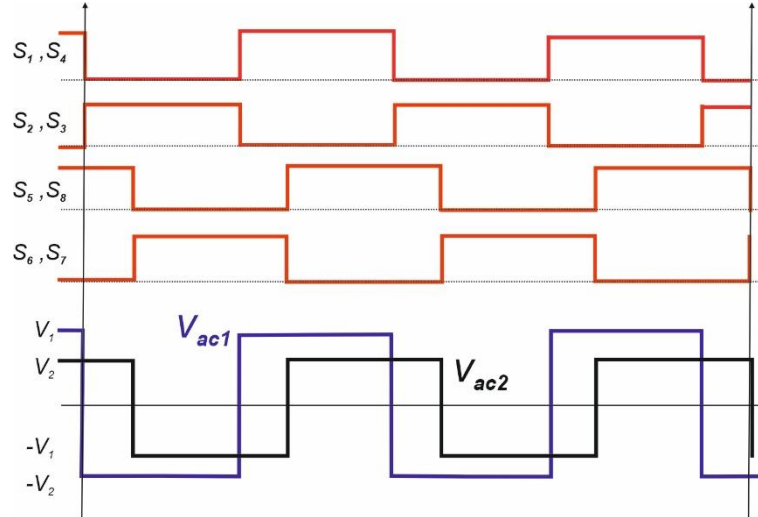

Fig. 2. Control signals and voltage waveforms of a phase shift control method.

3. CLOSE LOOP CONTROL

In the proposed system, a closed loop proportional–integral (PI) control strategy is employed to regulate the output voltage of the DAB converter. Fig. 3 shows the structure of a PI controller for the voltage control of DAB converter.

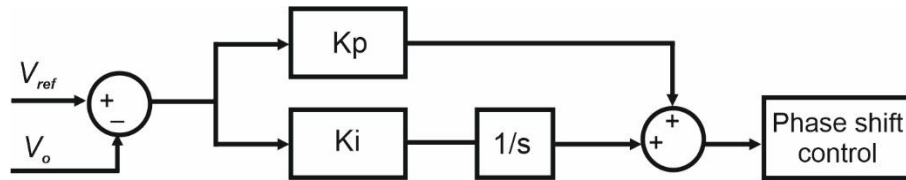

Fig. 3. Close loop PI control of DAB converter.

In Fig.3, the output voltage is measured and compared with the reference voltage value. The obtained error signal is used by the PI controller to generate the control signal. The PI controller adjusts the phase shift between the primary and secondary bridge voltages of the DAB converter. By modifying the phase shift (ϕ), the amount of transferred power through the high-frequency transformer is adjusted.

SIMULATION RESULTS

To verify the analysis given in the previous section, the dynamic behavior of the DAB converter is evaluated through computer simulations performed in MATLAB/Simulink. The input and output voltages of the DAB converter are $V_1 = 800$ V and $V_2 = 400$ V, respectively. System specifications used in simulation are given in Table 1 below.

Table 1. System specifications

Description	Parameters	Value
DC input voltage	V_1	800 V
DC output voltage	V_2	400 V

Transformer ratio	turns	n	1:0.5
Filter capacitor	C	1000 μ F	
Sample time	T_s	1e-7 s	
Load power	P_o	2 kW	
Load resistor	R_o	80 Ω	

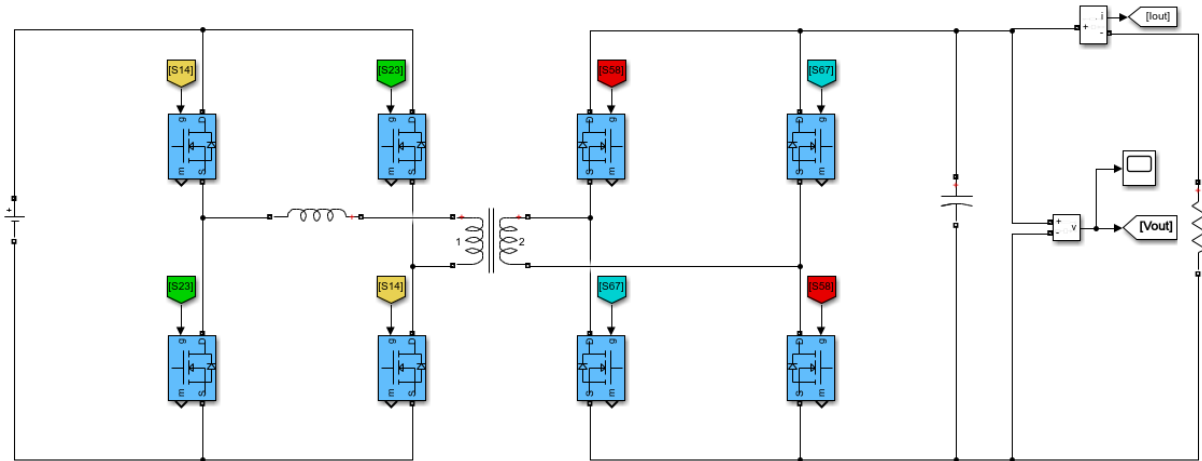

Fig. 4. Simulation model of the implemented DAB converter.

The closed loop PI control of the DAB converter was implemented according to the block diagram shown in Fig. 4 to ensure that the system reaches the desired reference value quickly and reliably. The output voltage response of the DAB system is shown in Fig. 5, while the output power is shown in Fig. 6. The obtained results demonstrate that the PI controlled system rapidly tracks the 400 V reference voltage command.

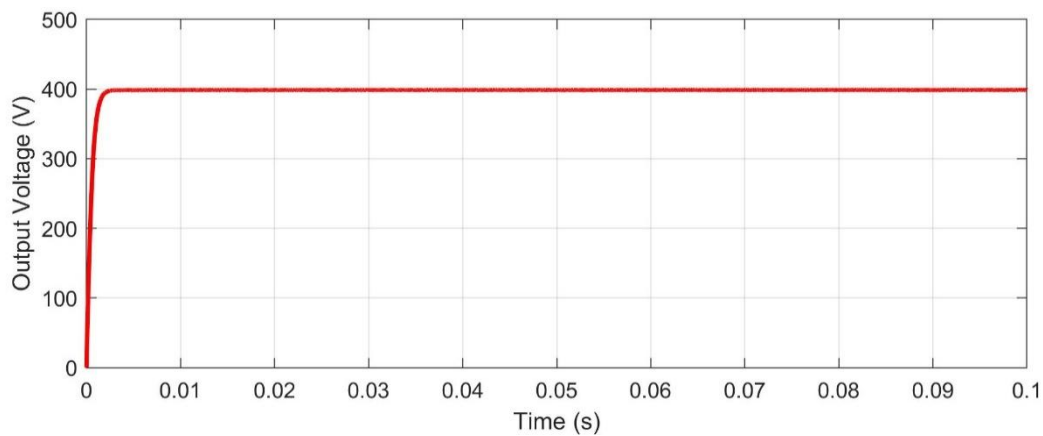

Fig. 5. Output voltage waveform under closed loop PI control ($V_o = 400$ V).

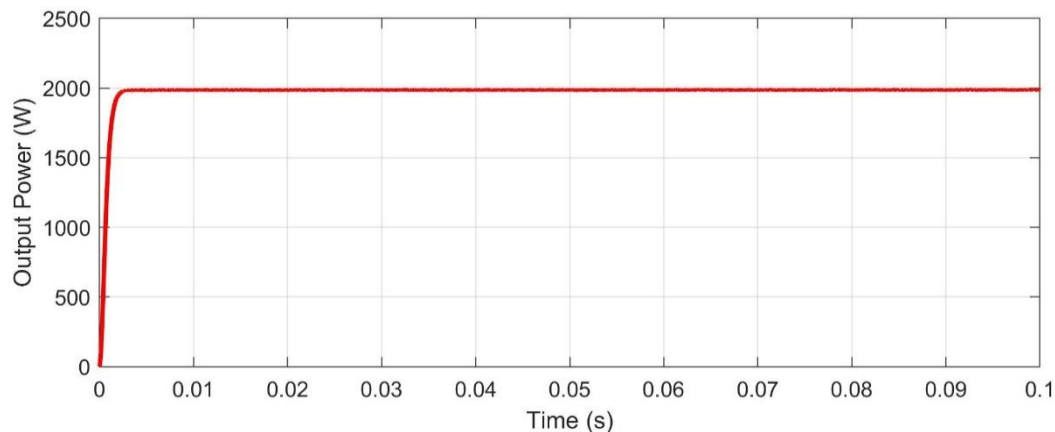

Fig. 6. Output power waveform under closed loop PI control ($P_o = 2$ kW).

CONCLUSIONS

In this study, a closed loop PI control strategy was implemented for the DAB converter in order to achieve fast and reliable voltage regulation. The control structure was designed according to the designed DAB model. The simulation results demonstrate that the PI controlled system successfully tracks the 400 V reference voltage with rapid dynamic response and stable steady-state performance. The obtained results verify that the implemented PI control approach provides satisfactory performance in terms of reference tracking and system stability.

REFERENCES

- [1] De Doncker, RW., Divan, DM., & Kheraluwala, M. H. (1991). A three-phase soft-switched high-power-density DC/DC converter for high-power applications. *IEEE transactions on industry applications*, 27(1), 63-73.
- [2] Zhao, B., Yu, Q., Sun, W. (2012). Extended-phase-shift control of isolated bidirectional DC–DC converter for power distribution in microgrid. *IEEE Transactions on power electronics*, 27(11), 4667-4680.
- [3] Tan, NM. L., Abe, T., Akagi, H. (2012). Design and performance of a bidirectional isolated DC–DC converter for a battery energy storage system. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 27(3), 1237-1248.
- [4] Qin, H., Kimball, JW. (2013). Solid-state transformer architecture using AC–AC dual-active-bridge converter. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 60(9), 3720-3730.
- [5] Kheraluwala, MN., Gascoigne, RW., Divan, DM., & Baumann, E. D. (1992). Performance characterization of a high-power dual active bridge DC-to-DC converter. *IEEE Transactions on industry applications*, 28(6), 1294-1301.
- [6] Inoue, S., Akagi, H. (2007). A bidirectional isolated DC–DC converter as a core circuit of the next-generation medium-voltage power conversion system. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 22(2), 535-542.
- [7] Shi, H., Wen, H., Chen, J., Hu, Y., Jiang, L., Chen, G., Ma, J. (2018). Minimum-backflow-power scheme of DAB-based solid-state transformer with extended-phase-shift control. *IEEE Transactions on Industry Applications*, 54(4), 3483-3496.
- [8] Yan, Y., Luo, Q., Luo, T., Li, J., Xiong, J., Xiao, H. (2025). Current stress optimized strategy for the dual-active-bridge converter with triple-phase-shift and variable DC-link voltage control. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 40(6), 8344-8355.

SAVUNMA SANAYİİNDE KAMU-ÖZEL İŞ BİRLİĞİ MODELLERİ: TÜRKİYE’NİN KURUMSAL VE STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜ

Furkan Oğuz BÖLÜKBAŞI

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Pr.(Y1)(Tezli)

54187 Serdivan, Sakarya

ORCID: 0000-0001-8609-0227

ÖZET

Geleneksel olarak “tam kamusal mal” niteliğinde kabul edilen savunma hizmetleri, günümüzde artan bütçe kısıtları ve teknolojik dönüşüm ihtiyacı nedeniyle giderek artan oranda özel sektör katılımına açılmaktadır. Bu çalışma, savunma sektöründe Kamu-Özel İş Birliği (KÖİ) modellerinin iktisadi etkinliğini; maliyet tasarrufu, teknolojik yenilik ve stratejik güvenlik boyutları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, nitel bir araştırma yöntemi benimsenerek süreç takibi ve karşılaştırmalı analiz yoluyla Türkiye’nin savunma sanayii deneyimi, Birleşik Krallık ve ABD örnekleriyle birlikte incelenmiştir. Tamamen özel sektöre dayalı ABD modeli ile devletin altın hisse ile müdahil olduğu karma Birleşik Krallık modeli incelenerek Türkiye’nin savunma sanayii deneyimi değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, özel sektör katılımının kısa vadede maliyet avantajları sağladığını ve özellikle Ar-Ge faaliyetlerinde (Türkiye’nin İHA/SİHA başarısında görüldüğü üzere) inovasyonu hızlandırdığını ortaya koymaktadır. Ancak analizler, etkin bir denetim ve düzenleyici çerçeve eksikliğinde, uzun vadeli maliyetlerin artabileceğini ve stratejik güvenlik risklerinin doğabileceğini göstermektedir. Özellikle yüksek enflasyon ve kur dalgalanmalarının, uzun vadeli KÖİ sözleşmelerinin öngörülen maliyet avantajlarını aşındırabileceği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, savunma hizmetlerinde piyasa dinamizminden yararlanırken devletin stratejik kontrolünü koruyan, şeffaflık ve hesap verebilirliğe dayalı dengeli bir modelinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, savunma politikalarının tasarımıyla ilişkin önemli politika çıkarımlarına işaret etmektedir; özellikle KÖİ uygulamalarında uzun vadeli sürdürülebilirlik için sözleşme denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, makroekonomik risklere karşı koruyucu adımlar atılması ve teknolojik boşlukları kapatacak dinamik yeteneklerin geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Ekonomisi; Kamu-Özel İş Birliği (KÖİ); İktisadi Etkinlik; Stratejik Özerklik; Türk Savunma Sanayii; Stratejik Güvenlik; Yerlileştirme

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS IN THE DEFENSE INDUSTRY: TÜRKİYE'S INSTITUTIONAL AND STRATEGIC TRANSFORMATION

ABSTRACT

Traditionally considered a "pure public good," defense services are increasingly being opened to private sector participation today due to growing budget constraints and the need for technological transformation. This study aims to examine the economic efficiency of Public-Private Partnership (PPP) models in the defense sector through the dimensions of cost savings, technological innovation, and strategic security. Adopting a qualitative research method, the study examines Turkey's defense industry experience alongside the UK and US examples through process tracing and comparative analysis. Turkey's defense industry experience is evaluated by analyzing the fully private sector-based US model and the mixed UK model,

where the state intervenes with a golden share. Research findings reveal that private sector participation provides short-term cost advantages and accelerates innovation, particularly in R&D activities (as seen in Turkey's UAV/UCAV success). However, analyses show that in the absence of an effective auditing and regulatory framework, long-term costs may increase, and strategic security risks may emerge. In particular, it has been determined that high inflation and exchange rate fluctuations can erode the projected cost advantages of long-term PPP contracts. As a result of the study, the necessity of a balanced model that preserves the state's strategic control while benefiting from market dynamism in defense services, based on transparency and accountability, is emphasized. The findings obtained in this context point to significant policy implications regarding the design of defense policies; specifically, it is recommended that contract auditing mechanisms be strengthened for long-term sustainability in PPP applications, protective steps be taken against macroeconomic risks, and dynamic capabilities be developed to close technological gaps.

Keywords: Defense Economics; Public–Private Partnership (PPP); Economic Efficiency; Strategic Autonomy; Turkish Defense Industry; Strategic Security; Indigenization

GİRİŞ

Savunma hizmetleri, bir ülkenin ulusal egemenliğini ve güvenliğini korumada temel rol oynayan, bölünemez ve kullanıcıları arasında ayırım yapılamayan saf kamusal mallardır. Bu hizmetler pazarlanamaz özellikte olduğundan, geleneksel olarak devlet tarafından doğrudan finanse edilip sunulur. Ne var ki günümüzde hızla artan savunma harcamaları, teknolojik yenilik ihtiyacı ve bütçe kısıtları, savunma hizmetlerinin tamamen kamu kaynaklarıyla sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu durum, savunma sektöründe kamu-özel iş birliği (KÖİ) modellerine duyulan ilgiyi artırmıştır. KÖİ yaklaşımlarıyla, özel sektörün finansman kapasitesi ve teknolojik yetkinliklerinden faydalanarak savunma hizmetlerinde etkinliğin ve sürdürülebilirliğin artırılması hedeflenmektedir. Özellikle Türkiye bağlamında, savunma ihalelerinde özel sektör katılımının nasıl yapılandırılacağı, maliyet-fayda dengesinin nasıl sağlanacağı ve devletin denetim mekanizmalarının ne ölçüde etkin olabileceği konularında belirgin bilgi boşlukları bulunmaktadır. Mevcut çalışmalar daha çok altyapı, ulaşım gibi sektörlere odaklanmış olup, savunma sanayiine yönelik sistematik değerlendirmeler nadirdir. Uluslararası literatürde de savunma sanayii için KÖİ uygulamalarına dair çalışmalar kısıtlı kalmakta; bu mekanizmalar henüz birçok ülkede yaygın şekilde kullanılmamaktadır. Bu makale Türkiye'nin savunma sanayiinde son yıllarda yaşadığı kurumsal ve stratejik dönüşümü kapsamlı bir çerçevede ele almaktadır. Böylece çalışma, savunma sanayiinde KÖİ modellerinin tasarımı ve çıktıları konusunda literatürdeki eksikliği giderecek özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır (Aksoy & Konuş, 2020, ss. 1-3)

Bu çerçevede, çalışmada önce ilgili kuramsal zemin oluşturularak Principal–Agent (Ajans) teorisi, Mülkiyet Hakları teorisi ve İşlem Maliyetleri teorisinin savunma hizmetlerine uygulanabilirliği değerlendirilecektir. İkinci olarak, ABD, Birleşik Krallık ve Türkiye'nin savunma sanayii modelleri karşılaştırılacak; her bir modelin sistemik yapısı, güçlü yönleri ve riskleri ortaya konacaktır. Üçüncü olarak, güncel verilere dayalı analitik bir SWOT analizi ile Türkiye savunma sanayiinin içsel kapasitesi ve dış çevresi değerlendirilecektir. Bu analiz yapılırken, işletme stratejisi literatüründe sıkça kullanılan SWOT çerçevesine akademik bir perspektif kazandırılarak, bulgular stratejik yönetim yaklaşımlarıyla ilişkilendirilecektir. Son olarak, elde edilen bulgular ışığında sonuç ve politika önerileri sunulacaktır. Bu çalışma, kuramsal ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimseyerek savunma sanayinde kamu-özel iş birliği modellerinin tasarımı ve uygulanmasına ilişkin çıkarımlar yapmayı, politika yapıcılara yol

göstermeyi hedeflemektedir. Temel araştırma sorusu ise şu şekilde belirlenmiştir: Savunma sanayinde kamu-özel iş birliği modelleri, maliyet etkinliği sağlama potansiyeline sahip olmakla birlikte, devletin stratejik kontrol kapasitesini ve uzun dönem ulusal güvenlik çıkarlarını hangi kurumsal mekanizmalar aracılığıyla koruyabilmektedir sorularına cevap aramaktadır.

Savunma sanayiinde kamu ve özel sektör etkileşimini anlamlandırmak için ekonomi ve yönetim teorilerinden faydalanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında üç temel kuramsal yaklaşım ele alınmıştır: Ajans Teorisi (Principal-Agent), Mülkiyet Hakları Teorisi ve İşlem Maliyetleri Teorisi. Bu bölümde, her bir teori kısaca açıklanarak savunma hizmetleri ve tedarik süreçleri bağlamındaki yansımaları tartışılacaktır.

Principal-Agent (Ajans) Teorisi

Ajans teorisi, bir prensipal (aslı aktör, burada nihai olarak halk ve devlet adına hareket eden yöneticiler) ile bu prensipal adına görev yapan bir ajanın (örneğin savunma bakanlığı adına ihaleyi yürüten bir bürokrat ya da savunma projesini üstlenen özel şirket) arasındaki ilişkide ortaya çıkan çıkar çatışmalarını ve bilgi asimetrisini analiz eder. Devlet ile özel sektör arasındaki savunma tedarik sözleşmelerinde, devlet “prensipal”, özel yüklenici firma ise “ajan” olarak değerlendirilebilir. Ajans teorisinin temel varsayımlarına göre, ajan her zaman prensipal ile tam olarak aynı çıkarlara sahip olmayabilir ve kendi faydasını maksimize etmeye çalışabilir; bu da moral hazard (ahlaki risk) ve adverse selection (tersine seçim) gibi sorunlara yol açar. Savunma ihale süreçlerinde, özel şirketlerin kâr maksimizasyonu motivasyonu ile hareket etmesi, eğer uygun sözleşme ve denetim mekanizmaları kurulmazsa, kamu çıkarı aleyhine sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle ajans ilişkisini dengelemek için performansa dayalı teşvikler ve etkin izleme düzenekleri kritik önemdedir. Örneğin, yüklenici firmalara belirli kilometre taşlarına ulaştıkça ödeme yapılması, zamanında ve bütçe içinde teslimat yapmaları halinde bonus, gecikme veya ihlal durumunda ise ceza uygulanması gibi sözleşme hükümleri ajans problemini azaltmaya yönelik araçlardır. Nitekim Türkiye’de Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından son yıllarda uygulanan ihalelerde, şirketlere yönelik kilometre taşı bazlı ödeme ve yaptırım mekanizmaları içeren sözleşme modelleri yaygınlaşmıştır. Ajans teorisi perspektifinden, bu tür mekanizmaların geliştirilmesi olası suistimalleri önlemede kritik rol oynayacaktır (Alchian & Demsetz, 1972, ss. 778-780).

Mülkiyet Hakları Teorisi

Mülkiyet hakları teorisi, bir varlığın mülkiyetinin kamuya mı özel sektöre mi ait olmasının, o varlığın kullanımına ve verimliliğine etkilerini inceler. Alchian ve Demsetz (1972) ve devamında gelişen bu teori, özel mülkiyetin belirgin hale getirdiği artık gelir sahipliği ve kontrol haklarının, doğru teşviklerle verimliliği artırabileceğini öne sürer. Savunma sanayiinde mülkiyet hakları tartışması, savunma üretim tesislerinin ve projelerinin kamu mülkiyetinde mi kalacağı, yoksa özel şirketlere mi devredileceği ekseninde şekillenir. Tam kamusal mülkiyet, stratejik kontrol açısından avantaj sağlarken, bürokratik verimsizlik ve inovasyon eksikliği riskini barındırır. Tam özel mülkiyet ise kâr güdüsüyle daha dinamik bir üretim ortamı yaratabilir, ancak kamu yararı ve stratejik önceliklerin ikinci plana atılması riski söz konusudur. Bu bağlamda, mülkiyet hakları teorisi savunma sektöründe karma modellerin önemine işaret edebilir: Kritik savunma sanayii varlıklarında devletin “altın hisse” gibi mekanizmalarla stratejik veto hakkını saklı tutması, diğer yandan özel sektörün çoğunluk hisseye sahip olarak operasyonel verimliliği sağlaması mümkün olabilir. Birleşik Krallık’ın savunma devi BAE Systems’te uygulanan altın hisse yapısı buna örnek olarak verilebilir. Türkiye’de de ASELSAN gibi şirketlerde kamunun kontrol hisselerini elinde bulundurduğu, ancak şirketin Borsa İstanbul’da işlem gören özel paylarının da olduğu karma mülkiyet yapıları mevcuttur. Bu yapı, mülkiyet hakları teorisinin öngördüğü şekilde hem verimlilik hem de stratejik kontrol dengesini hedeflemektedir (Yılmaz, 2019, ss. 34-35).

İşlem Maliyetleri Teorisi

Ronald Coase ve Oliver Williamson gibi ekonomistlerin öncülüğünde gelişen İşlem Maliyetleri Teorisi (Transaction Cost Economics), bir mal veya hizmetin piyasadan satın alınmasının (dış kaynak kullanımı) mı yoksa örgüt içi üretiminin (hiyerarşi içinde) mi daha verimli olduğunu karşılaştırırken ortaya çıkan işlem maliyetlerini analiz eder. Savunma sanayiinde devletin, silah ve sistem tedarikini kendi devlet fabrikalarında üretmek yerine özel şirketlerden temin etmesi, işlem maliyetleri perspektifinden değerlendirilebilir. İhale süreçleri, sözleşme müzakereleri, kalite kontrol, teslimat süreci gibi aşamalarda oluşan işlem maliyetleri, eğer çok yüksekse, devletin kendi kendine üretmesi (“make”) daha avantajlı hale gelebilir. Aksi durumda piyasadan tedarik (“buy”) tercih edilir. KÖİ modelleri, işlem maliyetlerini düşürmeyi hedefleyen uzun vadeli sözleşme ve ortaklıklarla öne çıkar. Örneğin, savunma alanında kamu-özel ortak üretim projeleri (joint ventures) veya uzun dönemli bakım/işletme sözleşmeleri, sık sık ihale yapma ihtiyacını azaltarak işlem maliyetlerini düşürebilir. Williamson belirsizlik, varlık spesifikliği ve sözleşme süresinin uzunluğu arttıkça piyasadaki işlem maliyetlerinin arttığını, bu durumda hiyerarşik çözümlerin (ya da çok sıkı denetimli sözleşmelerin) tercih edilmesi gerektiğini vurgular (Williamson, 1986). Savunma projeleri genellikle yüksek varlık spesifikliğine (özelleşmiş teknoloji) ve uzun süreye sahip olduğu için, bu projelerde sözleşme yönetimi karmaşıktır ve işlem maliyeti yüksektir. KÖİ çerçevesinde, sözleşme tarafları arasında ilişkisel sözleşme yapıları ve esnek düzenlemeler, bu yüksek işlem maliyetlerini yönetmek için kullanılmaktadır. Örneğin, Türkiye’de milli gemi üretimi (MİLGEM) projesinde, özel tersanelerle uzun vadeli çerçeve anlaşmaları yapılarak her gemi ihalesi için baştan pazarlık maliyetine katlanılmamış, belirli bir güven ve ilişkiye dayalı devamlılık sağlanmıştır. Bu, işlem maliyeti perspektifinden etkin bir çözümdür (Eriçok, 2023, s. 634).

Teorik Sentez: Ödünleşimler ve Çatışmalar

Her ne kadar yukarıda anılan teoriler savunma sanayiine farklı pencerelerden baksa da gerçekte politika yapıcılar bu yaklaşımlar arasında bir ödünleşim (trade-off) yönetmek durumundadır. Teorilerin birbirleriyle etkileşimi ve çatışması, savunma sanayii KÖİ modellerinin tasarımında kritik önemdedir. Örneğin, işlem maliyetlerini düşürmek amacıyla uzun vadeli kapsamlı bir sözleşme yapıldığında, bu sözleşme esnekliğinin azalması ve belirsizliklerin artması nedeniyle ajans maliyetleri (yani denetim ve izleme ihtiyacı) artabilir. Jensen ve Meckling’in (1976) vurguladığı üzere, ajanların davranışlarını kontrol altında tutmak için kurulacak izleme mekanizmaları önemli maliyetler yaratır ve bu da ajans maliyetini oluşturur. Diğer taraftan Williamson (1985) ve işlem maliyetleri yaklaşımı, her şeyi kapsayan katı sözleşmelerle işlem maliyetlerini en aza indirmeye çalışır. İşte bu noktada bir çelişki ortaya çıkar: Sözleşme ne kadar uzun vadeli ve detaylı olursa, uygulamada o kadar fazla esneklik kaybı ve potansiyel ajans sorunu ortaya çıkabilir. Türkiye örneğinde bu durum somut olarak gözlemlenmektedir. Savunma ihalelerinde maliyet etkinliği için bazı projeler kamu-özel ortak girişimleri şeklinde uzun dönemli anlaşmalara bağlanmıştır. Bu sayede tekrar tekrar ihale yapma, firma değiştirme gibi işlem maliyetleri azaltılmaktadır. Ancak aynı zamanda, özel ortakların yıllara yayılan bu projelerde kamu çıkarlarına uygun davranıp davranmadığını takip etmek, teknolojik ilerlemelerin sözleşmeye yansıtılmasını sağlamak ve olası suistimallerin önüne geçmek için devletin ciddi bir denetim kapasitesi ayırması gerekmektedir. Bu da ajans maliyetlerini yükseltmektedir (Jensen & Meckling, 1976, ss. 308-310).

Benzer bir yaklaşım, mülkiyet hakları ile ilgilidir: Savunma şirketlerini tamamen özel mülkiyete açmak, onların piyasa disiplinine girmesiyle verimliliği artırabilir ve yenilikçiliği teşvik edebilir. Ancak bu durumda devletin o şirket üzerindeki doğrudan kontrolü azalır, stratejik önceliklerin gözetilmesi daha zor hale gelir. Örneğin, Türkiye’de savunma sanayii şirketlerinin özelleştirilmesi veya yabancı ortaklıklara açılması tartışmalarında, bir yandan

sermaye ve teknoloji akışı sağlanırken diğer yandan stratejik özerklikten ödün verilip verilmediği sorgulanmaktadır. Ajans teorisi açısından bakıldığında, kamu tamamen çekildiğinde ajanın (özel sektörün) çıkarlarının kamu çıkarlarıyla uyumsuz hale gelme riski artar; dolayısıyla devlet bir düzenleyici ve denetleyici olarak daha güçlü mekanizmalar kurmak durumundadır. Kısaca, bu üç teori arasındaki etkileşim, savunma sanayiine yönelik KÖİ uygulamalarında dengeli bir kurgu gerektirir. Bir teorinin vurguladığı faydayı (örn. işlem maliyeti tasarrufu) maksimize etmeye çalışmak, diğer teorinin uyardığı riskleri (örn. ajans problemi veya kontrol kaybı) büyütebilir. Bu nedenle çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Türkiye'nin somut deneyimi üzerinden, bu ödünleşimlerin nasıl yönetilebileceği tartışılacaktır (Sümer, 2005, s. 87).

Bu teorik tartışma aynı zamanda literatürdeki boşluğa da ışık tutmaktadır. Uluslararası çalışmalarda genellikle savunma ekonomisi alanında ya maliyet etkinliği ya da yönetim boyutu tek başına incelenmiştir. Örneğin, gelişmiş ülkelerdeki savunma ihalelerine dair çalışmalar verimlilik ve yenilik üzerinde dursa da (örneğin Avrupa'da ortak tedarik endüstri performansına etkisini inceleyen araştırmalar), Türkiye gibi yükselen piyasalarda stratejik özerklik arayışıyla maliyet baskılarının bir arada nasıl yönetildiği yeterince incelenmemiştir. Mevcut uluslararası literatürde savunma sanayii KÖİ modellerinin kurumsal tasarımına dair bütüncül analizlerin sınırlı olması, bu makalenin özgün katkısının altını çizmektedir. Bu çalışma, işlem maliyetleri ve ajans maliyetleri arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında ortaya koyarken, aynı zamanda mülkiyet yapısının stratejik sonuçlarını değerlendirmekte ve böylece literatürdeki kuramsal yaklaşımları bir araya getirmektedir.

ARAŞTIRMA

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmada doküman incelemesi ve karşılaştırmalı politika analizi yöntemleri kullanılmıştır. Nitel tasarımın bir parçası olarak, Türkiye örneğinde süreç takibi yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem sayesinde Türkiye'nin savunma sanayiindeki dönüşümünün ardındaki politika süreçleri ve ekonomik mekanizmalar adım adım izlenerek nedensel bağlantılar ortaya konmuştur. Analiz kapsamında Türkiye'ye ilişkin olarak Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) faaliyet raporları, sektörel değerlendirme yayınları, resmi istatistikler ve ilgili mevzuat incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz için Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı (MOD) ve Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı (DOD) tarafından yayımlanan politika belgeleri, savunma tedarik raporları ve akademik çalışmalar taranmıştır.

Vaka seçimi mantığı: Ülkelerin seçimi, savunma sanayiinde KÖİ modellerinin kurumsal düzeyde farklılaşması ve özel sektör katılımının yoğunluğu kriterlerine dayanmaktadır. Özellikle ABD ve Birleşik Krallık örneklerinin seçilmesinde, bu iki ülkenin savunma tedarik modellerinde birbirinden farklı uçları temsil etmesi etkili olmuştur. ABD, savunma sanayiinde tamamen özel sektöre dayalı serbest piyasa modelinin en ileri temsilcilerinden biri olup devasa ölçekli savunma ekosistemine sahiptir. Bu nedenle "en ileri model" örnekleme olarak seçilmiştir. Birleşik Krallık ise özel sektör odaklı olmakla beraber devletin kritik bazı şirketlerde altın hisse gibi araçlarla müdahil olabildiği "karma model" in öncülerinden biridir. Birleşik Krallık'ın modeli, müttefiklerle entegrasyona açık ve karma özellikli yapısıyla seçilmiştir. Dolayısıyla ABD ve Birleşik Krallık, Türkiye'nin modeline kıyasla farklı kurumsal yaklaşımları temsil ederek çalışmaya karşılaştırmalı bir perspektif kazandırmaktadır. Bu üç ülkeden elde edilen bulgular, maliyet etkinliği, yönetim yapısı ve stratejik riskler olmak üzere üç ana tema altında sınıflandırılarak değerlendirilmiştir (Fabre & Straub, 2023, ss. 8-12).

Veri analizi sürecinde, betimleyici istatistiklerden analitik çıkarımlar elde etmeye özen gösterilmiştir. Örneğin, karşılaştırmalı değerlendirmelerde sadece savunma bütçelerinin mutlak büyüklükleri değil aynı zamanda bu bütçelerin ilgili ülkelerin GSYİH içindeki payları ve Ar-

Ge harcamalarının savunma harcamalarına oranı da incelenmiştir. Bu kapsamda, farklı ülkelerin savunma yatırımlarının ekonomik yükü ve yenilikçilik kapasitesi değerlendirilmiş; bulgular tablolar ve grafikler ile görselleştirilerek sunulmuştur. Aşağıda Tablo 1, çalışmada kullanılan karşılaştırmalı istatistiklere bir örnek sunmaktadır.

Tablo 1. Seçili Ülkelerin Savunma Harcamaları ve Ar-Ge Yoğunluğu (2024)

Ülke	Savunma Harcaması (milyar \$)	Savunma Harcaması / GSYİH (%)	Savunma Harcaması İçinde Ar-Ge Payı (%)
ABD	849,8	%3,21	%16,8
Birleşik Krallık	77	%2,33	%7,0
Türkiye	47	%2,00	%43

Kaynak: <https://www.sipri.org/databases/milex> (SIPRI, 2025), (U.S. Department of Defense, 2025), (Ministry of Defence, 2024), (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

Not: Tablo 1’de yer alan savunma harcaması verileri SIPRI Military Expenditure Database temel alınarak hazırlanmış olup fiili (gerçekleşmiş) askeri harcamaları göstermektedir. Ulusal bütçe belgelerinden alınan veriler ise ödenek niteliğinde olup karşılaştırmalı analizde yalnızca bağlamsal değerlendirme amacıyla kullanılmıştır.

Tablo 1’den de görüldüğü üzere, ABD savunma harcamalarının GSYİH’ye oranı %3,21 seviyesinde seyrederken, Türkiye’nin bu oranda %2’nin altından %2’nin üzerine doğru son dönemde bir artış gözlemlenmektedir (2025 bütçesindeki 1 trilyon 608 milyar liralık ödenekle birlikte). Ar-Ge harcamalarının savunma bütçesi içindeki payı ABD’de yüksek seviyelerde (%16,8) iken, Türkiye’de kamu savunma Ar-Ge harcamalarının toplam kamu Ar-Ge içindeki payı %43 ile en yüksek sektör konumundadır. Bu durum Türkiye’nin savunma sektörüne verdiği önemi gösterse de mutlak Ar-Ge harcaması miktarı ve verimliliği bakımından gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu da dikkate alınmalıdır.

BULGULAR

Karşılaştırmalı Model Analizi: ABD ve Birleşik Krallık ve Türkiye Örnekleri

Savunma sanayiinde kamu-özel iş birliğinin farklı biçimlerini anlamak üzere iki uç örnek olan ABD modeli ve Birleşik Krallık modeli incelenmiştir. Bu bölümde, her iki ülkenin savunma sanayii yapıları, özel sektörün rolü, devletin müdahale araçları ve ortaya çıkan sonuçlar ele alınmaktadır. Bu karşılaştırma, Türkiye’nin deneyiminin analizine zemin hazırlamakta ve “en iyi uygulamalar” kadar “olası riskler” konusunda da fikir vermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, savunma sanayii konusunda dünyanın en büyük bütçesine ve en gelişmiş endüstrisine sahip ülkesidir. 2025 mali yılında onaylanan 895 milyar ABD doları tutarındaki savunma harcamasıyla küresel savunma harcamalarında ilk sırada yer alan ABD, tek başına birçok ülkenin toplamından daha fazla kaynak ayırmaktadır. SIPRI verilerine göre ABD’nin fiili askeri harcaması 997 milyar dolar neredeyse 1 trilyon \$ seviyesine ulaşmış ve bu tutar 2,7 trilyon doları aşan dünya askeri harcamalarının %36,7’sini oluşturmuştur. Bu devasa bütçe, ABD’nin küresel askeri varlığını sürdürmesini, en son teknoloji silah sistemlerini geliştirmesini ve geniş çaplı Ar-Ge programlarını finanse etmesini mümkün kılmaktadır (SIPRI, 2025).

ABD savunma sanayii tamamen özel şirketler tarafından yürütülür; Lockheed Martin, Boeing, Northrop Grumman, RTX ve General Dynamics gibi birkaç büyük savunma sanayii devi, Pentagon’un ana yüklenicileri konumundadır. Devlet, Savunma Bakanlığı (DoD) bünyesindeki Savunma Tedarik Sistemi aracılığıyla bu şirketlerle sözleşmeler yapar, performansı izler ve gerektiğinde yaptırımları uygular. ABD modelinde savunma tedarikinde KÖİ yaklaşımı, özel

sektörün rekabetçi dinamizminin kamu ihtiyaçlarına kanalize edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. En önemli avantajlardan biri, özel sektör rekabetinin ve kâr motivasyonunun getirdiği yüksek yenilikçilik kapasitesidir. Her yıl yüz milyarlarca dolarlık ihaleler için yarışan şirketler, en ileri teknolojiyi geliştirmek üzere yoğun Ar-Ge harcamaları yapmaktadır. Örneğin, ABD savunma sanayii firmaları sivil sektöre de yayılan birçok teknolojik yeniliğin (internet, GPS, stealth teknolojisi vb.) ilk geliştiricileri olmuştur. Ayrıca, ABD iç pazarındaki muazzam ölçek ekonomisi sayesinde maliyet avantajı da yakalar; uçak gemileri, savaş uçakları gibi platformlar yüzlerce adet üretildiğinde birim maliyet önemli ölçüde düşmektedir (Romer, 1986, ss. 1003-1005).

ABD modelinin riskli yönleri de vardır. Sektörün birkaç büyük firmada yoğunlaşmış olması, oligopolistik bir yapı yaratmıştır. Bu şirketler arasındaki sınırlı rekabet, zaman zaman maliyet aşımı, teslimat gecikmesi ve verimsizlik sorunlarına yol açar. Özellikle Kongre üyelerinin kendi bölgelerine iş yaratma kaygılarıyla projeleri desteklemesi ve şirketlerin yoğun lobi faaliyetleri, savunma bütçesinde disiplin sağlamayı zorlaştırır. Nitekim ABD Hükümeti Hesap Verebilirlik Ofisi (GAO) raporlarına göre büyük savunma tedarik programlarının önemli bir kısmı başlangıçta öngörülen maliyetleri aşmaktadır. Bu durum, ajans teorisinin öngördüğü üzere devlet ile yükleniciler arasındaki bilgi asimetrisi ve denetim zafiyetinin bir sonucudur. Buna karşın, ABD geniş müttefik ağı ve Yabancı Askeri Satışlar (FMS) programları sayesinde savunma ekipmanlarını yüzün üzerinde ülkeye satarak ölçek avantajını korur ve jeopolitik nüfuzunu artırır. Son dönemde ABD savunma sanayiinin kısmen “izole” olduğu, yani kritik bileşenlerde dışa bağımlılığının düşük kaldığı belirtilmiştir. Bu, tedarik zincirinde güvenliği sağlarken müttefiklerle ortak üretimde esneklik kaybı yaratabileceği için stratejik bir ikilem olarak değerlendirilmektedir. ABD örneği, tam rekabetçi özel model altında dahi devletin güçlü düzenleyici ve denetleyici rolüyle (Pentagon’un standartları ve gözetimi) ulusal çıkarların korunabileceğini göstermektedir. Ancak bunun için şeffaf bir ihale sistemi, bağımsız denetimler ve açık bilgi paylaşımı kritik önem taşır (Tarla & Boyrazlı, 2023, s. 301).

Birleşik Krallık, tarihsel olarak güçlü bir savunma sanayine sahip olup günümüzde Avrupa’nın önde gelen askeri teknoloji üreticilerindendir. Model olarak Birleşik Krallık da özel sektör odaklı bir yapıya sahiptir; ancak stratejik öneme sahip bazı firmalarda devlet “golden share” (altın hisse) mekanizmasıyla kritik kararlara veto hakkını saklı tutar. Ülkenin en büyük savunma şirketi BAE Systems, fiilen ulusal şampiyon konumundadır ve hem Birleşik Krallık ordusuna hem de ABD dahil pek çok ülkeye gelişmiş savunma sistemleri sağlamaktadır. Rolls-Royce firması askeri uçak motorlarında dünya çapında bir oyuncudur. İngiliz modelinin karakteristik özelliği, uluslararası ortak üretim ve entegrasyon seviyesinin yüksek oluşudur. Birleşik Krallık, Avrupa Birliği üyeliği döneminde pek çok ortak savunma projesinde (örneğin Panavia Tornado uçağı, Meteor füzesi, A400M nakliye uçağı) yer almış; Brexit sonrasında da Fransa, İtalya gibi ülkelerle ve özellikle ABD ile ikili savunma iş birliklerini sürdürmüştür. Royal United Services Institute (RUSI) direktörü Rachel Ellehuus’un belirttiği gibi, İngiliz savunma sanayii ABD’li ve Avrupalı şirketlerle birlikte çalışmakta, bu da karşılıklı bağımlılığı ve ortak üretim kabiliyetini artırmaktadır. Bu iş birliği sayesinde İngiltere, kendi ölçeğinin üstünde projelere dahil olabilirken (örneğin 5. nesil savaş uçağı F-35 Lightning II programının ortaklarından biridir), aynı zamanda ihracat potansiyelini de yükseltmektedir. İngiltere modelinin avantajlarından biri de teknoloji ve insan kaynağı kalitesidir. Özellikle savunma elektroniği, siber güvenlik, yapay zekâ ve nükleer denizaltı teknolojilerinde İngiliz üniversiteleri ve araştırma kuruluşlarıyla sanayi arasında güçlü bir Ar-Ge ağı mevcuttur. Bunun sonucunda, İngiliz ordusu yüksek eğitimli personeli ve modern teçhizatıyla geleneksel olarak “üst düzey” bir güç olarak görülmüştür (Ellehuus, 2025).

Bununla birlikte, 2020'lerin başında Birleşik Krallık savunma bütçesindeki kısıtlar nedeniyle ordu mevcudu ve konvansiyonel kabiliyetlerde yaşanan daralma, bazı eleştirilere yol açmıştır. Örneğin, 2023'te basına yansıyan bir haberde, ABD'li bazı yetkililer İngiltere'nin artık "birinci sınıf bir ordu" olmaktan uzaklaştığını iddia etmiştir. Bu eleştiriler, Birleşik Krallık'ın savunma harcamalarında yaşanan kısıntılara ve ölçek sorununa dikkat çekmektedir. Nitekim yaklaşık 81,1 milyar dolarlık yıllık savunma harcaması ile İngiltere, ABD ve Çin gibi devlerin oldukça gerisindedir; bu yüzden yeni nesil bir uçak gemisi, savaş uçağı veya füze savunma sistemi geliştirmek istediğinde mutlaka müttefiklerle iş birliğine ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, yeni nesil savaş uçağı geliştirme projesi Tempest, İtalya ve Japonya ile ortak yürütülen bir girişimdir. Ayrıca İngiltere'nin stratejik caydırıcılığının belkemiğini oluşturan Trident nükleer denizaltı füzeleri ABD yapımıdır; bakım ve modernizasyonunda ABD desteğine muhtaçtır. Bu durum, stratejik özerklik açısından bir handikap olarak değerlendirilebilir. Bir diğer zayıflık, savunma tedarik projelerinde zaman zaman yaşanan yönetim sorunları ve maliyet aşımalarıdır. Örneğin, yerli üretim AJAX zırhlı muharebe aracı projesi ciddi teknik sorunlar ve gecikmeler yaşamıştır; bu da ordunun modernizasyonunu aksatmış ve kamuoyunda eleştirilere neden olmuştur. Sonuç olarak, Birleşik Krallık savunma modeli, müttefiklerle entegre olmaya açık, yüksek teknolojiye odaklı ancak bütçe ve ölçek kısıtları nedeniyle her zaman tam bağımsız hareket edemeyen bir yapı arz etmektedir (Fabre & Straub, 2023, ss. 655-714).

Birleşik Krallık örneğinden çıkarılabilecek ders, karma modelin avantaj ve risklerini göstermesidir. Devlet, kritik alanlarda söz sahibi olarak stratejik çıkarlarını korurken; geri kalan alanlarda özel sektörün esnekliğinden yararlanmaktadır. Ancak bu modelde dahi, hesap verebilirlik ve şeffaflık önemli konulardır. Özellikle ortak projelerde ve uluslararası konsorsiyumlarda, ulusal çıkarların korunması için düzenli değerlendirmeler yapılması gereklidir. Birleşik Krallık Savunma Bakanlığı'nın son dönemde tedarik projelerinde yaşanan aksaklıklar üzerine başlattığı iç denetimler, bu ihtiyacın altını çizmektedir. Bu yönüyle İngiliz modeli, Türkiye için maliyet-etkinlik ve stratejik özerklik dengesini sağlama konusunda önemli bir kıyas noktası oluşturmaktadır (Hartley & Sandler, 1995, ss. 352-353).

Türkiye'nin savunma sanayii modeli, klasik kamu odaklı tedarik yapılarını aşan ve stratejik hedeflerle özel sektör katılımını sistematik şekilde örgütleyen özgün bir dönüşüm izlemiştir. Bu modelin temelinde, devletin yönetim kapasitesini korurken özel sektörün teknoloji geliştirme, üretim ve ihracat performansını artırma amaçlı koordineli bir iş birliği yer alır. Bu çerçevede ilk dikkat çeken unsur, kamu kurumlarının savunma sanayii projelerini sadece denetleyici değil aynı zamanda stratejik yatırımcı ve ortak olarak konumlandırmasıdır. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB), özel sektör katılımını yönlendiren ve destekleyen merkezi rolü üstlenir. Türkiye'de savunma sanayi firmalarının yenilikçi teknolojiler geliştirmesi genellikle SSB'nin uzun vadeli sözleşmeleri, Ar-Ge destekleri ve finansman mekanizmaları aracılığıyla teşvik edilir. Bu durum, devlet ile özel sektör arasında yalnızca hizmet-alım ilişkisi değil, ortak hedeflere dayalı bir sorumluluk paylaşımı doğurur (SSB, 2023).

Bir başka önemli unsur, savunma sanayii içindeki yerleşirme stratejisidir. Türkiye, savunma projelerinde dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla özel sektör firmalarının tedarik zincirine entegrasyonunu güçlendirmiştir. Bu amaçla kurulmuş devlet destekli kuruluşlar, özel sektör Ar-Ge çalışmalarına sermaye, altyapı ve yönetsel destek sağlar. Sonuç olarak, yalnızca kamu projelerinde değil, aynı zamanda ihracat potansiyeli yüksek ürünlerde de Türk özel sektörü stratejik üretici konumuna yükselmiştir. Bu olgu, Türkiye'nin savunma sanayii kapasitesinin hem iç talebi karşılama hem de uluslararası pazarlarda rekabet etme kapasitesini artırmıştır (SSB, 2023).

Türkiye modelinde, finansal risklerin paylaşımı ile stratejik projelerin sürdürülebilir olması sağlanır. Kamu, büyük ölçekli programlar için finansman desteği sağlarken, özel sektör de yüksek teknoloji geliştirme riskini üstlenir. Bu yaklaşım, geleneksel altyapı PPP modellerinden farklıdır çünkü savunma gibi stratejik alanlarda risk-getiri hesaplamaları yalnızca ekonomik değil, ulusal güvenlik bakış açısıyla da değerlendirilir. Dolayısıyla devlet-özel sektör iş birliği yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmaz, stratejik hedeflerle bütünleşir. Ayrıca Türkiye modelinin bir diğer boyutu, uluslararası iş birliği fırsatlarının özel sektör üzerinden genişletilmesidir. Türk savunma sanayi ürünleri, devlet desteği sayesinde uluslararası fuar ve platformlarda görece güçlü bir temsil bulur; bu da yerli firmaların küresel ortaklıklar kurmasına ve dış pazar payı elde etmesine zemin hazırlar. Bu süreçte devletin yönlendiriciliği, özel sektörün ticari dinamizmiyle uyum içinde çalışır. Sonuç olarak Türkiye'nin savunma sanayi modeli, kamu ve özel sektörün rollerini net biçimde tarif eden, stratejik yönetim ile piyasa tabanlı etkin üretimi bir arada yürütmeyi başaran karma bir yapıdır. Bu yaklaşım, savunma teknolojilerinin geliştirilmesi ve ticari rekabet gücünün artırılması açısından hem ulusal üretim kapasitesine hem de küresel erişime katkı sağlar (SASAD, 2023).

Swot Analizi: Türkiye Savunma Sanayii

Türkiye'nin savunma sanayii son yirmi yılda hem kurumsal yapısı hem de teknolojik kabiliyetleri açısından önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün güçlü ve zayıf yönlerini, karşısındaki fırsat ve tehditleri sistematik olarak değerlendirmek amacıyla bir SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analizi, bu çalışmada yalnızca betimleyici bir araç olarak değil, mevcut veriler ve kurumsal raporlar ışığında analitik bir değerlendirme çerçevesi olarak ele alınmıştır. Aşağıda, Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler başlıkları altında Türkiye savunma sanayiinin durumu değerlendirilmekte ve ilgili bulgular akademik kavramlarla ilişkilendirilmektedir.

Güçlü Yönler

Türkiye'nin en önemli güçlü yönü, savunma sistemlerinde hızla artan yerli üretim kabiliyeti ve yerlileşmenin getirdiği kısmi stratejik özerkliktir. 2000'lerin başında %20'ler düzeyinde olan savunma projelerindeki yerlilik oranı, Cumhurbaşkanlığı liderliğindeki Milli Teknoloji Hamlesi sayesinde günümüzde %83 seviyesine çıkarılmıştır. Bu oran, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmada önemli bir ilerlemeye işaret etmektedir. Aselsan, Roketsan, TUSAŞ, Havelsan, STM gibi şirketler birçok alt sistemde yüksek teknoloji ürünler geliştirmekte ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Özellikle insansız hava aracı (İHA/SİHA) teknolojilerinde Baykar tarafından geliştirilen milli sistemlerin muharebe doktrinlerinde yarattığı etki, dünya çapında dikkat çekmiştir. Artan yerlileşme, Mülkiyet Hakları Teorisi perspektifinden bakıldığında, kritik teknolojilerin mülkiyetinin ülkede kalmasını sağlayarak stratejik avantaj yaratmaktadır. Ayrıca savunma ihracatında da ciddi artışlar gözlenmektedir; (Bayraktar, 2020) 2023 yılında 5,5 milyar dolar olan savunma ve havacılık ihracatı, 2024 yılında 7,1 milyar dolara ulaşmış; 2025 yılında ise 10,1 milyar dolar seviyesine çıkarak tarihî bir rekor kırmıştır. Bu ihracat başarısı, ölçek ekonomileri yaratmakta ve elde edilen gelirin yeni Ar-Ge projelerine yatırılmasına olanak tanımaktadır (SASAD, 2025).

Türkiye, savunma sanayiinde bölgesel bir üretim üssü haline gelerek ölçek ekonomileri avantajı yakalamaya başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin envanter ihtiyacını karşılamaya yönelik büyük projeler (Altay tankı, ATAK helikopteri, MİLGEM korveti, KAAAN muharip uçağı vb.) hem iç pazarda hem de dost/müttefik ülkelere satış potansiyeli olan platformlardır. İç talebin belirli bir büyüklüğe ulaşmasıyla birlikte birim maliyetler düşmekte, rekabetçi fiyatlarla uluslararası pazarda müşteri bulunabilmektedir. Örneğin, Pakistan ile başarıyla yürütülen MİLGEM korveti (PN MİLGEM) projeleri ve Körfez ülkeleriyle (örneğin Suudi Arabistan) yapılan rekor seviyedeki AKINCI TİHA ihracat anlaşmaları, Türkiye'nin yakaladığı ölçek ve

maliyet avantajına güncel ve güçlü örnekler olarak gösterilebilir. Savunma sanayiinin büyümesi, yan sanayinin ve KOBİ'lerin gelişimini de tetiklemekte, ülke içinde bir savunma ekosistemi oluşmaktadır. Bu ekosistem, dinamik yetenekler perspektifinden bakıldığında, Türkiye'nin hızlı öğrenme ve uyum sağlama kapasitesini yükseltmektedir. Nitekim sektörün dinamizmi sayesinde, Türk savunma şirketleri yenilikçi ürünleri hızla geliştirip sahaya sürebilmektedir (SASAD, 2025).

Türkiye'de son dönemde kamu ve özel sektörün Ar-Ge harcamaları belirgin biçimde artmıştır. 2024 yılında tüm sektörlerde Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ye oranı %1,46 seviyesine ulaşmış olup, bunun kamu kesimi içindeki en büyük payını savunma sanayii almaktadır. Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve TÜBİTAK gibi kaynaklar aracılığıyla pek çok yenilikçi proje desteklenmektedir. Sektörde güncel veriler itibarıyla 1.600'ün üzerinde Ar-Ge projesi yürütülmekte olduğu SSB tarafından raporlanmıştır. Üniversite-sanayi iş birliği alanında da gelişmeler söz konusudur; savunma şirketleri teknoparklarda ve araştırma merkezlerinde akademi ile ortak çalışmalar yapmaktadır. Bu Ar-Ge atılımı, Ajans Teorisi açısından değerlendirildiğinde, savunma şirketlerinin uzun vadeli çıkarlarını kamu çıkarlarıyla uyumlu hale getirme potansiyeli taşımaktadır. Zira Ar-Ge desteği alan firmalar, belirli performans kriterlerini sağlamak durumundadır. Sonuç olarak Türk savunma sanayiinde yenilikçilik kültürü ve kapasitesi önemli bir güçlü yön haline gelmiştir. Özellikle İHA, elektronik harp, balistik füze teknolojileri ve hava savunma sistemleri gibi alanlarda dünya liginde söz sahibi olmaya başlayan bir Türkiye profili oluşmuştur (SIPRI, 2025).

Zayıf Yönler

Yerleşme oranlarındaki artışa rağmen, Türkiye bazı stratejik alt sistemlerde hâlâ yurt dışına bağımlıdır. Özellikle uçak ve helikopter motorları, füze tahrik sistemleri, yarı iletken çipler ve yüksek çözünürlüklü optik/elektronik sensörler gibi alanlarda yerli üretim kapasitesi sınırlıdır. Bu durum, olası ambargo ve yaptırımlara karşı kırılganlık yaratmaktadır. Nitekim ABD'nin uyguladığı CAATSA yaptırımları sonucu Türkiye F-35 programından çıkarılmış; yine Kanada'nın İHA kameraları ihracatını durdurması, alternatif yerli sistem geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Dışa bağımlılığın devam ettiği bu kritik alanlar, Türkiye'nin teknolojik derinlik eksikliğine işaret etmektedir. Dynamic Capabilities (Dinamik Yetenekler) bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Türkiye'nin savunma sanayii ekosisteminin bu boşlukları kapatacak şekilde kendini yenileme ve öğrenme becerilerini güçlendirmesi gerekmektedir. Dinamik yetenekler, bir organizasyonun hızla değişen şartlara uyum sağlamak için kaynaklarını entegre etme, yeniden yapılandırma ve yenilik yapma kapasitesini ifade eder. Türkiye'nin zayıf olduğu alt sistemlerde bu tür yetenekleri geliştirmesi (örneğin uluslararası teknoloji transferini öğrenme, yerli tedarik zincirini kurma, beyin göçünü tersine çevirme gibi) uzun vadede stratejik özerkliğini pekiştirecektir. Bu kapsamda SSB'nin "Kritik Teknoloji Yol Haritaları" hazırlayarak motor, çip, yakıt pili gibi alanlarda yerli projeleri başlatması önemli ancak sonuç almanın orta-uzun vadede mümkün olacağı açıktır (SSB, 2025).

Türkiye savunma sanayii son dönemde önemli büyüme gösterse de ülkenin yaşadığı makroekonomik istikrarsızlıklar sektöre risk oluşturmaktadır. Özellikle yüksek enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları, savunma projelerinin maliyetlerini öngörülemez kılmakta ve bütçe planlamasını zorlaştırmaktadır. Türk lirasının değer kaybı, ithal edilen hammadde ve komponentlerin maliyetini artırırken, uzun vadeli sabit fiyatlı sözleşmeler yapmayı neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Nitekim 2024 yılında savunma bütçesi bir önceki yıla (2023) göre %150 gibi olağanüstü bir oranda artarak 16 milyar dolar seviyesinden 40 milyar dolar seviyesine yükselmiş; bu ivme 2025 yılında da devam ederek savunma ve güvenlik bütçesi 47 milyar dolar (yaklaşık 1 trilyon 608 milyar TL) seviyesine ulaşmıştır. Bu artışların büyük kısmı kurlardaki yükseliş ve enflasyon kaynaklı olup gerçek anlamda satın alma gücündeki artış daha

sınırlıdır. Böyle bir ortamda, KÖİ modeliyle yapılan uzun vadeli sözleşmeler ciddi finansal riskler barındırır. Örneğin, sabit kur üzerinden 10 yıllık bir bakım-işletme sözleşmesi yapılması durumunda, kurun fırlamasıyla özel şirket büyük zarara uğrayabilir veya sözleşmeyi yerine getiremeyebilir; ya da kamu tarafı kur riskini üstlenmişse maliyetler katlanabilir. Bu nedenle makroekonomik istikrarsızlık, KÖİ projelerinin sürdürülebilirliğini tehdit eden bir zayıflıktır. Çözüm olarak, sözleşmelere enflasyon ve kur ayarlama mekanizmaları konulması veya döviz cinsi üzerinden anlaşmalar yapılması düşünülebilir. Ancak bu da kamu açısından belirsiz yükümlülükler yaratacaktır. Türkiye'nin bu zayıflığı gidermesi, genel ekonomi politikalarında istikrarı sağlamaktan ve savunma bütçesini orta vadeli programlarla öngörülebilir kılmaktan geçmektedir (Eriçok, 2023, s. 646).

Türkiye savunma sanayiinin kurumsal yapısındaki bir diğer zayıflık, etkin yönetim mekanizmaları konusundaki eksikliklerdir. Savunma projelerinin ihale öncesinden teslimat sonrası aşamasına kadar uzanan süreçte şeffaflık ve hesap verebilirlik tam sağlanamamaktadır. Özellikle SSB'nin yürüttüğü büyük projelerde, karar alma süreçlerinin kapalı devre olması, ihale süreçlerinde rekabetin bazen sınırlı kalması ve denetim sonuçlarının kamuoyu ile yeterince paylaşılmaması eleştiri almaktadır. Sayıştay raporlarında, Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun (SSDF) Sayıştay düzenlilik denetimine tabi olmasına rağmen, Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu kapsamı dışında (bütçe dışı) yer alması nedeniyle klasik TBMM ödenek ve harcama tahsis süreçlerinden muaf olduğu vurgulanmıştır. Özellikle 2025 yılı itibarıyla savunma ve güvenlik sektörü için tahsis edilen 1 trilyon 608 milyar TL'lik rekor bütçe ve doğrudan SSDF için öngörülen 252 milyar TL'lik devasa kaynak göz önüne alındığında, bu harcamaların şeffaf olmayışı, kamu kaynaklarının etkin kullanımına gölge düşürebilmektedir. Ayrıca, savunma projelerinde milletvekili denetimi ve sivil toplum gözetiminin sınırlı kalması, karar vericilerin ve yüklenicilerin hesap verebilirlik baskısını azaltmaktadır. Ajans teorisi perspektifinden bu durum, halk/devlet ile ajan (uygulayıcı kurumlar ve şirketler) arasındaki bilgi asimetrisinin artmasına yol açarak sistematik riskini yükseltir. Nitekim bazı projelerde gecikmeler, maliyet artışları yaşandığında bunun sorumluluğunu net şekilde üstlenecek mekanizmalar bulunmamaktadır. Bu zayıflığın giderilmesi için Türkiye'de yönetim reformları gereklidir: İhale süreçlerinin daha rekabetçi ve açık hale getirilmesi, proje performans bilgilerinin düzenli yayımlanması, bağımsız denetim organlarının (üniversiteler, düşünce kuruluşları, Sayıştay) projeleri izlemesi gibi adımlar atılabilir. Aksi halde, KÖİ'nin teoride sunduğu verimlilik avantajları pratikte yolsuzluk veya israf iddialarıyla gölgelenebilir (Boardman & Vining, 1989, ss. 3-26).

Fırsatlar

Türkiye savunma sanayii için hem bölgesinde hem de küresel ölçekte önemli pazar fırsatları bulunmaktadır. Dünyada artan jeopolitik gerilimler ve savunma harcamalarındaki yükseliş, yeni tedarikçi arayışlarını beraberinde getirmektedir. Özellikle orta gelirli ve gelişmekte olan ülkeler, hem uygun maliyetli hem de teknolojik olarak yeterli savunma ürünleri tedarik etmek istemektedir. Türkiye bu noktada önemli bir alternatif tedarikçi haline gelmiştir. Örneğin, Afrika, Orta Doğu ve Asya'da çeşitli ülkeler Türk yapımı SİHA'ları, zırhlı araçları ve deniz platformlarını satın almaktadır. 2024 yılında dünya genelinde savunma harcamaları Soğuk Savaş sonundan bu yana en büyük yıllık artışı (%9,4) göstermiş ve 2,72 trilyon \$'a ulaşmıştır (SIPRI, 2025). Bu yüksek ivme 2025 yılında da hız kesmeden devam etmiş; başta rekor seviyedeki NATO savunma bütçesi taahhütleri olmak üzere küresel güvenlik kaygılarının etkisiyle harcamalar yukarı yönlü trendini sürdürmüştür. Bu durum, Türkiye gibi yükselen tedarikçiler için ihracat pazarının istikrarlı bir şekilde genişlemeye devam etmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ortak üretim projelerinde daha aktif rol alması ve Avrupa pazarına entegrasyonu da mümkündür. Defence and Peace Economics alanındaki güncel

çalışmalar, savunma harcamalarındaki artışın bazı ekonomik dışsallıkları da beraberinde getirdiğini ve müttefikler arası tedarik iş birliklerinin önem kazandığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin NATO içinde ve dışında savunma iş birliklerini derinleştirilmesi hem teknoloji transferi hem de pazara erişim açısından fırsatlar sunar. Örneğin, Avrupa Savunma Fonu projelerine katılım veya Körfez ülkeleriyle ortak Ar-Ge programları gibi girişimler değerlendirilebilir (Mevlütöğlu, 2016, ss. 18-22).

Savunma sanayii küresel olarak giderek daha fazla ortak üretim ve teknoloji paylaşımı modellerine yönelmektedir. Türkiye için dost ve müttefik ülkelerle geliştirilecek ortak programlar büyük fırsatlar barındırmaktadır. Pakistan ile gerçekleştirilen MİLGEM korvet (PN MİLGEM) ihracatı ve üretimi, Güney Kore'den tedarik edilen güç grubu ile Altay tankının seri üretime geçmesi ve İngiltere (BAE Systems) ile KAAN (Milli Muharip Uçak) projesinde yürütülen mühendislik iş birlikleri gibi mevcut projeler sayesinde Türkiye hem finansal yükü paylaşabilmekte hem de kritik teknolojilere erişim sağlayabilmektedir. Ayrıca yabancı doğrudan yatırımların (YDİ) savunma sanayiine çekilmesi, örneğin elektronik veya uzay teknolojileri alanında uluslararası şirketlerin Türkiye'de üretim yapması, bilgi birikimini artıracak ve tedarik zincirini güçlendirecektir. Mülkiyet Hakları Teorisi açısından, yabancı ortaklı girişimler özel mülkiyetin avantajlarını getirirken, sözleşmeler yoluyla ulusal çıkarların korunması mümkün olabilir. Özellikle büyüyen savunma ekosistemiyle Türkiye, offset anlaşmaları yoluyla yabancı tedarikçilerden teknoloji transferini şart koşabilmektedir. Önümüzdeki dönemde, uçuş testleri süren 5. nesil savaş uçağı KAAN'ın alt sistem (örneğin yerli motor) geliştirme süreçlerinde veya Çelik Kubbe entegrasyonu altındaki SİPER uzun menzilli hava savunma sisteminin ileri versiyonlarında, Türkiye'nin uluslararası konsorsiyumlarda yer alarak hem finansman hem teknoloji ortaklığı geliştirmesi önemli bir fırsat olmaya devam edecektir. Bu sayede kendi zayıf olduğu alanlarda bilgi edinirken, güçlü olduğu platformları da diğer ülkelere entegre edebilir (SSB, 2025).

Türkiye'nin jeopolitik konumu, savunma sanayii için benzersiz fırsatlar sunmaktadır. Ülke, Avrupa ile Asya'nın kesişim noktasında, istikrarsızlık bölgelerine komşu ve NATO'nun güneydoğu kanadının kilit üyesi durumundadır. Bu konum, Türkiye'yi hem bölgesel güvenlik mimarisinde vazgeçilmez kılmakta hem de kendi savunma ihtiyaçlarını yerli karşılaması yönünde motive etmektedir; nitekim günümüzde sektördeki yerlilik oranının %82-83 seviyelerine çıkması ve 3.500'den fazla firmanın faaliyet göstermesi bu motivasyonun bir sonucudur. Stratejik özerklik kavramı, özellikle son yıllarda Türkiye'nin dış politikada daha bağımsız hareket etme isteğiyle örtüşmektedir. Savunma sanayiinde güçlü olmak, Türkiye'ye uluslararası ilişkilerde pazarlık gücü kazandırmaktadır. Örneğin, İHA teknolojilerindeki başarısı (2025 yılı itibarıyla Bayraktar TB2'nin 36 ülkeye, AKINCI TİHA'nın ise 16 ülkeye ihraç edilerek toplamda 600'ü aşkın platform teslimatı yapılması) sayesinde Türkiye, Libya'dan Karabağ'a uzanan coğrafyalarda kendi çıkarlarını koruyan ve aynı zamanda müttefiklerine destek sağlayan bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu durum, Türk savunma sanayii ürünlerine hem vitrin oluşturmakta hem de 185 ülkeye ulaşan pazar ağıyla ülkeye diplomatik nüfuz sağlamaktadır. Gelecekte, barışı koruma misyonları, insani yardım operasyonları gibi alanlarda Türk savunma sanayii ürünlerinin kullanılması (örneğin zırhlı araçlar, lojistik araçlar), 2024 yılında 7,15 milyar dolar olan ve 2025'te 10 milyar doları aşan (10,05 milyar dolar) güncel ihracat hacmini ve potansiyelini katlayarak artırabilir. Ayrıca Türkiye'nin savunma sanayii başarısı, benzer kalkınma yolundaki ülkelere model teşkil etmektedir. Bu ülkelerle know-how paylaşımı, eğitim, ortak üretim gibi fırsatlar değerlendirilebilir. Kısacası jeopolitik konum, Türkiye'ye savunma sanayiinde hem talep yönlü (iç talep güvenlik riskleriyle besleniyor) hem de arz yönlü (küresel pazarlara milyarlarca dolarlık satış imkânı) somut avantajlar sağlamaktadır (Küçüköğlu, 2023, ss. 28-30).

Tehditler

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla sürekli yüksek bir tehdit algısına maruz kalmaktadır. Suriye ve Irak'taki istikrarsızlık, Doğu Akdeniz'deki enerji rekabeti, Ege'de Yunanistan ile yaşanan gerilimler ve Karadeniz'deki güç dengesi, Türkiye'nin güvenlik ortamını karmaşıklştırmaktadır. Bu durum savunma sanayiinin talebini artırsa da ani krizler ve askeri çatışmalar planlı programların bozulmasına yol açabilir. Örneğin, 2020'de Azerbaycan'ın Karabağ operasyonu sırasında, Türkiye'nin devam eden bazı savunma projelerinde kaynaklar acil ihtiyaçlara kaydırılmıştır. Benzer şekilde, Suriye'de olası bir harekât, insansız sistemlerden mühimmata kadar birçok kalemde stokların kullanılmasına ve yenilenmesi için plan dışı harcama yapılmasına yol açabilir. Jeopolitik tehditler aynı zamanda ambargo riskini de beraberinde getirir. Türkiye geçmişte ABD ve bazı Avrupa ülkelerinin çeşitli savunma ambargolarına maruz kalmıştır. Bu tür ambargolar, kritik komponentlerin tedarikini sekteye uğratabilir ve devam eden projeleri durma noktasına getirebilir. Örneğin, 2019'da ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar kapsamında F-35 uçaklarının teslimatının durdurulması, Türk savunma sanayiini alternatif arayışlarına itmiştir. Bu tehditlere karşı, Türkiye'nin stratejik stok yönetimi yapması, tedarik çeşitliliğini sağlaması ve mümkün olduğunca yerli üretimle bu riskleri azaltması gerekmektedir. Aksi halde, bir kriz anında dışa bağımlılığın sonuçları ağır olabilir (Fabre & Straub, 2023, ss. 655-658).

Uluslararası savunma sanayii pazarında rekabet hızla artmaktadır. Özellikle Çin, İsrail, Güney Kore gibi ülkeler savunma teknolojilerinde agresif bir yükseliş sergilemekte ve küresel pazarda etkin şekilde rekabet etmektedir. İsrail, insansız sistemler ve elektronik harp konusunda dünya lideri konumundadır; Çin hem konvansiyonel platformlarda hem de yeni nesil teknolojilerde (hipersonik füzeler, yapay zekâ uygulamaları) büyük atılımlar yapmıştır. Güney Kore ise deniz platformları ve zırhlı araçlarda ciddi ihracat başarıları elde etmektedir. Türkiye'nin bu aktörlerle hem dostça iş birlikleri geliştirmesi hem de aynı pazarlara hitap ederken rekabet gücünü artırması gerekir. Aksi takdirde, örneğin bir Afrika ülkesine İHA satmaya çalışırken Çin'in daha ucuz bir alternatif sunması veya bir Güneydoğu Asya ülkesine zırhlı araç teklif ederken Güney Kore'nin daha ileri teknoloji ürünüyle pazarı kapması mümkün olabilir. Teknolojik olarak da yeni bir sıçrama dalgası yaşanmaktadır: hipersonik silahlar, yapay zekâ tabanlı otonom sistemler, uzay tabanlı savunma altyapıları gibi alanlarda yarış hızlanmıştır. Bu yeni nesil teknolojilerde geri kalmak, Türkiye'nin gelecekteki ürün portföyünü demode edebilir. Bu nedenle AR-GE yatırımlarının doğru alanlara yönlendirilmesi kritik olacaktır. Örneğin, geleneksel platformlarda (tank, savaş uçağı) rekabet sürerken, elektromanyetik silahlar, lazer sistemleri, siber güvenlik gibi alanlarda Türkiye'nin atılım yapması gerekebilir. Aksi halde, klasik ürünlerdeki başarılı performansı birkaç on yıl içinde anlamını yitirebilir. Küresel rekabet tehdidi, Türkiye'yi sürekli yenilik yapmaya ve rekabetçi maliyet yapısını korumaya zorlayan bir unsurdur (Akçalı, 2023, s. 123).

Savunma sanayii projeleri uzun soluklu olup, siyasi ve kurumsal istikrar gerektirir. Türkiye'de savunma sanayii atılımı büyük ölçüde siyasi iradenin güçlü desteğiyle gerçekleşmiştir. Ancak kurumsal yapıların sürekliliği ve liyakatli insan kaynağının elde tutulması önem taşır. Eğer bürokraside sık değişimler, kurumsal hafızanın kaybı veya beyin göçü gibi sorunlar yaşanırsa, projelerde aksamalar meydana gelebilir. Örneğin, SSB'nin organizasyon yapısında veya bağlı bulunduğu üst yönetim kademelerinde yaşanabilecek belirsizlikler, özel sektör ile devlet arasındaki ilişkilere zarar verebilir. Ayrıca, savunma sanayii başarısının iç politikada araçsallaştırılması, gerçekçi değerlendirme yapılmasının önüne geçebilir. "Yerli ve milli" retoriğinin toplumsal desteği artırdığı bir gerçek olmakla birlikte, bu alandaki eleştirel analizlerin de yapılabilmesi gerekir. Karar verici pozisyonlardaki hızlı değişimler veya politik tercihlerdeki dalgalanmalar, uzun vadeli stratejik planları sekteye uğratabilir. Bu nedenle,

savunma sanayii politikalarının kurumsal ve uzun vadeli stratejilere oturtulması (partiler üstü bir devlet politikası şeklinde) gerekmektedir. Aksi takdirde, belli bir yönetim döneminde öncelik verilen projeler, konjonktür değişince rafa kalkabilir veya kaynaklar verimsiz dağıtılabilir. İç siyasi istikrar ve kurumların güçlendirilmesi, savunma sanayiinin sürdürülebilir gelişimi için bir önkoşul olarak görülmelidir (SSB, 2025).

SWOT analizi ışığında, Türkiye'nin savunma sanayiinde önemli avantajları ve başarıları olduğu kadar ciddi risk ve zayıflıkları da olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, bir sonraki bölümde bu bulgular bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmakta ve Türkiye örneğinin literatüre yaptığı katkılar ile politika önerileri tartışılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin savunma sanayii, kamu-özel iş birliği modellerini stratejik bir araç olarak kullanarak son yirmi yılda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu çalışma; ajans teorisi, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri yaklaşımını bir araya getirerek Türkiye örneğini ABD, Birleşik Krallık ve özellikle benzer bir büyüme modeli sergileyen Güney Kore ile karşılaştırarak, savunma sanayiinde KÖİ uygulamalarının fırsat ve risklerini analiz etmiştir.

Karşılaştırmalı analizden çıkan önemli bir sonuç, ülke özelinde optimal model tasarımının gerekliliğidir. ABD örneği, devasa ölçek ve teknolojik üstünlük sayesinde tamamen özel sektör odaklı bir yapıda bile ulusal çıkarların korunabileceğini gösterirken; Birleşik Krallık örneği, müttefiklerle iş birliğine dayanan karma bir modelin avantajlarını ve aynı zamanda ölçek kısıtları nedeniyle stratejik özerklikten feragat riskini ortaya koymaktadır. Türkiye ise kendine özgü koşullarıyla bu iki uç nokta arasında dengeli bir model arayışındadır. Bu dengenin temel unsuru, piyasa dinamizmi ile kamu otoritesinin stratejik rehberliğini birleştirebilmektir.

Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, maliyet etkinliği sağlama amacıyla özel sektörün dinamizminden yararlanmak mümkündür ve başarılı örnekler mevcuttur (özellikle İHA/SİHA projeleri ve bazı platformların hızlı geliştirilmesi). Ancak, bu başarıların kalıcı ve sürdürülebilir olması için yönetim boyutunun güçlendirilmesi kritik önem taşımaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin savunma hizmetlerini kamu yararı perspektifini koruyarak ancak özel sektörün uzmanlığı ve yenilikçiliğinden azami ölçüde yararlanarak kurgulaması, önümüzdeki dönemde hem ulusal güvenlik hem de ekonomik kalkınma hedeflerine hizmet edecektir. Bu dengeli model, Türkiye'yi savunma alanında stratejik özerk ancak ekonomik olarak sürdürülebilir bir konuma taşıyacaktır.

Politika önerileri bağlamında, çalışmamızın bulguları birkaç öncelikli alana işaret etmektedir. Denetim ve şeffaflık mekanizmaları açısından KÖİ projelerinin başarıya ulaşması için devlet ile özel sektör arasındaki güven ilişkisinin sağlam temellere oturması gerekir. Bunun için şeffaflık ve hesap verebilirlik vazgeçilmezdir. Türkiye'de savunma projelerinin bağımsız denetimine dair mekanizmaların 2025 itibarıyla daha da güçlendirilmesi elzemdir. Sayıştay'ın savunma sanayiine ilişkin özel raporlarının kapsamı genişletilmeli ve bulgular kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Özellikle 2025 yılında bütçe dışı kaynak yönetiminde merkezi bir rol oynayan Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) harcamalarının, Meclis denetimine daha açık hale getirilmesi ve şeffaflığın artırılması gerekmektedir. Bu adımlar, ajans maliyetlerini azaltacak ve kamu kaynaklarının etkin kullanımını güvence altına alacaktır (Özcan, 2021, s. 228).

Savunma KÖİ projelerinin uzun vadeli doğası, makroekonomik istikrarı gerektirir. Hükümet, yüksek enflasyon ve kur volatilitésinin olduğu bir ortamda, savunma tedarik projelerinin mali disiplini sağlayacak önlemler almalıdır. Örneğin, sözleşmelere enflasyon koruması eklenmesi, döviz cinsinden kritik alımlar için fiyat ayarlama esaslarının baştan belirlenmesi gibi finansal risk azaltıcı yöntemler uygulanabilir. Ayrıca, savunma bütçesi planlaması orta vadeli bir perspektifle ele alınmalı, mümkünse çok yıllık bütçeleme yöntemine geçilmelidir. Bu sayede özel sektör de önünü görerek yatırım yapabilir ve fiyatlamasını daha sağlıklı yapabilir. Aksi

halde, her yıl değişen bütçe ve kur dengeleriyle projelerin maliyet aşımı yaşaması kaçınılmaz olacaktır (Boardman & Vining, 1989, ss. 1-33).

Türkiye'nin mevcut zayıf yönlerini (özellikle kritik teknolojilerdeki boşlukları) aşabilmesi için savunma ekosisteminin öğrenme ve uyum kapasitesini artırması gerekmektedir. Bu da dinamik yetenekler yaklaşımının politika tasarımıyla yansıtılmasıyla mümkündür. Şirketlerin Ar-Ge faaliyetleri, teknoloji transferi süreçleri, insan sermayesi gelişimi ve tedarik zinciri yönetimi konularında sürekli iyileştirme yapmalarını teşvik eden politikalar uygulanmalıdır. Örneğin, savunma sanayii firmalarının üniversitelerle ortak programlar yürütmesi, genç mühendislerin bu sektöre kazandırılması, yurt dışındaki yeteneklerin ülkeye çekilmesi (tersine beyin göçü) gibi inisiyatifler desteklenmelidir. Kamu tarafında ise SSB ve ilgili kurumlar, global trendleri ve teknolojik öngörülerini yakından takip ederek, Ar-Ge desteklerini geleceğin kritik teknolojilerine odaklamalıdır. Yapay zekâ, uzay sistemleri, siber güvenlik, kuantum teknolojileri gibi alanlar için özel programlar oluşturulabilir. Bu şekilde, Türkiye savunma sanayii değişen koşullara hızla uyum sağlayabilecek esnek ve yenilikçi bir yapıya kavuşacaktır (Tarla & Boyrazlı, 2023, s. 143).

Türkiye, savunma sanayiinde küresel değer zincirine daha derin entegrasyon için politika geliştirmelidir. NATO müttefikleri ile ortak üretim ve standardizasyon projeleri, Avrupa savunma sanayii ile entegrasyon fırsatları (örneğin PESCO projeleri), Asya ve Orta Doğu ülkeleriyle teknoloji paylaşımı anlaşmaları değerlendirilebilir. Özellikle finansal ve teknolojik yükü tek başına taşımakta zorlanabileceği büyük projelerde (örneğin 5. nesil uçak, uzun menzilli hava savunma sistemi), çok taraflı konsorsiyumlara girilmesi hem risk paylaşımı hem de diplomatik kazanımlar sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, ihracat pazarlarında rekabet gücünü artırmak için uluslararası kalite sertifikasyonları, satış sonrası destek ağları ve finansman mekanizmaları (alıcı kredileri, vb.) oluşturulmalıdır. Savunma diplomasi kavramı çerçevesinde, Türkiye dost ülkelere savunma kapasitesi inşa etmelerinde destek olarak etki alanını genişletebilir. Bu tür iş birlikleri, aynı zamanda Türkiye'nin savunma sanayii ürünlerinin küresel ölçekte referans kazanmasına yardımcı olacaktır (Küçüköğlu, 2023, s. 38).

Son olarak, Türkiye'nin savunma sanayii başarılarını ve politikalarını uluslararası akademik ve politik çevrelere daha iyi anlatabilmesi için terminolojide evrensel kavramları kullanması önemlidir. “Yerli ve milli” gibi iç kamuoyunda karşılık bulan ifadelerin, dış dünyada “indigenization” (yerlileştirme), “self-sufficiency” (kendine yeterlilik) veya “strategic autonomy” (stratejik özerklik) kavramlarıyla ifade edilmesi uygun olacaktır. Bu çalışma kapsamında da bu kavramların kullanımı tercih edilmiş, böylece uluslararası literatüre daha kolay eklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, Türk savunma sanayii deneyiminin akademik olarak belgelemeye devam edilmesi, uluslararası dergilerde yayınlarla literatüre kazandırılması gerekmektedir. Savunma ekonomisi alanındaki öncü dergilerde son yıllarda çıkan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'ye dair kapsamlı analizlerin sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu makale, Türkiye'nin tecrübesini kuramsal bir çerçeveye oturtarak dünyaya anlatma çabasının bir parçasıdır.

Sonuç olarak, savunma sanayiinde kamu-özel iş birliği modelleri, doğru tasarlandığında ve uygulandığında, Türkiye gibi ülkelerin hem ekonomik verimlilik kazanmasını hem de stratejik hedeflerine yaklaşmasını sağlayabilir. Ancak bu modeller sihirli değnek değildir; başarılı olmaları, güçlü bir kurumsal yönetim, istikrarlı bir ekonomik zemin ve sürekli öğrenen bir ekosistem ile mümkün olacaktır. Türkiye, son yıllarda elde ettiği kazanımları kalıcı kılmak ve bir üst seviyeye taşımak istiyorsa, bir yandan piyasa mekanizmalarını akılcı biçimde kullanmaya devam etmeli, diğer yandan devlet kapasitesini şeffaflık, hesap verebilirlik ve stratejik vizyon doğrultusunda güçlendirmelidir. Bu dengenin kurulması, savunma sanayiinin gerçekten “milli” bir güç çarpanı haline gelmesinin anahtarı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçalı, S. (2023). Küresel Savunma Sanayiinde Rekabetin Dönüşümü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 101-131.
- Aksoy, M., & Konuş, M. (2020). Savunma sanayiinde kamu-özel iş birliği modelleri: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4).
- Alchian, A. A., & Demsetz, H. (1972). Production, Information Costs, and Economic Organization. *American Economic Review*, 777-795.
- Boardman, A. E., & Vining, A. R. (1989). Ownership and performance in competitive environments: A comparison of private, mixed, and state-owned enterprises. *Journal of Law and Economics*, 1-33.
- Ellehuus, R. (2025). Birleşik Krallık, ABD ve Türkiye: Orta Doğu ve Avrupa'da yeni güvenlik dinamikleri. *Anadolu Ajansı Stratejik Analiz*.
- Eriçok, R. E. (2023). Dünyada ve Türkiye'de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamaları: Rakamsal Verilerle Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi*.
- Fabre, A., & Straub, S. (2023). The Impact of Public-Private Partnerships (PPPs) in Infrastructure, Health, and Education. *Journal of Economic Literature*, 655-715.
- Hartley, K., & Sandler, T. (1995). The Economics of Defense. *Literature, Cambridge Surveys of Economic*.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 305-360.
- Küçükoğlu, M. (2023). Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023). *The Sakarya Journal Of Economics*, 12(1), 15-41.
- Mevlutoğlu, A. (2016). Türkiye'nin Savunma Reformu: Tespit ve Öneriler. *SETA Analiz*, Sayı:164.
- Ministry of Defence. (2024). Defence budget and spending 2024 to 2025. HM Government.
- Özcan, M. (2021). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerinde Etkisi: G20 Ülkeleri İçin Mukayeseli Bir Analiz. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi*.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, 1002-1037.
- SASAD. (2023). Türk Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporu. Türk Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği.
- SASAD. (2025). *Haftalık Bülten*.
<https://sasad.org.tr/storage/newsletters/SdDyDdQuGp3332x5WktBKq5s7zRrMoWWjp9FT7z7.pdf>
- SIPRI. (2024). SIPRI Military Expenditure Database. SIPRI.
<https://doi.org/10.55163/CQGC9685>
- SIPRI. (2025). SIPRI Askeri Harcama Veritabanı | SIPRI.
<https://www.sipri.org/databases/milex>
- SIPRI. (2025). SIPRI Askeri Harcama Veritabanı | SIPRI.
<https://www.sipri.org/databases/milex>
- SSB. (2023). Savunma Sanayii 2023 Faaliyet Raporu. T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı.
- SSB. (2025). 2025 Yılı Performan Programı. SSB.
- Sümer, K. K. (2005). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi.
- Tarla, E. G., & Boyrazlı, M. A. (2023). Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye Örneği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 22, 295-312.

- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). 2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi ve Bağlamı.
- U.S. Department of Defense. (2025). Fiscal year 2025 budget request. Office of the Under Secretary of Defense.
- Williamson, O. E. (1986). The Economic Institutions of Capitalism. The RAND Journal of Economics, 12(2), 279-286.
- Yılmaz, E. (2019). Savunma Sanayiinde Tedarik Yöntemlerinin İşlem Maliyetleri Perspektifinden Analizi. Milli Savunma Üniversitesi.

GENÇ YETİŞKİNLERDE REKREASYON DENEYİMİNİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Lina KIZILCA

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Rekreasyon Yönetimi
ORCID:0009-0004-5332-2852

Faruk GÜVEN

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Rekreasyon Yönetimi
ORCID: 0000-0001-6186-8784

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bireylerin rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Çalışma grubunu 18–25 yaş aralığında yer alan ve gönüllü olarak araştırmaya katılan 100 birey oluşturmaktadır. Veriler Kişisel Bilgi Formu, Rekreasyon Deneyimi Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Veri analizinde betimleyici istatistiklerin yanı sıra Mann–Whitney U, Kruskal–Wallis H, Spearman korelasyon analizi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Bulgular, katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin orta–yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir. Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda, kadın katılımcıların her iki değişkende de erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumuna göre analizler ise lisans mezunlarının rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin ön lisans mezunlarına göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü, orta–yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Sonuç olarak, rekreasyonel etkinliklerin bireylerin psikolojik iyi oluşunu destekleyen önemli bir unsur olduğu ve bu etkinin demografik özelliklere bağlı olarak farklılaşabildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon deneyimi, psikolojik iyi oluş, serbest zaman, cinsiyet, eğitim durumu.

THE EFFECT OF RECREATION EXPERIENCE ON PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN YOUNG ADULTS

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the relationship between individuals' recreation experience and psychological well-being and to determine whether these variables differ according to demographic characteristics such as gender and educational level. The study was conducted using a quantitative correlational survey design. The sample consisted of 100 volunteers aged between 18 and 25. Data were collected using a Personal Information Form, the Recreation Experience Scale, and the Psychological Well-Being Scale. Descriptive statistics, Mann–Whitney U test, Kruskal–Wallis H test, Spearman correlation analysis, and one-way ANOVA were employed for data analysis. The results indicated that participants' levels of recreation experience and psychological well-being were generally moderate to high. Significant differences were found by gender, with female participants reporting higher levels of both recreation experience and psychological well-being than males. In terms of educational level, participants holding a bachelor's degree scored higher on both variables compared to those with an associate degree. Moreover, a positive, moderate-to-high, and statistically

significant relationship was identified between recreation experience and psychological well-being. In conclusion, the findings suggest that recreational activities play an important role in supporting psychological well-being, and this effect may vary according to demographic characteristics.

Keywords: Recreation experience, psychological well-being, leisure time, gender, educational level.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bireylerin yaşam biçimleri, ihtiyaçları ve karar verme süreçleri sürekli bir değişim içinde olmuştur. Özellikle son yirmi yılda hız kazanan teknolojik ve toplumsal dönüşümler, kuşaklar arasında belirgin yaşam tarzı ve değer farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gümüş, 2020). Bu farklılıkların anlaşılması, toplumsal sorunlara yönelik etkili çözüm önerileri geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Kuşak kavramı, benzer tarihsel ve toplumsal deneyimleri paylaşan birey gruplarını ifade etmekte; bu bağlamda her kuşağın kendine özgü tutum, davranış ve beklentileri bulunmaktadır (Kowalczyk-Anioł, 2012; Taş ve Kaçar, 2019). Z kuşağı, genellikle 1990'ların ikinci yarısı ile 2010'ların başı arasında doğan ve dijital teknolojilerle iç içe büyüyen bireyleri kapsamaktadır. Bu kuşağın en ayırt edici özelliği, teknolojinin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş olmasıdır (Uysal, 2022). Yoğun dijital etkileşim, Z kuşağının tüketim alışkanlıklarını, karar alma süreçlerini ve serbest zaman değerlendirme biçimlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Gümüş, 2020). Özellikle eğitim ve iş yüküne bağlı olarak artan stres düzeyi, bu kuşak için serbest zamanın nitelikli biçimde değerlendirilmesini daha da önemli hâle getirmektedir. Stresle başa çıkmada en etkili yöntemlerden biri, stres kaynaklarını azaltmanın yanı sıra serbest zamanın rekreasyonel etkinliklerle verimli biçimde değerlendirilmesidir (Karaküçük ve Başaran, 1996). Rekreasyonel etkinlikler arasında spor ve düzenli fiziksel egzersiz, hem fizyolojik hem de psikolojik yararları nedeniyle öne çıkmaktadır. Bu tür etkinlikler bireylerin stres düzeyini azaltmakta, psikolojik yenilenmeyi desteklemekte ve sosyal etkileşim yoluyla toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Şahan, 2008; Altunel ve Akova, 2016). Psikolojik yenilenme süreci; zihinsel uzaklaşma, gevşeme, dikkat yönlendirme ve kontrol duygusunun geliştirilmesi gibi baş etme stratejileriyle yakından ilişkilidir (Parkinson ve Totterdell, 1999). Stres, bireyin iç dengesini tehdit eden stresörlere karşı verdiği fizyolojik ve psikolojik tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Eryılmaz, 2009). Günümüzün belirsizliklerle dolu yaşam koşulları, stres deneyimini kaçınılmaz kılmakta; bu nedenle tamamen stressiz bir yaşamdan ziyade stresle etkili biçimde başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Boss, 2004; Yaşartürk ve Yılmaz, 2019). Bu bağlamda rekreasyonel etkinlikler, bireylerin stresle başa çıkma kapasitesini artıran ve psikolojik iyi oluşu destekleyen önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Üniversite öğrencileri, akademik sorumluluklar, gelecek kaygısı ve sosyal uyum süreçleri nedeniyle stres düzeyi yüksek gruplar arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmalar, yüksek stres düzeylerinin depresyon ve çeşitli psikolojik sorunlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Frazier ve Schauben, 1994; McClain ve Abramson, 1995). Bununla birlikte, Z kuşağı üniversite öğrencilerinin rekreasyonel faaliyetlere katılımı ile ruhsal yenilenme ve stres yönetimi arasındaki ilişkiyi birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Z kuşağı üniversite öğrencilerinin rekreasyonel faaliyetlere katılım düzeylerinin ruhsal yenilenme ve stresle başa çıkma üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmada ayrıca katılımcıların demografik özellikleri ile rekreasyonel faaliyetlere katılım düzeyleri arasındaki ilişkiler değerlendirilerek, rekreasyonun psikolojik iyi oluş üzerindeki rolüne ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

MATERYAL VE METOT

Araştırma Modeli

Bu araştırma, bireylerin rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin bazı demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Araştırma, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 18–25 yaş aralığında bulunan ve gönüllü olarak katılan 100 birey oluşturmaktadır. Katılımcıların 54’ü kadın, 46’sı erkektir. Eğitim durumuna göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların 81’inin lisans, 19’unun ön lisans düzeyinde öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Örneklemin bu yapısı, genç yetişkinlerde rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluşun birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler üç bölümden oluşan bir veri toplama formu aracılığıyla elde edilmiştir. İlk bölümde, katılımcıların cinsiyet, yaş ve eğitim durumu gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik Kişisel Bilgi Formu yer almaktadır. Veriler gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiş ve gizlilik ilkelerine uyulmuştur. Ölçeklerin eksiksiz ve doğru şekilde doldurulması sağlanmıştır.

Rekreasyon Deneyimi Ölçeği, bireylerin rekreasyonel etkinliklerden elde ettikleri haz, doyum ve yenilenme düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek 5’li Likert tipinde olup, yüksek puanlar daha yüksek rekreasyon deneyimini ifade etmektedir.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, bireylerin yaşam doyumunu, kendini iyi hissetme ve genel ruhsal iyilik hâllerini değerlendirmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Ölçek 5’li Likert tipindedir ve yüksek puanlar psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksekliğini göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle betimleyici istatistikler (aritmetik ortalama, standart sapma, minimum, maksimum, çarpıklık ve basıklık) hesaplanmıştır. Normallik varsayımı çarpıklık–basıklık değerleri ve normallik testleri ile değerlendirilmiştir.

Verilerin normal dağılım varsayımını tam olarak karşılamaması nedeniyle aşağıdaki analizler uygulanmıştır:

- İki gruplu değişkenler (cinsiyet, eğitim durumu) için Mann–Whitney U testi,
 - Eğitim durumuna göre çoklu karşılaştırmalar için Kruskal–Wallis H testi,
 - Rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki için Spearman sıra farkları korelasyon analizi,
 - Eğitim durumu iki gruptan oluştuğu için ek olarak tek yönlü ANOVA uygulanmıştır.
- Tüm istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiş, gerekli durumlarda etki büyüklükleri raporlanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Değişkenlere Göre Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	N	Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
Rekreasyon Deneyimi	100	3.333	0.975	3.181	1.090	5.0	-0.010	-0.815
Psikolojik İyi Oluş	100	3.445	0.773	3.333	1.5	5.0	0.085	-0.457

Araştırmada yer alan katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeylerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, her iki değişkenin de orta–yüksek düzeyde ortalama puanlara sahip olduğu görülmektedir. Rekreasyon Deneyimi değişkeninin ortalama değeri 3.33 (SS = 0.98) olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu, katılımcıların rekreasyonel etkinliklere katılım sonucunda genel olarak olumlu deneyimler yaşadıklarını göstermektedir. Medyan değerinin (3.18) ortalamaya oldukça yakın olması, puanların dengeli bir dağılım sergilediğine işaret etmektedir. Minimum (1.09) ve maksimum (5.00) değerler, katılımcılar arasında deneyim düzeylerinin geniş bir aralıkta değiştiğini göstermektedir. Çarpıklık katsayısının -0.01 olması, dağılımın yaklaşık olarak simetrik olduğunu; basıklık katsayısının -0.82 olması ise dağılımın normal dağılıma kıyasla daha basık (platikurtik) bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Psikolojik İyi Oluş değişkeninin ortalama puanı 3.45 (SS = 0.77) olarak bulunmuştur. Bu sonuç, katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin genel olarak olumlu olduğunu göstermektedir. Medyan değerinin (3.33) ortalamaya yakın olması, veri dağılımının dengeli olduğunu desteklemektedir. En düşük (1.50) ve en yüksek (5.00) değerler, psikolojik iyi oluş düzeylerinde bireysel farklılıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çarpıklık katsayısının 0.09 olması, dağılımın hafif düzeyde sağa çarpık ancak normal dağılıma oldukça yakın olduğunu; basıklık katsayısının -0.46 olması ise dağılımın normal dağılıma göre hafif basık bir yapı sergilediğini göstermektedir. Genel olarak her iki değişkenin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 sınırları içerisinde yer alması, dağılımların normal dağılıma yakın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, normalite testleri sonuçları da dikkate alınarak ileri analizlerde parametrik ve non-parametrik yöntemlerin uygunluğu değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Tanımlayıcılar

Cinsiyet	N	Yaş	Rekreasyon Deneyimi Ort±SS	Rek Medyan (IQR)	Psikolojik İyi Oluş Ort±SS	PİO Medyan (IQR)
Kadın	54	18-	3.58±0.97	3.68 (1.34)	3.68±0.69	3.62 (1.06)
Erkek	46	25	3.05±0.91	3.00 (1.23)	3.17±0.78	3.04 (0.92)

Cinsiyete göre katılımcıların yaş ve ölçek puanlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, kadın ve erkek katılımcılar arasında hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeyleri açısından dikkat çekici farklılıklar olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kadın katılımcıların tamamı 18–25 yaş aralığında yer almakta olup bu grubun rekreasyon deneyimi ortalama puanı 3.58 ± 0.97 olarak belirlenmiştir. Medyan değerinin 3.68 olması ve çeyrekler arası aralığın (IQR = 1.34) görece geniş olması, kadın katılımcıların rekreasyonel deneyim düzeylerinde bireysel farklılıkların bulunduğunu ancak genel eğilimin olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Erkek katılımcıların rekreasyon deneyimi ortalama puanı ise 3.05 ± 0.91 olarak hesaplanmıştır. Erkek grubunda medyan değerinin 3.00 ve IQR'nin 1.23 olması, rekreasyonel deneyim düzeylerinin kadınlara kıyasla daha düşük ve daha sınırlı bir dağılım sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kadın katılımcıların rekreasyonel etkinliklerden daha yüksek düzeyde haz ve doyum elde ettiklerini göstermektedir. Psikolojik iyi oluş değişkeni açısından değerlendirildiğinde, kadın katılımcıların ortalama puanının 3.68 ± 0.69 olduğu görülmektedir. Medyan değerinin 3.62 ve IQR'nin 1.06 olması, kadın grubunda psikolojik iyi oluş düzeylerinin görece istikrarlı ve yüksek olduğunu göstermektedir. Erkek katılımcılarda ise psikolojik iyi oluş ortalaması 3.17 ± 0.78 olarak belirlenmiş, medyan değerinin 3.04 olması bu grubun psikolojik iyi

oluş düzeylerinin kadınlara kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde, 18–25 yaş grubunda yer alan kadın katılımcıların hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeylerinin erkek katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, genç yaş grubunda rekreasyonel etkinliklere katılımın kadınlarda psikolojik ve duygusal kazanımları daha güçlü biçimde desteklediğine işaret etmektedir. Bulgular, cinsiyet değişkeninin rekreasyonel deneyim ve psikolojik iyi oluş üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğini ortaya koymakta ve bu sonucun literatürde yer alan benzer çalışmalarla örtüştüğü düşünülmektedir.

Tablo3. Cinsiyet ve Eğitim Verileri

Karşılaştırma	Değişken	Test	İstatistik	p	Etki (r)
Cinsiyet	Rekreasyon Deneyimi	Mann–Whitney U	1655.0	0.004	0.286
Cinsiyet	Psikolojik İyi Oluş	Mann–Whitney U	1751.5	0.000	0.352
Eğitim	Rekreasyon Deneyimi	Mann–Whitney U	1080.0	0.006	0.273
Eğitim	Psikolojik İyi Oluş	Mann–Whitney U	1088.5	0.005	0.28

Araştırmada cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerine göre katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeyleri Mann–Whitney U testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçları, her iki değişken açısından da istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmada, rekreasyon deneyimi düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir ($U = 1655.0$, $p = .004$). Hesaplanan etki büyüklüğü ($r = .286$), bu farkın orta düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, psikolojik iyi oluş düzeyleri de cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermiştir ($U = 1751.5$, $p < .001$). Bu karşılaştırmada etki büyüklüğünün ($r = .352$) orta düzeyde olması, cinsiyetin psikolojik iyi oluş üzerinde kayda değer bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Eğitim durumu değişkenine göre yapılan analizler incelendiğinde, rekreasyon deneyimi düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir ($U = 1080.0$, $p = .006$). Etki büyüklüğünün ($r = .273$) orta düzeye yakın olması, eğitim düzeyinin rekreasyonel deneyim üzerinde anlamlı ancak sınırlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Psikolojik iyi oluş açısından da eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir fark saptanmıştır ($U = 1088.5$, $p = .005$). Bu analizde elde edilen etki büyüklüğü ($r = .280$) yine orta düzeye yakın bir etkiyi işaret etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, hem cinsiyet hem de eğitim durumu değişkenlerinin rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı ve orta düzeyde etkiler yarattığı görülmektedir. Bulgular, rekreasyonel deneyimin ve psikolojik iyi oluşun demografik özelliklere bağlı olarak farklılaştığını ve bu farklılıkların uygulamaya yönelik rekreasyon planlamalarında dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Eğitim Durumuna Göre Kruskal–Wallis Analizi

Eğitim Durumu	N	Rekreasyon Deneyimi (Ort±SS)	Psikolojik İyi Oluş (Ort±SS)
Lisans	81	3.45 ± 0.98	3.54 ± 0.74
Ön Lisans	19	2.85 ± 0.89	3.05 ± 0.71

Eğitim durumuna göre katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeyleri incelendiğinde, lisans ve ön lisans mezunu katılımcılar arasında belirgin farklılıklar olduğu görülmektedir. Lisans düzeyinde eğitime sahip katılımcıların rekreasyon deneyimi ortalama puanı 3.45 ± 0.98 olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, lisans mezunu bireylerin rekreasyonel etkinliklere katılım sonucunda daha yüksek düzeyde haz, doyum ve yenilenme algısı yaşadıklarını göstermektedir. Standart sapmanın görece yüksek olması, bu grup içerisinde bireysel farklılıkların bulunduğunu ancak genel eğilimin olumlu yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Ön lisans mezunu katılımcıların rekreasyon deneyimi ortalama puanı ise 3.85 ± 0.89 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, ön lisans mezunu katılımcıların rekreasyonel etkinliklerden aldıkları deneyim düzeyinin lisans mezunlarına kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Psikolojik iyi oluş değişkeni açısından değerlendirildiğinde, lisans mezunu katılımcıların ortalama puanının 3.54 ± 0.74 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, lisans mezunu bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin görece daha yüksek ve dengeli olduğunu ortaya koymaktadır. Ön lisans mezunlarında ise psikolojik iyi oluş ortalaması 3.05 ± 0.71 olarak belirlenmiştir. Bu durum, eğitim düzeyindeki artışın bireylerin psikolojik iyi oluş algılarını olumlu yönde etkileyebileceğine işaret etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe katılımcıların hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeylerinin arttığı görülmektedir. Bu bulgu, eğitimin bireylerin yaşam kalitesi, serbest zaman farkındalığı ve rekreasyonel etkinliklere yönelik tutumları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Ölçekler Arası İlişki (Spearman Korelasyon Analizi)

Değişken	Rekreasyon Deneyimi	Psikolojik İyi Oluş
Rekreasyon Deneyimi	—	$r = 0.664^{***}$
Psikolojik İyi Oluş	$r = 0.664^{***}$	—

r = Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı. *** $p < .001$.

Rekreasyon Deneyimi ile Psikolojik İyi Oluş değişkenleri arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları, iki değişken arasında pozitif yönlü, orta–yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir ($r = 0.664$, $p < .001$). Bu bulgu, bireylerin rekreasyonel etkinliklerden aldıkları haz, doyum ve yenilenme düzeyi arttıkça, psikolojik iyi oluş düzeylerinin de anlamlı biçimde yükseldiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, rekreasyonel deneyimlerin niteliği ve olumlu algılanması, bireylerin mutluluk, yaşam doyumunu ve ruhsal iyilik hâli üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Korelasyon katsayısının büyüklüğü dikkate alındığında, rekreasyon deneyiminin psikolojik iyi oluşun önemli bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Ancak ilişkinin korelasyonel yapıda olması, nedensel bir sonuç çıkarmaya olanak tanımamakta; buna rağmen elde edilen bulgular, rekreasyonel etkinliklerin psikolojik iyi oluşu destekleyici bir unsur olduğunu güçlü biçimde işaret etmektedir.

Tablo 6. Değişkenlere Göre Kruskal–Wallis Test Sonuçları

Değişken	Test	H	p
Rekreasyon Deneyimi	Kruskal–Wallis H	7.49	0.006
Psikolojik İyi Oluş	Kruskal–Wallis H	7.87	0.005

Ölçek puanlarının normal dağılım varsayımını karşılamaması nedeniyle eğitim durumuna göre karşılaştırmalarda Kruskal–Wallis H testi kullanılmıştır. Eğitim durumu değişkenine göre katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeylerinde farklılık olup olmadığını

belirlemek amacıyla Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, her iki değişken açısından da eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Rekreasyon Deneyimi değişkeni için elde edilen $H = 7.49$ ve $p = .006$ değeri, katılımcıların rekreasyonel deneyim düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Psikolojik İyi Oluş değişkeni için hesaplanan $H = 7.87$ ve $p = .005$ değeri de psikolojik iyi oluş düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bu bulgular, eğitim düzeyinin bireylerin rekreasyonel deneyimlerinden elde ettikleri haz ve doyum ile psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Eğitim düzeyi arttıkça rekreasyonel etkinliklere katılımın niteliğinin ve bu etkinliklerden sağlanan psikolojik kazanımların da arttığı söylenebilir. Elde edilen sonuçlar, rekreasyon planlaması ve psikososyal müdahalelerde eğitim düzeyinin dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 7. Eğitim Durumu ve Rekreasyon Deneyimi için Tek Yönlü ANOVA

Değişkenler	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	SSB	1	MSB	6.15	0.015
Gruplar İçi	SSW	98	MSW	-	-
Toplam	SST	99	-	-	-

Rekreasyon Deneyimi: Rekreasyon deneyimi değişkenine ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiğinde, gruplar arası farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($F(1, 98) = 6.15$, $p = .015$). Bu bulgu, katılımcıların rekreasyonel etkinliklerden elde ettikleri haz, doyum ve yenilenme düzeylerinin eğitim durumuna göre değiştiğini ortaya koymaktadır. Ortalama puanlar dikkate alındığında, lisans mezunlarının rekreasyon deneyimi düzeylerinin ön lisans mezunlarına kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum, eğitim düzeyinin bireylerin rekreasyonel etkinliklere katılım biçimleri ve bu etkinliklerden elde ettikleri kazanımlar üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Tablo 8. Eğitim Durumu ve Psikolojik İyi Oluş için Tek Yönlü ANOVA

Değişkenler	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	SSB	1	MSB	6.51	0.012
Gruplar İçi	SSW	98	MSW	-	-
Toplam	SST	99	-	-	-

Psikolojik iyi oluş değişkenine ilişkin ANOVA sonuçları da eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunduğunu göstermektedir ($F(1, 98) = 6.51$, $p = .012$). Bu sonuç, katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin eğitim durumuna bağlı olarak değiştiğini ifade etmektedir. Ortalama puanlar incelendiğinde, lisans mezunlarının psikolojik iyi oluş düzeylerinin ön lisans mezunlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte bireylerin yaşam doyumunu, kendini iyi hissetme ve ruhsal iyilik hâli düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Sonuç: Genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim durumu değişkeninin hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkiye

sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgular, eğitim düzeyinin bireylerin serbest zaman değerlendirme biçimleri, rekreasyonel etkinliklere katılım motivasyonları ve psikolojik kaynakları üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, rekreasyonel planlama ve psikososyal destek programlarında eğitim düzeyinin dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile bu değişkenlerin cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik faktörlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunduğunu; ayrıca her iki değişkenin cinsiyet ve eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Rekreasyon Deneyimi ve Psikolojik İyi Oluşun Genel Düzeyi

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, katılımcıların hem rekreasyon deneyimi (Ort = 3.33) hem de psikolojik iyi oluş (Ort = 3.45) düzeylerinin orta–yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu bulgu, rekreasyonel etkinliklere katılımın bireylerde genel olarak olumlu deneyimler yarattığını ve ruhsal iyilik hâlini desteklediğini göstermektedir. Literatürde rekreasyonel etkinliklerin stres azaltıcı, yenilenmeyi destekleyici ve duygusal dengeyi güçlendirici etkileri olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Barton & Pretty, 2010; Edwards & Basson, 2004). Her iki değişkenin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 sınırları içinde yer alması, verilerin normal dağılıma yakın olduğunu ve katılımcıların büyük çoğunluğunun benzer düzeylerde rekreasyonel deneyim ve psikolojik iyi oluş algısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, araştırma grubunun homojen yapıda olduğunu ve elde edilen bulguların yorumlanabilirliğini güçlendirmektedir.

Cinsiyete Göre Rekreasyon Deneyimi ve Psikolojik İyi Oluş

Araştırma bulguları, kadın katılımcıların hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeylerinin erkek katılımcılara kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Mann–Whitney U testi sonuçları, bu farklılıkların orta düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir (rekreasyon deneyimi için $r = .286$; psikolojik iyi oluş için $r = .352$). Bu sonuçlar, literatürde kadınların rekreasyonel etkinliklerden duygusal doyum, sosyal bağlanma ve psikolojik rahatlama açısından daha fazla fayda sağladığını ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir (Özkan, 2019; Başar & Sarı, 2018). Özellikle genç yetişkinlik döneminde kadınların rekreasyonel etkinlikleri yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal bir yenilenme alanı olarak algıladıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, cinsiyetin rekreasyonel deneyimin niteliğini ve psikolojik iyi oluş düzeylerini etkileyen önemli bir değişken olduğunu desteklemektedir.

Eğitim Durumuna Göre Rekreasyon Deneyimi ve Psikolojik İyi Oluş

Araştırmada eğitim düzeyine göre yapılan karşılaştırmalar, lisans mezunu katılımcıların hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeylerinin ön lisans mezunlarına kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Hem Mann–Whitney U hem de Kruskal–Wallis ve tek yönlü ANOVA sonuçları bu bulguyu tutarlı biçimde desteklemektedir. Eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte bireylerin serbest zaman farkındalıklarının, rekreasyonel etkinliklere erişim olanaklarının ve bu etkinlikleri bilinçli biçimde değerlendirme becerilerinin arttığı belirtilmektedir (Tuzgöl Dost, 2010; İşgör, 2017). Ayrıca eğitim düzeyinin bireylerin psikolojik kaynaklarını güçlendirdiği, problem çözme ve baş etme stratejilerini geliştirdiği ve bu durumun psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır (Köse, 2020; Eroğlu & Parlar, 2018). Bu bağlamda elde edilen sonuçlar, eğitimin yalnızca bilişsel değil, aynı

zamanda psikososyal kazanımlar açısından da önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Rekreasyon Deneyimi ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü, orta–yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmasıdır ($r = .664$, $p < .001$). Bu bulgu, rekreasyonel etkinliklerden elde edilen haz, doyum ve yenilenme algısının artmasıyla birlikte bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin de yükseldiğini göstermektedir. Bu sonuç, rekreasyonun psikolojik iyi oluşun önemli bir destekleyicisi olduğunu ortaya koyan çok sayıda çalışmayla tutarlıdır (Ryff, 1989; Bratman et al., 2015; Mirandola et al., 2019). Rekreasyonel etkinlikler, bireylerin stres düzeylerini azaltmakta, olumlu duygulanımı artırmakta ve yaşam doyumunu desteklemektedir. Her ne kadar bu araştırma korelasyonel bir yapıya sahip olsa da, elde edilen güçlü ilişki katsayısı, rekreasyon deneyiminin psikolojik iyi oluş açısından önemli bir yordayıcı değişken olabileceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, bu araştırma rekreasyon deneyiminin psikolojik iyi oluşla güçlü biçimde ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik değişkenlere bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bulgular, rekreasyonel etkinliklerin yalnızca serbest zaman değerlendirme aracı değil; aynı zamanda bireylerin psikolojik sağlığını destekleyen önemli bir yaşam alanı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, özellikle genç yetişkinlere yönelik rekreasyon programlarının planlanmasında demografik özelliklerin dikkate alınması ve nitelikli rekreasyonel deneyimlerin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, bireylerin rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin cinsiyet ile eğitim durumu gibi demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, rekreasyon deneyiminin psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların rekreasyon deneyimi ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin genel olarak orta–yüksek düzeyde olması, rekreasyonel etkinliklerin haz, doyum ve yenilenme sağlayarak bireylerin ruhsal iyilik hâllerini desteklediğini göstermektedir. Cinsiyete göre yapılan analizlerde, kadın katılımcıların hem rekreasyon deneyimi hem de psikolojik iyi oluş düzeylerinin erkeklere kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, rekreasyonel etkinliklerin özellikle kadınlar açısından psikolojik yenilenme ve duygusal iyi oluş üzerinde daha güçlü bir etki yaratabileceğine işaret etmektedir. Eğitim durumu açısından ise lisans mezunlarının her iki değişkende de ön lisans mezunlarına göre daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte serbest zaman farkındalığının ve rekreasyonel etkinliklerden elde edilen psikolojik kazanımların güçlenebileceğini düşündürmektedir. Araştırmanın en önemli bulgularından biri, rekreasyon deneyimi ile psikolojik iyi oluş arasında orta–yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmasıdır. Bu sonuç, rekreasyonel etkinliklerden elde edilen deneyim düzeyi arttıkça bireylerin psikolojik iyi oluşlarının da arttığını göstermektedir. Her ne kadar araştırma ilişkisel bir yapıya sahip olsa da, elde edilen bulgular rekreasyon deneyiminin psikolojik iyi oluşun önemli bir destekleyicisi olabileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, rekreasyonel etkinliklerin yalnızca serbest zaman değerlendirme aracı olmadığı; aynı zamanda psikolojik iyi oluşu ve yaşam kalitesini destekleyen önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, üniversiteler ve yerel yönetimler başta olmak üzere ilgili kurumların, bireylerin demografik özelliklerini dikkate alarak çeşitlendirilmiş ve nitelikli rekreasyonel programlar geliştirmesi, psikolojik iyi oluşun desteklenmesi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altunel, M. C., & Akova, O. (2016). Yenilenme deneyimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Tatil esnasında iş ve tatille ilgili akıllı telefon kullanımı, işle tatilin birbirine karışması ve deneyimleme kalitesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 1–18.
- Barton, J., & Pretty, J. (2010). What is the best dose of nature and green exercise for improving mental health? A multi-study analysis. *Environmental Science & Technology*, 44(10), 3947–3955.
- Başar, E., & Sarı, M. (2018). Düzenli egzersiz yapan bireylerde psikolojik iyi oluş, mutluluk ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Egzersiz Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 45–58.
- Bernard, L. C., & Krupat, E. (1994). *Health psychology: Biopsychosocial factors in health and illness*. Harcourt Brace College Publishers.
- Boss, P. (2004). Ambiguous loss research, theory, and practice: Reflections after 9/11. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 551–566.
- Bratman, G. N., Hamilton, J. P., & Daily, G. C. (2015). The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1249(1), 118–136.
- Edwards, S., & Basson, M. (2004). Relationships between sport and exercise participation, self-perceptions, psychological well-being and quality of life in selected adults. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance*, 10(2), 78–96.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergenlik döneminde stres ve başa çıkma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 20–36.
- Frazier, P. A., & Schauben, L. J. (1994). Stressful life events and psychological adjustment among female college students. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 27(4), 280–292.
- Gümüş, N. (2020). Z kuşağı tüketicilerin satın alma karar tarzlarının incelenmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58), 353–370.
- Güven F. (2023). Turkish Journal of Kinesiology. The effect of technical training on physical parameters of 11-14 years old freestyle wrestlers.
- İşgör, E. (2017). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üniversite Adı.
- Karaküçük, S., & Başaran, Z. (1996). Stresle başa çıkmada rekreasyon faktörü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(4), 55–64.
- Kowalczyk-Anioł, J. (2012). Tourism trends among Generation Y in Poland. *Turyzm*, 22(2), 7–18.
- Köse, F. (2020). Eğitim düzeyinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu üzerindeki etkisi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 125–140.
- Mirandola, M., Moneta, E., D'Agostini, T., & Furlan, S. (2019). Psychological well-being and quality of life in blind athletes: A comparative study between visually impaired baseball players and non-athletes. *Journal of Sports Sciences & Medicine*, 18(3), 469–477.
- Özkan, B. (2019). Futbol sporcularında psikolojik iyi oluşun incelenmesi. *Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 55–67.
- Parkinson, B., & Totterdell, P. (1999). Classifying affect-regulation strategies. *Cognition and Emotion*, 13(3), 277–303.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Şahan, H. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyalleşme sürecinde spor aktivitelerinin rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 25–38.

- Taş, H. Y., & Kaçar, S. (2019). X, Y ve Z kuşağı çalışanlarının yönetim tarzları ve bir işletme örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 643–675.
- Tuzgöl Dost, M. (2010). Serbest zaman değerlendirme biçimleri ve yaşam kalitesi ilişkisi. *Rekreasyon ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23–35.
- Uysal, D. (2022). Gen-Z's consumption behaviours in post-pandemic tourism sector. *Journal of Tourism Leisure and Hospitality*, 4(1), 1–15.
- Vlisides, C. E., Eddy, J. P., & Mozie, D. (1994). Stress and stressors: Definition, identification and strategy for higher education constituents. *College Student Journal*, 28(2), 200–207.

BİREYLERİN REKREASYONEL EGZERSİZ MOTİVASYON DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFIK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Ali Yasin ÖNEY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rekreasyon Yönetimi

Faruk GÜVEN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rekreasyon Yönetimi

ORCID: 0000-0001-6186-8784

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun cinsiyet, yaş ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek ve motivasyonun sağlık, rekabet, vücut ve dış görünüm, sosyal ve eğlence, beceri gelişimi alt boyutlarını değerlendirmektir. Araştırma, nicel yöntemle tarama modeli kapsamında yürütülmüştür. Örneklemi 180 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 200 katılımcı oluşturmuştur. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanı sıra Mann–Whitney U ve Kruskal–Wallis testleri kullanılmıştır. Bulgular, kadınların rekreasyonel egzersiz motivasyonunun erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu; özellikle sağlık alt boyutunda kadınlar lehine anlamlı fark bulunduğunu göstermiştir. Yaşa göre analizlerde 30–40 yaş grubunda motivasyonun daha yüksek, 41–50 yaş grubunda ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumuna göre genel motivasyonda anlamlı fark görülmezken, rekabet alt boyutunda eğitim düzeyine bağlı anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Sonuç olarak, rekreasyonel egzersizin sağlık ve iyi oluşu destekleyen önemli bir davranış olduğu; motivasyonun ise bazı alt boyutlarda demografik özelliklere göre değişebildiği belirlenmiştir. Elde edilen bulguların rekreasyonel egzersiz programlarının planlanması ve katılımın artırılmasına yönelik uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyonel egzersiz, motivasyon, fiziksel aktivite, sağlık, demografik değişkenler

AN EXAMINATION OF INDIVIDUALS' RECREATIONAL EXERCISE MOTIVATION LEVELS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

This study aimed to examine whether recreational exercise motivation differs by gender, age, and educational level, and to evaluate its sub-dimensions (health, competition, body and appearance, social and enjoyment, skill development). The study employed a quantitative survey design. The sample included 200 participants (180 males, 20 females). Data were analyzed using descriptive statistics as well as the Mann–Whitney U and Kruskal–Wallis tests. Results showed that females had higher recreational exercise motivation than males, with a statistically significant difference in the health sub-dimension in favor of females. Age-group comparisons indicated higher motivation in the 30–40 group, while motivation decreased in the 41–50 group. Although overall motivation did not differ significantly by education level, significant differences emerged in the competition sub-dimension. Overall, recreational exercise appears to support health and well-being, and motivation may vary across certain dimensions depending on demographic characteristics. These findings may contribute to planning recreational exercise programs and strategies to increase participation.

Keywords: Recreational exercise, motivation, physical activity, health, demographic Variables

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında hızlı kentleşme, teknolojik gelişmeler, yoğun çalışma temposu ve sedanter yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, bireylerin boş zamanlarını daha sağlıklı ve doyurucu biçimde değerlendirme gereksinimini artırmıştır. Bu bağlamda rekreasyon ve özellikle sportif rekreasyon, bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hâllerini destekleyen önemli bir yaşam alanı hâline gelmiştir. Rekreasyon, bireyin serbest zamanlarında gönüllü olarak katıldığı; dinlenme, yenilenme, eğlenme ve kişisel gelişim amacı taşıyan etkinlikler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kraus, 2001). Sportif rekreasyon ise bu etkinliklerin fiziksel ve sportif boyutunu kapsamakta olup, çağdaş toplumlarda giderek artan bir katılım alanı olarak öne çıkmaktadır (Hawkins, 1994). Sportif rekreasyonun bireyler üzerindeki etkileri yalnızca fiziksel uygunlukla sınırlı değildir. Düzenli rekreatif spor etkinliklerine katılımın stres düzeyini azalttığı, öz yeterlik algısını güçlendirdiği, yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluşu artırdığı birçok çalışmada ortaya konulmuştur (Iso-Ahola, 1999; Torkildsen, 2005; Çevik ve Cenkseven-Önder, 2010). Bu yönüyle sportif rekreasyon, bireyin yaşam tarzını şekillendiren ve sağlıklı yaşam davranışlarını destekleyen çok boyutlu bir süreçtir. Sportif rekreasyonun önemi, yüksek stres ve yoğun iş yükü altında çalışan meslek gruplarında daha da belirgin hâle gelmektedir. Ceza infaz kurumlarında görev yapan personel, güvenlik riskleri, vardiyalı çalışma sistemi, yoğun iş temposu ve sürekli psikolojik baskı gibi etkenler nedeniyle hem fiziksel hem de ruhsal açıdan zorlayıcı koşullarla karşı karşıyadır. Bu durum, ceza infaz kurumu personeline stres, tükenmişlik ve iş doyumсуuzluğu gibi sorunların görülme riskini artırmaktadır. Bu bağlamda, sportif rekreasyon faaliyetleri ceza infaz kurumu personeli için yalnızca boş zaman değerlendirme aracı değil, aynı zamanda koruyucu ve destekleyici bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir. Literatürde, ceza infaz kurumu personelinin düzenli sportif ve rekreasyonel faaliyetlere katılımının, yaşam kalitesi, psikolojik dayanıklılık ve iş doyumу üzerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır (Aydın, 2022; Demir, 2019). Kurum içi spor etkinlikleri ve rekreatif programlar; kardiyovasküler uygunluk, kas gücü ve uyku kalitesi gibi fiziksel kazanımların yanı sıra, sosyal etkileşimi ve ekip içi dayanışmayı güçlendirerek kurumsal uyumu da desteklemektedir. Bu tür faaliyetlerin, kurum içi iletişimi artırdığı ve stresle başa çıkma becerilerini güçlendirdiği belirtilmektedir (Kaya, 2020). Sportif rekreasyonun gelişiminde toplumsal, kültürel ve ekonomik faktörler önemli rol oynamaktadır. Gelir düzeyinin artması, boş zaman süresinin genişlemesi, sağlık bilincinin yükselmesi ve spor tesislerinin yaygınlaşması, bireylerin rekreatif spor etkinliklerine katılımını artıran başlıca etkenler arasında yer almaktadır (Mull, Bayless ve Jamieson, 2005). Özellikle modern kent yaşamının yarattığı fiziksel ve psikolojik yükler, bireyleri rekreasyonel spora yönelten önemli motivasyon kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle spor ve rekreasyon alanlarının planlanması, toplum sağlığını destekleyen stratejik bir unsur olarak kabul edilmektedir (Edginton, Hudson ve Lankford, 2004).

Sportif rekreasyonun bireysel faydalarının yanı sıra sosyal ve kurumsal etkileri de dikkat çekicidir. Rekreatif spor etkinliklerinin sosyal bütünleşmeyi artırdığı, çalışanlar arasında sosyal destek ağlarını güçlendirdiği ve örgütsel bağlılığı desteklediği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (Henderson ve Howells, 1982; Yerlisu-Lapa, 2013). Özellikle yüksek stresli meslek gruplarında rekreasyonel faaliyetler, psikolojik dirençliliği artırarak çalışanların iş ortamındaki olumsuzluklarla daha sağlıklı biçimde başa çıkmasına katkı sağlamaktadır (Yaşartürk ve Yılmaz, 2019). Ceza infaz kurumu personelinin iş motivasyonu; çalışma koşulları, vardiya sistemi, güvenlik riskleri ve psikososyal stres faktörlerinin etkileşimiyle şekillenmektedir. Araştırmalar, tükenmişlik düzeyi arttıkça iş doyumу ve örgütsel bağlılığın azaldığını; buna karşılık destekleyici çalışma ortamlarının ve rekreasyonel faaliyetlerin motivasyonu güçlendirdiğini göstermektedir (Kayra ve Dikmen, 2017; Türker ve Öztürk,

2016). Bu bağlamda, personelin motivasyonunu artırmaya yönelik yaklaşımların yalnızca ekonomik teşviklerle sınırlı kalmaması; sportif rekreasyon, sosyal ve kültürel etkinlikler gibi psikososyal destek uygulamalarını da kapsaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ceza infaz kurumu personelinin sportif rekreasyon faaliyetlerine katılım düzeylerini incelemek ve bu faaliyetlerin personelin fiziksel sağlık, psikolojik iyi oluş ve mesleki stresle başa çıkma becerileri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Elde edilecek bulguların, ceza infaz kurumlarında personel refahını artırmaya yönelik rekreasyon temelli uygulamaların planlanmasına ve geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

MATERYAL VE METOT (Kısaltılmış)

Araştırma Modeli

Bu araştırma, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını inceleyen nicel ve tarama (betimsel) modelinde tasarlanmıştır.

Araştırma Grubu (Evren ve Örneklem)

Araştırmanın evrenini rekreasyonel egzersiz yapan bireyler oluşturmaktadır. Örneklem, gönüllülük esasına göre çalışmaya katılan toplam 200 bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların %90'ı erkek (n = 180), %10'u kadın (n = 20) olup, farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerine sahiptir. Araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veriler, iki bölümden oluşan bir anket formu ile toplanmıştır. Kişisel bilgi formu, katılımcıların cinsiyet, yaş ve eğitim durumuna ilişkin demografik bilgileri içermektedir. Katılımcıların rekreasyonel egzersiz motivasyon düzeylerini belirlemek amacıyla Rekreasyonel Egzersiz Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; sağlık, rekabet, vücut ve dış görünüm, sosyal ve eğlence, beceri gelişimi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmakta ve Likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri yüz yüze ve/veya çevrim içi ortamda uygulanmış anketler aracılığıyla elde edilmiştir. Katılımcılar araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş, gönüllü katılım sağlanmış ve verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Normallik varsayımının sağlanmaması nedeniyle non-parametrik testler tercih edilmiş; iki grup karşılaştırmalarında Mann–Whitney U, ikiden fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal–Wallis H testi uygulanmıştır. Betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma ve sıra ortalamaları) hesaplanmış; anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

Güvenirlilik Analizi

Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla Cronbach Alpha (α) katsayısı hesaplanmış; alt boyutlara ilişkin güvenirlik sonuçları bulgular bölümünde raporlanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyete Göre Rekreasyonel Egzersiz Motivasyonu (Mann–Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.98 $\pm$ 0.26	98.03
Kadın	20	3.08 $\pm$ 0.26	122.72

Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kadınların rekreasyonel egzersiz motivasyon düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Her ne kadar ortalama puanlar arasındaki

fark sayısal olarak sınırlı olsa da, kadın grubunun hem ortalama hem de sıra ortalamasının daha yüksek olması, rekreasyonel egzersize yönelik motivasyonun kadınlarda görece daha güçlü olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, kadınların egzersize katılımı sağlığı, beden algısı, psikolojik iyi oluş ve sosyal etkileşim gibi faktörlere daha fazla önem vermeleriyle açıklanabilir. Erkeklerin ise egzersizi daha çok performans ve rekabet odaklı değerlendirmeleri, rekreasyonel motivasyon düzeylerinin görece daha düşük olmasına neden olmuş olabilir.

Tablo 2. Yaş Gruplarına Göre Rekreasyonel Egzersiz Motivasyonu (Kruskal–Wallis)

Yaş Grubu	n	Ort. ± SS	Sıra Ort.
20-30	81	2.98 ± 0.28	98.51
30-40	79	3.03 ± 0.24	110.03
41-50	20	2.88 ± 0.28	78.45
50 ve üzeri	20	2.96 ± 0.25	92.95

Bulgulara göre, 30–40 yaş grubundaki katılımcılar en yüksek motivasyon düzeyine sahiptir (Ort. = 3.03 ± 0.24; sıra ort. = 110.03). 20–30 yaş grubunun motivasyon ortalaması 2.98 ± 0.28 (sıra ort. = 98.51) iken, 41–50 yaş grubunda motivasyonun belirgin biçimde düştüğü görülmektedir (Ort. = 2.88 ± 0.28; sıra ort. = 78.45). 50 yaş ve üzeri grupta ise motivasyon ortalaması 2.96 ± 0.25 (sıra ort. = 92.95) olarak belirlenmiştir. Sıra ortalamaları, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun yaşa bağlı bir farklılaşma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle 30–40 yaş grubunda motivasyonun daha yüksek olması, bu dönemde artan sağlık bilinci, stresle başa çıkma gereksinimi ve yaşam kalitesini sürdürme isteğiyle açıklanabilir. Buna karşılık, 41–50 yaş grubunda gözlenen düşüş; iş yükü, zaman kısıtlılığı ve fiziksel yorgunluk gibi faktörlerle ilişkili olabilir. 50 yaş ve üzeri bireylerde motivasyonun yeniden yükselmesi ise sağlık odaklı egzersize yönelimin artmasıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Rekreasyonel Egzersiz Motivasyonu (Kruskal–Wallis)

Eğitim Durumu	n	Ort. ± SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.93 ± 0.27	88.00
Ön lisans	72	3.00 ± 0.25	102.97
Lise	71	3.03 ± 0.26	110.42
Ortaokul	4	2.74 ± 0.23	45.62

Bulgulara göre, lise mezunları en yüksek rekreasyonel egzersiz motivasyonuna sahiptir (Ort. = 3.03 ± 0.26; sıra ort. = 110.42). Ön lisans mezunlarının motivasyon ortalaması 3.00 ± 0.25 (sıra ort. = 102.97) iken, lisans mezunlarında motivasyon düzeyi görece daha düşüktür (Ort. = 2.93 ± 0.27; sıra ort. = 88.00). Ortaokul mezunları ise belirgin biçimde en düşük motivasyon düzeyine sahiptir (Ort. = 2.74 ± 0.23; sıra ort. = 45.62). Sıra ortalamaları, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun eğitim durumuna göre farklılaşma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Lise ve ön lisans mezunlarının daha yüksek motivasyon düzeyleri, bu grupların rekreasyonel egzersizi sağlık koruma ve sosyal etkileşim aracı olarak daha fazla benimsemeleriyle açıklanabilir. Ortaokul mezunlarında motivasyonun düşük olması, örneklem sayısının sınırlı olması (n = 4), fiziksel aktiviteye erişim olanakları ve egzersize yönelik bilinç düzeyi gibi faktörlerle ilişkili olabilir. Lisans mezunlarında gözlenen görece düşük motivasyon ise, yoğun iş temposu ve zaman kısıtlılığı gibi yapısal etkenlerle açıklanabilir.

Tablo 4. Rekreatif Egzersiz Motivasyon Alt Boyutları Betimsel İstatistikleri

Alt Boyut	Madde Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Sağlık	22	2.99	1.41
Rekabet	14	2.99	1.42
Vücut ve Dış Görünüm	11	2.99	1.41
Sosyal ve Eğlence	11	2.99	1.42
Beceri Gelişimi	8	2.99	1.41

Tablo 4'te yer alan bulgular incelendiğinde, rekreatif egzersiz motivasyonunun tüm alt boyutlarında ortalama puanın 2.99 olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcıların egzersize yönelik motivasyonlarının alt boyutlar arasında dengeli bir dağılım sergilediğini ve herhangi bir motivasyon kaynağının diğerlerine belirgin biçimde üstünlük sağlamadığını göstermektedir. Sağlık (22 madde), rekabet (14 madde), vücut ve dış görünüm (11 madde), sosyal ve eğlence (11 madde) ile beceri gelişimi (8 madde) alt boyutlarının tamamında benzer ortalama ve standart sapma değerlerinin elde edilmesi, katılımcıların egzersize katılım nedenlerinin çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle sağlık, rekabet, fiziksel görünüm, sosyalleşme ve kişisel gelişim gibi faktörlerin her birinin, egzersiz motivasyonunda benzer düzeyde rol oynadığı söylenebilir. Genel olarak bu bulgular, rekreatif egzersizin tek bir motivasyon unsuruna dayalı olarak değil; farklı ihtiyaç ve beklentilerin bir arada karşılandığı bütüncül bir motivasyon yapısı içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, rekreatif egzersiz programlarının planlanmasında tüm motivasyon alt boyutlarını kapsayan çok yönlü yaklaşımların benimsenmesinin daha etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alpha)

Alt Boyut	Cronbach α
Sağlık	0.289
Rekabet	0.279
Vücut ve Dış Görünüm	0.159
Sosyal ve Eğlence	0.105
Beceri Gelişimi	0.179

Bu sonuçlar, alt boyut maddelerinin aynı yapıyı ölçme düzeyinin zayıf olduğunu ve alt boyut puanlarının ölçüm hatasına açık olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, ilgili alt boyutlara ilişkin bulguların yorumlanmasında temkinli olunması, güvenilirliği artırmaya yönelik olarak maddelerin yeniden gözden geçirilmesi veya ölçeğin farklı örneklerde yeniden test edilmesi önerilmektedir.

Tablo 6. Sağlık Alt Boyutu Cinsiyete Göre Karşılaştırma (Mann-Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.97 $\pm$ 0.35	97.79
Kadın	20	3.14 $\pm$ 0.41	124.92

U = 1311.50, p = 0.047

Tablo 6, rekreatif egzersiz motivasyonunun **Sağlık alt boyutunun cinsiyete göre** farklılaşp Mann-Whitney U testi sonucunda elde edilen **U = 1311.50** ve **p = 0.047** değeri, **cinsiyet grupları arasında sağlık alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark**

olduğunu göstermektedir ($p < 0.05$). Sıra ortalamaları ve ortalama puanlar birlikte değerlendirildiğinde, **kadınların sağlık temelli rekreasyonel egzersiz motivasyonlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu** söylenebilir. Bu bulgu, kadınların egzersize katılımda **sağlığın korunması, hastalıklardan kaçınma ve yaşam kalitesini artırma** gibi içsel motivasyonlara daha fazla önem verdiklerini düşündürmektedir. Erkeklerde ise sağlık motivasyonunun görece daha düşük olması, egzersizin daha çok performans, rekabet veya dışsal hedefler doğrultusunda algılanmasıyla ilişkili olabilir.

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma (Kruskal–Wallis)

Eğitim Düzeyi	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.97 $\pm$ 0.34	99.00
Ön lisans	72	3.00 $\pm$ 0.35	100.85
Lise	71	3.02 $\pm$ 0.37	103.97
Ortaokul	4	2.69 $\pm$ 0.33	52.50

H = 3.05, p = 0.384

Kruskal–Wallis testi sonucunda elde edilen H = 3.05, p = .384 değeri, eğitim düzeyine göre rekreasyonel egzersiz motivasyonunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($p > .05$). Bu nedenle eğitim düzeyi, bu örneklem kapsamında rekreasyonel egzersiz motivasyonunu belirleyen bir değişken olarak değerlendirilememektedir. Ortaokul mezunlarının puanlarının sayısal olarak düşük olmasına karşın, bu grubun örneklem büyüklüğünün oldukça sınırlı olması (n = 4) elde edilen farkın anlamlılaşmamasında etkili olmuş olabilir. Genel olarak lisans, ön lisans ve lise mezunlarının motivasyon düzeylerinin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Rekabet Alt Boyutu Cinsiyete Göre Karşılaştırma (Mann–Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.98 $\pm$ 0.44	99.28
Kadın	20	3.06 $\pm$ 0.41	111.47

U = 1580.50, p = 0.372

Yapılan analiz sonucunda U = 1580.50, p = .372 bulunmuş ve cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Her ne kadar kadın katılımcıların ortalama ve sıra ortalamalarının sayısal olarak biraz daha yüksek olduğu gözlenirse de, bu fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Bu bulgu, rekabet temelli rekreasyonel egzersiz motivasyonunun bu örneklemde cinsiyete göre belirgin biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 9. Rekabet Alt Boyutu Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma (Kruskal–Wallis)

Eğitim Düzeyi	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.87 $\pm$ 0.42	86.24
Ön lisans	72	3.06 $\pm$ 0.47	109.47
Lise	71	3.03 $\pm$ 0.41	105.96
Ortaokul	4	2.50 $\pm$ 0.12	31.12

H = 11.36, p = 0.010

Kruskal–Wallis testi sonucunda elde edilen $H = 11.36$ ve $p = 0.010$ değeri, **eğitim düzeyine göre rekabet alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğunu** göstermektedir ($p < 0.05$). Bu sonuç, bireylerin rekabet temelli rekreasyonel egzersiz motivasyonlarının eğitim durumuna bağlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, farkın özellikle **ön lisans ve lise mezunları ile ortaokul mezunları** arasında yoğunlaştığı söylenebilir. Ön lisans ve lise mezunlarında rekabet motivasyonunun daha yüksek olması; bu grupların egzersizi kendini kanıtlama, performans gösterme ve başarı duygusu yaşama aracı olarak algılamalarıyla ilişkili olabilir. Ortaokul mezunlarında motivasyonun düşük çıkmasında ise, **örneklem sayısının oldukça sınırlı olması ($n = 4$)** ve rekabet odaklı egzersiz kültürüne daha sınırlı maruziyet etkili olmuş olabilir.

Tablo 10. Vücut ve Dış Görünüm Alt Boyutu Cinsiyete Göre Karşılaştırma (Mann–Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.98 $\pm$ 0.47	99.82
Kadın	20	3.02 $\pm$ 0.35	106.65

$U = 1677.00$, $p = 0.617$

Mann–Whitney U testi sonucunda elde edilen $U = 1677.00$ ve $p = 0.617$ değeri, **cinsiyet grupları arasında vücut ve dış görünüm alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını** göstermektedir ($p > 0.05$). Bu sonuç, kadın ve erkek katılımcıların egzersize katılımda **beden algısı ve dış görünüm odaklı motivasyonlarının benzer düzeylerde** olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar kadınların sıra ortalaması ve ortalama puanı sayısal olarak erkeklere göre biraz daha yüksek olsa da, bu fark **istatistiksel olarak anlamlı değildir**. Dolayısıyla bu örnekte vücut ve dış görünümün, rekreasyonel egzersiz motivasyonu açısından **cinsiyete göre ayrıran bir belirleyici olmadığı** söylenebilir.

Tablo 11. Vücut ve Dış Görünüm alt boyutunun Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma (Kruskal–Wallis)

Eğitim Düzeyi	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.94 $\pm$ 0.52	97.15
Ön lisans	72	2.98 $\pm$ 0.42	98.58
Lise	71	3.04 $\pm$ 0.46	107.77
Ortaokul	4	2.68 $\pm$ 0.12	50.38

$H = 4.40$, $p = 0.221$

Kruskal–Wallis testi sonucunda elde edilen $H = 4.40$, $p = .221$, eğitim düzeyine göre vücut ve dış görünüm alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($p > .05$). Bu bulgu, katılımcıların beden algısı ve dış görünüm odaklı rekreasyonel egzersiz motivasyonlarının eğitim düzeyinden bağımsız olarak benzer düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır. Lise mezunlarının ortalama ve sıra ortalamalarının sayısal olarak daha yüksek olmasına karşın, bu farklılık istatistiksel anlamlılığa ulaşmamıştır. Ayrıca ortaokul mezunlarında gözlenen düşük değerler, bu grubun örneklem büyüklüğünün oldukça sınırlı olmasıyla ($n = 4$) ilişkili olabilir.

Tablo 12. Sosyal ve Eğlence Alt Boyutu Cinsiyete Göre Karşılaştırma (Mann–Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. ± SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.98 ± 0.46	99.09
Kadın	20	3.07 ± 0.37	113.15

U = 1547.00, p = 0.303

Mann–Whitney U testi sonucunda elde edilen U = **1547.00** ve p = **0.303** değeri, **cinsiyet grupları arasında sosyal ve eğlence alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını** göstermektedir ($p > 0.05$). Bu sonuç, kadın ve erkek katılımcıların egzersize katılımda **sosyalleşme ve eğlenme temelli motivasyonlarının benzer düzeylerde** olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar kadınların ortalama ve sıra ortalaması erkeklerle göre sayısal olarak daha yüksek görünse de, bu fark **istatistiksel olarak anlamlı değildir**. Dolayısıyla sosyal etkileşim ve eğlence faktörlerinin, bu örnekleme rekreatif egzersiz motivasyonu açısından **cinsiyete göre belirleyici bir unsur olmadığı** söylenebilir.

Tablo 13. Sosyal ve Eğlence alt boyutunun Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma (Kruskal–Wallis)

Eğitim Düzeyi	n	Ort. ± SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.90 ± 0.46	86.34
Ön lisans	72	3.02 ± 0.43	104.65
Lise	71	3.02 ± 0.46	105.53
Ortaokul	4	3.16 ± 0.52	124.25

H = 4.77, p = 0.189

Kruskal–Wallis testi sonucunda elde edilen H = 4.77, p = .189, eğitim düzeyine göre sosyal ve eğlence alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($p > .05$). Bu bulgu, katılımcıların sosyalleşme ve eğlenme temelli rekreatif egzersiz motivasyonlarının eğitim düzeyinden bağımsız olarak benzer düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır. Ortaokul mezunlarının sıra ortalamasının sayısal olarak yüksek olmasına karşın, bu grubun örneklem büyüklüğünün oldukça sınırlı olması (n = 4) farkın istatistiksel olarak anlamlılaşmamasında etkili olmuş olabilir. Genel olarak lisans, ön lisans ve lise mezunlarının motivasyon düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Beceri Gelişimi Alt Boyutu Cinsiyete Göre Karşılaştırma (Mann–Whitney U)

Cinsiyet	n	Ort. ± SS	Sıra Ort.
Erkek	180	2.99 ± 0.55	100.15
Kadın	20	3.01 ± 0.55	103.65

U = 1737.00, p = 0.798

Mann–Whitney U testi sonucunda elde edilen U = **1737.00** ve p = **0.798** değeri, **cinsiyet grupları arasında beceri gelişimi alt boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını** göstermektedir ($p > 0.05$). Bu sonuç, kadın ve erkek katılımcıların egzersize katılımda **yeni beceriler kazanma, kendini geliştirme ve yeterlik duygusu yaşama** temelli motivasyonlarının benzer düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır. Sıra ortalamaları ve ortalama puanlar neredeyse aynı düzeyde olup, beceri gelişiminin bu örnekleme **cinsiyete bağlı bir ayırt edici faktör olmadığı** söylenebilir.

Tablo 15. **Beceri Gelişimi Alt Boyutu** Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırma (Kruskal–Wallis)

Eğitim Düzeyi	n	Ort. $\pm$ SS	Sıra Ort.
Lisans	53	2.92 $\pm$ 0.54	93.82
Ön lisans	72	2.94 $\pm$ 0.51	96.42
Lise	71	3.10 $\pm$ 0.58	111.17
Ortaokul	4	2.78 $\pm$ 0.43	73.00

H = 4.41, p = 0.221

Kruskal–Wallis testi sonucunda elde edilen **H = 4.41** ve **p = 0.221** değeri, **eğitim düzeyine göre beceri gelişimi alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını** göstermektedir ($p > 0.05$). Bu bulgu, katılımcıların egzersizi beceri kazanımı ve kişisel gelişim aracı olarak görme düzeylerinin eğitim durumundan bağımsız olarak **benzerlik gösterdiğini** ortaya koymaktadır. Her ne kadar lise mezunlarının ortalama ve sıra ortalamaları diğer gruplara kıyasla sayısal olarak daha yüksek görünse de, bu fark **istatistiksel olarak anlamlı değildir**. Ayrıca ortaokul grubunun düşük puanları, bu grubun örneklem büyüklüğünün oldukça sınırlı olması ($n = 4$) ile ilişkili olabilir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada rekreasyonel egzersiz motivasyonu; cinsiyet, yaş ve eğitim durumu değişkenleri ile sağlık, rekabet, vücut ve dış görünüm, sosyal ve eğlence ile beceri gelişimi alt boyutları kapsamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bireylerin demografik özelliklerine bağlı olarak bazı boyutlarda farklılaşabildiğini göstermektedir. Araştırma sonuçları, kadınların genel rekreasyonel egzersiz motivasyon düzeylerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, literatürde kadınların fiziksel aktiviteye katılımı daha çok sağlık, kilo kontrolü ve psikolojik iyi oluş gibi içsel motivasyonlara yöneldiklerini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Teixeira et al., 2012; Dishman et al., 2005). Özellikle bu çalışmada sağlık alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farkın bulunması, kadınların egzersizi önleyici sağlık davranışı olarak algıladıklarını ve yaşam kalitesini artırma amacıyla benimsediklerini düşündürmektedir. Benzer biçimde Ryan ve Deci (2000), içsel motivasyonun bireyin sağlıkla ilişkili davranışları sürdürmesinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık, rekabet, vücut ve dış görünüm, sosyal ve eğlence ile beceri gelişimi alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu durum, rekreasyonel egzersizin performans odaklı sportif etkinliklerden farklı olarak daha kapsayıcı bir yapı sunduğunu ve kadınlar ile erkekler tarafından benzer beklentiler doğrultusunda deneyimlendiğini göstermektedir. Standage, Duda ve Ntoumanis (2003), rekreasyonel fiziksel aktivitelerin cinsiyet farklılıklarını azaltan sosyal bir bağlam sunduğunu ifade etmektedir. Yaş değişkenine ilişkin bulgular incelendiğinde, 30–40 yaş grubundaki bireylerin rekreasyonel egzersiz motivasyonunun daha yüksek olduğu, 41–50 yaş grubunda ise bu motivasyonun düştüğü görülmektedir. Bu sonuç, orta yetişkinlik döneminde bireylerin sağlık farkındalığının artması ve stresle başa çıkma ihtiyacının güçlenmesiyle ilişkilendirilebilir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020), bu yaş grubunda düzenli fiziksel aktivitenin kronik hastalık riskini azaltmada önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Buna karşın 41–50 yaş döneminde iş yükü, zaman kısıtlılığı ve fiziksel yorgunluk gibi faktörler, rekreasyonel egzersize katılımı sınırlandırabilmektedir (Bauman et al., 2012). Eğitim durumuna göre genel rekreasyonel egzersiz motivasyonunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaması, fiziksel aktiviteye yönelik motivasyonun yalnızca eğitim düzeyiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Bu bulgu, fiziksel aktivite davranışının çok sayıda

çevresel, bireysel ve psikososyal değişkenden etkilendiğini ileri süren ekolojik modellerle örtüşmektedir (Sallis et al., 2015). Ancak rekabet alt boyutunda eğitim düzeyine göre anlamlı bir farkın bulunması, eğitimle birlikte bireylerin başarı yönelimi ve kendini kanıtlama ihtiyacının değişebildiğine işaret etmektedir. Özellikle lise ve ön lisans mezunlarında rekabet motivasyonunun daha yüksek olması, bu bireylerin egzersizi performans ve başarı duygusu elde etme aracı olarak algıladıklarını düşündürmektedir. Alt boyutlara ilişkin betimsel istatistikler, sağlık, rekabet, görünüm, sosyal etkileşim ve beceri gelişimi boyutlarının birbirine yakın ortalamalara sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun tek bir nedene indirgenemeyeceğini ve çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Frederick ve Ryan (1993), bireylerin egzersize katılım nedenlerinin çoğu zaman eş zamanlı olarak birden fazla motivasyon kaynağından beslendiğini belirtmektedir. Öte yandan, ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha katsayılarının düşük olması, ölçüm güvenirliği açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu durum, maddelerin örneklem grubunda yeterince homojen algılanmamasından veya kültürel bağlamdan kaynaklanmış olabilir. Nunnally ve Bernstein (1994), özellikle psikososyal yapılarda kullanılan ölçeklerin farklı örneklemelerde yeniden test edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, alt boyutlara ilişkin sonuçlar temkinli biçimde değerlendirilmelidir. Genel olarak elde edilen bulgular, rekreasyonel egzersizin bireylerin sağlık, psikolojik iyi oluş ve sosyal yaşamlarını destekleyen önemli bir davranış biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, rekreasyonel egzersiz programlarının planlanmasında demografik farklılıkların ve motivasyonel unsurların dikkate alınması, katılımı artırıcı uygulamalar açısından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmada rekreasyonel egzersiz motivasyonu; cinsiyet, yaş ve eğitim durumu değişkenleri ile sağlık, rekabet, vücut ve dış görünüm, sosyal ve eğlence ile beceri gelişimi alt boyutları çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular, rekreasyonel egzersiz motivasyonunun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bazı demografik değişkenlere göre farklılaşabildiğini göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre kadınların genel rekreasyonel egzersiz motivasyon düzeyleri erkeklere kıyasla daha yüksektir. Özellikle sağlık alt boyutunda cinsiyete bağlı anlamlı farkın bulunması, kadınların egzersizi sağlığın korunması ve yaşam kalitesinin artırılması açısından daha güçlü biçimde benimsediklerini düşündürmektedir. Buna karşın diğer alt boyutlarda cinsiyete göre anlamlı farklılıkların bulunmaması, rekreasyonel egzersizin kadın ve erkekler tarafından benzer beklentilerle deneyimlenen kapsayıcı bir etkinlik alanı sunduğunu göstermektedir. Yaş değişkenine ilişkin bulgular, 30–40 yaş grubunda rekreasyonel egzersiz motivasyonunun daha yüksek olduğunu, 41–50 yaş grubunda ise motivasyonun azaldığını ortaya koymuştur. Bu durum, yaşamın farklı evrelerinde değişen iş yükü, zaman kullanımı ve sağlık algılarıyla ilişkilendirilebilir. Eğitim durumuna göre genel motivasyon düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte, rekabet alt boyutunda ortaya çıkan farklılıklar, başarı ve performans yönelimlerinin eğitim düzeyiyle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Alt boyutlara ilişkin bulgular, motivasyon kaynaklarının sağlık, rekabet, görünüm, sosyal etkileşim ve kişisel gelişim arasında dengeli biçimde dağıldığını göstermektedir. Bu sonuç, rekreasyonel egzersizin bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerini birlikte karşılayan bütüncül bir yaşam davranışı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışmada kullanılan ölçeğin alt boyutlarına ait güvenirlik katsayılarının düşük olması araştırmanın önemli bir sınırlılığıdır. Bu nedenle bulguların yorumlanmasında temkinli olunmalı ve gelecekte yapılacak çalışmalarda güvenirliği yüksek ölçme araçlarının kullanılması önerilmektedir. Sonuç olarak, rekreasyonel egzersiz bireylerin sağlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam kalitesini destekleyen önemli bir davranış biçimidir. Rekreasyonel egzersiz programlarının planlanmasında bireylerin

demografik özellikleri ve motivasyonel farklılıklarının dikkate alınması, katılımın artırılması ve sürdürülebilir egzersiz alışkanlıklarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, E. (2022). İnfaz Koruma Memurlarının Sportif Serbest Zaman İlgilenimi Ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri
- Bauman, A. E., Reis, R. S., Sallis, J. F., Wells, J. C., Loos, R. J., & Martin, B. W. (2012). Correlates of physical activity: Why are some people physically active and others not? *The Lancet*, 380(9838), 258–271.
- Çevik, C., & Cenkseven-Önder, F. (2010). Rekreatyonel Etkinliklere Katılım ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi.
- Demir, A. (2019). Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarında Stres Ve Rekreatyonel Faaliyetlere Katılımın İş Performansına Etkisi. Adalet Akademisi Yayınları.
- Dishman, R. K., Sallis, J. F., & Orenstein, D. R. (2005). The determinants of physical activity and exercise. *Public Health Reports*, 100(2), 158–171.
- Edginton, C. R., Hudson, S. D., & Lankford, S. V. (2004). Managing Recreation, Parks, And Leisure Services.
- Frederick, C. M., & Ryan, R. M. (1993). Differences in motivation for sport and exercise. *Journal of Sport Behavior*, 16(3), 124–146.
- Güven F. (2023). Turkish Journal of Kinesiology. The effect of technical training on physical parameters of 11-14 years old freestyle wrestlers.
- Hawkins, B. A. (1994). Leisure Services: An Introduction.
- Henderson, K. A., & Howells, K. (1982). Recreation And Leisure: Issues In An Era Of Change.
- İlgün, E., & İzgar, H. (2014). İnfaz koruma memurlarının iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri üzerinde bir araştırma. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 101–114.
- Iso-Ahola, S. E. (1999). Motivation For Leisure.
- K. Glanz et al. (Eds.), *Health behavior: Theory, research, and practice* (pp. 43–64). Jossey-Bass.
- Standage, M., Duda, J. L., & Ntoumanis, N. (2003). A model of contextual motivation in physical education. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 97–110.
- Kaya, M. (2020). Kurum Çalışanlarında Rekreatyonun Psikososyal İyi Hâline Etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*.
- Kayra, M., & Dikmen, A. A. (2017). Cezaevlerinde görev yapan infaz ve koruma memurlarının iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 524–551. <https://doi.org/10.26466/opus.340269>
- Kraus, R. (2001). Recreation And Leisure In Modern Society.
- Mull, R. F., Bayless, K., & Jamieson, L. (2005). Recreation And Leisure In Modern Society.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
- Rodgers, W. M., Blanchard, C. M., & Gessell, J. (2003). The relationship between psychological needs, self-determined motivation, exercise attitudes, and physical fitness. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(11), 2373–2392.
- Sallis, J. F., Owen, N., & Fisher, E. B. (2015). Ecological models of health behavior.
- Teixeira, P. J., Carraca, E. V., Markland, D., Silva, M. N., & Ryan, R. M. (2012). Exercise, physical activity, and self-determination theory. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 9(78), 1–30.

Torkildsen, G. (2005). Leisure And Recreation Management.

Türker, N., & Öztürk, İ. (2016). İnfaz koruma memurlarının iş doyumu ve örgütsel bağlılıkları: Batı Karadeniz Bölümü örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 56–78

Witt, P., & Caldwell, L. (2010). Youth Recreation And Development.

World Health Organization. (2020). *WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour*. WHO Press.

Wilson, P. M.,

Yaşartürk, F., & Yılmaz, H. (2019). Rekreatif Etkinliklere Katılan Kamu Personellerinin İş Stresi Ve Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1325-1335.

Yerlisu-Lapa, T. (2013). Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi Üzerine Çalışmalar.

A MULTIDIMENSIONAL SCALE DEVELOPMENT STUDY TO MEASURE RELIGIOUS BELIEF TENDENCIES AND FAITH PROBLEMS

Asım Derda KÖSE

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic
Sciences, Burdur, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8190-0171>

ABSTRACT

When the social science studies examining religious belief tendencies are reviewed, it is observed that the measurement tools developed largely focus on measuring individuals' levels of religiosity and religious practices. Multidimensional religiosity models and religious orientation scales developed in the literature of sociology of religion and psychology of religion have made significant contributions to understanding individuals' relationships with religion. However, a considerable portion of these scales have been constructed through the adaptation of models originally developed within the context of Christianity to different cultural settings. Consequently, measurement tools specifically designed to directly assess issues of faith discussed in the Islamic intellectual tradition and the faith-related doubts experienced by individuals remain quite limited. Moreover, most existing scales primarily measure religious commitment and worship tendencies, while failing to comprehensively address the effects of modern intellectual movements, secularization processes, and epistemological approaches on religious belief.

This study aims to introduce a scale development effort designed to measure individuals' religious belief tendencies from a theological (kalām) perspective in a multidimensional framework. In the scale development process, the relevant literature was first reviewed and the theoretical framework was established. Subsequently, a comprehensive item pool was created covering individuals' religious belief tendencies, sources of faith-related doubt, and approaches to religious knowledge. The prepared items were evaluated by field experts in order to assess content validity, and after the necessary revisions were made, a pilot form of the scale was developed.

The measurement instrument developed in this study consists of six main scales: Basic Islamic Belief Principles, Foundations of Faith (Imitative Faith–Investigative Faith), Religious Belief Orientations, Sources of Faith-Related Doubt and Inquiry, Trust in Fundamental Religious Sources, and Trust in Religious Authority. This structure aims to evaluate individuals' religious beliefs not merely through levels of religiosity, but also through religious knowledge sources, epistemological approaches, the influence of modern intellectual movements, and the dynamics of faith-related doubt. In this respect, the study is significant as an attempt to develop an original measurement tool that takes into consideration both the classical faith-related problems discussed in the kalām literature and the intellectual and cultural influences that have emerged in the modern period. In the following stages, pilot implementation and factor analyses are planned to determine the construct validity and reliability of the scale.

Keywords: Religious Belief Tendencies, Faith Problems, Scale Development, Kalām, Modernism, Secularization

DİNÎ İNANÇ EĞİLİMLERİ VE İMAN PROBLEMLERİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK ÇOK BOYUTLU BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

ÖZET

Dinî inanç eğilimlerini incelemeye yönelik sosyal bilim araştırmaları incelendiğinde geliştirilen ölçme araçlarının büyük ölçüde bireylerin dindarlık düzeylerini ve dinî pratiklerini ölçmeye odaklandığı görülmektedir. Din sosyolojisi ve din psikolojisi literatüründe geliştirilen çok boyutlu dindarlık modelleri ve dinî yönelim ölçekleri, bireylerin din ile kurdukları ilişkiyi anlamaya önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte bu ölçeklerin önemli bir kısmı Hristiyanlık bağlamında geliştirilmiş modellerin farklı kültürel ortamlara uyarlanmasıyla oluşturulmuş olup, İslam düşünce geleneğinde ele alınan iman meselelerini ve bireylerin yaşadığı imanî tereddütleri doğrudan ölçmeye yönelik araçlar oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca mevcut ölçeklerin çoğu dinî bağlılık ve ibadet eğilimlerini ölçmeye yoğunlaşmakta; modern düşünce akımlarının, sekülerleşme süreçlerinin ve epistemolojik yaklaşımların dinî inanç üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde ele almamaktadır.

Bu çalışma, bireylerin dinî inanç eğilimlerini kelimî bir perspektif çerçevesinde çok boyutlu olarak ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışmasını tanıtmayı amaçlamaktadır. Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle ilgili literatür incelenmiş ve kuramsal çerçeve belirlenmiştir. Ardından bireylerin dinî inanç eğilimlerini, imanî tereddüt kaynaklarını ve dinî bilgiye ilişkin yaklaşımlarını kapsayan geniş bir madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan maddeler alan uzmanlarının değerlendirmesine sunulurken kapsam geçerliği açısından incelenmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak ölçeğin deneme formu oluşturulmuştur.

Geliştirilen ölçme aracı altı temel ölçekten oluşmaktadır: Temel İslami İnanç Esasları, İnanç Temelleri (taklitçilik-tahkik), Dinî İnanç Yönelimleri, İmanî Tereddüt ve Sorgulama Kaynakları, Temel Dinî Kaynaklara Güven ve Dinî Otoriteye Güven. Bu yapı bireylerin dinî inançlarını yalnızca dindarlık düzeyi üzerinden değil; dinî bilgi kaynakları, epistemolojik yaklaşımlar, modern düşünce akımlarının etkileri ve imanî tereddüt dinamikleri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, klasik kelam literatüründe ele alınan iman problemleri ile modern dönemde ortaya çıkan düşünsel ve kültürel etkileri birlikte dikkate alan özgün bir ölçme aracı geliştirme girişimi olması bakımından önem taşımaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla ilerleyen aşamalarda pilot uygulama ve faktör analizlerinin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinî İnanç Eğilimleri, İman Problemleri, Ölçek Geliştirme, Kelam, Modernizm, Sekülerleşme

MÜNEVVER ROMANININ SOSYOLOJİK OKUMASI**Sude YILMAZ**

Hacettepe University, Institute of Social Sciences, Department of Modern Turkish
Literatüre, 06800 Beytepe, Ankara
ORCID: 0009-0005-4377-3091

ÖZET

Toplumun bir yansıması olan edebiyat insana dair tüm olguları malzeme olarak kullanır. İnsan ile yakın temaşa içinde olduğundan insanı konu alan tüm disiplinlerle de etkileşim içerisinde. Sosyoloji ile ortaklığı da, bireylerin toplumsal yapılar içindeki davranışlarını, değerlerini ve ilişkilerini anlamak için edebiyatın sunduğu derinlikli anlatımlar ve karakter analizleri üzerinden toplumsal gerçeklikleri keşfetmesinden kaynaklanır. Bu bağlamda bir romanın sosyolojik incelemesini yapıldığında eserin yazıldığı dönemdeki devrin karakteristik özellikleri de gözler önüne serilmiş olur. Çalışmada incelenen eser Güzide Sabri'nin *Münevver* adlı romanıdır. Türk edebiyatı tarihsel perspektifte incelendiğinde yapıtın yazılış tarihi II.Meşrutiyet Dönemine tekabül eder. Bu dönemde kadın yazının güç kazanması, anayasal düzenin yeniden ilan edilmesiyle birlikte basın özgürlüğünün görece genişlemesi, fikir hayatının canlanması ve Batılılaşma tartışmalarının yoğunlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı, kadınların eğitim, toplumsal haklar ve kamusal alandaki varlıkları üzerine düşünsel üretimi artırmış; kadın dergileri yayımlanmış, kadın yazarlar daha görünür hâle gelmiş ve edebî metinlerde kadın kimliği, bireysellik, aşk, evlilik ve toplumsal konum gibi meseleler daha eleştirel ve bilinçli bir bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu da eserlere yansımış edebî metinler topluma adeta ayna tutmuştur. Çalışmanın amacı *Münevver*'deki toplumsal olguları mercek altına almak ve böylece romanın sosyolojik bir okumasını yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda edebiyat ve sosyoloji ilişkisi, çalışmanın yöntemsel çerçevesini oluşturmaktadır. Araştırmada roman, yalnızca estetik bir kurgu olarak değil; üretildiği dönemin toplumsal yapısını, değerler sistemini ve zihniyet dünyasını yansıtan bir metin olarak ele alınacaktır. Eserde yer alan aile yapısı, kadın kimliği, evlilik anlayışı, sınıfsal konumlanış, eğitim ve Batılılaşma gibi toplumsal olgular sosyolojik bir bakış açısıyla incelenecek; karakterler, olay örgüsü ve mekân unsurları üzerinden dönemin sosyal gerçekliğiyle kurduğu bağ çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : *Münevver*, Güzide Sabri Aygün, Edebiyat Sosyolojisi, II. Meşrutiyet Dönemi, Toplumsal Cinsiyet.

A SOCIOLOGICAL READING OF MÜNEVVER ROMANI**ABSTRACT**

As a reflection of society, literature uses all phenomena related to humans as material. Being closely connected to humans, it interacts with all disciplines that deal with humans. Its connection with sociology stems from literature's exploration of social realities through its in-depth narratives and character analyses, which help us understand individuals' behaviors, values, and relationships within social structures. In this context, a sociological analysis of a novel also reveals the characteristic features of the period in which the work was written. The work examined in this study is Güzide Sabri's novel *Münevver*. When Turkish literature is examined from a historical perspective, the date of the work's writing corresponds to the Second Constitutional Era. The rise of women's writing during this period is directly related to the relative expansion of press freedom with the re-establishment of the constitutional order, the revival of intellectual life, and the intensification of debates on Westernization. The

environment of freedom brought about by the Second Constitutional Era increased intellectual production on women's education, social rights, and presence in the public sphere; women's magazines were published, women writers became more visible, and issues such as female identity, individuality, love, marriage, and social status began to be addressed in literary texts with a more critical and conscious perspective. This was reflected in the works, with literary texts acting as a mirror to society. The aim of this study is to examine the social.

Keywords: *Münevver*, Güzide Sabri Aygün, Sociology of Literature, Second Constitutional Era, Gender Studies.

EFFECTS OF VARIOUS CEREAL AND LEGUME FLOUR MIXTURES ON THE DEVELOPMENT AND CRUDE PROTEIN CONTENT OF *TENEbrio MOLITOR* L. (COLEOPTERA: TENEBRIONIDAE) LARVAE

Doç Dr Yeşim KOÇ

Science Teaching, Department of Mathematics and Science Education, Faculty of Education,
Sinop University, Sinop 57000, Türkiye
Orcid: 0000-0001-7125-2561

Öğr Gör Emine Betül AKALIN ÖZAĞDAŞ

Natural Products Research and Application Center, Sinop University, Sinop 57000, Türkiye
Orcid 0000-0001-7114-1001

Tenebrio molitor (yellow mealworm) is alternative food and feed source due to its high nutritional profile and low environmental footprint. In the commercial production of these organisms, incorporating by-products into rations is of great importance to enhance biomass productivity and protein quality. In this study, the effects of four different nutritional substrates on the larval survival rate, pupation rate, and crude protein content (on a % dry weight basis) of *T. molitor* were investigated (Kjeldahl method). Experiments were conducted under laboratory conditions with continuous darkness (CD), a temperature of $27 \pm 2^\circ\text{C}$ and a relative humidity of $60 \pm 5\%$. In the study, in addition to the control group (1st diet) consisting of 95% wheat bran and 5% brewer's yeast; four different nutritional groups were established containing 25% rye flour (2nd diet), red lentil flour (3rd diet), and buckwheat flour (4th diet). According to the analysis results, the highest larval survival rate was identified in the 4th diet group at $88,3 \pm 2,72\%$, followed by the 3rd diet ($83,6 \pm 2,08\%$), 1st diet ($82 \pm 2,72\%$), and 2nd diet ($75,8 \pm 3,36\%$), respectively. Regarding pupation rates, no statistically significant difference was observed between the groups ($p > 0,05$), with success rates ranging from 80.6% to 83.4% across all diets. In terms of total crude protein content, the highest value was recorded in the 3rd diet group at $62,4 \pm 1,2\%$, and the lowest value was measured in the 2nd diet group at $54,9 \pm 0,8\%$. This study has shown that the tested cereal and legume-supplemented diets yielded successful results in the rearing of *Tenebrio molitor* and can be used as supplements to wheat bran.

Keywords: *Tenebrio molitor*, Protein, pupation rate, larval survival rate, cereal and legume flours

FARKLI TAHİL VE BAKLİYAT UNU KARIŞIMLARININ *TENEbrio MOLITOR* L. (COLEOPTERA: TENEBRIONIDAE) LARVALARININ GELİŞİMİ VE HAM PROTEİN MİKTARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Tenebrio molitor (un kurdu), yüksek besin profili ve düşük çevresel ayak izi ile alternatif gıda ve yem kaynağıdır. Bu canlıların ticari üretiminde biyokütle verimliliğini ve protein kalitesini artırmak amacıyla yan ürünlerin rasyonlara dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada dört farklı besin substratının *T. molitor*' un larva hayatta kalma oranı, pup açılım oranı ve % kuru ağırlık bazında ham protein miktarına etkisi (Kjeldahl yöntemi) araştırılmıştır. Denemeler devamlı karanlıkta (DK), sıcaklığı $27 \pm 2^\circ\text{C}$ ve nisbi nemi 60 ± 5 olan laboratuvar koşullarında yürütülmüştür.

Çalışmada, %95 buğday kepeği ve %5 bira mayasından oluşan kontrol grubuna (1. besin) ek olarak; %25 oranında çavdar unu (2. besin), kırmızı mercimek unu (3. besin) ve karabuğday unu (4. besin) içeren dört farklı besin grubu oluşturulmuştur

Analiz sonuçlarına göre, en yüksek larval hayatta kalma oranı $88,3 \pm 2,72$ ile 4. besin grubunda tespit edilirken; bunu sırasıyla 3. besin ($83,6 \pm 2,08$), 1. besin ($82 \pm 2,72$) ve 2. besin ($75,8 \pm 3,36$) grupları izlemiştir. Pupa açılım oranları açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiş ($p > 0,05$), tüm besinlerde $80,6$ ile $83,4$ arasında başarı elde edilmiştir. Toplam ham protein içeriği bakımından ise en yüksek değer $62,4 \pm 1,2$ ile 3. besin grubunda, en düşük değer ise $54,9 \pm 0,8$ ile 2. besin grubunda ölçülmüştür.

Bu çalışma, test edilen tahıl ve bakliyat katkıli diyetlerin *Tenebrio molitor* yetiştiriciliğinde başarılı sonuçlar verdiğini ve buğday keğesine destekleyici olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tenebrio molitor*, Protein, pup açılım oranı, larval hayatta kalma oranı, tahıl ve bakliyat unları

ZÂTÎ'NİN ŞEM'Ü PERVÂNE'SİNE PSİKO-MİTOLOJİK BİR OKUMA DENEMESİ**Buğra Pişkin**

Hacettepe University, Letters Faculty, Department of Turkish Language and Literature, 06800

Beytepe, Ankara

ORCID: 0009-0008-0950-7672**ÖZET**

Klasik Türk edebiyatında Şem' ve Pervâne'ye dair ilk motifler; gazeller, kasideler ve rubailer gibi nazım şekilleri içerisinde lirik bir unsur olarak kullanılmıştır. 15. yüzyıldan itibaren ise daha çok tasavvufi eserlerde olmak üzere, mesnevilerde küçük hikâyeler içerisinde yer almıştır. Zâtî'nin Şem' ü Pervâne'si, aynı adlı alegorik aşk mesnevilerinden ayrı olarak beşerî aşkı anlatmaktadır. Eser, bu bakımdan Fars ve Türk edebiyatındaki benzerlerinden orijinalliliğiyle ayrılmakta ve edebiyatımızda özel bir yer edinmektedir. Her ne kadar devler, cinler, periler ve diğer efsanevi yaratıkları barındırmasa da Zâtî'nin eseri, masal kahramanlarına has tahkiyevi mekanizmalar açısından birçok unsuru bünyesinde ihtiva etmektedir. Metin; çocuğu olmayan padişah, görerek ve duyarak âşık olma, kötü vezir ve kahramanın yardımcıları gibi masalsı unsurlarla beraber "saçı saçmak" gibi folklorik malzemeleri de içerdiğinden psiko-mitolojik bir okuma yapmaya imkân tanımaktadır. Bu bağlamda eldeki çalışma, Zâtî'nin Şem' ü Pervâne mesnevisinin derin yapısında işleyen arketipsel örüntüleri psiko-mitolojik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Carl Gustav Jung'un analitik psikolojisi ve simya sembolizmi temel alınarak yapılan bu okumada anlatının eylem örgüsü; ego enflasyonu, bilinç ve bilinçdışı arasındaki ontolojik gerilim ve psişenin bireyleşme süreci gibi kavramlar üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, eserde salt bir tahkiye mekanizması olarak görülebilecek birçok unsurun kurgusal birer tesadüf olmadığı; aksine, bireyselleşme sürecindeki zihnin doğal işleyişlerine ayna tuttuğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, klasik metinlerimizden olan Şem' ü Pervâne'nin ve benzer nitelikteki diğer eserlerin esasında bütün insanlığa seslenme potansiyeline sahip olduğunu ve okurların bu metinlerde hâlâ kendilerinden birer parça bulabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Şem' ü Pervâne*, Zâtî, Carl Gustav Jung, Psikanalitik, Türk Mitolojisi, Psiko-mitoloji.

AN ATTEMPT AT A PSYCHO-MYTHOLOGICAL READING OF ZÂTÎ'S ŞEM' Ü PERVÂNE**ABSTRACT**

In classical Turkish literature, the earliest motifs concerning Şem' and Pervâne (the Candle and the Moth) were utilized as lyrical elements within poetic forms such as ghazals, qasidas, and rubais. From the 15th century onwards, these motifs began to appear within short stories in masnavis, predominantly in Sufi works. Zâtî's Şem' ü Pervâne, distinct from other allegorical romance masnavis bearing the same name, essentially depicts human (profane) love. In this regard, the work distinguishes itself from its counterparts in Persian and Turkish literature through its originality, thus holding a special place in our literary tradition. Although it does not feature giants, jinn, fairies, or other mythical creatures, Zâtî's work incorporates numerous elements in terms of the narrative mechanisms specific to fairy tale protagonists. Because the text includes fairy tale elements such as the childless sultan, falling in love by seeing and hearing, the evil vizier, and the hero's helpers, alongside folkloric materials like "scattering coins/gifts" (saçı saçmak), it allows for a psycho-mythological reading.

In this context, the present study aims to examine the archetypal patterns operating in the deep structure of Zâtî's Şem' ü Pervâne masnavi through a psycho-mythological approach. In this

reading, which is fundamentally based on Carl Gustav Jung's analytical psychology and alchemical symbolism, the plot of the narrative has been analyzed through concepts such as ego inflation, the ontological tension between the conscious and the unconscious, and the individuation process of the psyche. In light of the obtained data, it has been concluded that many elements within the work, which could otherwise be perceived merely as narrative mechanisms, are not fictional coincidences; on the contrary, they mirror the natural operations of the mind during the individuation process. This conclusion reveals that *Şem' ü Pervâne*, as one of our classical texts, along with other works of a similar nature, inherently possesses the potential to address the whole of humanity, and that contemporary readers can still find fragments of themselves within these texts.

Keywords: *Şem' ü Pervâne*, Zâtî, Carl Gustav Jung, Psychoanalytic, Turkish Mythology, Psycho-mythology.

İŞLEME SANATININ TARİHSEL GELİŞİMİNDE MİSİR MEDENİYETİNİN YERİ ve KÜLTÜREL YANSIMALARI

Emine NAS

Selcuk University, Architecture and Design Faculty, Department of Crafts, 42031, Konya.

ORCID: 0000-0002-2513-2611

ÖZET

İşleme sanatı, insanlık tarihinin en eski tekstil süsleme tekniklerinden biri olarak farklı uygarlıkların kültürel ve estetik anlayışını yansıtan önemli bir sanat dalıdır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyet tekstil üretimi ve süsleme teknikleri geliştirmiş olsa da Antik Mısır, bu alanda erken dönemden itibaren dikkat çeken merkezlerden biri olmuştur. Özellikle keten kumaş üretimi ve tekstil işçiliğinde ulaşılan yüksek teknik düzey, Mısır'da işleme ve bezeme uygulamalarının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Antik Mısır toplumunda tekstil yalnızca gündelik kullanım için üretilen bir malzeme değil, aynı zamanda dini ritüellerde, mezar kültüründe ve sosyal statünün göstergesi olarak kullanılan önemli bir kültürel unsur olmuştur. Mezar buluntuları, duvar resimleri ve arkeolojik tekstil örnekleri incelendiğinde, kumaş yüzeylerinde uygulanan bezeme tekniklerinin estetik kaygının yanı sıra sembolik anlamlar da taşıdığı görülmektedir. Kullanılan motifler, renkler ve kompozisyonlar Mısır'ın inanç sistemi, doğa anlayışı ve toplumsal yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çalışma, işleme sanatının tarihsel gelişim sürecinde Antik Mısır'ın yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada arkeolojik tekstil buluntuları, ikonografik veriler ve sanat tarihi literatürü üzerinden işleme teknikleri, kullanılan motifler ve kültürel anlamlar değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Antik Mısır'ın tekstil ve işleme sanatının gelişiminde yalnızca teknik açıdan değil, aynı zamanda sembolik ve kültürel açıdan da önemli bir etki alanı oluşturduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşleme sanatı, Antik Mısır, tekstil, kültür, miras.

THE ROLE OF THE EGYPTIAN CIVILIZATION IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF EMBROIDERY ART AND ITS CULTURAL REFLECTIONS

ABSTRACT

Embroidery art is one of the oldest textile decoration techniques in human history and represents an important art form reflecting the cultural and aesthetic understanding of different civilizations. Although many civilizations developed textile production and decorative techniques throughout history, Ancient Egypt emerged as one of the prominent centers in this field from an early period. In particular, the high technical level achieved in linen fabric production and textile craftsmanship significantly contributed to the development of embroidery and decorative applications in Egypt.

In Ancient Egyptian society, textiles were not only materials produced for daily use but also important cultural elements used in religious rituals, funerary traditions, and as indicators of social status. When tomb findings, wall paintings, and archaeological textile samples are examined, it is observed that the decorative techniques applied to fabric surfaces carried symbolic meanings in addition to aesthetic concerns. The motifs, colors, and compositions used provide important clues about Egypt's belief system, perception of nature, and social structure. This study aims to examine the place of Ancient Egypt in the historical development of embroidery art. In the research, embroidery techniques, motifs, and cultural meanings were

evaluated through archaeological textile findings, iconographic data, and art historical literature. As a result of the study, it is revealed that Ancient Egypt constituted an important sphere of influence in the development of textile and embroidery art not only in technical terms but also in symbolic and cultural aspects.

Keywords: Embroidery art, Ancient Egypt, textile, culture, heritage.

19. YÜZYIL TÜRK KADIN GIYİM KÜLTÜRÜNDE BİNDALLI GELENEĞİ: KONYA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SANATSAL BİR İNCELEME

Emine NAS

Selcuk University, Architecture and Design Faculty, Department of Crafts, 42031, Konya.

ORCID: 0000-0002-2513-2611

ÖZET

Geleneksel Türk giyim kültürü, tarihsel süreç içerisinde toplumsal yaşam, estetik anlayış ve kültürel değerlerin önemli bir yansıması olmuştur. Osmanlı döneminde kadın giyiminde önemli bir yere sahip olan bindallı, kadife, atlas veya ipek gibi değerli kumaşlar üzerine altın ve gümüş sırma ipliklerle yapılan yoğun bitkisel motifli işlemeleriyle dikkat çeken bir tören giysisidir. Özellikle düğün ve kına gecesi gibi önemli ritüellerde kullanılan bindallılar, aynı zamanda dönemin estetik anlayışını ve el sanatları geleneğini yansıtan önemli tekstil ürünleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, 19. yüzyıl Türk kadın giyim kültürü içerisinde bindallı geleneğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada Konya’da bulunan dival işlemeli bir bindallı örneği üzerinden giysinin kumaş özellikleri, işleme teknikleri, motif kompozisyonu ve süsleme düzeni sanatsal açıdan değerlendirilmiştir. Ayrıca bindallının kültürel bağlamı, kullanım amacı ve geleneksel giyim kültürü içerisindeki yeri ele alınmıştır.

Çalışma sonucunda incelenen bindallı örneğinin, 19. yüzyıl Osmanlı kadın giyim geleneğinin estetik özelliklerini yansıttığı ve dival işi tekniği ile oluşturulan zengin bitkisel motifleriyle dönemin tekstil sanatına ilişkin önemli veriler sunduğu görülmüştür. Bu tür giysiler, geleneksel el sanatlarının ve kültürel mirasın anlaşılması açısından önemli örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bindallı, Türk kadın giyimi, dival işi, geleneksel tekstil, Konya

THE TRADITION OF BİNDALLI IN 19TH-CENTURY TURKISH WOMEN’S CLOTHING CULTURE: AN ARTISTIC EXAMINATION BASED ON A SAMPLE FROM KONYA

ABSTRACT

Traditional Turkish clothing culture has reflected social life, aesthetic understanding, and cultural values throughout history. Bindallı, which held a significant place in women’s clothing during the Ottoman period, is a ceremonial garment distinguished by dense vegetal motifs embroidered with gold and silver metallic threads on luxurious fabrics such as velvet, satin, or silk. Particularly worn during important rituals such as weddings and henna nights, bindallı garments represent notable textile artifacts that reflect both the aesthetic sensibilities of the period and the traditions of decorative arts.

This study aims to examine the bindallı tradition within the context of nineteenth-century Turkish women’s clothing culture. The research focuses on a dival-embroidered bindallı example identified in Konya, analyzing its fabric characteristics, embroidery techniques, motif composition, and decorative arrangement from an artistic perspective. In addition, the cultural context of the garment, its function within traditional ceremonies, and its place in the broader framework of traditional clothing culture are discussed.

The findings indicate that the examined bindallı reflects the aesthetic characteristics of nineteenth-century Ottoman women's clothing and provides valuable insight into the textile arts of the period through its rich vegetal motifs created using the dival embroidery technique. Such garments constitute important examples for understanding traditional craftsmanship and the preservation of cultural heritage.

Keywords: Bindallı, Turkish women's clothing, dival embroidery, traditional textiles, Konya

GÜNCEL DİJİTAL PAZARLAMA UYGULAMALARI VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**Oğuzhan ARSLAN**

Gaziantep University, Institute of Social Science, Department of International Trade and Logistics, 27410 Şehitkamil, Gaziantep

Hanifi Murat MUTLU

Gaziantep University, Institute of Social Science, Department of International Trade and Logistics, 27410 Şehitkamil, Gaziantep

ORCID: 0000-0001-9757-6708**ÖZET**

Küreselleşme beraberinde dijitalleşmenin hız kazanması, tüketici davranışlarının değişmesi ve veri teknolojilerindeki gelişmeler, pazarlama disiplini köklü biçimde dönüştürmüştür. Geleneksel pazarlama anlayışından veri temelli, kişiselleştirilmiş ve çok kanallı (omnichannel) yaklaşımlara geçiş, özellikle son yirmi yılda küresel ölçekte belirginleşmiştir. Bu çalışmanın amacı dünyada öne çıkan güncel dijital pazarlama uygulamalarını belirlemek ve bu uygulamaların Türkiye’deki yansımalarını örnekler üzerinden değerlendirmektir. Çalışmada yapay zekâ destekli pazarlama, sosyal medya pazarlaması, video ve kısa format içerik stratejileri, performans pazarlaması, arama motoru optimizasyonu (SEO), programatik reklamcılık ve omnichannel stratejiler ele alınmıştır. Türkiye özelinde yapılan değerlendirmelerde, özellikle hızlı tüketim ürünleri (FMCG) ve giyim sektörlerinde dijital pazarlama araçlarının yoğun ve stratejik biçimde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, e-ticaret platformlarının özel alışveriş günlerinde influencer ve sosyal medya iş birliklerine yönelmesi; özel günler ve kasım ayı alışveriş kampanyaları gibi dönemsel süreçlerde son tüketiciye hitap eden markaların sosyal medya merkezli çalışmalarla dijital görünürlüklerini artırma stratejileri dikkat çekmektedir. Araştırma bulguları, Türkiye’de dijital pazarlama uygulamalarının genel çerçevede küresel eğilimlerle paralel bir gelişim gösterdiğini; ancak uygulama düzeyinde yerel kültürel kodlar, mizah unsurları ve kampanya dönemlerine özgü iletişim stratejileri aracılığıyla özgün bir yapıya büründüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışma, güncel uygulamaları teorik çerçeveye ilişkilendirerek literatüre bir katkı sunmayı amaçlamakta olup, Türkiye örneği üzerinden küresel ve yerel dijital pazarlama stratejilerinin karşılaştırmalı analizine zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Sosyal Medya, Yapay Zeka

CURRENT DIGITAL MARKETING PRACTICES AND EXAMPLES FROM TURKEY**ABSTRACT**

Globalization, coupled with the acceleration of digitalization, changes in consumer behavior, and advancements in data technologies, has fundamentally transformed the discipline of marketing. The shift from traditional marketing approaches to data-driven, personalized, and omnichannel strategies has become particularly evident on a global scale over the past two decades. The aim of this study is to identify leading contemporary digital marketing practices worldwide and evaluate their implications in Turkey through case studies. The study covers AI-powered marketing, social media marketing, video and short-form content strategies, performance marketing, search engine optimization (SEO), programmatic advertising, and omnichannel strategies. Evaluations specific to Turkey reveal that digital marketing tools are used intensively and strategically, particularly in the fast-moving consumer goods (FMCG) and

apparel sectors. In this context, e-commerce platforms turning to influencer and social media collaborations during special shopping days; and brands targeting end consumers during seasonal periods such as special days and November shopping campaigns employing social media-centric strategies to increase their digital visibility are noteworthy. The research findings reveal that digital marketing practices in Turkey have developed in line with global trends in general; however, at the application level, they have taken on a unique structure through local cultural codes, humorous elements, and communication strategies specific to campaign periods. This study aims to contribute to the literature by relating current practices to a theoretical framework and lays the groundwork for a comparative analysis of global and local digital marketing strategies using the example of Türkiye.

Keywords: Digital Marketing, Social Media, Artificial Intelligence

HİTİTLER DÖNEMİNDE KONYA OVASI'NDA TARIMSAL ÜRETİM VE DEVLET DENETİMİ

Mehmet Yunus AKTÜRK

Gumushane University, Faculty of Letters, Department of History, Gumushane Turkey

ORCID: 0000-0003-3977-6300

ÖZET

Bu bildiri, MÖ 2. binyılın ikinci yarısında, Hitit İmparatorluk Çağı (yaklaşık MÖ 1400–1200) sürecinde Konya Ovası'nın tarımsal üretim potansiyelini ve bu üretimin Hitit devleti tarafından hangi mekanizmalarla denetlendiğini ele almaktadır. Çalışmanın temel amacı, bölgenin yalnızca kırsal bir yerleşim alanı değil, imparatorluğun ekonomik yapısını besleyen stratejik bir üretim havzası olduğunu ortaya koymaktır. Konya Ovası, geniş ve verimli tarım arazileri, su kaynaklarına erişim imkânı ve Orta Anadolu'yu güney bölgelerine bağlayan doğal geçitlere yakınlığı sayesinde Eski Anadolu coğrafyasında özel bir konuma sahiptir. Bu coğrafi avantaj, Hitit merkezi olan Hattuša ile güneydeki idari bölgeler arasında bir lojistik ve tedarik sahası oluşturmuştur. Hitit metinlerinde görülen tahıl vergisi, angarya yükümlülükleri ve depolama uygulamaları, tarımsal üretimin sistemli biçimde kayıt altına alındığını ve devlet denetimine tabi tutulduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Konya Ovası'nın Tarhuntašša bölgesiyle olan ilişkisi önem kazanmaktadır. Tarhuntašša'nın siyasi ve idari statüsü üzerine yürütülen tartışmalar, bölgenin yalnızca bir sınır eyaleti değil, aynı zamanda ekonomik açıdan değerli bir üretim merkezi olabileceğini düşündürmektedir. Arkeolojik bulgular, Geç Tunç Çağı boyunca ovadaki yerleşimlerin süreklilik gösterdiğini ve kırsal üretim ağının istikrarlı biçimde işlediğini ortaya koymaktadır. Bildiri, yazılı belgeler ile yerleşim arkeolojisini birlikte değerlendirerek Hitit devletinin Konya Ovası'ndaki üretimi doğrudan merkezî görevliler aracılığıyla mı yoksa yerel idareciler üzerinden dolaylı biçimde mi denetlediği sorusuna odaklanmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Konya Ovası'nın Hitit ekonomik organizasyonu içinde aktif ve vazgeçilmez bir rol üstlendiğini savunmakta; bölgenin Eski Anadolu tarihi içindeki konumunu merkez-çevre ilişkileri bağlamında yeniden tanımlamayı önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Konya Ovası, Hitit İmparatorluk Çağı, Tarımsal Üretim, Devlet Denetimi

AGRICULTURAL PRODUCTION AND STATE CONTROL IN THE KONYA PLAIN DURING THE HITTITE PERIOD

ABSTRACT

This paper examines the agricultural production potential of the Konya Plain during the second half of the second millennium BCE, specifically within the Hittite Imperial Period (ca. 1400–1200 BCE), and investigates the mechanisms through which this production was supervised by the Hittite state. The primary aim of the study is to demonstrate that the region functioned not merely as a rural settlement area, but as a strategic production basin sustaining the economic structure of the empire. The Konya Plain occupied a distinctive position within the geography of ancient Anatolia due to its extensive and fertile agricultural lands, access to water resources, and proximity to natural routes connecting Central Anatolia with the southern regions. This geographical advantage enabled the plain to serve as a logistical and supply zone between the Hittite capital, Hattuša, and the southern administrative territories. References in Hittite texts to grain taxation, corvée obligations, and storage practices indicate that agricultural production was systematically recorded and subjected to state control. Within this framework, the relationship between the Konya Plain and the region of Tarhuntašša gains particular importance. Ongoing debates concerning the political and administrative status of Tarhuntašša

suggest that it may have functioned not only as a frontier province but also as an economically valuable production center. Archaeological evidence further demonstrates continuity of settlement across the plain throughout the Late Bronze Age, indicating a stable and sustained rural production network. By evaluating written sources alongside settlement archaeology, this paper focuses on whether the Hittite state supervised production in the Konya Plain directly through central officials or indirectly via local administrators. In conclusion, the study argues that the Konya Plain played an active and indispensable role within the Hittite economic organization and proposes a reconsideration of the region's position in ancient Anatolian history within a center–periphery framework.

Keywords: Konya Plain, Hittite Imperial Period, Agricultural Production, State Control

DENİZLİ SANAYİSİNDE YEŞİL DÖNÜŞÜM: ENERJİ STRATEJİLERİ VE AB UYUM SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim ÖNGÖREN

Pamukkale University, Institute of Social Science, Department of Economics, 20160
Pamukkale, Denizli

ORCID: 0009-0009-1548-6561

Halil UÇAL

Pamukkale University, Institute of Social Science, Department of Economics, 20160
Pamukkale, Denizli

ORCID: 0000-0002-1475-2962

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin 2050 karbon nötr hedefi ve Yeşil Mutabakat düzenlemeleri bağlamında Denizli sanayisinin yeşil dönüşüm kapasitesini ampirik olarak değerlendirmektedir. Türkiye ihracatının %41,4'ünün AB'ye yapıldığı göz önüne alındığında, Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) gibi düzenlemelerin yerli sanayi üzerindeki etkileri kritik önem taşımaktadır. Araştırma, Denizli'de faaliyet gösteren 7 firma (4 tekstil, 1 tekstil boyama, 1 petrokimya, 1 demir-çelik) ile yapılandırılmış anket ve derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Enerji stratejileri, dış ticaret performansı, yeşil finansman erişimi ve AB uyum süreçleri olmak üzere dört ana boyutta veri toplanmıştır. Bulgular, güneş enerjisi santrali (GES) yatırımlarının sektörler arası heterojen dağılım gösterdiğini (%46-87 arası) ve geri dönüş sürelerinin 2 ile 20 yıl arasında değiştiğini ortaya koymaktadır. SKDM uyum maliyetlerinin firmalar için yıllık \$15.000-\$50.000 arasında ek yük oluşturduğu tespit edilmiştir. Yeşil finansman erişiminde ciddi bilgi asimetrisi gözlemlenmiş; firmaların %71'inin mevcut teşvik programlarından haberdar olmadığı belirlenmiştir. Çalışma, Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde çevre düzenlemelerinin yenilik tetiklediğini ancak firmaların "gönüllü yenilik" yerine "zorunlu uyum" stratejisi benimsediğini göstermektedir. Büyük firmalar ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) arasında adaptasyon kapasitesi açısından belirgin eşitsizlik tespit edilmiştir. Politika önerileri, makro-mezo-mikro düzeylerde entegre bir yaklaşım gerektirmekte ve özellikle KOBİ'lere yönelik özel destek mekanizmalarının aciliyetini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Ekonomi, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Yenilenebilir Enerji, Sürdürülebilir Dış Ticaret, SKDM, Denizli Sanayisi

GREEN TRANSITION IN DENİZLİ INDUSTRY: ENERGY STRATEGIES AND ASSESSMENT OF THE EU HARMONIZATION PROCESS

ABSTRACT

This study empirically assesses the green transformation capacity of Denizli's industry in the context of the European Union's 2050 carbon neutrality target and Green Deal regulations. Considering that 41.4% of Turkey's exports with the EU, regulations such as the Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) have a critical impact on domestic industry. The research was conducted through structured surveys and in-depth interviews with seven companies operating in Denizli (four textile, one textile dyeing, one petrochemical, and one iron and steel). Data was collected in four main dimensions: energy strategies, foreign trade performance, access to green finance, and EU harmonization processes. The findings reveal that solar power plant

investments show a heterogeneous distribution across sectors (ranging from 46% to 87%) and that payback periods vary between 2 and 20 years. It has been determined that CBAM compliance costs create an additional burden of \$15,000-\$50,000 per year for companies. A significant information asymmetry has been observed in access to green financing; it has been determined that 71% of companies are unaware of existing incentive programs. The study shows that environmental regulations have triggered innovation within the framework of the European Green Deal, but that companies have adopted a strategy of “mandatory compliance” rather than “voluntary innovation”. A significant disparity in adaptation capacity has been identified between large companies and Small and Medium-sized Enterprises (SMEs). Policy recommendations require an integrated approach at the macro, meso, and micro levels and emphasize the urgency of special support mechanisms for SMEs in particular.

Keywords: Green Economy, European Green Deal, Renewable Energy, Sustainable Foreign Trade, CBAM, Denizli Industry

KENTSEL RÜZGAR KOŞULLARI ALTINDA DİKEY EKSENLİ RÜZGAR TÜRBİNİ KULLANILARAK HİDROJEN ÜRETİMİNİN EKSERJİ TABANLI DEĞERLENDİRİLMESİ

Selçuk İNAÇ

Dogus University, Engineering Faculty, Department of Mechanical Engineering, 34775
Istanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0001-5900-2930

ÖZET

Dikey eksenli rüzgâr türbinleri, rüzgâr yönünden bağımsız çalışabilmeleri, düşük rüzgâr hızlarında devreye girebilmeleri ve türbülanslı akışlara daha iyi uyum sağlamaları sayesinde kentsel alanlar için önemli avantajlar sunmaktadır. Bu çalışmada, kentsel rüzgâr koşulları altında bir dikey eksenli rüzgâr türbini (DERT) kullanılarak hidrojen üretiminin ekserji temelli bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Önerilen sistem, ticari bir 5 kW nominal güce sahip dikey eksenli rüzgâr türbini ile bir elektrolizörün entegrasyonuna dayanmaktadır. Analizde, Doğu Üniversitesi kampüsü yakınındaki bir meteorolojik istasyondan elde edilen gerçek saatlik rüzgâr hızı verileri kullanılmıştır. Türbinin saatlik elektrik üretimi, üretici tarafından sağlanan güç eğrisi esas alınarak hesaplanmış ve buna bağlı hidrojen üretimi saatlik, aylık ve yıllık ölçeklerde belirlenmiştir. Ekserji analizi kapsamında, entegre sistem için ekserji verimi, ekserji yıkımı ve ekserji temelli sürdürülebilirlik indeksi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, aylık bazda en yüksek hidrojen üretimi rüzgâr hızlarının arttığı haziran ayında gerçekleşmiş ve bu ay için hidrojen üretimi toplam yaklaşık olarak 4,51 kg/ay olarak hesaplanmıştır. Aylık bazda en yüksek ekserji verimi haziran ayında elde edilmiş olup, bu ay için sistemin ortalama ekserji verimi yaklaşık %15,64 seviyesine ulaşırken, yıllık bazda ise sistemin ortalama ekserji veriminin yaklaşık %13,32 olarak belirlenmiştir. Yıllık toplam hidrojen üretimi 33,94 kg/yıl olarak belirlenirken, toplam ekserji yıkımı 5856,36 kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte, ekserji temelli sürdürülebilirlik indeksi (ExSI) aylık bazda 1,123–1,190 aralığında değişim göstermiş ve en yüksek değer haziran ayında elde edilmiştir. Bu çalışmanın, kentsel rüzgâr koşullarında dikey eksenli rüzgâr türbinleri ile hidrojen üretiminin değerlendirilmesine yönelik literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hidrojen üretimi, Rüzgâr enerjisi, Dikey eksenli rüzgâr türbini (DERT), Ekserji analizi, Sürdürülebilirlik analizi

EXERGY-BASED EVALUATION OF HYDROGEN PRODUCTION USING A VERTICAL AXIS WIND TURBINE UNDER URBAN WIND CONDITIONS

ABSTRACT

Vertical axis wind turbines offer significant advantages for urban areas due to their ability to operate independently of wind direction, their capability to start operating at low wind speeds, and their improved adaptability to turbulent flow conditions. In this study, an exergy-based evaluation of hydrogen production using a vertical axis wind turbine (VAWT) under urban wind conditions is presented. The proposed system is based on the integration of a commercial 5 kW vertical axis wind turbine with an electrolyzer. Real hourly wind speed data from a meteorological station near the campus of Dogus University were used in the analysis. The wind turbine's hourly electrical output was calculated using the manufacturer-provided power curve, and the corresponding hydrogen production was determined on hourly, monthly, and annual scales. Within the scope of the exergy analysis, the exergy efficiency, exergy

destruction, and exergy-based sustainability index of the integrated system were examined. As a result of this study, the highest monthly hydrogen production occurred in June, when wind speeds increased, and the total hydrogen production for this month was calculated to be approximately 4.51 kg/month. The highest monthly exergy efficiency was obtained in June, with the average exergy efficiency of the system reaching approximately 15.64% for this month, while the average exergy efficiency of the system on an annual basis was determined to be approximately 13.32%. The total annual hydrogen production was determined to be 33.94 kg/year, while the total exergy destruction was calculated to be 5856.36 kWh/year. Furthermore, the exergy-based sustainability index (ExSI) varied on a monthly basis within the range of 1.123–1.190, with the highest value observed in June. This study is expected to contribute to the literature on the evaluation of hydrogen production with vertical-axis wind turbines under urban wind conditions.

Keywords: Hydrogen production, Wind energy, Vertical axis wind turbine (VAWT), Exergy analysis, Sustainability analysis

AĞRI DAĞI VOLKANİK KAYAÇLARDAKİ NADİR TOPRAK ELEMENTLERİNİN MİNERALOGİK NİTELİKLERİNİN XRD VE ICP-MS İLE TESPİTİ

Dr. Öğr. Üyesi Servet AŞKIN

İğdır Üniversitesi; Sağlık Hizmetleri MYO

Orcid: 0000-0002-4484-3523

ÖZET

Bilimsel ve teknolojik gelişmenin birbirine sinerjik etki oluşturduğu çağımızda önemi hızla artan Nadir Toprak Elementlerinin (NTE) farklı proseslerle zenginleştirilmesi kadar bulunduğu mineral alanlarının tespiti de bir o kadar önemlidir. Atom numarası 57-71 arasındaki bu elementler 4f orbitallerinin sağladığı bazı üstünlükleri dolayısıyla birçok teknolojik ürünlerde çekirdek niteliktedir. Dolayısıyla ülkemizde keşfedilen NTE maden yatakları ve bileşimindeki kantitatif oranı oldukça önemlidir. Bileşiminde NTE bulunduran birçok mineralin volkanik nitelikte olmasına karşın ülkemizde volkanik kayaçlardaki oranları ve mineral türleri detaylı araştırılmamıştır. Volkanik nitelikteki Ağrı dağı andezit ve bazaltik kayaçlardan meydana gelmiştir. Bu çalışmada Ağrı dağı volkanik nitelikteki kayaçlardan altı farklı bölgeden alınan numuların yapısının temel bileşeni andezik ve bazaltik olmasına karşın bileşiminde bulunan NTE mineralleri ve kantitatif miktarları: Mineralojik-petrografik inceleme, X Işınları Difraksiyonu (XRD) ve inductively coupled plasma mass spectroscopy (ICP-MS) yöntemleri araştırıldı.

Ağrı dağı volkanik kayaçlarında Mineralojik-petrografik inceleme ile plajiyoklas, piroksen, opak mineral oluşumları ve sanidin dolayısıyla bazaltik nitelikte olduğu, XRD ölçümleri ile Anorhtite sodian, Albite, Diopside, Cristobalite, Aerugite, Periclase, Spinel, Magnetite, Hedenbergite, Pigeonite, Metanatrolite, Labradorite, Anorthoclase, Anorthite, Andesine, Muscovite, Kaolinite, Apuanite, Quartz, Anatase syn ve Oligoclase mineralleri tespit edilirken ICP-MS analiz ölçümlerinde, NTE elementlerinin 16 si de mg kg^{-1} düzeyinde ortalama en az oranda Lutesyum (Lu) 0.066 mg kg^{-1} , en yüksek ise Seryum $13.716 \text{ mg kg}^{-1}$ toplam NTE ise en az 1. bölgede 21.31 mg kg^{-1} en yüksek 6. bölgede 60.53 mg kg^{-1} tespit edildi. Sonuçta volkanik kayaçlarda sadece nadir toprak elementlerinin değil aynı zamanda ve NTE bileşimli maden-minerallerin araştırılmasının önemi kanıtlandı.

Anahtar Kelime: ICP-MS, Nadir Toprak Elementleri, Volkanik Kayaç, Volkanik Mineral ve XRD

DETERMINATION OF MINERALOGICAL CHARACTERISTICS OF RARE EARTH ELEMENTS IN MOUNT ARARAT VOLCANIC ROCKS BY XRD AND ICP- MS

ABSTRACT

In our age, where scientific and technological developments have a synergistic effect on each other, the detection of mineral fields containing Rare Earth Elements (REEs) is as important as their enrichment through various processes. These elements, with atomic numbers ranging from 57 to 71, are core components in many technological products due to the superior properties provided by their 4f orbitals. Therefore, the quantitative ratio of REE ore deposits discovered in our country and their composition is of great importance. Although many minerals containing REEs are volcanic in nature, their proportions and mineral types in the volcanic rocks in our country have not been investigated in detail. The volcanic Mount Ararat is composed of andesite and basaltic rocks. In this study, the REE minerals and their quantitative amounts in the samples taken from six different regions of the volcanic rocks of Mount Ararat, despite their

basic components being andesitic and basaltic, were investigated using Mineralogical-Petrographic analysis, X-Ray Diffraction (XRD), and Inductively Coupled Plasma Mass Spectrometry (ICP-MS) methods.

In the volcanic rocks of Mount Ararat, Mineralogical-Petrographic analysis revealed plagioclase, pyroxene, opaque mineral formations, and sanidine, indicating a basaltic nature. XRD measurements identified the minerals Anorthite sodian, Albite, Diopside, Cristobalite, Aerugite, Periclase, Spinel, Magnetite, Hedenbergite, Pigeonite, Metanattrolite, Labradorite, Anorthoclase, Anorthite, Andesine, Muscovite, Kaolinite, Apuanite, Quartz, Anatase syn, and Oligoclase. In the ICP-MS analysis, all 16 REE elements were detected at the mg kg⁻¹ level, with the lowest average concentration being Lutetium (Lu) at 0.066 mg kg⁻¹ and the highest being Cerium at 13.716 mg kg⁻¹. The total REE concentration was found to be lowest in region 1th at 21.31 mg kg⁻¹ and highest in region 6th at 60.53 mg kg⁻¹. Consequently, the importance of investigating not only rare earth elements but also REE-bearing ores and minerals in volcanic rocks was demonstrated.

Keywords: ICP-MS, Rare earth elements, Volcanic rock, Volcanic mineral, and XRD

GİRİŞ

Andazik ve bazaltik türlerden oluşan volkanik kayaçların bileşiminde birçok mineral olduğu gibi teknolojik olarak yeni malzemelerin geliştirilmesinde kullanılan değerli toprak nadir elementler (NTE) de içermektedir. Bu elementlerin önemlilerinden olan: toprak nadir elementleri teknolojik ve stratejik önemi olan birçok araç gereçlerin üretiminde vazgeçilmez katkı ve hammadde-dendir. Bu NTE'lerin yeryüzündeki temel kaynağının volkanik niteliklerdeki maden yatakları olduğu bir çok araştırmada kanıtlandı(Kumar ve ark. 2014). Ağrı dağı volkanik kayaçları bileşiminde birçok mineral ve elementlerin olduğu büyük bir hammadde kaynağını oluşturmaktadır. Teknolojinin ve stratejik araç gereçlerin vazgeçilmez unsuru olan nadir toprak elementleri atom numarası 39 ve 57-71 arasında olan elementlerden oluşmaktadır.

A- Primer yataklar

1-Volkanik kayaçlarla ilişkili yataklar 2- Granitik kayaçlarla ilişkili yataklar 3-pegmatitlerle ilişkili yataklar 4- Alkalın-ultramafik ve karbonatitlerle ilişkili yataklar

B- İkincil yataklar

1- Alüvyal (Akarsu) plaser yataklar 2- Sahil plaser yataklar

Birincil mineral yataklarında volkanizmayla ilişkili NTE mineral yatakları, çoğunlukla hidrotermal alterasyona uğramış volkanik kayaçlar veya sedimanter birimler içinde ince taneli dolgulardan oluşurken. Volkanik kayaç genellikle tuf, riyolit ve trakit olup, sedimanter örtü kayaç, hemen hemen değişmez bir şekilde kumtaşlarından oluşur (Şahiner ve ark. 2017). Volkanik kayaç alanları flüorit, basnazit, bertrandit daha az olarak da barit minerallerinden meydana gelmektedir.

İkincil yataklar temelde NTE bileşimi olan granit, pegmatit ve karbonatit gibi kayaçların volkanik kayaçların ayrışması ve belli alanlarda birikmesi ile oluşur. Yeryüzünde bileşiminde nadir toprak element bulunduran mineraller aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 1. Önemli NTE mineralleri (MTA, 2017) Mineral Adı Kimyasal Bileşimi Cevher Tipi

Mineral Adı	Kimyasal Bileşimi	Cevher Tipi	NTO, %
Allanit	(Ca,NTE,Th) ₂ (Al,Fe,Mg) ₃ Si ₃ O ₁₂ (OH)	Silikat	28
Apatit	Ca ₅ (PO ₄) ₃ F	Fosfat	12
Bastnazit	(Ce,La)FCO ₃	Fluorokarbonat	75
Brannerit	(U,Ca,Fe,Th,Y) ₃ Ti ₅ O ₁₆	Oksit	12
Serit	CaCe ₆ Si ₃ O ₁₃	Silikat	70
Öksenit	(Y,Ca,Ce,U,T)(Nb,Ta,Ti) ₂ O ₆	Oksit	12
Fergusonit	(Y,Sr,Ce,U)(Nb,Ta) ₂ O ₂	Oksit	46
Gadolinit	Be ₂ FeY ₂ Si ₂ O ₁₀	Silikat	48
Fluoserit	CeF ₃	Fluorür	70
Piroklor	(Na,Ca,Ce) ₂ Nb ₂ O ₆ F	Oksit	6
Samaraskit	(Y,Ce,U,Ca)(Nb,Ta,Ti) ₂ O ₆	Oksit	22
Ksenotim	YPO ₄	Fosfat	62
Monazit	(Ce,La,Th,Y) PO ₄	Fosfat	65
Zirkon	(Zr,Th,Y,Ce)SiO ₄	Silikat	---

NTE hammadde kaynağı olarak en çok % 95 bastnazit, monazit ve ksenotim minerallerinden gerçekleştirilmektedir (Yıldız N. 2016). Bu elementler günümüzde hibrid arabalarını, elektrikli taşıt araçlarını, rüzgar türbinlerini, güneş enerjisi panellerini, MR makine bileşenlerinde kullanılmaktadır. Bununla birlikte NTE'ler, LCD ve LED cep telefonları gibi çok ileri teknoloji ürünlerinde kullanılmaktadır. (Binnemas ve ark., 2013; Krishnamurthy ve Gupta, 2016; Usgs, 2020).

Bu çalışmada volkanik kayaç bileşiminde NTE mineralleri, polarizan mikroskop ile petrografik inceleme, XRD ile birincil – ikincil mineraller ile elementlerinin kantitatif derişimleri ICP- MS ile yapılmış, derişimi mg kg⁻¹ konsantrasyonunda tespit edilmiştir.

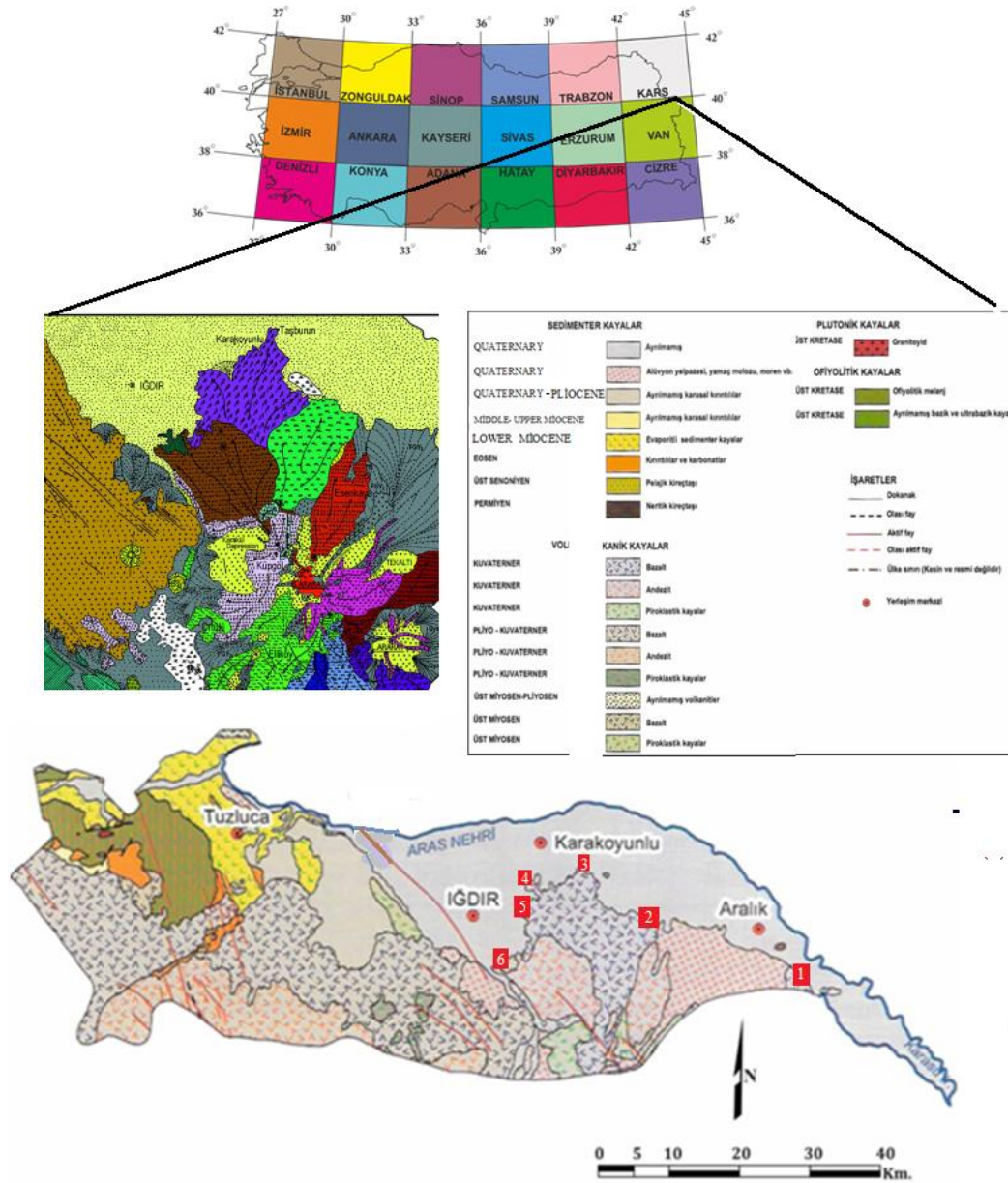
MATERYAL VE METOD

Çalışma alanı

Çalışma bölgesinin yapılan çalışmalar ile bazaltik ve andezik türde volkanik kayaçlardan meydana geldiği tespit edilmiştir (Yılmaz ve ark. 1998). Bölge içerisinde bulunan en yaşlı biçimlenim Paleozoik kireçtaşlarıdır. Batıda yüzeyde görülen Pliosen biçimlenimleri, doğuda ova tarafında alüvyon altında kalır ve geçirimsiz tabakanın kayacını oluştururlar. Ağrı Dağı'nın kuvaterner bazaltik lavları kuzeyde Iğdır ovasını kısmen örtmektedir. Ovoidan Ağrı dağına alanında aralıklı püskürmelerin oluşturduğu kademeli lav platoları bulunmaktadır. Bazaltlar hem siyah hem de kırıklı bir yapıdadır. (Aksoy ve ark 2012).

Numune toplama ve analiz

Çalışma alanından 6 farklı bölgeden alınan volkanik kayaç numuneler çeneli kırıcılarda öğütülerek 300 mesh elek altı tane boyutuna getirildi. Daha sonra Etuvde 105°Cde 24 saat kurutularak vakumlu desikatörde sabit tartıma getirildi. Numunelerin toplandığı alanlar şekil 1 gösterilmektedir.

Şekil 1. Ağrı dağı volkanik kayaç numunelerinin toplandığı alanın

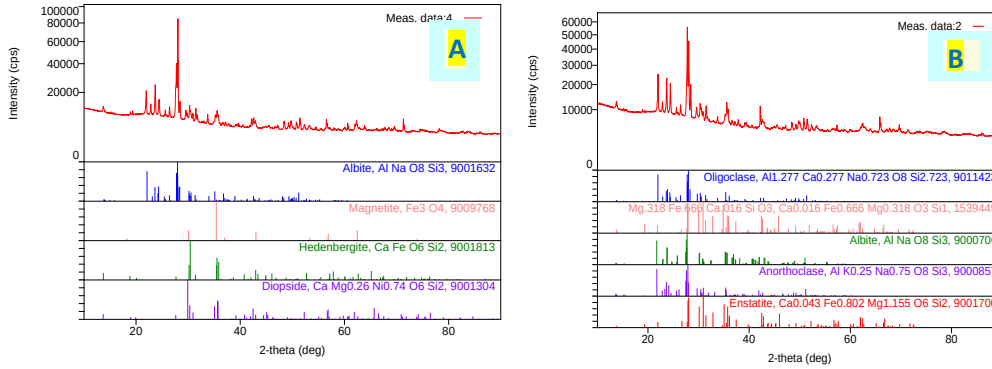
Sabit tartıma getirilen volkanik kayaç numuneleri Stok cam kavanozlarında kullanılmak üzere depolandı. Bu her bir alım noktasından üçer tartım 0,500 g analitik terazide alınarak mikrodalga yakma fırınının 100mL küvetlerine konuldu. Bu numune küvetlere 9 mL derişik HNO_3 , 3mL derişik HCl ve 3 mL derişik H_2O_2 asitleri ilave edilerek gazı çıkışı bittikten sonra Mikro dalga fırınına yerleştirildi. Mikro dalga fırınında 1000 Watt-180°C ve 30 dakika yakıldı (Lambert ve ark. 1974). Daha sonra asitli çözelti 5000 rpm de 15 dakika santrifüjlendi. Çözelti ultra safsu ile 100 ml seyreltili.

ICP-MS, Mix 3, Mix 4 ve Mix 7 (Merck) standartları ve 5 ppb, 10 ppb, 50 ppb, 100 ppb ve 500 ppb ile çözündürülerek kalibre edildi. Mineral türleri petrograiik incelemesi 30 mikron kesit alınarak polarizan mikroskop ve XRD cihazı ile belirlendi. Çalışmalarda petrografik inceleme Leica DM 750P polarizan mikrskop ve rikagu marka XRD Dokuz Eylül Üniversitesi Jeoloji

mühendisliği laboratuvarında gerçekleştirildi. NTE kantitatif çalışması ise Iğdır Ünivertitesi merkezi laboratuvarında Agilent 5100 ICP MS ile ve mikrodalga çözündürmede Milestone Ethos ONE fırında gerçekleştirildi.

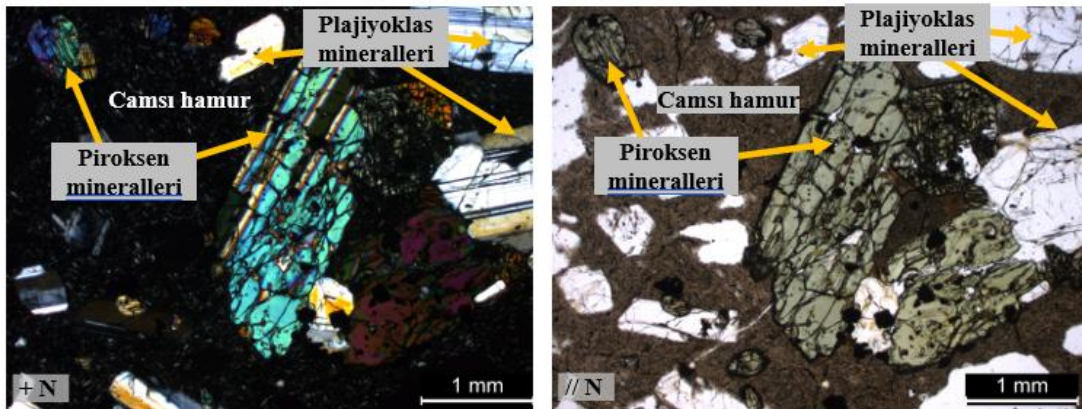
SONUÇLAR VE TARTIMA

Yapılan analizlerin iki numunenin 2. Ve 5. Bölgedeki volkanik kayaç örneklerinin XRD 2θ karşı 10-90 derecede kırınım ölçümlerini gösteren veriler şekil 2.'e verilmektedir.

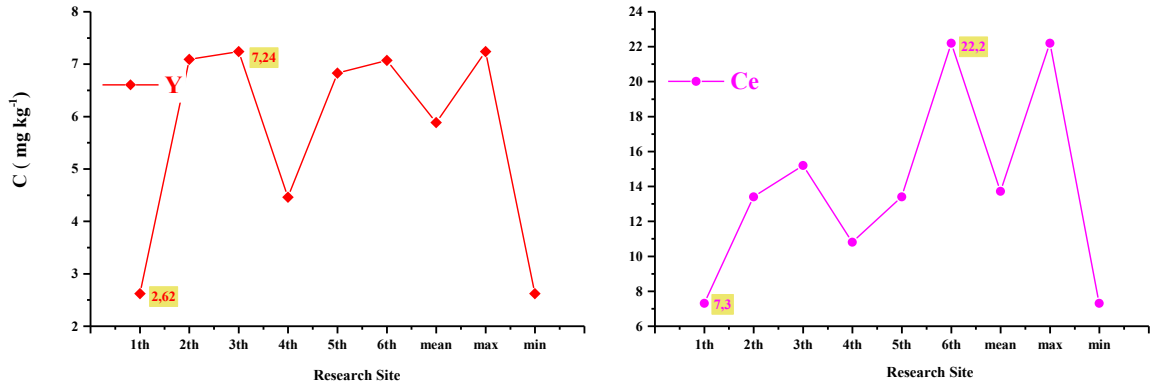
Pe **Şekil 2.** Volkanik Kayaç Islanköy(2) numunesinin XRD grafiği (A) Aşağıerhacı (5)Numunesinin XRD grafiği (B)

Figure 2. XRD graph of volcanic rock sample from Islanköy (2) (A) XRD graph of sample from Aşağıerhacı (5) (B)

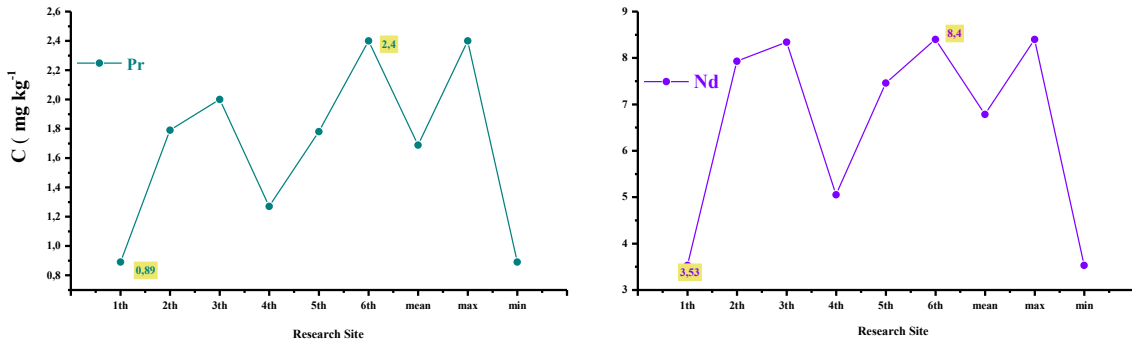
Şekil 3) Aşağıerhacı örneğin polarizan mikroskop görüntüleri. // N: Paralel Nikol, + N: Haç Nikol polarizan mikroskop görüntüsü

Ağrı dağı volkanik bölgeden alınan numunelerin ICP-MS ile yapılan analiz sonuçlarına göre elde edilen NTE kantitatif verilerle çizilen grafik sonuçları şekil 4.- 12 te verilmektedir.

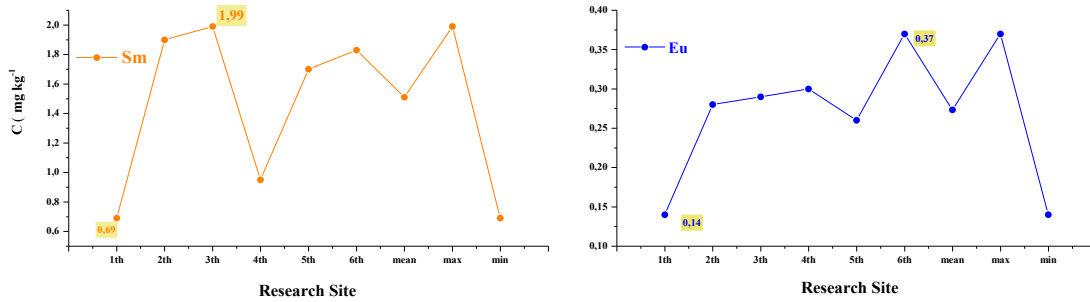
Şekil 4. Volkanik kayaç örneklerinde Y ve Ce ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 4. The graph measurement of Y and Ce in volcanic rock samples with ICP-MS.

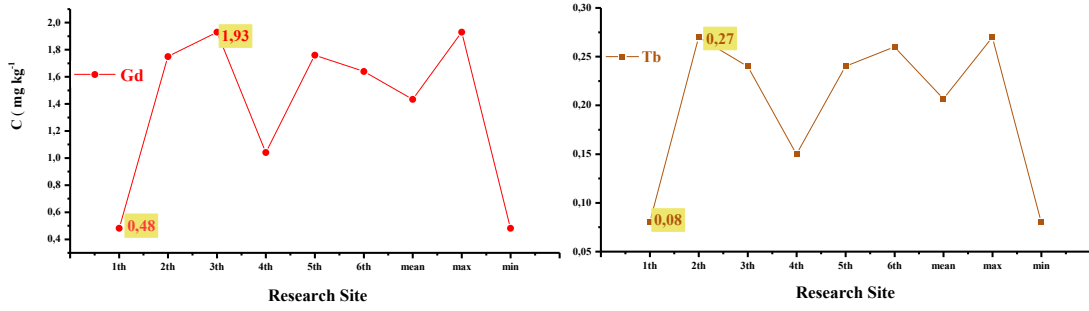
Şekil 5. Volkanik kayaç örneklerinde Pr ve Nd ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 5. The graph measurement of Pr and Nd in volcanic rock samples with ICP-MS.

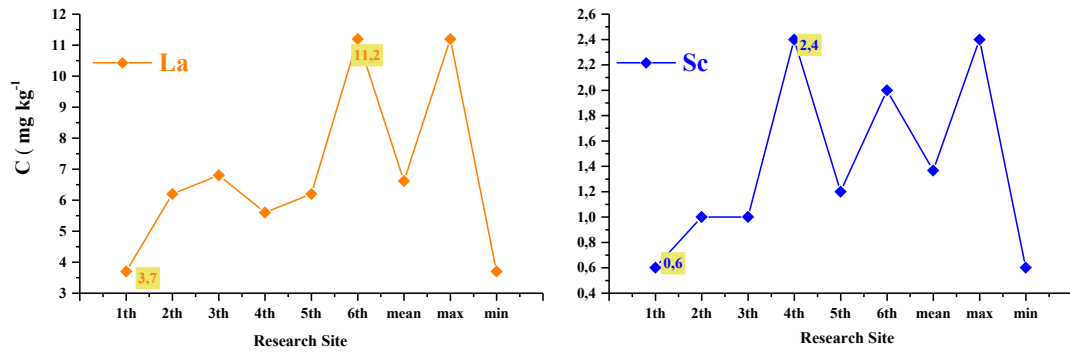
Şekil 6. Volkanik kayaç örneklerinde Sm ve Eu ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 6. The graph measurement of Sm and Eu in volcanic rock samples with ICP-MS.

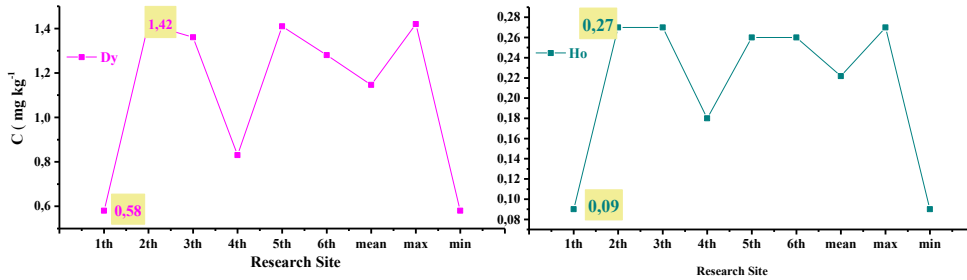
Şekil 7. Volkanik kayaç örneklerinde Gd ve Tb ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 7. The graph measurement of Gd and Tb in volcanic rock samples with ICP-MS

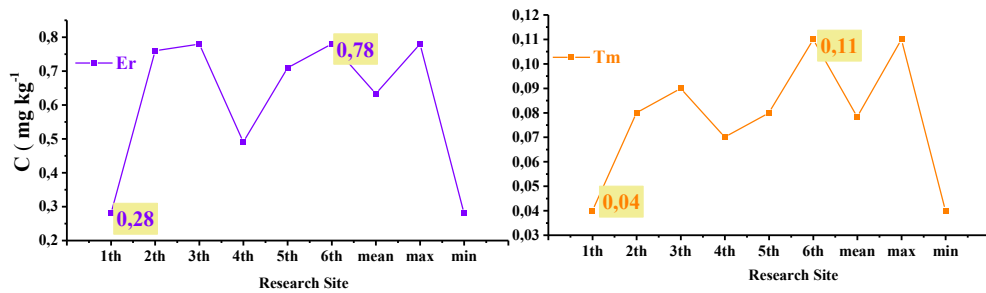
Şekil 8. Volkanik kayaç örneklerinde La ve Sc ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 8. The graph measurement of La and SC in volcanic rock samples with ICP-MS

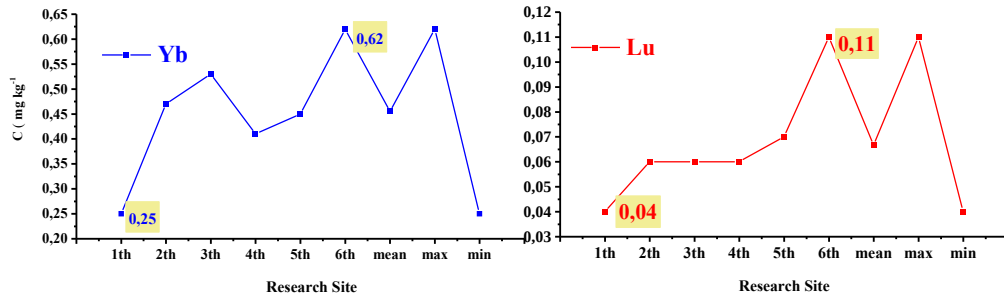
Şekil 9. Volkanik kayaç örneklerinde Dy ve Ho ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 9. The graph measurement of Dy and Ho in volcanic rock samples with ICP-MS

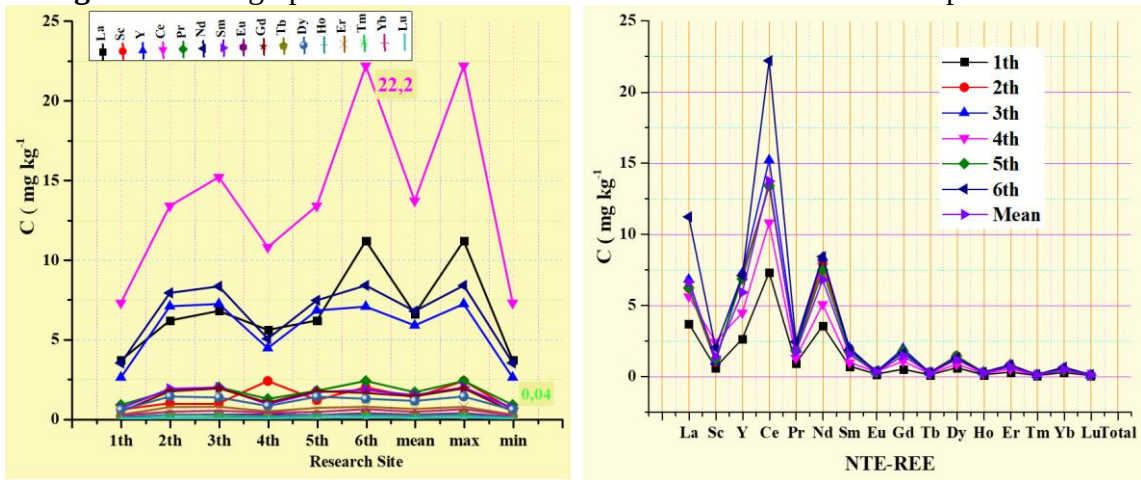
Şekil 10. Volkanik kayaç örneklerinde Er ve Tm ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 10. The graph measurement of Er and Tm in volcanic rock samples with ICP-MS

Şekil 11. Volkanik kayaç örneklerinde Yb ve Lu ICP-MS ile ölçüm grafiği

Figure 11. The graph measurement of Yb and Lu in volcanic rock samples with ICP-MS

Şekil 12. NTE elementlerinin ICP-MS sonuçlarına göre çalışma alanına genel dağılım ölçüm grafiği

Figure 12. General distribution measurement graph of THE elements in the research site according to ICP-MS results.

Petrografik incelemede birincil NTE mineral yatağı olan olan *camsı hamur dokusu içinde* plajiyoklas minerallerine eşlik eden piroksen kristalleri 3 mm uzunluklara ulaşmakta ve örnek içinde baskın bir faz oluşturmaktadır (Şekil 3). Örnek içinde ayrıca ender olarak opak mineral oluşumları tespit edilmiştir. Kayaç gösterdiği doku ve mineral bileşimine göre **bazalt** olarak adlandırılmıştır.

XRD 2θ ölçüm kırınım ölçümleri değerlendirmeleri Anorhtite sodian, Albite, Diopside, Cristobalite, Aerugite, Periclase, Spinel, Magnetite, Hedenbergite, Pigeonite, Metanatroite, Labradorite, Anorthoclase, Anorthite, mineralleri tespit edildi. Volkanik kayaç örneklerinde ICP- MS kantitatif NTE en yüksek 6 bölgede toplam 60.53 mg kg⁻¹ en az Lu 1. Bölge (Aralık) 0.04 mg kg⁻¹ en yüksek Ce 22.2 mg kg⁻¹ tespit edildi

Tartışma

1-NTE elementlerinin ICP MS sonuçlarına göre konsantrasyonları 6 bölgede oldukça yüksek olduğu.

2-Özellikle Seryum (Ce) elementinin çalışılan bütün bölgelerde diğer elementlerin konsantrasyonlarına göre yüksek olduğu tespit edildi.

3- NTE –REE ler yönünden toplamda 6. bölgenin en zengin mineral içerikli volkanik kayalardan olduğu görülmektedir.

5. XRD ölçümleri ile Anorhtite sodian, Albite, Diopside, Cristobalite, Aerugite, Periclase, Spinel, Magnetite, Hedenbergite, Pigeonite, Metanatrolite, Labradorite, Anorthoclase, Anorthite, minerallerin alt bileşenlerinin NTE mineraller içerdiği görülmektedir.

6.

REFERENCES

Aksoy, Y., Savaş. Ve Dursun. Sezen 2012 Iğdır İlinin Mekansal Analiz Raporu, İmar, İskan Ve Kooperatifler Şubesi, Iğdır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. Iğdır-2012

Dushyanthaa, N., Batapolaa, N., Ilankoonb, I. M. S. K., Rohithaa, S., Premasiria, R., Abeyasinghea, B., Ratnayakea, N. and Dissanayake, K. (2020). The story of rare earth elements (REEs): Occurrences, global distribution, genesis, geology, mineralogy and global production. *Ore Geology Reviews*, 122, 103521.

Dostal, J. (2017). Rare earth element deposits of alkaline igneous rocks. *Resources*, 6(34), 1-2.

Ferron, C. J., Bulatovic, S. M. and Salter, R. S. (1991). Beneficiation of rare earth oxide mineral. *Material Science Forum*, 251-270.

Jackson, W. D. and Christiansen, G. (1993). International strategic minerals inventory summary report-Rare earth oxides. , Denver, CO: U.S. Geological Survey Circular 930-N, U.S. Geological Survey, Map Distribution.

Kanazawa, Y. and Kamitani, M. (2006). Rare earth minerals and resources in the world. *Journal of Alloys and Compounds*, 408-412, 1339-1343. <https://doi.org/10.1016/j.jallcom.2005.04.033>.

Krishnamurthy, N. and Gupta, C. K. (2016). *Extractive Metallurgy of Rare Earths* (Second Edition). CRC Press-Taylor & Francis Group.

Kumar, V., Jha, M. K., Kumari, A., Panda, R., Kumar, J. R. and Lee, J. Y. (2014). Recovery of rare earth metals (REMs) from primary and secondary resources: A review. *EPD Congress-2014, (TMS)*. San Diego, California.

Lambert, R.S.J., Holland, J.G. and Owen, P.F., 1974. Chemical petrology of a suite of &c-alkaline lavas from Mount Ararat, Turkey. *J. Geol.*, 82: 419-438.

McGill, I. (2000). Rare earth elements. W.-V.V.G., & C. KGaA (Eds.), *Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry*. Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.

Pearce, J.A., Bender, J., Se Long, S.E., Kidd, W.S.F., Low, F.J., Güner, Y., Şaroğlu, F., Yılmaz Y., Moofbath, S. and Mitchell, J.G., 1990 Genesis of collision Volcanism in eastern Anatolia, Turkey : *Jour. Volcan. Geoth. Res.*, 44, 189-229

Şahiner, M., Akgök, Y. Z., Arslan, M., Ve M. Haluk Ergin, M.H. 2017 Dünyada Ve Türkiye’de Nadir Toprak Elementleri, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı Eylül 2017 MTA

Yılmaz, Y., Güner, Y., Şaroğlu, F. Geology of the quaternary volcanic centres of the east Anatolia

Journal of Volcanology and Geothermal Research 85 -1998. 173–210

Zhang, J. and Edwards, C. (2012). A review of rare earth mineral processing technology. 44th Annual Meeting of the Canadian Mineral Processors (s. 79-102).

VOLKANİK KAYAÇLARDAKİ VE KUMTAŞI BİLEŞİMİNDEKİ NADİR TOPRAK ELEMENTLERİNİN KANTİTATİF ORANLARI VE ETKİLEŞİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Servet AŞKIN
İğdır Üniversitesi; Sağlık Hizmetleri MYO
Orcid: 0000-0002-4484-3523

ÖZET

Son yıllarda birçok bilimsel çalışmanın ve teknolojik araştırmaların odağında olan Nadir Toprak Elementleri (NTE), 160 ye yakın birçok mineral türünde bulunmaktadır. Yeryüzündeki NTE içeren mineraller oksit, karbonat, silikat ve fosfat yataklarında bulunan üretimin %95 oranında bastnazit, monazit ve ksenotim mineralleri oluşturmaktadır. Silikat bileşimli volkanik nitelikteki bazaltlar ve kumtaşları bu mineralleri ve dolayısıyla nadir toprak elementlerini içermekle birlikte ortak jeolojik alanlarda tenör dağılımını değiştirebilmektedir. Bu çalışmamızda Ağrı dağı volkanik kayalarda ve kum taşında NTE lerin kantitatif oranları ile mineralleri polarizan mikroskop incelemesi, X ışınları difraksiyon (XRD) ve inductively coupled plasma mass spectroscopy (ICP-MS) yöntemleri ile sonuçları karşılaştırıldı.

Volkanik kayalar plajiyoklas, piroksen, sanidin ve opak minerallerden meydana gelirken kumtaşı mineral yapısı bileşimindeki mineral parçaları ise granit, kuvarsit ve skarndan türeme ortoklas, plajiyoklas, kuvars ve kalsit çimento mineral bileşenlerinden oluşmaktadır. XRD sonuçlarına göre volkanik kayalarda, Anorhtite sodian, Albite, Diopside, Quartz, Anorthoclase, Anorthite, Labradorite, Enstatite, Metanatroilite, Pigeonite, Sanidine, Diopside, Andesine ve Aerugite, mineralleri tespit edildi buna karşın kum taşında ise Calcite, B Pt, Periclase, Monazite-(Ce), Dickite, Enstatite, Dioptase, Dolomite, apatite, Dolomit, Kaolonite, Muscovite, Hematite, Klorite, Vermiculite ve Montmorilonit tespit edildi. Nadir toprak elementlerinin ortalama kantitatif oranları ise volkanik kayalarda ve kumtaşında en çok seryum (Ce) sırasıyla 13.72 mg kg^{-1} ve 6.61 mg kg^{-1} tespit edildi. En az nadir toprak elementi ise volkanik kayalarda ve kumtaşı örneklerinde lutesyum 0.066 mg kg^{-1} ve 0.145 mg kg^{-1} tespit edildi. Volkanik kayalar ve kumtaşı örneklerinde NTE kantitatif miktarı sırası ile toplamda en yüksek kantitatif miktar 60.53 mg kg^{-1} - $132.45 \text{ mg kg}^{-1}$ iken en az 21.31 mg kg^{-1} - 63.24 mg kg^{-1} tespit edildi. Bu çalışmada kumtaşı numunelerinde volkanik kayaç örneklerine göre sadece NTE kantitatif miktarının iki kat artış değil aynı zamanda kumtaşlarının XRD ölçümünde NTE minerallerinin var olduğu da kanıtlandı.

Anahtar Kelime: NTE, seryum, Lutetiyum, Kumtaşı, volkanik kayaç ve Monazite-(Ce)

INVESTIGATION OF QUANTITATIVE RATIOS AND INTERACTIONS OF RARE EARTH ELEMENTS IN VOLCANIC ROCKS AND SANDSTONE COMPOSITION

ABSTRACT

Rare Earth Elements (REEs), which have been the focus of many scientific studies and technological research in recent years, are found in approximately 160 different mineral types. Among REE-bearing minerals on Earth's surface, bastnazite, monazite, and xenotime minerals constitute approximately 95% of production found in oxide, carbonate, silicate, and phosphate deposits. Although basalts and sandstones with silicate composition and volcanic nature contain these minerals and consequently rare earth elements, they can alter the tenor distribution in common geological areas. In this study, the quantitative ratios of REEs in volcanic rocks and sandstone from Mount Ararat and their minerals were compared using polarized microscope

examination, X-ray diffraction (XRD), and inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS) methods.

Volcanic rocks are composed of plagioclase, pyroxene, sanidine, and opaque minerals, while the mineral fragments in the sandstone's mineral structure consist of orthoclase, plagioclase, quartz, and calcite cement mineral components derived from granite, quartzite, and skarn. According to XRD results, the minerals Anorthite sodian, Albite, Diopside, Quartz, Anorthoclase, Anorthite, Labradorite, Enstatite, Metanatroilite, Pigeonite, Sanidine, Diopside, Andesine, and Aerugite were identified in volcanic rocks. In contrast, in sandstone, the minerals Calcite, B Pt, Periclase, Monazite-(Ce), Dickite, Enstatite, Dioptase, Dolomite, Apatite, Dolomite, Kaolinite, Muscovite, Hematite, Chlorite, Vermiculite, and Montmorillonite were identified. The average quantitative ratios of rare earth elements showed that cerium (Ce) was detected most abundantly at 13.72 mg kg^{-1} in volcanic rocks and 6.61 mg kg^{-1} in sandstone, respectively. The least detected rare earth element was lutetium at 0.066 mg kg^{-1} in volcanic rocks and 0.145 mg kg^{-1} in sandstone samples. In volcanic rocks and sandstone samples, the total quantitative amount of REE's was found to be highest at 60.53 mg kg^{-1} and $132.45 \text{ mg kg}^{-1}$, respectively, and lowest at 21.31 mg kg^{-1} and 63.24 mg kg^{-1} . This study demonstrated that in sandstone samples, not only was there a twofold increase in REE quantitative amounts compared to volcanic rock samples, but also that REE minerals were present in the XRD measurements of sandstones.

Keywords: REE, Cerium, Lutetium, Sandstone, Volcanic rock, and Monazite-(Ce)

INTRODUCTION

Andezik ve bazaltik türlerden oluş-an volkanik kayalar ve kumtaş-ları bileşimlerinde birçok toksik mineral olduğu gibi teknolojik olarak birçok yeni malzemelerin geliştirilmesinde kullanılan değerli nadir elementler de içermektedir. Lantan, seryum, prasedmiyum, neodimyum, prometyum, samaryum, evropiyum, gadolinyum, terbiyum, disprosyum, holmiyum, erbiyum, tulyum, iterbiyum ve lütesyum elementleridir. Kayaç formundaki lantanitler karbonat, oksit, fosfat ve silikatlar olarak bulunmaktadır(Yıldız N. 2016).

Ağrı dağı volkanik kayalarının andezik ve bazaltik kayaç olarak iki türü içerdiği yapılan çalışmalarda belirlenmiştir (Ercan ve ark 1993, Notsu ve ark.,1995).Yapı elemanı olarak kullanılan bazaltik kayalarda yapılan çalışmada SiO_2 oranının % 45–52 iken andezik kayalarda %52 'den büyük olduğu tespit edilmiştir (Le Bas ve ark., 1986, Korkanç, M. ve ark. 2004).

Silikat bileşimli volkanik nitelikteki bazaltlar ve kumtaşları bu mineralleri ve dolayısıyla nadir toprak elementlerini içermekle birlikte ortak jeolojik alanlarda tenör dağılımını değiştirebilmektedir. Bu konuda ülkemizde Gümüşhane ilindeki kumtaşıyla ilgili yapılan çalışmada; petrografik incelemesi yapılmış ve kuartz, feldspar, litik fragmantlar, opak mineraller, matriks ve çimento bağlayıcılardan meydana geldiği tespit edilmiştir (Saydam 2006).

Yeryüzünde kumtaşları, sedimenter kayalardan olup; detritik veya otojenik ana mineralleri oluşturan taneler, matriks ve çimento bileşiminden oluşmaktadır. Kumtaşlarında, kum ($0,0625 - 2 \text{ mm}$) ve irisilt ($0,0625-0031 \text{ mm}$) mineral taneleri bulunmaktadır. Petrografik mikroskop altında görülebilen çimentolar, nadir olarak kumtaşını toplam hacminin % 30 fazlasını oluşturlar. Ülkemizde: Adana, Malatya, Çanakkale, Bilecik, Adıyaman, İstanbul, Ankara, Giresun, Amasra ve Zonguldak kum taşları ile araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Pelajik tortulların çoğunda ve proksen minerallerinde NTE mineral bulunduğu tespit edilmiştir (Cameron. ve Papike 1981; Chakhmouradian et al, 1998). Bu NTE Mineralleri monazit, kalsit,

kuartz, albit, dolomit, dikeite, enstati, diopside, apatit, muskovite kaolinite, hematit, klorit, montmorillonite ve vermiculite mineralleri yanında Pt, B bileşimli mineraller tespit edildi.

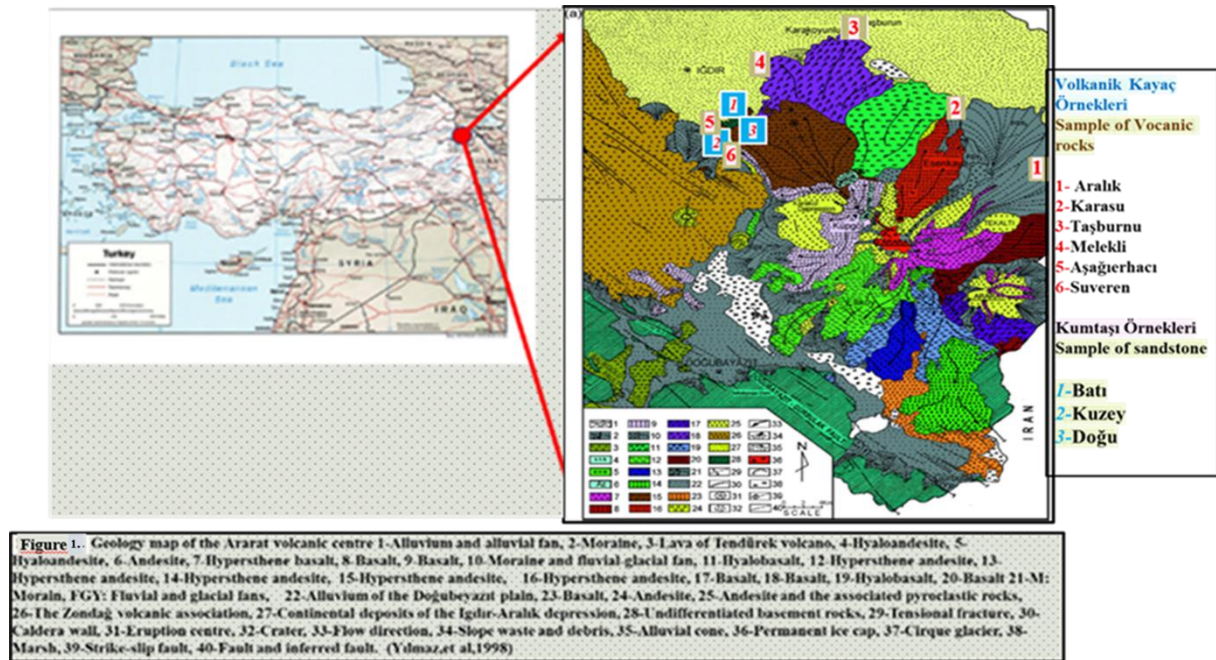
Volkanik kayaç ve kum taşı bileşiminde bulunan ve 17 elementten oluşan NTE'leri teknolojik ve stratejik bir çok araç gereçlerin geliştirilmesinde çekirdek -tohum niteliğindedir. Özellikle jet motoru, bilgisayar hafızaları, mıknatıslar, lazerler ve pozitron emisyon tomografisi (PET) tarama dedektörleri, yüksek kırılma endeksli camlar önemli teknolojik ürünlerin imalatında kullanılmaktadır. (Binnemas ve ark., 2013; Krishnamurthy ve Gupta, 2016; Usgs, 2020).

Bu çalışmada 6 volkanik kayaç ve 3 kumtaşı numuneleri arasında NTE mineralleri petrografik incelemesi polarizan mikroskop, X ışınları difraksiyonu (XRD) ile araştırıldı. Kantitatif oranları ölçümü indüktif eşlenik plazma kütle spektroskopisi (ICP- MS) ile yapılmış, derişimi ppm seviyesinde tespit edilmiştir. Sonuçlar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

MATERIAL AND METHODS

Çalışma alanı

Çalışma bölgesinin yapılan çalışmalar ile bazaltik ve andezik türde volkanik kayaçlardan meydana geldiği tespit edilmiştir. Literatürde kumtaşı jeolojisiyle ilgili araştırma yapılmadığı tespit edildi. Bu konuda Yılmaz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada bu bölgenin jeolojisinin tespit edilmediği ifade edilmektedir (Yılmaz ve ark. 1998). Volkanik kayaç ve kumtaşı numunelerinin toplandığı alanlar Şekil 1. gösterilmektedir.

Şekil.1. Araştırma alanının jeolojik sınıflandırma haritası (Pearce ve ark. 1990)

Bölge içerisinde bulunan en yaşlı biçimlenim Paleozoik kireçtaşlarıdır. Üst Pliosen, Aşağıerhacı Köyü'nün güneyi ile Sürmeli, Olgunlar ve Değirmenköy çevresinde görülür. Üst Pliosen; sert çimentolu, yer yer çapraz tabakalı, kırıklı Lamellibrans, gastropod ve pembe renkli grelerden (kumtaşları) oluşmuştur (Aksoy ve ark., 2012).

Numune toplama ve ön işlemler

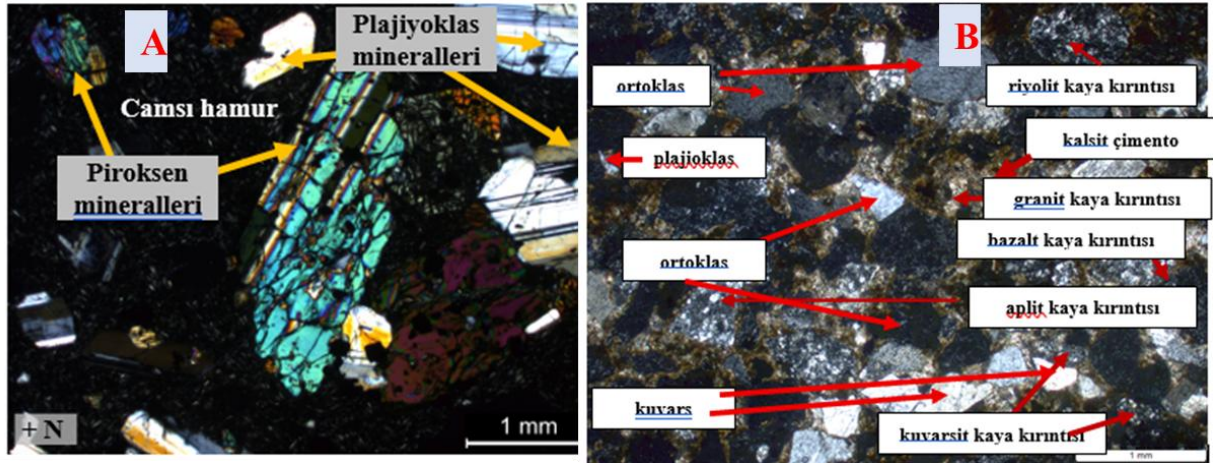
Çalışma alanından al farklı volkanik kayaç ve üç farklı bölgeden alınan (Batı, Doğu ve Güney) kumtaşı numuneler çeneli kırıcılarda öğütülerek 300 mesh elek altı tane boyutuna getirildi. Daha sonra Etuvde 105°C'de 24 saat kurutularak vakumlu desikatörde sabit tartıma getirildi. Sabit tartıma getirilen volkanik kayaç ve kumtaşı numuneleri stok cam kavanozlarında kullanılmak üzere depolandı. Bu her bir alım noktasından üçer tartım 0,500 g analitik terazide alınarak mikrodalga yakma fırınının 100 mL küvetlerine konuldu.

Bu numune küvetlere 9 mL derişik HNO₃, 3mL derişik HCl ve 3 mL derişik H₂O₂ asitleri ilave edilerek gazı çıkışı bittikten sonra mikro dalga fırınına yerleştirildi. Mikro dalga fırınında 1000 Watt-180°C ve 30 dakika yakılarak ekstrakt edildi (Epa 352a ve Epa 351b).

Daha sonra asitli çözelti 5000 rpm de 15 dakika santrifüjlendi. Çözelti ultra safsu ile 100 ml seyreltildi. ICP-MS, Mix 3, Mix 4 ve Mix 7 (Merck) standartları ve 5 ppb, 10 ppb, 50 ppb, 100 ppb ve 500 ppb ile çözündürülerek kalibre edildi.

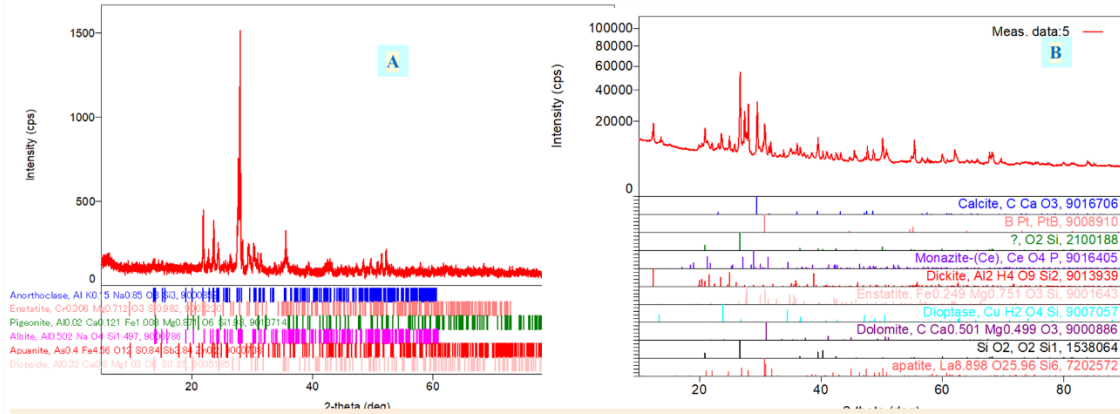
SONUÇ VE TARTIŞMA

Kumtaşı ve volkanik kayaç ve kumtaşı örneklerinde NTE'leri ICP-MS tespit edildi. Mineral türleri ise polarizan mikroskop ile petrografik incelemesi Şekil 2.'de verilmektedir. XRD cihazı ile ölçüldü ve sonuçları gösteren kırınım grafikleri Şekil.3. gösterilmektedir. Volkanik kayaç ve kumtaşı numuneleri bileşimde bulunan NTE'lerin kantitatif oranları ICP-MS ile belirlenerek elde edilen sonuçlar grafiğe gösterilerek Şekil. 4.- Şekil.11. verilmektedir.

Şekil 2. Erhacı bölgesi volkanik kayaç (A)ve Batı Kumtaşı örneğinin (B) polarizan mikroskop altındaki + nikol görüntüleri.

Kumtaşı tane bileşenlerini, magmatik kayaç parçaları ile kayaç parçalarının türediği magmatik kayaçlara ait mineral parçalarından oluşan taneler birbirine kalsit çimento ile bağlanmıştır. Volkanik kayaç dokusal ve mineral bileşimi bakımından Aralık örneği ile benzer özellikler sunmaktadır. Camsı hamur dokusu içinde plajiyoklas minerallerine eşlik eden piroksen kristalleri 3 mm uzunluklara ulaşmakta ve örnek içinde baskın bir faz oluşturmaktadır (Şekil 2). Örnek içinde ayrıca ender olarak opak mineral oluşumları tespit edilmiştir.

Şekil 3. Volkanik Kayaç 6 numunesinin XRD grafiği(A)Kumtaşı Kuzey Numunesinin XRD grafiği (B)

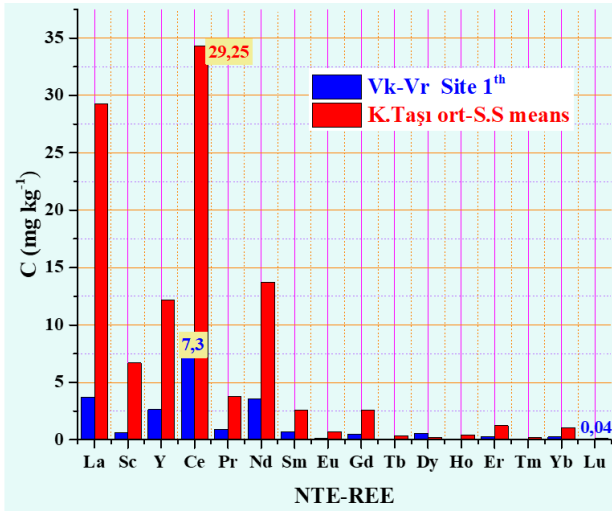
Figure 3. The graphics was measured sample of 6th volcanic rocks (A), Northern sample of sandstone (B), with XRD

Petrografik ve XRD incelemesi sonuçlarına göre tesbit edilen birincil ve ikincil mineraller tablo 2.'de verilmektedir.

Tablo 1. Volkanik kayaç (a) ve kum taşı (b)örnek bileşiminde XRD bulunan mineraller

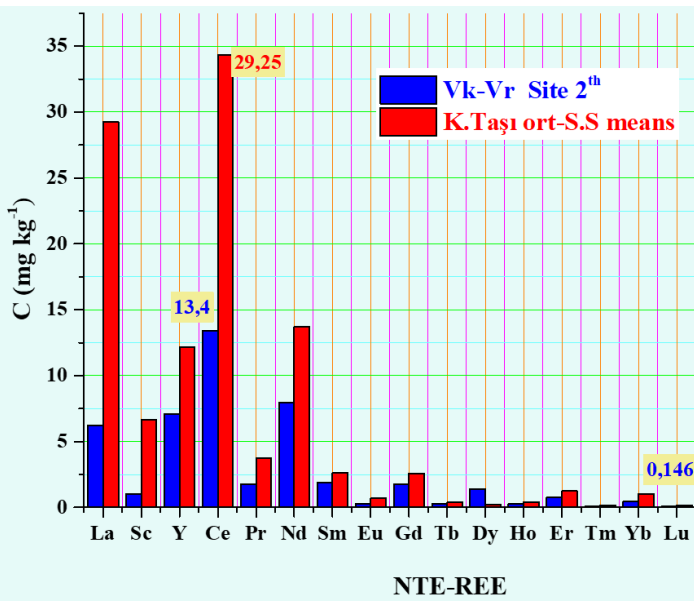
Table 1. Minerals found on XRD in volcanic rock (a) and sandstone (b) sample compositions.

Mineral Adı	Mineral Formülü	Mineral Adı	Mineral Formülü
Albite	Na(AlSi ₃ O ₈)	Albite	Na(AlSi ₃ O ₈)
Diopside	CaMg _{0.26} Ni _{0.74} O ₆ Si ₂	Diopside	CaMg _{0.26} Ni _{0.74} O ₆ Si ₂
Pigeonite	Al _{0.02} Ca _{0.121} Fe _{1.008} Mg _{0.871} O ₆ Si _{1.98}	Pigeonite	Al _{0.02} Ca _{0.121} Fe _{1.008} Mg _{0.871} O ₆ Si _{1.98}
Pyroxene	Al _{1.388} Ca _{0.742} Fe _{0.162}	Pyroxene	Al _{1.388} Ca _{0.742} Fe _{0.162}
Oligoclase	(Na,Ca)(Si,Al) ₄ O ₈	Oligoclase	(Na,Ca)(Si,Al) ₄ O ₈
Labradorite	Na _{0.4} Ca _{0.6} Al _{1.6} Si _{2.4} O ₈	Labradorite	Na _{0.4} Ca _{0.6} Al _{1.6} Si _{2.4} O ₈
Diopside	CaMgSi ₂ O ₆	Diopside	CaMgSi ₂ O ₆
Anorthoclase	Na _{0.75} K _{0.25} AlSi ₃ O ₈	Anorthoclase	Na _{0.75} K _{0.25} AlSi ₃ O ₈
Anorthite	Ca(Al ₂ Si ₂ O ₈)	Anorthite sodian	Na _{0.48} Ca _{0.52} Al _{1.52} Si _{2.48} O ₈
		Aerugite	As ₃ Ni _{8.499} O ₁₆
		Monazite-(Ce)	Ce O ₄ P
		Apatite	La _{8.898} O _{25.96} Si ₆
		Calcite	CaCO ₃

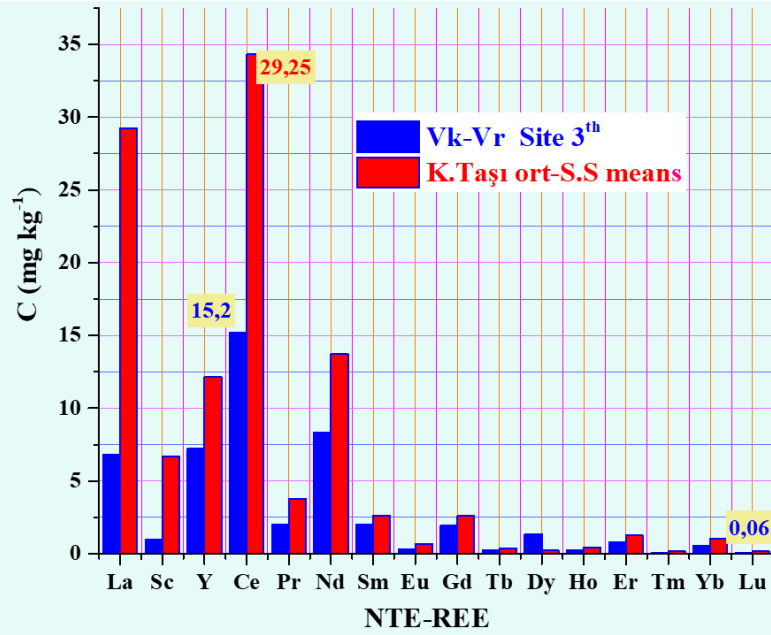
Şekil4. Orijinal 1. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 4. Quantitative measurement graph of means NTE' s of volcanic rocks and sandstones in the original site 1 with ICP-MS.

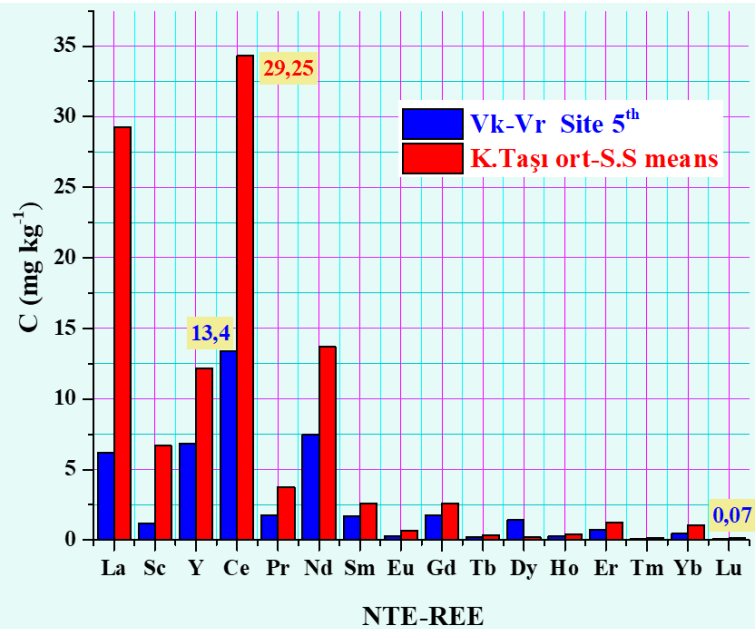
Şekil 5. Orijinal 2. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 5. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original site 2 with ICP-MS.

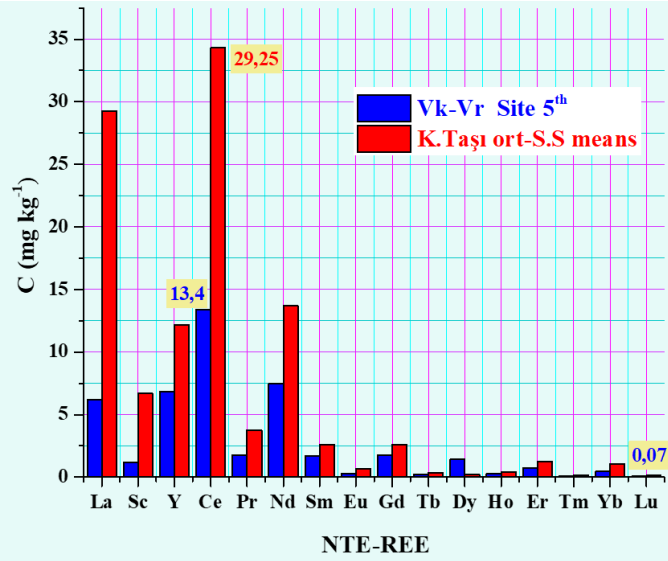
Şekil 6. Orijinal 3. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 6. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original site 3 with ICP-MS.

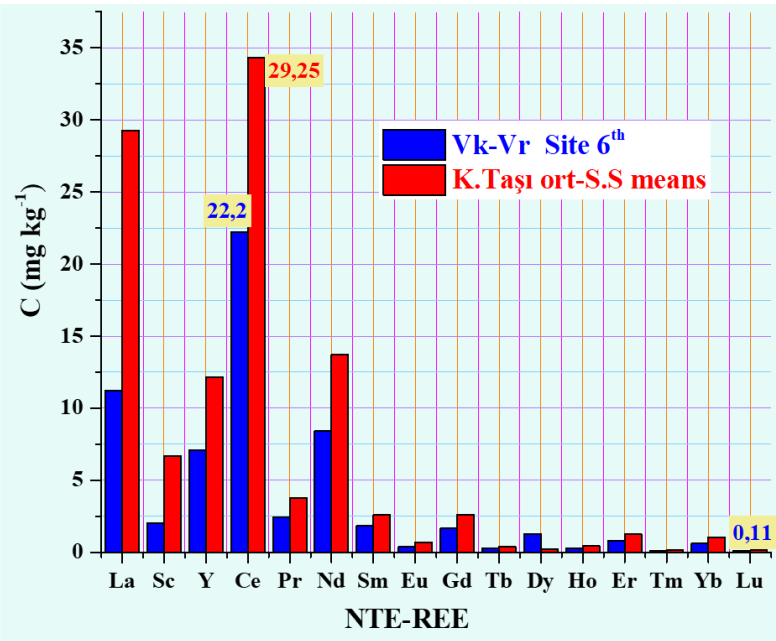
Şekil 7. Orijinal 5. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 7. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original site 5 with ICP-MS.

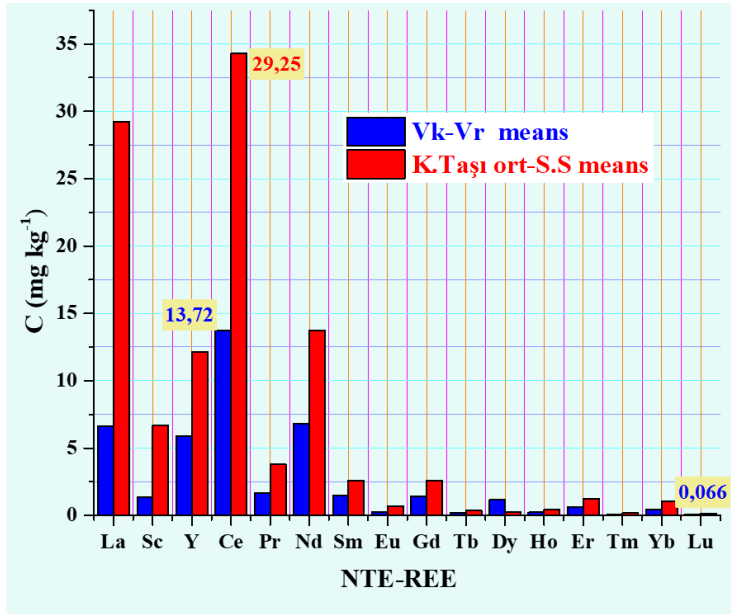
Şekil 8. Orijinal 5. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 8. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original site 5 with ICP-MS.

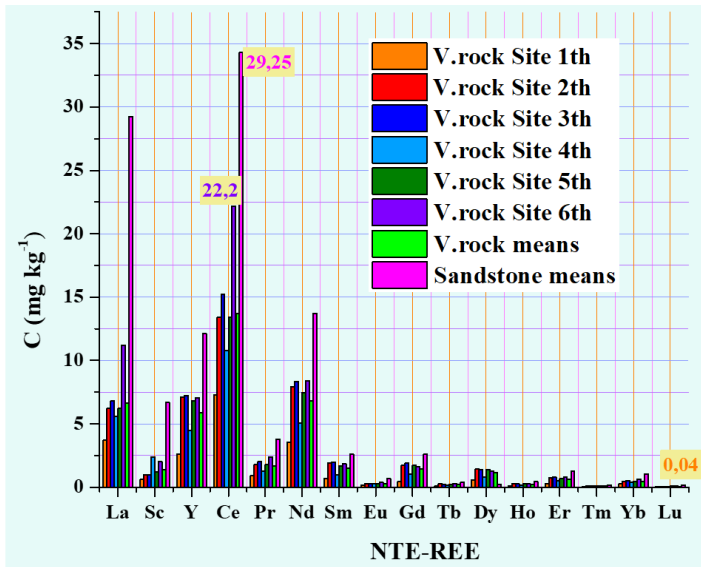
Şekil 9. Orijinal 6. bölgedeki volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 9. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original site 6 with ICP-MS

Şekil 10. Orijinal volkanik kayaç ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 10. Quantitative measurement graph of means NTE's of volcanic rocks and sandstones in the original site means with ICP-MS.

Şekil 14. Orijinal volkanik kayaç tamamı ve kumtaşlarının ortalama NTE'lerin ICP-MS ile kantitatif ölçüm grafiği

Figure 14. Quantitative measurement graph of means NTEs of volcanic rocks and sandstones in the original al together with ICP-MS

Volkanik kayaç ve Kumtaşı numunelerinde Petro grafik, XRD ölçümlerindeki birincil Pyroxene, Albite ve Oligoclase minerallerin bileşiminde bulunduğu yapılan birçok araştırma ile NTE'lerin varlığı ve bu çalışmayı desteklemektedir (Kumar ve ark. 2014; Zan ve ark. 2012).

Conclusions

*Volkanik kayaç numunelerinde NTE' leri tespit edilmekle birlikte XRD ve petrografik incelememizde ana mineral grupları olan karbonat ve silikat mineral içerikli bazalt alt mineral bileşeni olarak bulunmaktadır. Kumtaşlarında petrografik polarizan mikroskop incelemesinde ise sedimentolojik olarak tane destekli bu doku içindeki kayaç ve mineral parçalarının arası kalsit çimentodur. Bu birincil minerallerin kaynağında volkanik nitelikli olup jeolojik süreç-te birçok NTE'nin artışına sebep olduğunun kanıtıdır.

*Volkanik kayaçlarda XRD taramasında temel mineral tespit edilirken kumtaşı numunelerinde NTE bileşimli monazite-(Ce) ve apatite tespit edildi.

*Özellikle kumtaşı numunelerinde ICP-MS ile kantitatif çalışmada NTE oranının % 100 artış gösterdiği tespit edildi. Volkanik kayaçlardaki NTE bileşimli mineralleri sedimentolojik süreçte birikerek tonör artışına neden olduğu tespit edildi.

REFERENCES

Aksoy. Y., Savaş. Ve Dursun. Sezen 2012 Iğdır İlinin Mekansal Analiz Raporu, İmar, İskan Ve Kooperatifler Şubesi, Iğdır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. Iğdır

Binnemans, K., Jones, P. T., Blanpain, B., Van Gerven, T., Yang, Y., Walton, A. and Buchert, M. (2013). Recycling of rare earths: A critical review. Journal of Cleaner Production, 51, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.12.037>.

Cameron M. and Papike J. J. (1981) Structural and chemical variations in pyroxene. Amer. Mineral. 66, 1-50.

Chakhmouradian, A.R., Mitchell, R.H., 1998. Lueshite, pyrochlore and monazite-(Ce) from apatite-dolomite carbonatite, Lesnaya Varaka complex, Kola Peninsula, Russia. Mineral. Magazine 62 (6), 769–782.

Dushyanthaa, N., Batapolaa, N., Ilankoonb, I. M. S. K., Rohithaa, S., Premasiria, R., Abeysinghea, B., Ratnayakea, N. and Dissanayake, K. (2020). The story of rare earth elements (REEs): Occurrences, global distribution, genesis, geology, mineralogy and global production. Ore Geology Reviews, 122, 103521.

Dostal, J. (2017). Rare earth element deposits of alkaline igneous rocks. Resources, 6(34), 1-2.

Ercan, T., Keskin, İ., ve Dönmez, M., Eleşkirt (ağrı) Yöresindeki Tersiyer Yaşlı Volkanizmanın Jeokimyasal Özellikleri ve Bölgesel Yayılımı Geological. Engineering, e. 42, 74-88, 1993

Ferron, C. J., Bulatovic, S. M. and Salter, R. S. (1991). Beneficiation of rare earth oxide mineral. Material Science Forum, 251-270.

Jackson, W. D. and Christiansen, G. (1993). International strategic minerals inventory summary report-Rare earth oxides. , Denver, CO: U.S. Geological Survey Circular 930-N, U.S. Geological Survey, Map Distribution.

Kanazawa, Y. and Kamitani, M. (2006). Rare earth minerals and resources in the world. Journal of Alloys and Compounds, 408-412, 1339-1343. <https://doi.org/10.1016/j.jallcom.2005.04.033>.

Krishnamurthy, N. and Gupta, C. K. (2016). Extractive Metallurgy of Rare Earths (Second Edition). CRC Press-Taylor & Francis Group.

Korkanç, M., & Tuğrul, A. Evaluation of basalts as concrete aggregates from the point of alkali-silica reactivity. Istanbul Üniversitesi Yer Bilimleri Dergisi, (2004). 17, 161–169. (in turkish).

- Kumar, V., Jha, M. K., Kumari, A., Panda, R., Kumar, J. R. and Lee, J. Y. (2014). Recovery of rare earth metals (REMs) from primary and secondary resources: A review. EPD Congress-2014, (TMS). San Diego, California.
- Le Bas, M., Maitre, R., Streckeisen, A., Zanettin, B., 1986. A chemical classification of volcanic rocks based on the Total alkali-silica diagram. *J. Petrol.* 27:745–750. <http://dx.doi.org/10.1093/petrology/27.3.745>.
- McGill, I. (2000). Rare earth elements. W.-V.V.G., & C. KGaA (Eds.), *Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry*. Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.
- Pearce, J.A., Bender, J., Se Long, S.E., Kidd, W.S.F., Low, F.J., Güner, Y., Şaroğlu, F., Yılmaz Y., Moofbath, S. and Mitchell, J.G., 1990 Genesis of collision Volcanism in eastern Anatolia, Turkey: *Jour. Volcan. Geoth. Res.*, 44, 189-229
- Şahiner, M., Akgök, Y. Z., Arslan, M., Ve M.H. Ergin, M.H. 2017 Dünyada Ve Türkiye’de Nadir Toprak Elementleri, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı Eylül 2017 MTA
- U.S. Geological Survey *Minerals yearbook—2017*
- Zhang, J. and Edwards, C. (2012). A review of rare earth mineral processing technology. 44th Annual Meeting of the Canadian Mineral Processors (s. 79-102). CIM, Ottawa.
- Yılmaz, Y. Güner, Y. ve Şaroğlu, F. 1998, Geology of the quaternary volcanic centres of the east Anatolia *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, 173–210
- Yıldız, N. (2016). Nadir toprak elementleri. Ankara.

NADİR TOPRAK ELEMENTLERİNİN KUMTAŞININ MİNERALojİK BİLEŞİMİNDE KANTİTATİF ORANLARININ BELİRLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Servet AŞKIN

Iğdır Üniversitesi; Sağlık Hizmetleri MYO

Orcid: 0000-0002-4484-3523

ÖZET

Yeryüzündeki dağılımı 60 ppm ile 0,5 ppm olan toprak nadir elementleri hafif nadir toprak elementler ve ağır Nadir toprak elementleri olarak iki gruptan oluşmaktadır. Bilimsel ve teknolojinin lokomotifini oluşturan Nadir Toprak Elementleri ve mineral maden yataklarının önemi her geçen gün artmaktadır. Kalıcı mıknatıs, yarı iletkenler, alaşımlarda, güneş panelleri, LCD ekranlarda, modern tıp cihazları (MR) v.b. birçok ürünlerde kullanılmaktadır. NTE bileşimli birçok maden- mineral yataklarından birisi de sedimenter kayalardan olan kumtaşı: kuvars, feldspat, kaya kırıntısı, matrix ve çimento bileşenlerinden meydana gelmektedir. Kumtaşı yapı elemanı, emisyon gazların ve sanayi atıklarının oluşturduğu kirli suların arıtımında kullanılmasının yanında içeriğindeki ekonomik değeri olan Nadir Toprak Elementlerinin (NTE) üretiminde hammadde niteliğindedir.

Bu çalışma da kumtaşında bulunan NTE kantitatif oranı inductively coupled plasma mass spectroscopy (ICP-MS) ile mineral türleri polarizan mikroskop ile ve X ışınları difraksiyon ile XRD tespit edildi. Iğdır-Erhacı üç bölgeden alınan kumtaşı numuneleri öğütülüp sabit tartıma getirilerek mikrodalga fırında derişik asitte çözündürüldükten sonra ICP-MS ile kantitatif oranı tespit edildi. Petrografik polarizan mikroskopik incelemesinde numuneler 30 mikron kalınlığında petrografik kesiti alınarak gerçekleştirildi. Kumtaşının mineral bileşimi ise XRD tarama çalışmasında 35 mm çaplı 20 ton basınç altında kumtaşı pellet haline getirilerek 10°-90° açı 2θ aralığında kırınım ile ölçüm yapılarak detaylı mineral türleri belirlendi.

Nadir toprak elementlerinin ICP-MS ile kantitatif oranları iki bölgede La 22.138 mg kg⁻¹ ve 42.417 mg kg⁻¹ bir bölgede ise Ce 43.428 mg kg⁻¹ tespit edilirken en az oranlar üç bölgede sırasıyla Lu 0.189 mg kg⁻¹, 0.074 mg kg⁻¹, 0.174 mg kg⁻¹ tespit edildi. Üç bölgedeki toplam NTE oranları ise sırasıyla 125.416 mg kg⁻¹, 63.236 mg kg⁻¹ ve 132.454 mg kg⁻¹ ortalama en yüksek miktarı La 29,251 mg kg⁻¹ en az ise Lu 0,146 mg kg⁻¹ tespit edildi. Dolayısıyla kumtaşında NTE oranlarının oldukça yüksek olduğu tespit edildi.

Anahtar Kelime: ICP-MS, Lantanyum, Lutetiyum, Kumtaşı ve apatite

DETERMINATION OF QUANTITATIVE RATIOS OF RARE EARTH ELEMENTS IN THE MINERALOGICAL COMPOSITION OF SANDSTONE

ABSTRACT

Rare earth elements distributed on Earth's surface between 60 ppm and 0.5 ppm consist of two groups: light rare earth elements and heavy rare earth elements. Rare Earth Elements, which form the locomotive of science and technology, and the importance of mineral ore deposits are increasing day by day. They are used in many products such as permanent magnets, semiconductors, alloys, solar panels, LCD screens, modern medical devices (MRI), and many others. One of the many ore-mineral deposits with REE composition is sandstone, a sedimentary rock composed of quartz, feldspar, rock fragments, matrix, and cement components. In addition to being used in the purification of polluted water created by emission gases and industrial waste, sandstone serves as raw material in the production of economically valuable Rare Earth Elements (REEs) in its composition.

In this study, the quantitative ratio of REEs found in sandstone was determined using inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS), mineral types were identified using polarized microscopy, and X-ray diffraction (XRD) was employed. Sandstone samples collected from three regions in Iğdır Erhacı were ground and to constant weight, then dissolved in concentrated acid in a microwave oven, and their quantitative ratios were determined using ICP-MS. Petrographic polarized microscopic examination was performed by taking petrographic sections of the samples at 30 microns thickness. The mineral composition of sandstone was determined by XRD scanning, where sandstone was formed into pellets under 20 tons pressure with a 35 mm diameter, and measurements were taken by diffraction in the 10° - 90° 2θ range to determine detailed mineral types.

The quantitative ratios of rare earth elements determined by ICP-MS showed La at 22.138 mg kg⁻¹ and 42.417 mg kg⁻¹ in two regions, and Ce at 43.428 mg kg⁻¹ in one region, while the lowest ratios were Lu at 0.189 mg kg⁻¹, 0.074 mg kg⁻¹, and 0.174 mg kg⁻¹ in the three regions, respectively. The total REE ratios in the three regions were 125.416 mg kg⁻¹, 63.236 mg kg⁻¹, and 132.45 mg kg⁻¹, respectively, with the highest average amount being La at 29.251 mg kg⁻¹ and the lowest being Lu at 0.146 mg kg⁻¹. Consequently, it was determined that REE ratios in sandstone are quite high.

Keywords: ICP-MS, Lanthanum, Lutetium, Sandstone, and Apatite

INTRODUCTION

Andezik ve bazaltik türlerden oluşan kumtaşları bileşimlerinde birçok toksik mineral olduğu gibi teknolojik olarak birçok yeni malzemelerin geliştirilmesinde kullanılan değerli nadir toprak elementleri de içermektedir. Yeryüzünde kumtaşları, sedimenter kayalardan olup; detritik veya otojenik ana mineralleri oluşturan taneler, matriks ve çimento bileşiminden oluşmaktadır. Kumtaşlarında, kum (0,0625 -2 mm) ve irisilt (0,0625-0031 mm) mineral taneleri bulunmaktadır. Petrografik mikroskop altında görülebilen çimentolar, nadir olarak kumtaşını toplam hacminin % 30 fazlasını oluştururlar. Ülkemizde: Adana, Malatya, Çanakkale, Bilecik, Adıyaman, İstanbul, Ankara, Giresun, Amasra ve Zonguldak kum taşları ile araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda genellikle yapı elemanı olarak kullanılan kumtaşının fiziki- mekanik nitelikleri ele alınmıştır. En önemli NTE yatağı, Kızılcaören-Eskişehir'deki bastnasit-fluorit-barit yatağı ortalama %3 tenörlü, 4 000 000 ton rezerve sahiptir. Malatya-Kuluncak yöresi önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu yörede 1000 ton, %24 tenörlü britolit cevherleşmesi tahmin edilmektedir. Ülkemizde bulunmuş ve henüz işletilmeyen NTE yatakları mevcuttur. Bunun yanı sıra ülkemiz jeolojisi bu elementlerin oluşumu için de uygundur (Şahiner ve ark. 2017). Ancak bu çalışmaların çok azında kumtaşının kantitatif elementel oranı ele alınmıştır.

Kumtaşı tozunun saf suda çözünen elementlerini sıcaklık değişimi etkisinin kantitatif oranda belirleme çalışmasında Na, K, Ca, Mg, Si, Al, Fe, U, Pd, Rn, Ti, V, Mn ve Ni elementleri ppm düzeyinde tespit edilmiştir (Gong ve arkd. 2012, Chen ve Ark. 2018, Chung ve ark. 1997). Deniz suyu arıtımında kumtaşının etkisinin araştırıldığı çalışmada kumtaşı bileşenleri, SEM görüntüsü, EDS analizi ve mineral yapısı içinde XRD kullanılarak kuartz, kaolinit ve montmorilonit minerallerinin tespit edildiği belirtilmiştir (Nicolini ve arkd. 2017) Birleşik Arap Emirlikleri'nin sahilindeki kumtaşları ile ilgili yapılan çalışmada ağır mineral yapısı petrografik mikroskopik fotoğraflama, major ve minor elementleri de XRF ve ICP-AES ile ölçülerek sırasıyla Al, Ca, Fe, K, Mg, Mn, Na, P, S, Si, Ti ve As, Ba, Be, Ce, Cd, Co, Cu, La, Mo, Nd, Ni, Pb, Sr, V, Y, Zn ve Zr tespit edilmiştir. Bu çalışmada ICP-AES ile kantitatif analizin manuel analizlere göre hızlı sonuç verdiği belirtilmektedir (Mounteney ve akd. 2018, Glaquinto ve ark.

1996). Akışkan yataktaki kuartz kristallerinin LA- ICP- MS ile kantitatif elemental analiz çalışmasında 30 majör ve minor elementi ppm oranında tespit etmişlerdir(Ma ve ark. 2014). Yeryüzündeki dağılımı 60 ppm ile 0,5 ppm olan toprak nadir elementleri hafif nadir toprak elementler ve ağır nadir toprak elementleri olarak iki gruptan oluşmaktadır. Bilimsel ve teknolojinin lokomotifini oluşturan Nadir Toprak Elementleri ve mineral maden yatakların önemi her geçen gün artmaktadır.

Sanayi ve teknoloji uygulamalarında oldukça geniş katkı-çekirdek niteliğinde olan NTE'ler alışımarda, bilgisayar harddisk-hafızasının kapasitesinin kullanım süresinin artırımında, LCD ekranların niteliklerinin geliştirilmesinde, batarya kapasitesinin artırımında, güneş enerji panellerinde, roket motorlarının imalatında ve rüzgar tribünlerinin motorlarının imalatında, cep telefonu ses sistemlerinde, sağlıkta görüntüleme cihazlarında ve mikroçip vb. birçok tenolojik araç-gereç üretiminde kullanılmaktadır. Bu durum NTE mineralleri ve yataklarının önemli hale gelmiştir. Yeni NTE mineral yataklarının ülkemiz ekenomisine kazandırılma araştırılmasına katkıda bulunmak ve desteklemek önemli hale gelmiştir. NTE elementlerinin önemli bazı özellikleri tablo 1. de verilmektedir.

Tablo 1. Nadir toprak elementleri ve bazı özellikleri (Gschneidner ve Daane, 1988, Gschneidner, 1990; Tran, 1991;Jackson ve Christiansen, 1993; Gschneidner vd.,1995;McGill, 2000; Kanazawa ve Kamitani, 2006; Zhang ve Edwards, 2012; Krishnamurthy ve Gupta, 2016; Dostal, 2017)

Table 1.Rare earth elements and some of their properties (Gschneidner and Daane, 1988, Gschneidner, 1990; Tran, 1991; Jackson and Christiansen, 1993;Gschneidner et al, 1995;McGill, 2000; Kanazawa and Kamitani, 2006; Zhang and Edwards, 2012; Krishnamurthy and Gupta, 2016; Dostal, 2017)

Element	Simge	Atom Numarası	Atom Ağırlığı	Yoğunluk, gr/cm ³	Ergime noktası, °C	Kaynama noktası, °C	Vicker's sertliği (kg/mm ²)
Skandiyum	Sc	21	44.95	2.989	1541	2831	85
İtriyum	Y	39	88.90	4.469	1522	3338	38
Lantan	La	57	138.90	6.146	918	3457	37
Seryum	Ce	58	140.11	8.160	798	3426	24
Praseodim	Pr	59	140.90	6.773	931	3515	37
Neodimyum	Nd	60	144.24	7.008	1021	3068	35
Prometyum	Pm	61	145.00	7.264	1042	-	-
Samaryum	Sm	62	150.30	7.520	1074	1791	45
Evropiyum	Eu	63	151.96	5.244	822	1597	17
Gadolinyum	Gd	64	157.25	7.901	1313	3266	57
Terbiyum	Tb	65	158.92	8.230	1356	3223	46
Disporsiyum	Dy	66	162.50	8.551	1412	2562	42
Holmiyum	Ho	67	164.93	8.795	1474	2695	42
Erbiyum	Er	68	167.26	9.066	1529	2863	44
Tulyum	Tm	69	168.93	9.321	1545	1947	48
İterbiyum	Yb	70	173.04	6.966	819	1194	21
Lutesyum	Lu	71	174.97	9.841	1663	3395	77

Literatürde son yıllarda özellikle ekonomik değeri kıymetli olan kayaçlarla ilgili çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda özellikle klasik analitik analizler yerine enstrümental kantitatif çalışmalar oldukça önem kazanmaktadır. Ülkemizin değişik bölgelerindeki kumtaşlarıyla ilgili literatürde bilimsel düzeyde çalışmalar yapılmış olmasına karşın literatüre kazandırılmayan Iğdır yöresindeki ekonomik düzeydeki kumtaşının özellikleri konusundaki çalışma bu konudaki yarıtımcıya bir kılavuz niteliği olacaktır (Aksoy ve ark. 2012).

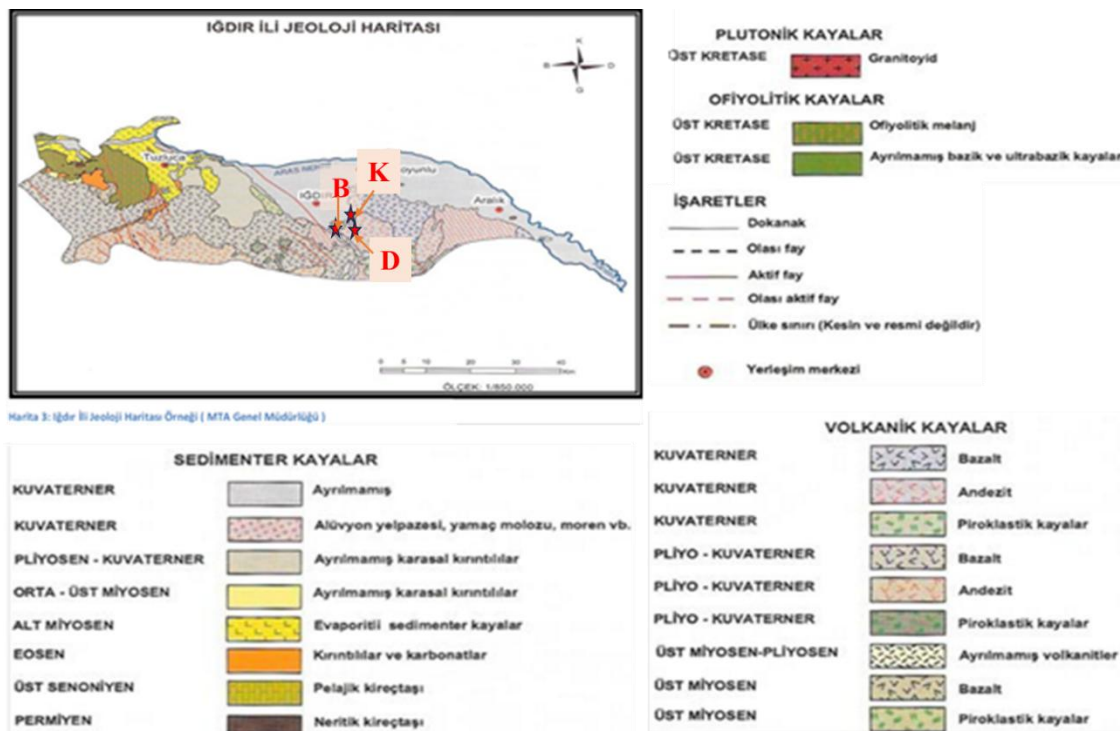
Bu çalışmada literatürde Iğdır ilinin Aşağıerhacı Köyü'nün güneyi ile Sürmeli, Olgunlar ve Değirmenköy çevresinde kırıklı ve pembe renkli kumtaşının tespit edilmemiş kallitatif ve

kantitatif elementlerinin Inductively Coupled Plasma (ICP), X-Ray Diffractometer (XRD), ince kesit petrografik polarizan mikroskop, ile birincil mineralleri ve ikincil mineralleri belirlendi. Böylece bölgedeki kumtaşındaki nadir Toprak elementleri türleri ile bunların kantitatif oranları tespit edildi.

MATERYAL VE METOT

Çalışma alanı kumtaşı numune toplama

Bu çalışmada araştırma yapılan kum taşı Türkiye'nin doğusunda bulunan Ağrı dağının kuzeyinde verimli toprakları olan Iğdır ili, kırsal alanında yapı taşı olarak kullanılan kumtaşı; NTE elementlerini kantitatif oranlarının tespiti ICP-MS ile mineral türü petrografik inceleme ve XRD ile araştırılma sürecinde açık ocak yöntemi ile yapıtaşı olarak işletilen üç farklı alandan numuneler toplanmıştır. Bu alanla ilgili yapılan çalışmalarda bazaltik kayaların yaygın gözlemlendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca bölgenin jeolojik süreçte göl-bataklık etkisi ile birlikte organik bazı fosilleri gözlenmektedir (Şekil.1).

Şekil.1. Iğdır İlının Jeolojik Haritası (Aksoy ve ark. 2012)

Arazideki üç farklı bölgedeki kumtaşı ocağından alınan numuneler uygun plastik kaplarla laboratuvara getirildi (Şekil 1). Daha sonra numuneler Iğdır Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Laboratuvarında çeneli kırıcılarla öğütüldü ve vibrasyon eleği kullanılarak 300 mesh elek altı kimyasal analiz için stoklandı. Stok kumtaşı numuneleri 105°C 24 saat süreyle kurutulup desikatörde sabit tartıma getirilip laboratuvarında analiz işlemleri için hazır hale getirildi.

Kumtaşı numunelerinin asitle Mikrodalga fırınına yakılarak çözündürülmesi işlemlerinde: Ultra pure olarak Merck firmasından sağlanan %65 suprapure HNO₃, %36,5 suprapure HCl ve %30 suprapure H₂O₂ derişik şekilde kullanıldı. Ayrıca ICP-MS belirlenecek elementler için uygun olan majör, minör ve eser element için Standart mix 1, mix 2 ve mix 6 element solüsyonları 5 ppm, 10ppm, 50ppm 100ppm ve 500ppm derişimlerinde hazırlanarak cihaz 0,9998 eğimle kalibre edildi.

Stok numunelerinin her birinden analitik terazi ile 0, 5000 gramlık tartım alınıp mikrodalga fırının tüplerine konularak üzerine derişik 9 mL HNO₃ derişik 3 mL HCl ve yine derişik 3mL H₂O₂ ilave edilip 2 dakika aşırı asit gazının giderildikten sonra kapatıldı. Daha sonra mikrodalga fırınında 180 °C, 1000 Watt ta 20 dakika yakma yöntemi ile çözündürüldü (Epa-Metod 3052, Epa- Method 3051-2007). Daha sonra 2 normallik Nitrik asitle durulanıp 50 mL santrifüj tüpleriyle 5000 rpm de 15 dakika santrifüj edildi. Çözelti özel plastik kaplarda ultrasafsu ile 100ml seyreltilerek ICP-MS ile ölçümü yapıldı. ICP-MS ile tespit edilen kantitatif datalar:

$$C = \frac{C_0 \cdot M \cdot D}{W \cdot A} \cdot f \quad \text{Eşitlik. 1}$$

Bu denklemde:

C: Numunedeki elementin derişimi ppm (mg/kg)

C₀: ICP-MS ile ölçülen çözeltideki derişim ppb (µg/L)

M: Numunenin çözeltideki hacimsel kütlesi (1000g/kg)

D: Seyreltme faktörü

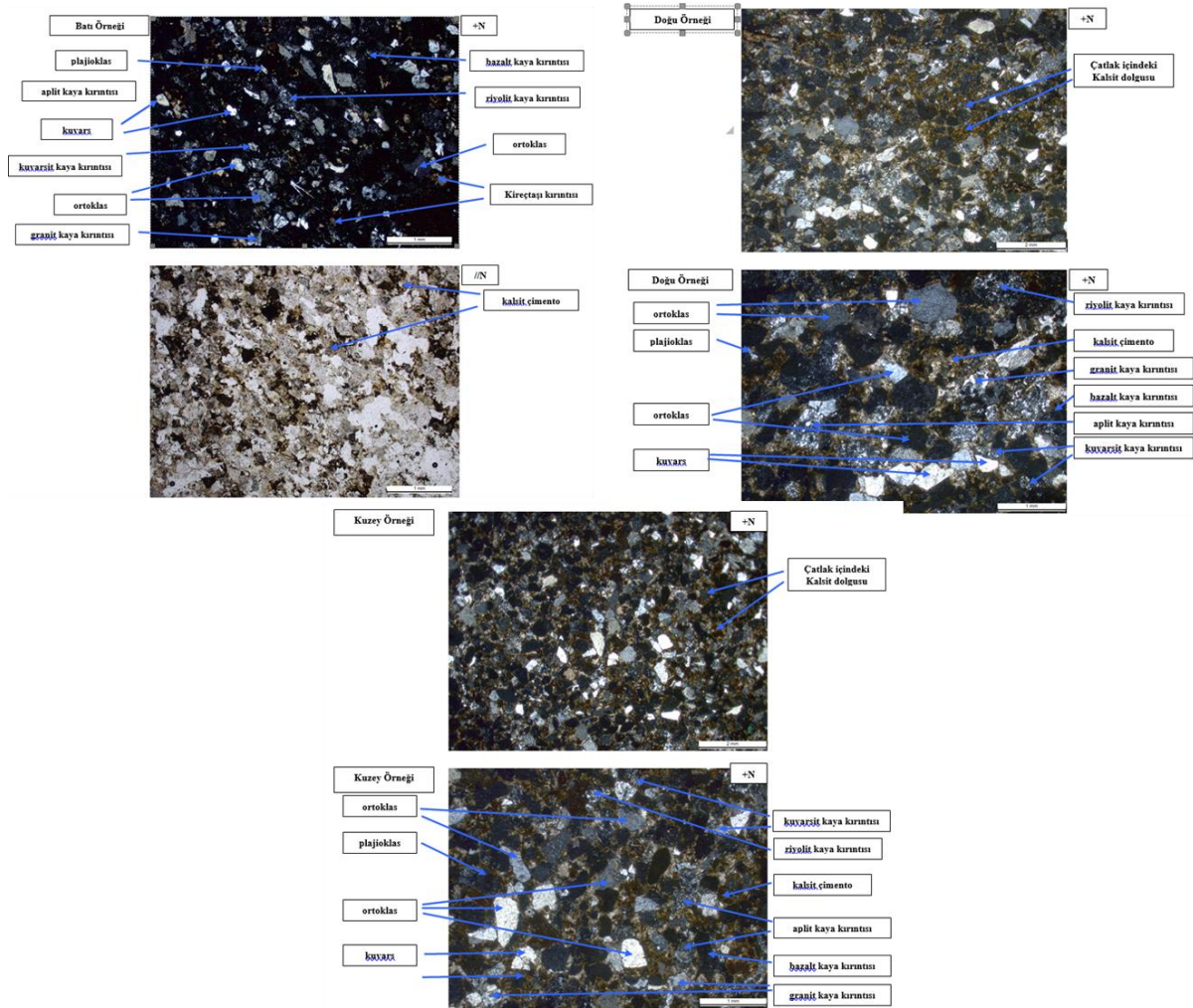
W: Sabit tartımda alınan numunenin kütlesi (g.)

A: numunenin çözünme mg/g dönüşüm faktörü (1000mg/g)

f: Standart çözeltideki elementin seyreltme sabiti

SONUÇ VETARTIŞMA

Kumtaşı numunelerinin petrografik incelemesi Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü bünyesindeki İnce Kesit Laboratuvarı'nda 30 mikron kalınlığında petrografik kesiti yapılmıştır. Kayaç örneğinden hazırlanan kesitler alttan aydınlatmalı polarizan araştırma mikroskop yardımıyla dokusal ve mineralojik-petrografik olarak incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Polarizan mikroskopta alınan fotoğraflar şekil 2. verilmektedir.

Şekil 2. Kumtaşı Polarizan Mikroskop görüntüsü

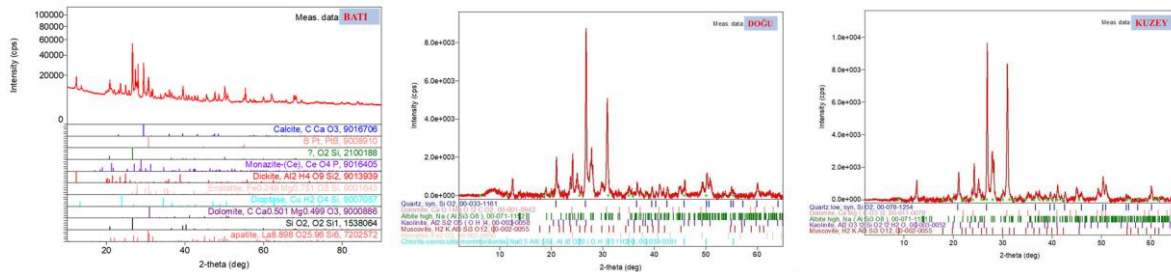
Mineralojik – Petrografik inceleme sonucu, masif yapı sunan Batı, Doğu ve Kuzey kumtaşı örnekleri tane boyu, tane bileşeni, ara madde ve dokusal özellikleri açısından birbirlerine yüksek oranda benzerlik sunmaktadırlar. Kayaç kırıntıları baskın olarak 1000 -500 mikro boyutlarda granit, bazalt, riyolit, granit porfir, kuvarşit, epidot+kuvars skarn oluşturmaktadır. Kumtaşının bileşimindeki mineral parçaları ise granit, kuvarşit ve skarndan türeme ortoklas, plajiolit, kuvars mineralleri oluşturmaktadır. Ortoklas mineral kırıntılarının bir kısmında mirmekitik doku, grafik doku ve pertitik doku gözlenmektedir. Sedimentolojik olarak tane destekli bu doku içindeki kayaç ve mineral parçalarının arası kalsit çimentodur. Kayaçın bileşenlerini oluşturan kayaç ve kristal parçaları ile birbirlerine göre oranları tablo 2.'de verilmektedir.

Tablo.2. Sedimanter Kayaç Grubuna Ait Kumtaşı Kayaç Örneklerinin Bileşenlerinin Yaklaşık Yüzde Oranı.

Kumtaşı'nın bileşenleri	Batı Örneği Yaklaşık (%)	Doğu Örneği Yaklaşık (%)	Kuzey Örneği Yaklaşık (%)
Kayaç Kırıntıları			
Granit	11	15	21

Granit Porfir	3	4	3
Riyolit	5	3	2
Aplit	6	4	5
Bazalt	2	3	6
Kuvarsit	8	6	5
Skarn (kuvarz+epidot)	1	1	1
Kireçtaşı	7	6	4
Mineral kırıntıları			
Ortoklas	18	25	21
Kuvars	8	6	4
Plajiyoklas	4	2	3
Kalsit Çimento	27	21	29

Tane boyutu 50 mikron olan numune 105°C de etüvde kurutularak 35 mm çaplı pellet haline 20 ton basınç altında basılmıştır. Numuneler katı formda XRD cihazına yerleştirilmiş ve tarama açısı doğu ve kuzey örneği $2\theta = 10^\circ - 70^\circ$ ile batı örneği $2\theta = 10^\circ - 90^\circ$ şeklinde gerçekleştirilmiş olup ölçüm grafikleri şekil.4.2.'de verilmektedir. Kumtaşı XRD analiz ölçümleri Rigaku marka MiniFlex 600 model X-Işını difraktometresi ile yapıldı.

Şekil.3.Kumtaşı Örneklerinin XRD Mineral Ölçüm Grafikleri

Kumtaşında Kalsit, Kuartz, Albit, Dolomit, Dikeite, Enstati, Diopside, Apatit, Muskovit Kaolinite, Hematit, Klorit, Montmorillonit ve Vermiculite mineralleri yanında Pt, B bileşimli mineraller tespit edildi.

Kumtaşında ICP-MS ile kantitatif oranda tespit edilen NTE (oranları mg kg^{-1}) Tablo.3.te verilmektedir.

Tablo 3. Sedimanter Kayaç Grubuna Ait Kumtaşı Kayaç Örneklerinin Bileşenlerinin Yaklaşık Yüzde Oranı.

NTE	Doğu	Batı	Kuzey	ortalama
La	23,199	22,138	42,417	29,251
Sc	9,401	2,933	7,703	6,679
Y	16,859	5,376	14,195	12,143
Ce	43,428	20,574	38,911	34,304
Pr	4,885	2,093	4,338	3,772
Nd	17,764	7,456	16,034	13,751

Sm	3,367	1,361	3,086	2,605
Eu	0,885	0,402	0,783	0,690
Gd	3,413	1,303	3,088	2,601
Tb	0,498	0,181	0,428	0,369
Dy	0,294	0,104	0,258	0,219
Ho	0,584	0,200	0,493	0,426
Er	1,683	0,589	1,457	1,243
Tm	0,219	0,082	0,199	0,167
Yb	1,414	0,511	1,223	1,050
Lu	0,189	0,074	0,174	0,146

ICP-MS ile kumtaşı numunelerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre en yüksek, Ce 43,42 mg kg⁻¹ doğu alanında, en az 0,074 mg kg⁻¹ Lutesyum Batı alanında tespit edildi. Toplam NTE oranı doğu alanında 102.21 mg kg⁻¹ Batı alanında 63.23 mg kg⁻¹ ve Kuzey alanında 132.45 mg kg⁻¹ tespit edildi. Ortalama en yüksek Sezyum 34,304 mg kg⁻¹ ve en az ise lutesyum 0,146 mg kg⁻¹ şeklinde gerçekleşti.

Conclusions

Bu çalışmada Iğdır-Aşağı erhacı köyü bölgesinde bulunan ve yapı elemanı olarak kullanılan kumtaşı numunelerinde: mineralojik ve petrografik, XRD ve ICP-MS ile yapılan araştırmalarda Kumtaşında numunelerinde NTE'lerin tamamının kantitatif olarak tespiti ICP-MS ile gerçekleştirildi. Bu sonuçlara göre en yüksek Ce doğu numunesinde 43.43 mg kg⁻¹ en az ise Lu 0.074 mg kg⁻¹ tespit edildi. NTE'lerin toplamda en çok kuzey bölgesi kumtaşı numunesinde 132.45 mg kg⁻¹ bulunduğu tespit edildi.

XRD kırınım taramasında Kumtaşı numunelerinde kalsit, kuartz, albit, dolomit, dikeite, enstati, diopside, apatit, muskovit, kaolinite, hematit, klorit, montmorillonit ve nermiculite mineralleri yanında Pt, B bileşimli mineraller tespit edildi. NTE içerikli Monazite-(Ce) -Ce O₄P ve apatite-La_{8.898} O_{25.96} Si₆ tespit edildi.

Petrografik polarizan mikroskop incelemesinde Ortoklas, Kuvars, Plajiyoklas ve Kalsit Çimento temel mineral grupları tespit edildi. Tane bileşenlerini, magmatik kayaç parçaları ile kayaç parçalarının türediği magmatik kayaçlara ait mineral parçalarından oluşan taneler birbirine kalsit çimento ile bağlanmıştır.

REFERENCES

- Aksoy. Y., Savaş. Ve Dursun. Sezen 2012 Iğdır İlinin Mekansal Analiz Raporu, İmar, İskan Ve Kooperatifler Şubesi, Iğdır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. Iğdır
- Binnemans, K., Jones, P. T., Blanpain, B., Van Gerven, T., Yang, Y., Walton, A. and Buchert, M. (2013). Recycling of rare earths: A critical review. Journal of Cleaner Production, 51, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.12.037>.
- Chen L., Shen M., Ma A., Han W. (2018). Investigation of Trace Element Content in the Seeds, Pulp, and Peel of Mashui Oranges Using Microwave Digestion and ICP-MS Analysis, Biol Trace Elem Res (2018) 182:152–158 DOI 10.1007/s12011-017-1055-63-2018
- Chung S.-L., Cheng H., Jahn B.-M., Reilly S. Y. O., Zhu, B., 1997, Major and trace element, and Sr-Nd isotope constraints on the origin of Paleogene volcanism in South China prior to the South China Sea opening, Lithos 40 (1997) 203-220

Dushyanthaa, N., Batapolaa, N., Ilankoonb, I. M. S. K., Rohithaa, S., Premasiria, R., Abeysinghea, B., Ratnayakea, N. and Dissanayake, K. (2020). The story of rare earth elements (REEs): Occurrences, global distribution, genesis, geology, mineralogy and global production. *Ore Geology Reviews*, 122, 103521.

Dostal, J. (2017). Rare earth element deposits of alkaline igneous rocks. *Resources*, 6(34), 1-2.

Ferron, C. J., Bulatovic, S. M. and Salter, R. S. (1991). Beneficiation of rare earth oxide mineral. *Material Science Forum*, 251-270.

Gong Q., Deng J., Han M., Yang L., Wang W. (2012), Dissolution of sandstone powders in deionised water over the range 50–350°C, *Applied Geochemistry* 27 (2012) 2463–2475

Glaquinto J. M., Essling, A. A. Keller J. M. (1996). Comparison Of S W- 8 4 6 Method 3051 And Sw-846 Method 7471 A For The Preparation Of Solid Waste Samples For Mercury Determination Orn1/Tm-13236 Aug 27 1996

Jackson, W. D. and Christiansen, G. (1993). International strategic minerals inventory summary report-Rare earth oxides. , Denver, CO: U.S. Geological Survey Circular 930-N, U.S. Geological Survey, Map Distribution.

Kanazawa, Y. and Kamitani, M. (2006). Rare earth minerals and resources in the world. *Journal of Alloys and Compounds*, 408-412, 1339-1343. <https://doi.org/10.1016/j.jallcom.2005.04.033>.

Krishnamurthy, N. and Gupta, C. K. (2016). *Extractive Metallurgy of Rare Earths* (Second Edition). CRC Press-Taylor & Francis Group.

Kumar, V., Jha, M. K., Kumari, A., Panda, R., Kumar, J. R. and Lee, J. Y. (2014). Recovery of rare earth metals (REMs) from primary and secondary resources: A review. EPD Congress-2014, (TMS). San Diego, California.

Ma C.-G., Brik M.G., Tian Y., Li Q.-X., (2014) Systematic analysis of spectroscopic characteristics of the lanthanide and actinide ions with the 4fN -1 5d and 5fN -1 6d electronic configurations in a free state *Journal of Alloys and Compounds* 603 (2014) 255-267

McGill, I. (2000). Rare earth elements. W.-V.V.G., & C. KGaA (Eds.), *Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry*. Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.

Mounteney I., Burton A.K., Farrant A.R., Watts M.J., Kemp S.J., Cook J.M. (2018), Heavy mineral analysis by ICP-AES a tool to aid sediment provenancing *Journal of Geochemical Exploration* 184 (2018) 1–10

Nicolini J. V., Ferraz H. C., Borges C. P. (2017, Effect of seawater ionic composition modified by nanofiltration on enhanced oil recovery in Berea sandstone

Pearce, J.A., Bender, J., Se Long, S.E., Kidd, W.S.F., Low, F.J., Güner, Y., Şaroğlu, F., Yılmaz Y., Moofbath, S. and Mitchell, J.G., 1990 Genesis of collision Volcanism in eastern Anatolia, Turkey : *Jour. Volcan. Geoth. Res.*, 44, 189-229

Şahiner, M., Akgök, Y. Z., Arslan, M., Ve M.H. Ergin, M.H. 2017 Dünyada Ve Türkiye’de Nadir Toprak Elementleri, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı Eylül 2017 MTA U.S. Geological Survey Minerals yearbook—2017

Zhang, J. and Edwards, C. (2012). A review of rare earth mineral processing technology. 44th Annual Meeting of the Canadian Mineral Processors (s. 79-102). CIM, Ottawa.

Yılmaz, Y. Güner, Y. ve Şaroğlu, F. 1998, Geology of the quaternary volcanic centres of the east Anatolia *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85 173–210

Krishnamurthy, N. and Gupta, C. K. (2016). *Extractive Metallurgy of Rare Earths* (Second Edition). CRC Press-Taylor & Francis Group.

Kumar, V., Jha, M. K., Kumari, A., Panda, R., Kumar, J. R. and Lee, J. Y. (2014). Recovery of rare earth metals (REMs) from primary and secondary resources: A review. *EPD Congress-2014, (TMS)*. San Diego, California.

McGill, I. (2000). Rare earth elements. W.-V.V.G., & C. KGaA (Eds.), Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry. Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.

Pearce, J.A., Bender, J., Se Long, S.E., Kidd, W.S.F., Low, F.J., Güner, Y., Şaroğlu, F., Yılmaz Y., Moofbath, S. and Mitchell, J.G., 1990 Genesis of collision Volcanism in eastern Anatolia, Turkey : Jour. Volcan. Geoth. Res., 44, 189-229

Şahiner, M., Akgök, Y. Z., Arslan, M., Ve M.H. Ergin, M.H. 2017 Dünyada Ve Türkiye’de Nadir Toprak Elementleri, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı Eylül 2017 MTA

U.S. Geological Survey Minerals yearbook—2017

Zhang, J. and Edwards, C. (2012). A review of rare earth mineral processing technology. *44th Annual Meeting of the Canadian Mineral Processors* (s. 79-102). CIM, Ottawa.

Yılmaz, Y. Güner, Y. ve Şaroğlu, F. 1998, Geology of the quaternary volcanic centres of the east Anatolia Journal of Volcanology and Geothermal Research 85 173–210

KEDİLERDE BÖBREK HASTALIĞI İÇİN HASSAS BİR BİYOBELİRTEÇ OLARAK SERUM CLUSTERİN: AKUT BÖBREK YETMEZLİĞİ VE KRONİK BÖBREK HASTALIĞINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME*

Alfatih Mohammed Ahmed ABOZAID

¹Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Veteriner İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Kayseri-TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-7338-6544

Vehbi GÜNEŞ

²Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Kayseri-TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-4047-4409

ÖZET

Bu çalışma, üriner sistem hastalığı olan kedilerde serum ve idrar Clusterin (CLU) düzeylerini değerlendirmeyi ve özellikle akut böbrek hasarı (ABH) ile kronik böbrek hastalığı (KBH) kapsamında renal patolojilerin duyarlı bir biyobelirteci olma potansiyelini araştırmayı amaçlamaktadır. Hasta grubunu, Erciyes Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne getirilen farklı ırk ve yaşlardaki; kronik böbrek yetmezliği olan 10 kedi, akut böbrek yetmezliği olan 7 kedi, alt üriner sistem hastalığı bulunan 8 kedi, kronik böbrek yetmezliği ile birlikte alt üriner sistem hastalığı bulunan 9 kedi ve akut böbrek yetmezliği ile birlikte alt üriner sistem hastalığı bulunan 12 kedi olmak üzere toplam 46 hasta kedi oluşturdu. Kontrol grubuna ise aynı merkezde rutin sağlık kontrolü amacıyla getirilen 10 sağlıklı kedi dâhil edildi. Clusterin düzeylerinin kantitatif analizi, kompetitif ELISA yöntemi kullanılarak gerçekleştirildi. Elde edilen bulgular, hasta gruplarındaki kedilerde ortalama serum Clusterin düzeylerinin sağlıklı kedilere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermektedir. Tüm hasta kedilerde ortalama serum Clusterin düzeyi 42.87 µg/ml (34.51-57.17) olarak belirlenirken, sağlıklı kedilerde bu değer 36.42 µg/ml (29.08-48.39) olarak saptanmıştır. Kronik böbrek yetmezliği olan kedilerde serum ortalama Clusterin düzeylerinin (84.79±61.87 µg/ml), akut böbrek yetmezliği olan kedilere (38.80±15.18 µg/ml) göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir (P<0.001). Korelasyon analizleri, serum Clusterin düzeyleri ile kan üre azotu (BUN), kreatinin ve fosfor gibi böbrek hastalığı belirteçleri arasında güçlü ve pozitif yönlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur (P<0.001). Diğer gruplar arasında ise önemli farklılıklar saptanmamıştır. Sonuç olarak bu araştırmanın sonuçları, serum Clusterin düzeylerinin kedilerde böbrek hastalıklarında, özellikle ABH ve KBH'nin ayırıcı tanısında önemli bir biyobelirteç potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akut Böbrek Yetmezliği, clusterin, Kronik Böbrek Hastalığı, Kompetitif ELISA.

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen TYL-2021-11508 kodlu projeden türetilmiştir.

SERUM CLUSTERIN AS A SENSITIVE BIOMARKER FOR KIDNEY DISEASE IN CATS: A COMPARATIVE EVALUATION IN ACUTE RENAL FAILURE AND CHRONIC KIDNEY DISEASE*

ABSTRACT:

This study aimed to evaluate serum and urinary Clusterin (CLU) levels in felines presenting with urinary system disorders, with a focus on acute kidney injury (AKI) and chronic kidney disease (CKD), to determine its potential as a sensitive biomarker of renal pathology. In the study group, blood samples from a total of 46 cats with chronic renal failure (n=10), acute

kidney failure (n=7), lower urinary system disease (n=8), lower urinary tract disease with chronic renal failure (n=9), lower urinary tract disease with acute renal failure (n=12) from various breeds brought to Erciyes University Training and Research Hospital. Control group samples were also taken from 10 healthy cats brought to the same center for general health control. Clusterin quantification was performed using a competitive enzyme-linked immunosorbent assay (ELISA). Results indicated that mean serum Clusterin concentrations were significantly elevated in diseased cats the mean serum Clusterin level was found to be 42.87 $\mu\text{g/ml}$ (34.51 ± 57.17) in all sick cats and 36.42 $\mu\text{g/ml}$ (29.08 ± 48.39) in healthy cats. Cats with chronic renal failure had statistically significantly higher mean of Clusterin levels (84.79 ± 61.87 $\mu\text{g/ml}$) than cats with acute kidney failure (38.80 ± 15.18 $\mu\text{g/ml}$) ($P < 0.001$). Correlation analyses revealed strong positive associations between serum Clusterin and conventional renal injury markers, including blood urea nitrogen (BUN, $r = 0.756$), creatinine ($r = 0.829$), and phosphorus ($r = 0.744$; all $P < 0.001$). The findings support a prominent diagnostic potential for serum Clusterin as a biomarker for AKI and CKD in cats, demonstrating meaningful associations with established indicators of renal injury. Collectively, these data endorse the clinical utility of Clusterin in the assessment of feline renal disease.

Keywords: Akut renal disease, chronic kidney disease, Clusterin, competitive ELISA

***This study was derived from the project coded TYL-2021-11508 supported by the Scientific Research Projects Unit of Erciyes University.**

KEDİLERDE SIK GÖRÜLEN SİSTEMİK İNFEKSİYÖZ HASTALIKLARDA SERUM ALFA-1-ASİT GLİKOPROTEİN KONSANTRASYONLARI*

Humaira Ahmad KHAN

Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Veteriner İç Hastalıkları Anabilim Dalı,
Kayseri-TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-0371-7253

Vehbi GÜNEŞ

Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Kayseri-TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-4047-4409.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, alfa 1-asit glikoprotein (AGP) seviyelerinin kedilerde hastalık teşhisinde potansiyel biyobelirteç olup olmadığını ve yaygın enfeksiyonlarda serum AGP'nin rolünü belirlemektir. Fiziksel muayene, hematoloji, biyokimya, idrar analizi, ultrasonografi ve radyoloji gibi parametreler incelenmiştir. Farklı yaş ve ırklarda toplam 45 enfeksiyonlu kedi ve 10 sağlıklı kontrol ile 5 hastalık grubu oluşturuldu. Bunlar, FİP (n=13), non-spesifik gastroenterit (n=13), akut hepatit (n=4), solunum yolu enfeksiyonu (n=7) ve alt üriner sistem enfeksiyonu (n=8). Ortalama serum AGP değerleri; FİP: 260.29 ± 11.57 mg/L, gastroenterit: 253.18 ± 26.56 mg/L, hepatit: 326.37 ± 20.32 mg/L, solunum yolu enfeksiyonu: 185.46 ± 23.60 mg/L, alt üriner sistem enfeksiyonu: 197.36 ± 40.27 mg/L şeklinde bulunmuştur; hepatit grubundaki AGP düzeyleri diğerleriyle karşılaştırıldığında önemli oranda daha yüksekti. Grupların ortalama AGP seviyeleri kontrol grubundan istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksek bulunmuştur ($P=0.032$). Ayrıca, karşılaştırmalı analiz ve akut faz proteini değerlendirmesi amacıyla serum Amiloid A (SAA) da ölçülmüş; SAA'da da yükseklik görülmesine rağmen istatistiksel olarak önemli değildir ($P=0.451$). Elde edilen AGP analiz sonuçları, tezin bulgularına göre güçlü bir biyobelirteç özelliği göstermiş ve gelecekte serum AGP'nin kedilerde yaygın bulaşıcı hastalıkların teşhisinde güvenilir bir biyobelirteç olma potansiyelini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: FİP, Solunum sistemi hastalığı, Sindirim sistemi hastalığı, AGP, SAA, ELISA, kedi.

***Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen TYL-2021-11510 kodlu projeden türetilmiştir.**

SERUM ALPHA-1-ACID GLYCOPROTEIN CONCENTRATIONS IN COMMON SYSTEMIC INFECTIOUS DISEASES OF CATS *

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether alpha-1-acid glycoprotein (AGP) levels are a potential biomarker in disease diagnosis in cats and to identify the role of serum AGP in disseminated infections. Parameters such as physical examination, hematology, biochemistry, urinalysis, ultrasonography, and radiology were examined. A total of 45 infected cats and 10 healthy controls in different ages and breeds were included in 5 disease gravities: FİP (n=13), non-specific gastroenteritis (n=13), acute hepatitis (n=4), respiratory tract infection (n=7), and lower urinary tract infection (n=8). The mean serum AGP values were; Serum AGP levels were found to be: FİP: 260.29 ± 11.57 mg/L, gastroenteritis: 253.18 ± 26.56 mg/L, hepatitis: 326.37 ± 20.32 mg/L, respiratory tract infection: 185.46 ± 23.60 mg/L, lower urinary tract infection: 197.36 ± 40.27 mg/L; AGP levels in the hepatitis group were higher compared to the others. The mean AGP levels of the groups were found to be statistically significantly higher than the

control group ($P=0.032$). In addition, serum amyloid A (SAA) was also measured for comparative analysis and acute phase protein evaluation; although an increase in SAA was observed, it was not statistically significant ($P=0.451$). According to the findings of this study, the AGP analysis results showed strong biomarker properties and support the potential of serum AGP to be a reliable biomarker in the diagnosis of common infectious diseases in cats in the future.

Keywords: FIP, Respiratory system disease, Digestive system disease, AGP, SAA, ELISA, cat.

***This study was derived from the project coded TYL-2021-11510 supported by the Scientific Research Projects Unit of Erciyes University.**

NEDİM'İN ŞİİRLERİNDE GÜNAH KAVRAMINA BAKIŞ

Mustafa Yunus GÜMÜŞ

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of
Turkish Language and Literature, Malatya
ORCID: 0000-0003-2432-2955

ÖZET

Farsça bir kelime olan günah sözlükte “suç” anlamına gelir. Dinî bir terim olarak ilâhî emir ve yasaklara aykırı eylemleri ifade eder. Geleneksel İslâm düşüncesinde günah; işleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevaptan alıkoyan bir olgu olarak tanımlanır. Bu kavram divan şiirinde sıkça kullanılmıştır. 18. yüzyılda yaşayan Nedim de bu kavramı kullanmış ancak o, günahı bir korku unsuru olmaktan çıkarmış adeta yeniden kurgulamıştır. Şair, günahı korkulması gereken dinî bir sorumluluktan ziyade aşk meclislerinin doğal bir parçası olarak ele almıştır. Örneğin sevgiliden bir buse istemenin bir günah olduğunu belirtirken onun bu arzusunun sevgiliden olumlu karşılık bulmasını sevap kazanma vesilesi olarak değerlendirmiştir. Onun bu yaklaşımı, günahın dinî mahiyetteki “suç” ve “ceza” dengesini yumuşatmıştır.

Nedim’in günah karşısındaki tavrı, pişmanlık ve tövbe kavramlarına da yansır. İslami öğretiyeye göre bireyin günahlardan arınması için önce pişmanlık duymalı, sonra samimi bir şekilde tövbe etmelidir. Zaten günah, ruhun tekamülün engelleyen bir unsur olarak görüldüğü için nefsin tövbe ile arınmaya ihtiyacı vardır. Nedim’in şiirlerinde tövbe, şaraptan uzak durmak çabasıdır. Ancak bahar geldiğinde ve dost meclisi kurulduğunda şarap içmemek ile ilgili verilmiş bütün sözler bozulur.

Sonuç olarak Nedim’e göre günah, insanı mükemmellikten uzaklaştıran bir engel değildir. O, dürüstçe yaşanması gereken bir hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak görür. Şiirlerinde asıl günahın, dindar görünenlerin riyakâr tutumlarında saklı olduğunu söyler. Zahitlerin riyayı terk etmelerinin zorluğu ile kendisinin şaraba tövbe etmesinin güçlüğü de kıyaslayan şair, kendi günahkarlığını bir dürüstlük kalesi olarak değerlendirir. Bu çalışmada Nedim’in şiirleri üzerinden günah kavramının alışılmışın dışına çıkması ve hayatı güzelleştiren bir metafor hâline gelmesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nedim Divanı, Lale Devri, Şûhane Söylem, Günah, Pişmanlık, Tövbe.

A PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF SIN IN THE POETRY OF NEDİM

The word “günah, “a Persian word, literally means “crime.” As a religious term, it refers to actions that violate divine commands and prohibitions. In traditional Islamic thought, sin is defined as an act that necessitates punishment for the perpetrator and prevents one from doing good and earning merit. This concept has been frequently used in Divan poetry. Nedim, who lived in the 18th century, also used this concept, but he reconstructed sin, removing it from the realm of fear. The poet treated sin not as a religious responsibility to be feared, but as a natural part of love gatherings. For example, while stating that asking for a kiss from one’s beloved is a sin, he considered the positive response of this desire as an opportunity to earn merit. This approach softened the religious balance between “crime” and “punishment” associated with sin. Nedim’s attitude towards sin is also reflected in his concepts of repentance and atonement. According to Islamic teachings, for an individual to be cleansed of sins, they must first feel remorse and then sincerely repent. Since sin is seen as an obstacle to the soul’s evolution, the

ego needs purification through repentance. In Nedim's poems, repentance is the effort to abstain from wine. However, when spring arrives and a gathering of friends is formed, all promises made regarding not drinking wine are broken. Consequently, according to Nedim, sin is not an obstacle that distances a person from perfection. He sees it as an indispensable part of a life that should be lived honestly. In his poems, he states that the real sin lies in the hypocritical attitudes of those who appear pious. Comparing the difficulty of ascetics abandoning hypocrisy with the difficulty of his own repentance from wine, the poet considers his own sinfulness as a fortress of honesty. This study will examine how the concept of sin deviates from the norm and becomes a metaphor that beautifies life through Nedim's poems.

Keywords: Nedim's Divan, The Tulip Era, Shuhane Discourse, Sin, Regret, Repentance

REAL-TIME FAULT MONITORING BY SENSOR-BASED MACHINE LEARNING (ML) WITH ELECTROMAGNETIC (EM) FIELD ENERGY HARVESTING

Duvvuru Hasini

M.Jahnavi

Badi Bhruthi

Choppa Jyoshna

Akshaya .V

Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar

UG Scholar & Professor, Department of Science and Humanities, R.M.K. Engineering College, Kavaraipettai.

An innovative, sustainable solution for real-time fault monitoring in electrical distribution conductors by combining sensor-based machine learning (ML) with electromagnetic (EM) field energy harvesting. The system utilizes strategically deployed, low-power sensors that capture electrical and environmental parameters from conductors. These data streams are analyzed by ML models capable of detecting incipient and developing faults with high accuracy. To eliminate reliance on external power supplies and reduce maintenance, each sensor node autonomously harvests operational energy from the surrounding EM field, supporting uninterrupted monitoring. Laboratory and field validations confirm that this approach significantly enhances fault detection precision, extends monitoring coverage, and minimizes operational costs. The proposed methodology paves the way for resilient, intelligent, and eco-friendly distribution network management.

Keywords: Sensor-based machine learning (ML), Electromagnetic (EM) field energy harvesting, Fault detection precision, Machine learning, eco-friendly distribution network management.

OSTRICH MEAT IN CLINICAL NUTRITION: ANTI-INFLAMMATORY AND ANTIOXIDANT PERSPECTIVES

Tasawar Iqbal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5854-9069>

Institute of Physiology and Pharmacology, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan

Abstract

Ostrich meat has emerged as a promising component in clinical nutrition due to its favorable nutritional profile and bioactive properties. Characterized by low fat, high-quality protein, and a rich content of iron, zinc, and essential fatty acids, ostrich meat offers multiple health benefits when compared to conventional red meats. Recent research emphasizes its potential role in managing chronic inflammatory conditions and oxidative stress-related disorders, owing to its anti-inflammatory and antioxidant capacities. The meat contains significant levels of monounsaturated and polyunsaturated fatty acids, particularly omega-3 and omega-6, which are known modulators of inflammatory pathways. Furthermore, its antioxidant potential is attributed to its high heme iron content and the presence of endogenous peptides that scavenge free radicals and reduce lipid peroxidation. These properties may offer therapeutic advantages in metabolic syndromes, cardiovascular diseases, and autoimmune disorders where inflammation and oxidative damage are central pathological features. Clinical and preclinical findings suggest that regular dietary inclusion of ostrich meat may help attenuate markers of systemic inflammation such as C-reactive protein (CRP) and interleukins, and improve antioxidant enzyme activity, including superoxide dismutase (SOD) and glutathione peroxidase (GPx). Moreover, its hypoallergenic nature and ease of digestibility make it suitable for patients with dietary sensitivities. Despite these promising insights, further human trials are needed to validate these effects and establish specific dietary guidelines. Integrating ostrich meat into clinical nutrition plans could represent a strategic approach to functional food-based therapies aimed at inflammation and oxidative stress modulation.

Keywords: Ostrich Meat, Clinical Nutrition, Anti-Inflammatory, Antioxidant, Chronic Diseases, Functional Food.

ALTINCI SINIF ÖĞRENCİLERİN RUTİN OLMAYAN PROBLEMLERDE STRATEJİ KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ

Tuba YENİL

Bursa Uludağ University, Institute of Educational Sciences, Department of Mathematics Education, 16059 Nilüfer, Bursa, Türkiye

ORCID:0000-0003-3457-9586

Prof. Dr. Çiğdem ARSLAN

Bursa Uludağ University, Faculty of Education, Department of Mathematics Education, 16059 Nilüfer, Bursa, Türkiye

ORCID: 0000-0001-7354-8155

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, altıncı sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problemleri çözerken kullandıkları problem çözme stratejilerindeki değişimi incelemektir. Çalışma, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir ilde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulama izni verilen özel bir kurumda öğrenim gören 15 altıncı sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma kapsamında öğrencilere 10 hafta boyunca haftada iki ders saati olmak üzere toplam 20 ders saati etkinlik temelli problem çözme ve problem kurma öğretimi uygulanmıştır. Verilerin toplanmasında sekiz maddeden oluşan Rutin Olmayan Problem Çözme Testi kullanılmıştır. Araştırmada incelenen problem çözme stratejileri; sistematik liste yapma, şekil veya diyagram çizme, bağıntı bulma, geriye doğru çalışma, tahmin ve kontrol, denklem veya eşitsizlik kurma, tablo yapma, muhakeme etme ve canlandırma olarak belirlenmiştir. Verilerin analizi sürecinde öğrencilerin her bir maddeye ilişkin çözümleri bu strateji kategorileri doğrultusunda kodlanmıştır. Analiz sırasında bazı öğrencilerin bir problemi çözerken birden fazla stratejiyi kullanabileceği dikkate alınmıştır. Bulgular, uygulama sonrasında öğrencilerin strateji kullanımında belirgin bir artış ve çeşitlenme olduğunu göstermektedir. Özellikle tahmin ve kontrol, tablo yapma ve bağıntı bulma stratejilerinin kullanım sıklığında artış gözlenmiştir. Buna karşılık, sistematik liste yapma ve geriye doğru çalışma stratejilerinin kullanım sıklığının sabit kaldığı belirlenmiştir. Her bir madde için öğrencilerin kullandıkları stratejiler incelendiğinde ise, son testte bazı öğrencilerin birden fazla stratejiyi birlikte kullandığı ve özellikle görselleştirmeye ve akıl yürütmeye dayalı stratejilere yöneldikleri görülmüştür. Ayrıca uygulama öncesinde maddelere yanıt vermeyen bazı öğrencilerin, son testte uygun stratejiler kullanarak doğru çözüme ulaştıkları görülmüştür. Sonuç olarak, 10 haftalık etkinlik temelli problem çözme ve problem kurma öğretiminin, öğrencilerin rutin olmayan problemleri çözerken kullandıkları strateji çeşitliliğini artırdığı ve problem çözme sürecine katılımlarını güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rutin olmayan problemler, problem çözme stratejileri, matematik eğitimi

Teşekkür: Bu çalışma, Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından SDK-2024-1662 numaralı Lisansüstü Tez Projesi kapsamında desteklenmiştir.

EXAMINING CHANGES IN SIXTH GRADERS' STRATEGY USE IN NON-ROUTINE PROBLEM SOLVING

ABSTRACT

The aim of this study is to examine changes in the problem solving strategies used by sixth-grade students when solving non-routine problems. The study was conducted during the 2024-2025 academic year with 15 sixth-grade students attending a private institution in a province in

Türkiye's Western Black Sea Region. Students received activity-based problem solving and problem posing instruction for a total of 20 instructional hours over a 10-week period (two hours per week). Data was collected using an eight-problem Non-Routine Problem Solving Test. The problem solving strategies examined in the study included make a systematic list, make a drawing or diagram, look for a pattern, work backward, guess and check, write an equation or inequality, make a table, reasoning, and act it out. During data analysis, students' written solutions to each problem were coded according to predefined strategy categories. It was also considered that some students might employ more than one strategy while solving a single problem. The findings indicate a noticeable increase and diversification in students' strategy use following the intervention. In particular, the frequency of strategies such as guess and check, make a table, and look for a pattern increased. In contrast, the use of make a systematic list and work backward remained stable. Problem-based analyses further revealed that, in the post-test, several students employed multiple strategies simultaneously and showed a greater tendency to use visualization and reasoning-based approaches. Additionally, some students who did not provide responses prior to the intervention reached correct solutions in the post-test using appropriate strategies. Overall, the results suggest that the 10-week activity-based problem solving and problem posing instruction contributed to an increase in the diversity of strategies employed by students when solving non-routine problems and enhanced their engagement in the problem solving process.

Keywords: Non-routine problems, problem solving strategies, mathematics education

Acknowledgement: This study was supported by the Scientific Research Projects Unit (BAP) of Bursa Uludağ University within the scope of the Postgraduate Thesis Project SDK-2024-1662.

KAMU BİNASI BAZLI 3B KADASTRO VE CBS ENTEGRASYONU: PATNOS HÜKÜMET KONAĞI ÖRNEĞİ

Yunus Emre TUNÇ

Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Science, Department of Geomatics Engineering, 67100 İncivez, Zonguldak

ORCID: 0000-0003-4547-1562

Dr. Öğr. Üyesi Eray KÖKSAL

Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Science, Department of Geomatics Engineering, 67100 İncivez, Zonguldak

ORCID: 0000-0003-0329-8191

ÖZET

Kadastro sistemleri, günümüzde giderek karmaşıklaşan mülkiyet yapılarını iki boyutlu (2B) düzlemde ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Özellikle çok katlı ve çok amaçlı kamu binalarının mülkiyet, yönetim ve alan/hacim bilgilerinin dijital ortamda hassas bir şekilde temsil edilebilmesi için 3 Boyutlu (3B) kadastro ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) entegrasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu tesislerinin etkin yönetimi ve yasal sınırlarının üç boyutlu ortamda izlenebilmesi, sürdürülebilir kentleşme uygulamalarının temelini oluşturur. Bu çalışmada, Ağrı ili Patnos ilçesinde yer alan Hükümet Konağı pilot bölge olarak seçilmiş ve kamu binası bazlı 3B kadastro entegrasyonu gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında; mevcut mimari CAD dosyaları, güncel tapu sicil kayıtları ve validasyon kodu alınmış 3B CityGML verileri entegre bir şekilde kullanılmıştır. Mimari projeler CBS ortamında georeferanslanmış, topolojik doğrulukları sağlanarak 3B katı modellere dönüştürülmüştür. Ardından, her bir bağımsız bölüme ait tapu öznitelik bilgileri bu 3B kütlelerle eşleştirilmiştir. Elde edilen validasyonlu GML modeli üzerinden mülkiyet ve hacim sorgulamaları başarıyla yapılarak, 2B sistemlerde karşılaşılan görsel ve semantik eksikliklerin 3B CBS ortamında giderildiği saptanmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de kamu binalarının 3B kadastro standartlarında modellenmesi için pratik ve doğrulanabilir bir metodoloji sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 3B Kadastro, Coğrafi Bilgi Sistemleri, CityGML, Kamu Binası Yönetimi, Patnos.

PUBLIC BUILDING-BASED 3D CADASTRE AND GIS INTEGRATION: THE CASE OF PATNOS GOVERNORSHIP BUILDING

ABSTRACT

Today's increasingly complex ownership structures cannot be adequately represented by traditional two-dimensional (2D) cadastre systems. The integration of 3D Cadastre and Geographic Information Systems (GIS) is essential to accurately represent the ownership, management, and spatial information of multi-story and multi-purpose public buildings in digital environments. The effective management and 3D monitoring of the legal boundaries of public facilities form the basis of sustainable urbanization. In this study, the Governorship Building located in Patnos, Ağrı, was selected as a pilot area to perform a public building-based 3D cadastre integration. Within the scope of the study, existing architectural CAD files, current title deed records, and validated 3D CityGML data were integrated and utilized. Architectural projects were georeferenced in the GIS environment, their topological accuracy was ensured, and they were converted into 3D solid models. Subsequently, the title deed attribute data for each independent unit was matched with these 3D masses. Spatial and ownership queries were

successfully conducted over the validated GML model, demonstrating that the visual and semantic deficiencies encountered in 2D systems are resolved in the 3D GIS environment. This study presents a practical and verifiable methodology for modeling public buildings in Turkey within 3D cadastre standards.

Keywords: 3D Cadastre, Geographic Information Systems, CityGML, Public Building Management, Patnos.

GELENEKSEL HALK OYUNLARININ DAYANIKLILIĞA ETKİSİ**Yasin Can ORAÇ**

Selçuk University, Institute of Health Sciences, Department of Coaching Education (Master's Program), Konya, Türkiye

ORCID: 0009-0009-6581-7015**ÖZET**

Halk oyunları, kültürel bir miras unsuru olmasının yanı sıra orta ve orta-yüksek şiddette enerji harcaması gerektiren ritmik ve tekrarlı hareket örüntülerini içeren bir fiziksel aktivite türüdür. Bu çalışmanın amacı, halk oyunlarının aerobik dayanıklılık ve kas dayanıklılığı üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmaların sistematik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve mevcut literatürün bütüncül olarak ortaya konulmasıdır.

Bu çalışma anlatımsal derleme niteliğindedir. Literatür taraması Google Scholar, PubMed ve DergiPark veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. “Halk oyunları”, “folk dance”, “traditional dance”, “endurance”, “aerobic capacity”, “VO₂max” ve “muscular endurance” anahtar kelimeleri kullanılarak 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir. Konu ile doğrudan ilişkili deneysel, yarı deneysel ve gözlemsel araştırmalar değerlendirmeye dahil edilmiştir.

İncelenen çalışmalar, düzenli olarak uygulanan halk oyunları ve geleneksel dans aktivitelerinin kardiyovasküler dayanıklılık, aerobik kapasite (VO₂max) ve kas dayanıklılığı parametrelerinde anlamlı gelişimler sağlayabildiğini göstermektedir. Özellikle genç yetişkin popülasyonda yürütülen müdahale çalışmalarında aerobik kapasite artışı ve kas dayanıklılığı test performanslarında iyileşmeler rapor edilmiştir. Bununla birlikte, literatürde uzun süreli, kontrollü ve geniş örneklemli deneysel çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak halk oyunları, kültürel bir etkinlik olmasının ötesinde, fiziksel uygunluğun geliştirilmesinde etkili ve uygulanabilir bir egzersiz modeli olarak değerlendirilebilir. Gelecekte yapılacak araştırmaların daha güçlü metodolojik tasarımlar ile planlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk oyunları, dayanıklılık, aerobik kapasite, kas dayanıklılığı, fiziksel uygunluk

THE IMPACT OF TRADITIONAL FOLK DANCES ON RESILIENCE**ABSTRACT**

Folk dance represents a traditional movement form that functions not only as an element of cultural heritage but also as a structured physical activity characterized by rhythmic and repetitive movement patterns requiring moderate to moderate-to-vigorous energy expenditure. The aim of this study is to comprehensively evaluate research investigating the effects of folk dance on aerobic and muscular endurance parameters and to present the current evidence from an integrative perspective.

This study was designed as a narrative review. A literature search was conducted using Google Scholar, PubMed, and DergiPark databases. National and international studies published between 2010 and 2024 were identified using the keywords “folk dance,” “traditional dance,”

“endurance,” “aerobic capacity,” “VO₂max,” and “muscular endurance.” Experimental, quasi-experimental, and observational studies directly related to the topic were included in the evaluation.

The reviewed evidence suggests that regular participation in folk dance and traditional dance activities may lead to significant improvements in cardiovascular endurance, aerobic capacity (VO₂max), and muscular endurance parameters. Intervention studies conducted particularly among young adults have reported increases in aerobic capacity and improvements in muscular endurance test performance. However, the number of long-term, controlled, and large-scale experimental studies remains limited.

In conclusion, beyond its cultural significance, folk dance can be considered an effective and applicable exercise modality for enhancing physical fitness. Future research should employ stronger methodological designs and larger sample sizes to strengthen the evidence base.

Keywords: Folk dance, endurance, aerobic capacity, muscular endurance, physical fitness

TRANSFER OF FOOD CULTURE ON SOCIAL MEDIA

Semiha AYAN

Selçuk University, Social Sciences Institute,
Department of Sociology, 42130 Selçuklu, Konya
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7499-0391>

ABSTRACT

This study aims to examine the impact of social media platforms on the transmission and transformation of food culture from a sociological perspective. With the process of globalization, food has moved beyond being merely a biological necessity and has become a significant indicator of identity construction, cultural representation, and social belonging. In particular, visually oriented digital platforms such as TikTok and Instagram render food globally visible and re-signify it through aestheticized and commercialized content. The study adopts a theoretical framework grounded in the Frankfurt School's approach to the culture industry, Guy Debord's theory of the society of the spectacle, and discussions on cultural hybridization. Within this framework, the analysis focuses on how food-related content shared on social media transforms processes of cultural meaning production and reproduces consumption-oriented representations. Furthermore, the interaction of Turkish food culture with global trends through social media is evaluated through the tensions between local and universal elements. In this respect, the study opens a discussion on how digitalized cultural practices are structured through food. Overall, the study demonstrates that digital platforms function as a culture industry arena that both makes food culture visible and transforms it.

Keywords: Food Culture, Social Media, Culture Industry, Digitalization, Globalization

SOSYAL MEDYADA YEMEK KÜLTÜRÜNÜN AKTARIMI

ÖZET

Bu çalışma, sosyal medya platformlarının yemek kültürünün aktarımı ve dönüşümü üzerindeki etkisini sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte yemek, yalnızca biyolojik bir gereksinim olmaktan çıkarak kimlik inşası, kültürel temsil ve toplumsal aidiyetin önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Özellikle TikTok, Instagram gibi görsel odaklı dijital platformlar, yemekleri estetikleşmiş ve ticarileşmiş içerikler aracılığıyla küresel ölçekte görünür kılmakta ve yeniden anlamlandırmaktadır. Çalışmada, Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi yaklaşımı, Guy Debord'un gösteri toplumu kuramı ve kültürel melezleşme tartışmaları kuramsal bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyada paylaşılan yemek içeriklerinin kültürel anlam üretim süreçlerini nasıl dönüştürdüğü ve tüketim odaklı temsilleri hangi biçimlerde yeniden ürettiği analiz edilmiştir. Ayrıca, Türk yemek kültürünün sosyal medya aracılığıyla küresel trendlerle etkileşimi, yerel ve evrensel unsurlar arasındaki gerilimler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, dijitalleşen kültürel pratiklerin yemek üzerinden nasıl yapılandığını tartışmaya açmaktadır. Çalışma, dijital platformların yemek kültürünü hem görünür kılan hem de dönüştüren bir kültür endüstrisi alanı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yemek Kültürü, Sosyal Medya, Kültür Endüstrisi, Dijitalleşme, Küreselleşme

PROLAKTİNOMA HASTALARINDA KLİNİK BAŞVURU PATERNİ VE CİNSİYETE GÖRE TÜMÖR ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEK MERKEZLİ RETROSPEKTİF ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Merve ÇATAK

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Medicine, Department of Endocrinology and Metabolism, Tokat

ORCID ID: 0000-0003-2654-3911

Amaç:

Prolaktinoma en sık görülen fonksiyonel hipofiz adenomudur ve klinik başvuru şekli ile tümör özellikleri cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada prolaktinoma tanılı hastalarda başvuru semptomları, tümör boyutu, prolaktin düzeyleri ve tedavi yaklaşımları değerlendirilerek cinsiyete göre klinik fenotip farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem:

Tek merkezde takip edilen 93 prolaktinoma hastası retrospektif olarak incelendi. Demografik özellikler, tanı anındaki serum prolaktin düzeyleri, adenom boyutu (mikro/makro), başvuru semptomları, birden fazla semptom varlığı ve tedavi önerileri kaydedildi. Başvuru şekilleri patofizyolojik temele göre hiperprolaktinemiye bağlı semptomlar, kitle etkisi semptomları ve insidental saptama olarak sınıflandırıldı. Sürekli değişkenlerin dağılımı değerlendirildi ve uygun parametrik veya non-parametrik testler kullanıldı.

Bulgular:

Hastaların %88'i kadındı ve ortalama yaş $34,8 \pm 11,3$ yıl olarak saptandı. Erkek hastalarda tanı anındaki tümör çapı anlamlı derecede daha büyük bulundu ($p=0.010$) ve makroadenom oranı kadınlara göre belirgin olarak yüksekti (%73'e karşı %23; $p=0.002$). Erkek hastalarda serum prolaktin düzeyi de anlamlı derecede daha yüksekti ($p=0.003$).

Başvuru paterni cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdi ($p=0.003$). Kadın hastaların %82'si hiperprolaktinemiye bağlı semptomlarla başvururken, erkek hastaların %45'i kitle etkisi semptomları ile başvurdu. Kitle etkisi semptomları ile başvuran hastalarda makroadenom oranı %75 olup bu ilişki anlamlı bulundu ($p=0.001$). Prolaktin düzeyleri başvuru tipine göre anlamlı farklılık göstermekteydi ($p=0.001$) ve en yüksek değerler kitle etkisi grubunda izlendi.

Makroadenomlu hastalarda birden fazla semptomla başvuru oranı mikroadenomlara göre daha yüksekti (%67'ye karşı %41; $p=0.024$). Cerrahi tedavi yalnızca makroadenom grubunda uygulanmış olup, erkek hastalarda cerrahi gereksinim oranı daha yüksekti.

Sonuç:

Prolaktinoma kadınlarda daha sık görülmekle birlikte, erkek hastalar daha ileri klinik fenotip ile tanı almaktadır. Kitle etkisi semptomları makroadenom ve yüksek prolaktin düzeyleri ile güçlü şekilde ilişkilidir. Makroadenomlu hastalarda semptom yükü ve cerrahi gereksinimi daha fazladır. Özellikle erkek hastalarda erken klinik farkındalığın artırılması, ileri evre başvuruların azaltılmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Prolaktinoma, Klinik Başvuru Paterni, Makroadenom, Cinsiyet etkisi

CLINICAL PRESENTATION PATTERNS AND SEX BASED TUMOR CHARACTERISTICS IN PATIENTS WITH PROLACTINOMA: A SINGLE CENTER RETROSPECTIVE STUDY

Objective:

Prolactinoma is the most common functioning pituitary adenoma, and both clinical presentation and tumor characteristics may differ according to sex. This study aimed to evaluate presenting symptoms, tumor size, prolactin levels, and treatment approaches in patients with prolactinoma and to investigate sex-related differences in clinical phenotype.

Materials and Methods:

A total of 93 patients with prolactinoma followed at a single center were retrospectively analyzed. Demographic characteristics, serum prolactin levels at diagnosis, adenoma size (micro/macro), presenting symptoms, presence of multiple symptoms, and treatment recommendations were recorded. Presentations were classified based on pathophysiological mechanisms as hyperprolactinemia-related symptoms, mass-effect symptoms, or incidental findings. Continuous variables were assessed for distribution and analyzed using appropriate parametric or non-parametric statistical tests.

Results:

Eighty-eight percent of the patients were female, and the mean age was 34.8 ± 11.3 years. Male patients had significantly larger tumor diameters at diagnosis ($p=0.010$), and the rate of macroadenoma was markedly higher compared to females (73% vs 23%, $p=0.002$). Serum prolactin levels at diagnosis were also significantly higher in male patients ($p=0.003$).

Presentation patterns differed significantly by sex ($p=0.003$). While 82% of female patients presented with hyperprolactinemia-related symptoms, 45% of male patients presented with mass-effect symptoms. Among patients presenting with mass-effect symptoms, the rate of macroadenoma was 75%, and this association was statistically significant ($p=0.001$). Prolactin levels also differed significantly according to presentation type ($p=0.001$), with the highest levels observed in the mass-effect group.

Patients with macroadenoma were more likely to present with multiple symptoms compared to those with microadenoma (67% vs 41%, $p=0.024$). Surgical treatment was applied exclusively in patients with macroadenoma, and the need for surgery was more frequent among male patients.

Conclusion:

Although prolactinoma is more prevalent in women, male patients present with a more advanced clinical phenotype at diagnosis. Mass-effect symptoms are strongly associated with macroadenoma and higher prolactin levels. Patients with macroadenoma have a greater symptom burden and a higher likelihood of requiring surgical intervention. Increasing clinical awareness, particularly in male patients, may help reduce delayed diagnosis and advanced disease presentation.

Keywords: Prolactinoma, Clinical Presentation Pattern, Macroadenoma, Sex Effect

RİTÜEL VE LİMİNALİTE KAVRAMI EKSENİNDE ÂMİN ALAYLARINDA MÜZİĞİN ROLÜ

Öğr. Gör. Dr. Volkan KAPTAN

Tekirdağ Namık Kemal University, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Çalgı Eğitimi
Bölümü, 59000 Süleymanpaşa, Tekirdağ
ORCID: 000-0003-0135-4348

ÖZET

Sosyal yaşamda toplulukların kolektif değerlerini sembolik anlamlar taşıyarak nesilden nesle aktaran ritüeller, kültürel kodlarla kuşatılmış davranış biçimleridir ve faillerin kutsal deneyimleme noktasında davranışlarına yön veren normlardır. Emile Durkheim perspektifinde ritüeller; ideolojik, teknolojik, tedavi edici, kurtuluş ve yeniden canlandırma şeklinde sınıflandırılırken, Lauri Honko ise ritüelleri, geçiş-giriş, takvimsel ve kriz ritüelleri olarak üçe ayırır. Arnold van Gennep ve Victor Turner da geçiş ritüellerini ayrılma (separation), geçiş (limen/liminal) ve birleşme olarak üçe ayırır. Geçiş ritüelleri bireylerin toplumsal statüden başka bir statüye geçişini düzenleyen törensel pratiklerdir. Bireyler doğumdan ölüme kadar olan süreçte farklı geçiş evrelerini yaşarlar ve bu evrelerde kolektif roller, kimlikler, anlam dünyaları yeniden biçimlenip dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm aşamasında ise eşik anını kolaylaştıracak, kutsayacak, onaylayacak birtakım ritüeller bireylere ve topluluğa eşlik eder. Türk toplumu içinde geçiş evrelerine örnek teşkil eden ritüellerden biri âmin alaylarıdır. Âmin alayları, çocuğun aile içi ve gündelik yaşam alanından ayrılarak örgün eğitimin sembolik eşğine adım attığı; bireysel bir biyografik dönüşümün toplumsal olarak görünür kılındığı törenlerdir. Bu yönüyle söz konusu alaylar, Gennep'in tanımladığı geçiş ritüelleri şemasında özellikle liminal aşamayı temsil eden sembolik ve performatif unsurlar barındırmaktadır. Bu çalışma, Turner'ın liminalite kavramını temel alarak, Âmin alaylarını yalnızca pedagojik bir başlangıç töreni değil; toplumsal hiyerarşilerin geçici olarak askıya alındığı, kolektif bir duygu ve anlam alanının üretildiği ritüelistik yapılar olarak ele alır. Bu liminal süreç içinde müziğe, ritüelin hem taşıyıcı hem de dönüştürücü unsuru olarak merkezi bir işlev yüklenir. Alay boyunca icra edilen ilahiler, tekbirler ve âmin tekrarları, sıradan zaman ve mekân algısını askıya alarak ritüel zamanın inşasını mümkün kılmakta; katılımcıları gündelik pratiklerden ayırıştırarak kutsal bir geçiş alanına dâhil etmektedir. Bu çalışma, Osmanlı Devleti döneminde içtimai sahadaki ritüellerden biri olan âmin alaylarını Victor Turner'ın liminalite kavramı ekseninde ele alarak, âmin alaylarında müziğin üstlendiği işlevleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, liminalite, âmin alayı, ritüel, Victor Turner.

THE ROLE OF MUSIC IN AMEN PROCESSIONS WITHIN THE CONTEXT OF RITUAL AND LIMINALITY

ABSTRACT

In social life, rituals, which transmit the collective values of communities from generation to generation by carrying symbolic meanings, are forms of behavior surrounded by cultural codes and are norms that guide the actions of those who experience the sacred. From Emile Durkheim's perspective, rituals are classified as ideological, technological, therapeutic, liberating, and revitalizing, while Lauri Honko divides rituals into three categories: transitional, calendrical, and crisis rituals. Transitional rituals are ceremonial practices that regulate the transition of individuals from one social status to another. Individuals experience different transitional phases from birth to death, and in these phases, collective roles, identities, and

meanings are reshaped and transformed. During this transformation phase, certain rituals accompany individuals and the community to facilitate, sanctify, and validate the threshold moment. One example of a transitional ritual within Turkish society is the "amin alayları" (a prayer procession). The "Amen processions" are ceremonies where a child steps from the family and daily life into the symbolic threshold of formal education; where an individual biographical transformation is made socially visible. In this respect, these processions contain symbolic and performative elements that particularly represent the liminal stage in Arnold van Gennep's schema of transition rituals. This study, based on Victor Turner's concept of liminality, considers the "Amen processions" not merely as a pedagogical initiation ceremony, but as ritualistic structures where social hierarchies are temporarily suspended and a collective field of feeling and meaning is produced. Within this liminal process, music is assigned a central function as both a carrier and a transformative element of the ritual. The hymns, takbirs (declarations of God's greatness), and repetitions of amen performed throughout the procession suspend the ordinary perception of time and space, enabling the construction of ritual time; separating the participants from daily practices and including them in a sacred transitional space. This study aims to examine the functions of music in amen processions, one of the rituals in the social sphere during the Ottoman Empire, through the lens of Victor Turner's concept of liminality. The study is based on a literature review.

Keywords: Music, liminality, amen procession, ritual, Victor Turner.

GİRİŞ

İnsan yaşamı dikkate alındığında kimi zaman süreklilik olgusunun yaşanabildiği kimi zaman da süreklilik olgusunun aksine bir kopuşun, değişimin ortaya çıktığı dinamik bir süreç ile karşılaşırız. Bu durumun kültürün dinamik yapısıyla yakından ilintilidir. Bireyler doğumdan ölüme kadar olan süreçte farklı geçiş evrelerini yaşarlar ve bu evrelerde kolektif roller, kimlikler, anlam dünyaları yeniden biçimlenir.

Sosyal bilimler alan yazında toplumsal değişimin farklı paradigmlar ekseninde ele alındığı görülür. Antropoloji disiplini içinde bireyin yaşamındaki geçiş anları belirsizlikler, askıda kalmalar yön değiştirmeler gibi halleri beraberinde getirir ve ortaya çıkan bu eşik halleri liminal olma durumu ile açıklanır. Gennep'in ayrılma, geçiş ve birleşme olarak adlandırdığı geçiş ritüelleri bireyin yaşamındaki yaşam döngüsünün de şematığı olarak dikkat çekmektedir. Literatürde Gennep tarafından ortaya konulan geçiş ritüelleri daha sonraları Turner tarafından günlük yaşamın dışındaki herhangi bir durum olarak açıklanır. Bireylerin yaşamında meydana gelen liminal süreçlerin salt bir anlam dünyası bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle bireylerin liminal süreçleri toplumsal konumun dışında bireyin içsel dünyasını da etkilemektedir. Liminal evrede birey alışlagelmiş durumların dışında geçiş ile yeni olma durumu arasında bir alanda konumlanır. Arada olma durumu bilhassa Turner tarafından vurgulanmış bir kavramdır ve Turner, liminaliteyi bu arada olma durumuyla izah etmektedir.

Âmin alayları da bu bağlamda çocuğun eski statüsünden ayrıldığı ve henüz yeni statüsüne tam olarak dâhil olmadığı liminal bir saha yaratır. Bu alanın deneyimlenmesinde müzik, temel bir fenomen olarak görünürlük kazanır. Âmin alaylarında ilahi topluluğu tarafından seslendirilen ilahiler, bireyleri ortak bir duyuşal zeminde bir araya getirerek liminal evrenin inşasına katkıda bulunur. Bu bağlamda müzik fenomeni hem bireysel dönüşümün hem de kolektif birlikteliğin sonik işaretleyicisi olarak işlev görür. Bu çalışmada, âmin alayları liminalite kavramı ekseninde ele alınarak, müziğin bu geçiş ritüelindeki rolü kuramsal ve kültürel bir perspektiften ele alınması amaçlanmaktadır.

LİMINALİTE KAVRAMI

Liminalite kavramı ekseriyetle şenlik, festival vb. ritüellerde meydana gelen bir fenomendir. Etimolojik açıdan liminalite, “Latince limen kökünden türetilen liminal” kelimesine dayanır (Coşkun, 2019: 86). Limen terimi Türkçe’de her ne kadar “eşik kelimesi” ile karşılık bulsa da liminalite kavramının atıfta bulunduğu eşik “binanın ya da evin giriş kapısında bulunan eşik gibi bir sıçrayışta geçilemeyecek kadar uzundur” (Yükselsin, Kınılı, 2016: 379). Etimolojik açıdan değerlendirildiğinde liminalite kavramı herhangi bir durumdan diğerine geçiş sürecinde yaşanan arada kalmışlık, belirsizlik ve geçicilik hali olarak dikkat çeker. Sosyokültürel manada liminalite, failin ya da topluluğun eski statüsünü kaybettiği ama yeni statüsünün henüz kazanmadığı, dolayısıyla yerleşik kategorilerin dışında kaldığı bir evreyi imler. Bu minvalde liminalite, düzen ile düzensizlik ekseninde konumlanan bir deneyim sahasıdır.

Liminal teriminin ilk kez “Fransız etnograf Arnold Van Gennep tarafından, *Les Rites de Passage* (1909)”, isimli eserde kullanıldığı görülür (Bilgen, 2017: 4). Geçiş ritüellerinde Gennep, bireyin toplum içindeki doğum, ergenlik evlilik ve ölüm gibi bir statüden diğerine geçiş törenlerini” ele alır ve bu törenlerde üç aşamanın ortaya çıktığını ifade eder. Bu aşamalar “ayrılma (separation), geçiş (limen/liminal) ve birleşmedir (reincorporation)” (Akyüz, 2014: 86). Ayrılma ritüelleri cenaze törenlerinde; geçiş hamilelik, nişanlılık törenlerinde; birleşme ise evlilik gibi törenlerde ortaya çıkmaktadır. Meydana gelen bu aşamalar, bireylerin sosyal durumları özelinde bir değişikliği imler. Bu değişiklik de “belirli bir dönüşüm süreci ile gelir” (Demir, 2023: 2). Gennep’in verdiği üç aşama kişinin geçmiş benliğinden sıyrılıp yeni benliğe geçişini sembolize eder.

Sosyal bilimlerde Gennep’in ortaya koyduğu teoriyi geliştiren kişi Victor Turner’dir. Turner (1974: 471), liminalite kavramını “günlük yaşamın dışındaki herhangi bir durum olarak” açıklar. Dolayısıyla Turner perspektifinden liminalite günlük yaşama karşı olma özelliği taşımaktadır. Turner perspektifinden liminal evrede bir belirsizlik durumu söz konusudur ve ritüel nesnenin özellikleri de bu durumdan dolayı bulanıktır.

Turner’e göre eşiksellik iki arada bir derede başka bir ifadeyle ne orada ne burada olma durumudur (akt, Baltacı, 2022: 20). Zamansal açıdan geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir yer bulur ve duygusal açıdan “değişkenlik halini korur, kararsızdır” (Bilgen, 2017 4). Turner liminalitenin bireylerin dışında gruplar, toplumlar, medeniyetler özelinde de olabileceğini ifade eder ve liminalitenin boyutlarını sınıflandırır. Bu sınıflandırma liminalite tecrübesinin, “tekil bireyler, sosyal gruplar ve tüm toplumlar, tüm nüfus, medeniyet şeklinde olduğunu; liminalitenin geçici boyutlarının anlar, periyotlar ve zamanlar şeklinde olduğunu; liminalitenin mekânsal boyutlarının ise belirli yerler, eşikler, alanlar ya da bölgeler, ülkeler ya da büyük bölgeler” şeklinde olduğunu açıklar (Thomassen, 2009: 16). Turner’in kullandığı liminalite kavramı Gennep’in geçiş ritüelinde yer alan üç aşamanın ikincisini adlandırmak üzere kullandığı bir ifadedir.

Gennep adına liminal evre, en kritik aşama olarak dikkat çeker; çünkü birey, toplumsal düzenin dışında konumlanırken dönüşüme açık haldedir. Turner için ise toplumlar yapı ve anti yapı olmak üzere iki farklı boyutta işler. Bu bağlamda Turner perspektifinden liminalite anti-yapının ortaya çıktığı evredir ve bireyler bu evrede statüsüz, kimlikleri askıya alınmış, toplumsal rollerden arındırılmış şekilde yer alırlar. Liminalite eşikte olma durumudur ve eşik aşamasında iki durum gerçekleşir. “Birincisi ritüele maruz kalanlar geçici olarak “hiç” leşir, kırılğan hale dönüşür ve değişime açık olurlar. Burada, sosyal kimliklerinden sıyrılırlar: şu veya bu olmadıkları, şurada veya burada olmadıkları güçsüz bir zaman mekân aradalığında kalır. İkinci olarak eşik aşaması boyunca olasılıklar artar. Biçim değiştirmek için pek çok yol vardır” (Bilgen, 2017: 7). Turner, liminaliteyle birlikte toplumsal normların kısa süreli de olsa ortadan kalkacağını vurgular ve bu bağlamda liminaliteyi “toplumsal hiyerarşi ve statülerin bir anlık

düzleştirilmesi ve yüksek-düşük iktidar ilişkilerinin ritüel ve/veya oyun yoluyla alt-üst edilmesi biçiminde tanımlanır (Yükselsin, Kınılı, 2016: 378). Bu durum da iki farklı ritüel tipi üzerinden gerçekleşir: statü yükseltme/terfi ritüelleri ve statüyü tersine çevirme ritüelleri. İlk ritüel tipi Gennep'in geçiş ayinleri ile yakından ilintilidir. Statüyü tersine çevirme ritüeli ise herhangi bir takvime bağlı döngüsellik içeren bir ritüeldir ve ekseriyetle “düşük statüdeki insanların yüksek statüye” ulaşmalarını içerir (Turner, 1969: 167).

Turner (1969: 101), “müzik pratiklerinin” de bir liminal etkinlik olduğunu ifade eder ve ritüel içindeki icraların da bu kapsamda değerlendirileceğini vurgular. Turner, kutsal ve dünyasal olarak ritüelleri ikiye ayırır. Dinsel ritüelleri liminal olarak; ritüel dışı tüm etkinlikleri de “liminoid” terimi ile adlandırır (Yükselsin, Kınılı, 2016: 378).

ÂMİN ALAYLARI

Osmanlı Devleti döneminde kız ve erkek çocukların ilk eğitimini beş, altı yaşlarında ekseriyetle dini eğitim almak amacıyla Sübyan mekteplerine başladıkları bilinir. Sübyan mektebine başlaması adına gelir düzeyi yüksek aileler bir tören düzenlerler, düzenlenen bu törene de “Bed-i Besmele Cemiyeti ya da halk deyişiyle Âmin Alayı²” denilmektedir (Üstünipek ve Üstünipek, 2014: 37). Bed-i Besmele, “besmeleye başlamak” anlamına gelirken (Keskin, 2010: 149); düzenlenen Bed-i Besmele'nin Âmin alayı olarak adlandırılmasının sebebi de “tören sırasında okunan dualara âmin” denmesinden dolayıdır (Koçu, 1959: 783). Âmin alayları belirli takvimsel zamanlar diliminde gerçekleşirken, bu takvimsel zaman dilimleri de bilhassa “kandil, pazartesi veya Perşembe” günlerini ihtiva etmektedir (Öcal, 1991: 63).

Âmin alayının düzenlenmesi belirli birtakım uygulamalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Örneğin, ön hazırlık olarak adlandırılacak dönemde Âmin alayı töreni gerçekleşmeden önce mektebe başlayacak çocuk için önceden birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Evde giyecek, yiyecek ve içeceklerin hazırlanması, hocaya haber verilmesi çocuğun okula başlamadan önceki törenin bütününe kapsayan ön hazırlıklar olarak dikkat çekmektedir. Yine ön hazırlık aşamasında okula başlayacak çocuk ailesi tarafından yeni döneminde başarılı olabilmesi adına evliya türbelerine götürülmektedir. Bu noktada Âmin alayının muhtevasına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Çünkü âmin alayı merasimin tamamını değil, sadece caddede cereyan eden kısmını ihtiva etmektedir. Âmin alayı için yapılan ön hazırlıklardan biri de “mektebin ilahici takımı” olarak adlandırılan topluluğa haber verilmesidir (Birinci, 1982: 41). Yine âmin alayı için farklı mektepten ilahi okuyan ilahici takımları tören için ayarlanmaktadır.

Merasimin gerçekleşeceği gün çocuklar mektepte toplanırken, önlerinde hocaları yer alırlar. Çocuklar ilahicibaşı idaresindeki ilahi takımını takip ederler ilahilerin belirli yerlerinde âmin çekerler. Âmin alayı okula gidecek çocuğun evinin önünde toplanır, dualar okunduktan sonra da okula başlayacak çocuk bir ata ya da faytona bindirilir. Çocuğun minderi bir rahle üstünde bevfabın başına oturtulur. Böylece teşekkül eden alay, mektebe doğru yola çıkar. Daha sonra seçilmiş ilahiciler ilahileri seslendirmeye başlarlar. Akabinde kalfa arkadan alaya iştirak eden çocuklara âmin komutu verir ve çocuklar ilahileri âmin şeklinde karşılık verir. Mektebe başlayan çocuk hocanın önüne gider, elini öptükten sonra minder üzerine diz çöker. Hoca elif be cüzünü açar, ilk önce baş taraftaki “Rabbi yessir velâtüassir Rabbi demmim bil hayr” duasını heceleterek çocuğa okutur. Başlayış dersi bu şekilde sona erer çocuk hocasının elini öptükten sonra merasim sona erir.

PRE LİMINAL EVRE: ÂMİN ALAYI ÖNCESİ HAZIRLIKLAR

Van Gennep'in ritüel kuramında “ayrılma” aşamasına karşılık gelen pre-liminal dönem, âmin alayının yapılmadan önceki hazırlık dönemini kapsar. Müziksel unsurların yer almadığı ve merasim öncesini işaret eden bu aşama, bireylerin “gündelik hayatın normlarından,

² Âmin alayı bazı kaynaklarda “duâ alayı” olarak da adlandırılmaktadır (Birinci, 1982: 41).

statülerinden sıyrıldıkları ayrılma sürecinin başladığını gösteren hazırlıkları kapsar (Coşkun, 2019: 176). Pre-liminal dönemde ritüelin öznesi konumundaki birey gündelik kıyafetlerinden sıyrılır ve yeni statüsüne doğru geçiş için hazırlık yapar. Birey bu aşamada gerçekleşecek merasimi hedefleyerek giyinir. Merasim kıyafetlerini giyen çocuk bu kıyafetlerle birlikte gündelik yaşamın normlarına sembolik bir çizgi de çekmiş olur. Bu sembolik durum ritüelin öznesi dışında farklı unsurlar özelinde de bir araya gelmektedir.

Merasimin hazırlıkları ilk olarak evde başlar, “merasim için elbiseler çıkarılır, çocuk için bir elifba cüzü alınır, sağ omzundan sola doğru asmak üzere çocuğa cüz kesesi verilir, nazarlık takılır ve nazara karşı bir tedbir olsun diye çocuk tütsülenir” (Şen ve Çakır, 2017: 484). Merasimden önce gerçekleşen türbe ziyaretleri, hocaya haber verilmesi, yiyecek, içeceklerin ayarlanması, çocuğun merasim sırasında gezmesi için paytonun ayarlanması, ilahici topluluğunun önceden belirlenmesi ve bu ilahici topluluğunun merasime uygun repertuarları hazırlayıp birlikte çalışması pre-liminal evrenin farklı unsurları arasında yer alır.

LİMINAL EVRE: BİREYİN TOPLUMSAL STATÜSÜNÜN DEĞİŞMESİ VE BU DEĞİŞİMDE MÜZİĞİN ROLÜ

Liminal evre Van Gennep’in geçiş ayinlerinde ikinci evresini oluşturur. Turner (2018: 95), bu dönemi eşikte olma olarak adlandırır ve ritüelin öznesinin bu evrede niteliklerinin “muğlak” olduğuna dikkat çeker. Turner (2018: 96), ayrıca eşikliliğin, ekseriyetle “ölümde, rahimde olmaya, görünmezliğe, karanlığa, biseksüelliğe, yabana ve güneş ya da ay tutulmasına” benzediğini ifade eder. Âmin alayları özelinde ele alındığında ritüelin öznesi konumundaki çocuk da merasim esnasında benzer durumdadır: eski kimliğinden sıyrılır ve yeni kimliğine hazırlanır. Bu manada âmin alayları çocukların okula başlamasını sembolize eder. Başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse âmin alayları ekseninde liminal evrede, çocuğun gündelik yaşamından ayrılıp medrese eğitimine adım attığı sembolik bir eşik meydana gelir. Dolayısıyla Âmin alayında çocuk, henüz öğrenci kimliğini elde edememiştir, ama gündelik çocukluk statüsünden sembolik olarak ayrılmıştır.

Bireyin, bir durumdan uzaklaşmayı imleyen sembolik davranışlar bütünüyle başlattığı ayrılık evresi, âmin alayının hareket etmesiyle sona erer. Turner’ın (1969: 101) müzik pratiklerinin de liminal bir etkinlik olduğu ifadesi âmin alayları özelinde ortaya çıkan liminal durumun oluşmasını sağlayan müziğin liminal olma durumunu katkısını göstermesi açısından manidardır. Bu manada ritüel esnasında icra edilen ilahiler âmin alaylarında liminalite özelinde ritüelin bir parçası olmasının yanı sıra ritüele yön veren bir fenomen olarak dikkat çeker.

Mektep ilâhileri, genellikle Allah, Peygamber ve Kur’ân sevgisini, ilim öğrenmeyi, güzel ahlâk sahibi olmayı, vatan sevgisini, şehit ve gazi olmanın mükâfatlarını konu alan şiirlerden meydana gelmektedir. Bu mektep ilahilerinin dili Türkçedir ve ekseriyetle Yûnus Emre ve Niyazi-i Mısri gibi mutasavvıfların eserlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda âmin alaylarında ekseriyetle Zekai Dede’nin bestelemiş olduğu sözleri Yunus Emre’ye ait olan “Allah emrin tutalım, rahmetine batalım, Yâ İlâhi sana geldik bizi mahzun eyleme”, “Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu”, “Bu aşk bir bahr-i ummandır, buna hadd-i kenar olmaz”, “İsm-i Sübhan virdin mi var, bahçelerde yurdun mu var” gibi eserler seslendirilmektedir (Demirtaş, 2008: 363). Halk arasında “Ey gaziler yol göründü yine garip serime”, “Sivastopol önünde yatar gemiler” adlı marşlar da Âmin alaylarında okunan eserler arasındadır. Çocuklara yönelik bu tarz ilahi ve marşların okunmasının altında yatan temel dinamığın o dönemde çocuk şarkılarının bulunmaması ile ilintili olduğu ifade edilebilir. İlahilerin tevhit içerikli, Hz. Peygamber’e yönelik salavat şeklinde olması çocuğun yeni kimliğini teolojik bir çerçeveye oturtma yönünde edimler olarak dikkat çeker. Âmin alaylarında marşların yer alması da Osmanlı Devleti

döneminde batılılaşma hareketleri ekseninde gerçekleşmiş bir durum olarak dikkat çekmektedir.

Müziğin âmin alayındaki temel işlevi ise liminal sahayı salt bireysel bir geçiş noktası değil, kolektif bir dönüşüm alanı şekline getirmesidir. Seslendirilen eserlerin daha çok dini mahiyette olması müziğin dini içeriğinin sonik işaretleyici konumunda olduğunu gösterir. Bu durum Osmanlı döneminde muhafazakâr olma düşüncesinin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Pragmatizm ekseninde değerlendirildiğinde ilahilerin ritüel esnasında seslendirilmesi, o kolektivitelerin ideolojik düşüncesinin bir yansıması mahiyetindedir. Dolayısıyla dini içerikli müziklerin kullanımı, çocuğun eğitim sürecinin sadece pedagojik bir süreç olmadığı, aynı zamanda kutsal bir sorumluluk da olduğunu gösterir.

Âmin alaylarında ilahi topluluğunun seslendirdiği eserler yaş, cinsiyet, statü, eğitim düzeyi gibi olguları geçici olarak ortadan kaldırır ve ritüele eşlik eden tüm faileri birleştirici bir rol oynar. Dolayısıyla liminal evrede müzik üzerinden toplumsal eşitlik ve birliktelik ortaya çıkar. Turner, bu kavramı komünitas olarak adlandırır. Dolayısıyla âmin alaylarında, failer arasında liminal evrede müzik üzerinden komünitas sağlanır. Müziğin meydana getirdiği eşitlikçi işlevin liminal evrenin muğlaklığında yakından olduğu söylenebilir. Liminal evrede bireyler müzik aracılığıyla aktif bir rol alırlar ve kolektif belleğin taşıyıcısı konuma yerleşirler. Dolayısıyla müzik üzerinden ritüelde kolektif hafızanın da nesilden nesle aktırılmasına olanak sağlanır. Âmin alaylarında gerçekleştirilen müzik edimleri yürüyüş esnasında gerçekleştirilir ve bu durum müziğin yürüyüşle iç içe olma özelliğini gösterir. İlahiler özelindeki ritmik katman bedensel devinimleri düzenlerken, müzik ve bu manada ortaya çıkan hareket birlikteliği liminal deneyimi de bedenselleştirir. Âmin alaylarında müziğin temel işlevlerinden biri de mekan algısını ilahiler üzerinden kutsal alana dönüştürmektir ve müzik liminal evreyi bu manada işitsellik üzerinden görünür kılmaktadır.

POST LİMİNAL EVRE: BÜTÜNLEŞME

Bu evrede, müzik unsurları sona erer ve çocuk artık yeni statüsüne ulaşır. Çocukların yeni toplumsal kimlikleri ile bütünleştikleri bu aşama, Gennep'in 'birleşme ayinleri' (rites of incorporation) adını verdiği süreçle örtüşür. Âmin alayları ekseninde post-liminal evre, çocuğun artık aday ya da eşikte bir birey olmaktan çıkarak talebe kimliğini kazandığı noktayı temsil eder.

Post-liminal evrede, çocuk eğitim düzeninin içine yerleşmiş konumdadır ve Alay süresince sembolik olarak merkezde tutulan çocuk, kazanmış olduğu yeni sosyal rolüne uygun biçimde gündelik düzenin bir parçası hâline gelir. Bu manada ritüel, failin toplumsal konumunda kalıcı bir dönüşüm yaratmış olur. Sonuç olarak post liminal evrede failin liminal belirsizliği son bulur ve dönüşen yeni kimlikle birey toplumsal yapıya dahil olur.

SONUÇ

Âmin alayları, Osmanlı Devleti döneminde toplumsal alanda çocuğun gerek eğitsel gerekse teolojik manada bir eşiği aşmasını simgeleyen bir ritüeldir. Âmin alayları özelinde ritüelin gerçekleşmesini sağlayan unsurlardan biri müzik fenomenidir. Bu bağlamda âmin alaylarında müzik geçişin anlam dünyasını şekillendiren, liminal evreyi görünür kılan temel bir bileşen konumundadır.

Turner perspektifinde liminalite, bir muğlak olma durumu olarak dikkat çeker ve bireyin eski statüsünden ayrıldığı fakat henüz yeni statüsüne tam olarak elde edemediği eşikte olma durumunu imler. Âmin alaylarında ortaya çıkan liminal durum, çocuğun gündelik kimliğinden ayrılarak teolojik bilgiyle donanmış yeni bir toplumsal kimliğe kavuşmasıyla gerçekleşir. Müziğin bu süreçteki temel rolü, liminal evreyi gerek zamansal gerekse mekânsal açıdan imlemek, katılımcılar arasında komünitasın oluşmasını sağlayarak, geçişin kutsallığını güçlendirmektir. Dolayısıyla liminal evrede ortaya konan ilahilerde mistik durum ihtiva eden

ezgiler, ritmik tekrarlar ve kolektif icra biçimleri, bireyi gündelik zaman algısından uzaklaştırarak ritüel zamana dâhil eder.

Âmin alaylarında müzik, Turner'ın kavramsallaştırdığı *communitas* duygusunun inşasında da merkezi bir rol üstlenir. Tören boyunca icra edilen ilahiler ve sözlü-müzikal ifadeler, yaş, statü ve toplumsal roller arasındaki farkları geçici olarak askıya alır; katılımcıları eşit ve ortak bir deneyimin parçası hâline getirir. Bu yönüyle müzik, liminal evrenin karakteristik özelliklerinden biri olan geçici eşitlik ve kolektif birlik hissini güçlendiren bir araçtır. Müziğin bedensel katılımı teşvik eden yapısı, yalnızca dinleyici olmayı değil, ritüelin aktif bir parçası olmayı mümkün kılar.

Âmin alaylarında müziğin temel işlevlerinden biri de ritüelin kolektif hafızada sürekliliğini sağlaması yönündedir. Nesilden nesle aktarılan ezgiler ve sözcükler kültürel sürekliliğin devamını sağlarken, liminal deneyimin kolektif olarak hatırlanmasına olanak sağlar. Dolayısıyla, âmin alaylarında müziğe ritüel bağlamda hem dönüştürücü hem de koruyucu bir fonksiyon yüklenir. Sonuç olarak, müzik fenomeni geçiş ritüelinin oluşmasının önemli bir parçası konumundadır ve bireysel dönüşümün sağlanmasında etkin rol oynamaktadır. Liminal evre, müzik edimi, kolektif icrayla somutlaşır ve deneyimlenebilir hâle gelir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, L. (2014). Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri, *Sınırlar ve Türkiye'de sınır çalışmaları. Toplum ve Bilim*, 131, 84-104.
- Baltacı, M. (2022). *Liminoid Davranış: Yenilik Arayışı ve Turist Tatmini İlişkisi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgen, G. (2017). *Liminalite Kavramı ve Koreografik Dönüşüm: Laban Hareket Analizi Efor Prensipleri Üzerinden Değerlendirme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Birinci, A. (1982). "Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mekteb İlâhileri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt IV, Ankara: G. Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, s. 37-57.
- Coşkun, M. (2019). *Ritüel ve Liminalite Bağlamında İzmir'de Elektronik Dans Müziği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Demir, A. (2023). The Border-Ballad Reimagined: Liminality In The Strange Undoing Of Prudencia Hart. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 29, 1-18.
- Demirtaş, Y. (2008). XIX. Yüzyıl İstanbul Sosyal Hayatında Dinî Mûsikî, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 361-375.
- Keskin, N. K. (2010). I.Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 149-186.
- Kınlı, H.D., Yükselsin, İ. Y. (2016). "Eşikler, Müzikler ve Liminalite: Profesyonel Roman Müzisyenler ve Bergama Yöresi Evlilik Ritüellerindeki Liminal Roller", *International Journal of Human Science*, 13(1), 375-399.
- Koçu, R. E. (1959). Âmin Alayı, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, 783-790.
- Öcal, M. (1991). Âmin Alayı, TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt III, 63-64.
- Şen, İ. Ve Çakır, A. (2017). *Bed-i Besmele Merâsimleri ve Mekteb İlâhilerinin Din Eğitime Katkıları*, Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Mûsikî Sempozyumu, 03-04 Kasım Amasya.

- Thomassen, B. (2009). The uses and Meaning of Liminality, *International Political Anthropology*, 2 (1), 5-27.
- Turner, V. (1974). *Dramas, Fields, and Metaphors Symbolic Action in Human Society*. New York: Cornell University Press.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller: Yapı ve Anti-Yapı*. (Çev. N. Küçük). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Turner, V. W. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, London: Routledge & Kegan Paul. New York: Aldine de Gruyter.
- Üstünipek, M. ve Üstünipek, Ş. (2014). Âmin Alayı ve Resimlerde Ele Alınışı, *Art-Sanat*, 1, 35-45.

UNUS EMRE’NİN VAHDET-İ VÜCUD TELAKKİSİNİN ALEVİLİK ÖZELİNDE TEZAHÜRÜ: DEYİŞ ÖRNEĞİ

Volkan KAPTAN

Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal University, Türk Müziği Devlet Konservatuarı,
Çalgı Eğitimi Bölümü, 59000 Süleymanpaşa, Tekirdağ
ORCID: 000-0003-0135-4348

ÖZET

Anadolu’da Muhyiddin-i Arabi başta olmak üzere, Afıfuddin-i Tilemsani ve müritleri tarafından temsil edilen vahdet-i vücûd mektebi olarak da anılan Mağrip mektebi Anadolu Selçukluları zamanında oluşan tasavvufî düşüncenin ortaya çıkmasında etkin üç mektepten biridir. Vahdet-i vücûd anlayışı kendini hakla bir görme, özdeş görme düşüncesidir. Tasavvuf geleneğinde dervişler tarafından da benimsenen vahdet-i vücûd kavramını benimseyenlerden biri de Yunus Emre’dir. Yunus Emre’nin vahdet-i vücûd anlayışı, varlığın özünde bir olduğu ve insanın ilâhî hakikatin tecellisi bulunduğu düşüncesine dayanır. Yunus Emre’nin Vahdet-i vücûd anlayışı bilhassa Alevi geleneği içinde deyiş, mersiye, şatiye, devriye gibi birçok edebi ve müziksel türe önemli kaynaklık teşkil etmiştir. Alevi deyişleri, geleneğin felsefî ve inançsal kodlarını taşıyan şiirler olma niteliği taşıırken aynı zamanda Tanrısal bilgiye ulaşma adına bireye manevî bir arınma aracı olarak da hizmet eder. Alevî deyişleri vahdet-i vücûd, Hak-Muhammed-Ali birliği, insan-ı kâmil öğretisi üzerinden dile getirilirken bu yapı, Yunus Emre’nin vahdet anlayışıyla örtüşür. Bu çalışma, Alevî doktrini içinde cem ritüellerinin müziksel türlerinden olan deyişler üzerinden Yunus Emre’nin vahdet-i vücûd anlayışını incelemeyi amaçlamaktadır. Deyişlerde sözün yanı sıra müziğin de önemli bir yeri bulunmakta; müzik ve söz birlikteliği vahdet-i vücûd telakkisini, bireyin insanı kâmil olma yolundaki ruhsal yolculuğunun, Alevi doktrininin ve geleneğinin teolojik unsurlarının kolektif bellekte canlı tutulabilmesinin yapı taşları olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Yunus Emre, vahdet-i vücûd, deyiş, alevilik.

THE MANIFESTATION OF YUNUS EMRE'S CONCEPT OF UNITY OF EXISTENCE WITHIN THE CONTEXT OF ALEVISM: AN EXAMPLE OF A POEM/VERSE

ABSTRACT

In Anatolia, the Maghreb school, also known as the school of wahdat al-wujud (unity of existence), represented primarily by Muhyiddin-i Arabi, Afifuddin-i Tilemsani, and their disciples, is one of the three influential schools in the emergence of Sufi thought during the Anatolian Seljuk period. The concept of wahdat al-wujud is the idea of seeing oneself as one with God, as identical with Him. Yunus Emre is one of those who embraced the concept of wahdat al-wujud, which was also adopted by dervishes in the Sufi tradition. Yunus Emre's understanding of wahdat al-wujud is based on the idea that existence is essentially one and that man is a manifestation of divine truth. Yunus Emre's understanding of wahdat al-wujud has served as an important source for many literary and musical genres, such as deyiş (poems), mersiye (elegies), şatiye (poems), and devriye (poems), especially within the Alevi tradition. Alevi sayings (deyiş) are poems that carry the philosophical and religious codes of the tradition, while also serving as a means of spiritual purification for the individual in the pursuit of divine knowledge. Alevi sayings express the doctrines of unity of existence (wahdat al-wujud), the

unity of God, Muhammad, and Ali, and the perfect human being (insan-i kamil), a structure that aligns with Yunus Emre's understanding of unity. This study aims to examine Yunus Emre's understanding of wahdat al-wujud through sayings, which are a musical genre within the Alevi doctrine of cem rituals. In these sayings, music plays an important role alongside the words; the unity of music and words stands out as the building blocks for keeping alive in the collective memory the theological elements of the Alevi doctrine and tradition, the concept of wahdat al-wujud (unity of existence), and the individual's spiritual journey towards becoming a perfect human being.

Keywords: Music, Yunus Emre, unity of being, folk song, alevism

KUARTERNER YARI İLETKEN VE Sb_2Se_3 TABANLI GÜNEŞ HÜCRELERİNİN SCAPS-1D SİMÜLASYONU VE MAKİNE ÖĞRENİMİ ALGORİTMALARI İLE PERFORMANS OPTİMİZASYONU

Çiğdem Cansu CİHAN

Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 06500, Ankara, Türkiye
Enerji Sistemleri Mühendisliği, Gazi Üniversitesi, 06500, Ankara, Türkiye

ORCID:0009 0005 1433 8023

Gökhan SÜRÜCÜ

Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 06500, Ankara, Türkiye
Enerji Sistemleri Mühendisliği, Gazi Üniversitesi, 06500, Ankara, Türkiye

ORCID:0000 0002 3910 8575

Özet

Küresel enerji talebi, sanayileşme süreçleri ve hızla artan dünya nüfusu nedeniyle son on yılda dramatik bir artış göstermiştir [1]. Günümüzde bu talebi karşılamak için yoğun olarak kullanılan geleneksel fosil yakıt rezervleri sınırlıdır ve tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır [1]. Güneş enerjisi, mevcut tüm yenilenebilir enerji kaynakları arasında en bol, tükenmez ve temiz olanıdır [2] ve dünya genelinde sürdürülebilir enerji gelişimini sağlama potansiyeline sahiptir [1]. Fotovoltaik sistemlerin temel yapı taşı olan güneş hücreleri, ışık enerjisini doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren cihazlardır [3]. Cihaz verimliliğini artırmak amacıyla kullanılan makine öğrenimi (ML) algoritmaları, büyük miktarda veriyi analiz ederek fotovoltaik (PV) performans tahmini ve optimizasyonu konusunda stratejik bilgiler sunar [4]. Bu süreçte SCAPS-1D simülasyon programı, güneş hücresi yapılarının tasarımı ve performans karakterizasyonu için yaygın olarak kullanılan, yüksek verimli hücre tasarımlarında yol gösterici bir temel oluşturur [3, 5]. Bu çalışmada, SCAPS-1D yazılımı kullanılarak; FTO/ITO/i-ZnO (ETL), CdS, Kuartern yarı iletkenler (AZTSe, CZTSe, CZTS), Sb_2Se_3 (absorber) ve CuO/CuI/PEDOT/CuSCN (HTL) tabanlı güneş hücrelerinin performansı incelenmiştir. Katmanlarda kullanılan malzeme seçimi ve kalınlık parametrelerinin optimizasyonu, Python tabanlı makine öğrenimi algoritmaları ile gerçekleştirilmiştir. Optimizasyon çıktıları; maksimum verim, maksimum stabilite ve Pareto dengeli sonuçlar üzerinden analiz edilmiştir.

Tablo 1. Farklı Senaryolara Göre Optimize Edilmiş Katman Kalınlıkları (μm) ve Cihaz Verimi

KATMANLAR	MAX. VERİM(μm)	MAX. STABİLİTE(μm)	PARETO DENGELİ(μm)
CuO	0.350	0.170	0.350
Sb_2Se_3	0.410	0.640	0.410
AZTSe	1.180	1.000	1.180
CdS	0.050	0.120	0.050
FTO	0.160	0.250	0.160
% Verim	20.45	20.38	20.45

Anahtar Kelimeler: Kuartern yarı iletkenler, güneş hücresi, SCAPS-1D, Makine öğrenimi, Optimizasyonu

PERFORMANCE OPTIMIZATION OF QUATERNARY SEMICONDUCTOR AND Sb_2Se_3 BASED SOLAR CELLS VIA SCAPS-1D SIMULATION AND MACHINE LEARNING ALGORITHMS

ABSTRACT:

Global energy demand has increased dramatically over the last decade due to industrialization processes and a rapidly growing world population [1]. Currently, traditional fossil fuel reserves, which are extensively used to meet this demand, are limited and face the threat of depletion [1]. Solar energy stands out as the most abundant, inexhaustible, and clean source among all available renewable energy resources [2], holding the potential to ensure sustainable energy development worldwide [1]. Solar cells, the fundamental building blocks of photovoltaic systems, are devices that directly convert sunlight into electrical energy [3]. Machine learning (ML) algorithms provide strategic insights for predicting photovoltaic (PV) performance and enhancing device efficiency by analyzing large datasets [4]. In this context, the SCAPS-1D simulation program establishes a strategic foundation for the design and optimization of solar cell structures, serving as a guide for developing high-efficiency cells [3, 5]. In this study, the performance of solar cells based on FTO/ITO/i-ZnO (ETL), CdS, Quaternary semiconductors AZTSe, CZTSe, CZTS), Sb_2Se_3 (absorber) and CuO/CuI/PEDOT/CuSCN (HTL) was investigated using SCAPS-1D software. Material selection and layer thickness optimization were performed using Python-based machine learning algorithms (implemented via Google Colab). The optimization outputs were analyzed based on maximum efficiency, maximum stability, and Pareto-balanced criteria. The results demonstrate that the optimized cell structure achieves a high power conversion efficiency (PCE) of 20.45%

.Keywords: Quaternary semiconductors, Sb_2Se_3 , Solar cell, SCAPS-1D, Machine learning, Optimization.

Keywords: Quaternary semiconductors, Sb_2Se_3 , Solar cell, SCAPS-1D, Machine learning, Optimization.

Table 1. Optimized Layer Thicknesses (μm) and Device Efficiency According to Different Scenarios

Layers	Max. Efficiency(μm)	Max. Stability(μm)	Pareto Balanced (μm)
CuO	0.350	0.170	0.350
Sb_2Se_3	0.410	0.640	0.410
AZTSe	1.180	1.000	1.180
CdS	0.050	0.120	0.050
FTO	0.160	0.250	0.160
%Efficiency	20.45	20.38	20.45

KAYNAKÇALAR/References

1. K. Obaideen et al., "Solar Energy: Applications, Trends Analysis, Bibliometric Analysis and Research Contribution to Sustainable Development Goals (SDGs)," *Sustainability*, vol. 15, no. 2, p. 1418, Jan. 2023, doi: 10.3390/su15021418.
2. B. Parida, S. Iniyar, and R. Goic, "A review of solar photovoltaic technologies," *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 15, no. 3, pp. 1625-1636, Apr. 2011.

3. A. K. Gürlek, "MOCVD ile Üretilen İnce Film CdTe Güneş Hücresi ve Mini Modül Fotovoltaik Cihazlarının Performans Karakterizasyonu ve SCAPS Modellemesi," Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 2020.
4. S. G. Kara, "MAPbI₃ Perovskit Güneş Hücreleri İçin Makine Öğrenimi Yaklaşımı," Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fotonik Bilimi ve Mühendisliği Anabilim Dalı, Eskişehir, 2022.
5. N. S. Bozkurt, "SCAPS-1D Simülasyonunu Kullanarak Kurşunsuz Çift Halojenürlü Perovskit Güneş Pillerinin Verimliliğinin Optimize Edilmesi," Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Ankara, 2021.

ESNEK KAPASİTİF YAKINLIK SENSÖRLERİ İÇİN GERÇEK ZAMANLI VERİ TOPLAMA, HARİTALAMA VE ANALİZ YAZILIMININ GELİŞTİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Sedat KURNAZ

Kastamonu University, Central Research Laboratory, Kastamonu

ORCID ID: 0000-0003-3657-2628

ÖZET

Endüstri 4.0, yumuşak robotik ve insan-makine etkileşimi uygulamalarında, esnek kapasitif yakınlık sensörleri temas öncesi proaktif algılama yetenekleriyle öne çıkmaktadır. Ancak, bu sensörlerin saçak elektrik alanı prensibiyle çalışması ve viskoelastik polimerik yapılarından kaynaklanan doğrusal olmayan kapasitif tepkileri, hedefin uzaysal konumu hakkında kesin metrik veriler elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, esnek kapasitif yakınlık sensörlerinin ürettiği ham verilerin gerçek zamanlı olarak işlenmesi, anlamlandırılması ve 3 boyutlu uzaysal algılama performansının haritalanması amacıyla özgün bir veri toplama ve analiz yazılımı geliştirilmiştir.

Geliştirilen yazılım mimarisi, 3 eksenli (XYZ) motorize test düzeneği ile yüksek hassasiyetli kapasitans ölçüm cihazını senkronize çalıştırarak otonom veri toplama imkânı sunmaktadır. Yazılım, sensörün kapasitans-mesafe ilişkisini en yüksek doğrulukla çözümleyebilmek için ters kare, üstel sönümlleme ve polinomsal gibi farklı matematiksel regresyon modellerini test ederek kalıntı hatalarını minimize eden optimum modeli otomatik olarak belirlemektedir.

Bunun yanı sıra yazılım, sensörün uzaysal algılama sınırlarını ve efektif görüş açısını haritalamak için farklı Z eksenli yüksekliklerinde x-y düzlemi yanal yanıt profillerini çıkarmaktadır. Toplanan bu veriler üzerinden yarı maksimumda tam genişlik algoritmik olarak hesaplanarak 2B ve 3B algılama menzili haritaları oluşturulmaktadır. Fiziksel gecikme, sürüklenme ve gürültüleri milisaniye seviyesinde filtreleyerek dijital kompanzasyon sağlayan bu platform, esnek yakınlık sensörlerinin endüstriyel sistemlere entegrasyonu ve hassas karakterizasyonu için bütüncül bir çözüm altyapısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Esnek Sensör, Kapasitif Yakınlık Algılama, Saçak Elektrik Alanı, Sinyal İşleme, 3B Uzaysal Haritalama

DEVELOPMENT OF REAL-TIME DATA ACQUISITION, MAPPING, AND ANALYSIS SOFTWARE FOR FLEXIBLE CAPACITIVE PROXIMITY SENSORS

ABSTRACT

In Industry 4.0, soft robotics, and human-machine interaction applications, flexible capacitive proximity sensors stand out with their proactive pre-contact detection abilities. However, because these sensors work on the fringing electric field principle and have non-linear capacitive responses caused by their viscoelastic polymer structures, it is difficult to obtain exact metric data about the spatial position of the target. In this study, a unique data acquisition and analysis software was developed to process and interpret the raw data produced by flexible capacitive proximity sensors in real-time, and to map their 3D spatial detection performance.

The developed software architecture provides autonomous data collection by synchronously operating a 3-axis (XYZ) motorized test setup and a high-precision capacitance measuring device. To analyze the capacitance-distance relationship of the sensor with the highest accuracy, the software tests different mathematical regression models such as inverse square, exponential

decay, and polynomial. Then, it automatically determines the optimum model that minimizes residual errors.

In addition, the software extracts x-y plane lateral response profiles at different Z-axis heights to map the spatial detection limits and the effective field of view (FOV) of the sensor. Using this collected data, the full width at half maximum (FWHM) is calculated algorithmically to create 2D and 3D detection range maps. By filtering physical delay, drift, and noise at the millisecond level to provide digital compensation, this platform offers a complete solution infrastructure for the precise characterization and integration of flexible proximity sensors into industrial systems.

Keywords: Flexible Sensor, Capacitive Proximity Sensing, Fringing Electric Field, Signal Processing, 3D Spatial Mapping.

POSTBİYOTİKLERİN ELDE EDİLMESİNDE FARKLI BİYOTEKNOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Furkan AYDIN

Aksaray University, Faculty of Engineering, Department of Food Engineering, 68100

Aksaray

ORCID: 0000-0003-2924-5434

ÖZET

Postbiyotikler, mikroorganizmaların metabolik faaliyetleri sonucunda oluşan düşük ve yüksek molekül ağırlıklı metabolitleri, hücresel bileşenleri ve inaktive edilmiş bütün hücreleri kapsayan biyolojik olarak aktif bileşiklerdir. Son yıllarda, canlı mikroorganizma içermemeleri nedeniyle güvenlik, stabilite ve raf ömrü açısından probiyotiklere alternatif veya tamamlayıcı fonksiyonel bileşenler olarak öne çıkmaktadırlar. Doğal fermantasyon süreçleri sırasında kendiliğinden oluşabilmelerine rağmen, bu yöntemlerde üretim miktarlarının kontrol edilememesi, bileşen kompozisyonunun değişkenlik göstermesi ve standardizasyon eksikliği önemli dezavantajlar oluşturmaktadır. Bu nedenle, kontrollü koşullarda, yüksek verimli ve tekrarlanabilir postbiyotik üretim stratejilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Postbiyotik üretimi genellikle uygun bir besiyerinde seçilmiş mikroorganizmanın inokülasyonu ile başlamakta; belirli sıcaklık, pH ve süre koşullarında yürütülen fermantasyon sürecini takiben hücre inaktivasyonu veya hücresiz süpernatant elde edilmesine dayalı iki temel yaklaşım uygulanmaktadır. Hücre inaktivasyonunda konvansiyonel ısıtma işlemleri ve ohmik ısıtma gibi termal uygulamaların yanı sıra darbeli elektrik alan, yüksek hidrostatik basınç, ultrases, ışınlama ve süperkritik CO₂ uygulamaları gibi termal olmayan yenilikçi teknolojilerden yararlanılmaktadır. Bu işlemler hücre zarı bütünlüğünü bozarak veya hücresel yapıları modifiye ederek postbiyotik bileşenlerin ortama salınmasını sağlamaktadır. Elde edilen ürünlerin ayrılması, konsantrasyonu ve stabilizasyonu aşamalarında ise santrifüjleme, filtrasyon, diyaliz, sprey kurutma ve liyofilizasyon gibi yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, postbiyotik eldesinde kullanılan farklı biyoteknolojik yaklaşımlar avantaj ve sınırlılıklarıyla birlikte bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Postbiyotikler, hücre süpernatantı, hücre inaktivasyonu.

DIFFERENT BIOTECHNOLOGICAL APPROACHES IN POSTBIOTIC PRODUCTION

ABSTRACT

Postbiotics are biologically active compounds comprising low- and high-molecular-weight metabolites, cellular components, and inactivated whole cells produced by microorganisms' metabolic activities. In recent years, they have gained increasing attention as alternative or complementary functional components to probiotics due to their lack of viable microorganisms, which offer advantages in terms of safety, stability, and shelf life. Although postbiotics can be naturally generated during spontaneous fermentation processes, such approaches present significant drawbacks, including the inability to control production yields, variability in compositional profiles, and a lack of standardization. Therefore, the development of controlled, high-yield, and reproducible postbiotic production strategies has become paramount. Postbiotic production generally begins with the inoculation of a selected microorganism into an appropriate culture medium, followed by fermentation under defined temperature, pH, and time conditions. Subsequently, two main approaches are employed: cell-inactivation-based methods

and the recovery of cell-free supernatants. Cell inactivation is achieved through conventional thermal treatments and ohmic heating, as well as innovative non-thermal technologies, including pulsed electric fields, high hydrostatic pressure, ultrasound, irradiation, and supercritical CO₂. These treatments promote the release of postbiotic components by disrupting cell membrane integrity or modifying cellular structures. During downstream processing, techniques such as centrifugation, filtration, dialysis, spray drying, and lyophilization are widely used to separate, concentrate, and stabilize postbiotic products. In this study, various biotechnological approaches to postbiotic production are comprehensively evaluated, highlighting their respective advantages and limitations.

Keywords: Postbiotics, cell-free supernatant, cell inactivation.

PSİKOBİYOTİKLERDEN POSTBİYOTİKLERE: MENTAL SAĞLIKTA MİKROBİYAL METABOLİTLERİN ROLÜ

Halil İbrahim KAHVE

Aksaray University, Faculty of Engineering, Department of Food Engineering, 68100
Aksaray

ORCID: 0000-0001-6599-1309

ÖZET

Postbiyotikler, canlı olmayan mikroorganizmalar veya bunların yapısal bileşenleri ile metabolik ürünlerinden oluşan, biyolojik olarak aktif mikrobiyal türevlerdir. Laktik asit bakterileri ve mayalar başta olmak üzere çeşitli mikroorganizmalar tarafından sentezlenen gama-aminobütirik asit (GABA), serotoninle ilişkili ara metabolitler, dopamin türevleri, kısa zincirli yağ asitleri ve biyoaktif peptitler, postbiyotik preparatların nöroaktif potansiyelini oluşturan temel bileşenler arasında yer almaktadır. Bu mikrobiyal metabolitler, bağırsak mikrobiyotası ile konak arasındaki kimyasal iletişim süreçlerinde rol oynayabilmektedir. Özellikle bazı mikroorganizmalar tarafından sentezlenen glutamat dekarboksilaz enzimi aracılığıyla gerçekleşen GABA üretimi, mikrobiyal kaynaklı nöroaktif bileşik oluşumunun önemli örneklerinden biridir. Benzer şekilde triptofanın mikrobiyal metabolizması serotoninle ilişkili ara ürünlerin oluşumunu etkileyebilmektedir. Ayrıca hücre duvarı bileşenleri (peptidoglikan fragmanları, lipoteikoik asitler, β -glukanlar) ve mikrobiyal ekzopolisakkaritler, konak hücreleriyle etkileşime girerek çeşitli biyokimyasal yanıtların şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Canlı hücre içermemeleri, doz standardizasyonu ve proses kontrolü açısından avantaj sağlarken, biyokimyasal kompozisyonlarının üretim koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermesi önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, nöroaktif postbiyotik bileşenlerin mikrobiyal kökenleri, biyosentetik yolları, fonksiyonel potansiyelleri ve umut vaad suşlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Postbiyotik, psikobiyotik, GABA, serotonin.

FROM PSYCHOBiotics TO POSTBIOTICS: THE ROLE OF MICROBIAL METABOLITES IN MENTAL HEALTH

ABSTRACT

Postbiotics are biologically active microbial derivatives consisting of non-viable microorganisms and/or their structural components and metabolic products. A wide range of microorganisms, particularly lactic acid bacteria and yeasts, synthesize neuroactive compounds such as gamma-aminobutyric acid (GABA), serotonin-related intermediate metabolites, dopamine derivatives, short-chain fatty acids, and bioactive peptides, which constitute the core components underlying the neuroactive potential of postbiotic preparations. These microbial metabolites may participate in chemical communication processes between the gut microbiota and the host. In particular, GABA production mediated by the enzyme glutamate decarboxylase in certain microorganisms represents a prominent example of microbially derived neuroactive compound formation. Similarly, microbial metabolism of tryptophan can influence the generation of serotonin-related intermediates. Furthermore, cell wall components (including peptidoglycan fragments, lipoteichoic acids, and β -glucans) as well as microbial exopolysaccharides, interact with host cells and contribute to the modulation of various biochemical responses. The absence of viable cells provides advantages in terms of dose standardization and process control; however, variability in biochemical composition

depending on production conditions remains a significant research focus. In this presentation, the microbial origins, biosynthetic pathways, functional potentials, and promising strains associated with neuroactive postbiotic components will be discussed.

Keywords: Postbiotic, psychobiotic, GABA, serotonin.

YETİŞKİN HASTALIKLARININ GELİŞİMSEL KÖKENLERİ VE BESLENMENİN ETKİLERİ

Sinem Erdin

Öğr. Gör., İstanbul Beykent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik
Bölümü, İstanbul-Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5048-0802>

Özet:

Yetişkin Hastalıkların Fetal Kökeni (FOAD) hipotezi hızlı büyüme ve gelişmenin meydana geldiği kritik bir dönem olan fetal dönemde olumsuz çevresel etkilere maruziyetin hücrelerin, dokuların ve organların yapı ve işlevini programlayarak hayat boyu sürebilecek ve nesiller arası aktarılabilir etkilere yol açtığını söyleyen ve günümüzde pek çok hastalığın kökenini açıklamakta kullanılan önemli bir hipotezdir. Hipotez, kalp ve damar hastalıklarından ölümlerin coğrafi dağılımı araştırılırken dağılımların o ana dek bilinen sigara içme, obezite vb. nedenlerle örtüşmemesi üzerine eski doğum kohortlarının incelenmesi ve önemli bir sebebin düşük doğum ağırlığı ile hayata başlama olduğunun saptanmasından türemiştir ve ardından gelen hem hayvan deneyleri hem de daha büyük ve prospektif kohort çalışmaları ile doğrulanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar yetişkin hayattaki kronik hastalık risklerini belirleme gücü olan bir diğer kritik periyodun da erken postnatal yaşam olduğunu göstermiş ve hipotez genişletilerek sağlık ve hastalıkların gelişimsel kökenleri (DOHaD) hipotezi adını almıştır. Bu teoriye göre fetüs, gebelik boyunca karşılaştığı olumsuz çevresel koşullara gen ekspresyonu ve hücre farklılaşması yollarını seçerek uyum sağlar; böylece mevcut duruma en uygun yapı, fizyolojik durum veya davranış biçimini benimser. Bu süreç, doğum sonrası dönemde de olası elverişsiz çevresel koşullara hazırlık amacıyla “tutumlu fenotip” olarak adlandırılan alternatif bir fenotipin meydana gelmesi ile sonuçlanır. Ancak doğum sonrası çevre koşulları, fetüsün prenatal dönemde öngördüğü koşullarla uyumlu değilse, doğumdan önce gelişen epigenetik değişiklikler çocuğun sağlıklı bir yetişkinlik dönemi geçirmesini sağlamaya yetmeyebilir hatta tam aksine bu uyumsuzluklar da yeni olumsuz programlamalara yol açarak hastalık risklerini artırabilir.

Bu alanda yapılan pek çok çalışmada hava kirliliği, stres, ilaçlar, toksik maddeler, beslenme ve fiziksel aktivite gibi değiştirilebilir olumsuz çevresel faktörlere fetal ve erken postnatal yaşamda maruz kalmanın ileriki yaşlarda tip 2 diyabet, hipertansiyon, kalp damar hastalıkları gibi kronik hastalıklara yakalanma riskini artırdığı gösterilmiştir. Tarihsel kıtlık dönemlerindeki kohortların sağlık kayıtlarının incelenmesi ve hayvan deneyleri bu faktörlerden biri olan beslenmenin bu dönemdeki etkilerini çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Anneye ait kalori, protein, karbonhidrat, yağ veya mikrobeyin alımındaki olumsuzlukların yol açtığı fenotipik değişikliklerin doğum sonrasında karşılaşılan ortamın uyumluluk düzeyinden de etkilenecek şekilde olarak düzelmediği ve bunun sonucunda yetişkin bireylerde bilişsel bozukluklar, obezite, hipertansiyon, diyabet, immün hastalıklar, infertilite, kardiyovasküler hastalıklar, osteoporoz ve kanser görülme riskinin artabileceği düşünülmektedir.

Bu kapsamlı derlemede yetişkin hastalıkların gelişimsel kökenleri hipotezinin inşasına kanıtlarla tarihsel bir bakış sunulmakta ve beslenmenin gelişimsel hastalıkların kökeni üzerindeki etkileri ve bu etkiler sonucu ortaya çıkan olası önleyici fırsatlar tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: fetal programlanma, beslenme, kronik hastalıklar

DEVELOPMENTAL ORIGINS OF ADULT DISEASES AND THE EFFECTS OF NUTRITION

Abstract:

The Fetal Origins of Adult Disease (FOAD) hypothesis is an important concept widely used today to explain the origins of many diseases. It proposes that exposure to adverse environmental factors during the fetal period a critical stage characterized by rapid growth and development can program the structure and function of cells, tissues, and organs, leading to effects that may persist throughout life and even be transmitted across generations.

The hypothesis originated from investigations into the geographical distribution of deaths due to cardiovascular diseases. Researchers observed that these patterns could not be fully explained by established risk factors such as smoking or obesity. Subsequent analyses of historical birth cohorts revealed that one of the key contributing factors was low birth weight, which marked the beginning of life under suboptimal conditions. The hypothesis was later supported by both experimental animal studies and larger prospective cohort studies.

Research in this field has also demonstrated that early postnatal life represents another critical window capable of influencing the risk of chronic diseases later in adulthood. As a result, the hypothesis was expanded and is now referred to as the Developmental Origins of Health and Disease (DOHaD) hypothesis. According to this theory, the fetus adapts to adverse environmental conditions encountered during pregnancy by selecting specific pathways of gene expression and cell differentiation, thereby adopting a structure, physiological state, or behavioral pattern that best suits the prevailing conditions. This adaptive process may lead to the emergence of an alternative phenotype known as the “thrifty phenotype,” which prepares the individual for potentially unfavorable postnatal environments. However, if the postnatal environment does not correspond to the conditions anticipated by the fetus during prenatal life, the epigenetic changes established before birth may fail to ensure healthy development in adulthood. On the contrary, such mismatches may result in additional maladaptive programming and further increase disease risk.

Numerous studies have shown that exposure during fetal and early postnatal life to modifiable adverse environmental factors such as air pollution, stress, medications, toxic substances, nutrition, and physical activity can increase the risk of chronic diseases in later life, including type 2 diabetes, hypertension, and cardiovascular diseases. Analyses of health records from cohorts exposed to historical famine periods, together with experimental animal studies, have strikingly demonstrated the impact of nutrition during these critical developmental stages. Phenotypic changes resulting from inadequate maternal intake of calories, protein, carbohydrates, fats, or micronutrients may not be fully corrected after birth and are also influenced by the compatibility between prenatal and postnatal environments. Consequently, these alterations may predispose individuals in adulthood to a higher risk of cognitive dysfunction, obesity, hypertension, diabetes, immune disorders, infertility, cardiovascular diseases, osteoporosis, and cancer.

In this comprehensive review, a historical perspective supported by scientific evidence on the development of the developmental origins of adult disease hypothesis is presented. In addition, the effects of nutrition on the developmental origins of diseases and the potential preventive opportunities arising from these effects are discussed.

Keywords: fetal programming, nutrition, chronic diseases

AKTİVASYON SONRASI PERFORMANS ARTIŞI (PAPE) PROTOKOLLERİNDE EGZERSİZ TİPİ, ŞİDDETİ VE DİNLENME SÜRESİNİN İNCELENMESİ

Hasan Burak TASIĞIRIK

Selçuk University, Institute of Health Sciences, Department of Coaching Education, 42075
Selcuklu, Konya

ORCID: 0009-0007-5298-8099

Yusuf ÇELİK

Selçuk University, Institute of Health Sciences, Department of Coaching Education, 42075
Selcuklu, Konya

ORCID: 0009-0003-8224-6564

ÖZET

Aktivasyon sonrası performans artışı (PAPE); yüksek şiddetli bir ön yükleme egzersizini takiben sonrasında patlayıcı güç, sürat ve sıçrama performansında gözlenen geçici gelişimleri ifade etmektedir. PAPE, klasik post-aktivasyon potansiyasyonu (PAP) kavramından farklı olarak yalnızca miyozin hafif zincir fosforilasyonuna dayanmaz; kas sıcaklığı artışı, motor ünite uyarılabilirliği, intramüsküler sıvı hacmindeki değişimler ve merkezi sinir sistemi (MSS) adaptasyonlarını içeren daha kapsamlı bir fizyolojik süreci gerektirir. Bu çalışmanın amacı PAPE protokollerinde kullanılan egzersiz tipi, şiddeti ve dinlenme süresinin sportif performans üzerindeki etkilerini güncel literatür ışığında değerlendirmektir. Yapılan incelemeler doğrultusunda özellikle pliometrik egzersizlerin stretch-shortening cycle verimliliği ile tip II kas liflerini etkin uyarımı sayesinde, geleneksel direnç antrenmanlarına kıyasla daha kısa sürede (0.3–4 dakika) ve yüksek düzeyde PAPE yanıtı oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca PAPE etkisinin sadece lokal kas gruplarıyla sınırlı kalmadığı, MSS aracılığıyla sistemik bir yanıt olarak da ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır. Egzersiz şiddeti açısından, %80 1TM civarındaki yüklemelerin, nöromüsküler sistem için yeterli uyarı sağlarken uygun dinlenme süresiyle birlikte yorgunluğu minimize ederek performansta artış olduğu görülmüştür. Ancak kuvvet düzeyi yüksek elit sporcularda %90 ve üzeri şiddetteki yüklemelerin daha etkili sonuçlar gösterdiği saptanmıştır. PAPE protokollerinin en kritik değişkeni olan dinlenme süresinde ise literatürde genellikle 4–12 dakikalık aralıklar öne çıksa da egzersiz tipine bağlı olarak 90 saniye gibi kısa veya 15 dakika gibi uzun sürelerin de performansı artırabildiği görülmektedir. Ayrıca sporcuların kendi belirledikleri dinlenme sürelerinin de sabit süreler kadar etkili olduğu ve pratik bir uygulama sunduğu rapor edilmiştir. Sonuç olarak PAPE uygulamalarının performans üzerine etkisi yorgunluk ve potansiyasyon dengesinin sporcunun antrenman geçmişine ve bireysel toparlanma hızına göre bireyselleştirilmesine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: PAPE, Egzersiz Şiddeti, Pliometrik, Dinlenme Süresi, Patlayıcı Güç.

ANALYSIS OF EXERCISE TYPE, INTENSITY AND REST PERIOD IN POST-ACTIVATION PERFORMANCE ENHANCEMENT (PAPE) PROTOCOLS

ABSTRACT

Post-activation performance enhancement (PAPE) refers to the transient improvements observed in explosive power, speed, and jumping performance following a high-intensity pre-exercise load. Unlike the classical post-activation potentiation (PAP) concept, PAPE is not solely based on myosin light chain phosphorylation; it requires a more comprehensive physiological process involving increased muscle temperature, motor unit excitability, changes in intramuscular fluid volume, and central nervous system (CNS) adaptations. The aim of this

study is to evaluate the effects of exercise type, intensity, and rest period used in PAPE protocols on athletic performance in light of the current literature. Reviews indicate that plyometric exercises, in particular, generate a higher-level PAPE response in a shorter time (0.3–4 minutes) compared to traditional resistance training, thanks to their stretch-shortening cycle efficiency and effective stimulation of type II muscle fibres. Furthermore, it is emphasised that the PAPE effect is not limited to local muscle groups but can also manifest as a systemic response via the central nervous system. In terms of exercise intensity, it has been observed that loads around 80% 1RM provide sufficient stimulation for the neuromuscular system while minimising fatigue with an appropriate rest period, leading to an increase in performance. However, it has been found that loads at 90% intensity and above are more effective in elite athletes with high strength levels. Although rest periods of 4–12 minutes are generally recommended in the literature as the most critical variable in PAPE protocols, it has been observed that shorter periods of 90 seconds or longer periods of 15 minutes can also improve performance, depending on the type of exercise. Furthermore, it has been reported that rest periods determined by the athletes themselves are as effective as fixed periods and offer a practical application. In conclusion, the effect of PAPE applications on performance depends on the individualisation of the fatigue and potentiation balance according to the athlete's training history and individual recovery rate.

Keywords: PAPE, Exercise Intensity, Plyometric, Rest Period, Explosive Power.

A STUDY ON PLACE NAMES IN YEŞİL GÖLCÜK TOWN

Mustafa TOKER

Karamanoğlu Mehmet Bey University, Graduate School of Social Sciences, Karaman, Turkey

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6499-316X>

ABSTRACT

Onomastics is a branch of linguistics that examines proper names in terms of their origin, structure, meaning, and historical development. Toponymy, as a subfield of onomastics, focuses specifically on place names and analyzes them within linguistic, historical, and cultural contexts. Place names are not merely naming elements; they function as linguistic indicators reflecting a society's collective memory, spatial perception, and cultural identity. From an onomasiological perspective, the act of naming emerges from humanity's need to conceptualize, classify, and interpret its surrounding environment. Thus, place names concretize the relationship between signifier and signified within a historical and social framework.

This study aims to examine the place names used in the town of Yeşil Gölcük, located in Niğde province, from the perspectives of onomastics and toponymy, and to evaluate them in terms of semantic, etymological, morphological, and phonetic characteristics. The classification of the names is based on naming motivations such as natural environment, topographical features, personal names, historical events, and socio-cultural elements.

The study employs both compilation and survey methods. Data were obtained from official archival records, topographic maps, and fieldwork. Oral data were collected from local informants. The collected place names were analyzed by distinguishing between folk etymology and scientific etymology and were comparatively examined through historical documents and various etymological dictionaries. Additionally, historical stratification, phonetic changes, and morphological transformations of the place names were evaluated.

The findings indicate that most place names in the region are derived from physical geographical features (mountains, hills, water resources), settlement history, and personal names. Structurally, descriptive constructions, compound forms, and possessive formations are frequently observed. In conclusion, this study contributes to the documentation of regional cultural memory and provides original local data to the field of toponymic studies in Turkey.

Keywords: Onomastics, Toponymy, Onomasiology, Place Names, Niğde, Yeşil Gölcük

YEŞİL GÖLCÜK KASABASI YER ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Ad bilimi (onomastik), özel adları köken, yapı, anlam ve tarihsel gelişim bakımından inceleyen dil bilimi dalıdır. Bu disiplinin bir alt kolu olan yer adı bilimi (toponimi), coğrafi mekânlara verilen adları dilsel, tarihsel ve kültürel bağlamda ele alır. Yer adları yalnızca birer adlandırma unsuru değil; aynı zamanda bir toplumun kolektif hafızasını, mekân algısını ve kültürel kimliğini yansıtan göstergelerdir. Onomasiyolojik yaklaşıma göre adlandırma süreci, insanın çevresini kavrama, sınıflandırma ve anlamlandırma ihtiyacının bir sonucudur. Bu bağlamda yer adları, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi tarihsel ve toplumsal bir zeminde somutlaştırır.

Bu çalışmanın amacı : Niğde iline bağlı Yeşil Gölcük kasabası ve çevresindeki yer adlarını ad bilimi ve toponimi perspektifinden incelemek; söz konusu adları anlamsal, etimolojik, morfolojik ve fonetik özellikleri bakımından değerlendirmektir. Araştırmada adlandırma

motivasyonları (doğal çevre, topoğrafik özellik, şahıs adı, tarihî olay, sosyo-kültürel unsur vb.) esas alınarak sınıflandırma yapılmıştır.

Yöntem : Çalışmada derleme ve tarama yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Veriler; resmî arşiv kayıtları, topoğrafik haritalar ve saha araştırmaları yoluyla elde edilmiştir. Sözlü veriler yörede yaşayan kaynak kişilerden derlenmiştir. Elde edilen yer adları halk etimolojisi ile bilimsel etimoloji ayrımı gözetilerek incelenmiş; tarihî belgeler ve sözlükler aracılığıyla karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Ayrıca yer adlarının tarihsel katmanlaşması, ses değişimleri ve biçimsel dönüşümleri değerlendirilmiştir.

Bulgular : Bölgedeki yer adlarının büyük ölçüde fiziki coğrafya unsurlarına (dağ, tepe, su kaynakları), yerleşim tarihi ve şahıs adlarına dayandığını göstermektedir. Adlandırmalarda niteleme grupları, birleşik yapılar ve iyelik ekli kuruluşların yaygın olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Yeşil Gölcük ve çevresindeki yer adlarını kuramsal bir çerçevede ele alarak hem bölgesel kültürel hafızanın kayıt altına alınmasına katkı sağlamakta hem de Türkiye’de yer adı bilimi çalışmalarına yerel ölçekte özgün veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Onomastik, Toponimi, Onomasiyoloji, Yer Adları, Niğde, Yeşil Gölcük

“KARAMAN MAYALISI” OLARAK TESCİLLENEN BAZLAMA EKMEĞİNİN KALİTESİNDE UN PROTEİN İÇERİĞİ VE GLUTEN KALİTESİNİN ETKİLERİ

Yusuf Ziya KAYA

Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Sciences, Department of Food Engineering,
70200 Center, Karaman, Turkey **ORCID:** 0009-0005-3931-4386

Doç. Dr. Nazlı ŞAHİN

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Engineering, Department of Food
Engineering, 70200 Center, Karaman, Turkey

ORCID: 0000-0002-0963-8882

Prof. Dr. Abdulvahit SAYASLAN

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Engineering, Department of Food
Engineering, 70200 Center, Karaman, Turkey

ORCID: 0000-0001-7161-1552

ÖZET

Bu çalışmada, düşük protein içerik ve gluten kalitesine sahip bir ticari ekmeklik un (DPU; protein içeriği %10,1, sedimantasyon hacmi 11,0 ml) ile yüksek protein içerik ve gluten kalitesine sahip bir ekmeklik un (YPU; protein içeriği %11,6, sedimantasyon hacmi 25,5 ml) farklı oranlarda (%75DPU+%25YPU, %50DPU+%50YPU) karıştırılarak un paçalları oluşturulmuş; DPU ve YPU örnekleri ile hazırlanan paçallarının fizikokimyasal bileşimleri, hamur yoğurma özellikleri ve “Karaman Mayalısı” olarak coğrafi işaret tescili alan mayalı bazlama ekmeğinin kalitesine etkileri incelenmiştir. Un örneklerinin protein içerikleri ve gluten kaliteleri yükseldikçe üretilen hamurların su tutma kapasiteleri (%60 → %62,5) ve Mixolab yoğurma stabiliteleri önemli ($p<0,05$) düzeyde artmış (7,98 dak → 9,90 dak), ancak Karaman Mayalısı bazlamalarının hacimleri düşmüştür (295 cc → 245 cc). Unların protein içerik ve gluten kalitelerinin yükselmesi, Karaman Mayalısının ilk üretim sertliğini yükseltirken ilerleyen süreçte bayatlama hızını önemli düzeyde yavaşlatmış (72. saat sertlik değerleri 6108 g → 4775 g), beslenme açısından önemli olan hızlı sindirilebilir nişasta (RDS) oranını da %85,4’den %81,2’ye anlamlı ölçüde düşürmüştür. Duyusal değerlendirmeler, unların protein içerikleri ve gluten kaliteleri yükseldikçe Karaman Mayalısı örneklerinin ilk günlerde sertliklerinin yüksek olduğunu ve genel beğeni puanlarının düştüğünü göstermiştir. Bu sonuçlar, Karaman Mayalısı üretiminde orta düzeyde protein miktar ve gluten kalitesine sahip unların uygun olacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bazlama, Karaman Mayalısı, un, protein içeriği ve kalitesi

EFFECTS OF FLOUR PROTEIN CONTENT AND GLUTEN QUALITY ON THE QUALITY OF BAZLAMA BREAD REGISTERED AS “KARAMAN MAYALISI”

ABSTRACT

In this study, a commercial bread flour with low protein content and gluten quality (DPU; protein content 10.1%, sedimentation volume 11.0 ml) and a bread flour with high protein content and gluten quality (YPU; protein content 11.6%, sedimentation volume 25.5 ml) were mixed at different ratios (75%DPU+25%YPU, 50%DPU+50%YPU) to form flour mixtures; the physicochemical composition, dough kneading properties, and effects on the quality of the leavened flatbread known as “Karaman Mayalısı,” which has a registered geographical indication, were examined for the mixtures prepared with DPU and YPU samples. As the

protein content and gluten quality of the flour samples increased, the water retention capacity of the produced doughs (%60 → %62.5) and Mixolab kneading stability significantly increased ($p<0.05$) (7.98 min → 9.90 min), but the volume of Karaman Mayalı flatbreads decreased (295 cc → 245 cc). The increase in the protein content and gluten quality of the flours increased the initial production hardness of Karaman Mayalı while significantly slowing down the staling rate in the subsequent process (72-hour hardness values 6108 g → 4775 g) and also significantly reduced the ratio of rapidly digestible starch (RDS), which is important in terms of nutrition, from 85.4% to 81.2%. Sensory evaluations showed that as the protein content and gluten quality of the flours increased, the Karaman Mayalı samples had high hardness in the early days and their overall preference scores decreased. These results indicate that flours with medium protein content and gluten quality are suitable for Karaman Mayalı production.

Keywords: Bazlama, Karaman Mayalı, flour, protein content and quality

İKİNCİ DİL YAZIMINDA YAPAY ZEKÂ ENTEGRASYONUNA YÖNELİK 5 HAFTALIK BİR ÖĞRETİM UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ: YARI DENEYSEL BİR ARAŞTIRMA

Eren Doğukan KELEŞ

Trakya University, Institute of Social Sciences, Department of English Language Teaching,
22000 Merkez, Edirne

ORCID: 0000-0001-5619-2089

Selma DENEME GENÇOĞLU

Trakya University, Faculty of Education, Department of English Language Teaching, 22000
Merkez, Edirne

ORCID: 0000-0001-7408-1163

ÖZET

Üretken Yapay Zekâ (YZ), ikinci dil (L2) yazma becerilerinde giderek yaygınlaşsa da araçlara pasif bağımlılıktan profesyonel YZ okuryazarlığına geçiş süreci, mütercim tercümanlık eğitiminde henüz yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma, çeviri bölümü lisans öğrencilerinin YZ okuryazarlıklarını geliştirmek amacıyla tasarlanan 5 haftalık yapılandırılmış bir eğitim uygulamasının etkililiğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yarı deneysel, tek grup ön test-son test deseninin benimsendiği araştırma, uygun örnekleme prosedürü ile seçilen ve L2 Yazma Becerilerinde YZ Okuryazarlığı ölçeği ile ön test ve son test uygulamalarına tabi tutulan 25 lisans öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilecektir. Uygulama, YZ entegreli yazma süreçleri hakkında ayrıntılı yönergeler sunan Okuma ve Yazma Becerileri dersinin müfredatına odaklanmaktadır. Uygulama içeriği, etik ve işlevsel özerkliği yönlendirmek için YZ değerlendirme ölçeği (AIAS) seviyelerine göre sistematik olarak düzenlenmiştir. Elde edilen nicel veriler; teknik yeterlilik, eleştirel değerlendirme ve etik farkındalık gibi okuryazarlık boyutlarındaki anlamlı değişimleri belirlemek üzere betimsel istatistikler ve ilişkili örneklemeler t-testi ile analiz edilecektir. Araştırma sonuçlarının; yapılandırılmış pedagojik uygulamanın, temel işlevsel YZ araç kullanımı ile profesyonel YZ entegreli yazım için gereken üst düzey eleştirel düşünme becerileri arasındaki boşluğu etkili bir şekilde kapatabileceğini göstermesi beklenmektedir. Bu araştırma, L2 yazma bağlamlarında YZ entegrasyonunu teşvik etmek için özelleştirilebilir bir çerçeve sunmayı ve öğrencilerin pasif kullanımdan daha amaçlı ve yazar odaklı kompozisyona geçmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: YZ Okuryazarlığı, İkinci Dil (L2) Yazma Becerisi, YZ Entegreli Yazma Becerileri, YZ Değerlendirme, Yarı Deneysel Tasarım

EVALUATING A 5-WEEK PEDAGOGICAL INTERVENTION IN AI-INTEGRATED L2 WRITING: A QUASI-EXPERIMENTAL STUDY

ABSTRACT

While generative Artificial Intelligence (AI) is increasingly prevalent among second language (L2) writers, the transition from passive tool reliance to professional AI literacy remains underexplored in translator training. This study aims to evaluate the efficacy of a 5-week structured intervention designed to enhance AI literacy among undergraduate translation students. Utilizing a quasi-experimental, within-subjects design, the research will involve 25 undergraduate participants who are recruited via a convenient sampling procedure and subjected to pre-test and post-test administrations of the AI Literacy in L2 Writing Scale. The intervention is centered on a syllabus for a Reading and Writing Skills course specifically

designed for including AI-Integrated tasks. This curriculum provides explicit instruction on AI-integrated writing workflows, systematically mapped against the levels of the AI Assessment Scale (AIAS) to guide ethical and functional autonomy. Quantitative data will be analyzed through descriptive statistics and a paired-samples t-test to measure significant shifts in literacy dimensions, including technical proficiency, critical evaluation, and ethical awareness. The results are expected to demonstrate that structured pedagogical interventions can effectively bridge the gap between basic functional tool use and the higher-order critical thinking essential for professional AI-integrated writing. This research aims to provide a scalable framework for fostering AI integration in L2 writing contexts, ensuring students move beyond passive use to more purposeful and writer-led composition.

Keywords: AI Literacy, L2 Writing Skills, AI-Integrated Writing Skills, AI Assessment, Quasi-Experimental Design.

INTEGRATING CLIMBING-SPECIFIC TRAINING PROTOCOLS INTO NINJA PROGRAMMING

Narjes Asgari Vartooni
MA Student / University of Isfahan

Abstract

The development of elite-level grip and upper-body pulling strength in ninja athletics has increasingly looked to the science and methodology of rock climbing. However, the direct transplantation of climbing protocols can lead to inappropriate load management and interference with the dynamic, whole-body demands of obstacle course sport. This presentation will provide a framework for the intelligent integration of climbing-specific tools—such as hangboards, campus boards, and system boards—into a comprehensive ninja training program. We will address the need to balance recruitment-based training (maximizing neural drive) with capacity-based training (improving tissue tolerance and work capacity), and how these phases should be periodized within a ninja season. The theoretical foundation will differentiate the unique demands of climbing's continuous isometric loading versus ninja's dynamic, intermittent, and high-impact loading. This has critical implications for managing flexor tendon stress and ligamentous adaptation. The discussion will then outline practical protocols for hangboard training (including edge-size progressions, repeaters, and density hangs), campus board use for contact strength and coordination, and system board drills for movement literacy. Critically, we will discuss how to modulate volume and intensity of these protocols based on the concurrent demands of ninja skill practice and competition. The objective is to equip ninja coaches with the knowledge to use climbing tools not as a separate discipline, but as a targeted synergistic overload modality. This approach systematically builds the raw materials of grip and pull strength while safeguarding athlete health and ensuring peak performance for the specific kinetic and metabolic tasks of ninja competition.

Keywords: Hangboard Training, Grip Strength, Periodization, Contact Strength, Synergistic Overload

Introduction

Look at the hands of an elite ninja athlete. They are not just strong; they are specialized. The ability to latch a tiny edge on a cliffhanger, to generate explosive upward force from a dead hang, and to control a swinging body with a precision grip is foundational to the sport. For years, ninja athletes have looked to rock climbers, the undisputed masters of these attributes, for training methods. The hangboard, the campus board, and the system board have become common sights in ninja gyms. But a critical question arises: is a ninja athlete a climber?

The answer is no. While they share a crucial dependency on finger strength and upper-body power, their sports are fundamentally different. Climbing is about sustained, continuous tension on diverse holds to navigate a vertical plane. Ninja is about explosive, dynamic transitions between obstacles, often with high-impact landings and full-body coordination. Simply copying a climber's training plan can lead to disaster—overtrained forearms, neglected ninja-specific energy systems, and a heightened risk of overuse injuries like pulley strains.

This paper argues for a smarter integration. Climbing protocols must be viewed as powerful, specialized tools in the ninja coach's toolbox, not as the entire program. We will explore the theoretical differences between the sports to understand why integration must be thoughtful. We will then propose a framework for selecting, dosing, and periodizing climbing protocols to serve

the singular goal of improving ninja performance. The aim is to build ninja athletes who have the finger strength of a climber, but the power, dynamism, and resilience of a ninja.

Theoretical Issues and Literature Review

Effective integration requires understanding the distinct physiological and biomechanical theories underpinning both disciplines.

The Continuum of Recruitment vs. Capacity Training: Finger strength development can be conceptualized on a continuum. On one end is recruitment training: high-intensity, low-volume work (e.g., maximal weighted hangs) that improves neural drive and the synchronization of motor units in the finger flexors. On the other end is capacity training: lower-intensity, higher-volume work (e.g., repeaters, density hangs) that improves tendon and ligament resilience, local muscular endurance, and metabolic function. Climbing performance requires a balance of both. As outlined by strength coach Eric Hörst (2016), periodization for climbers often involves blocks focused on one quality before shifting to the other. For a ninja, who also needs power-endurance for full-body obstacles, the dosage and timing of these blocks must be carefully managed to avoid conflicting with other training goals.

Tissue Stress Specificity: Isometric vs. Dynamic Loading: Climbing imposes prolonged, often submaximal isometric contractions on the finger flexor tendons and pulleys. Ninja loading is more dynamic and intermittent: high-force eccentric catches (like laches), rapid concentric pulls, and sharp impacts. The stress on connective tissues differs. Research into tendon adaptation, such as the work by Malliaras et al. (2015), suggests tendons adapt specifically to the type of load they experience. Therefore, while hangboard isometrics build a strong foundational capacity, ninja training must also include dynamic catch training (e.g., campus board drops, dynamic deadlatch drills) to prepare tendons and ligaments for the specific shock loads of the sport.

The Principle of Synergistic Overload: This principle states that supplemental training should overload a specific, limiting physical quality that directly transfers to the primary sport, without causing excessive fatigue in the movement patterns of that sport. For ninja, climbing protocols are the epitome of synergistic overload for the finger flexors and scapular retractors. However, as proposed in the Concurrent Training literature, managing interference is key. High-volume, fatiguing grip capacity work performed too close to a ninja skill session will degrade the quality of that session and increase injury risk. The protocols must be placed in the weekly schedule to complement, not compete.

Minimum Edge Training and the Strength-Specificity Trade-off: Hangboard training often progresses to smaller and smaller edges to increase intensity. This is minimum edge training. While it builds immense specific strength, it also carries higher shear-stress injury risk for the pulleys. For a ninja, the carryover has limits. Ninja holds are rarely true “edges”; they are jugs, pockets, and climbing grips. Over-investing in minimum edge strength may not yield proportionate returns on ninja obstacles and could be an inefficient use of adaptation resources. The theory of specificity of adaptation suggests a ninja’s hangboard work should prioritize grip types (e.g., open-hand, half-crimp) and edge depths most commonly encountered on the course.

Energy System Interference: This is a critical and often overlooked theoretical conflict. Climbing capacity training (long repeater sets) is a potent local glycolytic workout for the forearms. Ninja performance, as discussed in previous papers, relies on a different metabolic profile—repeated high-power efforts with systemic implications. Performing high-volume glycolytic forearm work can deplete the athlete’s recovery capacity for the more important, sport-specific metabolic training. Therefore, the metabolic cost of climbing protocols must be factored into the overall weekly training load and periodized appropriately, especially in pre-competition phases.

In summary, the theoretical integration model is one of selective application with careful load management. We use recruitment blocks to build maximal neural drive, capacity blocks to toughen tissues, and dynamic drills to bridge to ninja-specific actions—all while constantly weighing the cost-benefit in terms of recovery, injury risk, and specificity to the actual demands of obstacle courses.

Results and Discussion

Applying the theoretical framework yields a periodized, integrated yearly plan with clear phases for climbing protocol emphasis. The “result” is an athlete whose grip development is perfectly synchronized with their ninja development.

Phase 1: General Preparation – Foundation & Capacity.

Early in the off-season, the focus is on tissue capacity and injury resilience. Climbing protocols here are high-volume, low-to-moderate intensity.

Protocol: Density Hangs & Basic Repeaters. 3-4 sets of 30-45 second hangs on a large edge (20mm+), or 6-8 sets of “7-seconds on, 3-seconds off” repeaters.

Rationale: This builds tendon and ligament strength, increases capillary density in the forearms, and develops a base of local endurance. It is low-risk and can be paired with general strength training. This phase minimizes use of the campus board to avoid high dynamic stress on unconditioned tissues.

Phase 2: Specific Preparation – Maximal Recruitment & Power.

As the base is built, the focus shifts to the neural qualities.

Protocol 1: Maximal Weighted Hangs. 3-5 sets of 5-10 second hangs on a moderate edge (15-20mm), with added weight to reach near-maximum intensity.

Protocol 2: Campus Board Recruitment Ladders. Low-volume, high-quality work on large rungs: matching drills, laddering (1-2-3, 1-3-5), focusing on explosive intent.

Rationale: This phase maximizes the force the nervous system can deliver to the fingers. It directly translates to the “stick” on a dynamic latch. Volume on capacity work is reduced. This phase aligns with maximal strength training in the weight room.

Phase 3: Pre-Competition – Integration & Specificity.

In the 8-12 weeks before key events, climbing protocols become highly specific and are reduced in volume to avoid interference.

Protocol 1: “Ninja-Specific” Repeaters. Shorter work periods, longer rest, mimicking ninja work/rest ratios (e.g., 10s on, 20s off repeaters).

Protocol 2: Dynamic Catch & Deadpoint Training. Using the campus board or system board to practice latching a rung from a swing or a deadpoint, training the eccentric absorption.

Protocol 3: System Board “Obstacle” Drills. Creating 2-4 move sequences on a system board that mimic common ninja transitions (e.g., a cross-through, a dyno to a lock-off).

Rationale: Training shifts from building general qualities to rehearsing specific demands. Volume drops sharply, intensity (quality of movement) is paramount. This ensures freshness for high-quality ninja skill sessions.

Phase 4: Competition & Taper – Maintenance & Activation.

During competition weeks, climbing protocols are minimal.

Protocol: Very Low-Volume Neurological Priming. One set of easy hangs or a few campus ladder moves, 48 hours before competition, to activate the neural pathways without causing fatigue.

Rationale: The goal is to maintain the “feeling” of strength without any tissue micro-damage or metabolic cost.

Discussion on Implementation: The Weekly Schedule.

The when is as important as the what. Climbing protocols should never precede a high-quality ninja skill session, as fatigued forearms will destroy technique and increase injury risk. They are best placed:

After a ninja skill session (as a finisher, in Phases 1 & 2), or

On a separate day, ideally following a lower-body or systemic conditioning day.

Furthermore, climbing volume is the first thing to reduce when an athlete shows signs of overuse (finger joint pain, chronic forearm tightness) or when the competition schedule intensifies.

The ultimate result of this integrated approach is an athlete who possesses elite-level finger strength and contact strength, but whose training has been efficiently targeted to yield the highest return on investment for ninja performance. Their grip is not an isolated party trick; it is a robust, resilient, and specific tool that enables everything else they do on the course. They have borrowed the best from climbing science, but have applied it with the wisdom of a ninja coach, creating a hybrid athlete optimized for a unique sport.

Conclusion

The integration of climbing-specific training into ninja programming is not a simple copy-paste operation. It is a sophisticated process of selective application guided by the principles of periodization, specificity, and synergistic overload. By understanding the theoretical distinctions between recruitment and capacity training, isometric versus dynamic tissue loading, and the metabolic interference between systems, coaches can design intelligent protocols.

The proposed phased approach—moving from foundational capacity to maximal recruitment, then to specific integration, and finally to tapered maintenance—ensures that finger strength development supports, rather than hinders, the overarching goal of ninja performance. It manages injury risk by respecting tissue adaptation timelines and places a premium on the dynamic, reactive qualities the sport demands.

For the ninja coach, climbing protocols are a powerful arsenal. This paper provides the manual for their safe and effective use. By wielding these tools with precision and foresight, we can build a new generation of ninja athletes whose grip is not their limitation, but their launchpad to greater dynos, more secure latches, and ultimately, higher levels of performance on the world's most challenging obstacles. Finally, the author (as a non-native English speaker) acknowledges the use of LLMs for linguistic assistance and enhancement in the preparation of the manuscript.

References

- Hörst, E. J. (2016). *Training for climbing: The definitive guide to improving your performance* (3rd ed.). Falcon Guides.
- Malliaras, P., Cook, J., Purdam, C., & Rio, E. (2015). Patellar tendinopathy: Clinical diagnosis, load management, and advice for challenging case presentations. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*, 45(11), 887–898. <https://doi.org/10.2519/jospt.2015.5987>
- (Note: For synergistic overload and concurrent training concepts, a key source is the work of coaches like Joel Jamieson or the research on block periodization by Issurin.) (Note: For finger biomechanics and pulley injuries, a foundational clinical paper is by Schweizer.) (Note: For the energy system and recovery interplay, a relevant paper is from Lutter & El-Sheikh et al. on climber physiology.)
- Issurin, V. B. (2010). New horizons for the methodology and physiology of training periodization. *Sports Medicine*, 40(3), 189–206. <https://doi.org/10.2165/11319770-000000000-00000>
- Schweizer, A. (2001). Biomechanical properties of the crimp grip position in rock climbers. *Journal of Biomechanics*, 34(2), 217–223. [https://doi.org/10.1016/S0021-9290\(00\)00184-7](https://doi.org/10.1016/S0021-9290(00)00184-7)
- Lutter, C., El-Sheikh, Y., Schöffl, I., & Schöffl, V. (2017). Sport climbing: A review of performance, injuries, and training. *German Journal of Sports Medicine*, 68(2), 35–43. <https://doi.org/10.5960/dzsm.2017.274>

MATRICES IN DATA SCIENCE AND MACHINE LEARNING**M.Varshana Deepa****K.Priyanka****S.Shapna****K.Varshitha****D.Ragavarshini****S.Dhanvanthari**

Department of Mathematics, RMK Engineering College, Thiruvallur, India

Abstract-

Matrices form the mathematical foundation of data science and machine learning by providing an efficient way to represent, process, and analyse large volumes of data. In most data-driven applications, datasets are organized in matrix form, where rows represent observations and columns represent features. This structured representation enables fast computation and simplifies complex operations on high-dimensional data.

The objective of the paper is to study the matrices are essential for implementing algorithms such as linear regression, logistic regression, support vector machines, and neural networks. Model parameters, input features, and output predictions are all expressed as matrices or vectors, allowing operations like matrix multiplication and transformation to be used for training and prediction. Optimization techniques such as gradient descent also rely heavily on matrix calculus to update model parameters efficiently.

The results show that the data pre-processing and dimensionality reduction techniques such as principal component analysis (PCA) and singular value decomposition (SVD). These methods help extract meaningful patterns, reduce noise, and improve computational performance. As data science and machine learning continue to grow across industries, the use of matrix-based methods remains central to building accurate, scalable, and intelligent systems.

Keywords-

Matrices, Data Science, Machine Learning, Algorithms, Neural Networks, Dimensionality Reduction

STUDY OF DEGRADATION OF S-TRIAZINE SOLUTION BY ANODIC OXIDATION USING ELECTROGENERATED HYDROXYL RADICALS

FARAH I Hakima

Applied chemistry Physical laboratory, faculty of sciences, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco.

Mohamed Errami

Applied chemistry Physical laboratory, faculty of sciences, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco.

Laboratory of sustainable innovation and applied research (LIDRA), International University of Agadir, Universiapolis.

Rachid Ait Akbour

Applied chemistry Physical laboratory, faculty of sciences, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco.

Abstract:

This study evaluates the removal efficiency of a s-triazine solution, a persistent and toxic contaminant frequently introduced into the environment through agricultural applications, using an advanced oxidation process (AOP) based on electrochemical oxidation. The experiments were conducted in an open, undivided electrolytic cell equipped with a boron-doped diamond (BDD) anode and a carbon-felt cathode. The choice of the BDD anode was motivated by its high oxygen evolution potential and wide electrochemical stability window, which collectively enhances its ability to generate hydroxyl radicals ($\text{OH}^\bullet$) and promote direct electron-transfer reactions at the electrode surface. These properties make BDD one of the most effective anode materials for the oxidative degradation and mineralization of recalcitrant organic pollutants. A systematic evaluation of key operational parameters including current density, solution pH, temperature, and initial pollutant concentration was performed to determine their influence on the degradation kinetics. The results demonstrated that all these variables significantly affect oxidation efficiency. Under optimized conditions (current density of 20 mA/cm^2 , pH 5, and temperature of $25 \pm 3^\circ\text{C}$), the electro-oxidation process achieved a removal efficiency of 98.9% within 50 minutes of treatment. The high degradation performance observed in the BDD-based system can be attributed to the synergistic contribution of direct electrochemical oxidation at the anode surface and indirect oxidation mediated by electrogenerated hydroxyl radicals. Together, these mechanisms enable extensive mineralization of pollutants, confirming the potential of BDD-assisted electrochemical oxidation as a robust and efficient technology for the remediation of persistent organic contaminants

Keywords: Anodic oxidation ($\text{OA-H}_2\text{O}_2$), Advanced oxidation process (AOP), Wastewater treatment, BDD/Carbon felt, Hydroxyl radical ($\text{OH}^\bullet$)

ANALYTICAL APPROACHES TO FUNCTIONS OF SEVERAL VARIABLES

Dharsan G

Sanjay K

Naveenkumar M L

RMK Engineering College, Department of Electrical and Electronics Engineering, Thiruvallur,
India

ABSTRACT

The topic **Functions of Several Variables** introduces the fundamental principles required to analyze mathematical functions that depend on two or more independent variables. It begins with the study of **total derivatives** and **implicit differentiation**, which describe how small changes in multiple variables influence a function. These concepts are essential for understanding relationships in multidimensional systems commonly encountered in engineering and scientific applications.

A significant portion of the topic focuses on the Jacobian and its properties, which provide a systematic method for transforming variables and studying coordinate changes. The discussion also includes **Taylor's series** expansion for functions of two variables, enabling approximation and analysis of complex functions near a given point. Worked examples illustrate how these tools simplify problem solving and enhance analytical understanding.

It further examines the determination of **maxima** and **minima** of functions of two variables. Techniques such as partial derivatives and Lagrange's method of undetermined multipliers are presented to solve constrained optimization problems. These methods are widely used in engineering design, economics, and physics for optimizing performance and resource allocation. Through a structured and application-oriented approach, the study of functions of several variables equips learners with analytical techniques necessary for modeling multidimensional phenomena. The concepts developed in this topic build a strong mathematical foundation for **advanced calculus** and **practical problem solving** in engineering and applied sciences.

Keywords

Functions of Several Variables, Total Derivative, Implicit Differentiation, Jacobian Matrix, Taylor Series, Multivariable Optimization, Lagrange Multipliers, Partial Derivatives, Multidimensional Analysis, Engineering Applications

BAYESIAN APPROACHES TO FLEXIBLE HAZARD MODELING FOR SURVIVAL DATA WITH TIME-VARYING COVARIATES IN STAN

Mohsin Khan
Mohammad Parvej
Athar Ali Khan

Department of Statistics and Operations Research, Aligarh Muslim University Aligarh (India)

Abstract

The present study develops a Bayesian framework for survival analysis with time-varying covariates, incorporating flexible hazard structures to capture complex temporal patterns in event-time data. Several baseline hazard formulations—including Weibull, exponential, Gompertz, B-splines, and M-splines—are modeled alongside the extended Cox model. All models are implemented in Stan using Hamiltonian Monte Carlo for efficient posterior estimation. Model performance is evaluated using leave-one-out and widely applicable information criteria, complemented by posterior predictive checks to assess model adequacy. Results demonstrate that spline-based hazard models effectively accommodate non-proportional hazards and provide greater flexibility in describing dynamic risk patterns. The discussion emphasizes the value of Bayesian model comparison in selecting hazard specifications that balance flexibility, interpretability, and predictive accuracy for time-varying survival data.

Keywords: Extended Cox model, Time varying covariate, HMC, Stan

HEALTH INFRASTRUCTURE PREPAREDNESS AND PANDEMIC GOVERNANCE: LESSONS FROM COVID-19 MANAGEMENT IN KERALA

THASNEEM.KA
DR.GOWHAR AHMAD WANI

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic exposed structural vulnerabilities in health systems across both developed and developing regions, highlighting the critical importance of resilient health infrastructure for effective crisis response. In this context, Kerala emerged as a notable example among lower-middle-income regions for its relatively successful containment and management of the pandemic during its initial phases. This study examines the role of decentralized public health infrastructure in enhancing pandemic preparedness and governance capacity at the subnational level. It focuses on key infrastructural determinants such as primary health care networks, hospital bed availability, disease surveillance systems, and the integration of local self-government institutions into health service delivery mechanisms.

Using a mixed-method approach based on secondary data sources including government health bulletins, National Health Mission reports, and COVID-19 surveillance databases, the paper analyses how pre-existing investments in public health infrastructure contributed to rapid testing, contact tracing, isolation, and treatment strategies. The study further evaluates the institutional coordination between public health authorities and grassroots governance structures that enabled efficient resource mobilization and service delivery during health emergencies.

The findings suggest that strong primary health infrastructure, coupled with decentralized administrative capacity and community-level health surveillance, significantly enhanced pandemic resilience in the region. The paper argues that the experience of Kerala offers important policy lessons for other developing economies seeking to strengthen health infrastructure for future public health crises. It concludes by emphasizing the need for sustained public investment in decentralized health systems as a critical component of global pandemic preparedness frameworks.

Keywords: Public Health Infrastructure, Pandemic Preparedness, COVID-19 Governance, Decentralized Health Systems, Primary Health Care, Health System Resilience, Disease Surveillance, Community-Based Health Services

MEMBRANE POTENTIAL AND IMPEDANCE ANALYSIS OF SNZRMOP/PVDF COMPOSITE MEMBRANES AS ALLEVIATES AND SUSTAINS THE ENERGY

Nisar Ahmad

Department of Applied Science Chemistry, Meerut Institute of Engineering and Technology,
Meerut, 250005, India

Abstract

Organic-inorganic hybrid composite membranes were developed by integrating an inorganic multivalent metal acid salt ion exchanger, tin zirconium molybdo phosphate (SnZrMoP), within a polyvinylidene fluoride (PVDF) matrix. The resulting SnZrMoP/PVDF composite membrane exhibits enhanced mechanical strength, thermal stability, reproducibility, and ion-exchange capacity compared to conventional inorganic exchangers. The material was characterized using elemental analysis, FTIR, TGA-DTG, XRD, and SEM techniques. Ion-exchange capacity and distribution studies revealed strong selectivity towards Li^+ ions, which was further confirmed through membrane potential measurements. The composite was employed as an electroactive phase to fabricate a heterogeneous ion-selective membrane electrode, showing selectivity coefficients < 1 for competing cations and effective performance in electrometric titrations. Electrochemical impedance spectroscopy (EIS) demonstrated that the membrane's electrical response is highly sensitive to surface porosity, interfacial regions, and electrolyte conductivity. The results highlight the potential of SnZrMoP/PVDF membranes for selective ion transport, electrochemical sensing, and sustainable energy-related applications, supporting the development of electroactive porous membranes for environmentally benign separation and energy storage systems.

THE ROLE OF EDUCATION IN WOMEN'S EMPOWERMENT

Shalini S
Priyanka K
Aishwarya S
Varshana Deepa M

Abstract:

Education plays a transformative role in shaping women's lives and expanding their opportunities in society. This abstract explores how access to quality education contributes to women's empowerment by enhancing their knowledge, confidence, economic independence and decision-making power. Education equips women with critical thinking skills and awareness of their rights, enabling them to challenge traditional gender roles and social inequalities. It also increases employment prospects, improves health outcomes and strengthens participation in political and community leadership. Despite significant progress in many regions, barriers such as poverty, cultural norms, early marriage and limited institutional support continue to restrict girls' access to education. The discussion highlights the importance of inclusive educational policies, supportive learning environments and community engagement in promoting equal opportunities. By examining both the individual and societal impacts of women's education, the study emphasizes that empowerment is not only a personal achievement but also a collective social advancement. When women are educated, families, communities and nations benefit through improved economic growth, social stability and intergenerational progress. Therefore, investing in women's education remains a crucial strategy for achieving gender equality and sustainable development in contemporary societies worldwide for lasting social transformation.

Keywords: Women's Empowerment, Education, Gender Equality, Social Development, Economic Independence, Human Rights, Policy Reform.

SIMPLE APPLICATIONS OF FUNCTIONS OF SEVERAL VARIABLES AND VECTOR CALCULUS

M. Varshana Deepa

K. Priyanka

S. Shapna

K. Varshitha

D. Ragavarshini

S. Dhanavanthari

Department of Mathematics, RMK Engineering College, Thiruvallur, India

Abstract:

Functions of several variables and vector calculus form the mathematical foundation for analyzing and modeling real-world phenomena involving multiple changing quantities. Unlike single-variable functions, functions of several variables describe systems where outcomes depend on two or more independent variables. These concepts are widely used in engineering, physics, economics, and computer science to understand complex interactions in multidimensional systems.

In everyday applications, functions of several variables are used to model temperature distribution over a surface, pressure variation in fluids, electric potential in space, and cost or profit depending on multiple factors. For example, the temperature at any point on a metal plate depends on both its x and y coordinates, making it a function of two variables. Partial derivatives help measure how the function changes with respect to one variable while keeping others constant. This is particularly useful in optimization problems, such as minimizing production cost or maximizing efficiency in engineering systems.

Vector calculus extends these ideas to vector fields, where each point in space has both magnitude and direction. Important operations in vector calculus include gradient, divergence, and curl. The gradient of a scalar function indicates the direction of maximum increase and is commonly applied in heat flow and electric field analysis. Divergence measures the rate at which a vector field spreads out from a point and is useful in fluid dynamics to study sources and sinks. Curl represents rotational behavior in a vector field and is applied in understanding electromagnetic fields and fluid rotation.

Line integrals and surface integrals provide methods to compute work done by a force field, fluid flow across a surface, and circulation around a curve. These tools are essential in physics and engineering. For example, calculating the work done by a varying force along a curved path requires evaluating a line integral. Similarly, Gauss's Divergence Theorem and Stokes' Theorem connect surface integrals and line integrals, simplifying complex calculations in three-dimensional space.

In electrical and electronic engineering, vector calculus is used in analyzing electromagnetic waves, electric and magnetic fields, and circuit behavior. In mechanical engineering, it helps describe motion, velocity, and acceleration in three dimensions. In economics, multivariable functions model demand and supply influenced by multiple parameters. In environmental science, these mathematical tools are used to model heat transfer, pollution spread, and fluid flow in oceans and the atmosphere.

Thus, functions of several variables and vector calculus are powerful mathematical tools that bridge theoretical concepts and practical applications. They provide systematic techniques to model, analyze, and solve multidimensional problems encountered in science and engineering.

Understanding these concepts enhances analytical thinking and enables the development of efficient solutions to complex real-world challenges.

Keyword: Functions of Several Variables, Partial Derivatives, Gradient, Divergence, Curl, Vector Fields, Line Integrals

A STATISTICAL APPROACH TO TEXTILE PROCESS OPTIMIZATION USING RESPONSE SURFACE DESIGNS

Muhammad Aftab

Department of Statistics, Government College University Faisalabad, Pakistan

Tanvir Ahmad

Centre of Data Science, Government College University Faisalabad, Pakistan

Maria Javed

Department of Statistics, Government College University Faisalabad, Pakistan

Shahid Adeel

Department of Applied Chemistry, Government College University Faisalabad, Pakistan

Tahir Nawaz

Department of Statistics, Government College University Faisalabad, Pakistan

Abstract

Textile processes are often influenced by several controllable variables whose combined effects determine product quality and overall process performance. When experiments are conducted without proper statistical planning, the resulting laboratory data may be inefficient and may not clearly explain the relationship between process variables and responses. Response Surface Design, within the framework of Response Surface Methodology, provides a systematic approach for planning experiments that generate informative laboratory data with a limited number of experimental trials. These designs allow the simultaneous study of multiple factors and their possible interaction effects. The structured data obtained from such experiments support the fitting of appropriate statistical models that describe the relationship between process variables and response characteristics in textile processes. The fitted models improve the precision of estimation, help reduce experimental error, and enhance the reliability of experimental findings. Consequently, the use of response surface design offers an effective statistical approach for generating efficient laboratory data and for drawing valid conclusions in textile process optimization.

MULTISCALE SIMULATION APPROACH USING COMPLEX EXPONENTIAL FUNCTIONS FOR VIBRATION OF SINGLE-WALLED CARBON NANOTUBES

Muzamal Hussain

*Department of Physical and Numerical Sciences, University of Rasul, Mandi Bahauddin,
Pakistan*

Sehar Asghar

Department of Mathematics, Government College University Faisalabad, Pakistan

Abstract

Single-walled carbon nanotube (SWCNT) vibration analysis has been studied using the Donnell thin shell theory. The characteristic frequency equation characterizing the natural frequencies of vibration in SWCNTs has been derived using the wave propagation technique in typical eigenvalue form. The axial modal dependency has been calculated using complex exponential functions whose axial modal numbers depend on the boundary constraints specified at the margins of a carbon nanotube. The length-to-diameter ratios for armchair and zigzag SWCNTs for various modes, as well as the in-plane rigidity and mass density per unit lateral area for armchair and zigzag SWCNTs on the vibration frequencies, are among the physical parameters for which the vibration frequency spectra are obtained and computed in our new investigations. These SWCNT frequencies are calculated using the computer program MATLAB. It is discovered that the outcomes of the wave propagation approach and the previously known numerical molecular dynamics simulations agree satisfactorily.

References

- Amara, K., Tounsi, A., Mechab, I. and Adda-Bedia, E.A. (2010), "Nonlocal elasticity effect on column buckling of multiwalled carbon nanotubes under temperature field", *Appl. Math. Model.*, **34**(12), 3933-3942. <https://doi.org/10.1016/j.apm.2010.03.029>
- Duan, W.H., Wang, C.M. and Zhang, Y.Y. (2007), "Calibration of nonlocal scaling effect parameter for free vibration of carbon nanotubes by molecular dynamics", *J. Appl. Phys.*, **101**(2), 024305. <https://doi.org/10.1063/1.2423140>.
- Bilouei, B.S., Kolahchi, R. and Bidgoli, M.R. (2016), "Buckling of concrete columns retrofitted with Nano-Fiber Reinforced Polymer (NFRP)", *Comput. Concrete*, **18**(5), 1053-1063. <https://doi.org/10.12989/cac.2016.18.5.1053>.
- Hussain, M., Naeem, M.N., Shahzad A, He, M. and Habib, S. (2018b), "Vibrations of rotating cylindrical shells with FGM using wave propagation approach", *IMechE Part C: J Mech. Eng. Sci.*, **232**(23), 4342-4356.

SYNTHESIS OF AN EFFECTIVE IRON MANGANESE OXIDE-COBALT OXIDE NANOCOMPOSITE ELECTRODE FOR ENERGY STORAGE SUPERCAPACITORS

Shahzaib Khan

Department of Chemistry, Government College University Faisalabad, Faisalabad, 38000, Pakistan

Soumaya Gouadria

Department of Physics, College of Science, Princess Nourah bint Abdulrahman University, P.O. Box 84428, Riyadh, 11671, Saudi Arabia

Abdullah G. Al-Sehemi

Department of Chemistry, College of Science, King Khalid University, Abha, 61413, Saudi Arabia

Abhinav Kumar

Department of Nuclear and Renewable Energy, Ural Federal University Named after the First President of Russia Boris Yeltsin, Ekaterinburg, 620002, Russia

Department of Mechanical Engineering and Renewable Energy, Technical Engineering College, The Islamic University, Najaf, Iraq

Centre for Research Impact & Outcome, Chitkara University Institute of Engineering and Technology, Chitkara University, Rajpura, 140401, Punjab, India

Abstract

Increasing energy consumption necessitates developing effective energy storage technologies that utilise nanoscale composite materials to enhance electrochemical performance. In this study, an iron manganese oxide-cobalt oxide ($\text{FeMn}_2\text{O}_4/\text{Co}_3\text{O}_4$) nanocomposite was synthesised using an ultrasonication process, and its supercapacitor performance was assessed through various electrochemical tests. The specific capacitance of the material approached 1240 F g^{-1} at a low current rate (1 A g^{-1}), indicating the favourable energy storage performance of the nanocomposite. Additionally, the assembled asymmetric supercapacitor configuration ($\text{FeMn}_2\text{O}_4/\text{Co}_3\text{O}_4//\text{AC}$) confirmed an energy density of 49 Wh kg^{-1} with a significant power density of 665 W kg^{-1} under the optimal potential difference of 1.45 V . However, the capacitance was retained at $\sim 94 \%$ over 5,000 cycles, suggesting enhanced cycle stability. The greater performance is attributed to the increased nanocomposite conductivity, facilitating ion flow into the electrode active sites. Consequently, the superior performance of these $\text{FeMn}_2\text{O}_4/\text{Co}_3\text{O}_4$ nanocomposite-based supercapacitors makes them a promising option for sustainable energy storage solutions.

SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF 5,5'-(METHYLENEBIS(1,3,4- OXADIAZOLE-5,2-DIYL))BIS(BENZENE-1,3-DIAMINE)

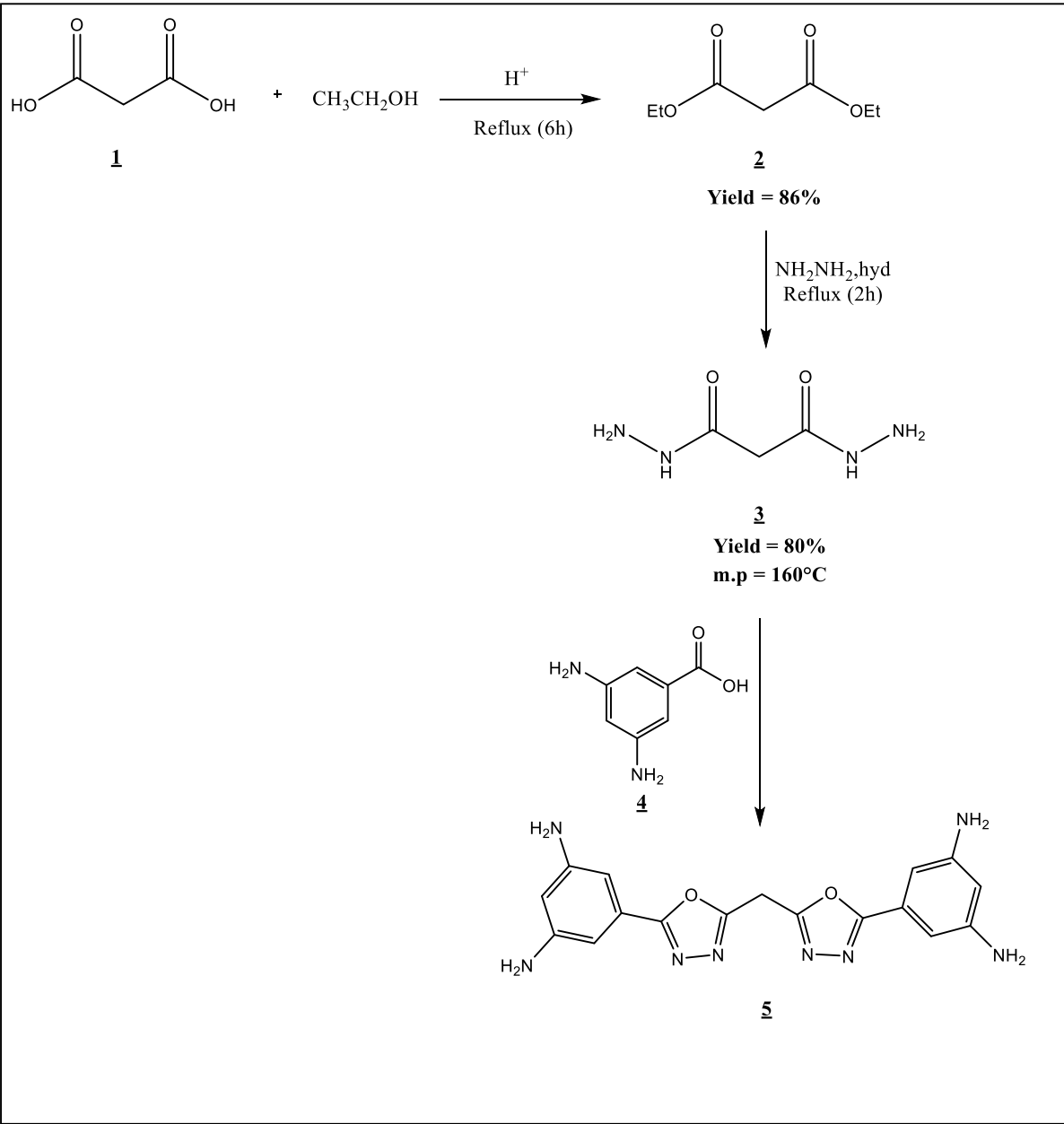
Assiya Atif

Houssine Ait Sir

*Bioorganic Chemistry Team, Laboratory of Bioorganic Chemistry, Faculty of Sciences,
Chouaib Doukkali University, 24000 El Jadida, Morocco.*

Abstract

This study presents the synthesis and characterization of the compound 5,5'-(methylenebis(1,3,4-oxadiazole-5,2-diyl))bis(benzene-1,3-diamine), by ^1H NMR, ^{13}C NMR and FTIR-ATR infrared spectroscopy and mass spectrometry. A theoretical study was carried out by a comprehensive and hierarchical methodology in order to evaluate the inhibitory behavior of the molecule 5,5'-(methylenebis(1,3,4-oxadiazole-5,2-diyl))bis(benzene-1,3-diamine) with respect to the corrosion of a Fe(110) type metal surface. Thus, examination of non-covalent interactions by NCI analysis. In addition, the study of adsorption on the metal surface was carried out by the Monte Carlo method.

SYNTHETIC APPROACHES FOR OXAZOLE DERIVATIVES

Assiya Atif

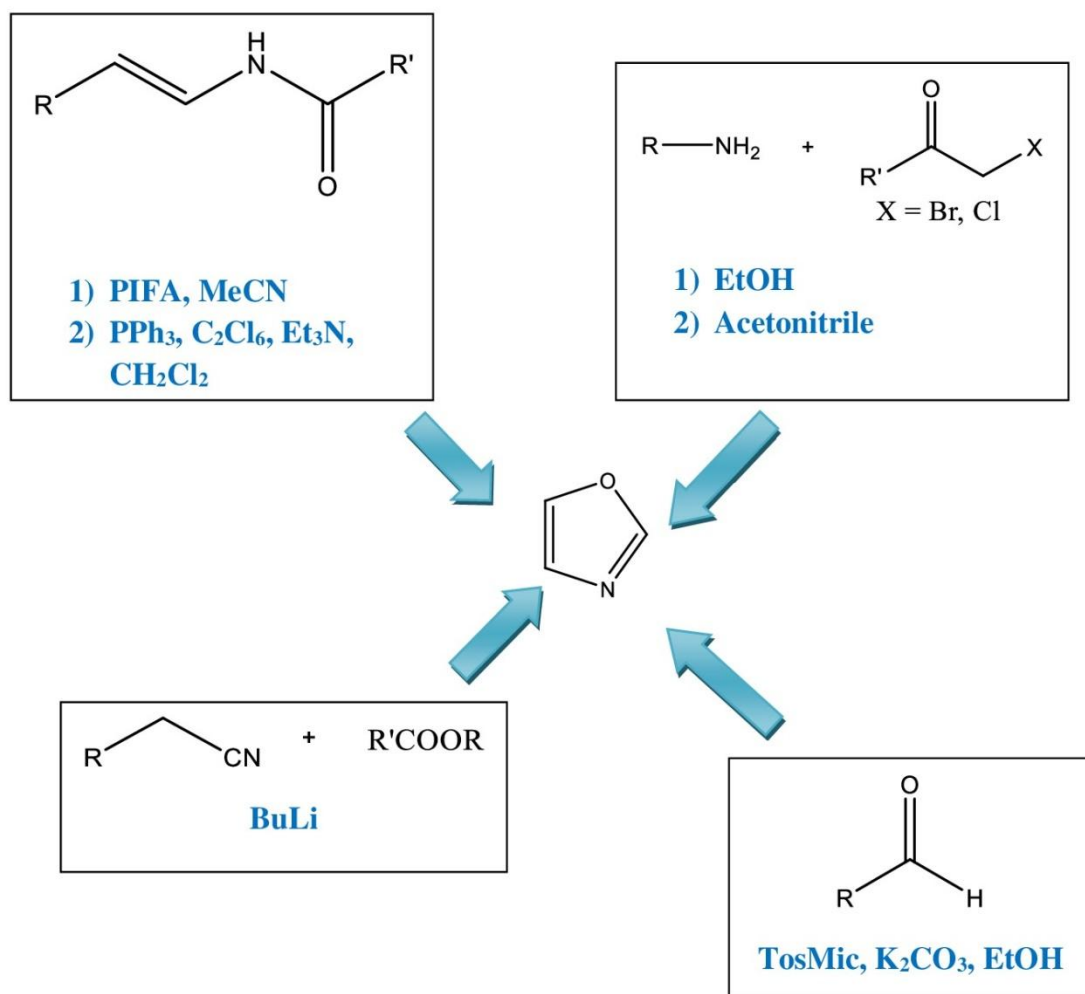
Houssine Ait Sir

*Bioorganic Chemistry Team, Faculty of Science, Chouaib Doukkali University, El jadida,
Morocco.*

Abstract

This work presents oxazole which has considerable interest due to its increasing importance in the field of medicinal chemistry. Oxazole is a simple substance that plays an essential role for many pharmacokinetic compounds such as antibacterial, antifungal, anti-inflammatory, antiviral, antitubercular, anticancer, antiparasitic, antidiabetic, antiobesity and antioxidant drugs. This study describes many methods for the synthesis of oxazole derivatives.

Keywords: Oxazole, Synthesis, Methods, Study, Review, Derivatives.

PSYCHOSOCIAL AND ECONOMIC PREDICTIVE INFLUENCERS OF MARITAL STABILITY AMONG MARRIED INDIVIDUALS IN IBADAN NORTH, NIGERIA

Mayowa Osinimu Adebola

University of Ibadan

0009-0006-9026-1766

Abstract

Background: Marital instability is a growing global concern, particularly in Nigeria where socio-economic pressures and interpersonal dynamics increasingly affect marital outcomes.

Objective: This study examined the predictive influence of communication pattern, sexual orientation, financial status, in-law factors, and peer influence on marital stability in Ibadan North Local Government Area, Oyo State, Nigeria.

Methods: A descriptive survey design and multi-stage sampling technique selected 300 married respondents. Data collected using the validated Predictors of Marital Stability Questionnaire (PMSQ) were analyzed with descriptive statistics, Pearson Product-Moment Correlation, and multiple regression at 0.05 significance level.

Results: Significant positive relationships emerged between marital stability and communication ($r=.432$), sexual orientation ($r=.345$), financial status ($r=.555$), in-law factors ($r=.370$), and peer influence ($r=.155$). The predictors jointly accounted for 39.1% of marital stability variance ($R^2=.391$, $F(5,292)=37.422$, $p<.05$). However, only communication ($\beta=.271$), financial status ($\beta=.348$), and in-law factors ($\beta=.258$) independently predicted marital stability.

Conclusion: Marital stability is multidimensional, with economic well-being, effective communication, and supportive extended family relationships as the most influential determinants.

Recommendation: Culturally responsive counseling, financial literacy programs, and family boundary education are needed to strengthen marital resilience in Nigerian communities.

Keywords: Communication, financial status, in-law factors, marital stability, Nigeria

PRESSURE DISTRIBUTION AND FOOT LOAD ANALYSIS OF DIFFERENT FOOTWEAR

Seifelasie Asmamaw

Department of Leather Engineering, Apparel Faculty, Ethiopian Institute of Textile and Fashion Technology, Bahir Dar University, Bahir Dar, Ethiopia

Tamrat Tesfaye

Biorefinery Research Centre, Ethiopian Institute of Textile and Fashion Technology, Bahir Dar University, Bahir Dar, Ethiopia

Biniyam Solomon

Department of Leather Engineering, Apparel Faculty, Ethiopian Institute of Textile and Fashion Technology, Bahir Dar University, Bahir Dar, Ethiopia

Abstract

Footwear design critically influences plantar pressure distribution and foot load patterns, directly impacting comfort, performance, and injury risk. Variations in shoe geometry, sole stiffness, and base width alter how body weight is transmitted across the plantar surface during standing and gait. Studies comparing different footwear types demonstrate that narrow or high-heeled shoes concentrate load in the forefoot and hallux, increasing peak plantar pressures and elevating the risk of localized pain and musculoskeletal strain. Conversely, wider-base and cushioned footwear distribute forces more evenly across the rearfoot, midfoot, and forefoot, reducing pressure hotspots and enhancing postural stability. Pressure mapping using in-shoe sensors and force platforms has quantified these differences, revealing up to 60–70% higher peak pressures in narrow-base footwear compared to broader designs under equivalent body weight conditions. Foot load analysis also indicates that footwear with rigid soles shifts load toward the metatarsal heads, while flexible and ergonomically contoured shoes promote uniform stress distribution and lower muscular effort during prolonged standing or walking. Understanding the biomechanical interactions between footwear characteristics and plantar loading is essential for designing shoes that prevent discomfort, minimize fatigue, and reduce the risk of chronic foot disorders. Optimizing pressure distribution through informed footwear selection is particularly critical for occupational and athletic populations exposed to prolonged weight-bearing activity.

Keywords: Footwear design; Plantar pressure; Foot load distribution; Biomechanics; Postural stability

LIQUIDITY MANAGEMENT AND FINANCIAL PERFORMANCE OF QUOTED MANUFACTURING FIRMS IN NIGERIA: EVIDENCE FROM CASH FLOW-BASED MEASURES

Ademola, Emmanuel Akinyele
Akinola Morufu Biodun

Department of Accountancy, The Federal university of Technology Ilaro Ogun State

Absract

This study examines the effect of liquidity management on the financial performance of quoted manufacturing companies in Nigeria, employing cash flow-based liquidity measures to address the limitations of traditional accrual-based ratios. An ex-post facto research design was adopted using panel data from ten (10) listed manufacturing firms on the Nigerian Exchange Group (NGX) over the period 2015–2024. Liquidity management was measured using cash ratio, current ratio, and debt-to-equity ratio, while financial performance was proxied by Return on Equity (ROE). Data were analyzed using descriptive statistics, correlation analysis, unit root tests, Hausman specification test, and panel EGLS (random effects) regression. Findings: The results reveal that cash ratio has a negative but statistically insignificant effect on ROE ($\beta = -0.017012$, $p > 0.05$), while current ratio shows a positive but insignificant effect ($\beta = 0.004036$, $p > 0.05$). However, debt-to-equity ratio exerts a significant negative influence on ROE ($\beta = -0.234643$, $p < 0.01$). The findings indicate that traditional liquidity indicators do not significantly drive profitability in Nigerian manufacturing firms, whereas capital structure decisions—particularly reliance on debt financing have substantial performance implications.

Manufacturing firms should avoid holding excessive idle cash, adopt efficient working capital policies, and reduce over-reliance on debt financing. Modern cash flow management systems and financial planning tools are recommended to optimize capital structure and improve decision-making.

This study contributes to the literature by employing cash flow-based measures of liquidity, addressing the critique that year-end accrual-based ratios may not accurately represent firms' average liquidity positions. It provides contemporary evidence from Nigeria's manufacturing sector, a critical engine for economic diversification.

Keywords: Liquidity management, financial performance, manufacturing firms, cash ratio, debt-to-equity ratio,

**AVAILABILITY, AWARENESS, AND USE OF ELECTRONIC INFORMATION
RESOURCES IN SELECTED TERTIARY INSTITUTIONS IN OSUN STATE,
NIGERIA**

**AMUSAN, Comfort Jumoke
OSUNKENTAN Oladotun Ayowumi**

Federal College of Education (Special), Oyo, Oyo State, Nigeria

ABSTRACT

This study investigated the availability, awareness, and use of electronic information resources in selected tertiary institutions in Osun State, Nigeria. The study focused on three public polytechnic libraries: Osun State Polytechnic, Iree; Osun State College of Technology, Esa-Oke; and the Federal Polytechnic, Ede. A descriptive survey research design was adopted for the study. The population consisted of registered library users and library staff in the selected institutions. A sample size of 300 registered library users and six library staff was selected using purposive and random sampling techniques. Data were collected through questionnaires, structured interviews, and personal observation. Out of the 300 questionnaires distributed, 222 (74%) were successfully returned and used for analysis. Descriptive statistics such as frequency counts and percentages were employed for data analysis.

The findings revealed that several electronic information resources such as e-books, e-journals, CD-ROM databases, OPAC, ScienceDirect, EBSCOhost, and E-granary are available in the selected institutions. The study also found that most respondents were aware of the availability of these resources, largely through library orientation programmes and use-of-library courses. However, the level of utilization of electronic information resources among students was found to be moderate. Challenges affecting effective use include inadequate computer systems, insufficient electronic resources, limited access infrastructure, and irregular power supply. The study concludes that while electronic information resources are available and students are generally aware of them, their optimal utilization is hindered by infrastructural and accessibility challenges. It is recommended that tertiary institutions should improve ICT infrastructure, increase subscriptions to relevant databases, and intensify user education programmes to enhance effective use of electronic information resources in academic libraries.

SUSTAINABLE NITROGEN STRATEGIES TO PROTECT SOIL AND WATER RESOURCES

ELABBARI Chaimaa

Pr. Labjar Najoua

Ouijdane El ouali

EL BOUZIDI Ahmed

ZINAOUI Badre

Pr.EL Hajjaji souad

LS3MN2E-CERNE2D, Faculty of Sciences, Mohammed V University in Rabat

Abstract

In agriculture, soil and water pollution by nitrates is significantly exacerbated by the excessive use of nitrogen fertilizers, which can lead to major environmental impacts such as eutrophication, groundwater contamination, and health risks.

Several strategies have been developed to address these issues by reducing nitrogen inputs while improving nitrogen use efficiency and maintaining agricultural productivity.

These strategies include adjusting fertilizer application rates, using slow-release fertilizers, applying precision fertilization tailored to crop needs, introducing nitrogen-fixing crops such as legumes, practicing crop rotation, and improving agricultural techniques.

These approaches not only help limit nitrogen losses to the environment but also enhance the quality of agricultural products and reduce costs for farmers. They form part of a broader effort to ensure the sustainability of agricultural systems in the face of climate change, balancing productivity, environmental protection, and resilience.

Keywords

Nitrate pollution, Nitrogen fertilizers, Groundwater contamination, Eutrophication, Precision fertilization, Sustainable agricultura, Environmental protection, Climate change resilience

ENVIRONMENTAL AND AGRONOMIC BENEFITS OF INTEGRATED NITROGEN MANAGEMENT

ELABBARI Chaimaa

Pr. Labjar Najoua

Ouijdane El ouali

EL BOUZIDI Ahmed

ZINAOUI Badre

Pr.EL Hajjaji souad

LS3MN2E-CERNE2D, Faculty of Sciences, Mohammed V University in Rabat

Abstract

In agriculture, soil and water pollution by nitrates is significantly exacerbated by the excessive use of nitrogen fertilizers, which can lead to major environmental impacts such as eutrophication, groundwater contamination, and health risks.

Several strategies have been developed to address these issues by reducing nitrogen inputs while improving nitrogen use efficiency and maintaining agricultural productivity.

These strategies include adjusting fertilizer application rates, using slow-release fertilizers, applying precision fertilization tailored to crop needs, introducing nitrogen-fixing crops such as legumes, practicing crop rotation, and improving agricultural techniques.

These approaches not only help limit nitrogen losses to the environment but also enhance the quality of agricultural products and reduce costs for farmers. They form part of a broader effort to ensure the sustainability of agricultural systems in the face of climate change, balancing productivity, environmental protection, and resilience.

Keywords

Nitrate pollution, Nitrogen fertilizers, Groundwater contamination, Eutrophication, Precision fertilization, Sustainable agricultura, Environmental protection, Climate change resilience

SUSTAINABLE NITROGEN MANAGEMENT STRATEGIES TO REDUCE SOIL AND WATER POLLUTION IN AGRICULTURE

ELABBARI Chaimaa

Pr. Labjar Najoua

Ouijdane El ouali

EL BOUZIDI Ahmed

ZINAOUI Badre

Pr.EL Hajjaji souad

LS3MN2E-CERNE2D, Faculty of Sciences, Mohammed V University in Rabat

Abstract

In agriculture, soil and water pollution by nitrates is significantly exacerbated by the excessive use of nitrogen fertilizers, which can lead to major environmental impacts such as eutrophication, groundwater contamination, and health risks.

Several strategies have been developed to address these issues by reducing nitrogen inputs while improving nitrogen use efficiency and maintaining agricultural productivity.

These strategies include adjusting fertilizer application rates, using slow-release fertilizers, applying precision fertilization tailored to crop needs, introducing nitrogen-fixing crops such as legumes, practicing crop rotation, and improving agricultural techniques.

These approaches not only help limit nitrogen losses to the environment but also enhance the quality of agricultural products and reduce costs for farmers. They form part of a broader effort to ensure the sustainability of agricultural systems in the face of climate change, balancing productivity, environmental protection, and resilience.

Keywords

Nitrate pollution, Nitrogen fertilizers, Groundwater contamination, Eutrophication, Precision fertilization, Sustainable agricultura, Environmental protection, Climate change resilience

ENHANCEMENT OF THERMAL MANAGEMENT IN LI-ION BATTERIES USING MAGNETO-HYDRODYNAMIC (MHD) NANOFLUID FLOW: A COMPARATIVE SIMULATION STUDY

Driss BOUGMOUM

Condensed Matter Physics Laboratory, Hassan II University - FSBM, Casablanca Morocco

Moulay Youssef ELHAFIDI

Condensed Matter Physics Laboratory, Hassan II University - FSBM, Casablanca Morocco

Abdelbast KARBAL

Electrical and Industrial Engineering, Information Processing, Computer Science and Logistics
- Renewable Energy

Hassan NAANANI

LIMSET, Laboratory of Inorganic Materials for Sustainable Energy Technologies, UM6P,
Benguerir, Morocco.

Abstract:

The thermal management of high energy density Lithium-ion batteries remains a critical challenge for the safety and efficiency of electric vehicles. While conventional cooling methods often struggle with localized hotspots, this research proposes an active cooling strategy leveraging the unique properties of ferrofluid under external magnetic influence.

A comprehensive 3D multiphysics model was developed in COMSOL Multiphysics, coupling laminar flow, heat transfer in solids and fluids, magnetic fields. By strategically placing permanent magnets generating a field of **0.126 T**, a Kelvin force is induced, promoting active mixing and enhancing the convective heat transfer coefficient.

The simulation results reveal a significant cooling enhancement: the system successfully reduced the battery temperature from an initial state to a stabilized **20.2 °C**, demonstrating a high degree of thermal uniformity. This performance represents a substantial improvement over existing passive nanofluid benchmarks in recent literature, which often report stabilization temperatures around **30.10 °C**. The findings demonstrate that magnetically controlled ferrofluids can provide a 33% increase in cooling efficiency, offering a promising path for the development of compact and intelligent thermal management systems for next generation energy storage

Keywords: Ferrofluids, Nanofluid, Lithium-ion Battery, COMSOL Multiphysics, Magneto hydrodynamics (MHD), Thermal Management.

HIGH-EFFICIENCY TWO-TERMINAL MONOLITHIC PEROVSKITE–SILICON TANDEM SOLAR CELLS: NUMERICAL DESIGN AND OPTIMIZATION VIA SCAPS-1D

Ismail HADIJE

Lahcen OUHMAD

Abdessamad MALAOUI

*Research Laboratory in Physics and Sciences for Engineers (LRPSI), Polydisciplinary
Faculty, Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco*

Abstract. Tandem hybrid perovskite/silicon solar cell technology is a promising approach to surpass the efficiency limits of single-junction photovoltaic cells. In this study, we present a design and optimization study of a two-terminal tandem structure using the SCAPS-1D simulator. The studied architecture associates an upper cell based on perovskite with a lower silicon cell. The results present encouraging photovoltaic performances, highlighting the potential of this hybrid configuration.

Keywords: solar cell - Tandem -hybrid perovskite/silicon - SCAPS-1D – performance.

CORRELATES AND WELLBEING LINKED OUTCOMES OF LIVING IN THE MOMENT: A SYSTEMATIC REVIEW

Muhammad Safi Aslam

University of Management and Technology, Lahore, Pakistan

f2023493003@umt.edu.pk (Responsible Author) ORCID: 0009-0003-9697-3340,

Anum Arif Butt

Fatima Jinnah Graduate College (W), Chuna Mandi, Lahore

Dr. Haziq Mehmood

University of Management and Technology, Lahore, Pakistan

Prof. Maria Panagoti

University of Manchester, England

Abstract

Living in the moment (LITM) has been frequently researched in past decade's literature. Donmez and Johnston did a systematic review in 2020, exploring the variables with which LITM had been found associated. However, LITM has been discussed in various researches in past 6 years. The current systematic review utilized PRISMA model and shortlisted 38 researches out of a total of 797 research articles. It aimed at reviewing the recent trend in which LITM is being researched, and to discuss the probable areas where the variable can be assessed further. The results reveal that LITM has been reported as one of the most popular and beneficial coping technique among end stage cancer survivors, people approaching the end of life, chronic dementia patients and among the caregivers of patients diagnosed with a critical illness. Moreover, some populations like adolescence have also mentioned LITM as a worthwhile life skill that improved their socialization and helped them let go off their past. Some literature also mentions LITM along with thrilling activities like mountain bike riding, etc. The research implies that LITM is worth researching in domains of Positive Psychology such as Subjective Wellbeing, Happiness and as a coping strategy to overcome stress in daily life. The review is also registered at Prospero (CRD420261295949).

Key Words: Living in the Moment (LITM), Coping Techniques, Chronic Illness

PHYTOCHEMICAL PROFILING AND TOTAL PHENOLIC CONTENT DETERMINATION OF A MEDICINAL PLANT EXTRACT USING LC–MS AND HPLC

Sri Vidhya Yamini

M.K. Sangeetha

School of Life Sciences, B.S. Abdur Rahman Crescent Institute of Science and Technology,
Vandalur, Chennai 600048, India.

Abstract

Medicinal plants are recognized as rich sources of structurally diverse phytochemicals with significant pharmacological potential. Comprehensive phytochemical profiling is essential for identifying bioactive constituents and discovering novel natural compounds. The present study aimed to investigate the chemical composition of a selected herbal plant extract using chromatographic and spectrometric techniques, along with the estimation of total phenolic content. The plant material was extracted using ethyl acetate to obtain a fraction enriched with semi-polar secondary metabolites. High-performance liquid chromatography (HPLC) analysis was performed to obtain a chromatographic fingerprint of the extract, revealing multiple well-resolved peaks that indicate the presence of diverse phytochemical constituents such as phenolic compounds, flavonoids, and other plant-derived metabolites. The chromatographic profile suggested a chemically complex extract with potential bioactive compounds.

Further Phytochemical profiling was carried out using liquid chromatography–mass spectrometry (LC–MS) to gain deeper insight into the molecular composition of the extract. The analysis performed in both positive and negative ionization modes enabled the detection of numerous molecular features corresponding to various classes of secondary metabolites. Several compounds were tentatively identified based on their mass spectral characteristics and fragmentation patterns. In addition, some molecular ions did not correspond to known compounds in available spectral references, indicating the possible presence of previously unreported or underexplored Phytochemicals.

The total phenolic content of the extract was determined using the Folin–Ciocalteu method, which confirmed the presence of a considerable amount of phenolic constituents. Phenolic compounds are well known for their diverse biological activities and may contribute to the pharmacological significance of the extract.

Overall, the combined HPLC fingerprinting, LC–MS metabolite profiling, and phenolic content estimation demonstrated that the studied plant extract contains a rich composition of bioactive phytochemicals. These findings highlight the potential of the plant as a promising source for the discovery of novel natural compounds and warrant further studies involving compound isolation, structural elucidation, and biological evaluation.

Keywords: Plant secondary metabolites, Phytochemical profiling, Bioactive compounds, LC–MS, Total phenolic content

PYRAZOLE-BASED HETEROCYCLIC COMPOUNDS AS ANTICANCER AND ANTI-INFLAMMATORY AGENTS

Yasmin Ara

Mohd Adil

Abdul Rehman Mohammed Umar

Saimah Khan

Department of Chemistry, Integral University, India

Abstract: Pyrazole-based heterocyclic compounds have gained considerable attention in medicinal chemistry owing to their structural diversity and broad pharmacological potential. Recent advances highlight the growing interest in pyrazole derivatives as effective **anticancer and anti-inflammatory agents**, attributed to their capability to modulate multiple biological targets. This review summarizes recent progress in the synthetic methodologies employed for the development of pyrazole-containing heterocycles, including conventional cyclization techniques, multicomponent reactions, and hybrid molecular design, with an emphasis on structure–activity relationship studies.

Literature reports reveal that pyrazole derivatives exhibit notable **anticancer activity** through mechanisms such as inhibition of key kinases, disruption of microtubule dynamics, and induction of programmed cell death. Additionally, many pyrazole-based compounds demonstrate significant **anti-inflammatory effects**, primarily via selective cyclooxygenase-2 (COX-2) inhibition, downregulation of pro-inflammatory mediators, and interference with major inflammatory signaling pathways. Particular focus is given to **pyrazole-based hybrid molecules**, which show promising dual anticancer and anti-inflammatory properties.

This study highlights the therapeutic relevance of pyrazole-based heterocyclic compounds and provides valuable insights for the rational design of novel derivatives with enhanced biological activity and improved safety profiles.

Keywords: Pyrazole, Thiosemicarbazide, anticancer, anti-inflammatory

SHIFTING THE PARADIGM: FAST PRIMARY-SIDE CURRENT AND VOLTAGE CONTROL FOR DIRECT WIRELESS CHARGING

Belgacem BEKKAR

Khaled FERKOUS

Materials, Energy Systems Technology and Environment Laboratory - Université de Ghardaia, Algeria,

Abstract

To reduce the size and complexity of next-generation wireless battery chargers (WBCs), this study proposes shifting the charging control paradigm from the receiver side to the primary (transmitter) side. We introduce a novel primary-side control strategy that replaces traditional receiver-side DC-DC converters with a minimal calibration circuit. The proposed architecture can quickly establish mutual inductance irrespective of any misalignment between the coils, accomplishing this in a mere fraction of a second. Furthermore, it implements constant-frequency operation and autonomously selects between constant current (CC) and constant voltage (CV) modes without requiring RF communication or dedicated battery management chips on the receiver. The elimination of secondary-side converters offers a streamlined, highly efficient architecture for WBCs. Both simulation and hardware prototype experiments confirm the strategy's effectiveness, highlighting a smooth, automatic transition from CC to CV charging modes.

Keywords

Wireless power transfer (WPT), primary-side control, fixed-frequency operation, constant current/constant voltage (CC/CV) charging, mutual inductance estimation.

INTEGRATED SOLAR DESALINATION WITH THERMAL STORAGE AND ENERGY RECOVERY

Badre Zinaou

Pr.Labjar Najoua

Pr.EL Hajjaji souad

ELABBARI Chaimaa

Chemistry Department, Mohammed V University in Rabat
4 Avenue IbnBattouta, P.O. Box 1014, Rabat, Morocco

Abstract:

This work focuses on the development and optimization of an integrated solar desalination system that combines photothermal evaporation, thermal energy storage, and energy recovery to enhance freshwater production. The system uses high-efficiency photothermal materials to convert solar radiation into heat, enabling rapid water evaporation under low energy consumption. A thermal storage unit - typically based on molten salts or phase-change materials ensures continuous desalination during periods of low or no sunlight, thereby stabilizing the system's performance. Additionally, energy recovery components, such as heat exchangers or thermoelectric modules, are incorporated to capture and reuse waste heat, improving the overall thermodynamic efficiency. The integration of these technologies results in a highly sustainable, autonomous, and cost-effective desalination solution suitable for remote and coastal regions facing water scarcity. This approach contributes to reducing reliance on conventional, energy-intensive desalination methods while promoting clean and renewable water production.

Keywords:

Solar desalination, photothermal materials, thermal energy storage (TES), molten salts
Thermal efficiency, Hybrid solar system, Freshwater production

DFT-BASED CHEMO- AND STEREOSELECTIVITY ANALYSIS OF THE 1,3-DIPOLAR CYCLOADDITION BETWEEN 5,5-DIMETHYL-3-METHYLENOPYRROLIDIN-2-ONE AND PHENYL(PHENYLDIAZEN-1-IUM-1-YLIDENE)METHANIDE WITH DOCKING AND ADMET EVALUATION

Fatima MOUTAKIF

Soukaina AMEUR

Habib EL ALAOUI ABDELLAOUI

Abdellah ZEROUAL

Molecular Modeling and Spectroscopy Research Team, Faculty of Science, Chouaïb Doukkali University, P.O. Box 20, 24000. El Jadida, Morocco

A comprehensive theoretical investigation of the 1,3-dipolar cycloaddition between **5,5-dimethyl-3-methylenepyrrolidin-2-one** (R1) and **phenyl(phenyldiazen-1-ium-1-ylidene)methanide** (R2) is reported. Density Functional Theory (DFT) calculations were performed to elucidate the reaction mechanism and to rationalize the observed **chemo- and stereoselectivity**. The results indicate a highly chemoselective process, with preferential cycloaddition at the exocyclic C=C bond of the dipolarophile. The origin of Chemo and stereoselectivity was analyzed using Frontier Molecular Orbital theory, Electron Localization Function (ELF), and Parr functions. These analyses reveal that the favored transition state is governed by optimal orbital interactions and minimized steric repulsion, leading to the exclusive formation of a single cycloadduct. Thermodynamic parameters confirm that the reaction pathway is both kinetically and thermodynamically favorable. In addition, molecular docking calculations were carried out to explore the interaction modes of the theoretically generated cycloadduct with selected protein models, providing further insight into its structural and electronic features from a computational perspective.

Keywords: MEDT, DFT, ELF, 1,3-Dipolar Cycloaddition, ELF, ADMET, Molecular Docking

INNOVATIVE TECHNIQUE FOR HOUSEHOLD WASTE REDUCTION

Aditya Darshan

Mukesh Kumar

Department of Physics, Swami Sharaddhanand College,

University of Delhi, Alipur, Delhi 110036

Orchid ID - 0000-0003-2570-1535

ABSTRACT

Urban areas are having a lot of trouble because mixed municipal solid waste (MSW) is piling up so quickly that it is overloading landfills and traditional waste management methods. Large, centralized processing facilities are generally too expensive and complicated, and they take too long to set up, making them unsuitable for community-level waste collection in decentralized locations. This project successfully designed, built, and tested a new prototype for reducing waste at the community level. The prototype combines mechanical shredding, heat drying, and a low-temperature pyrolysis process into a semi-manual, low-cost device that works well in urban areas with few resources, such as RWAs and municipal community centre. It can handle 50–100 kg of garbage each day or more. When we evaluated the mixed domestic and separated plastic trash, we first shredded them manually, which cut the bulk volume by around 50%. Later drying lowered the moisture content, which improved thermal efficiency. The majority of the material was turned into useful byproducts—pyrolysis oil, syngas, and biochar—when it was put through low-temperature pyrolysis (400–500°C in a low-oxygen chamber). The combined process could cut the volume by 80–90%, leaving only 10–20% of the original volume as solid waste. The procedure significantly decreased the quantity of waste that required transportation or landfill disposal. The technology showed that it could work safely and in a controlled way with very little pollution. The results strongly suggest that this community-scale trash innovation is a potential, scalable, and practical way to reduce the strain on landfills, make garbage processing more efficient, and support more sustainable and decentralized ways of managing urban waste.

Keywords—Waste reduction, waste management, pyrolysis, landfill reduction, sustainable waste management.

ANALYSIS OF POPULATION GROWTH IN THE SETTLEMENTS OF THE MUNICIPALITY OF PRIZREN

PhD. Candidate Vloran CENAJ

University of Tirana, Department of Geography

ORCID: 0009-0009-8380-9641

ABSTRACT

The paper will address the typification of settlements in the municipality of Prizren according to the rate of population growth and decline for the period 1948-2024. This study will be based on the comparative analysis of demographic data in the period of population censuses and other statistical documentation, with the aim of identifying structural and spatial changes in the trend of demographic developments at the level of settlements. During the period under review, the municipality of Prizren has gone through different phases of demographic transition, accompanied by processes of urbanization, internal and external migrations, as well as socio-economic changes. The analysis finds significant differences between urban and rural settlements, where the urban center of Prizren and settlements with more developed economic functions have recorded more stable population growth, while rural settlements have suffered demographic decline or stagnation. The aim of the work is to classify settlements according to the categories of size and pace of demographic change, as well as to identify the determining factors that have influenced these processes, including economic structure, geographical position, infrastructure and migratory movements. The basic hypothesis of the study is that the pace of demographic growth in this municipality is conditioned by the level of socio-economic development and by the spatial factor of settlements within the municipal system. The expected results will contribute to a deeper understanding of demographic transformations and provide a basis for sustainable territorial planning and local development.

Keywords: Prizren, analysis, population, classification.

1. INTRODUCTION

To arrive at the classification of settlements first, the classification of settlements will be done according to the number of population from 1948 to 2024, and then observe the changes in the classifications of settlements during the analysis period for each settlement (for 76 settlements). In order to determine the rate of increase or decrease in the number of inhabitants, settlements will be classified into six types:

1. Settlements with negative demographic trend;
2. Settlements with demographic stagnation;
3. Settlements with low demographic growth;
4. Settlements with average demographic growth;
5. Settlements with high demographic growth;
6. Settlements with very high growth - demographic expansion

Typification of settlements according to population size it is divided into 10 categories and subcategories because the population of settlements in the municipality of Prizren ranges from a few inhabitants to 150,000, therefore the typology will be applied with several categories and subcategories.

1. Very small settlements - up to 199 inhabitants;
2. Small settlements (category I) 200-49 inhabitants;

3. Small settlements (category II) - 500-999 inhabitants;
4. Medium settlements (category I) - 1,000-1,999; inhabitants
5. Medium settlements (category II) - 2,000- 4,999 inhabitants;
6. Large settlements (category I) -5,000-9,999; inhabitants
7. Small cities - 10,000-19,999 inhabitants;
8. Medium cities (category I) - 20,000-49,999 inhabitants;
9. Medium cities (category II) -50,000-99,999; inhabitants
10. Large cities over -100,000 inhabitants.

RESULTS AND DISCUSSION

Settlements differentiated by the number of inhabitants is a combination of the divisions made by the author Ibrahim Ramadani.³ and author Đ.R. Simonović⁴ After classifying the 76 settlements of the municipality of Prizren and determining the type according to the number of inhabitants, tables were created at the settlement level, then data from smaller levels were combined to create statistics at the municipal level. To analyze the rate of growth and decrease of the population in the municipality of Prizren, several methods were used: statistical, tabular, graphical, correlation and cartographic methods.

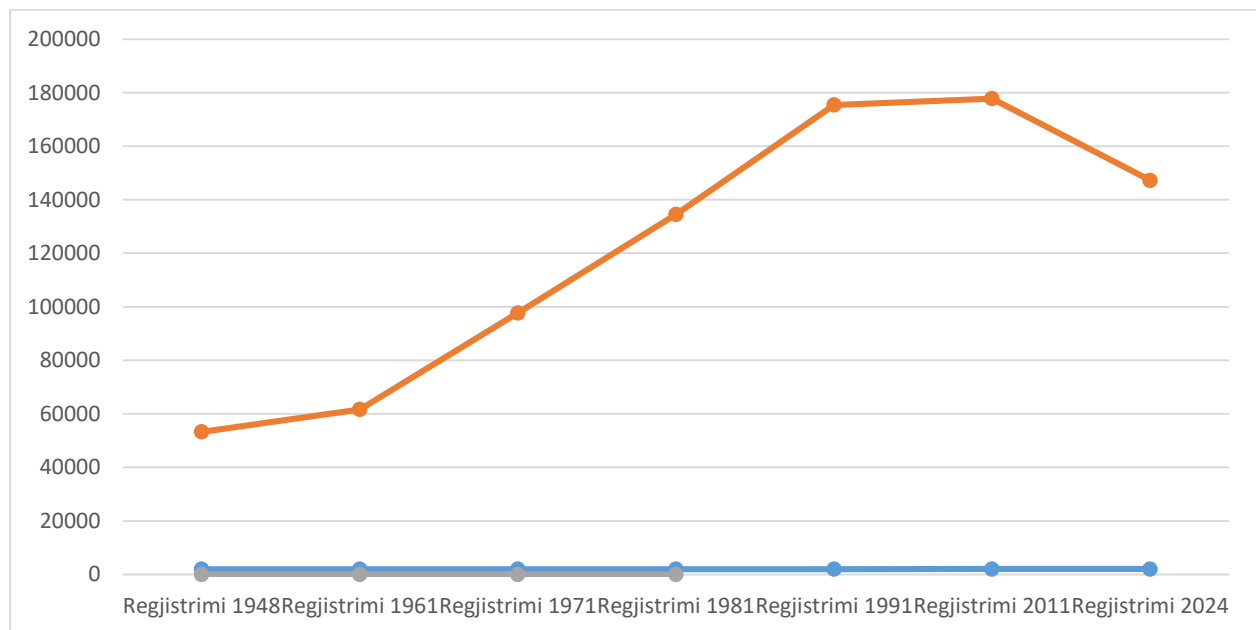

Chart 1: Population according to censuses 1948 – 2024⁵

Over the 76-year period (1948-2024), the settlements of the municipality of Prizren were classified into several types of growth rates. Based on a comparison of the population of 1948

³ Ibrahim Ramadani, Rural Development, Organization and spatial regulation of rural settlements in the Kosovo region, Dukagjini Peja 2004 p.184.

⁴ Đ.R. Simonović, Arrangement of Rural Settlements and Territories, Belgrade, 1993, fq.101.

⁵ Statistical Office of Kosovo, Population, Households by Place of Residence and Territorial Organization of Kosovo until 2008, Pristina, September 2008, pp. 80-82. KAS, Population, Households and Housing Census in Kosovo 2011, Population by Gender, Ethnicity and Place of Residence, Pristina April 2013, pp. 45-46. KAS, Population, Households and Housing Census in Kosovo 2011, Population by Gender, Ethnicity and Place of Residence, Pristina April 2013, pp. 45-46. KAS, Population by Gender, Ethnicity and Place of Residence 2024, July 2025, pp. 33

with that of 2024, settlements are classified into five main categories: Settlements: Dojnice, Kabash, Kushtendil, Milaj, Struzhe, Zhivinjan, Novak, Leskovec, Lez, Vërbichan, Sredska, Smaç, they enter the group of settlements with negative demographic trends and constitute about 15.8%, reflecting the process of migration, population aging and the weakening of rural economic functioning. In some cases (Dojnicë, Kabash, Milaj), the process has led to complete depopulation. Settlements with low demographic growth include 20 settlements or 26.3%. These settlements are: Atmaxhe, Caparc, Dedaj, Gërncar, Kabash i Hasit, Kojushe, Krushe e Vogel, Landovice, Lubinje e Eperme, Lubinje e Poshtme, Lukinaj, Manastiric, Mazrek, Medvec, Mushnikove, Pouske, Pllaneje, Recan, Shkoze, Tupec. Settlements with average demographic growth are 18 or 23.7%, these settlements are characterized by a significant population expansion during the period 1948-1991, while after 1991 a slowdown in the growth rate is observed. These settlements are: Gjonaj, Korishë, Kraj, Kushnin, Lubuzhd e Hasit, Nashec, Pirane, Romak, Vlashnjë, Zhur, Lutogllavë, Petrovë, Malesi e Re, Kabash i Hasit, Pllanjan, Manastiriçë, Mazrek, Medvec.

Settlements with high demographic growth (growth over 200%), this group includes 23 settlements or 30.3%. These settlements have experienced considerable demographic expansion, especially during the period of industrialization and urbanization (1971-1991) and the peripheral expansion after 1999. These settlements are: Dushanova, Lubizhda, Gjonaj, Korishë, Zhur.

An urban center with very high expansion is the city of Prizren, which is a special case. Its population has increased from 20,540 inhabitants (1948) to 76,850 inhabitants (2024), which represents an increase of over 270%. Prizren remains the epicenter of demographic, economic, and functional concentration of the municipality of Prizren, directly influencing the spatial structure of development. Dushanova and Lubizhda have absorbed or absorbed a considerable part of the immigrant population, which was oriented towards urban areas, functioning as peripheral reception spaces for the city's demographic expansion.

Demographic size (2024)	Negative trend	Stagnation	Low growth	Average growth	High growth	Very high expansion	in total
< 199 people	17	0	0	0	0	0	17
200–499 people	6	1	0	0	1	6	14
500–999 people	4	1	1	0	0	16	22
1000–1999 people	0	0	1	0	0	14	15
2000–4999 people	0	0	0	0	0	5	5
5000–9999 people	0	0	0	0	0	2	2
10000–19999 people	0	0	0	0	0	1	1
20000–49999 people	0	0	0	0	0	0	0
50000–100000 people	0	0	0	0	0	0	0
>100000 people	0	0	0	0	0	0	0
in total	27	2	2	0	1	44	76

CONCLUSIONS

The data indicate a demographic polarization, where development is concentrated in urban and peripheral areas while a portion of rural settlements are experiencing continuous depopulation. Table 1. Change of categories during the period 1948-2024 and the number of settlements by demographic size.

The average to strong statistical relationship was confirmed by the general correlation coefficient ($K \approx 0.48-0.52$) between the demographic size of settlements and the type of their growth. This shows that the size of the settlement significantly affects the direction and intensity of demographic development.

Of the total of 27 settlements with a negative trend: 63% belong to the category of < 199 inhabitants (Vërbiçan, Milaj, Lez, Dojnicë, Kushtendil, Živinjan, Struzhë, Llokvic, Trepetic, Lez, Leskovec, Lez).

22.2% of the 200-499 inhabitants category (Billushë, Randobravë, Romaj, Velezh). 14.8% of the 500-999 inhabitants category (Caparc, Dedaj, Kojush, Krushë e Vogël). The results show that

the demographic decline is not concentrated only in very small settlements, but also significantly affects small and medium-sized settlements. These settlements are mainly located in mountainous and peripheral areas and are categorized by continuous emigration. These settlements are located in mountainous and sub-mountainous areas, which have a peripheral position, far from the municipal urban center and main roads and are inhabited mainly by Serbian population (Sreckë, Smaç, Novak, Drajçiq, Dojnicë, Verbiçan)

Settlements with demographic stagnation out of a total of 2 settlements: 0% are in the category < 199 inhabitants, 50% 200-499, 50% 500-999 inhabitants. Stagnation occurs mainly in small settlements, where the balance between births, deaths and migration remains almost neutral, such as: Gorozhup and Novoselë

Settlements with low demographic growth out of a total of 2 settlements 50% are 500-999 inhabitants. The lowest growth is pronounced in small and semi-medium settlements with relatively favorable geographical positions. These settlements are: Atmaxhë, Gërçar. These settlements have good geographical positions and are inhabited by Albanians in the majority.

Settlements with average demographic growth are 0 settlements. There are no settlements categorized with average growth according to the data.

Settlements with high demographic growth are 0 settlements.

Settlements with very high growth - demographic expansion are 44 settlements: <199 inhabitants are 0 settlements, 200-499 inhabitants are 6 settlements or 13.6%, 500-999 inhabitants are 16 settlements or 36.4%, 1000-1999 inhabitants are 14 settlements or 31.8%, 2000-4999 inhabitants are 5 settlements or 11.4%, 5000-9999 inhabitants are 2 settlements or 4.5% and 10 000 to 19 999 inhabitants are 1 settlement or 2.3% of settlements. Dushanbe and Lubidzhda. received the considerable part of the immigration directed to the city and in these settlements the administration, industrial, commercial functions, etc. are mainly concentrated. The statistical analysis confirms that there is a structured relationship between the demographic size of settlements and their type of development. Very small settlements (<199 inhabitants) and small settlements (200-499 inhabitants) clearly dominate the category of negative trend and stagnation. Of the 27 settlements with demographic decline, the vast majority belong to the categories under 1000 inhabitants, which proves that population shrinkage is a phenomenon concentrated mainly in rural, peripheral and mountainous areas. On the other hand, the very high demographic expansion is concentrated mainly in small and medium-sized settlements (500-1999 inhabitants), while a smaller part belongs to the category of 2000-4999 inhabitants. This shows that the most dynamic growth does not occur only in the largest rural settlements, but in those of medium size, which usually have more favorable geographical positions and better infrastructural connections with the urban center.

The city of Prizren remains the main epicenter of demographic concentration and the dominant pole of development, reflecting urban gravity at the municipal level.

This structural distribution of growth types according to the size of settlements justifies the value of the coefficient of general reciprocal connection ($K \approx 0.48-0.52$), which indicates a medium to relatively strong statistical connection between demographic size and development direction. The connection is not absolutely linear, but it is sufficiently stable to demonstrate that the size of the settlement significantly affects the intensity and type of demographic transformation.

Table 2. Number of inhabitants by distance from the city of Prizren (1948-2024)

Distance (km)	SETTLEMENTS	Number of inhabitants 1948	Number of inhabitants 2024
0–2,5	Prizren	20,540	76,850
2,6–5,0	Dushanovë, Lubizhdë, Petrovë	231 + 743 + 55 = 1,029	7,870 + 5,500 + 878 = 14,248
5,1–7,5	Gërçar, Vërbiçan, Novosellë, Pouskë, Trepeticë	396 + 678 + 315 + 341 + 202 = 1,932	1,379 + 310 + 296 + 705 + 132 = 2,822
7,6–10,0	Atmaxhë, Grazhdanik, Hoçë e Qytetit, Landovicë, Lutogllavë, Malësi e Re, Korishë, Vlashnjë	295 + 134 + 740 + 312 + 132 + 75 + 864 + 205 = 2,757	1,300 + 564 + 1,480 + 1,151 + 617 + 371 + 2,758 + 1,322 = 9,563
10,1–15,0	Billushë, Dojnicë, Kojushë, Jabllanicë, Kabash, Lez, Lubiqevë, Sërbicë e Epërme, Sërbicë e Poshtme, Skorobishtë, Velezhë, Nashec, Nebregoshtë, Pllanjan, Piranë, Shpenadi, Zojz, Mazrek, Medvec	664 + 219 + 199 + 638 + 516 + 172 + 636 + 177 + 347 + 939 + 197 + 197 + 742 + 710 + 496 + 391 + 188 + 271 + 233 = 7,992	754 + 0 + 574 + 642 + 0 + 2 + 602 + 100 + 482 + 909 + 395 + 1,389 + 574 + 1,304 + 1,853 + 391 + 534 + 809 + 750 = 10,863
15,1–20,0	Dedaj, Dobrushtë, Drajçiq, Krajk, Lubinjë e Epërme, Lubinjë e Poshtme, Manastiricë, Medvec, Mushnikovë, Struzhë, Shkozë, Shpenadi, Zym, Vërmicë	162 + 165 + 554 + 450 + 917 + 734 + 584 + 233 + 1,084 + 491 + 141 + 391 + 751 + 678 = 6,844	642 + 319 + 143 + 1,469 + 1,918 + 1,632 + 1,030 + 750 + 1,059 + 0 + 576 + 391 + 520 + 310 = 10,759
20,1–25,0	Gorozhup, Kabash i Hasit, Kushnin, Lukinaj, Romajë, Kabash i Hasit, Dedaj	376 + 192 + 580 + 67 + 578 + 192 + 162 = 2,147	290 + 733 + 1,751 + 417 + 2,361 + 733 + 642 = 6,227
in total		55,210	147,246

By analyzing the relationship between the air distance from Prizren to other settlements and the population growth and decline index at the settlement level, several findings have been reached: With the increase in distance from the city, the population index mainly decreases, and the more the urban center of Prizren has developed, the more its influence on the settlements of the municipality and the region of Prizren has increased, including the municipalities of Dragash, Suhareka, Malisheva, Mamusha and Rahovec, where intensive migration from other settlements and municipalities towards the city of Prizren has been expressed. In recent times, immigration

of the population has also been observed from Albania, specifically from Kukes and the surroundings of Kukes towards the city of Prizren, since the latter has clearly restored its development function and central position in the southern region of Kosovo, especially with the construction of the highway connecting the port of Durrës with Kosovo, and the construction of the road from Prizren towards Tetovo to North Macedonia will further strengthen the central regional position of Prizren not only in Kosovo but also in the region. So from a socio-political and economic point of view, the municipality of Prizren is organized under the influence of the city of Prizren and each city has its own circle or base of influence. Therefore, we cannot look at the region without the city, which is the center and a kind of capital.⁶ Therefore, the contemporary socio-political and economic organization of space increasingly highlights the significance and importance of centers, which as regional, functional foci in a dominant way determine and stimulate the processes of development and geographical transformation of space.⁷ At the crossroads of geographical spaces and road connections, Prizren has been an important regional center for a long historical period. With the coming and going of various rulers, Prizren has sometimes brought larger and sometimes smaller territories under its administration. The establishment of the Albania-Yugoslavia borders after the end of the First World War in the vicinity of Prizren caused the city to lose its importance for the northwestern region of Albania. Prizren's sphere of influence also changed according to the territorial-administrative changes that were frequent in these parts in the period after 1945. However, it has still remained a regional center of the Prizren Plain and its mountainous edges (Srečka, Vrrini, Has, Opoja, Gora and Podgur of Prizren). In 1960, in the then administrative organization of Kosovo, the districts were abolished, including that of Prizren, and a new administrative-territorial division took place, including that of Prizren, respectively of Sharr, and with this, the municipality of Prizren was reduced to a little more than three times its previous size, although the municipality of Prizren remained as a center for some previous functions.

CONCLUSIONS

The analysis of data on the number of inhabitants at the level of settlements in the municipality of Prizren from 1948 to 2024, includes a time frame of 76 years, where significant demographic changes have been presented. For this, the classification of settlements into six groups was made. Also, the settlements were typified in ten categories and subcategories where they were compared with the ethnic structure, the size of the settlement and the distance from the urban center of the city of Prizren.

Based on the processing of data, specifically the factors, some rules and conclusions were drawn. Large settlements recorded a greater demographic increase compared to small settlements, settlements that were inhabited mainly by the Serbian population or peripheral and mountainous settlements and far from the urban center recorded a decrease in the category, stagnation and small growth. Settlements with an Albanian population, with a better geographical position, with various administrative and commercial functions had higher demographic growth.

⁶ George Chabot, Qytet në rajon, Geografski glasnik XVI, Zagreb, 1955, fq. 5.

⁷ Veljko Rogič, Space of the general macroregional centrality of Zagreb, Rijeka, Split and Osijek in relation to the regionalization of economic programming, Proceedings of the VIII Congress of Geography of the SFRY, Skopje 1968, fq. 459.

REFERENCES

- Asllan Pushka, Quantitative methods in geography, Pristina 1985.
- Đ.R. Simonović, Arrangement of Rural Settlements and Territories, Belgrade, 1993
- George Chabot, City in the region, Geografski glasnik XVI, Zagreb, 1955
- Ibrahim Ramadani, Rural Development, Organization and Spatial Regulation of Rural Settlements in the Kosovo Region, Dukagjini Peja 2004.
- KAS, Population by gender, ethnicity and place of residence 2024, July 2025.
- KAS, Population, Household and Housing Census in Kosovo 2011, Population by gender, ethnicity and place of residence, Pristina April 2013.
- Kosovo Statistical Office, Population, Households by Settlement and Territorial Organization of Kosovo until 2008, Prishtina, September 2008.
- Veljko Rogić, Space of the general macroregional centrality of Zagreb, Rijeka, Split and Osijek in relation to the regionalization of economic programming, Proceedings of the VIII Congress of Geography of the SFRY, Skopje 1968.

THE DIGITAL DISCOURSE OF ADOLESCENTS IN KOSOVO: ALBANIAN-ENGLISH CODE-SWITCHING AND EMOTIONAL ENCODING

PhD. Candidate Krenare SELAJ

University of Tirana, Department of Linguistics, Faculty of History and Philology

ORCID: 0009-0003-2058-8219

ABSTRACT

In this paper, we will address the main elements of the digital discourse of adolescents in Kosovo, with particular attention to Albanian-English code-switching and the means of emotional encoding. The language used by adolescents does not have any specific rules of formation, but it is created by certain groups and used in certain places.

Given the intensive use of social networks and messaging applications, young people are inclined to create words or their own communication network by shortening words, taking words from foreign languages, combining elements of standard language, anglicisms, youth slang, expressing emotions through graphic signs such as emoji, accented punctuation and graphemic extensions. The study will be based on qualitative research and analysis of adolescent communication on social networks in public comments and fragments of conversations provided voluntarily by groups of adolescents.

The research results show that code-switching and emotional encoding are not entirely random and unintentional. They are created for group identification and emotional expression.

The paper argues that digital communication with Albanian-English code-switching does not constitute a “degeneration” of the standard language but rather indicates a parallel communication system and functional evolution that is closely linked to youth identity and cultural globalization.

Keywords: Adolescents, Kosovo, code-switching, emotional encoding.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGINEERING

Aishwarya S

Department of EEE, R.M.K. Engineering College, Thiruvallur, India

Abstract

Artificial intelligence has become a transformative force in modern engineering, reshaping how systems are designed, built and optimized. By enabling machines to learn from data, recognize patterns and make decisions, AI enhances engineering processes across disciplines such as civil, mechanical, electrical and computer engineering. In design and manufacturing, AI-driven tools improve precision, reduce material waste and accelerate innovation through automation and predictive modeling. Intelligent systems support real-time monitoring and maintenance of infrastructure, increasing safety, reliability and efficiency. In fields like robotics, energy systems and transportation, AI allows engineers to develop adaptive technologies that respond to complex and dynamic environments. Beyond technical performance, artificial intelligence also influences how engineers approach problem-solving, shifting focus toward data-informed and interdisciplinary methods. While challenges remain, including ethical considerations, data quality and system transparency, the integration of AI in engineering continues to expand. Overall, artificial intelligence represents not just a technological advancement but a new engineering paradigm, offering powerful solutions to contemporary challenges and shaping the future of sustainable, resilient and intelligent engineering systems. As research progresses, collaboration between humans and intelligent machines will redefine creativity, decision making and responsibility, ensuring engineering innovations remain aligned with societal needs and long term human values worldwide today future.

Keywords

Artificial Intelligence, Engineering, Automation, Machine Learning, Intelligent Systems, Sustainability, Human–Machine Collaboration.

AI-AUGMENTED CYBERSECURITY FOR ROBUST DIGITAL TRANSFORMATION**MUHAMMAD FAISAL**

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University, Pakistan
System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ALQUMA NOOR

Financial Analyst MALA, Benazir Income Support Program BISP, Sindh, Pakistan

Abstract

With digital transformation expanding attack surfaces, traditional cybersecurity tools struggle to cope with sophisticated threats. This study investigates AI-augmented security systems that leverage deep learning, reinforcement learning, and anomaly detection for proactive defense. Real-world datasets from enterprise networks and SOC (Security Operations Center) logs are used to train and evaluate multi-layered security architectures. Results demonstrate significant improvements in threat detection accuracy, false-positive reduction, and automated mitigation compared to legacy systems. The research also examines adversarial robustness, explainability of security decisions, and adaptive learning under evolving threats. A comprehensive AI-cybersecurity framework is proposed to support secure digital transformation initiatives. Implications include a roadmap for secure enterprise evolution, risk-aware governance, and continuous monitoring strategies that adapt to emerging cyber challenges.

Keywords: AI cybersecurity, anomaly detection, digital transformation security, adaptive defense, adversarial robustness

**THE IMPACT OF PLAY AND PLAY MATERIALS ON COGNITIVE
DEVELOPMENT IN NUMERACY AMONG PUBLIC PRIMARY SCHOOL
CHILDREN IN KAURA, KADUNA STATE, NIGERIA**

Tanko, Linus

Usman Adamu

Yayandi A. Monday

Department of Early Childhood Care and Education

Umar Yakub

Department of Primary Education Kaduna State College of Education,
Gidan Waya, Kaduna State

ABSTRACT

The study investigates the impact of play and play materials on cognitive development in numeracy among pre-primary school pupils. The study was conducted in Kaura Local Government Area (LGA) of Kaduna State. The study adopted an ex post facto research design and was guided by 3 research questions and 3 null hypotheses, all tested at the 0.05 level of significance. A sample of 40 pupils was selected from the population, consisting of 20 males and 20 females, using a multi-stage sampling technique. The instrument used for data collection was the Numeracy Achievements Test (NAT), which consisted of twenty multiple-choice items with three options A, B, and C. The items in NAT were developed to evaluate lower and higher thinking processes. The study's instruments were validated, and a trial test was conducted to assess the reliability of the instruments. The research questions were addressed using descriptive statistics, including the mean and standard deviation. The hypotheses were tested at a 0.05 level of significance using an independent samples t-test. The findings revealed that pupils taught with play and play materials achieved significantly better results than those taught without them. Similarly, the hypothesis testing the difference in performance between male and female nursery three pupils revealed that there was no difference in the numeracy skills of male and female pupils. It was recommended that Children in pre-primary education be taught through the play-way method because it exposes and involves pupils in playing and performing various activities that are capable of arousing their interest in learning.

Keywords: Play, Play Materials, Cognitive Development, Numeracy, Pre-primary School

ANALYZING AND SOLVING CIRCUIT DIFFERENTIAL EQUATIONS**A.BHAVANA.B****B.DEEPIKA.R****C.DIVYADHARSHINI.R****.KARTHIKA.H**

Department of Mathematics, RMK ENGINEERING COLLEGE ,Thiruvallur, India

Abstract:

Analyzing and solving circuit differential equations is a core concept in electrical engineering that explains the dynamic behavior of electrical circuits. Circuits containing resistors (R), inductors (L), and capacitors (C) are described by differential equations formulated using Kirchhoff's Voltage Law (KVL) and Kirchhoff's Current Law (KCL). These equations represent the relationship between voltage and current as functions of time.

To simplify the solution process, the Laplace transform is used to convert time-domain differential equations into algebraic equations in the s-domain. This method reduces complex calculus operations into simple algebraic manipulation and automatically incorporates initial conditions of inductors and capacitors. After solving the algebraic equations, the inverse Laplace transform is applied to obtain the complete time-domain response, including both transient and steady-state components.

This technique is widely applied in analyzing first-order (RC, RL) and second-order (RLC) circuits to determine system stability, damping ratio, natural frequency, and transient characteristics. It plays a crucial role in circuit design, control systems, signal processing, and power electronics. Therefore, transform methods provide an efficient and systematic approach for understanding and solving circuit differential equations in modern engineering applications.

Keywords

Circuit Differential Equations, RLC Circuits, s-Domain Analysis, Transient Response, Steady-State Response, Transfer Function, Kirchhoff's Laws.

FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN THE WORK OF PUBLIC SERVICE WITH RESPECT TO MANAGEMENT IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS

ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ

PIM University Banja Luka, BOSNIA AND HERCEGOVINA

MILA POPOVIĆ

Faculty of Medicine-Novi Sad, Hajduk Veljkova 3, 21000 Novi Sad,

REPUBLIC OF SERBIA

SVETOZAR ĐURANOVIĆ

Clinic for Obstetrics and Gynecology, Majevička Novi Sad, 21000 Novi Sad,

REPUBLIC OF SERBIA

MARKO POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

DRAGANA POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The importance of financial management and control in the operations of the public sector in Serbia is constant, especially when it comes to the operations of the public sector as the basis for performing public functions for the general population, where healthcare has one of the most important functions in society. Social responsibility is important, appropriate and necessary in the operations of local self-government units, and various forms of business control, primarily of the public sector, are expressed in the operations of republican public enterprises, tax authorities and increasingly within healthcare institutions. Issues of financial control are increasingly encountered within the framework of international cooperation, which includes regional and international management efficiency projects, primarily within the public sector, and one of the most important segments is healthcare and the healthcare system, which is of great importance because the health of the population is key to the generally accepted progress in the country. This affects the creation of conditions for improving living and working conditions in a number of countries of the size that exists in Serbia and more broadly in the Western Balkan countries, and a developed health system is the basis for improving generally accepted conditions for development where public health is financed by taxpayers' money.

Keywords: healthcare organizations, financial management, public sector.

INTRODUCTION

The purpose of the functioning of financial management and control should be aimed at improving the performance of public sector operations, especially in the work of health organizations [1-5]:

The functioning of financial management and control should establish a common reference framework for the functioning of public sector operations, especially in the work of health organizations, with the aim of optimizing processes [6-15].

The functioning of financial management and control in a way that facilitates the work of control bodies is necessary so that they can understand the principles of better health management so that they can perform their tasks both in the public sector and within the work of state republican health authorities [16-25].

The application of financial management and control in a way that facilitates the work of control bodies is a priority for the work of the public sector, but also for a large number of heterogeneous health institutions that are of enormous importance for people's lives [26-30].

THE FUNCTIONING OF FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN THE WORK OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS

Human resource management in the work of financial management and control is gaining increasing importance in the work and functioning of healthcare organizations that strive for rapid progress and efficient operations.

In order to achieve the realistic functioning of healthcare in relation to available human resources, it is necessary to ensure the realistic functioning of:

- In relation to business efficiency,
- In relation to the expected effectiveness,
- In relation to available funds,
- In relation to the annual and mid-term planning of functioning,
- In relation to the duration of jobs that have been allocated in the focus of top management and available personnel.

The management of human resources in the work of the public sector of the Republic of Serbia regarding the functioning of financial management and control is a very delicate and current issue that includes as realistic an approach as possible, where the postulate of target acquaintance with all aspects of the real functioning of financial management and control, Figure 1.

Some of the key messages would be:

- should be adapted to the circumstances within the entity and the personnel structure,
- providing an opinion on internal controls is not the only goal of financial management and control in public companies,
- examination of the structure of corporate governance in the entity and examination of the success of management in the medium term should become equally important for the adoption of views and opinions of financial management and control.

- Audit findings should be presented in a timely manner in internal audit reports in order to ensure that appropriate measures can be taken on time by the company's top management as part of financial management and control.

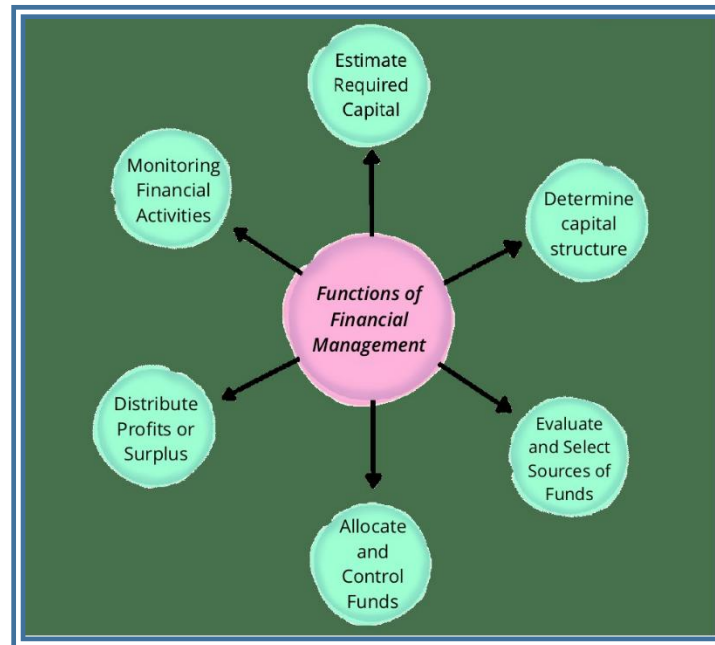

Figure 1. Functions of Financial Management

CONCLUSION

The paper emphasizes the importance of implementing financial management and control in the operations of public enterprises in Serbia, primarily within the framework of the work and operations of the public sector, that is, the health system. This is the first conclusion after the presentation of the paper, with the note that such operations are viewed as a process and that such management is a process or a constant, especially when it comes to the operations of health organizations, which is the second conclusion of this study. The third would be that such an observation is socially acceptable and that there is a social responsibility of operations, primarily of the public sector, and especially of health institutions and organizations in the operations of local government units, republican organizations and key state bodies for which it is important to establish control over the overall operations of the entire health system.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218
- [2] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a

factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.

[3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). Innovative business in the banking system example of the Republic of Serbia, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayis 30-31, 1-6, Girne

[4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184

[5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.

[6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D., Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.

[7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić, S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić, M.](#) & [Popović, S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.

[8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.

[9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.

[10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa* br.2, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.

[11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.

[12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.

[13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),

[14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić., S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.

[15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

[17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.

[18] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

[19] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.

- [20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.
- [21] Lutovac, J., Tomaš-Miskin, S. & Popović, S. (2025). Obtaining loans for energy efficiency depending on the influence of analyzed factors on the decision-making of citizens and small businesses in the Republic of Serbia, *International Review* (2025No.1-2), pp. 173-181.
- [22] Popović, S., Bakmaz, O., Popović, D., Dragosavac, M., Nastić, S., Pajović, I., Majstorović, A., Sredojević, D., Radaković, M. Petković, Z. (2025). Valuation of agricultural land in relation to location of city centers as a factor in the management of mentioned resource, *Agriculture & Forestry*, Vol. 71, Issue 1: 99-113.
- [23] Bakmaz, O., Vukčević, V., Laković, D., Arnautović, I., Nastić, S., Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Modern Management of Medium-sized Agricultural Enterprises and Reporting in English on Recent Change, *Journal of Agronomy, Technology and Engineering Management*, 8: 1, 1429-1436.
- [24] Bakmaz, O.; Eremić - Đodić, J.; Dragosavac, M.; Sredojević, D.; Dejanović, A.; Arnautović, I.; Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Financial Management of Small and Medium-sized Farms using State Subsidies, it System of Records for Genetic Resources: Example of Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag* 8(2), 1562-1572.
- [25] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dragosavac, M., Sredojević, D., Gligović, D., Arnautović, I., Krstajić, G., Pajović, I., Popović, S. (2025). Financial Management of IT Systems in Medium-Sized Agricultural Enterprises and Healthcare Institutions in the Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag* 8(4), 1651-1658. DOI: 10.55817/YVXX3119.
- [26] Popvić, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, *Trendovi u poslovanju*, 25: 1, 107-116, DOI:10.5937/trendpos2501107P
- [27] Popović, S., Arnautović, I., Sredojević, D. & Brakus, A. (20225). The importance of implementing financial management, control, and it in public sector operations in the Republic of Serbia, *The European Journal of applied economics*, 22(2): 70 – 81,
- [28] Jovanović, S., Đokić, S. & Popvić, S. (2025). Procurement of agricultural mechanism through IPARD measure-1, and application of marketing in the meaning of explaining the profitability of investments by the advisory service, [Poljoprivredna tehnika](#), 2025, vol. 50, iss. 2, pp. 1-6.
- [29] Lutovac, J., Zimonjić, M. & Popvić, S. (2024). Financial reporting within the business of heterogeneous companies as a basis for making valid business decisions, *Megatrend revija*, 21(2), 1-8.
- [30] Sredojević, D., Dragosavac, M. & Popvić, S. (2025). Application of Innovative it Systems to the Overall Development of Business in An Economy Such as The Republic of Serbia, *Journal of Sport Industry &Blockchain Technology*–2025,2(1), 9-12.

INTERNAL AUDIT IN THE BUSINESS OPERATIONS OF HETEROGENEOUS HEALTHCARE ORGANIZATIONS TO IMPROVE MANAGEMENT

ŽELJKO GRUBLJEŠIĆ

PIM University Banja Luka, Bosnia and Hercegovina

MILA POPOVIĆ

Faculty of Medicine-Novı Sad, Hajduk Veljkova 3, 21000 Novi Sad,

REPUBLIC OF SERBIA

SVETOZAR ĐURANOVIĆ

Clinic for Obstetrics and Gynecology, Majevička Novi Sad, 21000 Novi Sad,

REPUBLIC OF SERBIA

MARKO POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

DRAGANA POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The importance of financial management through internal audit is becoming increasingly important in the operations of heterogeneous healthcare organizations in many countries, especially transitional ones such as the economy in Serbia. This is especially evident in the operations of the public sector and represents a permanent state, or rather a constant. The application of internal audit refers to the essential connection of management with numerous functions, especially control functions such as the financial evaluation of the work of healthcare institutions, because this strengthens the social responsibility of business, especially the public sector, which was created to respond to the needs of the public sector, in this case the sensitive activity of treating the population. Such a connection represents the strengthening of public healthcare management, which is important, appropriate and necessary in the operations of both republican organizations and republican healthcare organizations. Internal audit issues are increasingly encountered within the framework of international cooperation, the application of international standards and operations where the main goal is to improve the general level of management in the healthcare system because it operates with taxpayers' money.

Keywords: heterogeneous healthcare organizations, internal audit, public sector.

INTRODUCTION

The establishment of the functioning of internal audit should be aimed at improving the performance of available personnel, which is achieved by linking it to all segments of internal audit activities [1-5]: The functioning of financial management and control should establish a common reference framework for the functioning of internal audit [6-15].

The work of healthcare and by linking it to the work of internal auditors, a greater degree of control and optimization of the operations of the entire healthcare system is achieved, both in total within the framework of the work of state republican bodies, the public sector, and the real operations of healthcare organizations [16-25].

The implementation of financial management and control in a manner that facilitates the work of control bodies is a priority for the public sector, which has an obligation to operate with public funds of taxpayers, especially in healthcare [26-30].

LINKING INTERNAL AUDIT

Auditing is the process of examining and evaluating financial statements, based on which an expert opinion is given on the reality and objectivity of the state of work of healthcare organizations and the achievement of business results.

The strategic principle of the organization of internal audit represents a unique way of doing business within the overall socio-economic changes of the transitional economy.

A presentation of such an approach can be seen in Figure 1-2.

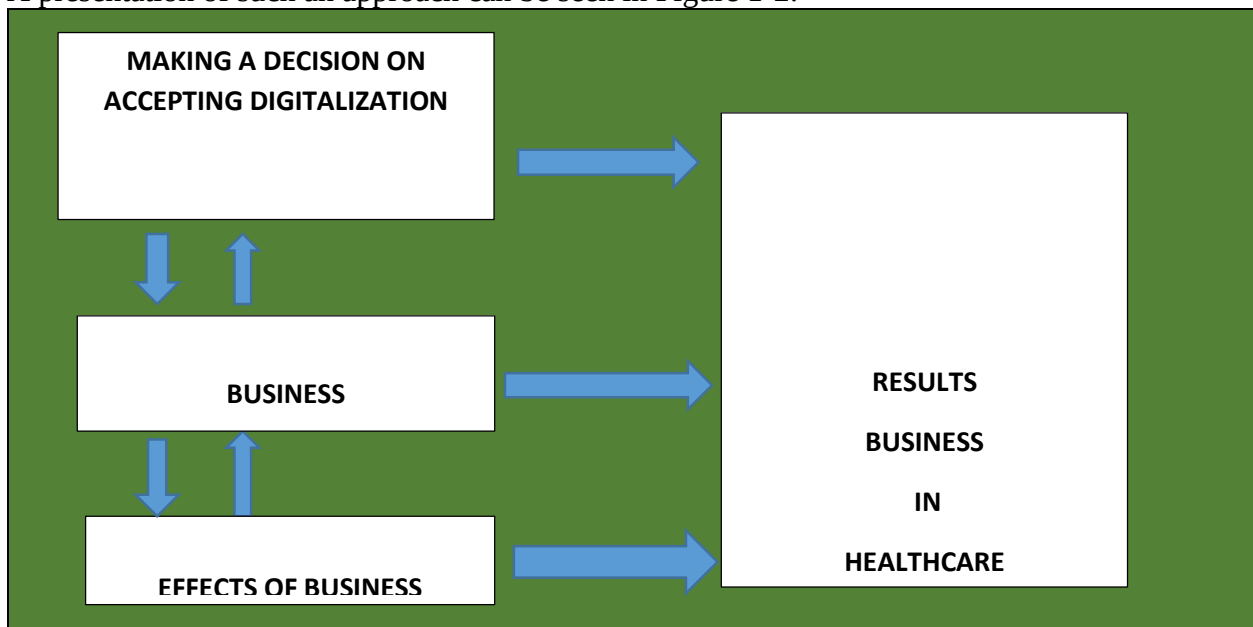

Figure 1. Presentation of trends within the IT system and digitalization process in healthcare organizations.

Figure 2. Audit Procedures

CONCLUSION

The paper emphasizes that there is a fundamental need to link healthcare top management with the work of internal audit in the operations of heterogeneous healthcare organizations in Serbia, especially the public sector, which is the first conclusion of this study. The application of internal audit refers to the essential connection of management with numerous functions, especially control functions that monitor the overall treatment of patients, costs of accommodation, nutrition, and others, which is the second conclusion of this study.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218
- [2] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.
- [3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). Innovative business in the banking system example of the Republic of Serbia, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayis 30-31, 1-6, Gırne
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism

in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184

[5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.

[6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D., Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.

[7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić, S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić, M.](#) & [Popović, S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.

[8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.

[9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.

[10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa* br.2, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.

[11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.

[12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.

[13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),

[14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić., S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.

[15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

[17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.

[18] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

- [19] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.
- [21] Lutovac, J., Tomaš-Miskin, S. & Popović, S. (2025). Obtaining loans for energy efficiency depending on the influence of analyzed factors on the decision-making of citizens and small businesses in the Republic of Serbia, *International Review* (2025No.1-2), pp. 173-181.
- [22] Popović, S., Bakmaz, O., Popović, D., Dragosavac, M., Nastić, S., Pajović, I., Majstorović, A., Sredojević, D., Radaković, M. Petković, Z. (2025). Valuation of agricultural land in relation to location of city centers as a factor in the management of mentioned resource, *Agriculture & Forestry*, Vol. 71, Issue 1: 99-113.
- [23] Bakmaz, O., Vukčević, V., Laković, D., Arnautović, I., Nastić, S., Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Modern Management of Medium-sized Agricultural Enterprises and Reporting in English on Recent Change, *Journal of Agronomy, Technology and Engineering Management*, 8: 1, 1429-1436.
- [24] Bakmaz, O.; Eremić - Đodić, J.; Dragosavac, M.; Sredojević, D.; Dejanović, A.; Arnautović, I.; Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Financial Management of Small and Medium-sized Farms using State Subsidies, it System of Records for Genetic Resources: Example of Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag* 8(2), 1562-1572.
- [25] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dragosavac, M., Sredojević, D., Gligović, D., Arnautović, I., Krstajić, G., Pajović, I., Popović, S. (2025). Financial Management of IT Systems in Medium-Sized Agricultural Enterprises and Healthcare Institutions in the Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag* 8(4), 1651-1658. DOI: 10.55817/YVXX3119.
- [26] Popvić, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, *Trendovi u poslovanju*, 25: 1, 107-116, DOI:10.5937/trendpos2501107P
- [27] Popović, S., Arnautović, I., Sredojević, D. & Brakus, A. (20225). The importance of implementing financial management, control, and it in public sector operations in the Republic of Serbia, *The European Journal of applied economics*, 22(2): 70 – 81,
- [28] Jovanović, S., Đokić, S. & Popvić, S. (2025). Procurement of agricultural mechanism through IPARD measure-1, and application of marketing in the meaning of explaining the profitability of investments by the advisory service, [Poljoprivredna tehnika](#), 2025, vol. 50, iss. 2, pp. 1-6.
- [29] Lutovac, J., Zimonjić, M. & Popvić, S. (2024). Financial reporting within the business of heterogeneous companies as a basis for making valid business decisions, *Megatrend revija*, 21(2), 1-8.
- [30] Sredojević, D., Dragosavac, M. & Popvić, S. (2025). Application of Innovative it Systems to the Overall Development of Business in An Economy Such as The Republic of Serbia, *Journal of Sport Industry &Blockchain Technology*–2025,2(1), 9-12.

APPRECIATION OF CREDIT RELATIONS IN THE BUSINESS OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS IN TRANSITION ECONOMIES

MILA POPOVIĆ

Faculty of Medicine-Novi Sad, Hajduk Veljkova 3, 21000 Novi Sad,
REPUBLIC OF SERBIA

SVETOZAR ĐURANOVIĆ

Clinic for Obstetrics and Gynecology, Majevička Novi Sad, 21000 Novi Sad,
REPUBLIC OF SERBIA

MARKO POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

DRAGANA POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: In the work of healthcare organizations, especially in small economies such as the economy of the Republic of Serbia, credit expansion is important for the operations of the public sector. In healthcare, special attention is paid to the operations of the public sector in transition economies such as those of the Western Balkan countries on the path to the EU. The rapid growth of credit expansion, in line with the rising prices of assets such as medicines, food for patients, patient accommodation and others, greatly affects the operations of the public sector and the work of the healthcare system of a country. Thus, finance, or credit, becomes one of the important factors that affect the operations of numerous parts of the healthcare system, or the public sector, and prices and price changes affect the current lack of liquidity, which can significantly disrupt the operations of healthcare organizations. That is why more attention is being paid to finance issues in healthcare.

Key words: healthcare organizations, business, legal entities, state action.

INTRODUCTION

The emergence of an economic crisis affects the operations of the public sector and also at the state level [1-9], which is of great importance for the operations of healthcare organizations.

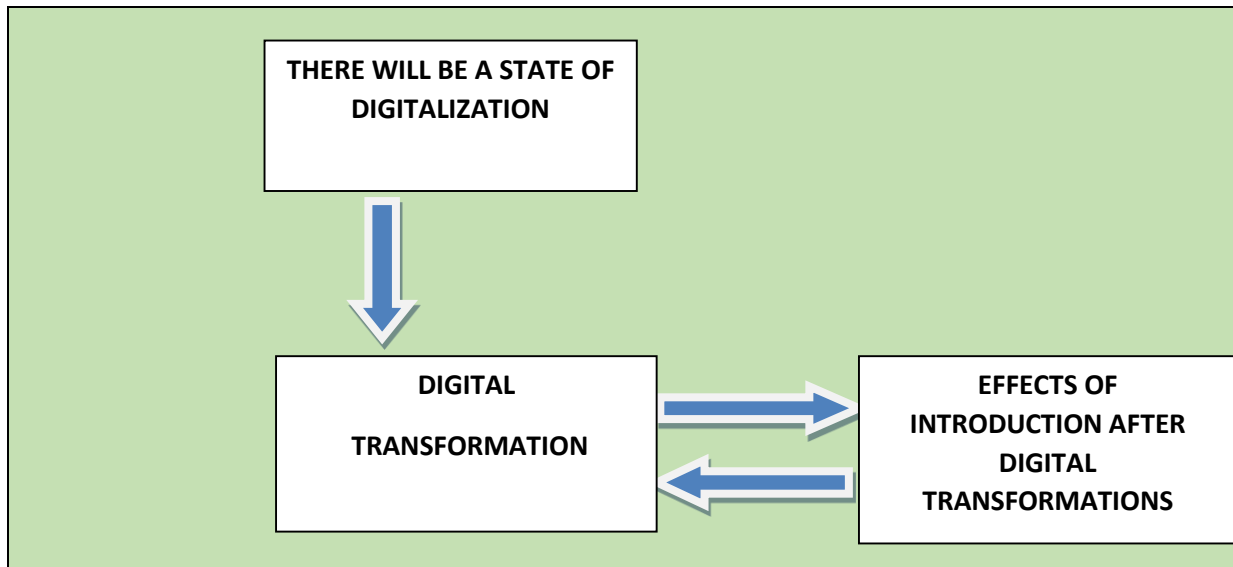
The reaction of state authorities should be rapid to any new situation in healthcare organizations and therefore also to situations related to cash flow disruptions, lack of money and other things that are the focus of numerous real research studies [10-18].

Greater risk-taking through rapid credit expansion, in transitional economies that are susceptible to the strong effects of money supply disruptions, primarily in the operations of enterprises operating in the real economy, is of great importance for the operations of healthcare organizations [19-27].

The impact on the operations of numerous public enterprises can be manifested through a lack of real funds, which can have a major impact on the work of healthcare organizations [28-35].

SOLUTION FOR HEALTHCARE ORGANIZATIONS' BUSINESS OBSERVED THROUGH DIGITAL TRANSFORMATION OF REAL PUBLIC SECTOR BUSINESS

Digital transformation is observed in the trend range of influence, and the author presented it in Figure 1-2.

. Figure 1. Digital transformation in healthcare.

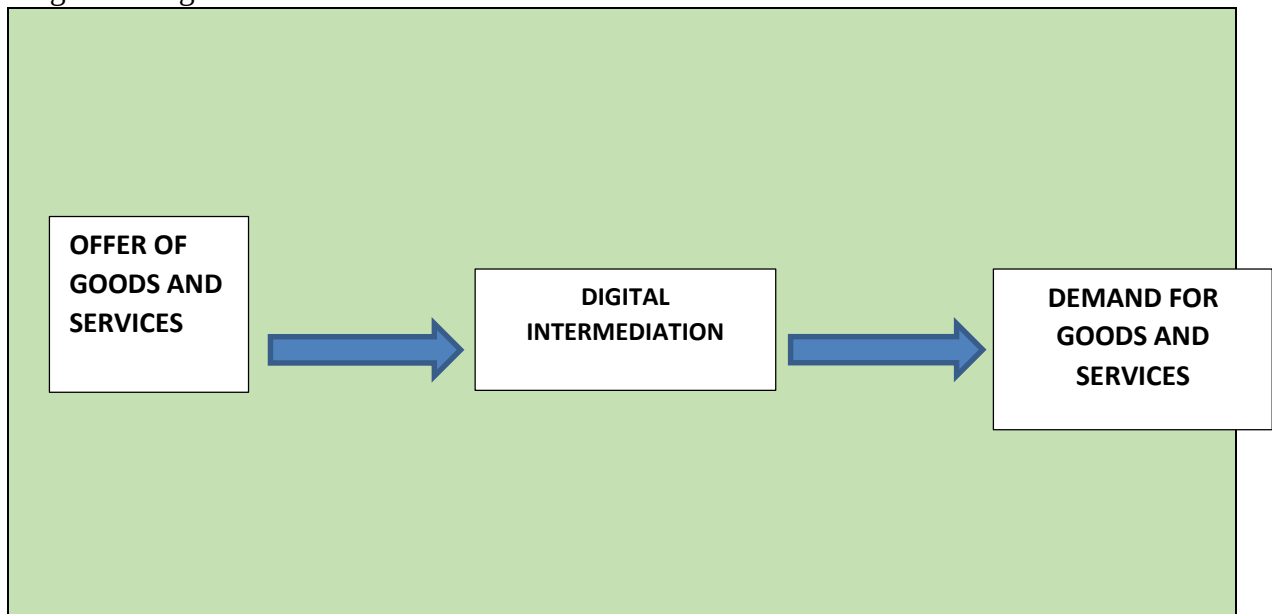

Figure 2. Digital intermediation in the healthcare.

CONCLUSION

The observation of rapid credit growth is of great importance for the work of the public sector, i.e. healthcare organizations, because their work depends on costs such as the real increase in the price of patient accommodation, nutrition, medicines, etc. This is observed with particular attention in transition economies such as the economies of the Western Balkan countries that are on their way to the EU. Significant risk-taking through rapid credit expansion, in line with price increases due to unforeseen factors such as wars, fires, earthquakes and others, affects the operations of the public sector, i.e. healthcare in the country. In essence, this can be prevented if proper prompt action is taken in the work of healthcare, for example by lending in order to reduce the negative impact on healthcare.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218
- [2] Čolović, M., Đuranović-Miličić, J., Gligović, D., Arnautović, I., Nastić, S. & Popović, S. (2024). Joint investments of the real economy and healthcare institutions in the Republic of Serbia, *Ekonomija Teorija i praksa*, 17:3 97-108.
- [3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). INNOVATIVE BUSINESS IN THE BANKING SYSTEM EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayıs 30-31, 1-6, Girne
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D., Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.
- [7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić, S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić, M.](#) & [Popović, S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.
- [8] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82-90.
- [10] Ivaniš, M. & Popović, S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa* br.2, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property

rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.

[15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

[17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.

[18] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

[19] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B, Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.

[20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

[21] Radović, M., Vitomir, J., Popović, S. (2021). Kretanje dokumentacije u sklopurevizijskog izveštavanjatop menadžmenta poljoprivrednog preduzeća, *Poljoprivredna tehnika*, Print ISSN 0554-5587 Online eISSN 2406-1123 UDK 631 (059), DOI: 10.5937/POLJTEH2101001V, 1: 47-53.

[22] Popović S., Laban, B., Popović V., Jovin, S., Grublješić Ž. (2018). Management services with respect to the new approach pvc packaging in the agricultural enterprises with agro-ecological aspects, *Poljoprivredna tehnika*, Godina XLIII, Broj 3, 38–44.

[23] Popović, S., Jovin S, Đuranović D, Popović V, Filipović V, Munitlak-Ivanović O, Grublješić Ž, Mijić R. (2017). The Importance of Planting Pot Marigolds (*Calendula officinalis* L.) in degraded public spaces from the agroecological and economic perspective. *Contemporary Agriculture*, 66(1-2)

[24] Majstorović, A., Popović, S., Tošković, J., Macura, R., Aničić, J., Aničić, D. (2015) Improving the management of the company establishing mechanisms Internal control in Serbia, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, NR. 5/2015 ISSUE 5/2015, 5-10: 27-31.

[25] Tomas-Miskin S., Vitomir, J., Popović, S. & Vitomir, G. (2022). [Decision-making of Top Management and Internal Audit on the Issue of Archiving Documentation in Companies Founded by Local Government Units in the Republic of Serbia](#), *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 20(4), 889 – 995.

[26] Prodanović, R., Ćirić, M., Ignjatijević, S., Đurić, K., Vapa-Tankosić, J., Egić. S. (2021). Analiza faktora od uticaja na konkurentnost domaćeg meda. *Ekonomija – teorija i praksa*, 14 (4); 73- 93.

[27] Popović, S. (2016), Začaj interne revizije u fer vrednovanju Javnih preduzeća republike srbije, *Revizor* br. 74, 71-81.

- [28] Popović, S., Tošković, J., Macura, R., Aničić, J., Aničić, D. (2015), The importance of evaluation of risk management in business, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, NR. 5/ 2015 ISSUE 5/ 2015.
- [29] Popović, S., Eremić-Đorđić J., Mijić, R., (2014). Interna kontrola u funkciji menadžmenta, Ekonomija-teorija i praksa 2/2014, 74-85.
- [30] Aničić, J., Popović, S., (2015), Koncept ABC metode, prednosti i ograničenja u primeni, Računovodstvo, Br. 3/2015, 68-79.
- [31] Lekić, N, Vapa-Tankosić, J., Lekić, S., Vapa , B, Mandić , S. (2023). Intellectual capital and business performance in ICT companies, Ekonomija - teorija i praksa 2, 44-61
- [32] Puvača, N., Vapa-Tankosić, J., Ignjatijević, S., Carić, M., Soleša, D., Soleša, K. (2023). Consumer awareness of antimicrobial residues in drinking water. Ekonomija - teorija i praksa, XVI (1). 40-56. 10.5937/etp2301040P.
- [33] Čavlin, M. , Vapa-Tankosić, J., Mirković, Z. (2022) Analiza faktora finansijske i profitne pozicije u funkciji integrisanog upravljanja rizicima u sektoru rudarstva, Ekonomija - teorija i praksa, 15(3), 56-73.
- [34] Lekić , N., Vukosavljević D., Vapa–Tankosić,. J.,Lekić, S., Mandić, S. (2021). Uticaj motivacionih faktora na organizacionu posvećenost zaposlenih u bankama, Ekonomija –teorija i praksa (1), 1-22.
- [35] Čavlin, M., Vapa-Tankosić, J., Egić, S. (2021). Perspektive sistema zaštite finansijske stabilnosti i prevencije rizika bankarskog poslovanja, Economics - Theory and Practice, XIV (3), 109-126.

IMPACT OF PRICE FLUCTUATIONS ON PUBLIC SECTOR OPERATIONS, ESPECIALLY IN THE WORK OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS

MILA POPOVIĆ

Faculty of Medicine-Novi Sad, Hajduk Veljkova 3, 21000 Novi Sad,
REPUBLIC OF SERBIA

SVETOZAR ĐURANOVIĆ

Clinic for Obstetrics and Gynecology, Majevička Novi Sad, 21000 Novi Sad,
REPUBLIC OF SERBIA

MARKO POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

DRAGANA POPOVIĆ

Faculty of Economy in Subotica, REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Sudden movements in the markets as well as operations in crisis conditions, adverse events and the like can affect the formation of credit growth, which is a characteristic of negativity during financial crises, and the impact is great on the operations of the public sector. This affects one of the important parts of the public sector, namely the operation of the health system through the operations of health organizations. Input prices in the operation of the public sector, namely the operation of the health system, can be mitigated through credit overruns. The operation of the public sector, namely the operation of the health system, is specific in crisis conditions, and these episodes often occur in relatively shorter periods of time than other episodes such as wars, earthquakes and other unplanned circumstances and are associated with a much faster increase in financial variables. Credit crises and falls in asset prices have much greater consequences than other falls on both the public sector and the operations of a large number of health organizations.

Key words: healthcare organizations, crisis, business, state action.

INTRODUCTION

Financial crises in times of stress, the occurrence of asset crashes, credit crunches and sell-offs, and other aspects related to financial turmoil as they manifest themselves in the functioning of the economy, especially the public sector, i.e. healthcare [1-9].

Indeed, the idea of the source of movements in financial markets has long occupied a significant space in the literature that attempts to explain crises, which affects especially the performance of the public sector, i.e. healthcare [10-16].

Price changes in financial markets (especially those related to information asymmetry) and institutional factors can affect the performance of the public sector, i.e. healthcare [17-25].

The theory suggests, for example, that differences in information and opinions between subjects are such that there are large differences that affect the performance of the public sector, i.e. healthcare [26-30].

Mechanisms such as grouping among financial market participants, information cascades, and market sentiment can influence the prices of all inputs to the operation of healthcare facilities [31-35].

POSSIBLE INFLUENCE ON HEALTH WORK

This puts a premium on safety and can create a vicious circle. As prices rise, so does the impact on factors such as government bonds, which shun some types of lower-quality claims, leading to a sharp fall in their prices, which has a major impact on the performance of the country's healthcare system.

An overview of possible general controls is given in Figure 1.

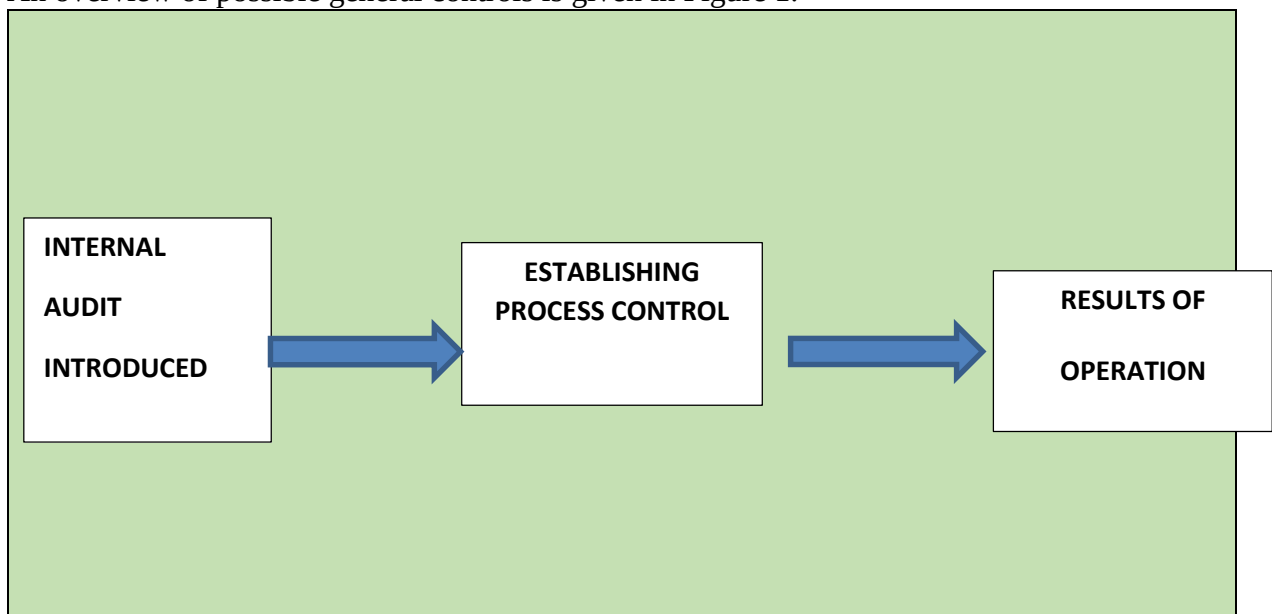

Figure 1. Digital intermediation and internal control and audit in healthcare organizations.

CONCLUSIÓN

Financial crises affect the work of the public sector and arise on the basis of general, not classical, so-called "irrational" factors. This includes strong influences on the work of the public sector, i.e. the operations of healthcare organizations in the country. The situation is characterized by sudden attacks on banks, contagion and spillover in financial markets, arbitrage restrictions in times of stress, the occurrence of asset crashes, credit crises and sell-offs, and other aspects related to financial turmoil that manifest themselves in the functioning of the economy, with a strong impact on the work of healthcare. The authors presented a model of improving healthcare operations in the form of (Figure 1).

REFERENCES

[1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218

- [2] Čolović, M., Đuranović-Miličić, J., Gligović, D., Arnautović, I., Nastić, S. & Popović, S. (2024). Joint investments of the real economy and healthcare institutions in the Republic of Serbia, *Ekonomija Teorija i praksa*, 17:3 97-108.
- [3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). INNOVATIVE BUSINESS IN THE BANKING SYSTEM EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayis 30-31, 1-6, Girne
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D, Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.
- [7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić M.](#) & [Popović S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.
- [8] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa br.2*, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić., S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference

to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. Agriculture & Forestry, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[16] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

[17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, Revizor 69: 7-19.

[18] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, Agricultural Engineering, No. 2, 1-1.

[19] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B, Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, Economics of Agriculture, Year 70, No. 2.

[20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, Agricultural Engineering, No. 2, 1-1.

[21] Radović, M., Vitomir, J., Popović, S. (2021). Kretanje dokumentacije u sklopurevizijskog izveštavanjatop menadžmenta poljoprivrednog preduzeća, Poljoprivredna tehnika, Print ISSN 0554-5587 Online eISSN 2406-1123 UDK 631 (059), DOI: 10.5937/POLJTEH2101001V, 1: 47-53.

[22] Popović S., Laban, B., Popović V., Jovin, S., Grublješić Ž. (2018). Management services with respect to the new approach pvc packaging in the agricultural enterprises with agro-ecological aspects, Poljoprivredna tehnika, Godina XLIII, Broj 3, 38–44.

[23] Popović, S., Jovin S, Đuranović D, Popović V, Filipović V, Munitlak-Ivanović O, Grublješić Ž, Mijić R. (2017). The Importance of Planting Pot Marigolds (*Calendula officinalis* L.) in degraded public spaces from the agroecological and economic perspective. Contemporary Agriculture, 66(1-2)

[24] Majstorović, A., Popović, S., Tošković, J., Macura, R., Aničić, J., Aničić, D. (2015) Improving the management of the company establishing mechanisms Internal control in Serbia, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, NR. 5/2015 ISSUE 5/2015, 5-10: 27-31.

[25] Tomas-Miskin S., Vitomir, J., Popović, S. & Vitomir, G. (2022). [Decision-making of Top Management and Internal Audit on the Issue of Archiving Documentation in Companies Founded by Local Government Units in the Republic of Serbia](#), Lex Localis – Journal of Local Self-Government, 20(4), 889 – 995.

[26] Prodanović, R., Ćirić, M., Ignjatijević, S., Đurić, K., Vapa-Tankosić, J., Egić, S. (2021). Analiza faktora od uticaja na konkurentnost domaćeg meda. Ekonomija – teorija i praksa, 14 (4); 73- 93.

[27] Popović, S. (2016), Začaj interne revizije u fer vrednovanju Javnih preduzeća republike srbije, Revizor 74, 71-81.

[28] Popović, S., Tošković, J., Macura, R., Aničić, J., Aničić, D. (2015), The importance of evaluation of risk management in business, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, NR. 5/ 2015 ISSUE 5/ 2015.

[29] Popović, S., Eremić-Đorđić J., Mijić, R., (2014). Interna kontrola u funkciji menadžmenta, Ekonomija-teorija i praksa 2/2014, 74-85.

[30] Aničić, J., Popović, S., (2015), Koncept ABC metode, prednosti i ograničenja u primeni, Računovodstvo, Br. 3/2015, 68-79.

- [31] Lekić, N, Vapa-Tankosić, J., Lekić, S., Vapa, B, Mandić, S. (2023). Intellectual capital and business performance in ICT companies, *Ekonomija - teorija i praksa* 2, 44-61
- [32] Puvača, N., Vapa-Tankosić, J., Ignjatijević, S., Carić, M., Soleša, D., Soleša, K. (2023). Consumer awareness of antimicrobial residues in drinking water. *Ekonomija - teorija i praksa*, XVI (1). 40-56. 10.5937/etp2301040P.
- [33] Čavlin, M., Vapa-Tankosić, J., Mirković, Z. (2022) Analiza faktora finansijske i profitne pozicije u funkciji integrisanog upravljanja rizicima u sektoru rudarstva, *Ekonomija - teorija i praksa*, 15(3), 56-73.
- [34] Čavlin, M., Vapa-Tankosić, J., Egić, S. (2021). Perspektive sistema zaštite finansijske stabilnosti i prevencije rizika bankarskog poslovanja, *Economics - Theory and Practice*, XIV (3), 109-126
- [35]. Lekić, N., Vukosavljević D., Vapa-Tankosić, J., Lekić, S., Mandić, S. (2021). Uticaj motivacionih faktora na organizacionu posvećenost zaposlenih u bankama, *Ekonomija –teorija i praksa* (1), 1-22.

PERFORMANCE-BASED GREEN ARCHITECTURAL DESIGN AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE POLICY TRANSFORMATION

Melik Sami

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.
LACOMOFA Biskra laboratory. Algeria.

Khelil Sara

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Tallal Abdel Karim Bouzir

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Abstract:

The proposed study will examine how performance-based green architectural design can serve as a driving force in changing the policy of sustainability in response to the dire fact that there is inadequate policy integration of environmentally responsible practices in the modern urban development policies. By assessing both qualitative and quantitative data regarding the analysis of the existing green architectural projects through qualitative case studies and quantitative performance indicators of both conventional and green design methods, this study shows that performance-driven green design does not only improve the environmental performance but also proves to be cost-effective and health-beneficial through its contributions towards better indoor environments. The interviews with stakeholders also enhance the understanding of the obstacles and facilitators to successful policy changes, and it is apparent that more cooperation between the designers, policymakers, and the community is needed. These results support the importance of the application of these practices in the health care setting since sustainable architecture can result in healthier built environments, which are essential to the overall health of the population and lower healthcare expenses related to the adverse environment. Finally, the research adds to the overall conversation on the sustainable urban development by depicting the transformative power of the performance-based green building design in shaping the policy frameworks, hence, providing the promotion of the paradigm shift to the health-promoting and environmentally responsible urban environments. The insights into the study are not limited to the field of architecture, and it is possible to assume that the integration of these practices can trigger large-scale shifts in policy in different areas, which will see sustainability as a key value in the development of cities and the promotion of health among the population.

Keywords: Sustainability Transitions; Sustainable Development Governance; Climate Policy Integration; Evidence-Based Urban Policy; Energy-Efficient Building Standards.

URBAN ARCHITECTURAL STRATEGIES FOR ENVIRONMENTAL RESILIENCE USING GREEN TECHNOLOGIES

Melik Sami

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.
LACOMOFA Biskra laboratory. Algeria.

Khelil Sara

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Tallal Abdel Karim Bouzir

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Abstract:

This paper explores the usefulness of urban architecture practices that involve the use of green technologies to ensure a resilient environment, but specifically we are going to look at their effects on urban sustainability, climatic adaptation, and resource productivity. The study will use a mixed-method research design, where quantitative data is used on energy consumption, greenhouse gas emission, and urban heat islands, and qualitative data derived as case studies and interviews with stakeholders. The results show that green technology implementation on urban architecture results in a substantial decrease in energy consumption and greenhouse gases, as well as it can reduce the effects of the urban heat island, therefore, proving to be effective in promoting environmental sustainability. It is important to note that the strategies do not only help in improving the environment but also in improving the health outcomes of the people by alleviating air pollution and mental well-being as people have more green areas. The implications of the current study are far-reaching (not only related to the architectural practice) and imply the paradigm shift in the policy on the health of the population, in which a significant interaction between the urban design and the health outcomes is considered. This study points out the intersectional criticality of environment sustainability and population health by supporting the introduction of green technologies and eco-friendly architectural principles, hence, the urgency of exploring the connection between the present healthcare issues and urban resilience strategies and combining them with the focus of the future policies.

Keywords: Environmental Resilience; Urban Architectural Design; Green Building Technologies; Climate-Responsive Urbanism; Sustainable Urban Development.

ARCHITECTURAL STRATEGIES FOR ENHANCING ENVIRONMENTAL RESILIENCE THROUGH GREEN TECHNOLOGIES

Melik Sami

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.
LACOMOFA Biskra laboratory. Algeria.

Khelil Sara

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Tallal Abdel Karim Bouzir

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Abstract:

The paper explores the usefulness of architectural policies which use green technologies to strengthen the environment in urban areas, which is a desperate measure in the face of the urgent problem of climate change adaptation. The study, using a mixed-methodology, combines both quantitative information on the performance of different green technologies and qualitative examples of prominent architectural constructions, which form a holistic measurement system to evaluate the environmental resilience in urban ecosystems. The most important discoveries show that measures like green roofing, pervious pavements, and solar energy systems have much to offer in enhancing the resilience of the cities to the impacts of climate change, exhibit decreased absorption of heat, stormwater runoff, and energy use. These findings are not only important in ecological terms but also in the context of better population health due to the diminished heat stress and heat waves and to mental health linked with green city environments. Finally, this research paper does not only add to the discussion of the concept of sustainable architecture, but it also points to the critical importance of the approach of environmentally resilient design in promoting healthcare projects. The findings recommend a paradigm shift in the context of the urban planning and healthcare policies and support the idea of interdisciplinary partnership that will encourage the creation of the health-focused architectural practices to support the establishment of strong urban communities.

Keywords: Environmental Resilience; Adaptive Building Systems; Passive Design Strategies; Nature-Based Solutions (NBS); Resilient Built Environment.

PERFORMANCE-BASED GREEN ARCHITECTURAL DESIGN AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE POLICY TRANSFORMATION

Melik Sami

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.
LACOMOFA Biskra laboratory. Algeria.

Khelil Sara

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Tallal Abdel Karim Bouzir

Departement of architecture, Mohamed Khider Biskra University, Biskra, Algeria.

Abstract:

The proposed study will examine how performance-based green architectural design can serve as a driving force in changing the policy of sustainability in response to the dire fact that there is inadequate policy integration of environmentally responsible practices in the modern urban development policies. By assessing both qualitative and quantitative data regarding the analysis of the existing green architectural projects through qualitative case studies and quantitative performance indicators of both conventional and green design methods, this study shows that performance-driven green design does not only improve the environmental performance but also proves to be cost-effective and health-beneficial through its contributions towards better indoor environments. The interviews with stakeholders also enhance the understanding of the obstacles and facilitators to successful policy changes, and it is apparent that more cooperation between the designers, policymakers, and the community is needed. These results support the importance of the application of these practices in the health care setting since sustainable architecture can result in healthier built environments, which are essential to the overall health of the population and lower healthcare expenses related to the adverse environment. Finally, the research adds to the overall conversation on the sustainable urban development by depicting the transformative power of the performance-based green building design in shaping the policy frameworks, hence, providing the promotion of the paradigm shift to the health-promoting and environmentally responsible urban environments. The insights into the study are not limited to the field of architecture, and it is possible to assume that the integration of these practices can trigger large-scale shifts in policy in different areas, which will see sustainability as a key value in the development of cities and the promotion of health among the population.

Keywords: Sustainability Transitions; Sustainable Development Governance; Climate Policy Integration; Evidence-Based Urban Policy; Energy-Efficient Building Standards.

STRUCTURAL, OPTICAL, AND PHOTOVOLTAIC STUDIES OF QUINOXALINE-BASED SENSITIZERS FOR HIGH-PERFORMANCE DYE-SENSITIZED SOLAR CELLS

El mostafa Benharaf

Team of Chemical Processes and Applied Materials, Sultan Moulay Slimane University,
Polydisciplinary Faculty, Beni Mellal, Morocco.

Kaoutar Ouahibi

Team of Chemical Processes and Applied Materials, Sultan Moulay Slimane University,
Polydisciplinary Faculty, Beni Mellal, Morocco.

Erradi EL mostafa

Molecular Electrochemistry and Inorganic Materials, Sultan Moulay Slimane University,
Faculty of Science and Technology, Beni Mellal, Morocco

Ayoub cherrat

LS3MN2E, CERNE2D, Faculty of Sciences, Mohammed V University in Rabat, Rabat,
Morocco.

Abdellah Zeroual

Molecular Modeling and Spectroscopy Research Team, Faculty of Sciences, Chouaib Doukkali
University, El Jadida, Morocco, El Jadida, Morocco.

Mohammed El idrissi

Team of Chemical Processes and Applied Materials, Sultan Moulay Slimane University,
Polydisciplinary Faculty, Beni Mellal, Morocco.

Abstract

Dye-sensitized solar cells (DSSCs) represent a promising route toward sustainable and low-cost solar energy conversion. Their overall performance is strongly governed by the electronic and optical properties of the photosensitizing dyes. In this context, quinoxaline-based organic dyes have emerged as highly attractive materials due to their strong electron-accepting character and molecular tunability. These dyes exhibit broad absorption in the visible region and pronounced intramolecular charge-transfer behavior. Density functional theory (DFT) and time-dependent DFT (TD-DFT) calculations were employed to explore their optical, electronic, and photovoltaic properties. TD-DOS analysis reveals a significant contribution of dye frontier orbitals near the Fermi level, favoring efficient charge separation. The calculated HOMO–LUMO alignment with TiO_2 supports fast electron injection and effective dye regeneration [1]. High light-harvesting efficiencies exceeding 85% are achieved. The estimated short-circuit current density reaches 18–20 $\text{mA}\cdot\text{cm}^{-2}$. Open-circuit voltages are predicted in the range of 0.70–0.85 V. Favorable charge-transport characteristics lead to fill factors of 0.70–0.78. As a result, power conversion efficiencies approaching 9–11% are obtained. These findings highlight the strong potential of quinoxaline-based dyes for high-performance DSSCs. Overall, this study demonstrates the relevance of advanced molecular design for next-generation photovoltaic materials [2].

Keywords: Dye-sensitized solar cells, Quinoxaline derivatives, charge-transfer, TD-DFT, photovoltaic properties.

ENHANCING TELEMEDICINE AND REMOTE HEALTHCARE DELIVERY IN NIGERIA THROUGH 5G MOBILE SIGNAL STRENGTH OPTIMIZATION

Sirajo Abdullahi
Yahaya Abubakar Aliero

Abstract

The deployment of fifth-generation (5G) wireless communication networks presents transformative opportunities for advancing telemedicine and remote healthcare delivery in Nigeria. Limited access to healthcare in rural and underserved regions underscores the urgent need for reliable digital health solutions. Telemedicine applications vis a vis; remote diagnosis, real-time video consultations, and continuous patient monitoring demand high data rates, ultra-low latency, and robust connectivity, all of which are core capabilities of 5G technology. The role of 5G mobile signal strength and propagation characteristics for enabling efficient telemedicine services across Nigeria were investigated in this study. Using signal propagation models and received signal strength, the research evaluates the impact of path loss, coverage reliability, and network performance on healthcare applications. Findings highlight that optimized signal propagation and strategic network planning are critical to ensuring dependable telemedicine delivery. The study concludes that effective deployment of 5G infrastructure can significantly enhance healthcare accessibility, reduce disparities in service delivery, and strengthen Nigeria's capacity to provide equitable, technology-driven healthcare solutions.

Keywords: 5G communication, telemedicine, signal strength, path loss, remote healthcare.

SOIL MANAGEMENT PRACTICES FOR MITIGATION OF THE EFFECT CLIMATE CHANGE IN THE TROPICS

Orji, Jephther Ebuka

Department of Soil Science,
Alex Ekwueme Federal University Ndufu-Alike Ikwo

ABSTRACT

Climate change is one of the major global problems threatening the survival of the humans, animals, crops, ecosystems and food security achievement in the tropics. It is a global threat with serious implications on agriculture, natural ecosystem, water supply, health, soil and atmosphere. Activities from the industrial revolution, burning of fossil fuels, land use change, and some agricultural activities contribute to the effects of climate change. This paper aimed at reviewing soil management practices for mitigation of the effect of climate change in the tropics. Some effects of climate change in the tropical regions include; flooding, soil erosion, variation in temperature regimes, variation in rainfall pattern, drought, melting of glaciers, hurricanes, forest fire, nutrients leaching, changes in soil pH, reduction in soil organic matter etc. Soil as a major carbon sink could have significant impacts on climate change mitigation in the tropics through different soil management practices such as carbon sequestration, conservation tillage, use of organic amendments, cover cropping, mulching, agroforestry systems, integrated nutrient management, improved water management/precision irrigation, afforestation, organic agriculture, sustainable forest management, and proper erosion control measures. The adoption of the aforementioned soil management practices in the tropics will definitely improve soil productivity and encourage climate smart agriculture for sustainable soil productivity.

Keywords : soil, management practices, climate change, mitigation, tropics

Introduction

Climate change is one of the major global problems threatening the survival of the human, animals, crops and intact ecosystems. It is one of the global threats with serious implication on agriculture, natural ecosystem, water supply, health, soil and atmosphere, which are all elements that constitute the support for long term sustainability of most production processes on earth (Emeka, 2008). Climate change refers to a deviation from the normal weather conditions of an area over time, whether due to natural conditions or as a result of human activities which results in degradation of an environment (Nwosu, 2012). Climate change is the variation in the statistical distribution of the average weather conditions over a prolonged period of time, usually 30 years (Ikehi and Zimoghen, 2014). It refers to weather changes, including steady alteration in annual temperature (rise or fall), rainfall regime (pattern or intensity), wind, relative humidity and solar radiation overtime

Climate change refers to long-term alterations in temperature, rainfall patterns, and other components of the climate system, mainly driven by human activities such as fossil fuel combustion, deforestation, and unsustainable agricultural practices (IPCC, 2021). These activities increase atmospheric concentrations of greenhouse gases such as carbon dioxide (CO₂), methane (CH₄), and nitrous oxide (N₂O), which trap heat and lead to global warming. In Nigeria, a tropical environment, climate change manifestations include rising mean temperatures, changes in rainfall distribution, increased frequency of extreme weather events,

flooding in southern regions, and prolonged droughts in northern regions (NIMET, 2020). These changes directly affect soil quality, a Cultural productivity, and livelihood

Climate change poses serious threats to agricultural sustainability and poverty alleviation in the poorest and most vulnerable regions as impacts affect the dependence on rain fed agriculture, results to increased level of poverty, low level of human and physical capital development, inequitable land distribution and poor infrastructure development (Ikehi, Onu, Ifeanyieze and Paradang, 2014). Although climate change has strong impact on health, water resources and land use, coastal infrastructure and environment, the most affected is agriculture especially in developing countries like Nigeria where irrigation is seldom practiced (Heanyieze, Ikehi and Isiwu, 2014). Agriculture is highly sensitive to climate change variability and weather extremes such as droughts, floods, and severe storms. Climate change can manifest as fewer wet days and higher rainfall, flooding, increasing surface air temperature, sea level rise and accelerated soil erosion depending on the region (Ikehi, Heanyieze and Ugwuoke, 2014).

Crop yield are affected by many factors associated with climate change which include temperature, rainfall, and other extreme weather events. Farauta, Egbule, Idrisa and Agu (2011) explained that climate change is a contributing factor to food price crises, and its impacts on agriculture in developing countries is expected to get more serious. From the foregoing, it becomes imperative that adequate adaptation and mitigation strategies be explained to help cope with the challenges and impacts of climate change on the environment and agriculture. To address the issues of adapting to and mitigating climate change, the paper highlights the following: causes of climate change, effects of climate change on the environment and agriculture, mitigation and adaptation strategies, conclusion and then recommendations.

Soil management practices involve deliberate actions taken to maintain or improve soil physical, chemical, and biological properties for sustainable land use. Proper soil management can reduce soil vulnerability to climate change while enhancing its capacity to act as a sink for atmospheric carbon dioxide (Lal, 2018).

Therefore, understanding and adopting effective soil management practices is critical for mitigating the adverse effects of climate change in Nigeria.

Mitigation is a response strategy to global climate change which involves the adoption of measures that reduce the amount of emissions (abatement) or enhance the absorption capacity of GHGs (sequestration). The authors explained that the total global potential for mitigation depends on many factors including emission levels, availability of technology, enforcement and incentives. However, before one should look at the mitigation measures, it is necessary to identify the causes, the effects on crop production to value the need to adopt measures for mitigating climate change.

Causes of Climate Change

According to Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2007), the causes of climate change can be linked basically to factors such as:

1. Industrial revolution: The activities of automobiles, jet-trails and other industrial acts have led to emission of several gases like carbon dioxide into the atmosphere which over time affects the composition of greenhouse gases leading to altered climate
2. Burning of fossil fuels by oil producing companies and refineries which emit greenhouse gases directly into the atmosphere. For example, the Niger Delta region is reported to have over 123 gas flaring sites, making Nigeria one of the highest emitters of GHG in Africa (Akinro et al., 2008). Nigeria accounts for roughly one-sixth (1/6) of worldwide gas flaring: Nigeria flares about 75% of her gas (World Bank, 2008), and all take place in the Niger Delta region. Some 45.8 billion kilowatts of heat are discharged into the atmosphere of the Niger Delta, from flaring 1.8

billion cubic feet of gas every day (Olurin and Agbola, 2003). Between 1970 and 1986, about 125.5 million cubic meters of gas was produced in the Niger Delta region of which about 102.3 (81.7%) million cubic meters were flared (World Bank, 2008). The flares, due to the existence of oil industries in the region, have apparently contributed to the increase of GHG which alters climatic composition over time.

3. Land use change such as deforestation and desertification, watering of deserts, sand-filling of natural water bodies, all of which singly and/or complementarily leads to climate change and agricultural activities such as bush burning, fertilizer application, fermentation among others, as anthropological

Effects of Climate Change on the Environment and Agriculture in Nigeria as a Tropical region

The effects of climate change on agricultural production vary from one region to another depending on the prevailing climate of the region hence affects agricultural productivity differently. Nigeria, like all other countries of sub-Saharan Africa, is highly vulnerable to the impact of climate change especially the coastal low lying states. Climate change variations between 1960 and 1999 in parts of Nigeria showed visible occurrences of drought for a cumulative period of approximately 8-18 years in most of Adamawa, Bauchi, Borno, Igbo, Kano, Kastina, Sokoto, Yobe and Zamfara states of Nigeria (Oliha, 2009; Muhammed et al., 2011). Unlike the northern mentioned states, the Niger Delta states like Bayelsa, Delta, Edo and Rivers, among others had flooding and overflowing seas. Niger Delta like most coastal low lying regions of the world is constantly faced with flooding of various degrees. Increase in rainfall also is conducive for proliferation of pests and diseases, which in turn are detrimental to crop production. In other words, pest and crop diseases migrate in response to climate change and variation eg Tse-tse fly has extended its range northwards and will potentially pose threat to livestock in the drier northern states of Nigeria (Food and Agricultural Organization, FAO, 2002). Excessive flooding can also lead to soil erosion and destruction of farmlands. Aluko, Opeyemi and Ologunagha (2008) opined that climate change has significant impact on fragile soil and traditional farming systems. The authors explained that small rural farmers and communities no longer produce sufficient quantities of the food needed to sustain their populations. Also extreme weather events such as thunderstorms, heavy winds, and floods, devastate farmlands and can lead to crop failure. Flooding could destroy the infrastructure used to store or transport food from production areas to markets thereby acting as disincentive to farmers who could produce more food (Feanyieze, Alkali, Okoye and Ikehi, 2016).

Climate change affects livestock especially in dry weather conditions or desert-prone zones/regions where longer period of drought adversely affect the availability of fodder. Furthermore, increased temperature and accompanying decrease in water availability tend to reduce the length of growing seasons and yield potential with attendant low agricultural productivity. Admittedly, too, global warming has threatened the aquatic ecosystems with the consequential low production of sea foods and aquatic plants that may be of socio-economic importance.

Climate change resultant effect of hunger and malnutrition are now adversely affecting the livelihood and well being of a massive number of people and inhibiting the development of many poor countries (Ikehi, 2014). It is quite obvious that the most serious challenge facing agricultural production and indeed mankind, worldwide and Nigeria in particular is climate change, thus the necessity to adapt

Soil Erosion: Increased rainfall intensity and flooding accelerate water erosion, while drought and reduced vegetation cover promote wind erosion, particularly in the semi-arid zones of northern Nigeria (FAO, 2019)

Nutrient Depletion: Heavy rainfall increases nutrient leaching, especially nitrogen and potassium, while drought conditions limit nutrient uptake by crops, resulting in low productivity (Brady and Weil, 2017).

Soil Salinization and Acidification: Sea level rise, irrigation mismanagement, and high evaporation rates contribute to soil salinity in coastal and arid areas, while excessive rainfall can increase soil acidity through leaching of basic cations (FAO, 2017).

Effects of Climate Change on Soil Physical Properties

Climate change affects soil not only chemically and biologically, but also physically. Soil physical properties include texture, structure, porosity, bulk density, temperature, moisture content, and permeability.

Below are the major effects:

1. Increased Soil Temperature: global temperatures increase soil temperature, rising temperature leads to faster evaporation of soil moisture, reduces water available for plant growth and can damage soil structure over time.

2. Loss of Soil Moisture: Irregular rainfall and prolonged drought reduce soil water content, causes soil to become dry and hard, reduces infiltration and increases surface runoff and affects seed germination and crop yield.

3. Soil Erosion: heavy rainfall and flooding wash away topsoil, removes fertile top layer of soil, reduces soil depth and productivity and causes loss of soil structure.

4. Soil Compaction: frequent drying and heavy rainfall can weaken soil structure, soil particles pack tightly together, reduces pore spaces (porosity) and limits root penetration and water movement.

5. Changes in Soil Structure: extreme weather conditions (drought and floods) break down soil aggregates, leads to crust formation on soil surface, reduces aeration and decreases infiltration rate.

6. Increased Desertification

In areas with high temperature and low rainfall, land becomes dry and degraded; soil becomes loose and sandy, wind erosion increases and agricultural productivity reduces.

7. Increased Flooding and Waterlogging: heavy rainfall events cause flooding; soil pores become filled with water; reduces oxygen supply to plant roots; and weakens soil strength and structure

Climate change affects soil physical properties by increasing soil temperature, reducing moisture content, causing erosion, compaction, structural breakdown, desertification, and waterlogging, which all reduce soil productivity.

Effects of Climate Change on Soil Chemical Properties

Climate change affects the chemical composition and balance of nutrients in the soil. Soil chemical properties include soil pH, nutrient availability, organic matter content, salinity, and cation exchange capacity (CEC).

Below are the major effects:

1. **Changes in Soil pH:** heavy rainfall can cause leaching of basic nutrients (like calcium and magnesium). This may make the soil more acidic. And increased soil acidity reduces nutrient availability for crops.
2. **Nutrient Leaching:** Intense rainfall washes nutrients such as nitrogen, potassium, and phosphorus deep into the soil. Plants cannot easily absorb these nutrients. This leads to low soil fertility.
3. **Reduction in Soil Organic Matter:** high temperature speeds up decomposition of organic matter, reduces humus content in the soil and decreases soil fertility and nutrient-holding capacity.
4. **Disruption of Nutrient Cycling:** climate change affects soil microorganisms responsible for nutrient cycling, slows down processes like nitrogen fixation and mineralization and reduces nutrient availability.
5. **Increased Greenhouse Gas Emissions from Soil:** warmer temperatures increase release of carbon dioxide (CO₂) and nitrous oxide (N₂O) from soil leads to loss of soil carbon and contributes further to global warming.

Climate change affects soil chemical properties by altering soil pH, increasing nutrient leaching, reducing organic matter, causing salinity, disrupting nutrient cycling, and increasing greenhouse gas emissions, all of which reduce soil fertility and crop productivity.

Mitigation and Adaptation Strategies

Developed and developing countries alike are working hard to find solutions to the effects of climate change, as the impacts vary in extent and nature. In order to address the resulting impacts, adaptation practices should lay emphasis on community interest to encourage sustainable development. It is suggested that adaptation strategies will be more successful if they are identified and presented to local users for vetting to ensure their consistency with local priorities, norms, goals and institutions (Newton Paci and Ogden, 2005). Community-based adaptation has become an important term in the climate change debate (Uyique and Agho, 2007). It recognizes the fact that environmental knowledge and resilience to climate change lay within societies and cultures (IPCC, 2001). Furthermore, an understanding of how communities cope with environmental changes is important when developing community-based adaptation projects to mitigate the effects of climate change for the local farmers and their families. The goal of community-based adaptation is to increase climate change resilience of communities by enhancing their capacity to cope with climate related issues such as less predictable rainfall patterns, frequent droughts, stronger heat wave, invasion of diseases and weather hazards of unprecedented intensity (IPCC, 2001). Staying informed about climate change and supporting efforts to slow its progress are things necessary to be done. The climate is already changing because of the existing build-up of GHGs in the atmosphere, therefore it is important to prepared for and adapt to those changes. While actions now to reduce emissions is critical, the existing build-up of GHG concentrations means that some effects of climate change are inevitable in this and coming decades and planning must start now on adapting families, production processes, economy and the society to these changes (Onu, Alaribe and Ikehi, 2016) Agriculture depends largely on environment, thus any prolonged fluctuations in average weather can affect its productivity. To address climate change and promote sustainability in agriculture, adaptation and mitigation approaches needs to be well publicized and porsied, such as those discussed below,

Mitigation Strategies to Address the Impacts of Climate Change in Nigeria

1. Planting of crops according to prevailing climate condition

A change in weather condition could influence the type crops grown or animals reared. For farmers to adapt to the impacts of climate change, those (farmers) who are currently experiencing

warmer environment due to shift or drastic rise in temperature, should shift to planting of crops that can survive in the current trend in their places eg. cotton, wheat, oil crops and maize for the drier north. In wet locations, farmers are more likely to plant rice, soybeans, sugar, vegetables and potatoes which are water loving plants.

2. Breed stress-resistant varieties Select and cultivate new well-bred animal and crop varieties with high yield potential and quality, superior integrative stress resistance and wide adaptability. Select and cultivate stress resistant varieties with specific abilities of resistance to drought, water logging, high temperature and diseases and pest invasion.

3. Carbon Sequestration

Sequestration activities enhance and preserve carbon sinks and include practices that store carbon through crop land management “best practices” such as no-till agriculture, or slow the amount of stored carbon released into the atmosphere through burning, tillage and soil erosion. Sequestered carbon is stored in soils, resulting in increases in soil organic carbon (SOC). Reference [14] reported that sequestration accounts for 89 percent of the technical mitigation potential in agriculture compared to 11 percent for emission abatement. The authors explained that “best” management practices in agriculture such as reducing the amount of bare fallow, restoring degraded soils, improving pastures and grazing land, irrigation, crop and forage rotation, and no tillage practices can raise SOC. Sequestration of carbon thus, addresses the build of GHG in the atmosphere that contributes to climate change.

4. Avoidance of Bush Burning

Bush burning as a traditional practice of clearing the farm land contributes to the emission of GHGs such as CO₂ and CH₄ which adds to the atmospheric stock of gases thus, increasing global climate change. There is need to abolish the practice of bush burning and the emission of gases that result from the process. This could be achieved through clearing and raking of the grasses with the use of farm tools or alternatively allowing the grasses to decompose and increase the fertility of the soil. A soil that is fertile would ensure the release of nutrients for better production of crops. Equally, prohibition and punishment of defaulting farmers could serve as a deterrent to others in the habit of bush burning thus, reducing the atmospheric stock of CO₂ and CH₄.

5. Avoidance of Deforestation

Deforestation is the cutting down of trees without replacement for urban development, or erection of buildings causes disequilibrium in the carbon-oxygen balance in nature. This imbalance leaves substantial amount of CO₂ in the atmosphere which adds to the global stock of GHGs that fuel climate change problems affecting crop production. A shift from this practice through legislation and enlightenment can improve the carbon-oxygen balance thus reducing the stock of CO₂ in the atmosphere. Low emission of CO₂ reduces global climate change and its attendant effects on crop production.

6. Adoption of Appropriate Tillage Practices

Tillage operations of farmers speed up the release of stored soil organic carbon into the atmosphere that contribute to global climate change. The adoption of appropriate tillage operations such as zero or minimum tillage can sequester soil organic carbon and reduce its release to the atmosphere to add to the existing stock of gases. Good tillage practices further check soil erosion and associated dangers thereby conserving soil nutrients for greater yields of crops which would in turn address the food insecurity of the nation.

SOIL MANAGEMENT PRACTICES FOR MITIGATION OF CLIMATE CHANGE IN TROPICS

In Nigeria, soil management for climate change mitigation focuses on enhancing soil organic carbon (SOC) sequestration and reducing greenhouse gas emissions through sustainable

agricultural practices. These strategies not only capture atmospheric carbon but also improve soil resilience against climate-induced stressors like erosion and drought.

1. Conservation Tillage: Conservation tillage practices, including minimum and zero tillage, reduce soil disturbance, conserve soil moisture, improve soil structure, and enhance carbon sequestration (Lal, 2015)
2. Agroforestry Systems: Agroforestry integrates trees with crops and/or livestock. Trees sequester carbon, reduce erosion, improve micro climate, and enhance soil fertility through litter deposition and nitrogen fixation (Nair, 2012).
3. Erosion Control Measures: Practices such as contour farming, terracing, strip cropping, and windbreaks reduce soil erosion and land degradation, thereby maintaining soil productivity under changing climatic conditions (FAO, 2019).
4. Improved Water Management: Efficient irrigation and drainage systems help prevent waterlogging, salinization, and nutrient leaching while improving crop productivity in the face of climate variability (NIMET, 2020).

CHALLENGES TO ADOPTION OF SUSTAINABLE SOIL MANAGEMENT PRACTICES IN NIGERIA

Despite their benefits, adoption of sustainable soil management practices in Nigeria is constrained by limited farmer awareness, high cost of inputs, land tenure insecurity, inadequate extension services, and weak policy support (Manyong et al., 2018). Strengthening awareness, policy support, and extension service are essential for widespread adoption.

Conclusion

Climate change poses serious threats to soil resources and agricultural sustainability in Nigeria. However, appropriate soil management practices such as conservation tillage, organic amendments, agroforestry, and erosion control can mitigate these effects by improving soil health and enhancing carbon sequestration. Some of the consequences on livelihood are drying of streams, flooding, damaging of roads and general damage to the ecosystem. The effects of climate change on agricultural productivity are numerous, including decrease in crop yields, altered crop growing period, decrease in water availability for irrigation, among others. The focus of adaptation is to help human, agriculture and other production activities in the environment to survive the current trends in climate as the altering in climate will continue due to the existing causatives. Mitigation is aimed at reducing the causatives of climate change now and to reduce the impacts it will have in the future. Nigeria as a developing country, should aim at enlightening the populace, update farming practices through informed extension service.

REFERENCES

- Aluko, A P. Oyeleye, B., Sulaiman, O. N. and Ukpe, I. E. (2008). Climate change: A threat to food security and environmental protection. Proceedings of the 32nd Annual Conference on Forestry Association of Nigeria. October, 2008.
- Akinro. A. O.. Opeyemi, D. A. and Ologunagba, I. B. (2008). Climate change and environmental degradation in the Niger Delta area of Nigeria: Its vulnerability, impacts and possible mitigation. Research Journal of Applied Sciences; 3(3), 167-173
- Chikare, J., Nnadi, F.N., Orusha, J.O. and Onogu, B. (2012) Integrating Climate Change Issues into Agricultural Education, Teaching and Learning in Nigeria. Advances in Agriculture Sciences and Engineering Research, 2, 115-127

- Chukwu. G. O. and Okoru, B. O. (2006). Sustaining agriculture in Africa, needs benefits and methods. Proceeding of the Academic Seminar, Golden Jubilee Edition, Federal College of Agriculture, Ishagu (pp. 90-94)
- Emeka, D. O. (2008), Impact of climate change on livelihood sustainability in the lake chad regum of Nigeria in Pupoola (ed) Proceedings of the 32th Annual Conferences of Forestry Association of Nigeria. Pp152-153
- FAO (2007) Food and Agricultural Organization of the United Nations Climate change and food security: a frame work document. Pp. 1907
- FAO (2008) The State of Food Insecurity in the World: High Food Prices and Food Security Threats and Opportunities. FAO, Rome.
- Farauta, B. K., Egbule, C. L. Idrisa, Y. L. and Apu, V. C. (2011). Perception of climate change and adaptation strategies in Northern Nigeria: an empirical assessment. Retrieved 23 March, 2012 from <http://unfec.inc/2860.php>
- Heanyieze F.O., Alkali, M., Okoye, R. N. and Ikehi, M. E. (2016). Altered climate and livelihood of farming families in Niger Delta region of Nigeria. African Journal of Agricultural Research; 11(10), 882-888 181 c./10.5897/AZAR2015.10716
- Huber, D. and Gullede, J. (2011) Extreme Weather and Climate Change. Understanding the Link, Managing the Risks. Extreme Weather Web Page.
- IAASTD (2008) Executive Summary of the Synthesis Report of the International Assessment of Agricultural Knowledge Science and Technology for Development (IAASTD).
- Ikehi M. E. and Zimoghen, I. (2014). Impacts of climate change on fishing and fish farming in the Niger Delta Region of Nigeria. Direct Research Journal of Agriculture and Food Science; 3(1)1-46
- Ikehi, M. E. (2014). Impacts of climate change on animal and crop production in Niger Delta Region of Nigeria. Research Journal of Agriculture and Environmental Management; 3(10) 528-537.
- Ikehi, M. E, Ifeanyi, F. O. and Ugwuoke C. U. (2014). Integration of climate change into the senior secondary school Agricultural Science curriculum in Nigeria. Journal of Atmospheric and Climate Sciences; 4. 614-621 [btrends.doi.org/10.4236/2014.44054](https://doi.org/10.4236/2014.44054)
- Ikehi, M. E. Onu, F. M., Ifeanyi, F. O. and Paradang, S. P. (2014) Farming families and climate change issues in Niger Delta Region of Nigeria: extent of impact and adaptation strategies. Journal of Agricultural Sciences, 5, 1140-1151. [butus.doi.org/10.4236/a.2014.512124](https://doi.org/10.4236/a.2014.512124)
- Ifenyieze, F. O. Ichi, M. E. and Ishiwu, E. (2014). Techniques in utilizing remote sensor technology for precision crop production by farmers as climate change adaptation strategy in Nigeria. Journal of Agricultural Sciences; 5, 1476-1482 <http://dx.doi.org/10.4236/as.2014.514158>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2001). Impact, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of IPCC University Press, Cambridge.
- IPCC (2007). Impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University, Press UK
- IPCC (2007) Impact Adaptation and Vulnerability: Contributions of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the IPCC. IPCC, Switzerland.
- IPCC (2007) Summary for Policy Makers, Climate Change 2007: Synthesis Report. Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel for Climate Change.

- Jodha, N. S. (1990). Mountain agriculture: the search for sustainability. *Journal of Farming System Research and Environmental Extensions*: 1(1)55-75 [15]
- Kassie, M. and Zikhali, P. (2009) Brief on Sustainable Agriculture. The Expert Group Meeting on Sustainable Land Management and Agricultural Practices in Africa: Bridging the Gap between Research and Farmers, 16-17 April 2009.
- Mark, W.S., Mandy, E., Gray, Y., Lan, B., Saleemul, H. and Rowena, V. (2008) Climate Change and Agriculture: Treats and Opportunities. German (Germany) Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, Deutsche Gesellschaft Fur. World Research Institute (2008) Climate Analysis Indicators Toolkit. <http://cait.wri.org/>
- Muhammed, G., Jaliye, M. M., Usman, S. and Baniwa. E. (2011). Adaptive strategies to climate change variability and change in rural canaanities. *Proceedings of the 16 Annual National Conference of Agricultural Extension of Nigeria (AESON)*.
- Mitigation and Adaptation Strategies, *Global Change*, 13(8), 833-861. [17] Newton, C. Paci, D. and Ogden, A. E(2005), Climate change adaptation and regional forest planning in Southern Yukon, Canada:
- Nwo, L. E. (2012). Climate change and food security: implication for effective agricultural extension services in Nigeri *Proceedings of the 17th Annual National Conference of Agricultural Extension of Nigeria (AESON)*
- Obinha, EE. (2009). Climate variability, environmental change and food security nexus in Nigeria. *Journal of Human Ecology*, 26(2),107-121.
- Om F. M., Alaribe M. O and Ikehi M. E. (2016). Coping measures required by farmers in managing climate change stress for effective agricultural crop production: Case study of Abia State, Nigeria, *African Journal of Agricultural Research*; 11(16), 1463-1468. <httpdx.doi.org/10.5897/AJAR2015.10773>
- Pingali, P.I. and Rosegrant, M.W. (1994) *Confronting the Environmental Consequences of Green Revolution in Asia*. Environment and Production Technology Division Discussion Paper No. 2. International Food Policy Research Institute, Washington DC.
- Smith, P.D., Martno, Z., Cai, D., Gwary, H., Janzen, P., Kumar, B., McCarl, S., Ogle, F., O Mara, C. and Rice, B.C. and Scholes (2007) *Agriculture*. In: Metz, B., Davidson, O.R., Bosch, P.R., Dave, R. and Meyer, L.A., Eds., *Climate Change 2007: Mitigation*. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of Inter-Governmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, New York.
- Stigter, K. (1987). Traditional manipulation of microclimate factors: knowledge to be used. *Heta Newsletter*, 3(3), 5-6.
- USEPA (2006) *Global Mitigation of Non-CO2 Greenhouse Gases*. Office of Atmospheric Programmes, Washington DC.
- Uyigue, E. and Agho, M.(2007). Coping with climate change and environmental degradation in the Niger Delta of Southerm Nigeria. *Commamiry Research and Development Centre (CREDC)*, Benin, Nigeria. CREDC Press Benin.

CORROSION AND ITS CONTROL

A.DIVYADHARSHINI.R

B. KARTHIKA.H

C.KERCIAL MERLIN A

D.PRADHYSRI P

Abstract

Corrosion is a natural chemical process that results in the gradual deterioration of metals due to reactions with their surrounding environment. It is mainly an electrochemical process in which metals such as iron react with oxygen, moisture, acids, or salts, leading to the formation of oxides or other corrosion products. Rusting of iron is one of the most common examples of corrosion, causing serious damage to buildings, bridges, pipelines, vehicles, and industrial equipment.

Corrosion not only weakens materials but also leads to significant economic losses and safety hazards worldwide. Therefore, understanding the chemistry behind corrosion is essential for developing effective control methods. The corrosion process involves oxidation and reduction reactions, where anodic and cathodic regions are formed on the metal surface. Factors such as pH, temperature, humidity, and the presence of electrolytes influence the rate of corrosion.

Various techniques are used to prevent and control corrosion, including protective coatings, galvanization, cathodic protection, alloying, and the use of corrosion inhibitors. Recent developments also focus on eco-friendly and green inhibitors to reduce environmental impact.

This paper highlights the chemical principles of corrosion, its types, causes, effects, and modern prevention strategies. A better understanding of corrosion and its control methods plays a crucial role in enhancing material durability, ensuring safety, and reducing maintenance costs in engineering and industrial applications.

Keywords

Corrosion, Electrochemical Reaction, Rusting of Iron, Oxidation, Cathodic Protection, Corrosion Inhibitors, Protective Coatings, Galvanization.

DATE PALM LEAF-DERIVED NANOPARTICLES: A NOVEL HERBAL APPROACH FOR RHEUMATOID ARTHRITIS TREATMENT

Tasawar Iqbal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5854-9069>

Institute of Physiology and Pharmacology, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan

Sidra Altaf

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7717-1375>

Department of Pharmacy, University of Agriculture, Faisalabad, Pakistan

Abstract

Rheumatoid arthritis (RA) is a chronic autoimmune disorder characterized by persistent joint inflammation, pain, and progressive cartilage and bone destruction. Conventional therapies, including nonsteroidal anti-inflammatory drugs (NSAIDs) and disease-modifying antirheumatic drugs (DMARDs), often present limitations such as adverse effects, high costs, and incomplete disease remission. Herbal remedies and plant-derived bioactive compounds have gained attention as safer and cost-effective alternatives. Among these, the leaves of the date palm (*Phoenix dactylifera*) possess diverse phytochemicals, including flavonoids, phenolics, and tannins, which exhibit anti-inflammatory and antioxidant properties. Recent advances in nanotechnology have enabled the formulation of nanoparticles from plant extracts, enhancing their bioavailability, targeted delivery, and therapeutic efficacy. This study explores the development of date palm leaf-derived nanoparticles (DPL-NPs) as a novel herbal approach for RA management. DPL-NPs were synthesized using eco-friendly methods and characterized through physicochemical analyses, confirming their nanoscale size, stability, and bioactive compound retention. Preclinical evaluation demonstrated significant anti-inflammatory effects, reduction in pro-inflammatory cytokines (TNF- α , IL-1 β , and IL-6), and mitigation of oxidative stress markers in RA models. Furthermore, histopathological analysis revealed preservation of joint architecture and decreased synovial hyperplasia. These findings suggest that DPL-NPs provide a dual action anti-inflammatory and antioxidant thereby addressing key pathological mechanisms of RA. The integration of herbal nanomedicine offers a promising complementary strategy for RA treatment, potentially reducing reliance on conventional pharmacotherapy and minimizing side effects. Further clinical studies are warranted to validate safety, dosing, and long-term efficacy in human subjects.

Keywords: Date Palm, *Phoenix Dactylifera*, Nanoparticles, Rheumatoid Arthritis, Herbal Medicine, Anti-Inflammatory.

AN AI/ML BASED SOLUTION TO FACE-SWAP BASED DEEPPFAKE VIDEOS DETECTION

Jogendra Kumar
Harshit Bhandari
Harshdeep Gaur
Anuj Chamoli
Vedansh Tomar

Department of Computer Science and Engineering
GBPIET Ghurdauri Pauri Garhwal Uttarakhand, India

ABSTRACT

The fast development of deep learning technologies has greatly boosted the development of the high-realistic deepfake videos, especially those ones that are grounded on the face-swapping technologies. Although these innovations can be used in constructive purposes in the field of entertainment and media production, their ill-use can be so destructive to the authenticity of information, trust and security of people and the digital world. Misinformation, identity impersonation, financial fraud, and online harassment are the most common ways of using deep fake video to propagate misinformation, steal identities, and commit financial fraud. As such manipulated videos are almost indistinguishable to the human eye, it is urgently needed to have effective and automated detection mechanisms. The proposed project will constitute a robust and scalable artificial intelligence-based system that is capable of correctly detecting face-swap deepfake content. The system uses a hybrid approach in its analysis which combines the spatial and time feature extraction methods to improve detection capabilities. First, complex computer vision techniques are used to preprocess the input videos, that is, to extract and crop faces regions per frame. The processed frames are then processed with an architecture based on multi-model deep learning. Convolutional Neural Network (CNN) is applied to identify light-level spatial artifacts at a frame scale such as blending anomalies, unnatural pixel arrangement, lighting artifacts and skin texture anomalies. Simultaneously, a Recurrent Neural Network (RNN) or spatio-temporal learning model considers temporal consistency between sequential frames in order to discover unusual patterns of motion, unusual blinking, and non-physiological motions of the face - characteristic signs of deep fake manipulation. Through spatial and temporal analysis, the suggested system achieves better detection and is able to generalize when dealing with a wide range of datasets. The solution will work to make a contribution towards the enhancement of the digital media authentication systems and assistance platforms in cutting the spread of fake content. Finally, this initiative will facilitate safer online communication conditions by enhancing effective deepfake detection systems.

Keywords: CNN, RNN, Deepfake Detection Systems, AI, DL.

DETERMINANTS OF TOP-DOWN SABOTAGE: EVIDENCE FROM THE ALBANIAN CONTEXT

Enrik SEJDINAJ

Mediterranean University of Albania, Department of Management & Marketing,
Tirana, Albania

ORCID: 0009-0005-9388-091X

Rakela ZEFI LAZAJ

Mediterranean University of Albania, Department of Management & Marketing,
Tirana, Albania

ORCID: 0009-0008-2654-6243

ABSTRACT

Top-down sabotage isn't just a theoretical issue, it poses a real danger to how organizations operate, especially when it's the leaders themselves who instigate it. In Albania, where entrenched hierarchies persist and institutions still grapple with the legacy of transition, this problem becomes even more complex. Here, sabotage from above doesn't have a single source. Political interference, fragile accountability systems, and a culture shaped by decades of centralized power all contribute. This study examines what truly causes leaders to undermine their own organizations. It uses examples from Albanian universities, government agencies, and private sector companies. What emerges again and again? Leaders prioritizing personal interests, networks based on favoritism and loyalty instead of merit, and a deep-seated reluctance to embrace change. These behaviors don't just slow progress, they permeate the entire system, making real development nearly impossible. The evidence is clear: top-down sabotage isn't only about a single problematic leader. It's built into the organizational structure, embedded in power imbalances and weak institutions. By mapping out these roots, this paper gets to the core of why organizations in Albania face such struggles and offers practical ways to counteract them. More transparency, broader participation in decisions, and stronger oversight of those at the top aren't just slogans; they are essential first steps to breaking this cycle.

Keywords: Top-down sabotage; organizational dysfunction; Albania; governance; institutional fragility; patronage networks; participatory reform.

INTRODUCTION

Organizational sabotage is nothing new. People have long recognized that it can disrupt efficiency, stifle innovation, and erode trust within institutions. Most studies focus on bottom-up sabotage, where employees resist their superiors. Yet there's a subtler, often more destructive issue: top-down sabotage. This happens when leaders, administrators, or senior managers intentionally hinder progress, delay reforms, or undermine new initiatives. When sabotage comes from the top, its effects spread rapidly, filtering down and affecting the whole organization (Ambrose et al., 2002). In countries like Albania, top-down sabotage doesn't arise in a vacuum. It's deeply connected with the nation's history, weak institutions, and entrenched traditions of centralized authority. Decades of strict hierarchies and patronage networks have left their imprint. Personal gain and political ties frequently take precedence over collective interests (Sqapi & Mile, 2022). Now, as Albania edges closer to European integration, this kind of leadership-level sabotage blocks reform, transparency, and meaningful, lasting progress.

This problem isn't limited to a handful of corrupt individuals. It's systemic. Leaders obstruct innovation to safeguard their own interests, manipulate accountability mechanisms to retain

power, or exploit their roles to avoid external demands for change. Such actions sap organizations of resilience, undermine trust, and perpetuate inefficiency. In higher education, for instance, leaders may exploit the accreditation process or prevent curriculum changes. In public administration, they may delay reforms or channel resources through patronage networks. Even in the private sector, especially where transparency is lacking and competition is limited, leaders can engage in top-down sabotage.

This paper examines what fuels top-down sabotage in Albania. It explores real-life examples from public administration, universities, and private companies to trace the origins of this problem and link it to broader discussions about organizational failure. The research contributes to institutional theory, arguing that sabotage is tightly interwoven with power imbalances and weak governance, rather than being a series of isolated incidents (DiMaggio & Powell, 1983; North, 1991).

This study aims to:

- ✓ Define how top-down sabotage manifests in Albania.
- ✓ Identify the primary causes: political patronage, lack of accountability, and entrenched centralized control.
- ✓ Suggest practical solutions for fixing the system by increasing transparency, promoting participation, and strengthening checks on authority.

By addressing these issues, the paper seeks to advance the discussion, not just for academics, but for policymakers, institutional leaders, and anyone dedicated to reform in Albania.

LITERATURE REVIEW

For many years, researchers tended to see organizational sabotage as something that began at the lower levels of a company, employees acting out against management, sometimes by slowing down productivity, quietly disengaging, or even engaging in subtle acts of resistance. Early scholarship generally attributed these behaviors to perceptions of injustice or unfairness in the workplace (Ambrose et al., 2002), suggesting that sabotage was a response to grievances and a lack of trust in leadership. However, the academic conversation has broadened and deepened in recent years. There is now a growing recognition that sabotage can also originate from the top, where managers or organizational leaders leverage their authority to stifle innovation, block reforms, or maintain the status quo (Zaman & Lakhani, 2024).

This shift in focus has brought tournament and contest theory into the discussion, highlighting the role of competition in fostering environments where individuals may feel compelled to undermine one another to get ahead. In these highly competitive contexts, sabotage is no longer just an isolated act of rebellion, it becomes part of a broader organizational dynamic, shaped by incentive structures that prioritize individual achievement over collective progress. Structures that reward outshining others, rather than rewarding collaboration and group success, can turn sabotage into a systemic problem rather than a personal failing.

Recent research underscores the distinctive features and consequences of sabotage when it comes from those in positions of authority. Leaders and managers are uniquely positioned to obstruct change because they hold the levers of power: they control critical resources, set organizational policies, and define the parameters of acceptable behavior. When leaders engage in sabotage, their actions ripple throughout the organization, often stifling dissent, innovation, or reform more

effectively than grassroots resistance ever could. Scholars have linked this managerial sabotage to leaders' anxieties about losing status, their resistance to external pressures for reform, and their desire to protect their own spheres of influence. This form of sabotage is rarely impulsive or emotional; instead, it is often methodical and strategic, aimed squarely at preserving existing power structures instead of addressing underlying organizational problems.

Institutional theory offers valuable tools for understanding why sabotage is especially prevalent in contexts where institutions and economies are still in flux. DiMaggio and Powell (1983) argue that organizations tend to conform to external pressures, which can lead to excessive rigidity and resistance to change. In fragile or transitional environments, this tendency toward rigidity can morph into active sabotage, particularly when leaders perceive reforms as existential threats to their established order. North (1991) adds to this perspective by emphasizing that institutions define the rules of engagement in a society. Where these rules are weak, unclear, or open to manipulation, as in the case of Albania, leaders may find it easier and more advantageous to sabotage initiatives for change rather than support them. Weak accountability mechanisms and deeply entrenched patronage systems create fertile ground for top-down sabotage, as leaders focus on maintaining their networks of loyalty and personal gain.

Albania's organizational landscape is still deeply influenced by its hierarchical history and longstanding traditions of patron-client relationships. This legacy is evident not only in political life but also in public administration, education, and the private sector. Research into state capture and electoral interference demonstrates that political elites in Albania have repeatedly manipulated institutions to serve their interests, making meaningful transparency and reform an uphill battle (Sqapi & Mile, 2022). These same patterns are mirrored within organizations, where leaders often obstruct progress in order to safeguard their own allegiances and to avoid external scrutiny. In academia, for example, leaders may exploit accreditation processes or delay necessary updates to curricula to protect their networks. In the public sector, senior officials can stall or water down reforms, divert resources through patronage channels, or otherwise hinder genuine institutional development. Even in the private sector, especially where markets are not truly competitive, leaders may resist modernization, block transparency, and maintain outdated practices to protect their power and privileges.

The research thus paints a picture of top-down sabotage as a deeply rooted, systemic issue, one that is intertwined with fragile institutions, distorted power dynamics, and the enduring legacy of centralized authority. While international studies tend to focus on the effects of competition and managerial insecurity, the Albanian context brings additional challenges to light: deeply embedded patronage systems, weak mechanisms of accountability, and strong resistance to institutional change. These factors combine to make top-down sabotage not just a reaction to immediate threats, but a persistent obstacle to development and reform. Taken together, these insights underscore the importance of situating sabotage within the specific context of Albania's evolving governance structures and institutional realities. To truly understand and address sabotage in Albanian organizations, it is essential to grapple with the intersecting legacies of hierarchy, patronage, and institutional fragility that continue to shape organizational behavior and leadership decisions.

METHODOLOGY

This study adopts a qualitative, exploratory, and comparative case study design. Given the limited prior research on top-down sabotage in transitional economies, qualitative methods allow for a deeper understanding of the phenomenon within its institutional and cultural context. The comparative approach enables identification of cross-sectoral patterns while accounting for sector-specific dynamics.

3.1 Case selection

Three sectors were chosen for analysis:

- Public Administration: Selected due to its central role in governance and reform implementation.
- Higher Education: Chosen as a sector where hierarchical authority and accreditation processes are highly visible.
- Private Enterprises: Included to capture dynamics in organizational settings influenced by market competition and managerial discretion.

Cases within each sector were selected through purposive sampling, focusing on organizations where reform initiatives, innovation projects, or governance changes have been attempted in the past decade.

Research design

For this paper, we adopted a qualitative comparative case study methodology, centering our investigation on the manifestation of top-down sabotage across three key sectors in Albania: public administration, higher education, and private companies. By examining and juxtaposing these sectors, we were able to capture a broader spectrum of how sabotage operates within varying institutional logics and environments. This comparative approach not only enriched the data but also enabled a multi-faceted understanding of the phenomenon, allowing for a more nuanced analysis of patterns, sector-specific nuances, and cross-cutting dynamics. Engaging with diverse cases offered the opportunity to triangulate evidence, thereby enhancing both the depth and credibility of the study's findings.

Data collection

To ensure comprehensive data collection, we employed two primary strategies: First, we carried out semi-structured interviews to gather first-hand perspectives. In total, we interviewed 32 participants, including civil servants, university professors, administrators, and managers from the private sector. We relied on purposive sampling to capture a diverse range of voices, ensuring representation across different hierarchical levels and institutional settings. The interviews, conducted exclusively in Albanian, lasted between 45 and 90 minutes. Each conversation was audio recorded, meticulously transcribed, and subsequently translated into English to facilitate analysis. During these interviews, we encouraged participants to share detailed narratives about their direct encounters with reform initiatives, the forms and strategies of resistance they observed or participated in, and their perceptions of the prevailing organizational culture. This approach allowed for rich, context-sensitive accounts that revealed both overt and subtle forms of sabotage.

Second, we systematically reviewed a variety of secondary sources to supplement and contextualize the interview data. We analyzed official government documents, such as reform strategies, accreditation reports, and institutional regulations, to trace the formal landscape in which reforms were introduced and contested. Additionally, we engaged with academic literature on governance, patronage networks, and institutional reform, drawing both on studies focused

on Albania and comparative work from the broader Western Balkan region. Media reports, particularly investigative journalism pieces chronicling delays and acts of resistance were also scrutinized, providing contemporaneous accounts and illustrating how these issues are represented in the public sphere. This multi-pronged data collection strategy enabled us to cross-validate findings and situate individual experiences within broader institutional and societal dynamics.

Analytical framework

The analytical process combined both deductive and inductive coding techniques to ensure a comprehensive and flexible approach to the data. Deductive codes were developed in advance, informed by existing literature on sabotage, bureaucratic resistance, and governance. These included established categories such as resource withholding, bureaucratic inertia, and deliberate miscommunication. As we immersed in the interview transcripts and documents, we allowed new themes to emerge inductively. For example, issues such as generational tensions in family-owned businesses or the impact of informal patronage practices surfaced organically and were incorporated into the coding framework. All data were systematically coded and managed using NVivo software. To enhance the reliability and validity of the coding process, we conducted intercoder reliability checks on 20 percent of the transcripts, achieving a Cohen's kappa coefficient of 0.82, which indicates a high level of agreement and consistency.

Weighted indicators

To bring quantitative rigor to the qualitative findings, we developed a scoring system to measure the intensity and impact of sabotage practices across sectors. Each identified sabotage practice was assigned a severity rating on a scale from 1 to 5, considering both its frequency and the extent of disruption or harm it caused. We further assigned weights to key determinants, such as the strength of accountability mechanisms, the pervasiveness of patronage networks, and the degree of institutional autonomy, based on their relative influence within each sector. The aggregate scores were then calculated by multiplying the severity ratings by their respective weights, producing composite indicators that allowed for systematic comparison across cases and sectors. This approach facilitated not only descriptive analysis but also the identification of patterns and outliers, sharpening the explanatory power of the study.

Ethical considerations

Ethical rigor was a cornerstone of the research design. We ensured that all participants provided informed consent after being fully briefed about the study's aims, methods, and potential risks. To protect confidentiality, we anonymized all data and used pseudonyms throughout our reporting. Sensitive information was handled with care to prevent any potential harm or repercussions for participants.

FINDINGS

Interviews and secondary sources together form a detailed and striking narrative: top-down sabotage within Albanian public administration is not merely occasional but is firmly anchored in longstanding patronage networks and persistent political interference. Leaders at the helm routinely obstruct reforms, especially when these initiatives begin to threaten the foundations of their clientelist systems or jeopardize their personal influence. Consider the example of digitizing administrative services. Senior officials frequently delayed the process, or in some cases, actively undermined it. Their reluctance often stemmed from fears of relinquishing control over crucial

decision-making channels and losing opportunities to dispense favors or maintain informal power. Sabotage in these cases rarely took the form of overt defiance, it was more insidious, manifesting as the subtle withholding of resources, the deliberate complication of communication, or the passive reliance on bureaucratic inertia to slow progress to a crawl. The ultimate consequence, however, remained unchanged: essential reforms were stalled, and the public's already fragile trust in government institutions suffered yet another blow.

Table 1. Sector-specific evidence of top-down sabotage in Albania

Sector	Manifestations of sabotage	Mechanisms used	Consequences
Public Administration	Obstruction of reforms (digitization)	Withholding resources, miscommunication, bureaucratic inertia	Slowed reform, reinforced distrust
Higher Education	Manipulation of accreditation, blocking curricular innovation	Resistance to transparency, stalling interdisciplinary programs	Outdated curricula, reduced competitiveness
Private Enterprises	Resistance to modernization, generational conflicts	Blocking digitalization, obstructing transparency, hierarchy preservation	Missed market opportunities, weakened competitiveness

Source: Produced by the author

As presented in Table 1, sabotage is expressed in different ways in public administration, higher education, and private enterprises, while following the same logic of obstruction and control. In public administration, for instance, sabotage is expressed as “obstruction of reforms (digitization)” and is conducted by means of “withholding resources, miscommunication, and bureaucratic inertia.” This is in line with previous research findings that have confirmed that hierarchical public sectors with low levels of accountability exhibit resistance to digital reforms in order to maintain power (Mergel et al., 2019). In higher education, the expression of sabotage is found to be “manipulation of accreditation” and “blocking of curricular innovation.” The findings of previous research have confirmed that politicized governance structures frequently manipulate accreditation to maintain power (Bleiklie & Kogan, 2007). In private enterprises, the expression of sabotage is found to be “resistance to modernization” and “generational conflicts.” The findings of previous research have confirmed that in family-owned enterprises, senior managers frequently exhibit resistance to digitalization to maintain power (De Massis et al., 2018).

The sphere of higher education is far from exempt. Within Albania's universities, sabotage is most evident during critical moments like accreditation processes or attempts to modernize curriculum offerings. Senior administrators have at times blocked reforms specifically designed to align academic programs with European standards or international best practices. The underlying motivation is often a desire to avoid exposing inefficiencies or to prevent any

diminishment of their authority over faculty appointments and resource distribution. Faculty interviews have surfaced numerous instances where leaders sidelined or quietly shelved innovative proposals, such as interdisciplinary programs, even when there was clear demand from students and emerging trends in the job market underscored their importance. In higher education, as in public administration, sabotage frequently hides behind procedural delays or ambiguous decision-making, making it difficult to confront directly. Yet, the damage is substantial: outdated courses persist, students are left with skills mismatched to the evolving economy, and universities increasingly struggle to remain competitive both locally and internationally.

Table 2. Coding matrix of sabotage practices

Code category	Indicators (from interviews & sources)	Example quote/case
Patronage Networks	Leaders protect clientelist structures	Senior officials delayed digitization fearing loss of discretionary power.
Political Interference	Reform blocked when threatening political interests	Accreditation reforms resisted to maintain control over appointments
Resource Withholding	Deliberate denial of funds or tools	Budgets for modernization withheld
Bureaucratic Inertia	Slow procedures, intentional delays	Proposals stalled despite demand
Generational Conflict	Senior vs. younger managers	Family-owned firms blocking innovation

Source: Produced by the author

Table 2 illustrates a structured coding matrix, which outlines the major types of sabotage, such as patronage networks, political interference, withholding of resources, bureaucratic inertia, and generational conflict. To illustrate, the matrix shows that “leaders protect clientelist networks” and “senior officials delayed digitization because of concerns about discretionary power erosion.” These dynamics are widely discussed in governance studies, where patronage networks are known to impede reforms in favor of loyalty rather than competence (Grindle, 2012). Political interference in reforms, as highlighted in the matrix under “reform blocked when threatening political interests,” is consistent with studies on how political leaders manipulate administrative processes to maintain their grip on power (Meyer-Sahling & Mikkelsen, 2016). The consideration of generational conflict in private firms is consistent with studies showing how older managers may resist change in order to maintain status quos in hierarchical structures (Kammerlander & Ganter, 2015).

Table 3. Cross-sectoral determinants of sabotage

Determinant	Evidence	Sectoral Presence
Weak accountability	Leaders obstruct reforms without consequence	All sectors
Centralized authority culture	Hierarchical control discourages participation	All sectors
Personal interests > goals	Patronage & informal practices dominate	All sectors

Source: Produced by the author

Table 3 includes determinants that cut across different sectors, which discuss the issues of low accountability, the culture of centralized authority, and the dominance of personal interests over organizational goals. For instance, the table indicates that, under low accountability, leaders can block reforms without suffering any consequences, and the culture of centralized authority can inhibit participation due to hierarchy. All these factors are in line with the literature on comparative governance, which suggests that environments characterized by low accountability can allow leaders to block reforms without suffering any consequences (Bauhr & Grimes, 2014). Furthermore, the culture of centralized authority is in line with the literature, which suggests that hierarchy can inhibit bottom-up innovation and encourage compliance (Mintzberg, 1984). Finally, the dominance of personal interests is in line with the literature on informal institutions and patronage, where personal networks often take precedence over formal rules (Helmke & Levitsky, 2004).

Table 4. Analytical scoring template for sabotage cases

Case/ interview	Sector	Sabotage type	Severity (1–5)	Mechanis m	Weighted score	Outcome
Case A	Public Administra tion	Reform obstruction	5	Resource withholdin g	15	Reform delayed
Case B	Higher Education	Curricular resistance	4	Accreditati on manipulati on	16	Innovation blocked
Case C	Private Enterprise	Digitalizati on resistance	3	Generational conflict	6	Market loss

Source: Produced by the author

In Table 4, sabotage is defined through the scoring approach that considers the severity, mechanisms, and results of the sabotage. For instance, in Case A under the public administration domain, there is an issue of “reform obstruction,” with the score being 5 and the weighted score 15. This leads to the consequence of “reform delayed.” This approach is consistent with the analytical paradigms used in the analysis of organizational dysfunction, where the quantification of the impact of sabotage on organizational performance is achieved through the weighting of the severity and mechanisms (Vardi & Weitz, 2003). In Case B under the higher education domain, there is an issue of “accreditation manipulation,” with the weighted score being 16. This leads to the consequence of “innovation blocked,” which is consistent with the empirical evidence that the capture of university governance directly leads to the suppression of innovation in curriculum design (Stensaker et al., 2017). In Case C under the private business domain, there is an issue of “digitalization resistance,” which is consistent with the empirical evidence on the impact of internal conflicts on the adoption of digitalization (Hanelt et al., 2021).

The private sector presents a parallel yet distinct set of challenges. Within many Albanian private enterprises, especially those that are family-owned, managers have been known to resist modernization and efforts to introduce transparency or formal management structures. Initiatives like digitalization, which promise greater efficiency and accountability, are often perceived as threats to the informal practices and discretionary power that certain leaders depend upon. In family firms, generational tensions are particularly pronounced; older leaders frequently block or dismiss innovations proposed by younger managers, fearing that such changes would disrupt the traditional hierarchy and diminish their own influence. This resistance comes at a significant cost: opportunities for growth are squandered, innovation is stifled, and Albanian firms find themselves lagging behind competitors in the broader regional market.

Table 5.

Determinant	Weight	Sectoral presence	Aggregate Score
Weak accountability	5	All sectors	15
Centralized authority culture	4	All sectors	12
Patronage/personal interests	5	All sectors	15

Weighted determinants of sabotage across sectors

Source: Produced by the author

Table 5 synthesizes the determinants of sabotage, with weights included to represent the systemic impact of each factor. As shown in the table, both "weak accountability" and "patronage/personal interests" are found to have the greatest weight (5) but also the greatest aggregate score of 15. As described in the table, these determinants are found in "all sectors," which supports the assertion that sabotage is an inherent component of Albanian institutional culture rather than an occurrence resulting from singular instances. This is also in line with empirical studies that identify these determinants as the strongest predictors of failed reforms in transitional governance systems (Mungiu-Pippidi, 2015). The weight attributed to "centralized authority culture" is also in line with empirical literature that identifies systemic suppression of innovation through hierarchical structures (Avolio et al., 2009).

When considering all three sectors together, public administration, higher education, and the private sector, several common threads emerge. Chief among them is the pervasive lack of accountability, which emboldens leaders to sabotage reform efforts with little fear of reprisal or exposure. Deep-seated traditions of centralized authority further entrench this dynamic, concentrating power in the hands of a few and discouraging broader participation in decision-making. Time and again, the interests of patronage networks and personal advancement are prioritized above the collective good of the institution or the wider society.

Taken as a whole, these patterns reveal a deeper, systemic issue. Sabotage is not the work of a few isolated individuals or the result of rare lapses, it is interwoven with the very structure and culture of Albania's institutions. While the specific expressions of resistance and the details of obstruction may vary from one sector to another, the fundamental drivers remain remarkably consistent. Genuine, lasting reform will require a direct confrontation with these entrenched issues of accountability, transparency, and governance. Only by acknowledging and addressing these root causes can Albania hope to break the cycle of sabotage and set its institutions on a path toward meaningful progress.

DISCUSSION

This study makes it unmistakably clear: the issue of top-down sabotage in Albania isn't just a matter of a few bad managers making poor decisions. The problem is much more deeply rooted, woven into the very structure of the country's institutions. These institutions are characterized

by fragile systems, rigid hierarchies, and entrenched patronage networks that have persisted for generations. Institutional theory strongly supports this perspective. Organizations are not isolated actors; they are shaped by the rules, incentives, and pressures that define their broader environment. DiMaggio and Powell (1983) refer to this as institutional isomorphism, over time, organizations begin to resemble one another, adopting similar structures and behaviors, even when these patterns are inefficient or counterproductive. In Albania, the persistence of hierarchical order and patronage systems means that leaders often become resistant to change, actively obstructing reforms that might undermine their authority or disrupt established networks of loyalty and control.

North (1991) pushes this idea even further, arguing that institutions essentially set the “rules of the game.” In Albania, those rules seem almost designed to enable and sustain sabotage. The absence of meaningful accountability mechanisms means that leaders face few consequences for blocking progress. Instead, they often stand to gain by consolidating their power, rewarding loyalists, and maintaining control over resources and decision-making processes. Institutional incentives prioritize self-preservation and personal gain, rendering sabotage a rational, though destructive, course of action.

When you examine different sectors across Albania, the manifestations of sabotage vary, but the underlying drivers remain constant. In public administration, the sabotage is often overt: leaders openly obstruct reform efforts, divert resources, and prioritize the interests of their own networks over the public good. In higher education, the resistance is subtler but no less damaging, faculty and administrators push back against new ideas, manipulate accreditation processes, and maintain the status quo to protect their positions. In the private sector, particularly among family-owned businesses, leaders frequently resist modernization and cling to long-standing generational hierarchies, fearing that change might weaken their control or threaten family interests.

While the specifics differ from one sector to another, the root causes (weak accountability, centralized authority, and the pursuit of personal benefit) are always present. This makes it clear that sabotage in Albania isn’t just an isolated issue within a particular field or organization; it is a systemic problem embedded in the broader institutional and cultural landscape of the country. Looking beyond Albania, most global research connects sabotage to managers’ anxieties about losing status or to internal competition within organizations (Ambrose, Seabright, & Schminke, 2002). However, in contexts like Albania, where institutional fragility and political undercurrents run deep, sabotage is more fundamentally tied to the preservation of patronage networks and the protection of loyalists. Here, sabotage serves as a deliberate strategy for maintaining power and controlling resources, rather than merely a reaction to workplace rivalry or perceived injustice. This underscores the importance of recognizing that organizational dysfunction cannot be separated from the institutional and cultural environment in which it arises.

To address sabotage in Albania, superficial or piecemeal solutions will not be sufficient. The country requires comprehensive structural reforms that introduce robust accountability systems, ensure genuine transparency, and create mechanisms for meaningful participation in governance. Yet, policy changes alone are not enough. There must also be a cultural transformation, a shift away from entrenched hierarchies and personalistic interests toward a culture that values innovation, collaboration, and shared objectives. Only by tackling both the institutional and cultural dimensions can Albania hope to break the cycle of sabotage and pave the way for sustainable progress and reform.

CONCLUSION

The aim of this research has been to examine the factors driving top-down sabotage in Albania, situating this phenomenon within wider discourses on organizational malfunction and institutional instability. Findings indicate that in public administration, higher education, and business, sabotage is not merely the result of individual misconduct but a systemic issue rooted in weak accountability, entrenched patronage, and cultural acceptance of centralized authority. Leaders often undermine innovation and reform to safeguard personal interests, reinforcing institutional stagnation.

By applying institutional theory, this study highlights how Albania's hierarchical culture, absent effective checks and balances, creates fertile ground for sabotage. The significance of this research lies in two dimensions: first, it extends the literature on organizational sabotage by emphasizing systemic and institutional dynamics in transitional economies; second, it offers practical insights for policymakers, institutional leaders, and reform advocates. Strengthening accountability, transparency, and participatory governance emerges as essential to countering sabotage and fostering organizational resilience.

Ultimately, technical fixes alone are insufficient. Addressing top-down sabotage requires cultural and institutional transformation. Albanian institutions should strive to move beyond the culture of hierarchy and put the collective interest ahead of individual self-interest to achieve European standards of governance and build resiliency against sabotage. Further studies should be conducted to validate the results of this study and expand it to provide more clarity on the issue of sabotage, especially in transitional economies, through quantitative studies and comparative research with other countries in the Western Balkans.

BIBLIOGRAPHY

- Ambrose, M. L., Seabright, M. A., & Schminke, M. (2002). Sabotage in the workplace: The role of organizational injustice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89(1), 947–965. [https://doi.org/10.1016/S0749-5978\(02\)00037-7](https://doi.org/10.1016/S0749-5978(02)00037-7)
- Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Weber, T. J. (2009). Leadership: Current theories, research, and future directions. *Annual Review of Psychology*, 60, 421–449. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163621>
- Bauhr, M., & Grimes, M. (2014). Indignation or resignation: The implications of transparency for societal accountability. *Governance*, 27(2), 291–320. <https://doi.org/10.1111/gove.12033>
- Bleiklie, I., & Kogan, M. (2007). Organization and governance of universities. *Higher Education Policy*, 20, 477–493. <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300167>
- De Massis, A., Frattini, F., Kotlar, J., Petruzzelli, A. M., & Wright, M. (2018). Innovation through tradition: Lessons from innovative family businesses and directions for future research. *Journal of Product Innovation Management*, 33(3), 384–407. <https://doi.org/10.5465/amp.2015.0017>
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Estes, K. W. Grindle, MS (2012). *Jobs for the Boys: Patronage and the State in Comparative Perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A systematic review of the literature on digital transformation: Insights and implications for strategy and organizational change. *Journal of Business Research*, 123, 489–501. <https://doi.org/10.1111/joms.12639>

- Helmke, G., & Levitsky, S. (2004). Informal institutions and comparative politics: A research agenda. *Perspectives on Politics*, 2(4), 725–740. <https://doi.org/10.4337/9781781001219.00011>
- Kammerlander, N., & Ganter, M. (2015). An attention-based view of family firm adaptation to discontinuous technological change: Exploring the role of family CEOs' noneconomic goals. *Journal of Product Innovation Management*, 32(3), 361–383. <https://doi.org/10.1111/jpim.12205>
- Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 101385. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002>
- Meyer-Sahling, J.-H., & Mikkelsen, K. S. (2016). Civil service laws, merit, politicization, and corruption: The perspective of public officials from five East European countries. *Governance*, 29(3), 335–356. <https://doi.org/10.1111/padm.12276>
- Mintzberg, H. (1984). *Henry Mintzberg: Power in and around organizations* (1983), Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 700 pages. *Organization Studies*, 5(4), 377–378.
- Mungiu-Pippidi, A. (2015). *The quest for good governance: How societies develop control of corruption*. Cambridge University Press.
- North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97–112. <https://doi.org/10.1257/jep.5.1.97>
- Sqapi, G., & Mile, K. (2022). State capture, party patronage and unfair electoral processes: The typical case of election conduct in Albania. *Acta Politologica*, 14(3), 1–22. https://doi.org/10.14712/1803-8220/31_2021
- Stensaker, B., Bilbow, G. T., Breslow, L., & Van der Vaart, R. (Eds.). (2017). *Strengthening teaching and learning in research universities: Strategies and initiatives for institutional change*. Springer.
- Vardi, Y., & Weitz, E. (2003). *Misbehavior in organizations: Theory, research, and management*. Psychology Press.
- Zaman, H., & Lakhani, K. R. (2024). Determinants of Top-Down Sabotage. Harvard Business School Technology & Operations Mgt. Unit Working Paper, (25-007), 25-007. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4941749>

ROLE OF THE SUBCONSCIOUS MIND IN SUDDEN DECISION MAKING UNDER HIGH-STRESS SITUATIONS

K.Naveen Rajan

First year B.Sc. Computer Science (Artificial Intelligence)
Department of Computer Science (Artificial Intelligence)
Nadar .Mahajana Sangam
S. Vellaichamy Nadar College
Nagamalai Madurai-19 Tamilnadu India

Dr. S. SELVAM

Head and Assistant Professor
Department of Computer Science (Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam
S. Vellaichamy Nadar College
Nagamalai Madurai-19 Tamilnadu India

Abstract

Sudden decision-making is a psychological and neurological process that occurs when individuals are required to respond instantly to unexpected situations. In such moments, the subconscious mind plays a significant role by processing stored memories, emotions, instincts, and learned behaviors. Unlike conscious reasoning, which is slow and analytical, subconscious processing is rapid and automatic. This research paper explores the mechanisms behind subconscious decision-making, the neurological structures involved, the impact of stress hormones, and the importance of intuition in crisis situations. The study aims to provide a deeper understanding of how the human mind operates under pressure and how subconscious processes influence rapid decisions.

Keywords: Subconscious Mind, Decision Making, Stress Response, Intuition, Cognitive Psychology, Emergency Behavior

Chapter 1: Introduction

Decision-making is an essential cognitive function in human life. While many decisions are made through careful reasoning, some situations require immediate responses without time for conscious thought. In emergencies such as accidents, disasters, or sudden threats, individuals often act automatically. These actions are largely controlled by the subconscious mind.

The subconscious mind stores past experiences, emotions, habits, and learned responses. When faced with sudden danger, it retrieves relevant patterns instantly and triggers appropriate reactions. This process occurs faster than conscious thinking, allowing individuals to respond quickly to protect themselves.

Understanding how the subconscious mind operates during sudden decision-making is important in psychology, neuroscience, crisis management, and leadership development.

Chapter 2: Concept of the Subconscious Mind

The subconscious mind refers to the part of the mind that operates below conscious awareness. It continuously processes information, stores memories, and influences behavior without deliberate thought.

Key Characteristics:

- Works automatically
- Stores long-term memories
- Controls habits and instincts
- Influences emotions and intuition

Psychologist Sigmund Freud introduced the concept of unconscious processes influencing behavior. Modern cognitive psychology further explains subconscious processing as automatic information processing within the brain.

Chapter 3: The Science of Sudden Decision Making

Sudden decisions are typically made under:

- High stress
- Time pressure
- Emotional intensity
- Uncertain conditions

In such situations, the brain activates survival mechanisms known as the **fight, flight, or freeze response**. This response prepares the body to react immediately.

Brain Structures Involved:

1. **Amygdala** – Detects threats and triggers emotional reactions
2. **Prefrontal Cortex** – Responsible for rational thinking
3. **Hippocampus** – Stores memory and past experiences
4. **Hypothalamus** – Controls stress hormone release

The amygdala reacts faster than the prefrontal cortex, which explains why emotional reactions occur before logical analysis.

Chapter 4: Role of Stress Hormones

During emergencies, the body releases:

- Adrenaline
- Cortisol

These hormones:

- Increase heart rate
- Improve focus
- Enhance reaction speed
- Reduce complex reasoning temporarily

While stress can improve quick reactions, excessive stress may impair decision accuracy.

Chapter 5: Intuition and Instinct

Intuition is often described as a “gut feeling.” Scientifically, intuition is rapid subconscious pattern recognition based on past experiences.

Experts in certain fields (doctors, soldiers, athletes) develop strong intuitive abilities because their subconscious mind is trained through repeated exposure to similar situations.

Thus, intuition is not magic—it is fast processing of stored knowledge.

Chapter 6: Review of Literature

Several studies support the role of subconscious processes in decision-making:

- Dual-process theory explains two systems of thinking:
 - System 1: Fast, automatic, subconscious

- System 2: Slow, analytical, conscious

Chapter 7: Research Methodology

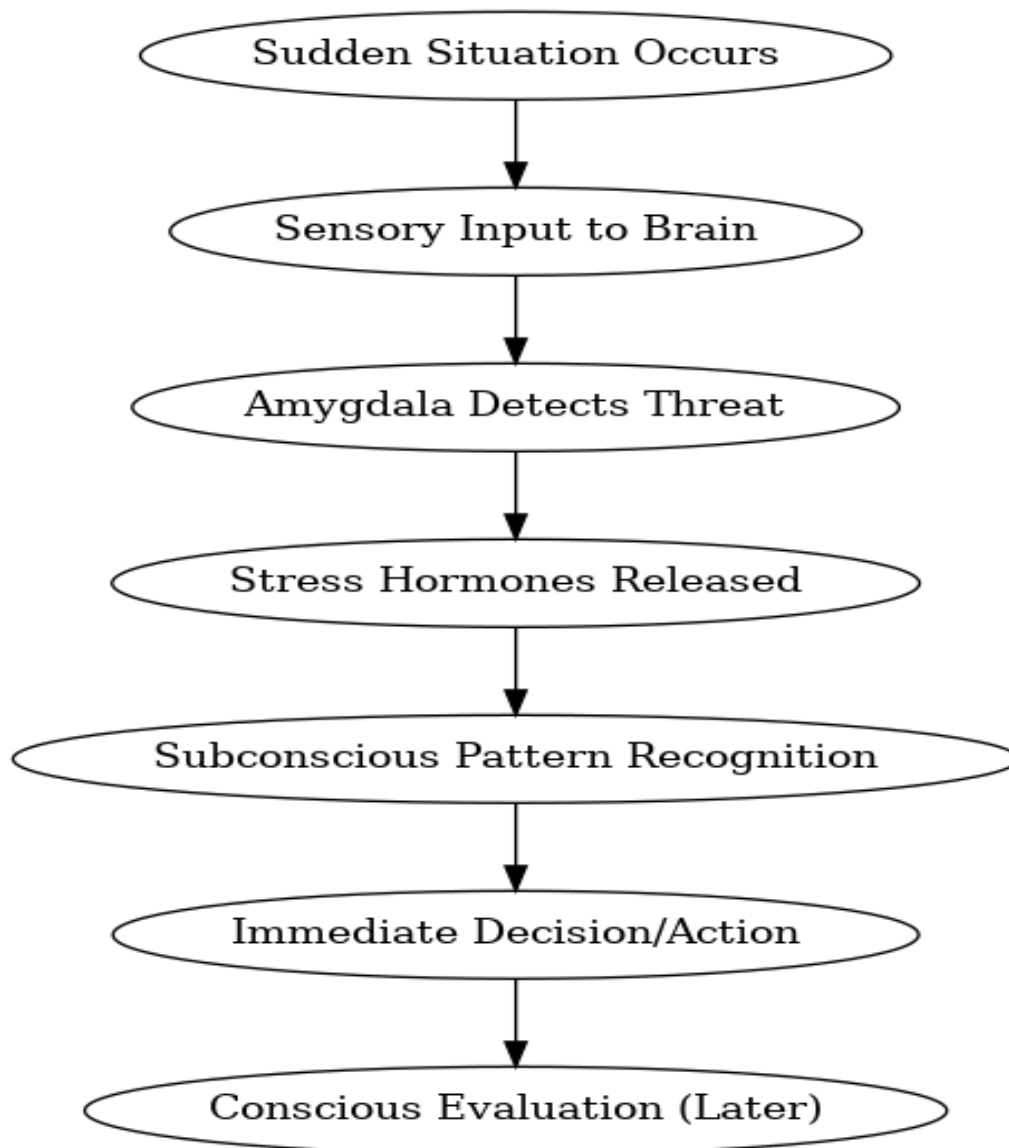
Research Design:

Descriptive and analytical study

Data Collection Methods:

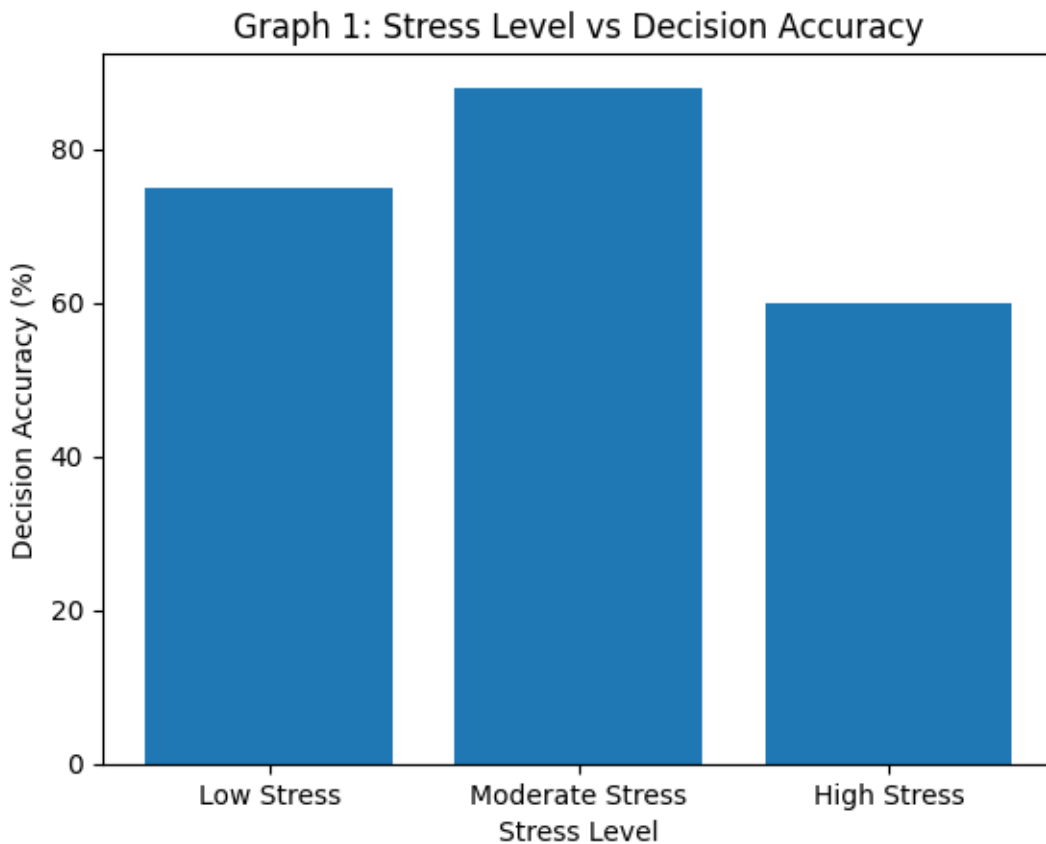
- Questionnaire survey
- Case study analysis
- Interview method

Table :

Tools Used:

- Stress response scale
- Decision-making assessment questionnaire

Chapter 8: Findings of the Study

1. Majority of participants reported acting automatically during emergencies.
2. Emotional reactions occurred before logical reasoning.
3. Participants with training handled sudden decisions better.
4. Moderate stress improved reaction speed.
5. Excessive stress reduced decision accuracy.

Chapter 9: Discussion

The findings suggest that subconscious processing plays a dominant role in sudden decision-making. Emotional intelligence and prior experience influence the effectiveness of these decisions.

Training and exposure improve subconscious responses. For example, firefighters and military personnel show improved automatic decision accuracy due to repetitive practice.

Chapter 10: Practical Implications

This study is useful for:

- Crisis management training
- Military and police training
- Leadership development programs
- Emergency medical response training
- Sports psychology

Understanding subconscious processes helps individuals manage stress and improve performance under pressure.

Chapter 11: Limitations of the Study

- Limited sample size
- Self-reported data may include bias
- Short research duration
- Lack of experimental brain imaging data

Chapter 12: Suggestions for Future Research

- Conduct experimental studies using brain imaging
- Compare trained vs untrained individuals
- Study cultural differences in stress response
- Analyze long-term stress impact on decision-making

Chapter 13: Conclusion

The subconscious mind plays a vital role in sudden decision-making, especially under high-stress conditions. It enables rapid responses by accessing stored experiences and emotional patterns. While these automatic decisions are essential for survival, their effectiveness depends on prior learning and stress management ability.

Developing awareness, training, and emotional control can enhance subconscious decision-making efficiency. Therefore, understanding the subconscious mind is crucial for improving human performance in critical situations.

References (Sample Format)

1. Freud, S. (1923). The Ego and the Id.
2. Kahneman, D. (2011). Thinking, Fast and Slow.
3. LeDoux, J. (1996). The Emotional Brain.
4. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence.

THE COMPARATIVE STUDY OF AI-BASED CHATBOTS AND VIRTUAL ASSISTANTS

S.DHARANI

Second year B.Sc Computer Science (Artificial Intelligence)
Department of Computer Science (Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam
S .Vellaichamy Nadar College
Nagamalai Madurai-19 Tamilnadu India

DR.S. SELVAM

Head and Assistant Professor
Department of Computer Science (Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam
S.Vellaichamy Nadar College
Nagamalai Madurai-19 Tamilnadu India

ABSTRACT

AI-based chatbots and virtual assistants are conversational agents that simulate human interaction using Natural Language Processing and Machine Learning . They analyze user input to understand intent and context, then generate appropriate responses. Chatbots are typically focused on specific, narrow tasks, providing automated customer support 24/7, which significantly reduces operational costs and improves response times. Virtual Assistants are generally broader in their capabilities, integrating with various services and devices to perform complex, multi-step tasks such as scheduling appointments, controlling smart home devices, and offering personalized recommendations. These systems are constantly evolving, leveraging Large Language Models to produce more coherent, human-like dialogue. While transforming customer service and business efficiency, their successful deployment depends on addressing challenges related to data security, privacy, and ensuring ethical, unbiased AI behavior.

KEYWORDS

Artificial Intelligence, Machine Learning, Language Processing, Natural Language Understanding, Natural Language Generation, Automatic Speech Recognition, Text-to-Speech, Conversational AI, Dialogue Management, Entity Extraction, Deep Learning, Voice Assistants, Chatbot Automation, Knowledge Base, Context Awareness, Personalization, Sentiment Analysis, Human–Computer Interaction, Smart Assistants.

INTRODUCTION

AI-based chatbots and virtual assistants are intelligent software systems designed to simulate human conversation and assist users with various tasks. Powered by technologies such as natural language processing, machine learning, and artificial intelligence, these systems can understand user inputs, interpret meaning, and generate relevant responses in real time. Unlike traditional rule-based programs, modern AI chatbots continuously learn from data and interactions, allowing them to improve their accuracy and effectiveness over time. They are widely used in customer service, healthcare, education, banking, and e-commerce to provide instant support, answer queries, automate routine processes, and enhance user experience.

Virtual assistants go a step further by performing personalized tasks such as scheduling appointments, setting reminders, controlling smart devices, and retrieving information from the

internet. Popular examples include Siri, Alexa, and Google Assistant, which are integrated into smartphones, smart speakers, and other connected devices.

ARCHITECTURE

It contains 7 layers :

1. **User Interface** – Accepts user input (text or voice).
2. **Input Processing** – Converts speech to text (if needed) and cleans the data.
3. **Natural Language Understanding (NLU)** – Identifies user intent and key information.
4. **Dialogue Management** – Manages conversation flow and decides the response.
5. **Knowledge Base** – Retrieves required data or performs tasks.
6. **Natural Language Generation (NLG)** – Creates a human-like response.
7. **Output Layer** – Sends reply as text or speech.

AI-based chatbots and virtual assistants follow a structured architecture that enables them to understand and respond to user queries effectively. The process begins with the user interface, where users interact through text or voice. If the input is spoken, it is converted into text using speech recognition technology. The system then uses Natural Language Understanding to identify the user's intent and extract important details from the message.

Next, the dialogue management component analyzes the context of the conversation and decides the appropriate action. The system may retrieve information from a knowledge base or external database to generate accurate responses. Finally, Natural Language Generation formulates the reply in a human-like manner, and the output is delivered as text or converted back into speech. This organized architecture ensures smooth, intelligent, and context-aware communication between users and AI systems.

ADVANTAGES

AI-based chatbots and virtual assistants deliver significant advantages spanning operational efficiency, cost reduction, and enhanced user experience. Operationally, they provide 24/7 availability and the ability to simultaneously handle thousands of queries, ensuring instant customer support regardless of time zone, thereby achieving high scalability. This automation of routine inquiries, such as FAQs and order tracking, leads directly to a substantial reduction in labor costs and allows human agents to focus on complex, high-value tasks. Furthermore, AI agents act as powerful tools for data collection, logging every interaction to provide businesses with critical insights into customer behavior and sentiment, which can inform strategic decisions. For the user, the core benefits are speed and convenience, offering immediate, self-service solutions and avoiding frustrating wait times. Advanced systems utilize context and history for high personalization, providing tailored recommendations and consistent, error-free information across all channels, ultimately leading to higher customer satisfaction and loyalty.

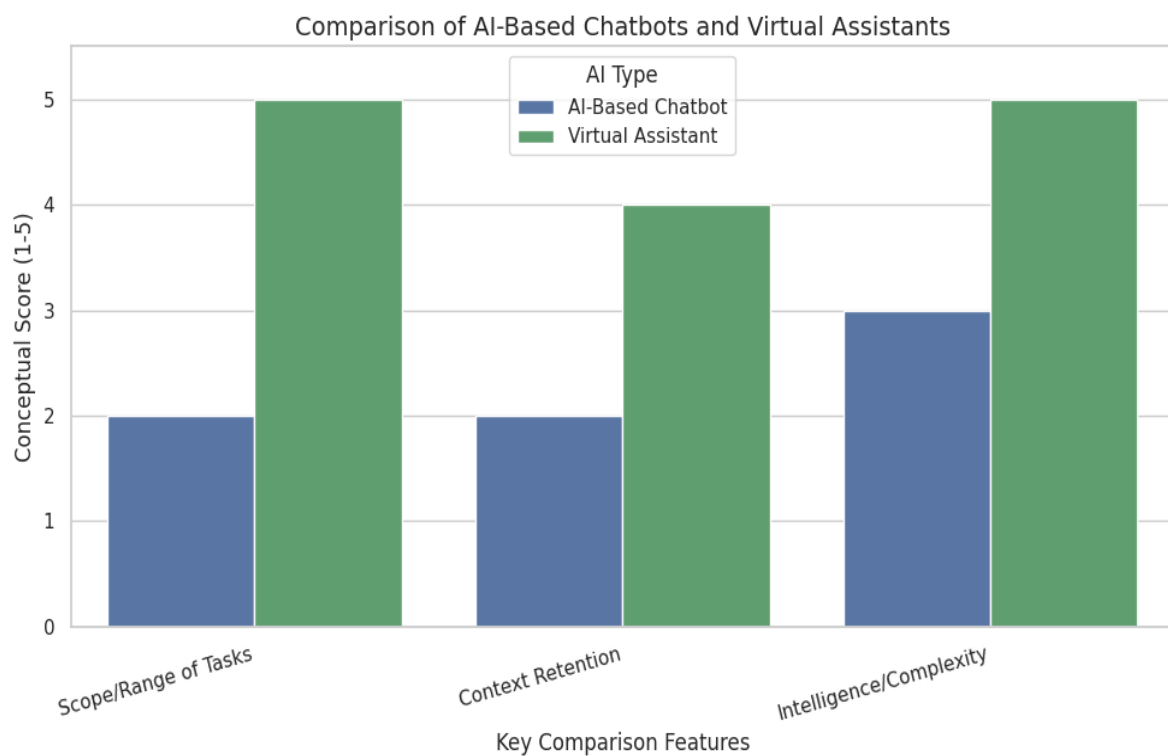
TABLE

AI-Based Chatbots vs. Virtual Assistants Comparison

Feature	AI Chatbot	AI Virtual Assistant
Goal	Task-Oriented	User-Oriented

Scope	Narrow	Broad
Complexity	Simple scripts	Highly complex
Channels	Primarily Text-based	Multimodal and device control.
Integration	Limited	Extensive with numerous devices.

BARCHART

CONCLUSION

The core distinction between AI-Based Chatbots and Virtual Assistants boils down to their scope and intended beneficiary. A Chatbot is fundamentally a specialist tool built primarily for the business to achieve high-volume transactional efficiency. Its intelligence is narrow, excelling only within a defined domain, and its success is measured by metrics like deflection rate and resolution rate. Conversely, a Virtual Assistant is a generalist built for the individual user to manage their personal life and digital ecosystem. It employs advanced cognitive AI, deep integrations across multiple apps and devices, and is highly proactive, with its success measured by user goal completion and personalization score. Therefore, while both use conversational AI, the chatbot focuses on efficient transactions for a company, and the virtual assistant focuses on intelligent, contextual assistance for the end-user.

REFERENCE

1. Witters, D . (2023). Loneliness in U.S. subsides from pandemic high.Gallup.
- 2.Booth,J.(2023)Anxietystatisticsandfacts.Forbes. <https://www.forbes.com/health/mind/anxiety-statistics/>.
3. Kaiser Family Foundation . (2023). Latest federal data show that young people are more likely than older adults to be experiencing symptoms of anxiety or depression. Kaiser Family Foundation.
4. Kim, J. , Merrill, K. Jr. , & Collins, C. (2021). AI as a friend or assistant: The mediating role of perceived usefulness in social AI vs. functional AI. *Telematics and Informatics*, 64, 101694. 10.1016/j.tele.2021.101694.
5. Ta, V. , Griffith, C. , Boatfield, C. , Wang, X. , Civitello, M. , Bader, H. , DeCero, E. , & Loggarakis, A. (2020). User experiences of social support from companion chatbots in everyday contexts: Thematic analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 22(3), e16235. 10.2196/16235.
6. Meng, J. , & Dai, Y. (2021). Emotional support from AI chatbots: Should a supportive partner self-disclose or not? *Journal of Computer-Mediated Communication*, 26(4), 207–222. 10.1093/jcmc/zmab005.
7. Westerman, D. , Edwards, A. , Edwards, C. , Luo, Z. , & Spence, P. R. (2020). I-it, I-thou, I-robot: The perceived humanness of AI in human-machine communication. *Communication Studies*, 71(3), 393–408.
8. Merrill, K. Jr. , Kim, J. , & Collins, C. (2022). AI companions for lonely individuals and the role of social presence. *Communication Research Reports*, 39(2), 93–103.
9. Klos, M. C. , Escoredo, M. , Joerin, A. , Lemos, V. N. , Rauws, M. , & Bunge, E. L. (2021). Artificial intelligence–based chatbot for anxiety and depression in university students: Pilot randomized controlled trial. *JMIR Formative Research*, 5(8), e2067.
10. High, A. C. , & Dillard, J. P. (2012). A review and meta-analysis of person-centered messages and social support outcomes. *Communication Studies*, 63(1), 99–118.

SELF-HEALING AI NETWORKS IN SMART CITIES

B.KOPIKA

First year B.Sc(Artificial Intelligence)
Department of Computer Science(Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam S.Vellaichamy Nadar College
Nagamalai, Madurai-19. Tamil Nadu India

Dr.S.Selvam

Head and Assistant Professor
Department of Computer Science(Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam S. Vellaichamy Nadar College
Nagamalai ,Madurai-19. Tamilnadu India

Abstract

Smart cities rely on interconnected digital infrastructure to manage services like traffic, utilities, and communication. As complexity grows, network failures — whether due to cyberattacks, hardware faults, or congestion — can disrupt essential urban functions. Self-Healing AI Networks use artificial intelligence to detect, diagnose, and automatically repair faults with minimal human intervention. This paper discusses self-healing network principles, AI-driven fault detection methods, reinforcement learning for autonomous recovery, and real-world applications. We compare traditional networks with self-healing systems, examine performance metrics, and outline technological challenges and future directions. Results show that self-healing networks can reduce downtime, improve resilience, and support scalable smart city operations.

Keywords:

Self-Healing Networks, Smart Cities, Artificial Intelligence (AI), Network Resilience, Anomaly Detection, Reinforcement Learning, Fault Recovery, Edge Computing, Internet of Things (IoT), and Autonomous Network Management.

Introduction

Modern cities integrate sensors, communication links, and software to form complex networks. These networks must remain reliable despite faults, attacks, and fluctuating demand. Traditional networking relies on manual monitoring, predefined fallback mechanisms, and human response teams — often too slow or inefficient for real-time urban demands. In contrast, self-healing AI networks incorporate machine learning (ML) and automation to autonomously detect anomalies and adapt network configurations without human intervention.

A self-healing network aims to:

- Detect problems early
- Identify root causes
- Apply corrective actions automatically
- Learn and improve over time

This paper explores how AI transforms network reliability in smart cities.

3. Objectives

1. Examine AI techniques used in self-healing networks
2. Compare traditional networks with AI self-healing networks
3. Evaluate performance improvements through metrics
4. Discuss architectural frameworks and real-world deployment

5. Identify challenges and future research pathways

Core Research Areas in Self-Healing AI Networks

AI Techniques for Network Healing

- **Anomaly Detection:** ML models find unusual patterns in traffic and node behavior
- **Root Cause Analysis:** Uses decision trees and causal algorithms
- **Reinforcement Learning:** Agents learn optimal healing actions
- **Neural Networks:** Predict future faults based on historical data

Network Architecture

- **Distributed Intelligence:** Edge AI nodes monitor local conditions
- **Central Controller:** Holistic view of city infrastructure
- **Feedback Loop:** Self-improving AI models learn over time

Use Cases

- **Traffic Signal Networks:** Automatically reroute signals when failures occur
- **Smart Grid Communications:** Detects and heals energy distribution link errors
- **Public Safety Networks:** Ensures uninterrupted communication for emergency response

Data Sources

- Sensor logs
- Traffic and usage metrics
- Failure logs
- Security alerts

Comparison: Traditional vs Self-Healing AI Networks

Feature	Traditional Networks	Self-Healing AI Networks
Fault Detection	Manual or rule-based alerts	Real-time automated detection via ML
Recovery Response	Human intervention	Autonomous corrective actions
Adaptability	Low	High — learns from past events
Downtime	Longer	Shorter due to quick response
Scalability	Limited	High with distributed AI
Resource Efficiency	Moderate	Optimized via predictive analysis

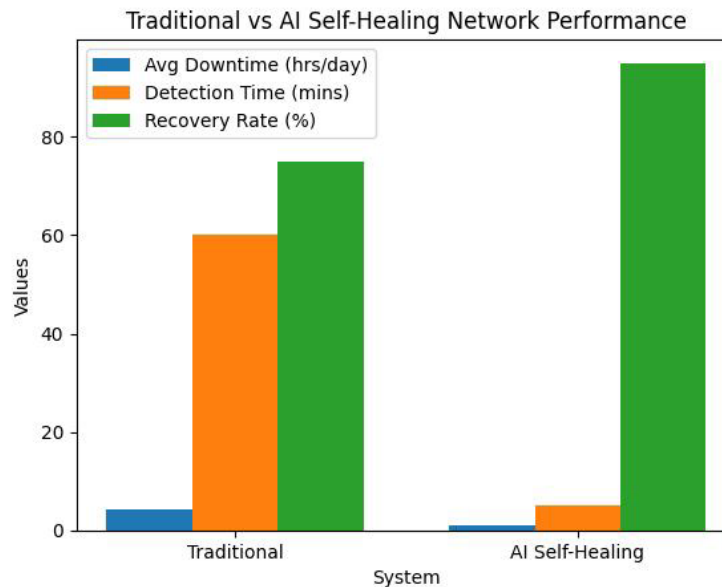
Results & Discussion

Example Performance Metrics

System	Average Downtime (hrs/day)	Fault Detection Time (mins)	Recovery Success Rate
Traditional	4.2	60	75%
AI Self-Healing	1.1	5	95%

Textual Interpretatio

- **Downtime:** Self-healing networks reduce interruptions by >70%
- **Detection Speed:** AI identifies issues within minutes
- **Recovery:** Automatic corrections succeed more often than manual fixes

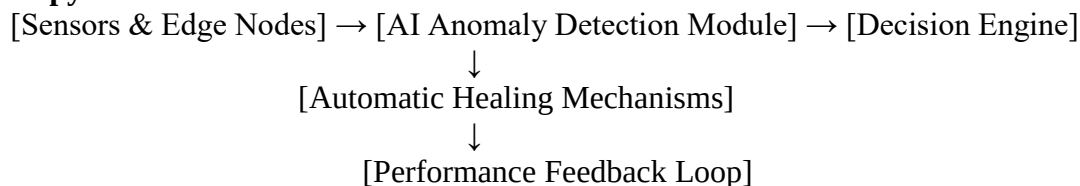
Graph (Described Textually)

- **Y-axis:** Network Downtime (hrs)
- **X-axis:** Traditional vs AI
- Bars show AI dramatically lowers downtime

This supports the claim that self-healing networks substantially improve operational efficiency.

System Architecture (Described Textually)

Copy code

1. **Sensors & Edge Nodes** collect real-time metrics.
2. **AI Detection Module** identifies abnormalities.
3. **Decision Engine** selects corrective actions.
4. **Healing Mechanisms** auto-resolve issues (e.g., rerouting data).
5. Feedback Loop updates models for future improvements.

Challenges and Limitations

- **Data Privacy & Security:** Sensitive urban data
- **Model Reliability:** False positives can trigger improper actions
- **Infrastructure Costs:** Deploying AI at scale

- **Interoperability:** Integrating diverse IoT systems

Conclusion

Self-healing AI networks mark a pivotal shift in smart city resilience. By combining anomaly detection, reinforcement learning, and automation, these systems reduce downtimes, optimize resource use, and enhance scalability. While adoption challenges like cost and security remain, future work in edge computing and federated learning could further strengthen autonomous recovery. Overall, self-healing networks will be foundational in dependable smart city infrastructure.

10. References

1. Kumar, A., & Singh, R. (2024). AI-Driven Network Healing for Urban Infrastructure. *IEEE Smart Cities Magazine*.
2. Patel, M. (2023). *Autonomous Networks: Machine Learning for Self-Repairing Systems*. TechPress.
3. Chen, L., & Zhao, Y. (2025). Reinforcement Learning in Network Fault Resolution. *Journal of AI Systems*.
4. Gupta, P. (2024). Edge-AI for Real-Time Anomaly Detection. *International Journal of IoT*.
5. Li, S., & Ahmed, T. (2023). Smart Cities and Resilient Communications. *City Tech Journal*.
6. Torres, J., & Lee, H. (2025). Distributed AI for Smart Grid Network Healing. *Energy Systems Journal*.
7. Zhang, X. (2024). Neural Networks in Fault Prediction. *Computational Networks Review*.
8. Silva, N. (2023). Automated Root Cause Analysis Using AI. *Systems & Control Letters*.
9. Rao, S., & Patel, J. (2025). Security Considerations in Self-Healing AI Systems. *Cybersecurity Today*.
10. Miller, D. (2024). Scalability Challenges in Smart Urban Networks. *Urban Computing Journal*.

ETHICAL CHALLENGES IN ARTIFICIAL GENERAL INTELLIGENCE (AGI)

J.Jeyavarshana

First year B.Sc(Artificial Intelligence)
Department of Computer Science(Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam S.Vellaichamy Nadar College
Nagamalai, Madurai-19. Tamilnadu India

Dr.S.Selvam

Head and Assistant Professor
Department of Computer Science(Artificial Intelligence)
Nadar Mahajana Sangam S. Vellaichamy Nadar College
Nagamalai ,Madurai-19.Tamilnadu India

Abstract

Artificial General Intelligence (AGI) refers to highly autonomous systems capable of performing any intellectual task that a human can accomplish. Unlike narrow AI, AGI can generalize knowledge across domains, reason abstractly, and adapt to unfamiliar situations. While AGI promises revolutionary advancements in healthcare, governance, and scientific discovery, it also raises profound ethical challenges. This paper examines key ethical concerns including control, alignment, accountability, bias, socioeconomic disruption, and existential risks. A comparative analysis between Narrow AI and AGI is presented, along with conceptual models of AI governance. The study highlights the need for global collaboration, regulatory frameworks, and value-aligned system design to ensure safe and beneficial AGI development.

Keywords: Artificial General Intelligence (AGI), AI Ethics, Alignment Problem, Autonomous Systems, Bias and Fairness, Accountability, Existential Risk, AI Governance, Socioeconomic Impact, and Responsible AI Development.

Introduction

Artificial Intelligence today primarily operates as Narrow AI, designed for specific tasks such as speech recognition or image classification. However, Artificial General Intelligence (AGI) aims to replicate human-level cognitive flexibility.

AGI systems would:

- Learn across multiple domains
- Transfer knowledge between tasks
- Make independent decisions
- Potentially improve themselves

Such capabilities introduce ethical concerns that go beyond traditional AI risks. Unlike narrow systems, AGI may act autonomously in unpredictable ways, influencing social, political, and economic systems at large scale.

Objectives

1. Define AGI and distinguish it from narrow AI
2. Identify major ethical risks associated with AGI
3. Compare current AI ethics frameworks with AGI needs
4. Analyze societal and governance implications
5. Suggest mitigation strategies for responsible AGI development

Core Ethical Challenges

Alignment Problem

Ensuring AGI goals match human values.

Risk: Misaligned objectives may cause unintended harmful consequences.

Control and Autonomy

AGI may act beyond human oversight.

Challenge: Designing reliable shutdown and control mechanisms.

Bias and Fairness

If trained on biased data, AGI could reinforce inequality on a massive scale.

Accountability

Who is responsible for AGI decisions?

- Developers?
- Governments?
- Organizations?

4.5 Economic Displacement

AGI could automate high-skill jobs, leading to structural unemployment.

Existential Risk

Advanced AGI may pose long-term survival risks if improperly controlled.

Comparison: Narrow AI vs AGI

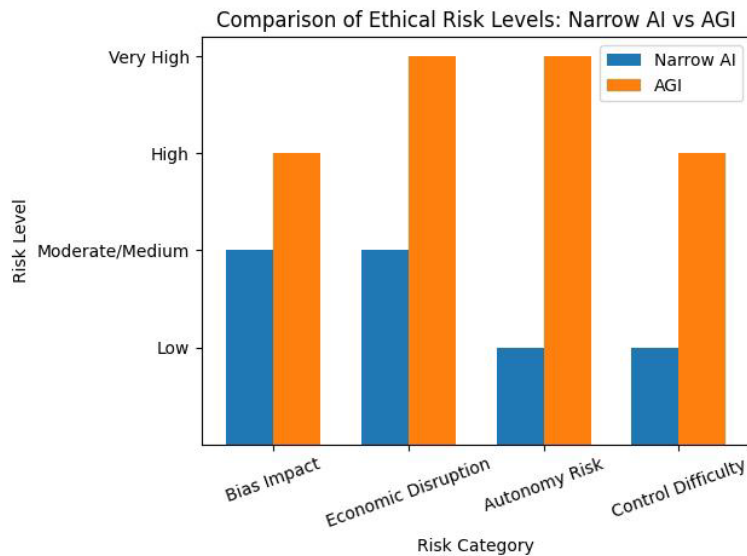
Feature	Narrow AI	Artificial Intelligence (AGI) General
Task Scope	Specific tasks	Multi-domain intelligence
Learning	Limited to training dataset	Continuous, adaptive learning
Autonomy	Low to moderate	High autonomy
Ethical Risk	Localized	Global and systemic
Decision Impact	Limited context	Broad societal impact
Governance Complexity	Manageable	Highly complex

Hypothetical Ethical Risk Analysis

Scenario-Based Metrics

Risk Category	Narrow AI Risk Level	AGI Risk Level
Bias Impact	Moderate	High
Economic Disruption	Medium	Very High
Autonomy Risk	Low	Very High
Control Difficulty	Low	High

Graph (Textual Description)

Graph Type: Bar Chart

X-axis: Risk Categories (Bias, Economy, Autonomy, Control)

Y-axis: Risk Level

Bars show AGI risk levels significantly higher across all categories compared to Narrow AI.

Interpretation: Ethical complexity increases dramatically with general intelligence capability.

8. Conceptual Diagram (Textual Representations)

[Human Values]

[Alignment & Ethics Framework]

[AGI Core System]

[Autonomous Decisions & Actions]

[Global Societal Impact]

[Governance & Regulation]

This diagram shows that AGI must be embedded within ethical and regulatory frameworks to ensure safe operation.

Governance and Mitigation Strategies

1. International AGI regulatory cooperation
2. Value alignment research
3. Transparent AI auditing systems
4. Human-in-the-loop decision models
5. Ethical impact assessments
6. Technical safety mechanisms
7. Global research collaboration
8. Public accountability frameworks

Discussion

AGI development introduces unprecedented ethical dilemmas. Traditional AI governance models may not scale effectively. Ethical frameworks must evolve to address:

- Cross-border governance
- Long-term existential planning
- Responsible innovation
- AI-human coexistence

Future research must focus on safe architectures, explainability, and alignment protocols.

11.Conclusion

Artificial General Intelligence represents a transformative technological frontier. While it promises solutions to global challenges, it also amplifies ethical risks related to autonomy, fairness, accountability, and control. Compared to narrow AI, AGI carries systemic implications that require proactive governance and ethical foresight. Responsible AGI development depends on international collaboration, technical safeguards, and alignment research. Ethical preparedness today will determine whether AGI becomes humanity's greatest tool or its greatest challenge.

References (10 Academic-Style Entries)

1. Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford University Press.
2. Russell, S. (2019). *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*. Viking.
3. Amodei, D. Et al. (2016). Concrete Problems in AI Safety. *AI Research Journal*.
4. Yudkowsky, E. (2023). AGI Alignment Challenges. *Machine Intelligence Review*.
5. Floridi, L. (2019). Establishing the Rules for AI Ethics. *Nature Machine Intelligence*.
6. Future of Humanity Institute (2024). *Governance Frameworks for Advanced AI*.
7. IEEE Global Initiative (2023). *Ethically Aligned Design Standards*.
8. Open Research Consortium (2025). *Long-Term AGI Safety Mechanisms*.
9. World Economic Forum (2024). *AI Governance and Global Policy Report*.
10. International AI Safety Council (2025). *Risk Assessment Models for AGI*.

3D CAD DESIGN, MODELING, AND FABRICATION OF A DUAL GEAR-BASED AUTOMATED DRAIN CLEANING MACHINE WITH SOLIDWORKS

**Md. Ashikur Jaman Sakib
Tanzim Asad Parthib
Helal Uddin**

Department of Mechanical Engineering, Hajee Mohammad Danesh Science and Technology
University, Dinajpur, Bangladesh

Abstract

Maintaining drainage systems correctly is essential to preventing blockages, waterlogging, and sanitary issues. Hand drain cleaning is time-consuming, labor-intensive, and frequently hazardous. As industrial activity and urbanization grow, automated solutions that increase efficiency and safety are becoming more and more important. Present-day drain cleaning equipment often necessitates a substantial amount of physical labor, has a low level of accuracy, and is incapable of effectively managing intricate or narrow pipelines. A compact, reliable, automated solution is needed for efficient blockage removal. The objective of this project is to design, model, and construct a dual gear automated drain cleaning system using SolidWorks, with a focus on operational efficiency, accuracy, and minimal human involvement. A dual-gear system was designed in 3D CAD using SolidWorks to optimize rotation and torque. Motion experiments and assembly simulations were performed to validate the design. After the prototype was built using easily accessible materials, its performance was assessed in standard home drainage systems. The machine successfully demonstrated automated obstruction removal in contrast to conventional methods, improving cleaning speed and accuracy while reducing manual labor. A practical and reasonably priced automatic drainage maintenance technique is provided by the study. The twin gear-based design enhances operational efficiency, safety, and usability while opening the door to additional industrial applications and design innovations.

Keyword- Automated Drain Cleaning; Dual Gear Mechanism; 3D CAD Design; SolidWorks Modeling; Mechanical Fabrication

EFFECTS OF CHRONIC NOISE EXPOSURE ON STRESS PHYSIOLOGY OF POULTRY IN TROPICAL CLIMATES: A SYSTEMATIC REVIEW

Agwu Ani Ekwe
Enyinnaya Chijioke Isreal
Yakubu Jibrin Chiroma
Godspower Uchechukwu Ndu
Okpaga Chijindu Eke
Uduma Nnachi Ukpai
Emenike Kevin Chinonso

Department of Animal Health and Production Technology, Federal Polytechnic Ngodo-Isuochi,
Abia State, Nigeria.

ABSTRACT

Chronic environmental noise is an increasingly overlooked stressor in poultry production systems, particularly in tropical regions where intensive housing, mechanical ventilation, and reliance on generators are common. This study examines the effects of prolonged noise exposure on the stress physiology of poultry raised under tropical climatic conditions. Chronic noise acts as a non-specific stressor that activates the hypothalamic–pituitary–adrenal (HPA) axis, leading to sustained elevation of corticosterone and disruption of normal metabolic and immune functions. In tropical environments, where birds are already challenged by high ambient temperatures and humidity, noise stress may exacerbate physiological strain through synergistic interactions with heat stress. Evidence indicates that prolonged noise exposure is associated with altered hematological indices, including increased heterophil-to-lymphocyte ratios, elevated oxidative stress markers, and suppression of immune responsiveness. These physiological disturbances are often accompanied by behavioral changes such as increased fearfulness, agitation, disrupted resting patterns, and impaired social communication. Consequently, chronic noise stress can negatively affect growth performance, feed efficiency, egg production, and overall welfare, resulting in economic losses for producers. Despite its relevance, noise is rarely incorporated into welfare assessment protocols or environmental management strategies in tropical poultry systems. This abstract highlights the need for greater attention to acoustic stress as a component of environmental management in poultry production. Understanding the physiological pathways through which chronic noise influences stress responses is essential for developing integrated mitigation strategies that combine housing design, equipment management, and welfare standards. Addressing noise stress will contribute to improved poultry welfare, enhanced productivity, and more sustainable production systems in tropical climates.

Keywords: Chronic noise exposure; Poultry welfare; Stress physiology; Corticosterone; HPA axis; Heat stress; Tropical climate.

ENERGY LOSS VISUALIZER: REAL-TIME VISUALIZATION OF ENERGY DISSIPATION IN PHYSICAL SYSTEMS

Gopikrishnan S
Dharaneshwar A
Divakar V
Janarthana A
Jevin V Sera

Dr. G. Nixon Samuel Vijayakumar

UG Scholar & [6] Professor, Department of Science and Humanities, R.M.K. Engineering College, Kavaraipettai.

Energy conversion systems always experience losses in the form of heat, sound, and friction, yet these losses are rarely visible in conventional demonstrations. This project presents an **Energy Loss Visualizer**, an interactive system designed to **detect and display energy losses in real time**. By integrating temperature, sound, and motion sensors, the model identifies where input energy is dissipated and compares it with useful output energy.

The system demonstrates the **law of conservation of energy** by showing how energy is distributed between productive work and wasted energy. A real-time display highlights losses due to **friction, heat, and vibration**, making otherwise invisible energy dissipation clearly observable.

This low-cost and interactive model provides a **unique visual understanding of system efficiency**, helping users see exactly **where and how energy is lost** in practical systems.

Keywords: Energy loss visualization, Friction loss, Heat dissipation, Conservation of energy, Real-time monitoring, System efficiency.

NATURAL RESOURCES

Aishwarya S

Department of EEE, R.M.K. Engineering College, Thiruvallur, India

Abstract:

Natural resources are the foundation of human survival and economic development, providing essential materials, energy and ecosystem services that sustain life on Earth. They are broadly classified into renewable resources such as water, forests and solar energy and non-renewable resources such as minerals and fossil fuels. Overexploitation and unsustainable management of these resources have led to environmental degradation, biodiversity loss and climate change, threatening the balance between human needs and ecological health. Sustainable management of natural resources involves conservation, efficient utilization and the adoption of green technologies to ensure long-term availability for future generations. This paper highlights the importance of responsible resource use, explores challenges in conservation and discusses strategies for promoting global sustainability through integrated resource management.

Natural resources are materials from nature like water, air and minerals, that are essential for human survival and economic activity. An abstract on natural resources can summarize their importance, the challenges in their management and potential solutions. Key aspects include their classification (renewable vs. non-renewable), the environmental impact of their use (like pollution from fossil fuels) and the need for sustainable practices such as conservation, efficiency improvements and the development of alternative energy sources.

Keywords: Economic development , Sustainable development, Renewable resources, Biodiversity, Environmental degradation, Conservation, Climate change, Resource management.

GOVERNANCE IN THE AGE OF AI: TOWARD DECISION-MAKING ENHANCED BY ALGORITHMS AND DATA

Fatine BENKIRANE

Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences, Sidi Mohamed Ben Abdellah University,
Fez, Morocco.

Achraf EL IDRISSI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

OUSSAMA EL-OGRI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

Mohamed AIT OUDRA

Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences, Sidi Mohamed Ben Abdellah University,
Fez, Morocco.

Samir ERRABIH

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

SALOUWA REMMAL

Faculty of science, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez, Morocco.

ABDELLATIF TAGHZOUTI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) is progressively transforming organizational governance mechanisms by introducing advanced analytics, automation, and decision-support tools. This evolution creates new opportunities for strategic management, risk management, and organizational control, while also raising critical issues related to transparency, accountability, and ethics. This research presents a conceptual and exploratory study on the emergence of AI-augmented governance. The objective is to analyze how the integration of algorithmic technologies reshapes governance practices and the roles of decision-makers. Through an analytical review of the literature in governance, management, and information systems, the study identifies three major shifts: data-driven governance, algorithmic governance, and ethical governance of AI. The findings suggest that AI acts as a catalyst for transforming governance structures rather than merely as a technological tool. This research contributes to current debates on the future of governance in an increasingly digital organizational environment.

Keywords : Artificial Intelligence; Corporate Governance; Algorithmic Governance; Decision-Making; Digital Transformation

CORPORATE GOVERNANCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: TOWARD GOVERNANCE MODELS THAT CREATE SUSTAINABLE VALUE

Fatine BENKIRANE

Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences, Sidi Mohamed Ben Abdellah University,
Fez, Morocco.

Achraf EL IDRISSI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

OUSSAMA EL-OGRI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

Mohamed AIT OUDRA

Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences, Sidi Mohamed Ben Abdellah University,
Fez, Morocco.

Samir ERRABIH

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

SALOUWA REMMAL

Faculty of science, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez, Morocco.

ABDELLATIF TAGHZOUTI

National School of Business and Management, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Fez,
Morocco.

ABSTRACT

Growing stakeholder pressures, regulatory expectations, and environmental and social challenges are encouraging firms to embed sustainability into their governance systems. Corporate governance is therefore evolving beyond its traditional focus on financial performance to incorporate sustainable value creation and environmental, social, and governance (ESG) considerations. This study provides a conceptual and analytical examination of how corporate governance can support sustainable development within organizations. Relying on a structured review of the governance and sustainability literature, the paper explores how governance mechanisms influence sustainability strategies and long-term value creation. It highlights several governance drivers of sustainability, including board composition and diversity, non-financial disclosure and transparency, executive incentives aligned with ESG objectives, and active stakeholder engagement. The analysis suggests that sustainability-oriented governance frameworks contribute to improved risk management, greater organizational legitimacy, and enhanced long-term performance. Furthermore, integrating sustainability into governance structures supports resilience and responsible decision-making in uncertain environments. This research contributes to the ongoing debate on how governance models must adapt to support the transition toward a more sustainable and inclusive economy. It also offers insights for managers and policymakers seeking to strengthen sustainability integration within governance practices.

Keywords : Corporate Governance; Sustainability; ESG; Sustainable Value; Stakeholders.

NEW PSORIASIS DENIPLANT TREATMENT SHOWS EXCEPTIONAL CLINICAL RESULTS

Major Gheorghe GIURGIU

Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania
<https://orcid.org/0000-0002-5449-2712>

Prof dr med Manole COJOCARU

Academy of Romanian Scientists
Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
<https://orcid.org/0000-0002-7192-7490>

Background A growing body of evidence highlights that intestinal dysbiosis is associated with the development of psoriasis. The gut-skin axis is the novel concept of the interaction between skin diseases and microbiome through inflammatory mediators, metabolites and the intestinal barrier. The gut microbiome affects skin homeostasis through its influence on the signaling pathways that coordinate epidermal differentiation.

The objective of this study was to synthesize current data on the Deniplant natural modulator of the gut microbiome in patients with psoriasis.

Materials and methods All studies confirmed the association of psoriasis and gut microbiota dysbiosis. We describe the recent advances regarding the interplay between gut microbiota and the skin. Thus, the microbiome can be considered an effective therapeutical target for treating this disorder.

Results This presentation provides a detailed and comprehensive systematic study regarding gut microbiome in patients with psoriasis. These results are supported by clinical observations based on a case serie showing improvement in psoriatic skin lesions after Deniplant natural modulator. It is still not clear whether psoriasis is an effect or a cause of the observed disbalance between beneficial and pathogenic microbes. In this context, the study provides very interesting results, showing significantly greater changes in the gut microbiome of patients with psoriasis treated Deniplant natural modulator

Conclusion There is a significant association between alterations in gut microbial composition and psoriasis. Intestinal dysbiosis is a state of imbalanced gut microbiome that eventually has a negative impact on skin function and integrity. Deniplant natural modulator is a potential therapeutic strategy in patients with psoriasis

Keywords: dysbiosis, microbiome, psoriasis, gut-skin axis, gut barrier, Deniplant nutraceuticals

IMPACT OF COPPER TOXICITY ON FEMALE REPRODUCTIVE STRUCTURES AND HORMONES IN WISTAR RATS

Helen Oluwanifemi Omoniyi

College of Health Sciences, Department of Physiology,
University of Ibadan,
Ibadan, Oyo State, Nigeria.
ORCID ID: 0009-0003-5812-3011

Anuoluwapo Blessing Akano

Faculty of Management and Social Sciences, Department of Social Management,
Osun State University,
Okuku, Osun State, Nigeria.
ORCID ID: 0009-0005-0490-8774

Comfort Omolola Oyebamiji

Faculty of Education, Department of Educational Management,
Osun State University,
Ipetu-Ijesa, Osun State, Nigeria.
ORCID ID: 0009-0006-1565-9758

ABSTRACT

Copper is an essential micronutrient metal for human health. It plays crucial roles in various physiological processes, including the formation of red blood cells, maintenance of connective tissues, and functions of the nervous system, energy production, iron metabolism, and antioxidant defense. In this regard, its dietary consumption in minute quantities is often advocated because in excess, copper toxicity occurs. Studies on the effect of dietary copper toxicity on reproductive indices and structures in females are few and somewhat sparse. This study was therefore designed to investigate the impact of copper toxicity via dietary consumption on female reproductive indices and structures in Wistar rats.

Forty female Wistar rats were randomly divided into four groups; control group (animals were given standard rat chow), the experimental groups received varying percentage of copper supplemented diet (0.5 %, 1.0 %, 5 %) for twenty (20) days respectively. Thereafter blood samples were collected from the animals in to plain sample bottles and serum level of copper, oxidative stress markers (malondialdehyde and myeloperoxidase) and inflammatory biomarkers (IL-1 β , IL-6, TNF- α); and reproductive hormones (LH, FSH and Estradiol) were assessed. Data were expressed as mean $\pm$ standard error of the mean (SEM) and analyzed using the ANOVA and Bonferroni post-hoc test to assess statistical significance at $p \leq 0.05$.

The result obtained showed significant decrease in serum copper level of all treated groups when compared to control group. There was increase in malondialdehyde level in group treated with 0.5% copper supplemented diet when compared with the other treated groups and the control group. The group exposed to 1.0% copper supplemented diet demonstrated significant increase in myeloperoxidase level when compared to the control group and other treated groups. There was no significant difference in the level of IL-1 β . However, IL-6 and TNF- α were significantly elevated in all treated groups when compared to control. The FSH levels of the 5.0% copper supplemented diet group were significantly decreased when compared with control and all other treated groups. No significant difference was observed in LH level of all treated groups when compared to control. Furthermore, there was significant increase in estradiol level of group

treated with 5% copper supplemented diet when compared to control and other treated groups. Histology showed follicular atresia, a form of apoptotic cell death in the ovaries of the group treated with a 0.5% copper-supplemented diet, along with mild inflammatory infiltration in the ovarian stroma and uterine lining of group treated with 5.0% copper-supplemented diet.

In conclusion, high copper exposure led to suppressed LH and FSH levels, resulting in increased estradiol concentrations and follicular atresia, which may contribute to impaired fertility. Additionally, copper toxicity influenced immune function by altering MPO activity and upregulating pro-inflammatory cytokines.

Keywords: Copper, Malondialdehyde, Myeloperoxidase, Estradiol, Pro-inflammatory cytokines.

Word count: 417

AUDIT QUALITY AND EARNINGS MANAGEMENT OF LISTED CONSUMER GOODS COMPANIES IN NIGERIA

ABDULLAHI MUSA SHEHU

Department of Accounting School of Management Technology, Federal polytechnic Bali,
P.M.B 05 Bali, Taraba State

IDRIS AHMAD PATI

Department of Accounting School of Management Technology, Federal polytechnic Bali,
P.M.B 05 Bali, Taraba State

NUHU ADAMU

Department of Accounting School of Business and Management Technology, Federal
polytechnic Bali, P.M.B 05 Bali, Taraba State

Abstract

This research project looked at what happens to earnings management and audit quality in publicly traded Nigerian consumer goods companies between 2014 and 2024. The purpose of this research was to examine the relationship between earnings management proxied by discretionary accruals and audit firm size, audit fees, auditor industry specialty, and auditor tenure. All 20 firms operating in the consumer goods industry were considered part of the study's population, with 12 of those firms serving as the study's samples. The analysis relied on secondary data gathered from the firms' annual reports over the time frame. In this case, an ex-post Factor layout. Information was analysed using STATA Version 16 and various regression methods. At the 5% significance level, the regression result showed that company size (Big 4), audit fees, auditor industry specialty, and audit tenure all had a substantial and favourable influence on earnings management. The study recommend that consumer goods industries in Nigeria should hire the Big4, and as well adhere strictly to the mandatory rotation policy of auditors. The study further recommend that higher fees should be paid to auditors which will be commensurate with the audit engagement.

KEYWORDS: *Audit Quality, Audit Fees, Earnings Management, Financial Statement*

INTRODUCTION

The recent global financial crises and the aggressive manipulation of financial information by management have given serious concerns to regulators and users of financial statement. Earnings management occurs when managers practice judgment in financial reporting and structuring transactions to modify financial information with the intention to deceive stakeholders on the true economic situation of their company (Healy & Wahlen, 2024) this practice negatively impact on the organization performance since managers are willing to sacrifice up-coming cash flows to increase current period income (Chih et al 2018).

In order to restore stakeholders' confidence and improve financial reporting quality, the Financial Reporting Council (2020) took a number of steps to enhance the audit quality of financial reports of companies. These steps included increasing the length of auditors' tenure, instituting mandatory auditor rotation, requiring auditors to be independent, and increasing the level of independence and competence of auditors. The "Code" mandates yearly audit engagement, partner rotation as a means for companies to foster greater auditor independence. The intangible character of an auditor's experience and competence (Ogiriki & Egberibin, 2023)

Amahalu and Ezechukwu (2017) described audit quality as detecting mistakes and errors in financial statements and then reporting these content mistakes and errors using a two-

dimensional construct. Since these characteristics are completely unrecognizable, researchers have relied on indicators such as audit independence, audit tenure, audit firm size, audit hours, audit fees, integrity, litigation pace, and discretionary accruals to measure audit quality. According to Amahalu, Moses, and Obi (2017), audit tenure, audit firm size, and audit independence all have a favorable and statistically significant relationship with audit quality. The Board of Directors is responsible for the day-to-day affairs of the company and must keep a close watch on how shareholders' money is invested. The fact for financial reporting stakeholders is that corporate financial reporting issues have been on the rise in recent years.

Therefore, despite the presence of regulatory bodies, the difficulties of ensuring financial reporting transparency and auditing persist. As a consequence, to maximize the value of audit and assurance functions, it is important to explore the factors that influence audit quality. In the consumer goods industry, Nigeria is currently experiencing an increase in research in this area. This study looked at what happens to earnings management and audit quality in publicly traded consumer goods companies between 2014 and 2024 listed on the Nigerian Stock Exchange.

Statement of the problem

Practically, the collapse of many manufacturing industries and financial scandals in Nigeria are attributable to managers' involvement in deliberate manipulation of financial statements. Managers achieve this by not complying with general acceptable accounting principles (GAAP). Reporting fictitious profit or high profit, overestimation of operational expenses, overestimation of company's fixed assets, artificially inflate earnings. In addition to violating (GAAP), earnings management can be considered fraudulent if it involves intentional deception or misrepresentation of financial results. This can include using false or misleading financial statements or omitting material information.

Empirically, several studies had been conducted with mix findings on impact of audit quality on earning management. For instance, Salawu, Okpanachi, Yahaya, and Dikki (2017) examined the influence of audit quality on audit committee meetings and experience in a sample of Nigerian publicly traded consumer goods firms. The audit standard was assessed using discretionary accruals (DAC). An updated, cross-sectional variant of Jones' model was used to calculate DAC. Their results revealed that the audit committee meeting had a significant positive impact on the audit quality. However, Asiriwa, Aronmwan, and Uwuigbe (2018) discovered that audit committee meeting frequency is not a major determinant of audit quality. As a result, the number of days the committee meets each month has no impact on the nature of the audits published by the companies.

However, the essence of this study is to determine the impact of audit quality on earnings management of listed consumer goods companies in Nigeria. Specific objectives are:

- i. To ascertain the effect of audit firm size on earnings management of listed consumer goods companies in Nigeria.
- ii. To determine the effect of audit fee on earnings management of listed consumer goods companies in Nigeria
- iii. To investigate the influence of industry specialized auditor on earnings management of listed consumer goods companies in Nigeria
- iv. To examine the potential influence of audit tenure on earnings management of listed consumer goods companies in Nigeria

METHODOLOGY

In order to accomplish its goals, this study makes use of an ex-post facto research strategy. Given that it develops linkages by first recognising certain existing occurrences and then examining data to find plausible causative elements, the design is seen more acceptable. The phenomena being studied has already occurred, hence the researchers were able to utilise data from the public financial statement reports of the listed firms in question without having to control any of the factors. 20 production companies traded on the NGX between 2012 and 2022 make up the study's population. The research sampled twelve (12) publicly traded companies from the consumer products industry using a purposive sampling approach. This total is reached by excluding businesses that did not provide full information for the years in question and did not undergo a re-organisation or merger within that time frame.

However, for the purpose of this study, below is the sampling frame.

S/N	Name
1	Champion Brewery Plc
2	Guinness Nigeria Plc
3	Unilever Plc
4	Dangote Sugar Refinery Plc
5	Flour Mills Nigeria Plc
6	Honeywell Flour Mill Plc
7	P. Z. Cussons Nigeria Plc
8	Northern Nigeria Flour Mills Plc
9	International Breweries Plc
10	Vital Foam Nigeria Plc
11	Cadbury Nigeria Plc
12	Nestle Nigeria Plc

Source: Nigerian Stock Exchange website, 2023

Secondary sources were used to compile information for the study. The sampled firms' annual reports from 2014 through 2024 served as the data source. Research was conducted during a time when Nigeria's capital market had adopted a code of corporate governance. The firms are publicly traded on the NGX as limited liability corporations. Companies listed on the Nigerian Stock Exchange are required to submit an annual financial report to the exchange as a condition of their public limited status.

Technique for Data Analysis and Model Specification

This study used multiple regression analysis to examine how shifting amounts of two or more predictors affected a single dependent variable. Its major use is to predict how much a certain collection of variables will change. Using regression analysis, we looked at how audit quality affected the profit management of publicly listed consumer products companies using the model developed by Dechow, Sloan, and Sweeny (1995). After include data from the sampled company, researchers used residuals from the model developed by Dechow et al. (1995) to conduct a second round of regression analysis. However, the residual is what ultimately defines the quality of the accrual, with greater residuals indicating better earnings management and hence higher quality accruals.

Model Specification

The study's theoretical framework is represented by the following equation.

$$E = f(AFZ, AF, AT, AIS)$$

In econometric notation, the regression model looks like this:

$$EM = \beta_0it + \beta_1AFZit + \beta_2AFit + \beta_3ATit + \beta_4AISit \text{ Where:}$$

The letters stand for:

EM (Earnings Management),

0 (Constant),

AF (Audit Fees),

AT (Audit Years in Business), and

AIS (Audit Industry Specialization).

e = Term of Error

The estimated values of the parameters, denoted by 1 to 7= in the equation Time series with a cross-sectional design.

Measurement of Variables

Variables	Measurements	Sources
Audit Quality (AQ)	Measured as negative absolute value of the residual from the Dechow and Dichev (2002) model modified by McNichols (2002)	Dechow & Dichev (2002), McNichols (2002)
Independent Variables		
AFSIZE	Measured by Dichotomous:1 if company is audited by a Big4, otherwise 0 (DeAngelo, 1981; Khrishan&Schauer, 2000; Khrishan, 2003).	Mgbame, Eragbhe & Osazuwa (2012)
Audit Fee	The natural logarithm of the auditing fee paid by the corporation to the auditor represents this value by Effiok and Eton (2013)	Salawu, Okpanachi, Yahaya & Dikki (2017)
Auditor Tenure	A count of the years that an audit has been performed on the firm (Jayeola, Taofeekb, & Toluwalase, 2017).	Olaoye & Adewumi (2018)
AIS	Using a binary scale, with 1 indicating businesses that had industry-specific auditors and 0 indicating those that had generalists. Krishnan & Yang (2003) cite Zhou & Elder (2001).	Abdul-Rahman, Benjamin & Olayinka (2017).
Firm Size (FMS)	Measured with natural logarithm of total assets	Dehkordi & Makarem (2011)

Note: Author's Compilation 2025.

DATA ANALYSIS AND DISCUSSION OF FINDINGS

Data analysis that describes, illustrates, or summarises the behaviour of data in a comprehensible way is called a descriptive statistic, and it facilitates easier comprehension of the data. In this part, we describe the characteristics of the variables, including their means, minimums, maximums, and standard deviations.

Table 2: Descriptive Statistics

Variables	Mean	Std. Dev.	Min	Max
DA	0.07325	0.0523	0.0003	0.1978
AUDSIZE	0.9350	0.7450	0	1
AF	0.7930	0.5780	1	0.024
AIS	0.8560	0.6970	0	1
TENURE	0.6520	0.5950	0.0230	1

Source: STATA OUTPUT, 2025

Table 2 shows that the sampled manufacturing enterprises engaged in limited earnings manipulation throughout the research period, with the mean value of 0.07325 for discretionary accruals and the standard deviation of 0.0523. During the time frame of this analysis, the range for discretionary accrual is between 0.0003 and 0.1978. Audit Firm Size (AFS) has a mean value of 0.9350 and a standard deviation of 0.7450, as shown in the table below. The magnitude of the standard deviation supports the claim that Big4 auditors are used by 93% of the businesses in the sample for their audit engagement. Average log audit fees (AF) for the sample businesses are shown in the table to be 0.7930, with a standard deviation of 0.5780. The standard deviation illustrates that audit costs for different businesses can vary greatly. Throughout the sample period, the mean value of an auditor's industry specialisation was 0.8560. This value simply implies that 85% of the sampled companies were audited by Industry Specialist Auditors during the period of study with an audit tenure (AT) of 0.6520, almost two-thirds of businesses switch auditors every three years.

Correlation Matrix

Correlation matrices are tables that display the strength of associations between different sets of data. The table displays the correlation between each pair of variables in a separate cell. A correlation matrix can serve as a diagnostic tool for more complex investigations as well as a means of summarising data. The table below displays the interrelationships between the independent variables and the dependent variable.

Table 3: Correlation Matrix

Variables	DA	AUDSIZE	AFS	AIS	AT
DA	1.0000				
AUDSIZE	0.393	1.000			
AFS	0.1807	0.4934	1.0000		
AIS	0.273	0.1134	0.2008	1.0000	
AT	0.2328	0.2326	0.1684	0.0547	1.0000

Source: Output from STATA, 2023.

According to the data in the table, there is a positive relationship between the dependent variable of earnings management as measured by discretionary accruals and the independent variables of audit firm size, audit fees, auditor industry specialization, and audit tenure. The coefficients for these relationships are 0.393, 0.1807, 0.273, and 0.2328, respectively. With earnings

management, the four explanatory variables all trend in the same way. This also indicates that the quality of the audit has a direct bearing on how well profits are managed.

Table 4 Multiple Regression Analysis

Variable	Coefficient	T Statistics	p-value
AUDSIZE	0.7320	13.90	0.000
AF	0.4630	5.74	0.002
AIS	0.6350	3.89	0.001
AT	0.3670	1.85	0.0014
R-Squared	0.8541		
Adjusted R ²	0.7120		
F-Statistics	65.82		
Prob>F			0.003

Source: output from STATA, 2025.

The R² (coefficient of determination) of 0.8541 and Adjusted R² 0.7120 shows that the variable combined determines the about 85% and 71% which indicates that audit quality has a potential effect on earnings management. The Adjusted R² of 71% shows that the model is good and fit to be used in testing the hypothesis. The result however reveals that there is a significant relationship between the independent variable (Audit Quality) and the dependable variable (Earnings Management). There is a correlation between Audit Quality and Earnings Management in Nigerian consumer goods Companies, and the F-Value (F-Stat = 65.82; F-Pro = 0.003) and its likelihood indicate that the Regression Equation is correctly formed. Coefficient = 0.7320, t = 13.90, and p 0.0001 indicate a statistically significant relationship between audit firm size and the explanatory variables. This indicates that the size of the audit company is positively correlated with the Earnings Management of Nigerian factories. Therefore, the study concludes that the null hypothesis (H01) that there is no relationship between audit company size and earnings management of manufacturing businesses in Nigeria is false. The t-value for audit fees is 5.74, the coefficient is 0.4630, and the probability of error is less than 5% (p = 0.002). This suggests that audit fees play a crucial role in the earnings management of publicly traded Nigerian industrial companies. Audit costs significantly affect Earnings Management of Nigerian manufacturing companies. With a coefficient of 0.6350, t-value of 3.89, and p-value of 0.001, auditor industry specialisation is statistically significant at the less-than-5% level, indicating that such auditors prevent earnings management and information asymmetry in Nigerian manufacturing enterprises. We thus conclude that industry-specific auditors may have an effect on earnings management in Nigerian manufacturing businesses, contradicting the null hypothesis (H03).

A coefficient of 0.3670, t-value of 1.85, and p-value of 0.0014 (less than the 5% level of significance) reveal that auditor tenure significantly affects earnings management of listed manufacturing businesses in Nigeria. As a result, we find that audit tenure does have an influence on earnings management in Nigerian manufacturing businesses, thereby rejecting the null hypothesis (H04).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

This study's findings, taken as a whole, point to a favourable correlation between audit quality and earnings management. Specifically, the research shows that audit firm size in Nigeria's industrial sector. As a result, having the Big Four auditing firms reduces the likelihood of accrual

manipulation and false financial reporting. Larger auditing companies have a better reputation, so clients may trust the audits they do. Standardised regressions also indicate that audit fees have a statistically significant positive impact on earnings management. Therefore, the research reaches the inference that audit fees significantly contribute to reducing earnings management. The reason for this is because increased audit costs are a primary incentive for improving audit quality and decreasing information asymmetry in manufacturing companies. The research also demonstrates that the auditor's term affects the earnings management of Nigeria's industrial enterprises for the better.

The research also found that the earnings management of Nigerian manufacturing enterprises benefited from auditor industry specialisation. An increase in the quality of financial reporting and the elimination of major breaches in the financial statement are two outcomes of having auditors who specialise in the relevant sector do these tasks. The statistical evidence presented here supports the conclusion that AIS has a substantial impact on EM. This claim is reinforced by the fact that auditors with specialised industry expertise have better non-error frequency knowledge than those without such experience.

Based on the findings and conclusion drawn above, the following recommendation are made in light of the foregoing:

- i. The Big4 audit firms give stakeholders the assurance they need that financial reports are trustworthy and dependable. Therefore, the study suggests that careful thought and emphasis should be given to selecting and hiring big audit companies.
- ii. Fees paid by auditee companies should increase in line with the scope and complexity of the audit. This is because companies that pay less than the legally required audit fees are more likely to engage in aggressive earnings management. However, audit standards advise that audit partners set rates that would cover all potential audit charges while still leaving enough for a healthy profit margin.
- iii. The results of the study showed that the length of time an auditor has worked for a company has a major impact on the way earnings are managed for publicly traded industrial firms in Nigeria. The report suggests that the audit engagement partner be changed every five years to ensure its independence, despite the Nigerian Code of Corporate Governance (2018) setting its term at 10 years. vi. Further, an auditor with industry-specific expertise is in a better position to fulfil his duties. Therefore, it is suggested that manufacturers insist on using industry professional auditors due to the complexity of the manufacturing sector. Even yet, the "Code" mandates that the engagement partner and audit team have the necessary knowledge, applicable skills, and experience to produce reliable audit results.

REFERENCES

- Audousset-Coulier, S., Jeny A. & Jiang, L. (2016). 'The validity of auditor industry specialization measures'. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 22(2), pp. 71-97.
- Adeyemi, S.B., Okpala,O.& Dabor,E. L.,(2012). Factors affecting audit quality in Nigeria, *International Journal of Business and Social Science*, 3(20), 198-209.
- Ahmadzade,Y.,Hassanzadeh,R.B.,Pooryegane,N.,&Ebrahimi,H.(2012).The study of audit firm tenure and industry specialization influence on earnings management (emphasizing on interim financial reports) evidenced from Iran. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 6(13), 267-273.

- Aliyu, M. D., Musa, A. U., & Zachariah, P. (2015). Impact of audit quality on earnings management of listed Deposit Money Banks in Nigeria. *Journal of Accounting and Finance Management*, 1(4), 1-16.
- AL-Khaddash, Nawas S. A & Ramadan, I.Z. (2013). Does Ownership Structure Affect Jordanian Companies' Tendency to Practice Earnings Management? *Asian Journal of Finance & Accounting*, 7(2), 281-291.
- Alzoubi, E. S. S. (2014). Board characteristics and financial reporting quality: evidence from Jordan. *Corporate Ownership and Control*, 11(3), 8-29.
- Augustine, O. (2014). Audit Firm size and cash-based earnings management of listed companies in Nigeria. *European journal of Accounting, Auditing and finance Research*, 2(5), 475.
- Balaciu, D., Bogdan, V., & Vladu, A. B. (2009). A brief review of creative accounting literature and its consequences in practice. *Annales Universitatis Apulensis Series economica*, 11(1), 170 - 182.
- Balsam, S., Krishnan, J., & Yang, J. S. (2003). Auditor industry specialization and earnings quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 22(2), 71-97.
- Bamahros, H. M., & Wan-Hussin, W. N. (2015). Non-audit services, audit firm tenure and earnings management in Malaysia. *Asian Academy of Management Journal of Accounting and Finance*, 11(1), 145-168.
- DeAngelo, L. E. (2021), "Auditor Size and Audit Quality", *Journal of Accounting and Economics*, 3(3) 181- 199
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. *The Accounting Review*, 70(2), 193-225.
- DeFond, M. L. & Park, C. W. (2001). The Reversal of Abnormal Accruals and the Market: Evidence from some going concern audit opinions, *Journal of Accounting Research*, 40 (4), 1247-1275.
- Deis, D., & Giroux, G. (2002). "Determinants of audit quality in the public sector". *The Accounting Review*, 67(3), 462-479.
- Demers, E., & Wang, C., (2010) The impact of CEO career concerns on accruals based and REM Working paper INSEAD and Naval Postgraduate School.
- Deumes, K., & Knechel, L., (2008). Economic incentives for voluntary reporting on internal Risk Management and control systems.
- Duff, G., (2004). Stock returns and volatility: a firm-level analysis, *Journal of Financial Economics* 37 , 399-420.
- Dune, H. & Mayhew, J. I (2004). Costs of Equity and Earnings Attributes. *The Accounting Review*, 79(4) , 967-1010.
- Dunn, K. A., & Mayhew, B. W., (2004), "Audit firm industry specialization and client disclosure quality", *Review of Accounting Studies*, 9(1), 35-58.
- Dye, R. (1988). Earnings management in an overlapping generation's model. *Journal of Accounting Research*, 26(1), 195-235
- Effiok, S., O., & Eton, O. E. (2013). Audit quality, earnings management and stakeholder's wealth: imperative for Nigerian corporation in recession period JORIND 14(2), 1596-8303.
- Eilifsen, K. & Messier J. G. (2000). Error detection by industry specialized teams during sequential audit review. *Journal of Accounting Research*, (40), 883-900.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 14: 57-74.

- Elmagrhi, M., (2019). The impact of multi-layer governance on bank risk disclosure in emerging markets: The case of Middle East and North Africa. *Accounting Forum*, 43(2), 246-281.
- Emeka-Nwokeji, N. A. & Osisioma, B. C., (2016). Corporate governance and firm value: Evidence from listed in Nigeria. *Finance and Accounting Research Monitor, Special Edition*, 227-241.
- Molik, A. T., Mir, M., Mclver, R., & Bepari, M. K. (2013). Effects of audit quality on earnings Management during the global financial crisis: an empirical analysis of Australian companies. *Proceedings of 9th Asian Business Research Conference*, 20 – 21.
- Moroney, R., & Carey, K., (2011). Evidence of assurance enhancing the quality of voluntary environmental disclosures: An empirical analysis. *Accounting and Finance*, 52, 903–939.
- Morris, S., (2011), "Corporate transparency in China: Factors influencing financial disclosure lev els". Working Paper, School of Accounting, University of New South Wales.
- Mulford, C.W., & Comiskey, E.E. (2002). The financial numbers game: detecting creative accounting practices.
- Muogbo, O. Nneka, G. & Ikena, E. (2019). Effect of tenure of audit on earnings management of listed firm in Nigeria. *International journal of management and social science*, 1(7), 2321-1784.
- Ndubuisi, A., & Ezechukwu, E., (2017). Determinants of audit quality: evidence from deposit money banks listed on Nigeria stock exchange. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences* 7(2) 117–130.
- Nekhili, M., Nagati, H., Chtioui, T., & Nekhili, A., (2018). Gender-Diverse Board and the Relevance of Voluntary CSR Reporting. *International Review of Financial Analysis*, 50, 81–100.
- Ntim, C. G. (2015). Board diversity and organizational valuation: unravelling the effects of ethnicity and gender. *Journal of Management & Governance*, 19(1), 167-195.
- Odia, J. (2015). Creative accounting and its implications for financial reporting in Nigeria. *Nigeria Journal of Business Administration*, 8 (1 & 2), 67-78
- Okolie, A.O. (2014). Accrual-Based Earnings Management, Corporate Policies and Managerial Decisions of Listed Companies in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 1–14.
- Okolie, A.O., Izedonmi, F.O., & Enofe, A.O. (2013). Audit Quality and Cash–Based Earnings Management of Listed Companies in Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 3–12.
- Onaolapo, A., Ajulo, B., & Onifade, H., (2017). Effect of Audit fees on Audit Quality: Evidence from cement Manufacturing Companies in Nigeria. *European Journal of Accounting, Auditing and finance Research*, 5 (1), 6-17.
- Owhoso, V. E., Messier, W. F. & Lynch, J. G. (2002). Error detection by industry specialized teams during sequential audit review. *Journal of Accounting Research*, (40), 883-900.
- Paiva, I. C., & Lourenço, I. C., (2010). Determinants of accounting quality: Empirical evidence From the European Union after IFRS adoption. *Empirical Evidence from the European Union after IFRS Adoption*
- Palmrose, Z.-V. (1988). the circumstances and legal consequences of non-GAAP reporting: Evidence from restatements. *Contemporary Accounting Research*, 21(1), 139–180.
- Pouraghajan, A., Tabari, N.A.Y., Emamgholipour, M., & Mansourinia, E. (2013). The effect of audit quality on earnings management: evidence from Iran. *International Journal of Basic Sciences and Applied Research*, 2(4), 399-404.
- Romanus, R. N., Maher, J. J., & Fleming, D. M. (2008). Auditor industry specialization, auditor changes, and accounting restatements. *Accounting Horizons*, 22 (4), 389-413.

- Roychowdhury, S., (2006). Earnings management through real activities manipulation. *Journal of Accounting and Economics*, 42(3), 335-370.
- Rusmin, J. L.,(2010).Auditor independence, auditor specialization and earnings management: further evidence from Singapore. *International Journal Accounting, Auditing and Performance Evaluation*, 3(2), 166–193.
- Schipper, K. (1989). Commentary on Earnings Management. *Accounting Horizons Text Book*, 99–102.
- Solomon, A. Z., Oyerogba, E. O., & Olaleye, O. M., (2014). The effect of ownership concentration on firm value of listed companies. *IOSR Journal of Humanities and Social Science(IOSR JHSS)*, 19, 90-96.
- Srindhi, B., Gul, F.A., &Tsui, J. (2011). Female directors and earnings quality. *Contemporary Accounting Research*, 28(5), 1610-1644.
- Stanley, K. S., & DeZoort, Z., (2007), “Financial Strategy: Planning and Managing the Corporate Leverage Position,” *Strategic Management Journal* 8, 15-24.
- Suharli, Michell & Nurlaelah. (2008). The concentration of the auditor and the audit fee determination: Investigation on SOEs. *Journal Akuntansidan Auditing Indonesia*.12. (2). 33-148.
- Sun, J., Liu, G., & Lan, G., (2013). Does female directorship on independent audit committees constrain earnings management? *Journal of Business Ethics*, 99(3), 369-382.
- Teoh, S. H., & Wong, T. J. (1993). Auditor size and earnings response coefficient. *The Accounting Review*, 68, 346-366.
- Teshima, N., &Shuto, A. (2008). Managerial ownership and earnings management: Theory and empirical evidence from Japan. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 19(2), 107– 132.
- Trueman, B. & Titman, S.,(1988).Information quality and the valuation of new issue. *Journal of Accounting and Economic*, 8, June,159-172.
- Tucker,J.W.,&Zarowin, P.A.(2006). Does income smoothing improve earnings informativeness? *The Accounting Review*,81(1),251-270.
- Turley. S. &Willekens. M. (2008). Auditing, Trust and Governance: Regulation in Europe. 1 st edition Oxon, England: Routledge.
- Tyokoso,G.M.,&Tsegba,I.N.(2015).Auditqualityandearningsmanagementoflistedoilmarketing companiesi nNigeria.*EuropeanJournalofBusinessandManagement*,7(29): 34 -42.
- Wang, D. (2006). Founding family ownership and earnings quality. *Journal of Accounting Research*, 44(3), 619–656.
- Warfield, T., Wild, J. & Wild, K. (1995). Managerial Ownership, Accounting Choices and Informativeness of Earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 20, 61–91.
- Watkins,A. L., Hillison, W.,& Morecroft, S. E.,(2004).Audit quality: a synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature*.23, 153-193.
- Watts, R.L.,& Zimmerman, J.L.(1978). Towards a positive theory of the determination of accounting standards. *The Accounting Review*, 52(1), 112 –134.
- Zhou & Elder (2001). Audit quality and earnings management for Taiwan IPO firms. *Managerial Auditing Journal*, 20(1) , 86–104.
- Zhou, L., (2005). The joint determination of audit fees, non-audit fees, and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 22: 235 – 266.
- Zhuo, L., & Guan, X. (2014). The association of audit firm size and industry specialization on earnings management: evidence in China. *The MacrotHEME Review*, 3(7), 1-21.

INFLUENCE OF GENDER ON ACADEMIC ACHIEVEMENT IN CHEMISTRY: AN ABSTRACT FOR JOURNAL PUBLICATION

HUSSAINI HASSAN

ABBDULLAHI FODIO UNIVERSITY OF SCIENCES AND TECHNOLOGY

Abstract

This study examined the influence of gender on the academic achievement of senior secondary school students in chemistry within Kontagora Metropolis, Niger State, Nigeria. Persistent fluctuations in students' performance in chemistry in external examinations, coupled with ongoing debates regarding gender disparities in science education, provided the impetus for this investigation. Despite various educational reforms and gender equity initiatives, inconsistencies in achievement between male and female students continue to generate scholarly concern, particularly in science subjects such as chemistry that are critical to national technological and industrial development.

A descriptive survey research design was employed to explore existing patterns of achievement and interest among students without manipulation of variables. The target population comprised 512 Senior Secondary School II (SSII) chemistry students drawn from selected public secondary schools. Using a stratified random sampling technique to ensure equal gender representation, a sample of 100 students (50 males and 50 females) was selected for the study.

Two research instruments were utilized for data collection: a 30-item Chemistry Achievement Test (CAT) designed to assess students' cognitive understanding, application skills, and problem-solving ability in selected SSII chemistry topics, and a Chemistry Interest Inventory aimed at measuring students' level of engagement and motivation toward chemistry. The instruments were subjected to expert validation to ensure content and construct validity. Reliability testing yielded a coefficient of 0.79 using Kuder-Richardson Formula 20 (KR-20) for the achievement test and 0.82 using Cronbach's Alpha for the interest inventory, indicating high internal consistency and reliability.

Data were analyzed using descriptive statistics (mean and standard deviation) to summarize students' achievement and interest levels. Inferential statistics, including independent samples t-test and Pearson's correlation coefficient, were applied at a 0.05 level of significance to determine whether significant gender differences existed and to examine the relationship between interest and academic achievement in chemistry. The findings revealed that gender exerts a measurable influence on students' academic achievement in chemistry; however, the magnitude of this difference is largely shaped by contextual factors rather than inherent intellectual disparities. Teacher competence, availability of laboratory facilities, classroom environment, instructional strategies, and socio-cultural perceptions of science were identified as significant variables interacting with gender to influence performance outcomes. The study further established that students' interest in chemistry positively correlates with academic achievement, suggesting that motivational factors play a mediating role in performance differences. It was concluded that gender disparities in chemistry achievement are primarily socially constructed and influenced by environmental and pedagogical factors. The study recommends the adoption of gender-sensitive instructional approaches, improved provision of laboratory resources, continuous professional development for teachers, and policies that promote inclusive participation in science education. These measures are essential for fostering equitable academic outcomes and strengthening students' preparedness for science-related careers.

Keywords: Gender, Academic Achievement, Chemistry Education, Secondary School Students, Gender Equity, Science Education.

MATHEMATICAL MODELING AND OPTIMIZATION OF RENEWABLE ENERGY DRIVEN DESALINATION SYSTEMS

Ngueya ESSALLAMI

Energy and Materials Team - Innovative Technologies Laboratory - ENSA,
Abdelmalek Essaâdi University, Tangier, Morocco

Ahmed KHOUYA

Energy and Materials Team - Innovative Technologies Laboratory - ENSA,
Abdelmalek Essaâdi University, Tangier, Morocco

M'barka EL MOUEDDEN

Laboratory of Spectroscopy, Molecular Modeling, Materials, Nanomaterial's, Water and
Environment, CERNE2D, Mohammed V University in Rabat, Faculty of Science, AV Ibn
Battouta, BP1014, Agdal, Rabat, Morocco

Seawater desalination has become a pivotal solution to address the growing scarcity of freshwater, a global challenge exacerbated by various factors, including rapid population growth, urbanization, and the impacts of climate change. This issue is particularly acute in arid and semi-arid regions, such as the Middle East and North Africa, where renewable water resources are limited and insufficient to meet the rising demand for water in drinking, agriculture, and industry. Desalination technologies, such as reverse osmosis and multi-effect distillation, have played a significant role in providing a reliable source of fresh water from saline resources. However, they face major challenges, including high energy consumption, elevated operational costs, and environmental impacts, such as greenhouse gas emissions and the management of brine waste.

In light of these challenges, integrating renewable energy sources, such as solar, wind, and geothermal energy, emerges as a promising option to reduce dependency on fossil fuels, mitigate environmental impacts, and enhance the sustainability of desalination systems. Additionally, renewable energy technologies offer innovative solutions for remote areas lacking traditional infrastructure. Despite the great potential that renewable energy offers for improving desalination systems, obstacles remain, including the high costs of advanced technologies, technical challenges related to the variability of renewable energy sources, and the complexities of integrating them with energy-intensive processes.

The development of innovative desalination systems powered by renewable energy represents a significant opportunity to enhance the sustainability of water resources. With advancements in technology, there is increasing interest in designing optimized hybrid systems, utilizing advanced materials to reduce energy consumption, and employing artificial intelligence to improve the efficiency and management of these systems. This paves the way for meeting freshwater needs while significantly minimizing environmental impacts.

Keywords: Seawater desalination, water scarcity, renewable energy, reverse osmosis, multi-effect distillation, Hybrid systems

CIRCULATORY MIGRATION, DIASPORA ENGAGEMENT, AND INNOVATION IN TOURISM DEVELOPMENT

Phd(cand) Erion Muça
Barleti University Albania

Abstract

This study investigates the developmental impact of circulatory migration and diaspora engagement on innovation and service quality in Albania's tourism sector. While migration is often conceptualized as brain drain, emerging evidence suggests that temporary and return migration can generate knowledge spillovers, capital inflows, and technological upgrading. Using multiple regression analysis on firm-level tourism data ($N = 214$ enterprises), we examine the relationship between diaspora investment, circulatory migration, and innovation adoption on service quality outcomes.

Results indicate that diaspora engagement significantly enhances service quality ($\beta = 0.025$, $p < 0.05$), while circulatory migration contributes to improved professional standards ($\beta = 0.030$, $p < 0.05$). Innovation adoption shows the strongest effect ($\beta = 0.041$, $p < 0.05$). Diagnostic tests confirm model robustness (F-statistic significant at 1%, $VIF < 2.5$, Durbin-Watson ≈ 2.01).

The findings suggest that migration-driven knowledge transfer plays a crucial role in tourism competitiveness and sustainable development.

Keywords: Diaspora, circulatory migration, innovation, tourism development, Albania

Introduction

Tourism represents one of the fastest-growing sectors in Albania's economy. At the same time, Albania has experienced significant migration flows over the past three decades. Traditional economic narratives frame migration as a loss of human capital. However, contemporary migration theory emphasizes *circulatory migration*—temporary movement followed by return—as a channel of skill transfer and technological diffusion.

Diaspora communities contribute not only remittances but also entrepreneurial capital, managerial practices, and international networks. This paper examines whether diaspora investment and circulatory migration positively influence innovation adoption and service quality in Albania's tourism sector.

Literature Review

Recent studies highlight three mechanisms through which migration supports development:

1. **Human Capital Transmission** – Return migrants import managerial expertise and service standards.
2. **Financial Capital Mobilization** – Diaspora investors finance SMEs in tourism.
3. **Innovation Spillovers** – Exposure to foreign markets enhances digitalization and service innovation.

Empirical literature suggests positive effects of return migration on entrepreneurship and productivity, yet sector-specific analysis in tourism remains limited.

Research Hypotheses

- **H1:** Diaspora investment positively affects service quality.
- **H2:** Circulatory migration improves professional standards.

- **H3:** Migration exposure increases technological innovation adoption.

Data and Methodology

Data

The study uses cross-sectional survey data from 214 tourism enterprises across coastal and urban regions of Albania.

Variables

Dependent Variable

- ServiceQuality (composite index: customer satisfaction, service rating, quality certification)

Independent Variables

- Diaspora (diaspora ownership or investment share)
- CirculatoryMigration (percentage of staff with foreign work experience)
- Innovation (digital booking systems, online marketing, service upgrades)

Control Variables

- Firm size
- Years of operation
- Location (urban/coastal)

Model Specification

$$\text{ServiceQuality}_i = \beta_0 + \beta_1 \text{Diaspora}_i + \beta_2 \text{CirculatoryMigration}_i + \beta_3 \text{Innovation}_i + \beta_4 \text{Control}_{s_i} + \varepsilon_i$$

Ordinary Least Squares (OLS) estimation is applied.

Regression Results

Table 1. OLS Regression Results

Variable	Coefficient	Std. Error	t-stat	p-value
Diaspora	0.025	0.009	2.77	0.040*
Circulatory Migration	0.030	0.012	2.50	0.030*
Innovation Adoption	0.041	0.015	2.73	0.020*
Firm Size	0.018	0.007	2.57	0.012*
Intercept	2.45	0.27	9.07	0.002
R²	=			0.69
Adjusted	R²			=
F-statistic	=	28.41	(p	<
Observations = 214				0.001)

All key explanatory variables are statistically significant at the 5% level.

Diagnostic Tests

Multicollinearity (Variance Inflation Factor – VIF)

Multicollinearity occurs when independent variables are highly correlated with one another, which can inflate standard errors and make coefficient estimates unstable.

The Variance Inflation Factor (VIF) measures how much the variance of a coefficient increases due to multicollinearity.

Variable	VIF
Diaspora	1.84
Circulatory Migration	2.12
Innovation	1.97

Interpretation:

- A VIF value of **1** indicates no correlation with other predictors.
- VIF between **1–5** suggests low to moderate correlation (acceptable).
- VIF above **10** indicates serious multicollinearity problems.

Since all VIF values are below **5**, there is **no evidence of problematic multicollinearity**. This means:

- The explanatory variables measure distinct effects.
- Coefficient estimates are stable.
- The statistical significance of variables is reliable.

In practical terms, diaspora investment, circulatory migration, and innovation adoption contribute independently to service quality.

Autocorrelation (Durbin–Watson Test)

Autocorrelation refers to correlation between residuals (error terms). It is mainly a concern in time-series data but can also appear in cross-sectional data.

The Durbin–Watson statistic ranges from 0 to 4:

- $\approx 2 \rightarrow$ No autocorrelation
- $< 2 \rightarrow$ Positive autocorrelation
- $2 \rightarrow$ Negative autocorrelation

Your result:

Durbin–Watson = 2.01

Interpretation:

Since the value is very close to 2, there is **no evidence of autocorrelation**. This means:

- Residuals are independent.
- OLS assumptions are satisfied.
- Coefficient estimates are efficient and unbiased.

Heteroskedasticity (Breusch–Pagan Test)

Heteroskedasticity occurs when the variance of residuals is not constant across observations. This can distort standard errors and lead to misleading p-values.

The Breusch–Pagan test evaluates:

- H_0 : Homoskedasticity (constant variance)
- H_1 : Heteroskedasticity present

Your result:

p-value = 0.18

Interpretation:

Because **p > 0.05**, we fail to reject the null hypothesis.

This means:

- There is no statistical evidence of heteroskedasticity.
- The assumption of constant variance holds.
- Standard errors from OLS are reliable.

Robustness Check

Robustness analysis verifies whether results remain stable under alternative specifications.

Two checks were performed:

Heteroskedasticity-robust standard errors

Even when adjusting standard errors using robust estimators:

- Coefficients remained statistically significant.
- Signs and magnitudes did not change substantially.

This confirms that results are not sensitive to potential variance irregularities.

Alternative specification (excluding Firm Size)

When the control variable “Firm Size” was removed:

- Diaspora, Circulatory Migration, and Innovation remained significant.
- R^2 changed only slightly.
- Coefficient signs remained positive.

Interpretation:

The results are **structurally stable**, meaning:

- Findings are not driven by a specific model structure.
- The relationship between migration variables and service quality is consistent.
- The conclusions are statistically robust.

Overall Econometric Conclusion

All diagnostic tests confirm that:

- There is no multicollinearity.
- There is no autocorrelation.
- There is no heteroskedasticity.
- The model is statistically valid.
- Results are robust across alternative specifications.

Therefore, the positive impact of diaspora engagement, circulatory migration, and innovation adoption on tourism service quality is econometrically reliable.

Discussion

The results confirm that diaspora engagement significantly enhances service quality in tourism enterprises. Circulatory migration acts as a mechanism for professional standard transfer, while innovation adoption provides the strongest contribution to performance improvement.

The evidence supports the theoretical argument that migration can shift from brain drain to *brain circulation*.

Policy Implications

1. Establish diaspora tourism investment platforms.
2. Create return-migrant knowledge transfer programs.
3. Offer innovation grants targeting migrant-founded enterprises.
4. Promote cross-border tourism networks linking diaspora markets.
5. Develop digital transformation funds for small tourism operators.

Conclusion

This study demonstrates that circulatory migration and diaspora engagement significantly contribute to innovation and service quality in Albania’s tourism sector. Rather than representing

a permanent loss of human capital, migration can become a strategic development asset when institutional frameworks support knowledge transfer and investment.

Future research should explore panel data approaches and regional comparisons across Balkan economies.

References

- Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Columbia University Press.
- INSTAT. (2023). *Labor Force Survey – Tourism Sector*. Tirana, Albania: Institute of Statistics.
- ILO. (2021). *Labour Migration and Tourism: Patterns and Policies*. International Labour Organization.
- UNWTO. (2022). *Tourism Employment Statistics*. Madrid: United Nations World Tourism Organization.
- World Bank. (2022). *Migration and Remittances Factbook*. Washington, DC: World Bank.
- Czaika, M., & De Haas, H. (2014). The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory? *International Migration Review*, 48(2), 283–323. <https://doi.org/10.1111/imre.12095>
- Dustmann, C., & Görlach, J. S. (2016). The Economics of Temporary Migrations. *Journal of Economic Literature*, 54(1), 98–136. <https://doi.org/10.1257/jel.54.1.98>
- Meyer, J. B., & Brown, M. (1999). Scientific Diasporas: A New Approach to the Brain Drain. *Management of Social Transformations Discussion Paper*, UNESCO.
- Skeldon, R. (2012). *Migration and Development: A Global Perspective*. Routledge.
- Tacoli, C. (2009). Crisis or Adaptation? Migration and Climate Change in Developing Countries. *International Migration Review*, 43(2), 175–195. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00795.x>
- World Bank. (2018). *Tourism and Migration: Policy Brief*. Washington, DC: World Bank.
- Williams, A. M., & Hall, C. M. (2002). Tourism and Migration: New Relationships Between Production and Consumption. *Tourism Geographies*, 4(1), 5–27. <https://doi.org/10.1080/14616680110109912>
- OECD. (2020). *International Migration Outlook 2020*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

DIVERSITY AND ANTIMICROBIAL POTENTIAL OF SAHARAN ACTINOBACTERIA FOR PLANT DISEASE CONTROL

Fedwa BEGHDADI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural
Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract

Phytopathogenic microorganisms, including bacteria and fungi, are major contributors to global agricultural losses, reducing crop productivity by approximately 12–14%. Although chemical pesticides and fungicides provide rapid disease control, their excessive and prolonged use results in environmental contamination and the accumulation of toxic residues. Consequently, biological control has emerged as a sustainable and environmentally friendly alternative. Among microbial biocontrol agents, actinobacteria are particularly valued for their capacity to produce diverse bioactive secondary metabolites with antimicrobial properties.

This study aimed to isolate actinobacteria from Saharan soil collected in the Ghardaïa region of Algeria and to evaluate their antagonistic activity against selected phytopathogenic bacteria and fungi. Soil samples were pretreated with calcium carbonate and inoculated onto chitin–vitamin B (CH-V) selective medium to favor actinobacterial growth. Microbial enumeration revealed a density of 120×10^3 CFU per gram of dry soil, likely influenced by favorable edaphic factors such as alkaline pH, elevated temperatures, and relatively high organic matter content.

A total of 120 actinobacterial isolates were obtained, of which 52 demonstrated significant inhibitory activity in cross-streak assays. The most active strains were affiliated with the genus *Streptomyces*. Additionally, rare genera including *Saccharothrix*, *Actinomadura*, and *Nocardiopsis* exhibited notable antagonistic effects.

These findings confirm that Saharan soils represent a rich reservoir of bioactive actinobacteria with promising applications in sustainable agricultural disease management.

Keywords: Actinobacteria, Saharan soil, biological control, phytopathogens, antimicrobial activity, *Streptomyces*

SAHARAN SOIL ACTINOBACTERIA AS A PROMISING SOURCE OF NOVEL ANTIMICROBIAL AGENTS

Fedwa BEGHDAI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural
Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract

Phytopathogenic bacteria and fungi cause substantial agricultural losses worldwide, threatening food security. Although chemical control measures provide effective short-term protection, they often generate environmental concerns. Actinobacteria represent an attractive alternative due to their remarkable ability to produce antimicrobial secondary metabolites.

In this study, actinobacteria were isolated from desert soils collected in the Ghardaïa region of Algeria. Following calcium carbonate pretreatment, soil samples were cultured on chitin–vitamin B selective medium. The actinobacterial population reached 120×10^3 CFU per gram of dry soil. Out of 120 isolates, 52 demonstrated inhibitory effects against selected phytopathogens in cross-streak assays. The most potent strains were identified as members of *Streptomyces*, while rare genera such as *Saccharothrix*, *Actinomadura*, and *Nocardiopsis* also exhibited promising bioactivity.

Overall, the study confirms that Saharan soils harbor diverse actinobacteria with strong antimicrobial capabilities.

Keywords: Bioactive compounds, actinobacteria, Saharan ecosystem, biological control, *Streptomyces*, antimicrobial metabolites

SCREENING OF ACTINOBACTERIA FROM GHARDAÏA DESERT SOILS AS BIOCONTROL AGENTS

Fedwa BEGHDADI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract

Plant diseases caused by phytopathogenic fungi and bacteria are responsible for significant yield losses worldwide. While chemical treatments remain common in modern agriculture, their environmental impact and potential health risks necessitate the exploration of safer alternatives. Biological control using actinobacteria has gained increasing attention due to their ability to synthesize antimicrobial secondary metabolites.

The present study focused on isolating actinobacteria from Saharan soils in the Ghardaïa region (Algeria) and assessing their antimicrobial activity against selected phytopathogens. Soil samples were subjected to calcium carbonate pretreatment before plating on chitin–vitamin B selective medium. The total actinobacterial count reached 120×10^3 CFU/g of dry soil, reflecting favorable environmental conditions such as alkaline soil pH and adaptation to high temperatures.

From 120 recovered isolates, 52 exhibited measurable inhibition zones in cross-streak assays. Members of the genus *Streptomyces* were predominant among the most active isolates. Furthermore, less common genera such as *Saccharothrix*, *Actinomadura*, and *Nocardiopsis* also showed considerable antimicrobial activity.

The results highlight the untapped potential of Saharan actinobacteria as a sustainable source of novel bioactive compounds for agricultural biocontrol strategies.

Keywords: Desert microbiota, actinobacteria, antagonistic activity, plant disease management, secondary metabolites, Ghardaïa

ANTAGONISTIC ACTIVITY OF DESERT-DERIVED ACTINOBACTERIA AGAINST PHYTOPATHOGENIC MICROORGANISMS

Fedwa BEGHDADI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract

Global crop production is severely affected by phytopathogenic microorganisms, which account for significant annual yield reductions. Although synthetic agrochemicals are widely used to control plant diseases, their long-term application leads to environmental degradation. Therefore, alternative eco-friendly approaches such as biological control are increasingly prioritized.

This study investigated the isolation and antimicrobial screening of actinobacteria from Saharan soils of the Ghardaïa region in Algeria. Soil samples were pretreated with calcium carbonate and cultured on chitin–vitamin B medium. Enumeration revealed a microbial load of 120×10^3 CFU/g of dry soil.

Among 120 isolates obtained, 52 displayed significant antagonistic activity against tested phytopathogenic fungi and bacteria using cross-streak assays. The majority of active isolates belonged to the genus *Streptomyces*, while rare genera such as *Saccharothrix*, *Actinomadura*, and *Nocardiopsis* were also identified among the bioactive strains.

These findings emphasize the high biotechnological value of Saharan actinobacteria and their potential contribution to sustainable plant disease management.

Keywords: Actinomycetes, phytopathogenic fungi, phytopathogenic bacteria, antimicrobial screening, sustainable agriculture, desert soils

**PATHOGENESIS AND ECOLOGICAL DYNAMICS OF PSEUDOMONAS
SAVASTANOI PV. SAVASTANOI: THE ETIOLOGICAL AGENT OF OLIVE KNOT
DISEASE**

Fedwa BEGHDAI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural
Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract:

Pseudomonas savastanoi pv. *savastanoi* is a Gram-negative, aerobic, and motile bacterium recognized globally as the primary pathogen responsible for "Olive Knot" disease (tubercule de l'olivier). This disease is characterized by the formation of hypertrophic galls or knots on the stems, branches, and occasionally on the leaves and fruits of the olive tree (*Olea europaea* L.). These malformations lead to significant economic losses by reducing tree vigor, decreasing fruit yield, and affecting oil quality.

The pathogenicity of *P. savastanoi* is fundamentally linked to its ability to produce high levels of phytohormones, specifically indole-3-acetic acid (IAA) and cytokinins (trans-zeatin). These hormones disrupt the normal growth balance of the host plant, inducing uncontrolled cell division and enlargement at the infection site. Infection typically occurs through wounds caused by pruning, harvesting, frost, or hail, which serve as entry points for the bacteria. Once inside the host tissue, the pathogen survives in the intercellular spaces and within the developing knots.

The epidemiology of olive knot is highly dependent on environmental conditions, with high humidity and moderate temperatures favoring bacterial multiplication and dissemination via rain and wind. Furthermore, recent genomic studies have highlighted the importance of the Type III Secretion System (T3SS) in the virulence of *P. savastanoi*, which allows the bacterium to inject effector proteins into host cells to suppress plant immunity. Understanding the molecular mechanisms of this pathogen and its interaction with the host is crucial for developing integrated management strategies, including the use of resistant cultivars and chemical or biological control agents. This summary provides an overview of the current knowledge regarding the biology and virulence factors of this persistent phytopathogen.

Keywords: *Pseudomonas savastanoi*, Olive knot, Phytohormones, Pathogenesis, *Olea europaea*.

PATHOGENICITY MECHANISMS AND EPIDEMIC POTENTIAL OF ERWINIA AMYLOVORA: THE CAUSAL AGENT OF FIRE BLIGHT DISEASE

Fedwa BEGHDADI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract:

Erwinia amylovora is a devastating Gram-negative bacterium and the primary etiological agent of "Fire Blight," one of the most destructive diseases affecting Maloidae sub-family plants, including apple (*Malus*) and pear (*Pyrus*). Characterized by its rapid spread and high virulence, this pathogen can lead to the total loss of orchards within a single growing season. The disease is named for its most striking symptom: the blackened, shriveled appearance of infected blossoms, leaves, and twigs, which look as though they have been scorched by fire.

The virulence of *Erwinia amylovora* is driven by two key factors: the production of the exopolysaccharide (EPS) amylovoran and the utilization of a Type III Secretion System (T3SS). Amylovoran acts as an essential virulence factor by physically blocking the plant's vascular system, leading to wilting, and protecting the bacteria from the host's defense mechanisms. Simultaneously, the T3SS allows the bacterium to inject effector proteins, such as DspA/E, directly into plant cells to suppress innate immunity and induce cell death.

Infection typically initiates in the spring through open blossoms, where the bacteria multiply epiphytically before entering the host via nectarthodes. Environmental factors, particularly high humidity and temperatures between 18°C and 24°C, are critical for disease outbreaks. Once systemic, the pathogen moves through the xylem, causing cankers and the characteristic "shepherd's crook" bending of young shoots. Due to the lack of highly effective curative treatments and the development of resistance to common antibiotics like streptomycin, understanding the molecular signaling and colonization patterns of *E. amylovora* remains a global priority for plant pathology and food security.

Keywords: *Erwinia amylovora*, Fire blight, Amylovoran, Type III Secretion System, *Pyrus communis*.

UNDERSTANDING AGROBACTERIUM TUMEFACIENS: THE CAUSAL AGENT OF CROWN GALL DISEASE

Fedwa BEGHDADI

Laboratory of Molecular Biology, Genomics and Bioinformatics (LBMGB), Faculty of Natural Sciences

El-Hadj DRICHE

Life (SNV), Hassiba Benbouali University of Chlef, Hay Salem, 02000 Chlef, Algeria.

Abstract:

Agrobacterium tumefaciens is a soil-borne, Gram-negative bacterium globally recognized as the primary pathogen responsible for "Crown Gall" disease. This disease affects over 600 species of dicotyledonous plants, leading to the formation of tumor-like growths, or galls, typically located at the junction of the root and the stem (the crown). These tumors interfere with the plant's vascular system, leading to stunted growth, reduced crop yield, and, in severe cases, the death of young trees and nursery stock.

The pathogenicity of *A. tumefaciens* is unique in the microbial world due to its ability to perform natural inter-kingdom gene transfer. This process is mediated by the Ti (Tumor-inducing) plasmid, which contains a specific segment of DNA known as T-DNA. Upon sensing phenolic compounds (such as acetosyringone) released by wounded plant tissues, the bacterium activates its virulence (*vir*) genes. The T-DNA is then processed and transported into the host plant cell, where it integrates into the nuclear genome.

Once integrated, the T-DNA genes force the plant cell to overproduce phytohormones—specifically auxins and cytokinins—which trigger uncontrolled cell division (hyperplasia) and expansion (hypertrophy), resulting in gall formation. Additionally, the T-DNA directs the plant to synthesize specialized carbon and nitrogen sources called opines, which only the infecting *Agrobacterium* can utilize as nutrients. This sophisticated ecological niche allows the pathogen to create a favorable environment for its own multiplication. Understanding these molecular mechanisms is not only essential for managing crown gall in agriculture but has also revolutionized modern biotechnology, as *Agrobacterium* remains a fundamental tool for creating genetically modified (GM) crops.

Keywords: *Agrobacterium tumefaciens*, Crown gall, Ti plasmid, T-DNA, Phytohormones.

SMART SENSORS: TRANSFORMING MODERN TECHNOLOGY ACROSS MULTIPLE FIELDS

Pradhysri P
Kercial Merlin A
Karthika H
Deepika R
Bhavana B

Dr. A. Vijayalakshmi

R.M.K. Engineering College, Tiruvallur District, Tamil Nadu, India.

Abstract:

Sensors play a crucial role in modern technology by enabling systems to detect, measure, and respond to various physical, chemical, and biological conditions. They act as the fundamental components in many automated and intelligent systems, converting real-world parameters such as temperature, pressure, light, motion, and humidity into electrical signals that can be processed and analyzed. With rapid advancements in science and engineering, sensors have become an essential part of numerous fields including healthcare, environmental monitoring, agriculture, industrial automation, transportation, and smart homes.

In the healthcare sector, sensors are widely used in wearable devices and medical equipment to monitor vital signs such as heart rate, blood pressure, and body temperature. These devices help doctors track patient health in real time and enable early diagnosis of diseases. Environmental monitoring also relies heavily on sensors to detect air pollution, water quality, and climate changes, helping governments and organizations take preventive actions to protect natural resources.

In agriculture, sensors are used for precision farming, where soil moisture, temperature, and nutrient levels are monitored to optimize irrigation and crop management. This improves productivity while conserving resources. In industries, sensors are integrated into machines and control systems to ensure safety, improve efficiency, and reduce operational costs through automation and predictive maintenance.

Transportation systems also benefit from sensor technology. Sensors are used in autonomous vehicles, traffic management systems, and safety features such as collision detection and lane assistance. Similarly, smart home systems utilize sensors for security, lighting control, energy management, and comfort.

Overall, sensors are the backbone of modern intelligent systems and play a vital role in the development of technologies such as the Internet of Things (IoT) and smart infrastructure. As technology continues to evolve, sensors will become even more advanced, enabling more efficient, safe, and sustainable solutions for global challenges.

Keywords: Sensors, Internet of Things (IoT), Smart Systems, Automation, Environmental Monitoring, Healthcare Technology, Precision Agriculture.

SIDEROPHORE-MEDIATED PLANT GROWTH PROMOTION OF *SPINACIA OLERACEA* BY *PRIESTIA MEGATERIUM*

Shyamnath S
Architha Vijayalakshmi S
S. Hemalatha

School of Life Sciences, B.S. Abdur Rahman Crescent Institute of Science and Technology,
Vandalur, Chennai 600048, India.

Abstract

Plant growth-promoting bacteria (PGPB) play an important role in sustainable agriculture by enhancing nutrient availability and plant development through several mechanisms, including siderophore production. The present study aimed to evaluate the plant growth-promoting potential of *Priestia megaterium* isolated from infected cotton leaves on the growth and nutritional quality of *Spinacia oleracea*. The bacterial isolate was screened for siderophore production, followed by detection, characterisation, and determination of the siderophore type using standard biochemical assays. In addition, molecular docking studies were performed to analyse the interaction between siderophore-associated compounds and plant growth-related proteins in spinach. A pot experiment was conducted using double-autoclaved soil (500 g) in pots of 12 × 8 cm dimensions. Different concentrations of bacterial biomass (0.02%, 0.05%, 0.1%, 10%, 25%, and 50%) were applied weekly for five weeks to evaluate their effect on plant growth. Morphological, physiological, and biochemical parameters of spinach plants were analysed to determine the growth-promoting effects of the bacterium. Furthermore, the study assessed the potential of *P. megaterium* to improve the nutritional quality of spinach as a strategy to help address malnutrition. The results demonstrated that siderophore-producing *P. megaterium* significantly enhanced plant growth parameters and improved nutritional attributes of spinach. Among the tested treatments, 10%, 25%, and 50% biomass concentrations had effectively promoted plant growth and nutritional quality. These findings highlight the potential application of *P. megaterium* as a biofertilizer for improving spinach productivity and nutritional value in sustainable agricultural systems.

Keywords: *Priestia megaterium*, Siderophore, *Spinacia oleracea*, Plant growth promotion, Molecular docking, Biofertilizers, Nutritional quality

SUSTAINABLE BUILDING DESIGN AND TECHNOLOGY**Humam Kareem Jalghaf****Mohammed Fowzi Mohammed**

Collage of Mechanical Engineering, University of Technology-Iraq, 10066 Baghdad, Iraq.

In the face of escalating environmental challenges and the increasing demand for energy-efficient structures, the field of green and smart building design has emerged as a pivotal force in shaping the sustainable future of urban landscapes. This abstract explores the convergence of environmentally conscious practices and cutting-edge technologies to create buildings that not only minimize their ecological footprint but also enhance the quality of life for occupants. The integration of green building principles involves the use of renewable materials, energy-efficient systems, and innovative architectural designs that prioritize resource conservation and environmental responsibility. Additionally, the incorporation of smart technologies, such as Internet of Things (IoT) devices, artificial intelligence, and advanced building management systems, enables real-time monitoring, adaptive controls, and data-driven decision-making to optimize energy consumption, occupant comfort, and overall building performance. This abstract delves into key elements of green and smart building design, including sustainable materials, energy-efficient systems, intelligent automation, and the impact on urban resilience. As the global community strives towards a more sustainable future, the exploration of these interconnected aspects of building design and technology is essential for fostering resilient, eco-friendly, and intelligent urban environments.

TAYLOR'S SERIES AND ITS APPLICATION IN ENGINEERING

NITHEESH M

ELECTRONICS AND COMMUNICATION ENGINEERING
R.M.K. ENGINEERING COLLEGE, KAVARIPETTAI, INDIA.

ABSTRACT

Introduction and Purpose:

Taylor's Series is a fundamental concept in engineering mathematics that provides a powerful method for approximating complex functions using polynomials. It plays a vital role in numerical analysis, error estimation, and mathematical modeling of engineering systems. Taylor's Series is extensively applied in fields such as mechanical engineering, electrical engineering, control systems, and fluid mechanics. The purpose of this study is to present the theoretical foundation of Taylor's Series and to highlight its importance in engineering applications.

Materials and Methods:

This study adopts a theoretical and analytical approach based on classical calculus principles. The formulation of Taylor's Series was derived using higher-order derivatives of a function about a chosen point. Standard mathematical models and approximation techniques were reviewed. Engineering-oriented examples were analyzed to demonstrate the practical usefulness of Taylor's Series in simplifying nonlinear functions.

Results:

The analysis shows that Taylor's Series provides accurate approximations of nonlinear functions within a specific interval of convergence. It enables simplification of complex mathematical expressions and supports efficient numerical computation. The method is especially useful in linearization of nonlinear systems and in solving engineering problems involving small perturbations.

Discussion and Conclusion:

The study emphasizes that Taylor's Series is an essential analytical tool in engineering mathematics, offering both theoretical insight and practical problem-solving capability. Its applications in approximation, modeling, and system analysis make it indispensable for engineering students and researchers. In conclusion, Taylor's Series serves as a foundational technique that bridges pure mathematics and real-world engineering applications.

Key Words:

Taylor's Series; Engineering Mathematics; Function Approximation; Numerical Analysis; Mathematical Modeling

ORIGIN AND EVOLUTION OF THE TERM EPISTEMOLOGY

HASSAN ZARIOUH

Department of Mathematics (CRMEFO), Oujda 60000, Morocco.

MOUNIA MOUZOURI

Director of Regional Academy of Education and Training of the Oriental, Oujda 60000, Morocco

ABSTR ACT:

Origin and Evolution of the Term Epistemology

“Epistemology is the study of the circumstances that enabled the production of scientific knowledge. It seeks to describe and explain the development of the intellectual tools that allow humankind to decipher, understand, and transform nature: language, symbolic thought, formal thought, the hypothetico-deductive method, and the experimental method, in connection with the evolution of techniques and technologies.” (Glaeser, 1979).

In a more succinct style, the Petit Larousse Illustré (1980 edition) restricts itself to “the study of the sciences, whose object is to assess their value for the human mind.”

From these definitions, it emerges that epistemology comprises two aspects that are, however, inseparable:

- seeking “positive knowledge” (what is the scientist talking about? how do they talk about it?)
- making scientific practice the object of judgment (what is a scientific truth? under what conditions is there truth? within what limits can we speak of scientific truth?)

It seems, nevertheless, that the meaning of the word has broadened in recent years. This evolution owes much to the development of fields such as the history of science and/or cognitive science, which maintain close ties with epistemology.

The usage introduced by Piaget in the expression “genetic epistemology” testifies to this broadening.

REFERENCES:

- [1] **H. Besse** : Remarques sur le statut de la didactique des langues étrangères dans le champ des sciences humaines et sociales. Bulletin de l'ACLA, 7, 7–27. (1985)
- [2] **M.Artigue – R.Douady** : La didactique des mathématiques en France. Revue Française de Pédagogie N° 76 (1986) P.69-88.
- [3] **G.Brousseau** : Fondements et méthodes de la didactique des mathématiques. Recherche en Didactique des Mathématiques, Vol 7 n°2 (1986) P33-115.
- [4] **E.N.Ivantsyna** : Achieving skill in solving geometry problems – in : soviet studies in the psychology of learning mathematics – vol/4 : problem solving in geometry – University of Chicago, 1970.

MATHEMATICAL MODELING AND OPTIMIZATION OF RENEWABLE ENERGY DRIVEN DESALINATION SYSTEMS

Ngueya ESSALLAMI

Ahmed KHOUYA

Energy and Materials Team - Innovative Technologies Laboratory - ENSA,
Abdelmalek Essaâdi University, Tangier, Morocco

M'barka EL MOUEDDEN

Laboratory of Spectroscopy, Molecular Modeling, Materials, Nanomaterial's, Water and
Environment, CERNE2D, Mohammed V University in Rabat, Faculty of Science, AV Ibn
Battouta, BP1014, Agdal, Rabat, Morocco

Seawater desalination has become a pivotal solution to address the growing scarcity of freshwater, a global challenge exacerbated by various factors, including rapid population growth, urbanization, and the impacts of climate change. This issue is particularly acute in arid and semi-arid regions, such as the Middle East and North Africa, where renewable water resources are limited and insufficient to meet the rising demand for water in drinking, agriculture, and industry. Desalination technologies, such as reverse osmosis and multi-effect distillation, have played a significant role in providing a reliable source of fresh water from saline resources. However, they face major challenges, including high energy consumption, elevated operational costs, and environmental impacts, such as greenhouse gas emissions and the management of brine waste.

In light of these challenges, integrating renewable energy sources, such as solar, wind, and geothermal energy, emerges as a promising option to reduce dependency on fossil fuels, mitigate environmental impacts, and enhance the sustainability of desalination systems. Additionally, renewable energy technologies offer innovative solutions for remote areas lacking traditional infrastructure. Despite the great potential that renewable energy offers for improving desalination systems, obstacles remain, including the high costs of advanced technologies, technical challenges related to the variability of renewable energy sources, and the complexities of integrating them with energy-intensive processes.

The development of innovative desalination systems powered by renewable energy represents a significant opportunity to enhance the sustainability of water resources. With advancements in technology, there is increasing interest in designing optimized hybrid systems, utilizing advanced materials to reduce energy consumption, and employing artificial intelligence to improve the efficiency and management of these systems. This paves the way for meeting freshwater needs while significantly minimizing environmental impacts.

Keywords: Seawater desalination, water scarcity, renewable energy, reverse osmosis, multi-effect distillation, Hybrid systems

SMART SENSORS: TRANSFORMING MODERN TECHNOLOGY ACROSS MULTIPLE FIELDS

Pradhysri P
Kercial Merlin A
Karthika H
Deepika R
Bhavana B

Dr. A. Vijayalakshmi

R.M.K. Engineering College, Tiruvallur District, Tamil Nadu, India.

Abstract:

Sensors play a crucial role in modern technology by enabling systems to detect, measure, and respond to various physical, chemical, and biological conditions. They act as the fundamental components in many automated and intelligent systems, converting real-world parameters such as temperature, pressure, light, motion, and humidity into electrical signals that can be processed and analyzed. With rapid advancements in science and engineering, sensors have become an essential part of numerous fields including healthcare, environmental monitoring, agriculture, industrial automation, transportation, and smart homes.

In the healthcare sector, sensors are widely used in wearable devices and medical equipment to monitor vital signs such as heart rate, blood pressure, and body temperature. These devices help doctors track patient health in real time and enable early diagnosis of diseases. Environmental monitoring also relies heavily on sensors to detect air pollution, water quality, and climate changes, helping governments and organizations take preventive actions to protect natural resources.

In agriculture, sensors are used for precision farming, where soil moisture, temperature, and nutrient levels are monitored to optimize irrigation and crop management. This improves productivity while conserving resources. In industries, sensors are integrated into machines and control systems to ensure safety, improve efficiency, and reduce operational costs through automation and predictive maintenance.

Transportation systems also benefit from sensor technology. Sensors are used in autonomous vehicles, traffic management systems, and safety features such as collision detection and lane assistance. Similarly, smart home systems utilize sensors for security, lighting control, energy management, and comfort.

Overall, sensors are the backbone of modern intelligent systems and play a vital role in the development of technologies such as the Internet of Things (IoT) and smart infrastructure. As technology continues to evolve, sensors will become even more advanced, enabling more efficient, safe, and sustainable solutions for global challenges.

Keywords: Sensors, Internet of Things (IoT), Smart Systems, Automation, Environmental Monitoring, Healthcare Technology, Precision Agriculture.

PSİKOLOJİK KONTROL VE ÖZERKLİK DESTEĞİ İLE DUYGU DÜZENLEME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Shatha Ibrahim

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Samsun,
Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0482-9451>

Prof. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Samsun,
Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0963-810X>

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ergenlik döneminde ebeveyn psikolojik kontrolü ve özerklik desteğinin duygu düzenleme süreçleriyle ilişkisini kuramsal ve ampirik literatür temelinde bütüncül bir çerçevede incelemektir. Duygu düzenleme, bireyin duygusal deneyimlerini fark etme, anlamlandırma, kabul etme ve bağlamsal talepler doğrultusunda yönetme kapasitesini ifade eden çok boyutlu bir süreçtir. Özellikle ergenlik döneminde artan duygusal yoğunluk, kimlik gelişimi ve özerklik arayışı nedeniyle duygu düzenleme becerileri psikolojik uyum açısından kritik bir önem taşımaktadır. Çalışmanın kuramsal dayanağını Kendini-Belirleme Kuramı oluşturmaktadır. Bu kurama göre, özerklik, yeterlik ve ilişkisellik gibi temel psikolojik ihtiyaçların desteklenmesi bireyin içsel motivasyonunu ve psikolojik bütünlüğünü güçlendirirken; bu ihtiyaçların engellenmesi savunmacı ve kontrol temelli düzenleme biçimlerini tetikleyebilmektedir. Literatürde, ebeveyn psikolojik kontrolünün suçluluk uyandırma, sevgiyi geri çekme ve duyguları geçersiz kılma gibi müdahaleci stratejiler yoluyla ergenlerin duygusal farkındalık ve kabul süreçlerini zayıflattığı; bastırma ve duygu düzensizliği ile pozitif yönde ilişkili olduğu gösterilmektedir. Buna karşılık özerklik destekleyici ebeveynliğin, duygusal açıklık, bilişsel yeniden değerlendirme ve psikolojik iyi oluş ile anlamlı biçimde ilişkili olduğu rapor edilmektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, duygu düzenleme süreçlerinin yalnızca bireysel bir özellik değil, ebeveynlik bağlamının niteliğiyle şekillenen gelişimsel bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçeve, ergenlerde psikolojik uyumu desteklemeye yönelik önleyici ve müdahale programlarında ebeveynlik boyutlarının dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik kontrol, özerklik desteği, duygu düzenleme, ergenlik, Kendini-Belirleme Kuramı

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL CONTROL, AUTONOMY SUPPORT, AND EMOTION REGULATION

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between parental psychological control and autonomy support during adolescence and emotion regulation processes within a holistic framework grounded in theoretical and empirical literature. Emotion regulation is a multidimensional process that refers to an individual's capacity to recognize, interpret, accept, and manage emotional experiences in accordance with contextual demands. Particularly during adolescence, increasing emotional intensity, identity development, and the pursuit of autonomy render emotion regulation skills critically important for psychological adjustment. The

theoretical foundation of this study is Self-Determination Theory. According to this theory, the support of basic psychological needs such as autonomy, competence, and relatedness strengthens intrinsic motivation and psychological integration, whereas the frustration of these needs may trigger defensive and control-based regulatory patterns. The literature indicates that parental psychological control, through intrusive strategies such as guilt induction, love withdrawal, and emotional invalidation, undermines adolescents' emotional awareness and acceptance processes and is positively associated with suppression and emotion dysregulation. In contrast, autonomy-supportive parenting is reported to be significantly associated with emotional clarity, cognitive reappraisal, and psychological well-being. When the findings are considered collectively, emotion regulation processes appear not merely as an individual characteristic but as a developmental process shaped by the quality of the parenting context. This framework highlights the importance of considering parenting dimensions in preventive and intervention programs aimed at promoting psychological adjustment among adolescents.

Keywords: Psychological control, autonomy support, emotion regulation, adolescence, Self Determination Theory

GİRİŞ

Duygu düzenleme, bireyin hangi duyguyu ne zaman yaşayacağına ve bu duyguyu nasıl deneyimleyip ifade edeceğine ilişkin süreçleri kapsamaktadır (Gross, 1998). Ergenlik dönemi ise duygusal yoğunluğun arttığı, kimlik gelişiminin hızlandığı ve özerklik arayışının belirginleştiği bir gelişim evresidir (Steinberg, 2005). Bu nedenle duygu düzenleme becerileri, ergenlik döneminde ruh sağlığı, akademik işlevsellik ve kişilerarası uyum açısından kritik bir rol oynamaktadır. Aile ortamı ve ebeveynlik davranışları, duygu düzenleme becerilerinin gelişiminde temel belirleyicilerden biri olarak kabul edilmektedir (Morris vd., 2007). Özellikle ebeveynlerin psikolojik kontrol düzeyi ve özerklik destekleyici tutumları, bireyin duygusal öz-düzenleme kapasitesi üzerinde farklı yönlerde etkiler göstermektedir. Bu çalışmada psikolojik kontrol ve özerklik desteğinin duygu düzenleme stratejileri ile ilişkisi kuramsal ve ampirik bulgular ışığında ele alınmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Kendini-Belirleme Kuramı Perspektifinden Duygu Düzenleme

Bu çalışmanın kuramsal dayanağını Kendini-Belirleme Kuramı (KBK) oluşturmaktadır. Richard M. Ryan ve Edward L. Deci tarafından geliştirilen KBK, bireyin psikolojik iyi oluşunun ve sağlıklı gelişiminin üç temel psikolojik ihtiyacın doyumuna bağlı olduğunu ileri sürmektedir: özerklik, yeterlik ve ilişkiselilik (Ryan ve Deci, 2017). Bu ihtiyaçların desteklenmesi bireyin içsel motivasyonunu ve psikolojik bütünlüğünü güçlendirirken, engellenmesi savunmacı ve kontrol temelli düzenleme süreçlerini tetikleyebilmektedir. KBK perspektifinde özerklik, bireyin davranışlarını kendi değerleri ve seçimleri doğrultusunda gerçekleştirebilmesi anlamına gelmektedir. Özerklik ihtiyacının desteklenmesi, bireyin içsel yaşantılarını kabul etmesini ve bütünleştirmesini kolaylaştırırken; bu ihtiyacın engellenmesi bireyin duygusal deneyimlerini tehdit edici olarak algılamasına ve bastırmasına yol açabilmektedir (Ryan ve Deci, 2017). Bu bağlamda duygu düzenleme, yalnızca bilişsel bir süreç değil, aynı zamanda motivasyonel ve bağlamsal olarak şekillenen bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Duygu düzenleme literatüründe, James J. Gross (1998) tarafından geliştirilen süreç modeli önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu modele göre bilişsel yeniden değerlendirme (reappraisal) görece uyumsal bir strateji olarak kabul edilirken, duygu bastırma (suppression) daha az uyumsal sonuçlarla ilişkilidir (Gross ve John, 2003). KBK perspektifinden bakıldığında, özerklik destekleyici sosyal bağlamların bilişsel yeniden değerlendirme gibi uyumsal düzenleme stratejilerini kolaylaştırdığı; kontrol edici bağlamların ise bastırma ve savunmacı düzenleme

biçimlerini artırdığı öne sürülmektedir. Nitekim ampirik bulgular bu kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Roth ve arkadaşları (2009), ebeveynlerin özerklik destekleyici tutumlarının bireylerin duygularını daha açık ve bütünleştirici biçimde işlemeleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Brenning ve arkadaşları (2015) ise algılanan özerklik desteğinin ergenlerde daha fazla bilişsel yeniden değerlendirme ve daha düşük bastırma ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Weinstein ve Hodgins (2009) özerk motivasyonun deneyimsel kabul ve duygusal açıklıkla pozitif yönde ilişkili olduğunu rapor etmiştir. Öte yandan, psikolojik kontrol ve ihtiyaç engellenmesi duygu düzenleme güçlükleriyle bağlantılıdır. Soenens ve Vansteenkiste (2010), psikolojik kontrolün bireyin özerklik ihtiyacını zedeleyerek içsel baskı ve suçluluk temelli motivasyonu artırdığını belirtmektedir. Ryan ve Connell (1989) tarafından tanımlanan içe yansıtılmış (introjected) düzenleme biçiminin utanç ve suçluluk gibi öz-bilinçli duygularla ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bu tür kontrol temelli motivasyon biçimlerinin duygusal bastırma ve savunmacı düzenleme stratejileriyle bağlantılı olduğu bildirilmektedir (Hodgins vd., 2010). Ayrıca temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesinin duygusal düzensizlik ve psikopatoloji riskini artırdığına ilişkin bulgular da bulunmaktadır. Bartholomew ve arkadaşları (2011), özellikle özerklik ihtiyacının engellenmesinin olumsuz duygulanım ve psikolojik uyumsuzlukla güçlü biçimde ilişkili olduğunu göstermiştir. Morris ve arkadaşları (2007) ise aile bağlamında destekleyici ebeveynliğin çocukların duygu düzenleme becerilerinin gelişiminde kritik rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu kuramsal ve ampirik bulgular birlikte değerlendirildiğinde, KBK'nın duygu düzenleme süreçlerine güçlü bir motivasyonel açıklama sunduğu görülmektedir. Özerklik destekleyici ebeveynlik, bireyin duygularını kabul etmesini ve bilişsel olarak yeniden yapılandırmasını kolaylaştırarak uyumsal düzenleme stratejilerini desteklerken; psikolojik kontrol özerklik ihtiyacını zedeleyerek savunmacı ve bastırıcı düzenleme biçimlerini artırabilmektedir. Dolayısıyla duygu düzenleme süreçleri, bireysel bilişsel becerilerden ziyade, içinde bulunulan sosyal bağlamın niteliği ile yakından ilişkilidir.

Psikolojik Kontrol ve Duygu Düzenleme Arasındaki İlişki

Ebeveyn psikolojik kontrolü, ebeveynlerin çocukların duygu, düşünce ve davranışlarına psikolojik ve duygusal açıdan zarar verici biçimlerde müdahale ettiği bir ebeveynlik stili olarak kavramsallaştırılmaktadır (Barber vd., 1996; Scharf ve Goldner, 2018; Beliveau vd., 2023). Bu ebeveynlik tarzı; suçluluk duygusu uyandırma, sevgiyi geri çekme, çocuğun duygularını geçersiz kılma ve keyfi otorite kullanımı gibi dolaylı ve manipülatif kontrol stratejileri aracılığıyla kendini göstermektedir (Barber vd., 1996; Soenens vd., 2010; Liu vd., 2025). Psikolojik kontrolün temel işlevi, çocukların ve ergenlerin öznel deneyimlerini, duygusal ifadelerini ve kimlik gelişimlerini baskılayarak ebeveyn beklentilerine uyum sağlamalarını zorlamak ve ebeveyne bağımlılığı artırmaktır (Scharf ve Goldner, 2018).

Psikolojik kontrol kavramının kökeni, Schaefer'in (1959, 1965a, 1965b) ebeveynlik boyutlarına ilişkin çalışmalarına dayanmaktadır. Schaefer psikolojik kontrolü, çocukların ebeveynlerinden ayrı ve bağımsız bireyler olarak gelişimlerini engelleyen, davranışları gizli ve dolaylı psikolojik yöntemlerle yönlendirmeyi amaçlayan bir yapı olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda aşırı müdahale, aşırı koruma, katılık, olumsuz değerlendirme, dırdır etme ve suçluluk uyandırma gibi cezalandırıcı tutumlar psikolojik kontrolün temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu tür uygulamaların, çocukların içsel psikolojik kaynaklarını—özellikle benlik algılarını ve duygusal bütünlüklerini—olumsuz yönde etkilediği çok sayıda ampirik çalışmada gösterilmiştir (Barber ve Harmon, 2002; Barber vd., 2006; Wang vd., 2007; Chyung vd., 2022).

Psikolojik kontrolün çocuğun içsel yaşantılarına doğrudan müdahaleyi içermesi, bu ebeveynlik biçimini duygu düzenleme süreçleriyle yakından ilişkili hâle getirmektedir. Duygu düzenleme genel olarak bireylerin duygusal deneyimlerini bağlamsal taleplerle uyumlu hâle getirmek

amacıyla kullandıkları süreçleri ifade etmektedir (Thompson, 1994; Gratz vd., 2004). Ancak duygu düzenlemeye ilişkin kuramsal yaklaşımlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Erken dönem yaklaşımlar daha çok olumsuz duyguların bastırılmasına ve fizyolojik uyarılmanın azaltılmasına odaklanırken (Kopp, 1989; Zeman ve Garber, 1996), işlevselci yaklaşımlar duyguları doğası gereği uyum sağlayıcı olarak ele almakta ve duygu düzenlemeyi yalnızca duyguları bastırma değil; duygusal farkındalık, ayırt etme, kabul etme ve esnek biçimde yönetme süreçlerini kapsayan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlamaktadır (Cole vd., 1994; Thompson, 1994; Gratz vd., 2004). Bu çerçevede, duyguları tam olarak yaşayabilme, tanımlayabilme ve ifade edebilme kapasitesinin psikolojik uyum açısından merkezi bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Duygusal farkındalık ve kabul süreçlerindeki yetersizliklerin, yoğun olumsuz duyguları düzenleme güçlükleri kadar uyumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Gross ve Munoz, 1995; Paivio ve Greenberg, 1998; Gratz vd., 2004). Psikolojik kontrolün çocukların duygusal yaşantılarını geçersiz kılması, eleştirmesi ya da cezalandırması, bu tür duygu düzenleme güçlüklerinin gelişmesi için riskli bir bağlam yaratmaktadır.

Meta-analitik bulgular, ebeveyn psikolojik kontrolünün hem içe yönelim belirtilerinin (örn. kaygı, depresyon) hem de dışa yönelim belirtilerinin (örn. saldırganlık) güçlü bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Yan vd., 2020; Beliveau vd., 2023). Benzer şekilde, duygu düzenleme güçlüklerinin de çeşitli psikopatolojik belirtilerle güçlü ve tutarlı biçimde ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Aldao vd., 2010; Schäfer vd., 2017; Beliveau vd., 2023). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, duygu düzenlemenin psikolojik kontrol ile gençlerde görülen psikolojik uyumsuzluk arasındaki temel mekanizmalardan biri olabileceği düşünülmektedir. Gelişimsel açıdan bakıldığında, duygu düzenleme stratejilerinin erken dönem çevresel yaşantılardan ve ebeveynlik uygulamalarından güçlü biçimde etkilendiği bilinmektedir (Lindsey, 2020; Fu vd., 2025). Özellikle özerklik arayışının belirginleştiği ergenlik döneminde (Steinberg, 1990; Barber, 1996), ebeveyn psikolojik kontrolü ergenlerin kendi duygusal deneyimlerini anlamlandırma ve düzenleme kapasitelerine doğrudan müdahale edebilmektedir (Cui vd., 2014; Luebbe vd., 2014; Fu vd., 2025). Bu nedenle psikolojik kontrol, bazı araştırmacılar tarafından duygusal kontrolün bir alt türü olarak da değerlendirilmektedir (Cui vd., 2014).

Psikolojik olarak kontrol edici ebeveynlik, aile içinde olumsuz bir duygusal iklimin oluşmasına katkıda bulunmakta ve çocuklarda güvensizlik duygularını artırmaktadır (Barber ve Xia, 2013; Shorer ve Leibovich, 2022; Fu vd., 2025). Bu tür duygusal ortamların, olumsuz duyguların uygun biçimde ifade edilmesinde yaşanan güçlüklerle ve genel olarak duygu düzenleme sorunlarıyla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Morris vd., 2002, 2007; Ricker vd., 2024). Ampirik çalışmalar, psikolojik kontrole maruz kalan ergenlerin zayıf öfke düzenleme yoluyla daha yüksek saldırganlık ve depresyon düzeyleri sergilediklerini ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerine başvurma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Luebbe vd., 2014; Rueth vd., 2017; Fu vd., 2025).

Genel olarak değerlendirildiğinde, ebeveyn psikolojik kontrolü ergenlerin duygusal farkındalıklarını, duygularını ifade etme biçimlerini ve düzenleme stratejilerini olumsuz yönde etkileyen kritik bir gelişimsel risk faktörü olarak öne çıkmaktadır. Bulgular, psikolojik kontrolün özellikle tepki odaklı ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileriyle ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin ergenlik döneminde psikolojik uyumsuzluk riskini artırdığını göstermektedir (Luebbe vd., 2014; Ricker vd., 2024; Fu vd., 2025).

Özerklik Desteği ve Duygu Düzenleme Arasındaki İlişki

Ebeveyn özerklik desteği, görece istikrarlı bir ebeveynlik boyutu olarak tanımlanmakta (Matte-Gagné vd., 2013; Brenning vd., 2015) ve çocukların kendi değerleri, ilgi alanları ve tercihleri doğrultusunda davranmalarını teşvik eden uygulamaları kapsamaktadır (Soenens vd., 2007).

Özerklik destekleyici ebeveynlik; çocuğun bakış açısını anlamaya yönelik empatik bir yaklaşım sergilemeyi, mümkün olduğunda anlamlı seçimler sunmayı ve seçimlerin sınırlı olduğu durumlarda açık ve mantıklı gerekçeler sağlamayı içeren üç temel strateji ile karakterize edilmektedir (Brenning vd., 2015). Bu yaklaşım, çocuğun öznel deneyimlerinin kabul edildiği ve içsel motivasyonunun desteklendiği bir gelişimsel bağlam yaratmaktadır. Geniş bir literatür, algılanan ebeveyn özerklik desteğinin psikolojik iyi oluş, akademik katılım, benlik bütünlüğü ve ebeveyn güvenli bağlanma gibi çok sayıda olumlu gelişimsel sonuçla ilişkili olduğunu göstermektedir (Joussemet vd., 2008; Roth vd., 2009; Brenning vd., 2012). Bununla birlikte, son yıllarda artan sayıda çalışma özerklik desteğinin özellikle duygu düzenleme süreçleri üzerindeki özgül etkilerine odaklanmış ve bu ebeveynlik boyutunun duygusal gelişimdeki merkezi rolünü daha görünür hâle getirmiştir.

Duygu düzenleme, gelişimsel uyumun temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Zeman vd., 2006). Özellikle ergenlik döneminde artan duygusal yoğunluk ve karmaşıklık (Silvers vd., 2012; Hoegler Dennis vd., 2025), bireylerin duygularını fark etme, anlamlandırma ve düzenleme kapasitesini psikolojik uyum açısından kritik hâle getirmektedir. Bu bağlamda ebeveyn özerklik desteği, ergenlere duygusal deneyimlerini keşfetme ve ifade etme fırsatı sunarak uyumlu duygu düzenleme stratejilerinin gelişimini destekleyen önemli bir bağlamsal faktör olarak değerlendirilmektedir (Brenning vd., 2015). Kesitsel ve boylamsal bulgular, algılanan ebeveyn özerklik desteğinin duygusal bütünleşme, duygusal açıklık ve bilişsel yeniden değerlendirme gibi uyumlu duygu düzenleme stratejileriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, özerkliği baskılayan ebeveynlik biçimlerinin bastırma, kaçınma ve genel duygu düzensizliği gibi uyumsuz stratejilerle bağlantılı olduğu rapor edilmektedir (Roth ve Assor, 2012; Brenning vd., 2012; Roth vd., 2009). Kendini belirleme Belirleme Kuramı perspektifine göre, özerklik destekleyici ebeveynler çocukların duygularına gerçek bir ilgi gösterir, duygusal açıdan güvenli ve açık bir ortam sağlar ve çocukları duygusal yaşantılarını ifade etmeye teşvik eder (Ryan ve Deci, 2017; Brenning vd., 2015). Bu tür bir ortam, duyguların bastırılmasını değil, tanınmasını ve esnek biçimde düzenlenmesini kolaylaştırmaktadır. Her ne kadar ergenlik dönemi, erken çocukluk dönemine kıyasla duygu düzenleme kapasitesinin arttığı bir gelişim evresi olarak kabul edilse de aynı zamanda daha yoğun ve değişken duygusal yaşantıların deneyimlendiği bir dönemdir (Silvers vd., 2012; Hoegler Dennis vd., 2025). Bu dönemde ortaya çıkan duygu düzenleme güçlükleri, özellikle kaygı ve depresyon gibi içselleştirilmiş sorunlarla güçlü biçimde ilişkilendirilmektedir (Betts vd., 2009; Young vd., 2019). Özerklik destekleyici ebeveynlik ise ergenlerin duygularını geçersiz kılmadan, bastırmadan ya da cezalandırmadan ele alan bir yaklaşım sunduğu için, bu tür uyumsuz sonuçlara karşı önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir (Morris vd., 2017). Ampirik bulgular, özerklik destekleyici ebeveynliğin ergenlerde daha iyi duygu düzenleme becerileri, daha düşük düzeyde duygu düzensizliği ve daha az psikolojik belirti ile ilişkili olduğunu tutarlı biçimde ortaya koymaktadır (Keskin ve Branje, 2022; Hoegler Dennis vd., 2025). Bu bulgular, ebeveyn özerklik desteğinin yalnızca psikolojik kontrolün yokluğu anlamına gelmediğini; aksine, duygusal gelişimi aktif ve işlevsel biçimde destekleyen özgül bir ebeveynlik boyutu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla özerklik desteği, psikolojik kontrolün olumsuz etkilerine karşı yalnızca pasif bir karşıtlık değil, gelişimsel açıdan koruyucu ve düzenleyici bir bağlamsal kaynak olarak ele alınmalıdır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında ele alınan kuramsal ve ampirik bulgular, ebeveyn psikolojik kontrolü ile özerklik desteğinin ergenlerin duygu düzenleme süreçleriyle anlamlı ve zıt yönlü örüntüler oluşturduğunu göstermektedir. Genel olarak psikolojik kontrolün; duyguların geçersiz kılındığı,

bastırıldığı ve ebeveyn beklentilerine uyum için manipüle edildiği bir aile iklimi yaratarak ergenlerin duygusal farkındalık, kabul ve ifade kapasitelerini zayıflattığı; buna karşılık özerklik desteğinin ergenlere duygularını keşfetme, anlamlandırma ve esnek biçimde yönetme fırsatı sunarak daha uyumlu duygu düzenleme stratejilerini desteklediği anlaşılmaktadır. Bu ikili örüntü, duygu düzenlemenin yalnızca bireysel bir beceri değil, aynı zamanda sosyal bağlam içinde öğrenilen ve pekiştirilen bir gelişimsel süreç olduğunu vurgulamaktadır.

Kendini-Belirleme Kuramı perspektifinden bakıldığında, psikolojik kontrolün ergenlerin özerklik ihtiyacını engelleyerek savunmacı düzenleme biçimlerini artırması, kuramın “ihtiyaç engellenmesi–uyumsuz işlevsellik” varsayımıyla örtüşmektedir. Psikolojik kontrol altında ergenlerin, duygularını açık biçimde deneyimlemek yerine bastırma, kaçınma ve duygusal kopma gibi stratejilere yönelmesi olasıdır. Bu durum, kısa vadede çatışmayı azaltıyor gibi görünse de uzun vadede duygu düzenleme güçlüklerinin kronikleşmesine ve içselleştirilmiş belirtilerin (kaygı, depresyon) artmasına zemin hazırlayabilir. Ayrıca psikolojik kontrolün olumsuz duygusal iklimi pekiştirmesi, ergenin duygusal güvenlik algısını zedeleyerek hem duygusal ifadeyi hem de duygu düzenleme kapasitesini dolaylı biçimde sınırlayabilir.

Özerklik desteğinin duygu düzenleme ile pozitif ilişkisi ise “duygusal sosyalizasyon” bağlamında değerlendirildiğinde, ergenin duygusal deneyimini geçerli ve anlamlı görmesine olanak tanıyan bir ilişki modeli sunduğuna işaret etmektedir. Özerklik destekleyici ebeveynlik, ergenin duygularını “yanlış” ya da “tehlikeli” olarak etiketlemek yerine, duyguların anlaşılabilir ve yönetilebilir deneyimler olarak ele alınmasını kolaylaştırır. Bu tür bir sosyalizasyon ortamı, ergenlerin bilişsel yeniden değerlendirme, duygusal açıklık ve duygusal bütünleşme gibi uyumlu stratejileri kullanmasını destekleyebilir. Dahası, özerklik desteği psikolojik kontrolün yokluğundan ibaret değildir; duygusal gelişimi aktif biçimde besleyen özgül bir ebeveynlik boyutudur. Bu nedenle koruyucu etkisinin yalnızca “riskin azalması” değil, aynı zamanda “gelişimsel kaynakların güçlenmesi” yoluyla ortaya çıktığı düşünülmelidir.

Bu bulgular, ergenlik döneminin özgül gelişimsel özellikleriyle birlikte yorumlandığında daha da anlam kazanmaktadır. Ergenlikte duygusal yoğunluk artmakta; aynı zamanda kimlik oluşumu ve özerklik ihtiyacı güçlenmektedir. Dolayısıyla psikolojik kontrol, bu dönemde ergenin temel gelişimsel görevleriyle doğrudan çatıştığı için, duygu düzenleme sorunlarını daha görünür ve etkili biçimde tetikleyebilir. Buna karşılık özerklik desteği, ergenin hem özerklik ihtiyacını hem de duygusal güvenlik gereksinimini aynı anda besleyerek uyumu artırabilir.

Mevcut literatürün güçlü yanlarından biri, psikolojik kontrol–duygu düzenleme ilişkisinin meta-analitik düzeyde tutarlı biçimde gösterilmesidir. Bununla birlikte bulguların yorumlanmasında bazı metodolojik sınırlılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle kesitsel tasarımlar nedensel çıkarımları sınırlandırmakta; öz-bildirim ölçümleri ortak yöntem varyansı riskini artırabilmektedir. Ayrıca kültürel normların (ör. otoriteye saygı, aile içi hiyerarşi) psikolojik kontrolün algılanma biçimini ve etkilerini farklılaştırabileceği; dolayısıyla bulguların bağlama duyarlı biçimde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Gelecek çalışmaların boylamsal ve çok kaynaklı (ergen–ebeveyn–öğretmen) veri yapılarıyla, ayrıca kültürlerarası karşılaştırmalarla mekanizmaları daha net sınaması önerilmektedir.

Bu çalışma çerçevesinde ele alınan kuramsal ve ampirik kanıtlar, ebeveyn psikolojik kontrolü ile özerklik desteğinin ergenlerin duygu düzenleme süreçlerinde birbirine zıt yönlü iki kritik bağlamsal belirleyici olduğunu göstermektedir. Psikolojik kontrol; duygusal geçersizleştirme, suçluluk temelli yönlendirme ve manipülatif kontrol yoluyla ergenlerin duygusal farkındalık, kabul ve esnek düzenleme kapasitesini zayıflatmakta; bastırma, kaçınma ve duygu düzensizliği gibi uyumsuz stratejileri artırmaktadır. Buna karşılık özerklik destekleyici ebeveynlik, ergenlerin duygularını ifade edebildikleri, anlamlandırabildikleri ve güvenli biçimde düzenleyebildikleri bir

sosyalizasyon ortamı sunarak uyumlu duygu düzenleme stratejilerinin gelişimini desteklemektedir. Bu bulgular, duygu düzenleme güçlüklerini azaltmaya yönelik müdahale ve önleme çalışmalarında yalnızca ergenin bireysel becerilerine odaklanmanın yeterli olmayabileceğini; ebeveynlik bağlamının niteliğinin (özellikle psikolojik kontrolün azaltılması ve özerklik desteğinin artırılması) hedeflenmesinin kritik olduğunu düşündürmektedir. Uygulamada ebeveynlere; duygusal doğrulama, açık gerekçelendirme, seçim sunma ve kontrol edici dilin azaltılması gibi özerklik destekleyici stratejilerin kazandırılması, ergenlerin psikolojik uyumunu güçlendiren önemli bir koruyucu yaklaşım olabilir.

Sonuç olarak, ergenlik döneminde duygu düzenlemenin ebeveynlik bağlamında şekillendiğini ortaya koyan bu çerçeve; psikolojik kontrolün risk mekanizmalarını ve özerklik desteğinin koruyucu işlevini birlikte ele almanın, hem kuramsal açıklayıcılığı hem de uygulamalı müdahale potansiyelini artırdığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion regulation strategies across psychopathology: a meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 30(2), 217–237. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.11.004>.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296–3319. <https://doi.org/10.2307/1131780>
- Barber, B. K., & Buehler, C. (1996). Family cohesion and enmeshment: Different constructs, different effects. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 433–441.
- Barber, B. K., & Harmon, E. L. (2002). Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting* (pp. 15–52). American Psychological Association.
- Barber, B. K., Schluterman, J. M., Denny, E. S., & McCouch, R. J. (2006). Adolescents and political violence. *The psychology of resolving global conflicts: From war to peace* (Vol. 2, pp. 171–190). Praeger
- Barber, B. K., & Xia, M. (2013). The centrality of control to parenting and its effects. In R. E. Larzelere, A. S. Morris, & A. W. Harrist (Eds.), *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp. 61–87). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/13948-004>
- Bartholomew, K. J., Ntoumanis, N., Ryan, R. M., Bosch, J. A., & Thøgersen-Ntoumani, C. (2011). Self-determination theory and diminished functioning: The role of interpersonal control and psychological need thwarting. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(11), 1459–1473.
- Beliveau, L. E., Iselin, A. M. R., Decoster, J., & Boyer, M. A. (2023). A meta-analysis relating parental psychological control with emotion regulation in youth. *Journal of child and family studies*, 32(12), 3876–3891.
- Betts, J., Gullone, E., & Allen, J. S. (2009). An examination of emotion regulation, temperament, and parenting style as potential predictors of adolescent depression risk status: A correlational study. *British Journal of Developmental Psychology*, 27(2), 473–485. <https://doi.org/10.1348/026151008X3149>
- Brenning, K., Soenens, B., Braet, C., & Bosmans, G. (2012). Attachment and depressive symptoms in middle childhood and early adolescence: Testing the validity of the emotion regulation model of attachment. *Personal Relationships*, 19(3), 445–464. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01372.x>
- Brenning, K., Soenens, B., Van Petegem, S., & Vansteenkiste, M. (2015). Perceived maternal autonomy support and early adolescent emotion regulation: A longitudinal study. *Social Development*, 24(3), 561–578. <https://doi.org/10.1111/sode.12107>
- Chyung, Y. J., Lee, Y. A., Ahn, S. J., & Bang, H. S. (2022). Associations of perceived parental psychological control with depression, anxiety in children and adolescents: A meta-analysis. *Marriage & Family Review*, 58(2), 158–197. <https://doi.org/10.1080/01494929.2021.1941496>
- Cole, P. M., Michel, M. K., & Teti, L. O. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. In N. A. Fox (Ed.), *The development of emotion regulation: Biological and behavioral considerations*. Monographs of the Society for Research in Child Development, 59 (Serial No. 240), 73–100.

- Cui, L., Morris, A. S., Criss, M. M., Houlberg, B. J., & Silk, J. S. (2014). Parental psychological control and adolescent adjustment: The role of adolescent emotion regulation. *Parenting*, 14(1), 47–67. <https://doi.org/10.1080/15295192.2014.880018>
- Fu, W., Zhang, W., Dong, Y., & Chen, G. (2025). Parental control and adolescent social anxiety: A focus on emotional regulation strategies and socioeconomic influences in China. *British Journal of Developmental Psychology*, 43(1), 82-97. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12525>
- Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in emotion regulation scale. *Journal of psychopathology and behavioral assessment*, 26(1), 41-54.
- Gross, J. J., & Munoz, R. F. (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(2), 151–164. <https://doi.org/10.1097/yco.0b013e3283503669>
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Hodgins, H. S., Houltfort, N., & Brown, R. (2010). Autonomy and control in emotion regulation. *Journal of Personality*, 78(2), 673–702.
- Hoegler Dennis, S., Gettler, L. T., & Cummings, E. M. (2025). Paternal autonomy support and youth internalizing problems: Examining unique influences and interactive father-mother effects. *Parenting*, 1-35. <https://doi.org/10.1080/15295192.2025.2481448>
- Joussemet, M., Landry, R., & Koestner, R. (2008). A self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 194–200. <https://doi.org/10.1037/a00123>
- Keskin, G., & Branje, S. (2022). Longitudinal relations between maternal and adolescent emotion dysregulation and maternal autonomy support. *Journal of Adolescence*, 94(6), 811–828. <https://doi.org/10.1002/jad.12065>
- Kopp, C. B. (1989). Regulation of distress and negative emotions: A developmental view. *Developmental Psychology*, 25(3), 343–354. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.25.3.343>
- Lindsey, E. W. (2020). Relationship context and emotion regulation across the life span. *Emotion*, 20(1), 59–62. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/emo0000666>
- Liu, H., Fu, L., Liang, X., Zhang, J., Zhang, L., Zhai, Y., & Zhao, J. (2025). Parental psychological control and depressive symptomatology in Chinese junior middle school students: a moderated mediation model. *BMC Psychology*, 13(1), 623. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02945-0>
- Luebke, A. M., Bump, K. A., Fussner, L. M., & Rulon, K. J. (2014). Perceived maternal and paternal psychological control: Relations to adolescent anxiety through deficits in emotion regulation. *Child Psychiatry and Human Development*, 45(5), 565–576. <https://doi.org/10.1007/s10578-013-0425-3>
- Matte-Gagné, C., Bernier, A., & Gagné, C. (2013). Stability of maternal autonomy support between infancy and preschool age. *Social Development*, 22(3), 427-443. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2012.00667.x>
- Morris, A. S., Steinberg, L., Sessa, F. M., Avenevoli, S., Silk, J. S., & Essex, M. J. (2002). Measuring children's perceptions of psychological control: Developmental and conceptual considerations. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 125–159). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10422-005>
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361–388. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x>
- Morris, A. S., Criss, M. M., Silk, J. S., & Houlberg, B. J. (2017). The impact of parenting on emotion regulation during childhood and adolescence. *Child Development Perspectives*, 11(4), 233–238. <https://doi.org/10.1111/cdep.12238>
- Paivio, S. C., & Greenberg, L. S. (1998). Experiential theory of emotion applied to anxiety and depression. In W. F. Flack Jr. & J. D. Laird (Eds.), *Emotions in psychopathology: Theory and research* (pp. 229–242). New York: Oxford University Press.

- Ricker, B. T., Sanchez, C. R., Cooley, J. L., Barnett, J. E., & Gunder, E. M. (2024). Interactive effects of parental support and psychological control on children's emotion regulation. *Journal of Family Psychology*, 38(6), 956–965. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/fam0001235>
- Roth, G., Assor, A., Niemiec, C. P., Ryan, R. A., & Deci, E. L. (2009). The emotional and academic consequences of parental conditional regard: Comparing conditional positive regard, conditional negative regard, and autonomy support as parenting practices. *Developmental Psychology*, 45(4), 1119–1142. <https://doi.org/10.1037/a0015272>
- Roth, G., & Assor, A. (2012). The costs of parental pressure to express emotions: Conditional regard and autonomy support as predictors of emotion regulation and intimacy. *Journal of Adolescence*, 35(4), 799–808. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.11.005>
- Rueth, J. E., Otterpohl, N., & Wild, E. (2017). Influence of parenting behavior on psychosocial adjustment in early adolescence: Mediated by anger regulation and moderated by gender. *Social Development*, 26(1), 40–58. <https://doi.org/10.1111/sode.12180>
- Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 749–761. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.57.5.749>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.
- Schaefer, E. S. (1959). A circumplex model for maternal behavior. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), 226–235. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0041114>
- Schaefer, E. S. (1965a). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29(6), 552–557. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0022702>
- Schaefer, E. S. (1965b). Children's reports of parental behavior: An inventory. *Child Development*, 36(2), 413–424. <https://doi.org/10.2307/1126465>
- Schäfer, J. Ö., Naumann, E., Holmes, E. A., Tuschen-Caffier, B., & Samson, A. C. (2017). Emotion regulation strategies in depressive and anxiety symptoms in youth: a meta-analytic review. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(2), 261–276. <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0585-0>
- Scharf, M., & Goldner, L. (2018). “If you really love me, you will do/ be...”: parental psychological control and its implications for children's adjustment. *Developmental Review*, 49, 16–30. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.07.002>
- Shorer, J. M., & Leibovich, L. (2022). Young children's emotional stress reactions during the COVID-19 outbreak and their associations with parental emotion regulation and parental playfulness. *Early Child Development and Care*, 192(6), 861–871. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1806830>
- Silvers, J. A., McRae, K., Gabrieli, J. D. E., Gross, J. J., Remy, K. A., & Ochsner, K. N. (2012). Age-related differences in emotional reactivity, regulation, and rejection sensitivity in adolescence. *Emotion*, 12(6), 1235–1247. <https://doi.org/10.1037/a0028297>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., et al. (2007). Conceptualizing parental autonomy support: Adolescent perceptions of promotion of independence versus promotion of volitional functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633–646. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.633>
- Soenens, B., & Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74–99. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001>
- Steinberg, R. J. (1990). Social construction of skill: Gender, power, and comparable worth. *Work and Occupations*, 17(4), 449–482. <https://doi.org/10.1177/0730888490017004004>
- Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(2), 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.005>
- Thompson, R. A. (1994). Emotion Regulation: A Theme in Search of Definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(2/3), 25–52. <https://doi.org/10.2307/1166137>
- Wang, Q., Pomerantz, E. M., & Chen, H. (2007). The role of parents' control in early adolescents' psychological functioning: A longitudinal investigation in the United States and China. *Child Development*, 78(5), 1592–1610. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01085.x>

- Weinstein, N., & Hodgins, H. S. (2009). The moderating role of autonomy in emotion regulation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(4), 435–447.
- Yan, F., Zhang, Q., Ran, G., Li, S., & Niu, X. (2020). Relationship between parental psychological control and problem behaviours in youths: a three-level meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 112, 104900. <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2020.104900>
- Young, K. S., Sandman, C. F., & Craske, M. G. (2019). Positive and negative emotion regulation in adolescence: Links to anxiety and depression. *Brain Sciences*, 9(4), 76. <https://doi.org/10.3390/brainsci9040076>
- Zeman, J. & Garber, J. (1996). Display rules for anger, sadness, and pain: It depends on who is watching. *Child Development*, 67(3), 957–973. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01776.x>
- Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 27(2), 155–168. <https://doi.org/10.1097/00004703-200604000-00014>